234/235/236
HAZİRAN
TEMMUZ
AĞUSTOS
2016

DİJİTAL/SAYISAL KÜLTÜR ÖZEL SAYISI

HECE

ISSN 1301-210X

HECE

AYLIK EDEBİYAT DERGİSİ YIL:20 SAYI:234-235-236 HAZİRAN-TEMMUZ-AĞUSTOS 2016

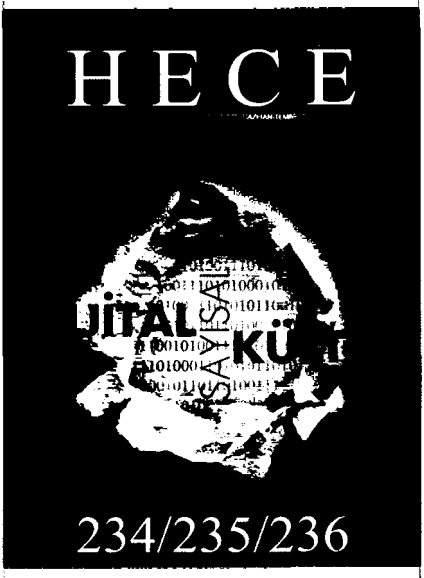
DİJİTAL SAYISAL KÜLTÜR

234/235/236

HECE
YAYINLARI

HECE
AYLIK EDEBİYAT DERGİSİ

ÖYKÜ

HECE ÖZEL SAYILARI

1- Türk Öykücülüğü
2- Türk Şiiri
3- Ahmet Hamdi Tanpınar
4- Türk Romanı
5- Diriliş ve Sezai Karakoç
6- Eleştiri
7- Edebiyat ve Nuri Pakdil
8- Hayat/Edebiyat/Siyaset
9- Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek
10- Çocuk Edebiyatı
11- Hareket ve Nurettin Topçu
12- Mektup
13- Nâzım Hikmet
14- Cahit Zarifoğlu
15- Mehmet Âkif Ersoy
16- Modernizmden Postmodernizme
17- Yahya Kemal Beyatlı
18- Şehirlerin Dili
19- Cemil Meriç
20- Yerlilik
21- Rasim Özdenören
22- Gezi
23- Kemal Tahir
24- Medeniyet
25- Muhammed İkbâl
26- İslâm Medeniyeti
27- Orhan Kemal
28- Batı Medeniyeti
29- Peyami Safa
30- Günlük
31- Aliya İzzetbegoviç

HECE

AYLIK EDEBİYAT DERGİSİ
İSSN 1301-210X

YIL: 20 **SAYI:** 234-235-236
I. Baskı: Haziran-Temmuz-Ağustos 2016
(Her ayın birinde yayımlanır.)

Yayın Türü: Yerel Süreli

Hece Yayıncılık Ltd.Şti. Adına
Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü: Ö. Faruk Ergezen

Genel Yayın Yönetmeni
Rasim Özdenören

Yayın Kurulu
Âtıf Bedir, Cafer Haydar, Hayriye Ünal, İbrahim Demirci, Yusuf Turan Günaydın

Özel Sayının Editörü
Hayriye Ünal

Teknik Editör
Ali Berkay

Koordinatörler
Dilek Tuna, Halil İbrahim Gürel, Manolya Gürocak, Semih Diri, Zeynep Arkan

Yönetim Yeri
Konur Sk. No: 39/1 Kızılay/Ankara

İletişim
Tel: (312) 419 69 13 **Fax:** (312) 419 69 14
P.K. 79 Yenişehir/Ankara
İnternet Adresi: www.hece.com.tr
e-mail: hece@hece.com.tr

twitter.com/hecedergi

facebook.com/hecedergisi

Teknik Hazırlık: Bülent Güler

Kapak: Sarakusta web: sarakusta.com

Baskı: Dumat Ofset
Tel: (0.312) 278 82 00

2016 Yılı Abone Bedeli:
Yıllık: 120 TL.
Kurumlar İçin: 330 TL.
Yurt Dışı: 150 Euro

Posta Çeki: 149582
Hece Basın Yayın Ltd. Şti.

Gelen yazılar yayımlansa da yayımlanmasa da geri verilmez.
İlkelerimize uymayan ilânlar alınmaz.

Baskı Tarihi: 31.05.2016

Sunuş **7**

Hayriye Ünal/*Üç Yeni Mesajınız Var* **9**

I. BÖLÜM: DİJİTAL/SAYISAL KÜLTÜRÜN MAHİYETİ

A- TANIMLAR, BİLGİ, TOPLUM

Ali Berkay/*Lügat* **15**

Yasin Koç/*Dijital Ekoloji ve Değişen Dünya* **26**

Halil Ünal/*Dijital Kültürün Ortaya Çıkardığı Korkularımız ve Sanalın Karşıtına Dönüşerek Hakikileşmesi* **32**

Vefa Taşdelen/*İnsan Açısından Teknoloji* **38**

Çağatay Telli/*Bilgi Nedir: Çağrışımsal ve Kavramsal Bir Değerlendirme* **45**

Beyza Nur Demirci/*Sözlü Kültürden Dijital Kültüre Bilgi* **59**

Robert Pepperell/*Posthuman Manifesto* **67**

Zeynep Zelan/*Ağ Toplumu Çağında Toplumsal Hareketler* **77**

Memduh Özdemir/*Kutsalın Ölümü* **85**

Canan Sevinç/*Jean Baudrillard ve Simülasyon Kuramı* **88**

Turgay Yerlikaya/*Teknolojik Determinizm ve Toplumsal Değişim* **100**

Dominic Pettman/*Aşk ve Başka Teknolojiler* **109**

Salih Günay/*Zygmunt Bauman ve Kültür İnşası* **118**

Halil İbrahim Gürel/*Yeni Bir Sosyoloji Metodolojisine Doğru: Ulus Baker'in İmajlar ve Duygular Sosyolojisi* **121**

Salih Cenap Baydar/*Dijital Yerliler, Dijital Göçmenler* **127**

B- DİJİTAL/SAYISAL NESNELER

Mutlu Binark/*Akıllı Telefonlarla Bağlantılı Olma Hâli ve Yeni Kültür/lenme ve Deney/im/lerimiz...* **131**

Erol Yılmaz/*Dijitalleştirme ve Kültürel Mirasın Korunması* **138**

Sedat Akçakoyunlu/*Dijitalin Yayıncılara Ettiği Fenalıklar* **154**

Cavit Yantaç/*Henry Ford, Petrol, Nesnelerin İnterneti ve Veri… Yeni Sanayi Devrimi* **157**

Şirin Karadeniz/*4. Endüstri Devrimi Nedir ve Neler Getirmektedir?* **166**

Âtıf Bedir/*Tablete Yazı Yazmak, Tabletle Yazı Yazmak* **169**

Ali Berkay/*Lütfen Gördüğüm Düşü Dinleyin* **174**

Ahmet Sezikli/*Kitabın Nesne Hâlinin Dönüşümüne Bir Bakış* **180**

C- KAMU YÖNETİMİ, KAMU

Hayriye Ünal/*Ramazan Altınok ile e-Devlet Hakkında Söyleşi* **183**

Özhan Yılmaz/*Akıllı Kentler ve Demokrasi* **207**

Zeynep Eren/*Askerlikte Hak Aramanın Çevrimiçi Hâlleri* **211**

Gülsüm Ekinci/*Dijital Kültür-Sivil Hareket İlişkisi* **215**

Sevde Kaya/*Dijital Kültür Çağında Toplumsal Hareketler* **220**

Gamze Samutoğlu/*Siberfeminizm* **223**

D- EKONOMİ, HUKUK

Çağatay Koparal/*Marka Kabileleri: Yaydan Selfie Çubuğuna* **227**

Umut Osmanlı/*Dijital Kültür Çağında Emeğin Değersizleştirilmesine Bir Eleştiri: Richard Sennett'te Zanaatkâr Kavramı* **231**

Cemil Şinasi Türün/*Türkiye'de Bitcoin Altyapısı 40 Yıldır Var!* **234**

Ali Rıza Çam/*Bilişim Işığında Yargının Geleceğine Yön Vermek* **238**

Hayri Bozgeyik/*Copyleft, Copyright Kavramları ile Bunların Dijitalleşen Yeni Dünyadaki Yeri ve Anlamı* **247**

Alpaslan Azapağası/*Siber Suçlar: Yeni Suçun Doğası* **251**

Mehmet Taştan/*Sanal Dünyada Reel Soruşturmanın Zorluğu* **264**

Bahar Emre/*Türk Ceza Kanunu Çerçevesinde Bilişim Alanında Suçlar* **268**

E- GÜVENLİK, DENETİM, SANSÜR

Mesut Orta/*Dijital Çağda Denetim ve Sansür* **271**

Süha Demirel/*Ülkelerin Güvenlik ve İstihbarat Teşkilatları İçin Gelişen Dünyada Bilişimin Önemi ve Dezavantajları* **284**

Ayşe Nur Akıncı/*Kişisel Verinin Sınır Ötesi Yolculuğu* **292**

Nevzat Büküm/*Siber Terörizm* **302**

Stefan Aust-Thomas Ammann/*Anonymous, Şifrepunk ve Hacktivistler: 2.0 Verilerine Özgürlük* **317**

Baki Kaya/*Askerî Sibernetik Uygulamaları* **324**

F- EĞİTİM, GENÇLİK, EĞLENCE

Jeffrey Doonan/*Ada'dan Uyarı* **332**

Serdar Odacı/*Türk Eğitim Sisteminde Teknoloji Kullanımı* **335**

Emel Baştürk Akca/*Teknolojik Tutuculuk Karşısında Z Kuşağını Anlamak; Ortaokul Gençliğinin İnternet Kullanım Algıları* **343**

Erol Yılmaz/*Dijital Kültürün Okuma Alışkanlığına Etkisi* **355**

A. Hamit Güneş/*Dijital Oyunlar, Dijital Oyuncu ve Oyun Dünyasında Kadınlar* **367**

Eyyub Ergin Ercan/*Dijital Oyunlarda Eril Tahakküm* **376**

Şahin Bayzan/*İnternet ve Çocuk/Dijital Yerlilerin İnternet Macerası Dijital Yerlilerden Önceki Süreç* **382**

G- SOSYAL MEDYA

Evren Kuçlu/*Sosyal Medya: Paravanın Arkasındakiler* **389**

Özlem Oğuzhan/*Narsisizmin Aynaları Olarak "Estağfurullah" ve "Kendi-Çekim"* **395**

Semih Diri/*Tekno Dünyada Kullanıcı Narsisizmi* **400**

Merve Koçak Kurt/*Dijital Ayak İzlerimizle Oluşturduğumuz Dijital Kimliklerimiz Bağlamında... Bir İnstagram Profili* **410**

Serkan Özdemir/*Dijital Ortamda Gerçekliğin İronik Dönüşümü: Parodi* **419**

Manolya Gürocak/*Dijital Gidişata Dair Kişisel Bir Serüven* **425**

Zafer Baysal/*Nerede Bir Numen Görürseniz Öldürün* **429**

Tugay Kaban/*Annem Çok Güzel Yemek Yapmış Ben de Çok Güzel Yerim: #foodporn* **432**

II. BÖLÜM: DİL, EDEBİYAT, DİJİTAL/SAYISAL SANATLAR

Hayriye Ünal-Dilek Tuna Memişoğlu/*Prof. Dr. Aydın Köksal'la Sayısal Kültür ve Dil Üzerine Söyleşi* **435**

Kubilay Aktulum/*Aşırma ve Web* **448**

S. Dilek Yalçın Çelik/*Yazının Sözden Üstmetin'e ('Hipermetin'e) Yönelen Evrimi* **458**

İsmail Gezgin/*Yazı ve Bellek* **472**

Yalçın Armağan/*Yazarak Konuşmak: Sözden Dijital Çağa* **477**

Mehmet Sümer/*Konvansiyonel Sanattan Dijital Sanata: Yüzyıllık Dönüşüm* **488**

Atakan Yavuz/*Şiirde Yeni Arayışlar Somut Şiir: Dar Alanda Kısa Paslaşmalar* **495**

Şevket Tüfekçi/*Gelenekselin Sorgulayıcı Unsuru Olarak Dijital Yazın* **503**

Sinan Özdemir/*Teknik Bir İmkân Olarak Dijital Şiir* **512**

Koray Üstün/*Tablo Altı Şiirden Fotoğraf Üstü Şiire: #şiirheryerde* **520**

Karl Kempton/*Görsel Şiirin İlk Örnekleri ve Günümüze Ulaşan Geleneklerine Genel Bakış* **531**

Derek Beaulieu/*Untitled* **538**

John M. Bennet/*Tic* **539**

Suzan Sarı/*Otomatik Deha* **540**

Nico Vassilakis/*Looking-2* **541**

Jim Leftwich/*Decomposition-1* **542**

Derya Vural/*Başladığın Yere Döndüğünde Sadece Ateş Yanıyordu* **543**

Anatol Knotek/*Censored* **544**

Karl Kempton/*Rune 17: Basho Answers Before Hakuin Asked* **545**

Hayriye Ünal-Manolya Gürocak/*Söyleşi: Görsel Şair Çevrimiçi* **546**

Hasan Bozdaş/*Şiirde Amerikan Kültürü Etkisi: "Poetry Slam"* **560**

Çiğdem Ülker/*Dijital Çağda Edebiyat* **565**

Bilal Ayan/*Posthuman'a Doğru: İnsan Aşıldığında Sanatçıya Ne Olacak?* **569**

Hayriye Ünal/*Gürkan Mıhçı'yla Ses Kompozisyonu, Gürültü ve Ses Peyzajına Dair Söyleşi* **575**

Ali K. Metin/*Dijital Mekânda Öznenin Yeri ve Sanatın Muhafazası* **583**

Özlem Şahin Soy/*William Gibson ve Bruce Sterling'den Örneklerle Siberpunk Kültürü ve Yazını* **591**

Nergihan Yeşilyurt/*Teknolojinin Elemanları: Bilim Kurgu ve Tekno-Kültür* **599**

Ahmet Melih Karauğuz/*Dijital Tablete Yazı Yazmak ya da Wattpad Romanları* **608**

Onur Ocak/*00101101* **612**

Mehmet Kırtorun/*Sanal Kedisi Aç İken Tok Yatan Bizden Değildir: Peki Ama Biz Kimiz?* **616**

III. BÖLÜM: SORUŞTURMA

Rasim Özdenören/*Dijital Ahlak* **621**

Erol Göka/*Teknomedyatik Dünya ve Psikolojimiz* **624**

Hüsrev Hatemi/*Dijital Çağdayız, Acaba Bundan Öte Ne Çağ Var?* **635**

*Yönetmen **Atalay Taşdiken**'le Sayısal Kültür ve Sinema Üzerine* **638**

*Yapımcı **Birol Güven**'le Sayısal Kültürün Etkilerine Dair* **644**

Süleyman Sabri Genç/*Olmasaydım Olmazdık* **646**

Ali Ömer Akbulut/*Tehlikeli Hediye* **648**

Ali Sali/*Yazmak Mahrem Bir Olaydır* **656**

Burak Çavuş/*Küreselleşme, Kültür, Kimlik ve Sanal Moda* **664**

Yunus Nadir Eraslan/*Dijital Kültür ve Kötülüğün Yayılma Hızı, Sınırlar, Roller* **671**

Mehmet Solak/*Söz-Yazı-Sembol Sarmalında Söz-lü Kültürden Söz-süz Kültüre...* **676**

Ayşe Çelikkaya/*Teknoloji Budalalığı ve Yabancılaşma* **681**

IV. BÖLÜM: KAYNAKÇA

Halil İbrahim Gürel/*Seçilmiş Dijital/Sayısal Kültür Bibliyografyası* **685**

A. Kitaplar **686**

B. Yazılar **689**

C. Kitaplarda Bölümler **695**

D. Tezler **695**

E. Dosyalar **696**

F. Söyleşiler **696**

SUNUŞ

Bu sayı bir ihtiyaçtan doğuyor: Değişimi, içinde bulunduğumuz zamanı tüm yönleriyle kavrama ihtiyacından. Her an değişen bir süreci kavramak onu hareket hâlindeyken kavramayı gerektirir. Hareket hâlinde olan şeyse "tanımlanamaz" durumlar sergiler. Çalışmamızı hem zor hem de çekici yapan bir şeydi bu. Amaçlarımızdan biri de analog dünyadan dijital dünyaya geçiş sürecini betimlemekti. Bunu kültür sözcüğünün tüm genişliği içinde yapmaya çalıştık. Bu nedenle sayı, sosyal bilimlerle sayısal bilimleri kesiştiriyor. Sinemayı da içine alarak söylersek sanat, tüm değişimlere hem öngörüyle yaklaşıyor hem estetik tanıklığını gerçekleştiriyor.

İçinde bulunduğumuz zamana teknoloji, icatlar ve internet etkili biçimde damgasını vuruyor. Teknolojinin insana değdiği, insanla etkileşime girdiği her anda Heraklit'in ırmağı dünyadır, insan da değişmiştir, dünya da.

Sayı boyunca teknoloji ve yenilik önünde sorgusuz sualsiz bir saygı içinde eğilmiyoruz, etkileri ve yayılmayı anlamaya çalışıyoruz. İçi boş kehanetlerle işimiz olmayacağı gibi devingen dünyanın yeni gerçeklerine de ayak direyecek değildik. Değişimin karakterini çok boyutlu bir şekilde saptayabilmek ve yeni medya olanaklarını anlamak, değerlendirmek amacını taşıyoruz. Bunun için öncelikle "Konu nedir, kapsamı nasıldır, nasıl sınırlandırılabilir?", buna hep birlikte kafa yorduk. Gördük ki sınırları çok geniş, kucaklanması, çerçeveye alınması zor bir alandayız. Bu nedenle çalışmamızı atölyeye dönüştürdük ve yazarlarımıza sorular sorduk. Bu sayıda her yazı bir sorunun sonucu doğmuştur.

Konumuzun çok sayıda disiplinle ilişkili olması, her gün yeni kavram ve nesnelerle tanışıyor olmamız, değişimin hızlı olması bizi zorlayan

koşullardı. Yalnızca belirlediğimiz başlıkların tamamını yazmış, çalışmış olsaydık bile bu sayı üç cilde çıkabilirdi. Ancak sınırlamak zorundaydık. Bu sayıda bir başlangıç yaparak bir kaynakça oluşturmayı, disiplinlerarası konularda ilk sözleri almayı, konuları uzmanlarından ve genç kuşaktan dinlemeyi tercih ettik. Birçok kıymetli yazar bu sayıyla birlikte ilk kez *Hece*'de yer alıyor. Bunun sevincini de yaşıyoruz.

Bu sayının adını koyarken dijital ve sayısal sözcüğü arasında bir tercih yapmak istedik. Sayısal, dijital sözcüğüne karşılık olarak 1960'lı yıllardan beri kullanılan ve TDK'nin de önerdiği bir sözcük olduğu hâlde başka çağrışımları nedeniyle gündelik yaşamda dijitalin karşıladığı anlamda sık kullanılmıyor. Bir edebiyat dergisi olarak Türkçesi varken dijitali bir başına kullanmak içimize sinmedi. Sayıyı oluşturan yazılarda birçok akademisyen, yazar ve şairin "dijital" sözcüğünü tercih etmesi sonucu, bir farkındalık oluşturur umuduyla her iki sözcüğe birden başlıkta yer vermeyi uygun gördük. Yazılarda ise yazarın kullanımına müdahale etmedik. Ancak sözgelimi *online* yerine çevrimiçi, *interaktif* yerine etkileşimli sözcüklerini koymak türünde bazı zorunlu değişiklikler yaptık.

Konunun özellikle edebiyat ve sanata dair olan bölümü sürdürülebilir bir nitelik taşıyor. *Hece* olarak başladığımız günden beri zaman zaman gelecekçi dosyalar yaptık. Bu doğrultuda yazılar yayımlamayı, dosyaları ve kitapları sürdüreceğiz. Kitap yayıncılığımız, yeni keşiflerle, tercüme eserlerle yazar kadromuz genişleyerek sürüyor. *Hece* Eylül dosyamız, Dijital/Sayısal Kültür Özel Sayımızın bir devamı ve verimi olarak "teknoloji ve kehanetlerin ara kesitinde kara ütopya sineması" üzerine olacak. Ocak 2017'de yayımlanacak olan bir sonraki özel sayımız çeşitli vesilelerle sık sık kendisini hatırlatan bir şairimize, Ahmet Haşim'e ayrıldı.

HECE

ÜÇ YENİ MESAJINIZ VAR

1

Şunu kabul ederek bu özel sayıyı hazırlamaya niyet etmiştik: Teknolojik devrimler hayatımıza müthiş katkılar sunuyor ama daha iyi bir gezegene göç edecek değiliz. Sanal bir haritada işaretlenmedik; Anarres yok, her yer Urras. Biz yine burada ve şimdideyiz; et ve kemik olarak.

Olagelen karşısında sadece birer seyirci miyiz? Hayatın ve hayatlarımızın ne kadar failiyiz? Bu yakıcı soruları da akla getiren bir süreç oldu bu sayının hazırlığı.

İletişim teknolojilerinin; bugünü, gelecek kuşakların hayatını, politikayı, kitle-iktidar ilişkilerini biçimlendirdiğinin farkındayız. Bunun şimdiden bir ipoteğe, geleceğe el koymaya dönüşmemesinin bir yolu var: hayatı biçimlendirenlerden olmak, etkin olmak, farkında olmak, Robert Pepperel'in Posthuman Manifesto'da dediği gibi dalganın üzerinde kalmak. Sörf yapar ya da ölürsünüz çünkü "Bir dalgayı kontrol edemezsiniz ama o dalga üzerinde sürüklenebilirsiniz."

Devrimci ve yenilikçi görünümüne rağmen tekno-ilerlemede süreklilik eğilimi ve toplumun ruhuna göre biçimlenme eğilimi var. Çoğu zaman bir ifrat gibi algılansa da tekâmülün ihtiyaçlarla belirlendiği ve ilerlemenin, buluşların, bir insan eylemi olduğu, âdemoğlu eliyle olduğu akılda tutulmalı. Diğer her eylem gibi tekâmül de inançlara, yasalara, cezaya, ödüle tabi. Bir başka deyişle dibine kadar politik.

2

Sanal alan, "sonsuz bir potansiyel, sabit terimler içermeyen ilişkilerle dolu olan ve gerçek olanın billurlaştığı bir alan". Sanat için de muhteşem

bir esin kaynağı oluşturuyor. İlgimizi kuvvetle çekmesinin böyle bir yönü de var. Baytlar arasında yüzergezer bir uykucu olmadığımıza dair belirtiyi ilk veren cephe, sanatın cephesidir.

Hayalî birlikler, görünüp kaybolan adacıklar tasarlayan romancı için hayali besleyen, somut malzemeyle oynayan heykeltıraş için, ressam için görüntülere sonsuz şekil verme gücü taşıyan bu teknoloji; sanatı, "aynılaştırma" potansiyeli ile yutabilecek bir ağıza da sahip. Bu tedirgin edici güzelle şiir ve söz sanatları nasıl mücadele ediyor, kendilerine nasıl yeni bir organ üretiyorlar; bu soruların cevapları da var bu sayıda. Bilhassa şiirin başı çektiği akımlarla, hareketlerle yaklaşan toplumsal fırtınaları haber verdiği söylenebilir.

"Kutsalın Ölümü" yazısında Memduh Özdemir'in bahsettiği bugün "Kahraman kim olmalıdır?" sorusuna "ben olmalıyım" ile cevap veren insan; aynı zamanda bir kullanıcı, bir müşteri, bir tüketici ve benzerlerinden daha kahraman değil. Sanatçının pozisyonu da şöhretin mahiyeti de yeni dünyada değişiyor. Bu bağlamda "kullanıcı"nın binbir hâline değiniyoruz elinizdeki sayıda.

Popülerlik artık bir yetenekle ilgili olmadığı ve kalıcılaşmadığı gibi, kastlar eriyor, ekonomik sınıflar anlamını yitiriyor. Kültler, ikonlar, önemli kimseler, hızla sahip oldukları tahtlardan aynı hızla inebiliyor. Sosyal medyanın sağladığı imkânlarla kendini, misyonunu, inancını, eserini yayma, iletme peşindeki öznelerin kendini bir ürüne dönüştürmesinin de tanığıyız. Gezdiği ülkelerde, kentlerde müze, sanat eseri veya abide denebilecek kült mekânların önüne kendi portresini, beden görünümünü iliştirerek paylaşan yazar/sanatçı vb. kimsenin yaymak istediği içerik paketine bedenini dâhil etmesi bir etik problem olmuş bulunuyor.

Bunun kol, bacak, yüzün yarısı vb. gibi beden parçaları şeklinde paylaşılmasında ise "kendini nesneleştirmede detay çalışması" diyebileceğim ironik bir taraf var. Teşhirin aslında masumane bir eylemmiş gibi görünmesine yol açan sadece bugünkü yaygınlığıdır. Buna şüphesiz etik bağlamda tartışmak üzere kitap teşhiri, bilgi teşhiri, yiyecek teşhiri, ilişki teşhiri vb. çeşitli yorumlar eklenebilir.

Kendi bedenini, yüzünü veya sahip olduğu ilgiyi, maddi varlıklarını ve "çevre"sini göstermek suretiyle bir eseri yaratan kişi olarak ilgiyi talep etmek, bir performans sanatçısının bedenini nesneleştirmesinden daha farklı ve başka bir ahlaki düzeyde şüphesiz. Burada performanslarından birinde bir bodrum katında kanlı hayvan kemikleri arasında dört gün boyunca oturan, performansın özü gereği etleri kemiklerden sıyırmaya

çalışan Marina Abramović hatırlanabilir. Zamanla ısınan ve ağır bir koku eşliğinde burada duran sanatçının bu performansıyla Balkan Savaşı özelinde tüm savaşları lanetlemesi, diğer performansları da anımsanarak kendi bedeni (yaşamı, canı, hisleri) aracılığıyla sanatsal ahlaki düzeyin en uç mesajlarından birini vermektedir.

Buna karşın bedenini, yarattığı yazınsal eserin "reklam nesnesi" gibi kullanan yazarın teşhire yaklaşan ve etik olmayan bir duruşu vardır. Buradaki esas sorun teşhir sözcüğünün anlamında da yatar. "Göstermek, sergilemek" istenenin özne değil ürün/nesne olması gerekiyordur ve özne olması beklenenin "gösterilme"si teşhir eylemini etik bağlamda sorgulanabilir kılar.

Sosyal medya araçlarının yaşantımıza kattığı eğlence, Wattpad'den Instagram'a dışavurumcu bir tavrı besleyen ve giderek özgünlüğün yaşantılarımızdan, metinlerden çekilmesine yol açan telaşlı üretimin yanında az bir kazanç gibi görünüyor. Özgünlük belki hiç mümkün olmamıştı, ancak özgünlüğe düşkünlük, içe bakışı, yaratma arzusunu, malzemeye saygıyı, her zaman paha biçilmez bir başlangıç koşulu yapmaya yetiyordu.

Özgünlüğe inancın kaybolmasıyla başlayan kopyalama (pastiş, kolaj, parodi, gönderme vb.) düşkünlüğü sürecinde sanatçı kendini daima birinin "kötü versiyonu" olma tehdidi altında görür. Harold Bloom buna etkilenme endişesi diyordu. Şimdi bu endişeye her dakika çoğaltılma, alıntılanma, hatta çalınma endişesi eklendi. Şimdi yazar, kendine bu metinler cehennemine bir odun da ben mi atıyorum diye sormadan edemiyor.

Bu türden konulara aydınlık getirmek niyetiyle narsisizm incelemeleri, fenomen olmak ve yeni çağın bağımlılıklarına, hastalıklarına dönük yazılar da yer alıyor bu sayıda.

3

Ali Mazrui *Dünya Siyasetinde Kültürel Etkenler* kitabında şöyle der: "İletişim araçlarının küreselleşmesi aynı zamanda dünya görüşü kavramına anlam kazandırmıştır. Artık güçsüzlerin dünya sistemine daha önce hiç olmadığı kadar katılımı olmaktadır. Küçük ülke elçilerine en güçlü ülkelerce daha önce hiç olmadığı kadar büyük resmî saygı gösterilmektedir. Böylece en güçlü devletlerin hükümetleri bile güçsüzleri etkileyen konularda söylediklerine dikkat etmeyi öğrenmek zorunda kalmıştır."[1]

Burada vurgulanan güçsüzlerin sisteme katılışı, her türden hiyerarşik sistemin bozuluşunu da konuşulabilir yapar. Sanıldığının aksine iletişim teknolojileri ve yeni medyalar, insanın dünyadaki sosyal rolünü azaltmaz, bilakis insanın özüne doğru yol almasını ve sosyal rolünü kolaylaştırır. Mazrui'nin yorumu tam da insanın artan rolüne işaret eder.

Bugün insan kendi kaderi hakkında daha etkin, daha belirleyici olmalıdır ve elbette devamında elinde tuttuğu güçler hakkında daha sakınımlı, daha insaflı olmayı denemelidir. İki dudağı arasından çıkacak bir sözün hiç tanımayacağı yüzlerce muhatabı vardır. Bir parmak hareketiyle bastığı bir düğme, onun hiç tanımadığı coğrafyalarda yıkıma yol açmaktadır. Güç daha bulaşıcı, daha hareketlidir bugün. Hiyerarşilerin yıkılışı ve bireylerin sistemlere katılımı, kurumların küçülmesi, bireyin büyümesi anlamına da gelmektedir. Bu manzarada insanın rolünün azalıyor gibi görünmesi, insanın tercihleriyle ilgilidir.

Yeni dünyada toplum içinde bir yüz olmak, yüzlerden bir yüz olmak, bireye yeni boyutlar kattığı gibi yeni sorgulamalar da yapmasını gerektiriyor. Bireyin görkemli, *yıldızlı göğün altında*, içindeki *saklı yasa* haricinde toplumun içinde kalıcı bir varoluş yakalayabildiği oranda etik kalabileceği ileri sürülebilir. Mongardini "yaşamın etik boyutunun olması için bireysel kimliğin ve toplumsal gerçekliğin sürekli ve kalıcı olması gerektiğini"[2] ileri sürer.

Sürekli ve kalıcı olmayı -elbette insan ömrüne nispetle görece bir kalıcılık- kimliğin gerçeklik şartı varsaydığımızda sayısallaşan dünyamızda yarattığımız sanal/siber ortamlardaki -eğlence, araştırma, iş... her ne amaçla olursa olsun- gezintilerimiz de bir tür "vize" ile sürüyor. Odalardan açılan gizemli kapılar aracılığıyla gidilen, ekonomik turlar... Kimliğin o "gerçek oda"da bırakılıyor gibi olması bireyleri yanıltıyor, siber suç kavramını doğuran da bu, etik duyguyu yalnızca toplumsalmış gibi gösteren de bu. Oysa gizemli kapılardan çıkıp giden de aynı kimliktir.

Şüphesiz bu sorgulamalar zamanla yerini bulacak. Her tercih insanın failliğini, kendine de içinde yaşadığı topluma da er geç sorgulatır. Fail olmak bilmektir, suça teşne olmak ve cezayı da kabul etmek demektir. Bu sayının hukuk bölümünde yeni suçların doğası ve olası akıbetleri ile ilgileniyoruz. Suçların küreselleşmesi ve hukukun düzenleme, yaptırım koyma anlamında buna eşlik edemeyişi erişkin insana bir sorumluluk daha yüklüyor: iç kontrol, içe bakış ve bir otoriteye değil kendine karşı sorumluluk duyma. Niye olmasın?

İnsanoğlu özgürlüğü her zaman tartıştı, özgürleşme her zaman yaşantımızda olağanüstünün izdüşümü idi. İnternet de olağanüstüden bir müjdeci gibi geldi, daima özerk bazı bölgeler oluşturabildi. İnternetin sağladığı "özgürleşme" ve bu özgürlüğün etik boyutları; ayrıca teknolojinin, bilimin, yeni keşiflerin getirdiği kolaylıklar ve bu kolaylaşmanın etik sonuçları hâlen birçok disiplin açısından tartışılmaktadır. Tıptan hukuka, uzay bilimlerinden ekolojiye, avatarlaşmadan 3D'ye, tele-bulunmadan genetik sekanslamaya... her kuşak sürümünde süreğen olan ve bilimin sağladığı aydınlıkta açık duran bir tartışma bu. Bu sayımızla tartışmaya katkı vermek de dileğimizdi.

Hakim Bey'in TAZ'da TAZ için söylediği bir şey var. "Ne 'miş'i ne 'ecek'i kafaya takar TAZ" diyor, "sonuçlarla, müşterek gerçekliğe düzenlenen başarılı akınlarla, cepheyi yarıp daha yoğun ve daha bereketli bir yaşama geçişlerle ilgilenir."[3] İşte yeni mesajlardan biri tam da bu olmalıdır.

* * *

Sayı hazırlığı boyunca terminoloji sorunu kafamızı kurcaladı, birçok kavramın Türkçesi yoktu, konuşmayı kısmen de olsa kolaylaştırmak için bu sayıda hemen girişte bir lügatçe sunuluyor okura.

Sayısal kültürün algılarımızı, hayatlarımızı, kişiliğimizi nasıl etkilediğine dair yazıların ve birçok disiplinle ilişkilendirilmiş yazıların yanında soruşturma kısmında şu soruları yönelttik yazarlarımıza:

Yenilikçi boyutları saklı tutmak kaydıyla, bastırılmış ve bencil arzuların ihtiyacını karşılıyor gibi görünen yeni teknolojiler, gerçek dünyadaki ahlaki-siyasal hayatta nasıl yankılar uyandırıyor? Siber alanların gerektirdiği başka türlü etki-tepki, etik anlayışımızda ne tür değişmelere yol açıyor?

Sayısal nesneler, sayısal algı geleceğimizi insan ilişkileri bağlamında nasıl etkileyecek?

Sayısal kültür bir medeniyete dönüşecek mi? Kendi kalıcılığını nasıl temin edecek?

* * *

Sayın Ömer Faruk Ergezen olmasa bu sayı olmazdı. Öngörüsüyle, ileri görüşlülüğüyle hem yol açıcı hem destekleyici oldu. Ayrıca ümitsizliğe düştüğüm anlarda hep çözüm buldu, işi benim için kolay hâle getirdi. Sayın Rasim Özdenören'in bize güveni ve teşvik edici varlığı her zaman işleri daha güzel kıldı. İkisini de sevgiyle anıyor ve teşekkür ediyorum.

Yayın kurulunda bulunan tüm arkadaşlarım, sayı hazırlığı boyunca içeriği tartışmada, Türkçe sorunlarında yanı başımda hissettiğim Sayın İbrahim Demirci, Sayın Âtıf Bedir, Sayın Ali Karaçalı ve müthiş dikkatiyle Sevgili Yusuf Turan Günaydın'a da teşekkür borçluyum.

Sayının koordine edilmesinde görev alan genç arkadaşlarım Zeynep Arkan, Halil İbrahim Gürel, Manolya Gürocak, Dilek Tuna, Semih Diri ve teknik editörlüğü üstlenen sevgili Ali Berkay enerjime enerji kattılar. İyi ki varlar.

Varlıkları ve yaratıcı katkıları nedeniyle Cansu Dikme'ye, Bahar Emre'ye, Ayşenur Akıncı'ya, Yasin Koç'a, Hasan Bozdaş'a, Merve Koçak Kurt'a, Dinçer Ateş'e, Hatice Bildirici'ye, Reyyan Baş'a; kaynak ve bağlantı temini konusunda Suzan Sarı'ya, teknik süreçte olağanüstü özverili çalışmasından dolayı Bülent Güler'e ayrıca yazısıyla, görüşüyle katkı veren tüm kıymetli yazarlara teşekkür ederim.

Hayriye Ünal

---

[1] Mazrui'nin Hece Yayınlarından çıkacak kitabı *Dünya Siyasetinde Kültürel Etkenler*, "Semitlerden Anglosaksonlara" başlıklı makale, İngilizceden çev. Çağla Taşkın.

[2] Carlo Mongardini, "The Ideology of Postmodernity", *Theory, Culture and Society*, 9, 2, Mayıs 1992.

[3] Hakim Bey (Peter Lamborn Wilson), *TAZ Geçici Otonom Bölge, Ontolojik Anarşi, Şiirsel Terörizm*, çev. İnan Mayıs Aru, internet baskısı: http://docplayer.biz.tr/4737871-T-a-z-gecici-otonom-bolge-ontolojik-anarsi-siirsel-terorizm.html, erişim 26.05.2016

Ali Berkay

LÜGAT

Dijital kültür birçok farklı disiplinin bir araya gelerek oluşturduğu, bununla beraber insanın şekillendirdiği bir olgu. Sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiğinin kesin çizgilerle belirlenmesi oldukça zor.

Böylesine disiplinlerarası bir konu işlenirken fazlaca kavramın olması sebebiyle hemen herkesin bu kavramlara ve içeriklerine hâkim olmasının mümkün olmadığının farkındayız. Ayrıca birçok kavramın Türkçe karşılıklarının bulunmadığı da unutulmamalıdır.

Bu kısımda belli başlı kavramların açıklamalarını vermeye gayret edeceğiz. Lügatçe içine aldığımız kavramların sayısı şüphesiz daha fazla veya daha az olabilirdi. Fakat kavram sayısını az ve çerçevesini dar olarak aldığımızda bazı noktaların havada kalabileceğini, bununla beraber fazla sayıda kavramın olmasının okuyucuyu boğabileceğini düşünerek oldukça genel ve anahtar kavramlardan bu kısımda bahsetmeye çalışacağız.

Şüphesiz daha ileri okumalar için buradaki kavramlar tam olarak beklentiyi karşılamayacaktır. Bu noktada Türkiye Bilişim Derneği'nin bilişim sözlüğü (çevrimiçi olarak da erişilebiliyor) ve ilgili kavramlardaki dipnotlar bu tür ileri okumalar için bir başlangıç oluşturabilir.

Açık Kaynak: Yazılım ve donanımın üretim ve geliştirmesinde açık kaynak, tasarımı ve uygulama detayları için erişimi ve ücretsiz yeniden dağıtımı teşvik eden bir yöntemdir. Bu sayede, üretim modellerinin kendinden arttırıcı çeşitliliğine, iletişim yollarına ve interaktif toplulukların oluşmasına olanak sağlandı. *Açık kaynak yazılım hareketi* yeni telif hakları, lisans verme, alan adı ve oluşan tüketici sorunlarına netlik kazandırmak için ortaya çıktı. Bu gelişmeleri ve telif haklarını takip eden kuruluşların başında Free Software Foundation[1] gelmektedir. Günümüzde büyük şirketler ve firmalar da açık kaynak projelere sponsor olmakta ve açık kaynak projeler geliştirmektedir. Bilinen en büyük açık kaynak projeler arasında Linux ve Gnu bulunmaktadır.[2]

Android, Humanoid Robot: İnsan gibi görünen ve davranan bir robot ya da sentetik organizma.[3] Günümüzde robot teknolojisindeki gelişmelere paralel olarak androidler insan görünümünü ve davranışını daha iyi taklit edebilmektedirler. EveR ve ASIMO en bilinen humanoidlerdendir.[4]

Artırılmış Gerçeklik: Gerçek dünyadaki çevrenin ve içindekilerin bilgisayar tarafından üretilen ses, görüntü, grafik ve GPS verileriyle zenginleştirilerek meydana getirilen canlı, doğrudan veya dolaylı fiziksel görünümüdür. Bu kavram kısaca gerçekliğin bilgisayar tarafından değiştirilmesi ve artırılmasıdır. Bu teknoloji kişinin gerçekliğini zenginleştirme işlevi görür.[5]

İlke olarak artırılmış gerçeklik, gerçek bir çevre ve o çevredeki canlıların ve nesnelerin görüntülerinin, bilgisayarlar tarafından üretilen grafik, ses ve konum verileri gibi ek veriler ve görsel efektlerle gerçek zamanlı olarak zenginleştirilerek daha detaylı ve anlaşılır bir şekilde tanımlanmasını sağlar. Sanal gerçeklikte her türlü nesne ve canlı sadece bilgisayar ortamında oluşturulup simüle edilirken, artırılmış gerçeklikte temel olarak "gerçek" bir dünya görüntüsü bulunmaktadır. Artırılmış gerçeklik için verilebilecek basit ama belki de en iyi ve en bilinen örnek futbol maçlarında taraftarlara çizgiler veya çemberler yardımıyla belirli mesafelerin (örneğin serbest vuruş mesafesinin) gösterilmesidir. Bu kapsamda üretilen bilgi ve veriler kuramsal olarak insanların tüm duyularına hitap edecek şekilde organize edilebilir fakat artırılmış gerçeklik daha çok görsel bir hizmet olarak algılanmaktadır.

Artırılmış gerçeklik, modellenmiş sanal objelerin ve sanal içeriğin gerçek dünyaya görüntü işleme teknikleri ile aktarılması ve entegrasyonudur. Örnek olarak her duvar, afiş ve benzeri video oynatan bir ekran özelliğine kavuşabilir.[6]

Bilişim:[7] Bilgisayarlı bilgi sistemleri alanının genel adıdır. Bilişim alanı, arayüzlerin, sistemlerin ve teknolojinin, bilgi ve insan etkileşimini nasıl sağladığı üzerine yoğunlaşır. Bilgisayar bilimi, bilgi teknolojileri ve bilgi sistemleri alanları bilişim siteminde türemiş ve sıkı sıkıya bilişim kavramına bağlı çalışma alanlarıdır.[8]

Bulut (Bulut Sistemler): Son yıllarda kullanımı artan ve sıklıkla karşılaşılan bu kavram, kaynakların ve dataların farklı bilgisayarlar üzerinde ortak kullanım ve erişimi temeline dayanır. Burada bulut sistem size ayrılmış bir veri alanı olabileceği gibi, hesaplama için kullanılacak ekstra işlem gücü, veri tabanı, ortak çalışma alanları oluşturmak için de kullanılabilir.[9] İnternete direkt bağlı cihazların artışıyla beraber yaygınlaşan bulut sistemler, bilişim dünyasının en çok yatırım yapılan alanlarından biridir.[10] Farklı modeller üzerinde hizmet verir: Altyapı servisleri (sanal makineler, sunucular, yük dağıtıcıları...), platform servisleri (veritabanları, web sunucuları, yazılım geliştirme araçları...), yazılım servisleri (e-mail, sanal masaüstü, iletişim, oyunlar...).

Büyük Veri (Big Data): Çok büyük veya kompleks olması sebebiyle geleneksel veri işleme metotlarının üzerinde çalışmak için yeterli olmadığı veri setleridir. Bu alanda büyük ve kompleks veri setlerinin üzerinde veri yakalama, veri analiz, veri işleme, veri depolama, görselleştirme, arama, sıralama gibi işlemlerin nasıl yürütüleceği ana temalar olarak karşımıza çıkar.[11] Özellikle nesnelerin interneti, internete bağlı insan sayısındaki artış ve büyük miktarda veri üreten sistemlerin (Facebook, Twitter vs.) artışıyla beraber bu büyük miktardaki verinin nasıl yönetileceği, güvenliğinin nasıl sağlanacağı gibi konularla doğrudan ilintili olduğu için, bilişim dünyasının en popüler kavramlarından biridir.

Cyborg: Daha çok yapay parçaları olan robotlar için kullanılsa da sibernetik organizmanın kısaltmasıdır. Hem organik hem de biyomekatronik parçalar bulunduran organizma olarak tanımlanabilir. Cyborg terimi androidlerden ve humanoidlerden ayrılır. Kaybettiği bir fonksiyonu kazandırma veya bazı yapay parçalar ekleme suretiyle yeteneklerini artırmak için bir organizmaya uygulanır.[12] Kavram Manfred Clynes ve Nathan S. Kline tarafından 1960'ta bulunmuştur.[13]

Oldukça geniş bir kavram olan cyborg; biyonik, biyomimetik, biyomedikal mühendisliği, bilgisayar-beyin arayüzü, sibernetik, dağıtık tanıma, genetik mühendisliği, insan sibernetiği, makine yardımlı zekâ gibi birçok alanla ortak ele alınan interdisipliner bir alandır.

Dijital İz: Kullanıcıların bilerek veya bilmeyerek internet üzerinde veya bilgisayar sistemlerinde geride bıraktıkları bilgilerdir. Sosyal medyada veya belirli web sitelerinde kullanıcı oluşturma yoluyla bırakılan izler isteyerek bırakılan dijital izlere örnekken, kullanıcıların her türlü diğer etkileşimi (sisteme giriş çıkış, tuşlara basmak, tıklama, belirli bir sitede çevrimiçi geçirilen saatler veya gezinilen sayfalar) gibi bilgiler veya keylogger, sniffer gibi zararlı araçlar yardımıyla elde edilen hassas veriler kullanıcıların istemeyerek bıraktığı dijital izlerdir. Bu bilgiler dijital korsanlar tarafından sistemleri akamete uğratmak için veya bu bilgileri bulunduran şirketler tarafından kâr amacıyla kullanılabilir.

Dijital Kimlik: Bilgisayarlara veya bilgisayar sitemlerine harici bir varlığı tanıtmak için kullanılan bilgi. Harici varlık bir insan, organizasyon veya bir cihaz olabilir.[14]

Siber uzaydaki en önemli problemlerden biri etkileşim içinde bulunan varlığın ne veya kim olduğudur. Dijital dünyada etkileşimde bulunanın insan

olup olmadığını bilmenin kesin bir yolu yoktur. Kimlik doğrulama (authentication) ve yetkilendirme (authorization) için birçok sistem geliştirilmesine rağmen hâlâ güvenlik ve gizlilik problemleri devam etmektedir.[15]

e-Atık: Kullanım ömrünü tamamlamış elektrikli ve elektronik malzemelerden geriye kalan veya bütün olarak doğaya bırakılan her türlü elektronik atık. Evsel ve endüstriyel atık akışının en hızlı büyüyen segmenti olup kırılmış, hasar görmüş, demode olmuş veya kullanım ömrünü tamamlamış bu maddeler, içerdiği ağır metaller (kurşun, kadmiyum, berilyum ve brom gibi) ile atıldığında doğayı kirletmektedir.[16]

Endüstri 4.0: Siber fiziksel sistemler ve nesnelerin interneti gibi görece yeni alanların sağladığı imkânlarla üretim süreçlerinin optimizasyonu, daha az maliyet, yüksek otomasyon ve yüksek verim gibi temeller üzerine oturan endüstri konsepti.[17] Bu alanın ticari modeller, güvenilir ve sürdürülebilir üretim, bilişim sistemleri güvenliği, makine güvenliği, sosyo ekonomi gibi alanları direkt olarak etkileyeceği düşünülmektedir.[18]

Eniac: Elektronik veri işleme kapasitesine sahip günümüz bilgisayarlarının atası. ABD hükümeti tarafından II. Dünya Savaşı'nda Amerikan ordusuna daha yüksek başarınımlı hesaplama ve şifre çözme noktalarında stratejik üstünlük sağlaması için inşa edilmiştir. Günümüz bilgisayarlarından farklı olarak programları hafızasında tutmuyor, operatörler programları delikli kartlar yardımıyla Eniac'a giriyordu. Turing complete bir cihazdır.[19]

e-Ticaret: Ticaretin elektronik ortamda yapılmasıdır. Masaüstü yazılımı olarak kullanılan muhasebe ve diğer ticaret yazılımları bu kavramın kapsamı içinde değildir. Mal ve hizmetlerin üretim, tanıtım, satış, sigorta, bankacılık, dağıtım ve ödeme işlemlerinin bir web sitesi üzerinden gerçekleştirilmesidir. Genel olarak işletmeden işletmeye ve işletmeden tüketiciye olarak iki farklı e-ticaret şeklinden söz edilebilir.[20]

Hacker: Bir bilgisayar veya bilgi teknoloji sistemine zarar vermeyi veya bu yoldan kendine çıkar elde etmeyi amaçlayan ve bunun için çeşitli bilgi teknolojileri ile sosyal mühendislik araçlarını kullanan, bilgisayar güvenliği konusunda yetkin kişi, bilgisayar korsanı.[21]

Hacktivizm: Bilgisayarların veya bilgisayar ağlarının politik amaçlar için kullanılmasıdır. Hacker kültürü ve etiği ile beraber genelde ifade özgürlüğü,

insan hakları bilgi edinme özgürlüğü gibi amaçlar için hacker grupları veya bireysel hareket eden hackerlar tarafından gerçekleştirilen eylemlerdir.[22]

Hyper Text (Hiper Metin): Etkileşim için farklı objelere (resim, ses, uygulama veya link), kendi içinde bulunduğu dosyanın kendisine ve özelliklerine de atıf yapabilen metinlere verilen ad ve konsept.[23] Bu konsept PDF, XML, HTML gibi teknolojilerde kullanılmaktadır. Metin içine yerleştirilmiş kelime ve kelime gruplarının kullanıcı tarafından (genelde fare tıklaması veya dokunma ile) seçilmesiyle bağlantı kurarak, ilişkili olduğu bilgi ve multimedya malzemesinin görüntülenmesini sağlar. Hyper text konseptinin direkt uygulaması olan HTML ise (Hyper Text Markup Language) tarayıcıların kullanıcılara websitelerini göstermek için kullandığı dildir. Son standardı HTML5'tir.[24]

Isaac Asimov: (1920-1992) ABD'li bilim kurgu yazarı. Yaşamı boyunca yaklaşık 500 eser vermiştir (yazar ve editör olarak). Asimov, Dewey'in ondalık sınıflandırma sistemindeki alanlardan sadece felsefe konusunu yazmamıştır. Vakıf (1942-1993) adlı bilim kurgu eseri 1966'da Tüm Zamanların En İyi Bilim Kurgu Eseri Hugo ödülünü almıştır (bu ödül sadece bir defa verilmiştir). Bunun yanında *Galactic Empire* (İmparatorluk) (1945-1951) (3 roman ve bir kısa hikâye) ve *Robot* (1920-1992) (38 kısa hikâye ve 5 roman) serileri de yazarın bilim kurgu alanında öne çıkan eserlerindendir. Robert Heinlein ve Arthur Clarke ile bilim kurgu dünyasının büyük üçlüsü olarak adlandırılırlar.[25]

Kırmızı & Beyaz Şapkalı Hacker: Beyaz şapkalı hacker, bilgisayar güvenliği konusundaki bilgi ve pratiğini insanlar ve bilgisayar sistemleri üzerinde kötü yönde kullanmayan (ethical hacker) kişidir. Bu kişiler, özel ve tüzel kişilerin ağlarının bilgi güvenliğini sağlar ve bu ağları test eder, açıklarını yamar ve gerekli önlemleri alır. Kırmızı şapkalı hacker veya siber terörist ise özel veya tüzel kişilerin bilgi güvenliği sistemlerini kırmaya, bozmaya veya işlevsiz hâle getirmeye çalışan kişidir.[26]

Kriptografi: İletilerin, mesajların, maillerin ve web üzerinde bir yerden bir yere iletilen metinlerin güvenlikli bir şekilde iletilmesi ile alakadar olan çalışma alanı. Kriptoloji, web'de de normal hayattakine benzer şekilde işlemektedir: Nasıl ki eski dönemlerde metinler hem şifreli yazılıp hem de buna uygun şifreli muhafazalara konuluyorsa, webde ve bilgisayar dünyasında da aynı şekilde şifreler ve bu şifreler için uygun donanımlar üretilmekte ve kullanılmaktadır. Genellikle mail, bankacılık ve veritabanı sistemlerinde kullanılmaktadır.

Nesnelerin İnterneti (Internet of Things): Ağ bağlantısı sağlayabilen yazılım, sensör ve diğer gerekli elektronik aksam ile donatılmış cihazlar, araçlar, binalar ve diğer bütün fiziksel objelerin oluşturduğu, veri toplayan ve dağıtan ağın genel adı. Bu ağ sayesinde fiziksel dünya bilgisayar tabanlı sistemlerle daha rahat kontrol edilebilmekte ve gözlenebilmekte; bu sayede daha yüksek verim, daha ekonomik sistemler ve yüksek başarınımlı hesaplamalar elde edilebilmektedir.[27]

Siber-Fiziksel sistemlerin çekirdeği konumundadır. Akıllı evler, akıllı taşımacılık, akıllı şehirler vb. konseptler nesnelerin interneti konsepti ile mümkün olabilmektedir. 2020 yılına kadar 50 milyar cihazın nesnelerin internetine katılması beklenmektedir. Medya, doğa kontrolü ve gözlemi, üretim, enerji yönetimi, medikal ve sağlık sistemleri, bina ve ev otomasyonu (akıllı ev sistemleri), ulaşım gibi alanlarda nesnelerin interneti yaygın olarak kullanılmaktadır.[28]

Netnografi: Çevrimiçi etkileşimlerden yola çıkarak, insanların dijital izlerini yorumlama ve bu bilgileri kullanarak internet üzerindeki kişilerin davranışları üzerine çalışan bilgisayar mühendisliği ve sosyoloji ortak alanı. Basitçe dijital dünyada insan davranışlarını kültürel yansımalar olarak görmekte ve netnografi, etnografi gibi doğalcı, katılımcı, tanımlayıcı, çok metotlu, uyarlanabilir ve bağlam odaklıdır. Tüketici içgörülerini bildirmek için kullanılan netnografi, anketler, niceliksel modeller ve odak gruplarından yararlanır. İnovasyona yönelik projelerin başlangıç aşaması, pazarlama ve marka yönetimi çalışmalarının keşif aşaması için uygun bir yöntemdir.[29]

Sanal Gerçeklik (Virtual Reality): Bilgisayar tabanlı gerçeklik olarak da bilinen, gerçek veya hayalî ortamları kullanıcısının da içinde bulunduğu (bir karakter veya bir varlık olarak simüle ederek) ve etkileşim içine girebildiği bir ortam oluşturan bilgisayar ve elektronik teknolojisi. Bu teknoloji (sensörler ve diğer araçlar yardımıyla) görüntüleri, sesleri, dokunmayı ve kokuyu yapay şekilde oluşturur.[30]

Sanal gerçeklik terimini ilk kullanan Stanley G. Weinbaum'dur (1935).[31] 1968'de ise Ivan Sutherland ve öğrencisi kask şeklindeki ilk sanal gerçeklik sistemini inşa etti. Bu sistem şimdiki simülayonlardan çok geride grafikler üretiyordu. Cihazın adı The Sword of Damocles'ti (Damokles'in Kılıcı).[32] Kask şeklindeki bu tasarım günümüzdeki sanal gerçeklik cihazlarının temelini oluşturdu. FaceBook, Oculus VR33; HTC, HTC Vive[34]; Google ise Google Cardboard[35] ile sanal gerçeklik alanında etkinlik gösteriyorlar.

Sanal Para (Dijital Para): Bitcoin, Litecoin gibi banknot veya madeni para olmayan fakat tedavülde olan fiziksel paralarla benzer özellikler taşıyan elektronik para birimleri.[36] Öne çıkan özellikleri arasında anlık transfer, sınırlara takılmadan dolaşım ve geçiş sağlaması sayılabilir. Bitcoin gibi bazı elektronik para birimleri merkezsiz para birimleridir: Para kaynağının kontrolü fiziksel parada olduğu gibi belli bir merkezden yapılmaz.[37]

Yapay Zekâ: Programlanabilir herhangi bir cihazın çeşitli faaliyetleri zeki canlılara benzer şekilde yapabilmesi ve bu konunun anabilim dalı. Yapay zekâ uygulamaları genellikle insan düşüncesini analiz ederek ortaya çıkan bilgilerin programlanabilir cihazlara uygulanması şeklindedir. Alan, öğrenebilen ve insan zekâsından bağımsız olarak gelişebilecek sistemlere doğru da ilerlemektedir.

İdealize edilmiş bir yaklaşıma göre yapay zekâ, insan zekâsına özgü olan, *algılama, öğrenme, çoğul kavramları bağlama, düşünme, fikir yürütme, sorun çözme, iletişim kurma, çıkarım yapma ve karar verme* gibi yüksek bilişsel fonksiyonları veya otonom davranışları sergilemesi beklenen yapay bir işletim sistemidir.[38]

Siber Feminizm: Carolyn Guertin bu kavramın 1992'de dünyanın farklı üç noktasında simültane bir şekilde ortaya çıktığını söylemektedir.[39] 1990'ların başında VSN Grup adını kullanan aktivistler bir manifesto ortaya koymuşlardır.[40] Bu manifestolarında, elektronik sanat projelerinde yapmaya çalıştıkları şeyin kadını yabancılaştıran eril bir ortam olan teknolojinin ataerkil yapısını kırmak, teknolojinin kadın üzerindeki olumsuz etkilerini engellemek olduğunu söylüyorlardı. Siberfeminizm tartışmalarının öncüsü iki önemli yayın, Sadie Plant'in *Zeroes and Ones* kitabı ve Sandy Stone tarafından yazılan *War of Desire and Technology* adlı kitaptır. Plant, kitabında kadının teknoloji tarihindeki göz ardı edilmiş yerini belirlemeye çalışmakta, Stone kadınlar ve makineler arasındaki kompleks ilişkiden bahsetmektedir. Donna Haraway'in siborg teorileri, postyapısalcılık ve üçüncü dalga feminizmin bir karışımından oluşan çalışmaları, yeni teknolojilerle kadın hareketinin ilişkilendirilmesi konusunda önemli bir esin kaynağı hâline gelmiştir.[41]

Siber Mekân (Cyber Space): Yaygın kullanım olarak Sanal Âlem, Siber Uzay gibi karşılıkları da bulunmaktadır. Bilgisayarların ve insanların ağ (network) üzerinde kurduğu iletişimle oluşan sanal gerçeklik (virtual reality) ortamı.[42] Kavramın internet terimi ile karşılanmaması önemlidir: Örneğin internet siteleri siber mekânda vardırlar. İnternette olan olaylar, websitele-

rinin bulunduğu serverlarda (sunucu) değil, siber mekânda gerçekleşmektedir.[43] Sibermekândan kastedilen şey bilgi iletişiminin gerçekleştiği yer olan ağın (network) kendisidir.

Siber Punk: İleri teknoloji düşük yaşam standardı ile özetlenebilecek temaları ele alan bilim kurgu janrı. Sibernetik, teknoloji ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeleri merkeze alır ve genellikle distopik bir dünya çizer. Siberpunk eserlerinin başlangıç bölümlerinde yüksek seviyeli yapay zekâlar veya büyük şirketler bulunur, bunların dünya üzerindeki radikal etkileri anlatılır.[44]

Siberpunk'ın ilk örneği olarak John M. Ford'un *Web of Angels* (1980) eseri gösterilebilir. Bunun yanında siberpunk'ın başta steampunk olmak üzere birçok alt dalı mevcuttur. Bruce Bethke ise siberpunk terimini 1983 yılında ilk kullanan kişidir (yazdığı bir öykünün başlığı olarak kullanmıştır).[45] Blade Runner (1982), *The Terminator* (1984), *Matrix* (1999-2003) serisi, siberpunk kültleri arasında yer alır.

Siber **Terörizm (Cyber Terrorism):** Bilgisayar virüsleri ve solucanları aracılığıyla, özellikle internete bağlı bilgisayarları ve ağları hedef alan, bu ağ ve bilgisayarlarda yüksek çapta tahribata yol açan terörist aktiviteler. Bu aktivitenin asıl amacı bir panik ve alarm durumu oluşturmak ve bilgi teknolojisi sistemlerini geçici olarak veya tamamen devre dışı bırakmaktır.

Sibernetik (Güdüm Bilim): Geniş manası ile canlı ve cansız tüm sistemlerin denetlenmesi ve yönetilmesini inceleyen interdisipliner (disiplinler arası) bilim dalı. Kavramın bugünkü içeriğiyle (öz-yönetim incelemesi/çalışması) bağlantılı ilk kullanımı Platon'a atfedilir.[46] Sibernetik kelimesi ilk olarak André-Marie Ampère tarafından 1834'te insan bilgisinin sınıflandırılması ile alakalı bilim dalı manasında kullanılmıştır.

Yeni sibernetik daha çok bilgisayar ve elektronik tabanlı istemlerle alakalı bir bilim dalıdır. Ele aldığı kavramlar arasında öğrenme, bilişsellik, sosyal kontrol, belirme, iletişim, verimlilik ve tesir yer almaktadır. Çeşitli bilim alanlarından farklı olarak, sibernetik bu kavramları özgün organizma ya da cihaz bağlamında soyutlayarak ele alır.[47]

Sibernetik kuramına göre belirli bir amaç için oluşturulan sistemlerde, haberleşme ve kendini denetleme mekanizması bulunmaktadır. Tüm açık sistemlerin özelliklerinden biri çevreye uymak için sürekli değişmeleridir. Böylece sistem kendini yeniliklere uydurabilmektedir. Çevreye uyabilme süreci, sistemin, dış çevreye çıktılarının sonuçları hakkında bilgi sahibi olmasıyla mümkün olmaktadır. Bu sürece sibernetik dilinde feedback (geribildirim) denir.[48]

Sosyal Medya: Web 2.0 üzerinde ideolojik ve teknolojik içeriklerin, yapılanmaların kullanıcı merkezli bir şekilde üretilmesine ve geliştirilmesine izin veren internet tabanlı uygulamaların bütününe"[49]denmektedir. Kişilerin internet üzerinde birbirleriyle yaptığı diyaloglar ve paylaşımların bütünüdür. Kullanıcılarının ürettiği içeriğe Kullanıcı Bazlı İçerik (İngilizce: UGC-User Generated Content) denilmekte ve bu adla incelenmektedir.[50]

Turing Makinesi: Alan Turing tarafından ortaya atılan ve matematiksel problemlerin bilgisayarlar tarafından gerçeklenmesini sağlayan bir çeşit sanal bilgisayardır.[51] Sanal bilgisayarda sonsuz uzunlukta bir şerit vardır. Şerit hem okuyabilen hem de yazabilen bir kafanın altında sağa veya sola hareket edebilir. Şerit, sonsuz sayıda yan yana dizilmiş karelerden oluşur. Kafanın altına bir kare gelince orada kayıtlı bir bilgi varsa, şerit kendisine verilmiş komuta göre sağa veya sola hareket eder. Yeni kareyi ya okur ya da bilgi yazar.

Bu makineyle, matematiksel problemler, kendileri için yazılan algoritmaya göre sırayla yapılan basit işlemlerle çözülür. Günümüzdeki bilgisayarlar bu yeteneğe sahip. Turing, herhangi bir matematiksel problemin, şayet bir algoritma ile temsil edilebilirse Turing Makinesi ile çözülebileceğini ispatlamıştır.[52]

Bir algoritmanın, sistemin veya bilgisayar dilinin Turing complete olması demek tek şeritli turing makineleri ile turing-hesaplanabilir fonksiyonları hesaplayabilmesi demektir.

WikiLeaks: Kaynaklarının gizliliğini koruyarak hükümetlerin ve diğer organizasyonların hassas belgelerini yayınlayan, İsveç merkezli bir uluslararası organizasyondur.[53] Wikileaks kâr amacı gütmez ve bilgi edinme özgürlüğü temelli bir yaklaşım sergiler.[54] Julian Assangee, Wikileaks'in görünür yüzüdür. Wikileaks'teki rolü ise kuruculuk ve genel yayın yönetmenliğidir. Kendisini internet aktivisti olarak tanımlar. Organizasyonun bilinen yüzleri arasında Kristinn Hrafnsson, Joseph Farrell, ve Sarah Harrison yer almaktadır. WikiLeaks'in yayın yaptığı web sitesi WikiLeaks.org alan adı ile birlikte 4 Ekim 2006'da kaydedilmiş ve ilk belgesini Aralık 2006'da yayınlamıştır. Oluşum kendini sansürlenemez ve takip edilemez yığın (mass) dosya yayımlayıcısı olarak tanımlamaktadır.[55] WikiLeaks dünya çapında asıl ilgiyi 29 Kasım 2010 tarihinde yayınladığı ABD'ye ait diplomatik belgelerle sağlamıştır.[56] WikiLeaks'in arşivi şu anda Suudi Arabistan'la alakalı yayımlanan belgelerle genişlemektedir.[57] The Fifth Estate ve We Steal Secrets: The Story of WikiLeaks bu organizasyonu merkeze alan filmlerdir.

[1] http://www.fsf.org/, Erişim Tarihi: 25.1.2016
[2] https://opensource.com/open-source-way, Erişim Tarihi: 25.1.2016
[3] https://en.wikipedia.org/wiki/Android_%28robot%29, Erişim Tarihi: 13 Nisan 2016.
[4] https://en.wikipedia.org/wiki/Humanoid, Erişim Tarihi: 13 Nisan 2016.
[5] https://tr.wikipedia.org/wiki/Art%C4%B1r%C4%B1lm%C4%B1%C5%9F_ger%C3%A7eklik, Erişim Tarihi: 30.12.2015
[6] CRAIG, Alan B., *Understanding Augmented Reality: Concepts and Applications*, Morgan Kaufmann Publishing, 2013.
[7] Burada *(ing.)informatics* kavramının karşılığı olarak bilişim sözcüğü açıklanmaktadır. Bu kavram günlük dilde sadece bilgisayar bilimi dar anlamıyla kullanılmaktadır.
[8] https://en.wikipedia.org/wiki/Informatics, Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2016.
[9] http://aws.amazon.com/what-is-cloud-computing/, Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2016.
[10] Sadece Microsoft 2011 Yılında 6.9 milyar dolar bulut teknolojileri için bütçe ayırmıştır: *"Microsoft Says to Spend 90% of R&D on Cloud Strategy", Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2016.*
[11] http://www.ibm.com/big-data/us/en/, Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2016.
[12] *Carvalko, Joseph, The Techno-human Shell-A Jump in the Evolutionary Gap, Sunbury Press, 2012.*
[13] Kline, Nathan S.; Clynes, Manfred, *Cyborgs and Space,* Astronotics, Eylül 1960, sf 26 vd.
[14] Bu kavram ISO 2011 standardı olarak *"ISO/IEC 24760-1: A framework for identity management - Part 1: Terminology and concepts" adlı belgede tanımlıdır.*
[15] *Camp, L. Jea,"Digital Identity". IEEE Technology and Society Magazine, 2004.*
[16] http://www.step-initiative.org/, Erişim Tarihi: 27 Nisan 2016.
[17] Schwab, Klaus, The Fourth Industrial Revolution., 2016.
[18] Schwab, Klaus, a.g.e.
[19] Basitçe söylenecek olursa, bir bilgisayar veya programlama dilinin turing complete olabilmesi için universal turing makinesini emüle edebiliyor olması gerekir.
[20] https://en.wikipedia.org/wiki/E-commerce, Erişim Tarihi: 26.1.2016
[21] Detaylı bilgi için lügatçedeki *Kırmızı & Beyaz Şapkalı Hacker* maddesine bakılabilir.
[22] *Krapp, Peter, ""Terror and Play, or What was Hacktivism?" Grey Room". MIT Press.* Erişim Tarihi: 19.03.2016.
[23] Henderson, Harry, Encyclopedia of Computer Science, Hypertext Maddesi, sf. 233 vd., Infobase Publishing, 2009.
[24] https://en.wikipedia.org/wiki/HTML5, Erişim Tarihi: 14 Nisan 2016.
[25] https://en.wikipedia.org/wiki/Isaac_Asimov, Erişim tarihi: 3 Nisan 2016.
[26] https://en.wikipedia.org/wiki/White_hat_%28computer_security%29, Erişim Tarihi: 20 Mart 2016.
[27] https://hbr.org/resources/pdfs/comm/verizon/18980_HBR_Verizon_IoT_Nov_14.pdf, Erişim Tarihi: 28 Nisan 2016.
[28] http://connectedworld.com/the-supply-chain-changing-at-the-speed-of-technology/, Erişim Tarihi: 228 Nisan 2016.
[29] Kozinets, Robert V., On Netnography: Initial Reflections on Consumer Research Investigations of Cyberculture, (http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.201.2695&rep=rep1&type=pdf, Erişim Tarihi: 20.03.2016).
[30] Ayrıntılı bir virtual reality tanımı için bkz: Henderson, Harry, Encyclopedia of Computer Science, Virtual Reality Maddesi, sf. 495 vd., Infobase Publishing, 2009.
[31] Weinbaum, Stanley G., *"Pygmalion's Spectacles".* (http://www.gutenberg.org/ebooks/22893,*Project Gutenberg*üzerinden erişim tarihi: 10 Nisan 2016.
[32] https://en.wikipedia.org/wiki/The_Sword_of_Damocles_%28virtual_reality%29, Erişim Tarihi: 10 Nisan 2016.
[33] https://www.oculus.com/en-us/, Erişim Tarihi: 10 Nisan 2016.
[34] https://www.htcvive.com/us/, Erişim tarihi: 10 Nisan 2016.
[35] https://www.google.com/get/cardboard/, Erişim Tarihi: 10 Nisan 2016.
[36] Wagner, Andrew, https://bitcoinmagazine.com/articles/digital-vs-virtual-currencies-1408735507, , *Erişim Tarihi: 1 Nisan 2016.*
[37] *Tasca, Paolo,* http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2657598, Digital Currencies: Principles, Trends, Opportunities, and Risks,*(7 Eylül 2015), Social Science Research Network.* Erişim Tarihi: 1 Nisan 2016.

[38] https://tr.wikipedia.org/wiki/Yapay_zek%C3%A2, Erişim Tarihi: 27.1.2016
[39] *Guertin, Carolyn, "Quantum Feminist Mnemotechnics: The Archival Text, Digital Narrative and The Limits of Memory". University of Albert, 2003..*
[40] http://adanewmedia.org/files/2014/07/VNS.png, Erişim Tarihi: 21 Mart 2016.
[41] Erek, Ayşe, https://yenimedya.wordpress.com/tag/siber-feminizm/, Erişim Tarihi: 21 Mart 2016.
[42] *Strate, Lance, "The varieties of cyberspace: Problems in definition and delimitation", Western Journal of Communication* 63 *(3): 382–3, 1999.*
[43] Sterling, Bruce,*The Hacker Crackdown*, 1998.
[44] https://en.wikipedia.org/wiki/Cyberpunk, Erişim Tarihi: 4 Nisan 2016.
[45] Bethke, Bruce, *Cyberpunk*, *Amazing* Science Fiction Stories, Say. 57, No. 4; Kasım 1983.
[46] *Johnson, Barnabas, 'The Cybernetics of Society"*, http://www.jurlandia.org/cybsoc.htm, *Erişim Tarihi: 23 Mart 2016.*
[47] https://tr.wikipedia.org/wiki/Sibernetik, Erişim tarihi: 23 Mart 2016.
[48] Kaban, Zeynep Y., *Genel Sistem Teorisi ve Sibernetik*, Marmara İletişim Dergisi, Sayı 8, Ekim 1994.
[49] Kaplan, Andreas M.; Haenlein, Michael, "*Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media*". Business Horizons 53, (2010).
[50] https://en.wikipedia.org/wiki/Social_media, Erişim Tarihi: 25.1.2016.
[51] Barker-Plummer, David, Stanford Encyclopedia of Philosophy, Turing Machine Maddesi, 1997.
[52] Akbulut, Ural, *Nature Dergisi Turing Özel Sayısı*, 23 Şubat 2012.
[53] https://tr.wikipedia.org/wiki/WikiLeaks, Erişim Tarih: 23 Mart 2016.
[54] https://wikileaks.org/, Erişim Tarihi: 23 Mart 2016.
[55] *Moss, Stephen,"Julian Assange: the whistleblower", The Guardian, 14 Temmuz 2010 tarihli sayı.*
[56] https://en.wikipedia.org/wiki/United_States_diplomatic_cables_leak, Erişim Tarihi: 24 Mart 2016.
[57] https://wikileaks.org/saudi-cables/, Erişim tarihi: 02 Mayıs 2016.

Yasin Koç*

DİJİTAL EKOLOJİ VE DEĞİŞEN DÜNYA

Rus astronot Sergey Krikalev, uzayda 313 gün kaldıktan sonra, 25 Mart 1992'de yeryüzüne indiğinde aynı gezegene döndüğünü sanmıştı. Fiziksel özellikler (Kazakistan ovaları) aynı kalmış; fakat siyasal ve kültürel coğrafi özellikler dramatik bir değişime uğramıştı. Kazakistan artık bir Sovyet cumhuriyeti değildi; kendi ekonomik ve kültürel yaşamını geliştirmekle meşguldü. Krikalev'in astronot giysisinin ambleminde yer alan ülke (Sovyetler devleti) gitmiş, oturduğu şehir Leningrad, tarihî adı olan St. Petersburg'u geri almıştı. Krikalev uzaya fırlatıldıktan sonra SSCB'de Komünist Parti gücünü kaybetmiş, onu oluşturan cumhuriyetler bağımsızlıklarını ilan etmişti. Krikalev'i uzaya gönderen SSCB diye bir devlet artık yoktu.

SSCB gibi dünya karalarının altıda biri üzerinde merkezîleşmiş bir ekonomik ve siyasal gücün ortadan kalkması yeni ekonomilerin, yeni siyasetlerin ve belki de mekânsal olarak en önemlisi yeni haritaların ortaya çıkması anlamına geliyordu. Görüldüğü gibi dünya beşerî açıdan durağan olmayıp sürekli bir değişim içinde yeni ulusal ve ulus ötesi örgütlerin ortaya çıktığı bir yapı göstermektedir. İnsanların sosyal, ekonomik ve siyasal yapılanmalarında gösterdikleri değişiklikler beraberinde bir dizi çevresel değişiklerin de ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir.

Özellikle 90'lı yıllardan sonra bilgi ve iletişim teknolojilerinde görülen hızlı gelişmeler bazıları tarafından dijital devrim olarak nitelendirilmektedir. Dijital devrimin, sanayi devrimi kadar köklü değişikliklere neden olabileceği vurgulanmaktadır. Bu baş döndürücü gelişmelerin yeni sorunları da beraberinde getirmesi kaçınılmaz olmuştur. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin bir coğrafyadan başka bir coğrafyaya ulaşması ve hızlı hareketi içinde olduğumuz son yirmi yılda söz konusu çevresel değişikliklerin önceki yüzyıllara göre daha etkili ve ani olmasına sebebiyet vermiştir.

Bu açıdan bilgi ve iletişim teknolojileriyle ortaya çıkan dijital devrimin ekolojik yansımalarını iki şekilde ele almak mümkündür. Bunlardan ilki insanların gerçek dünya ile ilişkilerinde ortaya çıkan yeni çevresel algı biçim-

* Balıkesir Üniversitesi Coğrafya Bölümü

leri, ikincisi ise dünyanın ekonomik, kültürel ve siyasal açıdan tek tipleşmesinin bir uzantısı olan mekânın tek tipleşmesi.

Dijital Çağ ve Yersizlik

Literatürde sıklıkla başvurulan tanımıyla ekoloji; canlıların birbirleriyle ve fiziki çevreleriyle olan karmaşık ilişkisini inceleyen bilim dalı olup kavram ilk kez 1866'da Alman biyolog Ernst Haeckel tarafından Darwin'in *Türlerin Kökeni* (Origin of Species) kitabından ilham alınarak kullanılmıştır. Ekoloji kelimesi, iki eski yunanca kelimeden oluşur: "Ev" veya "habitat" anlamındaki *oikos*; "anlatım veya öğreti" anlamındaki *logia*. Buna göre eski Yunanca *oikologia*, "habitat hakkında öğretiler" anlamı taşımaktadır. Ekolojinin en önemli özelliklerinden biri canlıları holistik (bütüncül) bir bakış açısıyla yani onları tek tek değil, popülasyon dinamiği açısından bulundukları ortamla birlikte ele almasıdır. Bu özelliği ile kavram biyolojik ekolojinin sınırlarını aşarak sosyal bilimlerde de önemli bir bakış açısının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Kültür ve mekân bağlamında dijital ekolojik bir yaklaşım ortaya koymadan önce bazı kavramların üzerinde durmakta yarar vardır. Bu kavramlardan en önemlisi dijital çevredir. Dijital çevre, bilgisayar dünyasında yaratılan dünya olarak tanımlanmakta ise de aslında bu hâliyle siber mekânı (*cyberspace*) ifade etmektedir. Gerçekte dijital çevre, şu unsurlarla iç içe ortaya çıkan bir çevre kavramıdır. Bunlar; dijital teknoloji, internetin her yerde bulunması, analog yayınlardan dijital yayınlara geçilmesi, cep telefonu kullanımındaki yoğunluk, kişisel bilgisayarların her yere taşınabiliyor olması, bilgi teknolojilerindeki gelişmelerin kültürel, politik ve ticari globalleşme yaratması.

Lise öğrencisi, on beş yaşındaki Jenny Fry, zeki ve çalışkan bir kızdı. Fakat 2015 yılının sonunda başta ülkesi İngiltere olmak üzere tüm dünyada yankı uyandıran bir nedenle kendi yaşamına son verdi. Ailesine göre Jenny 'Elektromanyetik Aşırı Duyarlılık' (EHS) rahatsızlığı nedeniyle depresyona girmişti. Baş ağrısı, yorgunluk ve idrar problemleri yaşıyordu. Aile okul yönetiminden Wi-Fi'ın kullanım alanının kısıtlanmasını talep etti. Ancak, okul yönetiminin yapacağı bir şey yoktu. Her şey yönetmeliklere uygundu ve kablosuz ağ (Wi-Fi) için çok yüksek ücretler ödeniyordu. Jenny, kablosuz ağlarla çevrili dünyaya daha fazla dayanamadı. Evinin yakınındaki ormanlık alanda kendini astı.

Jenny'i böylesine dramatik bir sona götüren dijital dünya, hayatımızın her parçasına işlemiş durumdadır. Evimize, okullarımıza, iş yerlerimize, halka açık yerlere ve elbette kamusal hizmetlere. Peki dijital çevremizin böylesine genişleyerek *Truman Show* ve *Matrix* filmlerinde olduğu gibi

yapay bir dünya ile hayatımızı işgal etmesi ne tür kültürel ekolojik sonuçlar doğurmaktadır? Bu soruya cevap vermek için dijital çağın belki de en önemli sonucu olan küresel haberleşme ve bilgiye anında erişim imkânlarının yani küreselleşmenin sonuçları üzerinde durmakta yarar vardır. Fakat küreselleşmeyi ekonomik bir kavram olarak değil, ortaya çıkan "tek tip yapay dünyanın" hangi kalıpları göstererek ortaya çıktığını anlatarak ele almalıyız. Sonuçta bilgi akışının daha açık sözlülükle kültür akışının dünya üzerinde bir noktadan diğerine saniyeler içinde aktarılması tek tip kültür ve ekonomi ortaya çıkardığı gibi bir birinin kopyası tek tip mekânlar da ortaya çıkarmaktadır. Oysa dünya üzerinde her yer tektir. Her yerin aynı olması ne coğrafya ve tarih biliminin ne de turizm olgusunun ortaya çıkmasını sağlardı.

Amerikalı Çin asıllı bilge coğrafyacı Yi-Fu Tuan bu açıdan dikkatleri "yer duygusu"na çeker. Ona göre yerler, mekân üzerindeki insan için benzersiz deneyim noktalarıdır. Çingeneler ve genç âşıklar dışında herkeste yer duygusu vardır, der ve ekler: Yer bize güven duygusu verirken mekân (sınırsızlığı ile) özgürlük duygusu verir. Tuan yer duygusunu, "yer sevgisi" anlamına gelen *topophilia* kelimesi ile açıklar. Edward Relph ise insan olmak, bir yere sahip olmak ve onu tanımaktır, der. Peki, yer duygusu ve mekân üzerinde bir yere sahip olmak bu kadar önemliyken *yersizlik* ne tür sonuçlar doğurmaktadır? İnsanları yersizlik duygusuna sürükleyen ve dünyayı tek tipleştiren aktörler nelerdir?

Bu sorulara net cevaplar vermek için sosyal bilimciler değişik cevaplar geliştirdi. Bu cevapların çoğu insanı ya ekonomik sistem içerisinde edilgen görerek indirgemeci açıklamalar geliştirdiler ya da çevresel faktörleri değiştirilemez alın yazısı telakki ederek gerçek resmi göremediler. Yaklaşımlardaki temel eksiklik insanı açıklamada kültür ve mekân arasındaki bağlantının yüzeysel açıklamalara dayandırılmasında hatta çoğu zaman göz ardı edilmesinde yatmaktadır. Bu açıdan kültürel coğrafyacılar sosyal bilimlere muazzam katkılarda bulundular. Özellikle doğal peyzajdaki değişim, insan ve çevre arasındaki etkileşim ve kültürel unsurların mekân üzerindeki yayılışı kalıplarını ele alan bütüncül bakış açıları insanoğlunun son yüzyılda küreselleşmenin şiddetine bağlı olarak dünya üzerinde meydana getirdiği değişiklikleri ve çevresel sorunları anlamada önemli katkılar sağladı. Bu bağlamda yine kültürel coğrafyacıların ortaya attığı bir kavram olan yersizlik duygusuna geri dönelim. Yersizlik, teknolojinin; etkili, değiştirilebilir ve tekrarlanabilir şekilde ortaya çıkardığı peyzajlar sonucu ortaya çıkan ve insanların çevreleriyle olan ilişkilerini zayıflatan kültürel bir durumdur. Bu peyzaj biçimleri banliyölerden turistik mekânlara, restoran zincirlerinden hava alanlarına kadar her yerde belirgindir. Kültürel çeşitliliği azaltan ve

insan ruhunu ortadan kaldıran mekânsal standartlaşma yersizliği ortaya çıkarmaktadır. Bu açıdan modern dünya küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan bilgi akışıyla tek tip bir mekâna doğru evirilmektedir.

Peki dijital devrim olarak ifade ettiğimiz, her geçen gün daha çok içine hapsolduğumuz dijital çevremiz mekânı nasıl etkilemekte, daha doğrusu mekânla olan ilişkilerimizi nasıl şekillendirmektedir? Gitgide her şeyin ATM mantığı ile bilişsel teknolojik bir form aldığı dünyada doğa algımız, ekolojik tutumlarımız nasıl şekillenmekte? Tam da bu noktada *dijital çevre* içinde yaşayan modern insanın doğa algısıyla geleneksel kültürün çevre algısı üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Doğa farklı insanlara farklı şeyler ifade eden kültürel bir kavramdır. Başlıca iki tip doğa algısı vardır. Geleneksel toplumlarda görülen *organik* doğa görüşünde, insan doğanın bir parçasıdır. Bir cana sahip olan habitat, doğa ruhları ile doludur ve rahatsız edilmemelidir. Bunun aksine Batı toplumlarının ve modern çağın diğer kentli toplumlarında *mekanik* doğa görüşü hâkimdir. Mekanik doğa görüşünün temellerini F. Bacon ve R. Descartes atmış, Batılı sanayi toplumunun ortaya çıkmasına zemin hazırlamışlardır. Newton ise her iki düşünürün doğa hakkındaki teorilerini birleştirdi. Einstein'ın Kuantum fiziği ile gelişen bu dünya görüşü insan ve toplum bağlamında Darwin, Marx ve Freud üçlüsü tarafından geliştirilmiş, Auguste Comte ise etkilerini pozitivist sosyal bilim anlayışında gösteren ontolojik ve epistemolojik yenilikler getirmiştir.

Mekanik doğa anlayışına göre insanlar doğadan ayrıdır ve doğa üzerinde egemendir. Onlar, habitatı dış güçlerin yani doğa olaylarının yönettiği bütünleşmiş bir mekanik sistem olarak görürler ve bu sistem insan zekâsının anlayabildiği şekilde doğa kanunlarına indirgenir. Bu açıdan doğadaki değişimin temel iki belirleyicisi insan zekâsının bir sonucu olan enerji ve teknolojiye erişimdir ve her ikisi de son yüzyılda hiç olmadığı kadar yaygınlık kazanmıştır.

İnsanın yarattığı dijital çevrenin sınırları cep telefonlarının, internet ağlarının sınırlarıyla eş değer hâle geldi. Bilgi toplumundaki birey doğal mekânları, dijital çevrenin sakinleriyle (sosyal medya) paylaşmak için kullandığı ve elitist duruşuna fon sağlayan bir manzaradan başka bir şey olarak görmedi. Sonuç olarak bilgi toplumundaki bireye gereken, doğallığını yitirmemiş ekosistemler değil, gezdiği yerlerin fotoğrafını çekmesini sağlayan akıllı cep telefonları ve bu fotoğrafları sanal çevredeki insanlarla paylaşmasını sağlayacak internet ağlarıdır.

Ekofeministler doğal çevredeki bozulmanın baş aktörü olarak erkek egemen toplum yapısını sorumlu tutarlar. Onlara göre dünyadaki savaşla-

rın, kıtlıkların ve çevresel felaketlerin temel nedeni erkeklerdir. Tabiatları gereği kadınlar ise anaç, yapıcı ve koruyucudurlar. İndirgemeci bir yaklaşım olmakla beraber tüm savaşların erkekler tarafından çıkarıldığı, avcılığın modern dünyada bile büyük ölçüde erkeklerin rekreasyon faaliyeti olduğu gibi basit örnekler düşünülürse ekofeministlere hak vermemek elde değil. Peki, çevresel felaketlerin müsebbibi eril dünyaya son 20 yılda eklemlenen dijitalleşme çevreyi ne hâle getirmektedir?

İnsanlar artık dijital kimlikleriyle bir var oluş sağlamaktadırlar. Dünyada milyarlarca kişinin kullandığı sosyal ağlar, günümüz insanı için bir lüks değil, bir kimlik meselesi. Baskın ve geçerli olan gerçek dünya değil dijital çevrenin ne kadar verimli ve etkin kullanıldığı. Dünyamız artık sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçen bir örüntünün de ötesine geçip milyonlarca insanın tek başlarına aynı ekrana baktıkları bir toplum hâlini aldı. Bilgisayar bilimci Pollack, bilişsel teknolojilere ait gelecek ön görüsünü anlattığı sıra dışı bir yazısında, içinde yaşadığımız çağı müthiş bir çağ olarak tanımlar ve devam eder, bilgisayarlarımızın artık vücudumuzun bir parçası olacağı, çeşitli mekanizmalarla iç içe gireceğimiz çağdan hemen önce gelen bir çağdayız. Artık insanlar internetten, televizyondan, saat gibi takılan akıllı telefon sistemlerinden bahsediyorlar ama aynı zamanda biyoenformatik, biyoteknoloji ve bilgi işlemenin birleştirildiği de bir çağı yaşıyoruz. Dramatik olan insan türünün böylesine hızlı bir değişime çevresel açıdan nasıl bir uyum stratejisi geliştireceğini bilememesidir. Bununla birlikte içinde olduğumuz dijital çağın ortaya çıkaracağı çevresel-ekolojik sorunlar sosyal ve doğal olayları açıklayan hiçbir teori içerisinde ön görülemiyor.

Her insan yer küredeki ekosistemlere bağlıdır. İnsanlar bu ekosistem içinde beslenme, su ihtiyacının karşılanması, salgın hastalıklarla mücadele, iklimlere uyum stratejileri ve estetik zevklere sahiptirler. Son elli yılda insanoğlu bu ekosistemlerde tüm tarih boyunca meydana getirdiği değişiklikten daha fazlasına yol açtı. Bu değişikliklerin baş döndürücü hızda olmasının temel nedeni daha önce değindiğimiz bilgi teknolojisi ile ortaya çıkan küreselleşmedir. İnsanoğlunun yeryüzünde meydana getirdiği değişiklerin ortaya çıkardığı, gittikçe insanları daha çok esir alan, onları organik doğa görüşünden mekanik dünya görüşüne mahkûm kılan, böylece yersizlik duygusu ortaya çıkaran bir çağ başladı.

Dijital çevre içine hapsolan insanların yalnızca mekânla olan ilişkilerinde değişiklik ortaya çıkmadı. Dijital devrim beraberinde bir dizi örtük çevresel sorunları da getirdi. Örneğin sadece bir bilgisayarın yapımı için 530 pound değerinde fosil yakıt, 48 pound değerinde kimyasal ve bir buçuk ton su kullanılmaktadır. Dijital ürünlerin imal edilmesi fosil yakıt tüketiminin, kimyasalların ve su tüketiminin çevreyle ilk adımını oluşturmaktadır. Üretilen bil-

gisayarlar ve mobil cihazlar her gün donanım ve yazılımsal açıdan geliştikleri için, özellikle gelişmiş ülkelerde erkenden elektronik atık (*e-waste*) durumuna düşmektedirler. Altın, gümüş, alüminyum, bakır gibi ticari değeri olan madenler elektronik aygıtların tipik hammaddeleridir. Günümüzde bu madenleri ve diğer başka kimyasalları içeren elektronik atıklar öyle bir seviyeye gelmişlerdir ki bir hesaplamaya göre elektronik atıklardaki değerli madenler, ham olarak çıkarılmayı bekleyen yer altı madenlerinden 40 veya 50 kat daha zengindirler.

Amerikalı bir araştırma şirketinin verdiği rakamlara göre Amerika Birleşik Devletleri'nde her gün 142 bin bilgisayar ve 416 bin mobil cihaz, toplam 2.4 milyon ton, elektronik atık durumuna düşmektedir. Küresel olarak elektronik sektörü doyma noktasından oldukça uzaktadır. Göstergeler, gelişmekte olan Çin ve Güney Afrika gibi ülkelerin gelişmiş ülkelerden daha fazla atık üreteceğini işaret etmektedir. İlgili ülkelerdeki artışın 2017 yılında % 500 olacağı tahmin edilmekte olup bu durumu "gelgit dalgası" veya "tsunami" olarak adlandırmaktadırlar.

Dijital çağın yarattığı tüm elektronik atıklarda, kurşun, krom, cıva, polivinil klorür plastik de dâhil olmak üzere toksit maddeler ve bromlu alev geciktirici bulunabilir. Dijital tüketim alışkanlığının yanıltıcı tarafı da burada başlar; çünkü tüketiciler hiçbir zaman söz konusu kimyasalların ve diğer madenlerin üretim aşamasına ait bir fikre sahip değillerdir, dijital çağ insanının sahip olduğu şey dokunmatik ekranlı "temiz" aygıtlardır.

ÖZET KAYNAKLAR

Arı Y. (2005). *20.Yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişimi*, Konya: Çizgi Kitapevi.

Cresswell, T. (2004) *Place: A Short Introduction*, London: Welly-Blackwell.

Domosh M.& Diğ. (2007). *İnsan Mozaiği: Beşerî Coğrafyaya Kültürel Yaklaşım*. Çev: Yılmaz Arı, Basılmamış.

Gregory, D. & Diğ. (Eds.) (2009). *The Dictionary of Human Geography*. Blackwell Publishing Ltd.

Jensen, A.H. (1988). *Geography History And Concepts*, (Brian Fullerton, İngilizceye Çev.). New New Jersey: Barners and Noble Books.

Pickren, G (2014). *Geographies of E-waste: Towards a Political Ecology Approach to E-waste and Digital Technologies*. Geography Compass. John Wiley & Sons Ltd.

Sarukhan, J. & Whyte, A. (Eds.) (2005). Ecosystems and Human Well-Being. A Report of the Millenium Ecosystem Assessment. Island Press, Washington, DC.

Tuan, Y.-F. (1974) *Topophilia: A Study of Environmental Perceptions, Attitudes, and Values*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Tuan, Y.-F. (1977) *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Tümertekin, E. & Özgüç, N. (2004). *Beşerî Coğrafya İnsan, Kültür, Mekân*. İstanbul: Çantay Kitapevi.

Halil Ünal

DİJİTAL KÜLTÜRÜN ORTAYA ÇIKARDIĞI KORKULARIMIZ VE SANALIN KARŞITINA DÖNÜŞEREK HAKİKİLEŞMESİ

Disneyland'ı düşsel bir evren olarak sunma arzusunun gerisinde yatan şey, Disneyland'ın dışında kalan evrenin gerçek bir evren olduğuna inandırma düşüncesidir. Oysa Disneyland'ı çevreleyen Los Angeles ve Amerika gerçeğe değil hipergerçeğe ve simülasyona aittir.
Jean Baudrillard

Dijital Kültürün Ortaya Çıkardığı Korkularımız

İnternetin hayatımıza girmesi, âlem tasavvurumuza da etki eden bir gelişme oldu. İletişim ve bilgisayar teknolojileri ile yeni bir çeşit varlık kazanan sanal âlem, her geçen gün hayal dünyamızın sınırlarını aşmakta. Önceleri, gerçekte olmayan (irreel), zihinde tasarlanan, tamamen bilgisayarın dijital dünyasında olanı; sanal olarak nitelendiriyorduk. Giderek sanal olanın, gerçek(lik)le olan bağını, sanala ilişerek, yine biz kendimiz kurmuş olduk. Sanal (dijital-sanal) olanın, gerçek/te olmadığını artık herhâlde söyleyemeyiz. Olsa olsa kendine mahsus bir gerçeklikten veya gerçekliğin farklı bir boyutundan söz edebiliriz. Çünkü sanal denilen âlemin de bir dili ve kültürü oluşmakta; bu kültür bilgisayar ortamının dışına çıkarak, toplumsal alana da sirayet etmektedir. Hatta insanlar bu yolla bir araya gelerek kitleselleşmektedirler. Hem o kadar ki sanal âlemin gerçekliği insanları, toplumları ve hatta devletleri sarsabilecek, etkileyebilecek, belli bir boyuta ve somut bir güce ulaşmıştır. Geldiğimiz bu noktada, sanal olandan korktuğumuz kadar hakiki olandan korkmaz olduk artık.

Bilgisayarlaşmayla beraber ortaya çıkmış olan, dijital-sanal dediğimiz şey bir soyutlamadır. Yani maddi bir varlığın belli bir iz düşümü, yansıması olarak sanal olan varlık. Analog bilgiden, dijital bilgiye geçiş sürecinde; kaçınılmaz olarak, analog kültürden dijital kültüre doğru bir geçiş de yaşanmaktadır. Dijital kültür sesi ve görüntüyü sayısal diziler hâlinde kodlayarak (1 ve

0) bilginin depolama, dolaşım ve erişimini sağlarken öte yandan da anolog kültürün (maddi) bu kodlara dönüşerek sanal hâle gelmesine yol açmıştır. Kültürden söz ettiğimizde, yerel-bölgesel olana işaret etmiş olurken; dijital kültürden söz ettiğimizde ise yerelliği içerisinde barındırsa da daha çok sınır tanımayan, evrensel alana ve evrensel olana işaret etmiş oluruz.

Siber iletişim imkânlarının zenginliği ve çeşitliliği sonucunda insan faktörü de fizik olarak geriye çekilmiş, iletişim format olarak sanala dönüşmüştür. Dahası yüz yüze iletişimin sahihliği yerini, pek çok arayüz ile bölünen, araçlar arası bir başka iletişim modeline bırakmıştır. Burada insanın doğal yapısı perde arkasında kalmakta; aletler ise, görünür ve sahte bir sosyalleşme sağlayarak, insanın sosyalleşmesi önündeki engeller olarak ortaya çıkmaktadır.

Sanal âlem; internet ve bilgisayar ortamında olanın yanında, artık neredeyse bütün zihin dünyamızla beraber, maddi uzayı da kuşatacak bir algıya ulaşmış durumdadır. El yapımı paralel bir evren kurulmakta diyebiliriz. Dikkat ederseniz son zamanlarda, algının gerçeğin önüne ve yerine geçtiğini, sıklıkla ifade eder olduk. Herkesin elbirliğiyle geliştirdiği ancak kimsenin de kolay kolay kontrol edemeyeceği ve her şeyine tam olarak nüfuz edemeyeceği, vâkıf olamayacağı bir dünya. Yediden yetmişe herkesin, zorunlu olarak da olsa, ucundan kıyısından eklendiği/eklemlendiği geniş ağ sistemi. Tam da, ne içindeyim ne de büsbütün dışında, hâlini yaşamaktayız.

Sanal âlemin hayatımızda varlık kazanmasıyla beraber; hayatımıza etki eden pek çok unsur da ikizleşerek bir de dijital, elektronik bir hâl almış oldu. Neredeyse bütün sektörlerde, özel veya resmî işletmeler, şirketler, kurum ve kuruluşlar elektronik-dijital bir yapılanmaya geçtiler. Zamanla, e-hâli olmayanın ayakta ve hayatta kalamayacağı gibi bir korku ve endişe kapladı herkesi. İşin kötüsü de artık bu korkularımızın yersiz olmadığına inanmaktayız.

Korku, iktidarların her zaman kitleleri kontrol altında tutabilmek için kullana geldikleri bir enstrüman olmuştur. Bu durum, bugünün iktidarları için de geçerli olmakla beraber, dijital kültürün oluşturduğu bir sanal iktidardan da, hayatımıza sürekli müdahalelerinden de, artık pek kuşku duymuyoruz. Ne gariptir ki, bu sanal iktidar da daha çok maddeyi ve parayı önceleyerek öne çıkmaktadır. Zira bu alanda her şey reklam, tanıtım, pazarlama ve satış üzerine gelişmektedir. Her gün birileri bizim camımızı kırmakta ve sonra da gelip bize bir daha kırılamayacağı vaadiyle yeni cam satmaktadır.

Özellikle Facebook ve Twitter vb. gibi sosyal ağların birbirini normal şartlarda tanıma imkânı olmayan insanları, bir araya getirebilme özelliğinden dolayı, çok çabuk yaygınlık kazandığı ortadadır. Bu sanal ortamlarda insanlar birbirlerini ilgi alanlarından, geçmişinden, yaşadığı yerlerden ve

ilişkilerinden yola çıkarak rahatlıkla arayıp bulabilmektedirler. Bu alanda kişi kendisi, istediği başka birisi için ve hatta hiç olmayan kurgu birisi için dahi istediği gibi bir kimlik inşa edebilir. İstediği biçimde bir algıyı oluşturabilir. Elbette bu kötü niyetle de yapılabilir. Sadece bir hikâye bulmak, kurgulamak ve seçmek yeterli olacaktır.

Evrensel ağın bu denli çabuk gelişmesi ve yaygınlaşmasının belki de en önemli sebebi sistemin sağlayıcıları, rakipler, korsan gruplar ve her kesimin müşterileri yani sistemin bütün bileşenlerinin ister istemez yaptığı, kusursuz işbirliği ve katkıdır. Bu hırsız-kilit ilişkisine benzeyen; ev sahibi ne kadar yol bilirse, hırsız da o kadar yol bilir mantığıyla kendiliğinden işleyen bir çark. Bir yanda sistemi geliştiren (savunan) diğer yanda zayıflatmak ve çökertmek, ele geçirmek için sistemin açıklarını arayan (saldıran) ve bulan, çift taraflı bir çaba söz konusudur. Karşılıklı olarak, açıklar üzerinden bir sistemi, geliştirmek durumunda olan ve yine güçlenen yeni sistemi zayıflatmaya ve çökertmeye çalışarak her müdahale sonrası daha da güçlenmiş bir sistemin ortaya çıkmasını sağlayan, çok yönlü bir emek verme ve el birliği yaşanmaktadır. Herhâlde, hiçbir icat ve buluş için, bu kadar geniş katılımlı ortak ve anonim bir çalışma söz konusu olmamıştır. Ancak yine de sistemin en büyük açmazı güvenlik ve ya güvensizlik problemleri ve bir türlü elden çıkaramadığımız ve anlaşılan o ki, pek de çıkaramayacağımız korkularımızdır.

Gerçek olanın yanında başka bir boyut olarak yer alan; (dijital) sanal gerçeklik. Bu iki gerçeklik katmanı da iç içe geçerek bulutumsu bir alan açmaktadır. Frank Furedi[1], "Gerçeği bilim kurgudan ayıran çizginin giderek belirsizleştiğini," söylerken; aynı zamanda sanal olan ile hakiki olanın arasındaki çizginin bu geçirgen yapısına da değinmiş olmaktadır. Bu yeni yaşam alanının temel özelliklerinden biri de; "Yaşadığımız korkuların çoğu(nun) kendi kişisel deneyimlerimizden kaynaklanmıyor (oluşu,)" yani sanal oluşudur. Bu açılan yeni alanda korkularımız iyice üremekte veya uzmanlar tarafından kasıtlı bir şekilde üretilmektedir: "Uzmanlar artık mevcut riskleri incelemekle yetinmiyor; teoride mümkün olan riskleri ortaya çıkarmak için de harıl harıl uğraşıyor. Teoride her şey mümkün olduğu için de, risklerin ardı arkası kesilmiyor." Dünyanın ve insanlığın sonunun geldiği iddiası üzerine kurulan filmlerin büyük bir ilgi görmesini de buna yorabiliriz.

Dokunulma Korkusunun Karşıtına Dönüşmesi

Elias Canetti'nin[2] "İnsanı, bilinmeyenin dokunuşundan daha çok korkutan hiçbir şey yoktur." dediği ve "İnsanların etrafında yarattıkları bütün mesafelerin nedeni" olarak gördüğü korku: "dokunulma korkusu"dur. Yalnızken, tenha bir yerdeyken, karanlıktayken, dalmışken veya uyuyorken ne olduğu-

nu ve sebebini bilmediğimiz bir dokunuş bizi korkutur. Göremediğimiz, daha önce tecrübe etmediğimiz ve tanıyamadığımız bir dokunuştur bu. "İnsan kendisine değen şeyi görmek ve tanımak, hiç değilse sınıflandırmak ister."

Facebook ve Twitter vb. sanal ortamların kullanıcı sayıları da dikkate alındığında, insanlar üzerindeki etkisi ve önemi, hatta vazgeçilmezliği (en azından şimdilik) tartışılamaz. Sahte hesapların açılabilmesi veya mevcutlarının taklit edilebilir, kolaylıkla ele geçirilebilir ve kullanılabilir olmasından dolayı pek çok kişinin özel ve aile ilişkileri bozulmakta, yeni tarzda sorunlar, bağımlılıklar, mağduriyetler ve suçlar ortaya çıkmaktadır. Bunlar da yeni kaygılara ve korkulara kapı açmaktadır.

Amerikan Başkanı Obama'nın, kendi çocukları için "Şu an beni en çok endişelendiren şey Facebook!" dediğini hatırlıyor olmalıyız. İnternet, özellikle çocuklarımız söz konusu olduğunda pek çok tehlikeyi çağrıştırmaktadır. İnternet tehlikesi karşısında, özellikle çocukların korunması ve güvenliği için birçok önlemler alınmaktadır. Bu korkularımızın kaynağı doğrudan internet ortamı ile ilgili olmayıp burada ilişki kurulabilecek kimi bilinmez ve belirsiz insanlarla ilgilidir. Yani tehlikeli görülen burada da "bilinmeyenin dokunuşu"dur. Rahat ve kolay iletişim imkânı, bir taraftan insanların yakınlaşması için fırsat oluştururken korku kültürü, insanların arasındaki "mesafeyi" iyice açmaktadır. Bu korkularımız, insanlara ve çevreye karşı bizi daha temkinli hâle getirdiğinden aynı zamanda yalnızlaşmaya da yol açmaktadır.

Dijital kültürün etkisiyle ortaya çıkan korkularımız: Siber bağımlılık, güvenlik paranoyası, internet ortamında yapılan sohbetlerin izlenmesi, gözetle(n)me algısı, takip edilme, dijital fişleme, uygunsuzluk, müstehcenlik, kumar, uyuşturucu, dijital terör, siber suçlar, sanal para, hatalı para transferi, para transferlerinde gecikmeler, virüsler, program kırma, şifre kırma, şifreler için ağ trafiğini gözetleme, bilgileri ve şifreleri herkese açma, sistemi ele geçirme, filtreleme, bloklama, sansür... vb. gibi sıralanabilir. Anlaşılacağı üzere (dijital) korkularımızın kaynağı da bilinmezliğe, "bilinmeyenin dokunuşu"na dayalı olarak gelişen güvenlik ve güvensizlik ile ilgilidir.

Ancak, yine de, bütün bu korkularımıza rağmen artık iyice içimize işleyen dijital hayattan (kültür) ne vazgeçebiliyor ne de uzak durabiliyoruz. Hatta çivi çiviyi söker, dedikleri gibi korkarak da olsa üzerine üzerine gidiyoruz. Banka hesaplarından otomatik ödeme talimatları veriyor, kredi kartı ödemeleri yapıyoruz. Sanal alışverişten de internet bankacılığından da bütün bu korkularımıza rağmen uzak kalamıyoruz. Yine bu durumu Canetti'nin düşüncelerinden yola çıkarak, onun "dokunulma korkusunun karşıtına dönüşü" fikri ile açıklamak sanırım yanlış olmaz. Özellikle sanal iletişim platformlarında bu durumun en bariz ve örnek uygulamalarını gösterebiliriz.

> İnsan, bu dokunulma korkusundan yalnızca kitle içerisinde kurtulabilir. Korkunun karşıtına dönüştüğü tek durum budur. Bunun için insan yoğun bir kitleye gereksinme duyar; kendisine "yaslananın" kim olduğunu artık fark etmemesi için bu kitle fiziksel bakımdan da yoğun ve sıkışık olmalıdır. İnsan kendini kitleye bırakır bırakmaz, artık kitlenin dokunuşundan korkmaz olur. İdeal durumda, kitle içinde herkes eşittir; kitle içinde cinsiyet dâhil hiçbir ayrımın önemi yoktur. Kitlenin içinde kendisini iten her kimse, o da kendisi gibi biridir. Onu, kendisini duyumsuyormuş gibi duyumsar. Birdenbire her şey tek ve aynı bedende oluyormuş gibi olur. Belki de kitlenin yoğunlaşmaya çalışmasının nedenlerinden biri budur: Kitle, her bireyi dokunulma korkusundan, mümkün olduğu kadar bütünüyle kurtarmak ister. İnsanlar birbirlerine ne kadar kuvvetli yaslanırlarsa, birbirlerinden korkmadıklarından o kadar emin olurlar. Dokunulma korkusunun karşıtına dönüşü kitlelerin doğasında vardır. Rahatlama hissi, kitle yoğunluğunun en çok olduğu yerde en çarpıcıdır.

Yalnızlıktan ve yalnızlaşmaktan korkan insan, bu korkularından kurtulabilmek için sanal da olsa, ihtiyaç duyduğu "kitle"yi, Facebook ve Twitter vb. ortamlarda bulmaktadır. Ne kadar çok kişi ile bir arada olursa "dokunulma korkusu" da o kadar, "karşıtına dönüşecek" ve izole olacaktır. Yine Canetti'nin bahsettiği kitlenin yoğunluğu meselesi de takip edilen, takip eden ve eklenen kişi sayısının çokluğu ile aşılmaktadır.

Ancak aile albümümüzde saklanabilecek kadar mahrem fotoğraflarımızı ve görüntülerimizi, uzak yakın bütün bu sanal çevremiz ile rahatlıkla paylaşabilmemizi ve onların paylaşımlarına açabilmemizi de kitlenin yoğunluğu sayesinde karşıtına dönüşme ile açıklayabiliriz. Çünkü yüz yüze veya bir başımıza iken muhatabımıza, ya korkudan ya da utanma duygusundan söyleyemeyeceğimiz ağır ve yaralayıcı sözlerimizi bile bu sayede rahatlıkla ifade edebilmekteyiz.

Sanal Olanın Karşıtına Dönüşerek Hakikileşmesi

Somut varlıkların, sanal âlemin kendi alanında, bir tür simülasyona dönüşmesi sonucu ortaya çıkan dijital sanallık, gelişerek ve yayılarak, taklit ettiği gerçeğinin de ötesinde, bir gerçeklik algısına ulaşmakta ve bu dijital kültür, bir sonraki aşamada maddi kültür olarak yani hakikileşerek madditoplumsal alanda, yeniden şekil ve varlık kazanmaktadır. Bu da zihnimizde yer tutan algı hareketlerinden farklı olarak, sanal âleme ait dil ve kültürün somut yansımalarıyla ilgilidir.

İnternet oyunlarındaki spor karşılaşmaları, önceleri sanal sporcular tarafından oynanmaktaydı. Sonrasında gerçekte var olan spor takımlarının sanal

ortamda kopyaları oluşturuldu. Şimdilerde ise, büyük şirketlerin desteklediği e-spor yaygınlık kazanmaktadır. Bu, e-spor oyunları bilgisayar ortamını kullanmakta ancak gerçek kişiler ve takımlar tarafından oynanmaktadır. Takım hâlinde, canlı ve eş zamanlı oynanan bu maçlar-oyunlar için ligler oluşturulmakta, şampiyonalar düzenlenmektedir. Sanal olanla gerçek olanın iç içe geçtiği, hatta bu defa, sanalın karşıtına dönüşerek hakikileştiği bir süreç yaşanmaktadır. Baudrillard'ın[3], "Simülasyonun gerçekliği tahammül edilmesi imkânsız bir gerçekliktir." deyişi bu yüzden olsa gerektir.

Takımların ve oyuncuların hem fiziki hem de zihinsel olarak çaba harcadığı e-sporda farklı ve birbirinden uzak mekânlarda bulunan oyuncular, sanal ortamı (siberuzay-yazılım mekânı) kullandıklarından aynı mekânda bulunma şartı da ortadan kalkmaktadır. Başka bir deyişle burada yazılım mekânı da, hakiki mekâna dönüşmektedir.

---

[1] Frank Furedi, *Korku Kültürü*, (Çev: Barış Yıldırım), Ayrıntı Yayınları, 2014

[2] Elias Canetti, *Kitle ve İktidar*, (Çev: Gülşat Aygen), Ayrıntı Yayınları, 2014

[3] Jean Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, (Çev: Oğuz Adanır), Dokuz Eylül Yayınları, 1998

Vefa Taşdelen*

İNSAN AÇISINDAN TEKNOLOJİ

Giriş

İnsanın olduğu her yerde, teknik de olmuştur. Sözgelimi, eski dönemlerde, gemi yapımı, önemli bir teknik uygulama sayılmaktaydı. Aynı şekilde şiir ve tiyatro eserleri yazmak da "tekne" içinde görülüyordu. Sanatı ve zanaatı ifade eden bir kelime olarak "tekne", farklı evrelerden geçerek günümüze ulaştı. Bugün teknoloji dediğimiz her bir durumda, modern bilimin sonuçları varlık kazanmış bir alandan söz ediyoruz. Ve kelime artık eski dönemlerde olduğu gibi "yüksek sanatı" içermiyor.

Dijital teknoloji, günümüzde hayatı yeniden tanımlayacak konuma gelmiş: Çalışmayı, seyahat etmeyi, okumayı, yazmayı, iletişimde bulunmayı, eğlenmeyi, oynamayı, dostluğu, muhabbeti, eğitimi, öğretimi... 80'li yıllarla birlikte adından söz ettirmeye başlayan bilgisayar teknolojisi, 90'lı yılların ikinci yarısında internet teknolojisiyle buluşunca yeni bir düzen ortaya çıkmış. Her birimiz, sessizce ve fark ettirmeden gerçekleşen bu devrimin tanıklarıyız. Her teknolojik buluşta bir bütün olarak kültürü etkileme ve dönüştürme gücü yoktur. Dijital teknoloji, öyle bir kültürdür ki, neredeyse insanoğlunun yazıdan sonra bulduğu en etkili araçlardan biridir. Onun insan dünyası açısından anlamı sadece bir araç gereç olması değil, kültürü etkileyen, yoğuran, dönüştüren bir kültür de olmasıdır.

Yapay zekâyı temele alan dijital teknoloji, teknolojinin ulaştığı en ileri aşama olarak görülebilir. Bu hâliyle, bakıldığında kılcal damarlarıyla dünyayı sarıp sarmalamış gibidir. Teknoloji artık belirli makinalarla, sanayi uygulamaları ile sınırlı değildir; yapay zekâ hayatın her alanını yönetir duruma gelmiştir. Teknolojiyi teknolojinin emrine sokmak olarak nitelendirilebilecek bu durum, yaşam alanlarının programlandığı bir yazılıma, rafine olmuş, simgeleşmiş, kodlanmış, soyutlanmış bir dünyaya dönüşmüştür. Akıllı teknolojiler, geçen yüzyılın hantal, kaba, ağır teknolojisinden farklıdır. Sanki hem var, hem yok gibidir; ama bu rafine olmuş teknoloji, o kadar güçlüdür ki, bize nerdeyse dünyanın elimizin altında olduğu duygusunu verebilmektedir. Dijital teknoloji, farklı bir ontoloji sunuyor bize; evren giderek bir yazılıma dönüşüyor. Kitap

* Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü

bir yazılıma, sistem bir yazılıma, fabrika bir yazılıma, banka bir yazılıma, uçak bir yazılıma, hastane bir yazılıma, ameliyatı yapan robot bile bir yazılıma dönüşüyor. Yazılıma, yani bilginin kodlanmasına, nesneye aktarılmasına. Dünya ve dünya içinde olan her ne varsa, sisteme yüklenmiş; ulaşamamak, erişememek, görememek durumu söz konusu değil. Okyanusun dibinden uzayın derinliklerine kadar, hemen her yerden görüntüler alabiliyoruz. Dijital teknoloji, mesafe kavramını yeniden tanımlıyor; iletişim ve ulaşımı gerçeklik duygusunu sarsan bir zeminde ele alıyor. Açıyor, ifşa ediyor. Büyük patlama deneyi ile yaratılışın sırrına yolculuk yapmak isteyen merak, "kitap"ın başka sayfalarını da çeviriyor, "okuma"nın başka boyutlarına da açılıyor.

Teknolojinin; varlığı, bilgiyi, değeri yeniden tanımladığı günümüzde, Farabî'yi, İbn Arabî'yi, İbn Haldun'u, Rousseau'yu, Heidegger'i hatırlamakta fayda var. Soru şudur: Peki, neler oluyor, neredeyiz, nereye doğru gidiyoruz? İbn Haldun "bedevî insan"ın şecaatini, cesaretini, adaletini, güvenilirliğini, kanaatini, kendine yeterliğini yüceltirken medeni olan konusunda tereddüdünü belirtmişti (İbn Haldun, 1988: 309, 314, 316). Medeni varoluş, sergilediği gevşeklikle ahlakı, adaleti, erdemi zayıflatan bir nitelikteydi. Bu bakış açısı *Mukaddime*'de giderek bir medeniyet eleştirisine dönüşür.

İbn Haldun'un medeniyet eleştirisi Rousseau'da da tekrarlanır. Onun sorusu da, bilim ve sanatlardaki ilerlemenin, ahlaki bir ilerleme doğurup doğurmayacağı yönündedir. "Bilim ve sanatlardaki ilerleme insanı ahlaklı kılar mı, yoksa onu kendinden, kendi doğasından koparacak bir nitelik mi taşır" (Rousseau, 1989: 11). İşte araştırılacak şey! Rousseau, medeniyetin inşa ettiği, aynı zamanda medeniyeti inşa eden unsurların, yapmacık/sun'i bir şey olduğu ve öncelikle insanı kendi doğasından kopardığı yönünde bir görüşe sahiptir. Medeniyet dediğimiz davranış biçimleri, yapmacık ve insan doğasını bozan niteliktedir. Bu da ona mutsuzluk getirir, onu kendisine, kendi doğasına, kendi çevresine, yani iyiye, erdeme ve mutluluğa yabancılaştırarak yapay bir dünya içine sokar. Medeni davranış biçimi, yapay ve kurgudur. Asıl olan doğaya uygun yaşayabilmektir. Doğaya uygun olmak iyiliğe, erdeme ve mutluluğa yakın olmak demektir.

Bugün sorun, İbn Haldun ve Rousseau'nun bıraktığı yerdedir: Teknoloji insanı ahlaklı ve mutlu kılar mı? İbn Haldun ve Rousseau'nun tartıştığı, medeniyet ve medeniyet unsurları ile insan ahlakı arasında nasıl bir ilişki vardır? Teknoloji, insan doğasına nasıl yansır, dış doğaya nasıl etki eder?

1. Özne İnsan, Nesne Teknoloji

Daha önce bir sempozyum bildirisinde şu soruyu sormuştuk: "Teknolojiyi üreten doğa bilimleridir. Fizik ve kimya matematiğin de katkısıyla teknolo-

jinin hareket noktasını oluşturmaktadır. Peki, sosyal bilimler teknolojinin neresindedir? Sosyoloji, psikoloji, tarih, edebiyat, felsefe, sosyal dünyayı ele alan bu çalışma alanları, teknolojinin neresinde, hangi noktasında bulunurlar? Pasif bir tüketici olmanın ötesinde teknolojiye sağlayabilecekleri bir katkı var mıdır?"

Siber teknolojinin kılcal damarlarıyla dünyamızı binlerce kez sarıp sarmaladığı günümüzde sosyal bilimcilerin teknoloji üzerinde düşünmeleri her zamankinden daha gerekli görünüyor. Onun üzerinde düşünmek, öncelikle onu yeniden üretmek, geliştirmek anlamı taşımıyor, zira sosyal bilimlerin bu tür bir kudreti olmadığı açık; teknolojiyi doğa bilimleri üretiyor. Ancak bu üretim yine de insan dünyası içinde, insan tarafından ve yine insana yönelik yapıldığı için siber teknolojinin içinde insanı doğrudan ilgilendiren yönler var; öyle ki, hayatımızın her anına ve her alanına sirayet etmiş bir uygulamadan söz ediyoruz. Tabii ki, onun üzerinde düşünmek, neler olup bittiğini anlamaya çalışmak, teknolojiye bir anlam boyutu eklemek, onu etik düzeyde ele almak, kültür dünyasının anlamlı ve uyumlu bir unsuru hâline getirmek giderek daha önemli görünüyor. Zira teknik her durumda bir araçtır; ona kendisini anlamlandıracak bir bakış gerekir. Etik sorun, aracın amaç, öznenin nesne hâline gelme riskidir. Bu durumda teknoloji insanın bir aygıtı olma durumuna yükselmez, insan teknolojinin bir aygıtı olma durumuna düşer. Burada nesnenin kendisi değil, nesneye yüklenen anlam ve değer öne çıkar; nesnenin kullanım biçimi ve niyeti öne çıkar.

Teknoloji, bir aygıttır. "Aygıt", kendi başına iyi ya da kötü değildir; o bir "araç", bir "nesne" olarak öznenin kullanım niyetine göre nitelik kazanır. Asıl olan aygıtı üretmek değil, ona anlam verecek, onu yaşam kültürüne aktaracak bilinci yetiştirebilmektir. Nurettin Topçu, ahlakın ve değerin teknolojiyi öncelemesi gerektiğini, aksi hâlde teknolojinin insanlık için bir felaket olabileceğini belirtmişti (Topçu,1998: 19). Hedef, teknolojinin kendisi değil, insandır; toplum, teknolojiyi üretmeden, onu kullanacak ve anlamlandıracak şahsiyeti yetiştirebilmelidir. Bu durumda sosyal bilimler dijital nesneyi değil, onu üreten ve kullanan bireyin yetişmesine katkı sağlayabilir; değer ve duygu sahibi, Kant'ın ifadesiyle kendisi için ölçüt (*maxim*) üretebilen özerk (*autonom*) bir varlık olarak, aygıtı kullanacak bireyin yetişmesi konusunda etkin olabilir. Teknoloji, öznenin "eli altında" olan bir nesne olarak, öznenin amacına ve niyetinde göre yönelim kazanacaktır.

"El-altında-varlık", Heidegger'in *Varlık ve Zaman*'da kullandığı bir kavramdır (Heidegger, 2008: 105). İçinde bilinç olan, anlam ve değer katan, araç gereç üreten anlamında "orada-varlık" (*dasein*), aynı zamanda bu özelliği ile bir varoluş da üretir. Onun "varoluş"u bitkinin, hayvanın, nesnenin "var

oluş"undan farklıdır. Orada-varlık, kendi varoluşunu üretir; bakar, görür, seçer ve eyler. Onun dünya içinde bulunuşu, dünyayı anlamlandırması, diğer bilinçlerle ilişkisi, diğer nesnelerle birlikte varoluştur. "Birlikte-varlık", bir yandan bilinç varlığı ile, diğer *dasein*'larla ilişki şeklinde kendini gösterirken bir yandan da varoluş sahibi olmayan varlıklarla ilişki biçiminde ortaya çıkar. Bu ilişki biçiminde varoluşun sahih yapısı yitebilir. Varoluşun sahih yapısını yitirmesi, kişinin bir şahsiyet varlığı olmaktan çıkarak bir nesne varlığa dönüşmesidir; nesneleşmesi ve nesneleştirmesidir. "Bilirlikte-varlık"ın bir varoluş biçimi vardır: ya kendi varoluşunu sahih bir düzlemde sürdürür, diğer bilinç varlıkları ile bir şahsiyet temelinde ilişki kurar ya da onları nesneleştirir; onları nesneleştirirken kendisi de nesneleşir. Kant, "insanı her durumda bir amaç olarak gör" derken, etik bir ilke olarak nesneleşmeye ve nesneleştirmeye karşı bir bilinç engeli oluşturur. Özne konumunda, nesne insanın elinin altındadır ancak nesneleşme durumunda kendisi de bir nesne olur, hatta nesnenin elinin altına girer. Bu durumda eşya, yani el-altında-varlık, kendi asli varlığıyla kendini göstermez, saklar. Bu durumda bir "araç" olmaktan çıkar, giderek amaç konumuna doğru yükselir. Özne, eşya ile ilişkisinde, kendi konumunu kaybederek varoluşun otantikliğini yitirir.

İnsan, değer üreten ve değerle yaşayan bir varlıktır. Denilebilir ki, o, araç gereç üretmeden değer üreten bir varlıktır. Onun yeryüzünde bulunuşu, nesnelerle ve hayvanlarla ilişkisi, belirli değerler çerçevesinde gerçekleşir. Bir zamanlar Anadolu köylüleri, kendi üzerlerinde hayvanların da bir hakkının olduğunu; onlara eziyet edilmemesi, fazla çalıştırılmaması, fazla yükletilmemesi gerektiğini söylerler, bu konuda bir anlayış dillendirirlerdi. Dikkatle bakıldığında, okuma yazma bile bilmeme ihtimali olan bu insanların, varlığa ilişkin açık bir anlayışlarının bulunduğu görülebilir. Hayvanların hakkının kendisine geçmesini istemeyen halk zihniyeti, sahici bir varoluş tutumu sergilemekte, kendi özne konumunu sömürüye ve yağmalamaya dönüştürmeden, etik çerçevede konumlandırabilmektedir.

Benzer şekilde insanın teknoloji ile olan ilişkisi, belirli değerler çerçevesinde ortaya çıkmadığında, bir anlam yitimi yaşanacak; eşyaya, araç gerece, insana verilen anlam dönüşüme uğrayacak, bu da insan olma değerinde bir düşüş oluşturacaktır. Burada sahih olan tutum, öznenin kendi konumunu kaybetmemesi, nesne ile olan ilişkide kendisini nesneleştirmemesi, araçsallaştırmamasıdır. Bu, insanın değerini, ürettiği ve tükettiği teknolojiye göre değil, yüksek erdem ve insanlık değerlerine göre ölçen bir anlayış olacaktır. Bu zihniyet biçiminde, temelde olan şey, insanın değer üretmesi ve değer yaşamasıdır. Bu değer de en belirgin şekilde insanın insana, insanın bitkiye, insanın hayvana ve nesneye karşı olan tutumunda ortaya çıkar. Teknolojinin

bir silah ve sömürü aygıtı hâline gelmesi durumunda, insanın özneleşmesi değil nesneleşmesi söz konusu olur. İlerilik ve gerilik kavramlarının yeniden tanımlanmasını gerektirecek bir hususdur bu. İlerilik, insanın kendisi, diğer insanlar ve doğa ile uyumu ve iyi ilişkisi demektir; kendisini nesneleştirmemesi, başkasını nesneleştirmemesi, doğayı bir sömürü alanına dönüştürmemesi demektir. İleriliği ve geriliği tanımlayan şey, bilimin ve teknolojinin üretilmesinden daha çok, bilim ve teknolojinin kullanım biçimidir ve bu her zaman etik bir çerçevede, sosyal bilimlerin kendisine ilgisiz kalamayacağı bir biçimde ortaya çıkar.

Teknoloji doğa karşısında insanı donatan ve güçlendiren bir aygıttır; bir kültür üretimi olarak temelinde böyle bir iyi niyetlilik vardır. Teknoloji ve doğa dengesinin hassas bir konu hâline geldiği günümüzde, doğayı yıkmadan nasıl kültür üretilebileceği hususu, temel bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Kültürün tanımı doğadan ayrılmak, teknolojinin tanımı doğa karşısında insanı güçlendirmektir. Gelinen bu noktada kültürün doğayı yıkan değil gözeten ve muhafaza eden bir nitelikte olması gerekir. Medeni davranış biçimi, ileriki zamanlarda belki de doğaya en az zarar vermek, doğayı en az tüketmek olarak tanımlanacak, bu durumda kültür ve doğa arasında hassas bir denge oluşacaktır. Teknoloji karşısında insanın araçsallaşması, doğanın araçsallaşması, teknolojinin kendi araç konumunun dışında bir mecraya girmesidir. Bunun sonucunda şu söylenebilir: Bugün bize gerekli olan daha çok teknoloji değil, daha çok anlamdır; teknolojinin daha çok anlamlandırılması ve kültür dünyasına katılmasıdır.

2. Gören ve Gözeten Varlık

İslam düşüncesinde insanın "halife-varlık" olduğu yönünde bir anlayış vardır. Sözgelimi, İbn Arabî, insanın varlık içindeki konumunu tanımlarken, "halife" kavramını kullanır. Kavram İbn Haldun'da da geçer (İbn Haldun, 1988: 107). Bu varlık biçimi, kozmolojik hiyerarşi içinde ortalarda bir yerde bulunur. Kendisinin altında hayvanat, nebatat ve maddi varlıklar, üstünde ise manevi âlem yer alır. İnsanın varlık yapısında, yeryüzünde bulunuş biçiminde, ruh ve beden, manevi ve maddi olan bir arada bulunur. Bu temsil yeteneği, onu halife-varlık hâline getirir. Arabî şöyle der:

> İşte sözü geçen bu mahlûka *insan* ve *halife* adı verildi. Bu isimle anılmasının sebebi ise yaratılışındaki topluluktan ve hakikatlerin bütününü inhisarı altına almasından dolayıdır. İnsan, Tanrı katında bakan bir gözdeki bebek gibidir. Ve görmek sıfatı ile tabir edilmiş olan mahlûk odur. İşte bundan dolayı ona *insan* denildi. Çünkü Tanrı mahlûklarına insan ile nazar kıldı ve onlara rahmet eyledi. [...] O, iki ciheti birleştiren ayırıcı bir varlıktır.

> Âlem onun vücuduyla tamam oldu. Bu itibarla o, âleme nazaran yüzüğün kaşı gibidir. O, Padişahın hazineleri üzerine vurduğu mührün nakşına mahal oldu. Bundan dolayı ona *Halife* adı verildi. Mühür hazineleri koruduğu gibi Tanrı mahlûklarını da o Halife korur. Padişahın mührü o hazineler üzerinde bulundukça onları açmaya kimse cesaret edemez. Ancak onun izniyle açılır. Şu hâlde Tanrı âlemi korumak hususunda Âdemi kendine halife kıldı. Bu hâle göre insan-ı kâmil var oldukça âlem daima korunmuş olacaktır. (İbn Arabî, 1981: 4-5)

Onun iradesi varlığa hükmetme şeklinde değil, varlığı muhafaza etme ve gözetme şeklinde tecelli eder. Bu durum, "halife" sıfatının bir gereğidir.

Birlik (*vahdet*) olarak algılanmasının sonucu, varlığa verilen anlam da farklılaşır. Varlığı bilmenin, varlıkla kurulan ilişkinin anlamı ve içeriği de başkalaşır. Bu durumda bilmek, bütüncül istence yapılan bir yolculuk hâline gelir; bir keşif ve okuma biçimine dönüşür. Varlıkta yaşamak, varlıkla yaşamak, bilinci varlığa yabancılaştırmaz. Kişi varlıkla birleşir, varlıkla bütünleşir, varlıkla varlıklanır. Bu durumda bilmek egemenlik talebine, egemenlik de yağmalama ve sömürü biçimine dönüşmez. "Birlikte-varlık", yalnız beraber varolmaya değil, "birlik-te-varlık"a, bütüncül istençte varolmaya dönüşür. Bütüncül istencin avucunda var kılan, gören, gözeten ve muhafaza kılan bir varoluşta, eşya kendi yerinde, özne kendi yerindedir. "Eşyanın hakikati"nin olası anlamlarında biri de, "kendi yerinde olması"dır. Bu, Farabî'nin "adalet" tanımına uygundur. Buna göre adalet, insanın ve nesnenin kendi yerinde olmasıdır (Farabî, 1974: 49). Gören ve gözeten varlığın yeryüzüne bağlanışı, aşkın olanın tanıklığında, bir sorumluluk bağı çerçevesinde, varlığı "görme", "gözetme" ve "muhafaza etme" şeklinde gerçekleşir; bu da onun asli konumu ve "kendi yeri"dir.

Sonuç

Teknoloji, erişmiş olduğu hızla başımızı döndürüyor. Gelecekte neler olacak, nelerle karşılaşacağız; bunu şimdiden kestiremiyoruz, tıpkı on yıl önce bugünü kestiremediğimiz gibi. Dijital teknoloji her gün bizi şaşırtmaya devam ediyor. Sahip olduğumuz deneyim, bize hayal edilemeyeni sunuyor. Belli ki, dijital teknoloji, giderek daha çok zekâ yüklenmiş aygıtlarla karşımıza çıkacak ve bizi daha çok şaşırtacak. Sorun şudur: Özne ona ne kadar anlam verebilmekte, onu ne kadar kültür dünyasının bir parçası hâline getirebilmektedir? Ölçüt, iç ve dış doğayı bozmaması, yozlaştırmaması ve yağmalamamasıdır. Teknolojinin doğası bozulup özne konumuna yükselirse, o zaman, öznenin eli altından çıkmaya, hatta onu eli altına almaya da başlar. Bu durum, insanlık için trajik sonuçlar doğurabilir.

Bugün teknoloji insanı özneleştiriyor mu, yoksa nesneleştiriyor mu? Bu soru karşısında bir genellemeye gitmek yanıltıcı olabilir. Soruya her bir birey, teknoloji ile olan ilişkisi ve deneyimi çerçevesinde bizzat cevap verecektir. Bireyin teknoloji ile olan ilişkisi her şeyden önce bir eğitim ve terbiye işidir. Teknolojiyi üretecek ve kullanacak özneyi yetiştirmek, nesnenin kendisini üretmekten daha önemlidir. Bu aynı zamanda üretilen teknolojinin insanı öncelemesi, insan yararını hedeflemesi anlamına da gelir. Eğitim özdenetimi ve bireyin özerkliğini sağlamaya yöneliktir. Bu şekilde teknoloji ile olan ilişkisini dışarıdan bir otorite değil, kendisi biçimlendirebilecek, kendisi anlamlandırabilecektir.

Peki, durum gören ve gözeten varlık açısından nedir? Tabiat onun da eli altındadır; onun faydasına da sunulmuş, onun kullanımına da verilmiştir. Onun elinin altında olmak, bir yabancının, bir zalimin, bir müstemlekecinin, bir hırsızın elinin altında olmak gibi değildir; soğuk bir demirin, bir kamçının altında olmak gibi de değildir: şefkatin elinin altında olmak gibidir, merhametin elinin altında olmak gibidir, ölçünün ve ahengin elinin altında olmak gibidir. Bu sahih varoluş durumunda özneden nesneye doğru yansıyan sıcak bir varoluş akışı vardır; Rilke'nin bir mısraında dile getirdiği gibi: Bu dokunuşla, nesneler daha önce hissetmedikleri bir yaşantıyı içlerinde hissetmeye başlarlar, öyle ki, neredeyse nesne olmaktan çıkarlar ve varoluşa karışıp giderler.

KAYNAKLAR

Farabî (1974). *El-Medinetü'l Fâzıla.* Çev. Nafiz Danışman. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Heidegger, M. (2008). *Varlık ve Zaman.* Çev. Kaan H. Öktem. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.

İbn Arabî (1981). *Fusûs ül-Hikem.* Çev. M. Nuri Gençosman. İstanbul: İstanbul Kitabevi.

İbn Haldun (1988). *Mukaddime I.* Çev. Zakir Kadiri Ugan. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Rousseau, J.-J. (1989). *İlimler ve Sanatlar Hakkında Nutuk.* Çev. Sabahattin Eyüboğlu. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Topçu, N. (1998). *Kültür ve Medeniyet.* İstanbul: Dergâh Yayınları.

Çağatay Telli*

BİLGİ NEDİR: ÇAĞRIŞIMSAL VE KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Bilgi temelli bir çağın çekirdek aktivitesi olan yeniliğin, uzun yıllar yalnızca teknolojik icat ve gelişmelerden müteşekkil olduğu düşünülmüştü. Yeniliği teknolojik ürün ve süreç yeniliklerine eşitlemek; KOBİ'lerden şahsi müteşebbislere, kullanıcı şebekelerinden, ürün tedarikçilerine, kamu kurumlarından KİT'lere kadar teknolojik yenilikleri üretmede ilk bakışta çok sınırlı altyapıları ve yetersiz insan kaynaklarıyla pek az iddia sahibi olabilecek geniş bir dünyayı kapsam alanı dışında bırakmak demektir.

Hâlbuki reel dünyada yenilik çok uluslu şirketlerin ve büyük Ar-Ge laboratuvarlarının tekelinde değildir. Örgütsel yenilik yöntemleri ve araçları, samimi bir yönetimin ve kararlı bir organizasyonun elinde gerçek bir performans silahına dönüşebilir.

Genel olarak örgütsel yenilik deyince, örgütsel yapı veya süreçlerdeki bir yeniliği kastediyoruz. Schumpeter örgütsel yenilikleri, ürün, süreç ve piyasa yenilikleriyle birlikte yaratıcı yıkım kavramının ana faktörlerinden birisi olarak görmüştü.[1] O günden bugüne kadar konu hakkındaki literatür epey kalınlaşmasına rağmen, elimizde örgütsel yenilikleri tam olarak anlamamıza imkân tanıyacak tutarlı bir teorik çerçeve yoktur.

Bununla birlikte örgütsel yenilik literatürü üç ana kolu takip etmektedir:

- Temelde yeniliği belirli örgütsel formların nihai bir sonucu olarak görme eğilimindeki yapısalcılar veya örgütsel tasarım teorisyenleri[2],
- Yenilik üretim süreçlerinin mikro dinamiklerine ve davranışsal yönüne odaklanan örgütsel idrak ve öğrenme teorileri[3],
- Örgütsel inovasyon faaliyetlerini örgütsel değişim ve uyum çabalarının dinamik bir neticesi olarak tanımlayanlar[4].

Örgütsel ve teknolojik yenilikler arasında güçlü bir ilişki söz konusudur. Her iki yenilik süreci birbirlerini dinamik bir şekilde etkilemektedir. İş organizasyonunda meydana gelen değişimler, teknolojik yeniliklerin üretim ve yayılmasının önemli bir kaynağı olabilmektedir. Diğer taraftan yeni tek-

* Kalkınma Bakanlığı

nolojilerin örgüt çevresinde yaşama geçmesi, örgütsel form ve süreçleri ciddi şekilde değişim baskısına maruz bırakabilmektedir.

Örgütsel düzeyde yenilik süreçlerinin anlaşılmasının gitgide önem kazanmaya başlamasıyla birlikte, bilgi varlıklarının kurumsal düzeyde incelenmesi önemli bir araştırma alanı hâline gelmiştir. Böylelikle dinamik çevreye uyum sağlama çabası içinde, örgütleri enformatik girdileri kullanan formel bir mekanizma olarak görme eğilimi güç kazanmıştır.

Bilgi Literatürünün Gelişimi: Batı ve Doğu Düşünce Okulları Arasında Karşılaştırmalı Bir Analiz

Kurumsal performansın ortaya çıkışında kaynak temelli görüş[5] ve bilgi temelli görüş[6] bilgi varlıklarını modern örgütün anahtar unsuru hâline getirmiştir. "Tek kesin olan şeyin belirsizlik olduğu bir ekonomide, sürdürülebilir rekabetçi avantajın yegâne kaynağı bilgidir."[7]

Bununla birlikte bilgi kavramı yüksek düzeyde soyutlama içermekte. Bir kavram olarak bilginin gerçek dünyada doğrudan ilişkili olduğu herhangi bir şey yoktur. Bu itibarla, bilgiyi ve bilgi varlıklarını tanımlamak amacıyla gündelik hayatta alışageldik bazı kavramlar (organizma, kaynaklar, ürünler vb. gibi) metafor olarak kullanılmaktadır.

Bilgi kavramının kavramsallaştırılması meselesini de içeren mevcut literatür kaynakları incelendiğinde, Batı kültürü orijinli kuramsal ve pratik yaklaşımların dominant olduğu gözlenmektedir. Serenko ve Bontis'e göre, bilgi varlıkları ve entelektüel sermaye konusunda çalışmalar yürüten en önde gelen 63 araştırmacı arasında yalnızca 6 araştırmacı Batı ülkeleri haricinde kalıyor. Benzer şekilde ilk sıralarda yer alan 88 enstitüden yalnızca altı tanesi ABD, Avrupa veya Avustralya dışındaki ülkelerde bulunuyor. Konuya ilişkin akademik ve uygulamalı araştırmaları örgütleyen kurumlar arasında yapılan araştırma performansı endeksinde Batı ülkeleri yüzde 92'lik skorla açık ara belirleyici konumda.[8]

Bilgi temelli ekonominin Asya'da yükselişe geçmesiyle birlikte, Batılı kavramsal çerçevelerin hâkimiyetindeki mevcut bilgi varlıkları literatürü Asya'ya ihraç edilmeye başlandı. Çin, Kore, Tayvan, Endonezya, Malezya ve Singapur üniversiteleri ve araştırma merkezleri, bilgi varlıkları ve entelektüel sermaye alanında Batı kaynaklı yönetim fikir ve tekniklerini öğrenme konusunda büyük bir ilgi gösteriyorlar.

Gerçi mevcut kavram ve tekniklerin Asya ikliminde ne tür sonuçlara yol açtığı henüz tam olarak bilinmiyor. Zhu bilgi yönetiminin kavramsallaştırılmasında Asya ve Batılı epistemolojiler arasında büyük farklılıklar bulundu-

ğundan bahsetmekle[9] birlikte konunun geniş kapsamlı bir felsefi araştırma gerektirdiği aşikâr.

Batı kaynaklı literatürün hâkim akımı bilgi kavramını kaynak metaforuyla ilişkilendirmektedir.[10] Bu düşünce biçimiyle bir kurumsal birimin mali ve fizikî kaynakları gibi bilgi kaynakları da araçsal bir anlam kazanmaktadır. Bilgi depolanabilecek, kullanılabilecek, kendisinden yararlanılabilecek ve ölçülebilecek bir şey veya özdür.

Bilgi kavramının varlık metaforuyla karşılanması aynen kaynak metaforunun işlevlerine benzer sonuçlar doğurmaktadır. Buna göre bilgi varlıkları kavramı bilgi kaynaklarını kurumsal birimlerin hizmetlerine sunabilecek ve muhasebeleştirilmesini mümkün kılacak bir yaklaşım içermektedir.

Bilgi sermayesi veya entelektüel sermaye kavramı kaynak metaforunun özel bir türüdür.[11] Sermaye diğer fiziki kaynaklarla benzer karakterleri taşıyan ancak kendine özgü bazı vasıflara sahip bir varlıktır. Bu yaklaşıma göre bilgi sermayesi; değerli bir varlıktır, harcamaya değil gelecekteki kullanıma hasredilmiştir, kendisine yatırım yapılabilir, çoğaltılabilir ve kalitesi yükseltilebilir, sahibine belirli oranlarda kazanç getirir, mali olarak ölçülüp muhasebeleştirebilir.

Böylelikle bilgi sermayesi veya entelektüel sermaye kavramı, bilgi varlığı kavramının pozitif çağrışımlarına ek olarak, bilgi üzerinde yatırım gibi yeni kontrol araçları sağlarken, öte yandan bilgiye yatırımın belirli bir kazanç vadettiğini ifade etmekte ve bu yolla bilginin araçsal anlamını daha güçlü bir şekilde pekiştirmektedir.

Bilgi kavramıyla ilişkilendirilen diğer önemli bir metafor enformatik yaklaşıma dayanmakta. Enformatik ve telekomünikasyon sektörünün perspektifine göre şekillenen anlayışa göre bilgi varlıkları, ağırlıkla henüz bilgiye dönüşmemiş ham veriler, enformatik girdiler veya çıktılar şeklinde kavramsallaştırılmaktadır.

Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren hızlı bir yükselişe geçen enformatik sektörünün mühendislik tabanlı bir literatür geliştirdiğini anlıyoruz. Geniş ölçekli e-Devlet uygulamaları pek çok ülkede karar alıcıların bilgiyi salt enformatik bir varlık olarak algılamasına zemin hazırlamıştır diyebiliriz. Ülkemizde de bu eğilim çok güçlü.

Son olarak, Batı kaynaklı literatürde varlığını az da olsa hissettiren önemli bir kavramsal perspektif düşünce ve duygular olarak bilgi metaforuna dayanmakta. Bu yaklaşıma göre bilgi fiziki veya mali varlıklar gibi kolaylıkla kontrol edilip yönetilemez. Tam aksine bilgi ancak içsel bir öz

mahiyetinde insan zihniyeti veya eylemlerince kavranabilir. Hansen[12] ve Nanoka ve Takeuchi'nin bilginin nesnel ve araçsal anlamının ötesine geçen bu kavramsallaştırmaları [13] söz konusu perspektife örnek verilebilir. Ancak bu perspektifin kültürel orijin olarak daha ziyade Japon araştırmacıların eserlerine dayandığını gözden kaçırmamak gerekir.

Bilgi kavramının Asyalı toplumlarda nasıl şekillendiğini anlayabilmek için zorlu bir kültürel yolculuk yapmayı göze almamız gerekiyor. Asya'nın kültürel kozmogonisinin merkezî unsuru hiç kuşkusuz dinî düşüncedir. Hindistan'da Budizm, Çin'de Konfüçyüsçü düşünce ve pratikler, Japonya'da Şintoizm ve Ortadoğu, iç ve kısmen Güney Asya'da İslam, düşünce hayatının ve kimlik parametrelerinin belirlenmesinde tarihî bir öneme sahip olmuştur.

Hint felsefesinde insan idraki kendi başına ve yekpare bir varlığa sahip değildir, nesnel dünyanın algılanması sırasında iş gören bütün beşerî melekelerin ve hislerin bir toplamıdır. Bu yönüyle bilgiye konu edile(bi)len şey öznenin dışında bağımsız bir varlık göstermemektedir. Hint akılcılığına göre bilen hiçbir koşulda bilinenden ayrı değildir ve her ikisi arasında duygular ve düşünceler yoluyla büyük bir karşılıklı etkileşim söz konusudur.

Budist düşüncenin diğer kolları incelendiğinde, bilginin insan idrakinin yarattığı bir öz olduğu görüşü daha da ağırlık kazanmaktadır. İnsan idrakinin kapsamında üretilen bilgiler her hâliyle hakikatten sapmayı ifade etmektedir. Bilgi ve insan düşüncesi arasındaki bu karşılıklı ve nispi ilişki biçimi Budist hayat döngüsü adı verilen ünlü sembolle ortaya konulmaktadır.[14]

Konfüçyüs felsefesinde ise objektif bir biçimde tanımlanıp hükmi akılla veya bilimsel yöntemlerle ulaşılabilecek herhangi bir somut hakikat yoktur.[15] Bilgi kendi başına bağımsız bir varlık değil, insan idrakinde ortaya çıkan ve insanı dış âlemle ve toplumla birleştiren bir iç özdür. Konfüçyüsçü düşüncenin en temel prensibi bilginin ve eylemin birliği ilkesidir. Bir yönüyle gerçek bilgi ancak eylem esnasında ortaya çıkabilir ve eylem tarafından kavranabilir.

Bilgi akıl yürütme ve akli temsil düzeyindeki düşüncelerin şeklî bir yapılanması değildir; bilgi kendini (ahlaki) eylem düzeyinde ortaya koymakta, böylelikle yeryüzüne ulaşmaktadır. "Hakikatin en kâmil biçimi eylemdir; eylemin en zeki ve ayırdedici vasfı ise bilgidir."[16] Sonuç olarak bütün Çin düşünce okullarının odak noktası pratik ve amelî bilgi olmaktadır.[17]

Nanoka ve Takeuchi'nin araştırmalarında sıkça başvurduğu ünlü Japon düşünürü Nishida Kitaro (1870-1940)'ya göre "Düşünceler veya varlıklar, ancak öznenin kendini (nefs) yok etmekle yeni bir içgörüye ulaştığı mutlak hiçlik noktasında kavranabilirler."[18] Nishida bilgiyi saf tecrübe olarak tanım-

lamakta, doğrudanlık, sezgisel eylem ve yaşayan gerçekliği bilginin (varlığın) üç önemli ontolojik aşaması olarak görmektedir. Nishida bu düşünce sistemini klasik Yunanlılardan bugüne dek batılı felsefenin doğrusal, prosedürcü ve pozitivist düşüncesine karşı konumlandırdığını ifade etmektedir. Böylelikle Asyalı varlık tasavvurunun çok daha kuşatıcı olduğunu belirtmekte ve Asyalı dünya görüşüne göre idrakin "..özne ve nesne arasında (hiçbir gayrılık gözetmeksizin) kendini yansıtan ve yekta bir sezgi üzerine kurulduğunu" söylemektedir.[19]

Nanoka ve Takeuchi, Nishida'nın sezgisel eylem kavramına dayanarak bilgi üretimini paylaşılan bağlamın merkezi öneme sahip olduğu sürekli ve dönüştürücü bir süreç olarak tespit etmektedirler. Bilgi kendi bağlamından koparılamaz ve mutlak bir anlamı yoktur. Bilgi varolmak için mutlaka üretim, paylaşım ve kullanım işlevlerini tutarlı bir şekilde düzenleyip örgütleyen bir bağlama ihtiyaç duyar. Bilgi bir şey (thing) değil, yaşayan bir süreçtir.[20]

İslam düşünce sisteminde bir şeyin tek bir noktaya bakan tek bir hakikati vardır. Buna hakikat-i mutlak denir, kişilerden ve zamanlardan bağımsızdır. Allah'ın birliği, peygamberler ve hesap günü gibi bilgiler bu sınıfa girmektedir.

Bilgi özne ve nesne arasındaki karşılıklı ve sürekli ilişki biçimleriyle kavranabilir. İster itibari isterse mutlak manada bilgiye ulaşabilmek için tefekkür, eylem ve uygulama bir zorunluluktur. Çünkü bilgi (yakin)[21] tek mertebeli değildir, çok aşamalıdır:

İlm-el yakin: Bilginin akıl yürütme, gözlem veya bilimsel yöntem gibi araçlar yoluyla elde edilmesidir. Mesela uzakta bir duman görüldüğünde orada bir ateşin varlığına delalet eder, ve ateşin varlığı ilmen bilinmiş olur.

Ayn-el yakin: Bilginin uygulama ve müşahede yoluyla kavranması ve iyice anlaşılması demektir. Ateşe yaklaşıp gözüyle görmek ve bizatihi ateşin varlığını tespit etmek böyledir.

Hakk-el yakin: Bilgiyi bütün algılama cihazlarıyla tartmak ve kavramak, âdeta onu yaşamak gibi bilmektir. Ateşi bütün sıfatlarıyla tanımak için onun sıcaklığını, hızını, yakıcı özelliğini idrak etmek ve denemek demektir.[22]

Tablo 1. doğu ve batı düşünce sistemlerinde bilgi kavramına ilişkin olarak geliştirilen metaforların bir özetini sunmaktadır. Özne-nesne, bilinen-bilen arasında kesin duvarlar çeken Kartezyen düşünce, Batı epistemolojisini uzun yüzyıllardır hâkimiyeti altında tutmaktadır. Batı felsefi geleneğinde bilgiyi kavramsallaştırmanın hâkim yöntemi onu şeyleştirmekten (thingification) ibarettir.[23]

Bu şeyleştirme işlemi bilgiye insani süjeden ayrı ve bağımsız bir varlık atfetmek suretiyle onun kontrol altına alınıp manipüle edilebilmesine imkân tanımaktadır. Hususen bir kaynak olarak bilgi metaforu, bilgi kavramının kontrol edilebilme özelliğini güçlendirmektedir.

Tablo 1. Batı ve Doğu düşünce geleneklerinde bilgi kavramına ilişkin metaforlar

Batı Düşüncesi	Doğu Düşüncesi
Bilgi kontrol ve manipüle edilebilen bir şeydir.	Bilgi bir ruh ve erdemdir.
Bilgi kodifiye edilebilen, depolanabilen ve kullanabilen enformatik bir kaynaktır.	Bilgi açılan bir hakikattır.
Bilgi üretilebilen, depolanabilen, paylaşılabilen, taşınabilen ve örgütsel yapıya entegre edilebilen bir kaynaktır.	Kainat ve insan bir bütündür.
Bilgi değer atfedilebilen, ölçülüp kendisine yatırım yapılabilen, ve finansal varlıklara benzer şekilde mali getiri sağlayabilen bir sermayedir.	Bilgi ve eylem bir bütündür.
Bilgi örtük olmakla birlikte dışa vurulup, iletilebilen, paylaşılabilen düşünce ve duygulardır.	Bilgi hakikate ulaşma yolunda gerçekleşen bir aydınlanmadır.
	Bilgi üretimi bağlamından kopanılamayan ve daimi bir süreçtir.

Bu yolla aynen diğer kurumsal varlıklar gibi, bilgi iktisadi bir meta veya değer hâline dönüşmekte hatta bütünüyle iktisadileştirilmektedir. Özellikle sermaye olarak bilgi metaforu iktisadi varlıklar arasında bilgiye özel bir yer ayırmakta ve ek olarak bilginin yatırım konusu olduğunu ve kendisinden belli bir getiri umulabileceğini ifade etmektedir.

Buna karşın Asya düşünce tarzında, bilginin öznel ve kişisel boyutlarına güçlü bir vurgu söz konusudur. Bilgi bir şey veya meta değil, daha ziyade bir süreçtir. Bu sebeple bilgi için kullanılagelen metaforlar, ruh, erdem, açılan hakikat ve aydınlanma gibi kavramlardan oluşmaktadır. Akli düşünce insanın duygusal melekelerinden bağımsız görülmemekte, tefekkür ve tecrübe, eylemle birlikte daha derin bilgi seviyelerine ulaşmak için zorunlu addedilmektedir.

Doğu epistemolojisi nesne, özne ve hadiseler arasındaki karşılıklı bağımlılıklardan yola çıkan ve hakikatin bir bütün olarak kavranmasına odaklanan bir yaklaşıma dayanmaktadır. Batılı mantığın aksine, Doğu düşüncesi izole edilmiş nesneler, formel mantık veya kategorilere çok daha az ilgi duymaktadır. Bu sebeple Doğu düşüncesi temelde zıt kavramlar arasında bir uzlaşma peşindeki diyalektik mantığı esas almaktadır.

Bilgi ve bu kavramla güçlü bir ilişkisi olan hakikat kavramları, insanlık tarihinin en büyük ve karmaşık problemlerinden birisidir. Bu çalışma, bütün yönleriyle bilgi kavramının kültürler ve medeniyetler arası resmini çekmeye elbette ki muktedir değildir. Konuya yönelik geliştirmeye çalıştığımız bu analiz ve değerlendirmelerimiz ancak en temel hatları ve unsurları özetlemeye yöneliktir.

Bilgi Üretiminin Dinamikleri: Kuramsal Bir Açıklama

Bu bölümde kurumsal düzeyde bilgi üretimini açıklayabilmek için Nanoka ve Takeuchi kavramsallaştırması[24] esas alınacaktır. Nanoka ve Takeuchi örgütsel süreçlerin bir parçası olarak bilginin nasıl içselleştirildiğini, kullanıldığını ve yeniden oluşturulduğunu açıklamakta ve bu doğrultuda geleneksel ve modern bilgi kuramlarını birleştirmeye çalışmaktadır. Araştırmacıların geliştirdikleri kuramsal çerçeve bilginin epistemolojik ve ontolojik boyutlarını bir araya getirmektedir.

Ontolojik boyut açısından bakıldığında, bilgi esasen kişiler tarafından üretilir. Hiçbir kurum, çalışanları olmaksızın bilgi üretimi gerçekleştiremez. Kurumlar yaratıcı çalışanları destekleyerek ve bilgi üretimi için uygun bir çevre oluşturarak yeni bilginin üretilmesine yardımcı olurlar. Ortaya çıkan yeni bilginin kurumsal hâle gelebilmesi, bilginin kurumsal mekanizmalar yoluyla çoğaltılıp daha yüksek ontolojik seviyelere (grup, kurum içi ve kurumlar arası alanlar vb.) yükseltilmesiyle mümkündür.

Epistemolojik boyutta, Nanoka ve Takeuchi, Michael Polanyi tarafından geliştirilen enfüsi ve afaki bilgi kavramını[25] esas almaktadır. Enfüsi bilgi kişiye özgü, kontekste bağımlı ve dolayısıyla iletilmesi ve formalize edilmesi güç bir bilgi türüdür. Afaki ya da kodifiye edilmiş bilgi ise, formel ve sistematik bir dille aktarılması imkân dahiline girmiş bilgilerden oluşmaktadır.

Enfüsi bilgi, zihnî, kalbi ve bazı amelî pratik ve yeteneklerden müteşekkildir. İnsanlar gerçek dünyada yaşarken ve çalışırken zihinlerinde yerleşik tasavvurlar ve çağrışımlardan yola çıkarak pratik zihni modeller üretirler. Şemalar, paradigmalar, perspektifler, inançlar, görüşler ve değer unsurları insanların gerçek dünyayı anlamalarına ve tanımlamalarına yardımcı olur. Esasen bütün bu unsurlar *ne nedir?* ve *ne olmalıdır?* gibi sorulara cevap

vermemizi sağlayan *zihniyet* olarak adlandırılabilir.[26] Enfüsi bilginin teknik elementi ise, somut bilgiler, el becerileri ve yeteneklerden meydana gelir.

Tablo 2. Enfüsi ve afaki bilginin özellikleri

Enfüsi Bilgi (Öznel)	Afaki Bilgi (Nesnel)
Ameli bilgi (beden)	Mantıki bilgi (zihin)
Eşanlı bilgi (şimdi ve burada)	Zincirleme bilgi (orada ve sonra)
Analog bilgi (uygulama)	Sayısal bilgi (kuram)

Kaynak: Nanoka ve Takeuchi (1995)

Tablo 2. Enfüsi ve afaki bilgiye dair karakteristik bir harita sunmaktadır. Örneğin amelî bilgi örtük, fiziksel ve öznel bir bilgi özelliği taşırken mantıki bilgi dışsal, metafizik ve nesnel bir bilgi türü hüviyeti göstermektedir. Enfüsi bilgi eşanlı bir süreç içerisinde (şimdi ve burada) üretilmekte, bu bilginin aktarılması çağrışımsal (analog) elementlere dayanmaktadır. Buna karşın, afaki bilgi geçmiş zaman veya nesnelerle ilgilenmekte (orada ve o zaman), bu bilginin aktarılması bağlam bağımsız bir şekilde kuramlar yoluyla gerçekleşmektedir.

Nanoka ve Takeuchi'ye göre enfüsi ve afaki bilgi türleri birbirlerinden bağımsız ve ayrı kategoriler değildir, tam aksine birbirlerine dönüşen ve yekdiğerini tamamlayan bilgilerdir. Yeni bilginin üretilmesi sürecinde enfüsi ve afaki bilgi arasındaki irtibat ve karşılıklı etkileşim hayati bir rol üstlenmektedir. Bu karşılıklı etkileşim döngüsüne *bilgi dönüşümü* adı verilmektedir. Bilgi dönüşümü asla bireysel olarak gerçekleşmez, muhakkak sosyal bir çevreye ihtiyaç gösterir ve sosyal düzlemde gerçekleştir.

Bilgi Dönüşümünün Dört Modülü

Enfüsi ve afaki bilginin karşılıklı etkileşimi sonucunda yeni bilginin ortaya çıkışı dört farklı biçimde gerçekleşebilir:

- Enfüsi bilgiden enfüsi bilgiye: Sosyalleşme
- Enfüsi bilgiden afaki bilgiye: Dışsallaşma
- Afaki bilgiden enfüsi bilgiye: İçselleşme
- Afaki bilgiden afaki bilgiye: Birleştirme

Bu bilgi modülleri Tablo 3.'de sunulmaktadır.

Tablo 3. Bilgi dönüşümünün dört modülü

	Enfüsi Bilgi	Afaki Bilgi
Enfüsi Bilgi	Sosyalleşme	Dışsallaşma
Afaki Bilgi	İçselleşme	Birleştirme

Kaynak: Nanoka ve Takeuchi (1995)

Sosyalleşme: Enfüsi Bilgiden Enfüsi Bilgiye

Sosyalleşme tecrübelerin sosyal ilişkilerle paylaşımı neticesi zihniyet veya teknik beceriler şeklinde enfüsi (örtük) bilginin üretilmesini sağlayan bir süreçtir. Bu süreç boyunca bilginin aktarılması için konuşmak bile gerekmeyebilir. Ustalarının sanatını öğrenme yolundaki kalfalar ve çıraklar, çoğunlukla gözlem, taklit ve tatbik prensipleriyle çalışırlar. Modern iş yaşamında, işbaşında öğrenme teknikleri aynı yönteme örnek gösterilebilir.

Toplumsal bir bilgi üretim, terbiye ve aktarım yöntemi olarak sohbet Türk-İslam medeniyetinin asli unsurlarından birisidir. Peygamberin takipçilerine sahabe denmekte ve bu kelime sohbet kökünden türemiş bulunmaktadır. Sohbet esnasında usta, öğretmen veya lider etrafında kümelenen topluluklar zihniyet, vizyon, erdem ve yetenekler gibi çıplak gözle görülemeyen beceriler (enfüsi bilgiler) kazanmış olurlar.[27]

Dışsallaşma: Enfüsi Bilgiden Afaki Bilgiye

Dışsallaşma örtük bilginin soyutlama yoluyla dönüştürülmesidir. Bütün bu soyutlamalar analojiler, metaforlar, kavramlar, hipotez veya modeller şeklinde ifade edilebilir. Dışsallaşma çoğu kez yazı ve yazmak yoluyla olur.[28]

Bilgi üretiminin dört modülü içerisinde belki en önemlisi her türlü örtük bilginin açığa çıkıp ete kemiğe bürünmesini sağlayan dışsallaşma aşamasıdır.

Bilgi üretiminin dışsallaşma evresi özellikle yeni kavram ve tasarımlara ulaşmak için kullanılan bir süreçtir. Bu süreç boyunca diyalog ve kolektif düşünce büyük önem taşır. Yeni kavram ve tasarımların geliştirilmesi amacıyla tümevarım veya tümdengelim gibi analitik ya da çekici çağrışımlar gibi analitik olmayan (daha yaratıcı) yöntemler kullanılabilir.[29]

Birleştirme: Afaki Bilgiden Afaki Bilgiye

Birleştirme kavramlardan sistematik bir şekilde bir bilgi sisteminin kurulmasıdır. Bilgi üretiminin bu aşamasında çeşitli dışsal bilgi elementleri

bir araya getirilir. İnsanlar arasındaki bu etkileşim genellikle dokümanlar, toplantılar, telefon görüşmeleri ve internet şebekeleri yoluyla gerçekleşir. Mevcut dışsal bilgi stoğunun gruplandırma, ekleme, bir araya getirme veya kategorize etme yoluyla işlenmesi yeni bilgiye yol açabilir. Bilgi ağ yapıları bu aşamada kullanılan etkili bir yöntemdir.

Okul ve benzeri formel eğitim sistemlerindeki programlar ve öğrenme modelleri birleştirmenin en belirgin örneğini oluşturmaktadır. İş dünyası uygulamalarında soyut ve operasyonel kavramlar veya sistemler arasında geçiş birleştirme aşamasıyla sağlanır. Örneğin soyut düzeydeki bir şirket vizyonunun somut uygulamalara ve ürün tasarımlarına dönüştürülmesi birleştirme işlemiyle gerçekleşir.

İçselleşme: Afaki Bilgiden Enfüsi Bilgiye

İçselleşme sürecinde zahiri bilgi unsurları batını bilgiye dönüşerek içselleştirilirler. Bu aşama yaparak öğrenmeyle yakından ilişkilidir. Önceki üç aşama boyunca çeşitli ontolojik boyutlarda (şahsi, grup veya kurumsal seviyeler) gerçekleşen etkileşimler neticesinde, şahsın batını bilgisine dönüşen yetenekler ve modeller gerçek bir değer haline gelmiş olurlar.

Bununla birlikte kurumsal düzeyde bilgi üretim sarmalının çalışabilmesi için şahsi melekelerce zaptedilen ve kayıt altına alınan bütün bu batını değerlerin yeniden sosyalleşme aşaması yoluyla diğer kişilerle paylaşılması gereklidir.

Afaki bilginin şahsi kullanıma ve sindirime uygun hâle gelebilmesinde kavlî veya şeklî ifadeler, hikâyeler, diyagramlar, el kitapları, kılavuzlar ve örnek vakalar önemli araçlardır.[30] Bu yolla şahsi tecrübeler desteklenerek ve kişiler arasında aktarılarak batını bilgi üretimine kapı açılmış olur.[31] Ayrıca tefekkür, yani deruni düşünce metodu, zahiri bilginin sindirilerek şahsi hâle gelmesini ve böylelikle batını bir bilgiye dönüşmesine yardımcı olur.

Bilgi Tabanı, Bilgi Üretimi ve Bilgi Sarmalı

Bilgi tabanı, kurum çalışanlarında, veritabanı gibi kurumsal arayüzlerde yerleşen batını ve zahiri bilgi stoğunun toplamıdır. Kurumsal bilgi üretimi yoluyla bilgi tabanını artırmak mümkün olduğu gibi zamanla bilgi tabanının azalması hatta tümüyle kaybedilmesi de mümkündür. Bu itibarla bilgi tabanı canlı bir organizma veya ekosistem gibi düşünülmelidir.

Bilgi üretiminin devamlı bir süreç olarak inşa edilebilmesi, dört bilgi üretim modülünün birbirleriyle etkişelim içerisinde çalışmasıyla mümkündür. Sosyalleşme, yani enfüsi bilgilerin paylaşılması, tek başına bilgi üretimi için gerekli itici gücü sağlayamaz. Hususen enfüsi bilginin dışsal-

laşma yoluyla kurumsal seviyelerde yükseltilmesi ve dönüştürülmesi önem kazanır. Benzer şekilde afaki bilgilerin bir araya getirilmesi ve birleştirilmesi her ne kadar yeni bilgi üretimine yol açsa da kurumsal bilgi tabanını gerçek anlamda genişletmeyecektir.

Kurumsal yenilik özellikle enfüsi ve afaki bilginin etkileşim alanlarında ortaya çıkar. Sosyalleşme aşamasında bilginin paylaşılması anahtar faaliyet iken dışsallaşma aşamasında analitik ve analitik olmayan yöntemlerin kullanımı ön plana çıkmaktadır.

Farklı afaki bilgi türlerinin birleştirildiği aşamada ise afaki bilginin değişik ontolojik ve epistemolojik seviyelerden alınarak bir araya getirilmesini sağlayan bilgi ağyapıları önem kazanmaktadır. Bilginin içselleşme aşamasında ise yaparak öğrenme ve tefekkür anahtar yöntemlerdir. Dört modül boyunca üretilen bilginin muhtevası değişimler göstermektedir. Sosyalleşmede bilginin sempatik versiyonları, dışsallaşmada kavramsal bilgi, birleştirmede sistemik bilgi, ve nihayet içselleştirme aşamasında ise operasyonel bilgi merkezî rol oynamaktadır.

Bilgi, üretimi esasında insanlar tarafından gerçekleştirilir. Çalışanların ürettiği bilgilerin kurumsal hâle gelebilmesi için grup, kurum içi ve kurumlar arası seviyelerde çoğaltılması gerekir. Enfüsi ve afaki bilginin etkileşiminin güçlenerek ontolojik seviyeler boyunca yükselmesine *bilgi sarmalı* adı verilir. Bu yönüyle kurumsal bilgi üretimi bilginin kurumsal sınırlar boyunca ilerleyerek yükseldiği ve kristalleştiği bir spirale benzemektedir.

Sonuç Yerine

Tarihimizde güçlenen siyasi rakiplerle Devlet-i Alliye arasındaki açığı kapatmak isteyen devlet yöneticileri, bürokratik mekanizmaları ve siyasi düzenlemeleri çoğu kez topluma çağ atlatacak bir araç olarak kavramsallaştırmışlardır.

Böylelikle, girişimci orta sınıfın yokluğu nedeniyle, bürokrasinin bizzat kendisi, bu ilerleme ve çağ atlama misyonunun taşıyıcısı ve uygulayıcısı hâlini almıştır.

Bilgi çağında artık bu stratejinin başarısız olduğunu görmek durumundayız. Bilgi karmaşık bir ekosistem dâhilinde üretilmesi gereken kıymetli, kırılgan ve nadide bir varlıktır.

---

[1] J. Schumpeter, "Capitalism, Socialism and Democracy", *The Process of Creative Destruction*, ed. J. Schumpeter, Third Edition (London: Allen and Unwin, 1950).

[2] T. Burns and G. M. Stalker, *The Management of Innovation*, (London: Tavistock, 1961); H. Mintzberg, *The Structuring of Organization*, (N.J.: Prentice Hall. Englewood Cliffs, 1979).

[3] C. Argyris and D. Schon, *Organizational Learning: A Theory of Action Perspective. Reading*, (MA: Addison-Wesley, 1978); I. Nonaka and H. Takeuchi, *The Knowledge Creating Company*, (New York: Oxford University Press, 1995).

[4] M. T. Hannan and J. H. Freeman, "The Population Ecology of Organizations", *American Journal of Sociology* 82/5 (1977): 929-963; E. A. Burgleman, "Intraorganizational Ecology of Strategy Making and Organizational Adaptation: Theory and Research", *Organization Science* 2/3 (1991): 239-262.

[5] G. Hamel and C. K. Prahalad, *Competing for the Future*, (Boston, MA: Harvard Business School Press, 1994).

[6] R. M. Grant, "Toward a Knowledge-based Theory of the Firm", *Strategic Management Journal*, Vol. 17, (1996): 109-122.

[7] Nonaka ve Takeuchi (1995).

[8] A. Serenko and N. Bontis, "Meta-Review of Knowledge Management and Intellectual Capital Literature. Citation Impact and Research Productivity Rankings", *Knowledge and Process Management*, Vol. 11 (2004): 185-198.

[9] Z. Zhu, "Knowledge Management: Towards A Universal Concept or Cross-Cultural Contexts?", *Knowledge Management Research and Practice*, Vol. 2 (2004): 67-79.

[10] Bu bölümdeki analizlerin geliştirilmesinde Andriessen (2006)'dan yararlanılmıştır. Ayrıca Bkz. T. H. Davenport ve L. Prusak *Working Knowledge* (Boston MA.: Harvard Business Press, 1998); N. Bontis, "Assessing knowledge assets: a review of the models used to measure intellectual capital", *International Journal of Management Reviews*, Vol. 3 (2001): 41-69.

[11] Lütfen bkz. T. A. Stewart, *Intellectual Capital: The New Wealth of Organizations, Doubleday* (New York, NY, 1997); K. E. Sveiby, *The New Organizational Wealth: Managing and Measuring Knowledge-based Assets*, (San Francisco CA: Berrett-Koehler, 1997); Edvinsson ve Malone (1997); Roos (1997).

[12] M. T. Hansen, N. Nohria and T. Tierney, "What's Your Strategy for Managing Knowledge?", *Harvard Business Review*, (March-April, 1999): 106-116.

[13] Nanoka ve Takeuchi (1995).

[14] "Bhavacakra": Hayat döngüsü için bkz. http://en.wikipedia.org/wiki/Bhavacakra

[15] H. A. Linstone ve Z. Zhu, "Towards Synergy in Multiperspective Management: An American-Chinese Case", *Human Systems Management*, Vol. 19 (2000).

[16] M. Eliade (ed.), "Neo-Confucianism", *Encyclopedia of Religion*, (New York, NY.: Macmillan Reference Books, 1992).

[17] Zhu (2004). Ayrıca tarihî bir hadise Çin düşüncesinin ince noktalarını bütün yönleriyle açığa çıkarmak için güzel bir örnek oluşturmaktadır. Modern Çin'in babası kabul edilen Deng Xiaoping, 1980'lerde devlet mülkiyetindeki kollektif tarım işletmelerinin istihsalini artırmak amacıyla Komünist Partinin emrettiği hedeflerin üzerindeki tüm üretimin işçilere bırakılacağını duyurduğunda çok büyük eleştiriler ve sert tepkiler almıştır. Deng halkına şöyle seslenmiştir: "Bana göre kedinin siyah veya beyaz olması mühim değildir. Asıl kedi fare yakalayan kedidir."

[18] T. Tosolini, "Infinity or Nothingness? An Encounter Between Nishida Kitaro and Emmanuel Levinas", *Social Identities*, Vol. 11 (2005): 209-228.

[19] Tosolini (2005).

[20] I. Nonaka, R. Toyama and N. Konno, (2001). "SECI, Ba and Leadership: A Unified Model of Dynamic Knowledge Creation", *Managing Industrial Knowledge. Creation, Transfer and Utilization*, Eds. Nonaka, I. and D. Teece, (London: Sage Publications): 13-43.

[21] Yakîn: Marifet ve dirayetin ve emsalinin fevkinde olan ilmin sıfatıdır.

[22] Ömer Nasuhi Bilmen, *İslam İlmihali*.

[23] B. Gustavsson, "Power Over Meaning; Unlearning and Human Values, in Chakraborty", *Management of Power – Ethical and Values Aspects*, Ed. S.K., (Delhi: Oxford University Press, 2001), 339-358.

[24] Nanoka ve Takeuchi (1995).

[25] Polanyi (1966).

[26] Zihniyet ve iktisadiyat arasındaki ilişki hususen Sabri Ülgener tarafından incelenmiş bir konudur. Bununla birlikte zihniyet meselesinin örgüt teorisine uygulanması ülkemizde düşünce açığı bulunan araştırma alanlarından birisidir.

[27] Sosyalleşme yoluyla yeni bilgi üretimine Honda'nın her türlü bürokratik sınır ve mekânın dışında tamamen serbest bir ortamda uyguladığı beyin fırtınası kampları örnek gösterilebilir. Özellikle yeni ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi veya yönetsel sistemlerin keşfî gibi konularda Honda sıklıkla bu yöntemi

kullanmaktadır. Ek olarak müşteriler ve şirketler arasındaki irtibat ve iletişim de çoğunlukla örtük bilginin paylaşıldığı sosyalleşme sürecine benzemektedir.

[28] Metafor ve analoji kavramları çoğu kez karıştırılmaktadır. Metafor iki kavram arasında yaratıcı düşünce yoluyla zıtlık veya benzerlik ilişkileri aranmaksızın zihni bir bağ kurmaktır. Analojide ise rasyonel düşünce hâkimdir ve şeyler arasında belirli yönde irtibatlar aranmaktadır.

[29] Tümevarım taktikleri: Proje grubunun kavram geliştirme seyahatlerine çıkması vb.

[30] Özellikle hikâye ve biyografi metodunun önemli bir işlev taşıdığı açıktır. Zira hikâye, okuyucunun gerçek bir hisle anlatılan durum ve kişilerle bağlantı kurmasını temin ederek, öğrenme sürecini kolaylaştırmaktadır. Japonya'da şirket yöneticilerinin başarı hikâyeleri ve biyografileri büyük talep görmeye devam etmektedir.

[31] Örneğin bir elektronik şirketinin çağrı merkezine gelen ürün şikâyetlerini bir veritabanı oluşturarak kaydettiğini düşünelim. Herhangi bir hizmet görevlisi bir şikâyetle karşılaştığında bu veritabanı kayıtlarını inceleyerek saniyeler içerisinde benzer arızaların niteliği ve çözümleri hakkında bilgi sahibi olabilmektedir. Bu yolla müşteriye sağlayacağı cevaplar daha isabet kazanmaktadır.

KAYNAKLAR

Argyris, C. ve D. Schon, *Organizational Learning: A Theory of Action Perspective. Reading*, MA: Addison-Wesley, 1978.

Bontis, N. (2001). "Assessing knowledge assets: a review of the models used to measure intellectual capital", *International Journal of Management Reviews*, C. 3 (2001): 41-69.

Burgleman, E. A. "Intraorganizational Ecology of Strategy Making and Organizational Adaptation: Theory and Research", *Organization Science*, 2/3 (1991): 239-262.

Burns, T. ve G. M. Stalker, *The Management of Innovation*, London: Tavistock, 1961.

Child, J., "Strategic Choice in the Analysis of Action, Structure", *Organizations and Environment: Retrospect and Prospect, Organization Studies*, 18/1 (1997): 43-76.

Davenport, T. H. ve L. Prusak, *Working Knowledge*, Boston, MA.: Harvard Business School Press, 1998.

Eliade, M., "Neo-Confucianism", *Encyclopedia of Religion*, Ed. M. Eliade, New York, NY.: Macmillan Reference Books, 1992.

Grant, R. M., "Toward a Knowledge-based Theory of the Firm", *Strategic Management Journal*, C. 17 (1996): 109-122.

Gustavsson, B., "Power Over Meaning; Unlearning and Human Values, in Chakraborty", *Management of Power – Ethical and Values Aspects*, Ed. S. K., Delhi: Oxford University Press (2001): 339-358.

Hamel, G. ve C. K. Prahalad, *Competing for the Future*, Boston, MA.: Harvard Business School Press (1994).

Hannan, M. T. ve J. H. Freeman, "The Population Ecology of Organizations", *American Journal of Sociology*, 82/5 (1977): 929-963.

Hansen, M. T., N. Nohria ve T. Tierney, "What's Your Strategy for Managing Knowledge?", *Harvard Business Review*, (Mart-Nisan, 1999): 106-116.

Linstone, H. A. and Z. Zhu, "Towards Synergy in Multiperspective Management: An American-Chinese Case", *Human Systems Management*, C. 19 (2000).

Mintzberg, H., *The Structuring of Organization, Englewood Cliffs*, N. J.: Prentice Hall (1979).

Nonaka, I. ve H. Takeuchi, *The Knowledge Creating Company*, New York: Oxford University Press (1995).

Nonaka, I., R. Toyama, ve N. Konno, "SECI, Ba and Leadership: A Unified Model of Dynamic Knowledge Creation", *Managing Industrial Knowledge. Creation, Transfer and Utilization*, Ed. I. Nonaka, ve D. Teece, London: Sage Publications, (2001): 13-43.

Serenko, A. and N. Bontis, "Meta-Review of Knowledge Management and Intellectual Capital Literature. Citation Impact and Research Productivity Rankings", *Knowledge and Process Management*, C. 11 (2004): 185-198.

Schumpeter, J. *The Process of Creative Destruction*, Capitalism, *Socialism and Democracy*, Ed. J. Schumpeter, 3. baskı, London: Allen and Unwin (1950).

Stewart, T. A. *Intellectual Capital: The New Wealth of Organizations, Doubleday*, New York, NY. (1997).

Sveiby, K. E., *The New Organizational Wealth: Managing and Measuring Knowledge-based Assets*, , San Francisco, CA.: Berrett-Koehler (1997).

Tosolini, T., "Infinity or Nothingness? An Encounter Between Nishida Kitaro and Emmanuel Levinas", *Social Identities*, C. 11 (2005): 209-228.

Zhu, Z. "Knowledge Management: Towards A Universal Concept or Cross-Cultural Contexts?", *Knowledge Management Research and Practice*, C. 2 (2004): 67-79.

Beyza Nur Demirci

SÖZLÜ KÜLTÜRDEN DİJİTAL KÜLTÜRE BİLGİ

Felsefenin temel tartışma konularından olan bilgi kavramına epistemolojik anlamda yaklaşıldığında pek çok farklı bakış açısının olduğu görülmektedir. Bilginin ne olduğu, bilginin gerçekliği -gerçekliğin ne olduğu-, değişmez bilgi, bir sanı olarak bilgi, hatta bilgi diye bir şeyin mümkün olup olamayacağı, bilginin akıl, deneyim veya sezgi ile mi elde edildiği, yararlı olanın bilgi olduğu, bilginin inşa edildiği, bilginin doğuştan geldiği gibi pek çok görüş söz konusudur.[1] Bütün bunların yanında bilginin; bilgi kuramı açısından, beşerî bilimler açısından, sistem açısından, stratejik açıdan çeşitleri olduğu görülmektedir.[2] Bilgi türleri hakkında en yaygın kabul ise bilginin gündelik bilgi, teknik bilgi, bilimsel bilgi, dinî bilgi, felsefi bilgi, sanat bilgisi gibi türlere ayrıldığıdır.

Muhakkak her şeyin bir bilgisi vardır. Bilgi, bir şey hakkındaki gerçekliktir. Var olanı tanıma, onun bilgisine sahip olmadır.[3] Bir bilen ve bir bilinenin olduğu bilme eyleminde insan aktif olandır. Ve var oluşun tarihi, aslında bilginin de tarihidir.

İnsanlık tarihine baktığımızda öncelikle sözlü tarihin varlığından, sonra matbaanın bulunuşu ile yazılı kültürün yaygınlaşmasından ve bir dizi teknik gelişmeler sonucu elektronik kültürün ortaya çıkmasından söz edebiliriz. Bu kabaca yapılmış bir ayrım olup elbette Doğu'nun, Batı'nın, bazı dönemlerin sahip olduğu farklılıklar söz konusudur. Fakat bir analiz yapmak için baktığımızda tarihsel olarak bir sözlü kültür, yazılı kültür ve elektronik kültürden söz etmek mümkündür. Ve tabii ki bunlardan birinin ortaya çıkması diğerinin tamamen yok olduğu anlamına gelmez. Yeni araç eski olanın konumunu hem pekiştirir hem değiştirir.[4] Bu kültürlerin her zaman etkileşim içine girerek, birbirlerine eklemlenerek, bazen dönüşerek varlığını devam ettirdiğini söylemek gerekir. Sözlü kültürün ardından gelen yazılı kültür ve ardından gelen elektronik kültür. Ong, elektronik kültürü açıklarken eloktronik teknolojiyi ifade eden telefon, radyo, televizyon ve çeşitli ses kayıtlarının oluşturduğu kültüre "ikincil sözlü kültür çağı" adını verir.[5] Şu an dijital kültür adını verdiğimiz kavram ise hem sözlü hem yazılı hem elektronik kültürü içine alan yeni bir ağ sunmaktadır.

Ansiklopedilerden Google'a Bilginin Kaynakları

Sözlü kültürde insanlar birbirleriyle konuşarak, birbirlerini dinleyerek, gözlem ve deneyimleri ile bilgi sahibi olurlar. Bilginin nesilden nesle aktarımı sözle gerçekleşir. Sözü, bilgiyi aktaran kişi bazen bir aile büyüğü, bazen bir meddah, bir ozan, âşık yahut seyyah veya trubadur olabilmektedir. Yazı ile beraber bilginin kayıt altına alınması önemlidir. Fakat sadece yazının varlığı yazılı bir kültürü ifade etmez. Yazı yaygınlaştığında, bilgi edinmenin önemli bir aracı hâline geldiğinde yazılı bir kültürden söz edebiliriz. Gazeteler, dergiler, kitaplar ve belki de en fazla ansiklopediler bilginin temel kaynaklarından olmuştur. Gazeteciler, yazarlar, ilim/bilim insanları yazılı kültürün oluşumunda etkindir. İnsanlar bir şey öğrenmek için bu kaynakları tarar ve bilgi edinirler. Öncesinde de sözünü ettiğimiz gibi yazılı kültür sözlü kültürü yok etmez, tam tersine, sözlü kültürün kaydını tuttuğu için onu yaşatmış olur. Yazılı kültür sözlü kültürün kaydını tutarken dijital kültür hem sözlü hem yazılı kültürün kaydını tutmaya başlayacak, dijital kültür sözlü, yazılı ve elektronik kültürün unsurlarını içinde barındıracaktır. Yazılı kültürün dijitalde yer alması anlamında yazılı olanın doğrudan, değiştirilmeden aktarıldığı, dolayısıyla araç dışında hiçbir şeyin değişmediği platformlar söz konusudur. Bir kitabın e-kitap hâli, bir gazetenin çevrimiçi hâli, taranarak aktarılan çeşitli kayıtlar bunlara örnektir. Bunun yanında bizzat dijital için üretilen yazılar; çeşitli kamusal ve özel kuruluşların, kişilerin web sitelerinde ve bloglarda bilgi paylaşımları söz konusudur. Aynı zamanda sözlü ve elektronik kültürün dijitalde yer alması anlamında ise insanların, kuruluşların paylaştığı videolar, televizyon programları, radyo dinleme olanağı ve sinema filmlerinin gösterimi... Dijitalde paylaşılan videolar bazen bir uzmanın sağlıklı yaşamın sırrını verdiği bir televizyon programından kesit, bazen bir *blogger*ın hangi nemlendiricinin neye iyi geldiğini anlatan paylaşımı, bazen sosyolojik konuların tartışıldığı bir panelin kaydı, bazen bir cihazın nasıl kurulacağını anlatan bir video ya da çeşitli bilim adamlarının Periscope vb. uygulamalarla bilimsel konuları tartıştığı canlı yayın görüşmeleri... Bunlara benzer/benzemez pek çok farklı alandaki bilgilerin yanında masal anlatımı ya da âşık atışması gibi birincil sözlü tarih deyince ilk akla gelen ritüellerle de dijital ortamda karşılaşabiliriz. Aslında hayatın birçok alanında ve birçok konu ile ilgili gerek yazılı gerek görüntülü olarak bilgi edinmeniz dijital ortamda mümkün olabilmektedir.

Bilginin dijital ortama geçmesi, taşınması konusunun en belirgin temsili ve örneğinin ansiklopediler yerine geçen başta Google olmak üzere arama motorları ve kendini "özgür ansiklopedi" olarak tanımlayan Wikipedia gibi siteler olduğunu söylemek mümkündür. Herhangi bir konu hakkında bilgi

sahibi olmak ve araştırma yapmak için kullanılan ansiklopediler yerini dijital ortama bırakmış, ansiklopediye bakmak artık neredeyse tarihe karışmıştır. Amerikan anonim şirketi olan Google, misyonunu "Dünyadaki bilgiyi organize etmek ve bunu evrensel olarak erişilebilir ve kullanılabilir hâle getirmek." şeklinde tanımlar.[6] Dünyadaki bilgiyi organize etmek ve yaymak gibi çok iddialı bir amacı yüklenen Google her şeyin sorulduğu ve cevabının genellikle alındığı bir platformdur. Öğrenciler, araştırmacılar, herhangi bir şeyi merak eden insanlar aradıkları bilgiyi öncelikli olarak Google'dan aramakta, en kötü ihtimal ise bilgiyi nerede bulacağı bilgisine Google üzerinden ulaşmaktadırlar. Geçtiğimiz günlerde yayımlanan bir habere göre Almanya'da kamp yapan bir baba oğul bulundukları yerde internet olmayınca Google'a "internetin bulundukları yerde olmadığını, *Deichhörnchen* kelimesinin anlamının ne olduğunu" soran bir mektup yazarlar. Google ise "bunu mu demek istediniz (*Eichhörnchen)*" şeklinde kelimeyi düzeltip resimli olarak kelimenin (*Eichhörnchen: Sincap*) anlamını açıklayan bir mektupla cevap verir baba oğula.[7] Google artık bilginin aranılacağı kaynak olarak akla ilk gelendir.

Bu Bilgi Doğru mu? Yoksa Ben Bir Septik miyim?

Bilginin kayıt altına alınması, sözden yazıya geçiş, bilgiye görece bir bilimsellik getirmiştir. Sözün insandan insana aktarılırken değişmesi (ya da zenginleşmesi) söz konusu iken yazı her zaman kalıcılığını, değişmezliğini korur. Bilginin yazılı olarak kayıt altına alınması bilginin doğruluğuna, değişmezliğine dolayısıyla güvenilirliğine olan inancın artmasına neden olmuştur. Dijital kültürde de kayıt devam etmektedir. Yazılı olan zaten kayıtlıdır. Fakat artık sözlü olan da -sözlü kültürden farklı olarak- dijitalle birlikte artık kayıt altındadır. Bir şeyin kayıtlı olması onun güvenilirliği ile ilgili insanı kısmen rahatlatır. Gene de dijital kültür bu algımızı kırmış, bize bir şeyin sadece kayıtlı olmasının ona inanmamız için yeterli olmadığını göstermiştir. Dijital ortamla birlikte yazılı olan herhangi bir "bilgi"ye ya da sunulan bir video kaydına, kaydedildiği için gözümüz kapalı inanma refleksimiz azalmıştır. Yazılı olana değil ama basılı olana daha çok güvenme duygumuz ise her şeye rağmen günümüzde gene de devam etmektedir. Bu inançta haklılık payı da vardır. Fakat basılı olana daha çok güvenme, yazılı olan bilgiyi kutsama algısı biraz da modernleşme teorisinde takılı kalmış olmakla ilgili olsa gerektir. Bu güven duygusu aslında basılı olanı daha tehlikeli de kılmaktadır. Bir papaz olan Laurence Sterne'ün ölümünden yedi yıl sonra yayımlanan mektupları ve otobiyografik metnini içeren kitap için Pechman, mektupların yayımcı tarafından kısaltılıp keyfî şekilde değiştirildiğinden söz

eder. Biyografi uzmanlarınca da otobiyografinin muhtemelen Sterne'ün elinden çıkmadığı görüşü hâkimdir.[8] Hollandalı Johannes de Laet, Fransız Jean-Baptiste du Halde ve iki Alman Bernhard Varenius ile Athanasius Kircher Avrupa'dan hiç çıkmadıkları hâlde Asya betimlemeleri yayımlamışlardır.[9] Foucault, inşa edilmiş bir tarihten söz eder. "Ona göre bilgi, özgürleşmenin önünü keserek gözetlemeye, düzene sokmaya, disipline etmeye yönelik bir kip hâlini alır."[10] Foucault'dan hareketle Edward Said'in Şarkiyatçılık teorisi de Batı'nın "oluşturduğu" Doğu bilgisini sorgulaması açısından önemlidir. Jean Bodin, İtalyan tarihçi Paolo Giovio hakkında "Perslerin, Habeşlerin, Türklerin imparatorlukları hakkında birçok şeyler aktarır; ama söylediklerinin doğru olup olmadığını kendisi bile bilmez, çünkü söylentileri kabul etmiştir." der.[11] Bir şeyin basılı veya yazılı olması onun doğruluk ve güvenilirliğini artırmaz. Aslında bir bilgi edinmeye çalışırken çok yönlü araştırmalar, okumalar yapmak gerekmektedir. Bilgi edinmek istediğimiz dönemin gazete ve dergileri, siyasal, sosyal koşulları, bilgi edinmek istediğimiz konu hakkında bütün yazılanlar ve gözlemler önemlidir. Doğru bilgiye erişimde çeşitli arşiv kaynakları, istatistiksel bilgiler de göz ardı edilmeyecek basılı kaynaklardır. Doğru bilgiye ulaşmada çapraz okumalar yapıp bir tutarlılık aramak esas olmalıdır.

Basılı olanın aynısının dijital kültüre aktarılması işini bir kenara bırakarak konuşacak olursak dijital kültürdeki güven sorununun en önemli sebeplerinden biri bazen kaynağın belirsizliğidir. Yazar, uzman, gazeteci olsun olmasın herkesin kaynak olabildiği ve bilgi paylaşabildiği dijital platformda bilgi artık daha güvenilmezdir. Sözlü kültüre atıfla bilgi artık bazen kişilerin deneyimleridir, bazen duyumlar, söylentilerdir. Kaynak, burada anonimleşir. Artık kişiler *nick*leriyle dijital ortamda yer alırlar. Kaynağın anonimleşmesi ile kaynak, rahatlayıp istediğini söyleme "özgürlüğü" içinde kendini hissedebilir. Bu da her zaman doğruluğu olan şeyler söylememesine (ya da bazen doğruyu kolayca söyleyebilmesine) neden olabilmektedir. Bunun yanında -anonim de olsa- *nick*leriyle meşhur olan kişiler bu sefer oluşturdukları imajın dışına çıkmamaya özen göstermekte ve kendilerini gene sınırlamak zorunda kalabilmektedirler. Her gün Türkiye'de yüzlerce haber ve söz; web sitelerinde, telefonların mesaj kutularında, WhatsApp'ta, e-mailde, Twitter, Facebook gibi sosyal medya alanlarında doğruluğu sorgulanmaksızın paylaşılır. Özellikle kaotik dönemlerde ortaya atılan spekülatif haberler, ünlü şair, yazar ve düşünürlere atfedilerek paylaşılan sözler dijital ortamda oldukça sık görülür olmuştur. Yazar, şair Bülent Ata'nın Facebook'ta gördüğü bir paylaşımda kendine ait olan bir sözün altına "anonim" yazılıp paylaşıldığını fark edip ilgili sayfayı uyardığına rast geldim. Bu sözü paylaşanın anonimli-

ği, bu sözün altına anonim yazmasını da kolaylaştırmaktadır. Can Yücel'e ait olmayan tam otuz bir şiirin Can Yücel'inmiş gibi görünmesinden ailesinin ne kadar rahatsız olduğu görülmektedir.[12] Can Yücel'le ilgili olarak Moğollar grubu da Google'da Can Yücel imzalı olarak gördükleri "Çaya Kaç Şeker" adlı şiiri alıp besteleyip albümlerinde yer verirler, albüm yayımlandıktan sonra şiirin sahibi eserin kendine ait olduğunu söyleyince durumu düzeltirler.[13] Can Yücel'in yanı sıra Şebnem Ferah'ın yazıp bestelediği "Korkarak Yaşıyorsan" adlı eseri albümde yer aldıktan sonra nasılsa dijital ortamda Nietzsche'nin eseri imiş gibi yaygınlaşır, Şebnem Ferah Nietzsche'nin eserini alıp kullanmakla suçlanır, Şebnem Ferah'ı bile tereddüde (!) düşürecek şekilde bu eser Nietzsche'ye mal edilir. Hıncal Uluç'un da gazetede Nietzsche'ye aitmiş gibi yazdığı, sonradan Ferah'tan özür dilemesine sebep olan eser, bazı "önemli" internet sitelerinde hâlâ Nietzsche imzasıyla yayımlanabilmektedir.[14] Özgür ansiklopedi olarak nitelendirilen, girilen bilginin kişilerce değiştirilebildiği, bilgi aramada sıklıkla kullanılan Wikipedia'nın Avustralya ayağında on iki yaşında bir kız muziplik olsun diye Avustralya başbakanları listesinin sonuna kendini ekler ve 30. Başbakan olarak görülür. Bu durum bir süre fark edilmez. "Öyle bir noktaya geldi ki birisi Avustralya politikası hakkında kitap yazacak ve beni de içine koyacak diye düşündüm." diyen ortaokul öğrencisi Fenelon'un eklediği bilgi sonradan fark edilip düzeltilir.[15]

Herkesin bilginin kaynağı olabildiği, bilgi paylaşabildiği dijital kültürde "bilgi kirliliği", "bilgi çöplüğü" gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. Böyle bir ortamda bilginin kaynağından şüphe etmek, olması gerekendir ve dijitalden bulduğumuz her hangi bir bilgiden duyduğumuz şüphe bir Yunan septiğinin şüphesi ile aynı değildir. Dijitalde yanlış bilgi dolaşıma girdiği anda -kopyala yapıştır yöntemiyle- hızla yayılır ve geriye dönüşü de oldukça zordur.

Zaman ve Mekânda Bilgi

Bilginin dijital kültürdeki en önemli değişimlerinden biri de zaman ve mekândaki değişimidir. Dijital, istediğimiz birçok bilgiye her an ve hızlı bir şekilde ve oturduğumuz yerde ulaşabilme imkânı sunar. Dijitalin en işe yarar tarafı bu gibi görünür. Eskiden bir bilgiye ulaşmak için bir bilene sorarken, ansiklopedi ya da kaynakları karıştırırken, bir şehirden bir şehre, ya da bir ülkeden bir ülkeye, bir kütüphaneden, bir müzeden diğerine giderken şimdi aradığımız şeyi arama motoruna yazıp ne olduğu hakkında bilgi sahibi olabiliriz.

Bilgiye "anında ulaşım" bazen bilgiyi anında unutmaya da neden olabilir. Eskiden sözlü kültürle öğrendiğimiz bir yemek tarifini bir kez yaptıktan sonra

unutmazken, dijitalden bulduğumuz bir yemek tarifine o yemeği her yaptığımızda yeniden bakmak zorunda kalırız. Bu şekilde pek çok örnek gösterilebilir. Dijital belleğin varlığının kendi belleğimizi işlevsizleştirdiği söylenebilir. Dijital ortam bizim acil ihtiyaçlarımıza acil çözümler bulur ve acil şekilde unutturur. Özellikle günlük yaşamdaki bilgilerde bu söz konusudur, bunlar daha çok "kullan at bilgisi" olup bunun unutulup unutulmamasının önemi de tartışılabilir.

Dijital ortamda bilgiye anında ulaşım mekânsal olarak da bir yere gitmemizi gerekli kılmamaktadır. "Sanal ortam"da kişinin bulunduğu gerçek mekân bir odadır, kafedir, parktır, herhangi bir yerdir. Bunun yanı sıra bilgi edinme mekânları olan kütüphane, müze, okul hatta şehir, ülke gibi mekânlar da artık dijitale aktarılır ve bunların pek çoğuna dijitalde ulaşmak mümkün olabilmektedir. Dünyanın pek çok yerindeki kütüphane içeriğine çevrimiçi olarak ulaşılabilirken, sokaklardan müzelere, camilerden kalelere kadar pek çok yer 3D teknolojisiyle sanal olarak gezilebilmektedir. Bilgi erişiminin başlıca mekânlarından biri de okul, kurs ve üniversitelerdir. Ülkemizde henüz üniversiteye gelene kadar e-okullar yoksa da çeşitli çevrimiçi kurslar, lisans ve lisansüstü eğitim veren e-üniversiteler bulunmaktadır. Modern eğitim sistemi üniversiteleri bilginin kaynağı olan önemli kurumlardan sayarken bazı *hacker*lar "resmî" ve "geçerli" bilginin yayıldığı üniversitelerin bilgisine karşıdırlar. Neşe ve cesaret içinde olan *hacker*lar hiçbir insanın köle gibi öğrenmemesi gerektiğinden ve daha iyi bir dünya için doğru bilgiye internet ile ulaşılabileceğinden söz ederler.[16] Üniversitelerin tekrar eden bilgisinden söz eden *hacker*lar özgür bir bilgi erişiminden yanadırlar.

Sonuç Yerine

Aslında baştan beri söylemek istediğimiz -dijitalde ya da değil- bilginin, bilgiye ulaşımın, bilginin dolaşım unsurlarının tek yönlü olmadığıdır. Günlük rutinlerimiz için gerekli bilgilerde dijital ortam bize birçok bilgi sunar. Bu bazen bilgi kirliliğine de yol açar, bir bilginin doğruluğu çok belirgin değildir. Ama bazen doğru adres, kişi sayesinde doğru bilgilere "kolaylıkla" erişmiş oluruz. Fakat özellikle bir konu hakkında çalışıyor, araştırma yapıyorsak dijital ortamda neyi nerede arayacağımızı iyi bilmek, her bilgiye itimat etmemek zorundayız. Ama e-kitaplar, makaleler, dijital kütüphaneler, arşivler bilgiye ulaşmada zaman ve mekânsal olarak oldukça kolaylaştırıcıdır. Bazense keşif dediğimiz şey bizzat gidip görmeyi ve dokunmayı gerektirebilir. Dijital kültür bizim bilgi edinmemizde bizi bilgiye götüren yegâne araç değildir. Bizi bilgiye götürmede yardımcı olan, işimizi bazen oldukça kolaylaştıran araçlardan yalnızca biridir. Debray, konuyla

ilgili şunları söylüyor: "Makineleri ve aygıtları genel anlamda küçümseyen hümanistler gibi bunun rolünü azımsayamayız; ama aşırı değer vermek ya da fetiş haline getirmeye de hakkımız yok..."[17] Herhangi bir yenilik bazılarınca çok kutsanırken bazılarınca doğrudan reddedilir. Ong, Platon'un yazıyı tıpkı birçok insanın bilgisayarı gördüğü gibi yabancı bir teknoloji olarak gördüğünden söz eder.[18] Çünkü yazı da araç gereci zorunlu kılmaktadır. Yazının varlığından rahatsız olan Platon "bilginin kutsallaştırıldığı" yazılı kültürün en önemli simgelerinden olurken, *hacker*lar "bilimselliğin merkezi" sayılan üniversitelere karşı daha "özgürlükçü, üretken" bir bilgi anlayışını destekleyecektir. Modernizm ve postmodernizm arasında gidip gelinen bu çağda bakış açımız "ya şu ya bu" değil "hem şu hem bu" olmalıdır. Aslolan insandır ve bilgiye ulaşmada kullanılan her şey bir araçtır. Araç önemsiz değildir, edilgen de değildir. Ama tek başına bir belirleyici midir? İnsanlık tarihi boyunca bilgiye baktığımızda bilgi zaman zaman kirli, yanlış, spekülatif olmuştur. Ya da bilgiye erişmek amacında olan herkes bilgiye eninde sonunda erişebilmiştir. Bilgiye erişim şimdi çok kolay ve hepimiz bilge birer insan mı olduk? Ya da şu an ortada çok yanlış bilgi dolaşıyor ve biz doğru bilginin ne olduğunu bulamıyor muyuz? Dijital kültürle birlikte birçok konu gibi bilgi konusu da ikircikli ve çok yönlüdür. Diyalektiği elden bırakmadan bir değerlendirmeye gitmek en doğrusu olsa gerektir.

Son olarak şunu söylemeden yazıyı bitirmek istemedim: Bu yazıyı yazabilmek için basılı kitaplardan, e-kitaplardan, arama motorundan yaptığım taramalardan, çeşitli web sitelerinden, bir derginin çevrimiçi hâlinden, gazetelerden, katıldığım panellerden, insanlarla ettiğim sohbetlerden faydalandım; müzeye değil ama kütüphaneye gittim. Tüm bunları yaparken örneğin gazetede gördüğüm bilgiyi unutmamak için cep telefonuyla fotoğrafını çekip oradan yazdım. Konuyla ilgili ne tür kitaplar olduğunu Google'dan taradım ve çevrimiçi olarak kitap satın aldım. Kitaplar geldikten sonra, elimle bakıp önceden inceleyemediğim için, isimlerine aldanıp aldığım kitapların benim işime yaramayacağını ve boş yere almış olduğumu gördüm. Yarayacağını düşündüklerimi okuduktan sonra gerekli olmadıklarını ya da kullan-a-madığımı da gördüm. Gittiğim kongrenin oturumunun ismini cep telefonuma kaydettiğim ve arkadaşıma WhatsApp'tan attığım hâlde bulamadım ve kongreyle ilgili Google'dan tarama yaptığım hâlde ne oturumun ismine ne de kongre kitabının çıktığına dair bir bilgiye ulaşabildim. Bir haberi radyoda işittim ve ayrıntısına internet üzerinden bakıp sizinle paylaştım...

Bu yazıyı yazarken karşılaştığım durumlar dijital kültürde ve günümüzde bilginin yeri ile ilgili önemli ipuçları veriyor.

[1] CEVİZCİ, Ahmet (2012), *Bilgi Felsefesi*, İstanbul: Say Yayınları.
[2] ZAİM, Halil (2005), *Bilginin Artan Önemi ve Bilgi Yönetimi*, İstanbul: İşaret Yayınları, s.74.
[3] ÖNER, Necati (2008), *Bilginin Serüveni*, Ankara: Vadi Yayınları, s.20.
[4] ONG, Walter J. (1995), *Sözlü ve Yazılı Kültür*, İstanbul: Metis Yayınları s.160.
[5] ONG, Walter J. (1995), *Sözlü ve Yazılı Kültür*, İstanbul: Metis Yayınları, s.161.
[6] https://tr.wikipedia.org/wiki/Google
[7] "Google'a Mektupla Soru Sordular", Müstakil Gazete, 12.02.2016.
[8] PECHMAN, Alexander (2015), *Kayıp Kitaplar Kütüphanesi* (Çev: Regaip Minareci), İstanbul: Can Yayınları, s.72.
[9] BURKE, Peter (2001), *Bilginin Toplumsal Tarihi*, Çev: Mete Tunçay İstanbul: Tarih Yurt Vakfı Yayınları, S.77.
[10] http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sobiadsbd/article/view/5000137164
[11] BURKE, Peter (2001), *Bilginin Toplumsal Tarihi*, Çev: Mete Tunçay İstanbul: Tarih Yurt Vakfı Yayınları, S.198.
[12] http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/yasam/106743/_Can_Yucel_gorse_kahrolurdu_.html
[13] http://cadde.milliyet.com.tr/2010/09/10/YazarDetay/1287129/_caya_kac_seker__can_yucel_in_degil
[14] http://www.antoloji.com/salomeye-siiri/
[15] http://www.hurriyet.com.tr/avustralyanin-12-yasindaki-basbakani-40088326
[16] Bu cümleleri 14. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi'nde Akça Ataç'ın sunumundan edindiğim bilgiler ile yazdım.
[17] (e-kitap) CONSTANTİN, Barloewen (2008), *Bilgiler Kitabı Çağımızın Önemli Düşünce İnsanlarıyla Söyleşiler*, (Çev: Işık Ergüden), "Gelecekbilimciler Yanılıyor", Régis Debray, İstanbul: Aylak Kitap, s.65.
[18] ONG, Walter J. (1995), *Sözlü ve Yazılı Kültür*, İstanbul: Metis Yayınları, s.101.

Robert Pepperell

İngilizceden Çeviren: Reyyan Baş

POSTHUMAN* MANİFESTO

I. Genel Hükümler

1. Açıkça görülüyor ki artık insanlar evrendeki en önemli şey değiller. Humanistler bunu henüz kabul etmedi.

2. Şu anda bildiğimize göre, insan toplumunun yaşadığı teknolojik sürecin tamamı insan ırkının dönüşümüne yönelik değildir.

3. Posthuman çağda birçok inanç gereksiz hâle gelmiştir [özellikle insana olan inanç].

4. Tanrılar gibi insanlar da biz varlıklarına inandığımız sürece vardır.

5. Gelecek asla gelmez.

6. Tüm insanlar eşit doğmaz ama eşit değillermiş gibi davranmak çok tehlikelidir.

7. Posthuman çağda makineler artık makine olmayacaktır.

8. İnsanların bildiklerini bir başkasından duyma ihtiyaçları kendi yetersizliklerindendir. Ancak o zaman bildikleri şeye inanırlar.

9. Posthumanistler her şeyin yolunda gittiği bir toplum hayal etme tuzağına düşmezler. Ekonomik ve politik teoriler, uzun vadeli hava tahminleri kadar manasızdır.

10. Sörf yap ya da öl. Bir dalgayı kontrol edemezsiniz ama o dalga üzerinde sürüklenebilirsiniz.

11. Şimdi anlıyoruz ki insan bilgisi, yaratıcılığı ve zekâsı son derece kısıtlıdır.

12. Karmaşık makineler yaşamın vücut bulan hâlidir.

13. Karmaşık makine, çalışmalarını tam olarak anlayamadığımız ve kontrol edemediğimiz makinedir.

14. Bilgisayarlar insanlara daha çok benzemek için geliştikçe, insanlar da gelişerek bilgisayarlaşacaktır.

15. Biz makineleri düşünebiliyorsak makineler düşünebilir; eğer düşünebilen makineleri düşünebiliyorsak, makineler de bizi düşünebilir.

II. Bilinç, İnsanlar ve Felsefe Üzerine Hükümler

Eğer bilinç belirli koşulların doğurduğu bir özellikse, onu sentezlemek için tepeden tırnağa yeniden modellememize gerek yoktur. Yalnızca ortaya çıkabileceği koşulları yeniden sağlamalıyız. Bu, koşulların ne olduğunu anlamayı gerektiriyor.

1. Bilinç yalnızca beyinle sınırlı değildir.

2. Bilinç bir organizma işlevidir, organ değil.

3. İnsan sadece beyni inceleyerek bilinci kavrayamaz.

4. Zihin ve beden, bilinci oluşturmak için birlikte hareket eder. Eğer biri olmazsa bilinç işlemez. Bedenden ayrı tutulmuş saf bir düşünce yoktur. Beynin işlev kazanması için yapay da olsa bir bedenle bağlantısı kurulmalıdır. Bilinç, beyin ile bedenin işbirliğinden doğar; düşünme işini bütün bedenimizle yaparız.

5. Bilinç yalnızca yeni oluşmaya başlayan bir nitelik olarak düşünülebilir. Bu anlamda kaynama gibidir: yeterli ısı, yerçekimi ve hava basıncı sağlandığında ısıtıcının içindeki su kaynamaya başlar. Kaynamanın ne olduğunu görebiliriz, onu adlandıracak kadar tanırız, gizemli olduğunu düşünmeyiz, yine de onu oluşturan koşullardan ayırmayız. Aynı şekilde bilinç, belirli koşullardan oluşan bir niteliktir.

6. Bilinçli düşüncenin yalnızca beynin işlevi olmadığını söylemek beynin önemli bir rol oynadığını inkâr etmek değildir.

7. İnsan bedeninin sınırları yoktur.

8. Çevre, beden ve beyin arasında sonlu bir ayrım yapılamaz. İnsan tanınabilir ama tanımlanamaz.

9. Bilinç (zihin) ve çevre (gerçeklik) birbirinden ayrılamaz; süreklidirler.

10. İnsanın haricinde kalan bir şey yoktur çünkü bir insanın kapsamı sabitlenemez.

11. Zihin ile bedenin, beden ile de çevrenin birbirinden tamamen ayrılamayacağını ve kabul edersek bilinç ve çevrenin de birbirlerinden tamamen ayrılamayacağı sonucuna varırız ki bu sonuç saçma görünse de mantıksal açıdan tutarlıdır.

12. Önce Tanrı'ya, insanlara ve doğaya sahiptik. Rasyonalistler Tanrı'dan vazgeçtiler, insanı doğa ile ebedî bir çatışmada bıraktılar. Posthuman sadece doğayı bırakarak insandan vazgeçti. Tanrı, doğa ve insanlık arasındaki ayrımlar insanın durumu ile ilgili herhangi bir sonsuz hakikat sunmaz. Sadece toplumların ayrımları koruyan önyargılarını yansıtır.

13. İdealist ve materyalist felsefe, düşünen şey ile düşünülen şey –içsel zihin (beyin) ve dışsal gerçeklik (çevre)– arasında bir ayrım olduğunu farz eder. Bu ayrımı ortadan kaldırın ve iki görüş de lüzumsuz olsun.

14. İdealistler sadece düşüncelerin var olduğunu düşünür; materyalistler yalnızca maddenin. Fikirlerin maddelerden bağımsız olmadıkları ve maddenin yalnızca bir fikirden ibaret olduğu hatırlanmalıdır.

15. Felsefi problemlerin çoğu dil hakkındaki tartışmalardır. Bunlar;

a. dilin tutarlı olduğu

b. bir kelime varsa onu simgeleyen bir 'şey'in olduğu
c. simgelenen şeylerin, kendi içlerinde, tutarlı olmaları gerektiği şeklindeki yanlış varsayımlar yüzünden ortaya çıkmaktadır.

16. Mantık, insan muhayyilesinin bir yanılsamasıdır. Hakikat ve sahtelik, insan düşüncesi dışında doğada bulunmaz.

III. Bilim, Doğa ve Evren Üzerine Hükümler

1. Bilim asla gerçekliğin nihai doğasını kavramak olan amacına asla erişemeyecek. Birçok bilim adamı kabul etmese de bu, beyhude bir amaçtır. Evren(ler) her zaman bizim anlayabileceğimizden daha karmaşık olacaktır.

2. Posthuman evrenin nihai doğasını ve kökenini aramayı bırakır (böylece bu süreçte büyük paralar kurtarır).

3. Posthuman, varoluşla ve olmakla ilgili nihai soruların cevaba ihtiyaç duymadığını kavrar. "Neden buradayız?" sorusunun cevabı ortada bir cevap olmadığıdır.

4. Evrenin nihai doğasını bilmek; evrenle ilgili her şeyi, olmuş ve olacak olan her şeyi bilmeyi gerektirir. Tek bir şeyin bilinmiyor olması evrenle ilgili bütün bilginin kısmi ve potansiyel olarak eksik olduğu ve dolayısıyla nihai olmadığı anlamına gelir.

5. Bilimsel hiçbir model tamamlanmış olamaz ama her zaman kısmi ve koşullu olacaktır.

6. Posthuman, insanın doğayı anlamak ve kontrol etmek için sınırlı bir kapasitede olduğunu kabul eder.

7. Tüm başlangıçlar sondur ve tüm sonlar başlangıçtır. Kaos teorisi her zaman bir kelebeğin kanat çırpışının dünyanın diğer yarısında fırtınaya sebep olması ile tasvir edilmiştir. Sistemlerin ilk durumlara karşı olan hassaslığını gösterebilirken, kelebeğin kanat çırpmasına neyin sebep olduğu hesaba katılmamıştır – bir rüzgâr esintisi?

8. İnsani ölçekte tutarlı görünen mantık mikrokozmik ve makrokozmik ölçeğe kesinlikle uygulanabilir değildir.

9. Evren hakkındaki bilgimiz görüntüleyebildiğimiz çözünürlük düzeyi ile kısıtlıdır. Bilgi veriye bağlıdır – veri çözünürlüğe göre değişkenlik gösterir.

10. Bilim adamları, doğanın temel yasalarını yavaş yavaş keşfettiklerini zannederek düzensizliğe karşı düzene ayrıcalık verirler. Bu temel bir hatadır; doğa temelde ne düzenli ne düzensizdir. Bizim düzenli olarak algıladığımız şey, düzen olarak sınıflandırdığımız modellenmiş bilgidir; düzensiz olarak algıladığımız şey ise, düzensizlik olarak sınıflandırdığımız desensiz bilgidir. Düzenin ve düzensizliğin görünümü, doğadaki düzen ve düzensizliğin içgüdüsel varlığından ziyade bilgi işleme şeklimiz ile ilgilidir.

11. Bilim, evrenin içgüdüsel düzenini temel alarak çalışır. Tüm fenomenlerin fiziksel kurallara tabi olduğunu varsayar ve bu kuralların bazıları iyi anlaşılmış, bazıları kısmen anlaşılmış, bazıları ise bilinmemektedir. Posthuman, yasaların doğanın özünde olan bir şey olmadığını, salt beyinde oluşmadığını ve bir otoriteymişçesine doğa üzerinde uygulanmadığını kabul eder. Bu durum, çoktan terk ettiğimiz zihin ve gerçeklik arasındaki ayrımı pekiştirir. Etrafımızda algıladığımız düzen, düzensizlik kadar, ne evrenin ne bilincimiz dışında bir fonksiyondur; ikisinin bir birleşimidir çünkü gerçekten ayrı olmaları mümkün değildir.

12. Herhangi bir yerde var olan her şey enerjidir. Tüm materyal işlemlerin enerjik bir şekilde sürdürüldüğü gerçeği bir yana, enerji iki önemli özelliğe sahiptir:

a. sonsuz sayıda yöntem ile açığa çıkar

b. daima dönüşür.

13. Maddenin görünümünü, insanın çözünürlüğü düzeyindeki enerji sistemlerinin etkileşimleri meydana getirmiştir.

14. İnsanlar ve çevre, enerjinin farklı ifadeleridir; aralarındaki tek fark enerjinin aldığı formdur.

15. Posthuman, 'paranormallik', 'immateryallik', 'doğaüstü' ve 'esrarengiz' fikirlerine tamamen açıktır. Posthuman bilimsel metotlara inancın diğer inanç sistemlerine üstünlüğünü kabul etmez.

IV. Düzen(sizlik) ve Sürek(siz)lik Üzerine Hükümler

1. Düzen ve düzensizlik göreceli ve mutlak olmayan niteliklerdir. Düzen ve düzensizliğin göreceli nitelikler olmalarının kanıtı birbirlerini tanımladıkları gerçeğinde yatar.

2. Algıladığımız her şeyin, düzen ve düzensizliğin farklı derecelerini kapsadığı düşünülebilir. Düzen ve düzensizliğin algısı, görüldüğü çözünürlüğün düzeyine göre değişkenlik gösterir.

3. Neyi düzenli ve düzensiz olarak algıladığımız genellikle kültürel olarak belirlenmiştir. Mantıkçılar düzensizliği, entropiyi ve karmaşıklığı belirlemenin matematiksel -insan öznelliğinden bağımsız- yolları olduğunu öne süreceklerdir. Bu tanımlamalar belirli uygulamalarda yararlı olsa da rölativist yoruma açık kalacaktır.

4. Posthuman açısından; "şeyler" arasındaki bariz farklar, evrenin yapısındaki içkin bölünmelerin bir sonucu değil;

a. canlı varlıklardaki duyusal süreçlerin yaşayan işleme şekli ile

b. enerjinin evrende birçok farklı şekilde dışa vurulmasının ortak ürünüdür.

5. Enerjinin dışavurumunun bir gözlemci tarafından algılanma şekilleri iki basit nitelik ile tanımlanabilir– süreklilik ve süreksizlik. Süreklilik uzay-zamanın kesintisizliğidir. Süreksizlik ise uzay-zamanda bir çatlaktır. Nasıl görüntülendiklerine bağlı olarak her iki nitelik de bütün olaylarda kavranabilir. Daha da önemlisi, her ikisi de aynı anda deneyimlenir.

6. Enerji dışavurumlarının özünde sürekli ya da süreksiz olduğu düşünülmemelidir; enerjinin mutlak bir niteliği yoktur. Enerjik durumlar gözlemciye, görüntülenme pozisyonlarına göre sürekli ya da süreksiz olarak görünecektir. Sürek(siz)liğin niteliği bağlama karşı duyarlıdır.

7. Bir şeyi diğerinden ayıran şey sergiledikleri süreksizliğin karşı tarafça algılanan sergiledikleri süreksizliktir. Bir filozof ve bir sandalye arasındaki enerji dışavurumu arasındaki fark, birbirlerinden ayırt edilmelerini sağlar.

8. Bir sistemdeki karmaşıklık düzeyi nesnel (mutlak) terimlerle tanımlanamaz. Karmaşıklık, baktığımız herhangi bir şeyin esas özelliği değil insan bilişinin bir işlevidir.

V. Düşünce, Anlam ve Olma Üzerine Hükümler

Beynin nasıl çalışabileceği ile ilgili modeller hatalı oldukça yanıltıcı zanlara dayandıkça, sentetik bilincin yaratımı elverişsiz olacaktır.

1. İnsan düşüncesi, beden ile ortaklık hâlinde gerçekleşir. Tam olarak nerede gerçekleştiğini tanımlamak gerekli değildir çünkü tam olarak bir 'bölümde' gerçekleşmez.

2. Düşünceleri beynin içindeki verilerin bir bloğu olarak düşünmek caziptir. Bu bir hata olabilir çünkü bu, zihinsel aktivitenin statik görüşünü güçlendirir. Bir düşünce bilişsel ortama giden bir patikadır. Şöyle düşünün: Londra Metro Haritasını zihnin işleyişinin bir analojisi olarak alırsak birisi: "Haritadaki her durak bizim bir düşüncemizi ve çizgiler aralarındaki bağlantıları temsil ediyor. Çizgiler bizim düşünceden düşünceye geçmemizi mümkün kılıyor." diyebilir. Posthuman ise "Bir düşünce, haritadaki bir durak değil bir duraktan diğerine bir rotadır." şeklinde itiraz edebilir. Buna göre bir düşünce, belirli bir istikamette olmaktansa seyahat sırasında uyarılmıştır.

3. Herhangi bir nedenden dolayı bir düşüncenin etkin hâle gelmesi, zihni destekleyen bilişsel ortam yoluyla seyahat etme sürecinden oluşur. Bir düşünce düşünülmediği sürece yoktur, aksi hâlde bir olasılık sahası kalacaktır, ya da bir dikkat çekici. Etkin hâle getirildiği zaman bir düşüncenin çıkacağı en olası seyahat onun yörüngesini tanımlar. Benzer düşünceler benzer yörüngeler doğurur.

4. Yörüngeler doğrudan deneyim, öğrenme, öncelikli kavrama ve düşünme eyleminin kendisi gibi birçok şekilde oluşturulabilir. Nöro-fizyolojik

terimlerle; yörüngeler, nöronlar arasındaki bağlantıları ve ateşleme ihtimalini, zorunlu olmasa da, kapsar. Ayrıca, sinirsel yapı statik bir madde değildir. Uyarım ve etkileşime cevap olarak sürekli değişmektedir ve uyum sağlamaya deri ile kaslar kadar yatkındır.

5. Bir düşüncenin aldığı yörünge, yörüngelerle ilgili normalde düşündüğümüz şekilde dizisel değildir. Bir düşünce aynı anda birçok farklı rotaya çevrilebilir. Belli bir düşüncenin oluşumu, birçok farklı düşünceyi bir araya getirmemizi gerektirebilir.

6. Farklı düşüncelerin farklı yörüngelerde bulunabileceği gerçeği, her düşünce birbirinden nasıl farklı ise bu yörüngeler birbirinden o kadar farklı olduğu için hiç görmediğimiz şeyleri nasıl hayal edebildiğimizi gösterir. "Kaleidoscope gözlü bir kız" görmemiz pek olası değilse de öğelerin karma bir görüntüsünü yaparak neye benzediğini hayal edebiliriz; örneğin birkaç farklı düşünce patikalarını aynı anda gezmek.

7. Düşünme aktivitesi bilişsel ortamdaki enerjinin iletimi ile düzenlenir. Bu ortamın belirli bir enerji dönüşümü sürecini temsil eden herhangi bir sistemden farkı yoktur. İki düşüncenin devamlı olduğu noktada (örneğin "Gökyüzü mavidir." cümlesindeki 'mavi' ve 'gökyüzü'), bu düşüncelerin her biri arasındaki patika yol iyi kurulmuştur ve bu birinden diğerine geçmek için çok az bir enerjiye ihtiyaç duyacaktır. İki düşüncenin pek iyi bağlanmadığı noktada (örneğin "reçine makarası" ifadesindeki 'reçine' ve 'makara') daha az iyi kurulmuş bağlantıları olduğu için düşünceleri eritmeye ihtiyaç duyacaktır.

8. Göreceli olarak daha az çaba (enerji) harcayarak birinden diğerine ilerleyebilen fikirlerin sürekli olduğu düşünülebilir. Arada dolaşmak için müthiş çabaya ihtiyaç duyan fikirler ise süreksiz olarak düşünülebilir.

9. 'Anlamın' varlığı veya yokluğu bir kavramdan diğerine geçerken ihtiyaç duyulan enerji miktarı ile saptanır. Zor anlam; semantik olarak uzak olan kavramların birlikte bulunmasından, yani aralarında iyi kurulmamış bir bağlantı olduğunda ortaya çıkar. Ancak, kavramlar ile aralarında çok az bir bağlantı bulunan veya hiç bulunmayan bir patikada seyahat etmek için fazlasıyla zor olabilir. "Eşekarısının güçlü sesi yankılanıyor" ifadesi anlamsız değildir fakat bu kelimelerin söz konusu ifadede toplanması tuhaftır.

10. İnsan olmanın anlamını korumak için insan, çevreden algıladığı uyarıcılara cevaben bir süreklilik inşa etmeye çalışır. Çevre her birine farklı miktarlarda sergilediği için bu türden uyarıcılar hem sabit hem değişkendir. Sabit uyarıcılarla uyuşan düşünce patikalarının gelişimi bir düzen duyusu oluşturur. Bu sabitlik gelişerek zamanla bir oluş algısı hâlini alır.

11. Düzen duyusunun rastgele uyarıcıların yinelenmesiyle sürekli tehdit edildiği yerde düzeni yeniden savunacak bir zorlama olmaz. İnsanlar

devamlı olarak rastgele uyarıcılarla karşılaştıkları için, düzeni tekrar savunmayı sürdürmek (anlamı korumak) gereklidir böylece oluş duyumuzu yitirerek kaosta kaybolmayız.

12. Posthuman açısından, oluş sürecinin nasıl meydana geldiği önemlidir. Aynı etkiye birçok farklı yoldan ulaşılabilir. Oluş için neyin gerekli olduğunu insandan öğrenebileceğimiz doğruysa da uygulanacak tek yolun bu olduğu anlamına gelmez.

VI. Belirsizlik Üzerine Hükümler

1. Humanist çağı diğerlerinden ayıran özellik evrenin kuşkusuz işliyor oluşu ve insanın bu işleyen evren içerisinde sahip olduğu yerdir. Posthuman çağın ayırt edici özelliği ise evrenin işleyişi ve insan olmanın ne demek olduğu ile ilgili belirsizliktir.

2. Humanist çağda sorulsa bizi derde sokmayacak sorular posthuman çağda sorulur – İnsan nedir? Öyle bir şey var mı?

3. Tarihsel olarak posthuman, belirsizlik, çağının I. Dünya Savaşına zemin hazırlayan bir dönemde doğduğunu söyleyebiliriz çünkü bu zaman dilimi kuantum fiziği ve kübizm ile tanışmamıza tekabül ediyor. İkisinin sonucu da bir şeyi kesin kıldı: Heisenberg'ün sözleriyle, "Şeyler yoktur, yalnızca ihtimaller vardır."

4. Belirsizlik tanıdık olmaya başladı. Yaşam boyu istihdam ile ilgili, politik ve ekonomik teorilerle ilgili, çevrede ne olduğu, bilimsel ilerlemenin her zaman yararlı olup olmadığı ve teknolojinin bizi nereye götürdüğü ile ilgili belirsizlikler mevcuttur.

5. Neyin kesin olduğunu söyleyebiliriz? Sadece başka nedenler yüzünden öyle olduğunu kabul etmek zorunda kaldığımız şeyin.

6. Posthuman açısından, belirsizlik korkulacak bir şey değildir. Dünya her zaman, şimdi olduğu kadar belirsiz olmuştur. Değişen ise şu an otorite dayatmanın çok daha zor olduğudur, çünkü artan bilgi akışı otoriteyi zayıflatmaktadır: daha çok bilgi var, dolayısıyla, kesinlik duyusu daha az. Kesinlik, inanç gibi, yalnızca tam bilginin yokluğunda ortaya çıkar.

7. Belirsizlik kesindir.

VII. Sanat ve Yaratıcılık Üzerine Hükümler

Sanatın üretimi ve takdiri özellikle bir insan yetisidir. Genelde humanistler tarafından insan düşüncesinin en yüksek ifadesi ve bizi makinelerden ayıran en önemli şey olarak bahsedilmiştir. Posthuman çağının insanlarla bir mücadele içine girene kadar eksiksiz başlayamayacağını kabul etmek

adil olacaktır. Sanat üreten ve onu takdir eden bir makine geliştirmek için öncelikle ne olduğunu açıkça anlamalıyız.

1. Sanat nedir? İşe yarar bir tanım şudur: Sanat pazarındaki bir malı vasıflandırır. Bir sanat nesnesi ile estetik olarak uyarıcı nesneyi birbirinden ayırt etmemiz gerekiyor. Sanat nesnesi, sanat pazarında takas edilen bir maldır. Estetik nesne ise estetik niteliği sayesinde takdir edilendir. Bir şey hem sanat nesnesi hem estetik nesne olabilir, Van Gogh'un "Zambaklar"ı gibi. Bir şey sanat olmadan estetik nesne olabilir, günbatımı ya da zambak gibi.

2. Birçok insan çoğu modern sanat üretiminin sanat olmadığını düşünür çünkü sanat pazarında yüksek fiyat hak etse de estetik değerden yoksun olduğunu düşünürler. Onların yaptığı şey basitçe nesnenin sanat değeri ile estetik değerini birbirine karıştırmak. Bu iki değer birbirinden oldukça farklıdır ancak elbette bağlantılıdır. Daniel Kahnweiler, Picasso'nun dağıtımcısı Sanat da diğerleri gibi bir maldır" demiştir. Sanat, estetik bir maldır.

3. Açık olmak gerekirse, sanat pazarı ortaklaşa biçimde sanata mali kaynak sağlayan, sanatın reklamını yapan ve sanatı satan tanınabilir kurumlar ve ticari organizasyonlar olarak tanımlanabilir.

4. Finansal değerini ve prestijini sürdürmek için sanat elitist ve müstesna olmalıdır (ki bu her zaman öyle olmuştur).Birçok modern sanatçı estetik elitizmi, karşılığında değerleri muhafaza eden istisnailiği garanti altına almak için kullanıyor. Böylece sanat zengin insanları fakir insanlardan ayırıyor.

5. İyi sanat estetik olarak uyarıcıdır, kötü sanat ise estetik olarak bir etki yaratmaz.

6. Bir şeyin estetik olarak uyarıcı ya da etkisiz olmasının kriterleri kısmen sosyal değişimin konusudur.

7. İyi sanat mutlaka düzensizliğin bir elementini içerir (süreksizlik), kötü sanat ise sadece önceden var olan bir düzeni pekiştirir.

8. İyi sanat süreksizliği teşvik eder, kötü sanat devamlılığı dayatır.

9. Süreksizlik estetik olarak tetikleyici, süreklilik ise estetik olarak etkisiz tecrübeler üretir.

10. Süreksizlik tüm yaratımın temelidir ama süreklilik olmadan anlamsızdır.

11. Zengin estetik tecrübe, aynı anda, aynı olayda sürekliliğin ve süreksizliğin algısı ile meydana gelir.

12. Tüm uyarıcı tasarı, nesnedeki düzen ve düzensizliğin göreceli bölümlerinin dengelenmesine dayanır. Bu müzik kompozisyonu ve edebiyat için de geçerlidir. Ancak bu tür yargılar, düzen ve düzensizliğin değerinin büyük oranda sosyal anlaşma ile emredildiği gerçeğinden bağımsız yapılamaz.

13. Posthuman sanatı, teknolojiyi süreksizliğe katkıda bulunmak için kullanır. Sağlıklı toplumlar süreksizliğin ilerlemesine göz yumarlar çünkü insanın kendisine rağmen ona maruz kalmaya ihtiyacı olduğunu anlarlar. Sağlıksız toplumlar süreksizliğin ilerlemesini engeller.

14. Yaratıcılık tamamen yeni bir şeyin üretiminden oluşmaz. Yaratıcılık zaten var olan ama önceden ayrı tutulan şeyleri birleştirir. Yaratıcılık ve estetik takdir, düşünce yollarındaki bağlantılarda değişiklik yapmak için ya da değiştirilmiş olması için, insanın kabiliyetinin fonksiyonlarıdır.

15. Kavramlar görece farklı konumlardan süreksiz biçimde etki yaratınca estetik uyarılma süreci şiddetlendirilmiştir. Çeşitli kavramları düşünmek için gereken enerji, sanatı takdir edenlerinkine benzer bir fiziksel heyecan üretir.

VIII. Sentetik Varlıklar/Oluşumlar Üzerine Hükümler

Öğrenebilen makinelere zaten sahibiz ama kapasiteleri mantıklı olmaları gerçeği ile sınırlı durumdadır. Mantık, insanın muhayyilesi ile geliştirilmiş, idealize edilmiş bir özgöndergesel sistemdir. Davranışta insandan daha az mantıklı olan çok az şey olduğu için, temeline mantığı oturtmakla sınırlandırılmış hiçbir makine asla insan karakteristiği göstermeyecektir.

1. Bilgisayarlar çıktıları mevcut durumda öngörülebilirdir. Posthuman çağı, bilgisayar çıktılarının öngörülebilir olmadığı zaman eksiksiz başlar

2. Yapay zekâ makinelerinin çoğu hermetik olarak mühürlenmiştir. Makinelerimizin yapabileceği hesaplamaların karmaşıklığı ile sınırlıdırlar. Yalnızca sınırlı sayıda uyarıcılara karşı duyarlıdırlar ve dâhil olan rastgelelik oranı görece küçüktür.

3. İnsan düşüncesi hermetik, doğrusal bir sistem değildir. Zihin, beden ve çevrenin ayrılamayacağını bildiğimiz için, ne kadar ufak görünse de düşünce sürecindeki herhangi bir çevresel uyarıcıyı göz ardı edemeyiz.

4. İnsan bilincinin işleyişinde temel olan şey zihnin, çevreden devamlı olarak rastgele bir uyarıcı girişi almasıdır. İnsan zihni beklenmeyeni, süreksiz uyarıcıyı, içine çekmek üzere gelişmiştir.

5. Rastgele uyarıcılar karşısındaki zorunluluk oluş algımıza katkıda bulunur. Böylece, eğer bizim kendi içimizde fark ettiğimiz gibi bir oluş duyusuna sahip sentetik bir zekâ tasarlayacaksak o, rastgele kesintilere karşı insanlarla aynı düzeyde duyarlı olmalıdır. Doğrusal olmayan uyarıcıların sunduğu yaratıcı ihtimallere adapte olabilmeli, onlardan yararlanabilmeli ve aynı zamanda sabit ve değişken girdilere karşı anlam öne sürmede bir baskısı olmalıdır.

6. Yaratıcılığı gözler önüne seren bir sentetik zekâ üretmek isteseydik düşünceleri arasında süreksiz bağlantılar kurabilmemiz gerekirdi. Sentetik zekâyı rastgele uyarıcılara karşı sürekli olarak hassas hâle getirerek bunu başarabiliriz.

7. Estetik takdir sergileyen bir sentetik zekâ üretmek istersek, bir tür sentetik zekâ sürekliliği ve süreksizliği -çatırdamadan duyumlayabilmelidir. Bu, makinede bir heyecan yaratırken bunun ne derecede zevk vereceği henüz belirlenmemiştir.

8. Humanistler çevreleriyle düşmanca ilişki hâlindeyken kendilerini farklı varlıklar olarak görmüşlerdir. Posthumanlar ise kendi varlıklarına geliştirilmiş teknolojik dünyada somutlaştırılmış gözüyle bakmaktadırlar.

---

* Eleştirel teoride Posthuman, insanı tekrar kavramayı amaçlayan spekülatif bir varlıktır. Humanizmi sorgulayan posthumanist eleştirinin nesnesidir. Posthuman'ın sabit değil gelişmekte olan bir ontolojisi vardır; Posthuman, tekil ve tanımlanmış bir bireyden ziyade farklı kimlikleri bünyesinde barındırabilen ve dünyayı çoğul ve heterojen perspektiflerden anlayan bir bireydir.
Daha fazla bilgi için: Wolfe, Cary. *What is Posthumanism?* Minneapolis: U of Minnesota, 2010.
Pepperell, Robert. *The Posthuman Condition: Consciousness beyond the Brain.* Bristol: Intellect, 2003.
Manifesto şu kaynaktan alınmıştır: http://intertheory.org/pepperell.htm

Zeynep Zelan

AĞ TOPLUMU ÇAĞINDA TOPLUMSAL HAREKETLER

Yaşamlarımız ve yaşamlarımızın geçtiği mekânlar dinamik ve devingendir. Hiçbir zaman aynı kalmayıp farklılaşmakta, boyut değiştirmekte ve Manuel Castells'in deyimiyle akışkanlık (space of flows) kazanmaktadır. Bu da statik konumundan çıkan, kendine sürekli programlar yaratarak koşuşturan ve bu akışın bir parçası hâline gelen bireyi doğurmuştur. Teknolojik gelişmeler neticesinde kişilerin gündelik yaşamları geçmiş dönemlerden farklı bir şekilde şekillenmektedir. Zaman-mekân algılamaları değişmiştir, ulaşım ve iletişim alanındaki gelişmelerle birlikte mekân birçok birey için engel olmaktan çıkmıştır, dünyanın farklı bölgeleri arasında seyahat geçmiş hiçbir dönemde görülmemiş bir hıza erişmiştir. Aynı zamanda teknolojideki gelişmeler insan hayatını oldukça kolay hâle getirmiştir. İçinde bulunduğumuz toplumu betimleyen resmin diğer bir parçası da ağ toplumudur. Çağımız toplumu artık, herkesin her yerde ve her zaman istediği yere bağlanabildiği çağdır ve 'ağ toplumu' olarak tanımlanır. Ağ toplumunu etkin kılan en önemli özellik, iki yönlü iletişim, bir başka deyişle etkileşim (interactivity)dir. Manuel Castells ağ toplumunu, ağa dayalı bir toplumsal yapı, dengesini bozmaksızın yeniliklere gidebilecek, son derecede dinamik, açık bir sistem olarak tanımlamaktadır. Castells'in tezinde ağ toplumunu açıklarken savunduğu; "Ağ toplumunda kişisel kimlik daha açık bir mesele hâline gelir. Artık kimliklerimizi geçmişimizden almıyoruz; kimliklerimizi başkaları ile etkileşime girerek yaratmak zorundayız." savı bireylerin sosyal ağlarda kimlik yaratmalarında etkileşimin ne kadar önemli olduğunu açıkça vurgulamaktadır.

Ağ Kuramı

Ritzer (2012:299)'e göre, ağ kuramı görece yenidir ve gelişmemiştir. Ağ kuramına göre birincisi, eyleyenler arasındaki bağlar genellikle hem içerik hem de yoğunluk açısından simetriktir. Eyleyenler birbirine farklı şeyler sağlar ve onlar bunu daha çok veya daha az yoğunluk ile yaparlar. İkincisi, bireyler arasındaki bağların, daha büyük ağların yapılarının bağlamı içinde çözümlenmeleri gerekir. Üçüncüsü, toplumsal bağların yapılandırılması,

çeşitli türlerde tesadüfi olmayan ağlara yol açar. Bir taraftan ağlar geçişlidir, A ile B arasında ve B ile C arasında bir bağ varsa A ile C arasında bir bağ olması muhtemeldir. Sonuç A, B ve C'yi kapsayan bir ağın daha fazla olma ihtimalidir. Diğer taraftan kaç irtibatın var olabileceğinin ve onların ne kadar yoğun olabileceğinin sınırları vardır. Sonuç, bir kümeyi diğerinden ayıran belirgin sınırları olan ağ kümelerinin gelişiminin muhtemel olmasıdır. Dördüncüsü, kümelerin var oluşu bireyler arasında olduğu kadar kümeler arasında da çapraz bağların olabileceği duruma yol açar. Beşincisi, kıt kaynakların farklılığa dayalı olarak dağıtıldığı sonucuyla birlikte bir sistem içindeki öğeler arasında asimetrik bağlar vardır. Son olarak, kıt kaynakların eşitsiz dağıtımı hem işbirliğine hem de rekabete yol açar. Bazı gruplar kıt kaynakları işbirliği içinde elde etmek için bir araya gelirler, oysa diğerleri, kaynaklar üzerinde rekabet ederler ve çatışırlar. Bu nedenle koalisyon çatışmanın kaygan biçimleriyle değişen sistemin yapısı ile birlikte ağ kuramının dinamik bir niteliği vardır.

Manuel Castells: Ağ Toplumunun Yükselişi
Enformasyon Toplumu

Ülkemizde uzun yıllar batı dillerindeki "communication" sözcüğünün yerine "haberleşme" sözcüğü kullanılmıştır. Kimi zaman da "information" sözcüğü aynı manada çevrilmiştir. Daha sonra "communication" sözcüğü "iletişim" sözcüğüyle Türkçeleşirken, "information" sözcüğü "enformasyon" sözcüğüyle dilimize geçmiştir. "Enformasyon", bilgi sözcüğüyle karıştırılmamalıdır. Çünkü "bilgi", doğruluğu verili nesnel ve öznel koşullarda gerekli ve yeterli sayılan kanıtlarla temellendirilmiş önermeler biçiminde dile getirilebilen bir bilinç içeriği olarak tanımlanır. Bilgi ne denli yüksek ise onu iletmek de o denli güç görülür. Bilgi elde etmek için araştırma yapmak gerekir. Enformasyon ise ihtiyacımız olmadan gelir. Bilgi ayırdında olma ve bilme edimini yaratır. Enformasyon ise daha çok karmaşa yaratır. Bilgi, süreci verir. Enformasyon ise hükmü bildirir. Bilgi, neden ve niçin sorularını sorgular. Enformasyon ise kim ve ne sorularını yanıtlar. Bilgi net ve yalındır. Enformasyon ise aşırı derecede tekrar içerir. Enformasyon, beyinsel etkinin yerini duygusal etkiye bıraktığı veridir ve daha geniş kitlelere pazarlanabilir nitelik taşır. O nedenle medya içeriklerindeki bilginin enformasyon olarak tanımlanması daha anlamlıdır. Çünkü enformasyon, az bilgilendiren ama kolay iletilebilen, bilginin medyatik dile dönüştürülmüş hâlidir (Rigel'den aktaran Yüksel, 2013:7).

Uzun (2013:121-122)'a göre, "Enformasyon toplumu" bilginin en değerli kaynak, üretim aracı, aynı zamanda temel ürün olduğu bir toplumdur. 1980'lerden itibaren iletişim araçları, bilgisayarların ve ağ iletişiminin gelişip yaygınlaşmasıyla birlikte bilişim teknolojileri ile birleşerek enformasyon ve ile-

tişim teknolojileri terimi kullanılmaya başlanmıştır. Bu teknolojilerin egemen olduğu toplumlara da genel olarak "enformasyon toplumu" adı verilmiştir.

Enformasyon Toplumunu değerlendiren en önemli isimlerden biri Marshall McLuhan'dır. McLuhan *Understanding Media: The Extensions of Man* isimli eserinde toplumsal değişim evreleri arasındaki sıçramaları, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelere bağlar. McLuhan (1964: 36) eserinde, "kabile yaşamının ve geleneksel-sözsel iletişimin egemen olduğu toplumun Yazı-Öncesi Toplum; yazının ve baskı tekniklerinin egemen olduğu toplumun Yazı Toplumu; elektronik iletişim araçlarının egemen olduğu, global köy olasılığının belirdiği yaşanmakta olan dönemin toplumunun Enformasyon Toplumu" olduğunu vurgular (aktaran Aktaş, 2007:183).

McLuhan, *Gutenberg Galaksisi* isimli kitabında matbaanın toplum ve birey üzerine olan etkilerini detaylı bir şekilde ele almıştır. "Araç insanın uzantısıdır." diyen McLuhan'a göre, matbaanın bulunuşu ile birlikte, sözlü kültürün gerekleri doğrultusunda işitme duyusunu ön planda tutan insan, görsel alana geçmiştir. Duyu organlarında yaşanan değişim, insanın; devamında da toplumun değişimini beraberinde getirmiştir. Yeni bilinç yapıları inşa edilmiştir (Karabulut, 2009:75-76).

McLuhan (1964: 8)'ın tasarladığı Enformasyon Toplumu'nda, "iletişim ağlarından ve veri bankalarından oluşan enformasyon hizmetlerinin artarak, enformasyon endüstrisini başat endüstri hâline getireceğini ve siyasal sisteme katılımcı demokrasinin hakim olacağını" ileri sürmektedir. Bu düşünce çerçevesinde McLuhan, Sanayi Toplumu'nda eksik olduğu düşünülen noktaların giderilmesinin Enformasyon Toplumu tarafından yerine getirilebileceğini düşünür. McLuhan (1964: 33)'a göre, "Sanayi Toplumu'nun insanı da verimlidir, teknolojinin kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır ama bu toplumun insanları arasında paylaşma aidiyet duygusu kalmamıştır. Bu olumsuzluğa karşın, yeni iletişim ve enformasyon teknolojileri ve bunların yarattığı karşılıklı bağımlılık ilişkileri dünyayı evrensel bir köy hâline getirmektedir." McLuhan (1964:38), "Tarım Devrimi'nin ekilebilir topraklara erişebilirliğe, Sanayi Devrimi'nin ise hammadde kaynakları açısından zenginliğe ya da bunları ele geçirebilme gücüne bağlı olduğunu belirttikten sonra Enformasyon Devrimi'nin, enformasyonun ve iletişimin ekonomide yaratacağı verimlilikle, doğal kaynak ve toprağa en az bağımlılıkla kalkınmanın altyapısını oluşturabileceğini," öne sürmektedir.

Ağ Toplumu'na Geçiş

Manuel Castells, *Ağ Toplumunun Yükselişi* adlı çalışmasında, içinde bulunduğumuz yeni toplumsal evreyi ele almak amacıyla bir dizi yeni tanım

getirmektedir. Castells'e göre bir önceki gelişme biçimi "endüstriyalizm"dir ve günümüzde damgasını vuran gelişme biçimi ise "enformasyonalizm" olarak tanımlanmalıdır. Endüstriyel gelişme biçimlerinde verimliliğin temel kaynağı yeni enerji kaynaklarının devreye sokulmasıdır. Yeni enformasyonel gelişme biçiminde verimlilik kaynağını enformasyon yaratma teknolojisi ve bilgi-işlem becerisi ile simge iletişimi oluşturmaktadır. Enformasyon artık sadece üretimi ve hizmetleri destekleyici bir öge olmaktan çıkarak, kendisi en geniş etkinlik ve istihdam alanını oluşturmaya başlamıştır. Ortaya çıkan yeni topluma ise Castells "ağ toplumu" demeyi yeğlemektedir. Yerküreyi kucaklayan bu toplumda "akışların oluşturduğu mekân" ile "yerlerin oluşturduğu mekân" arasında bir karşıtlık ortaya çıkmakta ve yeni enformasyon teknolojilerinin sağladığı olanaklar üzerine kurulan "yersiz iktidarlar" ile "iktidarsız yerler" arasındaki çelişkilerin temelini oluşturmaktadır.

Castells (2013:457), izleyicilerin her gün daha fazla, daha farklı hammadde alıp evrene dair kendi tasavvurlarını bunlarla oluşturduğu zamanlarda McLuhan Galaksisi'nin tek yönlü bir iletişim dünyası olduğunu, çok yönlü olmadığını ifade eder. Söz konusu anlayış,

> kitlesel üretimin bir uzantısıydı, sanayi mantığının göstergeler alanındaki yansımasıydı ve hâlâ öyledir; McLuhan'ın dehasına karşın, Enformasyon Çağı'nın kültürünü ifade etmekten uzaktır. Bunun sebebi, bilgi işlemin tek yönlü iletişimin ötesine geçmiş olmasıdır. Televizyonun, bilgisayarın ekrandan bağımsız olmasına ihtiyacı vardır. Ancak, toplumun geneli için büyük bir potansiyel taşıyan birleşmeleri, bilgisayarların televizyonla konuşabilmeleri için önce birbirleriyle konuşmayı öğrendikleri uzun bir yol kat etmelerinden sonra gerçekleşti. İzleyici ancak bundan sonra konuşabildi.

Castells (2013(2):200), insanların başkalarıyla birlikte olmak için, birlikte olmak istedikleri başkalarıyla yan yana gelebilmek için hâlihazırda tanıdıkları ve tanımak isteyecekleri insanları kapsayacak şekilde ağlar oluşturduğunu belirtir. "Bu yüzden de daimi bir bağlantılı olma hâline dayanan, kendi kendini kurmuş bir ağ toplumu söz konusudur. Ama bu tam anlamıyla sanal bir toplum değildir. Sanal ağlar ve hayatın genelindeki ağlar arasında yakın bir bağlantı vardır."

Yeni Medya ve Sosyal Medya Bağlamında Ağ Toplumu

İçinde bulunduğumuz toplumu "Ağ Toplumu" olarak tanımlayan Manuel Castells'e göre, Ağ Toplumu öncesinde var olan Endüstri Toplumu'nda iletişim tek merkezden çok yöne doğruydu. Oysaki ağlarla örülü yeni toplumda iletişim çok yönden çok yöne doğru akmakta, yatay bir şekilde hareket etmek-

te ve etkileşim içermektedir. Çünkü bu yeni toplumda içerik kişiler tarafından oluşturulmakta ve kendi seçtiği kişilere yayılmaktadır. Castells yeni toplumsal hareketleri anlatırken "Her şey internetteki sosyal ağlarda başladı, çünkü bunlar tarih boyunca, iktidarlarının dayanağı olarak iletişim kanallarını tekelleri altına almış hükümetler ve şirketlerin kontrolünün büyük ölçüde dışında kalan özerk alanlardır." demektedir (Castells, 2013). Ona göre bu hareketler, kablosuz internetin ağlar oluşturduğu, görüntü ve fikirlerin virüs gibi hızla yayılışının damgasını vurduğu bir dünyada bulaşıcı bir şekilde yayılmıştır.

Sosyal medyanın sıradan yurttaşların muhalif seslerini duyurabilecekleri yatay ve çok yönlü iletişime fırsat vermesi, iletişimin demokratikleşmesi yönünden umut vermiştir. Emre'nin Zeynep Tüfekçi'den aktardığına göre, baskıcı rejimden rahatsızlık hissedenler, kendi gibi düşünenlerin varlığından sosyal medya sayesinde haberdar olup kolektif eyleme geçmektedirler (Emre, 2013). Facebook, Twitter, YouTube gibi sosyal paylaşım ağları milyonlarca insanı toplayarak yeni bir kamusal alan sağlarken, muhaliflerin sesini duyurduğu yeni agoralar olarak değerlendirilmektedir. Yeni medyanın en önemli rolü, yeni temsiller yaratma ve muhalif politik sesleri duyurması olmaktadır (Karagöz, 2013). Yeni medya olanakları yerel ve küresel eksende, topluluklar arası etkileşimi sağlayarak, temsil edilemeyenlerin de kendilerini temsil etmelerine, kendi gündemlerini yayabilmelerine ve en önemlisi ağlar aracılığıyla çok kısa sürede çoğalabilmelerine imkân vermektedir. Bu sayede muhalifin, temsil edilemeyenin sessizliklerini duyurdukları mecralar olmaktadır.

Medya ve toplumsal hareketlerin üçüncü kesişim noktası ise medyanın toplumsal hareketlerin örgütlenmesi amacıyla kullanılmasıdır. Tarih boyunca meydana gelen toplumsal hareketlerde iletişim en önemli unsurlardan biri olmuştur. Çünkü iletişim ne kadar etkileşime açık ve kendi kendini yapılandırır olursa hareket katılıma o kadar açık olmaktadır (Castells, 2013).

Ağ Toplumu Kuramı Çerçevesinde Toplumsal Hareketler

Klasik sosyoloji toplumsal hareketleri yapısal gerginliğe, ekonomik krize ve modernleşmeye tepki olarak ortaya çıkan olgular olarak değerlendirmektedir (Çayır, 1999). Kapitalist dünya ekonomisinin en az beş yüz yıldır faaliyet gösterdiğinden hareketle, çalışanların daha ilk yıllardan itibaren değişik biçimlerde direniş gösterdikleri bilinmektedir. Buna örnek olarak Jacquerine ayaklanmaları, açlık isyanları, Mesihçi hareketler, haydutluk vb. gösterilebilir. Ancak örgütlü ve kalıcı sistem karşıtı hareketlerin ilk oluşumu 19. yüzyılda gerçekleşmiştir (Wallerstein, 1993). John Markoff'a göre de "Bugün bildiğimiz toplumsal hareketler 18. yüzyılın sonlarında İngiltere'de filizlenmeye başlayıp, 19. yüzyılda Avrupa, Kuzey Amerika ve başka yerlerde kök salmış-

tır." İngiltere ve Amerika'da toplumsal hareketler köklü politik ve ekonomik değişimler zemininde ortaya çıkmıştır. Bu köklü değişimlerin altında dört ana unsur vardır: savaş, parlamenterleşme, sermayedarlaşma ve proleterleşme. Savaşın yol açtığı vergilendirme ve borç parlamentonun gücünü arttırmış; devletin yeni mali kaynaklar yaratmaya yönelik her isteği Parlamento'nun yeni imtiyazlar kazandığı bir mücadeleyi başlatmıştır. Tarımsal, ticari ve endüstriyel sermaye büyük ölçüde artarken, sermayedarlaşma Atlantik'in her iki yanında gerçekleşmiştir. Geçimini sağlamak için ücretli emeğe bel bağlayan nüfusun oranındaki artış ise proleterleşmeye sebep olmuştur (Tilly, 2008).

Toplumsal hareketler kavramını tarihte ilk kullanan kişi Lorens Von Stein'dır. "Stein, bir Alman sosyal bilimcisi ve sosyalist olmayan bir düşün insanı olarak, ilk kez kapitalizmin güçlerine eleştirel bir çözümleme getirmiş ve ilerleyen on yıllarda yaşanacak olan toplumsal gerilimleri ön görmüştür" (Mengelberg, 1967: 20).

Touraine toplumsal hareketi; tarihselliğin biçimi, kültürel yatırım, bilgi ve ahlak modelleri üzerindeki hâkimiyeti ya da bağımlılığı ile tanımlanan bir sosyal sınıfın, bu kültürel modellere yönelmiş çatışmacı hareketi olarak tanımlamaktadır (Touraine, 1999). Melucci ise toplumsal hareketleri dayanışmaya dayalı, bir çatışma taşıyan ve yer aldığı sistemin sınırlarını zorlayan bir kolektif hareket biçimi olarak tanımlamaktadır (Melucci, 1999).

Bir hareketin toplumsal hareket olarak değerlendirilmesi için dört ayırt edici unsura sahip olması gerekmektedir. Bunlar makul olma, birlik, sayı ve bağlılıktır. Tilly "makul olma"yı ölçülü davranışlar, düzgün kıyafetler vb. olarak açıklarken, "birlik" benzer rozetleri, saflar hâlinde yürüyüşü, topluca şarkı söylemeyi; "sayı" sokakları doldurmayı, toplu dilekçeler oluşturmayı; "bağlılık" ise baskıya direnç, gösterişli fedakârlık ve yardım gibi unsurları ifade etmektedir (Tilly, 2008).

Toplumsal hareketler bazı düşünürler tarafından ikiye ayrılmaktadır. Bunlar eski toplumsal hareketler ve yeni toplumsal hareketler olarak adlandırılmaktadır. Toplumsal hareketlerin bu şekilde tanımlamasını yapmadan önce toplumsal hareketlere ilişkin iki tür yaklaşımdan söz etmek gerekmektedir. Bunlardan ilki eski ve yeni hareketler arasında önemli bir "kopuş" olduğunu ileri sürmekte ve iki hareket tipi arasında keskin ayrımlar olduğunu vurgulamaktadır. Habermas, Touraine, Melucci, Laclau ve Mouffe bu yaklaşımın temsilcilerindendir (Coşkun, 2007).

İkinci yaklaşım ise Offe'nin de temsilcisi olduğu ve eski ve yeni hareketler arasında bir "süreklilik" olduğunu ileri süren ve aralarında önemli bir takım benzerlikler olduğunu söyleyen yaklaşımdır. Offe'ye göre eski ve yeni toplumsal hareketler arasında temalar, değerler, etkinlik biçimleri ve

aktörler olmak üzere dört temel farklılık vardır. Ancak buna rağmen bunların arasında bir süreklilik olduğunu ve birbirinin rakibi ya da zıddı olarak algılanmaması gerektiğini söylemektedir. Klandermans ise, yeni toplumsal hareketlerin geleneksel örgütlenme biçimlerinden ayrı olarak değerlendirilmesinin aşırı basitleştirmek olduğunu söyleyerek, bu hareketlerin eski hareketler tarafından sağlanan fırsat ve kaynakları kullandığını ileri sürmektedir (Coşkun, 2007). Tilly'ye göre ise toplumsal hareketlerin yapıları, personeli ve iddiaları tarihsel olarak değişmekte ve evrimleşmektedir. Hatta icat edilmiş bir kurum olarak ortadan kalkmakta veya farklı bir politika biçimine dönüşmektedir (Tilly, 2008). Eski ve yeni toplumsal hareketler arasında bir süreklilik olduğunu söyleyen düşünürler toplumsal hareketlerin hedefinde kapitalist sınıf ve eseri olan kapitalist düzenin yattığını söylemektedirler. Dolayısıyla onlara göre eski toplumsal hareketlerin özü olan anti-kapitalist nitelik ve muhalif ruh yeni toplumsal hareketlerin çekirdeğinde de bulunmaktadır. 1968'deki sistem-karşıtı hareketlerin savunduğu şey, şimdi bu sistemin ayrılmaz bir parçası hâline gelmiş eski hareketler dâhil olmak üzere kapitalist dünya sisteminin tamamen reddedilmesidir (Caleb M. Bush, 2008).

Castells bilgisayarlı iletişimin çekingenlik göstermeden tartışmaya katılmayı teşvik ettiğinden bahsetmektedir. Ona göre bilgisayarlı iletişim, iletişim sürecindeki iktidar oyunlarının tersine çevrilmesi yönünde bir fırsat sunmaktadır. Kitlesel medya büyük ölçüde hükümetler ve medya kurumları tarafından kontrol edildiğinden ağ toplumunda iletişimsel özerklik internet ağlarında oluşturulmaktadır. Dijital sosyal ağlar, eylemlerin belirlenmesinin ve koordinasyonunun dizginsiz olarak gerçekleşmesini sağlamaktadır (Castells, 2013b, s.24). Örneğin sosyal medya Mısırlılara daha önce sahip olmadıkları bir güç hissi vermiş, halk kolektif gücünü sosyal paylaşım ağları yoluyla organize ederek sokaklara taşımıştır (Erkayhan, 2013). "6 Nisan Hareketi" ve İran'daki "Yeşil Hareket"te aktif görev alan Mısırlı blog yazarı Hani Morsi "sosyal medya uyuyan kamu bilincini canlandıran ve bunu dinamik sosyal söyleme dâhil eden bir rol üstlenmiştir" diyerek sosyal paylaşım ağlarının etkisine vurgu yapmaktadır. Morsi, "kaynama noktası" olarak nitelendirdiği 25 Ocak 2011 tarihi için, sosyal paylaşım ağlarının hem gerçek yaşamda hem de sanal ortamda muhaliflerin seslerinin yükselmesine aracı olduğunu belirtmektedir (Emre, 2013).

Sonuç

21. yüzyılın insanlığa en büyük armağanı hiç kuşkusuz internettir. 20. yüzyılın son çeyreğinde geliştirilmeye çalışılan internet teknolojisi 21. yüzyılda akıl almaz bir ivme kazanarak, insanların, toplumların, ülkelerin, şirketlerin

geridöndürülemez biçimde vazgeçilmez aracı hâline gelmiştir. Enformasyon çağı bu değişime ayak uydurmakta gecikmemiştir. Ancak zamandan, tarihten, sınırlardan bağımsız küresel bir kültür tüm dünyaya hâkim olmaya başlamıştır. 2004 yılında bir grup öğrencinin önce kendi okullarında sonra giderek Amerika ve diğer ülkelere hızla yayılan Facebook'u bulması iletişimde sosyal ağların miladı olarak tanımlanmaktadır. Tüm dünyayı saran bu yeni iletişim biçimi tabii ki başka yeni sosyal ağları da beraberinde getirmiştir.

Bu makalede sosyolog, iletişim araştırmacısı Manuel Castells'in Enformasyon Çağı'nın sona erdiği ve Ağ Toplumu'nun oluştuğu ve yükselmeye başladığı düşüncesinden hareketle, ağ kavramı, ağ toplumu ve bunun yeni medya ve toplumsal hareketlere etkisi ele alınmıştır.

KAYNAKLAR

Aktaş, C. (2007). "Enformasyon Toplumu Bağlamında Türkiye". Konya: *Selçuk İletişim Dergisi*. s. 181-193.

Caleb, M. ve Bush, R. M. (2008). "İmparatorluklar Parçalanıyor, Hareketler Çöküyor: Sistem Karşıtı Mücadele, 1917-1968.", W. G. Martin, *Toplumsal Hareketler 1750-2005 Dipten Gelen Dalgalar*, İstanbul: Versus Kitap, s. 141-217.

Castells, M. (2013a). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür 1. Cilt: "Ağ Toplumunun Yükselişi"* . çev. E. Kılıç, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castells, M. (2013b). *İsyan ve Umut Ağları İnternet Çağında Toplumsal Hareketler.* İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Coşkun, M. K. (2007). *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler.* Ankara: Dipnot Yayınları.

Çayır, K. (1999). Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler. K. Çayır içinde, *Yeni Sosyal Hareketler*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, s. 13-33.

Çoban, B. (Ed.) (2014). *Sosyal Medya Devrimi.* İstanbul: Su Yayınevi.

Emre, P. (2013). Muhalefet ağlarda ilerliyor mu? Ağlara takılıyor mu? C. Bilgili, & G. Şener içinde, *Sosyal Medya ve Ağ Toplumu - 2: Kültür, Kimlik, Siyaset*, İstanbul: Grafik Tasarım Yayıncılık, s. 233-251.

Erkayhan, Ş. (2013). Küresel Yerel Ölçekte Ağ Kültürü ve Sosyal Medya. C. Bilgili, & G. Şener içinde, *Sosyal Medya ve Ağ Toplumu - 2: Kültür, Kimlik, Siyaset* (s. 15-38). İstanbul: Grafik Tasarım.

Karabulut, N. (2009). *Yeni Medya Teknolojileri ve Halkla İlişkiler.* İstanbul: Beykoz Lojistik Meslek Yüksekokulu.

Karagöz, K. (2013). "Yeni Medya Çağında Dönüşen Toplumsal Hareketler ve Dijital Aktivizm Hareketleri". *İletişim ve Diplomasi*, s. 131-156.

McLuhan, M. (2003). *Understanding Media: The Extensions of Man (Critical Edition).* Kaliforniya, ABD: Gingko Press.

Mengelberg, Kaethe; "Lorenz Von Stein and his Contribution to Historical Sociology" Journal of the History of Ideas, Sayı: 22, İlkbahar-Yaz, 1961. (http://www.jstor.org/

Memduh Özdemir*

KUTSALIN ÖLÜMÜ

İnsan kendisini nesneleştirdiğinde yani kurulu bir sistemin parçası hâline getirdiğinde, idealize edilen hatta adı konularak ideolojik savaşa dönüştürülen bir gerçeklikle serimler. Oluşun akışı, olması istenen bir dünya, zihinsel/eylemsel kurgulamalarla yönü buldurulmaya çalışılır. Çağın baskın bilinçlerine karşı çıkan ve hatta geriye dönüp bakıldığında mağlubiyetiyle olana güç veren medeniyet algıları, soyut yüklemelerle kendisini bir öncekinden ayırt eden imgeler ve bunların kendisini var ettiği paradigmalar üzerinden kurulur. Bunu yaparken kusursuz ideal kültler yaratılır. Bir zaman sonra inançsal olan ile fiziksel olan arasındaki uyum sonsuzlukla simgelenen Tanrı'nın yerine geçer. Siyasallaşmayan bir yaşam (yönetici ya da yönetilen) bu bağlamda, yoktur.

Ölüm ile ölümsüzlük karşıtlığında insan "olmakla" sorumludur. Komşusu olduğu canlılar içinde ayırt edici en belirgin özelliği bu olmalıdır. Başka türlü kendini görmesi ya da göstermesi bilinçsel aktiviteleri arasında görünmez. Mutlak ölümle yüzleşirken ölümsüzlük isteminin varoluşsal gereksinimine/zorlamasına mecbur kalır. Yaşarken ölümsüzlüğü düşleyerek kendini önemsemenin farkındalığıyla, ölümünden sonra da yaşamak istemeyi varlığının ömrü olan yaşamına iliştirir. Çünkü "yok olmak" yaralayıcı anlamsızlığıyla düşünülen en rahatsız edici sorundur.

Batı kültürü ve dünyaya şamil olan modernleşme kendi içindeki farklılıklarına rağmen şimdiki sonuçlamasında Aristotelesçi Nominalist Hıristiyanlık yorumunun ürünüdür. Bu bilinç romanesk anlayıştan gotik olana ve sonrasında Rönesans'tan günümüze kadar geldi. İnsan her türlü baskılardan kurtulma savaşını özgürlükçü sorumlulukla başararak tarihin yazdığı dönemlerin aksine kaderine yeni boyutlar ekledi. Şimdi, tarihin akışından farklı olarak kehanetlere imkân vermeyecek netlikte, çatışmaların şekline bakıldığında daha da farklı bir boyuttadır. Evrenin merkezinde, kusursuz kurtarıcı Tanrı'ya nispet eden, ölümsüzlüğü ve her türlü yaratma yetisini kendisinde gören insanla karşı karşıyayız. Ötesinden kendine doğru evrilen, "Kahraman kim olmalıdır?" sorusuna "Ben olmalıyım" ile cevabını bulan insan.

* Sosyolog

Sosyalitesindeki bencilliğinin/çatışmasının önüne "birlikte kahraman olma" idealiyle geçilmeye çalışılsa dahi kahramanın devirici gücü ve kahraman olma ontolojisinin zorunlu doğasından bakıldığında çatışmasızlık tüm zamanlarda olduğu gibi bu zamanda da imkânsız. Ancak konu ya da problem, niteliğiyle öncekilerden oldukça farklıdır. Artık insanın sahibi kimse değildir. Sahipli ise de ait olduğu ötekileri yok etmeye kendini zorlamakta, varlığını bırakacağı aidiyetler gereksizliğiyle yok olmaktadır. Irk, din, kimlik, etnisite ve bunlara bağlı ideolojiler yaşamın zorlayıcı kavgasında insanı yaşatmadığı, enerjisini artırmadığı ölçüde yaşatma şekli olmaktan çıkmış hatta fiilî durumda önemini yitirmiştir. Modern insan yaşamak zorundadır.

Ölümü öğütleyen büyük inançlar geçtiğimiz yüzyılın gerçeği olmuş, artık yeni zamanda kitlesini kaybetmiştir. İnsan ile ötesindeki kavgada metanın önceliği kutsal tanımaz iken başkası olarak da kimsenin kutsalına/metafizik inşasına/ölümsüzlüğüne prim verilmemektedir. Çünkü yaşamak zorunda olduğu sürece var olacaksa hayatının kahramanı da sadece kendisi olmalıdır.

İnsanın şimdiki durumunu bu zamanın gerçeğinden çok değil az geriye gidildiğinde fiziki çevresi ile kendisi üzerinde kurulmaya çalışılan hegemonik yapı arasındaki ilişkisiyle karşılaştırdığımızda da kolaylıkla görülebilir. Şehirlerin gerçeği ve simgeleri olan binaların görünüme bakıldığında şunu tespit edebiliriz: Yapıların üzerlerine yapıştırılan dinî lafızlar ya da hemen önlerine dikilen heykeller modern insanın algısını eskisi gibi etkilemiyor. Kadim zamanlardan yakın zamana kadar bina ile onun ait olduğu çerçeve zihinde etkisini sürdürse bile yaşamın gerçekliğinde ciddi bir güvensizlik durumunu hatta gereksizliğini göstermektedir. Paranın döndüğü AVM'ler ve yaşam kompleksleri inanca dayalı bağlılıklardan kurtulmuş, yüksek teknolojiyle donanımlı yapılar, kurumu esir alan kültlerinden çoktan sıyrılmış ve insanın kimliksiz düşünsel ve duygusal doğasının karşılığı hâline gelmiştir. İnsanın kendi mücadelesiyle kurulmuş ya da kurulacak varoluşun başkasıyla var olma ihtiyacı öldürülmüştür.

Ayrıca yeni görünümde devletlerin tarafsız olmaya zorlanması da devletle birlikte inşa edilmeye çalışılan inançları sorgulamaya ittiğinden, devletin varlığını gösteren binalar, kutsallar, anıtlar, toplanılan meydanlar ile meydanların simgeleri, insanların kurduğu yakın düşünsel ve duygusal temaslar insanın güncelliğinde önemsizdir. Mimari olarak düşünülmüş mekân ve o mekânın simgesi hâline gelmiş kült ve onda ifadesini bulan aşkınsal olanın hulul ettiği kahraman artık insan için ifadesiz. Çünkü insanın hayatta kalmak için mücadele verdiği zorlu yaşamda güçlü olmasını sağlayan devlet değil sadece kendisidir.

Medya-politik dünyamızda insan bilincine doldurulan bilginin taraflara değil de kişilere direkt birebir bir etkileşimle yüklenmesi bu sosyolojik gerçekliğin başka bir sonucudur. 'Malik olduğun kadarı ile varsın' algısı başka maliklere karşı minneti ortadan kaldırmıştır. Menfaat ve direnmeyle gelen sağ kalma bilinci karşısında, devlet kurduran ideolojilerin ürettiği simgeler bu anlamda önemsizdir. Tüm kurumsal ve eylemsel gerçeklik bunu yaşatırken, yaşam kazanılmış bir hakka dönüşmekte, verilmiş, lütfedilmiş imkân olmaktan çıkmıştır. İşte bu noktada insan ile onun varlığına nedensel olarak bağlantılanmaya çalışılan hatta dayatılan ve simgeler üzerinden inşa edilen kutsallık/aşkınlık, şimdiyi ve geleceği kendisi için var eden insan için iktidarların dayatmasına rağmen önemsizdir.

Tarihin medeniyet konulu çalışmalarına bakıldığında da aynı sonuçlama benzer şekilde cereyan eder. Yaşamın zorlu tarafı insanın kendisiyle aşılıyorsa yüceltilenler/kahramanlar medeniyetlerden önce ölmektedir. Alışkanlıklar bir zaman devam etse de, alışkanlıkları var eden, yaşamımıza dikte eden kutsallar zihinlerde terk edilirken yeni bir yaşamın kapıları artık ölmüşlerin üzerinden kurulmaya başlanmaktadır. Eski ile yeni ya da istenen arasındaki kadim kavga yeniden yeni bir insanlık durumu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tüm zamanlarda iktidar erkinin parayla/güçle olan birlikteliği kutsalın özenli düzenliliğinden öte değildir. Aşkınlık ve eylemin düzenlendiği formlar hayatları acıttığı oranda baskı aracı olarak görülüp güven kaybetmekte ve insanı kendine döndüren başkaldırışlara sürüklemektedir. Her çağın aydınlığı kutsalların ölümüyle belirir. Nasıl ki ölümsüzlük iddiası yaşamın döngüselliğinde ölümlü ise, zamana dolmaya çalışan her eylem ve onu dayatan da insana benzediğince ölecektir. Bu çağın kutsalı artık yoktur. Kargaşanın ve savaşın tetiklendiği günümüzde, tüm zamanlarda olduğu gibi insan sadece kendisini yaşatmanın derdindedir ve yeni başlangıçlara da çoktan yol almıştır.

Canan Sevinç*

JEAN BAUDRILLARD VE SİMÜLASYON KURAMI

Giriş

20. yüzyılın önemli düşünürlerinden Jean Baudrillard (1929-2007), Fransa, Reims doğumludur. Önceleri Almanca öğretmenliği yapan Baudrillard, daha sonra, Nanterre Üniversitesinde Henri Lefebvre'nin öğrencisi olur ve sosyoloji alanında uzmanlaşır (1966). Aynı üniversitede uzun yıllar sosyoloji dersleri veren düşünür, 1990'da buradan profesör unvanını alır. Dünyanın birçok ülkesinde dersler ve konferanslar veren Baudrillard, ilk dönem eserlerini Marksist bir bakış açısıyla kaleme almış; ancak sonrasında Roland Barthes, Marshall McLuhan, Marcel Mauss gibi isimlerin de etkisiyle düşüncelerini gözden geçirmiştir. *"Baudrillard, özellikle çağdaş tüketim toplumunu eleştirmesiyle dikkat çeken tartışmalı bir kültür kuramcısıdır."* (Hitchcock, 2013: 128) Esas itibariyle modernite sonrası Batı toplumunu ekonomi, sanat, medya, kitle iletişimi başlıkları altında çalışmalarının odağı hâline getiren Baudrillard'ın, kendisinin de içinde bulunduğu Batı dünyasını anlamlandırmada başvurduğu yöntem, "simülasyon kuramı"dır. Bu bağlamda, *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm* (1976) ile *Simülakrlar ve Simülasyon* (1981) adlı iki eseri konu açısından ayrı bir önemi haizdir.

Türkiye'de düşünürün pek çok eserini çeviren ve Baudrillard çalışmalarıyla öne çıkan isim, Oğuz Adanır'dır. Adanır'ın (2011a: 2) tespitiyle, Türkiye'de Baudrillard ile ilk söyleşi 1982 yılında yapılmış; ilk kitabı ise 1991 yılında Türkçeye çevrilmiştir. Türkiye, aynı zamanda, Baudrillard'ın kitaplarının çevrilip yayımlandığı ilk Müslüman ülkedir (Adanır, 2011a: 1). Ne var ki dünyanın geri kalanında olduğu gibi Türkiye'de de Baudrillard, yeterince anlaşılıp değerlendirilememiştir. Bunun dünyaya ve Türkiye'ye özgü çeşitli sebepleri vardır. Öncelikle düşünürün tüm çalışmaları, Batı dünyasına dair bir dizi eleştiri içerir. Bu eleştirilerin özü, Batı'nın geldiği nokta itibariyle başarısızlığıdır. Dolayısıyla Baudrillard için Batı, diğer toplum ve demokrasilere örnek teşkil edecek başarılı bir sistem kuramamıştır. Düşüncelerini ilkel ve modern (Batı) toplumların karşılaştırılması üzerine inşa eden düşü-

* Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı

nür, ütopyadan distopyaya değil distopyadan ütopyaya şeklinde tersten bir medeniyet okuması yapar. Şöyle ki Baudrillard'a göre; kendisinin de içine dâhil olduğu modern Batı toplumlarının mevcut düzeni, distopik özellikler arz etmektedir: tüketim, nesnenin fetişleşmesi, gerçeklik ilkesinin yitimi, ekonomik – politik - kültürel kısır döngü... vb. Bunun alternatifi (ütopya) ise genetiği, doğallığı bozulmamış ilkel toplumlardır. Denilebilir ki Batı, ilkel toplumlar için ütopik bir model değildir artık.[1]

> (...) Baudrillard'ın bu tavrı dünyanın geri kalanı için olumsuz değil, tam tersine olumlu bir tavırdır. Çünkü vermeye çalıştığı mesaj Batılı toplumları örnek alırsanız sonunda onlar gibi bir açmaza düşerek tıkanır kalırsınız türünden bir içeriğe sahiptir. Baudrillard, bir anlamda, dünyanın geri kalanını başka toplumsal oluşum modelleri üretme konusunda kafa yormaya davet etmektedir. Batı bu modeli benimsedi ve başarısız oldu! (Adanır, 2011b: xvii)

Bu düşünceleriyle Batı'da sakıncalı bulunan Baudrillard, ısrarla görmezden gelinmiş[2] ve alaycı bir şekilde "postmodern düşünür" ilan edilmiştir.[3] Türkiye'de ise düşünürün yeterince ilgi görmemesi, temelde iki nedene bağlanabilir. İlki, çeviriden kaynaklı dil sorunudur. Güzel'in (2015: 66) de belirttiği üzere; Baudrillard her şeyden önce bir sosyolog ve filozof olarak, düşünsel sürecinde özgün kavramlar üretmiş bir düşünürdür. Dolayısıyla o, özgün kavramlar içeren kendine mahsus bir dil aracılığıyla düşünce üretmiştir. Kaldı ki *"Fransa'da bile her önüne gelen Baudrillard'ı alıp okuyamaz, okusa da anlayamaz."* (Adanır, 2011c) Buna çeviri de eklenince dil sorunu daha da içinden çıkılmaz bir hâl almaktadır. Dilden kaynaklı anlama güçlüğü kadar önemli bir diğer neden, Türkiye'nin, Baudrillard'ın kuramında bahsettiği benzer tarihî süreçlerden geçmeyişidir. Adanır'ın (2014: 9) ifadesiyle; modern toplumlarla dünyanın geri kalan ülkeleri (özellikle de Türkiye gibi ülkeler) arasındaki tarihsel süreç farklılığıdır. Söz konusu farklılık, dile de yansımakta ve orijinal dildeki bazı kavramlar, hedef dilde tam karşılığını bulamamaktadır. Bundan dolayıdır ki Baudrillard'ın simülasyon kuramı etrafındaki bazı kavram ve spesifik durumlar, Türkiye'ye ve Türkçeye uyarlanamayabilmektedir.

Baudrillard, *Nesneler Sistemi* (1968) adlı ilk eserinden başlayarak kapitalizmin mutasyona uğraması sorunsalını kendisine mihver almış ve Batı toplumlarının ulaştığı noktayı simülasyon evreni olarak tanımlamıştır. Bu açıdan eserleri baştan sona bir bütünlük arz etmektedir. Düşünürün en önemli bazı eserleri şunlardır: *Nesneler Sistemi* (1968), *Tüketim Toplumu* (1970), *Gösterge Ekonomi Politiği Hakkında Bir Eleştiri* (1972), *Üretimin Aynası* (1973), *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm* (1976), *Simülakrlar ve Simülasyon* (1981).

Baudrillard'ın yukarıda sayılan eserlerine bakıldığında, disiplinler arası bir bakış dikkati çeker. Bir başka deyişle; çözümlemelerinde sosyoloji, antropoloji, semiyotik, psikanaliz gibi farklı disiplinlerden yararlanmakla birlikte metodolojik açıdan izlediği belli bir yöntemi yoktur. Bunu, Oğuz Adanır'ın 1982'de kendisiyle yaptığı bir söyleşide şöyle dile getirir: "(...) Dürüst olmak gerekirse bir çalışma yöntemine sahip değilim. Yaptığım şey varsayımları gidebilecekleri en uç noktaya kadar götürmektir, eğer buna bir yöntem denebilirse? En uç noktaya kadar kuramsal köktenleştirme denebilir belki de. Kuramsal bir şiddet diyebilirim buna. Tek yöntem bu... ama buna yöntem denemez." (Adanır, 2011d: 132)

Dolayısıyla düşünürün metodolojisi, kendisinin de belirttiği gibi, yöntemsizlik üzerine kuruludur. Ne ki "o ısrarla kendi bildiği yolda yürüyüp kendi kavramlarını ve kendi düşünce sistematiğini yaratmış, modernite sonrası batı toplumlarını açıklamakta çağdaşlarının arasında değerli bir yere sahip olmuştur." (Tambaş, 2011: 25) Nevi şahsına münhasır bir düşünür olarak tavsif edilebilecek Jean Baudrillard, 6 Mart 2007'de hayata veda eder.

1. Bir Simülasyon Teorisine Doğru: Gerçek mi Hipergerçek mi?

Daha önce de belirtildiği üzere; simülasyon, Baudrillard'ın, içinde yaşadığı dünyayı anlamlandırmada başvurduğu yöntemdir. Güzel'in (2015: 66) yerinde tespitiyle düşünürün, bu çağa özgü "anlam kaybı" hissinin teorisini yaptığını söylemek muhtemelen yanlış olmayacaktır. Bahsi geçen anlam kaybıyla birlikte kuramın çıkış noktası, Batı toplumlarının gerçeklik / hakikat kavram(lar)ını kaybedip yeni bir evreye geçişidir. Bu evreye Baudrillard, simülasyon çağı adını verir. Gerçeğin, yerini hipergerçeğe terk ettiği, tüm gönderen sistemlerinin tasfiye edildiği (Baudrillard, 2014: 14) simülasyon çağında, gerçeğin yerini simülakrlar almıştır. Bunu hastalık metaforuna başvurarak açıklayan Baudrillard, gerçeğin üretimi ve yeniden üretimi denilen şeyin çağımıza özgü temel bir hastalık olduğunun altını çizer (Baudrillard, 2014: 41). Ona göre; "günümüzde gerçek artık minyatürleştirilmiş hücreler, matrisler, bellekler ve komut modeller tarafından üretilmektedir. Böylelikle gerçeğin sonsuz sayıda yeniden üretimi mümkün olmaktadır." (Baudrillard, 2014: 13) Bu, gerçeğin geri dönüşsüz bir şekilde yitirilişi anlamına geldiği gibi sonsuza dek kendini tekrar eden bir sistemin yürürlükte kalacağına da işarettir. İşte Baudrillard'ın kuramını temellendirdiği husus, bu kısır döngüdür. Ona göre, simülasyon bir düzenin adıdır; bu düzen ise evrim geçirmiş kapitalizmden başkası değildir.

Şüphesiz Baudrillard, simülasyon kuramıyla ulaştığı noktaya birdenbire gelmemiştir. Bu görüşlerinin arka planında ilk dönem çalışmalarından itiba-

ren üzerinde durduğu bazı tezler yatmaktadır. Buradan hareketle denilebilir ki Baudrillard, ilk dönem eserlerinde işlediği fikirlerden yola çıkarak simülasyon kuramına ulaşmıştır. Bu açıdan onun eserlerini ve bu eserlerde ortaya attığı fikirlerini bir bütün olarak düşünmek gerekir.

a. *Nesneler Sistemi*'nden Simülakrlar Düzenine

Tüketim Olgusu ve Kapitalizm:

Baudrillard, gerçeklik kavramını yitirip simülasyon çağına geçen ve bu noktadan itibaren kendini tekrar etmeye başlayan Batı'ya yönelik eleştirilerinde, mevcut bir sistemden ve bu sistemin devamlılığından (hatta kendini topluma dayatmasından) söz eder. "'[S]istem' sözcüğüyle anılan kavram, temeli kapitalizme dayanan hatta günümüzde kapitalizmi de aşarak ideolojiler üstü bir duruma gelen ekonomik bir düzeni ifade eder." (Önk, 2009: 203) Dolayısıyla düşünürün, özellikle ilk çalışmalarında, üzerinde durduğu mesele, tüketim ve tüketimi teşvik eden bir dizi gelişmedir. Bunu, *Gösterge Ekonomi Politiği Hakkında Bir Eleştiri* (1972) adlı eserinde sistemleştirir. Öncesinde *Nesneler Sistemi* (1968), *Tüketim Toplumu* (1970) başlıklı eserlerinde tüketim olgusuna eğilen Baudrillard'a göre, günümüz Batı toplumlarında, tüketim nesnelerinin bireylerin davranışlarının biçimlenmesi üzerinde etkileri vardır; nesneler tüketici bireyler tarafından tüketildiklerinde, kendi anlamlarını o bireylere taşırlar ve böylece bireyler üzerinde doğrudan bir etkide bulunmuş olurlar (Şah, 2015). İşte bunun ardında yatan sebep, ekonomi politiğin gösterge ekonomi politiği hâlini alışıdır.[4] Nasıl ki sanayileşmiş kapitalizm, ekonomi politiği beraberinde getirdiyse tüketim toplumunun doğurduğu yeni kapitalist süreç de gösterge ekonomi politiğini çağırır çünkü ona göre tüketim toplumu kapitalizmin mutasyona uğradığı bir aşamadır (Adanır, 2011e: 8). Bu durum, zaman içinde Batı'yı simüle edilmiş bir topluma dönüştürecektir.

Şöyle ki Baudrillard'a göre; klasik ekonomi politik aşamasında yararlılık ve gereksinimlerin karşılanmasına boyun eğen bir teknoloji anlayışı sona ermiş ve gösterge ekonomi politiğiyle birlikte nesnel, fiziksel niteliklerini yitiren gereksinim kavramının yerini son derece değişken ve öznel bir psikolojik gereksinim kavramı almıştır (Adanır, 2011e: 9). Bir başka ifadeyle ekonomi politikten gösterge ekonomi politiğine geçişte teknolojinin kullanım amacı da değişmiştir. Tamamıyla tüketim toplumunun emrine verilen teknoloji, yararlılıktan işlevselliğe evrilen yeni bir sürece girmiştir. Bunun sonucunda "nesne"lerin insanoğlunun yaşamındaki anlamı değişmiştir. İhtiyacın yerini artık prestij ve gösteriş almıştır. Nesnelerin fiziksel işlevinden çok psikolojik

işlevi ön plana çıkmıştır. Beyaz eşyadan arabaya oradan mobilyaya kadar hemen hemen her türden nesnenin yararlılığı değil bireye getireceği itibar ön plana çıkmış ve her yıl farklı renk ve biçimlerde yeni modellerin üretimi sağlanmıştır.[5] Dolayısıyla teknoloji zaman içinde giderek tüketime dayalı bir tasarım evreninin egemenliği altına girmiş (Adanır, 2011e: 12) ve beraberinde bu yeni nesnelere pazar sağlayan "televizyon" adlı aracı getirmiştir. İhtiyaçtan çok itibar sağlamak amacıyla üretilen nesneler, artık "reklam"larla tüketiciye sunulmakta, "moda"larla yönlendirilmektedir. Böylelikle televizyon sayesinde düzenin devamlılığı da sağlanmaktadır. "Kapitalizm bir yandan ürettiği yeni nesneleri bu araç aracılığıyla tüketiciye tanıtırken, diğer yandan da yalnızca maddi nesneler değil aynı zamanda manevi, kültürel, zihinsel olarak nitelendirilebilecek evreni de maddi üretimin bir parçası hâline getirmeye başlamıştır." (Adanır, 2011e: 13) Giderek birbirine yabancılaşan bireylerin yan yana yaşadığı bir tüketim toplumunda iyi ile kötü, doğru ile yanlış kavramlarının da birbirine karıştığı çifte standartlı bir davranış biçimi (Adanır, 2011e: 17) gelişir. Bu durumun sonunda Batı toplumunun vardığı / varacağı son nokta, simülasyon evresidir.

Tam da burada Marksçı söylemdeki "üretim"in yerini "tüketim"in aldığını belirtmek gerekir. Zira Baudrillard, modern Batı toplumlarının içine düştüğü durumu çözümlerken Marksizm'in temel argümanlarıyla da hesaplaşmış bir düşünürdür. "Marksist terminolojiye ait kavramların Kapitalist, Neo Kapitalist toplumun uzantısı olan Tüketim Toplumu ya da Modern toplum içindeki yerini ve anlamını tespit etmeye çalışarak: diyalektik mantık, üretim ilişkileri, arz-talep düzeni, artı değer, değişim ve kullanım değerleri, emek, iş, eşya, yabancılaşma, vb. tüm yöntem malzemelerini elden geçirerek onların bugün sahip oldukları gerçek anlamı saptamıştır." (Adanır, 2004'ten aktaran Küçükalkan, 2010: 28-29) Buna göre; Marksizm, 1929 Buhranı ve İkinci Dünya Savaşı sonrası ekonomik ilişkilerini açıklamaktan gitgide uzaklaşmış ve uygulanabilirliği kalmamıştır. Marks'ın teorisini dayandırdığı işçi sınıfının ürettiği mala yabancılaştığı dönem geride kalmış, ücret politikalarında yapılan iyileştirme ile işçi sınıfı da kapitalizmin sadık bir tüketicisine dönüşmüştür. *"İşçi artık kapitalizmi, üreterek değil tüketerek var etmektedir."* (Yuvayapan, 2011: 51) Neo kapitalizm olarak adlandırılabilecek bu evrede -özellikle 1929 Buhranı'ndan sonra- ekonomik döngü, tamamen tüketime endekslenmiştir. Böylece yeni kapitalizm, kültürden iletişime, bilimden tarihe, politikadan sinemaya âdeta kelebek etkisi yaratırcasına simülasyon evrenine bir koridor açmıştır. Bu evrenin en önemli özelliği, iyi işleyen bir çark olarak bireyi daima tüketime yönlendirip dişlileri arasına hapsetmesidir.

b. *Simülakrlar ve Simülasyon* Evreni:

Orji bitti, şimdi ne yapacağız?
Jean Baudrillard

Baudrillard, ilk dönem eserlerini izleyen *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm* (1976), *Simülakrlar ve Simülasyon* (1981) adlı eserlerinde modern Batı toplumlarının içine düştüğü çıkmazı "simülasyon" kavramıyla kuramsallaştırır. Bundan önce, 1960'larda, öngördüğü durumlar, artık yaşanan birer gerçeklik hâlini almıştır. Ancak bu sanal bir gerçekliktir, yapaydır ve kendisini "görme" edimi üzerinden teknolojinin imkânlarıyla sunmaktadır. Ona göre; "bir köken ya da bir gerçeklikten yoksun gerçeğin modeller aracılığıyla türetilmesine hipergerçek yani simülasyon" (Baudrillard, 2014: 13) denilmektedir. Buna göre, simüle etmek ile gizlemek birbirinden farklıdır. Gizlemek, varlığa; simüle etmek ise yokluğa gönderme yapar. Ne ki simüle etmek, "-mış gibi yapmak" da değildir. Baudrillard, buna hastaymış gibi yapan kişiyle hastalığı simüle eden kişi üzerinden örnek verir (Baudrillard, 2014: 14-15) ve simülasyonun gerçekle sahte arasındaki farkı yok ettiği için daha tehlikeli olduğu sonucuna varır. Dolayısıyla gerçeğin olmadığı yerde hipergerçekten söz edilmelidir; gerçeğin yerini ise simülakrlar almıştır. "Bir gerçeklik olarak algılanmak isteyen görünüm" anlamına gelen simülakr, "gönderenden yoksun ve nerede başlayıp nerede bittiği bilinmeyen, hiçbir şeyin durduramadığı bir kapalı devre içinde, gerçeğin değil yalnızca kendi kendinin yerine geçebilen bir şeydir." (Baudrillard, 2014: 18) Bu bağlamda, Baudrillard, Rönesans'tan bu yana değer yasasındaki değişmelere koşut olarak ortaya çıkan üç simülakr düzeninden söz eder:

"- Rönesans'tan sanayi devrimine 'klasik' dönemi belirleyen biçim kopyalama,

- Sanayileşme dönemine egemen biçim üretim,

- Kodun belirlediği güncel evredeyse egemen biçim simülasyondur." (Baudrillard, 2011: 87)

Doğal değer yasasının geçerli olduğu ilk düzende, kopyalama, sınıfsal hareketlerin oluşmasıyla ortaya çıkmıştır. "Burada kopya bir 'ilk'e göndermede bulunarak bir gerçekliğin varlığını teyit eder." (Yuvayapan, 2011: 52) Sanayi devrimiyle ortaya çıkan ve ticari değer yasasının yürürlükte olduğu "sınai simülakr" adlı ikinci düzende, taklidin (kopyanın) yerini seri üretim almıştır. "Bu simülakrlar, insana inancı yaymaya, evrenselleştirmeye arzunun da içinde olduğu sınırları belirsiz enerjiyi özgürleştirmeye çalışmaktadırlar. Bunlar bilim kurgu üreten düşselliğe sahiptir." (Küçükalkan, 2010: 47). Yapısal değer yasasını işaret eden simülasyon düzeninde ise kod üzerine oturtulmuş bir metafizik sonucu dijitallik ilkesi geçerlidir. Bu aşamada "gerçeklik ve anlam kendini modeller ve kodlar aracılığıyla üretmeye çalışmaktadır. (...)

Üretilen anlam ve görünüm, gerçeklikle tüm ilişkisini kaybetmiştir. Hiçbir orijinale ya da gerçekliğe gönderme yapmaz. Kendisinden başka hiçbir gönderen ve anlama sahip değildir." (Yuvayapan, 2011: 52)

Görüşlerini somutlaştırmak için Baudrillard, New York'taki ikiz kuleler ile Disneyland örneklerine başvurur. "New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nde neden iki gökdelen vardır?" (Baudrillard, 2011: 124) sorusuyla işe başlayan düşünüre göre; "birbirinin aynı iki tane gökdelen olması her türlü rekabetin, her türlü özgün gönderenin sona erdiği anlamına gelmektedir." (Baudrillard, 2011: 124-125) Bunu takiben Disneyland örneği, tüm bir kuramı kapsar niteliktedir: Disneyland, bütün simülakr düzenlerinin iç içe geçtiği kusursuz bir modeldir (Baudrillard, 2014: 26). Hem göz alıcı hem yanıltıcı hem de gizleyicidir. Burada Amerikan değerleri minyatürleştirilmekte, illüzyon ve fantazm oyunlarıyla çoğaltılıp yüceltilmektedir. Nitekim kalabalıkları bu mekâna çeken de minyatürleştirilmiş Amerika'dan aldıkları kolektif keyiftir. Bununla birlikte baş döndüren, keyif veren bu oyunsu dünyanın arka planında bir simülasyon olayı gizlenmektedir. Disneyland "gerçek" ülkenin, "gerçek" Amerika'nın bir Disneyland'a benzediğini gizlemeye yaramaktadır (Baudrillard, 2014: 27).

Baudrillard'a göre; simüle edilmiş düzenden politika, sanat, tarih ve sinema da payını almıştır. Watergate skandalı, politikanın simülatif bir sürece dönüştürülmesine iyi bir örnektir. Yine gerçeğin yerini hipergerçek aldığı içindir ki sanatta illüzyon ortadan kalkmış, yerini simülasyona bırakmıştır. "Simülasyon da zaten gerçeklik ve illüzyonun bittiği yerde başlamaktadır." (Önk, 2009: 205) Bu noktada Baudrillard sanatı da içi boş gösterge olarak nitelendirerek tüketim kültürünün altında ezilen sistem olarak değerlendirir. Sanatın ticarete dönüştüğü simülasyon çağında, örneğin bir tablonun özgünlüğünün, altındaki imzaya indirgendiğini belirtir; dolayısıyla burada "imzanın fetişleşmesi" söz konusudur.[6] Çağdaş sanatın başrol oyuncuları olarak Rauschenberg, Andy Warhol ve Duchamp'ı gösteren Baudrillard, özellikle Andy Warhol'un "Marilyn" tablosunun sanattaki simülakra kanıt teşkil ettiğini belirtir (Bayraktaroğlu vd., 2011: 5; 10; 13).

Bunların yanı sıra Baudrillard, simülasyon kuramını esas olarak kitle iletişim araçları üzerine temellendirir.

2. Simülasyon Evreni Olarak Kitle İletişim Araçları:

Althusser'ın (2010: 169) devletin ideolojik aygıtları (DİA) arasında andığı kitle iletişim araçları (basın, radyo - televizyon vb.), Baudrillard'ın simülasyon kuramında da önemli bir yere sahiptir. Şöyle ki simülakrlar düzeninin sonuncusunu "simülasyon" olarak tanımlarken Baudrillard, Batı'da gelinen

son noktayı da işaret eder. Bu nokta, kendini durmaksızın yeniden üretmekten başka bir işlevi olmayan, dijital teknolojiye dayanan bir sistemdir. Söz konusu sistem, kod üretmek, kod çözmek, anlık anlam ve hükümler üretmek üzerine kuruludur. "Üretime dayalı kapitalist bir toplumdan, bu kez her şeyi (yaşamın tüm alanlarını) denetlemek isteyen, sibernetik özellikler taşıyan neo-kapitalist bir düzene geçilmiştir." (Baudrillard, 2011: 104) Model üzerine kurulu bu sistemde, dijitallik, günlük yaşamın bir parçası olmuştur. "Karşımıza sahip olduğu en somut biçimle, yani test, soru / yanıt, stimülüs / yanıt şekillerinde çıkan dijitallik, toplumumuza özgü tüm mesaj ve göstergelerin korkulu rüyası hâline gelmiştir. Tüm içerikler çözülmek üzere kodlanmış, durmak bilmeyen bir yönlendirilmiş sorgulamalar, hükümler ve ültimatomlar yöntemiyle etkisiz kılınmaktadırlar." (Baudrillard, 2011: 107) Bu noktada, anlam süreci kısalmış ve anlık hükümlere indirgenmiştir.

Doğaldır ki böyle bir süreç kitle iletişim araçlarını da doğrudan etkilemiştir. "Kitle iletişim araçları, tarım gereği barındırması gereken geri besleme olanaklarını kullanmamakta dolayısıyla aslında iletişim değil iletişimsizlik süreci oluşturmaktadır." (Baudrillard, 2007'den aktaran Önk, 2009: 207) Test ve referandum yoluyla simülatif bir sürecin topluma dayatılması sonucu, anlam da anlık oluşmaktadır. Böylece "modern iletişim araçları McLuhan'a göre çok daha güçlü bir anlık katılımı, dur durak bilmeyen bir yanıtlama süreci ve total bir plastisiteyi zorunlu kılmaktadırlar." (Baudrillard, 2011: 110) Düşünüre göre, bu da McLuhan'ın "medium is message" formülüne çıkmaktadır. "Sonuç olarak medium is message yalnızca mesajın değil, aynı zamanda iletişim aracının da sonu demektir. Sözcüğün yazılı anlamında artık iletişim aracı diye bir şey yoktur. Özellikle elektronik kitle iletişim araçlarından söz ediyorum. Başka bir deyişle bir gerçeklikle bir diğeri, gerçeğin bir konumuyla başka bir konumu arasında aracılık yapan bir süreç yoktur." (Baudrillard, 2014: 115)

Aracın kendisinin mesaja dönüştüğü bu durumda, başta televizyon olmak üzere çeşitli araçlarla gerçek, simüle edilmektedir. Hitchcock'un (2013: 130) deyişiyle; gerçekliği simüle eden imgeler yaratmak için film, televizyon, internet ve çeşitli dijital medya türleri gibi kendileri de tek bir işlevsel bütünlükte birleşmeye başlayan medyanın çoğalarak yayılmasıyla simülasyon, gerçekliği inşa etmektedir. Bu noktada, televizyon üzerinde özellikle duran Baudrillard (2014: 78), "her şeyin televizyon ve haber düzeyinde olup bittiği bir dünyada yaşıyoruz." der. Televizyon, öncelikle, sisteme hizmet eden bir aygıttır. Ekonomi politikten gösterge ekonomi politiğine evrilme noktasında tüketim, kapitalizmi ayakta tutacak tek çözüm olarak insanlara dayatılmaktadır. Bunun vasıtası, başta reklamlar olmak üzere çeşitli formatlar yoluyla televizyondur. Reklamlarda sunulan ürünler, birer

fetiş nesnesi işlevi taşımakta ve ürünle birlikte bireye bir yaşam modeli de vaat etmektedir. Bu yaşam modeli, bireyin tükettikçe mutlu olacağı, kendini ayrıcalıklı hissedeceği tüketim toplumudur aslında.

Diğer taraftan televizyon, insanlara imgelerden oluşan bir simülasyon evreni sunar. Böyle bir evrende gerçeklik ve anlam yitmiş, yerini hareketli birtakım görüntülere bırakmıştır. Ne var ki ekrandaki akışın belli bir mantığı vardır: Her bir görüntü, kendinden öncekini unutturmakta, bir noktadan alıp öteki noktaya taşımaktadır. "Görüntüler karşısında derin düşüncelere dalabilmek olanaksızdır. İmgeler insana özgü algılama sürecini art arda gelen sekansların algılanmasına dönüştürmektedir. Bu görüntülere ancak uyarılara (stimuli) benzeyen evet ya da hayır şeklindeki anlık yanıtlar verilebilir, yani görüntülere tepki maksimum ölçüde kısaltılmıştır." (Baudrillard, 2011: 110) Bundan ötürü "seyretmek" fiili, bireyde, Aristotelesçi anlamda, bir katharsis sağlamaz. Aksine televizyon, her türlü tarihsel olaya son verebilen, dünyaya sistematik olarak unutma, caydırıcılık ve yok etme duygusu yayan, soğuk bir iletişim aracı; hatta bir tür günah çıkartma aracıdır (Baudrillard, 2014: 74-75). Bununla ilgili, düşünürün verdiği iki önemli örnek vardır.

İlki, 1971 yılındaki "Loud Ailesi" deneyidir. Buna göre; Amerika'da bir televizyon programı olarak hazırlanan toplam 300 saatlik bir filmde "bir ailenin yaşadığı dramatik ve keyifli anlar hiçbir atlama ve sıçrama olmadan kesintisiz bir şekilde 'el değmemiş' bir hikâye gibi sunulmuştur." (Baudrillard, 2014: 47) Klasik bir Amerikan ailesi modeli olarak Loud ailesi, kameralar orada yokmuşçasına evlerinde yaşamaya devam etmiştir.[7] Ne var ki programın bitişiyle birlikte aile de dağılmıştır. Bu, panoptiğin sona erişi ve yeni bir hapsetme ve göz altına alma sisteminin devreye girişidir. Diğer örnek ise "Holocauste" adlı bir televizyon dizisiyle soğumuş bir tarihsel olayı yeniden gündeme getirme denemesidir. Burada Yahudi katliamı, politik ve pedagojik bir tezgâhla unutulmaya mahkûm edilmiştir (Baudrillard, 2014: 75-76).

Ne yazık ki sinema da simülasyon evreninin aldatıcı sistemine âlet olmuştur. Özellikle tarih, dijital teknoloji sayesinde sinemayı belirleyen çağdaş bir mit hâline gelmiştir. Böylelikle belli bir döneme ait filmler, yeni biçimleriyle yeniden gündeme getirilmeye çalışılmaktadır. Baudrillard'a göre; *Chinatown*, *1900*, *Barry London* vb. tarihî filmlerdeki kusursuz görüntüler endişe vericidir (Baudrillard, 2014: 69). Sinemadaki illüzyonun kaybolmasına neden olan bu teknik kusursuzluk, gerçeğin tüm göstergelerini taşıyan ama gerçek olmayan bir evren yaratılması aracılığıyla simülasyon düzenine hizmet etmektedir (Tambaş, 2011: 35). Dolayısıyla tarihin sinema aracılığıyla yeniden canlandırılması, Holocauste örneğindeki gibi, tarihin de unutulmaya mahkûm edilişi demektir.

* * *

Bütün bunlara ilave olarak gerçeğin yerini alan simülakrlara hipermarketler ile alışveriş merkezleri de eklenebilir. Denilebilir ki simülasyon evreni, salt sanatı ya da kitle iletişim araçlarını değil hayatın neredeyse tüm alanlarını kaplamaktadır. Baudrillard, buna örnek olarak Fransa'daki Beaubourg Müzesi'ni verir. Ona göre; "malın hipergerçek bir şey olduğunu hipermarket bize nasıl öğrettiyse Beaubourg da bize kültürün hipergerçek bir şey olduğunu öğretmektedir." (Baudrillard, 2014: 97) Burası da bir kültür hipermarketi ve toplumsal yaşamın işlemsel simülasyonuna ait bir zaman - mekândır (Tambaş, 2011: 35). Tarih, sinema, aile, katliam kavramlarından sonra ölen, bu kez, kültürdür.

Sonuç Yerine

Simülasyon kuramıyla içinde yaşadığı çağı/toplumu anlamlandırmaya girişen Jean Baudrillard, üretim/tüketim ilişkilerindeki değişimin kapitalizmi tamamen tüketime endekslemesinden hareketle tüm bir Batı epistemolojisinin de kökünden değiştiğini yaşamın içinden değişik örneklerle açıklar. Buradan vardığı sonuç, Batı'nın tekno - kültüre teslim oluşudur. Bir başka deyişle; Batı tarihini, ilerleme değil bir noktadan sonra yerinde sayma öyküsü olarak okur. Ona göre; durmaksızın kendini tekrar eden, gerçekliğin anlamla birlikte yerini hipergerçeğe ve simülasyona terk ettiği, içi boş görüntü ve dijital platformlarla Batı, dünyanın geri kalanına örnek teşkil edecek bir model olmaktan uzaklaşmıştır. İmge ve enformasyon bombardımanına tutulan Batı toplumları, dijital teknolojiyle gittikçe cahilleşerek bilgi toplumu olmaktan uzaklaşmış ve salt tüketim toplumuna dönüşmüştür. Bu şekilde oyalanmakta, hafızası ve geçmişi elinden alınmakta, kutsalı çiğnenmekte; ancak bunları fark edememektedir.

Benzer süreçlerden geçmemekle birlikte "moderniteye gecikmiş" Türkiye gibi toplumlar için de tehlike sinyalleri çalmaktadır. Başta görüntüyü her geçen gün kusursuzlaştıran dijital televizyonlar olmak üzere bilgisayar, tablet, akıllı telefon, fotoğraf makinesi, bellek kartı vb. dijital teknoloji Türk insanını da cezbetmekte; özellikle çeşitli formattaki televizyon programlarıyla toplumun her türlü değer yargısı ayaklar altına alınmaktadır. Önlem alınmadığı müddetçe Baudrillard'ın kehaneti gerçekleşecek ve küreselleşen dünya, dev bir simülakra dönüşecektir.

---

[1] Burada "ilkel" tanımlaması, Batı tipi modernleşme ve demokrasiye geçmemiş, Batı'dan farklı toplumsal, kültürel, siyasi dinamiklere sahip geleneksel toplumları imlemektedir. Batı dışı olarak da tanımlanabilecek bu toplumlar, modernleşme yolunda Batı'yı örnek almaktadır. Baudrillard ise sahip oldukları sistem açısından bu toplumları Batı'nın karşısına koyarak daha başarılı ve doğal bulmaktadır. Dolayısıyla Batı'nın dışındaki toplumlar için Batılı ölçekte bir modernleşme önermemektedir.

[2] Görüşleri dışında, Baudrillard'ın, özellikle ülkesi Fransa'da, neredeyse yok sayılmasının bir nedeni de Fransa'nın en ünlü düşünürlerinden Michel Foucault'nun tahtını sarsması olarak görülmüştür. *Foucault'yu Unutmak* (1977) adlı eseri, içerdiği Foucault eleştirisiyle ülkesinde Baudrillard'a karşı bir tepki uyanmasına neden olmuştur.

[3] Modernite sonrasını eleştirmekle birlikte Baudrillard, postmodern bir düşünür değildir. Bir diğer ifadeyle; kendisine yakıştırılan "postmodern düşünür" yaftası, aslında, alay ve yergi niyeti içermektedir. Nitekim postmodern bir düşünür olup olmadığına dair iddialara, kendisiyle yapılan bir söyleşide şu şekilde yanıt verir:
"Soru: Pek çok insan sizin postmodernizmin en büyük rahiplerinden biri olduğunuzu düşünüyor. Siz ne diyorsunuz?
Yanıt: Bu rahiplik referansının yersiz olduğunu düşünüyorum. Söylenebilecek ilk şey, bir insanın büyük bir rahipten söz etmeden önce postmodernizmin ya da postmodern olarak adlandırılan şeyin ne anlama geldiğini sorması gerektiğidir. Bu kavrama benim kadar uzak biri olamaz. Postmodernizm bir deyimdir, insanların kullandığı hiçbir şey ifade etmeyen bir deyim. Hattâ o bir kavram bile değildir, hiçbir şey değildir." (Adanır, 2014: 11)

[4] Baudrillard, bu geçişin en belirgin göstergesi olarak Bauhaus Okulu'nu işaret eder. Bauhaus, nesneleri çevreleriyle ilişkilendiren bir tasarım anlayışı geliştirmiştir. Bu, giyimden dekorasyona estetiğin gözetildiği; ancak yararcı olmayan bir üretim / tüketim sürecinin de önünü açar.

[5] Günümüzde bu duruma en iyi örnek, Apple tarafından her yıl yeni bir tasarım ve içerik özelliğiyle tüketiciye sunulan iPhone marka akıllı telefonlardır. Öyle ki her yıl yeni eklenen birtakım özelliklerle ürün, tüketiciyi kendisine bağlamakta ve onda daima bir üst modeline sahip olma arzusu uyandırmaktadır.

[6] "Baudrillard *Nesneler Sistemi* adlı kitabında da nesnenin eski anlam ve işlevini yitirdiğini onun yerini tüketim toplumunun kutsadığı fetiş nesnelerin aldığını belirtmektedir. Günümüzde sanat eseri de fetiş nesne olarak değerlendirilmekte bu da sanat dünyasında sanatın işlevsel yönünün fetiş nesneyle aynı tutulmasına neden olmakta ve bu yönde sanat eserleri üretilmektedir. Çünkü sanata atfedilen değer bu yöndedir." (Dragonetti, 2011: 43)

[7] Benzer formatta yarışma programları, yakın zamanda, Türk televizyonlarında da yayımlanmıştır (*BBG evi*, *Big Brother* vb.). Hâlihazırda yayımlanmakta olan *Survivor* da benzer formatta bir yarışma programıdır. Bu konuda sinemadan iyi bir örnek, *Truman Show* (1998) adlı filmdir. *"Truman Show filminde Truman salt bir simülasyon evreninde yaşamaktadır. Kendisi dışındaki her şey "mış gibi yapmakta", rolünü oynamakta, gerçekmiş gibi davranmaktadır. Bu mutlu, huzurlu, sakin ve her şeyin yerli yerinde ve iyi olduğu mükemmel yaşam simülakrı otuz yıldır böyle devam etmektedir."* (Küçükalkan, 2010: 117)

KAYNAKLAR

ADANIR, Oğuz (2011a), "Baudrillard ve Türkiye", *Özne Dergisi*, 14. Kitap, Bahar 2011, s. 1-6.

---------- (2011b), "Çevirmenin Önsözü", *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi (Üçüncü Basım), s. vii-xix.

---------- (2011c), "Editörden", *Özne Dergisi*, 14. Kitap, Bahar 2011.

---------- (2011d), "Jean Baudrillard'la Söyleşi", *Özne Dergisi*, 14. Kitap, Bahar 2011, s. 131-142.

---------- (2011e), "Teknolojik Gelişmeden Nesne Teknolojisine Yada Toplumsal Gelişme Nasıl Durakladı?", *Özne Dergisi*, 14. Kitap, Bahar 2011, s.7-21.

---------- (2014), "Önsöz", *Simülakrlar ve Simülasyon*, Doğu Batı Yayınları (9. Basım), Ankara, s. 9-11.

ALTHUSSER, Louis, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İthaki Yayınları (4. Baskı), İstanbul 2010, s.169.

BAUDRILLARD, Jean (2011), *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm* (Çev. Oğuz Adanır), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi (Üçüncü Basım), İstanbul.

----------, (2014), *Simülakrlar ve Simülasyon* (Çev. Oğuz Adanır), Doğu Batı Yayınları (9. Basım), Ankara.

BAYRAKTAROĞLU Ali M., TERLİ A. ve CAM, F., "Baudrillard'ın Sanat Anlayışı Üzerine Bir İnceleme", Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi *ART-E*, Mayıs 2011-07, s.1-17.

DRAGONETTİ, Mezula, "Fazla İmge Üretimi", *Özne Dergisi*, 14. Kitap, Bahar 2011, s.39-46.

GÜZEL, Mehmet, "Gerçeklik İlkesinin Yitimi: Baudrillard'ın Simülasyon Teorisinin Temel Kavramları", *FLSF* (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2015 Bahar, S.19, s.65-84.

HITCHCOCK, Louise A., *Kuramlar ve Kuramcılar, Çağdaş Düşüncede Antik Edebiyat* (Çev. Seda Pekşen), İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s.127-134.

KÜÇÜKALKAN, Yavuz, *Platon ve Baudrillard'da Gerçeklik Sorununun Medya Bağlamında Değerlendirilmesi (Truman Show Filmi Örneği)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo, Televizyon ve Sinema ABD Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2010.

ÖNK, Ürün Y., "Baudrillard Perspektifinden Bir Kitle İletişim ve Sanat Aracı Olarak Simülasyon Evreninde Televizyon", *Selçuk İletişim*, 5, 4, 2009, s.201-218.

ŞAH, Umut, "Jean Baudrillard ve Simülasyon Kuramı", *Onto Dergisi*, 8, 2015, www.ontodergisi.com, erişim: 29.04.2016

TAMBAŞ, Ufuk, "Baudrillard'ı Anlamak", *Özne Dergisi*, 14. Kitap, Bahar 2011, s.23-37.

YUVAYAPAN, Emel, "Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm", *Özne Dergisi*, 14. Kitap, Bahar 2011, s.47-54.

Turgay Yerlikaya*

TEKNOLOJİK DETERMİNİZM VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM[1]

İfşa edilme korkusu fark edilme hazzı tarafından bastırılıyor.
Zygmunt Bauman, Akışkan Gözetim

Giriş

Teknolojinin tarihsel değişmenin ana unsuru olduğuna yönelik tezlerin teknolojik determinizm savunusu olduğu bilinmektedir. Bu görüşe göre teknoloji sosyo-kültürel ve sosyo-politik alanda en önemli belirleyicidir. Tekniğin imkânlarından hareketle ve kapitalizmin teknikle işbirliği sonucunda ortaya çıkan bağlam, teknolojinin asli belirleyici olma pozisyonunu da tahkim eder bir niteliğe sahiptir. Kapitalizmin tüketim teşvikiyle ayakta kaldığını düşündüğümüzde, her yeni teknik gelişmenin bir alıcısı olduğu gerçeği ile karşılaşmış oluruz. Tekniğin hayatımızı belirliyor olması bu yönüyle ekonomi-politik bir mahiyete de sahiptir. Teknikle girilen ilişkinin ortaya çıkarttığı değişim, toplumsal alanın hemen her alanında önemli dönüşümler yaratmıştır. Modern teknikte hâkim olan, varlıklara sahip olma ve onları her an el altında tutarak[1] biçimlendirme düşüncesi, modern insanın eşya ve dolayısıyla insanla da kurduğu ilişkinin mahiyetinde köklü yarılmalara neden olmuştur. Bu çalışmada teknolojik determinizm kavramından hareketle toplumsal değişim konusunun muhtelif boyutları ele alınacaktır. İlk olarak teknolojik determinizm kavramının işaret ettiği teorik çerçeve ele alınacak ve teknolojinin yarattığı değişimlere ilişkin bir çerçeve çizilecektir. Ardından teknolojinin gelişimi ile ortaya çıkan yeni toplumsallıklar değerlendirilecek ve toplumsal hareketlerin sosyal medyayla teması sonucu oluşan kamusal alan tartışmaları ele alınacaktır. Son olarak teknik gelişmelerin en yeni yapılanışları olan yeni medya alanlarının etkisiyle ortaya çıkan sanal cemaat (virtual community) olgusunun klasik cemaat örgütlenmesi ile farklılıkları değerlendirilecektir. Teknik gelişmeler sonucu ortaya çıkan sanal ağların

* Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Doktora öğrencisi

mahremiyet algısında ne gibi değişiklikler yarattığı konusu ise çalışmanın son tematiği olacaktır.

Teknolojik Determinizm

Teknolojik deterministler/determinizm yanlıları tarihin itici gücü olarak teknolojik araçları görmektedir. Söz konusu teorisyenler[2] her yeni teknik aracın yeni bir değerler sistemine işaret ettiğini ve bu aracın toplumun şekillenmesinde çok büyük öneme sahip olduğu düşüncesindedirler. Nasıl ki Karl Marx[3] tarihin itici gücünü tarihsel materyalizm kavramında kuramsallaştırdığı ekonomik unsurla açıklıyorsa teknolojik deterministler de bu itici gücün teknolojik araçlar olduğunu savunmaktadırlar. Özellikle 90'lı yıllardan sonra ortaya çıkan internet tabanlı araçlar farklı formları ortaya çıkartmış ve yaşamlarını ciddi anlamda etkilemiştir. Nitekim teknolojik deterministlerin savunduğu gibi tüm bu araçlar toplumları farklı noktalara sürüklemekte, kimi zaman olumlu kimi zaman da olumsuz etkilerle o toplumlara şekil vermektedir. Örneğin McLuhan *Gutenberg Galaksisi*[4] adlı eserinde matbaanın ortaya çıkmasını bu bağlamdan hareketle değerlendirmiştir. Ona göre matbaa işitsel uzamdan görsel uzama geçişi ifade ediyordu ve bu hiç de olumlanacak bir olgu değildi. Benzer bir biçimde düşünen bir başka yazar da Walter J. Ong'dur. Ong, insan bilincini değiştiren en tekil buluşun yazı olduğu kanaatindedir.[5] Ong'a göre sözlü kültür birleştirirken Gutenberg'in ürünü olan yazı ayrıştırır, yani toplumu parçalar. Teolojik bir formasyona sahip olan Ong dinî saikler sebebiyle de bu durumun birçok olumsuz sonuç doğurduğunu ifade etmiştir. Teknolojik araçların dönüştürücü gücüne mutlak surette vurgu yapan Neil Postman ise günümüz sosyolojisinden hareketle geleceğe ilişkin distopik bir perspektif ortaya koymuş ve teknolojinin yarattığı olumsuzlukları çalışmalarının temel sorunsalı hâline getirmiştir. Farklı duyarlılıklar ekseninde hareket eden Postman radikal bir teknoloji karşıtı olmasa da teknolojinin oluşturduğu yeni düzeni birçok yönden eleştirmiş, günümüz toplumunu "teknopoli" yani teknolojinin hiçbir engel tanımaksızın tanrılaşması[6]olarak tasvir etmiştir. Televizyonun da benzer bir işleve sahip olduğunu düşünen Postman, televizyonun hayatımızın en önemli cazibe merkezi hâline geldiğini ve insanların en temel odak noktası olduğunu dile getirmiştir. Bahse konu aracın şiddetin meşrulaştırıldığı, mahremiyetin dönüştürüldüğü bir mecra hâline geldiği iddiası, tüketim olgusunun arzulanır kılındığı ve televizyon üzerinden talep yaratıldığı gerçeğine bakıldığında, söz konusu eleştirilerin gerçeklik ile ilişkisi de açıkça görülecektir. Postman'a göre tüm bu olumsuzluklardan kurtulmanın yolu kültüre, tarihe ve değerlere önem vermekten geçmektedir. Teolojik ve metafizik toplumlarda bu tür olumsuz

etkilerin söz konusu olmayacağını ifade eden Postman aslında çözüme dair reçetenin de ipuçlarını sunmuştur.[7] Postman her ne kadar Amerika toplumu gibi bir toplumsal yapıdan hareketle analizlerini yapmış olsa da küreselleşmenin alabildiğine nüfuz ettiği farklı yaşamlar için de söz konusu durumlar mümkün hâle gelmiştir.

Aslında mesele teknolojinin olumlu ya da olumsuz bir nitelik arz etmesi değil, teknolojinin ne gibi niyetlerle ve nerelerde kullanıldığı, daha açık bir ifadeyle bireyin ya da onu kullanan toplumsal grubun hangi gerekçelerle kullandığıdır. Erol Güngör'ün ifadesiyle teknoloji tek başına değerli ya da değersiz bir olgu değildir, onu değerli ya da değersiz kılan insan edimidir.[8] Başlangıcı ve günümüzde izlediği seyrinin birbiriyle tenakuz içerisinde olmasını bir kenara bırakırsak, (Arap Baharı örneğinde görüldüğü üzere) teknolojinin toplumsal hareketlerde bir katalizör rolü üstlendiği görülecektir. Nobel ödüllü Yemenli yazar Tevekkül Karman, Yemen'de internetin sağladığı imkânlardan yoksun olmalarına rağmen SMS'ler aracılığıyla örgütlendiklerini söylemiş ve medya araçlarının örgütlenme üzerindeki olumlu etkilerine vurgu yapmıştır.

Çalışmanın tali gündemini teşkil eden söz konusu pozitif teknolojik determinizm teorisi, tekniğin daimî surette olumsuzlanacak bir yanının olmadığı ve teknolojinin pek tabiî istendiğinde çok büyük katkılara araç olabilme imkânına sahip olduğuna işaret etmektedir. Günümüz teknolojik gelişmelerinin geldiği nokta, çok önemli değişiklikleri beraberinde getirmiş, âdeta yeni bir çağın başlamasına neden olmuştur. Tarihin teknolojik gelişme sürecine koşut biçimde yeni sıfatlarla tavsif edilmesi, teknolojik deterministlerin tarihsel aşamaları tekniğin dönüşümüyle birlikte anlamlandırmasını da ortaya çıkarmıştır. Bu düşünceye göre tarih, kullanılan teknolojiler doğrultusunda dilimlere, çağlara ayrılır (makine çağı, otomasyon çağı, uzay çağı, bilgisayar çağı vb.).[9] Günümüz toplumunu da bu doğrultuda yorumladığımızda içinde yaşadığımız dünyayı bu isimlerden birisiyle adlandırmak mümkün olabilmektedir. İçinde bulunduğumuz dünyayı bu yönüyle en kapsamlı biçimde ifade edecek kavramlar "bilgi toplumu", "enformasyon toplumu", "internet çağı" gibi kavramlardır.

Kapitalizmin teknik ile işbirliği sonucunda ortaya çıkan ve yaşam biçimlerimizi alabildiğince dönüştüren yeni teknolojik gelişmeler, olağanüstü bir devingenlikle hareket etmekte ve her geçen gün yeni bir form ile karşımıza çıkmaktadır. Yeni medya olarak adlandırılan Web 2.0 tabanlı internet teknolojileri de bu formların son ve en belirgin örnekleri olarak karşımızda durmaktadır. Fakat karşımızda duran hayati bir soru/n daha var: İnsanlar tekniğe dair olan şeylerle bir arayış içerisinde ve mutlu oluyorlar mı, yoksa teknik ve onun araçsal mahiyetine kapılıp kendi kimliklerinin ve hayatlarının ötesine mi düşüyorlar. McLuhan'ın öngördüğü küresel köy gerçekten birincil

ilişkilerin icra edildiği Tönniesçi anlamda bir cemaatsel yapıya mı karşılık geliyor? Gerçekte bu sorulara verilen cevaplar bir hayli farklılık içermekte ve gelinen son noktaya temas etmenin sosyolojik niteliğine de ışık tutmaktadır.

Dijital/Sanal Toplumsallıklar

Konvansiyonel örgütlenme tarzlarının değişiminde medyanın önemli bir etkisi olmuş ve süreç içerisinde ortaya çıkan araçlar, sosyolojik yapıda da önemli değişimlere neden olmuştur. Örneğin matbaanın ortaya çıkmasıyla birlikte, kilisenin egemenliği sorgulanmış ve İncil'in ulusal dillere çevrilmesiyle birlikte bağımsız otorite alanları ortaya çıkmıştır. İncil'in yerel dillere çevrilmiş olması, bireylerin kiliseden bağımsız bir kutsal kitap yorumlaması imkânını da ortaya çıkartmıştır. *Gutenberg Galaksisi*'nde matbaanın yarattığı dönüşümü dinî kimliğinden bağımsız değerlendirmeyen McLuhan, matbaanın Katolik kilisesinin tesis ettiği cemaat yapısını derinden etkilediği ve ortaya çıkarttığı birey fikri ile de tabi olunan bir üst mekanizma etkisini ortadan kaldırdığını söylemiştir.[10] İncil'in matbaa sayesinde yerel dillere çevrilme imkânı bulması ve bu durumunda bireysel yorumlamaların önünü açması, kolektiviteden bağımsız bir epistemolojik alanın da varlığına imkân tanımıştır. Lineer tarih anlayışıyla konuya yaklaşanların teleolojik bir metodolojiyle vardıkları bireysellik-modernlik bağıntısı, McLuhan ve diğer bazı muhafazakârlar için negatif bir duruma karşılık gelmektedir. Bu yönüyle bakıldığında teknoloji toplumsal örgütlenme modelinde radikal bir değişim yaratmış ve örgütlenme biçimleri kolektiften bireye doğru evrilen bir seyir izlemiştir.

Globalleşmenin etkisiyle artan nüfus hareketlilikleri, bilginin yeni teknolojik araçlar vasıtasıyla küresel ölçekte yayılması, mekândan ve zamandan bağımsız bir iletişim biçimi gibi yeni durumları ortaya çıkartmıştır. Son dönemde artan dijital teknolojik gelişmeler, söz konusu durumun genişleyerek devam etmesine neden olmuş ve yeni tartışma ve toplanma alanları ortaya çıkmıştır. İnternet teknolojisinin imkânlarıyla ortaya çıkan yeni medya türleri, bir yandan bireyselleşme eğilimini arttırmış diğer yandan da bireylerin dâhil olabilecekleri kamusallıkları mümkün kılmıştır. Bu yeni kamusallıklar sayesinde birey bir yandan kendisi olarak gündelik hayata dahil olmakta diğer yandan da çevrimiçi mecralara ortak olabilmektedir. Yakın siyasi tarih içerisinde şekillenen Arap devrimleri, çevrimiçi kamusallıklar açısından önemli bir örnek olarak karşımızda durmaktadır. Siyasalın yeniden gündelik hayatın bir parçası olması sonucunda oluşan Arap devrimleri, internetin etkisiyle örgütlenen kitlelerin bir araya gelerek eleştirilerini dile getirmelerine olanak sağlamıştır.[11] Farklı fikir ve siyasi eğilimlerin, şikâyet odağı olan rejimleri eleştirmeleri bu kanallar aracılığıyla mümkün hâle gelmiştir. Arap devrim ve karşı devrimleri boyunca kamusal alan işlevi gören sosyal medya, toplumsal

hareketlerin temel dinamiklerinden biri olmuş ve sosyo-politik tartışmaların yapılmasına imkân tanımıştır. Toplumsal hareketlerin doğasına ilişkin bir dönüşümü de temsil eden internet tabanlı yeni kamusal alanlar, siyaset felsefesi içindeki kamusal alan tartışmalarına da yeni bir ivme kazandırmıştır.

Sanal (Virtual) ve Klasik Cemaat

Son dönemde sanal cemaat kavramına vurgu yapanlar, Web 2.0 teknolojisinin etkileşime imkân tanıdığı ve bireye içerik üreticiliği rolü sağladığını düşünmektedirler. Geleneksel medya ortamlarındaki sınırlı ve denetimli katılımın aksine dijital medya ortamlarında ortaya çıkan formlar, bireylerin kendilerini sınırsız bir biçimde ifade etmelerine de olanak tanımaktadır. Bireylerin zaman zaman bir araya gelerek sanal mecralar üzerinden kolektif hareketlere dâhil olması, söz konusu alanların birer kamusal alan olduğu fikrine de kapı aralamıştır. Bu nedenle, dijital ortamlarda bir araya gelerek farklı ya da benzer düşünceler etrafında kümelenen topluluklar, "sanal cemaat" (virtual community) olarak tavsif edilmektedirler. Yeni bir tür kolektif kimliğin inşa edilme yerleri olarak işlevselleştirilen söz konusu alanlar, bir yönüyle klasik örgütlenme tarzı olan cemaat modeliyle benzerlik gösterirken diğer bir yönüyle dâhil olunan alanın yapısal koşullarıyla girilen ilişki sonucu, ciddi farklılıklar göstermektedirler. Bir yandan aşırı bireyselleşmiş bir ortam görünümüne evrilen sanal kamusal alanlar diğer yandan farklı bireylerin kendilerini ortak bir platformda ifade edebilecekleri bir yapı şeklinde algılanmaktadır. Fakat dijital ortamlardaki eylem saiklerinin belirsizliği, aktörler arası iletişimin gerçek mekânlardan bağımsızlığı ve ortak bir fikir etrafında eyleme geçme kapasitesinin sınırlı olması gibi yapısal problemler sanal alandaki kolektifleri klasik cemaat formundan uzaklaştırmaktadır. Aynı zamanda üyeler arası etkileşimin ortak bir dil üzerinden yürümesi, belirli kural ve sabitelerin var olması, ortak bir kimlik ve dilin hâkim olması gibi özellikler, geleneksel cemaatleri sanal cemaatlerden farklılaştıran diğer önemli unsurlardır.[12] Nitekim geleneksel ilişkilere referansla anlam kazanan ve benliğin kolektif kimlik üzerinden tanımlandığı klasik cemaat algısı (Gemeinschaft) ötekinin bene öncelendiği, resmiyetten ziyade birincil ilişkilerin egemen olduğu bir habitusa karşılık gelirken, sosyal medyadaki devingenlik durumu ve ilişkilerin mesafe üzerinden gerçekleşiyor oluşu "sahiciliğe" ve ötekine gölge düşürür niteliktedir. Bu yönüyle modern teknolojiler geleneksel anlamdaki zaman-mekân algısını ortadan kaldırsa da internet tabanlı platformların kullanıcıları arasında daima bir mesafe üretir. Sosyal medyanın yapay bir zemin üzerinden ilerleyen akışkan ilişkilerle kaim olması durumu, söz konusu ilişkileri tayin eden belirli parametrelerin

inşa edilmesini de imkân dışı bırakmaktadır. Sosyal medya mecralarının konjonktürün de dayattığı hız unsuruyla mütemadiyen bir değişim içermeleri, geleneksel dünya için önemli olan sabite unsuru da ortadan kaldırmaktadır. Sabitelerin olmadığı ve akışkanlığın temel gösterge olduğu sanal ortamlar, birçok problem alanı da ortaya çıkartmaktadır. Bahse konu durum toplumsal gerçekliğin bütününe nüfuz edebilmeyi imkânsız kıldığı gibi toplumsal gerçekliğin ancak fragmanlar düzeyinde kavranabilmesi sonucunu da doğurmaktadır.

İnternetin etkisiyle ortaya çıkan yeni medya türleri, denetimden uzak bir alan olması sebebiyle geleneksel yapılardan oldukça farklıdırlar. Sınanma ve sorumluluk duygusunun ortadan kalktığı, normsuzluğun hâkim olduğu, güvenlikten ziyade özgürlüğün/eğlenmenin (görece özgürlüğün) baskın olduğu bir sanal âlem klasik cemaat formatından birçok yönü itibariyle oldukça farklıdır. Geleneksel cemaatlerin mensuplarıyla iletişimi/ilişkisi gündelik işlerden ve zor zamanlardaki dayanışmanın hayatiyetinden geçerken, sosyal medyadaki kalabalıklar bu hayatiyeti ancak ve ancak "hissetmiş gibi" görünebilirler (kavramak mümkün olmaz). Sanal mecraların toplumsal hareketlerde bir cemaat oluşturması ve kitleleri eyleme sevk etmesi, görünürde sosyal dayanışmanın bir sonucu gibi gözükse de bu durum gerçekte bir yokluğa da yol açabilmektedir. Kitlelerin mobilize olduğu ve toplumsal hareketlerde bireyin bu kitle içerisinde pasifize edildiği de göz önünde bulundurulduğunda, aslında sanal cemaatlerin birlikten ziyade hiçliğe tekabül ettiği de görülmektedir. Bu durumda birey, tıpkı kitlesel hareketlerde olduğu gibi akletme yetisinden uzak bir şekilde o kitlenin insiyakına ortak olmakta ve hareketin niteliğini sorgulamaksızın kolektif eyleme dâhil olabilmektedir.[13]

Sanal cemaatler bu anlamda şeffaf görünümlerinin ardında yüzeysel ve sık dokulu bir mekanizma örneği göstermekte ve farklılıkları minimize edici bir işlev görmektedirler. Klasik cemaatlerin dışa kapalı yapısı ve farklılıklara tahammül derecesinin düşüklüğü, sanal mecralarda daha somut görülebilmekte ve radikal eğilimler kendilerine daha fazla temsil alanları bulabilmektedirler. Sorumluluk ve yaptırım duygusunun etkin olamadığı söz konusu ortamlar, her türlü radikal eğilimin potansiyel tezahür alanları olmaktadırlar. Bu yönüyle bakıldığında sanal cemaatler Richard Sennett'in ifadesiyle birer "Destructive Gemeinschaft, (yıkıcı cemaat) örneği göstermektedirler.[14] Bu nedenle, bir tür kamusal alan işlevi gördüğü varsayılan sanal ortamların, farklılıkların herhangi bir kısıtlamaya tabi tutulmaksızın kendilerini ifade edebildikleri, eşit ve demokratik türde bir kamusal müzakereye olanak sağladıkları ve nihayette ortak fikirle eyleme geçtikleri bir alan olabilmeleri ancak ve ancak idealize edilmiş bir ütopya olarak tartışılabilir.[15]

Mahremiyet Algısı

Yeni medya ortamlarının toplumsal değişim açısından önemli bir diğer sonucu da mahremiyet algısında yaşanan değişimdir. İnsanların kendi özeli dışındakini kendisiyle belirli bir mesafede ilişkiye sevk etmesi ve eylemlerini o mesafe üzerinden inşa ettiği bir sosyal düzenin dinî terminolojinin ifadesiyle mahremiyet olgusunun dijital dünyadaki konumu nedir? Modern ya da postmodern hayat düzeni içerisinde mahremiyetin dönüşümü nasıl gerçekleşmektedir? Hiç kuşku yok ki gelenek içerisinde anlam kazanan ve bugün farklı bir duruma tekabül eden mahremiyet konusu, gündelik hayatın sosyolojisi çerçevesinde önemli değişimler geçirmiştir. Eylem saiklerini dine referansla tanımlayanların ve dahi sekülerlerin sanal mecra kapsamı içerisinde nasıl bir mahremiyet algısı vardır? Başkası ile olanla ilişkimizin seviyesini belirleyen ve o ilişkideki sınırları tesis eden bir çerçeve üreten mahremiyet mekanizmasının bugün çoğu açıdan etkisini yitirdiğini söylemek gerekmektedir. Bugünün toplumu bir yönüyle gözetim toplumu ise diğer bir yönüyle de "gösteri toplumu"dur. İnsanların teşhir için yarışta oldukları bir dönemde klasik gözetlenme mekanizmalarına olan itiraz yerini talep edilme arzusuna bırakmaktadır. Geleneksel dönemde gözlenmekten rahatsız olanlar günümüz toplumunda görünmek amacıyla gözetim mekanizmasını cezbedici bir unsur olarak kabul etmektedirler. *Truman Show*'daki yahut *Black Mirror*'daki (White Bear bölümü) cebri ve seyirlik gözetlenme mekanizmalarının yerini isteğe bağlı biri bizi gözetliyor ve Survivor türü seyirlik gösteri programlara bırakması üzerine düşünülmesi gereken ve mahremiyetin dönüşümü hakkında da önemli ipuçları veren örneklerdir. Bauman'ın gözetlenme arzusunun dışlanmayı önleyecek bir işleve sahip olduğunu söylemesi bu noktadan bakıldığında daha da anlaşılır hâle gelmektedir.[16]

İnsanların yaşam dünyalarını iradi olarak seyirlik bir malzemeye dönüştürmesi teknik ürünlerle girilen ilişkilerin yapısal sonuçlarıyla da yakından ilişkilidir. Nitekim bireylerin herhangi bir sınır tanımaksızın ya da yeni esnek sınırlar üreterek dâhil oldukları sanal mecralar bir süre sonra kendi yapısını dayatmakta ve o yapının birey üzerinde derin tesirler oluşturmasına yol açmaktadır. Çevrimiçi mecralarda aktif olarak yer alanların, profil resimleri, ilişki durumlarına dair beyanları, aile ve arkadaşlarıyla çekildikleri fotoğraflar ve daha özel durumların, kamusallaştırılması amacıyla paylaşılması, söz konusu alanların yapısal tazyikiyle ilişkilendirilebilir. Günlük hayatta benliğin sunumu ve kabulüne ilişkin bu pratikler, bireyin gruptan dışlanmaması ve kabul görmesi için önem arz eden unsurlardır. Gündelik hayatın içerisine sirayet eden çevrimiçi kamusallıklar, gerçek hayatta da bahse konu yönleriyle önemli değişimlere neden olmaktadır. Teknik gelişmelerin insanın özünü yıprattığı[17], teknoloji ve kapitalizm arasındaki yapısal işbirliğinin yaşam dünyalarında radikal değişim ve dönüşümlere neden olduğu gibi sorunsallar, teknolojik deterministlerin perspektifinden bakıldığında daha anlaşılır olacaktır.

Sonuç

Teknolojinin toplumsal değişimin ana unsurlarından oluşu, teknikle kurulan ilişkinin mahiyetine yönelik teorilerin tartışılmasına imkân sağlamıştır. Bu çalışma boyunca teknolojinin sosyal hayatın farklı alanlarında yarattığı değişim analiz edilmeye çalışılmıştır. Teknikle kurulan ilişki biçiminin yaşam dünyalarında yarattığı yansımaların konu edindiği bu yazı, teknolojik determinizmden hareketle sosyal değişmeyi sorunsallaştırmıştır. Yazı boyunca tekniğin toplumsal değişmedeki belirleyiciliği negatif teknolojik deterministlerin teorilerinden hareketle değerlendirilmiş, değişen toplumsal dünyamızın farklı tematiklerini odak alınarak bu tematiklerin seyri üzerine analizler yapılmıştır.

---

[1] Martin Heidegger'in Bestalt (el altında tutmak) fiiliyle kastettiği eşyaya hâkim olma ve onu dilediği şekilde düzenlemek için el altında tutma isteğidir. Modern teknik bu yönüyle her şeyin gizini açmak ister. Modern teknikte tüm nesneler, işlenebilir, düzenlenebilir ve ikame edilebilir şeyler olarak el altında duran nesneler hâlindedirler. El altında tutulan şeyler modern tekniğin imkânlarıyla bir anlamda şekillendirilebilir ve istenilen şekilde dizayn edilebilir. Heidegger'e göre bu bir meydan okumadır. Heidegger, kendi gizini açanı el altında duran olarak düzenlemek için oraya toplayan meydan okuyucu talebi ise çerçeveleme (Ge-stell) olarak adlandırmaktadır. Martin Heidegger, *Tekniğin Özüne İlişkin Soruşturma*, Çev. Doğan Özlem, Paradigma Yayınları, 1998, s. 59-68.

[2] Teknolojik Determinizm içerisinde sayılabilecek bazı yazarlar: Marshall McLuhan, Neil Postman, Walter Ong, Joshua Meyrowitz.

[3] Karl Marx ve Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, Alter Yayıncılık, 2008. s. 98

[4] M. McLuhan, *Gutenberg Galaksisi: Tipografik İnsanın Oluşumu*, Yapı Kredi Yayınları, Çev:Gül Çağalı Güven

[5] W.Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, Metis Yayınları, 2008, s.97

[6] N. Postman, *Teknopoli: Yeni Dünya Düzeni*, Paradigma Yayınları, 2009.
[7] Postman, age., s. 24
[8] E.Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, s.46.
[9] F.Altun, Teknolojik Determinizm ve Bir Muhalefet İmkânı Olarak İnternet (2003) (*Sivil Toplum Dergisi*) s.7-15
[10] McLuhan'ın dinî kimliğinin düşüncelerindeki etkisini inceleyen bir çalışma için bkz. Fahrettin Altun, Kutsal medya, kutsal çağ: McLuhan düşüncesini anlamaya katkı, *DİVÂN İlmî Araştırmalar*, sy. 21 (2006/2), s. 63-88.
[11] Nahed Eltantawy, Julie B. Wiest, Social Media in the Egyptian Revolution: Reconsidering Resource Mobilization Theory, International Journal of Communication 5 (2011), Feature 1207–1224. Christos A. Frangonikolopoulos Ioannis Chapsos: Explaining the Role and the Impact of the Social Media in the Arab Spring, *GMJ: Mediterranean Edition* 7(2) Fall, 2012.
[12] Van Dijk, J.A.G.M. (1997) The Reality of Virtual Community. Trends in Communication, 1 (1). s. 46.
[13] Sanal mecralardaki linç kültürünün bireyin akletme yetisinden bağımsız gerçekleştiği ve yıkıcı cemaatlerin birbirlerini linç ederken herhangi bir ilkeyi dikkate almaması, bireyin kitle içerisinde pasifize edildiğinin sanal ortamlardaki örneklerini göstermesi açısından önemlidir. Gustave Le Bon'un teorik modelinden hareketle dijital ortamlarda yer alan bireylerin kitle içerisinde edilgen bir pozisyon aldığını ve sanal formların kamusal alanın olmazsa olmazı olan diyalog kültürüne imkân tanımayacağını savlayan bir çalışma için bkz. Hans Koechler, The New Social Media and The Reshaping of Communication in the 21st Century: Chance or Challenge for Dialogue? *9th Doha Conference on Interfaith Dialogue* (25 October 2011).
[14] Richard Sennett, *In The Fall of Public Man*,
[15] Klasik kamusal alan teorileri, ortak bir zemin üzerinde inşa edilen tartışmaların nihayette bir ortak eylemle sonuçlanması ve farklı öznelerin herhangi bir sınırlandırmaya maruz kalmaması ve eşit bir konuşma durumunun temin edilmesi üzerinde bina edilir. Jürgen Habermas, "*The Structural Transformation of the Public Sphere*" kitabında kamusal alanın oluşabilmesi için bazı şartların yerine getirilmesi gerektiğinin altını çizer: Katılım herkese açık olması, katılımda yer alan herkesin eşit ve özgür olması, konuşmaların aleniliği, yurttaşların katılımının önündeki engellerin kaldırılmış olması ve bu alana erişimin garanti altına alınmış olması. Bkz. Jürgen Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, Çev: Thomas Burger, MIT Press, Cambridge, 1991.
[16] Zygmunt Bauman, David Lyon, *Akışkan Gözetim*, İstanbul: Ayrıntı Yay. 2013, s. 31.
[17] Fahrettin Altun, M. McLuhan ve J. Baudrillard'ın Medya Kuramlarının Karşılaştırmalı Çözümlemesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 206.

Dominic Pettman

İngilizceden Çeviren: Cansu Dikme

AŞK VE BAŞKA TEKNOLOJİLER[1]

Aşk, taraflardan birinin söylemini değiştirdiğine işarettir.
Jacques Lacan, *On Feminine Sexuality*

İlk tokalaşmayı bir düşünelim. Batıda sıklıkla karşılaşılan ve bu sebeple tüm dünyada gitgide yaygınlaşan bu el hareketi, ticaret ve topluluğun puslu mitolojik geçmişine kadar uzanır. Tokalaşma selamlama işaretidir, girizgâhtır, iletişim kurmaktır, uzlaşmaktır. Sistine Chapel'in tavanındaki Mikelanjelo'nun, Tanrı ve Âdem'i parmak uçlarıyla birbirlerine dokunurken resmettiği tabloda biri diğeri ile karşılaşır ve *temas* kurar. Sınır (iki kişiyi birbirinden ayıran boşluk) aşılır ve eş zamanlı olarak olumlanır (çünkü birbirini sıkan iki avuç, birinin diğerinden ayrıldığı noktayı işaret etmeye devam eder.) Bu yüzden tokalaşma, iki öznenin de kendisini bağımsız olarak algıladığı ve bu boşluğu kapatmaya çalıştığı bir ters ayna evresidir.

Aynı şeyi, kendini karşındakine yaklaştırma istenci açısından tokalaşmanın daha tutkulu hâli olan öpüşme için de söylemek mümkündür. Aşk "bizzat" bu iletişim kurma, yakınlaşma ve birleşme istencinin harekete geçirilmesine dayanır – belki de bu hareketin *kendisidir*. Bu daimi iletişim kurma istenciyle diğer tüm dilleri mümkün kılan sosyal tabanın bir dilidir aşk. Dil, bir etkileşim tekniğidir ve bu yüzden bir tür teknik[2] olarak nitelendirilir. Fakat burada anlatılmak isteneni –*aşk, teknoloji* ve *topluluğun* aslında aynı olgu ya da süreci işaret eden terimler olduğunu– anlamak için, kavramsal araçlarımız[3] açısından daha açık sözlü olmalıyız.

Burada karikatürize edilen bu tokalaşmayı, Bernard Stiegler'ın *Technics and Time* (1988) adlı kitabındaki insanlığın tarihine dayandırıyorum. Stiegler'ın çalışması, Rousseau, Simondon, Leroi-Gourhan, Heidegger'den tekrar tekrar yapılan okumalar ve Prometheus ve Epimetheus destanı aracılığıyla "insan" kategorisinin yaratılmasına dair bir tartışma sunuyor. Bu çalışma, Rousseau'nun, tamamen bağımsız ve kendi içinde yaşayan, bu sebeple de diğerleriyle bir sosyallik durumu olan etkileşim içine girmeyen İlk İnsan'ın tasviriyle başlar.[4] Biz bu ilk insanın bir ağacın altında oturdu-

ğunu, belki bir muz yediğini, zevk ve acının bulanık psikolojik kayıtlarının yapıldığı düzeyin üzerinde bir zihinsel aktivite derdinin olmadığını hayal ederiz. Bu adam, "âdeta, daima tam ve eksiksiz biçimde kendisini götürür" (Rousseau), ihtiyaç duyduğu sadece yiyecek, sıcak ve (öz)bilincin aydınlattığı dilin gelişim öncesindeki diğer davranışlardır. "Her şey içimizde," der Stiegler, "başlangıç noktası ise içimiz" (116).

Ancak bu noktada ilk insanların birbirleriyle iletişim kurmak istedikleri; ellerinin, ayaklarının, gırtlaklarının, başparmaklarının ve surat ifadelerinin biyo-iskeletsel mantıklarının peşinden gittikleri evrimsel nokta gelir. Ve farklı ön türemeler ortaya çıkar: konuşma, kavrama, ulaşma. El ve dil araç olur; aslında bu oluşum, öncesinde "el" ya da "dil" diye adlandırabildiğimiz bir şey değildir. Ve böylelikle İlk İnsan'ın dışa açılması başlar; bu, insanın hayvanların teknik olmayan iç dünyasından çıkıp dış dünyada varlık edinmesine işaret eder. Aslında: "Bu dışa açılma konusu... insanlaşma sürecinin temelidir." (Stiegler, 1998, 116). Stiegler, Rousseau'nun insanın kökeni fablını yeniden yazarak temel hayvansal, zamansal ve varoluşsal imaları olan bir hareket olarak teknoloji fikri üzerinden düşünerek oldukça işe yarar bazı noktalara değinir. Çünkü eğer ki "konuşma hâlihazırda bir ön türeme ise, o hâlde "insanın kendisi dışındaki her çıkış doğallığın yitirilmesidir. (116). İnsan, kendisini uzaklaştırdığı doğal ortamdan bir adım ötededir. "İnsanlaşma... insan görünüşünün tekniğin görünüşü olması demektir" (141).

Bu dışa açılma fikrinin sadece içeriden dışarıya hareket etmek olmadığını, bizzat hareket aracılığıyla *bu ayrımı* yaratan bir gidişat olduğunu anlamak önemlidir. Bu, Simondon'ın "aktarım ilişkisine" bir örnektir: "Devresini kuran, kurduğu bu devrede bir devrenin diğerinin önüne geçemediği çünkü sadece içinde bulundukları ilişki dâhilinde var olan bir ilişki" (Derrida 2002, 161). Başka bir ifade ile "dışı" yaratan dışa açılma anı öncesinde "iç" yoktur: "İç ve dış taraf, dolayısıyla hem birini hem de ötekini yaratan hareket esnasında oluşur: sırasıyla birbirlerinin oluşturdukları, sanki insanlığın teknolojik doğumunun gerçekleştiği an" (Stiegler, 1998, 142). Başka bir deyişle, iç ve dış taraf "karşıt olmaktan çok uzak iki devrenin birleştiği birincil bir tümleşiktir (ve aynı sebeple, tek seferde, tek harekettedir.)" (152).

Buna göre, insan tekniktir ve yapay yaratıların insanlığı lekelemediği bir varmış bir yokmuş romantizmine giremeyiz. Hz. Âdem'in cennetten kovulması cenneti duyduğumuz ilk andır ya da bunun öncesinde insan "tarihinin" bir parçası olarak düşünülebilecek bir andan bahsedilemez. Eğer elin kendisi bir araç, konuşma ise teknoloji ise bu durumda insan her daim hâlihazırda teknolojik bir hayvandır. Bu yüzden, içinde bulunduğumuz toplumsal konuma "düşüşümüz" sadece teknolojinin içine düşüşümüz değildir, daha özel

anlamda zamanın içine bir düşüştür. İlk İnsan, ölümün varlığının bir parçası olduğundan haberdar değildi çünkü önceleme teknolojisi (dil, dilbilgisi, kültür) olmadan bunu sezmesi mümkün değildi. Yani, insan kendisinin birçok arasındaki bir, varlıklar arasındaki varlık, her ikisi de ölümün bilincindedir, olduğunu algıladığı an ile eş zamanlı olarak ortaya çıkar.

Stiegler bize der ki "ilk insanın hayal gücü ya da geleceği olmadığından ve tüm bunlara rağmen bir anısı ya da geçmişi de olmadığından âdeta aşksız, arzusuz bir varlıktır" (131). İlk İnsan, bugün tutku dediğimiz şeyden bihaberdi çünkü, Rousseau'nun deyimiyle, her kadın eşit ölçüde erkeğin niyetine karşılık verir (Stiegler, 131). Bu yüzden aşk, ancak ve ancak bir anda ve dışa açılma anında ortaya çıkar ki daha önce de gördüğümüz gibi, teknik-tir. Dolayısıyla aşk topluluk teknolojisidir, ötekiliğin ve birleşmenin kabul edilmesi ve farkına varılmasıdır. Farklı olarak, teknoloji topluluğa duyulan aşktır, Freud'un zaman içerisinde dayanıklı toplumsal ilişkiler planlayan ve inşa eden mitik Eros'udur. Dahası topluluk, teknoloji aşkıdır, aşkın teknolojisidir; yeniden birleşen üçlü, kendisi ait olma söylemi üzerinden düşünme eylemindeki önemli üçüncü devreyi yansıtır.

Peki ama neden aşk? Bu, basit bir tokalaşmadan çok fazla şey beklemek değil mi? En nihayetinde, bu şekilde imzalanan anlaşmalar ikili oyunlara sebep olur ve insanlar sevgilisinin penceresi altında serenat yapmaya ne kadar hazırsa birbirlerini eleştirmeye de o kadar hazırdır. Şimdilik, *aşkı* en müphem hâliyle kullanıyorum, Eros ve agapenin gücü ya da toplulukların gelişmesine izin veren genel bir iyi niyetin amacı gibi. Bu bağlamda aşk, etik ile ilişkili felsefi ve toplumsal ilkedir, topluluğun temellerinden ve soyut bir kategori olan insanoğluna atfedilen aidiyet hissini yaratır. Bu tür bir aşk için kullanılabilecek bir diğer kelime ise *empati* veya *sempati* olabilir; birbiriyle örtüşen bu iki kelime, bir kimsenin kendisini bir başkasının yerine koymasını mümkün kılan bir tür görünmez bir aracıdan bahseder.[5]

Empati, yukarıda anlatılan dışa açılma sürecinin gizlenmesidir çünkü biri olmadan diğerinin olması imkânsızdır. Birçoklarının dışarı atılan dış iskeletlerinden oluşan mercan resifleri gibi, empati de "birbirimize yapışmamızı" sağlayan toplumsal bir yapıştırıcıdır. Karmaşık bir geribildirim döngüsü içinde, sayısız toplumsal ticaret yol ve ağı birincil olarak ekonomiyi destekleyen tokalaşmaları görmezden gelen empatik devreleri takip eder.

Bu noktada şu soru akla gelir: Toplumsal özneler, "zamanın" ya da "kültürün" içinde oldukları gibi empatinin de içinde midir? Hemen olumsuz cevabımızı verivéririz ve sonrasında verdiğimiz cevabı aklamaya çalışırız çünkü bu şekilde düşünmenin yarattığı tehlikelerin farkındayızdır. Benjamin'in "boş homojen zamanın" basitleştirilmesine karşı uyarması gibi,

biz de bizi öznelliği etik, dil, zaman, teknoloji ve kültür aracının bir şekilde dışında ya da öncesinde görmeye iten istekten kaçınmalıyız.

Yine, peki neden aşk? "Boş homojen bir aşk" içerisinde yaşadığımızı düşünebilir miyiz? Şüphesiz, aşkın "içine" düşmek mitik zamanın "içine" düşmek ile ilişkilidir fakat bu noktada ayrıntılar eksiktir. Eğer ki insanın teknikten ayrılması mümkün değilse zamandan ayrılması da mümkün değildir. Bu yüzden yapılması gereken, öznelliğin teknoloji, zamansallık ve kültürel iletişim aracılığıyla şekillendirilme, yeniden şekillendirilme ve yapılandırılma biçimlerine özellikle dikkat kesilerek öznellik ve aşk arasındaki bağ üzerine yeniden düşünmektir. Ancak o zaman aşığın söylemini "ters uyumun" metafizik gerekliliklerinin engel yaratmadığı bir şeye yeniden kodlayabiliriz (örn. romantik-insancıl tavrın güç algılanan şiddetli ve riyakâr miyopluğu).

Binlerce Platon

Ve eğer ki tanrılara sadık kalmazsak
yeniden bölünme ve tıpkı kolonlar üzerine
oyulmuş yarım burunlu figürler gibi ortalıkta bas-rölyef
gibi dolaşma tehlikesi ile karşı karşıya kalırız ve çete gibi oluruz.
Aristofanes, Platon'un *Sempozyum*'undan

Bazı kelimeler aşk kadar yapışkan, aşk kadar kaygan ve aşk kadar haindir. Bu sebeptendir ki "aşkın kendisini" tanımlamaya çalışmayacağız. Laf arasında olur da aşkı tanımlamak için bir jest yaparsak, bu jest muhtemel sonsuz anlam kümesi içinde tek olduğunu hemen kavrayacaktır. Bunun yerine, bizim odağımız bir *söylem* olarak aşk fikrini açmaktır. Diğer bir deyişle, sorumuz "Aşk nedir?" değil "Âşık olmak nedir?" olacaktır. Ancak ele aldığımız bu olguyu –romantizm, aşk, şehvet, tutku, yakınlık, erotizm, özlem, bağlılık, arzu, cinsellik, saplantı– *değişken* gruplaşma olarak tanımlamayı seçiyoruz. Söz konusu gruplaşma söylem aracılığıyla oluşturulur ve aşk denilen bu şeyin farklı kültürel ve tarihsel soybilimine dahil edilir. Dolayısıyla, bu noktada temel sorularımızdan biri akla gelir: cinsellik ve metinsellik arasında bağ kurmamızın en iyi yolu nedir?

Âşık kişinin söyleminin diğer adı, Roland Barthes'ın dediği gibi, "imge dağarcığı"dır. İmge dağarcığı bizden önce gelir, bu gerçek La Rochefoucauld'ya şöyle dedirtmiştir: "Eğer insanlara aşktan bahsedilmeseydi, asla âşık olmayacaklardı." (Polhemis, 1990, 121). İmge-grubu, çocukluğumuzdan beri özümsediğimiz ve içselleştirdiğimiz aşk hikâyelerinin çoğunlukla edebiyat, fakat televizyon, film, dedikodu, masal, dergi vb. aracılığıyla da aktarılan söylemsel mirasıdır. İmge-dağarcığının, hayal ürünü mizansen-

lerimizi oluşturduğumuz aşk imgelerinin dünya veri bankası olduğu düşünülebilir.

Metaforu biraz bükmek gerekirse, imge-dağarcığı bir *koddur*. Bir bilgisayar kodu gibi, imge-dağarcığı da bir program, yazmak, burada toplumun içine yazılmıştır, şeylerin işleyişini sağlamak üzere tasarlanmıştır. Ancak, gizli bir kod gibi, bu kodu çözmeyi öğrenmeliyiz. "Her birimiz bu kodu kendi hikâyesine göre doldurabilmeliyiz" der Barthes, "zengin ya da fakir, figür orada olmalı, yer (bölme) ona ayrılmalı" (5). Kitap boyunca aşkın kodlanması fikrine geri döneceğiz fakat ben şimdilik samimi davranmamız için gerekli bir dizi işletim talimatlarından bahsedeceğim.

Bu kodun ilk programcılarından biri Platon'dur, aşk hakkında birbiriyle çelişen birçok fikir duysak da bilhassa *Sempozyum*'u bu konuda iyi bir örnektir. Phaedrus'a göre tüm güçlerin en eskisidir: "Önce Kaos geldi, sonra da bağrı geniş Toprak ve peşine Aşk. Başka bir deyişle, Kaos'tan sonra, Toprak ve Aşk, bu ikisi varlığa büründü" (705). Buna karşın, Agathon Aşk'ın tanrıların en genci olduğuna, "her daim genç kaldığına" inanır. Bunun üzerine, fizikçi Eryximachus tartışmaya kendi uğraşı üzerinden yaklaşır:

> Tıp, genel anlamda bedenin duyduğu aşk ve arzuların bilgisi ve bunların içinin nasıl doldurup boşaltılması gerektiği olarak kabul edilir; ayrıca iyi bir fizikçi saf bir aşkı kirli bir aşktan ayırabilen ya da birini ötekine çevirebilen kişidir; eğer ki becerikli bir doktor ise aşkı nasıl yok edeceğini ve aşılayacağını bilir ve bünyedeki en düşmanca unsurları uzlaştırabilir ve onların arkadaş olmalarını sağlayabilir. (715)

Burada tıp, teknoloji ya da tekniğin ötesinde, aşkın derinlemesine kavranmasını gerektirir ve aslına bakılırsa aşkın sisteminden ve işleyişinden ayrılmaz. Dolayısıyla bu tutum, sadece bireysel bedenin değil toplumsal bedenin de yararınadır, böylelikle aşk, teknoloji ve topluluğun çözülmez sarımını bir kez daha görmüş oluruz.

Eryximachus'un bu sözleri akabinde, Aristofanes (tartışmaya karşı gösterdiği bir tür histerik hıçkırma tepkisi sebebiyle aşk hakkındaki fikirlerini ertelemek zorunda kalmıştır) mayası doğuştan çift cinsiyetli varlığın fablı -ki bu öykü Batıdaki tüm aşk tartışmalarını bilinçaltına işler- ile eğlendirir. Aristofanes'e göre:

> En başta, bugün olduğu gibi iki değil üç tane cinsiyet vardı: kadın, erkek ve bu ikili yapısına uygun bir isme sahip ikisinin birleşimi; bu üçüncü cinsiyet bir zamanlar gerçekten vardı ama artık yok ve ona verilen ad sadece bir serzeniş terimi olarak korundu. İkinci olarak, ilkel insan yuvarlaktı, dört eli ve dört bacağı vardı, sırtı ve yanları bir çember oluşturuyordu, tek başı

> iki yüzü vardı, farklı yönlere bakıyordu, yuvarlak bir boyun üzerine oturmuşlardı ve tıpatıp aynıydılar; kulakları da dört taneydi, iki tanesi saklıydı, diğer ikisi ise haberleşmek içindi. Dört ayağı ve dört kolu üzerinde, hızlı bir şekilde çok kez yuvarlanabiliyordu; hızlı koşmak istediği zaman yaptığı bir şeydi. (719)

Bu çift cinsiyetlilerin patırtılı arsızlığından yılan Zeus, onları ikiye bölerek çift cinsiyetlilere bir ders vermeye karar verir:

> Ayrımdan sonra, insanın iki parçası, ikisi de diğer yarısını arzulamaktadır, bir araya gelir ve bir bütün olmak için yanıp tutuşarak birbirlerine sarılırlar ve hiçbir çaba göstermezlerse açlıktan öleceklerdir çünkü ayrıyken hiçbir şey yapmak istemezler... Birbirimizden ayrı olduğumuzda her birimiz insanın tapusuyuz, yassı bir balık gibi sadece bir tarafımız vardır ve her daim diğer yarımızı ararız. (720-21)

Kilit bir anda, aşkın gizemli mekaniği, teknolojinin hayata geçirilmesi ile gün yüzüne çıkar (Hephaestus'un, demir ve metalbilim tanrısı, yaptığı gibi):

> Var sayın ki Hephaestus, elinde aletleriyle, yan yana yatan çifti birleştirmeye geldi ve "Siz insanlar, birbirinizden ne istiyorsunuz bakalım?" dedi. Onlarsa bunu açıklayamadı. Ve dahası varsayın ki Hephaestus kafalarının karışık olduğunu görünce "Tamamen bir olmayı istiyor musunuz; gece gündüz birlikte olmayı? Eğer ki istediğiniz buysa, ben sizi birbirinize karıştırmaya ve birlikte büyümenizi sağlamaya hazırım, ikiyken bir olacaksınız ve tek bir bireymişçesine sıradan bir hayat yaşarken ve öldükten sonra iki değil tek ruh olacaksınız –Şimdi size soruyorum içtenlikle istediğiniz, elde ettiğinizde tatmin olacağınız bu mu?" –bunu duyduğunda bu buluşmanın ve birbirine karışmanın, iki değil tek olmanın insanın en eski ihtiyacının bir ifadesi olduğunu inkâr edecek tek kimse yoktur. Ayrıca, insan doğasının özünde tek, bizimse bir bütün olmamızın ve bütünlüğü arzulamamızın ve onun peşinde koşmamızın sebebine aşk denir. (722)

Simyayı hayvancılık ve tıp ile ilişkilendiren eksik tanımlanmış işlem aracılığıyla Hephaestus'un aletleri aşkın ısrarcı söyleminin bağlanma arzusu, bütünlük arayışı, "iki değil tek olma" olduğunu fark etmemizi sağlar.

İlginçtir, Prometheus'u Caucasus Dağı'ndaki bir kayaya zincirleyen, bir kez daha Zeus'un dediğini yapan Hephaestus'tur. Ancak, bu görev onun hoşuna gitmez ve Aeschylus'un oyunu *Prometheus Bound*'da "Seninki kadar yaralı bir kalp ile, seni bu ıssız zirveye zincirleyeceğim... İnsan ırkıma gösterdiğin nezaket karşılığında bunu kazandın." der. Hephaestus ekler,

"Maharetimden nefret ediyorum, ellerimdeki hünerden nefret ediyorum."

Güç: Neden nefret ediyorsun ki? Olaya düz bak: Burada suçlanması gereken sahip olduğun marifet değil.

Hephaestus: Doğru ama keşke başka bir hünerim olsaydı. (1961, 21-22)

Ancak yukarıdaki Stiegler'ı ilgilendiren tartışmanın da gösterdiği gibi, demircinin marifeti aslında "şu anki sıkıntılarından sorumlu tutulması gerekendir". Prometheus, kardeşinin unutkanlığını telafi etmek için insanlığa ateş teknolojisini verir. Aristofanes aşk, teknik ve bilhassa fani bilinç arasındaki gruplaşmayı açıkça fark eder.[6] (Yeri gelmişken Deleuze ve Guattari'nin metalin Organları olmayan Beden olduğunu, metalbilimcinin ise makine ile filumun temel unsuru olduğunu söylediğini eklemeliyiz. Aslında, bu ikili demircilerin içgüdüsel olarak seyyar ve gezgin olduklarını hatta belki alet, silah ve bu gibi malzemelerin hem ürettiği hem de peşinden gittiği hareket yolları aracılığıyla Avrupa'daki alana şekil verdiğini iddia eder [1999, 410-15]).

Demir ve metalbilim tanrısı olarak Hephaestus her tür detaylı makine ve aletten sorumluydu. Mekanik araçlarından biri, karısı Afrodit'in –Aşk tanrıçası– sevgilisi Ares'in kollarından kapmış ve diğer Olimpialıların alay ve yargılarına terk etmiştir. Bu yüzden teknik, eşitlemenin ayrılmaz bir parçasıdır, birden iki yaratmak için dürtüyü önce birleştirir sonra ise ve reddeder veya tam tersini yapar.

Böylelikle, takip eden 2500 yıl içindeki tüm radikal kırılmalara ve değişimlere rağmen, bu temel aşk tanımı –buluşma ve birbirine karışma– özünde ve önemli biçimde bozulmadan kalacak. Avrupa bilinci ani ve büyük değişiklikler yaşasa da (Hıristiyanlık çağının başında incelikle kendi içine çekilmekten daha bariz "modern süreksizliklere", Copernicus, Descartes, Darwin ve Freud gibi), bu temel aşk portresi Batının Dorian Gray'i olarak kalacak, gerçi Wilde'ın öyküsünde tabloda olduğundan daha dikkat çekici biçimde gözler önüne serilir.

Örneğin, George Bataille'in yirminci yüzyılın ortasında yaptığı erotizm okumasında Platon'un atomik-füzyonel modelinin güçlü yankılarını görebiliriz:

Üreme, süreksiz varlıkların var olduğuna işarettir.

> Kendilerini üreten varlıklar birbirlerinden farklıdır ve bu üretilenler de aynı şekilde birbirlerinden farklıdır, tıpkı ebeveynlerinden farklı oldukları gibi. Her varlık diğer tüm varlıklardan farklıdır... İki varlık arasında bir boşluk, bir süreksizlik vardır. Bu derin bir boşluktur ve ben bu derin boşluğun nasıl ortadan kaldırılacağını bilmiyorum. Yine de, yarattığı sersemliği hissedebiliriz. Bizi hipnotize edebilir. Bu boşluk bir anlamda ölümdür ve ölüm baş döndürücüdür, hipnotize eder.

> Bu boşluk, örneğin, beni dinleyen sen ve sana konuşan ben arasındadır. İletişim kurmaya çalışıyoruz fakat hiçbir iletişim aramızdaki temel farkı ortadan kaldıramaz. Eğer sen ölürsen, bu benim ölümüm değildir. (1986, 12-13)

Aslında Lacan'ın eksiklik fikrinin *Sempozyum*'un, özellikle de cinsiyetçi ve cinselleştirilmiş arzu ile ilgili olan ve göz ardı edilen bölümün, karmaşık bir tamamlayıcısı olduğu tartışılabilir.[7]

Dahası, Aristofanes'in bu bölümün epigrafında yaptığı uyarıda (ve *görünmez* birey'in etimolojisine doğrudan karşı çıkmada) olduğu gibi,[8] *hâlâ daha fazla* bölünme şansı vardır. Bütün bir insan olmak (örneğin insanın *kendisi* olması) için yapmamız gereken matematiksel ve mitolojik konuşmaktır. (Eşimizi tanıtmak için kullandığımız şu ifadeye bakın: "O benim diğer yarım.") Eğer bu hayli uzun bölünme örneğini özümseyebilirsek o zaman belki bir kez daha bölünebiliriz. Bu durumda asıl TEK'in sadece çeyreği olacağız ama –yine de– muhtemelen bu çeyreğin, eksik olsa da, işlevini sürdüren bir varlık olduğunu düşüneceğiz.

Bu bölünme etkisinin önemli yanı Deleuzecü şizofrenik öznenin – Deleuze'ün "bölünmüş"lerinden birinin– yarattığı ilk yankılar değildir, böyle bir durumun sayma ve sayılanları kaydetme zorunluluğu ile kesişme şeklidir: "ve biz çetele gibi olacağız." Bu sebeple, aşktan bahsettiğimizde sadece insanlar arasındaki en eski karşılaşmayı tartışmayız, ki bu ancak daha sonraları kültür aracılığıyla kodlanmıştır, daha çok âşık olan (ya da aşkı arayan) varlıkların ortaya çıkışına eşlik eden *yaradılıştan araç olmayı* konuşuruz. Hephaestus'un aletleri iyileştirici güce sahiptir. Fakat tamamen daha önceki çift cinsiyetli hâlimize geri dönmek insan öncesi, tarih öncesi duruma dönmek olacaktır. Biz ancak sayılabilecek şeyleri sayabiliriz. Ve insanın muntazam biçimde ortaya çıkmasından önce kutsal ve zarar görmüş Titanlar böylesi bir demokratik sürecin parçası olmak için gereken süreyi bekleyemediler. Onlar Rousseau'nun İlk İnsanına şimşekler göndermekle meşguldüler ve cehaletin verdiği mutlulukla yuvarlanıp gidiyorlardı.

Dolayısıyla, atomik aşk modelini ifade eden her Platon için, binlerce muhtemel Platon vardır: öznedeki her bir parça için olan; bu, fabldan bir anlam çıkararak kendisini daha fazla erotik değerlikleri olan bir birim içerisinde yeniden oluşturacaktır. (Aristofanes'in bas-rölyef figürü yeniden bölünürse TEK'in bütünlüğünü yeniden oluşturmak üzere ister istemez yedi "gerçek" eşi görecektir.) İşte fablın Batıda yarattığı etki budur, flörtleşme piyasasının, toplum kümesi içerisinde, yabancılaşması esas birlik arayışıdır. Ancak, Aristofanes'in de uyardığı gibi, Zeus'un bizim zamanımızdan önce sadece bir kere şimşekler çaktırdığını ve bunu tekrarlamadığını sanma

hatasına düşülür. Belki de Platon'un akşam yemeğinde verdiği partiden sonra Zeus'u bir kez daha kızdırmış olabiliriz (kibir dolu geçmişimizde bahsedilen, gerçekleşmesi hayli muhtemel bir durum). Dolayısıyla, birden çok parçayı hatta belki tüm yapbozu aramamız gerekirken Gerçek kayıp Parçayı aramakla meşgul olduğumuzu düşünerek kendi kendimizi gülünç duruma düşürürüz.

Hâliyle, post-romantik dünyada aşk katlanarak çoğalan değerler ve bu değerlerin kontrol edilmesi meselesidir.

---

[1] Bu makale şu kitabın 17-25 sayfalarını içeriyor. Pettman, Dominic. *Love and Other Technologies: Retrofitting Eros for the Information Age.* Fordham University Press, 2006.

[2] Friedrich Kittler biraz daha ileriye gider ve "Eğer ki kitle iletişim araçları insanbilimsel öncüllerse o hâlde insanların sıfırdan yaratılmış bir dile sahip olması mümkün değildir; dili evcil hayvanları, kurbanları ya da denekleri gibi yavaş yavaş geliştirmiş olmaları gerekir." der (1999, 109).

[3] Varlıkbilimin amaçları gereği, fazlasıyla kapsayıcı bir teknoloji tanımı ile çalışmak pek mümkün değildir. Bana kalırsa, ekmek bir teknolojidir. Aynı şekilde posta güvercini, şantaj ve baştan çıkartıcılık da. Lacan'ın *jouissance*'ı "aparat" olarak tanımladığını hatırlayalım; tıpkı Foucault'nun "özün teknolojileri"ni tartışmasını ve Deleuze'ün arzunun "makineselliğinin" izini sürmesini. Bu her şeyi kapsayan *teknik* tanımı, ileriki bölümlerde masaya yatırılacaktır.

[4] Tutarlılık adına, Stiegler, Rousseau ve diğer Avrupalı filozofların cinsiyetçi dilini sürdürüyorum.

[5] Bu yüzden empati sempatiden önce gelir çünkü eğer kendinizi karşınızdakinin yerine koyamazsanız onun için üzülemezsiniz. (Bu felsefi tarih hakkında daha ayrıntılı bir okuma için bakınız Rei Terada'nın *Feeling in Theory*'si, bilhassa "Imaginary Seductions" [31-41] başlıklı bölüm. Empatiden sempatiye doğru atılan adım Helenistik etik tartışmalarına dayanan özgürlükçü-insancıl söylemler tarafından üstlenilir. Ancak, çağdaş popülerin hayal ürünü olan ikonik Hannibal Lecter'in bulunduğu yer, iki terimi bir araya getirmeyi reddedişiyle yakından ilgilidir. Thomas Harris'in adını verdiği romanda, Hannibal kurbanlarının ne hissettiğini anladığını fakat bunun onlara sempati duymasına sebep olmadığını söyler. (2000). (Guy Chardonnens'a bu referans için teşekkürler.)

[6] İlginçtir, Kittler 1936 öncesi yapımı Turing makinesini "bir makine ve bir aletin bileşimi" olarak tanımlar (1999, 18). Dahası, gramofon ve daktilonun gelişiminde, körlük ve sağırlık gibi, fiziksel engellerin içkin rolü, bu sakat Hephaestus'a kadar uzanan nedenbilimdir, üzerinde ısrarla durur. Bu, insanların protez gibi aletler icaz etmeye ihtiyaç duyması gibi sıradan bir fikir değildir; fiziksel sınırlarımızın öz-üretim teknolojisi için gereken *koşullar* olduğunu iddia eder. "İnsanın bu uzantıları" sadece insanındır ve Kittler'ın teknolojinin gelişimini "aşkın ayrışımından ve filtrelenmesinden" farksız "cinsel açıdan kapalı geri bildirim döngüsü" olarak tanımlamasına izin verir (182-84).

[7] Lacan anlaşılması güç biçimde şöyle der: "Tek diye bir şey var." Ancak, bir birliğin bu şekilde ifade edilmesi Aristofanes'in fablına gönderme yapmaz çünkü Lacan'ın sistemi birlik bozulduktan sonra kusursuz biçimde yeniden birleşmeye pek ihtimal vermez. Çünkü "bir ikiyi meydana getirdiğinde (*quand un fait deux*), bunun geri dönüşü yoktur. Yeni bir bir olsa bil tekrar bir yapmak için geri dönemezler. *Aufhebung* felsefenin tatlı hayallerinden biridir" (1999, 86).

[8] Oxford İngilizce Sözlük'ün *birey* kelimesi için yaptığı tanımlardan biri "esasında, özü itibariyle; bölünmez bir öz oluşturan; parçalanamayan." İlginçtir, bireyin bahsinin geçtiği en eski örneklerden biri Baba-Oğul-Kutsal Ruh'tur. (tkb. 1425, St. Bartholomew'in (E. E. T. S.) II'sinde bulunur.) "Sana ve bölünmez Baba-Oğul-Kutsal Ruh'un şerefine". Bu, Aristofanes'in "Başlangıçta üç cinsiyet vardı... erkek, kadın ve ikisinin birleşimi" (Platon 1999, 719) ifadesini hatırlatır.

Salih Günay

ZYGMUNT BAUMAN VE KÜLTÜR İNŞASI

Siyasal, sosyal, kültürel konular üzerine detaylı bir şekilde kafa yormuş özellikle de modernite ve postmoderniteye getirdiği eleştirilerle entelektüel camiada hatırı sayılır bir saygınlığa kavuşan Zygmunt Bauman'ın birey ve toplum merkezinde ele aldığı konular ve bunların insanlık adına analizini yaparken yararlandığı en önemli temalardan biri modernizm ve postmodernizmdir. Kendi tabiriyle; *katı modernizm* ve *akışkan modernizm.* Zygmunt Bauman'ın ele aldığı konuların çoğunu, kendi ürettiği *akışkan modernite* kavramı üzerinden açıklamaya ve yorumlamaya çalışması bu kavrama Zygmunt Bauman'ın çalışmalarında merkezî bir nitelik kazandırmıştır. Zygmunt Bauman çağdaşlarının aksine postmodernliği tanımlarken *sıvılaştırılmış akışkan modernite* tabirini kullanır. Çünkü katılık olarak tabir ettiği modernizmin ileriki aşaması olan postmodernizm evresi; her şeyin katı bir hâlden esnek bir hâle dönüştüğü, kesinliğin yerini göreceliğe bıraktığı sürekli bir değişkenlikle beraber müphemliğin neden olduğu bir karmaşa durumudur. Kendi tabiriyle; "akışkan modernlik her türlü paradigmaya ve aslında konformizme ve rutine hizmet eden yani monotonluğu empoze eden ön görebilirliği sağlayan tüm dengeleyici araçlara karşı sürdürülen ölümüne bir savaşım alanıdır."[1] Bu savaşım alanından *akışkan modernite*nin zaferini ise şöyle tanımlar: "Eski ve artık ölmüş olan düzen öncekinden daha az kırılgan ve varlığını daha bağımsız biçimde sürdürebilen yeni bir düzenle yer değiştirmiştir."[2] Yeni düzenin bu yeni evresinde geçicilik egemen nosyon hâlini almış, hayatın her aşamasındaki durağanlık yerini hızlanan bir eskime ve yenilenme sürecine bırakmıştır.

Bu değişim sürecinin yaşandığı tarihin bu evresinde en çok savrulan kavramların başında da hiç kuşkusuz *kültür* gelmektedir. Modernitenin ilk dönemlerinde kültüre atfedilen görev zaman içerisinde çeşitli anlamsal kırılmalar ve farklılaşmalar yaşamıştır. Bu anlamsal kırılmaları tahlil eden Zygmunt Bauman modernitenin ilk dönemlerinde kültürün ulus oluşturmadaki rolünü tartışmış ve modern ulus devlet yapısı içinde bireyin ve toplumun yapısal olarak yeniden inşa edilmeye çalışılması problemine vurgu yapmıştır. Katı modernitenin bütün veçheleriyle iyice belirginleşmeye başladığı 18. yüzyıl sonlarında kültür kavramına toplumu istenilen kalıba sokmanın aracı rolü biçilmişti. Yani kültür mevcut durumun korunmasından çok artık

bir değişim aracıydı. "Kültür süregelen durumların tanımını, dökümünü ve kodlamalarını kaydetmek değil de gelecekte ki çabalar için bir hedef bir yön bulma aracıydı."[3] Kültür; "kitleleri eğitmek ve geleneklerini rafine etmek, böylece toplumu ve insanları geliştirmeye yani toplumun derinliklerinden toplumun üstlerine çıkarmaya yönelik çabalar şeklinde planlanan, yürütülen tebliğci bir misyona sahipti."[4] Bu tebliğci amaç modernleşmeyle birlikte çözülmeye başlayan eski düzenin korkutulmuş, yönünü kaybetmiş ve geçmişinden kopartılarak kişilikleri kaybolmuş halklarını kültürle terbiye edilerek, modern bir ulusun ve modern devletin bireyi hâline getirmekti. Burada dikkat edilmesi gereken husus bunun güç kullanılarak, tepeden inmeci bir anlayış içerisinde tezahür etmesi ve en önemli icraatçılarının da modern devletlerin yönetici kadrosu tarafından görevlendirilen eğitimli kadroların olmasıydı. Zygmunt Bauman'ın deyişiyle; "aydınlanma projesi kültüre (toprağın işlenmesine benzer bir faaliyet olarak anlaşıldı)bir ulus bir devlet ve bir de ulus-devlet oluşturmak için temel araç statüsü kazandırıldı aynı zamanda bu aracı eğitimli sınıfların ellerine emanet etti."[5] Kültürün bu misyonuna ek olarak ileriki tarihlerde ulus devletlerin en önemli itici gücü olan nüfus sayısının artması –işçi ve asker sayısı demektir– ve birtakım ekonomik kaygılar ulus devletleri kendi sınırlarının ötesinde bölgeler bulmaya itti; bu da devamında uzak bölgelerin sömürgeleştirilmesi durumunu ortaya çıkardı. Kültürün mevcut uyarıcı ve tebliğci misyonuna ek olarak üçüncü dünya insanlarının aydınlatılması fikrinin aynaya yansıyan şekli olan, "beyaz adamın misyonu ve yerlileri vahşi durumlarından kurtarmak" şeklinde yorumlanarak gelişmiş dünyayı sorgulanamaz mükemmellikte taklit edilen ve dünyanın diğer bölgelerine medeniyet götüren bir konuma soktu. Bütün bu çabalara rağmen sadece belli merkezlerde kısmî bir başarı sağlaması kültür inşacılarını yerel halkın yaşam gerçeklerini kendi idealize etikleri standartlara ulaştırmayı başaramadan geri dönmeye ve kazandıkları mevzileri korumaya zorladı. "Kültür artık eskilerin atak, gözü pek girişimleri, akınları ya da misyonları yerine kendini, ulus devleti değişen rüzgârlardan, karşı akımlardan koruyan ve değişen havanın fırtınaları ve kaprislerine rağmen gemiyi doğru rotada tutmaya yarayan bir denge aracına döndü."[6] Kısacası, kültür bir uyarıcıdan bir sakinleştiriciye, modern devrimin cephaneliğinden koruyucu ürünler deposuna dönüştü. Kültürün misyonunda meydana gelen bu pozisyon kaybı dönemsel olarak modernliğin katıdan sıvıya dönüştüğü sürecin bir başlangıcıydı. Modernitenin bu evresinden var olan her şeyin köklü bir değişime uğraması kültürü günümüze kadar sürecek olan akışkan modern bir yapıya dönüştürdü. Çünkü akışkan modern dünyanın yeni insanı; kesin katı tercihleri olmayan, seçimlerinde geçiciliği doğru davranış biçimi olarak gören katı

standartlar yerine daha esnek –Bauman'ın deyişiyle omurgasız– zevk anlayışına sahipti. Geçici bir çevreyi sürekli olarak yeni nesnelere sahip olmayı, tüketebilmeyi ve bu nesnelerden kolayca vazgeçebilmeyi söz konusu hâline getiren bir birey. Bu birey aynı zamanda tüketim toplumuna giden yolun en önemli sacayağıydı. "Üretimin ağır bastığı ve üyelerine meslekleriyle ilişkili kimliklerin atfedildiği bir toplum yerini tüketimin ağır bastığı ve tüketime bağlı kimliklerin önem kazandığı bir topluma bırakmıştı."[7]

Zygmunt Bauman tüketicileri bir tüketim nesnesinden ötekine koşar hâle geldiklerini ve gereği gibi işleyen bir tüketim toplumunda tüketicilerin baştan çıkartılması sorumluluğunun artık kültürde olduğunu ileri sürdü. Bugüne kadar 'dijital' kültüre emanet edilen işlevler tek tek düştü ve bütün yükümlülüklerinden kurtulan kültür *akışkan modern dünya*da, kendisini öncelikle müşterilere dönüşmüş bireylerin günlük zevklerine göre konumlandıran ve bu müşterilerin dikkatlerini çekmek için bin bir türlü yola başvuran bir tüketim deposu hâline gelmiş oldu. Artık 'dijital' kültürün aydınlatacağı ya da asalet kazandıracağı kişiler yok fakat cezbedici ve çekici şeyler ortaya koyarak ayartacağı, baştan çıkaracağı müşteriler var. Kültürün yeni görevi mevcut ihtiyaçları tatmin etmek değil her geçen gün yeni ihtiyaçlar yaratarak –çünkü tatmin edilmiş duygunun varlığı hâlinde "dijital" kültürün varlık sebebi ortadan kalkmış olacak– tatmin duygusunu tam olarak yaşamalarını engellemektir.

---

1 Zygmunt Bauman, *Akışkan Modern Dünyada Kültür*, çev., İ. Çapçıoğlu – F. Örnek, (Ankara: Atıf Yayınları, 2015), s. 11.
2 Zygmunt Bauman, *Bireyselleşmiş Toplum*, çev. Yavuz Alogan, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2008), s. 33.
3 Bauman, a.g.e., s. 9.
4 A.g.e., s. 9.
5 A.g.e., s. 10-11.
6 A.g.e., s. 12.
7 Zygmunt Bauman, *Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar*, çev. Ümit Ökten, (İstanbul: Sarmal Yayınları, 1999), s. 32.

Halil İbrahim Gürel*

YENİ BİR SOSYOLOJİ METODOLOJİSİNE DOĞRU: ULUS BAKER'İN İMAJLAR VE DUYGULAR SOSYOLOJİSİ

Ulus Baker'in kronolojisini yapmak onun düşünsel serüvenini anlamamak olur, anlamamaktan öte tarihin en anlamsız, kanaate sıkıştırılmış, Cemil Meriç'in "Aptalların tarihi" dediği meseleye düşmek olur. Zaten Ulus Baker de yaşamı boyunca kronolojilere, dogmalara ve tek tipliliğe hapsolmamayı denememiş mi? Ulus Baker'in yaşamı boyunca biriktirdiği dertlerinden doğan bir tezden; "*Kanaatlerden İmajlara: Duygular Sosyolojisine Doğru*[1]" adını verdiği, ODTÜ Sosyoloji Bölümünde savunduğu doktora tezinden bahsedeceğiz. İki bin sayfalık bir tezin kısaltılarak üç yüz sayfaya sığdırılması, çevirenin beş altı yıllık yazım süreci dediği ancak Ulus Baker'in Körotonomedya yazılarından da anlaşılacağı üzere yaşamı boyuca hemhâl olduğu dertlerinden oluşan bu eser, İngilizce aslından çeviren Harun Abuşoğlu'nun deyimiyle bize "Kullanışlı Bir Sosyoloji"yi sunuyor.

Duygular sosyolojisi; yapısal antropolojinin doğuşu üzerine verilen bilgi ile başlıyor; Levi Strauss'un "yapısal antropolojinin kurucusu Caduevo köylüleridir" sözünden çıkılan yol, Guattari'nin psikanaliz üzerine araştıran ile araştırılan arasındaki eşitliği kurmaya çalışırken "araştırmayı yapandan az olmamak üzere araştırılana para ödenmesi gerektiğini" söylemesi ile kesişiyor. Bu kesişim Ulus Baker'in yöntemsel şüphesini, araştırılan öznenin nesneleştirilmesi sürecinde duyduğu rahatsızlığı göstermektedir. Tarde'ın "kanaatler sosyolojisi"ni eleştirirken sosyolojinin kanaatlerin kanaati eğilimine girdiğini, nesnellik gibi iddialar ile bir halka kendi haklarında ne düşündüklerini sormadan onlara bir reçete yazıldığını, böyle bir sosyolojinin toplumsal tipler yaratan ilk sosyologlarda (örneğin Marx'ta) dahi olduğunu söyler. Ulus Baker, her ne kadar böyle bir toplumsal tip yaratımında tehlikeler bulsa da "Yoksul", "Protestan", "Proleter" gibi toplumsal tipler ile sosyal bilimlerde görselleştirmeye gidilebildiğini, bunun da sosyoloji için mühim bir durak olduğunu söyler. Görselleştirebilmek betimlemenin, betimlemek

* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel Çalışmalar

ise edebiyatlaştırmanın, böylece sosyolojinin bir anlatıyı haiz olabilmesinin önü açılır. 20. yy. edebiyatı ve sinemasının sosyolojiden daha başarılı olarak bu görselleştirmeleri gerçekleştirebildiği söylenebilir. Duygular sosyolojisinin varlığına ilişkin ilk sav toplumsal tipler ve manzaralar yaratabilmekten geçmektedir. Sosyolojinin yenilenebilmesi, bu görselleştirmelerin - yeni toplumsal tiplerin - yaratılmasından başlar ve araştırmanın örneklemenin ötesine geçilerek, belgesel alana çekilmesi gerekir. Bunu başaramayan kanaatler sosyolojisi, belgeye ve metine bağlı kalarak yeni kuşakların anlamlandırmasına hitap etmemekte, yeni kuşağın görselleştirmelere ve imajlara verdiği önem es geçilmektedir. Baker'in bu düşüncelerinde Spinoza felsefesi önemli bir yer tutar; imajların duyguları yaratmayı ve temsil etmeyi asla bırakmayacağı, her toplumsal olayın bir imaja kaydedildiği bu felsefenin temellerini oluşturur. Çağ artık insanların mucide ispat sorduğu, "hadi bunu nasıl yaptığını bize göster" dediği bir çağdır.

Ulus Baker bu sebeple modern düşünce imajını yedi maddeyle formüle eder:

1- Sosyoloji, sürekli değişebilen kanaatleri toplamaya çalışarak, filtreleyerek ve özetleyerek, gazetecilik ve video arşivciliğin daha rahat yapabileceği işi yapar hâle gelmiştir. Bu epistemolojik bir sorundur.

2- Beşerî bilimlerin kavrayıcı ve aydınlatıcı döneminde öne sürdüğü toplumsal tipler yaratımıyla bağlantılı bir "duygular sosyolojisi" gerekir.

3- Bu duygular sosyolojisi iki katlı bir deneyimi haizdir; sinema ve belgesel film ile toplumsal hayatta tutkular ve imajların rolünü kavramak gerekir.

4- Sinemayı çözümlemeye girişen bir sosyolojiden, sinemanın sosyoloji dâhil her şeyi çözümleyebileceği anlayışa gidilmelidir. Sinematografi metin değil, çözümleme (Vertov) ve görünmeyeni görünür kılmadır (Godard.)

5- Toplumbilimleri metinleri manipüle etme eğilimine sahiptir. Araçları ile (yapısalcılık, yapıbozum v.b.) kanaatlerden oluşan bir anlayışı yorumlama ve kanaatlerin kanaati olma yoluna gitmektedir.

6- Böyle bir sosyoloji yerine görsel, metni ve sesli göstergeler olarak arşiv tarzında bir sunuş önerecek ve sinematografi ile belgesel filmin birleşik alanını oluşturacağız.

7- Amacımız okuru düşünce imajlarına sevk edebilmektir. Yaşam deneyimleri alanında gerçekleşen her şey, savaş deneyimleri dahi imajlarda geçmektedir. Bilimsel bilgi ve enformasyon düşünce imajlarına çevrilmiştir.

Kanaat kavramının nasıl anlam değiştirdiğini şöyle açıklamak mümkündür; bugün bizim soracağımız "Tanrı var mı?" sorusu ile 17. yüzyılda Pascal'ın sorduğu "Tanrı var mı?" sorusu birbirinden ayrılmaktadır.

Kanaatin fetişizme dönüştüğü günümüzde, bu soruyu sormak soranın ideolojisine, inancına, değerlerine göre değerlendirilir. Sorun Tanrı'nın olup olmamasında değildir, soruyu soranının hakkında edineceğimiz düşünce sorgulamanın önüne geçer. Sosyal bilimciler araştırmalarında "Tanrıya inanıyor musunuz?" sorusunu sorduğunda işte bu benzer muhataralı duruma düşerler. Muhatara, inananlar ile inanmayanların bir tasnif biçimine sokulmalarıdır. Bu tasnif bir sosyal bilimcinin sığınabileceği en kolay liman, gerçek anlamıyla bir kolaycılık olur. Meselelerin ilerici-gerici olarak nitelendirilmesi de kanaatler sosyolojisinin tasnifidir. Bu tasnif toplumsal tiplerin, sosyo-psikolojik durumların tanımlanabilmesine olanak sağlamasına sağlar, ancak bu bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu toplumsallığın duygusal temellerini bulmak, duygular sosyolojisine dokunmaktan geçer. Bireyler, birbirlerini duygular yoluyla etkilerler. Kendilerinde ve başkalarında yarattıkları bir arada olma hâli duygularla müphemdir.

Eski Yunan'da kanaat hakkında konuşanların bir filozof hâline gelme eğilimi vardır. Kanaatini askıya alan, sessiz kalan dışlanır; episteme ile doxa birbirinin zıttı olarak görülürdü. Kanaatler karşı karşıya getirilmeye çalışılır, sonuç olarak bir hakikate ulaşılmak arzulanırdı. Bu çabada dahi bir iktidar ilişkisi, siyasi konumlanma çabası olsa da, kanaat toplumu olarak Eski Yunan bugün anlamını yitiren kanaat kavramından daha açıklayıcıdır. Eski Yunan'da bir yuvarlak masa toplantısında peynir ikram edilir, davetlilerden biri "Bu peynir iğrenç." der, diğer davetliler ise "Peynir en güzel rokfor peynir, asıl bozuk olan sensin." diyerek bir tartışma başlar; işte kanaat, bu sözü ilk söyleyende cisimleşir. Bu sözlerin arkasındaki konumlanmalar bir tip tanımlamasına değil, değerler tanımlamasına dönüşür. Sosyoloji, böyle bir tanımlama çabasından en son ellilerde, C.W. Mills'in "beyaz yakalılar" toplumsal tipi ile sıyrılabilmiştir. O günden bugüne, kanaatlerin kanaati hâline dönüşmüştür.[2] Böyle bir ortamda sosyoloji gibi seçimlerde bir kamuoyu araştırmasından öteye geçemez. İstatistikî bir sürece tabi tutulan oy verme işlemi Pollock'un "parlamenter demokrasi yanılgısının" temelidir. Çeşitli kampanyalar ve karalamalar, itibar suikastları ile kanaatler kolayca dönüştürülmekte, oy değişim potansiyeli yaratılmaktadır. Bu dönüşümü Spinoza'nın zorunlu yanılsama kavramı ile ilişkilendirmek, bozulmaya başlayan kanaatlerin bir görünümü olarak ifade etmek mümkündür.

Kanaatlere dair bakış açısının nosyonunu Marx'ın "Bir kulübede saraydakinden farklı düşünülür." sözünü Marksist ideoloji kuramının muhtemel kaynaklarından biri olarak gören Baker, sözün anlamlı fakat yetersiz olduğunu söyler. Formülü anlamak için önermeyi ters çevirmek gerekmektedir. Sözün anlamı ideolojiyi değil, düşünce ve düşünmeyi işaret eder. Düşünce

ve bilinç süreci için kulübedeki köylünün saraydaki aristokrattan farklı düşünmesinden öte, bir kulübede saraydaymış gibi düşünecek olmak yetmez, o hâlâ kulübededir. Böylece düşüncenin evrensel bir hâl değil, koşullu, adanmış ve dünyaya, evrene ya da yaşama evrenine bağlanılmış bir duruştur. Laswell tarafından yürütülen izler kitle araştırmaları niyet taşımalara, mülkiyet ediminin yalnızca niyet kısmına yönelmiş, kişilerarası gündelik ilişkiler etkisine bakmamıştır.

Gündelik ilişkilerde mülkiyete olan bakıştan öte bir koşullanma, hislere ve sezgiye dair örgütlenen bir çaba hâsıl olabilir. Mülke sahip olunmasa bile sezgi ile o mülkün yaratacağı hisleri tanımlayabilmek mümkündür.[3] Hisler, basından ve medyadan yönlendirilebilse de, sezgi asla yönlendirilemez. Sezgi ile insan kamunun kanaatinden, Freud'un süper ego'sundan, imaj tasarımından kurtulabilir. Katılım, gözlemlenenin doğasını değiştirebilir, empati ve sempati gibi kavramlar toplumbilimlerin araştırma kavramları arasına girerek bir kuramsal soruşturma süreci başlatmıştır. Örneğin Nilüfer Göle, İslami çevrelerle gerçekleştirdiği araştırmasında empatiyi bir yöntem değil, sevgi, sempati gibi bir duygu olarak yorumlar. Çalışma nesnelerine olan uzaklık böyle yöntemsel süreçte mümkün gözükmez. Sempati, hem mesafeyi hem de yakınlığı gerektirir. Araştırma nesnelerinden empati ve sempati ile bir arada olarak uzaklaşmak, yorumlamayı anlamlı kılar. Diğer türlüsü nefrete, karşıtlığa dönüşebilir. Toplumbilimlerin bu yöntemsel sorgulaması ile belgesel tekniklerinin birleşmesi gerekliliği bu sebepten ötürüdür. Böyle bir birleşim için hislerin tanımında, duygunun oluşumunda Freud'un yalnızca bilinçdışına gönderme yapan psikanalizinden sıyrılmak, Spinozacı bir his-duygu terminolojisine değinmek gerekir. Spinoza'da hisler; haz ve acıyla açıklanan içsel ve dışsal ilksel hisler ile insanın özü olan arzu hissi arasında ayrılmaktadır. Duygular ve tutkular pragmatiği olarak Spinoza düşüncesi kullanışlıdır; çünkü ruhun tutkularının denetlenebilmesinin olanaklarını sunar.

Modernlik doğayı bir aşırılık olarak görmüş ve onu bir biçimsellik ile duyma ve görmeye indirgemiştir. Her imajda bütün bir evren mevcuttur. O evren baştan beri oradadır. İmajları, dünyanın duygulandırıcı işlevi olarak okumak Spinozacı bir okumadır. Sevgi, zihnin mevcut olmayan bir kapasitesidir, nefret ise bir unutmama üzerine kuruludur. İşte imajlar, Spinozacı anlamda bir dış nedenin varlığına göre tasniflendirilmektedir. İnsan zihni ancak imajları kendi zihni ile ilişkilendirebilirse tepki gösterebilir. Örneğin bir imaj olarak at nalını ele alalım; at nalını gören köylü için ekin ve hasat, asker içinse savaş arabası imgelenir. İmajlar, ruhlarda böyle bir duygulanıma yol açar. Bu süreç Foucault'nun "Hastaneler, hapishaneler ve okullar birbirine ve bütün bunlar da kışlalara benzer." sözündeki koşullu yaratılan imaj

sürecinin özetidir; aile için evladın okuması ve çalışmasının önemi neyse, asker için vatanı korumak ve disiplin aynı kanaate aittir. Gündelik hayattaki imajları belirlemek böyle bir yola çıkışla mümkün olabilir. Ancak, gündelik hayata karşılık geldiği düşünülen bir imajın illa o hayata karşılık geleceği söylenemez. Bir jinekolog için doğum gündelik bir hayat olabilir ancak aile için böyle olmayacaktır. Sinema, tüm bu değişimleri göz önüne almak zorundadır. Alışıldık, sıradan olaylarla gündelik hayatı yakalayabilmek mümkün olsa da ancak her alanın kendine özgü mantığı ile tahayyül imkânına sahip olunabilir. Sosyoloji, toplumsal tipler yaratacaksa o tipin gündelik hayatının da sosyolojisini yapmak durumundadır. Bunun dışında gündelik hayata dokunmayan her çalışma sosyolojik değil, tarihsel olmak durumundadır.

Gündelik hayatı yakalayabilen sosyoloji, sinema ile birleşince imajların yeniden yaratılabilmesini başarır. Gösteri toplumunun hakimiyeti, saf algı ile görsel benzerliğe dayanır. Kendimizin ve dışarının imajlarını algılamak, bu imajların ya da tarzın nasıl kabul edilebildiğini, dolaşım bulduğunu ve manipüle edilebildiğini sorgulamaktan geçer. Bir imajın nasıl yalan söyleyebildiği Rosselini'nin filmlerinden birinde görülebilir; bir burjuva kadın fabrikadaki işçileri ilk kez gördüğünde çığlık atar ve ardından "Onları mahkûm sandım." der. Burada iki imaj birbirine karıştırılmaktadır. Bir işçinin mahkûm ya da bir mahkûmun işçi olamayacağı ancak bir klişedir. Aynı anda var olamayacağı düşünülen tüm şeylerde olduğu gibi! İşte bu klişeyi yıkmak duygular sosyolojisinin; sinema ve sosyoloji işbirliğinin görevidir. Guy Debord, *Gösteri Toplumu* ile Marx'ın meta fetişizmi kavramını görselleştirmeye çalışırken imajlar aracılığıyla dolayımlanan ilişkiyi açığa sermek istemiştir. Vertov ise sine-bağ kavramı ile tüm ulusların proleterlerinin ortak işitsel, görsel bir sınıf bağı olduğunu ısrarla çektiği, çekmeyi denediği makine filmlerinde göstermek istemiştir. Bir dolaşıma girebilen film, ortak imajlar ile ortak bağlar kurabilmektedir.

Sonuç olarak Ulus Baker'in sosyoloji metodolojisine kıyısından bir giriş çabasını göstermek istedik. Görsel çağda imajın temsili, sosyolojinin televizyon ve sinema gibi artık dijital alanın birer öğesi olan unsurlarla ilişkisini zorunlu kılmıştır. Bu metodolojiyi tam anlamıyla kavrayabilmek için görsel, işitsel alandan yorumlanabilecek öğeleri Freud, Lyotard üzerinden bir psikanaliz eleştirisi ile, Spinoza, Foucault, Deleuze, Guattari gibi filozofların yolundan giden bir şizoanaliz denemesi ile veyahut sinema, edebiyat, antropoloji, sosyal psikoloji kavramsal araçları ile yola çıkmak gerekir. Böylece son cümlede bahsettiğimiz filmler, ortak imajlar ve ortak bağlar meselesini, 19. yüzyılda, 20. yüzyılda ve 21. yüzyılda ısrarla denenen ulus ötesi – enternasyonal – çabayı bir sosyoloji, sinema ve imajlar yaratımı olarak ortaya

koyma imkânları doğabilir. Nitekim avangart ile popüler olanı birleştirmeyi deneyen Ulus Baker'in çabasını güncelleştirmek, görsel, işitsel videolar ve metin ile belirgin bir karşıtlıklar yahut birlikler kurarak arşiv oluşturmak, bunu yaparken anlamını yitirmiş kanaatten sıyrılarak duyguların ve imajların tasnifine bakmak gerekebilir. Sinema, belgesel film ve edebiyatın yanına her geçen gün yeni bir görsel-işitsel-teknolojik yapı doğmaktadır, bu yapı dijital alanın, dijital kültürün doğrudan belirlenimi içerisindedir. Bir senaristin bir sosyolog, teknik bir kurgucu, ışık ve sesçi olması birkaç yazılım aracılığıyla pek tabii mümkün olabilmektedir.

---

[1] Ulus Baker, *Kanaatlerden İmajlara Duygular Sosyolojisine Doğru* çev. Harun Abuşoğlu, 2010. Birikim Yayınları: İstanbul.

[2] Bu dönüşmeye örnek olarak "endişeli modern" kavramsallaştırmasını verebiliriz. İndirgemeye kapılan bu kavram bir kanaatin kanaati olarak – toplumsal alandaki değer ve yargılara dair kanaat geliştirenler hakkındaki kanaati- yayılmıştır ve yayılmaktadır. Asıl mesele endişenin ne, modernin kim olduğunu tanımlamaktan geçer. y.n.

[3] Bu anlamda sezgi ile görselleştirme çabasına edebiyattan bir örnek olarak şu mesele düşünülebilir; Kemal Tahir'in bir şehirli olarak köy romanı yazması eleştirilmiş, "Sen ne anlarsın köyden-köylülükten?" denilerek küçümsenmiştir. Kemal Tahir'in yanıtı ise nettir; "Ben o köyden bir kez geçtiğimde, gördüklerimden, hissettiklerimden ve sezgilerimden o köyde yüzyıllarca yaşamış gibi bahsedebilirim, zaten romanın, romancının işi bu değil midir? Yalnızca yaşadığımız, deneyimlediğimiz olayları yazacak olsaydık, anı defteri tutardık."

KAYNAKLAR

Baker, Ulus. (2010) ***Kanaatlerden İmajlara Duygular Sosyolojisine Doğru,*** çev. Harun Abuşoğlu, Birikim Yayınları: İstanbul.

Tahir, Kemal. (1999) ***Notlar: Sosyalizm, Toplum ve Gerçek,*** Bağlam Yayınları: İstanbul.

Debord, Guy. (2008) ***Sitüasyonist Enternasyonal,*** Altıkırkbeş Yayınları: İstanbul.

Salih Cenap Baydar

DİJİTAL YERLİLER, DİJİTAL GÖÇMENLER

1999 yılında, yeni bir asrın eşiğinde, *Matrix* filmi vizyona girmiş ve gündemimizi haylice meşgul etmişti. Kimine göre vurdulu kırdılı Hollywood filmlerinin etkileyici bir örneği, kimine göre subliminal gnostik/mesiyanik mesajlar içeren tehlikeli bir eser, kimine göre içinde tasavvufi mesajlar bulunabilecek ilginç bir sinema filmiydi *Matrix*. Üzerinde çok şey yazılıp çizildi ama *Matrix*'in birkaç yıl sonra hepimizi içine alacak "sosyal medya" ile ilgili müthiş bir kehanet olduğunu kimsecikler tahmin edemedi.

Bütün şöhretine rağmen filmi seyretmemiş olanlar için özetleyelim. Kahramanımız Thomas Anderson huzursuz bir "hacker", yani -bu kelimeye o günlerde bulunan karşılıkla ifade edersek- bilgisayar korsanıdır. Kendisine ulaşan kanun dışı bir grubun yöneticisi olan Morpheus ona "gerçek" bir hayat sürmediğini, bütün yaşadıklarının sadece zihninde tetiklenen elektriksel etkileşimlerden ibaret olduğunu, gerçekte bir küvette bir tür koma hâlinde yatarken makinelere ihtiyaç duydukları enerjiyi sağlayan bir tür "pil" olarak kullanıldığını anlatır ve gösterir. Bunun üzerine Morpheus'un ekibine katılmaya karar veren kahramanımızın yeni hedefi, kendisi gibi farkında olmadan köleleştirilen, sömürülen ve anbean takip edilen insanları kurtarmak hâline gelir.

Bugün birçok insan için hayatın ayrılmaz bir parçası hâline gelen Facebook bu filmden sadece beş sene sonra 2004'te kuruldu. 2006'da genel kullanıma açıldı. Facebook, filmde tasvir edilen "Matrix" ile müthiş benzerlikler taşıyordu.

Daha önce de birtakım sosyal medya mecraları vardı ama bu yeni "toprakların" geniş kitlelerce asıl keşfi Facebook ile oldu denilebilir. Yeni teknolojilere adapte olmakta zorluk çekmeyen gençler hızla bu yeni mecrada yerlerini almaya başladılar. Arkadaşlıklar, şakalaşmalar, aşklar, fikir kavgaları hatta "dürtmeler" olanca hızıyla gerçek dünyadan sanal dünyalara taşınmaya başlandı. Onları önce müstereddit orta yaşlılar, sonra torunlarının yardımıyla meraklı ihtiyarlarlar takip etti.

İnsanlar hayatlarını -hem de gönüllü olarak- yavaş yavaş Facebook Matrix'ine taşıyorlardı.

Gerçekten sanala, şimdiye kadar benzeri görülmemiş çapta ve hızda bir göç hareketi başlamıştı. Sanal dünyanın cansız silisyum damarları "sosyalleşme" aşısıyla canlanıyordu. Bu yeni dünyanın bu zamana kadar göç edilen topraklardan farkı, kâşiflerinin değil ama mucitlerinin olmasıydı. Bir avuç

mucidin yanı sıra ilk "yerleşimciler", bir müddet sonra "yerli" muamelesi görmeye başlayacaklardı.

Western filmlerinde resmedilen kanunsuz "vahşi batıdan" çok daha "vahşi", çok daha "kuralsız", çok daha "acımasız" bir mecraydı bu yeni mecra. İnsanların artlarında bıraktıkları gerçekliğin hemen hiçbir kuralı bu âlemde geçerli değildi. Bu yeni "topraklarda" temel adab-ı muaşeret kurallarına uymak şöyle dursun, çocuk pornosundan, kiralık katil tutmaya, bomba imalatından uyuşturucu satışına kadar her şey yapılabiliyordu.

Matrix filminin yapımcıları olan Wachowski Biraderlerin "Ajan Smith" ismiyle müşahhas hâle getirdikleri karakterle de hiç geç olmadan tanıştık. Onlar da işin devlet ve güvenlik tarafında duruyorlar, gizliden gizliye sanal dünyanın tüm sakinlerini izliyorlar, bu zamana kadar en kudretli krallara, tiranlara, diktatörlere bile nasip olmamış bir gücü avuçlarında tutuyorlardı.

Filmdeki esas unsur olan, insanların içinde uyutuldukları sanal mecrada sömürülmelerinin de sosyal medya zeminindeki karşılığı aşikârdı: sosyal medya siteleri bizlerden para istemiyor oldukları hâlde dünyanın en büyük kârlarını elde ediyorlardı. Sanal çağın, dijital düzenin "aforizması" ortaya çıkmıştı:

"Eğer ürün için bir ödeme yapmıyorsan, o zaman üzerinden kâr edilen ürün bizzat sensin demektir."

* * *

Facebook bizim Matrix'imiz. Öylesine renkli, canlı, hareketli bir sanal gerçeklik ki bu, ondan mahrum geçirdiğimiz saatlerde kendimizi -bu filme de ilham veren- Jean Baudrillard'ın deyimiyle "gerçekliğin çölünde" hissediyoruz.

Gelişen teknolojinin insanların ceplerine yerleştirdiği, bir zamanların casusluk filmlerinde bile fantezi sayılan dijital kameralar, dünyamızda yaşanan kanlı savaşların en acı enstantanelerini sosyal medya vasıtasıyla evlerimizin içine kadar taşıyor. Şiddetin pornografisi en muhafazakâr hayatları bile ucundan köşesinden işgal etmeye başlıyor. Yanmış bedenler, kopmuş vücut parçaları, hatta kafa kesme videoları, zihnimizle "sörf yaparken" sağımızda solumuzda "görüverdiğimiz" alelâde manzaralara dönüşüyor.

Normal hayatta asla sosyalleşemeyeceğimiz, fiziken bir arada bulunmayacağımız gerçek insanların sanal âlemdeki versiyonlarıyla zihnen bir araya gelip, kâh dost kâh düşman oluyoruz.

İsimlerimizin başına T.C. yazarak, siyasilerin birbirleriyle çelişen sözlerini yan yana koyup yayımlayarak, ya da profil resmimizi değiştirerek büyük bir siyasi mücadelenin bayraktarlığını yaptığımıza inandırıyoruz kendimizi.

Meşhur bir simânın yanına yazılmış uydurma lafları beğenip paylaşarak kültüre/irfana kendi "naçizane" katkımızı yaptığımızı, sanal dünyadaki arkadaşlarımıza derin mesajlar verdiğimizi düşünüp mutlu oluyoruz.

Tamamen uydurma bir metni kopyalayıp çoğaltarak hukuki bir görevi yerine getirdiğimize, sırf bunu yaptığımız için "sanal topraklarda" yaptıklarımızdan gerçek hayatta kanunen sorumlu tutulmayacağımıza inanıyoruz.

Bir tekerlekli sandalye yahut ameliyat masasında yatan bir çocuk resminin yanına yazılmış sözlerin doğruluğuna hiç şüphesiz inanıp o mesajı paylaşarak bir çocuğa tekerlekli sandalye kazandırdığımızı sanıyoruz.

"Peygamber efendimizin ayak izini kaç kişi beğenir" ya da "kahraman komandomuzun resmini paylaş, hainler çatlasın" türünden kâh aptalca, kâh art niyetli provokasyonların gönüllü yayıcıları oluyoruz.

Suriye'de çekilmiş bir savaş fotoğrafını Şırnak'a aitmiş gibi, aslında hiç varolmamış, dijital olarak üretilmiş bir savaş aracı fotoğrafını ülkemizin ürettiği gizli bir silahmış gibi paylaşıyoruz. Jean Baudrillard'ın "bir köken ya da bir gerçeklikten yoksun gerçeğin, modeller aracılığıyla türetilmesi" şeklinde tanımladığı tam da bu.

Ve biz sosyal medya sakinleri olarak -tıpkı Matrix sakinleri gibi- bir hipergerçeklikte yaşıyoruz.

* * *

Sanal dünya her geçen gün genişliyor ve gerçek dünyadan mütemadiyen göç alıyor. Gerçek dünyadan neredeyse tamamen elini ayağını çekip sosyal medyada yaşamaya başlayan insan sayısı azımsanamayacak kadar artmış vaziyette. Sosyal medya denilen yeni mecraya neredeyse o mecrayı icat edenlerle eş zamanlı olarak taşındık denilebilir. 2015 yılında ülkemiz nüfusunun neredeyse yarısının Facebook kullanıcısı olduğu açıklandı. Daha 2011 yılında Twitter'da en çok kullanıcısı olan beşinci ülke olmuştuk bile.

Bu yeni mecraların, bu acayip sanal toprakların yeni bir dili, yeni kuralları, yeni problemleri var. Asırlardır süren inkırazın çocukları olarak nasıl sanayi devriminin getirdiği yeniliklere intibak sıkıntısı yaşadıysak, dijital devrim karşısında da elimiz ayağımız birbirine dolaşıyor.

Yaşadığımız süreç pasif ama yoğun bir maruz kalma şeklinde tezahür ediyor. Üretemediğimiz, doğru düzgün katkı sağlayamadığımız ama öte yandan uzak da kalamadığımız teknolojiye çoğunlukla sadece "maruz" kalıyoruz. Böyle olunca da, tam kavrayamadığımız, elimize bir haritasını geçiremediğimiz dijital sularda avare avare dolaşmaktan, itilip kakılmaktan kurtulamıyoruz. Bunun yanında kuralları henüz teşekkül eden sanal dünyada "haydutluk" yapmaktan da geri duramıyoruz. Sosyal medya uzmanı denildiğinde Facebook için sahte "like", Twitter için sahte "bot" hesapları satan kimselerin akla geldiği başka ülke var mıdır bilmiyorum.

Sosyal medyayı çok hızlı haber alınacak, tepki geliştirilecek yahut geniş kitlelerin yönelişlerini anlamak üzere analiz edilecek yeni bir sanal hayat sahası gibi değil, manipüle edilecek, karıştırılacak, istismar edilecek bir mecra gibi anlıyoruz.

Teknoloji üreticilerinin sosyal medyada üretilen devasa veriyi analiz edebilmek için boğuştukları "big data" konseptiyle henüz dedikodu seviyesinde alâkadar oluyoruz.

Yeni sanal topraklara diğer ülkelerin insanları gibi yerleşemiyoruz. Sanal dünyanın illegal, işsiz, niteliksiz ve yaramaz göçmenleriyiz sanki. Hâlbuki bu yeni dünyada şerefimizle, haysiyetimizle, özgül ağırlığımızla var olmak gibi bir derdimiz olmalıydı.

Zararın neresinden dönülse kârdır diyerek derhâl işe koyulmamız gerekiyor. Bu âlemde "zaman", bildiğimiz tüm konvansiyonel topraklardakinden daha hızlı akıyor. Sanal âlemde hukukumuzu oluşturmak ve işletmek atılacak adımlardan ilki sayılmalı. Tüketici pozisyonundan kendimizi çıkartamadığımız müddetçe bu "Matrix'e" enerji sağlayan bir bataryadan öte fonksiyonumuz olamayacağı ortada. Bu şekilde "büyük biraderin" tarassuttundan azade olamayacağımız da aşikâr. Bu noktadan hareketle kendi "millî" alternatif sosyal medyalarımızı oluşturmak için stratejiler üretmek mecburiyetindeyiz.

Dijital dünyada iletişim etiğimizi oluşturmak hatta bu konunun dinî vec- hesini dahî ihmal etmemek de diğer mühim bir husus. Belki de daha hiç gecikmeden bir "internet ilmihali" üretmemiz lazım. Fertlerin ahlaki terbiyesi için sanal irfan merkezleri, "dijital seyr-i sülûklar" tasarlamamız lazım. Sahih kaynaklara -ikinci üçüncü elden değil- doğrudan erişim imkânı ile mücehhez, yeni toprakların dilinden ve usullerinden haberdar "internet vaizleri" yetiştirmemiz lazım.

Sanal topraklar zihinlerin birbiriyle doğrudan etkileşime geçtiği bir zemin. O yüzden toplumların asırlara yayılan zihinsel ve duygusal değişimleri artık çok daha kısa süreler içerisinde yaşanabilir hâle geliyor. Tarihin görmediği hızda dönüşümlere kapı açan bu vaziyet aynı anda hem büyük bir tehdit oluşturuyor hem müthiş bir fırsat sunuyor. Eğer bu fırsatı kullanabilirsek belki kaçırdığımızı sandığımız trenleri yeniden yakalama imkânını bulabiliriz.

Atalar "insan düştüğü yerden ayağa kalkar" demişler ama idrak ettiğimiz bu "acayip zamanlarda" belki işler biraz değişmiş olabilir. Belki gerçek hayatta düştüğümüz yerden bu sefer sanal topraklarda ayağa kalkabiliriz. Kim bilir!

Mutlu Binark*

AKILLI TELEFONLARLA BAĞLANTILI OLMA HÂLİ VE YENİ KÜLTÜR/LENME VE DENEY/İM/LERİMİZ...

Dünyanın dönüşü korkular, kötülükler getirir
Yaptıkları, dedikleri etkiler durur insanları
Ama o kürelerdeki salınımdır,
Çok çok büyük olsa da yoktur bir zararı.
John Donne, *Bir Veda Konuşması*'ndan aktaran Huxley 2016: 45

Yeni iletişim teknolojilerinin bireylerin benlik temsillerine, kimliklenme süreçlerine, gündelik yaşamlarına ve toplumsal örüntülere, ekonomik ve siyasal alanlara etkileri sosyoloji, siyaset bilimi, psikoloji disiplinlerinde 1920'lerden bu yana tartışılagelmiştir. İletişim bilimleri disiplininde ise gerek anaakım iletişim paradigması içinde gerekse eleştirel paradigmadan beslenen birçok araştırma yeni iletişim teknolojilerinin etkisini farklı bakış açıları ve vurgu noktaları ile ele almıştır.

"Yeni" iletişim aracının ne olduğunun kendisi de bu tartışmalarda sorunsallaştırılmıştır. Bilindiği üzere Toronto Okulu'ndan, Marshall McLuhan özellikle, her yeni iletişim teknolojisinin bedenin bir uzantısı olduğunu ve bir duyu organının yerine geçtiğini iddia etmektedir. Örneğin, tekerlek, ayağın; yazılı eserler, gözün; giysiler, derinin; elektrik devreleri merkezî sinir sisteminin uzantısıdır (McLuhan ve Fiore, 2012). Herhangi bir duyu organının uzantısı olan araçlar insanın duygulanma ve düşünme kalıplarını doğrudan etkilemektedir. McLuhan'a göre, iletişim aracının taşıdığı içerikten çok aracının doğası önemlidir. Hatta "medya mesajdır" şeklinde mottolaşan tartışmasında da, McLuhan, her iletişim aracının kipliğinden dolayı kişilerarası iletişim ve dolayısıyla toplumsal örgütlenmenin değiştiğini iddia etmektedir. McLuhan'a göre, basım teknolojisi kamusal alanın gelişmesine katkıda bulunmuşken elektrik teknolojisi kitlenin ve kitlesel tüketimin gelişmesine katkıda

* Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi RTS Bölümü-Enformasyon ve Bilişim Teknolojileri Anabilim Dalı

bulunmuştur. McLuhan'ın deyişiyle elektronik medya, içeriklerin ayrıntılı ve kapsamlı bir değerlendirmesine olanak tanımaz. Tam tersine sürekli bir akış içinde, birçok uyaranın varlığı bireylerin algıda seçiciliğini arttırırken örüntü sınıflandırma becerilerini geliştirmiştir (McLuhan ve Powers, 2011). McLuhan özellikle, iletişim teknolojilerinin insanların duyu organları üzerinde etkisini tartışır ve çevreyi algı kapasitesindeki değişimin insanların kendisinde de bizatihi değişim yarattığını öne sürer. Bu "yeni" medya ortamında, zihnin soyutlama becerisi artarken, beden fiziken durağanlaşır ve McLuhan'a göre bireylerde narsistik eğilimler artar (McLuhan ve Powers, 2011).

McLuhan gibi Toronto Okulu'nun bir temsilcisi Harold Innis'tir. Innis de iletişim araçlarının özellikle yönetimlerin örgütlenme ve iktidarın merkezîliği veyahut dağınıklığı üzerine etkilerini örneklerle ele almıştır. Innis'e göre, iletişim araçlarının zamanı ve uzamı yönetmesi, iktidarın güçlenişi ve bürokratik yapıların ortaya çıkışı arasında doğrudan bir ilişki vardır (2006). Anaakım iletişim kuramcılarından Everet M. Rogers da iletişim teknolojileri ile toplumda yeniliklerin yayılması arasında olumsallık ilişkisi kurar (1961, 1971, 1983). Ona göre, kitle iletişim araçları bir toplumda yeniliklerin tanıtılmasında ve benimsetilmesinde özellikler "erken davrananları" etkilemektedir.

Eleştirel iletişim paradigması da iletişim teknolojilerin Toplumsal, siyasal ve kültürel yaşam üzerine etkilerini çeşitli kavramlarla tartışmıştır. Bu noktada Frankfurt Okulu'nun "kültür endüstrisi" kavramsallaştırmasını belirtmeden geçmek olmaz (Adorno, 2007). Özellikle, radyonun ve sinemanın kitle iletişim araçları olarak 40'lı yıllarda "kitle toplumunun" bir üyesi olan bireyler üzerinde etkileri, örneğin yabancılaşma, emek gücünün boş zaman etkinliklerinde dahi sürekli olarak işe hazırlanması, meta fetişizmi gibi olgularla birlikte Frankfurt Okulu düşünürlerince derinlikli bir biçimde tartışılmıştır.

Günümüzde ise yeni iletişim teknolojilerinin toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel ve psikolojik etkileri çoğunlukla "yeni medya" genel terimi altında toplanan, internet, sosyal medya ortam ve uygulamaları ile dijital oyunlar üzerinden tartışılmaktadır. Ancak, görüldüğü üzere, "yeni medya" adlandırmasının kendisi "yeni" değildir (Binark, 2014:16). İletişim tarihine, özellikle kitle iletişim araçlarının toplumsal yayılmasına bakıldığında her aracın, bir önceki araçtan yeniliğinin, aşkınlığının ve getirdiği değişimlerin vurgulandığını görülecektir. Her yeni iletişim teknolojisi bir önceki teknolojinin içine gömüldüğü zeminden ve kültürel pratiklerden-alışkanlıklardan yararlanırken, yeni birtakım üretim, tüketim ve kullanım pratiklerini de beslemektedir. Lisa Gitelman'ın *Always Already New: Media, History, and the Data of Culture* adlı zihin açıcı çalışmasında belirttiği üzere, "her medyum/

araç özgül ve karmaşık bir tarihsel özneliğe sahiptir ve aracın tarihselliği, sadece bir teknolojinin bir diğerini nasıl izlediğinin veyahut onun yerini aldığının ya da mucitlerin yarattığı birtakım teknolojilerin dünya üzerindeki sihirli etkisinin öykülerinden oluşmaz, tam tersine, toplumsallığından ve kültürelliğinden kaynaklanır" (2006: 7). Tam da bu tarihselliğindeki özgüllükten dolayı, her "yeni medya", özgül toplumsal, kültürel ve ekonomik öznelerdir. Bu durumda "yeni medya" dediğimiz iletişim teknolojilerinin ve ortamlarını yeniliğinin aracın kendisinden değil ama "ne"liğinden kaynaklandığının altını bir kere daha çizmeliyiz. Günümüzde internetin, sosyal medya ortamlarının, akıllı telefonların ve çeşitli uygulamaların (app'ların), dijital oyunların yaşamı deneyimleme ve dünyayı anlamlandırma biçimlerimize, toplumsal ilişkilerimize ve benlik temsillerimize olası etkilerini kavramak istiyorsak, bu kitlevi-öz iletişim araçlarının geleneksel medya olarak konumlandırdığımız gazete, radyo, sinema ve televizyondan farklı olarak ne'liklerini anlamak anlamlı olacaktır (Binark, 2007). Bu ne'liklerden ötürü, yeni metin deneyimleri ortaya çıkabilmekte, düzçizgisel olmayan okuma pratiği gelişmekte, hipermetinseklik diğer bir deyişle metinlerden metinlere sıçrama okuma alışkanlığımızı etkilemekte, yazmanın ve sayfa çevirmenin yerini dokunma ve dalma edimleri almakta, birey kendini ve dünyayı temsil etmenin yeni yollarını bulabilmekte, öznelerle medya teknolojileri arasında yeni ilişkilenme biçimleri ortaya çıkabilmekte, biyolojik beden gitgide dijitalleşirken bio-iktidar güçlenmekte, veri ikizleri ve asamblaj olguları normalleşmekte ve sıradanlaşmaktadır. Emek gücünün üretim sürecindeki yeri ve örgütlenme pratikleri de yeni medya ortamlarının ne'liklerinden ötürü giderek esnekleşme, vasıfsızlaşma, 7/24 çalışma hatta gayrimaddi çalışma şeklinde etkilenmektedir. Jonathan Crary'e göre, akıllı cihazlar insanın 7/24 rutinlerini kapitalizmle bütünleştirmekte (2015: 86), tüketimden bigâne kalan uykuya ayrılan zamanı azaltarak, bu artı zamanı, yeni medya ortamları kullanımı olsun, tüketim kültürünün deneyimlenmesi olsun kapitalizminin birikim rejimine tahsis etmektedir.

Yeni medya ortamları dolayımlı iletişim sürecini yeni bir eko-sistem olarak değerlendirmek de mümkündür: "Geleneksel ve yeni medya ortamlarının iç içe geçtiği gündelik yaşamımızın içine gömülü olduğu yeni bir toplumsal eko-sistemde yaşamaktayız. Türkiye'de de yeni medya ortamları gündelik yaşamımıza daha derinden nüfuz etmekte, çevrimiçi-çevrimdışı ayrımı ortadan kalkmakta, genç kuşaklar sosyal medya uygulamalarını, cep telefonlarını, dijital oyunları gündelik yaşam rutinlerinin doğal bir parçası olarak kullanmaktadır. Yeni medya ortamları sadece genç kuşakların eko-sisteminin bir parçası değildir, yetişkinlerin ve yaşlı kuşakların da iletişim pratiklerinde, enformasyona ulaşma

isteklerinde ve çeşitli işleri görmelerinde bu araçlar ve ortamlar zaruri hâle gelmişlerdir" (Binark, 2015:10). Bu yeni eko-sisteme ilişkin Türkiye'de kapsamlı ve boylamsal araştırmaların varlığından çok söz edilemese de, Batı literatüründe özellikle danah boyd'un *It's Complicated: The social lives of networked teens* (2014) ve Mizuko Ito ve arkadaşlarının *Hanging Out, Messing Around, and Geeking Out: Kids Living and Learning with New Media* (2010) çalışmaları, Amerika Birleşik Devletleri'nde çocukların, ergenlerin ve gençlerin bu yeni eko-sistemi nasıl deneyimlediklerini etnografik saha çalışması ile tartışmaya açmaktadır. Ito ve arkadaşları ergenlerin yeni medya dolayımlı katılım biçimlerini arkadaşlık veya ilgi yönelimli olarak ikiye ayırmakta (16), her iki katılım biçiminde de ergenlerin etkin bir şekilde içerik ürettiklerini belirtmektedir. Kullanıcı türevli içerik üretimlerine machinima, mashuplar, remixler, videbloglar, fansublar, meme'ler örnek verilebilir (26). ABD'de her çocuğun evinde bilgisayar veya internet erişimi olmayabilir. Ancak, akıllı telefon sahipliği giderek yaygınlaşmaktadır[1]. Çocuklar ve ergenler yeni medya dolayımlı eko-sistemle arkadaş çevrelerinde ve okullarda karşılaşmaktadır. Yeni iletişim teknolojileri ile ergenler ve gençler özellikle birbirleriyle "takılmakta", yan yana otursalar dahi WhatsApp üzerinden mesajlaşmakta, yaygın deyişle "geyik" yapmakta, gündelik rutinleri içinde popüler kültür metinleri paylaşmakta, popüler kültür metinlerine yorumlar yazmakta, profillerini, durumlarını güncellemektedir. Bir yandan da bu araçları keyif ve yeni deney/im/ler için kullanmaktadır. boyd'un deyişiyle yeni medya ortamları tarafından oluşturulan "ağlaşmış kamu" (*networked public*) içinde gençler gündelik yaşam pratiklerini deneyimlemektedir, akıllı telefonlar ve sosyal medya uygulamaları rutinlerinin bir parçasıdır (2014:8-9). boyd da çalışmasında, gençlerin telefonlarını çok fazla konuşma için kullanmadığını gözlemler; telefonlar daha çok fotoğraf çekmek, mesajlaşma, bir şeyler okumak ve yorum yazmak için "kamera", "yazma ve okuma ekranı" olarak kullanılmaktadır (3). Akıllı telefonların kameraları, gençlerin sosyal ağlarını oluşturan izleyiciler için kullanılmakta, ekranlardan izler-kitle için bir paylaşım yapılmakta, ekranda bir benlik temsili performe edilmekte, gençlerin kendileri de başkalarının rutinlerini takipte kalarak izlemekte, teşhir ve dikizleme edimleri ekran ve uygulamalar dolayımıyla iç içe geçmektedir. Böylece performe eden ile izler-kitle sürekli kesişmekte, sürekli birbirinin yerine geçmektedir. Akıllı telefonun çeşitli uygulamaları bireyleri cemaatlerini pekiştirmeye veyahut kurmaya da teşvik etmektedir. Herhangi bir içerik üretiminin, bu bir yorum, bir fotoğraf ya da bir oyundaki sonuç olabilir, sosyal ağın içinde yayılması, yaygınlaştırılması önerilmektedir: postala, yeniden postala, paylaş... Gençler çevrimdışında herhangi bir şekilde zarar gördüklerinde bunu çevrimiçinde de paylaşmaktadır (24). boyd'un araştırmasının en önemli saptaması, gençlerin sosyal medyayı sanal bir uzam olarak görmemesidir (46). Gençlerin sosyal medya dünyaları, dijital kültür/len-

meleri onlar için tıpkı sokakta, parkta zaman geçirmek anlamına gelmektedir. Arayüzeyin ve yahut akıllı telefonların ekranları artık günümüz gençleri için "dijital sokaklar"dır (127).

Sam Hinton ve Larissa Hjorth'e göre, yeni medya ortamlarının gündelik yaşam akışımızın ve pratiklerimizin "dahil" bileşenleri olduğunu sürekli bağlantıda olma gereksinimimizden, hareket hâlindeyken ağla bağlantılı/ilişkili olma arzumuzdan da anlayabiliriz (2013). Akıllı telefonlar ile gündelik yaşantımızı nasıl algıladığımız, deneyimlediğimiz ve dünyayı nasıl adlandırdığımız üzerine düşünmek ve farklı yaş grupları, sınıflar ve cinsiyetler temelli etnografik saha çalışmaları yapmak bu nedenle önemlidir. Türkiye'de cep telefonları üzerine, Eskişehir'de yoksulların yaşadığı bir mahallede yapılan etnografik çalışma (Ergül vd., 2012), Kürt kökenli Türkiyeli yurttaşların cep telefonu kullanım pratiklerini irdeleyen çalışma (Çelik, 2013) ile TÜBİTAK SOBAG destekli 110k032 no'lu *Telefon ve Türkiye Modernleşmesi: Bir İletişim Teknolojisinin Osmanlı'dan Günümüze Toplumsal Tarihi (1881-2010)* başlıklı telefon kullanım pratiklerini modernleşme söylemi içinde tartışan İstanbul, Kayseri, Diyarbakır, Ankara kentlerinde gerçekleştirilen sözlü tarih araştırması (Çelik vd. 2013) sayıca az etnografik çalışmalar arasında önemli bir yere sahiptir. Çelik ve arkadaşlarına göre, telefon modernleşme söyleminin toplumun farklı kesimleri tarafından içselleştirilmesinde, yerelleştirilmesinde başvurulan ve toplumsal-siyasal mücadeleye dâhil edilen bir iletişim teknolojisidir (2013:215). "Ev içlerinin, mahallelerin ve paylaşılan iş mekânlarının teknolojisi olan telefondan, bugün kişiselleşmiş, mobilleşmiş ve bedenin bir parçası gibi algılanan cep telefonlarına, akıllı telefonlara uzanan bu zaman çizgisinde süreklilik gösteren aks, teknolojilerin toplumsal ve bireysel mücadelelere içkin oluşudur" (Çelik vd., 2013:220). Araştırmacılar, araştırmanın sonucunda her "yeni" iletişim teknolojisinin, "Türkiye toplumsal hayatında, deneyimin, ritüelin, gündelik hayat pratiklerinin ve hayallerinin alanında bireysel ve kolektif mücadeleye eklemlenebildiği ölçüde teknolojik karakterini kazanacak, moderne içkin gerilimlerle kullanıcılarının yaşam deneyimlerini ve hayallerini dönüştürebilecektir" iddiasında bulunurlar (Çelik, vd. 2013:220).

Sabit telefonlardan cep telefonlarına ve akıllı telefonlara uzanan bir izlekte, sürekli iletişim akışı içinde olma hâlini deneyimlemekteyiz. Özellikle akıllı telefonların sosyal medya ortamlarındaki hesaplarımıza ve profillerimize entegre olabilmeleri kullanıcıların sürekli ağın içinde olma arzusunu gidermekte, mağazadan indirilmesine olanak sağlayan çeşitli uygulamalar ise kullanıcıları sürekli kendi içeriklerini üretmeye davet etmektedir. Bu içerik üretimleri, Foursquare'de bir yer hakkında yorumdan, Snapchat'te günlük öykümüzü yazmaktan, Wattpad'de bir öykü oluşturmaya veya

bir başkasının öyküsünü yorumlamaya, Instagram'a fotoğraf yüklemeye, Vine'da kısa film çekmeye, Periscope'ta canlı yayın yapmaya değin gidebilir. Böylece günümüzde bireyler mobil bir teknoloji aracılığıyla mekâna bağlı olmaksızın her yerle-herkesle eş anlı bağlantıda olurken bir yandan da yeni medya endüstrisi tekelleri için (sosyal medya uygulamaları sahipleri, arama motorları tekelleri ve uygulama geliştiriciler için) bedava emek gücü olarak, gönüllü veri üretmektedir. Akıllı telefonlar dolayımıyla yaptığımız her arama, her paylaşım, her yükleme, her tıklama, her beğeni ekranın içerik çiftliği olarak kullanılmasıyla sonuçlanır. Akıllı telefonlar insanlar için giderek vazgeçilmez "araçlar", McLuhan'ı izleyerek diyecek olursak, dokunsal-görsel-işitsel yeni beden uzantımız hâline gelmektedir.

Sonuç Yerine: Tuhaf Zamanlarda mı Yaşıyoruz?

Sabah kalktığımız andan itibaren telefonumuzdaki akışı, sosyal medya hesaplarımızdaki durumu, bildirimleri kontrol ediyoruz. Evden işe giderken bir yandan akıllı telefonumuzdaki çeşitli uygulamaları kullanıyoruz, bir yandan da sosyal ağımızla günlük iletişimi tazeliyoruz: "slm, nhb? Nslns? Tşk. Tm." Çalışma yaşamında da yine bir başka ekranın önünde enformasyon akışı ve bildirimler devam etmektedir. Öğle arasında, iş çıkışında akıllı telefonlarımızdaki uyarılar süregelmektedir: Mesajlar, bildirimler, paylaşımlar, yeni *thread*ler... Bu arada o günkü ruh hâlimize göre içerik üretimlerinin de yapılması ihmal edilmemektedir. Akşam işten eve dönüldüğünde ise geleneksel medyanın –TV'nin-karşısında yine akıllı telefon ekranı ile oturulmaktadır: Twitter akışı telefonun ekranından okunurken, beğenilir ve retweet edilirken, dizinin etiketi bulunup tweetler okunmakta hatta yorum da yapılmaktadır. Akıllı telefonlar hiç kapanır mı? Veya kapatılır mı? diye soracak olsanız... Çoğumuzun yanıtı olumsuzdur. Biz nihayet uyku ile yeni bir güne uyanmak için enformasyon akışından çekilirken, bu mobil teknoloji yine akışın içindedir: güncellemeler sürerken, bildirimler okunmak için arşivlenmektedir. Artık uyku hâlinde dahi insan erişilebilir, uyku modundan kaldırılabilir hâldedir. 20. yüzyılın başında yaşayan insanların gündelik yaşamlarında teknoloji ile ilişkilenmeleri anımsanacak olursa, eskiler için tuhaf gelecek bir zamanda mı yaşıyoruz? Yanıtım belki hem evet, hem hayır. Çünkü yukarıda da dikkat çektiğim üzere, her "yeni" iletişim aracı, kendi zamanı için "yeni" ve "tuhaf" durumları oluşturmakta, sonradan bu durumlar sıradanlaşmakta ve kanıksanmaktadır. Sanırım, akıllı telefonlarla birlikte sıradanlaşan iletişim biçimlerimizi, kültürlenmemizi ve deneyimlerimizin ne olduğunu kavramak için hem genel bir çerçeve veren, ilişkisellikleri, nodlar arasındaki güçlü-zayıf bağlanmaları gösteren boylamsal ampirik, hem de kültürlenmeyi ve dene-

yimleri serimleyebilmek için etnografik çalışmalara daha çok gereksinimimiz var... Bu bağlamda akıllı telefonlarla bağlantılı olma hâli ve yeni kültür/lenme ve deney/im/lerimize yönelik çok yönlü, önyargılardan ve günah keçileştirmelerden azade, bütünselliği ve tarihselliği ortaya koyacak sorular da sormamız önemlidir.

[1] Bu konuda Pew Research Center'in düzenli yayımladığı araştırmalara bakılabilir.

KAYNAKLAR

A. Huxley, *Edebiyat ve Bilim,* Epos Yayınları, Ankara 2016.

B. Çelik, "Teknoloji ile Kimlik Mücadelesi: Kürt Gençleri ve Cep Telefonu", *Sahanın Sesleri,* der. Hakan Ergül, İstanbul Bilgi Ünv. Yayınları, İstanbul 2013, s. 257-274.

B. Çelik, O.K. Özkaracalar ve D. Gürses-Tarbuck, *Telefon ve Türkiye Modern- leşmesi: Bir İletişim Teknolojisinin Osmanlı'dan Günümüze Toplumsal Tarihi (1881-2010),* Tübitak Sobag 110k032 no'lu Araştırma Projesi. ULAKBİM Veri Tabanı, 2013.

d. boyd, *It's Complicated: The Social Lives of Networked Teens,* Yale University Press, New Haven 2014.

E. M. Rogers, *Diffusion of Innovasions,* The Free Press, New York 1961, 1971, 1983.

H. Ergül, E. Gökalp, E. ve İ. Cangöz, *Medya Ne ki Her Şey Yalan,* İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

H. Innis, *İmparatorluk ve İletişim Araçları,* Ütopya Yayınları, Ankara 2006.

J. Crary, *7/24: Geç Kapitalizm ve Uykuların Sonu,* Metis Yayınları, İstanbul 2015.

L. Gitelman, *Always Already New: Media, History and the Data of Culture,* MIT Press, Cambridge MA, 2006.

M. Binark, "Önsöz", *Yeni Medya Çalışmaları,* der. Mutlu Binark, Dipnot Yayınları, Ankara 2007, s. 5-20.

M. Binark, "Yeni Medya Çalışmaları Özel Sayısı Hakkında: Neden?", *Folklor/ Edebiyat,* 2015, Sayı 83, s. 9-18.

M. Binark, (der.), *Yeni Medya Çalışmalarında Araştırma Yöntem ve Teknikleri,* Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014.

M. McLuhan, ve B. K. Powers, *Global Köy,* Scala Yayınları, İstanbul 2011.

M. McLuhan, ve Q. Fiore, *Medya Mesajı, Medya Mesajıdır,* Media Cat Yayını, İstanbul 2012.

S. Hinton, ve L. Hjorth *Understanding Social Media,* Sage, London 2013.

T. W. Adorno, *Kültür Endüstrisi,* İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

Erol Yılmaz*

DİJİTALLEŞTİRME VE KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI

Kültürel Miras

Kültürel miras (cultural heritage), tek tek ülkelerin/milletlerin ve bir bütün olarak dünyanın eski dönemlerine ait bilgi, eğitim, sanat ve kültür birikimini içeren, bu yönüyle sadece milletlerin değil, büyük insanlık ailesinin bugünü ve gelecek dönemleri bağlamında son derece önemli bir olgudur.

Kültürel miras veya *kültür mirası*, daha önceki kuşaklar tarafından oluşturulmuş ve evrensel değerlere sahip olduğuna inanılan eserlere verilen genel bir isimdir ("Kültürel miras", 2016).

Bir kavram ve olgu olarak kültürel miras, bir milletin veya çeşitli insan topluluklarının var oldukları tarihsel dönemler itibariyle, tanımlanabilmelerine imkân verecek olan, yönetimden sağlığa, ev hayatından, eğlence anlayışına üretim biçimlerinden, doğum ve ölüm olaylarını yaşama şekillerine varana kadar çok çeşitli konulara dair bilgiyi içermektedir. Bir başka ifadeyle, kültürel miras, tarihte millet ya da topluluk olarak yer almış insanların kimliklenebilmelerine imkân verecek her türden bilgi unsurunu (yazma eser, nadir eser, obje, resim vs.) kapsayan geniş bir kavram ve çok değerli bir olgudur.

Kültürel miras içerisinde yer alan "kültür varlıkları", Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda (Madde 3), geniş bir ele alışla; "tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklar" (Kültür ve Tabiat.., 2014) şeklinde tanımlanmaktadır.

Kültürel mirasın korunması konusunda çok önemli bir çalışma, dünyanın çok farklı bölgelerindeki "belgesel mirası" koruma altına almak ve aynı zamanda, uluslararası düzlemde konuyla ilgili farkındalık yaratmak amacıyla 1992 yılında UNESCO[1] tarafından başlatılan ve uluslararası ölçekli bir kültürel miras projesi olan Dünya Belleği Programı'dır ("Programme background", 2014).

* Doç. Dr., TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı

Dünyadaki herkese ait olduğu düşünülen belgesel mirası, yine dünyadaki herkes için koruma, saklama ve ayrıca hiçbir sınırlama olmaksızın erişilebilir kılma vizyonuyla yürütülen Dünya Belleği Programı'nın (The Memory of the World) misyonu ise, aşağıda görüldüğü gibi açıklanmaktadır ("Programme objectives", 2014):

- En uygun yol, yöntem ve tekniklerden yararlanarak, dünya belgesel mirasının korunmasını kolaylaştırmak,
- Kanunlarla korunmuş haklara uymak/saygılı davranmak şartıyla, belgesel mirasa herkesin erişebilmesine yardımcı olmak,
- Belgesel mirasın varlığı ve önemine ilişkin olarak, dünya ölçeğindeki farkındalığı artırmak.

Türkiye, söz konusu programa ilk kez 1999 yılında, Hitit Tabletleri Arşivi ve Kandilli Gözlem ve Deprem Araştırma Enstitüsünde yer alan el yazmaları koleksiyonu ile başvurmuştur. UNESCO Türkiye Millî Komisyonu tarafından yapılan bu başvuruları, 2003 yılında Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesinde bulunan İbn-i Sina'ya ait el yazması koleksiyonu izlemiştir (Oğuz, 2005). 2014-2015 dönemi için ülkemizden yapılan iki başvurudan biri, Millet Yazma Eser Kütüphanesinde bulunan *Divân-ü Lügat-it Türk*[2] adlı eser; diğeri ise, Kayseri'deki Kültepe'de bulunan ve M.Ö. 2000'lerde Asurlulara ait ticari faaliyetleri içeren kil tabletlerdir (Nominations 2014-2015, 2014).

Bu türden olumlu program ve çalışmaların varlığı bilinmekle birlikte, kültürel miras konusunda yüksek düzeyde farkındalığın söz konusu olduğunu söylemek ise ne yazık ki mümkün değildir. Yapılan çalışmalar dünya kamuoyunda, öneminin karşılığı olan yankıyı bulamamakta ve toplumsal zeminlerde gereğince yer alamadığı için de, büyük oranda ilerleme kaydedilememektedir.

"Kültürel mirasa erişim, kültürel mirasın korunması, yorumlanması ve yönetimi" şeklinde tanımlanan ve disiplinler arası (kimya, biyoloji, arkeoloji, felsefe, tarih, sanat tarihi, ekonomi, sosyoloji vs.) bir bilim dalı ve araştırma alanı olarak "**Miras Bilimi**"nin (Heritage Science) var olduğunu belirten Tonta (2014), dünyada miras bilimi alanında lisansüstü eğitim-öğretim veren üniversiteler bulunuyor ve konuyla ilgili bilimsel dergiler yayımlanıyor olsa da, tüm bu pozitif gelişmelere rağmen, kültürel mirasın hak ettiği ilgiyi göremediğini, ihmâl edildiğini ve gerektiği gibi korunamadığını ifade etmektedir.

Bu yetersiz ilgi durumu, geçen yüzyılın sonlarına doğru başlayan ve yeni yüzyılda hızlanarak artan ve genişleyen bölgesel çatışma ve savaşların kültürel mirasa verdiği zararların derecesini daha da artırmaktadır.

İki kez art arda çok büyük savaşlara sahne olan Irak'ta en çok zarar gören yerlerden biri olan Bağdat Müzesi'nin 2009 yılında yeniden inşa edilmesi sırasında yapılan tespitlere göre, binlerce (yaklaşık on dört bin olduğu ifade edil-

mektedir) kültürel miras unsurunun yok olduğu ve bunların özellikle batılı ülkelerdeki koleksiyonerler ile diğer kişilerin eline geçtiği belirtilmektedir.

1992 yılının hemen ilk aylarında başlayıp 1995 yılının son günlerinde sona eren Bosna Savaşı sırasında, Sırplar tarafından bütün dünyanın gözü önünde, sadece Boşnaklara karşı açık bir soykırım yapmakla kalınmamış, aynı zamanda kültürel mirasa da çok büyük ve telâfisi mümkün olmayan zararlar verilmiştir.

1992 yılında Saraybosna'daki Bosna-Hersek Millî Kütüphanesi ve Üniversite Kütüphanesi binasının yakılması olayında, Millî Kütüphane'deki 1,5 milyon kitap, 4000 nadir eser, 478 ciltli el yazması ve yüz yıllık Bosna gazeteleri koleksiyonunun zarar gördüğünü ve kütüphane koleksiyonunun sadece %10'unun kurtarılabildiğini belirten Tonta (2009: 425), bu olayı Riedlmayer'e (2007: 110) atıfla, modern tarihin en büyük kasıtlı kitap yakma olayı olarak nitelendirmektedir. Savaş sırasında Bosna'da kütüphane, arşiv ve müze yakma olaylarında, ne yazık ki, sadece Bosna-Hersek'in kültürel mirası değil, bu bölgedeki merkezî Avrupa ülkelerinin kendi tarihleriyle ilgili çok önemli kültürel miras ürünleri, kitaplar ve arşiv belgeleri de bir daha geri getirilemeyecek biçimde yok edilmiştir (Riedlmayer, 1995a, 1995b *aktaran* Tonta, 2014). Aynı dönemde Bosna-Hersek'te, aralarında 1579 yılında Bosna Sancak Beyi Ferhat Paşa adına yaptırılan Banya Luka'daki tarihi Ferhadiye Camii* de olmak üzere 136 cami hemen hemen tamamen yok edilmiş, 119 cami de ağır şekilde hasar görmüştür (Riedlmayer, 2002: 10 *aktaran* Tonta, 2014).

Bu acı örnek de çok açık bir biçimde göstermektedir ki, gelişmiş ülkeler ve toplumlar düzeyinde genel bir farkındalık ve özel ihtimam gösterilmemesi durumunda, tüm dünyanın ve bütün insanlığın ortak zenginliği olarak benimsenen dünya kültürel mirası, kimi zaman yavaş, kimi olumsuz durumlar (çatışmalar, savaşlar, hırsızlıklar vs.) sebebiyle de çok hızlı bir şekilde yok olmaya doğru gidecektir.

Yazmalar ve Nadir Eserler

"Kültürel miras", Türkiye tarafından da imzalanmış olan **"Dünya Kültürel ve Doğal** Mirasın **Korunması Sözleşmesi"** (2016) kapsamında aşağıdaki üç başlık altında sıralanmıştır:

Anıtlar: Tarih, sanat veya bilim açısından istisnai evrensel değerdeki mimari eserler, heykel ve resim alanındaki şaheserler, arkeolojik nitelikte eleman veya yapılar, kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimleri.

Yapı toplulukları: Mimarileri, uyumlulukları veya arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat veya bilim açısından istisnai evrensel değere sahip ayrı veya birleşik yapı toplulukları.

Sitler: Tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnai evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik sitleri kapsayan alanlar.

Bununla birlikte, konuyla ilgili tüm kişi, kurum ve ilgili çevreler tarafından tartışılmaz bir biçimde kabul edildiği üzere, kültürel miras denildiğinde, akla gelen temel unsurlardan ikisi de, el yazması eserler ile nadir eserlerdir.

Matbaanın icadından ve dolayısıyla çoklu çoğaltma imkânının oluşmasından önceki tarihsel dönemlerde el ile yazılan ve çoğaltılan yazma eserler ile sonrasında, çeşitli özellikleri itibariyle tek veya çok az sayıda olan nadir basma eserler, konularının da ötesinde bu özellikleri itibariyle, öncelikle ait olduğu milletin ve nihayetinde insanlığın ortak kültür mirası içerisinde özel bir yere sahiptir.

Yukarıda da belirtildiği üzere, ülkelerin en değerli kültür varlıkları arasında yer alan, bilim, sanat ve kültür araştırmalarında en otantik kaynaklardan olan yazmalar, el ile yazılarak meydana getirilmiş eserlerdir (Yazma nedir?, 2014).

Odabaş (2011: 143), yazma eserleri, "tarihin günümüz insanına hediye ettiği, bilimsel ve sanatsal özellikleri olan önemli kaynaklar" şeklinde nitelendirirken; Lynn (1994: 18) ise el yazmasını, "genellikle kâğıt veya parşömen üzerine yazılarak, doğrudan yazarın kendisi tarafından meydana getirilmiş ve çoğu kez yazarın kendi el yazısıyla yazılmış orijinal ve yayınlanmamış doküman" olarak tanımlamaktadır.

Geçmişle ilgili bilim, sanat, kültür ve uygarlık araştırmaları konularında, yazma eser koleksiyonlarının, bir ulusun en güvenilir bilgi kaynakları arasında önemli bir yeri bulunmaktadır (Bayoğlu, 1999: 62). Bu anlamda, yazma eser, içerik olarak, tarihî bir birikimi yansıtır ve devrinin özelliklerini ortaya koyar. Ekonomik ve siyasal düzenin özelliklerini taşırken sanatsal faaliyetleri de günümüze taşır (Dinç Alkan, 1994: 212).

Türkiye'deki yazmalar, bizim olduğu kadar tüm İslam ülkelerinin ve hatta diğer uygarlıkların kültür ve bilim çevrelerini yakından ilgilendirmesi bakımından tüm insanlığın; dün olduğu gibi bugün de, yarın da en önemli kaynakları olacaktır. Anılan kaynakların en önemli ve en değerli koleksiyonları Türkiye ve münhasıran İstanbul'dadır. Bu eserleri, Türk ve Osmanlı Devleti'ni oluşturan tüm ülkelerin halkları meydana getirmiş, getirirken de dünya uygarlığına katkıda bulunmuşlardır (Duman, 1997: 1-2).

Tarihsel, kültürel ve coğrafik anlamda, birikimi üzerinde kurulu bulunduğumuz Osmanlı Devleti döneminde, kültür merkezlerinden çok uzak yerlere kadar kütüphane açma geleneği ve matbaanın birkaç yüzyıl geç girişi ve yavaş gelişimine bağlı olarak yazma koleksiyonu artmış; söz konusu yazma-

ların çokluğu ve ülke geneline yayılmışlığı, bu eserlerin en büyük üniversite ve araştırma kütüphanelerinden, küçük ilçe halk kütüphanelerine kadar pek çok yerde bulunmasına yol açmıştır (Cunbur, 1970: 3).

Türkiye'de sadece resmî kütüphanelerdeki yazmaların sayısı 300.000'dir. Mecmua-i resâiller dikkate alındığında bu rakam 500.000'e yükselir. Söz konusu koleksiyonların %80'i, Kültür [ve Turizm] Bakanlığına bağlı kütüphanelerdedir. Bunların %80'i Arapça, %15'i Türkçe ve %5'i de Farsçadır (Duman, 1997: 1).

Bununla birlikte, ülkemizde Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı kütüphanelerin yanı sıra, üniversite ve araştırma kütüphaneleri ile özel kütüphanelerde ve ayrıca arşiv ve müzelerin koleksiyonlarında da yazma eser bulunduğu bilinmektedir. Hatta Duman'ın (1997: 1) ifadesiyle, Türkiye'deki kütüphanelerde bulunan yazmaların dışında, özel kurum ve şahısların elinde de 100.000 dolayında yazma olduğu tahmin edilmektedir.

Öte yandan, Türkiye'nin zengin bir yazma eser koleksiyonuna sahip olmasına rağmen, bu koleksiyona erişime imkân sağlayacak ulusal toplu kataloğa sahip olunamaması, büyük bir eksiklik ve sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Bu eksikliğin çok doğal bir sonucu olarak, yazmaların, öncelikle bibliyografik kayıtlarına ve nihayet kendilerine erişimin çok zor olduğu ve dolayısıyla son derece kıymetli olan bu kültür mirasımızdan en üst düzeyde yararlanılamadığı bilinmektedir.

Bu konuda 1978 yılında başlatılan Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu (TÜYATOK) adlı proje, başlangıcında çok heyecan verici ve hızlı bir şekilde yürütülmüş olsa da, yirmi yıl sonra konuyla ilgili olarak hazırlanan bir çalışma kapsamında (Kut, 1999: 79) sadece iki cilt katalog yayımlanabildiği belirtilmiştir. Batıdaki katalog çalışmalarının, büyük ölçüde, 18. ve 19. yüzyıllarda yapılarak yayımlandığını ifade eden Kut'a göre (1999: 80), bu durum, bizim kendi kültürümüzün verileri olan bu yazma eserlere verdiğimiz önemi ortaya koymaktadır.

Kut (1999: 80-81), kütüphaneci ve Türkolog Prof. E. Birnbaum'un, Türk yazmalarına da yer ayırdığı bir çalışmasında, TÜYATOK Projesi'nin yeterli sayıda elemanla yürütülmesinin gereğine işaret ettiğini ve Türkiye'yi bir yazma ambarına benzettiğini ifade ederken; "ne yazık ki, bu ambarda tam olarak neler olduğunu ve ambarın hangi köşesinde hangi eserler olduğunu bilmiyoruz" demekten kendini alamadığını nakletmektedir.

Profesör Kut, (1999: 81), TÜYATOK tamamlanmadığı sürece, ancak kişisel çalışmalarla sanırlı kalan yayınların ortaya çıkacağını; buna bağlı olarak, kültürel varlıklarımızın ne olduğunun tam olarak öğrenilemeyeceğini, hatta Türkiye'de kaç yazma olduğu konusunda tahminden veya kısır istatistiklerden öteye geçmeyen bilgilerle yetinmek zorunda kalınacağını belirtmektedir.

Konuyla ilgili olarak Bayoğlu (1999), TÜYATOK Projesi'nin başladığı 12.04.1978 tarihinden itibaren çalışmaların farklı birimlere (Kütüphaneler

Genel Müdürlüğü, Millî Kütüphane vs.) bağlı olarak sürdürüldüğünü; bu duruma ve personel yetersizliğine bağlı olarak, işin önemine uygun hızda ilerlenemediğini; dolayısıyla, yazmaların yalnızca bibliyografik kimliklerinin belirlenmesi çalışmasının, en iyimser bir yaklaşımla, 200 yıl gibi küçümsenmeyecek bir zaman alacağını; çıkarılan yazma eser katalog fişlerinin eksikliklerinin giderilmesi, düzeltilmesi, denetlenmesi ve redaksiyonunun hazırlanmasından sonra baskı taslağının dizgiye verilip katalog hâlinde yayımlanmasının ise, 600 yıl süreceğini ifade etmektedir.

Nitekim çok yakın tarihlere kadar bu konuda yürütülen çalışmalar (Millî Kütüphane Başkanlığı, 2014), hâlen, "Türkiye'de kaç adet yazma eser var" sorusunun cevabını verecek düzeye gelememiş, şahıslar ve sahaflar gibi diğer yazma sahipliklerini de kapsayacak dört başı mamur bir Türkiye Yazmalar Kataloğu hazırlanamamıştır.

Yazma eserlerin yanı sıra, ulusal ve küresel kültürel mirasın çok kıymetli bir unsuru da, basma **nadir eserlerdir**.

Nuhoğlu (2004; 14), nadir eserleri, *"benzeri bulunmayan, eğer varsa, benzerlerinden farklı olan veya kolayca elde edilemeyen; kütüphanecilik açısından bakıldığında, ihtiyaç duyulduğunda kolayca elde edilemeyen eserler"* olarak tanımlamaktadır.

Nadir eserler, "nadir" kavramının "eşi benzeri az bulunan, pek az tesadüf edilen, az bulunur, seyrek" (Doğan, 2001; 982) şeklindeki sözlük anlamında olduğu gibi, çeşitli özellikleri itibariyle, normal ticari yollarla ve kolaylıkla elde edilemeyen eserler olarak bilinmekte ve kabul edilmektedir.

Bir kitabın eşsiz/ benzersiz, çok önemli ya da çok zor elde edilir olması, söz konusu kitabı "nadir eser" konumuna yükseltmektedir. İlk basımlar, imzalı kopyalar, ithaf edilmiş eserler, sanatsal unsur içerenler, ayrıca parşömen üzerine yazılanlarla, taş baskı eserler, bu özellikleri nedeniyle nadir eser grubunda yer alır. 1500'lerin sonunda basılan inkunabeller de nadir eserler arasında yer almaktadır (What is a rare book?, 2014).

Tüm bu tanımlar ve açıklamalardan anlaşıldığı üzere, el yazmaları ve nadir eserler, bir milletin ve toplamda bütün insanlığın geçmişine çok yönlü olarak ışık tutan kültürel miras içerisinde çok önemli ve geniş bir yer tutmaktadır. Bu anlamda, söz konusu kültürel miras unsurlarının, fiziksel ve içerik olarak, gelecek nesillere eksiksiz biçimde iletilebilmesi için bilim ve teknolojinin bütün imkânları kullanılmalı ve bu kıymetlerden geleceğin/ yarınların inşasında yararlanılması sağlanmalıdır.

Dijitalleştirme (Sayısallaştırma)

İçinde yaşadığımız dönemde bilgi, iletişim, kayıt ve görüntüleme teknolojilerindeki baş döndürücü gelişmelere paralel olarak, daha önce klasik/

geleneksel yöntemlerle oluşturulmuş basılı ve görsel-işitsel bilgi, sanat ve kültür ürünlerinin koruma ve erişim odaklı dönüştürülmesi zemini oluşmuş durumdadır.

Söz konusu ilerleme ve gelişmelerin ortaya koyduğu teknolojik ürünlerin (bilgisayar, tablet, mobil telefon, kamera vs.) her geçen gün daha yoğun bir şekilde kullanım alanı bulmasıyla, yaşadığımız dönem "dijital kültür" kavramıyla tanımlanmaya başlamıştır.

Bu bağlamda, "dijitalleştirme" kavramı, *"geleneksel formlarda üretilmiş bilgi, sanat ve kültür ürünlerini, çeşitli araçlarla ve belli standartlar çerçevesinde dijital formlara dönüştürme işlemi"* şeklinde tanımlanabilecektir.

Dijitalleştirme, başka bir yaklaşımla, *"basılı, görsel vel veya işitsel bilgi, sanat ve kültür ürünlerinin, bilgisayarlar aracılığıyla elektronik formlara çevrilerek, depolanmak, işlenmek ve iletilmek üzere sayısal kodlara dönüştürülmesi işlemi"* olarak da nitelendirilebilecektir.

Buradan hareketle, dijitalleştirme işlemi sayesinde, elektronik sistemler tarafından tanımlanamayan biçimlerin (basılı, görsel, işitsel vs.) bu sistemlerce tanımlanabilir, işlenebilir ve iletilebilir hâle getirildiğini belirtmek mümkündür.

Dijitalleştirme ya da diğer adıyla sayısallaştırmanın amacı ise, aşağıda görüldüğü gibi, üç başlıkta sıralanabilecektir (Ataman, 2004: 86):

- Belirgin entelektüel veya nesnesel değere sahip malzemenin korunması,
- Yüksek erişim talebinin mevcut olduğu durumlarda bilginin yaygınlaştırılması,
- Çok kullanılan koleksiyonların yıpranmasını engellemeye yönelik koruma-restorasyon.

Konumuz bağlamında dijitalleştirmenin temel amacı, kültürel miras içerisinde çok önemli bir yeri olan el yazmaları ile nadir eserlerin korunarak gelecek nesillere iletilmesidir.

Dijitalleştirme ile ayrıca;

- Tek ya da az sayıdaki bilgi, eğitim, kültür ve sanat ürünlerine çok kişi tarafından erişim sağlanması;
- Kâğıt sarfiyatının azaltılması;
- Az sayıda olan veya baskısı tükenen eserlerin, her türlü felaket senaryosu dikkate alınarak yedeklenmesi;
- Özellikle kütüphaneler ve bilgi merkezlerindeki depolama maliyetlerinin düşürülmesi;
- Dijitalleştirilecek kimi eserlerdeki sanatsal unsurların korunması amaçlanmaktadır.

Böylece, dijitalleştirmenin kültürel mirasın korunması noktasında en önemli ve modern yöntemlerden biri olduğunu söylemek mümkündür.

Öte yandan, dijitalleştirmenin çok yüksek maliyetleri göz önüne alındığında, bu işin tek seferde yapılmasının neredeyse bir zorunluluk olduğunu ifade etmek gerekir. Bu doğrultuda, daha sonraki dönemlerde, çeşitli nedenlerle yeniden üretim yapılabileceği de dikkate alınarak en yüksek çözünürlük ile tarama yapılması gerekmektedir. Özellikle kullanım amaçlı olarak dolaşıma sokulacak nüshaların bu ana nüshadan/kopyadan üretilebileceğini de hatırlamakta yarar bulunmaktadır.

Dijitalleştirme işlemi sırasında orijinal belge ya da esere verilebilecek zararlara dikkat çeken Ataman (2004: 90-91), uygun araç ve yöntemlerin kullanılmaması durumunda bu eserlerin ve belgelerin sanatsal özelliklerinin (cilt, kâğıt vs.) ciddi oranda zarar görebileceğini, hatta bir daha kullanılamaz duruma gelebileceğini ifade etmektedir.

Bu noktada, çok önemli bir konu olan maliyete tekrar ve önemle dikkat çekmekte yarar bulunmaktadır. Zira dijitalleştirme çalışmaları, dijitalleştirilecek materyalin niceliğine de bağlı olarak, gerçekten çok yüksek maliyetli uygulamalardır. Sadece zorunlu dijitalleştirme ekipmanının (bilgisayar, tarayıcı) bir araya getirilmesiyle gerçekleştirilecek kadar basit değildir. Bilhassa dijitalleştirilecek materyallerin birçoğunun el yazması, nadir eser veya önemli kurumsal dokümanlar olduğu düşünülecek olursa, bu materyallerin yıpranma ve zarar görme maliyetinin tüm hesapların üzerinde bir zarar oluşturacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle, dijitalleştirme çalışmaları, hem donanım hem de insan kaynakları bağlamında yeterli düzeydeki kurumlar tarafından gerçekleştirilmeli; diğer kurumlar ise, bu düzeydeki kurumlardan destek almalıdır. Bir başka ifadeyle, çok yönlü bir maliyet analizi yapılmadan dijitalleştirme çalışmaları başlatılmamalıdır.

Kültürel Mirasın Dijitalleştirilerek Korunması

Geçen yüzyılın sonlarına doğru, özellikle de 1990'larla birlikte başlayan dijitalleştirme çalışmalarının o dönemlerdeki temel amacı, başta el yazmaları ve nadir eserler olmak üzere, önemli bilgi kaynaklarını ve belgeleri koruma altına almak ve depolamaktan/saklamaktan ibaretti. Diğer bir ifadeyle, çalışmaların başladığı ilk periyotta, bugün çokça dillendirilen ve hedeflenen "erişim" amacı yeterince göz önünde bulundurulmuyordu.

Bugün özellikle kültürel miras konusunda, devletler ve toplumlar nezdinde her gün biraz daha yükselen farkındalık düzeyine bağlı olarak, kültürel miras unsurlarının uygun formatlarla -orijinal nüshanın yanı sıra- gelecek kuşaklara aktarılmasına çalışıldığı görülmektedir. Öte yandan, bu bilincin gelişmesiyle, daha çok dile getirilen ve uygulaması söz konusu olan dijitalleştirme çalışmalarıyla, kültürel miras unsurlarına el değmeden ve yıpranmasına yol açılmadan erişim imkânı da hazırlanmış olacaktır.

Bu doğrultuda ülkemizde ve gelişmiş ülkelerin birçoğunda ulusal ve uluslararası projeler çerçevesinde çok önemli uygulamalar gerçekleştirilmiş olup içinde bulunduğumuz dönemde de bu yönde çalışmalar yürütülmektedir.

Ülkemizde bu bağlamda gerçekleştirilen projelerden biri AccessIT projesidir. Proje ile Avrupa Birliği Eğitim ve Kültür Programı altında kabul edilen, içerisinde İngiltere, Polonya, Sırbistan, Türkiye ve Yunanistan'ın yer aldığı; belirli miktardaki kaynağın dijitalleştirilerek Europeana'ya aktarılması ve bunun için gerekli eğitim alt yapısının sağlanması hedeflenmiştir (Yılmaz, Külcü, Ünal ve Çakmak, 2012: 370).

Projenin esasını oluşturan Europeana ise; Avrupa ülkelerinin kültürel mirasını, hem Avrupa ülkelerinin, hem de diğer kıta ülkelerinin erişimine açarak kültürel dolaşıma imkân sağlaması ve dolayısıyla bilgi toplumunun gelişmesine katkı sağlaması; dijitalleştirme eğitimi ve çalışmalarını desteklemesi; bilgi teknolojilerinin kültürel miras alanına uygulanmasına öncülük etmesi; kültürel mirasın dijitalleştirilerek koruma altına alınmasını sağlaması ve konuya dikkat çekmesi; her geçen gün artan kaynak ve kullanıcı sayısı ile kültürel miras kapsamındaki en büyük ve önemli dijital kütüphanelerden birisi (Yılmaz, Külcü, Ünal ve Çakmak, 2012: 374) olarak tanımlanmaktadır.

Kültürel mirasın dijitalleştirilmesi konusundaki çok önemli ulusal projelerden birisi ise, Amerika Birleşik Devletleri orijinlidir.

Amerikan Kongre Kütüphanesi'nin (The Library of Congress) hazırladığı "Amerikan Hafızası Modeli" ile doküman, gazete makalesi, yazma, nadir eser, kitap, ses ve müzik kayıtları, görüntü, harita, karikatür, film ve fotoğraflardan oluşan 10,5 milyon tarihsel kaynak dijital ortama aktarılarak arşivlenmiş ve bir arama motoru oluşturulmuştur. Proje esas olarak, 14. yüzyıla kadar dokümanlar içermekle birlikte, 19. ve 20. yüzyıla ait Amerikan yaşamının değişik boyutlarına ilişkin binlerce kanıt sunmaktadır. 1990-1994 yılları arasında pilot program olarak yürütülmüş olan proje, Kongre Kütüphanesi'nin 1994 yılında "Ulusal Dijital Kütüphane Programı"nı kurmak için 13 milyonluk kaynak bulması üzerine, bu programın amiral gemisi rolünü üstlenmiştir. Söz konusu programın toplam 48 milyon dolar olan maliyeti kısmen Amerikan Kongresi tarafından karşılanmış, büyük oranda özel sektör desteği sağlanmıştır. Kongre 15 milyon dolarlık kaynak sunarken, örneğin W. K. Kellogg Vakfı 1994 yılında 13 milyon dolarlık bağışta bulunmuştur (Ata, 2011: 264-265).

Amerika örneğinde de açıkça görülebileceği üzere, kültürel miras ve bu mirasın en uygun şekilde korunarak gelecek nesillere iletilmesi ve bunun yanı sıra, her türlü araştırmaya kaynak sağlayabilmesine yönelik olarak erişilebilir olması için, gerek devlet, gerekse özel sektör, büyük miktarlarda ekonomik kaynak ayırmaktan geri durmamaktadır. Konunun öneminin bu tür bir işbirliğini zorunlu kıldığı açıkça görülmektedir.

Yazmalar ve Nadir Eserlerin Dijitalleştirilerek Korunması ve Erişilebilir Kılınması

El yazmaları ve nadir eserler, her ne kadar devletler ve bireyler elinde bulunuyor olsa da, esas itibariyle dünyanın geçmiş dönemlerine aidiyetleri ve bu bağlamda, insanlığın tarihine ışık tutuyor olmaları hasebiyle tüm insanlığın ortak mirası olarak kabul edilmektedir.

Bu itibarla, kültürel mirasın dijitalleştirilerek korunması ve araştırmacıların erişimine açılması çalışmaları, aslında ve temel anlamda bir "büyük insanlık projesi"dir. Zira ulusal ve uluslararası projeler bitirildikçe ve programlar şeklinde sahnelendikçe, elde edilecek verimlerden tüm insanlığın yararlanması söz konusu olmaktadır. Bu anlamda, dünyanın neresinde gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin, yapılan her bir çalışmanın belli standartlar çerçevesinde ve kaliteli biçimde yürütülmesi son derece önemlidir. Yine bu bağlamda, birlikte öğrenerek ve deneyim paylaşarak gerçekleştirilen uluslararası dijitalleştirme projeleri de kıymetli çalışmalardır.

Yazmalar ve nadir eserlerin sahip oldukları enformasyon ve sanat değeri, tartışmasız bir kabul gördüğü için, olabildiğince geniş sayıda ve bütünlükleri korunarak muhafaza edilebilmeleri gerekmektedir.

Konuyla ilgili olarak 1992 yılında UNESCO tarafından başlatılan "Memories of the World" projesi çok önemli ve dikkate değer bir çalışmadır (UNESCO, 2016). Projeyle dünyanın çeşitli bölgelerinde var olan ve zaman zaman savaşlar, yasadışı ticaret vs. sebepler çerçevesinde zarar gören ve kaybolan yazılı mirasın sayısal ortama aktarılması planlanmaktadır. Proje kapsamında, dünyanın çeşitli ülkelerinde yürütülmekte olan dijitalleştirme projeleri de desteklenmekte, uluslararası işbirlikleri teşvik edilmektedir.

Dünya tarihinin çok uzun bir döneminde ve çok geniş bir coğrafyada söz sahibi olmuş olan Osmanlı Devleti'nin sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti, bu özelliği itibariyle, oldukça geniş bir el yazması ve nadir eser koleksiyonuna sahiptir. Buna bağlı olarak, yapılacak dijitalleştirme çalışmaları her açıdan son derece dikkate değer uygulamalar olacaktır, olmaktadır. Yürütülecek projelerin ve bu bağlamda yapılacak çalışmaların eserlere zarar vermeyecek şekilde ve olabildiğince hızlı bir biçimde gerçekleştirilmesi zorunluluk arz etmektedir. Bunun sağlanabilmesi için, ikili ve çoklu işbirliklerinin düşünülmesi gerekmektedir.

Bu açık ve net gerçeğe rağmen, koleksiyonunda yazma eser ve nadir eser bulunan kurumların (kütüphaneler, arşivler, bilgi merkezleri ...) kimi örneklerde görüleceği üzere, bu eserlerin dijitalleştirilmesini ve diğer teknik işlemleri kendi başlarına gerçekleştirdikleri görülmektedir.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi koleksiyonunda yer alan yazmaların kataloglanması ve bilgisayar ortamına aktarıl-

ması bağlamında yapılan çalışmalar bu noktada önemli bir örnektir (Karakaş, 1999: 149-150). Başta Millî Kütüphane olmak üzere, birçok bilgi merkezinde de çalışmalar, bu örnekte olduğu gibi, kurumlar bazında, tek tek yürütülmekte, işbirliğine gidilmemektedir.

Ülkemizdeki kültürel bellek kurumlarında yürütülen dijitalleştirme uygulamalarını değerlendiren bir çalışmanın bulgularına göre (Çakmak ve Yılmaz, 2012: 428), aralarında Millî Kütüphane, Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nin de yer aldığı çok önemli on bir kültürel bellek kurumunun altısı (%54,5) dijitalleştirme çalışmalarında başka kurumlarla işbirliğine giderken, beşi (%45,5) herhangi bir işbirliği olmaksızın çalışmalarını yürütmektedir.

Söz konusu çalışma, kurumların üçte birinden fazlasının dijitalleştirme çalışmalarını teknik şartname olmadan gerçekleştirdiğini; yarısından fazlasının dijitalleştirme çalışmalarına yönelik bir politikasının bulunmadığını; ayrıca, dijitalleştirme projelerinde birinci derece öncelikli amacın %72.7 ile "koruma", %27.3 oranıyla da "erişim" olduğunu (Çakmak ve Yılmaz, 2012: 432-433) ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın açık bir biçimde işaret ettiği önemli gerçek, ülkemizdeki el yazmalarının ve nadir eserlerin dijitalleştirilmesi projeleri bağlamında, standartların uygulanması, işbirliklerine gidilmesi ve daha da önemli bir nokta olarak, bu eserlerin dijital nüshaları üzerinden erişime sunulması noktasında bilinç eksikliği söz konusudur.

Yazmalar ve nadir eserlerin dijitalleştirilmesi projelerinde işbirliklerine gidilmesi bir uluslararası sempozyum kapsamında, geniş bir bildiri ile ele alınmış (Yılmaz, 2014), ülkemizde bu konuda büyük bir bilinç ve girişim eksikliği olduğuna işaret edilmiştir.

Oysa Aytaç'ın da (2002: 17) çok isabetli bir şekilde vurguladığı gibi, ülkemiz kütüphaneleri ve diğer bilgi merkezlerindeki yazmalar ve nadir eserler, Türkiye'nin bunları diğer uluslarla paylaşımı noktasında çok önemli bir işbirliği kozudur. Öte yandan, başından beri işaret edilmeye çalışıldığı üzere, söz konusu eserler bütün insanlığın ortak mirasıdır ve Türkiye, dünya tarihinin yaklaşık altı yüzyıllık birikiminin çok önemli bir bölümünü elinde bulunduran büyük bir aktör olarak, bu eserlere hayat vermek suretiyle, insanlığın bugününe ve geleceğine ışık tutacak ve böylelikle çok kıymetli bir katkıda bulunmuş olacaktır.

Bu itibarla, el yazmaları ve nadir eserlerin dijitalleştirilerek korunması ve erişime sunulması bağlamında ulusal ve uluslararası işbirlikleri kaçınılmaz bir zorunluluk ve ödev durumundadır. Kaldı ki, bu türden çalışmalar hem söz konusu eserlerin yıpranmasını ve zarar görmesini önleme, hem de kaynakların (uzman personel, para vs.) rasyonel kullanımı bağlamında da zarurilik arz etmektedir.

Genel Değerlendirme

Türkiye, çok uzun dönemleri kapsayan tarihsel geçmişi itibariyle, başta el yazmaları ve nadir eserler olmak üzere, dünya kültür mirasının çok büyük bir bölümünü elinde bulunduran bir ülkedir.

Diğer ülkelere göre, Türkiye'deki yazma eserlerin sayı bakımından çokluğu yanı sıra, nitelik açısından da yadsınamayacak derecede değerli olduğunu ifade eden Kut (1999: 81-82), bu kıymetlerin; minyatürlü eserler, tezhipli eserler, müellif hattıyla olanlar, ünlü hattatların elinden çıkanlar, dünyada sadece bizde olanlar, çok eski dönemlere ait olanlar gibi farklı başlıklar altında sınıflandırılabileceğini belirtmektedir.

Bu büyük ulusal zenginliğe karşılık, yüzbinlerle ifade edilen yazmalar ve nadir eserin varlıklarının tam olarak tespit edilmesi, toplu kataloglarının hazırlanması, depolanarak korunması/ saklanması, bakım ve restorasyonu, kataloglanması ve sınıflandırılması, mikroform ortamına alınması, dijitalleştirilmesi ve nihayet, araştırmacıların erişimine sunulması konularında yapılan çeşitli çalışmalara ve olumlu gelişmelere karşın, hâlen çözüm bekleyen çok önemli sorunlar söz konusudur.

Millî varlığımızın ve millî servetimizin bir sembolü olan sanat eserleri içinde önemli bir yeri olan (Bayraktar, 1970: 321) bu eserleri, yetişen gençlik ve gelecek kuşaklar için saklamak (Cunbur, 1970: 17); bunun da ötesinde, insanlığın ortak mirası anlayışı çerçevesinde, erişilebilir kılmak gerekmektedir.

Saklama, koruma ve hizmete sunma konusunda uzun süre mikroformlar en önemli ortamlar/araçlar olarak kabul görmüş ve kullanılmış olmakla birlikte, günümüzde bu konuda dijitalleştirme -çeşitli açılardan- daha çok tercih edilen yöntem olarak öne çıkmaktadır.

Türkiye kütüphanelerindeki yazmaların, ilim çevrelerinin tetkik ve araştırmasına lâyık, değeri ölçülemeyen birer hazine olduğu hususunda şüphe ve tereddüde yer yoktur. Kütüphanelerimizdeki ömürleri hâlâ tükenmemiş binlerce yazmanın ilim âlemine tanıtılması, Türk-İslam kültür ve medeniyetlerinin her devri, her müessesesi ve her konusunda yapılacak araştırmaların ilk şartıdır (Binark, 1974: 57).

Bir ulusun tarihsel kültürü ile ilgili araştırmaların en güvenilir kaynakları olan el yazması eserler (Kurmuş, 1990: 111), Türkiye kütüphanelerinin atadan kalma, yüzyıllar boyunca biriktirilmiş servetleridir. Bunlara, 'Türkiye kütüphanelerine has bir servet diyebiliriz. İstanbul'un yazma eserlerle dolup taşan büyük kütüphaneleri bir yana, ülkemizin diğer il ve hatta ilçe kütüphanelerinde en azından birkaç yüz ciltlik koleksiyonlar hâlinde yazma eser bulunmaktadır (Cunbur, 1959: 3).

Kütüphanelerarası işbirliği çalışmalarının temel amaçlarından biri, kuşkusuz, tüm bilgi kurumlarının varlık nedeni olan kullanıcı memnuniyetini

sağlamak ve her geçen gün bu memnuniyetin düzeyini yükseltmektir. Bu anlamda, açıktır ki, el yazmaları ve nadir eserler üzerinde çalışma konuları bağlamında inceleme yapmak isteyen ulusal ve uluslararası kimlikli araştırmacılar, işbirliği çalışmaları sonucunda uzaktan erişime açılmış geniş koleksiyonlar aracılığıyla ülke ve şehir değiştirmeden bu kaynaklara erişim sağlayabilecek, bu da memnuniyet düzeylerinin yükselmesini sağlayacaktır.

Hep "ben" diyerek, sürekli "ben" odaklı şartlar ve öneriler getirilerek en az iki birey arasında bile problemsiz şekilde bir araya gelinip birlikte kalınamayacağı gibi, kurum ve kuruluşlar (kütüphaneler, arşivler vs.) arasında ilişki kurulması ve sürdürülmesi de mümkün olamayacaktır. Çare, en az iki üyeli yeni bir yapı, "biz" adlı yeni bir organizma veya güçlü bir takım ortaya çıkarabilmektir. İmece geleneğinden gelen bir ülkenin ve milletin, çok değerli nihai hedefleri olan bu türden birliktelikleri güçlü bir şekilde kurarak yaşatabilmesi -eğer istenir ve adanılırsa- zor olmayacaktır.

Bununla birlikte, işbirliği ve sonrasında gerçekleştirilecek büyük projeler için her şeyden önce, en başta el yazması ve nadir eser koleksiyonlarımızda neler olduğunu en ince ayrıntısına kadar bilmenin zorunluluğu açıktır. Oysa ne yazık ki, bu konuda henüz kesin bir bilgi verilememektedir. Yıllar önce başlatılmış olan TÜYATOK çalışmaları çeşitli sebeplerle bugüne kadar kesin olarak sonuçlandırılamamış, dolayısıyla, yazma eserler konusunda kesin nicel ve nitel bilgiler ortaya konulamamıştır. Kurumsal bazda aranılan cevaplara erişilemediği için, bireylerin elinde bulunan yazma eserler ve nadir eserlerin ne kadar ve hangi özelliklere sahip olduğunu tespit edebilme aşamasına da geçilememiştir.

Elbette, yapılacak ulusal çalışmalarda ikinci alt başlık olarak, bugüne kadar bu eserler bağlamında *-özellikle dijitalleştirme odağında-* neler yapıldığı sorusunun açık ve net cevapları ortaya konulmalıdır. Yapılacak tekrar çalışmalarla, standartlardan uzak ve kalite konusunda düşük seviyedeki uygulamaların dijitalleştirilecek eserlere vereceği önemli zararlar düşünüldüğünde bu cevabın ne denli önemli olduğu anlaşılacaktır.

Yazmalar ve nadir eserlerin, insanlığın ortak mirası olması anlayışından hareketle, etkin uluslararası işbirliklerine girebilmek için, her şeyden önce, ulusal kimlikli bir yapının koordinasyonunda kültürel miras envanterinin çıkarılması zorunluluktur. Bu yapılmadan başlatılacak ulusal ve uluslararası çalışmalar, her zaman lokal ve eksik kalacaktır.

Bugün pek çok çeşitli konuda yürütülen farklı boyutlardaki çalışmalarla elde edilen mevcut bilgilerin beş yüz sene, bin sene sonra kullanılabilecek şekilde korunması tartışılıyorken, yüzyıllar önceki bilgilerin nasıl bugüne taşınabileceği konusu da daha yüksek sesle konuşulmalı ve bu konuda ulusal politikalar geliştirilmelidir.

Bu kapsamda, kütüphaneler ve arşivler gibi bellek kurumlarının koleksiyonlarında yer alan yazmalar ve nadir eserlerin nicel ve nitel olarak eksiksiz

bir şekilde tespitinin sağlanması gerektiği gibi, koleksiyonerler başta olmak üzere, şahısların ellerinde ve sahaflarda bulunan yazmaların ve nadir eserlerin tespit edilerek, yazma eser kütüphanelerine kazandırılması için hiçbir maddi ve manevi kaygı taşınmamalı, bu iş hiç zaman geçirilmeden halledilmelidir.

Devlet tarafından konuya gösterilen ilgi, 2014-2018 yılları arası dönemi kapsayan **Onuncu Kalkınma Planı** kapsamında (2016), **"Kültür ve Sanat"** başlığı altında yer alan; *"Kültür mirasımızın korunması kapsamında yurtiçi ve yurtdışı envanter çalışmalarına devam edilmiş, başta vakıf eserleri olmak üzere tarihî eserlerin önemli bir kısmı restore edilmiş, yazma ve nadir eserlerin dijital ortama aktarılması faaliyetleri yürütülmüştür"; "Kültürümüzün uluslararası düzeyde tanıtımı amacıyla yürütülen çalışmalar sonucunda dünya kültür mirası listelerinde ülkemize ait varlıkların sayısı artmış, yurtdışında sergi, fuar, festival ve sanat etkinlikleri gerçekleştirilmiştir"* şeklindeki ifadelerle açık biçimde dile getirilmiştir.

Ülkemizin ve insanlığın geçmişine ışık tutabilecek olan çok kıymetli yazmalar ve nadir eserlerin sanatsal özelliklerinin zarar görmemesi ve içeriğinin erişilebilir kılınması noktasında yürütülecek dijitalleştirme çalışmaları bağlamında, devletin kararlılığının yanı sıra, kişisel ve kurumsal olarak da, daha fazla istekli, arzulu ve hatta tutkulu olmak; bunun için tüm donanım, yetenek ve deneyimler çerçevesinde topyekûn adanmak gerekmektedir.

---

[1] Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)

[2] Türk Lehçeleri Sözlüğü; Kaşgarlı Mahmud tarafından Bağdat'ta 1072-1074 yılları arasında yazılan Türkçe-Arapça sözlük. Türkçenin bilinen en eski sözlüğü ve aynı zamanda, antolojisi, ansiklopedisi ve dil bilgisi yapıtıdır (http://tr.wikipedia.org/wiki/Div%C3%A2nu_L%C3%BCgati%27t-T%C3%BCrk).

KAYNAKLAR

Ata, Bahri. (2011). *"Sosyal Bilgiler eğitiminde iyi bir örnek: ABD Kongre Kütüphanesi'nin Amerikan Hafıza Projesi"*, Türk Kütüphaneciliği, 25 (2): 261-270.

Ataman, Bekir Kemal. (2004). *"Arşivlerde ve kütüphanelerde sayısallaştırma"*, Aysel Yontar Armağanı içinde (s. 85-101), (Yay. Haz. Bekir Kemal Ataman ve Mesut Yalvaç), İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi.

Aytaç, Selenay. (2002). *"Türkiye yazmalarının sayısallaştırılması"*, Türk Kütüphaneciliği, 16 (1): 3-19.

Bayoğlu, Servet. (1999). *"Taşınabilir kültür varlıklarının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması"*, 21. Yüzyıla Doğru Türk Kütüphaneciliği: 35. Kütüphane Haftası Bildirileri (15-21 Mart 1999, Ankara) içinde (s. 61-69), (Yay. Haz. Özlem Bayram, Erhan Erkan ve Erol Yılmaz), Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.

Bayraktar, Nimet. (1970). *"Yazma eserlerin değerlendirme ölçüleri ve san'at değerleri"*, Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, 19 (4): 321-327.

Binark, İsmet. (1974). *"Türkiye kütüphanelerindeki yazmalar hakkında yerli-yabancı kaynaklar bibliyografyası -yeni ilâvelerle-"*, Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, 23 (1): 54-79.

Cunbur, Müjgan. (1959). *"Yazmaların fişlenmesinde faydalanılan el kitapları"*, Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, 8 (2): 3-17.

Cunbur, Müjgan. (1970). *"Yazma kütüphanelerimiz: Bugünkü durumları ve meseleleri"*, Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, 19 (1): 3-17.

Çakmak, Tolga ve Bülent Yılmaz. (2012). *"Türkiye'de kültürel bellek kurumlarındaki dijitalleştirme çalışmalarının düşünce özgürlüğü bağlamında değerlendirilmesi"*, Bilgi Dünyası, 13 (2): 418-436.

Dinç Alkan, Birsen. (1994). *"Yazma eser kaçakçılığına bir bakış"*, Kütüphanecilikte Bilgi-Belge İşbirliği, Millî Kütüphanelerarası İletişim ve Dünyadaki Teknolojik Gelişmelerin Aktarımında İlkelerin Tesbiti Sempozyumu: Bildiriler, (22-25 Eylül 1992, Millî Kütüphane) içinde (s. 212-216), Ankara: Kültür Bakanlığı.

Doğan, D. Mehmet. (2001). Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul: Gerçek Hayat.

Duman, Hasan. (1997). El Yazmaları Dünyasında Türkiye'nin Yeri = The Role of Turkey in the World of Manuscripts, Ankara: Kültür Bakanlığı.

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi. (2016). http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14269/dunya-kulturel-ve-dogal-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html adresinden 03.06.2016 erişildi (20:05).

Karakaş, Sekine. (1999). *"A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazmalarını Kataloglama ve Bilgisayar Ortamına Aktarma Projesi yaşama geçiyor"*, Türk Kütüphaneciliği, 13 (2): 149-150.

Kurmuş, Ömer S.. (1990). *"El yazması ve nadir eserlerimizin korunması"*, Türk Kütüphaneciler Derneği 40. Yıl Kütüphanecilik Kurultayı (30 Kasım-1 Aralık 1989, Ankara): Bildiriler içinde (s. 111-115), (Yay. Haz. Doğan Atılgan ve Fahrettin Özdemirci), Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.

Kut, Günay. (1999). *"Yazma eserler ve Türkiye Toplu Kataloğu çalışmaları"*, 21. Yüzyıla Doğru Türk Kütüphaneciliği: 35. Kütüphane Haftası Bildirileri (15-21 Mart 1999, Ankara) içinde (s. 78-85), (Yay. Haz. Özlem Bayram, Erhan Erkan ve Erol Yılmaz), Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu. (2014). http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14230/kultur-ve-tabiat-varliklarini-koruma-kanunu.html / http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.2863&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch= adreslerinden 20.08.2014 tarihinde erişildi (23.13).

"Kültürel miras". (2016). https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%BClt%C3%BCrel_miras adresinden 23.03.2016 tarihinde erişildi (19:25).

Lynn, M. Stuart. (1994). Bilgi Ortamının Değiştirilmesinde Dijital ve Dijital Olmayan İşlemler Arasındaki Münasebetler Konusunda Açıklamalı Teknik Terimler Sözlüğü, (Çev. Neclâ İlemin ve Neclâ Büyükkırcalı), Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

Milli Kütüphane Başkanlığı. (2014). http://yazmalar.mkutup.gov.tr/# adresinden 15.08.2014 tarihinde erişildi (19:27).

"Nominations 2014-2015". (2014). [UNESCO Memory of the World Programme], http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/flagship-project-activities/memory-of-the-world/nominations-2014-2015/access-by-region-and-country/europe-and-north-america/turkey/ adresinden 16.08.2014 tarihinde erişildi (17:45).

Nuhoğlu, Hidayet. (2004). *"Nadir eserler"*, 40. Kütüphane Haftası Bildirileri (29 Mart - 4 Nisan 2004, İstanbul) içinde (s. 12-20), (Yay. Haz. Ümit Konya), İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi.

Odabaş, Hüseyin. (2011). *"Osmanlı yazma eserleri ve Türkiye'de yazma eser kütüphaneciliği"*, Bilig, (56): 143-164.

Oğuz, Esin Sultan. (2005). *"UNESCO Dünya Belleği Programı ve Türkiye'nin belgesel mirasları"*, Türk Kütüphaneciliği, 19 (3): 321-331.

Onuncu Kalkınma Planı: 2014-2018. (2016). T. C. Kalkınma Bakanlığı, Ankara: 2013, http://www.kalkinma.gov.tr/Lists /Kalknma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20 Plan%C4%B1.pdf adresinden 16.03.2016 tarihinde erişildi (19:23).

"Programme background". (2014). [UNESCO Memory of the World Programme], "Memory of the World", http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/flagship-project-activities/memory-of-the-world/about-the-programme/ adresinden 16.08.2014 tarihinde erişildi (16:55).

"Programme objectives". (2014). [UNESCO Memory of the World Programme], http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/flagship-project-activities/memory-of-the-world/about-the-programme/objectives/ adresinden 16.08.2014 tarihinde erişildi (17:10).

Riedlmayer, András. (1995a). *"Erasing the past: The destruction of libraries and archives in Bosnia-Herzegovina"*, Middle East Studies Association Bulletin, 28, 7-11.

Riedlmayer, András. (1995b). *"Maziyi silmek: Bosna-Hersek'teki kütüphanelerin ve arşivlerin tahribi"*, Türk Kütüphaneciliği, 9 (3): 270-280. (Çev. Yaşar Tonta).

Riedlmayer, András J. (2002). *"Destruction of cultural heritage in Bosnia-Herzegovina, 1992–1996: A post-war survey of selected municipalities"*, 12 Mayıs 2014 tarihinde http://archnet.org/system/publications/contents/3481/original/DPC1420.pdf?1384775281 adresinden erişildi.

Riedlmayer, András J. (2007). *"Crimes of war, crimes of peace: Destruction of libraries during and after the Balkan Wars of the 1990s"*, Library Trends, 56 (1): 107-132.

Tonta, Yaşar. (2009). *"Preservation of scientific and cultural heritage in Balkan countries"*, Program: Electronic Library and Information Systems, 43 (4): 419-429.

Tonta, Yaşar. (2014). *"Kültürel mirasın geleceği"*, Uluslararası Kültürel Mirasın ve Kültürel Bellek Kurumlarının Yönetimi Kongresi/ ÜNAK 2014, (İstanbul, 17-20 Eylül 2014), İstanbul: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

UNESCO. (2016). *"Memories of the World"* http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/memory-of-the-world/about-the-programme/ adresinden 23.04.2016 tarihinde erişildi (21:05).

"What is a rare book?". (2014). https://cushing.library.tamu.edu/about/what-is/what-is-a-rare-book.html adresinden 15.08.2014 tarihinde erişildi (15:49).

"Yazma nedir?". (2014). http://www.yazmakutup.gov.tr/yazmanedir.html adresinden 13.08.2014 tarihinde erişildi (14:24).

Yılmaz, Bülent, Özgür Külcü, Yurdagül Ünal ve Tolga Çakmak. (2012). *"AccessIT Projesi ve dijitalleştirme uzaktan eğitim programının değerlendirilmesi"*, Türk Kütüphaneciliği, 26 (2): 370-390.

Yılmaz, Erol. (2014). *"Kültürel miras unsuru olarak yazma eserler ve nadir eserlerin korunması ve yaşatılmasında işbirliğinin önemi"*, Uluslararası Kültürel Mirasın ve Kültürel Bellek Kurumlarının Yönetimi Kongresi/ ÜNAK 2014, (İstanbul, 17-20 Eylül 2014), İstanbul: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

Sedat Akçakoyunlu

DİJİTALİN YAYINCILARA ETTİĞİ FENALIKLAR

Dijital teknolojinin yayımcılığın imkânlarını genişletmesi sayesinde, matbuat âlemi Gutenberg'den bu yana en büyük dönüşümü yaşadı.

Bilgisayarların giderek akıllanması, algoritmanın ürkütücü hesaplamalarıyla birlikte yaşanan dönüşüm yayıncılığa da yansıdı. Baskı imkânları olağanüstü ilerledi. Yayıncılık dijital zeminde kendine yer buldu. Gazeteler, dergiler ve kitaplar elektronik alanda oluşan bu "yeni dünyada" yerlerini alma yarışına girdiler.

Okurların kitaba daha rahat, kolay ve ucuz yoldan ulaşacağı, binlerce kitabı mobil cihazlarına yükleyerek yanlarında taşıyabilecekleri; böylece kitabın yaygınlaşacağı, okur sayısının artacağı ileri sürüldü. Kitap okumamak için mazeret kalmayacağı bile söylendi. Kitaplar ucuzlayacak, kolay ulaşabilir olacak ve dahası görsellerle zenginleştirilerek ilgi çekici kılınacaktı.

Bu öngörülere karşın, kitabilerin ekrandan kitap okumaya iltifat etmeyeceği, onların nezdinde kâğıt kokusunun yerini hiçbir şeyin tutamayacağı; kitapla okuru arasındaki "büyülü münasebet"in ilanihaye devam edeceği karşı görüş olarak dile getirildi.

Şimdilerde dijital dönüşüm, kendini de aşan bir biçimde ve radikal değişikliklerle devam ediyor. Bulut teknolojisi ile yer kaplama sorunu ortadan kalktı. Etkileşimli telefonlar aracılığıyla bilgisayarların mobilize olma süreci ileri bir safhaya taşındı. Bu şartlarda, kitap okurlarının mobil cihazlara taşınmasının önünde sanki hiç bir engel kalmadı gibi.

Ne var ki, kitabın dijital dünyaya taşınması ile meydana gelecek değişime ilişkin beklentilerin çok azı gerçekleşmiş görünüyor. Üretilen ve satılan onca cihaza, internetin yaygınlaşmasına rağmen elektronik kitap satışları, Japonya'da bile yüzde 3'lerde, beklenen seviyeye ulaşmadı. Üstelik kitap dünyası, dijital sıçramanın satışta ve tanıtımda açtığı yeni yolları sıkı biçimde kullandığı hâlde.

Bütün bu olan bitenden geriye sadece sorular kaldı. Bilgisayarların, yapay zekânın, artırabilir teknolojinin, robotların nereye doğru evrileceği öngörülebilirken nihai noktada yayıncılığın ve kitabın bütün bu gelişmeler-

de nereye, nasıl konuşlanacağına dair öngörülerden ziyade; çok sayıda soru ve kabul etmek gerekirse biraz kafa karışıklığı ve projeksiyon güçlüğü var.

Muhafazakâr bir tutumla kitabın ve kâğıdın yanında konuşlananlarla yeni dünyanın şartlarına uyumdan yana olanların arasında gidip gelen bir mesele oldu bu. Belki de mesele, büyük değişimlerin kendi kültürünü de beraberinde getireceği; yeni duruma uyum sağlamak için çaba harcarken eski kalıplarla ve alışkanlıklarla davranmanın sonuç almayı güçleştireceği gerçeğinde saklı.

"Gutenberg Galaksisi" kitabın çok sayıda çoğaltılmasını sağladı ve kitlesel okumaları bireysele dönüştürerek bir kültürü baskıladı. Deriler, parşömenler veya Endülüs ustalarının dünyaya yaydığı kâğıt ürünleri üzerindeki yazılarla kurulan mucizevî münasebetin yerini kitap ciltlerinin getirdiği başka bir kültür aldı.

Bu kültür, kitap ve okur romantiklerinin ön kabullerinin aksine, insanlığa rüya gibi bir dünya bahşetmedi. Kitaplardan yayılan bilgi veya malumat, özellikle sanayi devriminin getirileriyle birleştiğinde, hıza, mekaniğe ve daha çok üretip satmaya dayalı baskın karakterli görüşlerin payandası olabildi. Kitapların yetiştirdiği aydın insanlar, pek çok durumda hakikatin izini kaybetti. Yirminci yüzyılda iki dünya savaşı, ele geçirme ve yok etme ihtirasları, dünyayı kasıp kavururken kitabi pek çok şair, yazar ve felsefeci, hilafıhakikatin yanında konuşlandı.

Dijital dönüşümün okura ve kitaba hizmet edeceğine ilişkin kuvvetli öngörülerin boşa çıkmasının altında, bir gerçeği görememek yatıyor. Bilgisayar sektörünün, son kertede bir cihaz üretiminden; bu cihazlar üzerinde koşan ve adına internet denilen ağın-şebeke de diyebiliriz- doyurulması kitap paralarıyla mümkün olmayan bir iştihadan beslendiği; bu sektörün bütün motivasyonunun cihaz satıp internet müşterisini çoğaltmaktan ve onlara reklam dayatmaktan ibaret olduğu göz ardı edilmemeli.

Bilgisayar cihazlarını üreten ve geliştirenlerin, internet yazılımlarına ve programlarına yatırım yapanların, elektronik kitap gerçeğine, bir reklam bannerinden daha fazla değer vermediği ve ürün geliştirme çabaları içinde, kitaba ilişkin olanların da, ancak o kadar yer tuttuğu öncelikle bilinmelidir. Diğer yandan cihaz sahibi olan herkesin bir internet kullanıcısı olduğunu ve ancak bu ağlar üzerinden pazarlanan ürünlere rağbet ettiğini; cihaz ve internet kullanıcılarının yeni bir kültürün bağımlısı olduğunu da kabul etmeliyiz.

Sosyal ağların, oyun sitelerinin yeni iletişim türlerini yaydığını, bu dünyada kitapla kurulan kadim bağın yerinin olmadığını teslim etmeliyiz. Kitap okurları da bu anlamda bir kullanıcı olamayacak ve binlerce sahifeyi cihazlardan, internetten bulup okumasına karşın, onların tatmin düzeyleri hep en azda kalacak.

Yayıncılık sektörü, internet ve cihaz bağlamında yerini almak için alışkanlıklarını, yönelimlerini ve reflekslerini değiştirmek zorunda. Basılı bir

kitabın PDF veya benzer formatlarla sürüme verilmesinin okurlara yetmeyeceğini, hele dijital kültürün ortasına doğmuş yeni nesilleri hiçbir şekilde ilgilendirmeyeceğini artık anlamalıyız.

Diğer yandan kabul etmeliyiz ki, dijital devrimin imkânlarını yayıncılık araçlarına yansıtarak ilgileri canlandırabilmek, canlı tutabilmek ve belki de daha önemlisi yeni okuma eğilimleri için alternatif oluşturabilmek hâlâ mümkün. Bunun için, yatırım yapmak, programlar geliştirmek ve yazılım sektörünü yeni nesil okuma türlerine yönlendirecek cazibeyi yaratmak gerekiyor.

Oyun ve uygulama geliştirmede oluşan muazzam çalışkanlığın, yeni kitap türlerinin geliştirilmesinde de gösterilmesi şart. Eğer kitaplar, bilgisayar cihazlarında ve internette ağırlıklı bir yer edinecekse, bunu bugüne kadar geliştirilebilmiş formatlarla gerçekleştirmenin çok zor olduğu kabul edilmeli; yeni formatların peşine düşülmelidir.

Özellikle genç okurların, tıpkı telefonlarının ekranı gibi renkli, çabuk değişen, hızla tepki veren bir nesil olduğunu; etkili ifadeyi sosyal ağlarda izlediği kısacık videolardan, baktığı tek kare fotoğraftan öğrendiğini düşündüğümüzde; sarı sayfaların olduğu gibi ekranlara verilmesinin bize, klasik okurlarla yetinmekten başka çare bırakmayacağını anlarız.

Grafiğin ve kaliteli görselin bir kitabın hem ilgi çekmesine, hem çok iyi anlaşılmasına hem de bilgi kaynağı olarak ayakta kalmasına yol açabileceğini göz önüne aldığımızda, sadece harflerden ibaret kitapların beklenen ilgiyi uyandırmaktan uzak olduğunu görebiliriz.

Kitabileri cihazlara yüklü kitaplara çağırmak yerine, bu cihazları yoğun olarak kullanan büyük kitleye hitap edecek yeniliklerin ve yeni kitap türlerinin peşinde olmak daha akıllıca olmalı. Bir süre e-kitaplara kitlesel hücum bekleyen yayın dünyasının alternatif yayınlar üzerinde düşünerek üretime geçmesi, özellikle süreli yayınlar için ortada olan imkânları muhakkak değerlendirmesi gerekiyor. Şu ana kadar, etkileşimli bir derginin kotarılmamış olması bu açıdan düşündürücüdür.

Bir yazar, bir editör, bir kitap şeklinde klasikleşen düzenek; yazılımcı, tasarımcı ve dijital grafikçi yeni unsurlarla desteklenmeli; yeni üretim biçimleri hayata geçirilmelidir.

Deriyi, yaprağı ve ipeği kâğıda dönüştüren; mürekkebi kâğıtla buluşturan ve nihayet matbaayı bulan büyük insanlık birikiminin, yapay zekânın algoritmik hünerlerini de bu birikime katması zor değil. Dijital değişimin ve yayıncılığın birikimini birleştirmek ve karşılıklı bir akışı sağlamak için, düşünmek, plan ve yatırım yapmak, eski alışkanlıkların konforundan kurtularak yepyeni bir ataklık içinde hareket etmek gerekli.

Cavit Yantaç

HENRY FORD, PETROL, NESNELERİN İNTERNETİ VE VERİ... YENİ SANAYİ DEVRİMİ

Henry Ford 1908'de Detroit, Michigan'da ilk T-Modeli Ford araçları üretmeye başladığında, yirminci yüzyıl ekonomisini ve kültürel hayatını bu kadar derinden etkileyeceğini biliyor muydu acaba? Bugün yaşadığımız hayatın o kadar çok unsuru T-Modeli'nin ve Henry Ford'un etkisiyle oluştu ki! İnsanların eğitim hayatı, çalışma alışkanlıkları, sendikalaşma, şehirleşme, ülkeler arası ilişkiler, 1973 yılında ve sonrasında petrol fiyatlarındaki değişikliklerin uluslararası ilişkileri etkilemesi... Belki hepsinde T-Modeli'nin izleri var. Ve bugün, ikinci yarısına girmiş olduğumuz 2010'lu yıllarda çok benzer bir değişimin izlerini yaşıyoruz. Yirmibirinci yüzyıl, tamamen bu değişimden etkilenerek oluşacak. Çocuklarımız ve torunlarımız, bu değişimin sonuçlarını eğitim sisteminde, sağlıkta, şehirleşmede, uluslararası ilişkilerde çok benzer şekilde yaşayacaklar. Bu değişime pek çok kişi, farklı isimler veriyor: Sanayi 4.0, dördüncü sanayi devrimi, vb. Adı ne olursa olsun, nesne-özne ilişkisinin dönüştüğü bu dünyayı derinlemesine anlamak, bir parça Henry Ford'u ve T-Modeli'ni anlamayı gerektiriyor.

2016 yılı itibariyle, tüm dünyada bir milyardan fazla kişisel bilgisayar, iki milyardan fazla akıllı telefon var. Ancak aynı anda, çevremizdeki pek çok sistem, internete bağlanıyor, ve "nesnelerin interneti" olarak adlandırılan ve sürekli veri üreten bu cihazların sayısının 2020 yılında 50 milyarı aşması bekleniyor (IDC). Tüm bu cihazların ürettiği veriler arttıkça ve çeşitlendikçe, bu cihazlar yalnızca bizi izleyen cihazlar olmaktan çıkıyor ve gittikçe bize yön veren, bizimle etkileşime geçen kompeks sistemlere dönüşmeye başlıyorlar. Bu kompleks sistemler hayatımızı nasıl etkileyecek? Her şeyin internete bağlı olduğu ortamda bireysel güvenliğimizi ve mahremiyetimizi nasıl garanti edeceğiz? Önemli kararların akıllı sistemler ve yapay zekâyla verilebildiği bir dünyada, çocuklarımıza hangi yetkinlikleri kazandırmamız gerekecek, onları nasıl bir iş hayatı bekleyecek?

İşte bu yazı, geçen yüzyıldan referanslarla gelecek yüzyıla dair fikirler vermeyi amaçlıyor.

Henry Ford ve T-Modeli

1908 yılına gelindiğinde, farklı ülkelerde on yıllardır araba üretiliyordu. Ancak neredeyse tamamı elle üretilen, üretim zinciri otomatize edilmemiş bu araçların maliyetleri son derece yüksekti ve bu nedenle de yaygın kullanıma erişemiyorlardı. Henry Ford, üretim bandı mantığına geçti ve çok daha hızlı, çok daha düşük maliyetle araba üretebilir hâle geldi. Her işçinin ne yapacağı belliydi, düzenli olarak motor kapağının vidalarını yerleştiren veya lastik montajıyla uğraşan insanlar, kendi işlerinde uzman hâle geldiler ve daha da hızlandılar. Bunun sonucu, daha ucuz arabalar ve daha çok satıştı. Böylece, araba, yalnızca bir lüks taşıma aracı olmaktan, yaygın bir tüketim aracına dönüştü. T-Modeli'nin ilk üretimini izleyen yıllarda, Henry Ford'un rakipleri de benzer yöntemlerden yararlandılar ve tüm dünya, otomotiv firmalarının hızla büyüdüğü, artan araç sayısının ihtiyaç duyduğu karayollarının inşa edildiği bir ekonomiye doğru ilerledi.[1]

İlginç şekilde, otomotiv endüstrisi, kendisinden çok daha büyük bir sektör daha ortaya çıkardı: Petrol ve petrokimya! Tüm bu motorlu araçların ihtiyaç duyduğu petrolü çıkartabilen şehirler, bölgeler ve ülkeler, zenginliklerine zenginlik kattı. Körfez Ülkeleri, SSCB (veya Rusya, Kazakistan, Azerbaycan, vb.), Norveç, zengin doğal kaynaklarını işleyerek kişi başına düşen millî gelirlerini 10,000 USD'nin, hatta bazıları 50,000 USD'nin üzerine çıkaran ülkeler oldular. 1990'lara gelene kadar dünyanın en büyük firmaları arasında otomotiv firmalarından daha çok petrol firmaları yer aldı.

Bu noktada petrol sektörünün ekonomik yanını da incelemekte fayda var: petrol bulmak son derece zor ve masraflı. Kuyuyu kazdığınızda petrole ulaşıp ulaşmayacağınızı bilmiyorsunuz. Jeoloji biliminin sunduğu imkânlarla tahminde bulunuyorsunuz ancak hangi noktada ve hangi derinlikte petrole ulaşacağınızı kesin olarak bilmek çok zor. Ancak petrole ulaşabildiğinizde, ulaştığınız ekonomik değer de son derece yüksek. Ekonomi 101 derslerinde öğretilen risk-getiri ilişkisi, tam olarak beklediğimiz gibi hareket ediyor.

Tüm bunları ve etkilerini özetleyecek olursak:

– T-Modeli üretimi, o ana kadarki tüm araçlardan ucuz olunca, motorlu araçlar hayatın her noktasına girmeye başladılar ve dev otomotiv firmalarının oluşması için zemin hazırlandı;

– T-Modeli'yle beraber artan araç talebine paralel olarak dev petrol firmaları ortaya çıktı;

– T-Modeli'ni üretebilmek için tek bir konuda uzman olan işçiler (ve ileride beyaz yakalılar), yıllar boyu devam eden stabil kariyerler edindiler.

İçinde bulunduğumuz on yıl, otomotiv sektörünün, petrolün, şehirleşmenin, eğitimin derinden sarsıldığı bir on yıl. Ancak T-Modeli'nin yarattığı

değişime benzer değişimler yaşama olasılığı da çok yüksek. Nasıl bir değişim? Arabaların yerini ne alacak? Petrolün yerini ne alacak?

Bilişim ve Değişen Dünya

1970'li yıllardan itibaren kurumların kullanımına giren devasa bilgisayar sistemleri, her on yılda bir gözle görülür değişim yaşadılar. 1980'lerde kişisel bilgisayarlar ortaya çıktı. Her biri 48 veya 64 kilobitlik işlem gücüne sahip olan ve ağırlıklı olarak oyun veya kişisel uygulamalar (yazı yazma, hesap yapma, vb.) için kullanılan bu bilgisayarlar, 1990'larda internete bağlandı. Milyonlarca bilgisayar internete bağlanınca, tek bir bilgisayarın bireysel gücü yerine internetin kolektif gücü ortaya çıktı. Bu kolektif güce erişebilen ilk başta yalnızca bilgisayarlar olsa da, zaman içinde giderek kuvvetlenen ve akıllanan telefonlar da internete bağlanabilir hâle geldiler. Giderek küçülen, küçüldükçe kuvvetlenen bu cihazlar, 1960'lı yıllarda dünyanın en büyük firmalarından birini, Intel'i kuran Gordon Moore'un öngörülerini de doğru çıkartıyordu. Gordon Moore, 1960'larda bilgiişlem gücünün ne kadar hızlı ilerleyeceğini şu sözlerle öngörmüştü: "Birim hacim içindeki entegre devrelerin miktarı her yıl ikiye katlanacaktır".[2] Daha sonra 1970'lerde Moore bu hesabı "her iki yılda iki katına çıkacaktır" şeklinde düzenlediyse de, genel kavram çok uzun süre geçerli oldu ve bilişimde işlem kapasitesi, çok düzenli olarak ilerledi.[3]

İşte 2010'lara kadar bilgisayarlar giderek küçüldüler, kuvvetlendiler ve pek çok işin otomasyonunda görev almaya başladılar. Şimdi, 2016'ya gelindiğinde, bir el büyüklüğündeki bilgisayarlar, 1960'lı yılların oda büyüklüğündeki bilgisayarlarından çok daha yüksek kapasiteye sahipler ve çok da hızlı internet bağlantılarıyla birbirlerine ve dünyaya bağlılar.

Donanım dünyası böyle gelişirken, yazılım dünyası da benzer bir değişim yaşadı. Kullanımı son derece zor ana bilgisayarlar (mainframe'ler), kişisel bilgisayarların gelişimiyle, evimizin ve ofisimizin her köşesine indi. Bir doktorun randevularını yöneten bir asistan, torunuyla internet üzerinden görüşmek isteyen bir dede, şirketinin temel performans göstergelerini izleyen genel müdür, rahatlıkla kullanabiliyordu bilgisayarları. Internette dolaşmak, dünyanın bambaşka yerlerine seyahat rezervasyonları yapabilmek, çekilen fotoğrafları arkadaşlarla paylaşmak, trafiğin durumuna göre işe hangi sokak ve caddeden gitmesi gerektiğini söyleyen haritalarla seyahat etmek, işten eve toplu taşımayla giderken erkenden ve kolayca yemek siparişi verebilmek ve bu arada mobil bankacılık uygulamalarıyla kredi kartı borcunu ödemek, hep akıllı telefonlar ve üzerindeki uygulamalarla mümkün oldu. Biz bunları yaptıkça, işlemlerimiz bir yerlerde birikti. İşlemlerimiz biriktikçe beraber çalıştığımız kurumlar bize,

bizim için en uygun şeylerin ne olduğunu söyleyebilir hâle geldiler. Bilgisayarlardan ve akıllı telefonlardan gelen tavsiyeler, hayatımızı şekillendirmeye başladı. Bu da, bu akıllı uygulamaları yazanlara müthiş bir güç verdi. Daha önce tarihin hiçbir döneminde, satış yapan kişi ve kurumlar, müşterilerini bu kadar iyi tanımıyordu. Daha önce hiçbir zaman, kendimizle ilgili bu kadar çok veri ifşa etmiyorduk. Önce kişisel bilgisayarların gelişimi, sonra internet, sonra da akıllı telefonlar, dünyayı daha önce görülmemiş bir hızda değiştirdiler. Şimdiyse, değişim, yepyeni bir boyutla karşımızda: Nesnelerin İnterneti...

Nesnelerin İnterneti: Akıllı "Her Şey"

Değişimin boyutunu göstermek için pek çok örnek kullanılabilir: Akıllı saatler, akıllı arabalar, akıllı evler, akıllı trafik ışıkları, akıllı çöp toplama araçları, vb. Peki tüm bu "akıllı şeyler" tam olarak ne yapıyorlar?

– **Akıllı saatler:** Önce sporcular ve sağlıklı olmak isteyen insanlarla başladı her şey. Attıkları adımları saymak istediler. Bunu yapabilmek için adım ölçen sensörler ayakkabılara, sonra da saatlere takıldı. Amaç, günde on bin adım atıp atmadıklarını ölçmekti. Sonra bu saatler, gittiğimiz yerleri takip etmeye başladı. Bir parkurdaki koşu hızımızın günler veya haftalar boyunca nasıl değiştiğini gösterdiler bize. Daha sonra, arkadaşlar arası rekabeti tetiklediler; "sen dün 12,000 adım atmışsın, bense 13,000". Hatta sürekli nabız ölçme imkânı sayesinde, tüm gün kaç kalori harcadığımızı bize göstermeye başladılar. Gelişen dünyanın en tehlikeli hastalıklarından biri olan obeziteyle mücadele için çok yeni bir araç vardı artık elimizde: Akıllı Saatler.

– **Akıllı evler:** Önce hırsız alarmlarıyla başladı her şey. Evleri daha güvenli yapabilmek için kapı ve pencerelere takılan alarmlar, bir tehdit unsuru yaklaştığında bize veya güvenlik birimlerine haber verebilecek şekilde kurgulandılar. Sonra bebeklerimizin ağlayıp ağlamadığını görmek için kameralar takmaya başladık evlerimize. Peki acaba bebeğimizin odası doğru sıcaklıkta mıydı? Hazır kamerayla onu en mutlu anlarında uzaktan görebilirken ve odasının çok soğuduğunu görebiliyorken, sıcaklığını ayarlamak neden mümkün olmasındı? Bir odanın sıcaklığını uzaktan ayarlayabiliyorsak, biz daha eve gelmeden en sevdiğimiz yemeklerin siparişini neden sipariş etmemeliydi evimiz? Bahçemizde güneş enerjisinden ürettiğimiz elektriği gerektiğinde şebekeye satabilen, bu elektrik ihtiyaca yetmediğinde de şebekeden yalnızca gerekli miktarda elektrik çekebilen şalterler ve sayaçlar da bu düzenin parçasıydı artık.

– **Akıllı çöp kutuları ve çöp toplama araçları:** İstanbul gibi bir şehirde, gece evinize gitmeye çalışırken, kaç defa daracık sokakta bir çöp toplama aracının arkasında kaldınız ve aslında çöp kutuları boş olsa da her çöp kutu-

sunun mecburen arabaya boşaltıldığını gözlemlediniz? Veya şehir dışındaki, İl Özel İdareleri'ne bağlı çöp toplama istasyonlarında aslında hiç çöp olmasa da, mecburen oraya gitmek zorunda olan çöp toplama araçlarının gereksiz yere onlarca kilometre gitmek zorunda olduğunu duydunuz? Bu zorunluluğu ortadan kaldırabilecek ufacık bir adım mümkün artık: Akıllı çöp kutuları... Günde birkaç defa internete bağlanarak doluluk oranını belediye görevlilerine haber verebilen bu cihazlar, araçların yalnızca dolu olan çöp kutularında durmasını sağlayabiliyorlar. Kazanılan yalnızca zaman değil; karbondioksit salınımında milyonlarca tonluk azalma ve petrol giderlerinde milyonlarca TL'lik tasarruf belki en az zaman kazancı kadar önemli. Benzer kazançlar şehirciliğin pek çok aşamasında da mümkün: akıllı trafik ışıkları, akıllı yürüyen merdivenler, akıllı kent aydınlatma sistemleri...

Doğal olarak, "akıllı nesne" örnekleri hayatın her noktasına çoğaltılabilir. Hatta o kadar ki, küresel bilişim araştırma şirketi IDC, 2020 yılına kadar (dört sene içinde) tüm dünyada bu sistemlerin yaratacağı nesnelerin interneti ekosisteminin büyüklüğünü 1.7 Trilyon USD olarak hesaplıyor.[4] İşte bu noktada, belki de hiçbir örnek, nesnelerin interneti başlığını akıllı arabalar kadar iyi açıklamıyor. Henry Ford'un T-Modeli'nden günümüzde kendi kendine gidebilen, otonom araçlara giden yolda, otomotiv sektörü son birkaç yılda o kadar radikal değişiklikler gördü ki, önümüzdeki yüzyıla da bu tempo ışık tutacak gibi duruyor:

– **Araba içi sensörler:** 1996'da Amerika Birleşik Devletleri'nde üretilen tüm araçlara, araç içi sinyallerin ve bilgilerin toplanmasını sağlayacak OBD (On-board diagnostics) sistemlerin zorunlu hâle getirilmesiyle beraber, akıllı arabaların yolu açıldı. İlk adım araçlardan verileri toplamak ve araç servis noktasına geldiğinde, servisle ilgili işlemleri çok daha verimli yapabilmekti. 2010'lu yıllara gelindiğinde, araçlardaki OBD sistemlerinden veri okuyan ve düzenli olarak internete bağlı cihazlar belirmeye başladı araçlarda. İlk faydalarından bazıları, şöförlerin nerede olduğunu takip etmek, sürüş alışkanlarını tutarak sigorta primlerini etkilemek (iyi sürücülerin daha düşük sigorta primi ödemesine imkân sağlamak), aşırı veya yanlış kullanım nedeniyle arıza olasılığı artan parçalarla ilgili şoföre ve servise haber vererek arıza oluşmadan çözüm yolu bulmak gibi faydalardı. Bu sensörler, ilerleyen aşamalarda çok daha kapsamlı çalışmalara imkân sağladılar.

– **Eğlence ve bilgilendirme sistemleri:** Otomotiv sanayinin en önemli yoldaşlarından biri, eğlence sektörü. Şoförlerin ve yolcuların yol boyunca keyifli dakikalar geçirmesini sağlayan müzik sistemleri, geçmişte yalnızca pasif konumdaki radyo ve kaset/CD-çalar sistemlerdi. Ancak artık, eğlence sistemleri araç içindeki yolcuların düzenli takip ettiği medya kanallarını sunan (dijital radyo, müzik, podcast, vb.), onlara trafikle ilgili haberler veren,

trafik sıkışıklıklarında sürücüleri alternatif yollara yönlendiren haritalar sunan, Bluetooth vb. bağlantılar sayesinde akıllı telefonlarla sürekli etkileşimde olan sistemlere dönüştüler.

– **Otonom** araçlar: Bugün Amerika Birleşik Devletleri'nin bazı eyaletlerinde kullanımı yasal olan otonom araçlar, yani kendi kendine gidebilen araçlar, nesnelerin interneti projelerinin belki de en net örneklerinden oldu. Farklı tiplerde ve bağımsızlık seviyesinde otomotiv araçlar ortaya çıktı son birkaç yıl içinde; bazıları yarı otonom araçlar (kontağı sürücü çalıştırıyor, kritik noktalarda müdahale edebiliyor; hatta bunun için aracın içinde direksiyon, vites, vb. tüm gereçler alıştığımız yerlerinde; dolayısıyla bu araçlar "oto-pilot yönetiminde hedefe doğru giden uçaklara benziyor); bazıları da sürücüye hiç gerek kalmadan istenilen noktaya hedeflenen, tam otonom araçlar. Tam otonom araçlar, bilim kurgu hikâyelerinden alışık olduğumuz dünyaya hiç de uzak olmadığımızı hissettiriyor. İçindeki yolcuları, A noktasından B noktasına ulaştırıyorlar ve tüm kontrol, bilgisayar sistemleri tarafından yapılabiliyor. İçinde bulunulması biraz da cesaret isteyen, trafiğe çıktığında içindekileri de dışındakileri de aynı ölçüde ürküten bu araçların, yollarda bulunmasına çok kısa süre var. Ve bu nokta geldiğinde bildiğimiz dünyaya, şehirlere, trafiğe, araba sahipliğine dair pek çok şeyi sorgulayacağımızı hissettiriyor bize.

Otonom araçlar, nesnelerin interneti dünyasında en net bilinen ve en çok da soru işaretiyle dolu olan alanlardan biri. Bu nedenle de, otonom araçların dünyasını irdelerken, çevremize ve dünyamıza ait pek çok varsayımı da sorgulamak gerekiyor; belki de en başta hukuk sistemini. Hemen akla gelen sorular:

– Şoförün kontakt anahtarını çevirerek çalıştırdığı, ama gideceği yeri söyledikten sonra kontrolü bir bilgisayara bıraktığı bir araç, otoyolda giderken başka bir araca veya insana veya hayvana çarparsa kim sorumlu? Aracı kullanmaya başlayan ama sonra kontrolü araca devreden şoför mü? Araç mı? Aracı geliştiren şirket mi? Aracın yazılımını yazan programcı mı? Aracın internet bağlantısını sağlayan GSM şirketi mi?

– Böyle bir aracı kimin sigortalaması gerekiyor? Araç sahibi, tam kontrol sahibi olmadığı bir ortamda sigorta maliyetinin tamamını mı karşılamalı?

– Tamamen kendi kendine gidebilen bir araçta, direksiyona gerek var mı? Veya hatta şoför koltuğuna? Bunun yerine daha fazla insanın birbirine bakarak gidebileceği bir araç tasarlanabilir mi?

– Tüm araçların otonom hareket ettiği bir dünyada bu kadar geniş yollara, büyük otoparklara ihtiyaç yok. O zaman bugünkü karayollarını ne yapacağız? Otoparkları okula çevirebilir miyiz?

Bu soruların ve benzerlerinin çözümü henüz yok. Hukuk sistemi, 1968 Viyana Sözleşmesi'nden beri şoförün araçta tam hâkim olduğunu belirliyor

ve ülkemiz dâhil 73 ülke tarafından kabul edilmiş durumda. Araçların uzak bir verimerkezinden gelen verilerle çalıştığı, makine öğrenimi veya yapay zekâ yöntemleriyle çevresel faktörleri değerlendirmeyi öğrendiği ve yollara çıkmaya başladığı noktalarda hukuk sistemlerimizin değişmesi net bir ihtiyaç. Örneğin Almanya, 2020 yılından itibaren bu değişimi yapmaya ve otonom araçlara otoyollarda izin vermeye hazırlanıyor. Türkiye'nin de bu değişimlerden çok uzak kalamayacağı açık. Dolayısıyla, mühendislik eğitimimizden hukuk sistemimize kadar pek çok radikal değişikliği yapmaya hazırlanmamız gerekiyor.

Makinelerin Karar Verebildiği Bir Dünyada İnsanlara Ne Düşüyor?

Kendi kendine gidebilen, tüm çevresini dikkate alarak insandan daha güvenli olmayı amaçlayan bir araç, otoyolda gidebilmek için gerekli tüm kararları verebiliyorsa, araçlar elimizden acaba hangi işleri alacaklar? Araba kullanmak, ortalamada 20 yaşından sonra öğrenilen bir "deneyim". Ve taksi, otobüs, kamyon, minibüs gibi farklı mecralarda, yüzbinlerce insanın ekmek kapısı. Bugün doğan bir çocuk, otomatik / otonom araçların dünyasında büyürken bu deneyime ihtiyaç duymayacak. O zaman benzer hangi yetenekler ve kazanımlar, gereksiz hâle gelecek? Bugün doğan çocukların ortalama yaşam süresinin 90 yıl olacağı ve dolayısıyla 2100 yılını görebileceklerini varsayarsak, çocuklarımıza hangi yetenekleri kazandırmalıyız ki orta yaşlı olduklarında iş yapmaya devam edebilsinler? Yüz yıl kadar önce, Henry Ford'un dünyasında ata binmek standart bir yetenek iken ve hatta pek çok kişinin işinin bir parçası iken, günümüzde ata binmek nüfusun çok küçük bir bölümünün bildiği yetenek hâline geldi. At sahipliği ve bakımı da benzer şekilde azaldı. Acaba benzer bir körelmeyi hangi meslekler ve ilgi alanları yaşayacak yirmi birinci yüzyılda?

Dünyanın her ülkesi ve ekonomisi için son derece zor olan bu sorular, belki de özellikle Türkiye gibi gelişme merdivenlerini hızlı çıkmak isteyen, ama sanayi devrimini geç yakaladığı için merdivendeki basamakların gelişmiş ülkelere göre daha yüksek olduğunun hissedildiği ülkelerde daha da kritik ve zor sorular. 1990'lardan itibaren dünyanın en önemli otomotiv, beyaz eşya, tekstil ve inşaat oyuncularından biri hâline gelen Türkiye, bu rüzgârdan nasıl etkilenecek? Ürettiği araçların ve gereçlerin önemli bölümünü ihraç eden bir ülke konumundaki Türkiye, saplanmaya başladığı Orta Gelir Tuzağı'ndan nasıl çıkacak ve inovasyonu gündeminin ana maddesi yaparken, gençlerini sürdürülebilir bir inovasyon kültürüne nasıl ısındıracak? Yazının son bölümünde, bu soruların yanıtlarını değerlendirmeye çalışalım ve bazı fütürist yorumlarda bulunalım.

Birincisi ve her şeyden önemlisi, bu yeni dünyada her kurum bir yazılım evine dönüşüyor. Otomotiv firmalarının bu kadar akıllı algoritmayı yazabilmek için binlerce yazılımcıya ihtiyacı var ve bu ihtiyaç gittikçe kabarıyor. Benzer şekilde beyaz eşya üreticilerinin de. Akıllı ev üretmek isteyen tüm inşaatçıların da. Bu farklı sektörlerle beraber çalışacak olan, örneğin medya sektörünün de... Dolayısıyla bu dünyanın çok fazla yazılımcı ihtiyacı var. Ve tam da bu nedenle, Türkiye'nin de kuvvetli bir yazılımcı ekosistemi geliştirmesi gerekiyor. Yazılımcı demek, merak eden, merakını analitik yöntemlerle gideren, teknolojiye meraklı kişi demek. İlkokul sıralarından başlayarak matematiği, geometriyi, fizik ve mekaniği ezberle değil, merakla öğrenen beyin demek. Türkiye'nin bu yetenekleri ivedilikle geliştirmesi gerekiyor ki, son yirmi yılda tırnaklarıyla kazıyarak elde ettiği üretim merkezi olma statüsünü, PISA skoru kendisinden çok daha yüksek olan Çin, Finlandiya, Kore gibi ülkelere kaybetmesin.

İkincisi, bu yeni dünyada bilgisayara iyi hükmedebilen yazılımcılar olmak yetmiyor. Dünyanın en çok programcısını yetiştiren Hindistan'ın, Nesnelerin İnterneti başlığında dünyanın en büyük ekonomisi olmaması, bunun en iyi örneği. Zira nesneleri ihtiyaca uygun tasarlamadığınız, tasarımda mükemmeliyet aşamasına gelmediğinizde, nesneye internet üzerinden erişebilir olmak onu satınalınır kılmıyor. Her türlü tüketicinin nabzını iyi okuyan, görsel yanı kuvvetli, tasarıma sadece son ürün olarak değil, bir süreç olarak bakan nesillerin yetişmesi gerekiyor. Kısacası bu dünyanın, yepyeni Mimar Sinan'lara ihtiyacı var. Matematik, geometri ve fiziğin sınırlarını zorlayan, aynı anda da estetikte çığır açan yepyeni beyinlere...

Üçüncüsü, Mimar Sinan döneminden (ve hatta Henry Ford çağından) farklı olarak bu yüzyılda bilgiye erişilebilen neredeyse sınırsız kaynaklar olduğuna göre, yalnızca kendi konusunda uzman olmak yeterli olmuyor bu dünyada. *Multidisciplıner* düşünebilmek, takım oyunu oynayabilmek, yirminci yüzyılın büyük kurumlarında görmeye alışık olduğumuz silolarda düşünmeyip kurum içinde ve dışında kıvrak manevralar yapabilmek gerekiyor. Otonom bir aracı tasarlarken, bir arabayla ilgili bildiğimiz her şeyi tersyüz edebilmek, otomotivin hukuki boyutunu değerlendirebilmek, tasarımın maliyete olan etkisini anlayabilmek gerekiyor. İşte bu takım oyununa yatkınlık ve *multidisciplıner* bakış açısı, belki de bireysel yetkinlikler arasında en zor elde edilen yetkinlik. Ve Türk gençlerinin de en fazla ihtiyaç duyduğu, eğitimin en fazla önem vermesi gereken ve yapılması da son derece zor konu başlıklarından biri. Bireysel başarıya dayalı ölçme ve değerlendirme sistemlerinin alaşağı edilmesi, ekip çalışmasının desteklenmesi gerekiyor. Ekip formasyonunda proje yönetimi, ürün yönetimi gibi konu başlıklarının dikkate alındığı; tasarımcı, geliştirici gibi pozisyonların rotasyona tabi tutulduğu, gençlerin çevik proje yönetim metotlarını benimsediği bir döneme geçmek gerekiyor.

Dördüncü olarak gençlerimizin çok dilli ve çok kültürlü bir dünyaya açık olması, korumacı dürtülerden uzaklaşarak, rakiplerini çok iyi tanıması gerekiyor. Rekabet, yalnızca alışık olduğumuz yerlerden, Batı'dan (Almanya, İtalya vb.) gelmiyor bu dünyada. Çin kaynaklı firmaların yıllardır Afrika'ya yatırım yapmasından feyz almak dünyanın en büyük 10 firması arasında Çin kökenli firmaların gittikçe artacağından yola çıkmak gerekiyor. Bu nedenle, yalnızca tatil için değil, çalışma için, kısa veya uzun süreli roller için Çin, Tayvan, Kore gibi Uzakdoğu veya Estonya, Finlandiya gibi Avrupa ve Şili gibi Güney Amerika ülkelerine gitmeye hazırlıklı olmaları gerekiyor. Hatta en ucuz sensor üreticilerinin Çin'de, en iyi sistem üreticilerinin Tayvan'da, en iyi uygulama geliştiricilerin Estonya'da, en iyi tasarımcı ve oyun geliştiricilerin Finlandiya'da olduğu bir dünyada Türkiye'ye de yer bulabilmek için, özellikle bu rakip ülkeleri tanımak, onların artılarını ülkemize taşıyarak burada kolektif bir yeni değer zinciri yaratmaya odaklanmak gerekiyor.

Ütopya mı, Distopya mı?

Akıllı nesneler, ne yapmak istediğimizi anlayabilen uygulama ve servisler, bilim kurgu romanlarındaki ütopik dünyaya hazırlayacak bizi diye düşünüyoruz genelde. Daha sağlıklı bireyler, daha rahat seyahat, daha güvenli işyerleri, evler, okullar... Ütopyaya hazırlanırken distopik bir dünyadan (veya en azından ülkeden) uzak kalmanın en önemli yolu da, yukarıda saydığımız çözüm önerilerinin (ve belki de daha nicelerinin) beraber değerlendirilmesinden geçiyor. Henry Ford'un otomotiv sektöründe çalışma şekillerini ve çalışma ekonomisini değiştirmesi gibi, bizim de yirmibirinci yüzyıl çalışma ekonomisini, akıllı nesnelerin ışığında masaya yatırmamız gerekiyor. Petrolün yirminci yüzyılda yarattığı değeri, veri ekonomisi etrafından yirmibirinci yüzyılda yaratmak gerekiyor. Coğrafi konumu, genç nüfusu, önemli bir üretim merkezi hâline gelmiş olan ekonomisi, Türkiye'yi, belki de yüzyıllardır ilk defa karşı karşıya kaldığı bir avantajla karşılaştırıyor. Kendimize sormamız gereken şey şu: Henry Ford'un T-Modeli ve yarattığı ekonomi, Türkiye'ye 40-50 sene gecikmeyle geldi (otomotiv sektörü 1950'lerden itibaren gelişmeye başladı); nesnelerin interneti ve veri ekonomisini gecikmeden nasıl yakalayabiliriz?

---

[1] Domm, Robert W (2009). Michigan Yesterday & Today. Minneapolis: Voyageur Press.
[2] Moore, Gordon (1964). "Cramming more components onto integrated circuits"
[3] Moore, Gordon (2015). "Progress in Digital Integrated Electronics"
[4] IDC Research, http://www.idc.com/getdoc.jsp?containerId=prUS25658015

Şirin Karadeniz*

4. ENDÜSTRİ DEVRİMİ NEDİR VE NELER GETİRMEKTEDİR?

Üretimi şekillendiren en önemli dönüşümler, teknolojinin geliştirilmesi ve üretimde kullanılması ile farklı dönemlerden geçmiştir. İlki 18. yüzyılda tarım ekonomisinden su ve buhar gücü teknolojisini kullanarak yapılan mekanik üretime dayalı ekonomiye geçiştir. İkincisi 19. yüzyıl sonlarında elektrik enerjisi ile seri üretim yapan fabrikaların, kitlelerin tüketimi için üretim yapabilmesidir. 1970'lerde ise elektronik ve bilişim teknolojilerinin gelişimi ve otomasyon üretim sistemlerinin kullanılması ile üçüncü endüstri devrimi yaşanmaya başlanmıştır. 2010'dan beri de dördüncü endüstri devriminde olduğumuz düşünülmektedir. Artık "Nesnelerin İnterneti" teknolojisi ile üretim sürecinde sürekli veri üretimi, analizi ve işlemeye dayalı zeki bilişim araçları ve sistemleri ile "Akıllı Üretime" geçildiği bir döneme ayak basmış durumdayız. Bu dönemde gömülü sistemlerden siber-fiziksel olarak adlandırılan sistemlere geçiş yaşanmaktadır. Bu sistemlerde sanal ve fiziksel dünyanın bağlaşıklığı yani gerçek zamanlı bilgi alış verişinde bulunan ve birbirlerini koordineli bir şekilde kontrol ederek çeşitli eylemler başlatabilen zeki nesneler ile insanların etkileşimi yer almaktadır. Böylece üretim sürecinde insana bağlı olmayan, kendi kendine iletişim kuran, kontrol eden ve karar veren nesneler sayesinde üretim zamanında ve maliyette azalma olurken kalite ve verimde artış yaşanacağı öngörülmektedir. Bu sistemler güvenlik, sağlık, ulaşım, uzay ve savunma gibi alanlarda geliştirilmiş ve kullanılmaya başlanmıştır.

Bu yeni sistemler ile birlikte oluşan Endüstri 4.0 ile günlük yaşamda ve iş yaşamında nelerin değişeceğini ele aldığımızda özellikle belirli teknolojilerin bu değişime öncü olacağı görülmektedir. Örneğin nesnelerin interneti olarak adlandırılan teknoloji ile fiziksel nesnelerin internet yolu ile veri toplama, analiz etme, gönderme, alma ile belirli olayları gerçekleştirmeleri sağlanmaktadır. Giyilebilir cihazlar ile günlük etkinliklerimizin; kalp atışları, tansiyon gibi sağlığımıza ilişkin tüm verilerin kayıt edilerek analiz edilip bize öneriler verildiği, bunların doktorumuza gönderildiği, hangi ilacı ne zaman alacağımızın hatırlatıldığı ve

* Doç.Dr. Bahçeşehir Üniversitesi Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü

acil bir durumda yakınlarımızın haberdar edildiği bulunduğumuz noktaya ambülans çağrıldığı bir durum, nesnelerin interneti teknolojisi için bir örnek olabilir. Bir doktorun tüm hastalarından toplanan sağlığa ilişkin tüm tahlil sonuçları ve verilerin sürekli değerlendirilip karar verme sürecinde kendisine öneriler sunduğu bir sistem ise büyük veri analizinin kullanılmasına bir örnektir. Tüm bu süreçte verilerin depolanması, etkin bir biçimde paylaşılması için aygıtlar ve bu verileri depolayan veya işleyen sunucuların etkileşimini hızlı ve verimli bir biçimde sağlayan teknoloji ise bulut teknolojisidir. Endüstri 4.0 ile günlük yaşamımıza veya iş yaşamımıza girecek olan diğer teknolojiler ise arttırılmış ve sanal gerçekliktir. Takmış olduğunuz numaralı veya güneş gözlüğünüzün camında gideceğiniz yer için tarif alabildiğiniz, geçtiğiniz mekânlar hakkında bilgileri görebildiğiniz veya fotoğraf çekebildiğiniz bir teknoloji arttırılmış gerçeklik için bir örnek iken taktığınız özel bir gözlük veya giydiğiniz giysiler ile tamamen bir sanal dünyada hep seyahat etmek istediğiniz yeri deneyimlemeniz ise sanal gerçeklik teknolojisidir. Bunlara ek olarak tasarımını yaptığınız herhangi bir nesneyi üretmenizi sağlayan teknoloji ise 3 boyutlu yazıcı olarak adlandırılmaktadır. İşte tüm bu teknolojileri Endüstri 4.0'ı gerektiren ve işlerliğini sağlayan teknolojiler olarak düşündüğümüzde günlük yaşamdaki değişim kadar her profesyonel işin de yapılış şeklini değiştireceğini öngörebiliriz. Öğretmen, doktor, muhasebeci olarak şu ana kadar yapmakta olduğunuz işin bu teknolojiler ile değişmesi, dinamik bir biçimde artan yetkinlikler ile donanmanızı gerektirmesi kaçınılmazdır. Elbette tüm bunlar için öncelikle endüstriyel üretim süreçlerine bu teknolojilerin bütünleşmesi önceliği bulunmaktadır. Ancak bu bütünleşme sürecini fırsat ve tehditler açısından birlikte ele almak gerekmektedir.

Endüstri 4.0 için dönüşümde küresel ve yerel rekabet açısından dönüşüme ayak uyduran ve uyduramayan kuruluşlar arasında olduğu kadar maliyetlerin düşük ve yüksek olduğu ülkeler arasında da farkın açılması kaçınılmazdır. Müşteri ihtiyaç ve tercihlerine dayalı dinamik veri analizi ile daha proaktif bir üretim yapma olanağı olmakla birlikte özellikle veri ve sistem güvenliğinin sağlanmasında riskler bulunmakta ve bilişim hukukunun bu süreçleri kapsaması açısından çeşitli düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bunların yanı sıra 4. endüstri devriminin merkezî süreç yönetiminden dağıtık karar ve işlemeye geçişi ile değer zinciri ve iş modellerinin de dönüşüme uğrayacağı düşünüldüğünde insan kaynağının niteliğinin arttırılması en önemli sorun olarak görülebilir. Çünkü gerekli ve yeterli insan kaynağı olmadan böyle güçlü bir dönüşümün sağlıklı yönetilebilmesi mümkün olmayacaktır. Endüstrideki bu dönüşüm ile bazı işlerin yok olması bazı yeni işlerin oluşması veya var olan işlerin gerekliliklerin değişmesi kaçınılmazdır. Bu noktada önemli sorulardan biri de bu endüstrinin gerektirdiği nitelikteki insan gücünün yetkinliklerinin neler olduğu ve oldukça karmaşık teknolojik sistemler ile çalışabilecek ve bun-

dan da önemlisi esas bu sistemleri geliştirebilecek bu bireyleri nasıl yetiştireceğimizdir. Aynı zamanda hâlihazırdaki iş gücünün sürekli mesleki gelişimini nasıl sağlayacağımız da bir diğer sorudur. Rutin olarak yapılan işlerin kaybolacağı ve gittikçe teknolojinin dönüşümüne uğrayan bir endüstride ülkemizin eğitim sistemindeki güçlü ve zayıf yönlerini analiz etmek, mesleki ve teknik eğitimi olduğu kadar hayat boyu öğrenmeyi de güçlendirerek erişilebilir ve kaliteli kılmak zorunda olduğumuz bir gerçektir. Üretimdeki dönüşüm, aynı zamanda araştırma ve geliştirme ile bilgi yönetimi alanlarının da gelişimi ile birlikte düşünülmesi gerektiğinden yenilik ve girişim için gerekli yetkinliklerin eğitim sistemimizin her kademesine harmanlanması gerekmektedir. Sonuç olarak ülkemizin endüstri 4.0 sürecinde, hazırlıklarına çoktan başlamış olan ülkeler ile rekabette yerini alması için bütünsel bir bakış açısıyla çok yönlü olarak dönüşüm sürecinde gerekli politikaları geliştirmesi ve yüksek teknoloji üretiminde öncelik gerektiren dönüşümü gerçekleştirmesi için gerekli adımları atması gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

Davies, R. (2015). Industry 4.0 Digitalisation for productivity and growth. *European Union*. http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/ 2015/568337/ EPRS_BRI(2015)568337_EN.pdf, erişim 21.04.2016

Deloitte (2014). *Industry 4.0 Challenges and solutions for the digital transformation and use of exponential*. http://www2.deloitte.com/ content/dam/Deloitte/ch/Documents/manufacturing/ch-en-manufacturing-industry-4-0-24102014.pdf, erişim 21.04.2016

GTAI (2014). *Industrie 4.0 – Smart Manufacturing for the Future*. Germany Trade & Invest of the Federal Republic of Germany. http://www.gtai.de/GTAI/Content/ EN/Invest/_SharedDocs/Downloads/GTAI/Brochures/Industries/industrie4.0-smart-manufacturing-for-the-future-en.pdf, erişim 21.04.2016

McKinskey Digital (2016). *Industry 4.0 after the initial hype where manufacturers are finding value and how they can best capture it*. https://www.mckinsey.de/sites/ mck_files/files/mckinsey_industry_40_2016.pdf, erişim 21.04.2016

Raj, R., Lee, I., Sha, L. & Stankovic, J. (2010). *Cyber-Physical systems: The next computing revolution*, pp.731-736, Design Automation Conference 2010, Anaheim, California, USA.

Smit, J., Kreutzer, S., Moeller, C. & Carlberg, M. (2016). Industry 4.0. *European Parliament Committee on Industry, Research and Energy (ITRE)*. http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/570007/IPOL_STU(2016)570007_ EN.pdf, erişim 21.04.2016

TUSİAD (2016). *Türkiye'nin Küresel Rekabetçiliği İçin Bir Gereklilik Olarak Sanayi 4.0*. TÜSİAD, Yayın No: 2016-03/576, Mart 2016, İstanbul.

Weber, E. (2016). Industry 4.0 – job-producer or employment-destroyer? Report, *Institute for Employment Research*, http://doku.iab.de/aktuell/2016/ aktueller_ bericht_1602.pdf, erişim 21.04.2016

Âtıf Bedir

TABLETE YAZI YAZMAK, TABLETLE YAZI YAZMAK

Kâğıt endüstrisinde/ Müthiş bir gerileyiş tekniği/
Papirüs/ Mermer/ Tuğla/ Ceylan derisi/ İpek/
Kumaş/ Odun/ Saman/ Kepek
Sezai Karakoç*

İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki Eski Şark Eserleri Müzesi Çivi Yazılı Belgeler Arşivi'nde 2461 numarayla kayıtlı bir tablet bulunmaktadır. Tablet, günümüz Irak'ının güneydoğusundaki antik Sümer kenti Nippur'da 1889 yılında bulunmuştur. M.Ö. 3500 yıllarında yaşayan Sümerlerden kalan tablet neredeyse beş bin yıldan daha uzun bir süre sonra okunabilmiştir. Tableti 1951 yılında İstanbul'a gelerek Sümer tabletleri üzerinde çalışmaya başlayan Amerikalı Asurolog ve Sümerolog *Samuel Noah Kramer* okumuş, Türkçe çevirisini de *Muazzez Çığ* yapmıştır.[1] Kısa sürede anlaşılmıştır ki bu çivi yazılı tablette, dünyanın bilinen en eski aşk şiiri yazılıdır. Sümerli şair *Ludingirra* tarafından yazılan ve 'bir gelinin eşine söylediği dizeler' olduğu anlaşılan bu şiir şöyle başlamaktadır:

Güvey, canımın içi,
Gönül açar güzelliğin, bal gibi tatlı,
Aslan, canımın içi,
Hoştur güzelliğin, bal gibi tatlı.[2]

Bu şiir yaklaşık beş bin yıl önce Mezopotamya'da bir kil tablet üzerine çivi yazısı ile yazılmış ve günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bilinen en eski aşk şiiri olarak kayıtlara geçmiş ve şimdi İstanbul'da bir müzede sergilenmektedir.

Bir kültür aracı olarak kullanılan taşıyıcı gereçlerin, yazının icadı kadar kültürü geleceğe taşıyabilir olması de önemlidir. Zamanla bu öncelik ve sağlamlık, ekonomik düzenin kurbanı olmuştur. Üzerine yazı yazmak için kullanılan gereçlerde kalıcılıktan ziyade; kolay elde edilebilirlik, ucuzluk, üretim kolaylığı gibi gerekçeler daha öncelenen bir tutum olmuştur. Bu sonucu yazı gereçlerinin tarihsel sıralamasından çıkarıyoruz. Tarihsel sırala-

mada ve kullanılabilirlikte kalıcılık esas alınsaydı günümüzde hâlâ tabletin ya da parşömenin kullanılıyor olması gerekirdi.

Şimdi yazının nasıl bulunduğuna bakalım: Aşağı Mezopotamya'da M.Ö. 3500 yıllarında yaşayan Sümerlerde teoride toprak, tanrının malı olarak kabul edilirdi. Toprak tanrının malı olduğu için bu topraklarda yapılan tarım ise din adamlarının gözetiminde işletilir ve ürünün büyük bir kısmı tapınaklara teslim edilirdi. 'Herkes elde ettiği ürünü tanrının evine, mabede getirip teslim ediyor, rahipler de her vatandaşın teslimatını tabletlere resmediyorlardı. Böylece Sümerler mabed iktisadiyatının zorunluğu ile «Pictographic» yazıyı, resim yazısını icat etmişlerdi.'[3]

İnsanoğlu yazıyı buluncaya kadar düşüncelerini önce mağara duvarlarına yaptığı resimlerle ifade etmiştir. Daha sonra soyut düşünceleri ifade etmek için şekiller bulunmuş ve resimlerle şekiller birlikte kullanılmaya başlamıştır. Yazı bulunduktan sonra sabit nesneler üzerine çivi ile kaydetmenin yanı sıra daha pratik ve taşınabilir nesneler aranmaya başlanmış ve tablet bulunmuştur. Tablet, pişmiş kilden yapılan ve üzerine kolayca yazı yazılabilen, gerçekten de şekil bakımından günümüzdeki tablete benzeyen bir nesneydi. Tabletin bulunması yazılı kültür için olağanüstü bir kolaylık sağlamıştır. Çünkü tablet o dönem için yazıyı bir yerden bir yere taşımak, saklamak ve bir yere göndermek için pratik bir imkân olmuştur. Mısırlılar tarafından papirüs bulununcaya kadar yazı yazmak amacıyla tabletler kullanılmıştır. Mezopotamya'da bulunan yukarıda sözü edilen şiirin yanı sıra, tabletler üzerine yazılarak günümüze kadar gelmiş binlerce anlaşma, buyruk ve destan bulunmaktadır. Örneğin Gılgamış Destanı, Tufan Menkıbesi ve Yaradılış Manzumesi tablet üzerine yazılmış ve günümüze kadar gelmiş metinlerdir.

Yazının girişinde Sezai Karakoç'tan alıntıladığımız şiir, insanların üzerine yazı yazmak amacıyla kullandıkları araç gereçlerin başlangıçtan günümüze kat ettiği aşamaları betimliyor. Buradaki ince ironide papirüsle başlayıp kepekle son bulan bir gerileyişe işaret edilmektedir. Şair bu şiirde hem estetik hem de değer anlamında bir gerilemeden söz ederek bir geçmiş zaman övgüsü de yapmaktadır.

Aslında yazıyı keşfeden insanoğlunun yazı yazmak amacıyla kullandığı ilk gereç şairin sıralamasındaki gibi papirüs değil tablettir. Papirüs tabletten sonra bulunmuş ve yazı yazmaya müthiş bir kolaylık getirirken; aynı zamanda yazının kalıcılığını da tehlikeye atmaya başlamıştır. Nesne olarak papirüs bir su bitkisi kökünden elde edilen yazı kâğıdının adıdır. İngilizce "paper" (kâğıt) kelimesi de bu kelimeden türemiştir. Papirüsün bulunması ise tam bir devrimdir. Papirüs üzerine çekiç ve çiviye ihtiyaç duyulmaksızın artık adına kalem diyebileceğimiz bir aletle kolayca yazı yazılması, saklanması

ve en önemlisi hafif olduğu için bir yerden bir yere kolayca taşınabilmesi açısından tarihin seyrini değiştirecek kadar önemli bir buluş olmuştur. Fakat papirüs yazının geleceğe taşınması ve dayanıklılık anlamında tabletler kadar sağlıklı bir nesne olamamıştır. Örneğin defalarca yakılıp yıkılan İskenderiye Kütüphanesi'nde binlerce papirüs yanmış ve yok olmuştur. Yanarak veya çürüyerek yok olan bir nesne olarak papirüs tabletin kalıcılığını sağlamaktan uzak kalmıştır. Sezai Karakoç alıntıladığımız şiirinde bu kalıcılığa da gönderme yapmıştır. Çünkü medeniyetin ilerlemesiyle birlikte yazı yazmak için geliştirilen materyallerin gerilediği görülmüştür.

Tablet ve papirüsten sonra üzerine yazı yazmak için gerçekten sağlam ve kalıcı bir araç olan parşömen bulunmuştur. Parşömen, üzerine yazı yazmak veya resim yapmak için kullanılan özel hazırlanmış hayvan derisidir. İskenderiye Kütüphanesi ile yeni kurulacak olan Bergama Kütüphanesi arasındaki rekabet derinin Bergama'da geliştirilmesine sebep olmuştur. Plinius'a göre Mısır Kralı Ptolemaios VI. Philometor'un (M.Ö. 181-145) Bergama'ya papirüs ihracını yasaklaması üzerine Bergama Kütüphanesi'nin ihtiyacı olan kitaplar için deri malzeme tekniği geliştirilmiştir. Böylece deri yazı malzemesi Bergama'da Kral II. Eumenes zamanında (M.Ö. 197-160) bu şehrin adından dolayı "pergament" adını almış, Batı dillerinde parşömen kelimesiyle ifade edilmiştir.[4]

Bunun en akla yakın yanıtı parşömen yapımının zaman içinde birçok deneme ve yanılmanın ardından mükemmelleşmiş olduğudur. Parşömen günümüzde dahi değişik hâllerde kullanılmaktadır. Parşömen VII. yüzyıla kadar yazı yazmak amacıyla yaygın bir şekilde kullanılmıştır. VII. yüzyılda yaşayan Peygamber Efendimiz mektuplarını ceylan derisi (parşömen) üzerine yazdırmıştır ve bu mektuplardan örnekler Topkapı Sarayı Müzesi Kutsal Emanetler bölümünde sergilenmektedir. "Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili kaynak eserlerde yazı malzemesi olarak safran ve gül suyu ile boyanmış, inceltilmiş, terbiye edilmiş derinin (parşömen, rak) kullanıldığı, özellikle vahiy ve mektupların dayanıklı ve kalıcı olması sebebiyle parşömen üzerine yazılmasının Peygamber tarafından öğütlendiği, Halife Osman zamanında çoğaltılan Mushafın da parşömen üzerine yazıldığı belirtilmektedir."[5]

Mağara duvarı, kil tablet, mermer, bal mumu tablet, papirüs, kâğıt, yeni nesil tabletle karşılaştırıldığında kaliteli bir parşömen insanlığın kullandığı en mükemmel yazı malzemesidir. Bazen kırk yıl önce yazılmış bir kâğıt üzerindeki yazı zor okunurken, 1500 yıllık parşömenler sanki dün yazılmış duygusu uyandırmaktadır.

Yazı materyalleri aynı zamanda sanatçıların resim, hat, ebru, tezhip vb. gibi sanatını icra ettikleri birer gereç olarak da kullanılmıştır. İnsanlar bu

gereçlerin üzerine sadece yazı yazmakla kalmamış bu gün değeri milyonlarla ölçülecek sanat eserleri de yapmışlardır. Eğer bir gün dijital kültür kâğıdı ortadan kaldırırsa, bu tür sanat eserlerinin hangi mecralara yapılacağı; şayet yapılırsa sanatsal bir değerinin olup olmayacağı bir soru işareti olarak ortada durmaktadır.

Yukarıda, tarihsel sıralamada kalıcılık esas olsaydı günümüzde tabletin ya da parşömenin kullanılıyor olması gerekirdi demiştik. İlk tabletin kullanılmasından beş bin yıl sonra tablet yeniden keşfedildi ve günümüzde diğer işlevlerinin yanı sıra yazı yazmak amacıyla tablet yeniden kullanılmaya başlandı. Yeni nesil bir tablete yazılan yazının kalıcılığı ise üzerinde kafa yormaya değecek bir konudur.

Şu an okumakta olduğunuz bu yazı bir tablette sanal klavye ile doğrudan internette bulunan sanal bir ortama yazılmıştır. Yani bu yazı bir kâğıda kaydedilip çıktısı alınıncaya, ya da basılıncaya kadar bilgisayarın hafızasına değil, sanal bir buluta kaydedilmektedir. İstenildiği zaman yazıya ulaşılabileceği düşünülerek başka bir ortama kaydetme gereği de duyulmamaktadır. Google Drive uygulamasında yazılan bu yazı şimdi kim bilir Amerika'nın birkaç farklı şehrinde bulunan Google içerik barındırıcılarından hangisinde saklanmaktadır? Bu şirket bir karar alsa ve içerik barındırıcılarına erişimi durdursa, artık yazıya ulaşmak mümkün olmayacaktır. Elektrik kesilirse, internet kesilirse veya internete erişim olmayan herhangi bir mekândan bu yazıya ulaşmak mümkün değildir. Neyse ki yazıldıktan sonra en azından kâğıt olarak basıldığı için şimdi okumaktasınız ve en azından birden fazla basılacağından bir kütüphane rafında geleceğe kalabilecektir.

Bu yazı kurtarılsa da sanal dünyada yer alan verilerin geleceğe kalabilmesi büyük bir risk altındadır. Bu risk ise sanal ağların savaş ya da daha başka bir doğal felaketten sonra çökmesi ya da tahrip olması sonucu verilerin kullanılamaz hâle gelmesidir.

Bu gün bile yazıyı kayda geçirdiğimiz ilk tabletleri toprağı kazdığımız zaman buluyor ve okuyoruz. Parşömenle yazılmış kitaplar, yine parşömenle yapılmış sanat eserleri günümüze kadar ulaşmıştır. Daha sonra bulunan papirüs ve kâğıt üzerine yazılmış eserlerin birçoğunun bile savaşlarda kütüphanelerin yakılarak yok edilmesi sonucunda günümüze ulaşamadığını düşünecek olursak; şimdi elimize aldığımız bir tabletin ekranına sanal bir klavye ile sanal bir boşluğa yazdığımız yazılar eğer basılı kâğıda geçmezse geleceğe kalabilecek mi? Teknolojinin geldiği son noktada sorgulanması gereken bu sorunun cevabı havada asılı durmaktadır.

Bundandır ki günümüzde bir tabletle (dijital ortam) yazı yazmak suya yazı yazmaktan farksızdır. Sanal dünyanın sahici olmayan ve güven verme-

yen durumuna karşı kâğıdı savunuyor olmak da bir ironi olsa gerektir. Kim bilir; papirüs bulunduğunda kil tableti, parşömen bulunduğunda papirüsü, kâğıt bulunduğunda ise parşömeni savunanların durumuna mı düşüyoruz? Yoksa kaygılarımız yersiz midir? Günümüzden örneğin beş bin yıl sonra toprak altında kalmış bu günkü medeniyete ait tablet (ya da dijital ortama kaydedilmiş bir kitap) bulunduğunda çalıştırarak okunabilecek mi? Dijital kültürün geleceği için sorulacak yegâne soru bu olmalıdır.

Ayrıca tabletle başlayan taşınabilir yazı gerecinin, uzun serüvenlerden ve beş bin yıl sonra çağımızda yeniden "tablet" olarak anılması tesadüf mü yoksa tekrar başa mı döndük? "Kâğıt endüstrisindeki müthiş gerileyiş tekniği" en sonunda kâğıdın da sonunu getirecek midir? Şairin bu gerileyişte andığı 'saman', aslında 'sanal' mı demektir?

---

* Sezai Karakoç; *Gündoğmadan* (Hızırla Kırk Saat 6), s.182, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2000.

1 Muazzez İlmiye Çığ; *Sümerli Ludingirra*, s.11, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.

2 Samuel Noah Kramer; *Tarih Sümerle Başlar*, s.296, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1998.

3 Füruzan, Kınal; *Çivi Yazısının Doğuşu ve Gelişmesi*; http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/836/10601.pdf.

4 *İslam Ansiklopedisi*; Diyanet Vakfı Yayınları, c.34, s,176, Ankara.

5 *İslam Ansiklopedisi*; Diyanet Vakfı Yayınları, c.34, s,177, Ankara.

Ali Berkay

LÜTFEN GÖRDÜĞÜM DÜŞÜ DİNLEYİN

Artırılmış gerçeklik nispeten yeni bir kavram. Her ne kadar 1901'de L. Frank Baum gerçekliğin üzerine bir veri yerleştirmekten bahsetse de kavramın ilk kullanımı Thomas P. Caudell'e (1990) atfedilir.[1]

Tanım olarak artırılmış gerçeklik, gerçek dünyadaki çevrenin ve içindekilerin bilgisayar tarafından üretilen ses, görüntü, grafik ve GPS verileriyle zenginleştirilerek meydana getirilen canlı, doğrudan veya dolaylı fiziksel görünümüdür. Bu kavram kısaca gerçekliğin bilgisayar tarafından değiştirilmesi ve artırılmasını ifade etmektedir. Teknoloji kişinin gerçekliğini zenginleştirme işlevi görür.[2]

Artırılmış gerçeklik donanım olarak işlemciler, görüntü arabirimleri, sensörler ve diğer giriş arabirimlerini kullanır. Bununla beraber cep telefonları ve tabletler gibi mobil cihazlar, GPS, kamera, akselometre ve manyetik alan sensörleri ile artırılmış gerçeklik için uygun platformlardır.

Resim 1. EyeTap

Bununla beraber başın üzerine monte edilmiş görüntü arabirimleri (Head Mounted Displays), monitörler, gözlükler, lensler ve sanal retina araçları gerçek datanın üzerine veriyi eklemek için kullanılabilir. Bunun yanında mobil oyun konsolları gibi şeffaf artırılmış gerçeklik cihazları da mevcuttur. EyeTap denilen ve gözün hemen önüne yerleştirilen cihazlar da bilgisayar tabanlı görüntü oluşturmak için son yıllarda kullanılmaktadır.

Tüm bu bahsettiğimiz sistemlerin kontrolü için yüksek bir işlem gücüne ihtiyaç vardır. Artık mercimek boyutunda olan ve enerji verimliliği yüksek işlemciler önümüzdeki yıllarda bu yüksek başarınımlı hesaplamaları daha hızlı yapabilecek seviyeye geleceklerdir.

Microsoft HoloLens, son yılların en büyük artırılmış gerçeklik uygulamalarından biri olarak görülüyor.[3] Microsoft'un 2015'te duyurduğu proje, kısa sürede çeşitli donanım üreticilerini ve geliştiricileri kendisine çekmeyi başardı.[4-5]

Simulakr ve Artırılmış Gerçeklik

Simulacres at Simulation[6]'ın girişinde simulakr'ın gerçeklik olarak algılanmak isteyen görüntü olduğundan bahseder Jean Baudrillard. Devamında ise simülasyondan bahseder: "Bir araç, bir makine, bir sistem, bir olguya özgü işleyiş biçiminin incelenme, gösterilme ya da açıklanma amacıyla bir maket ya da bir bilgisayar programı aracılığıyla yapay bir şekilde yeniden üretilmesi."[7]

Baudrillard'ın durduğu yere göre yaşadığımız hayat bir simülasyondur. Bunun üzerinden bir iktidar ve kapitalizm eleştirisi yapacaktır. Konuyu çok dağıtmamak için günümüz düşünce dünyasında önemli bir yere sahip bu kavramın, özellikle sinemada çok kullanıldığını (Matrix serisi, Equilibrium, The Truman Show vs.) ve bu filmlerin başarılı olduğunu belirtmemiz gerekli. Özellikle The Matrix serisinin yönetmenleri, filmi bu kitabın üzerine kurmuşlardır.[8]

Bu bakış açısına göre, artırılmış gerçeklik uygulamaları, simulakr'ın simulakrı durumunda iken, ürettiği görüntüler ve simülasyonlar ise, simülasyonun simülasyonu durumunda olmaktadır. Aslında, artırılmış gerçekliğin de yapmak istediği tam olarak budur: Sizin hâlihazırda gördüğünüz gerçekliğin üzerine birtakım veriler eklemek.

Artırılmış Gerçeklik, Hiper Gerçeklik ve Yapay Gerçeklik:

Gerçeklik ve simülasyon son dönemde üzerine düşülen konuların başında geliyor. Bunun yansıması olarak, birçok gerçeklik kavramı ve tanımı oluşmuş durumda. Bu kavramlar ise sıklıkla birbirine girmekte. Bu karmaşıklığı gidermek için, artırılmış gerçeklik kavramının diğer kavramlardan ayrımını belirtmemiz gerekir.

Burada artırılmış gerçeklik kavramının, yapay gerçeklik kavramından kesin olarak ayrıldığını belirtmeliyiz: Yapay gerçeklik, artırılmış gerçekliğin aksine tamamen yapay bir dünya üzerinde bir gerçeklik oluşturmaya çalışır; artırılmış gerçeklik ise bulunduğumuz dünyanın üzerine birtakım veriler ekler.[9]

Hiper gerçeklik kavramını açıklayan Baudrillard, elektronik iletişimin yaygınlaşmasının bir sonucu olarak, artık televizyon programlarının ya da öteki kültürel ürünlerin göndermede bulunduğu ayrı bir "gerçeklik" olmadığını ileri sürmektedir. Bunun yerine, "gerçeklik" diye gördüğümüz

şey, bu tür iletişimin kendisi tarafından yapılaştırılmıştır.[10] Bunun yanı sıra hipergerçeklik kavramı sanat akımını tanımlamak için de kullanılmaktadır.[11]

Artırılmış Gerçekliğin Kültür Üzerine Yansımaları

> Bazen uyku sırasında çok önemli bir şeyi anladığımıza kesinkes emin oluruz. Çok güç bir sorun yahut belki de yaşamın kendisinin anlamı ansızın açıklığa kavuşuverir tam anlamıyla. Bu ayan oluştan, daha sonra, en iyi şekilde yararlanacağımıza inanırız. Aslında bu tür yaşantılar sırf bir izlenimden ibarettir; duygusal, coşkun bir ruh hâlinin sonucudur ve uyandığımızda yok olur gider.[12]

Kuşkusuz Pierre Sorlin bunları söylediğinde artırılmış gerçekliğin bu kadar etkin bir alan olacağından habersizdi. Her şeye rağmen bir noktada oldukça haklı: rüyalarımızı geri getiremeyiz. Fakat artırılmış gerçeklik, en azından hayallerimizi ve düşlerimizi, onların hatırlayabildiğimiz kadarını yansıtmak için elimizdeki en umut vadeden araçlardan biri.

Yine Pierre Sorlin'den devam edelim:

> Düş görme sırasında zihin aynı anda birçok şeyle uğraşır; birbiriyle tamamen ilgisiz ayrıntılar ya tek bir imgede bir araya gelir ya da gündüzki hayallerin mantıksal düzenine hiç uymayan görsel ve duyusal algılamalar dizisi hâlinde birbirine eklenir. Bu nedenle düşlerin başkalarına anlatılması mümkün değildir.[13]

Çok zaman kafamızdaki şeyi karşımızdakine aktarırken, özellikle anlatmaya çalıştığımız şey bir tasarımsa, çok büyük zorluklar yaşarız, anlatabildiklerimiz, karşımızdaki kişinin hayalgücüne kalır. Tam bu noktada artırılmış gerçeklik araçları imdadımıza yetişir. Kafamızdaki imajı yansıtırız, tasarımımızı aktarırken bir yanlış anlaşılmaya mahal vermeyiz. Tabii tüm bunlar, artırılmış gerçeklik, şimdilik öngörebildiğimiz geleceğine ve nihai durumuna ulaştığında geçerli.

Her yeni teknoloji ilk anda, dünyaya ne kadar faydalı olursa olsun, kendisine şüpheyle yaklaşılmasından kurtulamamıştır. Aynı durum artırılmış gerçeklik teknolojisi ve alanı için de geçerli. Özellikle bu alandaki uygulamaların insanların gerçeklik algısını bozacağı ve Matrixvari bir yaşama sürükleyeceği dillendirilmekte. Bu eleştiriler yine Baudrillard'da, direkt olarak artırılmış gerçeklik kavramına yönelik olmasa da görülebilir.[14]

"Yusuf bir düş gördü. Bunu kardeşlerine anlatınca, ondan daha çok nefret ettiler. Yusuf, 'Lütfen gördüğüm düşü dinleyin!' dedi."[15] Bu düşü biraz dinlemek için artırılmış gerçekliğin günümüz uygulamalarına değinmek gerekli.

Göz izleme (eye tracking) ile ekranda çizim yapma artırılmış gerçeklik uygulamalarının başında gelir. Bunun yanı sıra gerçek dünyadaki nesnelerin üzerine çeşitli objeler ve notlar koymak ve bunları gerçeklemek de bu alandaki uygulamalardan. Özellikle artırılmış gerçekliğin çok boyutlu yapısı her türlü sanat eserini yeniden yorumlayabilmemize olanak sağlıyor. Bunun yanı sıra herhangi bir yer, obje veya insan üzerine veriler eklenerek, nesnelerle beraber yeniden yorumlanan o şey bir sanat eseri hâline getirilebilir.

Artırılmış gerçeklik araçları ticarette kullanıldığında ise alıcıların veya kullanıcıların satın aldığı şeyin kutusunu açmadan deneyebilmesinin yolunu açıyor. Ürünün üzerine konulan çeşitli işaretleyiciler (marker) yardımıyla ürünün özellikleri öne çıkarılabiliyor. Bununla beraber çeşitli video reklamlar veya resimler gösterilerek ürünün tanıtımı sağlanabiliyor.

Yapı işlerinde ve mimaride ise artırılmış gerçeklik ve yüksek başarımlı hesaplamalar yardımı ile herhangi bir alanın üzerinde projeler yapılmadan önce deneniyor, olası hatalar önceden tespit edilebiliyor veya altyapı işleri daha kolaylıkla haritalanıp hayata geçirilebiliyor. Bununla beraber deprem, sel veya rüzgâr gibi doğa olayları sırasında nelerin olabileceği öngörülüp önlemler alınması mümkün hâle geliyor.[16] Acil durum veya kriz yönetimi işleri ise artırılmış gerçeklik modelleri ile önceden simüle edilip herhangi bir kriz veya acil durum anında olası hataların, can ve mal kaybının önüne geçilmesi sağlanıyor. Olası bir kriz anında ise bu modeller insanların nerede mahsur kalabileceklerinin tespiti için kullanılabilir. Böyle durumlarda yüksek öncelikli binalar (nükleer santraller, devlet binaları vb.) için hızlı önlemler alınabilir.

Eğitim alanında ise artırılmış gerçeklik araçları (gözlükler, kasklar vb.) çocuklara eğlenceli bir öğrenme ortamı içinde görselliği artırılmış zengin içerikler sunmaktadır. Apple bu alanda ciddi yatırımlar yapan firmalardan biridir. iSkull[17] ve iWow[18] ile firma öğrencilere hizmet sunmaktadır. iSkull ile insan kafatası ve iWow ile yerküre hakkında çalışmalar yürütülmektedir. Her iki uygulama da akıllı telefonlar için indirilebilir durumdadır.[19] Bunlar sadece iki örnek olsa da ilerleyen zamanlarda eğitimde artırılmış gerçekliğe sahip içeriklerin artacağını öngörmek için çok fazla hayal gücüne ihtiyacımız yok.

Tıpta ise artırılmış gerçeklik özellikle ameliyatlarda kullanılabilir. O an için görünür olmayan kalp ritmi, tansiyon ve diğer önemli hayati göstergeler doktorların kullanacağı gözlükler veya lensler yardımıyla göz önüne gelebilir. Önceden belirlenmiş işlemler için simülasyonlar oluşturuluyor. Çeşitli tümörler veya kistler modellenerek yapılacak işlemler için daha fazla bilgiye sahip olunabilir. Bununla beraber anne karnındaki bir fetüsün görüntüsü büyütülerek olası hastalıklar ve bebek gelişimi için bilgiler ediniliyor.[20]

Askerî alanda ise askerlerin savaş alanı ile alakalı görünür olmayan bilgileri edinebilmesi, olası tehlikeleri önceden tespit, navigasyon için kul-

lanılmakta. Uzaya çıkan araçlardan arta kalan boş yakıt tankları ve diğer atıkların (debris) yörüngelerinin tespiti için artırılmış gerçeklik uygulamaları kullanılıyor. Bu uygulamalar merkezde veya direkt olarak savaş alanında kullanılarak rakip güce üstünlük sağlamak için gerekli olan bilgileri edinmek bakımından oldukça önemli.

Görüldüğü gibi artırılmış gerçeklik birçok farklı alanda şimdiden kullanıyor. Yukarıda bahsettiğimiz alanların dışında spor, bilgisayar oyunları, televizyon ve turizm gibi alanlarda da kullanılıyor. Bilimsel manada ne gibi etkilerinin olacağını ise öngörmek güç değil.

Bununla beraber artırılmış gerçeklik, çeşitli ahlaki sorunları da beraber getiriyor. Bu sorunların en başında gizlilik ve özel hayata saygı geliyor. Hâlihazırda dahi birçok insan sürekli izlendiğinden veya bilgilerinin özel şirketlerde olmasında şikâyetçiyken artırılmış gerçeklik sağlayan araçlara sahip kişilerin bunları kötü yönde kullanmayacağına veya kötü kişilerin bu uygulamaları insan hayatı için tehlike oluşturacak şekilde kullanmayacağından emin olmamız çok mümkün gözükmüyor. Bunun nedeni ise artırılmış gerçekliğin gerçek ortamı sürekli analiz etmesi ve kayıt altına alması. Böyle bir ortamda gizliliğin nasıl sağlanacağı problemi hâlâ önümüzde büyük bir engel olarak duruyor.

"Şeyler artık yenileşmekte, etki alanlarının sınırlarına kadar gitmektedirler." diyor Baudrillard.[21] Artırılmış gerçekliğin etki alanının sonu kimilerini korkutuyor, kimilerini heyecanlandırıyor. Her teknoloji, avantajları ve dezavantajları ile beraber geliyor. Bunları doğru şekilde kullanmak ise tamamen insanların elinde. Hangi tarafın haklı olduğunu görmek için biraz daha beklemek ve aşırı yorumlardan kaçınmak gerekli.

---

[1] Lee, Kangdon, *"Augmented Reality in Education and Training", Techtrends: Linking Research & Practice To Improve Learning,* Sayı 56 (Mart-Nisan 2012), Cilt 2, s.13.

[2] https://tr.wikipedia.org/wiki/Art%C4%B1r%C4%B1lm%C4%B1%C5%9F_ger%C3%A7eklik, Erişim Tarihi: 29 Mart 2016.

[3] Sheridan, Kelly. "Microsoft HoloLens Vs. Google Glass: No Comparison". *InformationWeek.* Erişim Tarihi: 2 Nisan 2016.

[4] Kim Yoo-chul "Samsung seeks partnership with Microsoft for hololens". *The Korea Times,* 13 Mayıs 2015 tarihli sayı. Erişim Tarihi: 30 Mart 2016.

[5] Tibken, Shara (19 Ekim 2015). "Asus mulls HoloLens augmented-reality glasses of its own". *Wearable Tech*. CNET. Erişim Tarihi: 30 Mart 2016.

[6] Simulacres et Simulation, Jean Baudrillard, 1981. (Çev. Adanır, Oğuz, *Simulakrlar ve Simulasyon*, Doğu Batı Yayınları (6. Baskı), s.7)

[7] Jean Baudrillard , *a.g.e*., s. 7.

[8] http://www.bibliotecapleyades.net/ciencia/ciencia_matrix04.htm, Erişim Tarihi: 3 Nisan 2016.

[9] Ayrıntılı bir virtual reality tanımı için bkz: Henderson, Harry, *Encyclopedia of Computer Science & Technology*, Virtual Reality Maddesi, s. 495 vd., Infobase Publishing, 2009.

[10] Jean Baudrillard , *a.g.e*., s. 7.

[11] Thompson, Graham, *American Culture in the 1980s (Twentieth Century American Culture)*, Edinburgh University Press, 2007, s. 77-79

[12] Sorlin, Pierre, *Dreamtelling*, Reaktion Books, 2003, (Çev. Sertabiboğlu, Süha, *Düş Söylemleri*, Ayrıntı Yay., 2004) s. 8.

[13] Sorlin, Pierre, *a.g.e*, s. 9.

[14] Baudrillard, Jean, *a.g.e*, s. 13 vd.

[15] İncil, *Yaratılış*, 37, 5-6.

[16] *Lee, Gun, CityViewAR outdoor AR visualization, ACM, (2012), s. 97.*

[17] iSkull uygulaması için video: https://www.youtube.com/watch?v=xh_m0M7SAw0, Erişim Tarihi: 30 Nisan 2016.

[18] iWow uygulaması için video: https://www.youtube.com/watch?v=lcukB889OSY, Erişim Tarihi: 30 Nisan 2016.

[19] Son Erişim Tarihi: 30 Nisan 2016.

[20] https://en.wikipedia.org/wiki/Augmented_reality#Medical, Erişim Tarihi: 27 Nisan 2016.

[21] Baudrillard, Jean'dan aktaran Adanır, Oğuz, *Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı Üzerine Notlar ve Düşünceler*, s. 11, Dokuz Eylül Yayınları, 2000.

Ahmet Sezikli*

KİTABIN NESNE HÂLİNİN DÖNÜŞÜMÜNE BİR BAKIŞ

2000'li yıllarla beraber her şey dönüşürken, veda ederken bazen eski olan da geride kalmaktadır. Her şeyin üst üste geldiği bir çağın içinde kitabın vedası veya dönüşümü de söz konusudur. Kitabın nesne hâline ne oldu sorusunun, "20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, üretim yöntemleriyle ilgili teknolojik gelişmelerin ortak özelliği, fiziksel bileşenlerin rolünün giderek azalmasıyla"[1] kitabın yüzyıllardır devam eden dönüşümü 2000'li yıllardan itibaren daha da hızlanmıştır. Bu hızı modern dünyanın hızıyla eş değer tutabiliriz. Dünya dönüştükçe her şey de dönüşmeye başlıyor. Kültür de bu dönüşümde dönüşen bir olgudur. Zira "Kültür kavramının birinci amacı süregelen durumun tanımını, dökümünü ve kodlamalarını kaydetmek değildi. Onun asıl amacı, gelecekteki çabalar için bir hedef ve yön göstermekti."[2] Kültürün dönüştüğü yerde kitabın dönüşümü de kaçınılmaz olmuştur.

Dijital kültürün konuşulduğu ve tartışıldığı bir zeminde dijital kitabın da konuşulmaya başlandığını görüyoruz. Bu yeni kültür zemini topluluktan ziyade bireyi merkeze almıştır. Majör olandan çok minör olanın artık konuşulduğu ve tartışıldığı bir zeminde *kişiye özel yayımcılık, kişiselleşmiş kitap* olgusu hayatımıza girmiştir. Bu yolla hem daha hızlı hem daha masrafsız bir şekilde bir kitabın okuyucuya ulaşma şansı olmaktadır. Bir yüksek lisans ve doktora tezini burada örnek verebiliriz. Dar bir kesime hitap eden bu çalışma, elektronik bir ortamda yeniden üretip alıcısına ulaşmak üzere hazır hâle getirilir. Buradaki yeniden üretimdeki hızı da unutmamak gerek. Artık yeniçağda hızlı olan her daim yarışmaya önde başlıyor. Kitap okuyucuya geç kalmadan hızlı bir şekilde ulaşmış ve kendine yüklenen işlevi yerine getirmiştir.

Kitabın nesne hâlinin dönüşümünde başka bir etken de yeni okuma biçimleridir. Hızlı ve etkin bir şekilde okumak isterken zaman kaybı yaşamak istemeyen okuyucu tercihini de artık bu okuma biçimine göre yapmaktadır. Tablet ve akıllı telefonların yaygınlaşmasıyla birlikte bu yeni okuma

* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel Çalışmalar.

biçimi kendini daha da göstermektedir. Göz gezdirme, hızlı tarama, yazarken alıntıyı hızlı yapma ve metinde aranan yeri hızlı bir biçimde bulmak gibi özellikler yeni okuma biçimini zaman geçtikçe etkin kılmakta, yaygınlaştırmakta ve kabullendirmektedir. Nicolas Carr bir makalesinde bu durumu şöyle örneklemektedir; "Bir makalenin veya kitabın birkaç sayfasından fazlasını okumadan bir başka siteye 'sıçramak' tipik bir davranış şekliydi. Bazen uzun bir makaleyi kaydediyorlardı fakat daha sonra geri dönüp gerçekten de bunu okuyup okumadıklarına dair bir kanıt yoktu. Çalışmanın yazarları şöyle bilgi veriyorlar: Kullanıcıların çevrimiçiyken yaptıkları okumaların geleneksel anlamda okumalar olmadığı gayet açık; aslında yeni 'okuma' biçimlerinin ortaya çıktığına, kullanıcıların çeşitli başlıkların, içerik sayfalarının ve özetlerin üzerinden yatay olarak 'hızlı tarama' yapıp, çabuk kazanımlara yöneldiklerine dair işaretler var."[3] Yeni okuma biçimlerinin artması kültürün dijital kültüre dönüşümünün devam etmesiyle farklı bir evreye girecektir.

Çağımızın icadı olan e-kitap'ın tanımlarından biri şöyledir; "bir bilgisayardan ya da bu iş için özel olarak tasarlanmış taşınabilir bir aygıttan okunabilen, basılı kitabın elektronik versiyonu".[4] E-kitap ile bilginin sosyal tabakada daha hızlı ve etkin yayılması matbu kitaba rakip olmasını sağlamıştır. "Hangi biçimde üretilmiş olursa olsun, basılı kitaplara karşın, e-kitaplar üzerinden yapılan okuma giderek daha da yaygın hâle gelmektedir."[5] cümlesini bu yayılmanın göstergesi olarak görebiliriz. Kitabın fiziksel bir nesne hâlinden çıkıp e-kitap hâline gelmeye başladığı ve yaygınlaştığı fikrine zemin bulmak ve destek isteyenlerin başlıca dayanağı kitapların fotokopi ve korsan hâline gelmesidir.

Kitabın nesne hâlinin dönüşümündeki bir başka durum tasarımdır. İnsan yeni, ilginç ve güzel olan tasarıma her daim ihtiyaç duymuş ve bu ihtiyacını giderecek olan yeni şeyleri takip etmiştir. Gelişen teknik özellikler de *tasarım* olgusunu ön plana çıkarmaktadır. "'Geleceğin kitabının nasıl olacağı' sorusunun, çok sayıda disiplini ilgilendiren, teknolojik gelişmelerle doğrudan bağlantılı cevabı, zaman içerisinde kendiliğinden biçimlenecektir. Günümüz kitabının biçimsel özellikleri için ise, yazıldıktan on yıl sonra, Barrett'in öngörülerinin bir kısmını, 'yaratıcı tasarımlı, kullanıcı dostu, görme ve okumanın dışında üç boyutlu dokunsal bir deneyim sunan, önemli metin ya da görüntüleri barındıran bir nesne' olacaktır."[6]

Kitap hâlâ büyük ölçüde *nesne* olarak işlevini sürdürmektedir. Bu işlev zaman geçtikçe dönüşmektedir. Dönüşüm gelişen teknoloji ve dijital kültür üzerinden yapılmaktadır. Son yüzyıldaki bu hızlı dönüşüm kitabı e-kitap

olarak da farklı bir zemine taşımıştır. Bu farklı zemin kendine zamanla yer açmakta ve yaygınlaşmaktadır. Kitabın *nesne* hâline müdahaleler teknik boyutlarda muazzam bir hâl almaya başlamıştır. Dünyadaki teknolojik devrim *nesne* olan kitabın tasarımına ve şekline yeni bir boyut getirmiştir. Bu boyutun zamanla nasıl bir hâle dönüşeceği ve kitabın *nesne* olmaktan çıkıp çıkmayacağı günümüzün en önemli dijital kültür meselelerinden biri olmaya devam edecektir.

---

[1] Burcu Dündar, *Kitap Nesnesi Olarak Kitap – Bugünden Geçmişe Kitap Deneyimini Biçim Aracılığıyla Dönüştürmeye Dair Olasılıklar,* İstanbul: Akın Nalça Kitapları, 2012, s. 9.

[2] Zygmunt Bauman, *Akışkan Modern Dünyada Kültür*, çev. İ. Çapçıoğlu – F. Örnek, Ankara: Atıf Yayınları, 2015, s. 9.

[3] Nicolas Carr, "Google Bizi Aptal mı Yapıyor?", çev. Aslı Mertan, *Grafik Sanatlar Üzerine Yazılar Dergisi,* Sayı: 83, 2009, s. 1.

[4] Dündar, a.g.e., s. 17.

[5] A.g.e., s. 17.

[6] A.g.e., s. 31.

RAMAZAN ALTINOK İLE e-DEVLET HAKKINDA SÖYLEŞİ

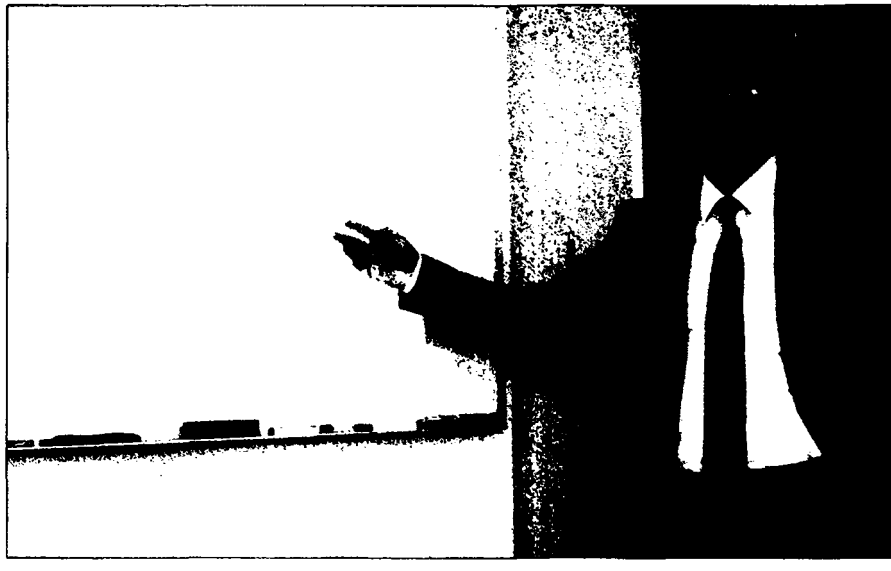
e-Devlet Uzmanı Dr. A. Ramazan Altınok İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde lisans, yüksek lisans eğitimini tamamladı, Kamu Yönetimi konusunda TODAİE'de ve Bilgi Sistemleri Yönetimi alanında İngiltere'de Master eğitimin tamamladı. Altınok, Ekonomi doktorasını Adnan Menderes Üniversitesinde, Kamu Yönetimi doktorasını ise TODAİ'de tamamladı. 2015 yılında, Amerika'da University of Massachussets'de post doktora çalışmasını tamamladı. Hâlen Taiwan National Chengchi Üniversitesinde misafir öğretim üyesi olarak bulunmaktadır. Altınok, kaymakam ve vali yardımcısı olarak 1990-2003 yılları arasında değişik il ve ilçelerde görev yaptı. 2003-2014 yılları arasında e-Devlet strateji ve politika geliştirme konularında katkı yapmak üzere Devlet Planlama Teşkilatı ve Başbakanlık bünyesinde görev aldı. 2003 yılında başlatılan e-Dönüşüm Türkiye projesi, çerçevesinde Devlet Planlama Teşkilatında Kısa Dönem Eylem Planının hazırlanması ve koordinasyonunda, Ulusal Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı, hazırlanmasında koordinatör olarak, OECD Türkiye e-Devlet Çalışması projesinde Proje ekibinin Türkiye çalışmalarında koordinasyon ve raporun hazırlanmasında editör olarak görev aldı. 2007-2014 arasında Başbakanlık e-Devlet Danışma Grubu başkanı olarak, 2009-2011 arasında bu göreve ilaveten, ülkenin kapsamlı bir e-Devlet Hukuki altyapısını hazırlamayı amaçlayan e-Mevzuat Grubu koordinatörü olarak görev yapmıştır.

Hayriye Ünal: *Ramazan Bey içinde yaşadığımız bu bilgi çağında bilgi ve iletişim teknolojilerinin muazzam bir dönüştürücü güce sahip olduğunu görüyoruz. Teknolojik ilerlemenin kapsam ve derinliği gerek örgütsel formları gerekse bireyleri büyük bir çekim alanıyla kuşatmış durumda. Artık devlet, ekonomi, toplum üçgeninde yeni bir çağ şekilleniyor. e-Devlet uygulamaları yeni gelişen ve yeniden tanımlanan bu ilişkilerin önemli bir bileşeni ve sürükleyicisi. Bu sayede vatandaşlarımız günlük yaşamlarında ihtiyaç duydukları hizmetlere elektronik ortamda erişebiliyor. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin bu anlamda gelişmesi ile pek çok imkân önümüze sunuldu.*

Sizin ifadenizle e-Devlet: "Kamu kurumlarının vatandaş, özel sektör ve diğer kamu kuruluşlarıyla olan ilişkilerinde bilgi teknolojilerinin (internet, taşınabilir bilgisayarlar, cep telefonları, geniş alan ağları) kullanılması ve kamu hizmetlerinin internet üzerinden sunulmasıdır." Hece okurları için e-Devlet'in mahiyetini biraz daha açabilir miyiz?

Ülkelerarası bir perspektiften bakarsak e-Devlet'in neresindeyiz, buraya nasıl geldik, geleceğimizi nasıl görüyorsunuz? Bu gelişmelerde sizin payınızı da, sizin yaptıklarınızı da merak ediyorum.

Ramazan Altınok: Önce çok yanlış anlaşılan veya konunun uzmanı olmayan kişilerin karıştırdığı bir hususta başlayalım. e-Devlet dediğimiz süreç salt bir bilgisayar mühendisliği fonksiyonu değildir. İki kelimeden oluşuyor, e: elektronik ve devlet kavramı. Elektronik kısmı tamam, o kısımda

Ramazan Altınok

bilgi teknolojileri var. Ama devlet kısmı deyince bunun içinde hukuk, kamu yönetimi, insan kaynağı yönetimi, değişim yönetimi *(change management)* gibi alt bileşenler mevcut. Hatta e-Devlet'in biraz iktisat/işletme ve endüstri mühendisliğiyle irtibatı var verimlilik anlamında.

Bu çerçevede e-Devletten kamu hizmetlerini vatandaşa sunarken zamanında, etkin ve verimli bir şekilde sunmak amacıyla bilgi teknolojilerinden faydalanılmasını anlamamız gerekmektedir. Fakat söz konusu hizmeti sunması beklenen örgüt, devlet olduğu için bunun dönüştürülmesi gerekiyor. Çünkü devletin, kavramın ortaya çıktığı ilk asırlardan bu yana içinde oluşan müesseseleri var. Her şeyden önce merkezî ve hiyerarşik bir örgüt. Hiyerarşinin getirdiği kurumlar ve kurallar zaman içinde oluşmuş. Dolayısıyla önce devleti biraz analiz edelim; ilk defa sistematik analiz eden İbn Haldun. Daha sonra Weber, Max Weber'in, –Alman filozof– devletle ilgili ciddi tasnifleri, tespitleri var. Mesela hiyerarşinin zaruretini anlatır, iş bölümünü anlatır. 19. yüzyıl şartlarında yani tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş esnasında ihtiyaç duyulan yeni kurum ve kurallar setine vurgu yapar. Peki, sanayi toplumundan "bilgi toplumu"na geçtiğimiz bu süreçte, Weber'in doğruları hâlâ geçerliliğini korumakta mıdır? Buna cevap olarak, bilgi teknolojilerinin weberian bürokratik yapı için sadece bir enstrüman değil, bu paradigmayı tamamen değiştiren bir dönüşüm ajanı *(change agent)* olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

"e-Devlet" tamlamasının birinci bileşeni, yani "elektronik" kısmı ise elektronik imkânları, bilgi teknolojilerini ve daha çok yazılım kısmını içerir.

Artı iletişim kısmıdır yani internetle ilgili olan kısmıdır. Bilgi teknolojileri (BT) *(ing. Information Technologies, IT)* donanım ve yazılım olarak ikiye ayrılır. Bir de ICT var, *Information Communication Technologies* (BIT). Yani Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT). Bizim e-Devleti konuşurken BT'den ziyade BİT yani Bilgi İletişim Teknolojileri üzerinde odaklanmamız gerekir. Neden? Çünkü Bilgi Teknolojileri internet doğmadan önce de vardı. 1980'lerden itibaren, başta muhasebe yazılımları olmak üzere pek çok alanda otomasyon ismini verdiğimiz kâğıt tabanlı süreçlerin elektronik ortama aktarıldığını görüyoruz. Bilgi Teknolojilerinden ilk faydalanan, ilk bunu keşfeden sektör muhasebe, sigortacılık ve bankacılık sektörüdür. Türkçede *computer* kelimesinin bilgisayar olarak tercüme edilmesinde yine Arapçaya *el-hasub* "حاسوب" *(yani çok yoğun şekilde hesap işlemi yapan alet)* şeklinde girmesi bir tesadüf değildir. Hasub, hesap etmekten geliyor, *aletun hasibe* diye falan da tercüme ediyorlar. Bize hesap makinesini çağrıştırıyor değil mi? İlk bakışta. Zira *Compute* esasında hesap işlemi yapmak anlamına gelir.

Bu cep telefonları çıkmadan önce Çin malı küçük hesap makineleri vardı. Ondan önce belki biraz yaşlı olanlar hatırlarlar mekanik olarak çalışan *Facit* makineleri vardı muhasebecilerin önünde. Daktilo benzeri bir alet. Hesap onunla yapılırdı. *Facit* makineleri ile bir kişinin bile maaşını hesaplamak saatlerce sürer. Düşünün yani on bin çalışanı olan bir şirketsiniz, maaşları vereceksiniz, hesapları da *facit* makineyle mekanik yapıyorsunuz.

Türkiye'de ilk bilgisayarı getiren kurum Karayolları Genel Müdürlüğü. 1960'lar. Ve tabii törenle getiriliyor. Bilgisayar küçük bir odayı işgal edecek büyüklükte. O zaman hard disk kavramları yok, delikli kartlarla çalışıyor. Bir servet veriliyor. Oda büyüklüğündeki bu bilgisayarın kapasitesi bugün piyasadaki en ucuz akıllı telefondan daha düşüktür.

Bilgi Teknolojilerinde zaman geçtikçe hacimde küçülme, kapasitede artma ve fiyatta düşme kuralı geçerli. Bunu *Moore Kanunu* diye tespit de etmişler: Her iki yılda bir bilgisayar fiyatları, yarıya iner, kapasitesi ikiye çıkar. 1965 yılında Gordon Moore'un bu fikri ortaya atmasından bu yana bu kaide doğrulanmaktadır.

Computer=Hesap Makinesi denklemine tekrar dönecek olursak bakış açısı oradan hesaba dayalı olan işleri basitleştirmek. Yani bir hesap makinesi, onun için *computer* denmiş. Daha sonra hard disklerin çıkması ve delikli kart sisteminden vaz geçilmesi çok büyük bir devrim oluyor ama asıl ciddi atılım *Computer'in* hesap işlemleri dışında da kullanılmaya başlaması. Bilgisayar kelime işlem, tasarım, *autocad* gibi alanlara giriş yapınca başta yayıncılık, mimari olmak üzere bu arada kamu ofislerinde de baş göstermeye başlı-

yor. Bu gelişme görsel ara yüzde öncü konumunda olan Apple için çok cazip kârlar getirmeye başlıyor. (Tanesi 4-5000 $) IBM'le Apple'ın farkı şu, Apple tüm makinelerini (Macintosh) kendisi yapıyor. IBM ise lisans veriyor Çin'deki firmalara da yaptırıyor. Apple tekelci mantıkla hareket ediyor, tekelden istifade ederek yüksek kâr elde etme amacını güdüyor. IBM daha serbest bir strateji izliyor. Bu çatışma başladığında piyasadaki bilgisayarların yüzde doksandan fazlası Apple, yüzde onu IBM iken, Microsoft'un Windows 3.1'le başlayan görsel, - yani salt klavye değil de *mouse* kullanarak- bilgisayarın kullanılabilmesi. Böylece gerek fiyat gerek işlevsellik olarak IBM tabanlı bilgisayarlar (PCler) artık sıradan vatandaşın da güç yetirebileceği fiyatlara düşüyor ve tabiri caizse *Computer* artık avamlaşıyor, evlere girmeye başlıyor. Bugün itibarıyla PC'ler bilgisayar pazar payının % 90'larını teşkil etmekte. Yani bu uzun mücadeleyi Microsoft ve IBM kazanmış oluyor.

Bu süreci e-Devlete dönüşümü daha iyi anlayabilmek için hikâye etmiş olduk. Çünkü bu yaygınlaşma ve tabana yayılma yeni uygulama alanlarını tetiklemiş oluyor ve donanımın değil yazılımın önemli olduğu bir evreye giriyoruz. İlk başta yazılım değeri donanımın yüzde onu civarındayken, şimdi özellikle Çinli firmaların devreye girmesiyle donanımın toplam sahip olma maliyeti içindeki oranı ihmal edilebilir bir düzeye inmiştir ve asıl odaklanma yazılım sektörüne kaymıştır.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, Computer'in hesap işlemleri fonksiyonundan kelime işlem, tasarım ve *audi-visual* (görsel medya) alanlarına nüfuzu ile birlikte, kamu kurumlarının da ilgi alanına girmesi söz konusu oldu. Ancak hâlâ yazılımlar PC tabanlıydı, network tabanlı olanlar ise ancak ilgili kurum binası içinde çalışıyordu.

e-Devlete giden yolda asıl müthiş açılım için 1993 yılını beklememiz gerekecektir. İnternetin sivil-ticari alana girmesine müsaade edilmesi. Esasında askerî bir AR-GE projesi olan İnternet ARPANET *(The Advanced Research Projects Agency Network)* isimli proje ile başlatılmıştır. Maksadı da soğuk savaş döneminde muhtemel bir Rus nükleer saldırısı karşısında konvansiyonel haberleşme ağı çökerse Amerika gibi büyük bir ülkede, bir taraftan bir tarafa mobilizasyon zor olacağı için deniyor ki öyle bir sistem geliştirelim ki bu tek yönlü *lineer* kablolar üzerinden gerçekleştirilen haberleşme yerine çok yönlü *(çok noktadan çok noktaya)* bir haberleşme modeli geliştirelim. Daha basit anlatacak olursak, internetten önceki haberleşme noktadan noktayaydı. Telgrafı düşünün, iki nokta arasında bir tel döşenmiş ve haberleşme bunun üzerinden yapılıyor. Bu hattın herhangi bir yerini kestiğinizde haberleşme kesilir. Osmanlının Arap isyanında Lawrence'ın adamlarının demir yolu ve telgraf tellerine saldırmasını düşünün. Örneğin, Arap bedevileri herhangi bir yerde hattı sabote edince İstanbul-Medine hattı çöküyor.

İnternette ise *data*lar paketler hâlinde gidiyor. Bir taraftan hedef noktaya giderken yüzlerce binlerce hattı takip ederek gidiyor, hedef noktaya geldiğinde ilk ulaşan veri paketi ilk ulaştığı noktada diğer gelenleri iptal ediyor, yani diğer gelenlere gerek kalmıyor. Birinci kanaldan gelen, diyelim ki hedef nokta Seattle şehri olsun, çıkış noktası New York olsun. New York'tan Seattle'a giderken binlerce ayrı ağdan paketler gidiyor, ilki sağlam bir şekilde hedefe ulaştıktan sonra diğerlerini zaten sistem kabul etmiyor. Diyelim ki Ohio üzerinden giden ulaşamadı, bu sefer alttan Virginia üzerinden giden devreye giriyor. Ta ki o mesaj ulaşana kadar paketler sürekli gönderiliyor. İnternetin bu özelliği askerî savunma mekanizması olarak kullanılıyor. Fakat soğuk savaş sonrasında beklenen nükleer saldırı olmayıp da Rusya çökünce, Amerika interneti sivil-ticari alana açtı. 1990'larda oluyor bu.

Bu gelişmenin Dünya'nın yönünü değiştireceğini o zamanki sosyologlar/fütürologlar söylemişti, konunun uzmanları bunu bilir. Sosyologlar zamanı tarım toplumu, sanayi toplumu, bilgi toplumu diye üçe ayırıyor. Bilgi toplumunun temel enstrümanları ise mikro çiplerin icadı, transistorların icadı, bundan daha da önemlisi internetin icadı olarak tespit edilmektedir.

İnternet olmadan e-Devletten bahsedemeyiz, ancak otomasyondan bahsedebiliriz. Birbirinden ayrı adacıklar şeklindeki ofislerin içindeki kâğıda dayalı süreç, elektronik ortama aktarılmış olur.

Birimler arasında veya resmî kurumlarla vatandaş arasında bir iletişim imkânı yok. Ama internet devreye girince datanın içerisine text, görüntü, video eklenince, yani bunlar veri hâline getirilip, *–digitize edilince–* analog sistemden dijital sisteme geçilmiş oluyor. Ses önceden de bakır kablolarla taşınıyordu, ancak analog bir sistemle. Ama şu anda kullandığımız telefonlar 0-1'lere sayısallaştırılmış verilerle çalışıyor; yani önce ses dataya modüle ediliyor, diğer uçta ise tekrar data sese demodüle ediliyor... Yani 0-1'ler tekrar ses hâline dönüştürülüyor. İnternetin yani data paketinin mantığı da bu. 0-1'lerin içerisine normal taradığınız bir yazı, bir ses, bir görüntü girebiliyor. Zaten bilgi dediğimiz bu. Bunun olması, bunun da sivil alana yaygınlaşması daha sonra da kamu kurumlarına sirayet etmesiyle e-Devlet'in önü açılıyor.

Ticari servis sağlayıcılar piyasada yokken ilk e-mail dağıtımını üniversiteler yapıyordu. Hatırlıyorum ben Türkiye'de ilk internet kullanıcılarından biriyim yani ilk bindeyim, 93. Mülki İdare'de ilk e-mail kullanıcısıyım, onu biliyorum. Kullandığım ilk maili akhem01@cakabey.edu.tr Ege Üniversitesinden çalıştığım kurumu abone ederek alabilmiştim. Yine 1992'de TÜBİTAK'ın gençlere yönelik Kavaklıdere'de bir bilgisayar sınıfı veya kulübü vardı, oraya üye oluyordunuz internete oradan bağlanıyordunuz. Sıra vesaire vardı. O zaman *world wide web* yoktu, *mouse* tıklayarak click yaparak sayfalar arası dolaşma (surf) teknolojisi yoktu, onun yerine metin

tabanlı *gopher* denilen başka bir sistem kullanılıyordu. İlkler unutulmaz, bu ilk internet deneyimimde Minesota'dan bir server'dan resim indirmiştim. Ben de o resmi ve onun verdiği heyecanı hâlâ hatırlıyorum...

H. Ünal: *Süreci anlamak açısından çok faydalı oldu anlattıklarınız. e-Devlet, BİT ve yazılım endüstrilerinin yaygınlaşması ve bir ölçüde kamu yönetiminin modernleşmesi için itekleyici bir güç sağladı ülkemizde. Ancak dijital ekonomi kavramı var bugün. Katma değerinin yaklaşık yüzde 70'ini hizmet endüstrilerinde konumlandırmış bir ekonomi olarak, sizce dijital ekonominin neresindeyiz?*

R. Altınok: Özel sektör uyanıyor. Mesela hatırlarsanız 1990'larda kartvizitlerde teleks diye bir şey yazardı. Faks diye bir şey hâlâ yazılıyor ama aslında çoğu insan niye yazdığını da tam bilmiyor ezbere yazıyor, faks kullanılmıyor çünkü. Faks önemli bir haberleşme aracı, özellikle uluslararası ticarette. Teleks vardı ondan önce, ondan önce de telgraf. İş dünyası şunu fark etti: Data bir yerden bir yere hareket edebiliyor ve birebir kopyası gidebiliyor. Yani artık verinin bir odada müstakil işlemesinden veya hesap işlemi yapan computerden bahsetmiyoruz. Bilginin coğrafi engeli aşarak dolaşıma girmesi en çok hangi sınıfı heyecanlandırır? Elbette iş dünyasını... Bu defa BİT kelimesindeki "İ" yani iletişim üzerine ağırlık verildi. Yani internet ve bunun hızlandırılması AR-GE laboratuvarlarının bir numaralı gündemi oldu. Çünkü ilk çıktığında internet hızı 9200 KB/s idi, sonra 14400-56200 kb/s olarak devam etti. Şu anda Ankara'nın en ücra mahallelerinde bile 50-100 Mb/s internet alınabiliyor. Yani son 20 yılda hız neredeyse 400 kat artmış durumda. Artık, hangi Ar-Ge firmaları iletişim hızlandırmak üzerine atılımı erken yaparsa en büyük şirket oluyor bir anda. Öte yandan, yazılım kısmında da değişiklikler oldu. Önce muhasebe hesap, daha sonra mühendislik tasarım yazılımları yanında ticari yazılımlar devreye girdi, elektronik ticaret dediğimiz kavram ortaya çıktı. Bu da internetin ticarileşmesini doğurdu, sene 94-95. Nereden çıktı elektronik ticaret? Çünkü "İhtiyaçlar icatların anasıdır" kuralı tekrar devreye giriyor. En fazla ihtiyaç neredeyse icat da oradan çıkıyor: Singapur. Singapur küçük bir ada ülkesi, 700 km^2 bir ada ülkesi. Ama dünyanın en zengin ülkelerinden birisi. Çünkü Avrupa'dan, Batı'dan gelen gemilerin Uzakdoğu'ya giderken yükü boşaltıp tekrar paketlediği bir aktarma limanı. Yani ülke bir tür antrepo. En büyük geliri buradan. Bir gemi gelecek, sahip olduğu malların deklarasyonunu yapacak, o arada kuyruğa girecek çünkü fiziki olarak limanlar sınırlı. Binlerce gemi var, kimisi açıkta bekleyecek üç gün, beş gün, on gün. Yani dikkat edin, bürokratik bir süreçten bahsediyoruz. Yapacağı şey kuyruğa girip günlerce beklemek. Bu arada kuyruk kelimesi de bu arada aklınızda kalsın, kuyruk, kuyruğa girme, evrak, bürokrasi, aracı, tavassut, torpil vs. gibi sıkıntılar yavaş yavaş bizi e-Devlet'e

götürecek. Tabii on gün bir geminin beklemesi uluslararası ticarette çok maliyetli bir şey. Acaba biz o beyannameleri, bu süreçleri, gemi Singapur'a gelmeden internet üzerinden yapamaz mıyız? Tüm beyannameler yapılsın, gemi sadece bir şey bırakacaksa bıraksın, alacaksa alsın. Yani bir de kuyrukta beklemesin diye düşünüldü. Evet, bu olabilir, dolayısıyla ilk uzaktan beyanname, aynı zamanda e-Devlet'in de öncülü diyebileceğimiz uygulama Singapur'da ortaya çıktı. Çünkü bunu yapan otorite, gümrük otoritesi yani kamuya ait bir kurum. Bu gelişme ilk elektronik ticaret yazılımlarını teşvik ediyor, daha sonra özellikle kargo alt yapısı güçlü olan ülkelerde fiziki imkânlarla alışveriş yapmaktansa, internetten kendi kimliğini onaylayarak, kredi kartlarıyla alışveriş (e-ticaret) fikri ortaya çıkıyor. Burada tabii başka bileşenlere ihtiyaç gündeme geliyor. Örneğin, on-line kredi kartı alt yapısı olmayan ülkede e-ticaret olmaz. Kredi kartı olacak, çok iyi bir kargo ağı olacak ve bununla ilgili internet yazılımları olacak ve son olarak da bunlara uyumlu hukuki alt yapı söz konusu olacak. Hukuk olmadan bunları yapmanız mümkün değil çünkü her teknoloji suiistimal edilegelmiş zamanla. Böyle bir suiistimalden sizi koruması lazım hukuki alt yapının. Singapur lider, mesela bu e-ticaret konusunda bu saydıklarımızın çoğu Türkiye'de de var olduğu için ülkemizde de e-ticaret erken başladı. Örneğin e-bankacılık 1998, ilk olarak Türkiye İş Bankası tarafından başlatıldı, bunu Akbank ve hemen arkasından hızla diğer bankalar izledi. Bu gelişmelerden en fazla bankacılık sektörü faydalandı. Bugün İrlanda ve İngiltere'de fiziki şubelerini kapatıp sadece internetten hizmet veren bankalardan bahsediliyor.

Ticari faaliyetleri (kaynaktan tüketiciye kadar) uçtan uca bilgi teknolojilerini kullanarak yapan sistemlere de ERP *(Enterprise Resource Planning)* deniyor. Bir diğer deyişle ERP, müstakil onlarca program (yani birbiriyle irtibatsız ve uyumsuz, *compatibility* sorunu olan) kullanmak yerine bir tek yazılım mantığıyla hepsi birbiriyle konuşabilen, tedarikten satışa kadar bütün süreçleri *çevrimiçi* yapabilen sistemlere deniyor. Kamu hep özel sektörü takip etmiş demiştik. Aslında e-Devlet devletin ERP'sidir. Çünkü devleti onlarca bakanlığa işte vilayetleri ve binlerce kurumu olan bir şirket olarak düşünün ve bunların tüm yazılımları birbiriyle konuşacak ve vatandaş *(müşteri)* de bu sisteme *çevrimiçi* olarak dâhil olacak. Aslında e-Devlet iş dünyası lisanıyla anlatılacak olursa budur.

H. Ünal: *Böyle mi peki?*

R. Altınok: e-Devlet'in ideali bu. Bu ideale yüzde yüz ulaşabilen devlet henüz yok. Ulaşmaya en yakın olan Güney Kore, Singapur yine. Yani e-ticaretten işe girenler, fırsatı erken yakalayanlar.

H. Ünal: *Türkiye ne durumda?*

R. Altınok: Ona geleceğiz. Önce konuyu okuyucunun zihninden başlangıçtan bu yana bir insicam işinde tasvir etmeye çalışıyorum... Şimdi elektronik ticaretten sonra *e-business* devreye giriyor, ERP mantığı ortaya çıkıyor ve bu tabii pek çok problemleri çözmeyi gerektiriyor. Önce müstakil firmalar ayrı ayrı yazılımları firmalara satarken küçük KOBİ'ler için sorun değil ama büyük şirketler için uçtan uca çözümler ortaya çıkmaya başlıyor. Hatta bunların satın alma, –tedarik *(procurement)* deniyor– *marketing* neyi hatırlatıyor: e-ticaret. e-ticaret ERP'nin sadece satış boyutudur. Son rakamları bilmiyorum ama e-ticaretin boyutunun fiziki ticarete doğru yaklaştığını okumuştum en son. (ABD için e-ticaretin hacmi: 2013 rakamı 5.9 trilyon US$)

Unutmayalım ki her türlü yeniliğe direnmek bürokrasinin temel içgüdüsüdür. Özellikle emperyal geçmişi olan (tarihinde imparatorluk kurmuş) ülkelerin e-dönüşüm çabalarında istenen başarıyı yakalayamadığını gözlemleyebiliyoruz. Nitekim Türkiye, Almanya, Fransa hatta (ABD'nin doğrudan desteği olmasa) İngiltere e-Devlette başarı hikâyeleri yazamıyor. Çünkü bu ülkelerde kurumların güçlü gelenekleri var. Bakanlıkların tarihten tevarüs eden teamülleri ve iş yapış şekilleri kemikleşmiş durumda. Mesela Maliye Bakanlığı diyorsunuz size 1600'lerden bahsediyor tarih olarak. İçişleri diyorsunuz, Dahiliye Nezareti vesaire. Ciddi bürokratik yapılanmaları var, ciddi arşivleri var, ciddi savunmaları var. e-Devleti anlamak için e-dönüşümü anlamamız bunun için de değişime karşı direnci *(resistance to change)* iyi tahlil etmemiz gerekiyor. Bu ülkelerde mesele teknolojinin yetersizliği veya yazılım mühendislerinin eksikliği değil, hatta yeterli finans kaynağı bulunamaması da değil. Bu tespitler büyük oranda Türkiye için de geçerli.

H. Ünal: Geleneğin gücü?

R. Altınok: Gelenek çok güçlü. *Resistance to change.* Daron Acemoğlu yeni çıkan *Ulusların Düşüşü* kitabında da bundan bahsediyor. Önemli bir kitap tavsiye ederim. Ulusların fakirlik ve zenginlik sebeplerini anlatıyor, on yıllık bir çalışma Harvard Üniversitesinde. Aztekler'den itibaren Amerika-Rusya imparatorluğuna kadar inceleyen bir kitap. Orada çok güzel tespitler var, bunlardan birisi de inovasyona direnç. Ülkeleri geri bırakan sebeplerden biri olarak ele alınıyor. Bu direnişteki temel dürtü ise: gücü elinde bulunduran kişilerin, elitlerin, –bu elit bürokratik elit veya saltanata dayalı elit olabilir-padişaha dayalı, krala dayalı veya ticari elit olabilir– inovasyonu engellemesi söz konusu çünkü inovasyon onların hakimiyet ve kudret alanını daraltıyor. Türkiye gibi ülkelerde bürokratik elitten bahsedebiliriz. Güçlü bir ticari eliti daha yeni oluşuyor. Diğer imparatorluklar veya onların bakiyesi ve devamı ülkelerde de bu böyle. e-Devlet'in gecikmesinin birinci sebebi bu, teknolojik bir sebep değil, veya insan kaynağı sorunu/yazılım uzmanı sorunu değil.

Yazılım fikrî bir ürün yani 500 tane yazılım kopyalamakla 5 bin tane kopyalamanın maliyeti sıfıra yakın. Dolayısıyla sıkıntı bu değil. Sıkıntı bürokratik direnç, bazı durumlarda ise hukuki engeller. e-Devlet'in önündeki iki temel engel bu. Bu açıdan baktığımızda 1999 yılı Arizona'sına geri dönelim. *The Economist*'in '99 Mart sayısında kapak sayfası, kapakta konulmuş konu... Türkiye'de zannederim ilk e-Devlet mastırı yapan kişiyim, yıl 99. Tez konumu ve daha sonraki doktora çalışmalarımı bu alanda yapmama sebep olan aslında *The Economist*'te okuduğum o makale oldu.

Bilişim sektörü önemli bir sektör Amerika'da, silah sektöründen sonra. Silah sektöründen sonra önemli gelir getiriyor, bunu görmezden gelemezler tabii. Sektör ve devlet işbirliğinin olduğu ülkelerde sektör de faydalanır devlet de faydalanır ondan. Dolayısıyla 2002'de Elektronik Devlet Kanunu çıkıyor. Böyle müstakil bir kanunu olan nadir ülkelerden birisidir Amerika, bizde yok mesela. Doğrudan başkana sorumlu olan bir kişi, *Chief Information Officer*, CIO olarak atanıyor. Bu kamu pozisyonunun oluşturulmasının üzerinden on beş sene geçmesine rağmen Türkiye'de bu kavram kamu sektöründe hâlâ bilinmiyor.

Bildiğiniz gibi CEO yani Chief Executive Officer'ı daha yaygın bilinen bir pozisyon. Oysa e-dönüşüm alanında en kritik idari unvan CIO. CIO bilgi işlem daire başkanı değildir. Pozisyonu örgütün en üst yöneticisinden bir sonra gelir ve teknik bir adam değil bir yöneticidir. CIO'nun kafasındaki temel soru şu: Bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak örgütümü daha verimli nasıl yapabilirim? Sorusu bu.

CIO'nun dönüşüm stratejisi içinde, teknoloji + kamu yönetimi +hukuki dönüşüm+ insan kaynağı yönetimi ve örgütsel inovasyon iç içe geçmek zorundadır. Bir taraftan teknik inovasyon oluyor, bir taraftan da örgütü *innovate* etmek gerekiyor. Joseph Schumpeter'e göre inovasyon yaratıcı bir tahriptir. Mevcut yapıyı, yerleşik düzeni tahrip ediyor. Yani hiyerarşiyi, evrakçılığı, suiistimali, bürokratın mevcut hükümranlık alanlarını yok ediyor.

Daron Acemoğlu kitabında bu detaylı anlatılır. Bu iddialı kitap, konumuzu da yakından ilgilendiren yeni bir tez içeriyor. Mesela ülkelerin kalkınmasında Protestan ahlakı, coğrafya, dış yardım, uluslararası kuruluş uzmanlık desteği gibi yerleşik gelişme teorilerini eleştiriyor. Acemoğlu'na göre, bir Afrika ülkesi de kalkınabilir, Japonya gibi bir Budist ülke de, o ülkede kapsayıcı enstitüler varsa yani tabana yayılmış, kısacası lisanslamaya, ticarete herhangi bir engel yoksa, innovasyona engel çıkarılmıyorsa. Daha yalın bir anlatımla, herhangi bir garibanın çocuğu da sisteme girip zengin olabiliyorsa. Özeti bu. Müesseseler buna göreyse orada mucit de oluyor. Daha doğrusu var olan *potansiyel mucitler* tezahür ediyor. Aslında her ülkede mucit var. Mesela Afrika'da bile mucit var ama bir şeyi icat ettiği anda kral/

kabile reisi bütün getirilere el koyacak diye düşünüyor, o zaman da icattan ve inovasyondan kaçınıyor. Aslında zenci Thomas Edison da benzer icatlar yapabilecek kapasitede ancak Amerika'daki Thomas Edison patent kanunu ile korunurken 19. asrın başında bile patent kanunu ve rekabet kanunlarıyla korunurken, zenci Edison'un icadının gaspedilmesi ve hatta varlığının ortadan kaldırılması bir dikatörün iki dudağının arasına kalabiliyor. Amerika'da Edison patentten sonra, ürününü ticarileştirmek istese neredeyse sıfıra yakın faizli kredi veren birçok banka bulabilir, melek yatırımcılar var, onu alıp beraber yapalım diyenler çıkabilir. Afrika'daki Edison hadi icat yaptı diyelim, nasıl kredi bulacak. Bankalar belli yönetici ailelerin tekelinde, sadece belli bir sınıfa kredi açıyor, lisans alacak şirket kuracak... Amerika önünü açıyor. Afrika'daki on yere rüşvet vermesi lazım. Acemoğlu'na göre mesele ülkenin güneyde, kuzeyde olması, sıcak bölge, soğuk bölgede olması değil, Protestan veya Budist olması da değil. Ülkede kapsayıcı ve fırsat eşitliği yaratan kurumsal yapılar ve hukuk varsa o ülke gelişiyor.

H. Ünal: *İnovasyonu Türkçeye nasıl çevirmeliyiz?*

R. Altınok: Eski dilde ihtira deniyordu. İhtira beratı yani patent. Araplar ibda diyor. Bu ise "bedii" kelimesinde olduğu gibi daha önce hiç düşünülmemiş, sanat yönü olan bir şey anlamına geliyor. İhtira da kullanılıyor ama ihtirada bir şeyi icat etme manası var. Türkçeye "yenilikçilik" diye çevrilse de tam oturmuş bir kavramsallaştırma yaygınlaşmış değil. Ancak bizim resmî raporlarda, mesela kalkınma planlarında vs. yenilikçilik ibaresi kullanılmaya başlandı.

H. Ünal: *Yeniliğe direnç konusuna dönersek... Bu direncin yaşla da ilgisi var mı sizce?*

R. Altınok: Evet. Adam altmışıncı yaşında, sen bunları getireceksin bilgisayar kullanacak falan. Kökten bir kere bunları anlamayız diyor, eski köye yeni icat falan diyor. Zorlanıyor, o da var. Ama asıl şey o değil, neticede bir haftalık on günlük eğitimle ona ihtiyaç olan bilgi verilir, yani program yazacak hâli yok, kullanıcı sonuçta. Ama asıl olay, hakimiyeti yitirme. Siyasi vizyon çok önemli çünkü siyaset güçlüyse bürokratı dinlemez, yapacağını yapar. Mesela bizde, Araç Online Projemiz var, 32 projeden birisi. Araç alım satımını tamamen çevrimiçi yapıp noterleri devreden çıkartacak bir proje tasarlanmıştı. Kaydı da çevrimiçi olarak emniyet birimlerinin yapması öngörülüyordu. ABD'den mülhem bir çalışmaydı. Çalışmanın sonuna kadar gelindi, tam TBMM'den kanun tasarısı geçecekken Noter Lobisi Mecliste yoğun bir çalışma yaptı ve orijinal hâliyle proje hayata geçirilemedi. Bu kalemin noterlerin önemli bir gelir kaynağı olduğu ortaya çıktı. Aslında proje noterin gelirini kaldırmak değil, çevrimiçi bir sisteme noterleri de dahil ederek, vatandaşı noter kuyruğundan da kurtararak internet üzerinden araç

alım satımını öngörüyordu. Daha sonra ara bir çözüm bulundu ve milyonlarca araç bizim projeden sonra kayıt altına alındı. Şimdi hattatları daha iyi anlıyoruz değil mi, hattatların matbaaya direncini?

H. Ünal: Kültür alanında, edebiyatta bunun sıkıntısını çok çekiyoruz. Bir ara soru olarak sormuş olayım. Yapılan bir şey, ölen birisiyle onun devri kapanır ve üst üste koymuş olmazsınız, sanki sistemde değildir. Eleştiri mesela, eleştiri teorileri oturmamıştır. Biz edebiyatçılar bunun sıkıntısını çok yaşıyoruz. Sizin alanınızda nasıl?

R. Altınok: Bizde daha şiddetli. Şöyle, bizdeki şiddet şundan kaynaklanıyor: Önce oluşturduğumuz katma değerden bahsedeyim. e-Devlet danışma grubunun e-Devlet uzmanlarından oluşması lazım. e-Devlet uzmanı ise Türkiye'de yoktu. Bizde yetişme tarzı nasıl? Bir insan ya mühendis ya kamu yönetimci ya da hukukçu olur. Hukukçu bilgi teknolojilerinden anlamaz, anlamadığı gibi bir de muhalif olur. Bilgi teknolojilerinde yetişen genç de okulu bitireyim, diplomayı alayım, iş bulayım derdinde olduğu için birikimi sınırlı kalıyor, yani verilen derslerle sınırlı, yeni şeyler öğrenme disiplinler arası bakış kazanma derdine düşmüyor. O dersleri bile zor bitirirken şimdi bir de Schumpeter'i mi okusun, bir de hukuk mu okusun, bir de kamu yönetimi teorisi mi okusun? Mühendisler de yazılım yapacak şekilde yetişmiş. Oysa bizim alanımız *sosyo-teknik* bir alan. İkisinin birden kesiştiği alanlarda yani hibrit alanlarda uzman ihtiyacımız var. Projeye başladığımız yıllarda böyle uzmanlar yetiştirecek enstitü yok idi, son zamanlarda bir iki tane oluşmaya başladı. Ben 2002'den bahsediyorum, 2002'de başladı Türkiye'de e-dönüşüm çalışmaları. Başından beri içindeyim. Peki, kiminle yapacağız bunu? Şöyle bir çözüm bulduk: Kişi hukuk mezunu, hakim fakat aynı zamanda bilgisayar mühendisliğini de bitirmiş, iki diplomalı. Veya tersi, bilgisayar mühendisi ama hukuk/kamu yönetimi mastırı yapmış. Bütün kamu kurumlarında bu kabiliyetli kişileri tarayarak bulduk ve Başbakanlıkta görevlendirdik. Bir tür beyin avcılığı yaptık. Görevlendirdiğimiz bütün arkadaşlara da hukukçu ve sosyal altyapısı olanlara bilgi teknolojilerini, bilgi teknoloji altyapısı olanlara da hukukta mastır yapmasını tavsiye ettim. Çoğu proje geliştirme sürecinde konuyla ilgili mastır ve doktora yaptılar.

Benim avantajım çocukluktan bilgi teknolojilerine merakım var, çok radyo bozdum on yaşındayken. Elektronik mühendisi olacakken ailevi sebeplerden gidemedim, hukukçu oldum. Fakat daha sonra İngiltere'de bilgi teknolojileri alanında Msc yapma imkânı doğdu. Güzel tesadüf eseri Tokat Vali Yardımcısıyken, yeni bilgi teknolojileri departmanı kuruluyor, e-Devlet projesi başlıyor. e-Devlet uzmanına ihtiyaç var, bunun üzerine davet alarak Başbakanlıkta göreve başlıyorum. On dört yıl süren rekor bir geçici görevle bu projelere katkı yapma fırsatımız oluyor. Bu tür bir uzmanlığın

klasik devlet memurluğunda karşılığı olmadığı için, değişik bakanlıklardan Başbakanlıkta çalışan yaklaşık 120 kişi, herhangi bir ek ödeme almadığı gibi bir kısmının maaşında (ek ödemelerinde) kesintiler oldu. Ancak, herkes büyük bir motivasyonla, bir tür gönüllü kuruluş ambiyansıyla fedakârca emek verdiler. Onun için Bilgi Toplumu trenini kaçırmamak için yapılması gerekenleri büyük bir fedakârlıkla yaptılar

H. Ünal: *Siz bir şey yapmak istiyorsunuz, ama kendinizi feda etmeniz gerekiyor.*

R. Altınok: Mantıklı düşünürseniz –yani herkesin yaptığı hesapları yaparsanız- Orada olmamanız gerekiyor veya süreç içinde açılan fırsat kapılarından birine kaymanız gerekiyor. Onun için arkadaşlardan bir süreliğine kendilerini *de-sensitize* etmelerini istedim. Rasyonel düşünmeyelim, hiçbir beklentiye girmeyelim, hatta teşekkür bile beklemeyelim, bizim ödülümüz yaptığımız projelerin halka yansımış çıktıları olsun. Bugün yaptığımız iş anlaşılmasa bile gelecek nesiller geriye baktıklarında veya göle atılan taşın oluşturduğu halkalar o nesillere ulaştığında gerekli takdiri yapacaklardır. Esasen hiçbir dönüşüm hareketi eskilerin hasbi dediği bir ruh hâleti olmadan yani "hesabi" bir anlayışla başarıya ulaşmaz.

H. Ünal: *Kahraman demeyecekler.*

R. Altınok: Demeyecekler, muhtemelen. Şöyle, bunlar e-Devlet projeleri, sonuçları sokaktaki halka pazarlanacak veya şov yapılacak, ilk bakışta rahat anlaşılan somut çıktıları ve görsellikleri olan projeler değil. Mesela bak beş katlı bina yaptık sayın bakanım, üçüncü kattayız, fiziki gerçekleşmemiz % 50 vs. gibi öneriler geliştiremezsiniz. Çalışmalar bir tür yer altı maden işçiliği gibidir. Yıllarca çalışsanız bile sizi kimse görmez ve taltif yerine bir gün göçük altında kalmak da kuvvetle mukadder olabilir.

Bizde dönüşüm çabalarına gönüllü girmek bir tür boş havuza atlamak gibi bir şey. Ama ilginç olanı bütün ekiple bunu baştan konuştuk. Boş havuza atlıyoruz, "Devlet Ana" diye birisi var, o ananın hafızasında sıkıntı var, üstelik de yatalak. Biz buna hizmet edeceğiz, kesinlikle hiçbir beklentiye girmeyin. Beş tane kural belirledik. e-Devlet grubu 657'e göre çalışmaz, böyle iç ilkeler belirledik. Kesinlikle beklentiye girmeyin. Arkadaşlarıma teker teker, bürokrasi içinde yıldırıcı, caydırıcı çok olaylar yaşayabileceklerini anlattım.

H. Ünal: *Zımni kurallar bunlar hep değil mi?*

R. Altınok: Evet. Bu bir tür devlet içinde gönüllü kuruluş diyebileceğimiz yapı ve çalışmaları inovatif bir örgütsel model olarak akademik çalışmalara da konu oldu. Mesela birisi ihtisasa itibar. Herkes ihtisaslı olduğu için burada, birinin yakını olduğu için değil. İkincisi bizim amirimiz işin selametidir. Hiyerarşi yok burada, isterseniz evde çalışın. Üçüncüsü beklentisizlik, buraya gelece-

ğiz de bir yere atayacaklar falan, atamadılar, baştan böyle bir şeye girmeyin. Burayı bir vakıf gibi düşünün. Birikimlisiniz, bu konuda sayılı insanlardansınız Türkiye'de. Yani bizim gibi ülkelerde değişim gönüllüsünün hem profesyonel yani liyakatlı hem de ayrıca derviş ruhlu olması gerekir. Dövene elsiz, sövene dilsiz gibi. Bizim coğrafyamızda Yunus Emre ve Edison karışımı bir kişilik tesisiyle ancak büyük değişimler yaşanabilir. Nitekim eski müsteşarlardan birisi grubun çalışmalarını takdir sadedinde onlar "dijital dervişler" demişti. Belki de deminden beri anlatmaya çalıştığım konuyu özetleyen bir tabir.

H. Ünal: Yenilikçi olanın ideolojik olarak da katı olmayacağını düşünüyorum ben.

R.Altınok: Aynen öyle, o bağı kurdunuz. Ben de ona hayret ettim, hatta şunu gördüm: Liyakatli insan hangi zeminden olursa olsun, kaliteli insan oluyor, ahlaken de kaliteli oluyor. Türkiye'de bütün yelpazeden insanlar vardı ekipte. İnanç ve düşünce aidiyetleri hiçbir zaman gündem konusu olmadı, çünkü o kadar tatlı, yorucu ve yoğun bir meşguliyet içinde idi ki insanlar, günceli aktüaliteyi ve dışardaki kavgaları kimsenin gündeme getirdiğini hatırlamıyorum. Başbakanlık koridorlarında herkesin konuştuğu gündem hiçbir zaman bizim gündemimiz olmadı.

H. Ünal: e-Devlet tanımınızda ortaya çıkacak faydayı tanımlıyorsunuz. Daha az suistimal, artan şeffaflık, kamu hizmetlerinin rahat sunulması, gelir artışı, maliyet düşmesi gibi bir fayda listesi var. Bugün bu sahada bu faydalar ölçülebilir değerler olarak da gözlemlenebiliyor mu? Yoksa teknolojinin örgütsel süreçler ve zihniyetlerle entegrasyonu mu daha önemli sizce? Beklentilerinizi görebildiniz mi Türkiye için?

R. Altınok: Bu beklentiler dünyanın her yerinde herhangi bir organizasyonda, devlet organizasyonları başta olmak üzere, ortaya çıkması muhtemel beklentiler, Türkiye'ye münhasır değil. Mesela bizim yaptığımız projelerden birisi Adli sicil prosesini kâğıttan, savcıdan kurtarıp çevrimiçi yapmaktı. Ne kadar faydası oldu? Bu iyi hâl kâğıdı denen uygulama, iki ila altı saatini alıyordu vatandaşın. Bulunduğu yere göre, savcılığa gidecek gelecek. İstanbul'daysa daha fazla. On altı milyon kişiyi rahatsız ediyordu. Çoğu öğrenci tabii. Ve vatandaşa maliyeti ise 40 milyon TL civarında idi. Şu anda isteyen evdeki yazıcısından bu belgeyi alabiliyor.

Biz on bir pilot projeyi belli kriterlere göre seçtik. Bir bakanlık bir proje yürütüyorsa biz başbakanlık olarak ona karışmadık, yürütemiyorsa... Birden fazla bakanlığın koordinasyonu gerekiyorsa, sokaktaki vatandaşın en fazla beklentisi ne ise ve en kısa zamanda bitecekse.

Kanun değiştirerek, kurumlar arası koordinasyon sağlayarak, inovatif bir proje fikri vererek, kurumlar arasında arabuluculuk (facilitation) yaparak vesaire. Bütçesi olan bir kurum değiliz, çalışma grubuyuz. Bu kriterler böyle

olunca çok zorlandık. Çünkü aradığımız en önemli 11 proje değildi. Ama o değil sorun, o kadar soru olunca çok uğraştık, anketler, görüşmeler vs. Yani planlama aşaması en az üç ayımızı aldı ama sonuçta bu 11'lerin hepsi hayata geçti bu arada. Sonra yeni talepler ve ihtiyaçlarla çalışma sayımızı 32'ye çıkardık. Ve arkadaşlarımıza devrettik.

H. Ünal: *Her biri için proje diyoruz değil mi?*

R. Altınok: Proje diyoruz, dökümanları var. PMP diye bir kavram var. Konunun uzmanları bilir: *Project Management Professional.* Proje yönetimi dalında üst düzey sertifikası olan ABD'de doktora yapmış bir arkadaşımıza proje yönetimini verdik. Ne zaman yapılacak, kaça yapılacak, kime yapılacak vesaire. Kurumlar arası koordinasyon çalışmanın en güç alanıydı, Mesela araç online projesinde (araç alım satım işlemlerinin çevrimiçi yapılması) 250 civarında kurumlar arası toplantı yapıldı. Proje o kadar çok kurumu ilgilendiriyor ki ehliyetlerin basımı, Darphane, Emniyet Müdürlüğü, Şoförler Cemiyeti, noterler yani on-on beş ayrı partnerle iki yüz elliye yakın toplantı yapıldıktan sonra proje başarıya ulaşabildi. Başbakanlıkta böyle bir koordinasyon birimi olmasa, bu kadar şeyi kim getirecekti bir araya? Hiçbir bakanlık diğer bakanlığa hükmedemez kanunda. İşte bizim kritik rolümüz orada oldu, zaten bizim koordinasyon boyutundan dolayı çalışmayı Başbakanlıkta odakladık. Bilgiyle koordinasyon gücünü birleştirdik. Adli sicilde de yine öyle. O mesela on altı milyon kişiyi ilgilendiriyor. En çok direnç gördüğümüz proje o oldu. Normal süresinden iki sene sonra falan bitti. Zor olan teknoloji kısmı değil, süreç gerektiren, birden fazla bakanlığın katkısını gerektiren konulardaki direnci aşmak. Bir de bizim bakanlıklarımız yeri geldiğinde farklı ülkelerin büyükelçilikleriymiş gibi hareket edebiliyor. Hatta aynı bakanlık altındaki genel müdürlükler birbirine iki bağımsız dukalık gibi davranabiliyor. O hâlde bazen bunlar arasındaki ilişkiyi yönetmek, bazen bakanlıklar arasındaki çıkar çatışmasını *"conflict management"* bazen Başbakanlık yetkisiyle ama çoğu zaman diplomasi ile çözmek gerekiyor. Teknik alt yapı network dizaynı ve birbiriyle konuşabilir ağların inşası gibi hendesi sorunlar bunların yanında çok basit problemler olarak kalıyor. Ne diyordu Einstein "Önyargıyı parçalamak atomu parçalamaktan zordur." Bu kadar bakanlık, bu kadar ağa, bu kadar paşa, dedik ya emperyal kökeni olan devletlerin hepsi benzer sorunlarla karşı karşıya. Oysa yeni doğan ve şirketimsi devletler (Singapur, Güney Kore gibi), e-dönüşümü yukarda bahsettiğimiz problemleri yaşamadan hızlıca başarabildiler.

H. Ünal: *Türkiye'ye sözcüğün kısıtlı anlamıyla emperyal denebilir mi?*

R. Altınok: Emperyal'dan kasıt imparatorluk geçmişi olan. Burada vurgu kelimenin birinci anlamına. Kelimenin sömürge kurma gibi ikinci bir anlamı

var. Onu kast etmiyoruz. Yani Empire (çok uluslu, büyük, tarihî geçmişi, azameti olan ve o tarihî haşmeti kurumlarında tecessüm etmiş, daha sonra da bu haşmet günümüze tevarüs ederek, her türlü yeniliği kendi varlığına tehdit olarak algılayan kurumsal zihniyet) diye açabilirim. Yıllarca, yüzyıllarca devlet geleneği olanlarda bu sıkıntı var, yeni kurulanlarda yok. Şimdi orada kendinden menkul bir kutsiyet de atfediliyor devlete. Başarısız operasyonlara bile hikmet-i hükümet adı veriliyor. Oysa yeni nesil devletlerde kamu yönetimi değil kamu işletmeciliğinden bahsediyoruz. Yani devlet büyükçe bir şirket, hissedarlarına hesap veriyor, onun için de verimli çalışmak zorunda, verimliliğin en kestirme yolu da günümüzde e-Devlet olmaktan geçiyor. Anlatmak istediğim bu. Aslında devlet modern anlamda düşünürsek zaten bu değil mi? Sorun bizim algılarımızda ve zihinsel mirasımızda olmasın?

H. Ünal: *Aslında çok büyütülmüş, azman bir belediye gibi düşünmek lazım. Aynı kafa.*

R. Altınok: Hatta çok daha büyütülmüş bir site yönetimi, apartman sistemi diyebilirsin. Devlet bu. Ben böyle bakıyorum. Apartman yönetimine niye kutsiyet atfetmiyoruz? Bekçisine kahramanlık atfetmiyoruz, muhasebecisine hikmet-i hükümet halesine almıyoruz veya başkanına yeryüzünde tanrının gölgesi muamelesi yapmıyoruz. Devlet dediğimiz de organizasyonun bunun büyük ölçeklisi değil mi?

H. Ünal: *Ama işte ideolojik konular da öyle ya, insanlar belediyelere oy verirken parti seçmiyor, adam seçiyor. Ama hükümeti seçerken ideolojik seçiyor. Yani hükümete, devlete yüklenen anlam başka. Halk da başka anlam yüklüyor.*

R. Altınok: Asırlardır öyle. Padişahımız efendimiz. zıllullah-ı fil-arz diyor, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi. Halk arasına Hadisi Şerif diye yayılan bu söz aslında Bizans İmparatoru Justinyanus'a ait. Kamu yönetimi literatüründe *continental* yaklaşım deniyor buna, yani kıta Avrupa'sındaki hâkim algı bu. Bizim kamu yönetimi modelini örnek aldığımız Fransa yine Almanya, İspanya buna örnek gösterilebilir. Bir de Yeni Kamu Yönetimi *(New Public Management)* ekolü var. Anglosakson ekol. Yeni Zelanda, İngiltere, ABD gibi. Ve bunun etrafındaki ülkeler. New Public Management ekolunu takip eden ülkeler deniyor. Anglosakson ekolde de devlet bir işletmedir. Ama kamu işletmesidir, hizmet sunuyor. Mal sunmuyor da hizmet sunuyor. Anglo Sakson dünyada siyasetçiler *Dear My Citizens* demezler, benim vatandaşlarım demez. *Dear Tax Payers* diye başlar. Bakın başkanların konuşmalarına. Vergi mükellefi der, ilişki odur. Pragmatistir, daha realisttir, Amerika özellikle, hani kökünde bir padişah, kutsi bir adam falan yoktur, halife falan değildir. Bizde ise yönetici Allah'la da bağ kurduğu için sizin "hayır öyle değil de böyle olacaktı" deme şansınız kafadan yok. Kâfir olursunuz, zındık olursunuz. Peki, bu Anglosakson yaklaşımını, Kıta

Avrupası yaklaşımını e-Devlet düzleminde son on beş senede incelediğimizde, hangisi başarılı dediğimizde bir tahmin söylemiyorum, bir teorisyenininkini de konuşmuyorum, uluslararası *benchmarking* yapan, Birleşmiş Milletler'in UNDESA'nın verilerini söylüyorum. 2002'den beri her iki senede bir yapılan uluslararası e-Devlet hazırlık endeksi var. Sonuç: Bu süre içinde ilk onda olan ülkelerin tamamı yeni kamu yönetimi dediğimiz ekolü benimseyen ülkeler!

H. Ünal: *Evet, şaşırtıcı değil anlatılanlara göre. Daha mobil bir devlet, daha hareketli bir yapı değil mi?*

R. Altınok: Az önce CIO dedik. Bu yeni bir ünvan. Teknolojik inovasyon örgütsel inovasyona zemin hazırlar. Yani hiyerarşik yapıya bakmanız lazım. Teorisyenler yedi çeşit inovasyon sayarlar. Bizim en çok bildiğimiz teknolojik inovasyon. İşte bu bardağı böyle tutarsınız elimden düşer, kulp yaptım, teknolojik inovasyon. İcat değil o. Bu inovasyonun somut örneği, rahat anlaşılabilir olduğu için yaygın bilinen örneği. Oysa altı tane daha var somut olmayan. Örgütsel inovasyon, örgütü küçültme etkinleştirme. Bizim mesela e-Devlet grubu modeli akademik çevrelerde örgütsel inovasyon örneği olarak değerlendirilmiştir. Bütün kurumların en etkin beyinlerini proje tabanlı topluyorsun, ortak proje havuzunun entelektüel sermayesinden hem faydalanıyor, hem kendisi katkı yapıyor. Misyonu bitince de kendi kurumuna dönüyor. Bir de *proses inovasyon* var. Diyelim ki bir ürün, hammaddeden ürün olduğu âna kadar geçen süreçte, sekiz kademeden geçerken, siz bir model buldunuz ve beş kademeden geçiyor, bu bir süreç inovasyonudur.

Buraya *New Public Management*'ten geldik, demek istediğim; teknolojik kalkınma modelinin altında felsefi, paradigmik, sağlam bir temel olmazsa teknolojik kalkınma girişimleri kozmetik kalır. Kendi kendini aldatırsın. Felsefi analize yani kökenine yani binanın temeline ineceksek paradigma tahlili yapmamız lazım.

Naçizane kişisel gözlemlerime göre (e-Devlet bağlamında kırka yakın ülkede araştırma, inceleme imkânım oldu) vatandaşların beklentileri anlamında, kamu hizmetlerini sunan devletten beklentileri anlamında Dünya genelinde müthiş benzerlikler gördüm. Suudi Arabistan e-Devlet stratejisine katkı amacıyla Riyad'da bakanlarla ve yetkililerle birebir temaslarım oldu, vatandaşın beklentisi anlamında, ABD, İngiltere veya Singapur'dan bir farkını görmedim, bu arada bölgede sosyal medyayı en çok kullanan ülke Suudi Arabistan. Suudi Arabistan'da da en çok kullanan bayanlar. İlk bakışta hiç akla yatmayacak gibi geliyor...

H. Ünal: *Çok akla yatıyor aslında. Ters tepiyor olabilir. Açılım ihtiyacı.*

R. Altınok: Olabilir. Dinî veya kültürel anlamda kamu hizmetlerini yerinde ve zamanında sunmak. Bu sihirli cümleyi unutmayın, e-Devlet'in gücü bu:

"etkin, zamanında ve verimli hizmet sunmak". Bunun için de bilgi teknolojilerini kullanmak, e-Devlet bu. Mesela Mısır Tahrir Meydanındaki gençlerin talebi kimin yöneteceği değildir aslında. Bu gençler özünde İslamcı marşlar, sloganlarla falan da ilgilenmiyorlardı. Bürokrasinden mustariplerdi, dertliydiler. Emniyet müdürlüğünde işini bitiremiyor, bir de dayak yiyorlardı üstüne. Yürümeyen, işlemeyen, kamu hizmetlerini sunamayan bir devlet mekanizması vardı. İsyan bunaydı. Bahreyn'e gidin böyle, Uzak Doğu'ya gidin böyle. Halkların kamu algısı ve hizmet bekleme anlamında takdirinde benzeşmeler var. Ama devlet algısında farklılıklar var. Bu da empoze edilmiş bir farklılık aslında. Biraz tarih empoze ediyor, biraz ideolojik devletlerin kendisi, ilkokul, ortaokul tarih derslerinde beyni yıkıyorlar. Biraz oradan geliyor biraz da dinin etkisi var. Bu hususta dinin istismar edilmiş etkisi de aslında itiraz edilebilir türden, yani yine dinî referanslarla, yine İslami referanslarla çürütülebilir türden. İşte padişahın aslında yeryüzünde Allah'ın gölgesi olmadığı, halife olduğu, bu gölge demek değil, vekil demek olduğu, Hz. Ömer uygulamaları, halifenin yanlışını kılıçla düzeltebilecek bir ortamın olması vs. gibi.

H. Ünal: *Bizim millî bir yaklaşımımız var mı e-Devlet konusunda?*

R. Altınok: Ona geleceğiz ama şu tespiti yapalım: Paradigmik detaya inmeden teknolojik açılım yapamıyorsunuz. İşin felsefesine ineceksiniz. İnince de Türkiye bağlamında kamuda bir dönüşümü konuşuyorsak, bunu yapan kişinin eğer tarih bilgisi, Cumhuriyet, Osmanlı, Selçuklu, Abbasi, Emevi çizgisinde genel fikirleri ve temel düzeyde İslam ve kamu yönetimi kesişmesinde bir okuması yoksa konuya çok mühendis kalır. Dönüşüm de mühendisin işi değil. Bu disiplinler arası bir bakış gerektirir. Dönüşüm ekibinde mühendis de olacak ama bunlara da bakacak, ikisini mecz edecek. Bizim belki sıkıntımız, 19-20. yüzyıllardan itibaren branşlaşmadaki aşırılık. Belki eski tabirle "mütebahhir" insan yetiştiriyoruz. Ama çok yönlü "allame" özellikli insanların rağmına yapıyoruz. İmam Razi gibi, hem astronomi yazıyor hem tefsir yazıyor mesela.

Belki sekiz yıllık grup çalışmasındaki en önemli deneyimimiz, özgünlüğümüz burada bizim, ister istemez bu ilişkiyi yakaladık. Yani konunun sadece bilgisayar yazılımı olmadığını, veyahut daha hızlı bir modem meselesi olmadığını gördük. Bir de başarıyı kendi kendimize yaptığımız (4 yıl beş yıl öncesine göre) kıyaslamalara göre değil bunu uluslararası *benchmarking* endekslerine göre yapmamız gerektiğini öğrendik. Bu endekslerde neden Güney Kore üst üstü üç defa birinci oldu? Suudi Arabistan onuncu oldu da Türkiye hâlâ niye yetmiş birinci? Gibi soruları da sormanız gerekiyor. Geçmişimize kıyasla kötüye gitmiyoruz, ama diğer ülkeler bizden hızlı koşuyor.

H. Ünal: *Türkiye niçin onların hızına ayak uyduramadı?*

R. Altınok: Buna cevap verirken bir siyaset bilimi analizi yapmak istiyorum: Bizde kurumsallaşmaya dayalı bir dönüşüm hemen hemen gerçekleşemiyor. Örneğin daha önce bahsettiğim fedakâr insanlarla yol aldık. Bu insanları bulmak, ikna etmek, gönüllü kılmak tamamen konjenktürel bir deneyimdi. Bu beyin kapasitesini yani her bakanlıktan seçilmiş 120 uzmanı şu anda devletin en yetkili yerinde bile olsam, ben tekrar bulamam. Çünkü terfi ettiler, başka konuma, yurt dışına giden, genel müdür olan oldu, başka sektöre geçen oldu. O andaki heyecan, öyle bir ortam da vardı yani. Şu anda hepimizin ayrı gündemleri var. Dört yüz sene yaşamadığımız için çalışmayı bir noktada bırakmak zorundaydık, bıraktık. Oysa sanayi toplumu trenini kaçıran bir ülkenin, bilgi toplumu trenini yakalama işinde kritik bir misyonu gönüllük esasına göre teşkil etmemesi gerekir. İnsanların fedakârlık yapmasına ihtiyaç kalmadan, profesyonel görev icrası kapsamında liyakate dayalı bir insan kaynağı yönetimi modeli ile teşvik mekanizmalarıyla ve kurumsal yeni yapılanmalarla kalıcı hâle getirilmesi lazım. Bizim deneyimimiz mevcut durumla ideal arasında bir köprü kurmaktı. Nitekim böyle kurumsal bir model için çalışma da yaptı grubumuz; adına Bilgi Toplumu Ajansı dedik. Kanun tasarısı taslağını hazırladık, 2008'de ve 2011'de Bakanlar Kuruluna sunuldu. Ancak kanunlaşmadı. İlerde bu mantıki ihtiyacın er geç anlaşılacağını ve bu çalışmanın hayata geçeceğini düşünüyorum.

H. Ünal: *Peki, özel sektörün baskısı olmadı mı olumlu yönde?*

R. Altınok: Özel sektör bizim çalışmaları biliyordu, çok istediler. Çünkü Bilgi Topluma Ajansının üç ayağından birisi de Bilişim Sektörüne sahip çıkmak ve onları desteklemekti. Özel sektör başbakana ulaştı, o da bizim yöneticilerimize tekrar o Bilgi Toplumu Ajansını getirin dedi. Revize ettik ve hazırladık. Ancak yine hayata geçirilmedi.

Mesela dönemin önemli karar vericilerine ve başdanışmanlarına İngiltere'de Tony Blair'in seçim kazanmasında e-Devlet projelerinin önemli bir rolü olduğunu ve *The Economist* dergisinin bu konuyu kapak yaptığını, vatandaşın hayatını kolaylaştıran bu projelerin iyi takdim edildiğinde destek alınabileceğini örneklerle izah ettik. Ama ülkenin içinde bulunduğu şartlardan dolayı, bilgi toplumuna dönüşümle ilgili kurumsal bir yapı ülkenin ilk 3, ilk 5, ilk 10 önceliğine hiçbir zaman gelemedi.

Bizde başarılar bir önceye göre, yana dikey anlamda geçmişle yapılıyor, oysa bunun yatay anlamda başka ülkelerle ve özellikle nüfus ve büyüklük olarak bize benzeyen ülkelerle yapılması gerekir. Yani kendi kendimizle yarışmak yerine Dünyayla yarışa koyulmamız gerekir. Yoksa küçük başarılar bizi hep tatmin edecek ve global yarışta geri kalmaya mahkum olacağız.

H. Ünal: *Yeterince pragmatik değilsiniz siyaset açısından?*

R. Altınok: Biz bürokratız zaten olamayız.

H. Ünal: *O gidilemeyen ülkelerle, o sıralamadaki bağlantısı nedir?*

R. Altınok: Ona geleceğim. Çok bağlantılı. Şimdi bir maraton koşusu düşünün, bütün ülkeler bu koşunun içinde fiilen zaten, kendileri farkında olmasa da içinde. Ben diyelim ki 20 km hızla gidiyorum, hükümet 20'yle gidiyor, yeni hükümet geldi 40'la gitmeye başladı. Yine Kore 120'yle gidiyor, Singapur 150'yle gidiyor, Kazakistan 80'le gidiyor. Size demin bahsettiğim Türkiye'nin e-Devlet başarı sıralamasında 71. olması meselesi. 2002'den bu yana 57'den 71'e düşme meselesi. Bu diğer ülkelerle olan kıyaslamanın sonucudur. Evet, son on yılda büyük projeler yapıldı, başarılara imza atıldı, ama bu sürede diğer ülkeler on katını yapmış. Fakat bu teknik kıyaslamaları *benchmarking* çalışmalarını seçmenin yapmasına bekleyemeyiz. O yine bir önceye göre ve tabii daha pek çok kritere göre oyunu kullanacaktır.

H. Ünal: *Seçmenin tek oyu var, onu da zaten vermiş.*

R. Altınok: Vermiş. Bir de öncekini denemiş, öncekinin bundan daha başarılı olacağına dair bir garanti de yok. Seçmen elindeki verilere göre basit ve pragmatik bir muhakemeyle karar veriyor.

H. Ünal: *Siyaset için bir motivasyon değil, denebilir mi?*

R. Altınok: Evet, değil. Vatandaş çok memnun, *feedback*leri iyi. Mesela vatandaşın 50 birimlik bir başarıyı, Kore'ye Singapur'a bakarak niye 300 olmadı diye soracak bilgisi yok. Siyasetçinin de o 50'yi 300 yapma konusunda bir önceliği yok, çünkü bizim ülkemizde teknik olmayan gündemler hep ilk sıraları alabiliyor. Bir de konumuz teknik yoğunluğu yüksek, sloganlarla vecizelerle kolayca izah edilebilecek bir konu değil. Bakın iki saattir görüşme yapıyoruz, ancak konuya bir mukaddime yapabildik. Ama biz teknik insanlar olarak biliyoruz ki bu 50, 300 olabilirdi. Türkiye olarak dünyanın ilk onuna girebileceğimizi de biliyoruz.

H. Ünal: *BİT'lerin birey ve devlet ilişkisini nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz diye sormak istiyorum. İnternetin demokratikleşmeyi ya da gözetleyici devleti güçlendirmesi bağlamında. Çünkü işin böyle bir tarafı da var. Neler söylenebilir?*

R. Altınok: Çok doğru. İki konu var burada. Bir, Bilgi İletişim Teknolojileri birey devlet ilişkisini çok etkiliyor. Türkiye için konuşacak olursak, doğrudan Cumhurbaşkanı'na tweet atmak gibi bir fırsat doğururken, düne kadar vatandaş ilçedeki kaymakama veya köydeki muhtara dahi doğrudan ulaşamıyordu. Yani, kâğıt döneminde, tarım toplumunda böyle bir ulaşılmazlık, bir meçhulluk... Böyle bir durum varken Cumhurbaşkanı'na tweet atıp cevap almak gibi bir durum ortaya çıkıyor.

Bugün e-katılım ve elektronik seçim dönemini yaşıyoruz. Estonya başta olmak üzere pek çok ülke bu deneyimi yaşıyor. Bizde mobil cihaz sahipliği

anlamında yüzde yüz penetrasyon söz konusu, herkeste cep telefonu var ve bunlar *enkripte* edilebiliyor. PKI altyapısıyla yani elektronik imza alt yapısıyla sadece bir kişinin ve o gerçek bir kişinin oy kullandığı veya görüş bildirdiği tespit edilebiliyor ve bu klasik sandık, kâğıt, parmağa boya modundan çok daha ileri bir model.

Aslında temsilî demokrasi bir zaruretin sonucu. Bu işin özünde doğrudan demokrasi, her bir bireyin yönetime katılması esas değil mi? Madem halkın iradesi yönetime yansıyacak, klasik kâğıt dönemini, endüstri dönemi araçlarını bir tarafa bırakalım, elektronik olarak oy verilsin. Önemli kararlar için elektronik referandum yapın, cep telefonu üzerinden halk cevaplasın.

Şu andaki temsilî demokrasiye dayalı sistemler aslında (daha iyisi bulunamadığı için deniliyor) tavuğun suyunun suyunun suyu oluyor. Bugün en gelişmiş ülkelerde bile siyaset lobileri, çok uluslu şirketler, medya *mogul*ları halkın irade sinyalinin yönetime yansıması sürecinde ciddi parazitlenmeler oluşturuyor. Şimdi ise bu sinyali kristalize edecek daha da saflaştıracak doğrudan tavuğun suyu olacak mekanizmalar getiriyor bilgi teknolojileri. Klasik ilişkiyi neredeyse ortadan kaldıran, tersine çeviren bir süreç aslında bu. İşte Arap Baharı denemesi, belki sosyal medyanın rolü. Oradaki haberleşme, organize olma. Çünkü neticede sivil hareket organize olmak demek, demokrasi de o. Kişilerin derneğe girmesi, parti kurması, dernek kurması. Demokrasi sadece seçim demek değil ki. Başka mekanizmaları var, o mekanizmaların hepsini de güçlendirici bir rolü var bu BİT'in. Hem daha iyi demokrasiye doğru güçlendirici.

H. Ünal: *Peki devleti de bir yandan güçlendiriyor mu?*

R. Altınok: Güçlendiriyor. İşte o yüzden şöyle bir sıkıntı var: İki tarafı keskin kılıç benzetmesi yapabiliriz. Çünkü bu devlet tarafından da, diktatör devlet tarafından diyelim, kişisel bilgilere, mahrem bilgilere ulaşma, takip etme, tecessüs etme...

H. Ünal: *Manüpüle etme.*

R. Altınok: Manüpüle etme. Tabii manüpülede de herkese ulaşabiliyorsun. Karartma, yalan bilgi, işte bu *logical fallacy* dedik, insanın zafiyeti var, insanın mantık ve muhasebesi yetisinin cevherinde zafiyetler var. Mantığı çelme ile ilgili bilimler var, uzmanlar var. Pazarlama ve propaganda uzmanları -siz iyi niyetle halkla ilişkiler uzmanı deyin- ne için çalışıyor, bunlar normal insanları etkiliyor ve görüşlerini değiştirebiliyor. Ama İkinci Dünya Savaşı ortamlarının kara propaganda, gri propaganda, beyaz propaganda uzmanları var. Özellikle İngilizler çok etkin kullanıyor bunu. Silah olarak kullanıyor, bu araçları bir de bilgi teknolojileriyle güçlendirdiğinizi düşünün. Bilgi teknolojilerinin *enhancing* özelliği var. Var olanı güçlendirme, yani bir

multiplier (çarpan etkisi) özelliği var. Bu dediğimiz kara propaganda zihniyetini de multiple edebilir, vatandaşın bir araya gelme, görüşme, organize olmasını da arttırabilir. Burada kim kazanır? Vatandaşınkini de güçlendireceği için ikisi de aynı anda güçlenmiş oluyor. Özel bir internet yasağı olmadığı müddetçe ikisi de güçleniyor. Ama sonuç olarak, yapısı gereği bir demokratik kültürün oluştuğu, kurumların oluştuğu ülkelerde bilhassa vatandaş faydalanıyor diyebiliriz.

H. Ünal: *Her tarafı güçlendiren şey ama kimin elinde olduğu çok önemli. Mesela teknoloji, ilerlemek güzel, bilim de mesela. Fakat hepsi aslında birer otorite. Yani birey karşısında bunların hepsi bir güç ve otorite anlamına geliyor ve birey için bu korku figürü, otorite figürü. Hepsi de insan unsuru üzerinde duran figürler aslında. Bu anlamda e-dönüşüm projeleri insan merkezli olmak konusunda özel olarak bir fırsat sunuyor mu?*

R. Altınok: e-dönüşüm ve e-Devlet arasında fark var. e-Devlet, e-dönüşümün bir alt parçası. e-Devleti şöyle anlayalım: Bürokrasinin, doğrudan kamu vatandaş ilişkisinin devlet vatandaş ilişkisinden doğan, vergi vermek, başvurmak, ruhsat almak vesaire süreçlerini elektronik ortama taşıması. e-dönüşümün ise sosyal dönüşüm boyutu da var. Örneğin, aile içi ilişkileri teknolojilerin nasıl etkilediği gibi sorunlar da var. Yani e-dönüşüm uzmanlığı e-Devlet analizinden daha geniş bir perspektif gerektiriyor. Dolayısıyla buna bir vurgu yapalım ondan sonra soruya geçelim.

H. Ünal: *İnsan merkezli yapılanmalar için e-Devlet bir fırsat oluşturuyor mu? Vatandaşın devletten ya da bilimden daha az korkması gibi.*

R. Altınok: Güzel. Orada ilk vurgulayacağım konu STK konsepti. Çünkü insan merkezli bir sosyal dönüşümde devletin alacağı rol sınırlı. İyi niyetli olsa da sınırlı. Kötü niyetliyse, hani totaliter temayülleri varsa zaten almaz. Burada sivil toplum kuruluşları yani insan merkezli olması, mesela, insan merkezli derken özürlüler, engelliler odaklı bir yapı. Mesela bizim e-Devlet stratejilerimizde -sonradan ekledik tabii-, ama ilk başta görmeyen insana yönelik hiçbir hizmet koymadığımızı fark ettik. Mesela bu Batı'da var. Duyma engelliler için var, hani insan merkezlilik dedik ya, şehri tanzim ederken engelli, yaşlı, *underprivileged* deniyor buna yani, mahrum/mağdur kesimleri dikkate alma yaklaşımı. Şehir dizaynında, e-Devlet dizaynında da aynısı. e-dönüşümde yalnız bir başka konu gündeme geliyor e-Devlet'te olmayan *digital gap* diye bir kavram var. Sayısal uçurum diye tercüme ediliyor. Fakir olanla zengin olan arasında zaten bir fark vardı şimdi bilgi teknolojilerinin nimetlerine zengin ulaşabiliyor, bu fark daha da açılmış oluyor. Yine teknik alt yapı olarak internetin erişemediği kırsal kesimler, dağlık kesimler, çöller vesaire, Amazon ormanları, oradaki yerliler. Coğrafi engellerin olduğu, BİT'in iletişim kısmının alt yapı

nedeniyle ulaşamadığı yerlerdeki mahrum kesimler bu işten zarar görecek, o zaman ne yapalım sorusu gündeme geliyor. Bu da bizim stratejilerde sosyal dönüşüm diye bir alt başlıkta ele alınıyor. Bilgi toplumu stratejimiz var bizim 2010-2013, şimdi yenisi yayımlandı. Orada yedi başlıktan birisi e-Devlet iken bir müstakil başlık ise sosyal dönüşüm adını taşıyor. Sosyal dönüşümde işsizler için bilgi teknolojilerini kullanarak iş fırsatlarını nasıl sunabiliriz, evden çalışma, hanımları ekonomiye dâhil etmede BİT'in kullanımı gibi hususlar.

H. Ünal: *Siz elektronik hane diye bir tabir kullanıyorsunuz. Bireye, aileye, ilişkilere, sosyal yaşama internetin kattığı olumlu/olumsuz pek çok şey var. Bu değişim kaçınılmaz iken bu değişimin sonucu olan risk ve olumsuzlukları (pornografik içerik, virüsler, uyuşturucu satıcıları vb. kötü niyetli kişilerin ulaşması, bilgilerin çalınması, yeni bağımlılık hastalıkları vb.) yönetmekle ilgili ne gibi çözümler üretebiliriz? Bu değişimin olumlu yanlarını benimserken yol açtığı sancıları azaltmakla ilgili yukarıdan aşağı (devletten halka) ne tür tedbirler öngörülüyor?*

R. Altınok: Elektronik hane çalışmamızda internetin aile içi ilişkilerin etkisiyle ilgili bireysel çalışmalarımız oldu. Anketler yaptık, uluslararası örnekleri inceledik. Orada da çözümün devlet, aile ve STK üçgeni ile oluşturulabileceğini bulduk. Devlet hukuki engeller falan koyabilir ama evdeki bir çocuğun bütün internet sörfüne devlet kanalıyla/polisle engel olamazsınız. Ana baba zoruyla da olmaz, ancak gönüllü yapılar, gönüllü mütehassıs yapılar, psikologlar...

H. Ünal: *Peki, Millî Eğitim'in müdahalesi?*

R. Altınok: Öyle de olsa, burada bir iş birliğinden bahsediyoruz. STK, devlet ve aile birlikteliği. Sanki STK ve aile kısmı pastanın çoğunu, yani devlet de üstüne düşeni yapacak tabii, bununla ilgili bakanlıklar var, aile ile ilgili bakanlığı olan bir ülkeyiz biz. Özürlülerle ilgili, çocuklarla ilgili, gençlerle ilgili bakanlığımız var. Bunların elbirliğiyle konuyu gündeme alması gerekiyor.

H. Ünal: *Şimdi bakanlıklar var ama mesela teknolojiyle ilgili çocuklara tablet dağıtılıyor ama sonrası?*

R. Altınok: Devletin diğer alanlarda, (yani internetin bireylere ve ailelere etkisi vb) mesela e-Devlet konusunda olduğu kadar belirleyici rol oynayamayacağını düşünüyorum. Sivil toplum ve aile işbirliğiyle devletin idari düzenleyici işlemler yapma, bazı mali kaynakları, bu tip projeleri yapan sivil toplum kuruluşlarına tahsis etme gibi tali rolleri olabilir. Ama birinci rolünün daha kısıtlı olduğunu düşünüyorum bu insani boyutunda.

H. Ünal: *2006 yılında bir konuşmanızda sıkça "bilgisayar morgları", "program kadavrası", "demode program" tabirleri kullanıyorsunuz. Hızlı gerçekleşen yenilerin mevcut nesneyi eskitmesi durumuyla nasıl baş edilebilir? Buna devlet adına da cevap vermenizi istiyorum. Bugün de bu israf ve zarar tablosuyla karşılaşıyor*

muyuz? Kısacası bugün teknolojinin endüstri ve emek ürünü ve kendi ürünü olan nesneyi (yazılım, donanım, program, paket vb.) bunları "çöp"e dönüştürmesine karşı daha etkili önlem alabiliyor muyuz?

R. Altınok: Alınabilir. Şöyle: Orada kastettiğimiz şuydu: Bilgisayarın donanım kısmı, ben Doğu'da bir ilde görev yaparken Dünya Bankası bağışıyla 30 yeni bilgisayar köy okuluna bağışlanmış. Aradan da altı ay geçmiş, müdür anlamıyor nasıl kullanılacağını. Öğretmenlerden de bilen yok, açarsak öğrenciler bozar düşüncesi hakim. Yarın müfettiş gelir bize hesap sorar, en iyisi talimat gelene kadar dokunmayalım demişler ama o arada o bilgisayarlar demode olmuş. Dokunmamışlar. Sıfır IBM'ler falan. Bilgisayar ürünleri teknoloji çok hızlı ilerlediği için iki senede demode oluyor. Devlette veya evimizde.

H. Ünal: *Suiistimal de olabiliyor o süreçte, değil mi?*

R. Altınok: Onu anlatacağım. Mesela bir hastane otomasyon yazılımı yapmıştık. Nazilli'de, yıl 93. Şimdi firmanın satış sonrası destek hizmetinden memnun değiller. Bu işlerde de teslim etmek değil sattıktan sonraki sistemi sürdürebilmek önemli. O zamanlar bu farkındalık gelişmiş değil, marketten raftan bir paket alınır gibi yazılım alınıyor. Bu bilinmiyor daha, o zamanlar meslektaşlarımdan *mouse*'un nasıl kullanılacağını bilmeyen telefonla arayıp soranlar oluyordu, öyle bir tarihten bahsediyorum. Orada başhekimle görüştük, bana bu yazılımdan vazgeçtiklerini ama yeni firmanın eski firmanın daha önce girdiği verilere ulaşamadığını söyledi. Buna veri formatı deniyor, mesela xls, doc, avi bunlar veri formatıdır. Bunların başka bir yazılım kullanılsa dahi açılabilmesi gerekiyor. Yani Microsoft dışındaki yazılımla açılırsa *compatibility* diyoruz buna, uygunluk. Açılamazsa eski yazılım çöpe gidiyor. Morga gidiyor. Burada bir boşluk var, bunu düzenleyici otoritenin kontrol altına alması gerekiyordu. Bütün yazılım firmaları aşağıda belirlediğimiz formatlarda bir yazılım firması diğer yazılım firmasının datalarını okuyacak şekilde yapmak zorundadır. Böyle bir hüküm 1993'te yoktu ama bazı ülkelerde bu standartlar konulmuştu. Biz onu 2006'da hayata geçirdik, *Interoperability Framework* denilen bu yapıya "birlikte çalışabilirlik esesları" diye DPT'de iken yayımladık. Yani yazılımcı firma farklı olabilir, kurumlar farklı yazılım yaptırabilir fakat birbirleriyle anlaşabilen ortak uyumlu data koymak ve kullanma mecburiyeti. Süreç içinde ister istemez hukuk teknolojiden geri kaldığında kamu zarar görüyor.

H. Ünal: *Garanti konusu var?*

R. Altınok: Aynı şekilde, mesela hizmet sözleşmesi koyuyor yazılım bin dolar, ben buna bakım yapmam lazım diyor senede bin beş yüz dolar. Suiistimal bu, kötü niyet. Şimdi bu sıkıntılar eskisi kadar yok.

H. Ünal: *Bugün hukukla teknoloji başa baş diyebilir miyiz?*

R. Altınok: Önemli adımlar atıldı. Biz e-mevzuat grubu da oluşturduk Başbakanlıkta; o önemli bir ayrıntı. Osmanlı'dan bu yana bütün kanunları 24 hukukçu uzman tarafından incelendi. İki yıllık bir çalışmayla bir e-dönüşüm paketi, e-uyum paketi hazırladık, bu paketin çoğu maddeleri yasalaştı. Dolayısıyla hukuktaki engeller azaldı. Ama teknoloji hiç durmuyor. 2010'da geçti şimdi 2016'dayız. Bu nedenle e-mevzuat grubunun canlı bir grup olarak tasarlanıp, periyodik gözden geçirmeler yapması lazım.

H. Ünal: *Geniş ve yaygın ölçekte bir siber savaş yaşanması durumunda bu tür konvansiyonel olmayan yöntemlere karşı e-Devlet mekanizmasının ve altyapısının bağışıklık sistemini nasıl görüyorsunuz?*

R. Altınok: Güçlü değiliz. Bizi hep endişelendiriyor o. Yani biz grup olarak e-Devlet yani daha çok bürokrasiyi nasıl azaltırız odaklı baktığımız için, doğrudan bilgi güvenliği ile ilgilenmedik. Ancak bu işin polisiye kısmıyla yani siber savaşlar, hackerlar, siber casusluk gibi alanlara ekipten akademik olarak ilgilenen arkadaşlar oldu. Biz aslında arabanın hızını nasıl arttırırız, motoru nasıl verimli kılarız konusuna odaklanırken, fren kısmını ihmal etmememiz gerekir. Modern bir otomobil arzularken bu arabanın freni, hava yastığı gibi detaylarını da ihmal etmemiz lazım. Ancak bu konunun e-Devlet ekibiyle işbirliği yapılmakla birlikte esasen emniyet, askeriye gibi militer yapılar tarafından sahiplenilmesi gerekiyor. Amerikan ordusunun bir siber kolordusu var. Bizde yok. Ama hiç ele alınmıyor değil, geç de olsa 2010'dan itibaren bu konular gündeme gelmiş durumda. 2011'den itibaren hatta... Son bir yılı bilmiyorum araştırmamız lazım. Ama bu işin önemi siyasi anlamda en azından biliniyor. Ama bizimde katkıda bulunduğumuz iki tane yasa biri Bilgi Güvenliği Yasası biri de Kişisel Bilgilerin Gizliliğinin Korunma Yasa tasarısı var. Birincisi devleti koruyor, ikincisi fertleri koruyor, bir an önce yasalaşması gerekmektedir.

Özhan Yılmaz

AKILLI KENTLER VE DEMOKRASİ

2014 yılının sonlarında İngiliz *The Guardian* gazetesinden Steven Poole, akıllı kentler konusunu ele alan çarpıcı bir makale yazdı. Bu makalenin başlığı daha da çarpıcıydı: *The truth about smart cities: 'In the end, they will destroy democracy'*.[1] Makalenin detaylarına baktığımız zaman, şehirler konusunda yazdıklarıyla tanınan tarihçi Leo Hollis'in (ve benim de uzun metro yolculuklarım boyunca zevkle okuduğum) *Cities Are Good for You: The Genius of the Metropolis*[2] kitabında kentlerin sayısallaşmasının sonuçları konusundaki uyarılar dikkatimizi çekiyor. Hollis'e göre, akıllı kentler, bizleri, kentsel sistemlerin (dolayısıyla şehirlerin) daha fazla bilgi ve iletişim teknolojilerine bağlı ve elektronik sensörlerle donatılır hâle gelmesi sonucunda karar almak için ihtiyaç duyulan birçok verinin kendiliğinden oluştuğu ve bunun sonucunda da vatandaşlara ne istediklerinin sorulmayacağı bir geleceğe götürüyor. Ve sonuç: vatandaşların karar alma süreçlerinde daha aktif olmasını sağlayan "e-katılımcılık" ya da son kullanıcılara ürün geliştirme süreçlerinde bizzat rol aldıkları ve ürünleri kendi ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirebilme imkânının sunulduğu "yaşayan laboratuvarlar" gibi yaklaşımların mimarı olan bilgi ve iletişim teknolojilerinin, beklenmedik bir şekilde, demokrasi için hazırladığı trajik son. Bu senaryo her ne kadar kulağa gerçekçi geliyor olsa da, akıllı kentler, günümüzde olduğu gibi, demokrasinin daha da güçlendirilmesini sağlayacak araçları geliştirebilir.

Bu araçların neler olduğu ya da neler olabileceğine bu makalede değinmeyeceğim. Aslına bakacak olursak, bu makalede cevabını aradığım esas soru, şehirlerin akıllı kentlere dönüşümü (ya da bir başka ifadeyle kentlerin sayısal dönüşümü) sürecinde hangi koşullarda demokrasinin tehdit edildiği olgusudur. Akıllı kentlere ilişkin en fazla kabul gören tanımın "başta bilgi ve iletişim teknolojileri olmak üzere yeni teknolojiler tarafından desteklenen yenilikçi çözümler kullanılarak vatandaşların yaşam kalitesinin artırıldığı yaşanabilir şehirler" olduğu düşünüldüğünde, vatandaşların kullanımına sunulan akıllı uygulamaların yaygınlığı, akıllı kentlere dönüşüm için temel gösterge olarak kabul edilecektir. Yaygınlıktan kastımız ise, kaç kişinin hangi sıklıkla bu uygulamaları kullandığıyla doğrudan ilişkilidir. Burada bahsedilen akıllı uygulamaların, hareketli ya da hareketsiz, canlı ya da cansız nesnelerin başta konum bilgileri olmak üzere birçok özelliğini içeren veriler

üzerine inşa edileceğini kabul etmeliyiz. Bunun için de, başta kamu kesimi olmak üzere, farklı kesimler tarafından üretilen kamu verilerinin belli şartlar altında bu verilerin asıl sahipleri olan kamuya açık olması gerekiyor. Peki, hangi koşullar altında?

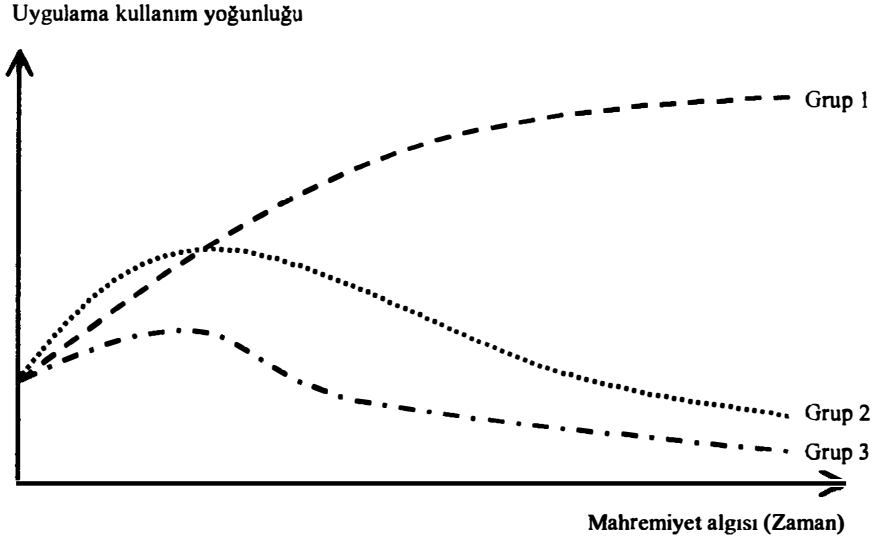
Bu koşullar irdelenirken, üç farklı grubun doğrudan (ya da siyasiler üzerinden) karar vericileri etkilemeye çalıştıkları düşünülecektir. Bu gruplar: (i) birçok yeni hizmet geliştirileceği düşüncesiyle, kamu verisinin açılmasını isterken, verilerin yalnızca mahremiyet esasları çerçevesinde kişisel bilgileri açık etmeyecek şekilde paylaşılmasını isteyen birinci grup, (ii) işin ekonomik tarafına odaklanan ve önemli ekonomik değeri olan kamu verisinin kişisel bilgileri de içerecek şekilde açılmasını isteyen ikinci grup ve (iii) kamu verisinin her ne amaçla olursa olsun açılmasının önemli bir güvenlik zafiyeti oluşturacağını düşünen ve kişisel bilgiler içeren kamu verisinin yalnızca kendi kullanımına sunulmasını bekleyen üçüncü grup. Bu tartışmalar ışığında, üç farklı grubun kamu verilerinin açılması konusundaki yaklaşımlarını ve mahremiyetin korunmasına ilişkin kaygılarını aşağıdaki tabloda basitçe özetlemeye çalışacağım.

Tablo 1: Farklı grupların verilerin açıklığı ve mahremiyet konularındaki olası yaklaşımları

	Grup 1	**Grup 2**	**Grup 3**
Açıklık	EVET	EVET	HAYIR
Mahremiyet	EVET	HAYIR	HAYIR

Vatandaşların akıllı kent uygulamalarına olan talebinin, şehirlerin akıllı kentlere dönüşümündeki temel itici güç olduğunu düşünecek olursak, yukarıdaki tabloda gösterilen yaklaşımların bu dönüşüme etkileri üzerinde bir fikrimiz olabilir. Öncelikle, bu konudaki varsayımları belirtmek durumundayım. Bilgi güvenliği ve mahremiyet algısının zaman geçtikçe arttığı ve toplumda bu konulara ilişkin bir kültürün oluştuğunu düşünebiliriz. Toplumda bu algının yerleşmesi, beraberinde, kişisel bilgilerin korunması yönünde bir talep oluşturacaktır. Bu talep, bir yandan, gerekli yasal düzenlemelerin yapılması konusunda karar vericiler üzerinde baskı yaratırken, diğer yandan, akıllı uygulamaların hiç kullanılmaması ya da kullanımının bırakılması gibi bir tepkiye de neden olabilir. Bunun yanı sıra, hem kentsel veriler üzerine kurgulanabilecek uygulamaların hem de bu uygulamaları kullanacak vatandaşların sayılarının sınırsız olmamasından dolayı, uygulamaların

kullanım yoğunluğundaki artış hızının zamanla azalacağını beklemek yanlış olmaz. Böylece, yukarıda bahsettiğim üç farklı grubun yaklaşımlarına göre, akıllı kent uygulamalarının kullanım yoğunluğunu aşağıdaki grafikte olduğu gibi gösterebiliriz.

Bu grafiği yorumlamak gerekirse birinci grubun beklentisine göre kurgulanan bir modelde, mahremiyet esaslarını dikkate alan akıllı uygulamalara olan talep, hem uygulama hem de kullanıcı sayılarındaki artıştan ötürü zaman içinde artacaktır. İkinci grubun beklentilerine uygun olarak kamu verisinin paylaşılması durumunda, akıllı kent uygulamalarının kullanım yoğunluğunun hizmet çeşitliliğinden dolayı hızla artacağını, ancak toplumda artan mahremiyet kaygısıyla birlikte, bu hizmetlerin kullanım yoğunluğunun zamanla azalacağını söyleyebiliriz. Salt üçüncü grubun beklentilerini karşıladığımızda ise, akıllı uygulamalara olan talepteki artış sınırlı kalacağı gibi mahremiyet algısındaki artışla beraber var olan uygulamaların kullanımı da zamanla azalacaktır.

Bu makalede, akıllı kentlere dönüşümü sağlayacak uygulamaların temelini oluşturacak olan kamu verisine ilişkin farklı yaklaşımların bu dönüşüme etkileri konusunda genel bir resim çizmeye çalıştım. Burada bahsedilen gruplar, kamu verisinin paylaşımında öne çıkan açıklık ve mahremiyet ilkelerine yönelik farklı yaklaşımları temsil eden tipik gruplar olarak seçildi. Gruplar üzerine olan tartışmayı bir kenara bırakıp konunun özüne dönmemiz gerekirse, akıllı kentler ve demokrasinin birlikte geliştiği bir ortamı sağlamak elbette mümkün. Bunu başarmak için de odağına vatandaşların ihtiyaçları

ve kaygılarının yerleştirildiği bir model üzerinde çalışmamız gerekiyor. Bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde, insanların fikirlerini, ihtiyaçlarını ve beklentilerini serbestçe ifade edebildikleri ve bunu yaparken de kişisel bilgilerinin güvence altında olduğunu bildikleri platformları oluşturabiliriz. Bu platformların salt sanal platformlar olmayacağını da söyleyebiliriz. Tıpkı birçok "yaşayan laboratuvar" örneğinde olduğu gibi, yeni teknolojiler ile fiziksel mekânlar anlamlı bir şekilde bir araya getirilebilir. Aksi bir durumda, yani kişisel bilgilerin güvenliği ve mahremiyetin korunması konusunda toplumsal taleplerin yeterince karşılık bulmaması durumunda, demokrasiyle beraber akıllı kentlerin kendisi de tehdit altında olacaktır. Akıllı kentler ve demokrasinin ancak birlikte gelişebileceğini aklımızdan çıkarmayalım ve bu iki kavrama sahip çıkalım.

[1] (Tür.) Akıllı kentler hakkındaki gerçek: 'En sonunda demokrasiyi yok edecekler'
[2] (Tür.) Şehirler sizin için iyidir: Büyük şehirlerin dehası

Zeynep Eren

ASKERLİKTE HAK ARAMANIN ÇEVRİMİÇİ HÂLLERİ

Yeni iletişim teknolojilerinin etkilerini en belirgin şekilde izleyebileceğimiz alanlardan biri dijital aktivizm olmuştur. İnternet ortamı, e-mail kullanımı ve sosyal paylaşım sitelerine katılım toplumsal hareketleri dönüştürmüş; şimdiye kadar gerek siyasi erke gerekse kamuoyuna sesini duyuramamış kitlelerin görünürlüğünü ve etkisini artırmıştır. Bu sanal kamusal alan yeni temsillerle ve muhalif seslerle siyaset alanını genişletirken kolektif iletişimi herkesin lehine çevirmiş görünmektedir. Zorunlu askerlerin karşılaştıkları kötü muamele karşısında hak aramaları için kurulmuş Asker Hakları İnisiyatifi de yeni medyayı kullanarak tarafları ile iletişime geçmiştir.

askerhaklari.com'un Ortaya Çıkışı

Zorunlu askerlerin temel hakları konusu epeyce ihmal edilmiş bir insan hakları sorunudur. Askerlik yaşına gelmiş genç erkeklerin askerlikleri sırasında karşılaştıkları kötü muamele ve hak arama imkânlarının sınırlılığı herkes tarafından bilinen ancak tartışılamayan bir gündemdi. Bu gündemde Asker **Hakları**, zorunlu askerlerin gündelik hayatlarında maruz kaldıkları kötü muamelelerin ortadan kaldırılması için çaba gösteren, bu doğrultuda askerlikleri sırasında kötü muameleye uğrayanlara haklarını aramaları için destek veren sivil bir girişim olarak ortaya çıktı.

Asker Hakları İnisiyatifi bu desteği, askerhaklari.com sitesine gelen şikâyetler üzerinden yaptı ve yapmaya devam etmekte. askerhaklari.com sitesi ilk başvuruyu yazılı basında site ile ilgili çıkan yazıdan[1] bir gün sonra aldı. Başvurucular yaşadıklarını, site üzerinde yer alan formu doldurarak aktarmakta, siteye gelen başvurular başvuru sahipleri ile görüşüldükten sonra dilekçe hâline getirilerek Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'na e-mail ve faks aracılığı ile gönderilmektedir. Buradaki amaç hak ihlalinin tespiti değil, dijital medyanın imkânlarını kullanarak zorunlu askerlerin yaşadığı kötü muameleleri kendi beyanlarını esas alarak kamuoyuna aktarmaktır.

askerhaklari.com'un Eylemleri

Bu yazıda, askerhaklari.com'un; temel insan hakları bakımından hukuki bir konu olmasına rağmen, 'askerlik hatırası' olarak baskılanmış ve içsel-

leştirilmiş zorunlu askerlikteki kötü muamelenin, yeni medyanın sağladığı imkânlar sayesinde, konunun TBMM'den Genelkurmay Başkanlığı'na resmî kurumlar nezdinde ele alınmasında ve kamuoyunda görünür kılınmasında ne derece etkili olduğu ele alındı.

askerhaklari.com sitesinin stratejisi;

Erişilebilirliği sağlama,

Mağdur olduğunu iddia edenler ile politika yapıcılar ve sorumlu askerî birlikler arasında arayüz olma,

Zorunlu askerlik sırasında karşılaşılan kötü muamele hakkında kamuoyunun ilgisini çekme,

Doğru bilgiye ulaşma, istatistiki bilgi üretme,

Benzer sivil girişimler ve aktivistler ile iletişim üzerine kuruldu.

Site kurulduğu ilk günden itibaren Türkiye'deki birçok kışlada askerliği devam eden erlerden, askerliği bitmiş ama askerliği sırasında kötü muamele görmüş kişilerden ve kötü muamele gören ya da görmüş kişilerin yakınlarından çok sayıda e-mail aldı. Sitedeki formu doldurup ulaşanlar olduğu kadar asker haklarının sosyal medya hesapları(twitter.com/askerhaklari, facebook.com/askerhaklari) üzerinden de çok sayıda tanıklık birikmeye başladı. Sanal bir kamusal alan hâline dönüşen web sitesi, farklı şehirlerden, farklı yaşlardan ve farklı sosyal profillerden gelen insanların ortak bir amaç etrafında toplanıp hak arama çabalarının bir aracı oldu.

Toplanan kötü muamele iddialarının bazıları başvuru sahiplerinin rızası ile dilekçeye dönüştürüldü. Dilekçeler başvuru sahibi ya da onun adına askerhaklari.com aracılığı ile TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonuna iletildi. Komisyon tarafından işleme alınan dilekçelerin bazılarının, Millî Savunma Bakanlığı aracılığı ile Genelkurmay Başkanlığına ve oradan da ilgili birliğe iletildiği bir döngü başladı. Neticelenen dilekçeler Komisyon tarafından başvuru sahibine (mektup ile) bildirildi.

Asker Hakları, interneti ve sosyal ağları kullanarak kendisine ulaşan kötü muamele iddialarını ve kıyıda köşede kalmış, askerlikte kötü muamele haberlerini web sitesine taşıyarak toplumun ve medyanın duymazdan/görmezden geldiği haber değeri taşımayan resmin görülmesine imkân sağladı. Bu yeni durum yazılı/görsel medyanın da dikkatini çekmiş olmalı ki gazeteler askerlikte kötü muamele haberlerini sütunlarına taşıdı. Konuyla ilgili birçok televizyon programı gerçekleştirildi. Yazılı ve görsel medyadaki bu görünürlük hak arama konusunda farkındalık sağladı. (Asker hakları, "Zorunlu Askerlik Sırasında Yaşanan Hak İhlalleri" başlıklı raporu 12 Ekim 2012 tarihinde kamuoyuyla paylaştı. Rapor yazılı ve görsel medyada geniş yer buldu, kamuoyunun ilgisini bu konuya önemli ölçüde çekmeyi başardı. Asker Hakları'na Ekim 2012'de gelen başvurulara bakıldığında, raporun lansmanının artan başvuru sayılarına etkisini açık bir şekilde görebiliyoruz.)

askerhaklari.com web sitesi açıldıktan kısa bir süre sonra Facebook aracılığı ile Kıbrıs'ta askerliğini yapan bir erin disiplin koğuşunda (DİSKO) işkence görüp komaya girdiği ihbarını aldı. Uğur Kantar (Uğur Kantar aldığı DİSKO cezası sırasında gördüğü işkenceler sonucu Temmuz 2011'de komaya girmiş ve Ekim 2011'de hayatını kaybetmiştir.) vakıası olarak da uzun ve kalıcı süreliğine kamuoyunun gündemine gelen DİSKO'da işkencenin peşine düşen inisiyatif, web sitesi ve medya aracılığı ile kamuoyunu askerî DİSKO'larda yaşananlar ile ilgili tanıklıkları paylaşmaya çağırdı. Asker Hakları'nın DİSKO'lardaki kötü muamelelere ilişkin başka kentlerden gelen başvuruları kamuoyu ile paylaşması, sorunun Uğur Kantar vakası ile sınırlı olmadığını, genel ve yaygın bir sorun olduğunu gösterdi. DİSKO cezası Askeri Disiplin Kanunu'nda yapılan değişiklikler sonucu 2013 yılı itibariyle kaldırıldı.

askerhaklari.com zorunlu askerlikte kötü muamele ve disiplin koğuşu uygulaması ile beraber kışlada gerçekleşen şüpheli ölümlere ve intiharlara da dikkat çekti. Web sitesinde, basında takibi yapılan ve doğrudan askerhaklari.com'a iletilen intihar şüphesiyle ölümlerin yer aldığı bir liste hazırlandı. Aynı sayfada şüpheli ölüm ve intiharlar ile ilgili tanıklıklar için çağrıda bulunuldu ve iddialar TBMM Meclis İnsan Haklarını İnceleme Komisyonuna taşındı. 28 Kasım 2012'de Komisyon 'Zorunlu Askerlikte Kötü Muamele' başlıklı bir toplantı gerçekleştirdi ve Asker Hakları İnisiyatifini dinledi. Söz konusu dönemde TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Başkanı Ayhan Sefer Üstün'ün 'son on yılda kışlada intihar eden asker sayısının çatışmalarda ölen asker sayısından yüksek olduğu' yönündeki açıklaması, medyanın ve kamuoyunun gündemine yerleşti. Kışlada şüpheli ölümlere yapılan vurgu, aynı dönemde Genelkurmay Başkanlığını bu konuda açıklama yapmaya sevk etti.

Zorunlu askerlikte kötü muamele ile ilgili askerhaklari.com'a Nisan 2011-2012 ve Nisan 2012-2013 dönemlerinde gelen başvurulara dayanılarak 'Zorunlu Askerlik Sırasında Yaşanan Hak İhlalleri' başlıklı iki rapor hazırlandı. Farklı başvuru sahiplerinin anlatılarından kesitler alınarak hazırlanan raporlar, zorunlu askerliğin sorunlu hâllerini mağdurların anlatıları üzerinden dolaysız bir şekilde aktardı. askerhaklari.com kısıtlı imkânlarla internet üzerinden gelen başvurulardaki örnekleri ve başvurulara dair sayısal verileri raporlayarak bu alanda bir ilki gerçekleştirdi. Bu raporlamanın maksadı ihlal tespiti değil, zorunlu askerlerin yaşadıkları hak ihlallerini kendi beyanlarını esas alarak kamuoyuna aktarmaktı. Asker Hakları hukuki bir merci olmadığı gibi, kendisine ulaşan anlatıların gerçekten hak ihlali barındırıp barındırmadığını tespit etmek gibi bir mesuliyeti de taşımamaktadır. Dolayısıyla yapılan çalışmanın bir farkındalık yaratma, sorun tespiti ve politika önerme çalışması olduğu açıktır. Bu raporlar matbu ve dijital ortamda bedelsiz olarak herkesin erişimine açılmış; kitlelere yayılması kolaylaşmıştır.

Asker Hakları İnisiyatifi başvurucularını cevaplarken ve kamuoyu oluşturma faaliyetleri yürütürken gönüllüler ile çalıştı. İnternet üzerinden yürüyen faaliyetin farklı şehirlerde farklı uzmanlık alanlarında gönüllüleri oldu ve iletişim ağırlıklı olarak e-mail trafiği ile sağlandı. Yine Asker Hakları İnisiyatifi İnsan Hakları Örgütleri ve çeşitli araştırma-geliştirme platformları ile ortaklıklar kurdu ve herkese açık toplantılar düzenledi.

Etkileri Ne Oldu

askerhaklari.com kısa zamanda geniş kitlelere yayılarak zorunlu askerlikte kötü muamele gibi herkesin bildiği ancak tartışmaya cesaret edemediği, ötelenmiş, bastırılmış bir konuyu tartışmaya açtı. Asker Hakları İnisiyatifi ortak bir amaç etrafında farklı görüşteki, farklı sosyal sınıflardaki kişilerin, siyasetçilerin ve askerlerin aynı ağın kullanıcıları olabileceğini gösterdi. e-mail ve sosyal medya hesapları aracılığıyla biriken tanıklıklar karşısında mağdur olanlar kadar politika yapıcılar ve sorumlu kurumlar da bu sosyal ağın birer parçası oldu. ("taraf değil, paydaşız" Kim yeniden askerlik yapmak ister, 29.11.2012, Radikal) Dijital ortamın sunduğu olanaklar sayesinde askerlik gibi kapalı devre yürüyen bir sistem içinde hak ihlalleri konusunda sivil sesler yükselmeye başladı.

askerhaklari.com zorunlu askerliği sırasında mağdur olmuş ve bundan etkilenmiş kişiler ile TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu arasındaki mesafenin kısalması için yeni fırsatlar ortaya koyarak doğrudan demokrasiye katkı sağladı.

Zorunlu askerlikte kötü muamele, askerhakları.com sitesinin yaptığı çağrılar, yürüttüğü kampanyalar ve konunun tüm tarafları ile birlikte yaptığı basın toplantıları geleneksel medyanın da ilgisini çekti. Medyada görünürlük arttıkça siteye başvuranların sayısında da ciddi artış gözlendi. Konuyla ilgili farkındalık olduğunda mağdurların hak arama eğilimleri artış gösterdi.

2013 yılında askerî disiplin koğuşu uygulamasının kaldırılması; kamuoyunun ve toplumun konuya hassasiyet göstermesinin hak arama bilincinin ortaya çıkması açısından ne kadar önemli olduğunu gösterdi. İnternetin sunduğu olanaklar kısa zamanda DİSKO deneyimlerini kamuoyu ile paylaşmayı kolaylaştırdı.

askerhaklari.com web sitesine e-mail ve sosyal paylaşım adresleri aracılığıyla ulaşan çok sayıda tanıklık, aynı sayıda dilekçeye dönüşemedi. Burada bürokratik ve hukuki süreçlerin uzun sürelerde neticelenmesi ve bunun mağdurlar tarafından bilinmesi kuşkusuz önemli bir etkendi. Bununla beraber yeni medyanın kişilere uzaktan ve bilinmeden görünür olma imkânını sağlaması ve kişilerin itiraf ve yüzleşme ile başlayan süreçle yetinmesi de, dilekçe sayısının siteye ulaşan başvuru sayısının çok gerisinde kalmasında etkili oldu.

[1] Tolga İslam, "Sorunlu Askerlik ve Bir Dilekçe", *Radikal2*, 24.04.2011.

Gülsüm Ekinci

DİJİTAL KÜLTÜR-SİVİL HAREKET İLİŞKİSİ

İnternet teknolojisinin devrim niteliğindeki etkisi hiç şüphesiz kullanıcılarının zaman ve mekân sınırlarından kurtararak bilgiye ve insanlara doğrudan erişimini sağlamasıdır. Bilgisayar başında dünyanın diğer ucundaki bir üniversiteden eğitim alabilmek, kütüphanelere, hocalara, alanında özgün çalışmalara imza atan sanatçılara ve eserlerine olduğu kadar bireysel iletişimi de bir tık mesabesine indirdi. Dolayısıyla sivillerin uzaktan eyleme gücünü etkileyen dijital imkânlar; etkisiz sivil toplum hareketlerini hem nitelik hem de nicelik olarak güçlendirdi. Bu yazıda internet ortamlarının (e-posta, sosyal medya vb.) Türkiye'de de yoğunlaşarak kullanılmaya başlandığı dönemde bir araya gelen ve dağılan, nevi şahsına münhasır bir platformun işleyişini ele alacağız: Çocuklar İçin Adalet Çağırıcıları (ÇİAÇ).

Çocuklar İçin Adalet Çağırıcıları'nın kendine has en önemli özelliği sonunun başından belli olmasıdır. Biraz açmak gerekirse; "kurucuları" ve üyelerinin belirlediği amaca ulaşıldığında, tabiri caizse kendini imha etmesidir. Aslına bakılırsa hiçbir STK ya da toplumsal hareket sırf internet üzerinden başlayamaz. Birkaç kişi de olsa önce daha eski, "normal", klasik iletişim yoluyla insanların bir araya gelerek karar vermesinin ardından sosyal medya devreye girer ve o hareketin yayılmasını, kitlelere ulaşmasını sağlar.

ÇİAÇ'ın dijital izini, Yahya Menekşe'nin 2008 Eylül'ünde bir gösteri sırasında panzerle öldürülmesini protesto eden (yaşları 9-17 arasında değişen) yirmi çocuğun (ilerleyen günlerde çocukların sayısı binleri aşacaktı) Terörle Mücadele Kanunu kapsamında tutuklanması; tutuklanan çocuklardan H.'nin ablasının bazılarının birbirini tanımadığı üç dört kişiye gönderdiği yazdığı e-mektuba kadar sürebiliriz. İlk e-mektuba cevap veren birkaç kişi "Ne yapabiliriz?" sorusu etrafında hem e-posta aracılığıyla hem de yüz yüze buluşarak; öte yandan birebir tanıdıklarıyla durumu paylaşmaya başladığı andan itibaren internet etkin olarak devreye girdi. Necla Akkaya'nın yazdığı, Mehmet Atak'ın dolaşıma soktuğu mektup ve iletiler aracılığıyla görece az sayıda insanın organizasyonuyla Bilgi Üniversitesinde bir toplantı ve belgesel gösterimi düzenlendi. Farklı düşünce, ideoloji ve yaşam biçimlerine sahip, çoğunun daha önce yüz yüze tanışmadığı insanlardan oluşan grup o gün alınan kararla kendilerine önce Çocuklar İçin Adalet İnisiyatifi, ilerleyen günlerde ise Çocuklar İçin Adalet Çağırıcıları adını verdi.

ÇİAÇ'ın Amacı, Eylemleri ve Etki Alanı

Çocuklar İçin Adalet Çağırıcıları, eylemliliklerini belirledikleri olgunun dışına çıkmamak kaydıyla bireysel becerileri ve emekleriyle TMK Mağduru Çocuklar adıyla tanımladıkları "taş atan çocuklar"ın yaşadıkları hak ihlalleri konusuna dikkat çekmek, toplumsal farkındalığı artırmak ve yasal değişimi sağlamak amacıyla çalışmalarını yürüttü. Hedeflenen yasa değişikliğine ulaştıktan sonra kendini fesh kararını da daha topluluğun gelişmesi sırasında alan grup, kurulduğu Mart 2009'dan kendini fesh ettiği Ağustos 2010'a kadar amacının dışına çıkmamaya özen gösterdi.

Birkaç ay içerisinde eklenen beş bine yakın bireyle, e-posta adreslerinden meydana gelen küçük bir topluluk hâline gelen ÇİAÇ için; çoğunluğu İstanbul'da olmak üzere "vatandaşlar"ının farklı şehirlerde, hatta ülkelerde bulunduğu "global köy" tanımını yapabiliriz. Minyatür global köyün kendi arasındaki toplumsal sözleşmesi de kısa ve özdü. Madde madde sıralamaya çalışırsak:

1. Topluluğun amacı sayıları giderek artan TMK Mağduru Çocuklar'ın mağduriyetinin giderilmesi,
2. Tutuklu kalmalarını gerektirecek bir suçları varsa bile "yetişkin terörist" değil, çocuk olarak yargılanmalarını sağlamak,
3. Bu minvalde gerekli yasa değişikliği için işbirliği içerisinde çalışmak,
4. Amaca ulaşıldığında dağılmak (fesh),
5. Kimse birbirini sevmek zorunda değil fakat eylemler, etkinlikler için gerekli iletişimde, amacı belli bir topluluğa üye olmanın gerektirdiği asgari nezaket kurallarına riayet etmek.

Üniversitedeki toplantının ardından topluca adreslerle iletişime devam etmek yerine bir e-posta grubu kuruldu. e-posta grubu aracılığıyla İstanbul dışındaki şehirlerdeki çocuklara, ailelerine ve avukatlarıyla kurulan iletişimde çocukların durumu, duruşma tarihleri vb. bilgileri hızlıca edinip etkili olacağına inanılan etkinliklerin planlanması ve eylenmesi sürecine giriliyordu. ÇİAÇ'ın TMK Mağduru Çocuklar'ın yaşadıklarına dikkat çekmek, toplumsal farkındalığı artırmak için iki uçlu bir çalışma süreci vardı. Türkiye'nin farklı şehirlerinden (yine çoğunluğu İstanbul'da olan) avukatlar yasa taslağını çalışırken; hukuk dışında farklı alanlarda becerileri olan üyeler özellikle çocukların duruşma tarihlerinde gerçekleştirilecek panel, dinleti, sinema-belgesel gösterimi, dans ya da tiyatro gibi performans (çok hızlı hareket edilmesi gerekiyorsa basın açıklaması) etkinlikleri için çalıştı. Aynı zamanda yine avukat, sanatçı, gazeteci, yazarlardan (her seferinde mümkünse farklı isimlerden) oluşan bir grup da Cumhurbaşkanlığı ve TBMM düzeyinde randevular için uğraştı.

STK eylemlerinin etkisiz, üstüne bir noktadan sonra bıktırıcı imza kampanyaları ve basın açıklamalarından ibaret kaldığı bir dönemde sayılan

etkinliklerin basına ve kamuoyuna etkisi tahmin edilebilir. Burada etkinlik organizasyonunun işleyiş sürecini biraz açmak gerekiyor; bir ya da birkaç TMK Mağduru çocuğun duruşma tarihini ailesi ya da avukatı aracılığıyla öğrenildikten sonra:

1. Üç, beş kişi bir araya gelip karar vererek bile bulunduğu şehirde, bölgede etkinlik düzenleyebilir,
2. ÇİAÇ grubuna bilgilendirme iletisi gönderilir ve yapılacak etkinlikle ilgili öneriler e-posta grubu üzerinden, gerekliliği halinde vakit varsa bir araya gelerek tartışılır,
3. Genellikle hızlıca karar alınan eylem ve etkinliğe kimlerin katkı vereceği yine grup üzerinden yapılan istişare ile belirlenir,
4. Etkinliğe katılacak konuşmacı (psikolog, avukat, sosyolog, gazeteci, siyasi, sanatçı) ile telefon ya da e-posta aracılığıyla irtibata geçilir,
5. Etkinliğin afiş tasarımı, basına gönderilecek metin ve duyurusu için çalışmaları yapan gönüllülere ulaşılır,
6. Etkinlik yapıldıktan sonra bilgiler basınla paylaşılır, sosyal medyada olduğu kadar yazılı ve görsel medyada yer alması sağlanırdı.

Binlerce insanın üye olduğu, her bir üyenin posta kutusunun gün içerisinde onlarca (belki daha da fazla) ileti ile dolduğu göz önünde bulundurularak, ÇİAÇ e-posta grubunda yalnızca TMK Mağduru Çocuklar'la ilgili günde iki iletiden fazlasının paylaşılmamasına özen gösterildi. Olumlu, olumsuz kişisel cevapların da yalnızca muhatabına gönderilmesiyle uzayan faydasız tartışmaların önüne geçildi. Bütün bu süreçlerde internet; diğer STK'lar ve kurumlara duyurular için e-posta, yine kurumlar (yazılı ve görsel basın, meclis) ama daha çok bireylere, "sokaktaki insana" ulaşmak için sosyal medya aracılığıyla işlerin hızını ve etkisini güçlendirdi. Belli bir zamandan sonra insanlar "taş atan çocuklar" yerine TMK Mağduru Çocuklar demeye başladılar. Hatırlamak gerekirse çocukların kasten ve planlayarak suç işlemeyeceği olgusu göz önünde bulundurularak ortaya çıkarılan "suça itilen çocuklar" kavramı da bu sıralarda tartışılmaya ve ardından kullanılmaya başlanmıştır.

ÇİAÇ üyelerinin farklılığı, bireylerin kendi dinamikleriyle hareket etme özgürlüğü sivil hareketlerdeki alışageldiğimiz hantallığı bir nebze de olsa ortadan kaldırmış; bu tür platformlarda kendiliğinden ortaya çıkan hiyerarşiyi bir yere kadar engellemiştir. Sivil hareketlerin maalesef doğasına işlemiş hiyerarşi arzusunun ortaya çıkmaya başlamasıyla TMK yasa değişikliğinin aynı günlere rastlaması bu anlamda bir lütuftu: ÇİAÇ tam da bu aşamada kendini fesh ederek en başından kararlaştırıldığı gibi dağıldı. ÇİAÇ'tan geriye basılı olarak bazı üyelerde bulunan (Çoğunluğu hâlâ bilgisayarlarda,

e-postalardadır.) tanıtım materyalleri ve iki yıla yakın süre içerisinde gerçekleştirilen etkinliklerin listelendiği (yine dijital) bir rapor kaldı.

Birlikteliğin çocuklar için devam etmesinin yararına inanan ÇİAÇ üyesi bazı isimler, Çocuklar İçin Adalet Takipçileri adıyla başka bir e-grup kurdu. Ancak etkileşim, iletişim ve çaba yetersiz kaldığından herhangi bir sonuca ulaşmadan kendiliğinden sessizliğe büründü.

Daha etkili ve hareketli bir diğer grup da devletin kolluk gücüyle ölümüne sebep olduğu çocuklar için kurulan Bir Göz De Sen Ol İnisiyatifi'ydi. Maalesef, etkili eylemleri ve web sayfasıyla sosyal medyada çektiği dikkate rağmen bu grup da çok uzun soluklu olmadı.

Barış İçin Vicdani Ret Grubu

> Bu iletişim grubundaki herkesin vicdani reddini açıklaması ya da açıklayacak olması gerekmiyor kuşkusuz. Son otuz senedir on binlerce insan canının savaş ekonomisine, savaş zihniyetine kurban edildiği, bu ölüm ekonomisine vergilerimizle doğrudan bizim de suç ortağı edildiğimiz Türkiye'de, "kadın vicdani reddi"nden çıkarak, "vicdani-total red"de, "savaş karşıtlığına", "şiddet karşıtlığına", "militarizme", şiddetin özellikle kadına, çocuğa, diğer canlı türlerine uygulanmasının fallosentrik, milliyetçi, devletçi, ırkçı, heteroseksist, türcü kökenlerinin militarizmle ilişkileri üzerine fikir teatisinde bulunabileceğimiz, haberleşebileceğimiz bir grup.
>
> Bu grup oluşumu önce, bir grup Müslüman kadına yazılan özel bir mektupla başlamış, daha sonra bu kadınlardan gelen talep üzerine mektup her inançtan ya da inançsız, her ideolojiden, her etnisiteden, her sınıftan kadınlara genişlemiş ve bir iletişim grubu kurma fikrine evrilmiştir.

Barış İçin Vicdani Ret grubunun kurulması aşamasında yazılan çağrı metninden alınan bu cümleler grubun kurucularından ve davet metnini kaleme alan Mehmet Atak'a ait.

Tek tek bireylere gönderilerek cevap veren "Gruba katılmak istiyorum, vicdani reddimi açıklamak istiyorum." diyenlerin çoğalarak, iki bini aşkın insanın bir araya geldiği Barış İçin Vicdani Ret e-posta grubunun işlevi; vicdani retçilerin kendi aralarındaki iletişimi sağlamak, vicdani retçilerin davalarını takip etmek, duyurmak, dayanışma ve vicdani ret hakkında toplumsal bilinci yükseltme eylemlerini (panel, kongre, basın açıklaması vs.) organize etmek şeklinde özetlenebilir. Özellikle 2009-2013 arasında faal olan grubun son etkili eylemi ise üyeleri ve grup dışındaki antimilitarist bireylerden aldığı cümlelerle bir kitapçık bastırmasıdır. Kitabın hazırlanması sürecinde farklı ideoloji ve yaşam biçimlerine sahip isimlerden "Askere gitmeyin çünkü..." diye başlayan cümleyi kendi düşünceleri doğrultusunda, kendi kelimeleriyle

tamamlamaları istendi. Gelen üç yüz üzeri cevap kitapta bir araya getirildi. Bir internet sitesi (askeregitmeyin.com) kuruldu, basın açıklaması ile geleneksel ve sosyal medya üzerinden paylaşıldı.

Kadınların vicdani ret metinlerinin de korunduğu Barış İçin Vicdani Ret grubu hâlen bir iletişim grubu olarak varlığını sürdürmektedir.

ÇİAÇ, Bir Göz De Sen Ol ya da Barış İçin Vicdani Red Girişimi'yle ilgili bir tivit, bir not-ileti, bir gazete yazısının sosyal medya ile anında onlarca kişi tarafından paylaşılması, e-posta grubuyla binlerce insana ulaşması yetkili merciler ve kamuoyu üzerinde epeyce etkili olur, oldu da. Bir e-posta grubunda kampanyaya katılan beş bini aşkın insanın varlığı bile o zamanlar için güçlü bir etkiydi. Sosyal medya ve e-posta ile alınan tepkilerin çoğu olumluydu ancak olumsuz, faşizan tepkiler de az değildi.

ÇİAÇ etkisiyle başlayan televizyon programı Ötekileştirme'nin bir bölümü dolayısıyla bir iki isme dava açıldı, yine Barış İçin vicdani Ret Grubu'ndaki üyelerin cümlelerinden oluşan "Askere Gitmeyin Çünkü" kitapçığı dolayısıyla da kitabın hazırlayıcısı görünen Av. Mehmet Ali Başaran'a da beraatla sonuçlanan bir dava açıldı.

Teknoloji, insan duyularından herhangi bir tanesini öne çıkmaya zorlar; aynı anda öteki duyular ise zayıflatılır ya da geçici olarak tümüyle ortadan kaldırılır. Bu süreç, insanoğlunun kendi uzantılarına, ilahi niteliğin bir biçimi olarak tapınma eğilimini bir kez daha hayata geçirir. Yeterince ileri gidildiğinde de böylelikle insanoğlu "kendi makinasının bir yaratığı" hâline gelir (McLuhan, 2001, s.25).

Teknoloji çağının bireyi yadsımaya çalıştığı ama kaçamadığı aidiyet arayışına bir çeşit (geçici, farklı farklı aidiyetler –ki özgürleştirici bir yandan-, bir yanılsama bile olsa) karşılık buldu. Ancak aynı hızla fark edildiği gibi insan internet teknolojisinin yarattığı yalancı gerçeklik evreninin kurallarıyla yaşamaya başladı. Birkaç cümlelik bir ileti, birkaç kelime, bir fotoğrafla bilgiyi kazandığına (öğrendiğine), yaydığına (öğrettiğine) ve etkili olduğuna inandı. Sosyal medya agorasında taraftarları (inananları) olduğu sanısıyla kendisinde bir güç vehmetti. Bunun sonucu itibariyle eline bir cetvel alıp diğerlerini (ötekiler) düzeltme hakkını buldu. Galiba yalancı gerçeklik dünyası insanlarının bir an önce yüzleşmesi gereken en önemli dezavantaj da bu yalancı güç, bilgi ve üstünlük zannı. Elbette bu evrenden, kurallarından vazgeçemeyeceğiz. Birkaç parçaya bölünen birey biraz "ora"da, biraz "bura"da yaşamayı, etkilenmeyi, iki evren arasında etkileşimde kalmayı sürdürecektir. Bu etkileşim sürecinde bilgisayar ve telefonun bir makine, makine düzeneklerinin, kabloların ucundaki "kullanıcı"nın bir insan: makinenin yaratığı değil kullanıcısı olduğunu unutmadan üretmek faydalı olacaktır.

Sevde Kaya*

DİJİTAL KÜLTÜR ÇAĞINDA TOPLUMSAL HAREKETLER

Toplumsal hareketler çoğu zaman içinde yaşanılan toplumda meydana gelen derin ve köklü değişimlere tepki olarak gerçekleşmektedir. Bu hareketlerin oluşma aşamaları, amaçları, eylem stratejileri, talepleri ve sonuçları birbirinden farklı olduğu için toplumsal hareketlere genel bir tanım getirmek güçtür. Ancak sosyal bilim literatüründe toplumsal hareketler tarihsel perspektifte eski ve yeni toplumsal hareketler olarak ayrılmıştır. 21. yüzyılda gelişen enformasyon teknolojileri toplumlardaki etkileşim biçimlerini önemli oranda değişikliğe uğratmıştır. Bu değişiklikler toplumsal hareketler alanına da yansımıştır ve dijital kültür çağında meydana gelen toplumsal hareketler çoğu zaman yaşanıldığı toplumda anlaşılamamıştır. Dijital kültür çağında meydana gelen toplumsal hareketler, daha önceden yapılmış olan toplumsal hareketler ayrımının yeniden yorumlanmasını gündeme getirmiştir.

Eski toplumsal hareketlerin seyri modern dönemde konumlanmıştır. Ulus devletlerin oluşmaya başladığı, buharlı makinelerin icadıyla endüstri devriminin gerçekleşmesi toplumsal hayatta da ciddi ve geri dönüşü olmayan sonuçlar doğurmuştur. Endüstri devrimiyle birlikte insanlar kitleler hâlinde fabrikalarda çalışır duruma gelmiştir. Fordist üretim rejimi ile birlikte gerçekleşen kitlesel üretim işçilerin katı çalışma koşulları altına girmesine neden olmuştur. Modern dönemde fabrikalar işçileri kontrol ve denetim altında tutmaktadır. Bu dönemde var olan toplumsal hareketlerde kullanılan kitle iletişim araçları, radyo, gazete gibi alıcı ve vericiyi etkileşime sokmayan tek taraflı iletişim araçlarıdır. Bu dönemin toplumsal hareketleri daha çok sınıfsal eşitsizlikler, sınıf çatışmaları konuları üzerinde odaklanmıştır. Bu dönemde sosyalist hareketlerin ön planda olduğunu görmekteyiz. Modern dönemde gerçekleşen eski toplumsal hareketler devrim niteliği taşımaktadır. İşçi hareketleri devleti ele geçirmeyi ve kendi sistemlerini kurmayı amaçlamaktadır. Modern dönemde kitleler devrimci proleterler olarak devleti ele geçirmeyi hedefliyorlardı.

Yeni toplumsal hareketler, 1970'lerin ortalarından beri gelişmekte olan barış hareketleri, feminist hareketler, çevre hareketleri ve yerel özerklik

* Sakarya Üniversitesi Kültürel Çalışmalar Yüksek Lisans Öğrencisi

hareketlerini açıklamaya çalışan kuramcılar tarafından geniş kabul görmüştür. Ancak hareketlerde gerçek anlamda yeni olanın ne olduğu ve bu yeniliğin siyasal etkileri tam olarak açıklığa kavuşturulamamıştır (Cohen, J. 1999). Bir olgunun yeni oluşu, kendi özgün yapılanmasının, benzer ve eski olarak tanımlanan olgudan ayrıştığı noktada belirginleşecekti. Bu hareketlerin eski hareketlerden farklı olarak söyledikleri ilkeleri vardı. 1990'lar öncesindeki toplumsal hareketler, eski endüstriyel topluma ait oldukları için eski olarak adlandırılmaktaydı. Yeni toplumsal hareketler ise Touraine'e göre devlet gücünü kontrol etme düşüncesinden uzaklaşması ve sivil ilişkileri dönüştürmeyi hedeflemesi nedeniyle yenidir (Çayır, K. 1999, 16). Yeni toplumsal hareketler de iktidara sahip olmanın aksine olumsuz görünen bir durum sebebiyle iktidarın uyarılması ve iktidardan çeşitli taleplerde bulunmak daha ön planda durmaktadır.

Modern dönemden postmodern döneme geçildiğinde eski hareketler yerini yeni toplumsal hareketlere bırakmıştır. Yeni toplumsal hareketlerde sınıfsal eşitsizlik, işçi hareketlerinin dışında ekonomik boyutun dışında kimlik, cinsiyet, etnisite, kent gibi meselelere odaklanmıştır. Eski hareketlerde merkezde olan sınıf temelli hareketler aşılmış, bütün sorunları çözmeye çalışmak yerine, belli sorunlara odaklanılmıştır.

Yeni toplumsal hareketleri eskisinden ayıran, ekonomik boyuttan çok kimliğe dayalı olması, kültürel eşitsizliği kendine temel alması, ulus-üstü oluşu, kısa sürede gerçekleşiyor oluşu, herhangi bir din, sınıf ve ideolojiye indirgenmemesi, aktörlerin varlıklı ve eğitimli olması gibi özelliklere sahip olmasıdır. Aslında bu ayrışmanın temelinde, moderniteden postmoderniteye ve sanayi toplumundan sanayi sonrası bilişim toplumuna geçiş yatmaktadır (Şentürk, Ü. 2006, 32).

Eski ve yeni hareketlerin konuları arasında birbirinden çok farklı yönleri vardır. Toplumun o anki evresiyle örtüşen hareketlerde 'eski hareketlerin' endüstri devrimiyle, 'yeni hareketlerin' post-endüstriyel dönemle hareket noktası oluşturması söz konusudur. 'Eski paradigmanın egemen olduğu dönemde Batı Avrupa'da ekonomik büyüme, refah dağılımı ve güvenlik politikanın başat konusu olmuştur. Yeni toplumsal hareketlerde ise bu konuların yerini baskın kolektif aktörler, kurumsallaşmış baskı grupları ve siyasal partiler almıştır. Toplumsal ve siyasal çatışmaların çözüm mekanizması kolektif pazarlıklar, parti rekabeti ve temsilî hükümettir (Offe, C. 1999,59). Eski hareketlerde çatışma konuları ekonomik ve politik sorunlardan oluşurken yeni hareketlerde çatışma alanları eşitlik, farklılık ve kimlik sorunları gündem oluşturmuştur.

Dijital toplumda meydana gelen toplumsal hareketlerin bu alanda getirmiş olduğu en büyük yenilik örgütlenme biçiminde gerçekleşmektedir. Dijital kültür çağının toplumsal hareketleri sosyal medya üzerinden hareketlenmekte ve kısa sürede büyük kalabalıklara ulaşabilmektedir. Bu hareketlerin sosyal

medyayı etkin şekilde kullanmasının bir diğer sonucu da, hareketin sosyal medya aracılığıyla anında haber olabilmesi ve bu haberin çeşitli platformlarda yayılarak daha fazla bireye ulaşabilme kabiliyetidir.

Dijital kültür çağının toplumsal hareketleri eski ve yeni toplumsal hareketlerin aksine bir lider, parti, dernek, sivil toplum örgütü etrafında şekillenmemektedir, Dijital kültür çağındaki toplumsal hareketler bir lider etrafında şekillenerek değil çoğu zaman bir sosyal medya iletisi yoluyla haberleşmiş aynı duyguları paylaşan insanların bir araya gelmesiyle meydana gelmektedir.

Dijital kültür çağının toplumsal hareketleri genellikle kendini bir kent uzamı üzerinden gerçekleştirme eğilimindedir. Tunus, Mısır ve Gezi örneklerinde olduğu gibi her ne kadar asıl istekleri bir mekânı işgal edip oraya sahip olmak olmasa da bu toplumsal hareketler bir mekânı işgal edip istekleri olumlu sonuçlanana kadar o mekânda kalma eğilimi göstermektedir (Castells, 2013:99-100).

Dijital kültür çağında toplumsal hareketlerin bir diğer özelliği sürdürülebilir olmamaları ve çok çabuk ortadan kaybolma özelliğine sahip olmalarıdır. Bu sürdürülebilirlik toplumsal hareketi meydana getirenlerin başarıya ulaşsalar dahi başarıya ulaştıktan sonra ortadan kaybolmaları, kendi hayatlarına dönmeleri, sivil toplum, dernek gibi örgütlenmelerde yeniden bir araya gelmemelerini ifade etmektedir. Ayrıca eski ve yeni toplumsal hareketlerde eylemci için kendi isteklerinin yerine getirilmesi itiraz kabul edilmeyecek bir durum iken, dijital kültür çağında toplumsal hareketlerde kimi zaman müzakere etme hatta iktidar müdahalesi sonucu toplumsal hareketi meydana getirenleri taleplerinden vazgeçmesi durumu da görülebilmektedir.

Dijital kültürün soyut ve sanal bir toplumsal düzen meydana getirdiği dönemin toplumsal hareketleri her ne kadar eski ve yeni toplumsal hareketlerden keskin bir kopuşu ifade etmese dahi dijital kültür çağında toplumsal hareket kavramının eskiye nazaran derin bir değişim yaşadığı ve bu değişimin her gün gelişen dijital kültürle aynı doğrultuda ilerleyeceğini öne sürmek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKLAR

Cohen, J. (1999). Strateji ya da Kimlik: Yeni Teorik Tartışmalar ve Sosyal Hareketler. Kenan Çayır (der.), *Yeni Sosyal Hareketler – Teorik Açılımlar*, İstanbul: Kaknüs, s. 109-130.

Çayır, K. (1999) *Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar*, Kaktüs Yayınları, İstanbul

Şentürk, Ü. (2006) Küresel Yeni Sosyal Hareketler ve Savaş Karşıtlığı, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 30, Sayfa 31

OFFE, C. (1999), "Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması" (Haz. ÇAYIR, K.), *Yeni Sosyal Hareketler*, Kaknüs Yayınları, 53-81.

Castells, M. (2013) *İsyan ve Umut Ağları: İnternet Çağında Toplumsal Hareketler*, Çev: Ebru Kılıç, Koç Üniversitesi Yayınları.

Gamze Samutoğlu

SİBERFEMİNİZM

Siberfeminizm doksanlı yıllarda ortaya çıkmış olup Donna Haraway, Sadie Plant, VNS Matrix, OBN gibi temsilcileri tarafından tanımlanmaya çalışılmış bir kavramdır. Sibernetik ve feminizm kavramlarının birleşimi ile oluşan siberfeminizm; Yunanca "yönetici" ve "kılavuz" manasına gelen "kybernets" sözcüğünden türetilmiştir (Fishwick'ten aktaran: Varol, 2014, s.224). Siberfeminizm makine, teknoloji ve siberortamla kadın arasında bağ kurarak bu yolla kadının özgürleşmesinin sağlanacağını ifade eden bir harekettir.

Siberfeminizm içinde bulunduğu üçüncü dalga feminizm hareketi olarak adlandırılan süreçle birlikte kadınların iletişim teknolojileriyle ilişkilerinin nasıl olduğu ve bu teknolojilerin kadın yaşamlarını nasıl etkilediği gibi sorularla ortaya çıkmış ve bu sorulara verilen cevaplarla temellendirilmiştir. Siberfeminizmin kurucu metinleri Donna Haraway'in "Manifesto for Cyborgs" ve Sadie Plant'in "Zeros and Ones" adlı çalışmaları ile Sandy Stone "The War of Desire and Technology" çalışması sayılabilir (Varol, 2014, s.222). Yazılan bu kurucu metinler sayesinde siberfeminizm ile ilgili olarak yapılan tanımlamalar artmış ve bununla birlikte farklı manalarda çeşitli siberfeminizm tanımları oluşmuştur. Bu yüzden de siberfeminizm için ortak bir tanım bulmak zorlaşmıştır. Siberfeminizmi anlamak için bu kurucu metinlerin incelenmesi önemlidir. Tüm tanımların temellerini bu metinler oluşturmuştur. Siberfeminist hareket kurucu metinlerin iki ayrı grupta toplanması ile şekillenmiştir. Bunlardan birinci grubu Sadie ve VNS Matrix oluştururken; ikinci grubu Old Boys Network ve FACES e-posta toplululuğu oluşturmuştur (Galloway'den aktaran: Varol, 2014, s.225). Her iki grubun da temellenmesini sağlayan Donna Haraway'in "Manifesto for Cyborg" metninde açıkladığı sayborg kavramı olmuştur. Haraway sayborg kavramını cinsiyetsiz olarak tasarlamış ve kadınları cinsiyetçi önyargılardan kurtararak hem erkeklere hem de kadınlara yeni bir alan açarken kadın ve erkeğin de eşit bireyler olacağını iddia etmiştir. Haraway sayborg'u manifestosunda kırma bir vücut ve cinsiyetötesi yani tüm kimliklerden arınmış cinsiyetler arasında geçiş yapan ikili bir yapıya sahip çoklu kişilikli olarak ifade etmektedir (Dreagojlov, b.t , s.24). Bu düşüncesini ifade ederken Haraway cinsiyetin olmadığı bir dünya hayal etmiştir. Diğer bir deyişle onun sayborg'u "toplumsal cinsiyet" sonrası bir yaratıktır (Hall'dan ve Bazzichell'den

aktaran: Varol, 2014, s.222-223). Haraway, sayborg kavramıyla kadınlara eril söylemden izole edilmiş hatta eril söylemi de ortadan kaldırmış bir alan sunmaktadır ve kadınların bu alanlar sayesinde erkeklerle eşit olacağına hem de bu sayede özgür olacaklarına inanmaktadır. Yine kendisi "Benim sayborg mitim, ihlal edilmiş sınırlar, güçlü kaynaşmalar ve ilerici insanların ihtiyaç duydukları politikanın bir parçası olacak biçimde keşfedebilecekleri tehlikeli olasılıklar üzerinedir." şeklinde bir açıklama yapmaktadır (Erek, 2009). Dreagojlov'un (b.t) da belirttiği Haraway'in 'cinsiyetsiz bir dünyanın sınırlarını çizmek' gibi bir amacı olmayıp çok yönlü bir sayborg hayal ederek bu sayborg'un 'öteki' dediğimiz her şeyle iletişim kurmaktan korkmadığını söylemek mümkündür. Ünlü mottosu ise şu şekildedir: Bir tanrıça olmaktansa sayborg olmayı tercih ederim (s. 25-26).

Haraway'den başka teknoloji ve teknolojik ortamla birlikte erkeklerin burada da aktif ve baskın rol oynadığını düşünen diğer feministler bu durumun kırılması ve değişmesi için kadınların bu ortamlarda aktif olarak yer alması gerektiği düşüncesinden hareketle internet üzerinde çalışmalar başlatmışlardır. Bunun için sanal ortamda ilk feminist faaliyetle internette kadınlar çevrimiçi hâle getirildi. Siber âlemde feminizmin yokluğuna vurgu yapan Marianne Schnall 1995'te arkadaşlarıyla feminist.com adlı siteyi kurmuştur. İnternet ortamındaki ilk kırılma böylece yaşanmıştır. Daha sonraki süreçte bu siteye olan ilgi artınca *Amy'e Sor* adında bir bölüm açılarak kadınların tüm sorunlarına yönelik faaliyetler yapılmıştır (Morgan, 2003). Bu sayede kadınlar hem çevrimiçi olmuşlar hem de kendi sıkıntılarına çözüm bulabilecekleri bir ortam oluşmuştur. Bu ortamın kadınları özgür kılıp kılmadığı ise hâlâ tartışma konusudur. Ama şunu söylemek mümkündür ki feminist.com siber ortam için bir örnek oluşturmaktadır.

Siberfeminizm hareketinin asıl başlangıç noktasını Sadie Plant (Büyük Britanya kültür teorisyoni) ve VNS Matrix'in (Avustralya) çalışmaları oluşturmaktadır. Bu çalışmalardan önce siberfeminizm kavramının temeli olan sayborg kavramı kullanılmış ve bu kavramdan hareketle siberfeminizm kavramı oluşturulmuştur. Yani siberfeminizmi anlayabilmenin ilk koşulu sayborg kavramını anlamaktan geçmektedir. Haraway'den oldukça etkilenen Plant; teknoloji, makine ve kadınlar arasında bağlantı kurarak teknolojik olarak kadınların tarihsel süreçteki durumlarına bakmıştır. Bu süreci *Zeros and Ones* adlı çalışmasında sembolik bir şekilde açıklamıştır. Türkçeye *Sıfır'lar ve Bir'ler* olarak çevrilen çalışmada Plant sıfırları kadınlar, birleri erkekler olarak sembolize etmektedir. Bu sıfırlar ve birler makinelerdeki ikili sistemden alınmıştır. Burada dikkat çeken unsur ikili sistemde sıfırların 'hiç' olması ve aynı zamanda birlerin yani 'erkeklerin dışındaki her şeyi' ifade etmesi-

dir. Plant kadınları zeki makineler olarak tanımlamıştır (Galloway'den ve Plant'ten aktaran: Dreagojlov, s.26). Yine Plant dijital geleceğin dişil, dağınık, çoklu bir yapısı olan, değişken bir dünya olacağını ve orada birlerin yerini sıfırların alacağını öne dürmüştür. Buradaki altyapıyı bilgisayar sisteminin sıfır ve birden oluşan yapısı meydana getirmektedir. Bu şekilde de teknolojinin erkek egemen yapısından kurtulacağını düşlemektedir (Daniels, Farnendez ve Wilding'den aktaran: Varol, 2014, s. 223-224). Ayrıca Plant kadınlarla internetin doğalarının birbirine benzediğini ve uyum sağladığını ifade etmiş ve bu ortam sayesinde özgürleşeceğine vurgu yapmıştır.

Sadie Plant ile eş zamanlı olarak ortaya çıkan diğer bir siberfeminist hareket 1991 yılında Avustalya'nın Adelaide şehrinde, dört feminist kadın sanatçının kurmuş olduğu VNS Matrix topluluğudur. Bu topluluk Almanya'nın Kassel şehrinde 1997 yılında ilk Uluslararası Siberfeminist Konferansı'nı düzenleyerek ilk siberfeminist manifestoyu da yayımlamıştır. Bu topluluğun amacı teknolojik kültürü çevreleyen egemenlik ve kontrol anlatılarını çözümlemek ve siberortamdaki toplum, kimlik ve cinsiyet ilişkilerini incelemek olarak belirtirken kadınların teknoloji ve sanattaki rolleriyle ilgilenmişlerdir (Galloway, Bazzichelli'den aktaran: Varol, 2014, s.225; Erek, 2009). Siberfeminizmin ne olmadığına dair açıklamalar yapan topluluk OBN (Old Boys Network) adlı sitenin doğmasına yol açmıştır. Bu grup sayesinde yeni medya alanına katkı sağlanırken toplumsal cinsiyet çalışmalarına katkı sağlanmıştır. VNS Matrix'in sanat ve kültür üzerine çalışmaları, olayları, hayal âlemini ve internet üzerinden düzenlenen propagandaları ve bilbordları kapsar (Barrat, 2015, parag.1-3). Bu grup manifestolarında teknolojik kültürü ve onu etki alanına alıp yönetmeye çalışan eril, egemen çevreyi anlayıp bu durumu değiştirecek önlemlerle siber âlemdeki toplum, cinsiyet ve kimlik ilişkilerini incelemişlerdir. Tüm bunların kadınlar üzerindeki olumsuz etkilerini engellemek için yola çıktıklarını belirtmişlerdir (Erek, 2009).

Siberfeminizm ile ilgili olarak üç başlık açmak mümkündür. Galloway (2014), bu üç başlığı teknoloji, beden ve kimlik olarak açıklamıştır: Teknoloji, başlığı altında Wajcman ve Ertung'a (2014) göre dijital teknolojilerin kadınlarla makineler arasında yeni bir ilişki kurmakla birlikte cinsiyet ayrımının ortadan kalkacağı bununla birlikte hem eşitlik sağlanacağı hem de sanal dünya ve internetin cinsiyet farklılığının sonunun geleceği böylece kadınların özgür kılınacağı söylenebilir. Bedenle ilgili olarak da internet ve teknoloji yoluyla beden terk edilerek oluşturulan yeni ortamda internet kullanıcıları yeni kimliklere sahip olmuşlardır. Kimlik konusunda ise siberfeministler kimliğin siber âlemde çok parçalı ve şekillendirilebilir olduğuna vurgu yapmışlardır. Bu şekilde daha eşitlikçi bir ortamın oluşacağını düşünmüş-

lerdir (Passonen, Booth ve Flaganan'dan Aktaran: Varol, 2014, 227-228). Bu tanımlamalardan yola çıkarak Harawa'yin sayborg kavramı ile oluşturmak istediği özgürlük ve cinsiyetsiz bir ortamın oluşması için bu çalışmaların yapıldığını söylemek yanlış olmaz.

Dijital teknolojilerin ortaya çıkması ve bu teknolojilerin erkek egemen olması siberfeminizmin oluşmasını sağlamış ve kadınların da bu alanlarda yer alması için çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların kadınların özgürleşmesini sağlayacağına dair iddiaları birçok çevre tarafından ütopik olarak nitelendirilmesine neden olurken günümüzde de siberfeminist harekete ilgi azalmıştır. Vera Hisney "Bilgisayar odaklı iletişim, bedenden kurtulmayı vaat ediyordu ama bu hiçbir zaman gerçekleşmedi" (Hinsey, 2013, s.27) şeklindeki ifadesinde de açıkça görmek mümkündür ki kadınlar için özgürlük iddiasında olan siberfeministler teknoloji/internet/sanal ortam/makine gibi alan ve araçlarla istedikleri özgürlüklere kavuşamamıştır. Ama şunu vurgulamak gerekir ki siber âlem ile feminizm arasındaki ilişkinin hem teorik hem de fiilî yolla kurulması için öncü olan hareketleri başarılı ya da başarısız olarak değerlendirmeden ele aldığımızda kadınlar için pek çok ilişki şekli ve ortamı oluşturmuştur.

KAYNAKLAR

Erek, A.(2009). Siber Kültürün Olduğu Yerde Siberfeminizme de İhtiyaç Vardır. https://yenimedya.wordpress.com/tag/siber-feminizm/ Erişim: 27.04.2016.

Dreagojlov, V.(b.t). Siberfeminizmin Kökenleri, Tanımları ve Genel Bakış. University of Advancing Technology. http://www.uat.edu/webmedia/pdf/Cyberfem_14066.pdf/ Erişim:11.04.2016.

Hinsey, V.(2013). Girls Get Digital: Critical View of Cyberfeminism. Rtgers University. Vol1, ISS1, ISSN: 2325-4696- PDF. https://www.google.com.tr/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=Girls+Get+Digital%3A+A+Critical+View+of+Cyberfeminism / erişim: 11.04.2016.

New Media Ansikopedisi Mia Consalvo. http://study.sagepub.com/sites/default/files/Ch17_Cyberfeminism.pdf/ Erişim: 11.04.2016.

Richards, A. and Schnall, M. (b.t). Cyberfeminism: Networking on the Net. http://www.feminist.com/resources/artspeech/genwom/cyberfeminism.html / Erişim: 29.0.2016.

VNS Matrix, Selected Curriculum Vitae. http://virginiabarratt.net/VNS_cv.pdf / Erişim: 30.04.2016.

Varol, S.F.(2014). Kadınların Dijital Teknolojisiyle İlişkisine Ütopik Bir Yaklaşım: Siberfeminizm. Yeni Yüzyıl Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo Sinema ve Televizyon Bölümü. http://www.jasstudies.com/Makaleler/1566310267_15-%20Yrd.%20Do%C3%A7.%20Dr.%20Sibel%20F%C3%BCgan%20VAROL.pdf / Erişim: 11.04.2016.

Çağatay Koparal

MARKA KABİLELERİ: YAYDAN SELFIE ÇUBUĞUNA

"Birinci kapı açık renk halı döşeli bir odaya açılacaktı. Tüm zemini kocaman bir İngiliz yatağı kaplayacaktı. Sağda, pencerenin iki yanında dar ve uzun iki etajerin üstünde bıkmadan usanmadan kezlerce ele alınmış birkaç kitap, albümler, oyun kartları, çömlekler, kolyeler, ıvır zıvır bulunacaktı. Sol tarafta, meşe ağacından yapılma eski dolapla tahta, bakır karışımı ayaklı iki giysi askısı, ince çizgili gri ipek döşemeli alçak ve yayvan bir koltukla tuvalet masasının karşısında duracaktı. Banyoya açılan yarı aralık kapıdan kalın bornozlar, kuğu boyunlu bakır musluklar, istenilen yöne çevrilebilir büyük bir ayna, bir çift İngiliz tıraş bıçağıyla yeşil deriden kılıfları, şişeler, kemik saplı fırçalar, süngerler göze çarpacaktı. Odanın duvarları alaca renkli dokuma kaplı olacaktı; yatak İskoç battaniyesiyle örtülü olacaktı. Üç yüzeyi çepeçevre bakır işlemeli bir komodinin üzerinde çok uçuk gri renkte ipek abajurlu gümüş bir şamdan, sarkaçlı, küçük, dikdörtgen bir saat, ayaklı kadeh içinde bir gül ve komodinin alt katında katlanmış gazetelerle birkaç dergi bulunacaktı. Daha ilerde, yatağın ayakucunda, gerçek deriden yapılma iri bir puf duracaktı. Pencerelerdeki tül perdeler bakır raylar üzerinde kayacaktı; kalın yünlü gri güneşlikler yarı yarıya örtülü duracaktı. Oda alacakaranlıkta da aydınlık görünecekti. Gece için hazırlanmış yatağın üzerindeki duvarda, Alsace tipi iki küçük apliğin ortasında asılı duran ve uçan bir kuşu gösteren dar, uzun, olağanüstü siyah beyaz fotoğraf, biraz yapmacıklı yetkinliğiyle göze çarpacaktı."

George Perec-*Şeyler*

Eşya. İnsanlığın medeniyete attığı ilk adımlar, etrafındaki cansız varlıkları hayatta kalıp soylarını devam ettirebilmelerine yardımcı olabilecek nesnelere dönüştürmeleri ile gerçekleşmiş, bu nesnelerin çeşitliliği ve kullanım alanları önce daha çok insanlığın ihtiyaçları doğrultusunda, sonrasında yine insanlığın hayal gücünün sonsuzluğu ile yüzyıllar içerisinde inanılmaz genişlikte bir yelpazeye ulaşmıştır. Belirli eşyaların insan hayatında yeri doldurulamaz bir pozisyon kazanmasının başlangıcı sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan ve günümüze kadar önü alınamaz bir yükselişle ilerleyen seri

üretim kültürünün satılması için gereken reklamcılık, yani pazarlama sektörünün doğuşu ile gerçekleştirmiştir.

Peki, en "ilkel" düzeydeki sosyal insan topluluğu olarak tanımlayabileceğimiz kabilelerden, içinde yaşadığımız modern olarak tanımlanan zamana kadar uzanan bu serüvende sahip olma ve bu yüzden farklı hissetme isteklerinin oluşumu ve değişimi ne tür bir yol izledi? İnsanlığın kabile olarak yaşadığı zamanlarda bir kimse bir meyve ağacı buldu mu bütün kabilesine haber verir, o ağaçtan bütün kabile halkı nemalanırdı. Çünkü kabilenin kuralları böyle gerektirirdi, herkes o meyveden yemeliydi. Kabile hayatının ve dinamiklerinin sorunsuz bir şekilde işlemesini sağlayan şey ise tabii ki dindi. Binlerce kabilenin kendine has binlerce tanrısı, her tanrının ise iyi ya da kötü özellikleri, ödüllendirme ve cezalandırma güçleri vardı. Tıpkı bugün mitoloji diye adlandırdığımız Yunan, Roma ve Viking dinleri gibi. Daha sonrasında dünyanın çeşitli yerlerinde gelişen toplumlar medeniyet seviyelerini birbirlerinden farklı çıtalara yükselttiler ve bu yazının da konusu olan marka kabilelerinin doğuşu yukarıda geçtiği gibi modern pazarlama sisteminin oturtulması ile gerçekleşti. Pazarlama, kabile pazarlaması hâline geliyor. İnternet fenomeninin varlığıyla karşı karşıya olan bir pazarlama ikliminde, kabile pazarlaması katiyen geçici bir heves değil, aksine şirketleri yeniden topluluk avına çıkartmak için gemilere bindiren *Truva* atıdır (Cova).

Modernlik ve ilkellik arasındaki ayrışmanın çizgisini teknoloji çekmiştir. "Sanayi Devrimi", "Bilgisayar Çağı", "Uzay Çağı", ve hatta "Milenyum". 2000 milenyumu ile 1000 milenyumu arasındaki fark insanlığın 1000 yıl daha hayatta kalmasının dışında, tabii ki teknolojik olarak daha öncesinde hiç olmadığı kadar ileride olmasıdır. 2000 milenyumunu 2000 milenyumu yapan şey teknolojiden başka bir şey değildir. Önce kişisel bilgisayarların, sonra internetin, daha sonrasında ise cep telefonunun iyice yaygınlaşmasını temsil eder 2000 yılı. 2000 milenyumunu inşa etmiş olan, çoğunlukla 20. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuş şirketler, aynı zamanda dünya nüfusunun büyük bir kısmının bu marka kabilelere dâhil olmasını sağlayan yapılardır. Bundan ötürü de artık etrafımızdaki gelişmeleri "Tanrılar böyle istiyor" diyerek yorumlamamızda herhangi bir sakınca yoktur.

"Apple'cılar bu güncellemeyi kaçırmasın!

Apple, en son yeni işletim sistemi olan Mac OS X Leopard için bugün bir güncelleme paketi yayınladı. Son güncellemedeki yenilikler neler?"(Haber 7)

Kabilecilik nüfuzlu bir güçtür: bir aidiyet, kimlik, aile, topluluk, takımlar ve uluslar yaratır ama aynı zamanda ayrımcılığa, şiddete, savaşlara ve soykırımlara da yol açabilir (Dixon). Bugün, dünya devi denilen uluslararası şirketlerin kabile tanrılarından ve onların ürünlerini canhıraş bir şekilde

takip edip en yeni sürümlerini satın almayı dört gözle bekleyen müşterilerinin kabile üyelerinden farkı yoktur. Bir marka kabilesi bir markayı beğenenler arasında kurulu sosyal ilişkiler dizisine dayanan özelleşmiş, coğrafi bağlılığa sahip olmayan bir topluluktur (Muniz).

"Sadece Android Kullanıcılarının Sahip Olabileceği 9 Süper Uygulama" (Onedio)

Aynı ürünü kullanan kullanıcılar arasındaki iletişim ve ortak paydada buluşmanın verdiği rahatlık, tohumlarını toprağa ekmeden önce gerekli tapınmalarını yapan ve kurbanlarını veren kabile insanlarının hissettiği rahatlık arasında herhangi bir ayrım yapabilir miyiz? Yüzüne boyalarını sürüp ava giden kabile insanları ile maaşını alıp bir arkadaşıyla teknoloji mağazasından son çıkan bir telefonu almaya giden insanlar aynı etkinlikte bulunurlar. Başarılı markalar kabileler yaratırlar ve başarılı şirketler onları besler (Dixon).

"Android'deki Yeni Virüs Tehlikesi, 1 Milyar Android Cihazı Tehlikeye Atabilir" (Webtekno)

Hatta şu rahatlıkla söylenebilir ki eski zamanlarda kaldığına inandığımız cüzzam ve veba gibi tarih sürecinde insanlığı kelimenin tam anlamıyla kırmış hastalıklar "modern" dünyamızda yerini elektronik cihazları çalışmaz hâle getiren, kayıtlı bütün bilgileri silen yahut üçüncü şahısların menfaati doğrultusunda kullanılmak üzere sızdıran virüslere ve kötü amaçlı yazılımlara bırakmıştır. İçinde yaşadığımız çağda insanlık toplu ölümlere karşı savunmasız değildir ancak basit bir virüs yazılımı bile binlerce hayatı alt üst edebilmektedir. Bu da önümüze yeni bir ikilem çıkartmakta. Sahip olduğumuz teknolojinin, örneğin elimizden düşürmediğimiz telefonlarımızın, ne kadarını kullanıyoruz? Elimizde taşıdığımız, başından kalkmadığımız, hayatımızın bir parçası hâline gelen ve bizi "modern" kabilelerimizin birer üyesi yapan teknolojik aletlerin durmadan geliştirilen özellikleri bizim işimize mi yarıyor yoksa kendisini Tanrılarının mutluluğuna adamış bireyler hâline mi getiriyor? "Baskın hizmet mantığı" dilinde konuşmak gerekirse, bir şirket kabile üyelerini fikirler üretmek suretiyle değerlerin yeniden tayin edilmesi için kullanabilir (Tuominen).

Platon'un aynı anda iki anlama birden gelen durumları tanımlamak için kullandığı *pharmakon* terimi bu sorunun cevabı olabilir. *Pharmakon* Yunan dilinde hem ilaç hem de zehir anlamına gelir ve aynı anda iki zıt durumu birden temsil eder. Evet, teknolojik gelişmeler insanlığa çağlar atlatmıştır, ancak geldiğimiz noktaya bakacak olursak bir kabile etiği içerisinde yaşadığımız da şüphesizdir.

Dijital yerliler, yani bu teknolojinin içerisine doğmuş insanlar, kabile hayatının da içerisine doğmuştur ve doğal olarak ayak uydurmada her-

hangi bir sıkıntı çekmemektedir. Ancak belirli bir yaştan sonra bu teknoloji ile tanışmış bireylerin, dijital göçmenlerin durumu "modern" bir insanın yalnızca bir mızrak ile balık avlamayı öğrenme çabasına benzer. Etrafımızı saran bu teknoloji, tarihin akışını kendi içerisinde tersine çevirmekle kalmamış, aynı zamanda gelecek nesillerin dünyayı algılama şekli üzerinde de çok büyük etkiye sahip olmuştur.

Sonuç olarak, bu aynı anda hem yararlı hem de zararlı olarak görünen teknoloji ve beraberinde getirdiği marka kabileleri, hayatımızın büyük bir kısmını kapsamakta. Kimi zaman insan ırkının geleceğine ışık tutan teknoloji -aya iniş yapan Apollo 11'in bilgisayarı elimizdeki akıllı telefonlardan çok çok geri bir teknolojiye sahipti- kimi zaman da toplulukları -kabileleri- yönlendirmek için kullanılmaktadır. Bu dev evrenin neresinde bulunup ne kadarından faydalanacağımız tercihi ise bizim.

KAYNAKLAR

Bozdoğan, Berkin. "Apple'cılar Bu Güncellemeyi Kaçırmasın!" *Haber7*, 29 Mayıs 2008.

Cova, Bernard, ve Veronique Cova. "Tribal Marketing The Tribalisation of Society and Its Impact on the Conduct of Marketing." European Journal of Marketing 36.5/6 (2002): 595-620.

Kaya, Cenk. "Sadece Android Kullanıcılarının Sahip Olabileceği 9 Süper Uygulama." Onedio. N.p., 17 Nisan 2014.

Onat, Kenan. "Android'teki Yeni Virüs Tehlikesi, 1 Milyar Android Cihazı Tehlikeye Atabilir." *Webtekno*. Aralık 2015.

Perec, George. *Şeyler*. 4. baskı. İstanbul: Metis Yayınları, 2007.

Tuominen, Pasi. "Brand Tribalism – A Netnographic Exploration of Virtual Communities." Tez. Hertfordshire Üniversitesi, 2011.

Umut Osmanlı*

DİJİTAL KÜLTÜR ÇAĞINDA EMEĞİN DEĞERSİZLEŞTİRİLMESİNE BİR ELEŞTİRİ: RICHARD SENNETT'TE ZANAATKÂR KAVRAMI

Sosyal bilimciler tarihin her evresinde içinde bulundukları toplumları yorumlayarak kuramsallaştırmaya çalışmıştır. İçinde bulunduğumuz çağ birçok sosyal bilimci tarafından "enformasyon toplumu" olarak adlandırılmaktadır. Enformasyon toplumu; üretim araçlarının yerine bilgininin ön planda olduğu ve teknolojiye sahip olmanın güçlü olmak anlamına geldiği üretimden ziyade hizmet sektörünün ön planda olduğu, robot teknolojisinin kullanıldığı, bilgisayar-akıllı telefon-tablet gibi teknolojik aygıtların kullanımının yaygın olduğu toplumu ifade etmektedir. Enformasyon toplumunun başlıca özelliklerinden biri de; internet kullanımının toplumsal hayata nüfuz etmiş biçimde yaygın kullanımıdır. Nasıl ki ağır sanayi makineleri endüstri toplumunun simgesi ise enformasyon toplumunun simgesi de bilgisayarlardır. Bilgisayar teknolojisi ve internet kullanımının birleşmesi toplumsal hayatta birçok kolaylık getirmiştir. İnternet teknolojisi zamanla mobil telefonlar üzerinden dahi ulaşılabilir hâle gelmiş ve bireylerin sosyal hayatlarında önemli yer edinerek bir dijital kültür meydana getirmiştir.

Dijital kültür çağı birçok toplumsal pratiğin yeniden tanımlanması gerekliliğini de beraberinde getirmiştir. Dijital kültür çağında arkadaşlık kurma, ticaret yapma, protesto etme, eğlenme, çalışma ve emek bir şekilde çevrimiçi teknoloji ile ilişkiye girerek önceki dönemlere göre çeşitli farklılıklar göstermektedir. Bu tartışmalar içerisinde toplumsal etkisi göz önüne alındığında bekli de en çok söz edilen konuların başında "maddi olmayan emek" gelmektedir.

Dijital kültür çağında üretim, maddi olmayan emeğe dayanan, başta sosyal medya olmak üzere medya teknolojileri üzerinden gerçekleşmektedir. Sosyal fabrikaya dönüşmüş bu kurumlar, kurucularının değil kullanıcılarının

* Sakarya Üniversitesi, Kültürel Çalışmalar Yüksek Lisans öğrencisi

emekleri sayesinde değer kazanmaktadırlar. Emek, hayvansı ve içgüdüsel değil, amaca yönelik bir etkinliği ifade eder; somut bir girişime ereksellik kazandırarak onu ulaşılmak istenen hedefe yönelten şey bu amaçtır. (Rethel, 2011: 98) Dijital emek, yabancılaşmış dijital çalışmadır... Ticari sosyal medya üzerinde gerçekleştirilen dijital emekte kullanıcılar, nesnel bir şekilde yabancılaşmışlardır çünkü; (a) öznellikle ilişkili olarak, onlar tekel sermaye platformlarını (Facebook gibi) terk etmeleri durumunda tecrit gibi sosyal yarar yitimine mecbur bırakılmışlardır; (b) emek nesneleriyle ilişkili olarak, insan deneyimleri sermayenin denetimine girmektedir; (c) emek araçlarıyla ilişkili olarak, platformlar kullanıcıların sahipliğinde değildir, kullanıcı bilgilerini de metalaştıran özel şirketlerin sahipliğindedir; (d) emek ürünleriyle ilişkili olarak, parasal kâr tekil olarak platform sahipleri tarafından denetlenmektedir (Fuchs, 2015: 501-502). Fuchs' a göre herhangi bir sosyal medya kullanıcısı olmak, herhangi bir sitede vakit geçirmek, paylaşım yapmak sosyal medyada dijital çalışmayı ifade etmektedir (Fuchs, 2015: 358). Ancak kullanıcıların bu emekleri çoğu zaman sosyal platformlarda görmezden gelinmekte, sömürülmekte, hatta platform sahibi tarafından istenildiğinde yok sayılmaktadır. Bu sosyal fabrikaların içerik üreticileri, emek verdikleri platformlarda hiçbir şekilde söz hakkına sahip olmamakta ve yaptıkları işin karşılığında takdir görmemektedirler.

Richard Sennett'in zanaatkâr kavramı: Dijital kültür çağının emeğe ve emeği harcayanlara karşı göstermiş olduğu tutuma eleştiri niteliği taşımaktadır. Dijital kültür çağında emek, değersizleştirilmiş, üreticisine yabancılaştırılmış ve onurlandırıcı özelliğinden yoksun bırakılmıştır. Richard Sennett ise harcanan her emeğin kendi içerisinde önemli olduğunu ve değerli görülmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Richard Sennett'e göre; zanaat, çoğunlukla el işçiliği için kullanılan ve bir keman, saat ya da çömlek yapılırken kalitenin amaçlandığını gösteren bir terimdir. Ama bu fazlasıyla dar bir bakış açısı. Zihinsel zanaatçılık diye bir şey de var, anlaşılır bir şekilde yazma çabası buna örnek gösterilebilir; sürdürülebilir bir evlilik yapmak toplumsal zanaatçılık olarak görülebilir. O hâlde zanaatçılığın kapsamlı bir tanımı şöyle yapılabilir: Bir şeyi o şeyin kendisi için iyi yapmak (Sennett, 2010: 68). Nasıl ki marangozluk ve doktorluk birer zanaat ise iyi yapılan her blog yazarlığı veya sosyal medya kullanıcılığı da birer zanaat olarak kabul edilebilir. Sosyal medyadaki sıra dışı tavırları sebebiyle ön plana çıkan 'Troll Kültürü' bile bir çeşit zanaatkârlık sonucu meydana gelmektedir. Sennett'e göre, zanaatkârlık bağlanılmış özgül bir insanlık durumunu temsil eder. Zanaatkârlıkta önemli olan bir işi sadece iyi olmasını amaçlayarak yapmaktır. Zanaatkârlık bir şeyi güzel yapabilme

becerisi içgüdüsel tutkularla alakalıdır. Bu içgüdüsel tutkuların kuvveti o işin güzelliğini temelden etkilemektedir.

Richard Sennett, zanaatkârlığı yalnızca maddi kavramlar üzerinden ele almamaktadır. Sennet'e göre zanaatkârlık ontolojik bir temele de dayanmaktadır. Bu ontolojik temel zanaatkârlığın maddi olmayan heyecanlarını ayakta tutmaktadır. Bu maddi olmayan heyecanlar zanaatkârlığın zaman ve mekân arasında sıkışmasını engeller. Zanaatkârlık, sanayi toplumunun gelişmesiyle birlikte silinmekte olan bir hayat tarzını akla getirebilir ancak bu doğru değildir. Zanaatkârlık, sürekli temel insan dürtüsüne, kendi iyiliği için bir görevi güzel yapma arzusuna işaret eder. Becerikli el emeğine kıyasla zanaatkârlık çok daha cakalıdır; bilgisayar programcısının, doktorun ve ressamın işine yarar; yurttaşlık ve ebeveynlik dahi ustalıklı bir hüner olarak yaşama geçirildiğinde daha etkin olur (Sennett, 2013: 20). Bu bağlamda ustaca sergilenen her çaba zanaatkârlık olarak tanımlanabilir. Sennett'e göre zanaatkârlık teori ve pratiğin birlikteliğini ahenkli uyumlarını gerektirir. Bu birliktelik meydana gelmeden ortaya iyi bir eserin çıkması mümkün değildir. Diğer tüm emek türleri gibi dijital emek de sunumu esnasında bilgi birikimini ve çabayı gerektirmektedir. Bu sebeple dijital emeğin de diğer emek türlerinden ayrıştırılmaması, en azından dijital emek sarf edenlerin maddi olmasa dahi değerli sayılmaktan mahrum bırakılmaması gerekmektedir.

Richard Sennett'in öne sürmüş olduğu geniş perspektifli zanaatkârlık tanımı, fazlasıyla iyimser hatta romantik olarak yorumlanabilir. Ancak bu durum; bir işi yalnızca o işin kendisine ulaşmak için mükemmeliyetçiliğe yakın bir tutkuyla gerçekleştirmenin toplumsal saygınlığı hak ettiği gerçeğini zedelemeyecektir.

KAYNAKLAR

Fuchs, Christian. (2015) *Dijital Emek ve Karl Marx*, Çev: Tahir Emre Kalaycı & Senem Oğuz, Notabene Yayınları, Ankara

Rethel, Alfred. (2011) *Zihin Emeği Kol Emeği*, Çev: Ayşe Deniz Temiz, Metis Yayınları, İstanbul

Sennett, Richard. (2011) *Yeni Kapitalizmin Kültürü*, Çev: Aylin Onacak, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

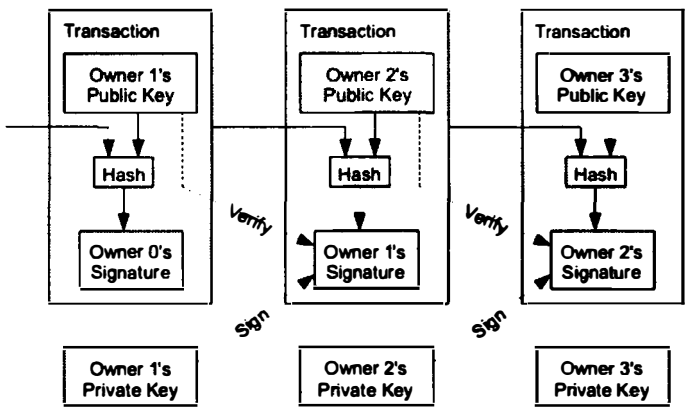
Sennett, Richard. (2013) *Zanaatkâr*, Çev: Melih Pekdemir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

Sennett, Richard. (2014) *Karakter Aşınması*, Çev: Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Cemil Şinasi Türün

TÜRKİYE'DE BITCOIN ALTYAPISI 40 YILDIR VAR!

Evet, yanlış okumadınız! 2009 yılı başında yayınlanmış meşhur bir makaleye dayanan, dünyadaki en önemli para deneyi olan bitcoin'den bahsediyorum. Satoshi Nakamoto ismiyle yayımlanan bu tarihî makalede, bitcoin diye yeni bir kripto para birimi önerilmekteydi. Makalede, bu yeni paranın altyapısı ve çalışma prensipleri detaylı bir şekilde anlatılmıştı. İşte o makalede altyapıyı anlatmak için kullanılan şekil:

Bu resimde her bitcoin sahibinin bir başkasına ödeme yapması durumunda kendi imzasıyla sonraki kişinin dijital imzasının (burada dijital şifreli imza kastediliyor) yanyana konulup "hash"lenmesi (imzaların bir çeşit zincir gibi içiçe damgalanması) görülmekte.

Bu makalenin yayımlanması ve sonrasında olan gelişmelerle dünyada devrim yaratan bitcoin'in burada çok basitçe değindiğim altyapısına bugün verilen isim **block chain**. 2015 yılının ortasından bu yana dünyanın dev bankaları birleşip, kendi blockchain'lerini yapmak üzere bir takım konsorsiyumlar oluşturdular. Yani, halkın parası olan bitcoin'i taklit etme girişimlerinde bulundular.

Bitcoin gerçekten de halkın icadı olan, bankaların ve devletlerin güdümünde olmayan bir para. Çünkü altyapısı olan blockchain bu şekilde tasarlanmış. Özünde bitcoin ve blockchain halkın kendi parasını kendisinin basmasını sağlayan devrimci bir sistem.

İşte bu noktada duralım, birkaç tespit yapalım: Paranın sahibi halk mıdır? Cevap evet, çünkü günlük hayat içinde, ekonomiyi oluşturan bizleriz, halkız. Bizlerin, gündelik ekonomiyi var eden sıradan insanların ortak kabulü olmasa bugün kullandığımız para sistemleri çökerdi. Paranın asıl sahipleri olan bizlerin, ancak sahip olduğumuz bu gücün farkında olmadığımız da meydanda. Âdeta paranın kralları bankalar ve bankerler olmuşlar. Ve kendi gücümüzü bize karşı kullanan finansal yapıları da görüyoruz bolca.

Buna bizim memleketimizin icadı olan bir tanecik istisna var: Vadeli çek. Bilmeyenler için kısaca özetleyelim. Bir bankadan aldığı çek defterinden bir sayfasını yırtan bir tacir, borcunu ödemek üzere çeki yazar ve imzalar. Doğal olarak miktarın üstüne de çeki yazdığı günü yazar. Buraya kadarı tüm dünyada banka çeklerinin normal kullanım biçimidir.

Ancak Türkiye'de bundan en az 40 sene önce bir cin fikirli tüccar, elindeki çeke bakmış ve demiş ki: "Yahu ben bunun üzerine neden iki ay sonrasının tarihini atmıyorum? Atabilirim ki, beni tutan bir şey yok." İşte bu çok basit düşünce ile modern dünyanın belki de bitcoin'den önceki en devrimci para enstrümanı icat edilmiş oldu. Anadolu'nun bir köşesinde de olmuş olabilecek bu devrimci icat sonucunda çek sahibi tüccarlarımız kendi paralarını basmaya başladılar.

Önce bu durum yadırgandı, belki bir süre sadece sınırlı bir çevre içinde kullanıldı vadeli çek, tanıdıklar tanıdıklara verdi ve aldı. Ancak sonra 1980'lerden itibaren çok yaygın kullanılır oldu.

Akademik bir kariyerin sonrasında, nispeten geç olarak girdiğim ticaret hayatında, 1997 yılında, kendilerine site yaptığımız bir holdingin muhasebesi bize ödemeyi 10 vadeli çekle yaptığında şaşkına döndüğümü bugün gibi hatırlıyorum. Elimdeki çeklerin hemen hepsi ileri tarihliydi ve Hakkari'den Muğla'ya bir çok farklı ilimizde keşide edilmişlerdi. Bu teknik tabir, çeklerin ilk defa imzalanması anlamına gelir. Bir çek üzerinde yazan miktar kadar ödeme olarak kullanıldığında, alan kişi de çeki veren kişi de çekin arkasını "kaşe"ler. Yani şirket kaşesiyle damgalar ve imzalar.

İşte, elime gelen çeklerin bazılarının arkasında 6-7 farklı kaşe vardı, hatta birinin kenarına bantla beyaz bir kâğıt tutuşturulmuştu ve imzalar o kâğıtta devam ediyordu. Dilimi yutuyordum! VATANDAŞ ALENEN PARA BASMIŞTI. Ve bana bir holding bu şekilde yarı illegal bir enstrümanla ödeme yapmıştı.

Standart bir ülkede para basma yetkisi Merkez Bankasındadır. Devletin yetki verdiği bankalar da Merkez Bankasından aldıkları özel bir izinle ayrıca para basabilirler. Mesela siz gidip de bir bankadan konut kredisi aldınız diyelim, o bankanın hesabınıza ev alın diye yatırdığı parayı banka yoktan var eder. Size parayı verirken de fatura kesmez, "dekont" denilen bir kâğıt imzalatır. Fatura kesmediği için de kredi üzerinden sizin gibi vergi ödemez. Bankaların vergilendirilmesi özeldir, başka türlü olur.

Ancak, Hakkari'de bir tüccar, adı Sedat Bey olsun, 10,000 liralık mal aldığında, karşılığında üç ay vadeli bir çek yazıyorsa, o üç ay boyunca (diyelim) on el değiştirecek olan o çekle toplam 100,000 liralık borç ödenecektir. Bu durumda Sedat Bey, vade sonunda kendi hesabından ödenecek 10 bin lira haricinde kalan 90,000 TL'yi sistem dışından yaratmış, yoktan var etmiş demektir.

İşte bana 1998 yılında dilimi yutturan, kendisi Merkez Bankası ya da banka olmayan tüccar Sedat Bey'in yoktan var ettiği bu 90,000 TL'yi fark etmemdi. Bitcoin'in altyapısı olan, yukarıya şeklini de koymuş olduğum blockchain'in de, aynı vadeli çeklerin arkasındaki "kaşe"ler gibi yan yana dijital imzayla imzalanmış, zincirlenmiş olduklarını fark ettiniz mi? Özünde blockchain, vadeli çekin analog (dijital olmayan) versiyonudur diyebiliriz.

Bu benzetmenin sadece çeklerin arkasındaki imzalardan ibaret olmadığını vurgulayıp, madde madde benzerlikleri ve farkları yazalım:

1- Blockchain'de de vadeli çeklerde de, alan ve veren kişiler yanyana imzalarını atıyorlar. Yani kim kimden çek/bitcoin almış biliniyor. Tüm kaşe basanlar gerektiğinde gidip bulunabilir. Bitcoin'deki imzalar şifreli elbette, ama kimlikleri gerekirse devletçe bulunabilir.

2- Türkiye'de işletmeden işletmeye ekonomik aktivitenin temel enstrümanlarından biri, belki de başlıcası olan vadeli çek'lerde ortalama elden ele geçme frekansı (ki buna iktisatçılar "velocity" derler) 13'müş. Oysa ki Türk lirasında bu sayı 8, USD'de 6 (her ikisi de M1 için velocity değerleri). Bitcoin için ise velocity 5'ten az. Bitcoin, gündelik hayatta, sokakta kullanılan bir para değil, daha çok yatırım amacıyla ya da kendi millî paranızdaki kaybı engellemek için başvurulan bir araç. Bu nedenle de kullanım frekansı sokakta kullanılan paraya göre daha düşük.

3- Bitcoin'in tasarlanma amacı gündelik hayatta, bakkalda eczanede alışverişte kullanılması değil. Tasarlayan kişi ya da kişiler, öncelikle bitcoin'i bir yatırım aracı olarak görmüşler. Bu nedenle de, bitcoin'in sıfırdan büyük bir değeri olması tasarımcısı için çok önemli bir tasarım kriteri olmuş. Oysa ki vadeli çek, bugünkü borcun ödenmesini yarınki değerden daha önemli gören bir araç. Elime

verilen 10,000 TL'lik vadeli çeki hemen yarın birine borcumu ödemek üzere kullanabilirim. Karşımdaki de seve seve alır. Üç ay sonra vadesi geldiğinde gerçekten hesapta 10 bin lira olup olmayacağı sorusu iki taraf için de üç ay ötelenmiştir.

4- En ama en önemli benzerliği de son olarak tekrarlayalım: Hem bitcoin hem de vadeli çek, vatandaşın sisteme alternatif para basmasıdır. Bu konu tartışma götürmez ve bu iki enstrümanı temelde birbirine çok benzer kılar.

Blockchain'le kısa vadede başedemeyeceğini anlayan global bankalar sonunda kendileri blockchain yapmak üzere bir iki yere yatırım yaptılar, yazının başında belirtmiştim. Vadeli çek'in de sonradan ticaret kanunlarında değişiklik yapılarak uygulamaya uygun hâle getirildiğini de ekleyelim. Atasözü ne der? "Bükemediğin eli öpeceksin".

Ali Rıza Çam*

BİLİŞİM IŞIĞINDA YARGININ GELECEĞİNE YÖN VERMEK

Dünyada durmaksızın hızla artan yeni teknolojik gelişmeler ve bilhassa hayatımızın bir parçası hâline gelen internetin yaygınlaşması insanların hayatlarını kolaylaştırmış, devlet hizmetlerinin daha etkin, verimli ve hızlı bir şekilde vatandaşlara götürülmesine yol açmıştır. Teknoloji sayesinde zaman ve mekân kavramı oldukça değişmiş, insanlar ve toplumlar arası etkileşim ve iletişim de oldukça artmıştır. Yargısal görev icra eden kurum ve kişiler de görev alanları içinde kalan hizmetlerin sunumunda teknolojiden yararlanmak hususunda kendilerini mecbur hissetmeye başlamışlardır. Zira suçla mücadelenin etkin bir şekilde yapılabilmesi için suçlulardan daha iyi bir şekilde teknolojiyi kullanmak gerektiği anlaşılmıştır. Dolayısıyla kamu hizmetlerinin sunumunda çağı yakalamak ve çağdaş kurumlara sahip olmak için sürekli gelişen teknolojileri takip etmek ve yeni gelişmeleri kendi görev alanlarına yansıtmak kamu kurumlarının görev tanımları içine girmeye başlamıştır. Bu anlamda yargının geleceğine yön verebilmek için bilişimin ışığından faydalanmak bir zaruret hâline gelmiştir.

En genel şekliyle, bilişim teknolojisi, bilginin mevcut bilgisayar ve telekomünikasyon teknolojileri ile işlenmesi olarak tanımlanmıştır (Akpınar: 46). Bilişim teknolojisi kullanımının her alanda önemli sonuçları bulunmaktadır. Bu sonuçlardan biri de; işletmelerde üretim ve iş süreçlerini değiştirmesi, çalışanları yavaş ve katı kâğıt işlemlerinden kurtarmasıdır (Gates, 1999: 53). Başka bir deyişle; yaratıcı, yenilik getirici ve etkinlik sağlayıcı özellikleri ile bilişim teknolojisi üretim ve iş süreçlerine egemen olma eğilimindedir. Bilgisayar destekli tasarım ve üretim teknolojileri, telekomünikasyon ağları, uzman üretim sistemleri, bilgiye dayalı dağıtım organizasyonları, organizasyonlar arası bilgi sistemleri multimedya ve yönetici bilgi sistemlerini ön plana çıkartmaktadır (Akgeyik, 1998: 27). Bu bağlamda yeni teknolojik sistemleri kullanan örgütlerin yaşam döngülerinde iyileşme görülerek ömürlerin uzadığı da söylenmektedir (Haşıloğlu, 1999: 23).

* Dr. Çanakkale Cumhuriyet Savcısı

Teknolojinin hayatın her alanına girdiği, internetin ise yaşamımızın vazgeçilemez bir parçası hâline geldiği günümüz "bilişim çağı" olarak adlandırılmaktadır. Bu çağda bilişimden faydalanmak suretiyle kamu hizmetlerinin sunumunda kaliteyi, etkinliği, verimliliği, hesap verilebilirliği, basitliği ve şeffaflığı sağlamak, bununla birlikte bürokrasiyi azaltmak ve kaynakları yerinde kullanmak 'olmazsa olmaz' bir olgu olarak ön plana çıkmaktadır. Gelişen teknoloji karşısında adalet alanında hem işleyiş hem kanunlar hem de uygulayıcıların algıları değişmiş ve değişmeye devam etmektedir (Lloyd, 2000: 40). Bu değişime ayak uyduramayan hukuk sistemleri zaman içinde işlemez hâle gelecek, bu da hukukun teknoloji karşısında mağlubiyeti sonucunu doğuracaktır (Weeramantry, 1998: 47).

Adli birimler suçla etkin bir şekilde mücadele edebilmek için en az suç örgütleri kadar hatta onlardan daha fazla teknolojiden yararlanmaları gerektiğinin bir zorunluluk olduğunun farkına varmışlardır. Bu farkındalık kurumların kendi iş ve işlemlerinde teknolojiden faydalanmak üzere bilişim sistemleri geliştirmelerine yol açmıştır. Adalet hizmetlerinde teknoloji kullanımını hedefleyen sistemler bütünü e-adalet olarak adlandırılmış ve bu kapsamda Türkiye'de örnek bir sistem olan UYAP Bilişim sistemi geliştirilmiştir.

Dünyanın neredeyse pek çok ülkesinde yıllardan bu yana yargısal süreçlerin çok uzamasından, karmaşık olmasından ve yolsuzluklardan şikâyet edilmektedir. Bilişim teknolojilerinin ise bu sorunların çözümünde anahtar rol oynayabileceği düşünülmektedir (Reiling, 2009: 17). Geleneksel metotlar kullanılarak yürütülen adli soruşturmalarda vatandaşların pek çok hak kaybına uğradıkları bir vakıadır. Bilişim çağında yeni teknolojik gelişmeler adli kolluk dâhil tüm yargı birimlerini olumlu etkilemektedir. Bu sayede suç ve suçlu ile mücadele kavramları değiştiği gibi toplumdaki 'yargı yavaş işliyor' algısı da değişmektedir. 'Bilişimden faydalanan yargı' algısında, yargı, insan haklarını ön planda tutan, güvenlik için özgürlükten vazgeçmeyen, vatandaş- mağdur- sanık-polis- hakim-savcı ekseninde modern teknolojiyi azami düzeyde kullanan bir konumdadır (Yıldırım vd.: 14).

Bunun yanında tüm insanlığın topyekûn bir sorunu hâline gelen küresel ısınma probleminin çözümünde de bilişimin oynayabileceği katkılar da gündeme gelmektedir. Zira bilişim teknolojilerinin kullanımı sayesinde insanların resmî mercilere gitmek için tükettikleri enerji ihtiyacı ve çevre kirlenmesi azalmaktadır (Millard, 2010: 39). Bunun yanında kâğıdın yerini alan elektronik araçlar sayesinde de kâğıt tüketimi gittikçe azalmakta, bu sayede orman kayıpları ile çevreye verilen zarar da azalmaktadır. Bilişim sayesinde insanların adli işler nedeniyle seyahat ihtiyacı, kâğıt tüketimi ve bürokrasi azalmakta bunun da çevreye olumlu etkisi olmaktadır. Örneğin Amerika'da

kâğıt kullanımının yüzde 10 düşürülmesi hâlinde gaz emisyonunun 1.6 milyon ton azalacağı bunun da bir yıllığına 280 bin aracın yollardan uzak kalması anlamına geldiği söylenmektedir (www. greenpressinitiative.org, 2014).

Colton yaptığı araştırmada bilişim sistemlerinin yargı işlemlerinde kullanılmasının faydalarını şu şekilde sıralamaktadır: Veri işlemede daha düşük maliyet; bilgiye daha hızlı erişim; bilginin daha geniş bir yelpazede dağıtılması; daha önce elde edilmemiş yeni bilgilerin üretilmesi; veri raporlamada tutarlılık; verilerin bozulmaması; daha önce hiç görülmemiş ölçüde veri envanterinin oluşması; kayıt tutma işlemlerinde kolaylık; karar verme süreçlerine gelen etkinlik (Colton, 1972: 119). Kamu politikalarının geliştirilmesi ve hayata geçirilmesinde etkinlik için anlık ve doğru verilere güvenli bir şekilde erişim çok önemli olup, bilişim teknolojileri bu konudaki ihtiyacı karşılamaktadır (Temür: 502).

Bilişim sistemlerinin kullanımı eski usulde işleyen, etkinlik ve verimlilikten uzak yargı süreçlerine ciddi fayda sağlayacak, yargıya ve adli kolluğa topyekûn modern bir görünüm kazandıracaktır. Bu da toplumda yargıya ve kolluk birimlerine olan güveni arttıracaktır (Oskamp, 2004: 3). Yargı işlemlerinde bilişim sistemlerinin kullanılması; etkin, hızlı, güvenilir, şeffaf ve etik değerlere uygun bir yargı mekanizması oluşturulmasına, hukukun üstünlüğü ile toplumda yargıya güvenin artmasına yardımcı olacaktır (Magnus, 2003: 680). Doğru ve tutarlı bilginin mevzuatın tanıdığı yetkiler çerçevesinde istenilen zamanda hızlı ve kolayca elde edilmesi ve paylaşımı, iş süreçlerinin hızlandırılmasına, elektronik arşivin oluşturulmasına, her türlü idari faaliyetler ile denetim, teftiş ve soruşturmanın hızlı ve etkin bir şekilde yürütülebilmesine dolayısıyla adli kolluk işlemlerinde şeffaflığa katkı sağlayacaktır (Arifoğlu: 7). Diğer devlet birimleri ile adalet birimlerine ait sistemlerin entegrasyonu, bu suretle ihtiyaç duyulan bilgi ve belgelerin elektronik ortamda hızlı ve karşılıklı kontrole dayanan transferi ve bu alışverişin kayıt altında olması kurumlar arası şeffaflık bir nevi oto kontrol anlamına gelmektedir (Henderson, 2006: 466).

"Geciken adalet adalet değildir" ilkesi evrenseldir. Bilişimin sadece günlük yaşantımızı değil, hayatın tüm alanları gibi yargı işlemlerini de hızlandırdığı bilinen bir gerçektir. Bilişim sayesinde yazışma, herhangi bir veriye ulaşma, veri toplama ve akabinde değerlendirme, istatistik hazırlama ve kurumlar arası bilgi belge paylaşımı haftalar ya da aylar süren süreçlerden çok kısa zaman dilimlerine düşürülebilecektir. Bunun yanında fiziksel ortamda yaşanan dosya ya da belge kaybı, çalınması ve yıpranması hususları ortadan kalkmış olacaktır. Bunun yanında elektronik ortamda hazırlanan ve ilgili kişi verilerinin veri tabanından otomatik gelen şablonlar da hız sağlamaktadır. Bu durumda her bir belgenin oluşturulması esnasında tekrar tek-

rar veri girişine gerek kalmayacak, standart form ve belgeler hızlıca ve birbiriyle uyumlu olarak hazırlanabilecektir (Velicogna, 2007: 136). Pakistan adli kolluk birimleri arasında yapılan bir anket çalışmasında ankete katılanların % 85'inden fazlası işyerinde bilgisayar kullanımının işlerini hızlandırdığı ve kolaylaştırdığı cevabını vermiştir (Ellahi ve Manarvi, 2010: 2).

Soruşturma evresinin bilişim teknolojilerinin getireceği kolaylık ile hızlı, etkin ve erken bir şekilde sonuçlandırılması vatandaşların adalete güven duygusunu da arttıracaktır. Adalet zamanında tesis edilecek, eksiksiz olan soruşturma dosyası nedeniyle kovuşturma aşaması da sağlıklı yürüyecek, davalar zamanaşımına uğramayacak, insanlar hak kaybı yaşamayacak ve insanların adalete güveni artacaktır. (Aydınlıoğlu: 36). Bilişim teknolojisi sayesinde yargı birimlerinin bürokratik işlemler ve kırtasiyecilikle geçen gereksiz vakit kayıpları engellenecek ve kolluk asli vazifesi olan suç önleme ve suç araştırma faaliyetlerine konsantre olacaktır (Colton: 194). ABD'de yapılan bir anket bilgisayar kullanan polislerin büyük bir kısmının bilgisayar kullanımı ile gelen faydanın maliyetinin çok üzerinde olduğuna inandığını ve bilgisayar kullanımının performanslarını büyük ölçüde arttırdığını göstermektedir (Colton: 84).

ABD'de St. Louis şehrinde kullanılan 'Saha Gözlem Sistemi' sayesinde kolluk görevlileri müdahale ettikleri olay ile ilgili verileri merkezî bir veritabanına kaydetmektedirler. Bu veritabanına veri olarak olay ile ilgili kişilerin kimlik bilgileri, eşkâlleri, kıyafet vs. tüm bilgileri girilmektedir. Daha sonra meydana gelen olaylarla ilgili bilgiler ile veritabanındaki bilgilerin düzenli olarak mukayese edilmesi neticesi pek çok faili meçhul olayın aydınlatıldığı bildirilmektedir (Colton: 203). Aynı şekilde bir failin suç işleme metodu (Modus Operandi) ya da suç yerinde bıraktığı benzer izlerin de kolluk hafızasına alınmasının suçların aydınlatılmasına büyük faydaları olacaktır. Los Angeles Polis Departmanı tarafından uygulanan PATRIC (Pattern Recognition and Information Correlation) sisteminde işlenen suçlar hakkında kişi, yer, zaman, deliller ve suç metodu gibi bilgiler girilmekte, benzer olaylar hakkında bağlantı kurulmaya çalışılmaktadır (Colton: 207).

Bir bilişim sisteminin faydası değerlendirilirken 3 E ("Three E's"—efficiency, effectiveness, and enabling) yaklaşımı kullanılmalıdır. Verimlilik (Efficiency) bir işin daha az zaman ve emek kullanılarak yapılmasıdır. Etkinlik (Effectiveness,) ise bir işin beklenenden daha iyi bir şekilde yapılması olarak tanımlanmıştır. Bilişim teknolojileri sağladıkları hız, doğruluk, bütünlük ile bu kriterleri karşılamaktadır. Yapılabilirlik (Enabling) ise kişiye daha önceden yapamadığı şeyleri yapma imkânı vermesi olarak tarif edilmiştir. Fiziki ortamda yapılması neredeyse imkânsız olan bir parmak izi

taramasının elektronik veri tabanları sayesinde tüm ülke çapında çok kısa bir zamanda yapılması buna güzel bir örnektir. Dolayısıyla bilişim teknolojileri suçluların yakalanmasını kolaylaştırmakta ve hızlandırmaktadır (Groff ve McEwen, 2008: 11). Yine Amerika'da Center for Digital Government tarafından yapılmış olan bir araştırmada eyaletlerin bilişim kullanımı seviyeleri arttıkça suç oranlarında azalma olduğu görülmüştür (Center for Digital Government; 2005).

Bilişim sistemleri, soruşturma masraflarından tasarruf edilmesini de sağlayacaktır. En basitinden, adli birimler ve kolluk birimleri arasında yapılan her türlü yazışmanın ve veri alışverişinin elektronik ortama aktarılması ile yapılan yazışmalara ilişkin materyal israfının, yazışmaların adli birimlere intikali için kullanılan araç ve istihdam edilen insan gücüne ilişkin israfın, yazışmaya dayalı işlemlerde yaşanan ve telafi edilemez sonuçlar doğurabilecek zaman kaybının önüne geçilmiş olacaktır. Bilişim sistemleri ile kâğıt kullanımı ciddi oranda azalacaktır. Bu sistemler sayesinde adli kolluk görevlilerinin avukatların ve vatandaşların evrak alışverişi için adliye ile kendi mekânları arasında mekik dokumalarına gerek kalmamakta, fiziksel kâğıt sirkülasyonu önemli ölçüde azalmakta, dosya ya da evrak kaybı gibi sorunlar ortadan kalkmakta, evrak ve dosyalara anında ulaşılabilmekte, adli işlemler zamana ve mekâna bağımlı olmaksızın yapılabilmektedir. Bunun yanında dosya ve evrakların saklanması için gereken fiziki mekân ve fiziki arşiv ihtiyacı ortadan kalkmakta, fiziki evrak depolamadan kaynaklanan evrakların yıpranması, kaybolması, bulunması gibi sorunlar da hallolmaktadır. Tüm bunlar adli soruşturma sürecinde yapılan masrafları büyük ölçüde azaltmaktadır. İstenilen bir bilgiye bir tık mesafesinde erişim imkânının olması zamandan da tasarruf sağlamaktadır (Sze, 2004: 55-62). Yine soruşturma sürecinde olayın soruşturulduğu mahalden uzakta bir yerde ya da yurt dışında oturan tanığın ya da diğer ilgililerin video konferans metodu ile yüz yüze dinlenmesi mümkün olacak ve bu kişinin soruşturma mahalline gelmesi için yapılacak harcamalardan sarfınazar edilecektir.

Colton ABD'de pek çok eyalette yaptığı anket ve ziyaretlerde bilişim kullanımının hem vakitten hem de maliyetlerden tasarruf sağladığı, kırtasiyeciliği azalttığı sonucuna varmıştır (Colton: 322). Günümüzde maliyetleri aşağıya çekmenin ve verimi artırmanın en önemli aracının bilişim teknolojileri olduğu yadsınamaz bir gerçek hâline gelmiştir. Bu kapsamda bilişim teknolojilerini etkin olarak kullanan ülkelerin ekonomileri daha güçlü olurken, bilişim teknolojilerinden faydalanamayanlarınki ise daha kırılgan ve zayıftır. Dolayısı ile bilişimin yokluğu ülkeye zaman ve iş gücü kaybı, zayıf ekonomi, karar verme süreçlerinde etkisizlik ve yoksulluk olarak yansımaktadır (Arifoğlu: 16).

Temel olarak bilişim soruşturma işlemlerinin hem esasına hem de kalem işlerine yönelik işlerde kaliteyi arttırmaktadır. Adli mercilerin kullanılan bilişim sistemleri sayesinde soruşturmaya konu olan kişiler hakkında detaylı ve hızlı bir şekilde bilgiye erişimi mümkün olmaktadır (Ellahi ve Manarvi: 2). Örneğin geleneksel metotta hakkında yakalama ya da tutuklama çıkartılan bir şahıs sadece bir bölgede araştırılabilirken, UYAP Bilişim sistemi ve POLNET arasındaki entegrasyon sayesinde bu tür kararlar anında tüm kolluk birimlerine hatta havaalanları kontrol birimlerine kadar giderek soruşturma süreçlerinin hızlanması ve kaçak şahısların yakalanması sağlanmaktadır. Adli mercilerin, önündeki şahsın kamu veri tabanlarının entegrasyonu sayesinde, suç kaydını, seyahat kayıtlarını, hastane kayıtlarını görebilmekte ve bu da soruşturma ve kovuşturmaya etkinlik ve kalite katmaktadır. Bu tür bilişim sistemleri adli ve yardımcı birimlerin yoğun iş yükünü azaltmakta, kalem hizmetlerinin daha etkin ve modern bir şekilde yapılmasına olanak sağlamaktadır (Kiskis ve Petrauskas, 2004: 38).

Avrupa Birliği bünyesinde görev yapan Ortak Araştırma Merkezinin (The Joint Research Center) 2007'deki raporuna göre devlet hizmetlerinde olumlu bir dönüşüme yol açabilecek teknolojiler şu şekilde listelenmiştir: PDA'lar, cep telefonları, robotlar, sensör teknolojisi, dil işleme teknolojileri, radio frequency identification (RFID), biometrik, wi-fi, web technology, sosyal yazılımlar, semantic ve yapay zekâ teknolojileri (Oja: 10). Bunlar arasında yapay zekâ kullanımı dikkati çekmektedir. Bu sistemde bir dava ile ilgili veriler yapay zekâ sistemine girilmekte, sistem üzerine daha önceden kaydedilmiş diğer verileri analiz ederek bu davanın kazanma olasılığı, tazminat miktarı veya dava süresi ile ilgili çıktılar verebilmektedir. Karmaşık olaylarda örneğin trafik kazalarında kusurun tespiti açısından animasyon programlarının delil sunumunda kullanılması hâkim ve savcıların daha sağlıklı bir hukuki değerlendirme yapmasına imkân sağlayabilmektedir. Bunun yanında dosyaların elektronik ortama aktarılması, adalete olan güveni zedeleyen dosya kayıplarını engelleyeceği gibi birbirinden habersiz olarak yürütülen mükerrer soruşturmaları da engelleyecektir.

Hangi işlemin kim tarafından hangi saatte yapılmasına kadar elektronik ortamda kayıtların tutulması, usulsüz işlemleri önleyerek işlemlerin kalitesini de arttıracaktır. UYAP Bilişim Sistemi örneğinde olduğu gibi personelin iş performansının rahatça ölçülebilmesi de kaliteyi arttırıcı diğer bir faktör olacaktır. Ayrıca hem adli kolluk personelinin hem de adliye personelinin çağın gereklerine uygun modern yöntemleri kullanıyor olmaları onların da iş tatminlerini arttıracak ve adaletin tesisine kalite olarak da yansıyacaktır. Bunun da adalete duyulan güven anlamında hem birey olarak vatandaşa hem de topluma yansıması olacaktır.

Bilişim sistemlerinin arşiv ve sorgu özelliği de kolluğun işlemlerini kolaylaştıran bir fonksiyondur. Zira yapılan suç araştırma ve önleme işlevi iyi bir arşiv ve kurumsal hafıza gerektirmektedir. Örneğin işlenen bir suç ya da fail hakkında yıllar önceki bir kaydın kolay bir şekilde bulunabilmesi bilhassa bu araştırmanın hem ulusal hem de uluslararası bazda olması suç soruşturması için çok önemlidir. Örneğin başka bir ülkede uyuşturucu veya kaçakçılık suçundan sabıkalı bir şahsın bir ülkeye girişinde bu bilgilere erişilebiliyor olması, hem önleyici kolluk açısından gerekli tedbirlerin alınması hem de suç soruşturmasında suçun etkin bir şekilde aydınlatılabilmesi için gereklidir (Colton: 187).

Kolluk kuvvetleri kanuni yetkileriyle görevlerini ifa ederlerken insan hak ve hürriyetlerine de riayet etmekle, kişi hak ve hürriyetlerinin, insan haklarının güvencesini sağlamakla da mükelleftir. Kolluk adli bir soruşturma sürecinde vazifesini ifa ederken soruşturmanın süjesi olan kişilerin insan haklarının ihlal edildiği iddiası ile karşılaşabilmekte ve bazen adli ve idari soruşturma tehdidi ile de karşı karşıya kalabilmektedir (Aydınlıoğlu: 2). Bilişim sistemlerinin adli soruşturmaların hem usulünde hem de esasında getireceği kolaylıkla insan hakları ihlali yapmadan soruşturmaları etkin ve hızlı bir şekilde tamamlaması mümkün olacaktır. Bu, toplumun kolluğa olan güvenini arttıracağı gibi suçla mücadeleyi etkin hâle getirecektir.

Bu anlamda vatandaşı ayağına çağırmak yerine bilişim teknolojileri kullanılarak hizmeti mobil merkezler vasıtasıyla vatandaşın işyerine ve ikametgâhına götürüyor olmak, temel hak ve hürriyetler ile insan haklarına saygının bir göstergesi olacaktır (Dündar: 113) . Video konferans sistemi kullanılmak suretiyle evlerinden çıkamayan engelli, yaşlı ve hastaların ifadelerinin alınması, mahkeme ortamında bulunmaktan etkilenebilecek yaşı küçüklerin ya da korkutulan tanıkların da başka bir mahalden sorgulanabilmesi de insan hakları anlamında olumlu uygulamalardandır (Giuffrida, 2004: 748). Hatta ileride video konferans sisteminin mahkemelerin yerini alacağı, hâkimlerin evlerinden duruşmaları yöneteceği, ilgililerin yine video konferansla duruşmaya katılabileceği, yargılamanın yine bu sanal mahkemelerde görülebileceği düşünülmektedir (Wallace: 27). Hatta Singapur'da avukatların belli bazı basit davalara akıllı cep telefonları üzerinden katıldıkları bilinmektedir.

Sosyal medya, günümüzde ve gelecekte hayatımızda önemli bir rol oynamaktadır. Yargı hiçbir zaman trendlerin gerisinde kalmamalı, çağa ayak uydurarak onlardan faydalanmayı bilmeli, sosyal medya araçlarını bilhassa Facebook, Twitter gibi platformları kullanabilmelidir. Vatandaşlar da sosyal paylaşım siteleri aracılığı ile istek, öneri ve şikâyetlerini iletmek suretiyle karar alma ve politika belirleme süreçlerine katılabilecektir (Temür: 525). Sosyal

medyanın etkili kullanılması hâlinde yargıya toplum tarafından duyulan güven artacaktır. Vatandaşlar internet üzerinden hukuki metinlere ve yargı kararlarına erişebilmelidir. Bu da onlara uygulanan işlemlerin yasallığını denetleme imkânı vermektedir. İnternet üzerinden bu kapsamda sunulacak bilgi bankalarında içerik güncel ve zengin olmalıdır. Hatta vatandaşlara yönelik belli bazı hukuki süreçlerde nasıl hareket edeceklerine dair görsel animasyonlar ve materyaller olmalıdır. Bu, vatandaşları adalete yakınlaştıracaktır.

Sonuç olarak başlangıçta maliyetli ve adapte olması zor gözüken bilişim teknolojileri sonuçta maliyetleri azaltıcı, verimliliği arttırıcı, vatandaşa hızlı ve etkin güvenlik/adalet hizmeti sunulmasını sağlamaktadır. Bu anlamda karar verici merciler bu alana yatırım yapmaya, bu konuya önem vermeye devam etmelidirler. Zira bu alana yapılacak yatırım hem bireye hem de devlete olumlu yansıyacaktır. Yaşadığımız bilişim çağında teknolojinin adaptasyonunun ihmal edildiği her noktada yeni sorunlar doğacaktır. 1945 yılında ilk elektronik bilgisayar olan ENIAC yapıldığında dönemin bilim adamları gelecekte ancak çok güçlü birkaç ülkenin belki birer bilgisayara sahip olabileceklerini öngörebiliyorlardı. Şimdi ise herkesin kişisel bilgisayarı bulunmakta, milyarlarca insan küçük bir bilgisayar gücünde olan cep telefonları vasıtasıyla internet üzerinde dünyanın herhangi bir yerindeki bilgiye erişebildiği gibi herkesle etkileşime geçebilmektedir. Bu anlamda hem kurum yöneticileri hem politika üreticiler hem de o kurum bünyesindeki herkes yargının geleceğine hükmedebilmek için "gelecekte daha iyiye nasıl ulaşırım" düşüncesine her zaman sahip olmalılar ve hayallerini kısıtlamamalıdırlar. Türkiye'de bilişimin duayeni Prof. Dr. Aydın Köksal'ın dediği gibi *"Kırk yıllık bilişim düşlerimizin hepsi gerçekleşti; o dündü, şimdi bize yeni düşler gerek."* (Köksal, 2012: 25).

KAYNAKLAR

Akgeyik, Tekin, (1998), *Stratejik Üretim Yönetimi*, Yayın No:181, 1.Baskı, Ekim 1998, İstanbul, Sistem Yayıncılık.

Akpınar, Haldun, (2001), *Enformasyon Teknolojisi ve İşletmecilik Öğretimine Etkileri*, 13.05.2001, http://www.İstanbul.edu.tr/enfor/et.html.

Colton, Kent Winterton (1972), *Police and Computers: The Use, Acceptance and Impact of Information Technology*, Doctorate Thesis, Massachusetts Institute of Technology.

Dündar, A. Nihat, (1998), *Ülkemizde Adli Kolluk Tasarı ve Yaklaşımları*, Adli Kolluk Kuruluş ve Görevleri, Antalya: Antalya Barosu Uluslararası Sempozyumu (1) 1997, Antalya Barosu Yayını.

Ellahi, Abida ve Manarvi, Irfan, (2010) *Understanding Attitudes Towards Computer Use In The Police Department Of Pakistan* The Electronic Journal on Information Systems in Developing Countries, http://www.ejisdc.org, EJISDC (2010) 42, 1, 1-26

Gates, Bill, (1999), *Dijital Sinir Sistemiyle Düşünce Hızında Çalışmak*, Ali Cevat Akkoyunlu (çev.), 4.Baskı, İstanbul, Doğan Kitapçılık.

Giuffrida, Iria, (2003-2004), *Legal, Practical And Ethical Implications Of The Use Of Technology In European Courtrooms*, 12 Wm. and Mary Bill Rts. J. 745, HeinOnline.

Haşıloğlu, Seçuk Burak, (1999), *Enformasyon Toplumunda, Elektronik Ticaret ve Stratejileri* , İstanbul, Türkmen Kitabevi.

Henderson, Keith E. (2006), *Global Lessons and Best Practices: Corruption and Judicial Independence*, in Canivet, Guy; Andenas, Mads; Fairgrieve, Duncan, *"Independence, Accountability, and the Judiciary, British Institute of International and Comparative Law"* , London.

Köksal, Aydın, (2012), *Bilişim Devriminde Türkiye, 1971-2011-2051*, Ankara, TBD Yayınları.

Lloyd, Ian, (2000), *Legal Aspects of the Information Society*, London: Butterworths, Reed Elsevier.

Magnus, Richard, (2003), 'Confluence of Law and Policy in Leveraging Technology: Singapore Judiciary's Experience', *The Symposium: International Conference on the Legal and Policy Implications of Courtroom Technology William and Mary Bill of Rights Journal* 12 Wm. Mary Bill Rts. J., p. 661-680, HeinOnline (2003-2004).

Millard Jeremy, (2010), *The Role and Impact of ICT in Engaging Citizens*, Explorations in eGovernment and eGovernance TURKSAT The First İnternational Conference on eGovernment and eGovernance

Oskamp, Anja; Lodder, Arno R. ve Apistola, Martin, (2004) *IT Support of the Judiciary* Information Technology and Law series, 4 TMC Asser Press, the Hague.

Reiling Dory, (2009) *Technology for justice, How Information Technology Can Support Judicial Reform*, Leiden University Press,

Sze, Thian Yee; 'Singapore', in Oskamp, Anja; Lodder, Arno R.; Apistola, Martin, (2004) *IT Support of the Judiciary*, Information Technology and Law series, the Hague, 4 TMC Asser Press.

Temür, Nuri, (2012) 'İç Güvenlik Politikaları ve e-Devlet', Zahid Sobacı, Mete Yıldız (Ed), *E-devlet, Kamu Yönetimi ve Teknoloji ilişkisinde Güncel Gelişmeler*, Nobel Yayınları, ss. 501-523

Weeramantry, Christopher Gregory, (1998), *Justice without Frontiers: Protecting Human Rights in the Age of Technology, Kluwer Law International* , The Hague.

Yıldırım, Hakan; Kaplan, Volkan; Çakmak, Tuncay ve Üstün, Cem C., (2004), *PolisCE, 2023 yılının Polisiye Gündemi*, Ankara.

Hayri Bozgeyik*

COPYLEFT, COPYRIGHT KAVRAMLARI İLE BUNLARIN DİJİTALLEŞEN YENİ DÜNYADAKİ YERİ VE ANLAMI

Tarihî gelişime bakıldığında, telif hakkı kavramının çoğaltma ve kopyalama ile birlikte ortaya çıktığı, telif hukukunun da, temelde müelliflerin değil, çoğaltanların hakları etrafında şekillenmeye başladığı görülecektir. Bu konuda, kitaplar matbaada basılmaya başlanmadan önceki döneme ait yeterli veri bulunmamaktadır.

Günümüz telif hukuku ise on sekizinci yüzyılın başlarından itibaren şekillenmeye başlamıştır. Bern Sözleşmesi, on dokuzuncu yüzyılın sonlarından günümüze kadar, birçok ülkenin telif hukukunu doğrudan etkilemiştir. Edebiyat ve sanat eserlerinin korunmasına dair olan Bern, ifade şekli ve tarzı ne olursa olsun edebiyat, bilim ve sanat alanındaki bütün eserlere ilişkin bir koruma rejimi öngörmektedir.

İnsan, diğer canlıların aksine, kendine özgü fikir ve sanat yeteneği ile donatılmış bir varlıktır. İnsanın bu yeteneğinden sayısız çeşitlilikte eserler çıkabilir. Telif hukuku, bunlardan sadece bir kısmını konu edinmektedir. Bir ürünün "eser" olup olmadığı, telif hukukunun temel konusudur. Bu, insan tarafından üretilen hangi şeylerin "telif hukuku anlamında eser" kabul edileceği konusudur. Telif hukukundaki genel bakış açısıyla, bir terzinin diktiği elbise veya bir ustanın hazırladığı herhangi bir eşya üzerinde telif hakkı bulunmamaktadır. Eser kategorileri içine giren çalışmalar bakımından ise belli bir koruma eşiği ve koruma şartlarının karşılanması gerekir. Ancak bu durum, telif hukuku tarafından korunmayan, emek mahsulü bir ürün üzerinde korunabilir başka hakların bulunmayacağı anlamına da gelmemektedir.

Copyright – copyleft tartışmaları açısından bakıldığında bu nokta oldukça ilginçtir. Arada, adı konulmuş, fakat zaman zaman belirsizleşen bir çizgi bulunmaktadır. Zira çekilen bir fotoğraf neredeyse her zaman "telif hukuku anlamında eser" kabul edilirken, içinde daha fazla fikir, emek ve yetenek barındıran birçok şey bu nitelikte değildir. İyi ki de değildir. Zira aksi hâlde,

* Doç. Dr. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Ticaret Hukuku Anabilim Dalı

belki de, sahip olduğumuz bir eşyayı, örneğin bir elbise veya çantaya, kullandığımız her gün veya onunla katıldığımız her toplantı için bir bedel vermeye, onları kullanma veya kullandırma bakımından yeni lisanslar edinmeye ihtiyaç duyabilecektik.

Modern telif hukuku, eser üzerinde müellifin inhisari hakları bulunduğunu kabul etmektedir. Buna göre; eser sahibi, eseri üzerinde, eserin üzerinde somutlaştığı eşyadan farklı, gayri maddi çeşitli haklara sahiptir. Bu haklar kısaca mali ve manevi haklar şeklinde tasnif edilmektedir. Kanunlar, bu hakları belli kategorilere ayırmış olsa da, örneğin mali haklar açısından, eserden yararlanma yolları zaman içinde genişlemekte ve çeşitlenmektedir.

Telif kanunları, eser sahibinin inhisari haklarının yanı sıra, bu hakların kanunen sınırlandığı hâlleri de düzenlemektedir. Kamu düzeni, genel menfaat ve şahsi menfaat gibi gerekçelerle, eser sahibinin bazı hakları sınırlı ölçüde de olsa kanunen sınırlanmıştır. Bu yön, telif haklarını geleneksel mülkiyet içinde tanımlanan haklardan ayıran tipik özelliklerden biridir. Eşya hukuku mülkiyetinin de sınırlandığı (irtifaklar gibi) veya ortadan kalktığı (kamulaştırma gibi) hâller olmakla birlikte, telif hukukunda sınırlamalar daha kapsamlı bir şekilde düzenlenmiştir.

Kanunlar geleneksel mülkiyete çok sınırlı müdahale ederken telif hukukunda bu kapsam neden genişlemektedir? Bunun tartışılabilecek, en basit birinci gerekçesi şu olabilir: Telif hakkına konu bir eseri ortaya çıkaran şartların oluşmasında bütün toplumun bir etkisi veya katkısı vardır. Bu, doğrudan veya dolaylı, bazen farkına varmadan bir esinlenme veya ilham alma şeklinde ortaya çıkabilen bir katkıdır. Müellif eserini, birlikte veya içinde yaşadığı, izlediği yahut incelediği kişiler ve olaylar üzerine kurgulamaktadır. Öyleyse telif hakkı sınırlamaları bu katkının bir nevi karşılığı olarak görülebilir.

İkinci gerekçe, korumanın amacı ve koruma dengesi ile ilgilidir. Eser için gerektiğinden güçlü bir koruma, fikri üretkenliği yavaşlatan, hatta durduran bir etki ile geri dönebilmekte, eser veya hak sahipleri için, yeni eserler yerine, yeni davaların peşinde koşmak daha heyecan verici olabilmektedir. Bu hâlde, eserden sınırlı ölçüler içinde dahi olsa yararlanma yolları kapatılan üçüncü kişiler ise durma ile tamamen özgün bir eser üretme ikileminde kalmaktadır.

Daha zayıf koruma telif hakları sistemini anlamsız ve işlevsiz hâle getirebilecektir. Öyleyse, hem telif haklarını hem de bu hakların sınırlanması ile korunan menfaatleri birlikte dikkate alan iyi ayarlanmış bir koruma ve sınırlama rejimi en uygunu olacaktır.

Telif hukukunun yakın tarihçesi incelendiğinde, sınırlamalarının kanundan çıkarılmasını savunanlar kadar, eser sahibinin bazı haklarından feragat

etmesini savunanların bulunduğu da görülecektir. Telif hakları için hukuki ve fiilî olarak daha güçlü bir koruma mekanizması tesis edilmesinin bu ikincisinin ortaya çıkışını desteklediği söylenebilir.

Bu konuda bir başka faktör, telif hukuku rejiminin sonuç itibariyle müellifi değil, baştan bu yana olduğu gibi, daha güçlü bir şekilde çoğaltanlar ile ticarileştirenleri koruyan yönünün ağır basması gösterilebilir. Zira *domatesi ucuza almak isteyen* tüketiciler, üreticinin emeğini inkâr etmemekte, tarladan tezgâha gelinceye kadar domatesin fiyatının on kat artmasına itiraz etmektedir. Bu örnek "eser" bakımından da geçerlidir. Zira müellif veya fikir işçisi de her zaman müstahsil gibi kanaatkârdır. Eserinin, başkalarının elinde, dilinde, gözünde ve hayalinde olması müellifi genellikle en az ondan elde ettiği kazanç kadar mutlu etmektedir. Albümün bedelini kullanıldığı ortama göre belirlemek müellifin değil, tüccarın fikridir. Ev veya işyerinde kullanılan aynı yazılım için farklı lisans bedelleri talep etmek de böyledir.

Copyleft yaklaşımının ortaya çıkmasının gerekçelerini üçe indirgemek mümkündür. Bunlardan birincisi, telif hakları için temelde güçlü bir koruma içeren kuralların dijital dünyanın yeni yöntemleri ile daha da güçlenmesi ve telif kanunlarındaki sınırlamaların (örneğin, şahsen kullanım istisnası) uygulanamaz veya yetersiz hâle gelmesidir. Bazı hakların, hak sahipleri tarafından terk edilmesi bu nedenle bir çözüm olabilir. Zira yazılımlar veya yazılım kontrollü bir çok eser türünde, kilit her zaman satıcının elinde olduğundan, istisnalardan yararlanmak ancak bunların izin verebileceği sınırlar dahilinde gerçekleşebilmektedir.

İkincisi, emeği, telif hakkını ve bir eser üzerindeki fikri hakkı tanımayan yaklaşımlardır. Esere ulaşmanın bir bedel mukabili olması, bunun bazı kimseler için mümkün, bazıları için zor veya imkânsız olması, hiç bir şekilde telif haklarını inkâr etmenin bir gerekçesi değildir.

Üçüncü ve önemli sebep ise, yıllarını vererek hazırladığı eser için aldığı düşük telif ücreti ile bir kaç bedelsiz nüshanın müellif açısından çok kolay vazgeçilebilir olmasıdır. Elbette bunun da altında yatan sebepler vardır. Eser veya eseri ortaya çıkaran yeteneklerinden farklı şekillerde yararlanma imkânı olanlar için bu böyledir. Örneğin, kaset, CD gibi geleneksel ses taşıyıcıları, bir müzik ustası için, eserden mali yararlanmanın asli aracı değil sadece bir tanıtım aracı işlevi görecektir.

Öte yandan, "eserin" fikir ve emek mahsulü olmasının, kanun koyucuyu çeşitli sebeplerle eser sahibinin hakları bakımından pozitif ayrımcılığa sevk ettiği söylenebilir. Türk telif hukuku sistemi bakımından "üç kat tazminat" bunun en tipik örneğidir. Birçok kanun yapma sürecinde olduğu gibi, kanun koyucunun bu tercihi de olması gereken hukuk açısından isabetli değildir.

Hak sahipleri açısından bu düzenleme fikri hakkın ne kadar değerli olduğunun takdir edilmesi şeklinde yorumlansa ve onları ziyadesiyle memnun etse de, sonuç itibariyle koruma dengesini bozan bir etkiye sahiptir. Zira böyle bir ortamda eseri konu alan sözleşme yapmak yerine hak ihlali daha cazip hâle gelebilmektedir.

Gelişen teknoloji ve ekonomik yöntemler, bir eserden önceden tahmin edilmeyecek kadar farklı yollarla yararlanmayı mümkün hâle getirmiştir. Öyle ki, modern telif kanunlarındaki bazı istisnalar neredeyse anlamsız hâle gelmiştir. Zira teknolojik - dijital ürünler bakımından müşteri artık basılı kitap veya tablo vb. örneklerinde olduğu gibi bir "eser" değil, yazılımlarda olduğu gibi sadece sınırlı bir kullanım hakkı yani "lisans" satın almaktadır. Bunun da kullanım şartları satıcı tarafından belirlenmiş ve uygun teknik koruma önlemleri ile donatılmıştır. Başta yazılımlar olmak üzere, dijital formdaki eserler bakımından kontrol tamamen hakları elinde bulunduran yayımcı veya satıcı elindedir. Eserin ticaretini yapanlar, kanunlarda yer alan sınırlı sınırlama alanlarına riayet etmekte zorlanmaktadır.

Sonuç olarak, *copyleft* yaklaşımının telif hukukundaki karşılığının kanuni sınırlamalar olduğunu söylemek mümkündür. Telif hakları korurken, bundan belli kurallar çerçevesinde kişilerin ve toplumun yararlanmasının yolu da kapatılmamalı, bilgiyi ve fikri paylaşmanın kültürümüzdeki temelleri göz önünde bulundurulmalıdır. Bu noktada, telif haklarının henüz tam korunamadığı bir ortamda bazı hakların da terk edilmesinin uygun olmayacağı savunulsa da, uygun bir koruma rejimi tesis edilmesinin problemin çözümüne olumlu katkıda bulunacağı öngörülebilir. Hazırlanmakta olan yeni telif kanunun sadece çeşitli ülkelerden derleme yapmak yerine, yaşanan hayatı ve toplumun gerçek ihtiyaçlarını dikkate alması gerekmektedir.

Alpaslan Azapağası*

SİBER SUÇLAR: YENİ SUÇUN DOĞASI

İnsanlar sevilmek için yaratıldılar. Eşyalar kullanılmak için.
Dünyadaki kaosun nedeni; eşyaların çok sevilip insanların ise kullanılmasıdır.
Cemil Meriç

Giriş: Suçun Doğası

Aristoteles'e göre insan kendi amacına, iyiliğine, mutluluğuna ancak toplum ve devlet düzeni içinde erişebilir. Devletin varoluş amacı da insanın mutluluğundan başka bir şey değildir (Politika, 2014: 27-29). İnsanlar var olduklarından bu yana tamamen bu sebeple; iyi-kötü, doğru-yanlış, zararlı-zararsız gibi nitelendirmelere ihtiyaç duymaktadırlar. Aslında meselenin büyük kısmı, bu nitelemelerin muhtevasının nasıl doldurulduğuyla da ilgilidir.

Platon, antropolojik bir yaklaşımla suçu, ruhun bir tür hastalığı olarak kabul eder ve tedavisinin zorluğundan ve gereğinden bahseder. Aristo, suçluların toplumsal hastalıklara sebebiyet vereceği kaygısıyla suçluyu toplum düşmanı sayar ve onlara merhamet edilmeden cezalandırılmaları gerektiğini savunur. Hippocrates ise insanların fiziki yapıları ile suçlu karakter arasında bir ilişkinin olabileceği ihtimaline değinir. Eski Yunan, suçluyu daha çok filozofik ve teolojik açılardan ele alırken Musevilik ve Hıristiyanlıkta, suçun daha çok teolojik tarafı dikkate alınarak insanın ahlaki, manevi gelişmesi ile suç işlemenin engellenebileceği değerlendirilir (Dönmezer, 2002: 1).

Esasında suçla ilgili kesin bir tavrın varlığı, cezalandırmaların ve çözümlemenin farklılığı herkesçe bilinmektedir. Bunlar arasında bütün toplumların, bütün hukuk sistemlerinin kesiştiği bölümler olduğu gibi farklılıkların olduğu kısımlar da bulunmaktadır. Yani suç zamana, mekâna ve topluma göre değişen bir unsurdur. Bununla birlikte bilişim sistemlerinin hızlı gelişmesi bu üç unsurun farklılığını ortadan kaldırmış; çağı bütünüyle etkileyen bu suç hakkında, bütün toplumların aynı şekilde tavır alması kaçınılmaz hâle gelmiştir.

Elbette insanın olduğu yerde suç vardır ve suç olgusunun dönüşüm süreci kıyamete kadar devam edecektir. Tarihsel metinlerin tümü, zaman içerisinde suç olgusunun değiştiğini ve yenilendiğini anlatıyor. İnsanlığın suç olarak nitelediği fiiller hep aynı amaca, insana ya da insanlığa yöneliyor.

* Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Başkan

Toplumsal ilişkilerin ve üretim biçimlerinin değişmesinden, bilimsel ve teknolojik gelişmelerden kaynaklanan ve daha önce rastlanmayan davranış biçimleri ya da geleneksel suç tiplerinin farklı yöntemler kullanılarak işlenmesi, zaman zaman toplumlara belli oranda savrulma yaşatsa da sonuç değişmemekte ve zaman içinde konuyla ilgili en doğru yaklaşım tespit edilmektedir. Çünkü insanların toplumsal yaşamı sürdürme isteğinden vazgeçebilmesi mümkün değildir. Bu var olma ya da yok olma ile ilgilidir ve insan doğası var olma fikri üzerine kendini bina eder.

Kriminoloji, Sanal Dünya ve Suç

Suç olgusunun farklı disiplinlerin ilgi alanına girdiği açıktır. Her disiplin bu kavramı kendi paradigmasından hareketle açıklamaya çalışmakta ve konuyla ilgili yeni kuramlar ortaya koymaktadır (Kızmaz, 2005:149-174). Bu durumun sebebini suçun tek başına, bağımsız bir yapı olmamasına bağlamak gerekir. Sosyal bir vakıa olarak; sosyolojinin, psikolojinin, psikiyatrinin ve antropolojinin ilgi sahasına giren suç, bu disiplinlerin bütününün yöntemlerini birleştiren kriminolojinin yöntemlerini de içinde barındıran bir yaklaşımla ele alınmalıdır (Yarsuvat, 1976:26).[1] Bu sebeple bu olgu, çok yönlü değerlendirmeyi gerektirmekte ve disiplinler arası yaklaşımı zorunlu kılmaktadır.

Temel olarak 19. yüzyıla kadar kriminolojinin suç ile bağlantısı, dolaylı olarak bilinse de bilhassa bu yüzyıldan itibaren kriminoloji disiplinin varlığı ve yaklaşımları daha somut ve bilimsel bir yapıya evrilmiş, belirgin bir zemine oturmuştur. Suç işleyenlerin davranışlarını bilimsel yöntemlerle değerlendiren kriminolojinin ilgi alanı, tarihsel olarak suç ve suçluluğun çeşitlenmesi ile birlikte genişlemiştir. Çalışmanın konusu olan bilişime dayalı suçlar ise karmaşık ve eklektik özelliği sebebiyle kriminolojik incelemelerde daha da ilgi çekici hâle gelmiştir. Suçun bu nitelikleri, siber kriminoloji adı altında yeni bir disiplinin doğmasına sebep olmuştur. Bu disiplinin ilgi alanı temel olarak, internet üzerinden suç işleyenlerin davranışlarıdır. Bu suçluların davranış şekilleri, suçun işlendiği ülkelerde suçlulukla mücadele konusunda önemli veriler ortaya koymaktadır.

Bilişim alanındaki gelişmelerin olumlu etkilendiği alanların başında kriminalistik gelmektedir. Kriminalistik, teknik olarak suçun aydınlatılması ve suçlunun tespit edilmesini konu eder ve delillendirme eyleminin pozitif bilimlerden yararlanmak suretiyle yapılmasını sağlar. Bilişim alanındaki gelişmeler suçla mücadele için bu alanda önemli fırsatlar doğurmuştur.

Bilim ve teknolojilerin hızlı bir şekilde gelişmesi ve bu teknolojilerin en önemli uygulama alanı olan internetin; buna bağlı olarak uygulama ve etki alanının genişlemesi sonucunda internet, kendi dilini, söylemini, hukukunu

ve yaşam modunu oluşturmaya başlamıştır. Bütün teknolojik gelişmelerde olduğu gibi internetin toplumsal ve kişisel faydalarının yanı sıra, yeni suçların ortaya çıkmasını, siber suçların oluşmasını da kaçınılmaz kılmıştır. Artık gerçek hayatın dışında, sanal hayatın içinde de suç ve suçluların varlığı tartışılmaz hâle gelmiştir.

Çağımızda bilişim olgusu karmaşık bilimsel ve teknolojik paradigmalardan geçerek toplumun önüne gelmiştir. Elbette ki bu sorunun tek değişkeni hukuk dünyası değildir. Diğer beşerî bilimler de tüm ağırlığıyla bu durumla karşı karşıyadır. Bu çok değişkenli yapı, bütün beşerî bilimlerin önünde çözüm bulunması gereken geniş bir sorun yumağı hâline gelmiştir. Çünkü sanal dünyanın sınırları devletlerin sınırları gibi değildir. Sanal dünyada sınırlar ortadan kalkmışken dünyada sınırların hâlen varlığını sürdürmesi, ironik bir şekilde büyük bir sorunu insanlığın kucağına bırakmıştır. Bu sarkastik durum, içinden çıkılması zor olan, yeni, aynı zamanda çerçevesi ve muhtevası kestirilemeyen problemleri beraberinde getirmiştir. Bunu Marc Goodman *Geleceğin Suçları* isimli eserinde "Eski nesil hırsızların, kaçakçıların ve mahkûmların yüzleştiği geleneksel uluslararası engeller, günümüz çevrimiçi dünyada yer almıyor. Kötü niyetli kişiler de istedikleri bir sanal konuma diledikleri gibi girip çıkabiliyorlar." şeklinde ifade ediyor.

Bu problemle başa çıkabilmek için birkaç unsuru da dikkate almak gerekmektedir. Öncelikle bilişim sistemlerinin oluşturduğu sanal dünya, insanlara bireysel olarak çok önemli yaşam avantajları sunmuştur. Daha hızlı iletişim, daha çok ve çabuk bilgiye erişim, yaşam faaliyetlerini daha konforlu yerine getirme, mekân sınırlamasından önemli oranda sıyrılabilme bunlardan bazılarıdır.

Yaşam konforunun artmasının önemli bir parçası da sanal dünyanın bizlere hissettirdiği özgürlük duygusudur. İnsanları en çok bunun cezbettiğini söylemek mümkündür. Bu özgürlük alanının sınırlarının çizilmesi hukuk dünyasının gündemindeki başat sorunu oluşturuyor. Zira insanlığın bu alandaki özgürlüğe daha hassas olduğu bir çırpıda anlaşılıyor. Bu alandaki özgürlükten taviz verme düşüncesi herkesi farklı oranlarda ürpertiyor.

Bir başka sorun ise bazı suçların işlenmesi zaten mümkünken sanal dünya vasıtasıyla bunları yapabilmek daha kolay hâle gelmiştir. Yani bilişimin, suç düşüncesini bir oranda kışkırttığı ya da kolaylaştırdığı söylenebilir. Çok basit bir unsuru ifade etmek gerekirse mesela internette işlenen suçlarla ilgili zanlıların yakalanmasının daha zor hâle gelmiş olması, bu sorunun bir başka önemli boyutudur.

Siber suçların uzandığı mekân hem geniş hem de bilişim dünyasının sınırsızlığına koşut olarak oldukça uzundur.[2] Kullanılan dil ise geçmişte hiç görül-

mediği kadar ortaktır. Bu yönü ile sınır ötesi sorun üretme ihtimalinin oldukça fazla olduğu ortadadır. Dünyanın bu tür bir suçla mücadele için bir orkestra ahengini yakalamasının yakın ve uzak gelecekte oldukça zor olduğu açıktır.

Sanal dünyayla bağlantısı olmayan yaşam alanı nerdeyse yok denecek kadar azdır. Yani artık herkes, hemen hemen her şeyiyle internetin içindedir. İnternette olmayan kişiler, farkına varmadan sanki bilinçli bir yapı tarafından kuşatma ve baskı altında kalmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca belki de iletişim hiç bu kadar serbestleşmemiş ve alenileşmemiştir. Bu sebeple de kötü niyetli ellerin ulaşabileceği figür sayısı oldukça fazlalaşmıştır. 2015 yılı itibariyle dünyada 3 milyardan fazla insan aktif olarak internet kullanırken, yaklaşık 2.1 milyar kişinin sosyal medya hesabı bulunmaktadır. 3.65 milyar kişi ise tablet bilgisayar ya da akıllı telefon üzerinden interneti mobil kullanmaktadır (Jeffbulla: 2015). Ülkemizde ise internet kullanma oranı 2015 yılı itibariyle % 55.9'a ulaşmıştır (Tuik, Ağustos 2015).

Yukarıda ifade edilen tespit ve veriler, sorunun önemli bir parçasıdır ve sadece bireye yansıyan kısmıdır. Kurumların yaşadığı ya da gün geçtikçe yaşama ihtimalinin matematiksel olarak arttığı sorun sayısı da az değildir. Bilişim, bireylere olduğu gibi devletler ve şirketlerden oluşan ekonomik yapılar ya da sivil toplum örgütlerine de inanılmaz imkânlar sunmaktadır. Fakat bu imkânların önemli tehlikeleri ürettiği açıktır. Ülkelerin siber güvenlik teşkilatlarına artan biçimde önem veriyor olması bunun bir kanıtıdır.

Ülkeler, ulusal güvenliklerini teminat altına almak ve tehlikelere karşı hazırlık yapmak zorundadırlar. Günümüzde siber güvenlik, küçük, büyük, gelişmiş ya da az gelişmiş her ülke için önem arz etmekte ve ulusal güvenliğin en önemli parçası hâline gelmektedir. Siber alan, fiziki alan gibi sınırları olan üzerinde tek bir devletin egemenlik kurduğu bir alan olmadığından, gelişen teknolojik imkânlar nedeniyle siber ortamdaki kötü niyetli hareketler önü alınamaz şekilde artmaktadır (Yayla, 2014:196).

Bahsi geçen bilişim sorununun, hukukun çalışma alanına ilişkin tarihsel olarak gerçekleşen en büyük değişim olduğunu söylemek abartı olmayacaktır. Suçlar artık yeni bir zeminde, farklı yöntemler kullanılarak işleniyor, çeşitleniyor ve karmaşık hâl alıyor. Bu değişim bizi hukuk da dâhil olmak üzere tüm alanların fütürolojik yaklaşımlara ihtiyacı olduğu düşüncesine sevk ediyor.[3] Artık geleceğin ancak bu şekilde öngörülebilmesi mümkündür.

Bilişim Suçluları ve Mağdurlar

Bir hukuk sistemi tarafından verilen cezaların niteliği o sistemin devlet felsefesi geleneğine dayandığı oranda cezalandırılan ve suç sayılan olgunun sosyolojisine de bağlıdır. Suç, sosyolojik olarak tanımlandığında toplumun üyesi olan bireyin eyleminin yanlışlığını ifade eder. Felsefi açıdan suç, niyeti

ve sonuçları açısından düşünce tarihi boyunca yüceltilen insan olma durumuna ihanettir. Bu noktada ahlak yargıları ve insani varoluş açısından bir sorgulama söz konusudur (Sarı-Önkal, 2010).

Tüm suç tiplerinde olduğu gibi, bilişim suçların da tam olarak denetleyebilmek için, suçlu profiline ve suç sayılan olgunun sosyolojisine dikkat etmek gerekmektedir. Bilişim suçlularının beyaz yakalılardan oluştuğu dünya genelinde var olan bir kanaattir. Suçlular arasında genç yaştakilerin fazlalığı da bilinmektedir. Bilişim üzerinden işlenen farklı suç tiplerinin ve farklı motivasyonları bulunmasından, farklı meslek gruplarından ya da sosyal çevreden her tür suçluya rastlanabilmektedir.

Ceza adaleti sisteminin sanık odaklı klasik yaklaşımından ayrılarak, mağdur odaklı değerlendirme yapılmalıdır. Suçlu profili, belirtilen şekillerde olduğu gibi suçun mağduru da sanal ortamda yer alsın ya da almasın herkes ya da her kurum olabilmektedir. Bu itibarla bilişim suçları, mağdurlarının geniş kitleler olması, çeşitli ve derin mağduriyetlere yol açması nedeniyle, mağdur bilimi (Victimology) için önemli bir çalışma alanı oluşturmaktadır. Bilişim suçlarında mağdurun rolünün, suçun etkisinin ve mağduriyetlerin giderilme yollarının bilimsel çalışma alanı olarak ele alınması ayrı bir önem taşımaktadır.

Kim Siber Suçun Etkisinde Kalmayabilir ki?

Sabah evden çıkarken evinizin kapısını açık bırakır mısınız? Apartman görevliniz size ait postaları komşularınıza ekmek ve süt servisi ile beraber iletiyor mu? Peki, park hâlindeki aracınızın camlarını kıran birine selam verip, yolunuza devam eder misiniz? Dahası, şirketinize ait malvarlığını bir terör örgütünün finansmanında kullanan iş ortağınızla yeni projeler yürütmeyi planlar mısınız?

Siber suçlar, ilgi alanımızda değil deniliyorsa, tüm bu yukarıdaki sorulara evet yanıtı verildiğinin farkına varılmamış demektir. Nitekim hâlihazırda bir internet korsanı; elektronik posta hesabınıza erişerek kişisel verilerinizin gizliliğini ihlal ediyor, banka hesaplarınız aracılığıyla malvarlığınızı yönetiyor veya sosyal iletişim ağlarında sizin adınızla ahlak dışı yayınlar paylaşıyor olabilir.

Bu risklere rağmen hâlen gazeteler tabletten takip edilmektense, kokusunu duyarak, kâğıdına dokunarak gazete okumakta herkes özgürdür elbette ya da faturalar için otomatik ödeme talimatı vermek yerine banka veznesinde sıra beklemek de bir tercih olabilir. Dâhil olmamak için direnilen sanal dünyanın birilerine ulaşmasına engel olmak o kadar da kolay değildir. Bir başka deyişle, teknolojinin ve bilişim sisteminin sunduğu konforu reddetmekle, yeni dünyanın yeni suçlarına "bilgisiz" ve "kayıtsız" kalmak aynı sonuçları doğurmuyor ne yazık ki.

Bu nedenle, bilgi çağının yeni suçlarına ve bu suçların doğasına ilişkin olarak en azından hukuksal ve sosyal bir farkındalığa sahip olunmalı; dünyada yaşanan teknolojik gelişmelerin hukuk dünyasına olan etkileri takip edilmelidir.

Bilişim Suçları Nelerden Oluşur?

Bilişim ya da siber suçlar tasnifi, bilişim sistemleri ve bunların oluşturduğu ağlar üzerinden işlenen eylemleri içermektedir. Suçluların "inovatif" yaklaşımlarıyla gelişen bu alan kimi zaman bir devletin bilişim sistemlerine zarar vermek, kimi zaman kişisel veya kurumsal veri ya da bilginin ele geçirilmesi, kimi zaman dolandırıcılık ya da hırsızlık gibi farklı yöntemlerle ortaya konulabilecek fiillerin bilişim sistemleri üzerinden yapılması şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Diğer taraftan, siber suçların genel geçer bir tanımını vermek, bu konudaki "bilgiyi" net bir biçimde tasniflemek mümkün görünmemektedir. Ancak, Avrupa Komisyonu, bilgisayar suçlarının en geniş anlamıyla bilgi teknolojisinin kullanıldığı bütün suçları kapsadığını, "bilgisayar suçları", "bilgisayarla ilişkili suçlar", "ileri teknoloji suçları" ve "siber suçlar"ın (coğrafi kısıtlamalardan arınmış bilgi ve iletişim ağlarının kullanılması ile soyut ve "uçucu" verilerin dolaşıma açılması yönüyle) aynı anlama geldiğini belirtmektedir (2005: Mart 2016).

Bunun yanı sıra, Avrupa, Amerika, Asya ve Afrika kıtalarında toplam 190 ülkenin üye olduğu Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatının (İnterpol) siber suç dünyasına bakışı da oldukça önemlidir. Uluslararası seviyede suçların önlenmesi, suçluların izlenmesi, suçluların ilişki kurdukları kişilerle irtibatlarının tespit edilmesi, yakalanması, tutuklanması ve iade edilinceye kadar devam eden işlemlerin yürütülmesi ile görevli uluslararası organizasyon olan İnterpol artık "çevrimiçi güvenlik" hakkında da dünya vatandaşlarını bilinçlendirmeyi amaçlamaktadır.

İnterpol'e göre; internetle ilgili suçların iki temel türü vardır: Gelişmiş siber suç veya ileri teknoloji suçu; bilgisayar donanım ve yazılımlarına karşı karmaşık saldırıları ifade etmektedir. Siber etkili suç ise çocuklara karşı suçlar, finansal suçlar ve hatta terörizmde olduğu gibi pek çok "geleneksel" suçun internetin gelişimiyle büründüğü yeni hâli ile ilişkilidir (*İnterpol 2014*: Mart 2016).

Teknoloji ve bilgi dünyasında yaşanan tüm bu gelişmelerin, hukuk dünyasına yansımalarının olması, yeni suç türlerinin ortaya çıkması ve mevcut suç türlerinin yapılarında farklılık doğması kaçınılmazdır.

Ulusal Mevzuatta Bilişim Suçları

Siber suçlarla ilgili yaşanan bu gelişmeler, Türk hukukunda da yeni mevzuat alanları ve meydana getirmiştir. İnternet dâhil, hızla yaygınlaşan

elektronik iletişim araçlarının sağladığı imkânların suistimal edilmesi suretiyle işlenen suçlarla mücadele konusunda etkin bir yapılanmanın oluşturulması için özel bir kanun çıkartılması zorunluluğu hissedilmiş ve bu düzenleme 2007 yılında 5651 sayılı "İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun"la gerçekleştirilmiştir. Elektronik ortamda yapılan yayınları teknik açıdan ve bilimsel olarak takip eden, sorunu tespit eden, çözümü için öneriler getiren; internet servis sağlayıcıları da dâhil elektronik haberleşme ve internet sektörünü koordine edecek kurumsal bir yapılanma da bu Kanunla oluşturulmuştur.

Diğer taraftan, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun teknoloji suçları ile ilgili ayrıntılı düzenlemeler öngörmediği de açıktır. Kanunun "Bilişim Alanında Suçlar" başlıklı onuncu bölümünde yalnızca; "Bilişim Sistemine Girme", "Sistemi Engelleme, Bozma, Verileri Yok Etme veya Değiştirme" ve "Banka veya Kredi Kartlarının Kötüye Kullanılması" suçları yer almaktadır.

Ancak hakaret, tehdit, iftira, dolandırıcılık ve terör suçları gibi pek çok klasik suçun artık sıklıkla bilişim yoluyla işlendiği unutulmamalıdır. Kanun koyucu, bu durumu çoğu zaman suçun nitelikli hâli olarak saymaktadır. Fakat bilişim dünyasının, suçlu ve suç üzerindeki etkisinin mevcut mevzuat üzerinde daha derin bir analizi gerektirdiği düşünülmektedir.

Uluslararası Toplumun Tavrı

Uluslararası mevzuat bakımından dikkate alınması gereken en önemli kaynak, Türkiye tarafından 10/11/2010 tarihinde imzalanarak, 01/01/2015 tarihinde yürürlüğe giren "Siber Suçlar Avrupa Sözleşmesi" veya diğer adıyla "Budapeşte Sözleşmesi"dir (*Council of Europe 2015*: Mayıs 2016).

Nitekim bu Sözleşme, telif hakları ihlali, bilgisayar bağlantılı dolandırıcılık, çocuk pornografisi ve ağ güvenliği ihlalleri başta olmak üzere internet ve diğer bilgisayar ağları aracılığıyla işlenen suçlara ilişkin ilk uluslararası sözleşmedir. Siber Suçlar Avrupa Sözleşmesi'nin temel amacı, özellikle uygun mevzuatın benimsenmesi ve uluslararası işbirliğinin güçlendirilmesi yoluyla, toplumun siber suçlara karşı korunmasını sağlayacak bir ortak ceza politikası izlemektir.

Gerçekten de, doğası gereği sınır aşan suçlar kategorisinde yer alan siber suçlarla mücadelede başarı sağlanması, mutlaka uluslararası bir işbirliği gerektirmektedir. Bu bağlamda, dünyada internetin ilk kullanıldığı ve geliştirildiği ülke olan Amerika Birleşik Devletleri'nin "bilgi ve suç" ilişkisine dış politika olarak nasıl yaklaştığı da dikkate değerdir. ABD Federal Soruşturma Bürosu (FBI); ileri teknoloji suçları, siber terörizm, casusluk, siber dolandı-

rıcılıkla mücadelede gösterdiği ulusal çabanın; siber dünyanın mevcut ve gelişen akımlarını takip edebilmek için yetersiz olacağını kabul etmiştir. Bu nedenle, bilgiyi ve istihbaratı, dünya çapındaki kamu ve özel sektör ortaklarıyla paylaştığını duyurmaktadır (*Annual Report 2014 IC3*: Mayıs 2016).

"Kişisel Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Bireylerin Korunması Sözleşmesi" de, Budapeşte Sözleşmesi gibi bilgi çağının etkisiyle doğmuştur. Sözleşme, kişisel verilerin toplanması, işlenmesi şeklindeki istismarlara karşı bireyleri koruyan ve aynı zamanda kişisel verilerin sınır ötesi akışını düzenlemeyi amaçlayan ilk bağlayıcı uluslararası enstrümandır (*Council of Europe 1981:* Mayıs 2016).

24/3/2016 tarihinde kabul edilen kişisel verilerin korunmasına ilişkin yasal düzenleme bu Sözleşmenin iç hukukumuzla uyumunu sağlamıştır. Uluslararası mevzuatla uyumun ve EUROJUST ile AİHM gibi uluslararası aktörlerle işbirliğinin sağlanması da, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi bakımından önemli bir gelişmedir. Zira anılan Sözleşmeyi 28/01/1981 tarihinde imzalayan ancak yürürlüğe koymayan tek ülke olan Türkiye, bugüne kadar uluslararası hukuk dünyası tarafından kişisel verilerin korunmasıyla ilgili yeterli hukuki güvencenin sağlanmadığı gerekçesiyle eleştirilmekteydi.

Suçla etkin mücadelede uluslararası işbirliği ve bilgi paylaşımının zorunlu olduğu göz önüne alındığında; söz konusu gelişmenin sağlayacağı katkı, uygulayıcılar tarafından daha net olarak anlaşılacaktır.

Ulusal yargı organlarının da (yeterli alt yapıya sahip olsalar dahi) uluslararası etkiler doğuran siber suçlarla tek başlarına mücadele etmesi düşünülemez. Betsy Rosenblatt, "Yargılama İlkeleri" başlıklı makalesinde, bu gerçeği oldukça basit bir biçimde ifade etmektedir: "Bir mahkemenin dünyadaki bütün insanlar üzerinde yetkisi yoktur!" (*Rosenblatt cyber.law:* Mayıs 2012). Bir başka deyişle, siber suçlarla uluslararası arenada mücadele eden dünya devletlerinin ulusal mahkemeleri, mutlaka ortak bir yargı politikası geliştirmelidir.

Wikileaks Benzeri Siber Suçlar

Siber suçların, bu ortak yargı politikası tavrını fazlasıyla gerektirdiği de açıktır. Nitekim artık dünyayı sarsan "internet skandalları" uluslararası ilişkileri de etkilemektedir. ABD başta olmak üzere, ileri teknoloji ürünü bilişim sistemlerine sahip pek çok devletin en gizli diplomatik belgelerinin, bir internet sitesinde art arda dünya kamuoyuna duyurulmasıyla tanınan "Wikileaks skandalı" bu durumun en bilinen örneğidir.

Wikileaks'e internet servisi sağlayan İsveçli firmanın, İsveç'de yasal olduğu sürece, internet sitesini kapatmak için yapılacak her türlü baskıya rağmen, "Wikileaks"e servis sağlamaya devam edeceği yönündeki açıklama-

sı da (*BBC Aralık 2010*), siber suçlar bakımından dünya hukuk sistemlerinde bir standardizasyon sağlanması tartışmalarını doğurmuştur.

Bu tartışmaların dışında kalmak ise olası görünmemektedir; çünkü özellikle sınır aşan suçlarla mücadelede, suçun işlendiği ülke ile suçlunun bulunduğu ülke arasındaki ikili ilişkilerin de ötesinde, ortak ceza politikası benimsenmesi önem arz etmektedir. Örneğin, ülkemizin de taraf olduğu, Suçluların İadesine Dair Avrupa Sözleşmesi'nin ikinci maddesine göre; iadeye konu eylem, hem talepte bulunan ülke hem de talebin iletildiği ülkenin kanunları uyarınca suç teşkil etmelidir (*Council of Europe Aralık 1957*). Sözleşmenin ikinci maddesindeki bu şart, "çifte cezalandırılabilirlik" olarak bilinmektedir.

Öte yandan, hukuk sistemlerinde hedeflenen bu standardizasyonun inşasında, her geçen gün siber dünyaya artan oranlarla geçiş yapan bireylerin sayısı da unutulmamalıdır. Dünya Bankası verilerine göre Türkiye'de, 2014 yılında her 100 kişiden 51'i internet kullanıcısıdır. Bu oran, ABD'de 87.4, Birleşik Krallıkta 91.6, Almanya'da 86.2, Fransa'da 83.8, Hollanda'da 93.2', Afganistan'da 6.4, Suudi Arabistan'da 63.7'dir (*World Bank Data: 2014*).

Bu oranlar, kişilerin internet aracılığıyla alışveriş yaptıkları, bankacılık faaliyetleri gerçekleştirdikleri, hatta evlendikleri dikkate alındığında; sanal dünyanın insan hayatı ve dolayısıyla hukuk sistemleri üzerinde ne denli etkili olabileceğini göstermektedir.

Hızla değişen ve gelişen teknolojiye ayak uydurmak, siber suçlarla ilgili çoğu zaman teknik bilgi gerektiren uyuşmazlıkları çözmekle yükümlü yargı organlarını da zorlamaktadır. Bu hâliyle bilişim mahkemeleri, yargıda ihtisaslaşmanın en çok ihtiyaç duyulduğu alanların başında gelmektedir.

Unutulma Hakkı

Bilişim dünyasında yaşanan gelişmeler kuşkusuz insan haklarını da temelden etkilemektedir. Bu etkinin en çarpıcı örneği "unutulma hakkı"nda yaşanmaktadır. Unutulma hakkının, dijital hafızada yer alan kişilere ait bilgilerin kişilerin isteği ile silinmesi şeklinde özetlenmesi mümkündür (Gülener 2012: 102). Unutulma hakkı yeni kuşak haklardan biri olarak evrensel insan hakları kataloğundaki yerini almıştır. Bugün değişen ve gelişen hukuk sistemleri, kişilerin ifade ettikleri düşünceler, içinde bulundukları siyasi hareketler, bir olaya veya olguya karşı gösterdikleri tepkiler, kurdukları ikili ilişkiler ve hatta işledikleri suçlara karşı unutulma hakkına sahip olduklarını göz ardı etmemelidir. Çünkü bu hakkın tanınmaması, çok yönlü insan hakları ihlallerine sebebiyet vermektedir.

Unutulma hakkının, bilgi dünyasının doğurduğu sosyal etkiyle kişisel verilerin korunması ve özel hayatın gizliliği haklarında meydana gelen değ-

şikliklerle doğduğu söylenebilir. Avrupa Birliği'nin de (AB) görüşü benzer yöndedir.

AB Adalet Divanı, 13 Mayıs 2014 tarihli kararında, unutulma hakkını şu şekilde ele almıştır:

> Belirli şartlar altında, bireyler arama motorlarından, kendileri hakkındaki kişisel bilgileri içeren linklerin kaldırılmasını talep etme hakkına sahiptirler. Bunun için, bilginin hatalı, uygunsuz, alakasız veya aşırı olması gerekmektedir. Arama motorlarının ekonomik çıkarları, kişisel verilere müdahaleyi meşrulaştırmaz. Öte yandan, unutulma hakkı mutlak şekilde uygulanamaz; bu hakla diğer temel insan hakları –özellikle ifade özgürlüğü ve basın hakkı- arasında bir denge kurulmalıdır. Ayrıca, unutulma hakkı; uyuşmazlığa konu bilginin niteliği, bu bilginin bireyin özel hayatı çerçevesindeki hassasiyeti ve kamunun bilgiye erişimindeki çıkarı dikkate alınarak somut olaya göre değerlendirilmelidir. (*European Comission 2014: C-131/12*).

Gerçekten de unutulma hakkının, sözü edilen içtihat ışığında hassasiyetle değerlendirilmesi gerekmektedir. Örneğin, artık aradan uzun seneler geçse dahi, bir cinsel suç mağdurunun, geçmişte bırakmak isteyeceği kötü anılar, çevrim içi dünyanın hafızasında sonsuza dek kayıtlı olarak kalmaktadır. Bu hafıza, suçun mağdurlarının en yakınlarıyla bile paylaşmak istemeyeceği ayrıntıları tüm dünyanın erişimine sunmaktadır. Benzer şekilde, bir suçun faili için hukuk sisteminin öngördüğü yaptırım infaz edilse dâhi, siber dünya bu yaptırımı fail yaşamını yitirdikten sonra bile uygulama gücüne sahiptir.

Sonuç

Bireylerin insan haklarını korumasından ve toplumsal hayatın sağlıklı biçimde sürdürülmesini sağlamasından sorumlu hukuk dünyası, bilgi çağının hızını mutlaka yakalamak zorundadır. Dünyada yaşanan teknolojik ve sosyal gelişmelere koşut düzenlemeleri yapmamak hukuk sistemlerini etkisiz kılmaktadır. Bu nedenle sürekli değişen şartlara uygun hukuki düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Bu hukuki düzenlemeler sadece ceza hukukunu değil hukukun her alanını kapsar nitelikte olmalıdır.

Uluslararası alanda, normların uyumu ve uygulamada işbirliği sanal dünyanın güvenlik içerisinde sürdürülebilmesi için önemli bir gereklilik olarak tüm ülkelerin gündemindedir. Bu konudaki uygulama tüm dünyanın sorumluluğudur. Dolayısıyla tek değişkenli olmayan bu problem, ancak diğer ulusların birlikte hareket ettiği bir organizasyonla çözümlenmelidir.

Unutulma hakkı hukuk sistemlerinin dikkate alması gereken bir insan hakkı olarak yaşam kalitesini dünya genelinde geliştirecek ve sistemin insancıllığını belirleyecektir. Sosyal medyaya ilişkin çalışmalarda bu husus bütün ülke-

lerce dikkate alınmalıdır. Şimdiye değin ortaya konulan uygulamalarda yeni kuşak insan haklarının bu yönünün yeterince gözetildiğinden söz edilemez.

Bir yandan bilişim suçlarıyla mücadelenin sürdürülebilirliği sağlanırken diğer yandan mağdur odaklı yaklaşımların da geliştirilmesi gerekmektedir. Zira bu suçların mağdurları sayısal olarak artmakta ve mağduriyetler derinleşmektedir.

Bir insanlık suçu olan terör eylemlerini gerçekleştirenler her türlü acımasız yöntemi farklı coğrafyalarda farklı ağırlıkta kullanmaya devam etmektedir. Siber terör de gelecekte bu yöntemlerden biri olacaktır. Her bir ülke ve uluslararası toplum bunun engellenmesi için yeni politikalar geliştirmeli ve geleceğe hazırlanmalıdır. Bu konuda uluslararası işbirliğinin de artırılması gerekmektedir.

Bir yandan sanal dünyanın bireylere sağladığı özgürlük ortamı korunurken diğer yandan sanal dünyanın kirlenmesine müsaade edilmemelidir. Bu konudaki standartlar tüm ülkeler tarafından uygulanmak üzere uluslararası ve uluslarüzeri kuruluşlarca geliştirilmelidir.

Suçun kapsamına giren eylemlerin ne olduğu devamlı, kişiden kişiye ve devletten devlete değişmektedir. Geçmişe göre modern hayatın çerçevesini genişlettiği özgürlük kavramı, toplumsal hayata bir anlamda mahkûm edilmiş bireyin eylemlerini de farkında olmadan tezat bir şekilde sınırlamıştır. Böylece ceza algısı da yasada öngörülen ceza olmaktan ziyade, oluşan algıya göre şekillenen ceza olmaya doğru gitmektedir. Bu durumu da gözden kaçırmamak gerekir.

Sosyal paylaşım ağlarının uygulamalarında ülkeden ülkeye, kişiden kişiye, inançtan inanca farklılık göstermesine müsaade edilemeyecek etik mekanizmalar kurulmalı ve bunlar işler hâle getirilmelidir.

Sanal dünyanın kimseye suç işleme özgürlüğü vermediğini, sanal dünyanın aktörlerinin kabul etmesi ve bunun gereğini yerine getirmesi için uluslararası ve uluslarüzeri kuruluşlar inisiyatif almalıdır.

Ülkemizde siber kriminolojiye ilişkin çalışmalar oldukça sınırlıdır. Oysa bu alan gerek suçla mücadele, gerekse ceza adaleti sistemi için önemli veriler sunacaktır. Bu konudaki bilgi birikiminin akademik çalışmalarla zenginleştirilmesi gerekmektedir. Akademik dünyamızın özellikle suçlu profilleri ve mağdur davranışlarına yoğunlaşması faydalı olacaktır. Uluslararası alandaki çalışmalar belli oranda fikir verse de suçlu profilleri ve mağdur davranışları ülkelere göre farklılık göstermesi açısından yerel düzeydeki çalışmalar büyük anlam ifade etmektedir.

Sonuç olarak bireylerin dünyasında vicdani ve ahlaki olarak var olan adalet duygusu, bir felsefe olarak hayata geçmeyip, etik bir davranış şekline

dönüşmedikçe suçlarla ilgili tavır muallakta kalacaktır. Dolayısıyla karnavallaşan ve artan suç olguları karşısında devletin yazılı kurallarla oluşturduğu cezalar, kifayetleri noktasında hep yetersiz kalacaktır. Bu sebeple bilhassa siber suçlarda, suçun önüne geçici, engelleyici faktörler üzerinde durmak gerekmektedir.

---

[1] "Bilişim teknolojisinin gelişmesi uluslararası alanda, yalnızca teknokratların değil, hukukçuların ve kriminologların da derhâl dikkatini çekmiş ve olay üzerine eğilinmiştir. Mesele ilk defa Avrupa Konseyi çerçevesi içinde ele alınmıştır. 12. Kriminoloji Enstitüsü Direktörleri Konferansında Prof. Tiedemann tarafından ortaya atılarak incelenmiştir (K. Tiedemann, ***Etude Relative a la Recherhe Criminologigue***, C. 15 p.26. 1976). Daha sonraki yıllarda konu çeşitli vesilelerle Avrupa Konseyi Suç Problemleri Komitesince ele alınmış, Ekonomik Suçlar arasında incelenmiş ve Bakanlar Komitesinin 1981 yılında yaptığı tavsiye kararında vurgulanmıştır. (Comite des Ministres, *Recommandation n:R.* (81) 12)"

[2] "İnternetin doğası gereği, artık her geçen gün dünyamızın sınırları ortadan kalkıyor. Bugün, iyi veya kötü niyetli herhangi biri gezegenin diğer ucuna ışık hızıyla seyahat edebiliyor." Goodman, Marc, ***Geleceğin Suçları***, 2016.

[3] "Robot teknolojileri, yapay zekâ, genetik, sentetik biyoloji, nano teknoloji, üç boyutlu üretim, beyin bilimi ve sanal gerçeklik gibi dünyamızı kökünden değiştirecek algılar, bugünün siber suçlarını çocuk oyuncağıymış gibi gösterecek tam teçhizatlı güvenlik tehditlerini beraberinde getiriyor." Goodman, Marc, ***Geleceğin Suçları***, 2016.

KAYNAKLAR

Aristoteles, (2014). *Politika*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Betsy Rosenblatt, Principles of Jurisdiction, http://cyber.law.harvard.edu/property99/domain/Betsy.html (Erişim 12.04.2016).

Doğan Soyaslan (2015). Kriminoloji, Ankara: Yetkin Yayınları.

Doğan Soyaslan , (2003). Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara: Yetkin Yayınları.

Erdener Yurtcan , (1987). Ceza Yargılaması Hukuku, İstanbul: Beta Yayıncılık.

Faruk Erem , (1973).Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara: Savaş Yayınevi.

Füsun Sokullu Akıncı, (2008). *Güncel Ceza Hukuku ve Kriminoloji Çalışmaları*, İstanbul Beta Yayıncılık

Murat Volkan Dülger ,(2014). Bilişim Suçları ve İnternet İletişim Hukuku, İstanbul: Seçkin Yayıncılık.

Marc Goodman, (2016) Geleceğin Suçları, İstanbul: Timaş Yayınları.

Mehmet Yayla , (2014). Siber Savaş ve Siber Ortamdaki Kötü Niyetli Hareketlerden Farkı, Hacettepe HFD, 4(2) , 181–200.

Mustafa Tören Yücel, (2007). Türk Ceza Siyaseti ve Kriminolojisi, Ankara: Legal Kitabevi.

Nur Centel/ Hamide Zafer / Özlem Çakmut (2006). *Türk Ceza Hukukuna Giriş*, İstanbul: Beta.

Nevzat Toroslu, (2005). Ceza Hukuku, Ankara: Savaş Yayınevi.

Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer, (2002) Kriminolojinin Tarihi http://www.kriminoloji.com/ (Erişim 12.04.2016)

Özgür Sarı -Güncel Önkal , "Suçun Sosyolojisi, Cezanın Felsefesi" https://teknik-sosyoloji.wordpress.com/2010/04/26/sucun-sosyolojisi-cezanin-felsefesi/ (Erişim: 19.05.2016)

Prof. Dr. Duygun Yarsuvat , (1978). Hukukta Bilgisayar Kullanımı İle Ortaya Çıkan Sorunlar ve Türk Hukuku, http://www.yarsuvat-law.com.tr/articles/article7.pdf (Erişim 18.05.2016)

Serdar Gülener , (2012), "Dijital Hafızadan Silinmeyi istemek: Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Unutulma Hakkı", TBB Dergisi. Sayı 102.

http//www.jeffbullas.com/2015/04/08/33-social-media-facts-statistics-you-shuld-now-in-2015/ (Erişim 12.04.2016).

http://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.P2 (Erişim 10.05.2016)

http://ec.europa.eu/justice/data-rotection/files/factsheets/factsheet_data_protection_en.pdf (Erişim 10.05.2016).

http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:l33193b, (Erişim 12. 04.2016).

http://www.bbc.com/news/technology-10757263 (Erişim 10.05.2016).

http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-(Erişim 10.05.2016).

http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/ 0900001680064587 (Erişim 10.05.2016).

http://www.coe. int/en/web/ conventions/full-list/-/conventions /treaty/108 (Erişim 10. 05. 2016).

http://www.interpol.int/Crime-areas/Cybercrime/Cybercrime, (Erişim 12.04.2016).

http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18660 , (Erişim 12.04.2016).

https://www.fbi.gov/about-us/investigate/cyber (Erişim 10.05.2016).

Zahir Kızmaz, (2005). Sosyolojik Suç Kuramlarının Suç Olgusunu Açıklama Potansiyelleri Üzerine Bir Değerlendirme, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt : 29 No: 2 149-174.

Mehmet Taştan*

SANAL DÜNYADA REEL SORUŞTURMANIN ZORLUĞU

Ülkemizde, ilk kez 12 Nisan 1993'te ODTÜ'de başlayan internet kullanımı, yedi-sekiz yıl içinde yaygınlaştı. İnsanımızın olmazsa olmazları arasına girdi. Bu gelişme, gerçek hayatın yanında, günden güne etkisini artıran bir sanal âlemin doğmasına yol açtı. Artık insanlar yanı başındakiyle konuşmak yerine, internet üzerinden iletişim kurmaya, aradığı her türlü bilgiye bu yolla ulaşmaya, istediği müzikleri dinlemeye ve filmleri izlemeye, duyurmak istediği her türlü fikir ve görüşlerini aynı yolla yaymaya başladı. Hatta ticari hayat bile internete kaymaya, para transferleri ve bankacılık işlemleri internet üzerinden yapılmaya başlandı.

Hiç bir siyasi sınır tanımayan, bir tuşa dokunmakla dünyanın diğer ucuna ulaşma imkânı sağlayan internet, yalnız hayatı kolaylaştırmakla kalmadı; kötü niyetli kişilerin internet üzerinden gerçekleştirdikleri eylemler nedeniyle pek çok hukuki sorunu da beraberinde getirdi. Tabiidir ki, ortaya çıkan bu sorunları çözmek ve internet üzerinden işlenen suçlarla mücadele edebilmek için ülkeler, hem ulusal ölçekte hem de uluslararası ölçekte çözüm arayışına girdiler.

1996 yılında ABD, 1997 yılında Almanya, 1998 yılında İngiltere, 2000 yılında Fransa internet üzerinden işlenen suçlarla mücadele edebilmek için iç mevzuatlarında değişiklik yapma yoluna gitti. Ancak mahiyeti itibariyle ulusal sınır tanımayan internet suçlarıyla, ülkelerin tek başına mücadele edebilmesi mümkün değildi. Zira faili bir ülkede, mağduru bir başka ülkede olan olaylarla ilgili olarak etkin bir soruşturma yapılabilmesi, failin yargılanıp cezalandırılabilmesi için her iki ülkenin o eylemi suç olarak kabul etmesi, takibe değer bulması gerekiyordu. Çarpıcı bir örnekle mağdurun bulunduğu ülkenin suç kabul ettiği bir yazı, failin bulunduğu ülkede övgüyle karşılanıyorsa iki ülkenin bu suç nedeniyle faili cezalandırma konusunda işbirliği yapması düşünülemezdi.

Bu durumu gören Avrupa Konseyi, hazırladığı, Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesi'ni, 23 Kasım 2001 tarihinde Budapeşte'de imzaya açtı. ABD'nin de aralarında bulunduğu 79 ülkenin imzaladığı bu sözleşme, 1 Temmuz 2004 tarihinde yürürlüğe girdi. Türkiye'nin iç hukuk düzenleme-

* Ankara Cumhuriyet Savcısı

lerinin tamamladıktan sonra 10 Kasım 2010 tarihinde imzaladığı bu belge, özellikle telif haklarının ihlali, bilgisayarla bağlantılı sahtecilik, çocuk pornografisi ve güvenlik ağlarının ihlali konularına odaklanmaktadır. Sanal ortamda işlenen suçların ortak tanımlarının yapılmasını, bu alanda ülkelerin maddi ceza hukuku normlarının uyumlu hâle getirmesini, suçların soruşturulması ve kovuşturulması için gerekli olan yerel ceza usul hukuku yetkilerinin sağlamasını ve etkin bir uluslararası işbirliği rejimi oluşturulmasını amaçlamıştır.

Dünyadaki bu gelişmelere paralel olarak Türkiye'de, internet ortamında yapılan yayınların düzenlenmesi ve bu yayınlar yoluyla işlenen suçlarla mücadele edilmesi için gerekli yasal düzenlemeleri yapmanın yanında, uygulamada koordineyi sağlayacak ve gerektiğinde takip yapacak olan Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Erişim Sağlayıcıları Birliği gibi kuruluşlar inşa edilmiştir. Cumhuriyet Başsavcılıkları ile kolluk bünyesinde sanal âlemde işlenen suçların takibi için özel birim ya da müdürlükler oluşturulmuştur.

Bu yeni süreç, çoğu İngilizce kelimelerden oluşan yeni bir dili de, hukuk lisanımıza taşımıştır. Bilgisayar ve internet sektörünü elinde tutan batılı şirketlerin o ürünlere ve müştemilatına verdikleri adlar, Twitter, Facebook gibi popüler internet sitesi adları, sanal ortamda işlenen suçlarla ilgili soruşturma ve yargılama işlemelerinde de farklı bir dilin doğmasına yol açmıştır. Öyle ki, internet suçları üzerinde çalışmayan hukukçuların ya da kolluk görevlilerinin anlamakta zorlanacakları bir dil, bu suçlarda adli sürecin başından sonuna kadar kullanılan zorunlu lisanı olmuştur. Bu yeni kavramlar "siber suç, proxy ayarları, harddisk, dijital delil, server, wireless, mention, snapshot, flash bellek, Twitter, Facebook, Hotmail, Yahoo" örneklerinde olduğu gibi İngilizce kelimelerin doğrudan hukuk dilimize girmesi şeklinde olabildiği gibi, URL, IP, CD, DVD örneklerinde görüldüğü üzere bazen de, İngilizce kelimelerin ilk harflerinden oluşturulmuş kısaltmalarla bu dil taarruzu gerçekleşmektedir. Bu kelimelerden bir kısmı, bulunabilen yeni Türkçe karşılıklarıyla değiştirilse de, bu çabaların internet ve bilgisayar teknolojisinin hızına yetişmesi mümkün görünmemektedir. Bu gerçeklikten hareketle denebilir ki, bu tür suçların takibinde, ilk zorluğu ve belki de en kalıcı mağduriyeti bizatihi Türkçenin kendisi yaşamaktadır.

Bu tür soruşturulmalarda, internet suçlarının beylik sözü olan "dijital delil" araştırmasında kullanılan dilin, yabancı teknik kelimelerle dolu olması, internetin kendisini sürekli yenileyip geliştirmesi karşısında hukukun her seferinde bir adım geride kalıp ona ayak uyduramaması, iş yoğunluğuna karşın sayısal anlamda personel yetersizliği dışında çeşitli zorluklarla karşılaşılmaktadır.

Şöyle ki, bu suçlarda, suça ve faile ulaşabilmenin en sağlıklı yöntemi dijital delille mümkün olabilmektedir. Dijital delil elde edebilmek için,

öncelikle suçta kullanılan bilgisayarın hizmet aldığı internet protokol (IP) bilgilerine ulaşılması, bu bilgilerden hareketle o bilgisayarın fiziki anlamda muhafaza altına alınıp incelenmesi ve suç oluşturan işlemlerin o bilgisayardan yapılıp yapılmadığının tespiti gerekmektedir.

Erişim ya da içerik sağlayıcısı ülkemizde olan veya ülkemizde temsilciliği bulunan internet siteleri üzerinden işlenen suçlarda, genellikle dijital delil yöntemiyle şüpheliye ulaşılabilmekte, kesin delil elde edebilmek için mahkemeden karar almak suretiyle şüphelinin internet hizmeti sunan cihazlarına el konulmakta, yapılan dijital incelemeyle suça konu verilere ulaşılmaya çalışılmaktadır.

Böylesi durumlarda yasanın amir hükmü gereği el konulan cihaz içeriklerinin, iki adet kopyası (imajı) alınmakta, bunlardan biri şüpheli şahsa verilmekte, diğeri adli makamlarda kalmaktadır. İncelenecek cihazların kapasitesine göre imaj alınabilmesi için yedek harddisklere ihtiyaç duyulmakta, bu da her bir soruşturmada 500 TL'den aşağı olmayan soruşturma masrafına yol açmaktadır. İnternet üzerinden işlenen suçların günden güne yaygınlaşması nedeniyle, ülke genelinde soruşturma masraflarının astronomik rakamlara ulaşmasına yol açmaktadır. Böylesi bir yoğunlukta, suça konu bilgisayarın incelenmesinden raporlama işlemine kadar geçen süre 3-4 ayı bulabilmekte, neticede soruşturmanın uzamasına sebebiyet vermektedir.

Evlerde ya da az sayıda kişinin kullandığı işyeri bilgisayarları üzerinden işlenen suçlarda faile ulaşabilmek daha kolay olabildiği hâlde, internet kafe, lokanta, bar, öğrenci yurdu gibi toplu kullanıma açık alanlarda işlenen suçlarda, genellikle faile ulaşılamamaktadır. Evlerdeki bilgisayarların kullanılması suretiyle işlenen, üst sınırı iki yıla kadar olan hakaret gibi suçlarda, suçun ihlal ettiği değerle, delil elde etmek için girilen mahremiyet alanı arasında şöyle bir denge sorunu yaşanmaktadır: CMK 75/5'in "üst sınırı iki yıldan daha az hapis cezasını gerektiren suçlarda, kişi üzerinde iç beden muayenesi yapılamaz; kişiden kan veya benzeri biyolojik örneklerle saç, tükürük, tırnak gibi örnekler alınamaz" hükmünü amir bulunmaktadır. Bu maddeye göre, üst sınırı iki yıldan daha az hapis cezasını gerektiren suçlarda, kişinin mahremiyet alanını korumak adına beden muayenesi bile yapılamazken, aynı nitelikteki bir suç için şüpheliyle birlikte aynı konutta oturan diğer aile fertlerinin mahremiyet alanına girilerek, ikametinde arama yapılmasının; tüm aile fertlerinin resimlerini, özel yazışmalarını içeren dijital materyallere el konulup incelenmesinin kanun koyucunun iradesiyle bağdaşıp bağdaşmayacağı meselesi gündeme gelmektedir.

Siyasi sınır tanımayan internet kullanımı karşısında, ülke dışından gerçekleştirilen eylemlerde, suçun işlendiği bilgisayarın internet protokol (IP) bilgilerine çoğu zaman ulaşılamamaktadır. Yabancı menşeli internet sitelerinde işlenen suçlarda, erişim ve içerik sağlayıcılarının da o ülkede bulunması nedeniyle başlatılan soruşturmanın başarılı olabilmesi, ya o internet sitesinin Türkiye'de temsilciliğinin bulunmasına ya da o ülkeye yapılan

adli yardım taleplerinin kabul görmesine bağlıdır. Örneğin, ülkemizde milyonlarca kullanıcısı olan Facebook, Twitter gibi internet sitelerinin erişim ve içerik sağlayıcıları da ABD'nde bulunmaktadır. Her iki şirketin ülkemizde temsilciliği de yoktur. ABD'nin iç mevzuatı gereği, "çocuğun cinsel istismarı, intihara yönlendirme, ölüm tehlikesi içinde kaybolma, uluslararası terörizm, vahşet (vandalizm)" dışında kalan suçlarda adli yardım taleplerinin olumlu karşılık bulmaması nedeniyle, anılan sitelerde işlenen suçlarla ilgili olarak başlatılan soruşturmalar açık kaynak araştırması ya da beyan gibi yöntemlerle delil elde edilemediği takdirde akim kalabilmektedir.

Bir kısım ülkelerde ise internetle ilgili yasal düzenlemeler yapılmadığı için, o ülkeden işlenip sonuçları Türkiye'de görülen suçlar bakımından yapılan adli yardım taleplerinin sonuçsuz kaldığı vakıadır.

İnternetin siyasi sınır tanımayan evrensel hızı karşısında, bu yolla işlenen suçları takipte uluslararası işbirliğinin kaçınılmaz olduğunu gören ülkelerin imzaladıkları Budapeşte Sözleşmesi de maalesef kısa bir süre içinde eskimiş, bu suçlarla mücadelede yetersiz hâle gelmiştir. Ülkelerin siyasal sistemlerinin, özgürlük ve suç anlayışlarının birbirlerinden farklı oluşu, Rusya örneğinde olduğu gibi birçok ülkede internet suçlarıyla ilgili yasal düzenlemelerin yapılmamış bulunması, bu suçlarla mücadeleyi oldukça zorlaştırmaktadır.

Gelinen aşamada, ortaya çıkan sonuç şudur ki, siyasi sınır tanımayan internet suçlarıyla mücadelede, evrensel standartlar listesi belirlenip, uluslararası işbirliği yoluna gidilmedikçe, ülkesel bazda etkin soruşturmalar, faillerini ortaya çıkarmak ve cezalandırmak mümkün görünmemektedir. Öyle ki, ülkemiz hukuk sistemi bakımından suç oluşturan bir paylaşıma yönelik engelleme bile lokal olmaktan öteye gitmemekte, görülmesi engellenen metin ya da resimler Türkiye ayarlarına göre erişilemez hâle getirilirken, *proxy* (vekil ağ) ayarlarında yapılan değişikliklerle rahatça erişilebildiği gibi yurtdışında dünyanın her yerinde de rahatlıkla izlenebilmektedir. Twitter gibi ABD menşeli siteler üzerinden işlenen suçlarda bu durum zaman zaman karşımıza çıkmaktadır.

Dünyayı büyük bir köy hâline dönüştüren internetin kötü niyetli kullanıcılarından insanlığı korumanın yolu Birleşmiş Milletler gibi evrensel bir karar mekanizmasından geçmektedir. Tüm dünya ülkelerinin katılımıyla internet suçu kabul edilecek eylemlerin listesinin çıkarılması ve soruşturma standartlarının belirlenmesi günden güne artan bir ihtiyaca dönüşmektedir. En azından o katalog suçlar bakımından, Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC) benzeri koordinasyon örgütü kurulup etkin ve hızlı takip sistemine geçilmedikçe bu tür suçlarla mücadelede başarı yüzdesinin artacağını beklemek fazlaca iyimserlik olur.

O hâlde insanlık, özgürlükler ile diğer menfaatler arasında adil bir dengeyi kuracak evrensel sisteme doğru yavaş yavaş acele etmeli...

Bahar Emre

TÜRK CEZA KANUNU ÇERÇEVESİNDE BİLİŞİM ALANINDA SUÇLAR

Bilgi teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişimin hukuk düzenimize önemli düzeyde yansıması bulunmaktadır. Elektronik ortamda yapılan işlemlerin yaygınlaşması, kişisel verilerin korunması ve dijital ortamdaki güvenliğin sağlanması konuları gündemde yer alan önemli başlıklardan olmuştur. Teknoloji ve iletişim alanında yaşanan gelişmeler bazı hukuki sorunları, bunların mevzuat bağlamında çözüm yöntemlerini ve yaptırımlarını da karşımıza çıkarmaktadır.

Genel adı "bilişim suçu" olarak tanımlanacak suç için, "bilgisayar suçu", "bilişim ihlali", "bilişim suçluluğu", "bilgisayar vasıta kullanılarak işlenen suç", "bilgisayarın kötü niyetli kullanımı" gibi farklı tanımlamalar yapılmakta, internet alanında yaşanan gelişmeler sonucunda bu suçlar için "internet suçu" veya "siber suç" gibi kavramlar da kullanılmaktadır (Durmaz, 2006; akt. Alaca, 2008 s.19).

Avrupa Birliği bir tavsiye kararında bilişim suçlarını beşe ayırmıştır:

a. Bilgisayarda mevcut olan kaynağa veya herhangi bir değere gayri meşru şekilde ulaşarak transferini sağlamak için kasten bilgisayar verilerine girmek, bunları bozmak, silmek, yok etmek,

b. Bir sahtekârlık yapmak için kasten bilgisayar verilerine veya programlarına girmek, bozmak, silmek, yok etmek,

c. Bilgisayar sistemlerinin çalışmasını engellemek için kasten bilgisayar verilerine veya programlarına girmek, bozmak, silmek, yok etmek,

d. Ticari anlamda yararlanmak amacı ile bir bilgisayar programının yasal sahibinin haklarını zarara uğratmak,

e. Bilgisayar sistemi sorumlusunun izni olmaksızın konulmuş olan emniyet tedbirlerini aşmak suretiyle sisteme kasten girerek müdahalede bulunmaktır (Özel, 2004; akt. Gözüşirin, 2011 s. 25).

26/09/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunda ise Bilişim Alanında Suçlar başlıklı onuncu bölümde bilişim suçları düzenlenmiştir. Bunlar, "bilişim sistemine girme", "sistemi engelleme, bozma, verileri yok etme veya değiştirme" ile "banka veya kredi kartlarının kötüye kullanılması" (243 ila 245 inci maddeler) suçlarıdır. Bir bilişim sisteminin bütününe veya bir kıs-

mına, hukuka aykırı olarak girme ve orada kalmaya devam etme suçu Türk Ceza Kanununun 243. maddesinin birinci fıkrasında düzenlenmiştir.

Kanunun gerekçesinde; bilişim sistemi verileri toplayıp yerleştirdikten sonra bunları otomatik işlemlere tâbi tutma olanağını veren manyetik sistemler olarak tanımlanmış, bir bilişim sisteminin bütününe veya bir kısmına, hukuka aykırı olarak girmek veya orada kalmaya devam etmek fiili suç hâline getirilmiştir. Sisteme, hukuka aykırı olarak giren kişinin belirli verileri elde etmek amacıyla hareket etmiş bulunmasının önemi yoktur. Sisteme, doğal olarak, haksız ve kasten girilmiş olması suçun oluşması için yeterlidir[1].

"Burada, sistemin donanımsal yanı değil, soyut yanı olarak da nitelenen verilere, programlara veya yazılımlara erişilmesinin önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Amaç veri güvenliğinin sağlanmasıdır."(Doğan, 2014 s.40).

Bu konu bağlamında bir Yargıtay Kararında bu suçun işleniş şekillerinden bazılarına örnek verilmiştir:

> "Bilişim sistemine girmek", bir bilişim sisteminde bulunan verilerin bir kısmına veya tamamına, fiziken ya da uzaktan başka bir cihaz yoluyla erişilmesidir. Erişimi gerçekleştirmek için gevşek güvenlik önlemlerinden faydalanılabileceği gibi, var olan güvenlik önlemlerindeki boşluklar da kullanılabilir. Ağ üzerinden virüsler (komik resimler, kutlama kartları veya ses ve görüntü dosyaları gibi ekler hâlinde), truva atı (trojanhorse), macro virüsü, solucanlar gibi kullanılarak veya sistemin açık kapıları zorlanarak giriş yapılabilir[2].

Türk Ceza Kanununun sistemi engelleme, bozma, verileri yok etme veya değiştirme başlıklı 244'üncü maddesinin birinci fıkrası bilişim sisteminin işleyişini engelleyen veya bozan kişilere verilecek cezayı; ikinci fıkrası, bilişim sistemindeki verileri bozan, yok eden, değiştiren veya erişilmez kılan, sisteme veri yerleştiren, var olan verileri başka bir yere gönderen kişilere verilecek cezayı düzenlemektedir.

Yine aynı maddenin üçüncü fıkrasında, maddede geçen bahse konu fiillerin bir banka veya kredi kurumuna ya da bir kamu kurum veya kuruluşuna ait bilişim sistemi üzerinde işlenmesi hâlinde verilecek ceza ağırlaştırılmıştır. Maddenin dördüncü fıkrasında ise, söz konusu fiillerin işlenmesi suretiyle kişinin kendisinin veya başkasının yararına haksız bir çıkar sağlaması cezai yaptırıma bağlanmıştır.

Bu çerçevede bir Yargıtay kararından örnek verecek olursak; "*sanığın, mağdurların bankalarda bulunan para hesaplarındaki var olan verileri sahte kimliklerle açtırdığı hesaplara internet yoluyla göndererek, yine sahte kimliklerle bu paraları çekmek istemesinden ibaret eylemleri*" Türk Ceza Kanunu'nun 244'üncü maddesi kapsamında işlenmiş bir suç olarak nitelendirilmiştir[3].

Banka ve kredi kartlarının kötüye kullanılması suçları ise Kanunun 245. maddesinde düzenlenmiştir. Başkasına ait bir banka veya kredi kartını elinde bulunduran kişinin rızasız olarak kartı kullanması, kullandırtması yoluyla yarar sağlanması durumu, sahte banka veya kredi kartı üretilmesi, satılması, satın alınması veya kabul edilmesi hâli ve sahte oluşturulan veya üzerinde sahtecilik yapılan bir banka veya kredi kartını kullanmak suretiyle kendisine veya başkasına yarar sağlayan kişiye verilecek ceza hâlleri düzenlenmiştir.

Kanunun bilişim alanında suçları düzenleyen ilgili maddeleri dışında klasik suçların bilişim yoluyla işlenmesi neticesinde oluşan "bilişim yoluyla işlenen suçlar"a da bazı başlıklar hâlinde değinmekte fayda vardır. Örneğin Kanunda düzenlenen intihara yönlendirme, tehdit, hakaret, haberleşmenin gizliliğini ihlal, kişisel verilerin kaydedilmesi gibi suçlar da bilişim yolu kullanılmak suretiyle ihlal edilebilmektedir (Akarslan, 2011, s. 29-30).

Teknolojinin ve elektronik iletişim alanlarının hızlı gelişim ve değişimi ile bilişim alanında farklı suç tiplerinin ortaya çıkması mevcut düzenlemelerde yeni ihtiyaçları da beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede, mevcut düzenlemeler bilişim alanında gerçekleşen yeni koşullar etrafında geliştirilmelidir.

---

[1] https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjM6rq85M_LAhXGJXIKHRZZDfoQFggaMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.cezabb.adalet.gov.tr%2Fmevzuat%2Fmaddegerekce.doc&usg=AFQjCNHG36U2toHWrja9DV8JgMNw7UISvw&bvm=bv.117218890,d.bGQ

[2] Yargıtay 8.Ceza Dairesi T: 11.3.2015, E. 2014/29566, K. 2015/13421 (Kazancı İçtihat Bankası)

[3] Yargıtay 9. Ceza Dairesi, T. 27.9.2007, K. 2007/6012, E. 2007/6709 (Kazancı İçtihat Bankası)

KAYNAKLAR

AKARSLAN Hüseyin, *Bilişim Suçları, Bilişim Yoluyla İşlenen Suçlar ve Adli Bilişim Ayrımı*, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.

ALACA Bahattin, Ülkemizde Bilişim Suçları ve İnternetin Suça Etkisi (Antropolojik ve Hukuki Boyutları ile), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

DOĞAN Ramazan, *5237 sayılı Türk Ceza Kanununda Bilişim Suçları*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014.

DURMAZ Şükrü, *Bilişim Suçlarının Sosyolojik Analizi*, Ankara, 2006.

GÖZÜŞİRİN Mesih, *5237 Sayılı Türk Ceza Kanununda Bilişim Suçları Ve Bilişim Suçları İle Mücadeleye İlişkin Model Önerisi*, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

ÖZEL Cevat, "Bilişim Suçları ile İletişim Faaliyetleri Yönünden Türk Ceza Kanunu Tasarısı", Yeşim ATAMER (Ed.), İnternet ve Hukuk, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları No: 51, 2004, 341-363.

Mesut Orta*

DİJİTAL ÇAĞDA DENETİM VE SANSÜR

Descartes "düşünüyorum öyleyse varım" demektedir. Pascal'ın "Tüm onurumuz düşünmekte yatmaktadır." sözünde ifadesini bulduğu üzere düşünmek, insan onurunun bir parçasıdır (Ökçesiz, 2003:29). Düşünme ve düşündüğünü serbestçe ifade edebilme, insan hak ve özgürlüklerinin özünü oluşturur (Aliefendioğlu, 1998:804). İnsan düşünen ve düşüncesini ifade eden bir varlıktır. İnsanın bu yeteneği, onu diğer varlıklardan ayıran başlıca özelliğidir.

Toplum hâlinde yaşayan, diğer bireylerle etkileşimi ve iletişimi sürekli olan insanın, bir taraftan kendini hür bir şekilde ifade etmesi gerektiği savunulurken diğer taraftan bu hürriyetin sınırlandırılmasının zorunlu olduğu dile getirilmektedir.

Demokrasinin gelişimine bağlı olarak ifade hürriyetini daha etkin kullanmaya başlayan insan, teknolojinin ilerlemesi ile birlikte bu hürriyetini farklı araçlarla kullanır hâle gelmiştir. Bu bağlamda 20. yüzyılın sonlarından itibaren bütün dünyada bilgisayar ve internet kullanımının yaygınlaşması, ifade özgürlüğüne, iletişime ve paylaşıma yeni bir boyut getirmiş; sınırları neredeyse ortadan kaldıran, yasakları kolay şekilde aşan bir yapı ortaya çıkarmıştır.

İnternet doğası gereği kolayca kontrol edilemez, bir bölgeyle bağlı tutulamaz, sınırlandırılamaz, kolayca denetlenemez bir yapıya sahiptir. Teknik olarak her zaman bir açık bulunarak, yargı kararlarının veya idari kararların uygulanmasını aşmak mümkün olmaktadır. Ülkemizde yaşanan Twitter ve YouTube yasaklarının delinmesi, bu konuda en çarpıcı örneklerden birisidir. Sansür mekanizmasının internetin kullanılmasından önceki dönemde rahat bir şekilde uygulanabilmesine rağmen, dijital çağda sansür uygulamanın ve denetim yapmanın çok kolay olmadığını söylemek mümkündür.

İnternetin, sahip olduğu bilgi ve diğer kaynakları yönüyle emsalsiz bir hazine olduğu, faydaları ile kıyaslandığında zararlarının oldukça az olduğu, bu nedenle erişimin kısıtlanmaması gerektiğini ileri sürenlerin yanısıra internetin bilinçsizce kullanılması durumunda özellikle çocuklar ve gençler

* Dr. Diyarbakır Hakimi

açısından büyük zararlara sebebiyet verebileceğini ve kontrol altında tutulması gerektiğini savunanlar da bulunmaktadır.

Kavramlar

Her türlü düşüncenin, fikrin, duygunun serbest şekilde herhangi bir baskı olmaksızın ifade edilebilmesi, bireyin sözlü, yazılı veya görsel anlatım yanında, eylem ya da eylemsizliğiyle farklılığını serbest bir şekilde ortaya koyma yöntemi, ifade özgürlüğü olarak adlandırılmaktadır.

İfade özgürlüğü, bireyin toplum içinde sahip olduğu bağımsızlık alanıdır. Diğer bir anlatımla, başkalarının özgürlüklerini ihlal etmeden kendi duygu ve düşüncelerini ifade etme, karşı tarafa aktarma işlemidir. Anayasa, uluslararası sözleşme ve bildirgeler tarafından güvence altına alınmış olan bu hürriyet, demokratik, özgürlükçü ve çoğulcu bir devlet olmanın doğal bir sonucudur. Bu kadar geniş bir yelpazeye sahip olan çoğulculuğu, hoşgörüyü ve açık fikirliliği teminat altına alan bu temel hak, farklı zaman ve zeminlerde benzer birtakım gerekçelerle hep sınırlandırılma tehdidi altında olmuştur. Bu gerekçeler çoğu zaman kamu yararı, kamu güvenliği, kamu sağlığı, genel ahlak ve adaba uygunluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Denetim, Türk Dil Kurumu sözlüğünde bir görevin yolunda yürütülüp yürütülmediğini anlamak için yapılan araştırma, teftiş, murakabe ve kontrol olarak tanımlanmıştır.

Sansür kelimesinin kökeni Fransızca "censure" kelimesine dayanmakta olup kaynağını eski Roma'da yer alan "Censor" adı verilen devlet görevlisinden aldığı düşünülmektedir (Dilmen-Akyazı, 2008:2). Türk Dil Kurumu sözlüğünde sansür, "her türlü yayının, sinema ve tiyatro eserinin yayınının ve gösterilmesinin izne bağlı olması, sıkı denetim" şeklinde tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr, Erişim: 24.3.2016). Bir başka tanıma göre ise sansür, bazı bilgilerin bilerek ve isteyerek halka ulaşmasını engellemek için kullanılan mekanizmadır (Phillips & Harslof; 1997). Günümüzde yasaklama, sınırlama ve engelleme gibi anlamlara gelen sansür, fikirlerin ve bilginin toplum içerisinde yayılmasını kontrol altında tutmak demektir. Bu nedenle sansür; resim, müzik, TV, radyo, internet, sinema, tiyatro başta olmak üzere her türlü iletişimde uygulama alanı bulmaktadır. Sansür, dijital çağın en önemli aktörlerinden olan internet özelinde ise, bu ortamdaki bilgilere erişim, yükleme veya içeriği değiştirme yasağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu konuda diğer önemli bir kavram olan otosansür, Türk Dil Kurumu sözlüğünde kişinin veya kurumların kendi kendilerini kısıtlaması olarak tanımlanmıştır (www.tdk.gov.tr, Erişim: 27.3.2016). Bu kavram, devletin veya diğer güç sahiplerinin baskısından korkarak veya çekinerek elde ettiği

bilgi ve belgeleri yazmaktan kaçınma durumu olarak da tanımlanabilmektedir. Burada dışardan gelen bir baskı vardır. Ancak bu baskı, yazılmış ve/veya basılmış olan eserlere karşı değil; bilakis yazılacak veya yayımlanacak olan fikir ve düşüncelere karşı, daha baştan kişinin kendisine uyguladığı sansürdür. Bu yöntem bilerek veya bilmeyerek sıklıkla kullanılmakta olup bir fikir veya düşünceyi, daha yazıya dökmeden, dile getirmeden, kınanma, ayıplanma, işten atılma veya çalıştığı kurumun sıkıntı yaşamaması adına yazmaktan, basmaktan veya ifade etmekten kaçınmadır.

Konumuz açısından bir başka önemli kavram da dijital çağdır. "Dijital" kavramı yerine genellikle "sayısal" teriminin kullanılması tercih edilmektedir. Günümüzde dijital çağa, bilgi çağı, bilişim çağı veya yeni medya çağı da denmektedir. Dijital çağı, elektronik ortamda gerçekleştirilen iletişim ve paylaşımların tamamının oluşturduğu yeni bir hayat biçimi olarak tanımlamak da mümkündür. Diğer bir anlatımla dijital çağ, bilgiye erişimi, iletişimi, paylaşımı büyük oranda kolaylaştıran ama aynı zamanda insanı yalnızlaştıran, sosyal olmaktan uzaklaştıran, sayısal (dijital) verilerin hiç olmadığı kadar hareketli olduğu bir zaman dilimidir.

Dijital çağın en önemli getirilerinden biri olan internet, INTERnational ve NETwork kelimelerinin birleşiminden oluşmakta ve dünya üzerindeki bilgisayar ağlarını birbirine bağlayan ağ olarak bilinmektedir. Bir başka tanımda internet, ağların ağı olarak tanımlanmıştır (BOVENZİ, 1996, s.36). Kaynakları ve bilgileri birbiriyle paylaşmak amacıyla birbirine bağlanmış bilgisayar grubuna "ağ" denilmektedir (BAYRAM, 2012:97).

İnternet ilk çıktığında Web 1.0 olarak adlandırılan yapı ile internet ortamındaki sayfaların hızla çoğalması sağlanmıştır. Ancak burada kullanıcı içerik oluşturmaktan yoksundur. Daha sonra yayına giren ve Web 2.0 olarak adlandırılan internetin yeni yapısı kullanıcıyı, içerik izleyen konumdan daha çok fikirlerini yansıtabilen, içerik oluşturan konuma yükseltmiştir. Web sayfası içeriklerinin kullanıcılar tarafından oluşturulmaya başlanması, internet üzerindeki belge sayısında patlamaya yol açmıştır ve bir kullanıcının oluşturduğu sayfaya dünyanın değişik yerlerinden anında erişim imkânı sunulmuştur. Bu durum, internet üzerindeki yararlı bilgiler kadar zararlı bilgilerin de çoğalmasına ve hızla yayılmasına sebebiyet vermiştir (Özen ve Köse, 2010:113).

İnterneti etkin şekilde kontrol edebilmek için üzerinde uzlaşma sağlanmış bir mekanizma bulunmamaktadır. İnternet üzerindeki sansür, devlet eliyle genel olarak uygulanabileceği gibi kamu kurum ve kuruluşlarının kendi sağladıkları intranet üzerinde de uygulanabilir. Bu durumda kurum ve kuruluşlar arasında uygulama farkları ortaya çıkması doğal olacaktır.

Günümüzde pek çok ülke internet üzerindeki aktiviteleri izlemek ve kontrol altında tutmak amacıyla filtre sistemleri geliştirmektedir. Ülkemizin aksine bazı ülkelerde internete erişim ya çok kısıtlı ya da hiç yoktur.[1] Bu konuda en sıkı denetimi Çin sağlamış bulunmaktadır. Bu ülkede sitelere erişimin engellenmesi uygulaması sadece müstehcenlik veya pornografik içeriklerde değil, aynı zamanda siyasi, dinî, diplomatik ve eğitim konularında da ortaya çıkmaktadır (Bulut, 2009).

Tarihî Süreç

İnsanoğlu ilk zamanlarda haberleşmek için duman kullanmış, duygu ve düşüncelerini ifade etmek için mağaralarda taşların üzerine figürler kazımış, daha sonra kilden tabletlerin üzerine resimler yaparak veya yazılar yazarak duygu ve düşüncelerini paylaşmıştır. Zaman içerisinde ceylan derisi kullanılır hâle gelmiş, kâğıdın bulunmasıyla da yeni bir dönem başlamış ve iletişim hızlanmıştır.

Matbaanın devreye girmesiyle bu alanda yeni bir çığır açıldığı, insanlık adına en büyük buluşlardan birisinin gerçekleştirildiği söylenebilir. Bu dönemde artık dünya üzerinde fikir alışverişi ve fikirlerin yayılması çok hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Radyo ve televizyonun icadı ise özellikle işitsel ve görsel medya alanında insanlığa muazzam bir dünyanın kapılarını aralamıştır.

Yazının ve kâğıdın bulunması nasıl önemli bir aşama ise internet de insanlık tarihindeki bir diğer büyük devrimdir. Matbaanın icadı, yazının kaydetme ve aktarma rolünü inanılmaz şekilde artırırken, internetin hayatımıza girmesiyle de iletişim ve paylaşım, coğrafi sınırları ortadan kaldırarak tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar artmıştır. Gün geçtikçe bu araçlara yenileri eklenmiş ve günümüze gelindiğinde iletişim o kadar çeşitlenmiş ve kolay hâle gelmiştir ki en ücra yerdeki bir kişi bile dünyayla etkileşim içinde olabilmekte, çektiği fotoğrafları paylaşabilmekte, yorumları görebilmekte ve onlara yanıt verebilmektedir.

İnsanlar farklı araç ve yöntemlerle düşüncelerini ifade etme olanakları geliştirirken, düşüncelerin yayılması ve paylaşılmasından rahatsızlık duyan kişi veya kuruluşlar da bunları sınırlama konusunda yöntemler geliştirmiştir. Yasaklama, toplatma ve yakma bu yöntemlerden bazılarıdır.

Tarih boyunca devlet erkini elinde bulunduran güçler, düşünceyi ve bunu ifade etmenin önemli bir aracı olan başta basın ve yayın organları olmak üzere her türlü iletişim alanlarını denetim altına almaya çalışmışlar ve bunun için çeşitli yöntemler kullanmışlardır. Neredeyse her toplumda az ya da çok bunun örneklerini görmek mümkün olmuştur. Özellikle yakılan kitapların, kütüphanelerin dumanı asırlar sonrasından bile görülebilmektedir.

Tarihî süreçte sansür, özellikle üç kurumu koruma bahanesiyle şekillenmiş ve gelişmiştir. Bunlar, aile, din ve devlettir (http://gilc.org/speech/osistudy/censorship/, erişim:15.3.2016).

Ülkemizde Cumhuriyet döneminde ilk sansür düzenlemesi, Şeyh Sait ayaklanmasından sonra 1925 yılında çıkarılan Takrir-i Sükûn kanunudur. Bu kanun ile Osmanlı döneminden sonra basın ilk kez denetim altına alınmıştır (Tunçay, 1982). 1961 Anayasası ile basına sansür konulamayacağı ilkesi getirilmiş ise de sıkıyönetim dönemlerinde basına sansür uygulandığı ileri sürülebilmektedir. Aynı şekilde 1982 Anayasası'nda basının sansür edilemeyeceği düzenlemesi yer almasına rağmen bazı istisnalar getirilmiş olup kamu düzeninin bozulmasına neden olabileceği düşünülen yayınların dağıtımının yetkili merciler tarafından engellenebileceği, radyo, televizyon ve sinema gibi kitle iletişim araçlarıyla yapılan yayınların izne bağlanabileceği düzenlenmiştir. 23 Ocak 1986 tarihinde kabul edilen 3257 sayılı Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu ile denetleme kuruluna ve vali, kaymakam gibi yöneticilere bu tür yapıtların denetlenmesi konusunda geniş yetkiler verilmiştir. Ülkemizde basın ve yayın organları üzerindeki denetim, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanuna göre yapılmaktadır.

Dijital alanı etkin ve yaygın şekilde kullanan basın yayın organları, internetin denetlenmesi ve sansür söz konusu olduğunda ilk akla gelmektedir. Çünkü kitle iletişim araçlarının demokratik toplumlardaki yeri vazgeçilmezdir. Bu çerçevede basın, toplumu harekete geçirmede, olayların yorumlanması ve değerlendirilmesinde, kamuoyunun oluşmasında, bilgi akışı üzerinde büyük ölçüde etkiye sahiptir. Bu güç, yönetme gücünü elinde tutanlarda, basın ve yayının bu fonksiyonunu kontrol altına alma, denetleme, gerekirse sansür mekanizmasını devreye sokma isteği doğurmaktadır.

Gerek klasik anlamda gerekse dijital çağ özelinde sansür yoluyla yapılmak istenen, toplumu etkileyen ve yönlendiren internet başta olmak üzere çeşitli basın ve yayın araçlarını, gücü elinde tutanlar tarafından şekillendirmedir. Diğer bir anlatımla bir haberin yapılmasında, bir olayın yorumlanmasında veya bir fikrin yayılmasında kendi güç ve gelecekleri açısından tehlikeli gördükleri hususları şekillendirmek isteği.

Yasal Çerçeve

Türk hukuk sisteminde ifade hürriyeti, sınırsız ve mutlak bir hak olarak değil, başkalarının özgürlükleriyle sınırlı bir hak olarak kabul edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 25'inci maddesine göre herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebep ve amaçla olursa olsun

kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz. Yine 26'ncı maddesinde, herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet, resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestisini de kapsar.

Basın özgürlüğünün sağlanması adına da çeşitli anayasal düzenlemeler yapılmış olup bazı hususlar kanun koyucunun inisiyatifine bırakılmamıştır. Bunların başında sansür yasağı gelmektedir. Anayasada basının özgür olduğu vurgulandıktan sonra sansür edilemeyeceği hususu 22'nci maddenin birinci fıkrasında hüküm altına alınmıştır. Bu düzenlemenin yapılmasında Türk basınının geçmiş dönemlerde siyasi baskılarla karşı karşıya kalmasının yattığı ileri sürülmektedir.

Diğer taraftan Anayasanın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında 7 Mayıs 2004 tarihinde kabul edilen 5170 sayılı Kanun'un 7'nci maddesinde yer alan *"Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır."* hükmü, Anayasa'nın 90'ıncı maddesinin son fıkrasına eklenmiştir. Dolayısıyla başta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) olmak üzere temel hak ve özgürlüğe ilişkin uluslararası antlaşmalar, meclis tarafından çıkartılan kanunlardan önce gelmekte olup iç hukukumuzda mahkemelerin öncelikle uygulama zorunluluğu bulunmaktadır.

Bu kapsamda 1950 yılında imzalanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, demokrasi, barış, adalet ve bunların temelinde insanların temel hak ve özgürlüklerine saygının en somut ifadelerinden birisidir. Anılan sözleşmeyi kabul eden ülkelerin bu sözleşmeden kaynaklı çeşitli hak ve ödevleri bulunmaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine göre ifade özgürlüğü, demokratik bir toplumun asli temellerindendir. Mahkeme bu hususu, pek çok kararında tekrar tekrar ifade etmiştir. İfade özgürlüğü, toplumun ilerlemesinin ve bireyin kendini geliştirmesinin temel koşullarından birini oluşturur (Lingens Avusturya 1986 kararı; Şener Türkiye 2000). Yine bahse konu Mahkeme verdiği kararlarında (Castells-İspanya 1992; Prager ve Oberschlick Avusturya 1995), hukukun üstünlüğü ilkesine göre yönetilen bir devlette basının ayrıcalıklı bir role sahip olduğunu belirtmektedir.

Dolayısıyla bir ülkede demokrasinin ileri noktalara taşınması ve bireyin kendini geliştirmesi, ifade özgürlüğünün önündeki engellerin kaldırılması ve ifade özgürlüğünün korunması ile mümkündür. İfade hürriyeti, sadece

hoşa giden veya zararsız fikirler için değil, fakat devlete veya toplumun bir kısmına ters gelen, şok edici ya da üzüntüye sevk edenler için de geçerlidir (AİHM, 7.12.1976 Tarihli Handyside kararı).

Herkesin görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahip olduğu, AİHS'nin 10'uncu maddesinin birinci fıkrasında düzenlenmiştir. Bu hak, kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir alma-verme özgürlüğünü de içerir. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine bağlı tutmalarına engel değildir. Anılan maddenin ilk fıkrası, korunacak özgürlükleri tanımlayarak üç unsuru teminat altına almaktadır ki bunlar: kanaat sahibi olma, bilgi ve kanaatlere ulaşma ile bilgi ve kanaat açıklama özgürlüğüdür. Bu hak ve özgürlükler, kamu otoritelerinin herhangi bir müdahalesi olmaksızın serbest bir şekilde ve ulusal sınırlardan bağımsız olarak kullanılabilmelidir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10'uncu maddesine göre, içeriği ne olursa olsun herhangi bir birey, grup ya da medya tarafından ileri sürülen her türlü düşünceyi koruma altına almak gerekir. Ancak bu koruma sınırsız değildir. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu bu konuda birtakım kriterler ortaya koymuştur. Bunlardan birisi, düşmanlık ve ırksal ayrımcılığa teşvike yönelik fikirlerin yayılmasıyla ilgili sınırlamalar getirilmesidir (Macovei, 9).

Dijital Çağda Denetim ve Sansür

İnternet üzerindeki hızlı bilgi artışı, aynı zamanda çocuk pornografisi, uyuşturucu madde kullanımına yönlendirme, patlayıcı madde yapımı, intihara teşvik gibi olumsuz birtakım bilgilere çocuklar ve gençler dâhil herkesin erişimini kolaylaştırmıştır. Bu durum, ilgili idarelerin tedbir almasını zorunlu kılmıştır. Bazı ülkelerde bu tarz içeriklerin tamamen kaldırılması yoluna gidilirken kimi ülkelerde de bu içeriklerin sınırlandırılması yöntemi benimsenmiştir. Dolayısıyla söz konusu sınırlamaların ve denetimin niteliği, yapılan uygulamaların sansür boyutuna ulaşıp ulaşmadığı, hep bir tartışma konusu olmuştur.

Ülkemizde ifade özgürlüğünün kullanılması hususundaki kısıtlamalar öncelikle Anayasanın 26'ncı maddesinin ikinci fıkrasında yer almakta olup

> Bu hürriyetlerin kullanılması, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.

> Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellememek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz.
>
> Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunla düzenlenir.

şeklinde hüküm altına alınmıştır.

Diğer taraftan ifade hürriyeti konusundaki sınırlamalar, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10'uncu maddesinin ikinci fıkrasında da

> Kullanılması görev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlükler, demokratik bir toplumda zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli tutulması kaydıyla alınmış bilginin açıklanmasının engellenmesi veya yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması için yasayla öngörülen bazı şekil şartlarına, koşullara, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir."

şeklinde düzenlenmiştir.

İfade hürriyetinin kamuyu ve devleti korumak amacıyla sınırlandırılmasında en önemli rolü oynayan kriter, Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi tarafından geliştirilmiştir. Bu kriter, "clear and present danger" yani açık ve mevcut tehlike kriteri olarak adlandırılmaktadır. (Güriz, 1998:95). Buna göre sınırlandırma yapabilmek için tehlikenin ciddi olup olmadığının ve açık nitelik taşıyıp taşımadığının araştırılması gerekmektedir.

Türkiye'de internet ortamının kontrol edilmesine yönelik yasa düzeyindeki ilk düzenleme, 04/05/2007 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun'dur. Kanunun amacı, içerik sağlayıcı, yer sağlayıcı, erişim sağlayıcı ve toplu kullanım sağlayıcıların yükümlülük ve sorumlulukları ile internet ortamında işlenen belirli suçlarla içerik, yer ve erişim sağlayıcıları üzerinden mücadeleye ilişkin esas ve usulleri düzenlemektir.

Anılan kanunda, uyuşturucu ve uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma, müstehcenlik, fuhuş, kumar oynanması için yer ve imkân sağlama, intihara yönlendirme, çocukların cinsel istismarı ve Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkında yeterli şüphe sebebi bulunan yayınlara erişimin engelleneceği belirtilmiştir. Erişim engelleme işlemi bütün erişim sağlayıcılar üzerinden, alan adı veya IP adresine göre yapılmaktadır.

Kanunda içerik denetiminin nasıl ve hangi kurum tarafından yapılacağına ilişkin düzenlemelere yer verilmiş, bu amaçla Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu bünyesinde bulunan Telekomünikasyon İletişim Başkanlığına (TİB) ilave görev ve yetkilerin verilmesi öngörülmüştür.

Anılan Kanunun 8'inci maddesinde katalog hâlinde sayılan suçlar için internet sitelerinin erişime kapatılması mahkemelere bırakılmış, ancak gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde Cumhuriyet Savcılarının bu kararı verebilmesi olanaklı kılınmıştır. Ayrıca çocukların cinsel istismarı ve müstehcenlikle ilgili içeriklerin, mahkeme kararı olmadan İnternet Dairesi Başkanlığı tarafından resen kapatılabilmesi de mümkün hâle getirilmiştir.

5651 sayılı Kanun ve bu Kanuna ilişkin hazırlanan yönetmeliklerin uygulanmaya başlanmasıyla birlikte internetin tamamen kontrolsüz bir alan olmadığı düşüncesi yavaş yavaş gelişmeye başlamıştır.

Avrupa ülkelerinde genelde erişim engellemelerinin, açık bir mevzuat düzenlemesi olmaksızın sivil toplum, polis ve internet servis sağlayıcıları işbirliği ile "gönüllülük kapsamında" yapıldığı, dolayısıyla Avrupa'da erişim engelleme işlemlerinin yasal dayanağı dahi olmadan uygulandığı dikkate alındığında, 5651 sayılı Kanunun internetin denetiminde önemli bir adım olduğu ifade edilmektedir.

Böylece, sıkça kullanılan ama aslında görev ve fonksiyonları tam olarak bilinmeyen çeşitli internet aktörleri tanımlanarak bu aktörlerin hak, sorumluluk ve yükümlülükleri tespit edilmiştir. Ayrıca erişim ve yer sağlayıcıların faaliyet belgesi almalarına ilişkin usul ve esaslar ile erişim engelleme kararlarının hukuki niteliği, erişim engelleme kararının uygulanması, kararın yerine getirilmemesi durumunda uygulanacak yaptırımlar gibi pek çok konu hükme bağlanmıştır.

Dolayısıyla dijital ortamların kontrolü ve denetlenmesi açısından yapılan çeşitli düzenlemeleri, bu alanda atılmış bir adım olarak görmek gerekir. İnternet ortamının yapısı ve doğası gereği yasal açıdan düzenlenmesi en zor alanlardan birisi olduğu dikkate alındığında, söz konusu düzenlemelerin eksikliklerinin ivedilikle tespit edilerek giderilmesi bir zorunluluktur.

Bu kapsamda yapılan düzenleme ve uygulamalara yönelik olarak kimi hukukçular ve kullanıcılar tarafından getirilen en büyük eleştiri, 5651 sayılı Kanun'un bir anlamda "sansür kanunu" olduğu, ifade özgürlüğü ile bağdaşmadığı hususudur (Tözer ve Koca, 2008). Bir internet sitesine erişimin engellenmesinin, bireylerin haberleşme, düşünce ve ifade hürriyetine bir engelleme olduğu da sık sık ifade edilmektedir (Bozbel, 2008).

Kanunda en çok eleştirilen diğer bir konu ise içerik veya yer sağlayıcısının yurt dışında bulunması hâlinde, erişimin engellenmesi kararı-

nın, Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı tarafından verilecek olmasıdır (Tanrıkulu, 2007). Erişimin engellenmesi için 8'inci maddede sayılan suçlardan birini oluşturduğu konusunda "yeterli suç şüphesi"nin bulunup bulunmadığı hususunun, yargı mercilerince değerlendirilecek bir konu olduğu noktasından hareketle, idari mercilerin bu şekilde değerlendirmeler yapmalarının eleştiri konusu olduğu görülmektedir.

Uygulamada sıkıntı oluşturabilecek diğer bir husus müstehcenlik ile ilgili suçlarda erişimin engellenmesi kararlarının ne şekilde uygulanacağıdır. Bu konuda idareye yetki verilmiş olması, idarenin kendi müstehcenlik görüşüne göre erişimi engelleyebileceği şeklinde eleştirilere neden olmaktadır (Tözer ve Koca, 2008). Bu maddenin amacı dışında geniş yorumlanması ve uygulanması hâlinde temel hak ve hürriyetler açısından çeşitli sıkıntıların doğması kaçınılmazdır. Kaldı ki müstehcenlik ile ilgili web sitelerinin mahkeme kararı olmadan Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı tarafından idari bir kararla kapatılmasının sağlanmış olması da bu konudaki endişeleri haklı çıkarmaktadır.

Diğer taraftan mahkemelerin verdikleri kimi kararlarda bilirkişi kullanmamaları, savunma alınmadan koruma tedbirine başvurulması ve site sahiplerine engelleme konusunda bilgi verilmemesi, sitelere erişim yasaklarının, bu konuda ihtisas mahkemelerinin bulunmaması nedeniyle herhangi bir mahkeme tarafından verilebilmesi de eleştiri konusu yapılmaktadır (Köse ve Özen, 2010:119).

İnternet erişiminin engellenmesi uygulamasında Türkiye'de yaşanan sorunlardan bir diğeri de sitenin tamamına erişimin kapatılmasıdır. Bunun anlamı, web sitesi içerisinde yer alan binlerce sayfa içinden bir sayfasındaki zararlı içerik nedeniyle diğer sayfalardaki bilgilere erişimin mümkün olmamasıdır. Dolayısıyla bir siteye erişimin tamamen yasaklanması, alınan tedbirin orantısız bir tedbir hâline gelmesine sebep olmaktadır. Diğer bir deyişle toptancı bir yaklaşımla içerikteki birkaç sakıncalı husus nedeniyle tamamen engelleme, yararlı bilgiye erişen milyonlarca insanı cezalandırma anlamına gelmektedir. Bu durum aynı zamanda kötü niyetli kişilere birtakım fırsatlar sunmaktadır ki yararlı bir sitenin içeriğine erişilmesini istemeyenlerce içeriğe yerleştirilen sakıncalı küçük bir bilgiyle kütüphane mahiyetindeki bir siteye erişim engellenebilmektedir. YouTube örneğinde olduğu gibi, erişme tamamen kapatma uygulaması neticesinde, mevzuata aykırılık teşkil etmeyen diğer içeriklere de erişilememektedir. Öyle ki bu durum sürekli olmasa da, Türkiye'deki düşünce ve ifade hürriyeti ile basın hürriyeti konusunda sıkıntıların olduğu görüşünü kuvvetlendirmekte, Türkiye'yi interneti toptan yasaklayan baskıcı ve totaliter ülkelerle aynı düzleme oturtmaktadır (Bozbel, 2008).

Kaldı ki internet üzerindeki bir sitenin mahkeme kararıyla ya da TİB tarafından kapatılması, diğer bir ifadeyle erişimin engellenmesi durumunda

da farklı yöntemler kullanılarak bu siteye erişim her zaman mümkün olmaktadır. Google Insight for Search servisi, Google üzerinden en çok aranan kelimeleri sırasıyla vermektedir. Bu sıralamaya bakıldığında erişimi engellenen sitelere hâlâ büyük oranda erişim sağlandığı görülecektir. Bu yöntemlerden birisi "ktunnel" ve türevleri olan bağlantıları kullanarak yasaklı olan siteye erişmektir. Anılan servis tarafından yayınlanan Kasım 2009 istatistiklerine göre "ktunnel" Ülkemizdeki en popüler 68'inci web sitesi olarak görülmektedir; daha önceden bilinirliği olmayan bu site, YouTube sitesinin kapatılmasıyla birlikte kısa sürede yüksek bir kullanıma ulaşmıştır. Bahse konu istatistikler alexa.com sitesi üzerinden görülebilmektedir. 2009 yılında kapatılmış olmasına rağmen Türkiye'de en çok erişim sağlanan ilk on site içerisinde YouTube yine kendine yer bulmuştur (Köse ve Özen, 2010:119).

Sonuç

İfade hürriyeti, bilgiye ulaşma ve haber alma özgürlüğü, anayasa ve uluslararası sözleşme ve bildirgeler ile teminat altına alınmış temel hak ve özgürlüklerdendir. Bu hakkın kısıtlanması, anayasada belirtilen koşullarda ve taraf olunan uluslararası antlaşmalarda öngörülen şekilde yapılabilir. Ancak bu kısıtlama, bahsi geçen temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunmamalıdır.

Sansür ifade hürriyetinin bir istisnasıdır. Bu istisnanın uygulama şekli ve sınırları topluma, yönetime ve zamana bağlı olarak değişmektedir. Genel olarak bu istisna, yasal zemine, ulusal ve uluslararası yargı kararlarına dayandırıldığında toplum nezdinde daha kolay kabul edildiği görülmektedir.

Bununla birlikte kanunlarda ve diğer hukuki metinlerde yer alan muğlak ve müphem ibareler farklı yorumlamalara zemin hazırlamakta ve zaman zaman suiistimal edilebilmektedir. Bu durum ifade özgürlüğünün önündeki önemli engellerden birisidir. Dolayısıyla gerek kanun koyucuların gerekse uygulayıcıların ifade özgürlüğünün istisnası olan sansürü özgürlükçü bir bakış açısıyla ve objektif esaslar çerçevesinde adil, temel insan haklarına ve evrensel hukuk kurallarına uygun yorumlaması gerekmektedir. Ancak bu sayede yazılan veya paylaşılan bir düşünceden dolayı cezalandırılma korkusu yaşanmayacak, sansürden beklenen toplumsal fayda sağlanabilecektir. Elbette ki her fikrin herkes tarafından kabul edilmesi veya beğenilmesi mümkün değildir. Evrensel kriterlere göre başkalarının özgürlüklerine, özel hayatın dokunulmazlığına, kamu düzenine ağır aykırılık teşkil etmediği sürece, ifade hürriyetine yönelik özgürlükçü yaklaşımların bireylerin ve toplumun gelişmesine katkı sağlayacağı açıktır.

Dolayısıyla içinde bulunduğumuz dijital çağda giderek her türlü iletişimin elektronik ortama taşınması, bilgiye ulaşmanın kolaylaşması, yasaklamaların internet üzerinde etkin olmaktan uzak olması hususları dikkate

alınarak açık ve mevcut bir tehlikenin varlığı bulunmadıkça özgürlüklerden yana yorum yapmanın daha faydalı olacağına inanıyoruz. Diğer bir anlatımla sansür, sıklıkla uygulanan bir tedbir olmamalı ve karar verme konumunda olanlarca verilen kararların sadece ifade veya eser sahibini değil, tüm toplumu etkileyeceği, sansürün genel bir yol değil; sıkı şartlara bağlanmış ve ancak gerekli unsurların varlığı durumunda başvurulan bir yol olduğu bilinciyle hareket edilmelidir. Özgürlükçü yorumlarla topluma öncü olması gereken başta yargı mercileri olmak üzere idarelerce verilen kararların, toplumu dizayn etme amacı taşımaması gerekmektedir.

Bu noktadan hareketle gerek klasik yollarla gerçekleşen düşünce ve ifade açıklama hürriyeti gerekse dijital ortamlarda görüş, düşünce ve fikir ifade etme özgürlüğünün olmazsa olmazı bağımsız ve tarafsız yargıdır. Diğer bir deyişle, bağımsız ve tarafsız mahkemeler, ifade özgürlüğünün garanti altına alınmasının temel şartıdır. İfade özgürlüğü başlı başına bir haktır ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi tarafından korunmakta olup üye ülkelerin kendi iç düzenlemeleri ile sınırlandırılması hususunda ülkelerin takdir hakkının en düşük tutulduğu alanlardan birisidir.

İnternetin günümüzde eğitimden ticarete, sağlıktan hizmet sektörüne, iletişimden eğlenceye kadar neredeyse her alandaki kullanımı ile internetin özgürlükçü yapısı, dünyadaki algılanış şekli dikkate alındığında sadece zararlarını ön plana çıkararak interneti yasaklanması gereken veya sıkı denetim altında tutulması gereken bir alan olarak görmek doğru olmayacaktır. Zararlarını en aza indirmek için kamu ve özel sektörün işbirliği ile gerekli önlemleri alınması, herhangi bir erişim engelinde sitenin tamamının değil, sadece yargı mercileri tarafından karar verilen hak ihlalinin gerçekleştiği sayfanın veya alanın erişime kapatılması gerektiği kanısındayız. Kaldı ki kullanıcılar erişmek istedikleri sitelere çeşitli yollarla zaten erişmekte, buna karşılık ülkemizin adı yasakçılar listesinde yer almaktadır.

Sonuç olarak görülmektedir ki dijital çağın önemini ve etkisini artırdığı günümüzde, bu çağın getirilerinden olan başta internet olmak üzere dijital alanlar üzerindeki denetim ve sansür uygulamalarıyla ilgili endişe ve kaygıların özünde, özgürlüklerin sınırlandırılacağı düşüncesi yatmaktadır. Dolayısıyla tüm bu uygulamalarda arzulanan ve beklenen, hak, özgürlük, sorumluluk ve güvenlik köşe taşları ile çizilen çerçevenin iyi belirlenmesidir.

---

[1] Bu ülkeler şunlardır: Azerbaycan, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Burma/Myanmar, Çin, Etiyopya, Fas, Güney Kore, Hindistan, İran, Libya, Özbekistan, Pakistan, Singapur, Sudan, Suriye, Suudi Arabistan, Tacikistan, Tayland, Tunus, Türkmenistan, Umman, Ürdün, Vietnam, Yemen (bkz. İnternete sansür uygulayan ülkeler, http://en.rfs.org/)iscover/10.2307/2707838?uid=2&uid=4&sid=21103280267263 adresinde pdf formatında sunulmuştur) (erişim tarihi: 15.08.2014)

KAYNAKLAR

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz. (1998). "Bir Temel İnsan Hakkı: Düşünce Özgürlüğü", *Yeni Türkiye Dergisi*, İnsan Hakları Özel Sayısı 22, Editör: Güler EREN, Ankara.

BAYRAM, Nazlı. (2011). (Editör), *Toplum ve İletişim*, Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

BOVENZİ, Giorgio. (1996). "Liabilities of System Operators on the Internet", *Berkeley Technology Law Journal*, Vol:11, Issue:1, Spring 1996.

BOZBEL, Savaş. (2008). "5651 Sayılı Kanuna İstinaden Bazı İnternet Sitelerine Erişimin Engellenmesi Tedbirlerine Eleştirel Bir Yaklaşım", *e-akademi, Aylık İnternet Dergisi*, Şubat, Sayı:72, 2008.

BULUT, Eduard, Alan. (2009). "Türkiye'de İnternet Yasakları", *Bilgi Dünyası*, 10(2), s.163-185

DİLMEN, Necmi Emel; AKYAZI, Erhan. (2008). *Sanal Dünyada Temiz Toplum Yaratma Aracı Olarak Sansür Ulusal Basından Sansürün Kaldırılışının 100. Yılı Kongresi*. İstanbul.

GÜRİZ, Adnan. (1998). "İfade Hürriyetinin Sınırları" *Düşünce Özgürlüğü*, Hayrettin Ökçesiz (hazırlayan) İstanbul: AFA.

KABOĞLU, İbrahim Ö. (1998). *Özgürlükler Hukuku İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı*, İstanbul: AFA.

KÖSE, Güven; ÖZEN, Kerem. (2010). "İnternette Sansür Üzerine Bir Değerlendirme", Serap Kurbanoğlu ve diğerleri (Yay. Haz.). *Bilgi Yönetiminde Teknolojik Yakınsama ve Sosyal Ağlar: 2. Uluslararası Değişen Dünyada Bilgi Yönetimi Sempozyumu*, 22-24 Eylül 2010, Ankara, Türkiye. s.113-122.

MACOVEI, Monica, *İfade Özgürlüğü, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. Maddesi'nin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz*, İnsan Hakları El Kitapları, No:2

ÖKÇESİZ, Hayrettin. (2003). "Düşüncenin Özgürlüğü Üzerine Düşünceler", *Hukuk Felsefesi ve Sosyoloji Arşivi*, Sayı:6, s.28-35, İstanbul Barosu.

Phillips, Peter & Ivan Harslof (1997). *Censored: The News That Didn't Make the News*. NY: Seven Stories Press.

TUNÇAY, Mete. (1982). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*. İstanbul: Cem Yayınevi.

TÖZER, Ayhan; KOCA, Güneş. (2008). "5651 Sayılı Kanun ve Bu Kanun Çerçevesinde Yapılan İkincil Düzenlemelerin Değerlendirilmesi", http://ab.org.tr/ab08/bildiri/102.pdf,

ZORLU, Süleyman Yasir. "Yargı Kararları Çerçevesinde İfade Özgürlüğü ve Sansür", www.umut.org.tr/ (Erişim: 27.3.2016)

What is Censorship, http://gilc.org/speech/osistudy/censorship/, (15.3.2016).

https://en.wikipedia.org/, (erişim 23.3.2016)

www.tdk.gov.tr

Melucci, A. (1999). "Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması". K. Çayır içinde, *Yeni Sosyal Hareketler* (s. 81-107). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Ritzer, G. (2012). *Modern Sosyoloji Kuramları* (H. Hülür, Çev). Ankara: De Ki Yayınları.

Ritzer, G. (2013). *Sosyoloji Kuramları* (H. Hülür, Çev). Ankara: De Ki Yayınları.

Tilly, C. (2008). *Toplumsal Hareketler*. İstanbul: Babil Yayınları.

Yüksel, E. (2013). İletişim Kuramları içinde, *İletişim Kuramlarına Giriş* (s. 2-34). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları

Uzun, R. (2013). "Teknoloji Merkezli Yaklaşımlar", içinde *İletişim Kuramları*, s. 106-132, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Süha Demirel

ÜLKELERİN GÜVENLİK VE İSTİHBARAT TEŞKİLATLARI İÇİN GELİŞEN DÜNYADA BİLİŞİMİN ÖNEMİ VE DEZAVANTAJLARI

Bilişim Suçu

Bilişim suçu veya bilgisayar suçu terimi, bir bilgisayar ve onun bulunduğu ağ kullanılarak işlenen herhangi bir suç anlamındadır. Bilgisayar, bir suçun işlenmesinde kullanılmış olabileceği gibi bir suçun hedefi de olabilir. Kişilere veya topluluklara yönelik, mağdurun onurunu zedelemeye veya mağdura fiziksel veya zihinsel olarak doğrudan veya dolaylı olarak zarar verme suçu kastı ile internet (chat odaları, e-postalar, ilan sayfaları veya topluluklar) ve mobil telefon (sms veya mms) gibi güncel iletişim araçları kullanarak zarar verme amaçlı saldırıların yapılması siber suçlardandır. Bu tür suçlar, bir ülkenin tümden güvenlik ve ekonomik bütünlüğüne yönelik bir tehdit de oluşturabilir. Bu tür suçlarda ortaya çıkan manzara, özellikle yazılım disklerinin şifrelerinin kırılması, telif hakları ihlalleri (film, dergi, kitap vb.) gibi her türlü çocuk istismarı konularda başlıca etken, yüksek kazanç elde etme isteğidir. Kişisel bilgilerin kaybedilmesi veya yasaya aykırı olarak elde edilmesi durumlarında özel yaşamın gizliliğinin ihlali suçu ortaya çıkmaktadır.

İnternet

Tüm dünya üzerinde kullanılan internet omurgası Linux, Unix ve Microsoft/Unix tabanlı işletim sistemleri üzerinde koşmaktadır. Linux sürümleri, 386 ve üstü işlemcilerde korumalı kipte çalışır. Böylece bir kipin özelliklerinden sonuna kadar faydalanılır. Çalışan tüm programlar arasında bir koruma vardır. Bu koruma yardımıyla bir program özel durumlar oluşmadıkça diğer programların çalışmasını engellemez. Çok kullanıcılı sistemlerde bu kıstas çok önemlidir. Benzer şekilde herhangi bir kullanıcı, istediği gibi bir program yazıp sistemin kapanmasını veya çalışamaz hâle gelmesine neden olamaz. Kullanıcıların dosya ve dizinleri basit bir koruma mekanizması kullanılarak diğer kullanıcıların görmesini engelleyecek şekilde kayıt altına alınabilir. Bu şekilde de, önemli ve gizlenmesi gereken verilerin korunmasa garanti altına alınmış olacaktır.

UNIX güvenliğiyse, tamamen tek bir dosya kavramına dayalıdır. Bir disk üzerinde bulunan bir dosyaya üç farklı güvenlik seviyesi atanabilir: Owner, Group ve Everyone. Bütün dosyalara belirli bir kullanıcı ve belirli bir grup sahiptir. Her seviyede ayarlanabilen üç tane de nitelik vardır: Read, Write ve Execute. Microsoft Server 2000/2003/2005/2008/2012 ve 2016 ailesine gelirsek; Microsoft ve UNIX desteğinin tarihi, farklı iki süreç içerir. Microsoft UNIX'i keşfettiği andan, Netscape tarafından desteklendiğini fark ettiği ana kadar, UNIX'i hep yok sayma eğiliminde olmuştur. Microsoft, internet'in büyük bir kazanç kapısı olduğunu ve UNIX'in tüm internet omurgasını çalıştırdığını fark ettiği andaysa, UNIX ile çalışma konusunda çok daha iyi bir duruma gelmiştir. Dynamic DNS, dizin servisleri ve internet'e büyük katkıları olan diğer katma değerli servislerde kendini geliştiren Microsoft birçok alanda liderliği eline almıştır. Her neyle bütünleşme yaparsanız yapın UNIX ile bütünleşme olmazsa olmazdır. UNIX olmadan bir internet omurgası asla düşünülemez ve de kurulamaz. Bu sebeple de artık, Microsoft ve UNIX ayrılmaz Siyam ikizlerine dönüşmüştür. Unutmadan, dünya üzerindeki büyük devletler, her ne kadar Domain ve DNS konusunda hâlen Amerika Birleşik Devletleri'ne bağımlı olsalar da, özellikle devletlerin kendi organlarına ve o ülkelerin büyük finansal şirketlerine ait internet sunucuları, yine o ülkenin bilim insanlarınca geliştirilen kendi Linux tabanlı işletim sistemleri üzerinde koşmaktadır. Türkiye'de de millî işletim sistemleri üzerinde yoğun çalışmalar hâlen devam etmektedir. Bu konuda motor kuruluş olan TÜBİTAK, Linux tabanlı Pardus'u geliştirip hizmete sunmuştur.

Siber Uzay, Siber Savaş ve Siber Suçla Mücadele

Uluslararası mecrada, devlet ve devlet dışı oyuncular; istihbarat, finansal hırsızlık gibi konularda siber suçlarla ve diğer sınır ötesi suçlarla uğraşır. Ülke sınırlarını aşan ve en azından bir ülkenin çıkarlarını ilgilendiren davranışlar siber savaş olarak dikkate alınır. Uluslararası yasal antlaşmalar, bu art niyetli oyuncuları davranışlarından ötürü uluslararası suç mahkemelerinde hesap verir duruma getirmeye çalışmaktadır.

"CyberSpace," yani "Siber Uzay" (Sanal Gerçeklik); internet, haberleşme ve iletişim ağları, bilgisayar sistemleri, gömülü süreçler ve kontrol birimlerini de içeren, birbirine karşılıklı olarak bağımlı olan bilgi teknolojisi altyapıları ağı tarafından oluşturulan küresel çevre bütününe denir. Bilgisayar suçları kapsamında uluslararası ilk hukuki çalışma OECD ülkeleri tarafından 1983-86 yılları arasında yapılmış olup "Computer - Realted Crime: Analysis of Legal Policy" adlı bir rapor şeklinde de deklare edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nde (T.C.) de bu raporu referans alarak 1989-91

yılları arasında "Bilişim Alanında Suçlar" adıyla bilişim suçları ilk defa "Türk Ceza Kanunu"na girmiştir. Çok geçmeden, 14 Aralık 2000 tarihinde, Birleşmiş Milletler "Sınır Ötesi Organize Suçlarla Mücadelenin Önemine İşaret Edilmesi" adlı bir sempozyum düzenlemiş ve bilişim alanında bazı eylem türlerini örnek vererek, cezai yaptırım ile karşılanması gerektiğini tüm üye devletlere bildirmiştir. 2001 yılında ortaya çıkan "Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesi" ABD, Japonya, Avustralya ve tam otuz beş Avrupa Konseyi üyesi ülke tarafından 2004'te imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Türkiye ise, aynı antlaşmayı 10 Kasım 2010 tarihinde Strazburg'da imzalamıştır. Antlaşma kapsamında, her yıl "Ulusal Siber Güvenlik Tatbikatları" yapılması kararlaştırılmıştır. 2012 yılında, TÜBİTAK-BİLGEM bünyesinde "Siber Güvenlik Enstitüsü" kurulmuştur. Sözleşme, TBMM onayına ihtiyaç duyduğundan –gündem yoğunluğundan dolayı–, ancak 2014 yılında TBMM'ye gelerek onaylanmış ve Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 2013 yılında, "NATO Siber Güvenlik Mükemmeliyet Merkezi" ve "Cambridge Üniversitesi" ortak bir çalışmaya imza atmıştır. Her biri alanında uzman olan yirmi sekiz kişilik bir ekip, uluslararası hukuk alanında "Siber Savaşta Uygulanacak Hukuk Hakkında Tallinn El Kitabı" adında, olası bir durumda referans gösterilecek üç yüz sayfalık yardımcı metin şeklinde bir çalışma yayımlamıştır. Birleşmiş Milletler de 193 üyesiyle, 2010 yılında, "BM Uluslararası Güvenlik Bağlamında Bilgi ve Telekomünikasyon Alanında Gelişmeler Konusunda Kamu Uzmanları Grubu," ülkelere bilgi güvenliğini ve uluslararası işbirliğini arttırmaları çağrısında bulunan bir rapor yayımlamıştır. Türkiye'nin kurucu üyelerinden biri olduğu AGİT'te, 2008 yılından itibaren "Siber Güvenlik" alanında çeşitli araştırmalar ve üst düzey toplantılar yapılarak, işbirliği ve görüşmelerin devam etmesi hususunda fikir birliğine varılmıştır. Ayrıca devlet yöneticileri düzeyinde örneklemek gerekirse; örneğin ABD Devlet Başkanı Obama, 2010 yılında, "21. Yüzyılda ABD'nin ekonomik başarısı siber güvenliğe bağlıdır," diyerek ABD senatosuna siber güvenlikle ilgili kapsamlı bir eylem planı yapılması gerektiği uyarısını yapmıştır.

Yazılım-Donanım Güvenliği

2015 yılında internete bağlı bir trilyon cihaz, on milyar Amerikan Doları değerinde bir güvenlik pazarı oluşturmuştur. Mobil erişim, riskleri de beraberinde getirmektedir. Mobil kullanım arttıkça, siber korsanların da bu alana olan ilgileri aynı paralellikte artış göstermektedir. Eksiksiz bir güvenlik için, kullanılan yazılım ve donanımının birbirine uyumu kusursuz olmalıdır. Güvenlik süreci üç katmanlıdır:

1- Güvenli internet kullanımı eğitimleri,

2- Ağ güvenlik teknolojileri (mobil cihaz bütünleşmesi dâhil),

3- Son kullanıcı erişim yetkilerinin denetlenmesi ve takibi.

Peki, kurumlar ve şirketler bunlar için neler yapmalıdır? Öncelikle, tüm verilerin tutulduğu sunuculara saldırıların engellenmesi için güçlü Güvenlik Duvarları (Firewall), IPS-IDS saldırı tespit cihazları ve önleyiciler kullanılmalıdır. Bu sunucuları, kendini ispatlamış bir antivirüs ürünü ile koruma altına almak gerekmektedir. Yine bu sunucular içerisinde önemli olan verileri saptamalı ve verilerin dışarı çıkartılmaması için gerekli kuralları yazabilmelerini sağlayacak bir DLP çözümü kullanılmalıdır. En uç noktada ise, bu sunuculara erişen kullanıcıları sınıflandırmalı ve ona göre Policy'ler (yetkiler) belirlenmelidir. Bilişim sistemlerinde güvenliği sağlamak için, sadece güvenlik yazılımları veya güvenlik donanımları kullanmak yeterli değildir. Esas önemli nokta, toplumda da bu bilincin oluşmasını sağlayabilmek ve bunu millî bir politika hâline dönüştürebilmektir.

Bulut Bilişim Güvenliği

Bulut bilişim (Cloud computing) veya işlevsel anlamıyla çevrim içi bilgi dağıtımı, bilişim aygıtları arasında ortak bilgi paylaşımını sağlayan hizmetlere verilen genel addır. Bulut bilişim bu yönüyle bir ürün değil, aslında bir hizmettir; daha başka bir deyişle, temel kaynaktaki yazılım ve bilgilerin paylaşımının sağlanarak, mevcut bilişim hizmetinin bilgisayarlar ve diğer aygıtlardan elektrik dağıtıcılarına benzer bir biçimde bilişim ağı (internet üzerinden) üzerinden kullandırılmasıdır. Bulut Bilişimde güvenlik mevzusuna gelirsek; bulut bilişim popülerliğini artırdıkça, bu yeni modelle ortaya çıkan güvenlik sorunları endişeleri de artırmıştır. Geleneksel koruma mekanizmalarının etkinliği ve verimliliği yeniden değerlendirilmektedir. Bu yeni yerleştirme modelinin özellikleri büyük ölçüde geleneksel mimarilerden farklılık göstermektedir. Bulut bilişim hizmetlerinin göreceli güvenliği, geniş kitleler tarafından kabulünü geciktiren tartışmalı bir konudur. Özel bulut aygıtlarının fiziksel kontrolünün yapılabilirliği, aygıtların tesis dışında ve başkalarının kontrolünde olmasından daha güvenlidir. Veri bağlantılarının güvenliği için, fiziksel kontrolü ve veri bağlantılarını görsel olarak incelemek, portlara erişebilmek gereklidir. Bulut bilişimin yaygınlaşması konusundaki engellerden en önemlisi, özel sektörün güvenlik tabanlı hizmetlerinin harici yönetiminin korku ve endişeye sebep olmasıdır. Bulut bilişim tabanlı hizmetlerin dışarıdan sağlanması, onun en temel özelliğidir. Bu durum, bulut bilişim hizmet sağlayıcılarına güvenli hizmetlerin yönetimini kurma ve sürdürmeye öncelik verilmesi hususunda itici kuvvettir. Güvenlik meseleleri şu şekilde

sınıflandırılmıştır: Hassas veri erişimi, veri ayırma, gizlilik hakkı, virüs kullanımı, geri kazanma (kurtarma), sorumluluk, içerdeki zararlılar, yönetim kontrol güvenliği, hesap kontrolü ve çoklu kullanıcı sorunları. Çeşitli bulut güvenlik sorunlarına üretilen çözümler ise; kriptografi, özellikle kamu anahtar altyapısı (PKI), çok sayıda bulut sağlayıcısı kullanımı, API'lerin (yazılım programlama ara yüzü) standartlaştırılması, sanal makine desteğinin ve yasal desteğin geliştirilmesidir. Bulut bilişim, birçok faydasının yanı sıra tehditlere karşı da savunmasızdır. Bulut bilişim kullanımları yaygınlaştıkça, bilişim suçluları, muhtemelen sistemde korunmasız yerlere zarar vermek için yeni yollar keşfedeceklerdir. Bulut bilişimde temel düzeyde risklerle sıkıntılar vardır ve bu durum veri güvenliğini tehdit etmektedir. Tehditleri azaltmaya yardımcı olması adına, bulut bilişim sektör liderleri, sistemin veriyi koruması için şifrelemesini garanti etmeyi sağlayacak risk değerlendirmeye ağırlıkla yatırımlar yapmak zorundadır. Yine sektör liderleri platform ve altyapıyı güvenli hâle getirmek adına değerlendirmede yüksek güvence sağlayacak güvenilir bir kuruluş kurmak zorundadır. Güvenilir bir bulut bilişim teknolojisi için güvenlik sorunları mütemadiyen ele alınmalıdır.

MİT (Millî İstihbarat Teşkilatı)

MİT, siber güvenlik tehditlerinin gerçekleşmeden engellenmesi için gerekli istihbaratı toplamaktan sorumlu birimlerden biridir. MİT'in 1 Ocak 1984'te işlerlik kazanan "2937 Numaralı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Millî İstihbarat Teşkilatı Kanunu"ndaki bilişim suçlarıyla ilgili görev tanımlarına bakacak olursak; telekomünikasyon kanallarından geçen dış istihbarat, millî savunma, terörizm ve uluslararası suçlar ile siber güvenlikle ilgili verileri toplayabilir; güvenlik ve istihbarat hizmetleri sırasında elde edilen kişisel verilerin güvenliğini ve bireyin hak ve özgürlüklerini koruyucu öneriler geliştirebilir. MİT'e bu alanlarda yeni yetkiler veren 6532 sayılı "Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Millî İstihbarat Teşkilatı Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" TBMM'de 17 Nisan 2014 tarihinde yasalaştırılmış ve Cumhurbaşkanı onayladıktan sonra 26 Nisan 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu yeni yasa MİT'in görev ve sorumluluklarını şu şekilde yeniden tanımlamaktadır: "Dış istihbarat, millî savunma, terörle mücadele ve uluslararası suçlar ile siber güvenlik konularında her türlü teknik istihbarat ve insan istihbaratı usul, araç ve sistemlerini kullanmak suretiyle bilgi, belge, haber ve veri toplamak, kaydetmek, analiz etmek ve üretilen istihbaratı gerekli kuruluşlara ulaştırmak." Yapılan kanun değişikliğinin MİT'in kurumsal altyapısında nasıl bir değişiklik yarattığına dair açık bir bilgi olmamakla birlikte son dönemlerde MİT tarafından insan kaynaklarınca verilen

iş ilanları, kurumda meydana gelen değişiklikler hakkında bazı ipuçları vermektedir. MİT'in iş ilanlarında aranan uzman adayların kim olduğuna bakacak olursak: Sinyal Analizi ve Uygulamaları, Şifreleme ve Kripto Analizi, Siber Faaliyetler, Uydu İletişimi, Coğrafi Bilgi Sistemleri (GIS), İşitsel-Görsel Data İşleme, Telekomünikasyon Sistemleri, Yazılım Geliştirme, İletişim Yazılımı Geliştirme, Donanım Geliştirme, Mobil Uygulama Geliştirme, Sistem Yönetimi, Ağ Yönetimi, Veri Tabanı Yönetimi, Bilgi Güvenliği ve İnternet Teknolojileri, Sistem Analizi, Mekanik Sistem Tasarlama, Sistem Desteği ve Eğitimi, Veri İşleme vb. Tüm bu yeni uzman aday talepleri bizlere, MİT'in kurumsal yapısının siber istihbarat kadroları kurularak yeniden yapılandırılmaya çalışıldığı izlenimini vermektedir.

Ulusal Siber Güvenlik

"Ulusal Siber Güvenlik Çalışmalarının Yürütülmesi, Yönetilmesi ve Koordinasyonuna İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı," 20 Ekim 2012 tarihli ve 28447 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren bu karar ile oluşturulan Siber Güvenlik Kurulu'nun başkanlığını Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanı yapmaktadır. Kurul, Dışişleri, İçişleri, Milli Savunma, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlıkları Müsteşarları, Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarı, Millî İstihbarat Teşkilatı Müsteşarı, Genelkurmay Başkanlığı Muhabere Elektronik ve Bilgi Sistemleri Başkanı, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Başkanı, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu Başkanı, Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanı, Telekomünikasyon İletişim Başkanı ile Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanınca belirlenecek Bakanlık ve Kamu Kurumlarının üst düzey yöneticilerinden oluşmaktadır. Kurulun sekretarya hizmetlerini ise UDHB Haberleşme Genel Müdürlüğü bünyesinde kurulmuş olan Siber Güvenlik Dairesi Başkanlığı yürütmektedir. Ulusal Bilgi Güvenliğinin sağlanmasına yönelik gelişmeler, erken sayılabilecek bir dönemde başlamasına rağmen henüz yasal dayanağa oturtulamamıştır. Yakın gelecekte, Bakanlar Kurulu Kararı ile bu alanda bir düzenlemenin ivedilikle yapılmasıyla, ulusumuz açısından bu yapılanma bir ilerleme olarak görülebilecektir. Söz konusu yapılanmanın bir yasa ile devreye alınması gerekmektedir. Buna göre, ihtiyaçların, kurulun faaliyete geçmesiyle birlikte artacağı öngörülmektedir. Ayrıca konunun sadece haberleşme boyutundan ziyade, hizmet sunumu, iletişim, iş süreçlerinin sürdürülebilirliği, ulusal güvenlik, toplumsal düzen, ulusal kalkınma ve refahın sağlanması, uluslararası işbirliği gibi yönleri bulunmaktadır. Bu taslak çalışmalarının yasalaşamaması ülkemizde ulusal bilgi güvenliğinin koordinasyonunda ciddi bir takım sıkıntılara neden

olmaktadır. Gerek kalkınma planlarında, gerekse ulusal strateji belgelerinde bilgi güvenliğine ilişkin yasal altyapının tamamlanacağına ilişkin hedeflere yer verilmiştir. Ülkemizin kendi millî yazılımlarını, programlarını ve donanımlarını üretmesi, tüm arka kapılarını kendi kapatacağından dolayı, ülkemizin siber güvenliğini sağlamada en doğru yöntemdir. Askerî sistemlerde, istihbarat ve güvenlik birimlerinde, devletin hassas verilerinin olduğu sistemlerde başından itibaren güvenlik odaklı olarak tasarlanmış, millî (yerli) mühendisler tarafından geliştirilmiş sistemler kullanılmalıdır. Siber korsanların arkalarındaki gizli güçlerin (genelde diğer devletlerin istihbarat güçleri) vereceği zararla, düzenli bir ordunun vereceği zarar arasında pek fark yoktur. Bu nedenle, ülkeleri bekleyen tehditler sıralamasında "Siber Güvenlik" olmazsa olmaz bir konuma yükselmektedir. Operasyonel anlamda ülkemiz kötü durumda değil, ancak güvenlik, üretim, dış pazarlara açılma konusunda yeterli seviyede değiliz. Siber suç eylemlerinin mekân anlamında bağımsız olmasından dolayı, siber savaşa karşı istihbarat yapan kurumlar, konusunda uzman ekiplerle ortak hareket ederek ulusal güvenliğin korunmasına katkı sağlamalıdır. Ülkemiz nüfusunun internet kullanma oranı gelişmiş ülkelere göre geride olsa da, dünya genelindeki siber suçların muhatabı olarak ilk on içinde yer almaktadır. 2013 yılında, ülkemiz vatandaşlarının sadece %46'sının internet erişimi varken (kullanımda dünyada 97. sıradayız), dünyadaki siber saldırıların üçüncü büyük çıkış noktası ülkemiz olmuştur.

Sonuç

- Ulusal Siber Güvenlik kurumlarının görev alanları ve yetkileri bir an önce TBMM tarafından küresel standartlara göre yasalaşmalıdır.
- TÜBİTAK, TUSAŞ, MKE veya Aselsan gibi özel ve devlet kuruluşlarının, millî yazılım ve millî donanım geliştirme süreçleri devletçe desteklenmeli, güncel yakalanmalı ve süreçler daha da hızlandırılmalıdır.
- Siber suçlarla ilgili tüm ceza kanunları AB standartlarına getirilmelidir.
- PARDUS gibi millî Linux yazılımlarının kullanımı ve geliştirilmesi süreçleri, Millî Eğitim Bakanlığına (MEB) bağlı tüm okullarda öğrencilere mecburi veya seçmeli dersler verilerek öğretilmeli ve özendirilmelidir.
- Üniversitelerin millî yazılım ve donanım benzeri AR-GE çalışmaları daha büyük bütçelerle devlet tarafından desteklenmelidir.
- Ülkemizde yaşayan her yaştan bilgisayar kullanıcısına; TV-Radyo-Gazete kamu spotlarıyla, ilçe belediyelerine ve MEB'e bağlı tüm kurslarda, ilköğretim-lise ve üniversitelerde, ücretsiz güvenli bilgisayar kullanımı eğitimleri verilmelidir.

• Sekizinci Cumhurbaşkanı (1989-1993) Turgut Özal'ın da hayali olan millî yonga (çip) tasarım ve üretim fabrikası, bir an önce ülkemizde devreye alınmalıdır.

• Ülkemiz insanlarının, teknolojiyi sadece kullanabilen değil, onu hem tasarlayıp hem de üretebilen bir konuma gelmesi gerektiği çok açıktır.

KAYNAKLAR

Muhammet Gedik, 5 Aralık 2015, Siber Uzay, Uluslararası Hukuk ve Türkiye http://h4cktimes.com/

Cenk Yapıcı, Bilgi Güvenliği Dosyası http://www.telepati.com.tr/

Âdem Onar, 2016 "Siber Güvenlik, Siber Savaş ve Ulusal Güvenlik" (146 Sf. PDF)

T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ulusal Bilgi Güvenliği: Strateji ve Kurumsal Yapılanma Uzmanlık Tezi, Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı, Mart 2015, Murat Güngör, Yayın No: 2919, ISBN 978-605-9041-46-1 (143 Sf. PDF)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Bulut_bilişim

https://tr.wikipedia.org/wiki/Bilişim_suçları

https://tr.wikipedia.org/wiki/Pardus_(işletim_sistemi)

TDK Büyük Türkçe Sözlük http://tdk.org.tr

Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Millî İstihbarat Teşkilatı Kanunu; Kanun Numarası 2937, Kabul Tarihi 1.11.1983, Yayımlandığı Resmi Gazete Tarih 3.11.1983 Sayı 18210, Yayımlandığı Düstur Tertip 5 Cilt 22 Sayfa 830 (13 Sf. PDF)

LINUX İşletim Sistemi Redhat 6.2, Görkem Çetin, Seçkin Yayınları, Ankara 2000.

Uzmanlar İçin Microsoft Windows 2000 Server, Editör: Dr. Cahit Akın, Alfa Yayınları, 2001

Ayşe Nur Akıncı*

KİŞİSEL VERİNİN SINIR ÖTESİ YOLCULUĞU

En son ne zaman bir banka hesabı açmanız, bir internet sitesine abone olmanız veya çevrimiçi uçuş rezervasyonunuzu yapmanız gerektiğinde adınız, adresiniz veya kredi kartı numaranız gibi önemli kişisel bilgilerinizi de teslim etmeniz gerektiğini hatırlıyor musunuz? Belki de içinde bulunduğumuz zaman dilimi bakımından bu soruların sorulması anlamsız hâle gelmiştir. Zira her an, her saniye gerçekleştirmiş olduğumuz işlemler, hatta bir şey yapmamıza gerek bulunmaksızın akıllı telefonlarımızın konum verileri yahut telefon sinyallerimiz yoluyla kendimize ilişkin pek çok veriyi zaten farkında olmasak da ardımızda bırakarak olağan hayatın akışına kapılıyoruz. Peki, bu verilere ne olur? Kendi rızamızla teslim ettiğimiz bu verilerin sınır ötesi yolculuğu neticesinde kişisel verilerimiz tahmin bile edemeyeceğimiz yerlerde yanlış ellere ulaşabilmekte midir? Bu yolculuğun hukuki yaptırımları nelerdir?

Avrupa Birliği (AB) Adalet Komisyonu üyesi ve Komisyon Başkan Yardımcısı Viviane Reding, bundan 17 yıl önce Avrupa'da yaşayan vatandaşların % 1'inden azının internet kullanmakta olduğunu, günümüzde ise internet ağı üzerinden çok büyük miktarlarda kişisel verinin dünyanın dört bir yanına sınır aşan şekilde gönderilip alınabildiğini önemle vurgulamaktadır. Reding, kişisel verilerin korunmasının tüm Avrupalı vatandaşlar için birer temel hak olduğunu ancak vatandaşların kendi kişisel verilerini her zaman tam olarak kontrol edemediklerini hissettiğini ifade etmektedir (http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-46_en.htm?locale=en, Erişim Tarihi: 29.04.2016).

Reding'in ifade ettiği üzere hayatın sayısallaşması eğiliminin bir sonucu olarak internetin hayatımızın her alanına nüfuz ettiği günümüzde sayısal içerik kontrol edilmesi güç bir hızla büyümektedir. İnternet kullanım oranlarındaki artış, video içerik oranının yükselmesi, yeni teknolojilere göre değişen ihtiyaçlar ve yakınsamanın da etkisiyle veri trafiğinin hızla arttığı

* Kalkınma Bakanlığı-Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı, Planlama Uzmanı

görülmektedir. 2012-2017 döneminde dünya genelindeki veri trafiğinin yaklaşık üç kat artması beklenmektedir. Bu trafik artışına paralel olarak önümüzdeki on yıl içerisinde sayısal ortamdaki veri hacminin de 44 kat artması beklenmektedir. Sensör ve gelişen çip teknolojilerini kullanan makinalar arası iletişim (M2M), büyük veri uygulamaları, nesnelerin interneti ve bulut bilişim gibi yeni teknolojilerin de bu artışı desteklediği görülmektedir. Bu teknolojiler sayesinde 2020 yılına kadar 50 milyar cihazın birbiri ile bağlantılı olacağı tahmin edilmektedir. Hızla artan bu büyük veriden ekonomik ve sosyal fayda üretmek amacıyla, ülkeler ve şirketlerin bu alana büyük ilgi gösterdiği görülmekte olup büyük veri pazarının önümüzdeki senelerde daha da büyüyeceği öngörülmektedir. Bu denli büyük hacimli veri sahipliği verimlilik, maliyet, hizmet sunumu ve ürün geliştirme gibi alanlarda önemli bir potansiyelin ortaya çıkmasına da ön ayak olmaktadır. Nitekim OECD büyük veriye dayalı yenilikçiliği büyümenin yeni kaynaklarından biri olarak nitelendirmektedir (2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı, 2015, Kalkınma Bakanlığı).

Yukarıda da ifade edildiği üzere geleneksel endüstrilerin bilgi teknolojileri ile dönüşümü ve gündelik hayatın sayısal ortama kayması ile birlikte artan veri hacminin, verimlilik, maliyet, hizmet sunumu ve ürün geliştirme gibi alanlarda yenilikçiliğin yeni kaynaklarından biri olacağı öngörülmekle birlikte bünyesinde barındırdığı söz konusu sosyal ve ekonomik faydalarına rağmen veri hacmindeki bu kontrol edilmesi güç artışın kişisel verilerimiz bakımından yansımalarının dikkatle ele alınması gerekmektedir. Zira başta büyük veri uygulamaları, M2M, nesnelerin interneti ve bulut bilişim gibi yeni teknolojilerin, teknik altyapı masraflarını düşürerek maliyet avantajı sağlamalarına karşın, doğalarında bulunan dağıtık veri işleme/depolama mimarisinden dolayı bu tür altyapılar kullanılmak suretiyle işlenen/depolanan kişisel verilerin hangi ülke sınırları içerisinde ve kimin tasarrufunda bulunduğunu kontrol etmek mümkün olamamakta, bu da güvenlik ve mahremiyet açısından bireylerin haklı çekincelerini beraberinde getirmektedir.

Bireysel mahremiyet ve veri koruması ihtiyacına paralel olarak kişisel verilerin korunması, küresel bilgi ve iletişim teknolojisi (BİT) hizmetlerinin yaygınlaşması ve ülkeler arasında artan veri trafiği nedeniyle sosyal ve iktisadi açıdan da uluslararası önem kazanmaktadır. Kişisel verilerin hangi ülke sınırları içerisinde ve nasıl işleneceğinin net bir şekilde bilinememesi ulusal güvenlik endişelerini beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede farklı hukuki yaklaşımlara sahip ülkelerce veri koruma hukuku altyapılarının uyumlaştırılması çalışmalarının giderek artmakta olduğu ve bazı sektörler (sağlık, sosyal güvenlik, adalet vb.) bakımından sınır ötesi veri aktarımının

sınırlandırılmaya çalışıldığı dikkati çekmektedir (verinin yerelleştirilmesi eğilimi). Bu çerçevede yukarıda ekonomik ve bireysel önemini özetlemeye çalıştığım kişisel verilerin sınır ötesi aktarımı hususunda ülkemizde mevcut bulunan hukuki çerçeveyi dünyada bu alanda var olan gelişmelerle birlikte açıklamaya çalışacağım.

Hukuki Çerçeve

Kişisel verilerin korunması kapsamında verinin sınır ötesi aktarımı birçok ülkenin yerel düzenlemelerinde yer almakta olup aynı zamanda pek çok uluslararası kuruluş bu anlamda rehber ilkeler hazırlamaktadır. Kişisel verilerin sınır ötesi aktarımı hususunda tüm dünyada ortaya konan hukuki çerçeveye baktığımızda küresel çapta ön plana çıkan düzenlemeler şu şekildedir:

1. İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)

Verilerin sınır ötesi transferi esnasında sınır ötesi mevzuat farklılığı nedeniyle ortaya çıkan uyumsuzlukları gidermek için başlatılan çalışmalar neticesinde mahremiyeti ve sınır ötesi kişisel veri korumasını teşvik eden "OECD-Mahremiyetin Korunması ve Kişisel Verilerin Sınır Ötesine İletimi Hakkında Rehber İlkeleri" 1980 yılında kabul edilmiştir. Bu belgede sekiz temel prensip belirlenmiştir: Sınırlı bilgi toplama, veri kalitesi, amaca özgülük, kullanım sınırlaması, güvenlik önlemleri, açıklık ilkesi, bireyin katılımı ve hesap verilebilirlik (Dilek Yüksel Civelek, "Kişisel Verilerin Korunması ve Bir Kurumsal Yapılanma Önerisi, Nisan 2011, DPT). Mahremiyet Rehber İlkelerinin ardından, 1985 yılında, OECD üye ülke bakanları tarafından "Sınır Ötesi Veri Akışları" ile ilgili bir bildiri kabul edilmiştir. Bildiri, ticari, bilimsel ve teknolojik veri değişimi, şirket içi veri akışı (intracorporate flow) gibi sınır aşan kişisel veri trafiğine ilişkin politika alanlarına değinmektedir (OECD, "Declaration on Transborder Data Flows", 2008). Yayımlanan ilkelerin üzerinden 30 yıl geçmesinin ardından kişisel verilerin ekonomik, sosyal ve kişisel hayatın içerisinde çok daha fazla yer tutmaya başladığı vurgulanarak, OECD İletişim Güvenliği ve Özel Hayatın Gizliliği Çalışma Grubu tarafından söz konusu gizlilik ilkeleri güncellenmiştir.

Ayrıca yakın dönemde başlatılan OECD Ticaret Komitesi'nin 2015-2016 dönemini kapsayan "Yeni Politika Konuları: Küreselleşen Dünyada Verilerin Yerelleştirilmesi" adlı çalışması çerçevesinde üye ülkelerde sayısal verilerin hareketliliğini kısıtlayan yasal düzenleme ve genel politika uygulamalarına ilişkin bir veri tabanı oluşturulmaktadır. 66 ülkede hâlen yürürlükte bulunan 101 tedbiri içeren bir liste hazırlanarak verilerin sınır dışı hareketliliğini kısıt-

layan ve/veya yerel olarak saklanmasını zorunlu kılan mevzuat, düzenleme ve politika uygulamalarına ilişkin tespit çalışması sürdürülmektedir.

2. Avrupa Konseyi

Avrupa Konseyi tarafından 1981'de hazırlanan "Kişisel Verilerin Otomatik Olarak İşlenmesi Sırasında Gerçek Kişilerin Korunmasına İlişkin Sözleşme" (108 no'lu Sözleşme) bu alanda ilk uluslararası bağlayıcılığı olan belge olarak ortaya konmuş ve veri koruma ile sınır ötesi veri transferi konusunda temel ilkeler belirlenmiştir. 2001 yılında bu Sözleşmeye ek olarak "Denetleyici Makamlar ve Sınır Ötesi Veri Akışına İlişkin Protokol" (181 no'lu Ek Protokol) kabul edilmiştir. Ülkemiz tarafından da 1981 yılında imzalanan söz konusu 108 no'lu Sözleşme 30/01/2016 tarih ve 6669 sayılı Kanun ile TBMM tarafından uygun bulunarak Resmî Gazete'de yayımlanmış bulunmaktadır. Ek Protokol'ün uygun bulunmasına ilişkin çalışmalar sürmektedir.

3. Avrupa Birliği

AB tarafından hazırlanan 95/46/AT sayılı AB Veri Koruma Direktifi kişisel verilerin korunması alanında tüm dünyada kabul gören bir çerçeve sunmaktadır. Söz konusu Direktif kişisel verilerin kazara kaybını, yetkisiz kişilerin eline geçmesini ve bu kişilerce yasadışı bir biçimde imha edilmesini önlemek amacıyla uygun teknik ve kurumsal önlemlerin alınmasına yönelik hükümler içermektedir (BTS Yenilenmesi Projesi, Bilgi Güvenliği ve Kullanıcı Güveni Ekseni Mevcut Durum Raporu, 2013, Kalkınma Bakanlığı).

Özellikle elektronik ortamda sınır ötesi veri aktarımının ticari hayatın doğal bir parçası olmaya başlamasıyla birlikte, 95/46/AT sayılı Direktif ile kişisel verilerin Birlik dışına çıkarılması kısıtlanmış, veriyi alacak "üçüncü ülkeler"e dair yeterlilik kıstasları belirlenmiştir. Bu kıstasları karşılamayan Birlik dışı ülkelere veri aktarımı yasaklanmıştır. AB içerisinde belirlenen güvencelerin AB dışında sağlanmaması ve AB vatandaşlarının verilerinin istismar edilmesi tehlikesinin önüne geçmek amacıyla getirilen bu yeterlilik kıstasları Birlik dışı pek çok ülke tarafından dikkate alınarak yeterlilik seviyesi karşılanmıştır. Söz konusu Direktif'te "üçüncü ülkelerde" aranan yeterlilik koşulunun sınırları çok net bir şekilde belirlenmemiştir. Bütün koşulların göz önüne alınacağı genel olarak ifade edilerek üçüncü ülkedeki kişisel verilerin korunmasına ilişkin genel ve sektörel hukuk kuralları, bu ülkede uygulanan meslek kuralları ve güvenlik önlemleri, tam bağımsız bir veri koruma denetim otoritesinin bulunup bulunmadığının bu incelemenin kapsamına gireceği belirtilmiştir.

Direktif kapsamında AB ülkelerindeki kurum ve kuruluşların da diğer ülkelere veri aktarımı kısıtlanmış, belirli kurallara bağlanmıştır. Birliğe üye ülkelerdeki kişisel verilerin, "üçüncü ülke" olarak nitelendirdikleri Avrupa Birliği dışına taşınabilmesi için Avrupa Komisyonunun veya ticari şirketin ilgili bulunduğu ülkenin veri koruma otoritesinin izni aranmaktadır. Üçüncü ülke şirketlerinin ise münferiden Avrupa Birliği ile doğrudan muhatap olarak belirli şartları karşılamaları durumunda sınır ötesi veri aktarımı izni almaları mümkündür ve bu yöntem pek çok yabancı şirket tarafından uygulanmaktadır.

3. 1. Güvenli Liman Anlaşması

"Güvenli Liman" Anlaşması'yla, belirli kurallara uymayı kabul eden ABD şirketlerinin (sadece ABD ile yapılan bir anlaşma) AB Veri Koruma Direktifi'ni ihlal etme rizikosu bulunmaksızın AB ülkelerinden kişisel veri aktarabilmesine ve kendi verilerini bu ülkelere aktarmasına izin veren bir sistemin kurulması amaçlanmaktadır. Yedi temel yükümlülükten oluşan "Güvenli Liman" ilkelerine göre; AB ülkelerinden veri transferi gerçekleştirmek isteyen şirketler; söz konusu kişisel verileri hangi amaçla topladığı hakkında veri sahiplerini bilgilendirmek, veri sahiplerinin izni bulunmadıkça bu verileri üçüncü kişilerle paylaşmamak, bildirim ve izin şartlarının gerçekleşmesi hâlinde dahi bu verileri aynı düzeyde koruma sağlamayan üçüncü kişilere aktarmamak, verilerin yalnızca toplanma amacına uygun olarak kullanılmasını sağlamak, verilerin bütünlüğü ve güvenliği için gerekli önlemleri almak, veri sahiplerine kişisel verilerine erişim hakkı tanımak, veri sahiplerinin şikâyetleriyle ilgilenmek ve bu konudaki sorunları çözmek üzere bağımsız mekanizmalar oluşturmak zorunluluğu altındadır.

2000 yılından beri uygulanmakta olan ve AB ile ABD işletmelerinin sınır ötesi kişisel veri aktarımına ilişkin oldukça ayrıntılı hükümler içeren Güvenli Liman Anlaşması 16 Ekim 2015 tarihinde, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı (ATAD) Maximilian Schrems v. Veri Koruma Komiseri davası kararıyla iptal edilmiştir. ATAD, Güvenli Liman kapsamında yer alan ABD firmalarının Avrupa veri koruma standartlarına denk düşecek oranda yeterli veri koruması sunmadığına karar vermiş ve "ABD'de kamu kurumlarının düzenli olarak elektronik haberleşmenin içeriğine erişimine imkân sağlayan yasaların, temel bir hak olan özel hayatın gizliliğinin özünü ihlal ettiği kabul edilmelidir." sonucuna varmıştır.

Güvenli Liman Anlaşması'nın geçersiz kılınmasından yaklaşık dört ay sonra, 2 Şubat 2016 tarihinde Avrupa Komisyonu ve ABD, Atlantik ötesi veri aktarımına gizlilik çerçevesi sağlayan AB-ABD "Gizlilik Kalkanı" üzerinde

uzlaşmış ve Güvenli Liman Anlaşması'nın ortadan kaldırılmasıyla ortaya çıkan belirsizlik durumu sona ermiştir. Yeni Gizlilik Kalkanı Anlaşması, arttırılmış gizlilik koruması ve uyuşmazlık çözüm mekanizmaları olmak üzere iki temel konuyu vurgulamaktadır. Bu Antlaşmayla ABD firmalarına ve istihbarat kurumlarına AB vatandaşlarının kişisel verilerini, Avrupa Veri Koruma Otoriteleriyle artan işbirliği vasıtasıyla, korumak yönünde daha kapsamlı sorumluluklar getirilmektedir. Yeni Atlantik ötesi veri aktarımı anlaşmasıyla ABD firmaları Avrupa'da faaliyet göstermeye devam etmek istiyorsa, başta yeni AB Genel Veri Koruma Yönetmeliği olmak üzere AB'nin daha sıkı veri güvenliği standartlarına uyum göstermek durumunda gözükmektedir.

3. 2. AB Veri Koruma Reformu

25 Ocak 2012 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından yapılan bir açıklamayla 95/46/AT sayılı Veri Koruma Direktifinin yeniden düzenleneceği duyurulmuştur. Başta sosyal ağlar, bulut bilişim, lokasyon bazlı hizmetler ve akıllı kart gibi teknolojik gelişmeler ve küreselleşmenin getirdiği zorunluluklar dikkate alınarak söz konusu Direktifin güncellenmesi ihtiyacının giderilmesi amaçlanmıştır. Reform çalışmaları neticesinde hazırlanan ve 95/46/AT sayılı AB Veri Koruma Direktifi'ni yürürlükten kaldıran yeni Genel Veri Koruma Yönetmeliği (General Data Protection Regulation–GDPR) hazırlanmış ve söz konusu Yönetmelik Avrupa Parlamentosu tarafından 14 Nisan 2016 tarihinde onaylanmıştır.

AB veri koruma kurallarında köklü bir reformu ihtiva eden bu Yönetmelik iki temel alandan oluşmaktadır: AB'de kişisel verilerin işlenmesi konusunda genel düzenlemeler ve polis ve adli makamlar tarafından işlenen veriler üzerindeki düzenlemeler. Yeni Yönetmelik AB içerisindeki veri koruma rejimi açısından bir dizi değişiklik ihtiva etmekle birlikte temel ilkeler bakımından köklü bir değişiklik yapmadığı için sınır ötesi veri aktarımı ve üçüncü ülkelerin yeterlilik kıstasları açısından büyük bir etkisi olmamıştır. Yönetmeliğin temel yenilikleri şu şekilde özetlenebilir:

1- Yeni Yönetmeliğin üye ülkelere doğrudan uygulanabilmesi, dolayısıyla eski Direktifin ülke mevzuatlarına uyarlanması gerekmekteyken yeni Yönetmeliğin üye ülkeler üzerinde doğrudan uygulanabilecek bir düzenleme olması,

2- Tek bir AB Veri Koruma Otoritesinin oluşturulması,

3- Kullanıcılara kişisel verilerinin kullanımı konusunda daha çok söz hakkı verilmesi (örn. açık rıza, unutulma hakkı),

4- AB ülkelerinde merkezi bulunan ticari şirketlerin veri işleme ihlalleri konusundaki iç denetim ve raporlama sorumluluklarının artırılması ile Yönetmeliğe aykırı hareket eden şirketlerin dünya çapındaki yıllık ciralarının yüzde 4'üne varan para cezalarına çarptırılması,

5- AB içerisinde faaliyet gösteren firmaların AB dışındaki faaliyetleri için de uyum zorunluluğu getirilmesi,

6- Unutulma hakkı (bireyin isteği üzerine hesapların veya kişisel verilerin silinmesi),

7- Verilerin taşınabilir kılınması (sunucu değiştirildiğinde verilerin yeni bir sunucuya aktarılması),

8- Verilerin ne zaman hacklendiğinin bireye hızlıca bildirilmesi ile gizlilik politikalarının açık ve anlaşılır biçimde bireye aktarılması.

Avrupa Komisyonu, üye ülkelerin hepsini kapsayacak bu düzenleme ile birlikte sınır ötesi veri işlemleri bakımından işletmelerin her ülke için ayrı uyum sağlama yöntemi için harcadığı miktarın 3 milyar avrodan 0,7 milyar avroya düşeceğini, veri kullanımını bildirme zorunluluğunu esneterek 0,13 milyar avroluk masrafı kaldıracağını tahmin etmektedir. Bu reform sonucunda AB, sınır ötesi veri aktarımı konusunda dünyadaki diğer pek çok gelişmiş örneğe nispeten çok daha ayrıntılı ve kapsamlı bir veri koruma politikası ortaya koymuştur. Örneğin kullanım amacının belirtilmesi, açıkça kullanıcının rızasının istenmesi veya kişisel verilerin çalınması hâlinde bilgi verilmesi konularında ABD'de bazı uygulamalar mevcut olmasına rağmen Veri Koruma Reformu çok daha detaylı denetleme öngörmektedir. Unutulma hakkı, yurtdışındaki kullanımlar hakkında hükümler vermek ve cezalar konusunda ise ABD'de herhangi bir çalışma bulunmazken, Avrupa Birliği düzenlemesi bu konularda oldukça kapsamlı bir denetim anlayışı ortaya koymaktadır. (http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-46_en.htm?locale=en, Erişim Tarihi: 29.04.2016)

4. Türkiye'de Mevcut Durum

Türkiye'de kişisel verilerin korunmasına ilişkin yasal düzenleme çalışmaları 2000'li yılların ilk yarısından itibaren gündemde olmasına ve müteaddit defalar tasarı olarak TBMM'ye sunulmasına rağmen söz konusu kanunlaştırma çalışmaları ancak 2016 yılında tamamlanabilmiştir. 24 Mart 2016 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nda kabul edilen "6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu" Cumhurbaşkanı tarafından imzalanarak 7 Nisan 2016 tarihli ve 29677 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu tarihe kadar Türkiye'de kişisel verilerin korunmasını sağlayacak bir hukuki

çerçeve bulunmaması dolayısıyla özellikle Direktif'in "yeterlilik" kriterinin karşılanamaması dolayısıyla hem bireyler hem de kurum ve kuruluşlar açısından sınır ötesi veri aktarımı konusunda ülkemiz bakımından bir takım problemler yaşanmaktaydı. Kanunun yürürlüğe girmesiyle ülkemiz BİT sektörünün başta AB ülkeleri olmak üzere yurt dışına bilgi toplumu hizmetleri sunabilmesi, kişisel verinin temel girdi olduğu finans, sağlık, sigorta gibi sektörlerde ülkemizin iş potansiyelinin artması ve sınır ötesi veri paylaşımı ve adli işbirliği kanallarının etkin çalışmasının sağlanması için büyük bir adım atılmıştır. Kişisel Verilerin Korunması Kanunuyla, AB ülkeleri nezdinde veri koruma bakımından güvenilir ülke statüsüne kavuşma konusunda önemli bir kriter sağlanmış bulunmaktadır.

Avrupa Birliği Veri Koruma Direktifi esas alınarak hazırlanmış bulunan 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunun "Kişisel Verilerin Yurt dışına Aktarılması" başlıklı sınır ötesi veri aktarımını düzenleyen 9. maddesi şu şekildedir:

"MADDE 9- (1) Kişisel veriler, ilgili kişinin açık rızası olmaksızın yurt dışına aktarılamaz.

(2) Kişisel veriler, 5'inci maddenin ikinci fıkrası ile 6'ncı maddenin üçüncü fıkrasında belirtilen şartlardan birinin varlığı ve kişisel verinin aktarılacağı yabancı ülkede;

a) Yeterli korumanın bulunması,

b) Yeterli korumanın bulunmaması durumunda Türkiye'deki ve ilgili yabancı ülkedeki veri sorumlularının yeterli bir korumayı yazılı olarak taahhüt etmeleri ve Kurulun izninin bulunması,

kaydıyla ilgili kişinin açık rızası aranmaksızın yurtdışına aktarılabilir,

(3) Yeterli korumanın bulunduğu ülkeler Kurulca belirlenerek ilan edilir.

(4) Kurul yabancı ülkede yeterli koruma bulunup bulunmadığına ve ikinci fıkranın (b) bendi uyarınca izin verilip verilmeyeceğine;

a) Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeleri,

b) Kişisel veri talep eden ülke ile Türkiye arasında veri aktarımına ilişkin karşılıklılık durumunu,

c) Her somut kişisel veri aktarımına ilişkin olarak, kişisel verinin niteliği ile işlenme amaç ve süresini,

ç) Kişisel verinin aktarılacağı ülkenin konuyla ilgili mevzuatı ve uygulamasını,

d) Kişisel verinin aktarılacağı ülkede bulunan veri sorumlusu tarafından taahhüt edilen önlemleri,

değerlendirmek ve ihtiyaç duyması hâlinde, ilgili kurum ve kuruluşların görüşünü de almak suretiyle karar verir.

(5) Kişisel veriler, uluslararası sözleşme hükümleri saklı kalmak üzere, Türkiye'nin veya ilgili kişinin menfaatinin ciddi bir şekilde zarar göreceği durumlarda, ancak ilgili kamu kurum veya kuruluşunun görüşü alınarak Kurulun izniyle yurt dışına aktarılabilir.

(6) Kişisel verilerin yurtdışına aktarılmasına ilişkin diğer kanunlarda yer alan hükümler saklıdır."

Kişisel verilerin sınır ötesi aktarımını düzenleyen bu maddenin ilk fıkrasında hem Kanunun 5'inci maddesinde düzenlenen normal kişisel veriler hem de 6'ncı maddesinde düzenlenen özel nitelikli (hassas) kişisel veriler kastedilmektedir. Her türlü kişisel veri aktarımı rıza şartına bağlanmaktadır. İkinci fıkra hükmünde ise ilginin rızasının aranmaksızın sınır ötesi aktarımın gerçekleşebileceği istisnai hâller sayılmaktadır. Bu istisna düzenlemesi yapılırken 5'inci maddenin ikinci fıkrasında belirtilen kişisel veriler ile 6'ncı maddenin üçüncü fıkrasında belirtilen özel nitelikli kişisel verilerin ilgili kişinin açık rızası olmaksızın işlenmesine izin veren şartlar esas alınmakta ve bu şartlardan birinin varlığı hâlinde, kişisel verinin aktarılacağı yabancı ülkede, yeterli korumanın bulunması kaydıyla ilgili kişinin açık rızası aranmaksızın yurtdışına aktarılmasına imkân tanınmaktadır. Şayet ilgili yabancı ülkede yeterli koruma bulunmuyorsa, Türkiye'deki ve ilgili yabancı ülkedeki veri sorumlularının yeterli bir korumayı yazılı olarak taahhüt etmeleri ve Kurulun izninin bulunması kaydıyla ilgili kişinin açık rızası aranmaksızın kişisel verilerin yurtdışına aktarılmasına imkân verilmektedir. Söz konusu hükmün AB tarafından aranmakta olan "yeterlilik" kriterine uygun olarak düzenlendiği görülmektedir. Ayrıca madde kapsamında yabancı ülkede yeterli koruma kriterlerinin varlığının Kurulca belirlenerek ilan edileceği, Kurulun yeterliliği araştırırken ve verilerin yurtdışına aktarılmasına izin verirken hangi kriterleri dikkate alacağı hususları ayrıntılı olarak düzenlenmektedir.

Kişisel Verilerin Korunması Kanununun sınır ötesi veri aktarımına ilişkin hükümlerinin AB veri koruma reformu ile getirilen yeni kurallar setiyle uyumlu olduğu değerlendirilmektedir. AB düzenlemeleriyle, başta veri işleme konusunda en büyük payı elinde bulunduran ABD şirketleri karşısında vatandaşın kişisel verileriyle bunların arka planı üzerindeki kontrol alanının temin edilmesi ve iş dünyası bakımından kişisel veriler konusundaki düzenleyici çerçevenin temel olarak ortaya konulması hedeflenmektedir. Bu çerçevede "AB-Sayısal Ortak Pazarı" ve küresel sayısal pazar bakımından söz konusu düzenlemelere uygun bir hukuki çerçevenin oluşturulması ülkemiz vatandaşları ve işletmeleri bakımından olumlu getiriler sağlayacaktır.

Sonuç olarak, başta teknolojik gelişmeler ve küreselleşme olgusu olmak üzere pek çok etken kişisel verilere erişim, verilerin toplanması ve kullanımı yöntemlerini derinden etkilemiş ve değiştirmiştir. Bu durum ise verinin sınır ötesi aktarımını kaçınılmaz bir biçimde hızlandırmış ve kontrol edilmesi güç hâle getirmiştir. Verinin sınır ötesi aktarımı konusunda tüm dünyada birbirinden farklı hukuki düzenlemelerin ve uygulama biçimlerinin ortaya çıkması ise ortaya konacak genel ve ortak bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır. Bu anlamda ülkemizde, küresel anlamda kabul gören bir hukuki çerçeve sunan AB düzenlemeleri ışığında hazırlanan Kişisel Verilerin Korunması Kanunun kabul edilmiş bulunması önemli bir adımdır. Zira veri koruma mevzuatları bakımından belirlenecek ortak bir yaklaşım, bir yandan vatandaşların kişisel verilerinin korunması ve özel hayatın gizliliği hakkını sınır aşan bir biçimde garanti ederken, öte yandan tüketici güveninin pekiştirilmesiyle büyüme, istihdam ve yeniliği destekleyerek işletmeleri veriden değer üreten ekonomilerin ilerlemesine yardımcı olacaktır. Vatandaşların ve işletmelerin dijital ekonomiden tam anlamıyla fayda sağlaması ancak bu manada ulaşılacak ortak küresel bir yaklaşımla mümkündür.

Nevzat Büküm*

SİBER TERÖRİZM

Sanayi devrimi sonrasında hızla dünyayı saran teknolojik devrimle birlikte, bilgisayarlaşma ve internet ortamında şekillenen ilişkilerin oluşturduğu yeni bir toplumsal yapı ortaya çıkmıştır. Bu büyük değişimle birlikte internet, sosyal ve ekonomik yaşantının ayrılmaz bir parçası hâline gelmiş, kamu ve özel kurumlar hizmetlerini sanal veya siber diye adlandırdığımız elektronik ortama taşımışlardır.

Bu yeni ortam kurumların ve insanların hayatlarında vazgeçilmez hâle geldikçe ve bütün iş ve işleyişler, sistemler, bilgiler siber ortama taşındıkça yeni suçlar, tehditler ve savaş teknikleri ortaya çıkmıştır. Ülkelerin ve kurumların kritik altyapıları ve insanların kişisel bilgileri baş döndürücü bir hızla siber ortama ve siber iletişim ağına taşınmış, bu suçlar ve tehditler de daha karmaşık ve tehlikeli boyutlara ulaşmıştır.

Bu yazının amacı; "Siber Terör" kavramını, ilişkili olduğu diğer kavramlarla ve değişik yönleriyle ele alarak konunun ciddiyetine dikkat çekmek, ükelerin ve bilhassa ülkemizin alması gereken tedbirler konusunda, okuyucuda ve ilgililerde farkındalık oluşturmaktır.

Siber terörü ele almadan önce konuyla ilgili ve bu makalede kullanılacak olan bazı kavramları tanımlamakta yarar olacaktır. Siber; Bilgisayarın araç olarak kullanıldığı, işlemci ve kontrolörleri, internet ve telekomünikasyon ağlarını içeren bilgi, iletişim ve etkileşim ortamıdır. Kelime olarak Siber (Cyber), Yunanca olup, yönetmek-hükmetmek anlamına gelmektedir. Hacker; siber ortamı kullanıp, yetki dışı olarak, kişilerin veya kurumların bilgisayar ve diğer elektronik sistemlerine erişim sağlayan kişidir. Hactivizm; siyasi amaçlarla hackerlık (bilgisayar korsanlığı) yapılmasıdır. "Siber Suç (Sanal suç), Avrupa Ekonomik Topluluğu Uzmanlar Komisyonu 1983 tarihli Paris toplantısında, "bilgileri otomatik işleme tabi tutan veya verilerin nakline yarayan bir sistemde kanuna, ahlaka aykırı olarak veya yetki dışı gerçekleştirilen her türlü davranış" şeklinde tanımlanmaktadır."[1] Siber Suç kavramı uluslararası hukukta "Cyber Crime" olarak ifade edilmektedir. Siber Savaşı ise devlet destekli siber saldırılar olarak tanımlayabiliriz.

* Elektrik-Elektronik Mühendisi

Terörizm, şiddetin veya tehdidin sistematik olarak, belirli bir amaç için kullanılmasıdır. Veya; belirli bir siyasal hedefe ulaşmak veya siyasal bir düşünceyi yüceltmek amacıyla ve genelde kurulu düzeni değiştirmeye veya toplumu ve yönetimleri söz konusu siyasal hedefe boyun eğmeye mecbur etmek için başvurulan zorlayıcı ve şiddet içeren davranışlardır. Buna politik terör de diyebiliriz.

"Siber terörizm ise; siber ortam ile bilgisayar veya bilgisayar sistemlerinin, belirli bir politik ve sosyal amaca ulaşabilmek için, bireylere, mallara, toplumlara ve hükümetlere karşı zarar vermek, yıldırmak, baskı altında tutmak amaçlarıyla kullanılmasıdır."[2] Siber terörizm klasik anlamdaki terör eylemlerinin, yeni teknolojik imkân, donanım ve bilgilerle internet üzerinden yürütülen, klasik veya politik terörizmin yeni şeklidir.

Politik terör ile siber terör kavramlarından sonra, siber suç ve siber savaş kavramlarını örneklerle anlatarak bu kavram ve eylemleri siber terörizmden ayıran niteliklere değinmek istiyorum.

Siber Suçlar

"Siber suçları diğer siber tehditlerden ayıran temel özellik, suçluyu buna iten temel etkendir. Siber suç işleyen şahıslar genellikle şahsi menfaatler gütmekte, maddi kazanç, ün veya tamamen kişisel tatmin amacıyla suç işlemektedirler."[3]

Siber suçların işlenmesinde kullanılmakta olan farklı yöntemlerden biri; kötü amaçlı yazılımlardır. (Virüs, solucan, trojan) "Örneğin Filipinler'den dünyaya yayılan Love Bug (aşk böceği) virüsü 40 milyon bilgisayarı etkilemiş, 8.7 milyar dolar zarara yol açmıştır. Melissa virüsü 1.2 milyar dolar, Explorer virüsü 1 milyar dolar, Kızıl Kod ve SirCam virüsleri ise toplam 2.3 milyon bilgisayarı vurarak 1 milyar doların üzerinde zarara yol açmıştır."[4] Diğer bazı yöntemler ise; internet sayfası yönlendirme, kimlik hırsızlığı, hizmet dışı bırakma (denial of service) vb. olabilmektedir.

Siber saldırılar konusunda artık bir dönüm noktasına geldik diyebiliriz. Şimdi artık siber suçların yanısıra siber savaş ve siber terörün yoğunlaştığı yeni bir döneme doğru yol almaktayız.

Siber Savaş

Siber savaş, devlet destekli siber saldırılardır. Gürcistan ve İran'ın maruz kaldığı siber saldırılar bu konudaki önemli örneklerdir. 11 Ağustos 2008 tarihinde Güney Osetya bölgesi sebebiyle Gürcistan ile Rusya arasında savaş başlamadan kısa süre önce Gürcistan yoğun siber saldırıya maruz kalmış, ülkenin resmi ve medya siteleri felce uğrarken telefon hatları kesilmiştir.

"İran ise 2010'da Buşehr'deki ilk nükleer santralının faaliyete geçmesinden kısa bir süre sonra siber saldırıya uğramıştır. Santral sistemlerini kullanılmaz hâle getiren ve nükleer tesislere 800 milyon dolarlık zarar veren Stuxnet virüsünün, ABD ve İsrail tarafından siber saldırı için özel olarak geliştirildiği iddia edilmiştir."[5] "Önde gelen siber güvenlik firmalarından Kaspersky Labs'ın kurucusu Eugene Kaspersky, çok karmaşık yapısı nedeniyle Stuxnet'in sıradan internet korsanları tarafından üretilmesinin mümkün olmadığını belirterek devlet destekli saldırı olasılığına dikkat çekmiştir."[6]

Siber savaş kavramı giderek artan şekilde devletlerin ilgisini çekmekte ve bu yeni savaş türü çeşitli ülkelerin güvenlik stratejilerinde yer almaktadır. ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya ve Çin siber savaş konusunu ciddi şekilde ele almakta ve bu konuda araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde bulunmaktadır. Ayrıca ülkeler görevi olası siber saldırılara hızla cevap vermek ve düşman kuvvetlerinin haberleşme ve koordinasyonunu sağlayacak bilgi teknolojilerini saf dışı bırakmak, silah sistemlerini felce uğratmak olan siber kuvvetler bulundurmaya başlamıştır. "Örneğin ABD 2009 yılında siber saldırılara karşı mücadele etmek üzere siber savaş komutanlığını kurmuş ve birimin başına dört yıldızlı bir generali (Keith Alexander) atayarak bu konuya verdiği önemi göstermiştir."[7] "Öte yandan Amerikan Hava Kuvvetleri'ne bağlı 30 bin askerin siber savaş cephesinde teknik destek vermek üzere görevlendirildiği açıklanmıştır. Önemli siber saldırı kapasitesine ve gelişmiş siber istihbarat alt yapısına sahip olduğu düşünülen Çin, 2050 yılına kadar elektronik egemenliği hedefleyen ve düşman kuvvetlerinin altyapılarını etkisiz hâle getirebilmeyi içeren bir siber doktrin benimsemiştir. Rusya ise bilgi teknolojilerinde uzmanlar ve akademisyenlerle birlikte çok dirençli virüsler ve yazılımlar geliştirmeye dayanan bir siber savaş doktrini benimsemiş olup farklı amaçlar için programlanmış kodlar aracılığıyla siber saldırı silahları geliştirmektedir."[8]

Gelecekte savaşlar daha çok siber ortamlarda soğuk savaşı andıran tarzda olacaktır. Uçaklar, savaş gemileri ve askerlerin yerini virüsler, trojanlar, DOS ataklar ve sistemleri felç edip büyük kaos oluşturacak olan siber sabotajlar alacaktır. Taraflar, karşı tarafın iletişim ana merkez istasyonlarını siber ataklarla çökertecek, lojik bombalar yoluyla havalimanları, metrolar, tren yolları gibi otomasyon içinde çalışan sistemleri çökertmek, savunma, istihbarat ve güvenlik sistemlerini tahrip etmek için çalışacaklardır. Bu durum siber güvenliği ulusal ve uluslararası güvenliğin bir parametresi hâline getirmektedir.

Görüldüğü gibi siber suç, siber saldırı, siber savaş ve siber terör kavramları, yapılış yöntemi olarak çok benzer ve aynı ortamların kullanılmasıyla olmakla beraber, amaçları itibariyle birbirinden ayrılmaktadır.

Siber Terörizm

Siber ortam ve siber eylem biçimlerine ait bu açıklamalardan sonra şimdi "siber terörizm" olgusuna geçiş yapabiliriz.

Siber dünyada terörizmin yeni yöntemi olan siber terörizmle, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde devletin sivil, askeri, finansal ve hizmet sektörlerindeki teknolojik altyapılarına ve özel bilgisayar sistemlerine siber terörist saldırı olasılığı giderek artmaktadır. "Aynı zamanda terör örgütleri, internet üzerinden kitap ve diğer yayınlarını satarak örgüte mali destek sağlamakta, haritalar, fotoğraflar ve bomba yapımı konusunda birtakım bilgileri teröristlere internet üzerinden ulaştırmaktadırlar."[9]

Ülke çapında kriz ve kaosa yol açmak isteyen terör örgütleri ve terörist guruplar, banka bilgisayar ve haberleşme sistemini bozarak pek çok finans operasyonunun durmasına neden olabilirler. Haberleşme şebekesine virüs yollayarak iletişim ağlarını çökertebilirler. Petrol boru hatları ve barajları çalışamaz hâle getirebilir, elektrik, su ve doğalgaz şebekelerine zarar verebilir veya kapatabilirler. Acil yardım ve sağlık sistemini karıştırıp çalışamaz hâle getirebilirler. Hükümet kurumları, emniyet ve istihbarat birimleri ile askerî birimleri hackleyip gizli bilgi ve belgeleri ele geçirebilir, çalışmalarını engelleyebilir, ulusal güvenliğe darbe indirebilirler. Önemli şirket veya kurumların bilgisayarları ve yerel ağlarından gizli bilgilerini ele geçirebilirler. Lojik bombalar (Belli bir tarihte uyanan kötü amaçlı yazılım kodları) kullanmak suretiyle ülkenin hava trafik kontrolünü ve tren yollarını kontrol eden bilgisayarlarını bozabilir, ulaşım ve taşımacılık hizmetlerini durdurabilirler. TV veya radyo sinyallerini engelleyerek, aynı frekanstan yerine kendi TV veya radyo programını koyarak yanıltıcı yayın yapabilirler. Koklama (sniffing) yöntemiyle, network tarafındaki şifreleri, kredi kartı numaralarını ve diğer bilgileri alabilirler.

Siber terör eylemleri, virus ya da kurtçukların (Worm) kullanılmasıyla bilgi altyapılarının tahrip edilmesi, çalışamaz hâle getirilmesi, stratejik tesislere zarar verilmesi, can-mal kaybına yol açılması, insan hayatını olumsuz etkileyerek toplumda panik ve ümitsizlik oluşturması gibi doğrudan saldırılar şeklinde olmakla beraber, politik teröre destek vererek güç ve etkinliğini artırıcı yöntem olarak da kullanılmaktadır. Siber ortam, terörist bulmak için propaganda yapılması, eylemlerin toplumda infiale yol açması için sosyal

medyanın kullanılması ve teröristlerin birbirleri ile iletişime geçmeleri gibi faaliyetler için yoğun biçimde kullanılmaktadır. Bu kullanımlar politik terör eylemlerinin en güçlü parçasıdır. "Dünya üzerinde 2.5 milyar insanın internet kullandığı bu kullanıcıların 1.8 milyarının sosyal medya ağlarında hesabı olduğu"[10] düşünüldüğünde bu etkileşim ortamının terör için nasıl bir zemin oluşturduğu daha iyi anlaşılacaktır. Sosyal medya hesapları yanısıra, web siteleri ve bilgi sistem servisleri de siber terörün kullanım araçları içindedir. Bu faaliyetleri teröristlerin siber ortamı kullanması olarak tanımlıyoruz.

Siber terörün ana hedefleri ülkelerin savunma ve ekonomik gücünün temelini oluşturan sistemler ve kuruluşlardır. Bunlar;

Savunma sanayi sistemleri,

a. Endüstriyel kontrol ve üretim sistemleri,
b. TSK ve EGM site ve yerel bilgi ağları,
c. Enformasyon ve komünikasyon sistemleri,
d. Bankalar, finans kuruluşları ve borsalar,
e. İnsan taşıma sistemleri (Hava, deniz ve tren trafik sistemleri),
f. İlaç üreticilerinin laboratuarları (Bioterörizm),
g. Doğal gaz petrol boru hatları ve depolama sistemleri,
h. Elektrik güç sistemleri ve su temin sistemleri,
i. Hükümet hizmet servisleri,
j. TV ve basın kuruluşları şeklinde sınıflandırabiliriz.

Siber terör eylemlerini kimler hangi amaçla yaparlar:

a. Devletler ve İstihbarat Kuruluşları: Düşmanı zayıflatmak ve çökertmek, istihbarat ve sabotaj,
b. Politik Terör Örgütleri: Ekonomik ve psikolojik çöküntü yaratmak, sosyal yapıyı ve düzeni bozmak, propaganda yapmak,
c. Kurum İçi ve Dışı Düşmanlar: Haksız rekabet gücü sağlamak, sanayi casusluğu yapmak,
d. Kiralık Saldırganlar ve Suç Örgütleri: Para ve güç elde etmek,
e. Endüstriyel Rakipler: Endüstriyel sırların elde edilerek ticari avantaj sağlamak,
f. Hackerlar ve Kriminaller: Kendilerini ispatlamak.

Siber terörü cazip kılan avantajlar:

1. Klasik yöntemlere kıyasla çok daha ucuzdur ve birden çok hedefe eş zamanlı saldırı düzenlenebilir.

2. Saldırganın yerini, kimliğini vb. bilgileri her zaman elde etmek mümkün değildir. Saldırgan, ülke içinde veya dünyanın herhangi bir yerinde olabilir.

3. Kalkınmamış ülkeler daha avantajlıdır zira zarar görebilecek sistemler daha azdır.

4. İstenirse can kaybı hiç olmayabilir ve bundan dolayı da yeni üye bulmak kolaydır.

5. Kısa sürede çok daha fazla insana zarar verebilir ve kamuoyu açısından bilgisayarların oluşturacağı kaos daha etkili olur.

6. Siber terör saldırısı risksizdir, ufak izler bıraksa da başarılı olana dek saldırıya devam edebilir.

7. Saldırıya ugrayan kurumlar kamuoyunda prestijlerini, bankalar ve şirketler de müşterilerinin güvenlerini kaybedeceklerini düşündüklerinden siber saldırılara karşı kendi hackerlarını çalıştırmakta ve yetkililere bildirmemektedirler.

Dünyada Siber Terör

Dünya ölçeğinde baktığımızda siber terörün sadece teoride kalmadığı görülmektedir. Bu konuya ilişkin bazı örnek olaylar aşağıdaki gibidir:

"I. Körfez savaşı sırasında, Hollandalı bir grup genç Pentagon bilgisayarlarına sızarak ABD savaş operasyonlarıyla ilgili hassas bilgileri değiştirmiş ya da kopyalamışlardır. Savunma Bakanlığı, bu izinsiz sızmayı tespit edecek önlemlerin yetersizliği yüzünden problemin boyutunu tespit edememiştir. Bilgisayarlara giriş, internet dâhil bazı "networkler" içinde fark edilmeden gezinme suretiyle başarılabilmiştir."[11]

Nisan 2001'de, Çin'deki bir hacker grubu tarafından ABD ve Çin arasındaki havayolu uyuşmazlığı nedeniyle, 1200 ABD sitesi sistem dışı bırakılmış veya saldırıya uğramıştır. Bu saldırılar sonucu, Beyaz Saray, ABD Hava Kuvvetleri, enerji departmanı ve diğer şirketlerin bilişim sistemleri zarar görmüştür.

Amerikan askerî araç ve silahlarının üreticisi Lockheed Martin'in gizli bilgilerine eriştiği iddia edilen Çin'in siber istihbarat uzmanlarının, F-35 savaş jetlerinin tüm planlarını ele geçirdikleri iddia edilmektedir.

Ağustos 2007'de Almanya'daki stratejik kurumların veri tabanlarına girilmiş, birçok belge kopyalanmıştır. 2009 yılının Nisan ayında İngiltere'de bir bakanlığın web sitesi *hacker*lar tarafından ele geçirilmiş ve site, dikkat çekilmek istenen başka bir web sitesine yönlendirilmiştir. Aynı yılın Şubat ayında Fransız Savunma Bakanlığı'nda yaşanan siber saldırı sonucunda,

bilgisayar virüsü nedeniyle, birçok uçak Villacoublay Hava Üssü'nden havalanamamıştır.

"İngiltere'de de 2001 yılında Londra merkezli, kendilerini uluslararası güvenlik şirketi olarak tanımlayan ve Sakina Güvenlik adına açılmış olan internet sitesinin, üyelerine patlayıcı madde hazırlamayı ve kemik kırmayı öğrettiği tespit edilmiş ve site kapatılmıştır."[12]

Nisan 2015 tarihinde Fransız TV5Monde ve ilgili 11 televizyon kanalının web sitesi, sosyal medya hesaplarına ve e-posta sistemine DAEŞ tarafından yapıldığı söylenen siber saldırılar, toplumu infiale sevketmiş ve hayatın doğal seyrinde akışına zarar vermiştir.

"11 Eylül saldırılarını bir siber terör olayı olarak nitelendiremesek de, Pentagon'un kırılmaz denilen güvenlik şifrelerinin kırılması, hava radar sistemlerinin devre dışı bırakılması ve düşen uçakların pilotlarından kaçırılma sinyalleri alınmaması gibi unsurlar bu saldırıların önlenmesinde siber güvenliğin ne kadar önemli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. 11 Eylül için teknoloji yoğunluklu bir terör olayı demek mümkündür."[13]

Türkiye'de Siber Terör

Ülkemiz, tarih boyunca değişik nedenler ve ihanetlerle, çeşitli devletlerin ve terör örgütlerinin hedefi hâline gelmiştir. Türkiye, zararlı yazılımların bulaştığı ülkeler sıralamasında ilk 10 içerisinde görülmektedir.[14] Bu da ülkemizin siber terörün ve saldırıların hedefi olduğunu ve önemli bir güvenlik sorunuyla karşı karşıya bulunduğunu göstermektedir.

"1998 yılında Denizli'de DHKP/C terör örgütüne yönelik olarak yapılan operasyonlarda yakalanan teröristlerin ifadelerinde; komşu bir ülkede bulunan örgüt evinde eğitildikleri, kampta askerî ve siyasi eğitimin yanında, uydu telefonu internet üzerinden haberleşme ve şifreli görüşmeler konusunda eğitildikleri, örgütün üst düzey yöneticileri ile uydu telefonlarıyla haberleştikleri, mesaj alışverişlerini internet aracılıyla yaptıkları, cihazların şarj işlemlerini güneş ışığından enerji üreten solar sistemler ile sağladıkları anlaşılmıştır."[15]

1993 yılında internet ağına dâhil olan Türkiye, 2001 yılına kadar internete önemli bir müdahalede bulunmamıştır. Ancak internetin kullanım oranlarının ve buna bağlı olarak sosyal etkilerinin hızla artmasıyla birlikte internette yer alan hukuka aykırı ve zararlı içeriğe duyarsız kalmamıştır. 2001 yılından itibaren çeşitli web sitelerine erişimi engellemiştir.

2007 yılında internet içerik politikası hukuki bir zemine oturtulmak istenmiş ve artan bilişim suçlarıyla etkin bir şekilde mücadele etmek ama-

cıyla 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun yürürlüğe konmuştur. "Bu kanun kapsamında ilk önce Youtube web sitesindeki zarar verici unsurlar engellenmiştir ve bunu diğer web siteleri takip etmiştir."[16] Bu kanunla aynı zamanda kamu kurumlarında yapılan bilişim faaliyetlerinde, her işlemin kaydını tutma şartı getirilerek kurum içi işlemler, içerden yapılabilecek saldırılar ve erişimler kontrol altına alınmıştır.

Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde, 2011 yılından itibaren Bilişim Suçlarıyla Mücadele Daire Başkanlığı, 2013 yılından itibaren de Siber Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı adı altındaki birimler faaliyet göstermektedir. Türkiye, 10 Kasım 2010'da siber terör ve siber suçlarla ilgili olarak Avrupa Siber Suçlar Sözleşmesi'ni imzalamıştır.[17] 1 Temmuz 2004'te yürürlüğe giren Avrupa Siber Suçlar Sözleşmesi, bilgisayar ve internet suçlarını gözeten ilk uluslararası sözleşme olma niteliğine sahiptir.

Terör örgütlerinin kendilerine destek veren dış merkezli bilgisayar sistemleri aracılığıyla, ülkemize yönelik siber saldırı hareketlerinde bulunabilecekleri bir gerçektir. Türkiye'de terör örgütlerinin bilgisayar ve internet teknolojisini yakından takip ettikleri, haberleşme, propaganda yapma, eğitim amaçlı CD'ler ve bildiriler hazırlama şeklinde faaliyetler içinde oldukları bilinmekte ve terör örgütlerinin internet ortamını öncelikle propaganda ve eğitim amaçlı olarak kullandıkları görülmektedir. "Bunların yanı sıra bilişim teknolojisinden yararlanarak bilgi işlem ve veri merkezlerine, bakanlıklara, PTT-Telekom, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Türk Silahlı Kuvvetleri gibi birimlerin sistemlerine sanal saldırılarda bulunabilecekleri ve bu sistemleri çökertmek için çaba harcadıkları istihbarı bilgiler arasındadır."[18]

"Emniyet kaynaklarına göre Türkiye aleyhine faaliyet gösteren zararlı internet sitesi sayısı yaklaşık 8000 civarındadır. Bu sitelerden 150 tanesi aktif olarak faaliyette olup, bu siteleri her gün ortalama 500-1000 kişi ziyaret etmektedir."[19] Genellikle com, org, net uzantılı olan bu siteler Amerika, Almanya, Hollanda ve diğer Batı Avrupa ülkeleri üzerinden yayın yapmaktadır. Özellikle PKK, sıcak terör eylemlerinin yanısıra "siyasallaşma" sürecinin yönetimi için yoğun bir çaba göstermekte ve bunun için de en önemli araç olarak internet ortamını kullanmaktadır. Yüzlerce web sitesinden yoğun bir propaganda faaliyeti yürütmektedirler.

Bu sitelere karşı güvenlik güçlerinin yapabileceği etkin mücadelenin uluslararası işbirliği olmadan yürütülmesi olası değildir. Ancak uluslararası işbirliği çabalarına olumlu yanıt almak hiç de kolay olmamaktadır. Almanya, Belçika ve Hollanda gibi batılı ülkelere Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla yapılan ve ülkelerinde Türkiye aleyhine faaliyet gösteren zararlı sitelerin kapatıl-

masını talep eden yazılara çoklukla olumlu yanıt alınamamıştır. Siber terör-terörist kavramları ile düşünceyi açıklama olgusu üzerinde batı ile ortak bir anlayış sağlanamamaktadır. Sanal özgürlüğün sınırını çizmeden uluslararası alanda yapılacak işbirliği çabaları da ülkemiz açısından istenilen sonuçları doğurmamaktadır.

Kritik Sistemlerin Risk Durumu

Siber saldırı ve siber teröre muhatap olma riski olan kritik sistemlerin durumunu irdelediğimizde, Nükleer silahlar ve diğer hassas askeri sistemlerin internetle fiziksel bir bağlantısı olmadığını görmekteyiz. Bu sebeple dış kullanıcılar bu sistemlere ulaşamazlar. Örneğin Amerikan Savunma Bakanlığının önemli sistemleri internet ortamından, hatta Pentagon'un yerel ağından bile izole edilmiştir. Kullanılacak her hangi bir yeni yazılım öncelikle Amerikan Ulusal Güvenlik Ajansı'nın (National Security Agency) denetiminden geçmektedir.

Türkiye'de Genel Kurmay Başkanlığı ve diğer askeri birimler benzer yöntemlerle altyapılarını internet ortamından izole etmişlerdir. Her birimin kendi içinde ve diğer birimlerle fiber optik kablo ağ bağlantısı bulunmaktadır. İntranet adı verilen bu ağ bağlantısı, hem içeriden hem de dışarıdan yetkisiz girişlere kapalıdır.

Kaygılanılan bir başka husus ise istihbarat birimlerinin güvenliğine ilişkindir. İstihbarat birimleri belirli bilgisayarlarını yukarıda belirtildiği gibi internet temasından uzak tutmaktadırlar. Ancak; kritik altyapı sistemleri çok karmaşıktır ve mutlaka terörist eylemlerin faydalanabileceği bir açık barındırır.

Nükleer, askerî ve istihbarat sistemlerine göre elektrik güç üniteleri, petrol boru hatları ve barajlar siber terör ve siber saldırılara karşı daha az korunaklıdır. Örneğin boru hatlarındaki akışı sağlamak ya da barajlardaki su seviyelerini ayarlamak için internet ağıyla birbirine bağlanan SCADA sistemi adı verilen bir yöntem kullanılmaktadır. Bu internet bağlantısı zorunluluğu ciddi güvenlik açığı oluşturmaktadır. SCADA istismarı ile ilgili bir örnek Nisan 2002'de yaşanmıştır. Barajlar için yazılım üreten bir şirkette çalışan Avustralyalı bir adam, internet bağlantısını kullanarak baraj kapaklarını açmış ve milyonlarca metre küp suyun akışını sağlamıştır.

Bilişim ve endüstriyel üretim alanında faaliyet gösteren az sayıdaki üreticilerin, sistemlerin bakımını uzaktan yapabilmeleri için bu sistemlerin internete bağlanması gerekliliği de bu sistemler için ciddi bir siber güvenlik açığı oluşturmaktadır.

Siber Terörizme Karşı Uygulanacak Teknik, Hukuki ve İstihbari Tedbirler

a) Teknik Tedbirler

1. Ülkenin bütün kurumlar ve altyapılarla ilgili bir siber güvenlik stratejisi olmalıdır. Siber güvenlik milli bir proje olarak ele alınmalı ve ülke çapında bilgi kaynaklarının organizasyonu için merkezi bir birim kurulmalıdır. Bu birimde; ülke çapında bilgi varlıklarının envanteri tutulmalı ve bilgi varlıklarının kritik, önemli, halka açık şeklinde kritiklik dereceleri belirlenmelidir. Bilginin koruma seviyesine göre belli standarttaki koruma donanım ve yazılımları temin edilmeli, kurulmalı ve periyodik olarak kontrolü sağlanmalıdır. Bu yazılım ve donanım çözümlerinin yerli olmayışı da başlı başına bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Bir an önce bilişim ve siber sistemlerin korunması için kullanılan Firewall, Antivirüs gibi donanım ve yazılım çözümleri geliştirilmeli ve kullanılmalıdır.

2. Güçlü şifre sistemleri kullanılmalıdır.

3. Donanımlar ve kablolar fiziksel olarak güçlü biçimde korunmalıdır.

4. Ağlar arasına ve dış katmana güvenlik yazılımı (firewall) veya donanımları konmalıdır.

5. Bağlantıları, dosya hareketlerini, başarılı başarısız erişimleri gözetlemelidir. İçerden gelen saldırılara karşı en önemli tedbir izlemedir.

6. Zararlı ve kötü niyetli faliyetleri, kötü amaçlı girişleri engelleyen tespit sistemleri geliştirilmeli ve konumlandırılmalıdır.

7. Önemli bilgilerin okunmasını ve anlaşılmasını engelleyen kripto sistemler geliştirilmelidir.

8. Tempest cihazları kullanmalı ve önemli bilgiler tempest özellikli binalarda korunmalıdır.

9. Veri tabanlarında erişim sınırlandırılmalı ve internet üzerinden doğrudan erişimlere izin verilmemelidir.

10. Personel seçiminde güvenliğe dikkat edilmeli, devamlı teknik bilgilendirme yapılmalıdır.

11. Güncel tutulan bir antivirüs yazılımı kullanılmalıdır.

12. Web uygulamalarının güvenliği sertifikalandırılmalı, taşerona verilen yazılım projelerinin sözleşmelerine güvenlik ile ilgili maddeler eklenmeli, siber güvenlik şirketleri yerli uygulama geliştirmeye teşvik edilmelidir.

13. İstihbarat örgütleri gerekli nitelikli personeli yetiştirmeli, siber istihbarat ağının çok güçlü bir şekilde çalışabilmesi sağlanmalıdır. İletişim cihazları marifetiyle işlenen karmaşık teknik ve yasal özellikler gösteren bu suçlarla mücadelede, yüksek teknolojiyi iyi takip eden, bilgisayar ve telekomikasyon konusunda uzman kişiler görevlendirilmelidir.

14. Kritik altyapıların ve siber sistemlerin açıkları ve zayıf yönleri standart yöntemlerle disiplin edilerek bir bütünlük içinde ele alınmalı ve saldırıya açık yönler güvenli hâle getirilmelidir.

15. Kurumsal yapılarda dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise geçirgenliktir. Yani bir kurumun web servisiyle diğer kurumlara açtığı bilgi ve belgelerin erişimine izin verilen kurumdan da sızmasının önlenmesi için aynı tedbirlerin o kurumlarda da uygulanması şarttır. Bu nedenle gerekli önlemleri tamamlamayan kurumların web servislerine erişimine izin verilmemelidir.

b) Hukuki Tedbirler

1. Sanal terörizm olgusuna ve gerçekleşebilecek terörist eylemlere karşı ceza hukuku açısından gerekli düzenlemelerin yapılması ve siber alemin devlet tarafından denetlenmesi şarttır. Yapılacak tüm hukuki düzenlemelerde; düşünce ve ifade, bilgiye erişim, iletişim özgürlükleri ve kişisel verilerin gizliliği temel insan hakları belgelerinde çizilen çerçeve göz önünde bulundurularak korunmalıdır.

2. Çeşitli uluslararası kuruluşlarca geliştirilen ve üzerinde geniş çaplı uzlaşı sağlanan uluslararası düzenlemeler ve sözleşmeler, ulusal yarar ve koşullar gözetilerek dikkate alınmalı ve bu yöndeki çalışmalar sürekli takip edilmelidir.

3. Bilişim suçlarını kovuşturan birimlerde görev yapan polis ve savcıların bu suçların niteliği ve delillerin elde edilmesi açısından etkin biçimde eğitilmesi gerekmektedir.

c) İstihbari Tedbirler ve Siber İstihbarat

Siber terör ve siber saldırılara karşı alınması gereken önlemlerin en önemlisi, siber istihbarattır. Siber istihbarat, elektronik ortamdaki tehdit ve saldırıların izlenmesi, analiz edilmesi ve karşı önlemlerin alınması sürecidir. "Siber istihbarat, casus zekâsının modern bilgi teknolojilerinin savunma gücüyle birleştirilmiş hâlidir. Siber istihbarat çalışmaları elektronik ortamda özellikle de internet dünyasında hassas bilgilerin siber teröristler tarafından çalınmasına karşın en etkili yöntemleri kapsamaktadır."[20]

Bilgisayarlar akla gelebilecek her şeyden evvel bilgi işlemek içindir. Yüksek performanslı istihbarat bilgisayarlarının en önemli başarıları; ses ve resim analizlerinde, şifreleme ve şifre çözmede, uydu kontrol ve yönetiminde görülmektedir. İstihbarat servislerinin ülkeleri ve ticari faaliyetleri izlerken başarılı şifre kırma çalışmalarının ardında ve temelinde üstün performanslı bilgisayarlar bulunmaktadır.

"Siber güvenlik dinleme istihbaratı ile de yakından ilgilidir. Günümüzde geleneksel dinleme; karşı casusluk, örgütlü suçlarla mücadele, terörle mücadele, siber saldırı ve siber terörle mücadele ve ekonomik casusluk alanlarında, faks ve sözlü haberleşme ile enformatik veri transferlerini izleme faaliyetini sürdürmektedir. Ancak, yeri tespit edilecek sesin taranıp bilgisayar ortamına aktarılması, ses renklerinin ve özelliklerinin tanımlanarak uydulara verilmesi gerekir. Uydu bu görevi aldıktan sonra kendi üzerinden geçen hemen her konuşmanın ya da hedeflenmiş bir kesim konuşmanın özelliklerini elindekilerle kıyaslayarak tarayacak ve benzer (aynı ses rengi veya frekansı) aramaları kayıt edecektir."[21]

"Siber istihbarat dünyasının en gizli ve en çok konuşulan sistemi Echelon; sinyal ve görüntü istihbaratı yapan elektronik istihbarat ağının adıdır."22 Echelon, 5 devletin (ABD, İngiltere, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda) istihbarat örgütlerinin dünya üzerindeki iletişim sistemlerini denetlemek için kurdukları ortak projenin kod adıdır. Echelon projesinin temelleri 1947'deki (The United Kingdom-United States of America Agreement) UKUSA anlaşmasıyla atılmış ve 1971'de hayata geçmesinden günümüze dek kapsamını ve kullandığı teknolojileri sürekli genişletmiştir. Liderliğini ABD Millî Güvenlik Dairesi NSA'in yaptığı Echelon'un bugün telefon görüşmeleri, e-mailler, internet bağlantıları, uydu haberleşmeleri gibi akla gelebilecek tüm modern iletişim sistemlerini büyük oranda denetlediğine inanılmaktadır. Böylece, sistem sadece iletişimi kayıt etmekle kalmayıp, iletişimin koordinatlarını da belirlemektedir. Soğuk savaş dönemi sırasında geliştirilen ve askerî bilgileri filtreleyen çeşitli elektronik istihbarat sistemlerinin aksine Echelon, resmî daireler, şirketler, organizasyonlar ve bireyler gibi kaynakları da dinlemektedir."[23]

Siber istihbarat bu yönleri ve kullanımıyla siber terörün önlenmesinde etkili biçimde kullanılması gereken en önemli faaliyettir.

Sonuçlar

Çok büyük ve karmaşık bir siber dünyada, çoğunluğumuz itibariyle siber bir hayat yaşıyoruz. En az ilgili olanımız bile aslında farkında olmadan almış olduğu ulaşım, bankacılık, sağlık, güvenlik hizmetleri açısından siber

dünyanın içinde yaşamakta. Ellerimizdeki akıllı telefonlarla da her an siber hayatın ve siber dünyanın bir unsuru hâlindeyiz. Devletler gerek hizmet ve mal üretimi gerekse güvenlik ve savunma ihtiyaçları için daha fazla teknoloji ve daha fazla siber dünya oluşturmak birbirleriyle yarış hâlindeler. Kurumlar yaptıkları iş ve hizmetleri siber ortamda gerçekleştirmek üzere sistemlerini dönüştürmüşler veya dönüştürmektedirler. O hâlde siber dünyamızın güvenliği ve siber ülkemizin savunması için hem dünya olarak hem de özelde Türkiye olarak siber savunma ve siber güvenliğin gereklerini yerine getirmek durumundayız. Konu hukuki, teknik, idari, ekonomik, politik ve sosyal boyutlarıyla değerlendirilerek bütüncül bir siber saldırı karşı koyma modelinin oluşturulması gerekmektedir.

11 Eylül nasıl bütün dünyaya büyük bir sürpriz yaşatmışsa, gelecekte de siber saldırılar bütün dünyaya aynı şekilde büyük bir sürpriz yaşatabilir. Siber terörizme karşı hazırlıksız bir şekilde bulunmak günlük hayatın akışını derinden felce uğratabileceği gibi, ülke güvenliğini de ciddi bir şekilde tehdit edebilecektir.

Ülkemizde siber terörizm, Millî Güvenlik Siyaset Belgesi'ne dâhil edilmiş ancak siber güvenlik konusunda bir strateji belgesi henüz oluşturulmamıştır. Türkiye gibi siber saldırılara yoğun şekilde maruz kalan bir ülkede bu konuda bir strateji belgesinin ve yerli çözümlerin oluşturulması üzerinde yoğun olarak çalışılması şarttır. Aynı zamanda ülkemizin siber güvenliğinden sorumlu, kurumlar arasında koordinasyonu sağlayacak, bence Başbakanlık bünyesinde yetkili bir otorite oluşturulmalı, Türk Silahlı Kuvvetleri'nde de siber komutanlık kurulmalıdır.

Türkiye olarak, siber terörizm ve siber saldırılarla mücadele için kullanmakta olduğumuz ve hemen tamamı yabancı kaynaklı olan donanım ve yazılımların yerli olarak üretilmesi için gerekli mali, idari ve teknik organizasyonları derhal oluşturmalıyız. Unutmamalıyız ki bugünün yarını var ve donanım ve yazılımlarını kullandığımız şirket ve devletlerle mutlak dostluk olamayacağı gibi dost olunanlarla da yarın düşman olunabilmektedir. Bütün finans sektörümüzün, savunma, istihbarat ve güvenlik birimlerimizin birkaç ülkede üretilen ve içinde hangi unsurların yeraldığını bilmediğimiz ve bilemeyeceğimiz yazılım ve donanım unsurlarıyla korunuyor olması, izin verildiği kadar korunduğumuz gerçeğini ortaya koymaktadır. Ayrıca; bu unsurlara ait ülkemizde bulunan şirketlerin Türk vatandaşı çalışanlarının önemli bir bölümü de, kendilerinin de içinde ne olduğunu bilmedikleri ve sadece arayüzüyle tanış oldukları bu ürünleri satabildikleri en yüksek fiyattan satmak için mücadele vermektedirler.

Sanayi Devrimi'ni kaçıran ülkemiz, bunu başarmış ülkelere karşı girdiği 1. Dünya Savaşında büyük bozgunlara, kayıplara uğramış, çok büyük bedeller ödemiş, 3 milyon kilometrekarelik topraklarından geriye 780 bin kilometrekarelik Türkiye Cumhuriyeti kalmıştır. Bu coğrafya etrafında her alanda olduğu gibi siber alanda da uluslararası oyunlar ve politik-siber terör saldırılarıyla büyük taciz altındadır. Gelecekte de gerek siber terör atakları ve faaliyetleri gerekse siber savaş tehditleri güçlü biçimde devam ederken çok gerilerde kaldığımız teknoloji devrimini dev hamlelerle başaramazsak sahip olduğumuz toprakları ve egemenliğimizi kaybedebiliriz. Mevcut durumda da kullanmak için milyarlarca dolar ödeyerek aldığımız siber sistem ve cihazları korumak amacıyla, aynı kaynaklara yüzmilyonlarca dolar ödeyerek millî kaynaklarımızı, emeğimizi, alın terimizi kaybediyoruz.

---

[1] Tezcan Özkan, "Siber Terörizm Bağlamında Türkiye'ye Yönelik Faaliyet Yürüten Terör Örgütlerinin İnternet Sitelerine Yönelik Bir İçerik Analizi", Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağustos 2006, s. 67

[2] Cybercrimes: Infrastructure Threats from Cyberterrorist, Cyberspace Lawyer, 4 No 2., s. 23

[3] Bilgesam, "Sürekli Artan Önemi Işığında Siber Güvenlik" Yrd. Doç Dr. Emine Akçadağ Alagöz, 20 Temmuz 2012, s.1 Referans: Kristin Finklea and Catherine Theohary, Cybercrime: Conceptual Issues for Congress and US Law Enforcement, Congressional Research Service, May 23, 2012, s.7

[4] Virüs deyip geçmeyin, Radikal, 3 Eylül 2001, bkz. http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=12923 (Erişim tarihi: 06.04.2016)

[5] Stuxnet VirüsüABD ve İsrail'in İşi, NTVMSNBC, 7 Mart 2011, bkz. http://www.ntvmsnbc.com/id/25189696/ (Erişim tarihi: 06.04.2016)

[6] Stuxnet a new age in cyber warfare says Eugene Kaspersk, bkz. http://www.infosecurity-magazine.com/view/12757/stuxnet-a-new-age-in-cyber-warfare-says-eugene-kaspersky/ (Erişim tarihi: 06.04.2016)

[7] https://en.wikipedia.org/wiki/Keith_B._Alexander (Erişim tarihi: 06.04.2016)

[8] https://www.researchgate.net/publication/230687826_CYBER_WARFARE_AN_ANALYSIS_OF_THE_MEANS_AND_MOTIVATIONS_OF_SELECTED_NATION_STATES (Erişimtarihi: 06.04.2016)

[9] Mehmet Özcan, "Siber Terörizm ve Ulusal Güvenliğe Tehdit Oluşturuna Boyutu" s. 8, bkz. http://www.uiportal.net/siber-terorizm-ve-ulusal-guvenlige-tehdit-boyutu.html (Erişim tarihi: 06.04.2016)

[10] http://www.dijitalajanslar.com/internet-ve-sosyal-medya-kullanici-istatistikleri-2014/ (Erişim tarihi: 06.04.2016)

[11] Carter, D. (1996). Bilgisayar Suçları. Strateji Dergisi. Sayı: 4.

[12] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/10/05/37045.asp (Erişim tarihi: 06.04.2016)

[13] Özkan, "Siber Terörizm Bağlamında Türkiye'ye Yönelik Faaliyet Yürüten Terör Örgütlerinin İnternet Sitelerine Yönelik Bir İçerik Analizi", s.83

[14] Symantec EMEA Internet Security Threat Report, Trends for January-June, 2007

[15] Yamaç, F. (2003). Siber Terörizm. Emniyet Genel Müdürlüğü. TEMÜH Daire Başkanlığı.

[16] Çolak, H. (2011). Siber Terör, Yargılama Usulü ve Önleyici Tedbirler. Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi. (S. 79-80). s. 62-142.

[17] https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss380.pdf Erişim tarihi: 06.04.2016)

[18] "Fatih Yamaç," Siber Terörizm", EGM TEMÜH Daire Başkanlığı Psikoloji Kursu Notları", (Özcan, 2004) ss.318319'daki alıntı yapan Özkan "Siber Terörizm Bağlamında Türkiye'ye Yönelik Faaliyet Yürüten Terör Örgütlerinin İnternet Sitelerine Yönelik Bir İçerik Analizi", s.86

[19] Özcan, "Siber Terörizm ve Ulusal Güvenliğe Tehdit Oluşturma Boyutu", s. 11 ve http://tirengo.blogspot.com.tr/2012/07/turkiyede-siber-terorizm.html (Erişim tarihi: 06.04.2016)

[20] Yılmaz, S. ve Salcan, O. (2008). Siber Uzayda Güvenlik ve Türkiye. İstanbul : Milenyum Yayıncılık, s.17

[21] Yılmaz, S. ve Salcan, O. (2008). Siber Uzayda Güvenlik ve Türkiye. İstanbul : Milenyum Yayıncılık, s.20

[22] Tarhan, N. (2003). Psikolojik Savaş. İstanbul.

[23] https://en.wikipedia.org/wiki/ECHELON#History_and_context (Erişim tarihi: 06.04.2016)

YARARLANILAN KAYNAKLAR

TASAM Siber Terörizm Raporu

Bilgesam, "Sürekli Artan Önemi Işığında Siber Güvenlik" Yrd. Doç Dr. Emine Akçadağ Alagöz, 20 Temmuz 2012

Prof.Dr. Selim SEKER, "Bilgi Çağının Değerlendirilmesi"

Cihangir Sevimli, 23 Ekim 2015, "Siber Terörizm ve Nesnelerin İnterneti"

Orçun Keçeci, "Siber Suçlar ve Siber Terörizm"

Mahmut özdemir, "Siber Terör ve Siber İstihbarat" 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, bkz. http://www.mahmutozdemir.com.tr (Erişim tarihi: 06.04.2016),

Bünyamin Atıcı ve Çetin Gümüş, "Sanal Ortamda Gerçek Tehditler: Siber Terör", IV. Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu (Tarihten Günümüze Dış Tehditler)'nda sunulan bildiri, (Elazığ 16-17 Ekim 2003)

Dülger, Murat Volkan, "Yeni Türk Ceza Kanunu'nda Düzenlenen Bilişim Suçları ve Bu Suçlarla Mücadelede Alınması Gereken Önlemler", Kazancı Hukuk, İşletme ve Maliye Bilimleri Dergisi, İstanbul, Sayı:5, Ocak 2005

Köknar, Ali Murat, "Sanal Ortamda Terörizm", TC Dışişleri Bakanlığı Bilişim ve İnternet Teknolojilerinin Ceza Hukuku açısından Doğurduğu Yeni Sorunlar Semineri'ne sunulan bildiri (Bursa: 24 Mart 2001)

Özcan, Mehmet, "Siber Terörizm ve Ulusal Güvenlik: İnternet ve Hukuk", İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002

Özcan, Mehmet, "Yeni Milenyumda Yeni Tehdit: Siber Terör", Türk Harb-İş Dergisi, Sayı:210, Ekim 2004

Demirel, E. (2008). Teşkilat-ı Mahsusadan Günümüze Gizli Servisler. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.

Koch, R. ve Sperber, J. (1996). Bilgi Mafyası: Gizli Servisler, Bilgisayar Casusluğu ve Yeni Bilgi Karteli. Çeviren: Kaan Ökten. İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Stefan Aust-Thomas Ammann

Almancadan Çeviren: Yasemin Moral

ANONYMOUS, ŞİFREPUNK VE HACKTİVİSTLER: 2.0 VERİLERİNE ÖZGÜRLÜK[1]

Hayatlarını, dünyayı fethetmeye adamışlar. Aynı zamanda bu savaşın uzun süreceğini ve nihai zaferin gelmeyeceğini de biliyorlar. Ancak bu durum, galibiyet korkusunun oluşmamasına izin vermesi, gerçeği inkâr ediyordu.

George Orwell, *1984*

Guy Fawkes'in tüm dünyada tanınabilmek için 430 yıl beklemesi gerekiyordu. Zira Guy Fawkes'in ince bıyığı ve alaycı gülüşü bir maskeye uyarlanıp Anonymous'un ve birçok Occupy Wall Street eylemcinin sembolü hâline geldi. Bugün dünyanın her köşesinde otoriteye, kapitalist düzene, zalim devlet liderlerine ya da yolsuzluğa karşı devrimci duruş sergileyen bu maskenin birçok eylemde kullanıldığını söylemek mümkündür.

Katolik terörist Guy Fawkes, 5 Kasım 1605 yılında milletvekillerin, lordların, hükümetin ve Kral I. James'in bulunduğu İngiliz Parlamentosunu otuz üç barut fıçısıyla havaya uçurmak istedi. Fakat eylemcilerden birisinin suikast girişimini açığa vermesi sonucu "Barut komplosu" bozguna uğradı ve eylem başarısızlıkla sonuçlandı. Fawkes yakalanıp ağır işkencelere maruz bırakılarak diğer eylemcilerin ismini itiraf etmeye zorlandı. Orta Çağ İngiltere'sinde hükümlülere bağırsakları çıkarılarak ya da bedenleri koparılarak idam cezası uygulanıyordu. Fakat Fawkes asılarak idam edilmeyi seçti.

Kısa süre sonra İngiliz Parlamentosu her yıl 5 Kasım'da, *Bonfire Day* olarak adlandırılan bir festival düzenlemeye karar verdi. İngiltere'nin her yerinde ateşler yakılarak Fawkes'in krala ve hükümete kurduğu komplonun ortaya çıkartılışı kutlanıldı. 2002 yılında BBC'in düzenlediği "En önemli 100 İngiliz" adlı programda başarısız devrimci Guy Fawkes, otuzuncu sırada

David Bowie'nin gerisinde, David Beckham'in de iki sıra önünde yer aldı. Fakat Anonymous'un Guy Fawkes'dan ilham almasının arkasında farklı bir neden yer almaktaydı: Bu, 1980 yılında Alan Moore ve David Llyod tarafından yaratılan *V for Vendetta* isimli çizgi romanın etkisiydi.

Çizgi romanın konusu 90'larda yer alırken, film, Hollywood uyarlamasında 2030'larda geçmekteydi. Üçüncü dünya savaşı sonrası İngiltere'de faşist bir rejim oluşturan Norse Partisi, Adam Sutler yönetimi altında entelektüelleri, eşcinselleri ve Yahudileri sistematik olarak avlayarak konsantrasyon kamplarına yollayıp öldürüyor. Film, gözetim altındaki diktatörlüğü, George Orwell'in *1984* adlı çalışmasından daha derin bir şekilde yansıtıyor. İngiltere'deki faşist iktidara karşı çıkan ve bütün sisteme karşı tek başına savaş veren, anarşist özgürlük savaşçısı V ortaya çıkarak, filmde devrimci ve isyankâr bir ruhu temsil ediyor. Guy Fawkes'in başaramadığı saldırıyı V gerçekleştiriyor. V, böylece Londra'daki Parlamento Binası'nı havaya uçurarak en büyük eylemine imza atıyor. V'nin, film boyu taktığı maske bu şekilde ünlü oluyor.

Artık Anonymous internetin en derinliklerinde saklanan anonim bir *hacker* hareketinin, elektronik silahlarla kendince doğruları savunduklarını söyleyerek suç işleyenleri cezalandırıp, alaycı gülüşlü bu katilin maskesini takıyor. Tıpkı nükleer ya da küreselleşme karşıtlarının bir araya geldiği gibi, Anonymous, isimsiz ve belirsiz kişilerden oluşan, bir topluluğa üye olmayan, daha çok dünya çapında internet ağı üzerinden birleşen kişiler olarak biliniyor.

Resim, mesaj ve video tabanlı bir internet forumu olan 4chan, ilk defa 2007 yılında Anonymous üyelerinin bir araya gelmesini sağladı. Bu internet forumu, dijital bir yeraltı tabanı hâline geldi. Bazen insanlık dışı ve alaycı davranışlara tanıklık eden bu internet forumu bazı üyeler tarafından kınandı ve intikamcı V'nin doğru olmadığına dikkat çekti. Çünkü Anonymous, internet üzerinden birçok insanı rencide ederek ekonomik iflasa sürüklemiş ya da linç propagandası düzenlemişti. Aynı zamanda Anonymous, Esad gibi diktatörlere, Scientology tarikatına ve dev şirketlere karşı çıktı. Özellikle internetteki verilere serbest ve engelsiz erişimi savunan, yasal ve telif haklarının ihlalini önemsemeyen Anonymous, internet ağı üzerinden eylemlerini kontrol eden hükümetlere böylece savaş açtı. "Siz buna korsanlık diyorsunuz. Biz buna özgürlük diyoruz." sloganı adı altında kendisini dünyaya duyurdu.

En azından bu özgürlük sloganının önceden başka bir hacker grubun taleplerine dayandığını da söyleyebiliriz. 'Verilere özgürlük' diyen Alman hacker grubu "Alman Kaos Bilgisayar Kulübü" *(Deutsche Chaos Computer Club)* internetteki verilerin serbest erişimini savunuyor. Almanya'daki Korsan partisi (Piratenpartei), *bilgiye ve kültüre serbest erişim* ya da *fikir*

hakkına karşı oluşturulan *eski algıyı* kırmak gibi başlıkları, parti politikalarında açıkça ifade etti. Her ne kadar benzerlik görülse de, Korsan Parti'nin Anonymous'un siyasi kolu olduğunu söylemek iki grup için de doğru olmaz. Zira Korsan partisi ve Web Gerilla Anonymous'un çok farklı düzeni ve şekli mevcut. Hackerler için mesajlara yönelik kişisel gizlilik ve baskıcı tutumunun tabu olduğunu söyleyebiliriz. Hackerlerin kayıtsız şartsız amaçladıkları: internette serbest dolaşımın kuralsız, girişim yasağı olmadan ve copyright (telif hakkı) sorularına aldırmadan özgürce dolaşma hakkı. Eğer birileri bilgiler saklıyorsa Anonymous'un hedefi hâline geleceği kesin. Anonymous'un savunma şekli kendilerince haklı görülmekte. Savundukları meselenin sesi birçok eylemlerin ardında yatan, adeta İncil'den alınmış bir hiddet gibi yansımaktadır. Anonymous, Scientology'yi en büyük düşmanı seçerek "Hiçbir yere saklanamazsınız; biz her yerdeyiz. Saldırıya geçerek günahlarınızdan arınamazsınız. Çünkü düşen her biriniz için, bizim safımıza on yeni kişi daha katılacak." diyerek onlara savaş ilan etti. "Biz ölmeyiz çünkü ölümsüzüz. Her ne kadar fikirlerimiz bazen kötü niyetli ve düşmanca olsalar da, günden güne büyümekteyiz. Anonim düşmanlarınıza bir isim vermek isterseniz, bize *'Legion'* (karabalık) deyin. Çünkü biz çok sayıdayız." diyerek son olarak adeta bir dine aitlermiş gibi, "Bilgi serbest. Biz Anonymous'uz. Biz Legionuz. Biz affetmeyiz. Biz unutmayız. Bizi hesaba katın." diyordu.

Bu tartışmayı alevlendiren olay dünyaca ünlü Scientology üyesi Tom Cruise'un oynadığı bir video yüzünden meydana geldi. Tom Cruise, yer aldığı *Mission Impossible* adlı filmin müzik videosunda, gözlerini hayranlık duyduğu kiliseye doğrultarak gizlice propaganda yapmaktaydı. Bu video, sadece Scientology üyeleri arasında izletilmekteydi ve tarikat dışına asla çıkmaması gerekiyordu. Fakat video, 2007'de Scientology karşıtı bir aktivistin eline geçti. Ardından Youtube gibi, farklı internet sayfalarında hızlıca yayılmaya başladı. Youtube'da, kısa süreliğine yayımlanan bu video, telif hakların ihlal edildiği gerekçesiyle silindi.

İnternet bilgi hizmeti Gawker, 15 Ocak 2008 yılında bu videoyu blog sayfalarında "Cruise'a esasları öğretmek" başlığı altında paylaştı. Ardından hem bu blog üzerinden hem de farklı internet forumlarında paylaşılan bu video yaklaşık 10 Milyon kez izlendi. Aynı gün 4chan'a bir üye "Scientology'ye Baskın" başlığı altında tarikata savaş açtı. Bu üye, videonun altına "Artık kaynaklarımızı yararlı meseleler için kullanalım. Artık yeni bir başlangıcın zamanı geldi." diyerek çağrıda bulundu. 4chan'da yapılan bu çağrının hızlıca yayılmasının ardından birçok forum üyesi Scientology'ye karşı saldırıları onayladı. Bir Anonymous üyesi "Biz Anon'nuz, biz internetin süper kahramanlarıyız." diyerek desteğini gösterdi.

İnternet sayfalarına en etkin saldırılar, DDoS (Distributed Denial of Service attack) saldırıları altında düzenlenmektedir. DDoS, düşmanın sunucusunu bolca saldırılara maruz bırakarak onun kısa zaman içerisinde çökmesine yol açmaktadır. Saldırılar tıpkı gerçek savaşlardaki gibi bomba saldırılarının etkisini yaratmaktadır. Siber savaşlarda, geleneksel savaş malzemesi olarak bilinen DDoS saldırıları, düşmanının en önemli internet sayfasına ve iletişim ağlarına saldırarak büyük bir sonuç elde etmektedir.

Bu tip saldırıları önleyebilmek için bilgisayarınıza özel bir program yüklemeniz şart. Hackerler, saldırılarının etkisini daha çok yükseltmek için *Zombi Ağı* adı ile de bilinen Botnet'ler kullanmaktadır. Bilgisayara, kullanıcının ruhu bile duymadan sızan hackerler kendi siber saldırılarını düzenleyerek hedefine ulaşmaktadır. Kullanıcı, fark etmediği bu saldırılar sonrasında, sadece sunucunun neden yavaşladığını sorgulamasına yol açmaktadır. Kullanıcı, virüslü maili açarak, video indirerek ya da virüs bulaşmış herhangi bir internet sayfasında dolaşırken farkına varmadan Botnet'leri bilgisayarına yüklemektedir. Bilgisayarlar, Hacker dilinde adeta bir "zombi" hâline gelmektedir. Hackerler, internet yoluyla bilgisayarınızı ele geçirip, istedikleri takdirde aynı bilgisayar üzerinden DDoS saldırı başlatabilmektedir. Böylece DDoS saldırılarını bilgisayarın asıl sahibi kullanmış gibi göstererek yasadışı bir eylem yaptığınız gerekçesiyle suçlanabilirsiniz. Birçok ülkede bu tarz "bilgisayar sabotajı" altı ay ile on yıl arası cezaya yol açmaktadır.

Scientology sunucuları birkaç saat içerisinde hackerler tarafından çökertilmesine rağmen saldırı dalgaları yine de devam etmekteydi. Fakat bu sadece dijital saldırılarda sınırlı kalmadı. Scientology ve 4chan kelimelerin birleşimi olan "Chanology" operasyonu başlatıldı. İnternet programcısı Gregg Housh bir chat odasında "Anonymous, Scientology'ye savaş ilan ediyor" diyerek basın açıklamasında bulundu. Bu bilginin kaynağı olarak hayalet şirket "Chanenterprise" gösterildi. Housh, bu eylemde herhangi birinden emir almadığını ve böylece kendini bir şekilde, Anonymous'un gayri resmî basın sözcüsü ilan etmiş oldu. Ardından Housh ve birkaç arkadaşı Anonymous'un tanınmasını sağlayan bir videoyu paylaştı. Video, birkaç animasyon ve internetten toparlanan resimlerden oluşmaktaydı. Aynı zamanda bir Anonymous üyesi saldırgan bir ses tonuyla bir metin okumaktaydı. Mesaj netti; Scientology'yi *'sistematik olarak parçalamak'* ve *'tüm üyelerin, tüm insanların iyiliği'*, biraz da *'tarikatın acı çektiğini görmek'* için, Scientology'yi internetten sürmekti.

Ardından tansiyon git gide tırmanmaya başladı. Scientology, basın açıklaması yaparak bu saldırıları düzenleyenleri "internet teröristleri" ilan etti. Hemen akabinde Gregg Housh, yeni bir videoyla "silahlanın" çağrısın-

da bulundu. Birçok internet platformunda Scientology binalarının önünde protesto için çağrı yapıldı. Kendisini "Anonymous" diye adlandıran bir üye "maskelerinizi takın, manşet olacağız" şeklinde paylaşımda bulundu. 2 Şubat 2008 yılında yaklaşık 150 kişi Scientology'nin Florida eyaletindeki binası önünde protesto için toplandı. Bunun üzerine protestolar büyümeye başladı. Londra, Sidney, San Francisco ve Berlin gibi şehirlerde ve dünya genelinde 70 ülkede protestolar düzenlendi. Bu yeni bir protesto hareketinin ortaya çıkışıydı. Her ne kadar dünya çapında küçük bir kitle gibi gözükmüş olsa da, protestoları düzenleyenler yaklaşık sekiz buçuk bin göstericinin katıldığını vurguladı. Birçoğu siyah kıyafet giyinmeyi tercih etti. Bazı göstericiler de protesto alanlarına bahçe sandalyesi getirdi. Göstericiler, eylem sloganları söyleyerek, hazırladıkları pankartları tuttu. İnternetin yeraltı üyeleri artık sokaklara çıkarak yeni bir eylem şekli oluşturdular; 'internet gerillasından eğlence gerillasına' geçildi.

Artık Anonymous kendi Youtube kanalı *Anonynews* aracığıyla üyelerine seslenmekteydi. Siyah giyinen bir Anonymous spikeri izleyicilerine son dakika haberleri aktarmaktaydı. Tabii ki spiker Guy Fawkes'in *V for Vendetta* filminden uyarlanmış maskeyi takıyordu. Bunun etkisiyle Scientology'ye karşı protestolarda bu maske meydanlarda görülmekteydi. Katolik isyancı Guy Fawkes'in yüzü artık yeni bir boyut kazanarak protestolarda kullanılan maske oldu ve birçok aktivist için sembol hâline geldi. Aynı zamanda Warner Brothers Şirketinin bunu kazançlı bir işe dönüştürerek maskelerin şimdiye kadar yüz binlerce kez satılmasını sağladı. Diğer yandan maske, eylemcilerin, özellikle Scientology üyeleri tarafından takip edilmesini engelliyordu. Scientology'ye istihbaratı sağlayan, özel iç işleri birimi diye adlandırılan Office of Special Affairs (OSA) bu durumda etkili çalışamıyordu. Fakat Berlin'de OSA, Anonymous üyesi olduğundan şüphelendiği dört kişinin isimlerini açıklayarak ve oturdukları yerleşim yerinde "Korkaklığın artık ismi var: maskenin ardındaki suçlular!" başlığıyla el ilanları dağıtıyordu. Scientology'e karşı eylemler hâlâ sürmekte.

Anonymous o zamanlar çok bilinmeyen biri tarafından destekleniyordu; Julian Assange. Avustralyalı *"Hacktivist"* 2008 yılın başlarında Alman arkadaşı Daniel Domscheit-Berg'le beraber Wikileaks'i kurmaktaydı. Wikileaks ilk darbesini, Anonymous'a desteklerini yaklaşık 600 sayfalık Scientology belgelerini ifşa ederek yaptı. Dış dünyaya kapalı olan ve gizlilik politikasına büyük önem veren Scientology tarikatı için, sadece üst düzey Scientology üyelerinin erişebileceği bilgi ve belgelerin dışarıya sızması, büyük endişe uyandırıyordu. Daniel Domscheit-Berg, belgelerin, "sadece gizli olmadığını aynı zamanda çok pahalı" olduğunu söylüyordu. Belgelere

göre Scientology'nin, üçüncü seviye diye adlandırdığı üyelerin uzaylıların varlığından haberdar edilmesiyle, karşılığında sahip oldukları varlıklarını Scientology'e miras olarak bırakıyorlardı. Herkese açık olan bu belgeler hâlâ internette mevcut. Her ne kadar Scientology, belgelerin internette yayımlamasını engellemeye çalışmış olsa da sonunda başarısız oldu. Hatta tarikat, belgelerin telif haklarına sahip olduğunu söyleyerek kaldırılmasını talep edince, Wikileaks bu belgelerin gerçek olduğunu ispatladıkları için teşekkür ederek bu talebi reddetti. Anonymous ve Wikileaks birçok konuda birbirine destekte bulundu. Mesela Wikileaks, Amerikan elçiliğine ait gizli belgeleri yayımlayınca akabinde oluşturulan Assange bağış kampanyasını Paypal desteklemeyince ya da Amerikan kredi kart firmaları Mastercard ve Visa, Wikileaks için ödemeleri kabul etmeyince, Anonymous desteğini operasyon kod adı "Geri Ödeme" adı altında başlattı. Bahsi geçen firmalara yönelik Anonymous, DDoS saldırıları düzenleyerek ve 4chan'ın Chanology platformlarında üyelerinin desteğini de alarak yardımını gösterdi. Bir üye "Neden Wikileaks'i desteklemek mantıklı biliyor musunuz? Wikileaks, gizli belgeleri ifşa edip yayımlayarak hükümetlere: Hey! Kendinizi savunabilecekseniz savunun mesajı veriyordu. Şu aralar hükümetler doğru bulmadıkları internet sayfalarını sansürlüyor." paylaşımında bulundu. Gregg Housh, bir radyo programında operasyon "Geri Ödeme" hakkında destekçilerinin illegal bir eylemde olduklarının farkında olduğunu dile getirdi. Fakat firmaların ve hükümetlerin ifade özgürlüğüne yönelik tavırlarını değiştirmeleri gerektiğini, önem vermelerini sağlamak için de, bu operasyonun gerektiğini vurguluyordu. Devamında "fakat biz yasalarla ilgilenmiyoruz" diyerek sözünü bitirdi.

Bu olay dışında Anonymous ve Wikileaks arasında herhangi bir ilişki görülmedi. Anonymous'un resmî bir grubu bulunmuyordu ve sadece bölge çalışması adı altında, büyük gizlilik içerisinde buluşma ayarlanıyordu. Anonymous üyeleri sadece kendi aralarında elektronik yollarla iletişime geçiyor, çalışmaları bloglar üzerinden kimliği belirsiz, var olmayan biri gibi görünen üyeler tarafından oluşturuluyordu. Gregg Housh "aslında aktivistlerin, tam olarak var olmayan Anonymous'u, herhangi bir protestoda kullanmakta serbest" olduğunu dile getiriyordu. Diğer taraftan Wikileaks'in iki kişiden oluştuğu, destekçilere ve bağışçılara bağlı olduğu biliniyordu. 2008 yılında Guentanamo'daki askerî hapishane hakkında Amerikan askerlerinin gizli belgelerini yayımlayarak dikkatlerini üzerine çekti. Fakat Wikileaks, gerçek anlamda ilk darbesini, İsveç bankası Julius Baer'in gizli müşterilerinin belgelerini yayımlayarak yaptı. Zira bu belgelerde bankanın Cayman adalarındaki şubesinde zengin müşterilerinin kara para aktarımı yer alıyordu. Ardından

California'daki bir savcının, Julius Baer bankası adına Amerika'daki wikileaks.org sayfasına yasak getirmesiyle gündem çalkalandı. Fakat fazla zaman geçmeden Wikileaks'in, Amerika'daki internet sayfasına yapılan erişim yasağı kaldırıldı. Çünkü her ne kadar Amerika'da siteye yasak uygulanmış olsa da diğer ülkelerde Wikileaks'in internet sayfasına erişim, sorunsuz mümkündü.

1971 doğumlu Julian Assange'ın, Şifrepunk diye adlandırılan hacker âleminin büyük fikir babası olduğu biliniyor. İngilizcede Cypherpunks olarak yer alan bu kavram, "cypher" (şifrelemek) ve "punk" kelimesinden oluşmaktadır. Bu nedenle Cypherpunks kelimesinin asıl anlamının "sanal gerçekliğin asi şifre ustaları" olduğu söylenebilir. Aynı zamanda Şifrepunk'ı, şifre yazım kullanmayı tercih ederek toplumsal ve siyasal değişimi amaçlayan kişiler olarak da tanımlayabiliriz. Julian Assange, Avustralya'daki hacker aleminde köklü bir yer edindi. Zira 80'lerin sonunda NASA, Pentagon ya da diğer Amerikan sunucuları hacklediği biliniyor. Ardından şifre yazılım programları geliştirerek internet servis sağlayıcısı olarak çalışmaya başladı. Böylece Assange, Alman hacker grubun en iyi üyeleri gibi aynı öz geçmişe sahipti. Aynı zamanda bu iki grup arasında benzer sloganlar görmek mümkündü. Şifrepunk'ın sloganı "Zayıflara özel alan, güçlülere şeffaflık zorunluluğu." idi. Alman Hacker grubun parolası da "Özel verileri koruyalım, halka açık verileri kullanalım." oldu.

[1] Editör notu: Yazarların *Dijital Diktatörlük* kitabında 10. bölüm olarak yer alan yazı, s. 247. Kitabın tamamı Yasemin Moral'ın çevirisiyle Hece Yayınlarından çıkacak.

Baki Kaya*

ASKERÎ SİBERNETİK UYGULAMALARI

Sibernetik (Güdümbilim)

İnsanların karşılaştığı sorunları çözmede yaşayan organizmaların işleyişini bir model olarak taklit ettiği öteden beri bilinmektedir. Her canlı, farkında olalım ya da olmayalım, yaşamını birbiriyle etkileşim içinde çalışan otomatik, yarı kontrollü ve tam kontrollü faaliyette bulunan bir yığın sistem ile sürdürür. Vücutta meydana gelen yönelim değişikliklerini algılayarak, daha az ihtiyaç duyulan bölgelerden kıstığı kanı, o anda en çok ihtiyaç duyulan organa doğru yönlendiren kalp, otomatik çalışan, iradi olarak fonksiyonunu etkileyemediğimiz bir organdır. Diğer yandan nefes alıp vermeyi, dilimizi hareket ettirmeyi, göz kapaklarımızı açıp kapatmayı, dışkılama organlarını sınırlı süreler içinde kontrol edebiliriz. Vücudumuzun iradi veya tepkisel dış hareketlerini sağlayan parçalarını süresi şartlara bağlı olarak tam kontrol edebiliriz.

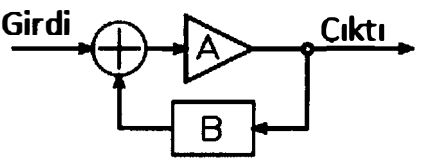
Sibernetik (güdüm bilimi), canlı ve cansız tüm karmaşık sistemlerin denetlenmesi ve yönetilmesini inceleyen bilim dalı olarak tanımlanmaktadır. Sibernetik, kararlı sistemlerin, bu sistemlerin yapılarının, limitlerinin ve imkânlarının araştırılmasına ilişkin disiplinlerarası bir yaklaşımı içerir. Sibernetik, canlılarla kendi kendini düzenleyen makineler arasındaki çalışma benzerliklerini araştırır. Sibernetikte makine, dönüşüm (transformasyon) kabiliyetine sahip her türlü dinamik sistem anlamına gelir. Dönüşüm, durumun gereklerine göre bir hâlden diğer bir hâle geçiştir. Gerek makinaların gerekse canlıların bütün faaliyetleri birer dönüşümden ibarettir.

Sibernetiğin konu aldığı sistemler mekanik, fiziksel, biyolojik, düşünsel ve sosyal olabilir. Sibernetiğin etkilendiği ya da sibernetikten etkilenen bilim dalları ve çalışma alanları arasında dinamik, mekanik, elektronik, tıp, bilgisayar ve bilgi sistemleri teknolojisi, robot, silah, havacılık ve uzay sanayi, oyun teorisi, sistem teorisi, algısal kontrol teorisi, sosyoloji, psikoloji, felsefe ve mimarlık yer almaktadır.

Organize bir sistemdeki dönüşüme sebep olan her türlü tesire bilgi (information) denir. Bu sistemlerin kendilerinden ve dış ortamdaki değişikliklerden haberdar olmaları için sahip oldukları duyargalar (sensör) ya da

* Emekli Kurmay Albay

başka bir sistem vasıtasıyla bilgi almaları gerekir. Organize sistemler aldıkları bu bilgi sonucunda çeşitli durum değişikliklerinden geçerek bir denge (homeostasis) durumuna varmaya çalışırlar.

Geri Besleme

Sibernetik yaklaşım, sistem bir eylemi yapmak üzere güdülendiğinde, işlem esnasında meydana gelen hata ya da yeni durumları algılayıp, değerlendirip bunu karşılamak üzere yeni komutlar göndermek demek olan "geri besleme" döngüsüne dayanır. Bu döngüde organize sistemlerin işleyişleri sırasında elde ettikleri sonuçlar yeni bir bilgi olarak işleme sokulur. Böylece sistem yeni bir denge durumuna ulaşır. Kendi kendini ayarlayan bütün sistemlerde, mesela canlılarda, vücut sıcaklığının sabit tutulması, kan şekerinin belli sınırlar içinde kalması, göz bebeğinin ışığın şiddetine göre büyüyüp küçülmesi gibi otomatik ayarlamalarda geri beslemeler söz konusudur.

Sistemi yöneten geri merkez (beyin) sistemin dışında, uzakta ya da içinde olabilir. Bu, sistemin niteliğine, ön yüklenen bilgi ve talimatlara, teknolojisine bağlı olarak, uzaktan kumandalı, yarı otomatik ya da tam otomatik (otonom) olması sonucunu doğurur.

Sibernetiğin askerî teknolojide kullanımı, özellikle hava araçlarının yoğun kullanımı sonucu çok sayıda hareketli hedefin ortaya çıkıp, bunların dost-düşman ayrımının zorlaştığı, İkinci Dünya Savaşı yıllarında öne çıkmıştır. Hava muharebelerinde birbiriyle savaşan ya da yer hedeflerine taarruz eden çok sayıda uçağın tespit, teşhis ve uygun silah sistemiyle ateş altına alınması sorunu, radar silah sistemi komplekslerinin sibernetik bir yaklaşımla bütünleştirilmesi sonucunu doğurmuştur.

İkinci Dünya Savaşı ve onu izleyen yıllarda, karada tank, denizde zırhlı suüstü ve sualtı hareketli platformlarının, havada uçak, helikopter vb. hava araçlarının yoğun ve etkili bir şekilde kullanıma girmesi, bunları ateş altına alacak sistemlerin verimliliği ve etkinliğini, bir başka deyişle hedefe isabet oranını artıran güdüm sistemlerinin geliştirilmesini gündeme getirmiştir.

Güdüm Sistemleri

Kablo güdümlü füzeler ilk olarak İkinci Dünya Savaşı'nda Alman ordusu tarafından geliştirilmiştir. Bu sisteme sahip füzeler, seyirleri esnasında

optik sistemlerden gelen yer ve durum bilgilerini kablo yardımıyla almaktadır. Füzeyi yönlendiren operatör ateşleme safhasından vuruş safhasına kadar olan süre zarfında kablo aracılığıyla rota düzeltmeleri yapar. Bu tür güdüm sistemleri karada, sabit mevzilenen tanksavar füzelerinde sıkça kullanılır. Bu sistemin dezavantajı azami menzilinin kablo uzunluğu tarafından sınırlanmış olmasıdır. Bu güdüm sistemi yerini lazer ve ışın güdümlü sistemlere bırakmış, tanksavar ve uçaksavar füzelerinde bu sistemler kullanılmaya başlanmıştır.

Isı güdümlü füzeler hedeflerinin seyir esnasında yaydıkları ısı dalgalarına yönelerek hedeflerini bulurlar. İlk kullanılan modelleri doğrudan kızılötesi elektromanyetik dalgaları takip etmekteydiler. Bugün bu yöntem yerine füzeye monte edilen CCD kamera ile görüntü takibi yaparak hedefe yönelen sistemler kullanılmaktadır. Eski sistemler güdümlenme için egzozdan yayılan ısıya ihtiyaç duyarken, modern sistemler daha düşük ısıda da verimlilik sağlayabilmektedir. Eski sistemler bu yüzden sadece arkadan kilitlenebilirken (rear-aspect), yeni sistemler her yönden kilitlenebilmektedir (all-aspect).

Eski sistemler ısı fişeği (flare) gibi yapay ısı neşreden sistemlerle yanıltılabilirken, yeni sistemler bu hata payını en aza düşürmektedir. Yeni sistemlerin dezavantajı ise hedefe yaklaştıkça uzaklığı tam olarak hesaplayamamasıdır. Bu yüzden sinyal takip ve görüntüleme bir arada kullanılır. Son dönemde üretilen füzeler hedefi tam olarak takip etmeden, hedefin hızını ve rotasını da hesaplayarak hedefle buluşacağı en kısa yolu izlemektedir. Isı güdümlü füzeler görsel bir sistemle çalışırlar. Algılama menzilleri görüş mesafesi ile sınırlıdır. Yakın mesafelerde kullanım alanları fazladır ve rakipsizdirler. Pilotların bu füzeleri ateşleyecek kadar yakına girmek istememeleri bu füzelerin kullanım alanlarını kısıtlamaktadır. İt dalaşına girmeden düşmana karşı radar güdümlü bir füze fırlatıp gitmek pilotlar için daha emniyetli olmaktadır.

Radar güdümlü füzeler genel olarak iki ana başlık altında toplanabilir. İlki aktif radar güdümlü (ARH) füzeler, ikincisi yarı aktif radar güdümlü (SARH) füzelerdir. Bu sistemler hedefi radar sinyalleri ile tespit edip ateşlendikleri anda kilitlendikleri hedefe doğru harekete geçerler.

Aktif radarlı füzelerin ateşlendikten sonra takip edilmelerine gerek yoktur. Fakat bunu sağlamak için füzenin içine bir radar istasyonu yerleştirmek gerekir. Bu da maliyet artışına neden olduğundan yarı aktif radar güdümlü füzelerin kullanım alanları çok daha yaygındır.

Yarı aktif radar güdümlü füzelerde radar alıcısı ve vericisi füzede bulunmaz. Ateşleme istasyonundan hedef tespiti ve takibi yapılır. Füzeye sadece hedefin konumu gönderilir. Bu füzeler hedefle buluşuncaya kadar

olan mesafenin çoğunu kendi başlarına alırlar. Hedefi vurma safhasında ise ateşleme istasyonundan gelen verileri kıymetlendirirler. Bu füzelerin dezavantajları ise yanıltılmalarının daha kolay olmasıdır. Hızı ve manevra kabiliyeti yüksek bir uçak veya araç kendisine doğru gelen bir füzeden son anda yaptığı ani bir manevrayla kurtulabilir. Ayrıca radar alıcısı olan bir araç bu tür füzeler kendisine yöneldiği zaman bunu tespit eder ve bu da aracın füzeden sakınması için yeterli zamanı vermiş olur.

Gemiden atılabilen Tomahawk gibi seyir (cruise) füzeleri bu güdüm çeşidine iyi bir örnek teşkil eder. Füzede hedefe gideceği yerin coğrafi bilgisi vardır. Füze kendi arama radarı ile oluşabilecek sapmaları kanatçıkları yardımıyla düzeltir. Alçaktan uçtuğu için yakalanma riskini en aza indirir.

Lazer Güdüm bir füzenin lazer ışını yardımıyla yönlendirilip hedefle buluştuğu güdüm sistemidir. İlk çıktıkları zaman huzme takibi (beam riding) yapan füzeler kullanılmaktaydı. Bu yöntemin yerini yarı-aktif radar güdüme benzeyen bir sistem olan yarı-aktif lazer güdüm (SALH) almıştır. Huzme takibi sisteminde füzede bulunan duyarga (sensör) hedeften yansıyan ışınlar yerine havadaki ışın doğrultusunu takip eder.

Yarı-aktif güdümlü (SALH) sistem ile hareket eden füzeler belirli bir hedefe tutulan lazerden yansıyan radyasyon ışınlarına kilitlenirler. Bu yöntem hedefi işaretleme (laser pointing) olarak bilinir. Lazer ışınlarıyla işaretlenen hedeflere füze ateşlenir. Füze hedefe yaklaştığında lazer ışınımını algılayarak, tarayıcı başlığını açar ve hedefe yönelir. Bu güdüm sisteminden korunmak için hedef yüzeyleri lazer ışınlarını emen özel malzemelerle kaplanarak bu tür güdümlü füzelerin yüksek performans sergilemesi engellenir. Bu korunma yönteminin dışında lazer tespit duyargaları da kullanılır. Bu duyargalar lazer ışınlarını tespit ettiklerinde eş zamanlı olarak sis perdeleri oluşturup hedefin işaretlenmesini engeller.

Astronomik kontrollü güdüm balistik füzelerde kullanılan sistemdir. Füze kendi hız, konum ve istikametine dair önceden yüklenen verilere uygun hareket edip etmediğini, bilinen yıldızlardan kestirme yoluyla kontrol eder ve seyir esnasında gerekli rota düzeltmelerini uygular.

GPS kontrollü güdüm sisteminde yıldızlar yerine GPS uyduları nirengi olarak kullanılır. Bu sistemi kullanan füzeler tüm hava şartlarında GPS uyduları yardımıyla hedefini bulabilmektedir.

Her iki sistemle yönetilen füzeler yıldız ya da uydularla irtibata geçmede sorun yaşaması durumunda, önceden yüklenen verilere göre hedefine ulaşır, ancak isabet oranı azalır. Her iki sistemi de kullanan bazı füzelerde uzaktan komuta ile küçük düzeltmeler uygulanabilmektedir.

İHA ve Dronlar

Öte yandan iletişim ve uçuş teknolojisi ile komuta kontrol cihazlarındaki gelişmeler insansız hava araçları (İHA) ile dronların, kuralları henüz tam olarak oluşmamış bir ortamda, hayatın her alanında kullanılmaya başlandığı bir dönemi başlatmıştır.

İHA sektöründeki büyüme son zamanlarda dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır. Her geçen gün gelişen teknoloji ve azalan maliyetler her kesimden bireyin bu cihazları benimsemesine yol açarak yeni bir tüketici elektroniği sınıfının oluşmasını sağlamıştır.

Sivil kullanım alanı giderek genişleyen İHA'lar aralarında Güney Afrika, Güney Kore, İran, İsrail ve Türkiye'nin de bulunduğu elliye yakın ülke tarafından üretilebilmektedir. Türkiye'de Baykar Makina tarafından üretilen **Bayraktar**, Vestel tarafından üretilen **Karayel** ve TAİ tarafından üretilen **Anka** yerli üreticiler tarafından geliştirilen modellerdir.

İHA ve dronlar, başta askerî ve güvenlik hizmetleri olmak üzere, enerjiden tarıma, arama ve kurtarmadan ilk yardıma, çevre ve iklim kontrolünden trafik kontrol ve yönetimine, film ve fotoğraf çekiminden lojistik hizmetlere, kaçak avcılığın önlenmesinden mayın temizlemeye kadar birçok sivil ve askerî maksatla kullanılmaya başlanmıştır.

İHA'lar, savaş uçaklarına nazaran daha düşük taşıma kapasitesine sahip olmalarına rağmen, ses hızına ulaşan süratleri, yüksek manevra yetenekleri, yüksek isabet oranları, radara yakalanma ihtimallerinin ve operasyon maliyetlerinin düşük olması, askerî zayiatın azaltılmasına katkıda bulunmaları nedenleriyle birçok görevde uçaklara göre daha çok tercih edilmeye başlanmıştır.

Bugün başta ABD olmak üzere pek çok ülke tarafından kullanılan İHA ve dronlar, ABD ordusunun Afganistan, Pakistan, Somali ve Yemen gibi tehlikeli bölgelerde yürütülen operasyonlarının temel aracı hâlini gelmiştir. Türkiye de anti terör operasyonlarında bu araçları etkin olarak kullanmaktadır.

İHA ve dronlar güvenlik sektöründe, sınırların ve sorumluluk bölgesinin keşif, gözetleme ve kontrol edilmesinde; düşman hareketlerinin gözetlenmesi ve ateş altına alınmasında; teröristlerin, deniz korsanlarının ve potansiyel suçluların yerlerinin bulunmasında; yasadışı sınır geçişleri ve uyuşturucu ile mücadelede etkin olarak kullanılmaktadır.

İHA ve dron üreticisi firmalar, ürün geliştirme çalışmalarını kısıtlayacağı iddiasıyla, kamu otoritesinin bu konuda yasal düzenlemeler yapmasını istememektedir. Bilindiği gibi yasama organı genellikle teknolojik gelişmelerin olumsuz etkileri uygulamalarda ortaya çıkıp sorun kangren hâline gelinceye kadar harekete geç(e)memektedir. Hâlbuki her türlü teknolojik gelişmenin ürün geliştirme safhası kontrollü ürün geliştirme laboratuvarlarında olmalı, ürün piyasaya sürülmeden önce, ürünün kullanma konsepti

ile kişi ve toplum hayatına etkilerine yönelik, dünyadaki diğer örnekler de dikkate alınarak, yasal düzenlemeler yapılmalı, gerektiğinde uygulamadan yansıyan verilere göre mevzuatta tadilat yapılmalıdır.

İHA'ların kötü/hatalı kullanımları özellikle Afganistan, Pakistan, Somali ve Yemen'de pek çok masum sivilin ölümüne yol açmıştır. İHA/dron kullanımının kontrolünü sağlayacak ulusal ve uluslararası kurallar hâlâ oluşturulmadığından, hâlihazırda bundan yararlanmak isteyen kötü niyetli devlet, kurum ve kişilere imkân ve fırsat veren bir ortam mevcuttur. Henüz çok yaygın olmasa da özel hayatın mahremiyetini ihlal, casusluk, terörizm ve yasadışı sınır ötesi operasyonlarında bu cihazların kullanıldığına şahit olmaktayız.

İHA ve dronların kullanımının yasal çerçeveye kavuşturulması kadar önemli bir başka husus, bu araçların güvenliği ihlal edici yasadışı maksatlarla kullanılması durumunda meydana getirecekleri tehdidin bertaraf edilmesidir. İHA ve dronlara karşı savunma, tehdit oluşturan araçların tespit edilmesinden, belirli alanlarda yetkisiz kullanımının yasaklanması ya da sınırlandırılmasına, sivil yerleşim alanlarında binalara veya tesislere yaklaşabileceği mesafenin tahdit edilmesinden, kişilerin özel hayatlarının gizliliğini ya da kamu güvenliğini ihlal edici boyutta bilgi toplamasının yasaklanmasına ve meşru olmayan amaçlarla kullanılması durumunda etkisiz hâle getirilmesine kadar bir dizi düzenleyici, pasif ve aktif tedbiri içermelidir.

Robotların Askerî Kullanımı

İHA ve dronların, üretim ve kullanımının yaygınlaşması savaşçı robotların üretimine de ivme kazandırmıştır. Robotlar günümüzde askerî alandan tıbba ve her türlü sanayi üretimine kadar oldukça geniş bir yelpazede kullanılmaktadır. Bomba/patlayıcı imha robotu ile değişik türde keşif robotları bugün askerî alanda kullanılmaktadır.

Ancak robotların askerî kullanımı deyince, kendi kendine dost düşman ayrımı yapıp hedefini tespit eden, hangi tür silahın ateşleneceğine karar vererek düşman olarak teşhis ettiği hedefleri ateş altına alabilen yapay zekâlı otonom robotlar anlaşılmalıdır.

Öte yandan robotik silahlar arasında hava savunma sistemleri, insansız hava araçlarının gelişmiş modelleri, yüksek çözünürlüklü optik, termal ve kızılötesi kameralarla ve ağır silahlarla donatılmış bilgisayar destekli silah sistemleri bulunmaktadır.

Otonom savaşçı robotlara örnek olarak; ABD'de geliştirilen Petman, Phalanx CIWS ve C-RAM savunma sistemleri, yine ABD tarafından geliştirilen Northrop Grumman X-47B ve İsrail tarafından seri üretimi yapılan Harpy insansız hava araçları ve Güney Koreli Samsung şirketi tarafından üretilen ve Kuzey Kore ve Güney Kore arasındaki askerden arındırılmış bölgenin güvenliğini sağlamakta kullanılan robotlar gösterilebilir.

Askerî amaçlarla üretilen robotların yanında lojistik maksatlı insansı ve hayvansı robot geliştirme çalışmaları da devam etmektedir. Sektörün öncülerinden Amerikan Boston Dynamics şirketi, şimdiden dört ayağı üzerine hareket edebilen ve oldukça gelişmiş denge mekanizmasına sahip robotlar üretmiş durumdadır. "Büyük Köpek" adını verdikleri ve Amerikan askerlerine malzeme taşıma konusunda yardımcı olacağı belirtilen bu robot, 150 kilo yükle zor arazi koşullarında saatte 2,5 kilometre yol alabilmektedir. Aynı şirketin ürettiği robotlardan biri de "Atlas" adı verilen insansı robottur. Arazi robotu olarak tasarlanan Atlas, iki ayağı üzerinde yürüyerek, duyarlı elleri sayesinde birçok aleti kullanabilecek şekilde tasarlanmıştır.

Geleceğin muharebe sahasını yüksek teknoloji ürünü, yapay zekâlı ve silahlı İHA ve dronlar ile otonom ölümcül robotların şekillendireceği, bugün insanlar tarafından yapılan birçok görevi bu tür sibernetik ürünü robotların yerine getireceği, bu araçlara sahip olamayan ülkelerin karşılaşacakları durumları göğüslemekte zorlanacakları görülüyor.

Gelecekte yapay zekâ ile kendi kendini yöneten robotlar, insansız otomobiller, insansız yer, deniz ve hava araçları ve bunların askerî maksatlarla üretilmiş tipleri, karar verme modellemelerindeki başarı ölçüsünde doğrulukla kararlar verecek, bu modellemenin eksiklileri ise insan hayatını tehdit eden hatalar olarak ortaya çıkacaktır. Her ne kadar robot üreticileri karar verme sürecinde son kararın her zaman bir insan tarafından verileceğini söylese de bunun şimdilik, tepkileri etkisizleştirmeye yönelik bir saptırmadan öte bir şey olmadığı aşikârdır.

Çünkü sahip oldukları duyargalar ve yapay zekâ ile içinde bulunduğu çevreyle etkileşime girip, karşılaştığı durumlara göre birbirinden farklı tepkiler veren otonom robotlar üretilmiş bulunuyor. Şu ana kadar herhangi bir ülkenin bu robotları savaş maksadıyla üretip kullanmaya başlamamış olması, bunun olmayacağının garantisi değildir. Nitekim geçenlerde ABD'li yetkililer otonom ölümcül robotları ürettiklerini, fakat bunun seri üretimini "şimdilik" yapmayacaklarını, ancak, herhangi bir ülkenin bunları üretip kullanmaya başlaması durumunda kendilerinin de seri üretime geçeceklerini açıklamış bulunuyor.

İnsan yerine savaşmak üzere tasarlanan, insan müdahalesine ihtiyaç duymadan hedef tespit eden ve saldıran otonom "katil robotların" üretim ve kullanımının yasaklanması için BM nezdinde çeşitli girişimlerde bulunulmaktadır. Bu girişimleri yapan sivil inisiyatifler, insan hayatı konusunda sorumluluğun robotlara bırakılamayacağını, robotların hiçbir zaman insan hayatı üzerinde tasarruf hakkı olmaması gerektiğini, makinelerin kendi başlarına insanları öldürebilmesi fikrinin kamu vicdanını yaraladığını ve bu tip araçların kullanılmasının Lahey Sözleşmesi'nin, uluslararası anlaşmalarla düzenlenmeyen konular için uluslararası kanunlara müracaat edileceğini ifade eden Martens hükmüne aykırı olduğunu dile getirmektedirler.

Otonom katil robotların geliştirilmesi ve üretilmesinin yasaklanması yönünde çabalar sürdürülürken savaşlarda otonom robotların kullanılmasının olumlu sonuçlar doğuracağını, doğru programlanmış robotların, öfke ve heyecan gibi insani duygular taşımayacakları için, tecavüz ve savaş suçları işlemeyeceklerini savunanlara da rastlanmaktadır.

BM İnsan Hakları Konseyinin 2013 yılında robotların kullanımı hakkında yayımladığı bir raporda, "Ölümcül Otonom Robotlar" olarak adlandırılan yeni nesil silahlara dikkat çekilerek uluslararası kamuoyundan bu robotların üretim ve kullanımı konusunda gerekli yasal düzenlemeleri bir an önce yapması istenmiştir. Bu robotların kullanımının insan hayatı için yeni bir tehlike olduğu ifade edilen raporda, insan öldürmenin doğurduğu yasal ve ahlaki sorumluluklara değinilerek, bu robotların geliştirilmesine katkıda bulunan tüm kurum ve kuruluşlar kararlarının sonuçlarını etraflıca düşünmeye davet edilmiştir. Raporda, insansız hava araçları gibi başlangıçta silahsız olan robotların, düşman karşısında avantaj sağlamaları durumunda silahlandırılarak askerî amaçlar için kullanılabileceğine dikkat çekilmiştir.

Öldürme kararının verilmesinin robotlara bırakılmasına etik olarak karşı çıkılsa bile, otonom robotların askerî maksatlarla kullanılmasının askerî zayiatı azaltması, bu robotların kullanımından doğacak kanuni sorumluluğun, mevcut yasal boşluklar nedeniyle belirsizleşmesi, bunun da saldırı ve savaş kararlarının verilmesinde daha cesur davranılmasına yol açması kaçınılmaz görünüyor.

Bu silahlar ve sistemlere sahip olan ülkeler, düşük insan zayiatı sebebiyle, savaş sonucu diğer bölge ve ülkelerde meydana gelecek zayiat ve tahribatı kendi kamuoylarının dikkatinden kaçırabilecek ve bugün zaten yaşadığımız gibi, terörist ya da barbar gibi ötekileştirici tabirlerle normalleştirilen insan ve uygarlık katlini sıradan bir olaya dönüştürebilecektir.

Sonuç olarak, öldürme kararının insani muhakemeden yoksun, koşullara göre karar verme yeteneği olmayan, savaş alanının gerektirdiği karmaşık ve kanuni tercihleri anlamak ve uygulamakta yetersiz, asker ve sivil arasındaki farkı tespitte ve saldırının ölçüsünü ayarlamakta başarısız olması muhtemel robotların iradesine bırakılmasının, ötekileştirilenler için zaten kolay verilen öldürme kararlarını iyice sıradanlaştıracağı, insan hayatının korunmasında gösterilen kasıtlı hoyratlığı iyice artıracağı öngörülebilir.

Bu durumun, en azından "düşmanının silahıyla silahlanmak" ilkesi gereği, otonom robotların saldırısına maruz kalan toplumların da bunlardan edinmek istemesine ve böylece genelde insanlığın geleceğini, özelde insan yaşamını tehdit eden yeni bir tehlikeli silahlanma yarışının başlamasına sebep olması beklenmelidir.

Jeffrey Doonan

İngilizceden Çeviren: Reyyan Baş

ADA'DAN UYARI

Fides quaerens intellectum
(Bilmek için inanmak)

> *Şunu unutmayın, (...) aklını kaçırmışları hiçbir şey akıl denli çileden çıkartamaz. Pala iki milyar dokuz yüz bin akıl hastası tarafından ablukaya alınmış küçücük bir ada. Onup için aşırı akılcı olmaktan kaçının. Deliler ülkesinde dengeli, barışık kişi kral olamaz.* (Huxley, 68)

Eğitimin bir süreç olduğunu göz önüne alırsak, teknoloji yalnızca, kullanıcının becerisine göre öğrenmeye yardımcı veya öğrenmesini engelleyen bir alet olarak görülmeli. Nasıl ki elinde bir tek tahta kaşığı olan yetenekli bir şef pahalı mutfak eşyalarına sahip pek yetenekli olmayan şeften daha güzel pasta yapabilir, teknolojinin eğitimdeki işleyişi de böyledir.

Huxley'nin romanı *Ada* uygarlık ve eğitimle ilgili emsalsiz bir deneye dair; Batı bilimi ve teknolojisi ile Doğu felsefesi, bir karakterin de tanımladığı gibi geçici ve tehdit altında da olsa çatışan bir cennet yaratmak için bir araya geldi: "Tüm dünyalardan en iyi biçimde yararlanmak - günümüze dek çeşitli uygarlıkların yarattığı dünyalardan ve onların ötesinde, henüz eyleme geçmemiş gizli güçlerin zaman içinde oluşturacağı dünyalardan." (Huxley, 129)

Muhtemelen bilinen evrendeki en güç ve karmaşık şey insan beynini anlamak, tüm eğitimcilerin hem karşılaştığı en büyük zorluk hem de asıl görevdir. Huxley'nin yazdığı gibi: "Bir duyumun kafamızın içinde gerçekliği olabilir, ama dış gerçeklerle hiçbir ilintisi olmayabilir." (Huxley, 137)

Eğitimciler bu bağlantıları kuramıyorlar ve öğrenenlerle paylaşıp onlara anlatamıyorsa, insanın programladığı bir makinenin bunu yapabileceğini nasıl iddia edebilir veya buna inanabiliriz? Teknoloji yeni keşiflere imkân sağlayabilir ve bir eğitim aracı olarak öğretmenler ve öğrenciler için büyük fırsatlar sunabilir. Yine de: "Rüya ya da kâbus, deneyimlerimizi oldukları gibi ve uyanıkken yaşamalıyız. Bilim ile içine sızılan, bütün ve gerçek bir dünyada yaşamaktayız. Her iki tarafı da tutarak bunu bir oyuna dönüştüre-

meyiz." (Bronowksi, 5) En azından bu eğitimciye göre bugünün öğrencilerinin mahir olduğu teknoloji daha çok 'oyun tarafında' ya da büyük oranda iletişim ve sosyal medya lehinde. Eğitim odaklı teknolojilerin şevkle, verimli ve etkili kullanımı, öncelik listelerinde üst sıralarda değil. Siber dünyada bir şeyi ne tam anlamıyla öğrenebiliriz ne deneyimleyebiliriz, alternatif gerçeklik üretilir ve birçok kere de yapay zekâ olarak faydalı hâle getirilir.

Sözü geçen teknolojik uygulamalar eğitim dünyasında bir yere sahiptir ve bugünün sınıflarında da yer bulmalıdır. Ancak, bu rol bütünleyici ve destekleyici olmalı; Sugata Mitra'nın *Duvardaki Delik* teorisinde öne sürdüğü gibi öğretmenler ve eğitmenlerle yerini almamalıdırlar.

Bugünün öğrencileri geçmişin eğitim temellerinden fazlasına ihtiyaç duyuyor; 'Okuma, Yazma ve Aritmetik'[1] artık yetmiyor. Bugün içinde yaşadığımız dünya giderek Huxley'nin Pala/Rendang adası gibi daha karmaşık ve bağlı hâle geliyor. Dolayısıyla şimdinin fırsatlarını geleceği hazırlamak için kullanarak geçmişe dair her çeşit bilgiyi kapsayan, eğitimle ilgili bir çözüm üretmemiz gerekiyor. Mevcut eğitimin dönüştürülmesi, bilgiye ulaşmak için 'google-lamak'tan fazlasını yapmak gerekiyor. Mevcut eğitimin, bilginin yaratımına ve bütünleşmesine daha çok yönelmeye ihtiyacı var. Eğer biz, eğitimciler olarak, 'teste yönelik öğretmeye' ve tek tipleştirilmiş izlenceyi tamamlamaya daha az odaklanabilseydik bugünkü öğrencileri ve gelecek nesilleri birbirlerine ve miraslarına daha bağlı hissetmelerini sağlayacak bir bilgi kümesine ulaşabilirdik. Makul ölçülerde teknolojiden faydalanarak "Yaşadığı için, bu mucizeye tanık olduğu, tanıktan da öte ona bir ortak, onun bir öğesi olduğu için minnet duyuyordu... Kutsal ve bölünmez birlikle bütünleştiği için, aynı zamanda, ölümlüler içinde bir ölümlü olduğu için." (Huxley, 283) hassasiyetini oluşturan bir eğitim sistemine doğru hareket etmeliyiz.

Eğitim, Huxley'nin romanındaki Pala halkının hissettiği gibi bir kimlik ve toplum anlayışı aşılamalıdır. İnsanların geliştirdikleri kimlikler ve paylaştıkları bilgiler doğrultusunda gelişen bağlar Facebook-tipi değil gerçek olmalıdır. Tüm bunların içinde teknoloji bir yere sahiptir fakat modern eğitimde daima artan rekabet gücü gibi onun da kullanımı kısıtlı olmalıdır.

İyi bir okulun kriteri nedir diye sorulduğunda Huxley'nin Eğitim Bakanı Yardımcısı "Başarı" şeklinde cevaplar ve ardından "Başarıdan kastınız burs kazanmak, işe girmeye hazır olmak, yerel mutlak hükümlere itaat etmek mi?" sorularıyla karşılaşarak onlara da "Elbette hepsi ama temel soru hâlâ cevaplanmadı. Oğlanlar ve kızlar ne için var?" cevabını verir. Diyalog Doğu'nun ve Batı'nın, politik gerçekliklerin ve sosyal zorlukların kültürel beklentileri üzerine bir yorumlama ile devam eder. Ve bir kez daha sorulur:

"Ve aslında neden varlar?" Cevaplar: "Gerçekleştirmek için, gelişmiş birer insana dönüşmek için." Bu herhangi bir eğitimin yegâne amacı ve getirisi olmalıdır.

Eğitim bireysel farklılıklara ve benzerliklere izin vermelidir, kabuğunu kıran ve belki de cevabı bile olmayan sorular soran öğrencileri yüceltmelidir. Bir eğitimci kolayca bulunabilecek, her-şeye-uyan bir cevap vermek için her zaman hevesli olmamalıdır. Rus formalist Viktor Shklovsky, öğrenmenin bir tanıdıklaşma süreci olduğunu ve rahatlığın alıştırmalarla otomatik hâle gelmesi ile kazanıldığını iddia etmiştir. Bu iddia hem kabul edilmeli hem de meydan okunmalıdır. Çünkü eğitim bilgi ile rahatlık oluşturmalıdır ama bilinenin ötesindeki, fiziksel bilimler ya da sanatın birçok alanında, yeni keşif sahalarına dalmak için aynı zamanda tanıdığa da yeniden alışmayı denemelidir.

Huxley *Cesur Yeni Dünya*'nın 1946 basımına yazdığı önsözde şöyle diyor:

"İkileminin ütopyacı ve ilkel boynuzları arasında akıl sağlığı olasılığı bulunurdu... Bilim ve teknoloji, insanı (günümüzde ve Cesur Yeni Dünya'da fazlasıyla olduğu üzere) uyum sağlamaya ve köleleşmeye zorlayan şeyler olmaktan çıkıp, Şabat gibi, insan için yaratılmışçasına kullanılırdı." Bu dilemma devam etmekte...

KAYNAKLAR

Bronowski, J., 'Science and Human Values', Perennial Library 1956 (1972), New York, New York NY.

Giroux, Henry, 'On Critical Pedagogy', The Continuum International Publishing Group 2011, New York NY.

Huxley, Aldous, 'Island', Vintage 1962 (2005), London, Great Britain.

Snow, C.P., 'The Two Cultures', Cambridge University Press – Canto 1959 (2009), Cambridge, United Kingdom.

Whitehead, A.N., 'Science and the Modern World', The Free Press, division of MacMillan Publishing 1925 (1953), New York NY.

[1] 3R: https://en.wikipedia.org/wiki/The_three_Rs

Serdar Odacı*

TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDE TEKNOLOJİ KULLANIMI

Eğitim kavramı ve onun etrafında şekillenen kavramlar elbette bizim için veya bizim gibi ülkeler için kanaatimce biraz yabancılaşma yolunda. Birey odaklı toplumsal yapılanmalar için elzem olan eğitimin kavram olarak içini nedense daha çok Batı literatüründen doldurma eğilimindeyiz. Bu oldukça uzun bir sorun...

Son iki yüzyıldır Osmanlının batılılaşma hareketleriyle doğru orantılı bir değişim Türk eğitim sistemini bugüne kadar izlemiş ve izlemeye devam etmektedir. Askerî anlamda başlayan eğitimde yenilik Türklerin Selçukludan beri sürdürdüğü geleneksel dokuya ilk dokunuş olarak görülmektedir. 1826'yı ilk takip eden değişim temel bir sorunu daha en baştan ortaya çıkarır. Tanzimat dönemine yaklaşılırken Batıya doğru yönelme artmaya başlamıştır. Batılılaşma temel bir devlet ideolojisi ve zihniyet değişikliği olarak karşımıza çıkmaya başlar.

20. yüzyılın davranışçı ve bilişsel yaklaşımları dünyayı aşama aşama sarmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde bu yaklaşımların sonucu olarak uygulama ve deneylere dayalı eğitimin Türkiye'de Emrullah Efendi ve Satı Bey'in başlattığını biliyoruz. Dünyada afiş ve posterin eğitimde kullanımını ders kitabı dışında ilk teknolojik yenilik olarak görmek mümkündür.

Davranışsal ruhbilim akımı 1920'lerden 1950'lere ve 1960'lara, bilişsel ruhbilim akımı yaygınlık kazanana değin sürmüştür. Bilişsel ruhbilimciler öncelikle öğretim tekniklerinin dayandığı uyaran- karşılık öğrenme kuramını tartışmaya başlar. Matematiksel, nöro-fizyolojik ve bilgi-işlemsel modellere dayalı öğrenme kuramlarının giderek yaygınlaşması ruhbilimcileri davranışsal öğrenme kuramlarını yeniden gözden geçirmeye zorlar. Eğitim teknolojilerindeki değişimlerin arkasında dil edinimine ilişkin yaklaşımlar belirleyici olmuştur. Anadili edinimine ilişkin yoğun ruhbilim ve dilbilim çalışmaları her insanın geçtiği bilişsel ve duyuşsal süreçleri anlamak; öğrenme olgusunu çözümlemek amacındadır.

* Yrd. Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Kişi, imkân ve mekân şeklinde sıralayabileceğimiz bileşenler zamanın getirdiği aşınmalara ve değişimlere kendiliğinden açıktır. Yaygın tabirle zamana ayak uydurması gerekir bu bileşenlerin. Temel maceramız her defasında bilgi ile at başıdır. Bilginin yaygınlaşması ve süresi her defasında bir basamağın teşkil edilip daha yukarı sıçranabilecek bir duruşu hazırlar. Bu durumu dikey bir hareket olarak değerlendirmek pek yanlış olmasa gerek. Bugün bu sıçramalar için bilgi epey hızlanmıştır. Bilginin üç beş sene içinde ikiye katlanabildiğini ve saatler içinde dünyanın bir ucuna ulaş(tırıl)abildiğini biliyoruz. Bilgiyi dün de olduğu gibi yakalayabilen ve hızla işleyip üretime dönüştürebilen toplumlar önümüzdeki yılları şekillendirecektir.

Bugün bilginin niteliği insanlığın kendine bakış açısını da değiştirmiştir. Bugün beyin üzerine yapılan çalışmalar hem insanla ilgili soruların hem de öğrenme ve öğretme üzerine yönelik soruların bir kısmını cevaplamıştır. Bu cevaplar eğitimin gidişini daha teknolojik hâle getirmektedir. Beyinde duyuların haritalanışı üzerine yapılan çalışmalar farkındalık, tutum ve davranış oluşturma şeklinde sıralanan eğitim sürecini teknolojinin verileriyle birleştirme zorunluğunu ortaya koymuştur.

Günümüzde beyin üzerine yapılan çalışmalar mesajın birden fazla duyu ile kodlanması gerektiğini ortaya koymuştur. eğitim yaklaşımlarını daha çok gibileştirme (simülasyon) etrafında örgütlemektedir. Görerek öğrenme ile başlayan süreç görselin artık gerçeğine en yakın hâle getirilmesiyle bireyin deneyimlemesini hedeflemektedir. Haritalama ve şemalaştırmalar da bu bağlamda ele alınmalıdır.

Bilişselcilere göre öğrenme koşullanmanın tümüyle tersine algılama, değerlendirme, anıda tutma, bilme, anımsama, içselleme gibi temel etkinliklerle iç içe anlamaya dayalı, devingen bir bilişsel süreçtir. Bilişsel süreç demek kişinin içsel işlemi demektir. Ausubel'in kişinin kendi bilişsel gelişimi ve öğrenme sürecine olan katkısına büyük önem verdiğini görürüz. Ausubel'e göre, öğrenme stratejileri kişinin içsel süreçlerini yansıtır; asıl olan öğrenme türü anlamlı öğrenmedir; yinelemeli öğrenme ancak kısa sürede yararlı olabilir; bağıntısız öğrenme olduğundan uzun sürede yararlı olmaz. Ausubel'in bu ve buna benzer görüşleri dil öğrenimi ve öğretimi ilkelerini de çok etkilemiştir. Bilişsel yaklaşım pek çok anlamda eğitim teknolojilerini de etkilemiştir.

Eğitimde teknolojinin kullanımına ilişkin yaygın kanaat bu bağlamda eğitimin kalitesinin ve başarısının artması teknolojik yenilikle ve değişimle doğru orantılıdır. Dil öğretimi ve buna bağlı olarak edebiyat öğretiminde yukarıda bahsettiğimiz süreçler ilk etkileri ülkemizde de gösterir.

Bugün tüm dünyada oluğu gibi ülkemizde de bilgisayar teknolojisine bağlı eğitim ve öğretim yöntemleri geliştirilmektedir. Elektronik kültür

ortamı olarak nitelendirdiğimiz bir dönemde eğitim yöntem ve materyalleri elbette değişecektir. Bu kültür ortamında bilgisayar teknolojileri son derece dinamik ve interaktif getirileri sunabilmektedir. Bunlardan ilk akla geleni ses, animasyon ve görüntü destekli oluşuyla videoları saymak gerekir. Sınıf içi faaliyetlerin imkân tanımadığı birçok zenginliği videolarda bulmak ve yakalamak mümkündür. Bilgisayar teknolojilerinin eğitimde kullanılmasının yok denecek kadar az olumsuz yönü bulunmaktadır. Bununla birlikte olumlu yönleri dikkat çekicidir:

Birden fazla duyu organına hitap ettiği için öğrenimi kolaylaştırır.

Gruplama, sıralama, grafik, şekil gibi yöntemleri kullanarak kavramsal hafızayı geliştirir.

Beynin çağrışım sistemini geliştirerek kavramlararasılığı güçlendirir.

İnteraktif sistemle öğrenilmekte olan dili pratik etmeyi kolaylaştırır.

Dünyanın neresinde olursa olsun öğrenicinin zamandan ve mekândan bağımsız olarak bilgiye ulaşmasını sağlamaktadır.

Coğrafi engelleri ortadan kaldırarak, istenilen dersin öğrenilmesini sağlar.

Bunlara ek olarak bilgisayar ve tablet kullanımı dünyada olduğu gibi ülkemizde de gittikçe yaygınlaşmaktadır. Günümüz öğrencileri hemen hemen dünyanın her yerinde bilgisayarlar üzerinden bilgiye ulaşmakta ve derslerine çalışmaktadır. Bu aynı zamanda eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması bakımından oldukça önemlidir.

Bu bağlamda ülkemizde Fatih Projesi ve EBA (Eğitim Bilişsel Ağı) Projesi pek çok okulda akıllı tahta olarak nitelendirilen internet destekli teknolojiyi hayata geçirmiştir. Eğiticinin ve öğrencinin elinin altında eğitime yardımcı araç niteliğindeki pek çok materyal elektronik kültür ortamında yazılı kültür ortamından daha hareketli ve etkileyici şekilde sunulmaktadır. EBA lise derslerine yönelik videolar ile eğitimin teknoloji ile olan bağını kuvvetlendirmiştir.

Fatih Projesi (2006-2010), Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan Bilgi Toplumu Stratejisinde MEB ile birlikte bilgisayar veya elektronik temelli teknolojinin kullanıldığı cihazlara (bilgisayar, tablet ve diğer) dayalı olarak;

- Donanım ve yazılım altyapısının sağlanması,
- Eğitsel e-içeriğinin sağlanması ve yönetilmesi,
- Öğretim programlarında etkin bilişim teknolojileri kullanımı,
- Öğretmenlerin hizmetiçi eğitimi,
- Bilinçli, güvenli yönetilebilir ve ölçülebilir bilgi teknolojileri kullanımı

gibi stratejik hedefleri gerçekleştirmek üzere tasarlanmıştır.

Fatih Projesi, akıllı tahta uygulamasıyla beraber MEB tarafından hazırlanmış müfredat doğrultusunda, içerikleri grafik, tablo, boşluk doldurma ve

çeşitli uygulamalarla öğrenci eksenli bir eğitim modeli oluşturmuştur. Okuma, yazma, konuşma, dinleme gibi temel dil öğretimi kavramlarını teknolojik bir düzlemde, öğrenci-öğretmen merkezli bir temayla ele alan bir proje niteliği taşır.

Fatih Projesi ile gelen büyük proje de EBA'dır. Eğitim ve öğretim sürecinde bilişim teknolojisi donanımlarını kullanarak etkin materyal kullanılması amacıyla Yenilik ve Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından tasarlanan sınıf seviyelerine uygun, güvenilir ve incelemeden geçmiş doğru e-içerikler bulabileceğimiz sosyal bir platformdur. Bir başka ifade ile teknolojinin akıllıca ve etkin kullanımı ile eğitim materyali oluşturma hedeflenmiş ve üretilmiştir.

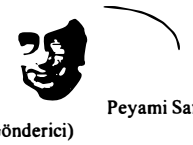
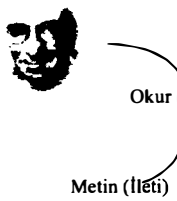
Türk Dili ve Edebiyatı sahasında eğitim teknolojileri denilince EBA Projesi kapsamında yürütülen kazanım temelli Dil ve Anlatım ve Türk Edebiyatı dersleri videoları projesi için hazırlanan senaryolardan bahsetmek gerekir. 2012 yılından itibaren sürdürülen projenin daha başında Türkiye'de senaryo eğitiminin ki burada yaratıcı yazarlık derslerinin ya da eğitiminin, önemi kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Eğitim videoları için senaryo yazmak başlı başına dikkat, özen ve birikim isteyen iştir. Beynin işleyiş sisteminden hareketle birden fazla duyunun dikkate alınarak amaç doğrultusunda (Millî Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenmiş kazanımlar) bilginin senaryolara ve bu senaryoların da videolara dönüştürülmesi hakikaten yorucu bir kurgusal süreç. Burada her öğretmenimizin hakkını teslim etmek gerekir. Kazanımların kurgulanarak yaşayan bir derse dönüştürülmesi, elbette öğretmenlerimizin bilgi ve becerisine bağlıdır ve hakikaten üstün çabaları içeren süreçleri gerektirebilmektedir.

Burada da kazanımlar senaryolaştırılarak kısa videolara dönüştürülmüştür. Videolarda mesajın kayba ve bozulmaya uğramadan sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi bakımından senaryoların beş dakikayı geçmemek üzere hazırlanması gerekmektedir. Aşağıya kazanımların senaryolaştırılmasını göstermesi bakımından senaryo örneğini vermek yerinde olacaktır:

Türk eğitim sisteminde dört yıllık lise programında Dil ve Anlatım dersleri için 9. sınıfta ilk kazanımlar iletişim üzerine kuruludur. Bu kazanımlar çerçevesinde görüntü, yönerge ve ses çizgisinde oluşan senaryo aşama aşama geliştirilir. Aşağıdaki senaryoda genel konuya üç öğretim hedefi (kazanımlar) belirlenmiştir. Bundan sonraki temel duruş öğrencinin dikkatini çekecek nitelikte bir düzenlemedir. Aslında bu kazanımlar senaryonun somut talebini belirlemektedir. Bu örnekte Peyami Safa kolektif hafızadan gelen bir değer olarak parçaları birleştirmek üzere seçilmiştir. Böylelikle öğrencinin dikkati daha önce deneyimlediğini ya da deneyimleyebileceği bir yazar üzerinde toplanmaya çalışılmıştır.

Alan Uzmanı: Serdar Odacı
Ders: Dil Ve Anlatım
Sınıf: 9
Ünite: I. İletişim, Dil Ve Kültür
Kazanım: 1.1. İletişimin Önemini Ve Değerini Sezer.
1.2. İletişimde Yer Alan Ögeleri Belirler.
1.4. İletişimde Bağlamın Önemini Fark Eder.
Tür: Video
Süre: 5 Dakika
Yazar: Başak Uysal
Bölüm Adı: İletişimin Ögeleri
Anahtar Kelimeler: İletişim, Kaynak, Bağlam, Gönderici

NO	GÖRÜNTÜ	YÖNERGE	SES
1	(1) Ey İnsan! Bu kitabı sana ithaf ediyorum. Başının üstünden büyük bir rüzgâr geçiyor... (2) Ey bahtsız! Tarihinin hiç bir devrinde kendine bu kadar yabancı, bu kadar hayran ve düşman olmadın. (3) Laboratuvarında aradığın, incelediğin, oyduğun, dibine indiğin, sırrını deştiğin her şey arasında yalnız ruhun yok... (4) Bırak şu maddeyi, boğ şu ölçü dehanı, dal kendi içine, koş kendi kendinin peşinden, bul onu, bul kendini, bul ruhunu... Kendine dön, kendine bak, kendine gel...	Metin, ana sesten farklı bir alt ses (erkek sesi olması tercih nedenidir) tarafından okunur. Arka planda sırasıyla aşağıdaki görseller yer alır, metin bunların üzerine gelir. (1) Sırt sırta vermiş iki insan (2) Bir yol ayrımının başında tek başına duran insan (3) Laboratuvarda deney yapan bilim insanları (4) Denize, manzaraya vb. karşı ellerini açmış, sırtı dönük bir insan.	Ey İnsan! Bu kitabı sana ithaf ediyorum. Başının üstünden büyük bir rüzgâr geçiyor... Ey bahtsız! Tarihinin hiç bir devrinde kendine bu kadar yabancı, bu kadar hayran ve düşman olmadın. Laboratuvarında aradığın, incelediğin, oyduğun, dibine indiğin, sırrını deştiğin her şey arasında yalnız ruhun yok... Bırak şu maddeyi, boğ şu ölçü dehanı, dal kendi içine, koş kendi kendinin peşinden, bul onu, bul kendini, bul ruhunu... Kendine dön, kendine bak, kendine gel...
2	 "Peyami Safa (1899-1961)"	Peyami Safa görseli, alt tarafta "Peyami Safa (1899-1961)" yazısı yer alır.	Peyami Safa, bu satırlarla bize, insana sesleniyordu. Çünkü insan, sosyal bir varlık olarak daima bir diğerine ulaşmaya çalışır. Bu, insanlığın bitmeyen çabasıdır.
3	İletişim: Bilgiyi üretme, aktarma, alma süreci	Yazı ekrana animasyonla gelir, yazı eşliğinde alt ses metni okur.	İşte bu üretme, aktarma ve alma sürecine iletişim denir.
4	En güçlü iletişim aracı? Dil	Yazı ekrana animasyonla gelir, yazı eşliğinde alt ses metni okur.	En güçlü iletişim ise dil ile kurulan iletişimdir. Neden?

5		Yalnızız isimli eserin kitap kapağı üzerine 1 numaralı karede yer alan metin, hızlı bir şekilde animasyonla gelir.	Çünkü Peyami Safa, 1940'lı yıllarda kaleme aldığı Yalnızız isimli eserindeki bu dizelerle, 2000'li yıllarda yaşayan insanlara seslenmeyi başardı. Bu, dilin ve anlatımın iletişimdeki gücüne başarılı bir örnek.
6	İletişimin Öğeleri -Gönderici -Alıcı -İleti -Kanal -Bağlam -Dönüt	Yazı ekrana animasyonla gelir, yazı eşliğinde alt ses metni okur.	Dil ve anlatımla gerçekleştirilen iletişimde bulunması gereken belirli öğeler vardır. Bunlar -Gönderici -Alıcı -İleti -Kanal -Bağlam -Dönüt olarak sıralanabilir.
7		Grafik, ekrana animasyonla gelir. En sonda bir yuvarlak oluşturulacak şekilde grafik oluşturulur.	"Ey İnsan!" şeklinde başlayan seslenişin sahibi olan Peyami Safa, burada gönderici. Gönderici, yani kaynaktır.
8		Grafik, ekrana animasyonla gelir. En sonda bir yuvarlak oluşturulacak şekilde grafik oluşturulur.	Seslenişinin sahibi, yani okuyucu ise alıcıdır. Alıcı, mesajın gönderildiği kişidir.
9		Grafik, ekrana animasyonla gelir. En sonda bir yuvarlak oluşturulacak şekilde grafik oluşturulur.	Yazılı metin, ileti olarak adlandırılır. Bu, bir şifreler sistemidir ve Peyami Safa, şifre olarak dili tercih etmiştir.
10		Grafik, ekrana animasyonla gelir. En sonda bir yuvarlak oluşturulacak şekilde grafik oluşturulur.	Kanal; iletiyi göndericiye ulaştıran köprüdür. Burada Yalnızız isimli kitap, kanal görevindedir.

	Okur (alıcı) Metin (İleti)		
11	Kalabalık bir ortamda kitap okuyan kişi (reel görüntü olabilir) ve sessiz bir ortamda kitap okuyan kişi görüntüleri	Görseller ekrana gelir.	İletişimin gerçekleştiği ortam, çok önemlidir. Gürültülü bir ortamda bu kitabı okuyan kişiyle sessiz bir ortamda kitabı okuyan kişinin algılayacağı mesaj, birbirinden farklı olacaktır.
12	1950 ve 2000'li yıllardan yan yana iki fotoğraf	Görseller ekrana gelir.	Aynı şekilde bu kitabı 1950'de okuyan bir kişiyle 2012'de okuyan kişinin algılayacağı mesaj da farklıdır.
13	10. karedeki grafiğin bütünü bir yuvarlak içinde, yuvarlağın üzerinde "Bağlam" ifadesi yer alacak.	Görüntü eşliğinde metin okunur.	İşte iletişimin gerçekleştiği bu ortama bağlam denilir.
14	Dönüt, iletideki amacın yerine getirilmesidir.	Görseller eşliğinde metin ekrana gelir.	İletişimde en önemli unsur ise dönüttür. Dönüt, iletideki amacın yerine getirilmesidir.
15	Okuyucu Dönüt	Görsel eşliğinde metin okunur.	Göndericinin vermek istediği mesaja verilecek yanıt, bir dönüttür.
16		1. karede 4 numarayla ifade edilen fotoğraf, yandaki öneri niteliğinde	Dolayısıyla Peyami Safa'nın "Kendine dön, kendine bak, kendine gel..." cümlesi düşünüldüğünde dönüt; kendimize dönmek, kendi değerimizi bilmek ve ruhumuzu bulmak olacaktır.

Görüldüğü üzere senaryo ve video temel bir deneyimleme aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Derslerde kavramlar etrafında daha çok bir normatif duruş sergilenirken öğrenci video karşısında beyninin kim, nerede ve ne zaman patikalarını harekete geçiren bir öğrenme süreci yaşamaktadır. Vurgulamak gerekir ki beynin parçalanmış ya da parçalı yapıları birleştirme veya bütünleştirme süreci işlettiğini biliyoruz. Yukarıdaki senaryoda kavramlar anahtar kelimeler hâlinde bütünlüğe doğru sıralanarak ve birden fazla duyu ile kodlanarak yaşama yani deneyime yaklaştırılmaktadır. Peyami Safa bu senaryo için gerçeklemedir. Bir başka ifade ile ötede duranın zihin tarafından deneyimlenmesidir senaryo temelli eğitim.

Bu videoların EBA'nın internet sitesinde yayımlandığını belirtmek gerekir. Konu ve anahtar kelimeler etrafında tasnif edilmiş olan bu videolar tam

zamanlı olarak erişime açıktır. İnternetin sosyal ağ olarak eğitimde özellikle de dil öğretiminde kullanımı dünya çapında oldukça yaygınlaşmıştır. İnternet sitelerinin büyük çoğunluğunun iyi eğitimli ekipler tarafından yürütüldüğünü söylemek pek doğru değildir. Bu gerçek ülkemiz için de geçerlidir. Ancak sistematiği ve düzenliliği tartışmalı da olsa çeşitliliği sağlaması ve zaman bakımından özgürce kullanım getirmesi nedeniyle internet dolayısıyla bilgisayar teknolojileri eğitimde yerini güçlendirmeye ve genişletmeye devam edecektir.

Ülkemizde de Türk Dili ve Edebiyatıyla ilgili birçok internet sitesine ulaşmak mümkündür. Bunların pek azı profesyonel bir ekiple çalışmaktadır. Yukarıda dile getirdiğimiz projeler kapsamında eğitimin internet yoluyla sürdürülmesi için daha kapsamlı bir devlet politikası belirlenmelidir. Bu politika disiplinler arası yaklaşımları göz önüne alarak öğrenme içerikleri bakımından da zenginliği hedeflemelidir.

KAYNAKLAR

Çelebi, Mustafa D., "Türkiye'de Ana Dili Eğitimi ve Yabancı Dil Öğretimi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 21, s. 285-307, 2006/2.

Demir, Celal, Mehmet Yapıcı, "Ana Dili Olarak Türkçenin Öğretimi ve Sorunları", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S. 2, Aralık 2007.

Ong, Walter, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, Metis Yayınları, İstanbul, 2010.

Özdemir, Emin, "Anadili Olarak Türkçe Öğretimi" , Türk Dili Dil Öğretim Özel Sayısı,Temmuz-Ağustos 1983.

Robson, David, "Bilgisayarlar Öğrenme Biçimini Değiştiriyor Mu?", *BBC Future*, 23 Ekim 2014.

Tura, Sabahat , "Dilbiliminin Dil Öğretimindeki Yeri", *Türk Dili Dil Öğretim Özel Sayısı*, Temmuz-Ağustos 1983.

Yalçın, Alemdar, Türkçe Öğretim Yöntemleri, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006.

Yaman, Havva, "Türkçe Öğretmeni Adaylarının Öğretim Teknolojileri Ve Materyal Geliştirme Dersi Bağlamında Türkçe Öğretiminde Teknoloji Kullanımına İlişkin Yeterlilik Ve Algıları", *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 7, S. 57-71, 2007.

Balay, Refik, "Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 37, S. 2, 2004, s. 61-82.

Emel Baştürk Akca*

TEKNOLOJİK TUTUCULUK KARŞISINDA Z KUŞAĞINI ANLAMAK; ORTAOKUL GENÇLİĞİNİN İNTERNET KULLANIM ALGILARI

Giriş

Z kuşağı, 2000 yılı ve sonrasında, yani bilgisayar ve internet teknolojileri içine doğan kuşağı ifade eden bir kavramdır. Bu kuşak, teknoloji kullanımına olan yatkınlıklarının yanı sıra, içine doğdukları ekonomik, siyasal ve kültürel yapının da etkisiyle, bir önceki kuşağa kıyasla sahip oldukları farklı özellikleriyle dikkat çekmektedir. Akıllı telefonlar, iPad'ler ya da tablet bilgisayarlarla çocuk yaşlarda tanıştıkları için çoğu, bu teknolojileri hayatlarının ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir. Bu kuşağın yine önemli bir bölümü, internet kullanımı konusunda ebeveynlerinden, hatta öğretmenlerinden daha fazla beceriye sahiptir. Bu durum gerek eğitimde, gerekse de aile hayatında, yetişkinlerin, genç kuşaklara bilgi ve becerilerini aktardığı geleneksel yapıyı da etkilemektedir. Bu kuşak, diğer kuşaklara göre daha yaşlı ebeveynlere sahiptir. Doğdukları andan itibaren çok fazla uyaranla karşı karşıya kaldıkları için erken yaşlarda eğitilmekte ve daha çabuk mental gelişim göstermektedir (Tuncer, 2014: 123).

Diğer taraftan pek çok ülkede yetişkinlerin, bu kuşağın internet teknolojilerini kullanımı konusunda kaygılar yaşadığı, hatta teknolojik tutuculuğa varan bir tavırla onları denetlemek istediği görülmektedir. Z kuşağı önceki kuşaklardan, yalnızca teknoloji kullanımları açısından değil, çalışma hayatından tüketim alışkanlıklarına kadar çok çeşitli konularda farklı özellikler sergilemektedir. Bu çalışmanın temel sorunsalı, internet teknolojilerinin içine doğmayan, bu teknolojiye dair bilgi ve becerileri sonradan edinmeye çalışan ve dijital göçmenler olarak da adlandırılan günümüz yetişkinlerinin, Z kuşağının internet kullanım pratiklerini ve buna yükledikleri anlamları ne kadar kavrayabildiğidir. Bu amaçla, sürekli olarak haklarında konuşulan, hatta

* Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi, Bilişim Anabilim Dalı Başkanı

çoğu zaman teknoloji bağımlısı olmakla eleştirilen Z kuşağının kendisiyle görüşmeler yapılmış ve onların algıları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kuşak Teorisi; X, Y ve Z Kuşakları

Kuşak teorisi, William Strauss ve Neil Howe'un 1991 yılında yazdıkları *Generations* başlıklı kitapla gündeme gelmiş, siyaset, pazarlama ve iş dünyası gibi alanlarda Strauss ve Howe'un görüşleri temel alınarak çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Yazarlar, Amerikan tarihindeki belli dönüm noktaları üzerinden, tekrarlanan bir kuşaksal döngü olduğunu savunmakta ve bu kuşakların özelliklerini betimlemektedir. Daha sonra yayımladıkları "13th Gen" ve "The Fourth Turning" (Dördüncü Dönemeç)[1] kitaplarıyla teoriyi geliştirmişledir.

Kuşak teorisi, belirli zaman aralıklarında dünyaya gelmiş olan bireylerin içine doğdukları sosyal, ekonomik ve kültürel yapıların etkisiyle benzer karakter özellikleri taşıdığı tezine dayanmaktadır. Sullivan ve diğerlerinin vurguladığı gibi, bu ortak özelliklerin yanı sıra aynı doğum yıllarını paylaşan bireyler birbirlerini aynı grubun üyeleri olarak tanımlamakta, aralarında bir ortaklık duygusu da oluşmaktadır. Öte yandan farklı yaş dönemlerindekileri ise farklı kuşakların üyeleri olarak görmektedirler ve aralarındaki farklılıkların da ayırdındadırlar. Bu nedenle aynı kuşağa mensup bireyler diğer kuşaklara mensup bireylerden ayırt edilebilir. Aynı kuşaktan gelen bireyler için sadece paylaşılan yıllar değil, paylaşılan sosyal ve tarihsel olaylar da, kuşakların özelliklerini kalıcı olarak etkilemektedir (2009: 290).

Kuşak teorisinin görüşlerine dayanarak, farklı kuşak ayrımları ortaya konulmuştur. Kuşaklara verilen isimler ve kapsadıkları dönem konusunda tam bir uzlaşı olmasa da kuşak teorisi, belli tarihsel koşulların bireyler üzerinde ortak bazı etkiler bıraktığı ve buna paralel olarak kuşakların belli karakteristik yapılara sahip olduğu noktasında haklıdır. Ancak kuşaklar arasındaki ayrımların hangi kriterler üzerinden belirleneceği noktasında tartışmalar yaşanır. Kuşaklar basitçe bir yaş dönemini mi ifade etmektedir, yoksa sosyolojik gelişmeler çerçevesinde mi ayrılmalıdır? "Nitekim kuşak kavramını sosyolojik olarak ele alan çalışma sayısı oldukça fazla olup bu çalışmalar güçlü bir temele sahiptir. Ancak yapılan uygulamalı araştırmalar kuşaklar arasındaki net ve kesin farklılıklara ulaşmaktan uzak olmaktadır" (Pary Urvin, 2010'dan akt. Aydın ve Başol, 2014: 3).

Tarih aralıkları ve isimler kimi kaynaklarda farklılıklar gösterse de genellikle beş farklı kuşaktan söz edilmektedir; Sessiz Kuşak (Gelenekseller, 1900-1945), Bebek Patlaması Kuşağı (1946-1964), X Kuşağı (1965-1980), Y Kuşağı (1981-1999) ve Z kuşağı (2000 ve sonrası). Howe ve Strauss ise 1982 yılı ve sonrasında doğanları "Millennials" olarak adlandırmaktadır. Yazarlar

kuşaklar arasındaki ayrımları, Amerikan tarihinin gelişime odaklı olarak yapmakta ve buna göre Millennials kuşağının, Reagan'ın başkanlık döneminin ilk yıllarından başladığını ve 90'larda Clinton yönetimi döneminde eğitim hayatlarına başladıklarını anlatmaktadır (2000: 4). Millennials, şu anda otuz ve üzeri yaşlara ulaşmış, toplum ve iş hayatının temel dinamiklerinden birini oluşturmaya başlamıştır. Birçoğu anne baba olmuş, iyi eğitim almış olanları yönetici kademelerine ulaşmıştır. Bu nedenle tüketim, oy verme davranışları ve iş yaşamındaki tutumları gibi konular üzerinden en çok araştırılan kuşaklardandır.

Diğer taraftan üzerinde en çok konuşulan kuşaklardan biri de 2000 ve sonrasında doğanlara işaret eden Z kuşağıdır. Bu kuşağın en belirgin özelliği, bilgi ve iletişim teknolojilerine olan yakınlığıdır. Özellikle son iki kuşağı ifade eden Y ve Z kuşakları bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişim üzerinden tanımlanmaktadır. Teknolojik gelişmelerin hızına paralel olarak kuşaklar arasındaki geçişlerin de daha hızlı olduğu ifade edilmekte; artık on-onbeş yıl içinde yeni bir kuşağın ortaya çıktığına işaret edilmektedir. Çalışmada, şu an en büyüğü 16 yaşlarında olan Z kuşağının özelliklerinden söz edilerek bilgi ve iletişim teknolojileri konusunda önceki kuşaklardan farkları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

İnternet Nesli Z Kuşağı

Z kuşağı, internet teknolojilerinin içine doğan ve bu özellikleri nedeniyle dijital yerli olarak da adlandırılan çocuk ve gençlerden oluşmaktadır. En belirgin özellikleri dijital teknolojilerle kurdukları sıkı ilişkidir. Bu nedenle bu kuşağa "Kuşak I", "İnternet Kuşağı", "Next Generation" ya da "iGen" adları da verilmektedir (Aydın ve Başol, 2014: 4). Her ne kadar Türkiye ve dünyanın belli bölgelerinde internet, bilgisayar ve mobil cihazlara erişmek ya da sahip olmak konusunda hâlâ bazı sıkıntılar mevcut olsa da Z kuşağının büyük bölümü için internet ve cep telefonları vazgeçilmezler arasında yer almaktadır.

Sosyal ağları yoğun bir biçimde kullanmakta ve buna paralel olarak geleneksel sosyal ilişkiler konusunda da farklı davranışlar geliştirmektedirler. Mengi'nin belirttiği gibi, "uzaktan ilişki kurabildikleri" için yalnız yaşayabilecekleri savunulmaktadır. Başka bir ifadeyle sosyal ağlarda "güçlü" ilişkiler kurabiliyorken, yüz yüze iletişim konusunda daha zayıf oldukları (olacakları) savunulmaktadır (http://www.kigem.com/is-basarisinda-kusak-farki.html). Strauss ve Howe ise bu kuşağı aşırı bireyselleşme ve yalnızlık yaşayacak kuşak olarak tanımlamaktadır (1991'den akt. Aydın ve Başol, 2014:4).

Z kuşağı, internet ve mobil cihazlarla olan sıkı ilişkileri nedeniyle çoğu zaman yetişkinlerin eleştirilerine maruz kalmakta ya da yukarıda geçen ifadelerde olduğu gibi sosyal ilişkilerinin zayıf olduğu yönünde önyargılarla anılmaktadır. Ebeveynleri bazen onları, bilgisayar oyunları ya da internet bağımlısı olarak tanımlamakta, bu teknolojilerle fazla zaman geçirmeleri nedeniyle okul başarılarının düşeceği ya da çevrimiçi ortamlarda olumsuz durumlarla karşı karşıya kalacakları kaygısı taşımaktadır. Bu kaygılar, eğitimciler ve politika üreticileri tarafından da paylaşılmakta ve gençlerin internetin zararlı etkilerinden korunmasına odaklı söylemler ağırlıklı olarak gündeme gelmektedir. Buna karşılık bu kuşağın internet, sosyal ağlar ve cep telefonu gibi mobil cihazlarla kurduğu ilişkiyi, onların kendi gözünden, dilinden anlamaya yönelik çalışmalar görece daha azdır.

Bu kuşak, eğitim süreçlerine katılma ve öğrenme becerileri noktasında da önceki kuşaklardan farklılıklar göstermektedir. Öncelikle çevrimiçi ortamın metinlerarasılığı, yani bir metinden başka bir metne atlama ya da metinlerin iç içe yerleştirilmesi özelliği nedeniyle Z kuşağının aynı anda birden fazla konuya odaklanabildiği düşünülmektedir. Buna karşılık bir konu üzerinde odaklanabilme süresi ise daha kısadır. Ayrıca bilgiye ulaşma yolları da oldukça çeşitlenmiş, ödev hazırlamak ve araştırma yapmak kavramları da değişime uğramıştır. Geleneksel öğrenme yöntemleri ve ortamlarının daha önceki nesillerde olduğu gibi onların dikkatlerini çekmede yeterli olamayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle öğretim programlarının/ortamlarının yenilikçi teknolojilerin kullanımına imkân sağlayacak şekilde yeniden şekillendirilmesinin zorunlu hâle geldiği (Somyürek, 2014: 66) vurgulanmaktadır. Günümüzde, öğrenme süreçlerinin bilgi ve iletişim teknolojileriyle desteklenmesinin yanı sıra, bu teknolojileri bilinçli ve etkili kullanan bireyler yetiştirmenin de gerekliliği belirtilmelidir.

Z kuşağı, henüz çocukluk ve ilk gençlik yıllarında oldukları için değer yargıları, eğitim hayatı, X ve Y kuşağını temsil eden ebeveynleri ve öğretmenleri hakkındaki fikirleri, başka bir deyişle aralarındaki kuşak farkını nasıl ifade ettikleri gibi konularda yapılan çalışmaların sayısı henüz oldukça azdır. Ancak bu çalışmaların artması, kuşağı daha iyi tanımak, internet teknolojileriyle kurdukları ilişkiyi anlamak ve bir takım ön yargılı hükümlerden kurtularak bu teknolojiler karşısında daha gerçekçi tutumlar geliştirmek adına önem taşımaktadır. Bu çalışmada TÜBİTAK'ın desteğiyle, ortaokul gençliği ile yapılan saha çalışmasının bulgularından yararlanarak bu kuşağın bir bölümünü oluşturan 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin internet kullanım alışkanlıkları, onların internet kullanımı karşısında ebeveynleri ve öğretmenlerinin tutumlarına ilişkin algıları ortaya konulmaya çalışılmıştır[2]. Başka bir ifadeyle yetişkinlerin tutumları, gençlerin gözünden değerlendirilmektedir.

Saha çalışması, yedi ilde (İstanbul, Samsun, Ankara, Van, Gaziantep, İzmir ve Adana), 1400 öğrenci ile anket çalışması ve 80 öğrenci ile odak grup görüşmesi yapılması suretiyle 2013-2015 tarihleri içerisinde gerçekleştirilmiştir. Ortaokul gençliğinin, yetişkinlerin tutumuna ilişkin düşüncelerini ortaya koymanın, hem bu kuşağı anlamak hem de dijital teknolojilere daha gerçekçi bir yaklaşım kazanmak açısından önemli olduğuna inanılmaktadır.

İnternet ve Sosyal Ağlarda Neler Yapıyorlar?

Öncelikle çalışmaya katılan öğrencilerin yaklaşık % 77'sinin evinde internet bağlantısı mevcuttur; bu oran Van ve Gaziantep illerinde görece olarak daha düşüktür. Benzer biçimde büyük bölümü akıllı telefon ve tablet bilgisayar gibi cihazlara da sahip olduklarını belirtmektedir. İnternet kullanım amaçları arasında ilk sırada "araştırma yapmak" seçeneği gelmektedir. Gençlerin internet kullanımlarına ilişkin popüler olan yetişkin söylemlerinin aksine, gençler, "araştırma yapmak" seçeneğini ilk sıraya koymuş, ikinci sırada "sosyal ağlar", üçüncü sırada "oyun oynamak" ve dördüncü sırada ise "sohbet etmek" seçenekleri yer almıştır. Ortaokul gençliği interneti, yalnızca sosyal ağlar, oyun ve eğlence amaçlı değil, ilgi duydukları alanlarla ilgili bilgiye ulaşma aracı olarak da görmektedir. Ancak bu kuşağın kavramlara yüklediği anlamlar farklılaşmaktadır. Örneğin otuz yaş üzeri çoğu anne baba için araştırma yapmak, okul ödevlerini hazırlamak şeklinde anlaşılırken gençler, ilginç videolar, ünlülerin hayatı, basketbol maçlarının önemli anları, şarkı sözleri, uzay, robotlar ve arabalar gibi konularda içeriklere erişmeyi araştırma olarak nitelendirmektedir.

Öğrenciler sosyal ağları ise, en çok arkadaşlarıyla haberleşmek ve eğlenmek için kullanmaktadırlar. İnternet üzerinden müzik dinlemek ve dizi film izlemek, eğlenme amaçlı kullanım örnekleridir. Aşağıdaki alıntılarda da görüleceği gibi bazı öğrenciler, film izleme ve müzik dinlemeyi, yalnızca bir boş zaman aktivitesi olarak değil, aynı zamanda kişisel ilgilerini geliştirdikleri ve çeşitli kazanımlar elde ettikleri faaliyetler olarak değerlendirmektedir.

> Genelde yabancı dizi izliyorum, sonra Twitter ve Tumblr'da arkadaşlarımla vakit geçiriyorum. (Mavi/Adana/K),
> Facebook'ta bir grubum var, rap müzik türüyle ilgili. Orada yöneticiyim... Birkaç yönetici aldım, onunla ilgileniyorum. (Van/Beyaz/K),
> İnterneti sadece dizi izlemek için kullanıyorum. İngilizcemi geliştirmek için... (Ankara/Gri/K).[3]

En çok kullandıkları sosyal ağ Facebook olmakla birlikte, Twitter ve Instagram giderek popülerleşmektedir. Sosyal ağları aktif biçimde kullanırken bu ortamlarda yetişkinler tarafından denetlenmek istememekte, bu

nedenle WhatsApp ve Snapchat gibi sohbet odalarını da yoğun biçimde kullandıkları görülmektedir. Ayrıca sosyal ağlarda birden fazla hesaba sahip olanların sayısı da fazladır.

Gençlere sosyal ağlarda ebeveyn ve öğretmenleriyle arkadaş olup olmadıklarını sorduğumuzda farklı yanıtlarla karşılaşılmıştır. Öğrenciler, genel olarak öğretmen ve okul yöneticileri ile –onların paylaşımlarını takip etmek ve kimi zaman da kendilerini göstermek amacıyla- sosyal ağlarda arkadaş olma eğilimindedirler. Ancak onlar tarafından paylaşımlarına sürekli müdahale edilmesini de arzu etmedikleri görülmektedir. Örneğin öğretmenleriyle arkadaşlığının sorun olmadığını belirten bir öğrenci şunları söylemektedir; "Instagram ve Facebook'ta arkadaş öğretmenlerim var. Pek bir şey yapmadıkları için yorum falan, rahatsız olmuyorum." (Mavi/izmir/E). Öte yandan bazı öğrenciler, paylaşımları nedeniyle yargılanmak ya da cezalandırılmak kaygısıyla öğretmenleriyle sosyal ağlarda arkadaş olmak konusunda çekinceleri olduğunu belirtmektedir. Bu çekinceler nedeniyle yalnızca güven duydukları öğretmenleriyle arkadaş olmayı tercih etmektedirler. Araştırmaya katılan öğrencilerden biri "Sadece bir tane öğretmenim ekli. Çünkü o öğretmenimi seviyorum. Sürekli benim meslek seçimimde ya da başka seçimlerde bana yardım ettiği için sadece onu ekledim diğer öğretmenlerimin hiçbiri ekli değil." (Lacivert/Van/E) diyerek güven faktörünün önemini vurgulamaktadır.

Çevrimiçi ortamda okul yöneticileri ve öğretmenlerle arkadaş olmadıklarını belirten öğrenciler, genel olarak öğretmenlerin *kontrol edici* bir tutuma sahip olduklarına ilişkin ortak bir görüşe sahiptirler. Örneğin bu araştırmaya katılan bir öğrencinin görüşleri şöyledir; "Öğretmenlerimi engelliyorum. Çünkü ben bir şey paylaşsam gelip benim yüzüme söylüyorlar sen şunu paylaştın diye. Sinir oluyorum." (Lila/Van/K). Elbette, yönetici/öğretmenler öğrencilerini, gelişimlerini sekteye uğratacak risklerden korumakla görevlidir. Ancak onların bütün paylaşımlarını kontrol etmeye çalışmak öğrenciler üzerinde baskı oluşturmakta ve iletişim kanallarının kapanmasına neden olmaktadır.

Ebeveynlerle arkadaş olma konusunda da benzer kriterlerin söz konusu olduğu söylenebilir. Aileleriyle aralarında güven ilişkisi olduğunu vurgulayan gençler, onlarla arkadaş olma konusunda bir sorun yaşamadıklarını belirtmektedir. Buna karşılık aileleri tarafından sürekli olarak gözetim altında tutuldukları hissi yaşayan gençler, onları sosyal paylaşım ağlarına eklemek konusunda isteksiz görünmektedir. Bazı gençler ise birden fazla hesaba sahip olduklarını ve bu hesaplardan birini yalnızca arkadaşları ile sınırlı tuttuklarını ifade etmektedir. Bu yanıtlar, Z kuşağının hem teknolojik becerilerini, hem de denetlenme ve kontrole direnç gösteren özgürlükçü yapılarını

ortaya koymaktadır. Çalışmanın yapıldığı grubun "ergen" olarak nitelendirilen yaş grubuna dahil oldukları göz önüne alındığında, Santrock'un şu sözlerini de dikkate almak gerekmektedir;

> ... ergenler her ne kadar isyankâr görünse de yetişkinlerin görüşlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Onların desteğini hissetmek ve kendilerine güven veren yetişkinlerle paylaşımlarda bulunmak her ergenin gereksinim duyduğu bir şeydir. Ancak ergenler kendilerini sorgulayan, kontrol eden, baskı altına almaya çalışan yetişkinlerle ilişki kurmak istemezler (Santrock, 2014).

Bu nedenle bu kuşağın sosyal ağlardaki davranış biçimlerini ve arkadaşlarıyla kurdukları ilişkileri anlamak, onları sosyal ağlarda yalnız bırakmamak açısından da önem taşımaktadır.

Denetlenemeyeceklerini Düşünüyorlar

İnternet teknolojileri ile eğitim hayatlarının ileriki yıllarında ya da iş hayatında tanışan, mailleşmeyi ve verileri diskette saklamayı bile zorlanarak öğrenmiş olan pek çok yetişkin için Z kuşağının bu teknolojilerle bu kadar iç içe olması kaygı uyandırmakta ve onları denetlemek yönündeki eğilimleri güçlendirmektedir. Görüşmelerde öğrencilere, ailelerinin internet kullanımı konusunda nasıl bir tutum içinde oldukları sorulmuş ve büyük bölümü ailelerinin, internet kullanımlarını kimi zaman yasaklayıcı yöntemlere de başvurarak denetlemeye çalıştıklarını söylemiştir. Bu soruya verilen yanıtlar genel olarak üç kategoride toplanabilir;

- "ailem açıkça çeşitli yollara başvurarak internet kullanımımı denetlemeye çalışır",
- "denetlemeye ihtiyaç duymaz",
- "istese de denetleyemez".

Ailelerinin denetlemeye ihtiyaç duymadığını belirten öğrenciler, bunun nedeni olarak derslerinin iyi olmasını ya da çok fazla internet kullanmamalarını göstermektedir. Ancak bu grupta yer alanların hemen hepsi, notlarının düşmesi ya da internet kullanım sürelerinin artması durumunda internet erişimi, tablet ve cep telefonu kullanımlarının kısıtlandığını (ya da kısıtlanacağını) söylemektedir. Çevrimiçi ortamda hak ve sorumluluklarının farkında olduklarını ve bu nedenle aileleriyle bir güven ilişkisi kurduklarını söyleyen gençlerin sayısı ise daha azdır.

Gençlere göre, çocuklarını denetlemeye çalışan aileler farklı yöntemlere başvurmakla birlikte, bu yöntemler aslında standart biçimde sınıflandırılabilmektedir. Bu denetim biçimlerinin başında şifre koymak ya da bazı siteleri engellemek

gibi teknolojik müdahaleler gelmektedir. Bu tarz bir denetim için ebeveynlerin bilgi ve iletişim teknolojileri konusunda belli bir yetkinliğe sahip olmaları gerekmektedir. Görüşme yapılan bütün illerde öğrenciler, ailelerinin bu tarz denetim girişimleri içinde olduklarını söylemişlerdir. Ancak genellikle bu tür engellemelerin öğrenciler tarafından kolaylıkla aşılabildiği de görülmektedir. Gençlerin önemli bir bölümü, teknolojik denetime dair girişimleri sonuçsuz bıraktıklarını söylemektedir. Büyük bölümü şifreyi öğrenerek / tahmin ederek ya da şifreyi kırarak bilgisayar ve interneti kullanmayı başardıklarını belirtmektedir.

Bir öğrenci, "Babam (annemin kışkırtmasıyla) bilgisayara şifre koymaya çalışıyor. Çaktırmadan bilgisayarın şifresine baktığım için sorun olmuyor, yine giriyorum" (K/Mavi/Van) demiştir. Bir başka öğrenci ise ailesinin bilgisayara şifre koymayı denediğini ancak şifreleme işlemini kendisinin engellediğini anlatmıştır;

> Şifre koyamıyorlar çünkü şifre koydukları zaman denetim masasını kilitledim. Normalde kilitlenmiyor, İnternetten özel kodlarını bulup kilitledim şifre koymasınlar diye (E/Lacivert/Van/).
> İki üç kere şifreyi kırdım, yine yaptılar. Yine dışarıdan internete girip şifre kırmayı öğrendim, gelip evde kırdım. Sonra bir daha şifre koymadılar (E/Turuncu/Van).
> Her şeyi gizli sekmeden yapıyorum. Çünkü her girdiğim siteye teker teker bakıyorlar. Telefonda da aynı şekilde tablette de aynı şekilde... Ama gizli sekmeden yapınca göremiyorlar. (E/Kırmızı/İstanbul).

Gençlerin bu sözleri, yukarıda belirtildiği gibi Z kuşağının teknoloji kullanımı konusundaki becerilerinin yetişkinlerden daha fazla olduğunu kanıtlamaktadır. Yetişkinlerin denetim çabası çoğu zaman sonuçsuz kalmakta, gençler teknik becerileri ile bu engelleri aşabilmektedir. Öyle ki İstanbul'dan bir öğrenci, "Benim denetimden kaçmak gibi bir becerim var" demiştir. Aslında denetimden kaçma becerisi, onun internet teknolojilerini kullanma konusunda ebeveyn ve öğretmenlerinden daha yetkin olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim bu yetkinlik, bu kuşağın özgüvenini de artırmaktadır. Ebeveynlerin ısrarlı açık denetim çabası, aşağıdaki öğrencilerin görüşlerinde dile getirdikleri gibi bazen karşılıklı restleşmelere varmakta ve ergenler bu denetimi tamamen reddetme yoluna gitmektedir.

> Hafta içinde (bilgisayar oyunu oynamama) yasak koymuşlardı, ben yine de oynuyordum (E/Beyaz/Samsun),
> Bazen ders çalışmadığım için şifre koyuyorlar. O şifreyi de buldum ben. Hep aynı şifreyi koyuyorlar (E/Lacivert/İstanbul),
> Bana karışmıyorlar, çünkü dinlemiyorum. Baya söylediler, sonra ben dinlemeyince artık söylemiyorlar. 'Ders çalış' falan dediler. Ama ben ders çalışmayı hiç sevmem. (K/Beyaz/İzmir).

Gençler çevrimiçi ortamda da özgür olmak ve bir denetime ihtiyaç varsa bunu kendileri yapmak, yani otokontrol geliştirmekten yanalar. Nitekim aileleri ile bir güven ilişkisi kurduklarını, internet konusunda aileleri tarafından bilinçlendirici sohbetler yapıldığını söyleyen gençler, gerek internette geçirilen süreyi kontrol etme, gerekse de çevrimiçi ortamın riskleriyle baş etme konusunda kendilerini daha yeterli hissetmektedir.

"Öğretmenler *Yetişkince* Davranıyor"

Ortaokul gençliğine, çevrimiçi ortamda bir sorun yaşamaları hâlinde bunu öğretmen ya da okul yöneticileriyle paylaşıp paylaşmayacakları sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya verilen yanıtlar, onlarla kurdukları güven ilişkisini ortaya koymak adına önemlidir. Öğrencilerin büyük bölümü, yaşadıkları sorunu öğretmenleri ile paylaşmak konusunda isteksizdir.

Öğrencilerin durumu okulla paylaşmaya isteksiz olmalarının nedenlerine bakıldığında ise okul personeline yönelik algıları, geçmiş olumsuz deneyimleri ve kendi çözümlerinin etkililiğine inanmaları ön plana çıkmaktadır. Gençlerin bazıları, öğretmenlerinin çevrimiçi sorunlarını çözebilecek yeterlilikte olmadığı düşüncesindedir. Bu nedenle öncelikle kendi kendilerine ya da arkadaşlarının desteğini alarak sorunla baş etme eğilimi içindedirler.

Diğer yandan bazı gençler, öğretmenleriyle aralarındaki kuşak farkına dikkat çekmiş ve öğretmenlerin yeni neslin sorunlarını anlamadıklarını söylemiştir. Bu durumu bir öğrenci şu sözlerle ifade etmektir:

> *Ben de (yaşadığım sorunu)* öğretmenlerime anlatmam. Çünkü arkadaşlarım beni daha iyi anlayabilir, çünkü yaşıtız. Onlar benim hissettiklerimi hissedebilir ama öğretmenler bizden çok büyük oldukları için... *Gerçekten onların yaşadığı çocukluk dönemiyle bizim yaşadığımız çocukluk dönemi çok farklı. O yüzden, mesela küfür onların zamanında çok yaygın değildi ama bizde çok yaygın...* (Sarı/Adana/K).

Bu sözler, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeyle kuşaklar arasındaki farkın büyüdüğü yönündeki tespitleri destekler niteliktedir. Bu öğrenci, öğretmenlerini "çok büyük" (yaşça çok ileri) görmekte ve öğretmenlerinin çocukluğu ile kendi dönemi arasında büyük farklar olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca küfürlü konuşma konusundaki vurgu, gençlerin sosyal ağlarda kullandıkları dile gönderme yapmaktadır. Yüz yüze iletişimde kullanmadıkları argo ve küfürlü ifadeler sosyal ağlar ve çevrimiçi sohbetlerin doğal bir parçası gibi görünmektedir.

Bir başka öğrenci ise; "Öğretmenler bizi anlamıyorlar yani. Bizim bu konuda ne hissedeceğimizi düşünmeden bir çözüm bulmaya çalışıyorlar, *yetişkince...*" sözlerini kullanmaktadır. "Yetişkince" ifadesi, yetişkinlerin genç

kuşağı yeterince anlamadığı, onlarla empati kurmadıkları, gençlerin sorunlarına kendi dünyaları içinden çözümler üretmeye çalıştıklarını anlatmaktadır.

Öğretmenleri ile aralarındaki kuşak farkına dikkat çeken öğrenciler, çevrimiçi ortamlarda yaşadıkları sorunları arkadaşlarıyla paylaşacaklarını, çünkü arkadaşlarını her konuda kendilerinin en büyük destekçisi olarak gördüklerini belirtmektedirler. Bu ifadeler, yukarıda belirtilen, aynı kuşağı paylaşanlar arasında bir benzerlik duygusunun oluştuğu, farklı kuşaklarla ise bir ayrışmanın yaşandığına ilişkin görüşü desteklemektedir.

Bu çalışma gençlerin, öğretmenleriyle yaşadığı kuşak çatışmasının önemli unsurlarından birinin teknoloji kullanımı konusunda olduğunu göstermektedir. Gençlerin önemli bir bölümü, öğretmenler ve okul yöneticilerinin, tıpkı ebeveynleri gibi internet teknolojilerinin kullanımı konusunda tutucu bir tavır içinde olduklarını düşünmektedir. Bu düşüncelerini de geçmişte yaşadıkları deneyimlere dayandırmaktadırlar. Örneğin Samsun'dan bir erkek öğrenci, "Mesela müdüre gidip Metin 2'de hesabım çalındı desem, bana niye oynuyorsun der." sözleriyle bilgisayar oyunlarına ilişkin olumsuz tavrı özetlemektedir. Benzer şekilde sosyal ağlarda bir sorun yaşadıklarında, öğretmenlerin bu sorunu çözmekte onlara yardımcı olmak yerine, neden sosyal ağları kullandıklarını sorgulayacaklarını ve belki de sonuçta, internet kullanımına ilişin bir kısıtlama ile karşılaşacaklarını düşünmektedirler. Bu düşünceleri kendilerinin ya da arkadaşlarının yaşadığı deneyimlerden temellenmektedir. Bilgisayar oyunları ve sosyal ağların kullanımı söz konusu olduğunda öğretmenler ve ebeveynlerin büyük bölümü en güvenli yolun gençleri bunlardan olabildiğince uzak tutmak olduğunu düşünmektedir. Ancak internet temelli teknolojiler günümüz dünyasının önemli bir parçasıdır ve yaşamımızdaki yeri gün geçtikçe artacaktır.

Değerlendirme ve Sonuç

Çalışmada, Z kuşağının üyelerinden bir bölümünü oluşturan 12-15 yaş grubu gençlerle yapılan anket ve odak grup görüşmeleri sonucunda, bu yaş grubunun internet kullanım alışkanlıkları ve yetişkinlerin, gençlerin internet kullanımları konusundaki tutumlarına ilişkin algıları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Z kuşağına ilişkin tanımlamalarda, bu kuşağın internet teknolojileri içine doğan ve bu nedenle interneti yaşamlarının vazgeçilmez bir parçası olarak gören bir kuşak olduğu belirtilmektedir. Yapılan çalışmada da öncelikle Türkiye'de söz konusu yaş grubunun büyük bölümünün internet bağlantısı, bilgisayar ve cep telefonu gibi mobil cihazlara sahip olduğu görülmüştür. İnternet kullanım süreleri ise –süre konusunda kendilerini sınırlandırdıklarını söyleyenlerde bile- günde yaklaşık 3-5 saate ulaştığını göstermektedir.

Ayrıca teknoloji kullanımı konusundaki becerilerinin çoğu zaman öğretmen ve ebeveynlerinden daha ileri olduğu da ortaya konulmuştur. Teknik becerisi daha yüksek olan gençlerin kendilerine güvenleri de oldukça yüksektir. Buna karşılık yetişkinlerin, gençlerin internet teknolojilerini kullanımı konusunda kaygılar yaşadığı ve internet kullanımlarının denetlenmesi yönünde bir eğilim içinde oldukları da görülmüştür. Fakat gençlerin bu denetimi onaylamadıkları, hatta sahip oldukları teknik beceri sayesinde denetimi olanaksız kıldıkları, çalışmanın ortaya koyduğu önemli sonuçlardan biridir. Hatta gençler, ailelerinin denetim adına yaptıkları örtük girişimleri bile fark etmekte ve bunu bertaraf etmenin yollarını bulabilmektedir. Bilgisayar ve internete şifre koymak, internette ziyaret edilen sitelerin izini sürmek gibi girişimler Z kuşağının gençleri için çok naif girişimlerdir. Çünkü pek çoğu şifre kırmak, gizli sekmeler kullanmak ve internet geçmişini silmek gibi becerilere ya da ihtiyaç duyduklarında bunu öğrenebilecekleri arkadaşlara sahiptir.

İnternet, sosyal ağlar ve bilgisayar oyunlarına karşı olumsuz bir tutum içinde olmak, özellikle de çalışmanın yapıldığı yaş grubu için anlaşılabilir bir tutum olarak görülmemektedir. Bu nedenle, yetişkinlerle aralarındaki kuşak farkının büyüklüğünden ve yetişkinlerin onları anlamadığından söz eden öğrenciler bulunmaktadır.

Bu kuşağın ders çalışma performansları da önceki kuşaklardan farklılık göstermektedir. Ders kitabından saatlerce konu okuyup, notlar çıkartabilenlerin sayısı giderek azalmakta, daha kısa sürelerle, görsel ve işitsel materyallerin desteğiyle çalışmaya odaklanabildikleri görülmektedir. Bu nedenle gençleri internetten uzaklaştırarak okul başarısını yükseltme düşüncesi de çoğu zaman arzu edilen sonucu vermemektedir. Özellikle eğitim alanında bu yeni kuşağın öğrenme süreçleri ve pratikleri sağlıklı biçime gözlemlenerek yeni yöntem ve tekniklerin hayata geçirilmesi önem taşımaktadır. Öğrenilenlerin sınavlara yönelik olarak tekrar edilmesi noktasında da yine internet teknolojilerinden yararlanma yoluna gidilmelidir.

Ortaokul gençliğinin görüşleri, internetten uzak kalmanın onlar için oldukça zor olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle yasaklayıcı tutumlar, gençlerde kaygı yaratmakta, çevrimiçi ortamda karşılaştıkları olumsuzlukları bile yetişkinlerle paylaşmama eğilimi oluşturmaktadır. Yetişkinlerin denetim çabaları da kolayca bertaraf edilebildiği için bu teknolojiler konusundaki tutucu yaklaşımların gençleri çevrimiçi ortamlarda yalnızlaştırıcı bir sonuç ortaya çıkardığı görülmüştür.

Gençlerin çok uzun sürelerle sosyal ağlar ya da bilgisayar oyunlarıyla zaman geçirmesi, kendi zamanlarını doğru yönetememek anlamında elbette

bir sorundur. Ayrıca çevrimiçi ortamlarda bir takım risklerle karşılaşabilecekleri de bir gerçektir. Ancak bununla baş etmenin yolu, teknoloji konusunda tutucu bir tavır geliştirmekten değil, bu kuşağın alışkanlıkları, becerileri ve davranış biçimlerini daha iyi anlamaktan geçmektedir. Bununla birlikte, teknoloji kullanım becerilerinin geliştirilmesi kadar, bilgisayar oyunları ve sosyal ağların ekonomi-politiği; enformasyonun doğrulunu test etme; siber zorbalık, nefret söylemi gibi hak ihlâlleri ve bunlar karşısında neler yapılabileceği gibi konularda da yetkin hâle gelmeleri oldukça önemlidir. Dijital kuşak olarak adlandırılan Z kuşağının, bu bilgi ve becerilerle donatılarak dijital yurttaşlar hâline gelmeleri hedeflenmelidir.

---

[1] 13th Gen: Abort, Retry, Ignore, Fail?, NY: Vintage Books, 1993; *The Fourth Turning: An American Prophecy - What the Cycles of History Tell Us About America's Next Rendezvous with Destiny*, Broadway, NY: Broadway Books, 1997.

[2] Saha çalışması, "Türkiye'de Temel Eğitim Gençliğinde Siber Zorbalık Konusunda Farkındalık Geliştirmek: Gençlerin 'Siber Zorbalık'ı Algılayışı, Yaygınlığı Ve Farkındalığa İlişkin Alan Çalışması" başlıklı TÜBİTAK projesi (113K170) kapsamında gerçekleştirilmiştir. Desteklerinden dolayı TÜBİTAK'a teşekkür ederiz.

[3] Odak grup görüşmelerinde her öğrenciye bir renk verilmiş, öğrenciler bulundukları il ve renkleri ile anılmıştır.

KAYNAKLAR

Aydın, Ç. G. ve Başol, O. (2014), "X ve Y Kuşağı: Çalışmanın Anlamında Bir Değişme Var mı?", *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4/4, ss: 1-15.

Howe, N. & Strauss, W. (1991), *Generations: The History of America'a Future*, 1584 to 2069, NY: Morrow.

Howe, N. & Strauss, W. (2000), *Millennials Rising: The Next Great Generation*, NY: Vintage Books

Mengi, Z., "İş Başarısında Kuşak Farkı", http://www.kigem.com/is-basarisinda-kusak-farki.html (Erişim Tarihi: 04.04.2016)

Santrock, J. W. (2014). *Life-span development*. Boston: McGraw-Hill.

Somyürek, S. (2014), "Öğrenme Sürecinde Z Kuşağının İlgisini Çekme: Artırılmış Gerçeklik", *Eğitim Teknolojisi; Kuram ve Uygulama*, 4/1, ss: 63-80.

Sullivan, S.E., Forret, M.L., Carraher, S.M., Maiminero, L.A. (2009), "Using the Kaleidescope Career Model to Examine Generational Differences in Work Attitudes", *Fairfield University Digital Commons*, 14/3, pp: 284-302

Tuncer, A. İ. (2014). "İnternet Reklamlarının X, Y ve Z Kuşakları Üzerindeki Etkisi, *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi KİLAD*, S:12, ss: 119-136.

Erol Yılmaz*

DİJİTAL KÜLTÜRÜN OKUMA ALIŞKANLIĞINA ETKİSİ

Okuma Alışkanlığı

Okuma alışkanlığı, okuyabilme becerisi ve okuma eylemi üzerinde inşa edilen bir davranış biçimidir.

Okuma alışkanlığını, kısaca, "kitap, dergi, gazete vb. bilgi ve kültür taşıyıcısı entelektüel ürünleri okuma eylemini, hiçbir baskı ve zorlama altında olmaksızın, bilerek, isteyerek ve düzenli bir şekilde gerçekleştirmek" şeklinde tanımlamak mümkündür. Bir başka tanıma göre ise okuma alışkanlığı, "bireylerin yaşamları boyunca elde ettikleri bilgileri, becerileri, anlayışları güçlendirip artıran ve aynı zamanda, bu değerlerin bireysel ve toplumsal yaşama uyarlanmasına olanak sağlayan beceridir".[1] Okuma alışkanlığı, ayrıca, "bilgi ve kültür düzeyini geliştirmek ve böylelikle yaşam kalitesini yükseltmek amacıyla, çeşitli türlerdeki bilgi, kültür ve sanat ürünlerini düzenli olarak okuma eylemi" biçiminde tanımlanmaktadır.

Okuma alışkanlığının "bileşenleri" denilebilecek özelliklere bakılacak olursa, bir bireyin okuma alışkanlığını kazanabilmesinde; "istekli olma", "tercih etme", "düzenli tekrar" ve "süreklilik" unsurlarının son derece önemli ve gerekli olduğu belirtilebilir.

Okuma alışkanlığının düzeylerini belirlemede ise, genellikle belli bir sürede okunan kitap sayısından hareket edilmektedir. Buna göre, genel kabuller doğrultusunda söylenecek olursa, bir yıllık zaman sürecinde beş ve daha az sayıda kitap okuyan kişiler, okuma alışkanlığı düzeyi "**zayıf** okuyucu" şeklinde tanımlanırken; aynı sürede altı ile on bir arasında okuyan kişi, "**orta kuvvette** okuyucu"; on iki ve daha fazla sayıda okuyanlar ise "**güçlü/kuvvetli** okuyucu" olarak tanımlanmaktadır. Kimi durumlarda, "güçlü okur" grubunun, "12-20" arasında tanımlandığı ve bir yılda yirmiden çok kitap okuyan bireylerin, "**çok güçlü okuyucu**" şeklinde isimlendirildiği de bilinmektedir.

Okuma eyleminin sıklık düzeyi kadar, bu alışkanlığı kazanmanın/kazandırmanın "temel gerekçesi" de son derece önemlidir. Kısaca söylenecek olursa; okuma eylemi, bireyin, okumakta olduğu kitapta o anda ve devamın-

* Doç. Dr., TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı

da yaşanan olayları düşünmek, olayların kahramanlarını ve yaşandığı platformları tespit etmek ve nihayet olayın bütününü zihninde bir araya getirmek ve bütünleştirmek suretiyle beynini canlı ve zinde tutmasına yardımcı olmaktadır.

Okuma davranışı her şeyden önce, bireylerin çok çeşitli konularda ve farklı düzeylerde bilgilenmesini sağlar. Konuyu "**insan neden okur?**" sorusuna cevap olacak şekilde, aşağıdaki başlıklarla özetlemek mümkündür;

- Kendisini çok yönlü olarak geliştirmek için,
- Ülkesinde ve dünyada gelişen olaylardan haberdar olmak için,
- Gelişmeleri daha iyi algılayabilmek ve değerlendirebilmek için,
- Hayatı anlamlandırabilmek ve yaşam kalitesini artırabilmek için,
- Akademik ve kültürel anlamda entelektüel gereksinimlerini karşılamak için.

Dijital Kültür

"**Kültür**", geniş bir yaklaşımla, "bir topluluğun bütün fertlerinin sahip olduğu olayları ve meseleleri karşılayan duyuş ve düşünüş şekilleriyle, tarih içinde meydana gelen fikir ve sanat verimleri ile değer hükümlerinin bütünü"[2] şeklinde tanımlanmaktadır. Bir başka tanıma göre de, kültür, "tarihi, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada ve sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünüdür"[3].

"Dijital kültür" kavramında yer alan "**dijital**" terimi ise ses veya görüntüyü (genel ifadesiyle, "veri"/ "data") sayısal dizi şeklinde kodlayarak depolanmasını, işlenmesini ve iletilmesini sağlayan elektronik sistemler için kullanılmaktadır.

Kültürün maddi bileşenleri olarak, insanoğlunun ürettiği tüm aletleri, cihazları ve teknolojileri sıralayan Türkoğlu'na göre[4], "**dijital kültür**"; "Herhangi bir dijital platformdaki tüm kültürel öğelerin ve onların taşıdığı anlamların toplamı"dır. Söz konusu dijital kültür öğeleri ya doğrudan dijital olarak oluşturulur ya da sonradan dijital forma dönüştürülür.[5] Bu çerçevede, "dijitalleştirme" kavramını da, "geleneksel formlarda üretilmiş bilgi, sanat ve kültür ürünlerini, çeşitli araçlarla ve belli standartlar çerçevesinde dijital formlara dönüştürme işlemi" olarak tanımlamak mümkündür.

Dijital kültürü oluşturan öğeler olarak, Facebook, Twitter gibi ağ siteleri; Wikipedia türü siteler; e-Devlet ve e-ticaret siteleri; Youtube, DailyMotion ve Instagram gibi dijital medya siteleri; bloglar ve farklı platformlardaki (WhatsApp, SMS, ...) mesajlaşmalar vb. sanal ortamlar sayılmaktadır.[6] Bilgi kaynaklarının ve üretilmiş yeni bilgilerin çok kısa süreler içerisinde dünyanın dört bir köşesine yayılabilmesinde, büyük bir kolaylık olan elektronik

posta (e-posta) uygulaması da, dijital kültürün en önemli bileşenlerinden birisi olarak kabul edilmektedir.

Burada önemle belirtmek gerekir ki, dijital kültürü oluşturan ortamların (Facebook, Youtube, WhatsApp vs.) boyutları, ortalama büyüklükteki hatta geniş bilinen ülkelerin nüfuslarını dahi fazlasıyla geçmiş, inanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Örneğin, "Facebook ülkesi"nde, 2015 yılı sonu itibariyle 1.59 milyar kişinin yaşadığı anlaşılmaktadır.[7] Bu durum Twitter, Instagram ve benzeri diğer platformlar için de geçerlidir. Facebook platformunun kurucusu Mark Zuckerberg'in açıkladığı verilere göre, içinde bulunduğumuz dönem itibariyle, anlık mesajlaşma hizmeti veren WhatsApp 900 milyon, fotoğraf paylaşma platformu Instagram ise 400 milyon kullanıcıya sahiptir.[8] Her an değişmekte olan bu sayıların ifade ettiği açık gerçek ise dijital kültürün en önemli aktörleri olan söz konusu platformlar üzerinde, günbegün genişleyen sanal bir topluluk, bu kültür içerisinde yaşamaya devam etmektedir. Diğer bir ifadeyle, içinde bulunulan dönemde, "hacker" adlı sanal uzay "korsan"larıyla, "dijital yerli" kod adlı ağ nesliyle ve dijital göçmenleriyle bambaşka bir kültür ikliminden söz edilmektedir. Öyle bir kültür ki, adeta kendisinin "ürettiği" insan modeli, iletişim ve ilişki biçimleri ile mekân ve zaman anlayışı söz konusu olup, kendisine has jargonu ve alfabesi olduğu kabul edilmektedir.

Üst adı "Dijital Kültür" olan eserin sunuş yazısında, dijital kültür ile ilgili olarak şu önemli değerlendirme yer almaktadır;[9]

> 21. yüzyılın başında dijital kültüre yön veren çeşitli olgular var. Sosyal ağlar bunların başında geliyor. Dijitalleştirme bir başkası. Bugün yirmili yaşlarında olanlarla, daha eski kuşaklar arasında çok dramatik bir uçurum oluşuyor. 'Dijital yerli' olan yirmili yaş gençliği bilgisayarsız, cep telefonsuz, internetsiz bir dünyayı bilmiyor. 'Dijital göçmen' olarak adlandırılan daha eski kuşaklar ise, bu imkânları icat edenler ama paradoksal bir şekilde onu kullanmayı pek beceremiyorlar. (...) Dijital kültürden medya kanalları da, eğlence veya hobi sektörleri de üstlerine düşeni alıyor. Blogosfer, gazeteciliği kabuk değiştirmeye zorlarken, Youtube gibi imkânlar görsel medyayı tehdit ediyor.

Aynı yazıda, dijital kültür atmosferinin yükseltmeye çalışacağı düzeye ulaşmanın, veri-enformasyon-bilgi silsilesinin farkını ve bilgiyi üretmenin ve onu yaşamda kullanmanın ne şekilde olabileceğini öğrenmeyi gerektirdiğine işaret edilerek, aksi takdirde, dijital kültürdeki ilerlemenin fayda değil, fazladan zarar getireceği ifade edilmektedir.[10] Buradan hareketle ve "bilgi toplumu" bağlamında, dijital kültürün; bilgi'yi arayıp bulma, gereksinim doğrultusunda değerlendirme ve çeşitli analizler sonrasında yeni bilgilere

dönüştürerek yayımlayabilme davranışının bireyler, topluluklar ve üst yapı olarak devlet tarafından sergilenebildiği bir kültürel atmosfere işaret etiği belirtilebilir.

Yakın geçmişten başlayarak günümüzde gelinen nokta itibariyle, bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak, tıp alanından müziğe, şiirden sanatın çeşitli alanlarına kadar çok geniş bir yelpazede, bir yandan daha önceden yapılmış çeşitli çalışmalar dijital ortamlara kaydedilirken, aynı zamanda kimi yeni çalışmalar da en başta sanal ortamda üretilmekte ve adeta dijital ortama doğ(urul)maktadır.

Genel olarak ifade edilecek olursa, sanattan spora, müzikten edebiyata, bilime ve eğitimden kültüre kadar pek çok alanda yakın zamanlara kadar el ile (manual) yapılagelen birçok iş ve işlem, günümüzde dijital araç ve platformlar aracılığıyla yapılmakta ve sonuç itibariyle, topyekûn bir dijital kültür ortamı meydana gelmektedir.

Birleşmiş Milletler 2015 yılı İnsani Gelişme Raporu'na göre,[11] dijital teknolojilerin benimsenme ve uygulanma hızı akıllara durgunluk verecek boyutlara ulaşmış durumdadır. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde nüfusun yarısının telefon sahibi olması elli yıldan daha fazla zaman almışken, cep telefonlarının bu düzeye ulaşması için yalnızca on yıl gerekmiştir. Raporda, 2015 yılı sonunda, dünyada yedi milyar cep telefonu ve üç milyardan fazla da internet kullanıcısı olacağı öngörülmüştür. Rapordaki verilere göre, Amerikan halkının arabalara uyum sağlayabilmesi için yaklaşık seksen yılı aşan bir süre gerekmişken; elektrikli aletlere yaklaşık elli, videoya kırk, radyo ve televizyona otuz, kişisel bilgisayara ise yirmi beş yılda uyum sağlayan Amerikan halkı, internete yirmi yıldan az sürede, cep telefonuna ise sadece on yılda uyum sağlamıştır.

Etkileri ülkeden ülkeye farklılık gösterse de, yayılması ve yaşamlarımıza nüfuz etmesi noktasında, dijital teknolojiler dünyanın her yerini büyük bir hızla değiştirmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojileri, cep telefonlarının ve diğer taşınabilir cihazların yayılması gibi bazı teknolojik değişimler dünyanın hemen her bölgesinde görülmektedir.[12]

Kısaca ifade edilecek olursa, çok çeşitli platform ve uygulamalarıyla, günümüz dünyası topyekûn olarak dijital bir kültür ortamında yaşamaya başlamış durumdadır. Bölgesel farklılıklar görülmekle birlikte, söz konusu kültür günümüzün temel gerçeklerinden birisi olma özelliğini taşımaktadır.

Dijital Kültür Ortamında Okuma Davranışı ve Okuma Alışkanlığı

Buraya kadar ana hatlarıyla çerçevesi çizilen ortam, çok doğal bir biçimde, yayıncılık alanını da etkilemiş, kısa sürede içinde, geleneksel yayıncılık

faaliyetleri dijital platformlarda gerçekleştirilir duruma geldiği gibi kitap, dergi vb. temel yayın türleri elektronik formda üretilerek, dijital platformlar üzerinden hizmete sunulmaya başlanmıştır. Çok geçmeden, dünyanın pek çok ülkesinde, "elektronik kitap" (e-kitap) ve "elektronik dergi" (e-dergi) kavramları, başta ilgililer olmak üzere, toplumun geneli tarafından bilinen kavramlar olmaya ve dillendirilmeye başlanmıştır.

Bu bağlamda, her gün biraz daha artan oranda ve çeşitlenen cihazlar biçiminde e-kitap okuyucularının piyasaya sürüldüğü ve ileri düzeydeki ülkeler başta olmak üzere, kitapseverler tarafından kullanılmaya -yavaş da olsa- başlandığı görülmektedir.

Birçok konuda olduğu gibi okuma konusunda da, dijital kültür ortamında zaman ve mekân algısı değişmiş, bu iki unsur adeta anlamını yitirmiştir. Bireyler dijital kültür atmosferinde aradıkları bilgilere -önemli oranda- zaman fark etmeksizin uzaktan erişim sağlayabilmekte, bilgi kaynağını yanında bulundurmaya dahi gerek duymamaktadır. Öte yandan, elektronik kitap okuyucu cihazlar aracılığıyla yüzlerce kitap okuma alışkını tarafından beraberinde taşınabilmekte, istenilen zaman ve zeminde okunabilmektedir.

Kitap, dergi vb. bilgi ve kültür taşıyıcısı entelektüel ürünleri okumak amacıyla bu cihazları tercih eden bireyler, **"dijital yerli"**, kavramıyla tanımlanan, tamamen dijital kültürün içine doğmuş gençler ya da çocuklar olup, bugün en yaşlıları üniversite öğrencileridir. Doğduklarında evlerinde bilgisayar ve cep telefonu bulunmaktaydı. Dolayısıyla onlar için bilgisayar, internet, cep telefonu, dijital iletişim, dijital kültür adapte olunması gereken bir engel değildi.[13] Bugünün dijital yeni dünyasının hazırlanmasında ve dijital kültürün oluşmasında bir şekilde katkısı ve pozisyonu bulunan kişiler ise, hızla genişleyen ve egemenlik alanını genişleten bu kültür içerisinde **"dijital göçmen"** konumunda bulunmaktadır.

Okuma alışkanlığı bağlamında ifade edilecek olursa, söz konusu yeni dünyanın temel öğelerinden birisi de, web'in ortaya çıkmasıyla kendisini gösteren hipermetin (hypertext) olgusudur. Hipermetin, metnin içine bir yandan her türlü öğenin (görsel, işitsel) girmesini sağlayarak, metnin kelime ve tümcelerle sınırlanmasını engellemekte, diğer yandan ise, metnin statik ve yukarıdan aşağıya doğru sabit bir yönde ilerlemesi olgusunu yerle bir etmektedir. Öyle ki, bugün web'de bir paragraf okunurken, bağlantı verilmiş bir kelime tıklanarak, bambaşka bir sayfaya geçilerek, farklı bir metin okunmaya başlanmakta; metnin altındaki bağlantı, bir videoya götürürken, o da altındaki benzeri videolara götürebilmektedir. Kısacası, bugün yukarıdan aşağıya uzun metinlerin okunmak istenmediği gerçeğiyle karşı karşıya kalınmıştır. Bunun yerine araya girmiş bir videoyu izlemek, bir resme

bakma, belki o görsel malzemenin anımsatacağı başka bir şeyi yapmak üzere, başka bir web sayfasına geçmek tercih edilmektedir."[14]

Öte yandan, bu durum dijital yerliler için çok doğal bir "okuma" serüveni; dijital göçmenler içinse, odaklanmanın yok olmasına neden olan büyük bir tehlike olarak kabul edilse de, aslında okuma eylemi ve alışkanlığı bağlamında, genelde tüm yaş gruplarını etkilemektedir. Sosyal yaşam içerisindeki gözlemler ve eğitim uzmanlarının görüşleri bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Bu öylesine olumsuz bir durumdur ki, adeta nevzuhur bir "dikkat eksikliği sendromu" vak'ası söz konusudur.

Dijital yerli statüsünde yer alan çeşitli yaş gruplarındaki bireyler üzerinde yapılan gözlemler, bu kişilerin müzik dinlemek, oyun oynamak, ders yapmak vb. etkinlik ve çalışmaları aynı anda gerçekleştirme eğiliminde olduklarını göstermektedir. Bu ise, eğlenmek, dinlenmek ve çalışmak gibi, esas itibariyle birbirinden çok farklı olan alanlara "bölünme" anlamına geleceği için, hiçbirine yoğunlaşamama gibi olumsuz bir sonuca götürebilmektedir. Bugün tam da burada vurgulanan özelliklere sahip bir nesil söz konusudur ve bu nesil, burada işaretlenen faaliyetlerin büyük oranda etkili olduğu bir zamansızlık nedeniyle *–tabii başka nedenlerin yanı sıra–* okuyamamaktadır.

Okuma alışkanlığı, okuma eylemi, bilgilenme/me durumu ile birlikte yürüyen bir yeni durum daha var ki, üzerinde çalışılması, analiz edilmesi ve ayrıntılı biçimde raporlandırılması gereken bir "sendrom" âdeta. Öyle ki, okumayla arası iyi olmayan, kitap, dergi, gazete gibi bilgi ve haber veren kaynakları neredeyse eline dahi almayan ve sanal mahalleden gerçek sokağa inmeyen pek çok kişinin blog sahibi olduğu ve "engin" bilgilerini yazdıkları "yazılarla" takipçilerine aktardıklarına şahit olunmaktadır. Ancak, daha birkaç yazı okunmadan, en başta Türkçenin türlü yanlışlarla âdeta katledildiği gözlenmektedir, söz konusu blogların birçoğunda. Metin içeriklerine bakıldığında ise okuma alışkanlığı olmadan yazmanın başarısız örnekleri şeklinde. beyinde ve gönülde "tat" bırakacak üç tane cümle bir arada görülmemektedir;

Bu denli tanımlanması güç durumlar ile yine aynı şekilde tanınması ve tanımlanması çok zor bir nesil söz konusudur, işbu nevzuhur dijital kültür ortamında. Dijital kültürün ülkemiz bağlamında, adeta fotoğrafını çeken bir araştırma, nüfusun en hareketli ve geniş bölümü üzerinden çok önemli veriler sunmaktadır.

Gençlik ve Spor Bakanlığının 15-29 yaş arası gençlerin sosyal medya ile ilgili tutum ve davranışlarını tespit edebilmek amacıyla Temmuz-Eylül 2013 döneminde yaptığı araştırma[15] sonucunda, kayda değer veriler elde edilmiştir. Çalışmada, üniversite öğrencilerinden lise öğrencilerine, bekârlardan çocuklu olanlara, çalışanlardan çalışmayanlara ve ev hanımı olanlara kadar çok geniş bir genç nüfus kapsama alınmıştır.

Araştırmaya göre[16], Türkiye'de internet kullanım oranında yıllar bazında artışlar gözlenmektedir. Buna göre, araştırmanın yapıldığı dönem itibariyle, 15-17 yaş nüfusun %79.4'ü, 18-24 yaş grubunun %75.7'si, 25-29 yaş aralığındaki genç nüfusun ise %58.8'i internet kullanıcısı konumundadır.

Araştırma, internet kullanıcısı grupların toplamda %95.5'inin sosyal medya kullanıcısı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu oran, 15-17 yaş grubunda, %95.1; 18-24 yaş grubunda, %94.7; 25-29 yaş grubunda, %96.7; ortaöğretim ve altı mezuniyet grubunda %93; yükseköğretim mezunu grupta ise, %97.4 olarak tespit edilmiştir.[17] Görüldüğü üzere, genç nüfus gün içerisinde farklı uzunluktaki zamanı sosyal medyaya ayırmaktadır.

Sosyal medya kullanmayan düşük orandaki gencin (%4.5), kullanmama konusundaki temel gerekçesi, zaman kaybıdır (%41.8). İkinci derecedeki (%21.7) gerekçe ise sosyal medyanın "bağımlılık yarattığı" düşüncesidir.[18]

Sosyal medya kullanıcısı çok büyük grubun (%95.5) kullanım sıklığına bakıldığında; %72'sinin her gün birkaç kere, %14.2'sinin her gün bir kere, %10.8'inin haftada birkaç kere, %3'ünün de ayda birkaç kere veya daha nadir sosyal medya ortamlarını kullandığı görülmektedir.[19] Bu büyük grubun kullanım sürelerine bakılacak olursa; %14.5'inin 0-30 dakika, %25.4'ünün 30-60 dakika, %31'inin 1-3 saat, %16.5'inin 3-6 saat, %12.6'sının da bir günde 6 saat ve daha uzun sürelerde sosyal medya kullandığı anlaşılmaktadır.[20]

Sosyal medya kullanımının mecra bağlamındaki dağılımına bakıldığında ise; Facebook, %89.4, video-görsel paylaşım siteleri, %55.6; Twitter, %44.8; sözlükler, %29.2; Wiki'ler, %23.9; bloglar, %21; interaktif çevrimiçi oyunlar, %19.5; lokasyon paylaşımları, %12.3; profesyonel iş ağları, %12; diğer sosyal ağlar, %7.7 ve sanal yaşam alanları, %6.8 şeklinde bir tablo görülmektedir (birden fazla tercih hakkı verilerek).[21]

Görüldüğü üzere, profesyonel iş ağları dışarıda tutularak bir değerlendirme yapılacak olursa, ülke nüfusunun çok geniş bir kesimini oluşturan genç nüfus odağında, sözlükler ve Wiki'ler dışında bilgi ve kültür odaklı bir kullanım yoğunlaşması söz konusu değildir.

Genel Değerlendirme

Son yıllarda, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin, *-kolayca izlenebildiği kadarıyla bile-* hayatın birçok temel alanını dönüştürdüğünü gözlemlemek mümkün. Oyunlar, eğlenceler, soysal yaşam, ticari faaliyetlerdeki iş ve işlemler, iş yaşamındaki günlük iletişimler, eğitim ve öğrenme biçimleri vs. hayatın hemen her alanında büyük bir değişim, dönüşüm gözlemleniyor. Küresel ağ internet odağında bir bir hayata geçen platformlar, varsıllık bağlamında ülkeler ve sosyal kümeler bazında farklılıklar gösterse de, bireylerin günlük yaşamı içerisindeki yerini giderek güçlendiriyor, sağlamlaştırıyor.

Dijital verileri depolama, hesaplama ve elektronik iletişimdeki çok hızlı genişleme/ yaygınlaşma, farkında olunsa da olunmasa da, bilgisayar ağlarına derin bir bağlılığın söz konusu olduğunu gösteriyor. Bilgi ve iletişim odaklı teknolojik ürünler temelinde şekillenen bu yeni atmosfer ya da yaşam alanı ise, "**dijital kültür**" olarak adlandırılıyor.

Doğallıkla işbu kültürün, yayıncılık sektörüne yansıması da gecikmedi. Elektronik yayıncılık (e-publishing) her geçen gün biraz daha genişlediği gibi, elektronik kitap (e-kitap) pazarı da etkisini her yeni günde biraz daha hissettirmeye başladı.

Öte yandan, internetin ve özellikle son yıllarda web tabanlı büyük gelişmelerin, küresel boyutlarda yaygınlık kazanmasına paralel olarak, tüm dünyada okuma alışkanlıklarının da değişmeye başladığı görülüyor.

Başta Facebook ve Twitter olmak üzere, sosyal medyanın ve onun içerisinde doğup büyüdüğü ve bir yandan da oluşumuna katkı sağladığı dijital kültürün, bireylerin günlük hayatlarını, sosyal yaşamı, ülke yönetimlerini ve uluslararası ilişkileri etkilerken, okuma eylemini ve okuma alışkanlığını etkilememesi beklenemezdi.

Ülkemizin dijital kültür ve sosyal medya haritasını çizebilmek amacıyla, Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından yapılan "Gençlik ve Sosyal Medya Araştırması" adlı çalışma raporunda,[22] eMarketer ve InternetWorldStats'a atfen verilen bilgilere göre, 36.455.000 internet nüfusunun %31,1'i Twitter kullanıcısı olan Türkiye, bu özelliğiyle birinci sırada yer almıştır (2013 yılı). Diğer bir ifadeyle, ülkemizdeki her üç internet kullanıcısından birinin Twitter hesabı bulunmaktadır. Twitter'ın anlık mesaj/ bilgi/ içerik paylaşımı yapılan bir sosyal medya platformu olduğu düşünülecek olursa, kullanıcıların farkında olmaksızın, psikolojik olarak bir şeyleri kaçırma duygusu yaşayabileceği ve dolayısıyla sürekli çevrimiçi olacağı düşünülebilecektir. Bunun da, bireylerin zamanının önemli bir bölümünü bu konuya ayırmasına sebep olacağı açıktır.

Söz konusu araştırma, gençlerin %96'sının sosyal medya kullanıcısı olduğunu; %86'sının sosyal medyaya günde en az bir kere, %72'sinin ise her gün birkaç kez bağlandığını göstermektedir. Her üç gençten birinin, bir günde en az üç saatini sosyal medyada geçiriyor olması ise, **gençlerin zamanlarını değerlendirme biçimi** konusunda çok önemli bir veridir.[23]

Araştırma, sosyal medyada zaman geçirme bağlamında ilginç bir veriyi de ortaya koymaktadır. Buna göre, her iki gençten birisi (%45), günün her anında sosyal medyaya ulaşmak istemektedir.[24]

Araştırmaya göre, %95.5'i sosyal medya kullanıcısı olan gençlerin, anneleri (%40) ve babaları da (%47) önemli oranda sosyal medya kullanıcısıdır.[25]

Rapora göre,[26] özellikle "15-17 yaş" (%35), "bekârlar" (%31) ve "ortaöğretim ve altı mezunlarda" (%31) sosyal medyada zaman geçirme süreleri

daha yüksektir. Araştırma kapsamındaki gençlerden %13'ü 6 saat ve daha fazla bir süreyi sosyal medyada geçirmektedir. Gençlerin, gece gündüz fark etmeksizin, günün herhangi bir zaman diliminde sosyal medyaya bağlandıkları da tespit edilen durumlardan biridir.

Gençlerin sosyal medya kullanım amaçlarından birinin, %54 oranıyla, **"serbest zamanlarını geçirmek/ değerlendirmek"** olarak saptandığı araştırma, bu oranın 15-17 yaş grubunda %57'ye yükseldiğini ortaya koymaktadır.[27]

Sosyal medya kullanmayan düşük orandaki gencin (%4.5), kullanmama konusundaki temel gerekçesi, **zaman** kaybı (%41.8); ikinci derecedeki (%21.7) gerekçe ise sosyal medyanın **"bağımlılık** yarattığı" düşüncesidir.[28] Her ne kadar çok düşük bir gruba (%4.5) ait olsa da, sosyal medyanın **"zaman kaybına sebep olması"** ve **"bağımlılık yaratması"** gibi iki gerekçe, **okuma alışkanlığı** bağlamında önemle değerlendirilmelidir. Zira dijital kültür ve okuma odağında konuya bakıldığında, bu kültürün tüm unsurlarıyla (Facebook, Twitter, cep telefonu vs.) okuma eylemi ve alışkanlığı üzerinde büyük bir üstünlük kurduğu kolaylıkla görülebilmektedir.

Yapılan araştırmalar, dijital kültür atmosferindeki insanların artık uzun makale ya da kitapları okuyamadıklarını, çünkü konsantrasyonlarının giderek çok daha kısa sürede dağılmaya başladığını göstermektedir.[29]

Bilimsel bir çalışma kapsamında, okuma alışkanlığı kazandırmaya yönelik öneriler arasında yer verilen aşağıdaki madde, dijital kültür unsurlarının okuma alışkanlığı üzerindeki olumsuz etkisini açık biçimde ortaya koymaktadır;[30]

> TV, DVD, internet, playstation, bilgisayar oyunları, vb. multimedya imkânlarının öğrenciler tarafından kontrolsüzce kullanımı kitap okumayı engelleyen unsurlardır. Yetişkinler mutlaka çocuklarını denetlemeli ve onların vakitlerini kitap okuma gibi daha değerli alışkanlıklarla geçirmelerini sağlamadırlar. Özellikle, okul öncesi ve ilköğretim 1. kademe döneminde öğrencilerin bilgisayar kullanımı asgari düzeyde tutulmalı, kitap sevgisi ve okuma alışkanlığı ön plana çıkarılmalıdır. Bu bağlamda, MEB [Milli Eğitim Bakanlığı] yetkilileri, ders müfredatlarını ayarlarken ve okullarda ve derslerde bilgisayar kullanımının oranını düzenlerken, özellikle ilköğretim 1. kademede kitap okuma alışkanlığını ön plana çıkarmalı; bilgi teknolojileri öğrenimi ve öğretimi konusunda, kitap sevgisini ve okuma alışkanlığını gölgelemeyecek bir planlama yapmalıdır.

Dijital kültür ikliminde okuma alışkanlığının gerçekleştirilme biçimine bakıldığında, belirleyici olanın, dijital kültür ortamıyla karşılaşmadan önce okuma alışkanlığına sahip olma durumu olduğunu söylemek mümkündür.

Diğer bir ifadeyle, bu kültürün içerisinde öne çıkan unsurlarla tanışma öncesinde okuma alışkanlığına sahip olan bireylerin *-en azından bir kısmı-* alışkanlıklarını dijital platformlara taşıdığı görülmektedir. Daha önce bu alışkanlığa sahip olmayanların, söz konusu dijital platformların kullanıma girmesiyle okuma alışkanlığı kazanmaları ise, yüksek oranda karşılaşılan bir durum değildir.

Durumu ülkemiz bağlamında örneklendirmek mümkündür. "Kitap okuma ve kütüphane kullanma alışkanlıklarını belirlemek" amacıyla, yedi çografi bölgeden seçilen 26 ilde (Ağrı, Tekirdağ, Ankara, İstanbul, ...), farklı soysal kümeler odağında (yaş, cinsiyet, statü vs.) 6212 kişiyle ve yüz yüze anket yöntemiyle gerçekleştirilen araştırma,[31] bu konuda fikir vericidir.

Araştırma bulgularına göre, halkın yaklaşık %75'i ya hiç kitap okumamakta ya da "az okuyan" ve "düşük sıklıkta okuyan" okur grubunda yer almaktadır.

Hangi ortamda okunduğu ve dijital kültür atmosferinde okuma eyleminin biçimini değerlendirmek için bakıldığında ise, yüksek düzeyde okuma alışkanlığına sahip az sayıdaki bireylerin %82.32'sinin okumalarını basılı ortamda gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Dijital ortamda okuduğunu belirtenlerin oranı ise sadece %5.88'dir.

Görüldüğü üzere, okuma alışkanlığına sahip olanların oranı dikkat çekecek kadar düşük olduğu gibi, okuma alışkanı bireyler arasında, okuma eylemini internet temelli gerçekleştirenlerin oranı da son derece düşüktür.

Bu durum, genel anlamda küresel ölçekte de söz konusudur. Diğer bir ifadeyle, eğlenmek, zaman geçirmek ve bilimsel araştırmalar bazında dijital kültür platformları yoğun biçimde tercih edilirken, okuma alışkanlığı bağlamında, özellikle kitaplar olmak üzere, basılı yayınların yüksek oranda tercih edilmeye devam ettiği görülmektedir.

Özetlenecek olursa, dijital kültür, çağın temel gerçeklerinden birisi durumundadır. Bu kültür, resmi ve özel, tüm iş ve işlemleriyle birey, toplum ve devlet yaşamını derinden etkilemekte ve büyük bir dönüşüme yol açmaktadır.

Bu cümleden olarak, yayıncılık sektörü, eğitim, araştırma ve okuma alışkanlıkları da, yer yer çok hızlı, kısmen de tedrici bir değişim içerisine girmiş bulunmaktadır.

Bu değişim ve dönüşüm, okuma alışkanlığı noktasında ileri düzeylerdeki ülkelerde daha yüksek oranda gerçekleşirken, ülkemiz gibi, bu konuda oldukça geri düzeyde olan ülkelerde daha düşük bir etkilenme yaşandığı görülmektedir.

Gelişmiş ülkelerde, okuma alışkanlığına sahip bir kısım bireyler, bu alışkanlıklarını dijital ortama taşıyarak, yüksek depolama kapasiteli elektronik kitap okuyucu cihazlar (e-reader) aracılığıyla kitap okurken, bu ülkelerde hizmet veren kütüphaneler de, dezavantajlı durumlara meydan vermemek için bu cihazları ödünç vermeye başlamıştır.

Okuma alışkanlığı bağlamında oldukça geri seviyelerde olan ülkemizde, az sayıdaki okuma alışkanı bireylerin, bu alışkanlıklarını hâlen çok yüksek oranda basılı ortamda gerçekleştirdikleri bilinmekte ve anlaşılmaktadır. Öte yandan bu gerçeğe karşılık, halk kütüphanelerimizin en azından başlangıç düzeyinde de olsa, "e-kitap okuyucu" isteklerini karşılamaya yönelik hizmetler geliştirmeye başladıkları görülmektedir.

Dijital kültürün, önümüzdeki süreçte sosyal yaşamın (tüzel/ resmî ve özel anlamda) hemen her alanını daha fazla etkileyeceği; başka alanlarla birlikte, okuma alışkanlığı konusunu ve doğal olarak yayıncılık sektörünü de dönüştürmeye, değiştirmeye devam edeceği öngörülmektedir.

İnsanlık tarihi boyunca yaşanan tüm değişimlerde olduğu gibi, bu bağlamda yaşanacak değişimlerde de, büyük toplumsal kümeler tarafından uyum sağlanmaya çalışılırken, bir kısım bireylerin çeşitli biçimlerde direnç göstereceği de kolayca tahmin edilebilecektir.

Uyum, direnç ve okuma alışkanlığı üçgeninde değerlendirilecek olursa, gelecek yıllarda, dijital kültür ortamına doğan dijital yerliler ile daha önceki kuşaklardan olup, yenilenme çabasında olan dijital göçmenler okuma alışkanlıklarını "e-ortam"da sürdürecekken, çeşitli nedenlerle değişime direnç gösteren bireyler ise, bu alışkanlıklarını büyük oranda "basılı/ klasik ortam"da gerçekleştirmeyi devam ettireceklerdir.

Son söz olarak, okuma alışkanlığı konusunda oldukça geri kalmış durumdaki ülkemizde, henüz okuma alışkanlığına sahip olmayanların, bu tür değerlendirmelere dâhil olabilmek için, öncelikle bu alışkanlığı kazanmaları gerektiğini önemle belirtmeliyiz.

---

[1] Odabaş, Odabaş ve Polat, 2008: 435.
[2] Doğan, 2001: 834.
[3] Türk Dil Kurumu, 1988: 947.
[4] Türkoğlu, 2013: 33-34.
[5] Aynı eser; s. 34.
[6] Aynı eser; s. 35.
[7] "Stats", 2016.
[8] "Facebook kullanıcı sayısı .....", 2016.
[9] Türkoğlu, 2010.
[10] Aynı yer.
[11] United Nations, 2016.
[12] Aynı eser.
[13] Türkoğlu, 2010: 15-16.
[14] Aynı eser; s. 16-17.
[15] Gençlik ve Sosyal ..., 2013.
[16] Aynı eser; s. 38.
[17] Aynı eser; s. 56.
[18] Aynı eser; s. 57.
[19] Aynı eser; s. 61.

[20] Aynı eser; s. 62.
[21] Aynı eser; s. 68.
[22] Aynı eser; s. 29-30.
[23] Aynı eser.
[24] Aynı eser.
[25] Aynı eser; s. 56-57.
[26] Aynı eser.
[27] Aynı eser.
[28] Aynı eser; s. 57.
[29] Türkoğlu, 2010: 15.
[30] Çetin ve Karaata, 2010: 210.
[31] Türkiye Okuma Kültürü ...., 2011.

KAYNAKLAR

Çetin, Yakup ve Cemal Karaata, (2010). *"Türk öğrencilerin kitap okumama sorununa çözüm önerileri"*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19 (1): 202-215.

http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTSOS%2CTHUK&ano=121331_45fe40f552e7a3b0f7c300e7a62c0575 adresinden (19.03.2016) erişilmiştir.

Doğan, D. Mehmet. (1996). Büyük Türkçe Sözlük, 11. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık.

"Facebook kullanıcı sayısı ne kadar". (2016). http://shiftdelete.net/facebook-kullanici-sayisi-ne-kadar-68256 adresinden 06.04.2016 tarihinde erişilmiştir.

Gençlik ve Sosyal Medya Araştırma Raporu. (2013). Ankara: T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı.

Odabaş, Hüseyin, Z. Yonca Odabaş ve Coşkun Polat. (2008). *"Üniversite öğrencilerinin okuma alışkanlığı: Ankara Üniversitesi örneği"*, Bilgi Dünyası, 9 (2): 431-465.

"Stats". (2016). http://newsroom.fb.com/company-info/ adresinden 06.04.2016 tarihinde erişilmiştir.

Türk Dil Kurumu. (1988). Türkçe Sözlük, 2 cilt, Ankara.

Türkiye Okuma Kültürü Haritası. (2011). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

Türkoğlu, Tanol. (2013). Bilgi toplumunda dijital kültür, İstanbul: Beyaz Yayınları.

Türkoğlu, Tanol. (2010). Dijital kültür: Bilgi(çler) toplumu için (nafile) bir elkitabı, İstanbul: Beyaz Yayınları.

United Nations. (2016). Human Development Report 2015, file:///C:/Users/deneme/Downloads/2015%20Human%20Development%20Report.pdf adresinden 19.03.2016 tarihinde erişilmiştir.

A. Hamit Güneş*

DİJİTAL OYUNLAR, DİJİTAL OYUNCU VE OYUN DÜNYASINDA KADINLAR[1]

Dijital Oyunlara Kısa Bir Bakış

Dijital oyunların içeriğinde ve yapısında bulunan oyuncuların oyun esnasında birbirleriyle anında iletişim kurabilmeleri ve sanal oyun ortamında bir araya gelebilmeleri gibi kendine has özellikleri, topluma yönelik çeşitli güvenlik riskleri barındırmaktadır. Dijital oyun dünyasının hedef kitlesinin çocuklar ve gençler olması ve her toplumda yaygın olarak kabul görmesi, dijital oyunların ayrıca sosyal bir risk taşıdığı anlamına da gelmektedir. Dijital oyunların tüm dünya toplumları içinde yaygınlaşmasının esas nedeni, özellikle 1980'li yıllardan sonra bilgi teknolojilerinde yaşanan baş döndürücü gelişmelerdir. Bu gelişmeleri önceden öngören bazı yazarlar, insanların kaçınılmaz olarak karşılaşacakları değişimin zorluğuna dikkat çekmişlerdir (Toffler, 1974: 19-22). Bu değişimle ilgili öne çıkan unsur, insanları sosyal alandan ve kişisel sorumluluklarından uzaklaştıran bağımlılık olgusudur. Fakat daha fazla bağımsızlık güdüsü ile gelişen teknolojinin varlığı, insanın kişisel bağımsızlığını, mahremiyetini ve güvenliğini tehdit eden riskleri de beraberinde getirmiştir.

Neticede dijital oyunlar hem internetle beraber anılan hem de internetten bağımsız başlı başına bir fenomen hâline gelmiştir. Bugün gelinen noktada dijital oyunların bilgisayar ve internette yaşanan gelişimin lokomotifliğini yaptığı kolayca söylenebilir. Böylece, bilgisayar ve internet ortamında yer alan riskler, daha spesifik şekillerde dijital oyun dünyasında da yer almaktadır.

Bilgisayar ve internetin 1990'ların ikinci yarısından itibaren sosyal hayatın her alanına dâhil olmasına karşın, dijital oyunların başat rolü 2000'li yıllardan itibaren görülmektedir. Bu durum, dijital oyunların çocuklar, gençler ve toplum üzerindeki etkilerinin henüz bilimsel çalışmalarla ortaya konulamaması sonucunu doğurmuştur. Kamuoyuna yansıyan ve menşeinde dijital oyunların olduğu olumsuz haber ve örneklerin neredeyse tamamı önyargılı ya da sansasyonel çarpıtmalara maruz kalmaktadır. Dijital oyunların olumsuz etkileri olduğunun kanıtlanması için dijital oyunların egemen olduğu yıllarda yetişen bir neslin geçmişinin ve geleceğinin takip edilmesi gereke-

* Dr., Başbakanlık Güvenlik İşleri Genel Müdürlüğü

cektir. Bu süreç içerisinde yapılması gereken çalışma, oluşabilecek risklerin başlıklar hâlinde belirlenmesi ve bu olası risklere karşı geliştirilebilecek tedbirlerin önerilmesi olacaktır.

Dijital oyunların, bilhassa gençlerin ve çocukların alışkanlık ve beğenileri gözetilerek gelişim gösterdikleri gözlemlenmektedir. 2000'li yılların başlarına kadar kutu veya konsol oyunlar oyun sektörünün lokomotifi iken, özellikle 2000'li yıllardan sonra internet erişiminin kesintisiz sağlanması ile konsol ya da kutu oyunların yüksek fiyatlarına karşılık ücretsiz oynanabilen web tabanlı çevrimiçi oyunlar giderek artan bir popülariteye kavuşmuştur. Böylece bu alanda hem oyun türü hem oyun sayısında önemli bir artış görülmüştür. Çevrimiçi dijital oyunların bir özellikleri de çoklu oyuncularla oynanabilmeleridir. Çoklu oyuncu ile oynamak, karşıdaki kişi ile anında mesajlaşma imkânı da sağlamaktadır. Bu iletişimin kontrolsüz bir ortamda gerçekleşmesi, çevrimiçi oyunların giderek kişisel ve sosyal bir tehdit olarak algılanmasına sebebiyet vermiştir.

Dijital oyunlar, başta çocuklar olmak üzere, insanların oyun oynama ihtiyaçlarına cevap vermektedir. Dijital oyunların olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. Yapılması gereken, olumlu etkilerini artırıp olumsuz etkilerini asgariye indirmek ve bu konuda toplumu bilinçlendirmektir. Dijital oyunların toplumsal etkileri güvenlik bağlamında önemli tehditler içerebilmektedir. Bu tehditlerin kişisel ve toplumsal boyutları bulunmaktadır. Çocuk istismarı ve terör başta olmak üzere, organize suç unsurları dijital oyunları suç zemini olarak kullanabilmektedir. Dijital oyunların ve dijital oyun kaynaklı olayların istatistiklerinin tutulması önemli ve gereklidir. Dijital oyunlarla ilgili Türkiye'de gerçekleştirilen akademik yayınların geçmişi çok uzak değildir. Dijital oyunlar henüz çok yeni bir alan olduğu için, konuya yönelik yapılan araştırmalar genellemeler ve yüzeysel bir deneysellikle sınırlıdır. Buna bağlı olarak, bu konuda ortaya konulan istatistik çalışmaları da genellikle dar bir alanda sınırlı sayıda örneklemler üzerinde kalmış, özellikle dijital oyunlarla ilgili tutulan bandrol gibi bir kayıt olmadığı için kesin rakamlara ulaşmak mümkün olmamıştır.

Dijital Oyun ve Oyuncu

Dijital oyunlarla ilgili bir çalışmada geleneksel oyun ile dijital oyun arasındaki farkın bilinmesi gerekmektedir. Oyun kelimesi Latince bir sözcük olan "ludos" kökünden gelmektedir. Ludoloji ise, oyunu inceleyen toplumsal ve kültürel bir çalışma alanıdır (Yıldız, 2009: 58). Oyun, antropolojiden psikolojiye, pedagojiden iletişim bilimlerine dek çeşitli disiplinlerin ilgi alanına girerken, ludoloji, çoğunlukla dijital oyunu inceleyen, oyun çalışma

alanını karakterize eden disiplinin adıdır (Binark vd., 2009: 25). Üst çatı olarak oyun kelimesi dijital oyunları içeren anlamlara sahip olsa da, dijital oyunların farklı bir kulvarda ele alınması gereken özellikleri bulunmaktadır.

Oyuncu, oyunu var eden kimsedir ve kalıplaşmış bir tanım içerisinde yer alması mümkün değildir. Oyuncunun tanımı yapılamayacağı gibi oyuncuya ait özelliklerin ortaya dökülmesi de mümkün olmayacaktır. Hatta oyuncu türü için dünyadaki oyuncu sayısı kadar tür olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Binark vd., 2009: 105). Gerçek hayat içerisinde ya da sanal ortamda var olması oyunun oyun olma özelliğini kaybetmediği gibi, oyuncuyu da başka bir kimliğe büründürmemektedir. Oyuncu kavramını aktarırken, oyuncu kavramları arasındaki bu farkları ortaya koymak bu nedenle daha anlamlıdır. Öncelikle oyuncu ile bir role bürünmüş kişilikten bahsedildiğini söylemek mümkündür. Fakat bu rol ile ilgili standart bir tanım getirmek başarısız bir çaba olacaktır. Zaten önemli olan, bu role bürünme ile ilgili aktarılacak ayrım ve tespitlerdir. Oyun yetişkinler için de aynı anlamları taşısa da bu tespitlerin ekseninde çoğu kez çocuklar yer almaktadır.

Dijital oyunların çoğu, oyuncuyu, kaybetme korkusu ya da kazanma coşkusundan kaynaklanan duygusal bir yoğunluğa taşımaktadır (Kerr vd., 2004). Binark, saklambaç oyununda saklandığı yerin görülmemesi için çabalayan oyuncunun yaşadığı gerilimle, dijital oyunlarda yaratılan karakterin sanal dünyada nelerle karşılaşacağını merak eden oyuncunun yaşadığı gerilimin arasında belirgin bir fark olmadığını belirtmektedir (Binark vd., 2009: 42). Fakat bu belirgin fark, bir noktada dijital oyunların aleyhine değişebilmektedir. Bu değişim, oyuncu kimliği ile ilgilidir. Dijital oyuncu, kendisine tayin edilen rolü belirtilen sınırlar dâhilinde oynarken (Doğu, 2009: 74), aynı anda, hem oyunu oynayan kişi hem de oyunda oynadığı karakter olduğu için, ikiz veya parçalanmış özne hâlindedir (Kır, 2008: 76). Böylece ortaya kişilik bölünmesi çıkabilecektir. Bu bölünmenin sosyal bir risk oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim oyuncunun oyun bittikten sonra, oyun alanı dışına çıktığı an yaşadığı yabancılaşma durumu bu tespit ile ilgilidir (Doğu, 2009: 75). Bir kişi, böyle kişisel bir karmaşadan toplumsal düzene girdiğinde, toplumun normlarını anlamakta ya da bu normlara uymakta zorlanabilecektir.

Dijital oyuncular, sanal ortamda kendilerini ifade eden bazı simgelerle özdeşleşmektedirler. Bu simgelerin aynı zamanda kısıtlayıcı bir özelliği de bulunmaktadır. Bu sınırlama oyuncunun ideolojik ya da kişisel görüşünü de yansıtmaktadır. Çevrimiçi ortamlarda yaratılan kimliklerle çevrimdışı kimliklerin tutarlı olduğu birçok incelemede görülmüştür. Bu bilgiden hareketle,

sanal oyun dünyasında yaratılan avatarların oyuncunun içsel durumu hakkında bilgi verdiğini söylemek mümkündür (Binark ve Bayraktutan-Sütçü, 2008: 57). Sanskritçe bir sözcük olan ve sanal ortamda kimlik yaratımını ya da tasarımını ifade eden avatar (Yıldız, 2009: 68), Hinduizm'de, ölümsüz bir varlığın insan ya da hayvan olarak yeniden hayata gelmesidir (Soyseçkin, 2009: 27). Sanal dünyada farklı kimliklerle dolaşan birey sanal dünyadan çıkıp normal yaşam içine girdiğinde bu iki ortamda kullandığı kişilikler birbirleriyle çelişeceği için kafasının karışması ve bir kişilik karmaşası içine girmesi daha kolay olabilmektedir (Sayar, 2008). Boal (1992: 276), bu durumu aynı anda biri gerçek diğeri kurgu olmak üzere iki farklı dünyaya sahip olmak tanımını getirdiği metaxis[2] olarak açıklamaktadır. Oyuncu, sanal kimliğin araçları olan dil ve performans (Yıldız, 2009: 62) ile içinde bulunduğu ikilemi dengeleme çabasına girmektedir. Bu çaba, internet ortamının doğal yapısı gereği karşılıklı etkileşim içerisinde gerçekleşmektedir. Bu etkileşim, her oyuncunun kişisel değerlerine göre yeniden anlamlandırdığı melez bir kimliğin doğmasına yol açmaktadır. Kimliklerde ve kültürlerde yaşanan melezleşmenin sebebi olarak artan kültürel temaslar gösterilmektedir (Kır, 2008: 15). Oyuncu, oynadığı oyuna kimliğinin dolayısıyla kültürünün yansımasını istemektedir. Oyuncuyu temsil eden avatar, melez yapıdaki oyunların tipik özelliğidir. Avatar, oyuncunun bilgisayar üzerinde hazırlanan oyun kurgusu üzerindeki denetimini kısıtlayan bir unsurdur. Oyunun işleyişini insan zihni belirlese de, denetim ve iktidar makinede yoğunlaşmaktadır (Binark vd., 2009: 85). Böylece oyuncu, zihinsel ve kurgusal olarak dijital oyunun belirlediği yöne doğru yaklaşmaktadır. Sanal oyuna ilk dâhil olduğunda herhangi bir kazanıma sahip değilken, oyunda ilerledikçe statü elde eden oyuncu, sanal oyunlarda kendini kabul ettireceği saygın bir konum bulabilmektedir. Burada oyuncuyu bekleyen, bütün melez ve farklı kimliklere rağmen, ortak bir payda altında dayatılan bir üst ya da kolektif kimliktir. Bu toplanma, daha ileri bir safhada topluluklar ya da sanal cemaatler oluşması ile sonuçlanmaktadır.

Dijital oyunlar, oyuncuların sadece ürünü tüketmek üzere satın alan tüketici olarak kalmasına izin vermemekte, aynı zamanda onlara yaratıcı olma fırsatı da vermektedir (Squire vd., 2005). Oyuncu, dijital oyunların merkezine konulmaktadır. Sinemadaki pasif izleyici, oyunlarda, pasif hâli korunmakla beraber aktif bir seyirci kimliğindedir. Sinemadaki pasif izleyicilik, oyunlarda yarı aktif/yarı pasif bir konuma dönüşmektedir. Oyuncu düşünülerek yaratılmış oyun dünyaları, sınırlayıcı ve yaratıcı bir yapı olarak oyuncuyu çevrelerken, oyuncuya oyunun kendisiyle var olduğu algısını da taşımaktadır. Oyunun yapısı, defalarca tekrar edilmesine izin veren bir kurgusal döngü içerisinde, oyuncu tarafından gerçekleştirilmektedir (Kentel, 2009). Böylece

dijital oyuncunun oyun üzerindeki yeni bir hâkimiyeti ortaya çıkmaktadır. Bu yeni hâkimiyet oyuncunun aynı zamanda oyun yazarı gibi davranabilmesidir.

Sonuç olarak, dijital oyuncunun aynı anda hem oyunu oynayan kişi, hem de oyunda oynadığı karakter olarak kişilik bölünmesi yaşadığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Bu şekilde büründüğü rol kişiliğinden sıyrıldığında ise yabancılaşma sorunu yaşayabilecektir. Dijital oyuncu, bu rol örtüsü altında oyunu aynı kurgu ile de olsa tekrar tekrar oynayabilmektedir. Dijital oyunların bu özelliği oyuncuyu *örtük bir yazar* kılmaktadır (Binark vd., 2009: 63). Dijital oyuncunun diğer bir özelliği de kendini avatar adı verilen kimlik simgesi ile ifade etmesidir. Avatar, hem oyuncuya oyunun sınırlarını göstermekte, hem de oyuncuya melez ve kolektif bir kimlik vermektedir. Bu kimlik oyuncunun ideolojik ya da kişisel görüşünü de yansıtmaktadır. Böylece ortaya konulan ortak paydalar oyuncuları sanal ortamda bir araya getirebilmektedir. Bu durum, dijital oyuncunun topluluklara girmeye ve söylemi kendine yatkın gruplarla birlikte hareket etmeye meyilli olduğu şeklinde yorumlanabilir. Nihai olarak dijital oyuncunun oyun oynama isteği haz alma ile sonuçlanmakta ve bu hazzı yeniden deneyimleme isteği oyuna bağımlı olması ile sonuçlanabilmektedir.

Oyun Dünyasında Kadınlar

Oyunları oyuncuların cinsiyetine göre ayırmak her zaman geçerli olan bir kaide değilse de, dijital oyuncuların cinsiyetler bazındaki ayrımı dikkat çekicidir. Dijital oyun dünyası erkek merkezli bir alan olduğu için kadınların oyun dünyasındaki yeri önem kazanmaktadır. Binark (2009: 12), oyun dünyasında yer alan dergilerin erkek egemen dünyayı verili ve doğal kabul ettiğini belirtmektedir. Her ne kadar günümüzde kadınların ve erkeklerin teknolojiyi kullanımları arasındaki farkın azaldığı ve her iki tarafın da gerek teknolojilere erişim gerekse kullanma ortamları bakımından eşit imkânlara sahip olduğu ifade edilse de, kadınlar ve erkekler açısından bilgisayarlara karşı tutumlarında erkekler lehine bir fark olduğu birçok araştırmada tespit edilmiştir (Karaman ve Mazman, 2009: 1267). Dünya örneğinde de, Türkiye örneğinde de dijital oyun endüstrisinde çalışan kadın sayısı yüzde ile ifade edilmeyecek oranda azdır (Binark ve Bayraktutan-Sütçü, 2008: 181). Bu veriler ışığında, dijital oyunların anlaşılmasında, oyunların yapısındaki kadın-erkek ayrımının keskinliği önemli bir yer tutacaktır.

Bu durumun nedenleri arasında dijital oyunların öncelikli müşteri olarak gördükleri kitlenin erkekler olduğu ve bu anlayışla üretilen oyunların kadınların ilgisini daha az çektiği sayılabilir. Nitekim oyunların içerisinde kadınlar, genellikle oyunları erkekler için daha da çekici hâle getirmek ama-

cıyla kullanılan öğeler olmaktadırlar (Chip Online, 2008b). Oyun dünyasının, erkek kahramanları ile baş edebilecek niteliklere sahip ilk kadın kahramanı olan Lara Croft, genç erkek oyuncuların ilgisini çekmek için tasarlanmıştı (Bryce ve Rutter, 2006: 28).

Kadınların daha etkin katılımına ilişkin birçok çaba görülse de oyun dünyasının eril yapısı genel bir kabul görmektedir. Nitekim kadınların üçte biri oyunların erkek egemen olduğunu düşünmektedir (Universidad Europea De Madrid, 2006: 42). Bu kabullenme de oyun dünyasındaki baskın cinsiyetçiliğin beslendiği bir kaynak olarak göze çarpmaktadır. Birçok araştırma, interneti erkeklerin oyun, kadınların ise sohbet amaçlı kullandığını (IPSOS, 2009) ve erkek çocuklarının, kız çocuklarına göre interneti daha olumlu bulduğunu ortaya koymaktadır (Özsoy, 2010: 119). Bilecik Üniversitesinde 12-14 yaş grubunda gerçekleştirilen araştırmada, kızların yüzde 60'ının iletişim kurma, erkeklerin yüzde 55'inin ise oyun oynama nedeniyle interneti kullandıkları sonucu bulunmuştur (Star Gazetesi, 2010). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 2001 yılında internet kullanıcılarının çoğunluğunun erkek, üniversite mezunu ve yüksek gelir düzeyine sahip kişiler olduğunu açıklarken, Avrupa Birliği de kadın kullanıcıların oranını yüzde 25 olarak belirtmişti. Latin Amerika'da bu oran yüzde 38'e çıkarken, Japonya'da yüzde 8'e düşmektedir. Bu rakamlar, dünyanın her yerinde kadınların internet ortamında erkeklerin gerisinde kaldığının açık bir kanıtıdır (Bölükbaş ve Yıldız, 2003: 106). En azından dünya genelinde popüler olan oyunlar ele alındığında kadınların geri planda kaldıkları söylenebilir.

Kadınların popüler ya da çok satan oyunlarda az rol almasının nedeni sadece kadınların dijital oyunları erkeklere oranla daha az oynamaları değildir. Kadınlar, başka çeşit oyunlarda ve başka platformlarda oyun oynamayı tercih etmektedirler (Jenkins ve Cassell, 1998: 110). Kadınların yüzde 35,1'i, bilgisayara karşı oynanan Arcade türü oyunları tercih etmektedirler (Universidad Europea de Madrid, 2006: 41). Daha sonra gelen tercihleri yine kendi başlarına oynayabilecekleri sosyal yaşam simülasyonu, The SIMS'tir (GFK, 2006: 50). Oyunların yapısındaki şiddet, kadınların erkeklere oranla dijital oyunlara daha mesafeli durmasına yol açmaktadır (Jenkins ve Cassell, 1998: 8-9). Dijital oyunlardaki sıradanlık, erkeğe göre daha az aktif olan kadınlar için oyunu çekici kılmaktadır (Doğu, 2009: 79). Bir başka neden olarak kadınların, erkekler kadar kazanma dürtüsüne kapılmadıkları da dile getirilmektedir (Brandt, 2008).

Kadınların oyun dünyasında az yer bulmalarının bir diğer nedeni de kadınların ve erkeklerin ekonomik hayata katılımlarının farklı olması ile açıklanmaktadır. Bu yaklaşımlardan birine göre oyun dünyasında donanım

arz ve tercihleri çok hızlı değişmekte, oyunlar da bu sebeple ilk altı ay içerisinde eskimektedir. Dolayısıyla, oyun oynayan çekirdek hedef kitle, teknoloji takip eden genç erkeklerin dışına çıkamamaktadır (Binark vd., 2009: 96). Bir diğer yaklaşımda, kadınların erkeklere oranla daha az gelire sahip olmaları ve dolayısıyla bilgisayar teknolojisini geliştirmeye daha az para harcamaları da bir unsur olarak ifade edilmektedir (Soyseçkin, 2009: 31). Burada değinilen ekonomik sebeplerin kadınların ekonomide daha az yer aldığı ülkeler için geçerli olacağı muhakkaktır.

Bununla birlikte, ekonomide katkıları bulunmayan çocukların dijital oyunlardaki cinsiyet klişesini nasıl algıladıkları üzerine yapılan araştırmalar farklı sonuçlar vermektedir. Kimi araştırmalar, sadece dijital oyunların değil, aynı zamanda televizyon, oyuncak ve filmlerin de bu klişenin oluşmasında rol aldığını ortaya koyarken, bazı araştırma sonuçlarında, çocukların bu algıları kabul etmeyerek kendi tanımlarını oluşturma çabasında oldukları belirtilmektedir (Jenkins ve Cassell, 1998: 93). Bu çeşit bir sonuç üzerine oyunlardaki erkek egemen yapının ekonomik rol ile açıklanmasının yeterli olmadığını söylemek yerinde olacaktır. Aslında oyun dünyasında oyuncuları açıklama çabası ekonomik kriterin akıbetine benzer sonuçlara mahkûm kalacaktır. Mesela, oyuncuların sanal kimlikleri üzerinde yapılacak her araştırmaya kuşku ile bakılması gerekecektir. Bu endişeyi haklı çıkaracak şekilde, internet üzerinden oynanabilen ilk çoklu ortam oyunlarından biri kabul edilen EverQuest'in üyelerin çoğunun seçtiği karakter kendi cinsinde değildi. Kadınların erkek, erkeklerinse kadın karakter seçmesinin sebebi olarak, her iki taraf da, bu seçimlerinin oyun sırasında diğer oyuncularla iletişimde işlerini kolaylaştırdığını söylüyordu (Chip Online, 2008c). Potansiyel suçluların avatar seçimlerinde meyil gösterdikleri suç konusu üzerine yoğunlaşacaklarını söylemek iddialı olmayacaktır. Bu kısa bilgiler ışığında, avatarların yapısı ve işlevi üzerine geniş akademik çalışmalar yapılmasının faydalı olacağı söylenebilir.

Aslında kadınların oyun dünyasındaki nüfuzları çok önceden fark edilmişti. 1980 yılında PacMan ile büyük başarı yakalayan Namco firması, bayan oyuncuların ilgisini fark edince Ms.PacMan (Bayan PacMan) adlı ikinci bir oyun daha çıkartmıştı (Chip Online, 2008a). İspanya'da yapılan araştırmada kadınların yüzde 54'ün düzenli olarak oyun oynadığı saptanmışken (Universidad Europea De Madrid, 2006: 15), bir başka araştırmada 25-34 yaşları arasındaki kadınların yüzde 65'inin dijital oyun oynadığı tespit edilmiştir (NIMF, 2008: 3). Bu bilgilerle kadınların erkek egemen oyun dünyasında daha baskın bir rol peşinde koştuğunu söylemek mümkündür.

Nitekim Türkiye'den kadın oyuncular da uluslararası turnuvalarda boy göstermeye başlamışlardır. Bu oyuncular tarafından Türkiye'de siberlig ve

turnuva talepleri çeşitli zeminlerde dile getirilmektedir (Oyunguru, 2010; Saydam, 2010). Sanal ortam, insanlarla anlamlı hâle geldiğinden ve insanlar pasif tüketiciler değil, aktif kullanıcılar olduğu için, sanal ortam kültürü sürekli bir dönüşüm yaşayacaktır. Nihayetinde bu dönüşüm kadınların da katkısıyla dengelenecek ve bir özgürlük ve eşitlik alanına dönüşebilecektir (Soyseçkin, 2009: 37). Böyle bir değişim, dijital oyuncu kavramının açıklanması çabası içerisinde kadın oyuncuların eksikliklerini giderecek ve mevcut yapının erkek egemen niteliğine son verecektir.

---

[1] Dr. A.Hamit GÜNEŞ, "Dijital Oyunların Güvenlik Bağlamında Yasal ve Yönetsel Düzenleme Sorunları (2012)" başlıklı yüksek lisans tezinden derlenmiştir.

[2] Metaxis, Platon'un, insanın aynı anda iki zıt kutbu barındırdığını anlatmak için kullandığı felsefi terimdir. İnsanın aynı anda sevgi ve nefret, özgürlük ve güvenlik duygularını içermesi bu duruma örnek olarak aktarılabilir.

KAYNAKLAR

Binark, Mutlu; Bayraktutan-Sütçü Günseli ve Fidaner, Işık Barış, (2009), "Dijital Oyun Rehberi Oyun Tasarımı Türler ve Oyuncu", Kalkedon Yayınları, Ankara.

Binark, Mutlu ve Bayraktutan-Sütçü, Günseli, (2008), "Kültür Endüstrisi Olarak Dijital Oyun", Kalkedon Yayınları, İstanbul.

Binark, Mutlu, (2009), "Dijital Oyunlar: Sektör-İçerik ve Oyuncular", *Folklor Edebiyat Dergisi*, Sayı: 50, Cilt:13, 2007/2, ss. 11-23.

Boal, Augosto, (1992), "Games For Actors And Non-Actors", (Translated By Adrian Jackson), Routledge, New York, USA.

Bölükbaş, Kenan ve Yıldız, M.Cengiz, (2003), "İnternet Kullanımında Kadın Erkek Eşitsizliği", *Değişen Dünya ve Türkiye'de Eşitsizlikler – IV. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirisi*, 16-18 Ekim 2003 Sivas, ss.103-112.

Brandt, Michelle, (2008), "Video Games Activate Reward Regions Of Brain In Men More Than Women", *Stanford Study Finds*, 4 Feb 2008, http://www.eurekalert.org/pub_releases/2008-02/sumc-vga020408.php (Erişim Tarihi: 29.09.2011).

Bryce, Jo, Rutter, Jason, (2006), "Understanding Dijital Games", *Sage Publiciations*, California.

Chip Online, (2008a), "Cepte Taşınan Oyun Araçları ve Pacman", 23 Mayıs 2008, (http://www.chip.com.tr/konu/Oyunlarin-tarihi-Cepte-tasinan-oyunaraclarive-PacMan_7035_6.html, Erişim Tarihi: 29.09.2011).

Chip Online, (2008b), "Kadınlar: Ne Onlarla Ne Onlarsız", 21 Haziran 2008, (http://www.chip.com.tr/konu/Hic-bitmeyecek-tartisma-Kadinlar-Ne-onlarlane- onlarsiz_7416_6.html, Erişim Tarihi: 29.09.2011).

Chip Online, (2008c), "Günün Tutkusu: Online Oyunlar", 21 Haziran 2008, (http://www.chip.com.tr/konu/Hic-bitmeyecek-tartisma-Gunun-tutkusuÇevrimiçi-oyunlar_7416_7.html, Erişim Tarihi: 29.09.2011).

Doğu, Burak, (2009), "Bilgisayar Oyunlarına Kültürel Bir Bakış: The Sims 2 Modeli", Folklor Edebiyat Dergisi, Sayı: 50, Cilt:13, 2007/2, ss. 71-89.

GFK, (2006), "Study on Video Gaming Usage And Attitude 2006", GFK Emer Ad Hoc Research, July 2006.

IPSOS, (2009), "İnternet Kullanımı %26'lara Ulaştı!", 23 Eylül 2009, (http://www.ipsos.com.tr/?pid=963, Erişim Tarihi: 29.09.2011).

Jenkins, Henry, Cassell, Hustine, (1998), "From Barbie to Mortal Kombat: Gender And Computer Games", Massachusettes Institute of Technology, USA.

Karaman, M.Kemal ve Mazman, S.Güzin, (2009), "Farklı Akademik Birimlere ve Cinsiyetlere Göre Üniversite Öğrencilerinin Bilgisayara Karşı Tutumları ve Bilgisayar Becerileri", *3th International Computer & Instructional Technologies Symposium*, 07-09 October 2009, March 2010, Karadeniz Technical University Press.

Kentel, Mehmet, (2009), "Akademi Göreve!", http://dijitaloyun.wordpress.com/2009/06/08/ oyunlarda-anlam-arayislari/ (Erişim Tarihi: 29.09.2011).

Kerr, Aphra; Brereton, Pat; Kücklich, Julian ve Flynn, Roddy, (2004), "New Media New Pleasure", Dublin City University, July 2004.

Kır, Gülten, (2008), "İnternet ve Gençlik", Şenocak Yayınları, İzmir 2008.

NIMF, (2008), "13th Annual MediaWise Video Game Report Card", National Institute On Media + The Family, November 25 2008.

Oyunguru, (2010), (http://www.oyunguru.com, Erişim Tarihi: 29.09.2011).

Özsoy, Osman, (2010), "İnternetin Kararttığı Hayatlar", Pozitif Yayınları, İstanbul

Sayar, Kemal, (2008), "İnternet Bağımlılığı", http://www.kemalsayar.com/sayfalar.asp?s=168 (Erişim Tarihi: 29.09.2011).

Saydam, Ali, (2010), "E-Olimpiyatlarda Fırsat Var", Akşam Gazetesi 21 Nisan 2010, http://www.aksam.com.tr/2010/04/21/yazar/17148/ali_saydam/e_olimpiyatlar da_firsat_var.html (Erişim Tarihi: 29.09.2011).

Soyseçkin, İdil, (2009), "Siberuzamda Bir Dünya: Mud'larda Toplumsal Cinsiyetin Şekillenişi", *Folklor Edebiyat Dergisi*, Sayı: 50, Cilt:13, 2007/2, ss. 25-40.

Squire, Kurt D.; Gee, James P.; Helverson, Richard and Shaffer, David Williamson, (2005), "Video Games and The Future of Learning", Wisconsin Center Education Research Working Paper, http://website.education.wisc.edu/kdsquire/tenure-files/23-pdk- VideoGamesAndFutureOfLearning.pdf (Erişim Tarihi: 27.01.2012).

Star Gazetesi, (2010), "İnterneti, Kızlar İletişim Erkekler Oyun İçin Kullanıyor", 7 Şubat 2010, (http://www.stargazete.com/startek/interneti-kizlar-iletisimerkekler-oyun-icin-kullaniyor-haber-242943.htm, Erişim Tarihi: 29.09.2011).

Toffler, Alvin, (1974), *Gelecek Korkusu Şok*, (Çev. Selami Sargut), Altın Kitaplar Yayınevi, 1996, İstanbul.

Universidad Europea De Madrid, (2006), "Women and Videogames Habits and Prefences of The Video Gamers", Laureate International Universities, Aralık 2006, Madrid.

Yıldız, Harun, (2009), "Homo Sapiens'in Boş Zamanı – Homo Ludens'in Sanal Kariyeri", *Folklor Edebiyat Dergisi*, Sayı: 50, Cilt:13, 2007/2, ss. 57-70.

Eyyub Ergin Ercan

DİJİTAL OYUNLARDA ERİL TAHAKKÜM

Giriş

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren günlük hayatın önemli ve git gide vazgeçilmez bir parçası olan teknolojik gelişmelerle birlikte dijital kültür, kendine kültür sistemi içerisinde bir alan oluşturmaya başlamıştır. Bu sahanın ciddi bir kısmını kaplayan dijital oyunlar da sosyalleşme ve küreselleşmeyle beraber toplumla etkileşime girerek sanal bir uzam oluşturmuştur. Bu oyunlar gündelik hayattan bağımsız olarak bireylere sanal bir dünya kurma fırsatı tanımıştır.

Toplumun psikolojik ve kültürel bağlamdaki kimlik algısını yansıtan toplumsal cinsiyet tanımı dijital oyunlar vasıtasıyla gündelik hayattan sanal düzleme taşınmıştır. Çevrimiçi dijital oyunlarda oluşturulan eril ve dişil karakterlerin bireylerin toplumsal cinsiyet tanımlarında önemli bir role sahip olduğu ve psikolojik ve kültürel algılarındaki hayalî eril ve dişil stereotiplerini şekillendirdiği söylenebilir.

Dijital savaş ve strateji oyunları küresel oyun piyasasının hemen hemen yarısını oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalar kadınların oyun eğilimlerinin çoğunlukla bulmaca ve zekâ oyunlarına yönelik olduğunu gösterirken erkeklerin oyun tercihlerini savaş ve strateji temelli oyunlar oluşturmaktadır.

Bu eğilimlerin sebeplerine baktığımızda,

1- Erkekler erilliğin toplumsal beklentilerini oyun dünyasında gösterme imkânı bulmaktadır.

2- Risk almaktan kaçınıp "kız gibi" diye adlandırılmaktan çekindikleri için kendilerini oyunda risk alan, cesur, lider olarak konumlandırmaya zorunlu hissetmektedirler.

3- İdeolojik manada militarist unsurların yansıdığı bir saha olan savaş ve strateji oyunları erkeklik ideolojisine yakın görüldüğünden ve erkeklerin militarizme meyyal oluşundan hareketle bu tip oyunları içselleştirmede zorluk yaşamamaktadırlar.

4- Silah, balta, bıçak vb. savaş aletlerinin geleneksel olarak erilliği simgelemesi.

5- Duygusallıktan uzak durma ve korkusuz olma çabası.

6- Oyunların simülasyonunda erkeklere kontrol edici, kurtarıcı, aktif; kadınlara ise yardımcı, kurtarılmayı bekleyen pasif rolün biçilmesi.

7- Erkekler, koruma içgüdüsünü sahiplenerek "öteki"ler üzerinde tahakküm oluşturma fırsatı bulmaktadırlar.

Hegemonik Erkekliğin Oyunlarda Tesisi

Hegemonik erkeklik kavramı ilk kez 1985'te Tim Carrigan, Bob Connell ve John Lee tarafından Antonio Gramsci'nin hegemonya kavramıyla toplumsal cinsiyet alanındaki iktidar mücadelesini izah etmek amacıyla kullanılmıştır. Carrigan'a göre hegemonik erkeklik "belirli erkek gruplarının güç ve zenginliği nasıl elde edip, muhafaza ettikleriyle, eril tahakkümün meşrulaştırılmasıyla ve erkekliğin yeniden üretilmesiyle" alakalıdır.[1] Bu tanımda yer alan güç ve zenginliğin elde edilmesi olgusu savaş ve strateji oyunlarının rekabetçi, emir verici doğasıyla oyunculara çekici gelmektedir, oyun seçiminde etkili olmaktadır. Oluşturulan eril kahramanlar teknik-stratejik hamle oluşturma mekanizmasında lider rol oynayarak eril tahakkümün sanal uzamdaki tezahürünü oluşturmaktadır. Oyuncu böylelikle günlük hayatında gerçekleştirdiği veya gerçekleştirme çabasında olduğu eril tahakkümü siber alanda da tekrar üretebilmekte, toplumsal kimlik algısını bu alana da yansıtabilmektedir.

R.W. Connell'a göre şiddet, erkekler için ayrıcalık savunusu, üstünlük iddiası veya avantaj sağlama vasıtasıdır.[2] Şiddeti, savaş ve strateji oyunları temelinde düşündüğümüzde erilliğin şiddetin kullanım şekilleri değişse dahi sağlanmaya çalışıldığı aşikârdır. Gerek silah, tüfek, balta, kılıç vb. savaş aletleriyle gerek yok etme, hükmetme gibi eylemlerin oyunlar tarafında karşılanmasıyla şiddet sanal uzama taşınmaktadır ve erkeklik hegemonyasının tesisinde araç olarak kullanılmaktadır.

Erkeklik hegemonyasının oyun içerisinde muhafazası ise farklı sudur etmektedir. Oyunlarda tanımlanmış cinsiyet rolleri, semboller, hâkim oyun dili ve tercih edilen argo, küfür içeren kelimeler bu hegemonyayı muhafaza etmekle birlikte sanal kimliğin tekrar üretiminde de tetikleyici bir mekanizma olma özelliğine sahiptir.

Erkekliğin Sanal Düzlemde Tekrar Üretimi

> Fiziksel bir gerçekliğe gereksinim duymadan insanlar yeni mekânlar, yeni roller ve yeni kimlikler yaratabilir." [3]

Belirlenmiş erkek rolleri, stereotipleri ve davranışlarının oyun karakterlerine yansıyışı ve onunla karşılaşan erkek oyuncu tipinin bu karakterle kendini çoğu zaman sorunsuz özdeşleştirebilmesi; buna karşılık kadın oyuncu tipinin oyun karakterini içselleştirememesiyle savaş ve strateji türündeki oyunlardan uzak kalışı bu kategorideki oyunların erkek tekelinde kalmasına sebep olmuştur.

Battlefield ve Call of Duty gibi çevrimiçi savaş oyunlarıyla Age of Empires, Rise of Nation gibi gerçek zamanlı strateji oyunlarını incelediğimizde, oyun karakterlerinin çizimleri kurgunun hikâyeye aktarılışındaki serüveni, oyuna hakim olan emredici ve zaman zaman küfür ve argo içeren oyun

dilinin var oluşu bu tip oyunların genellikle erkek oyuncu tipine hitap etmesi ve erkek oyuncu tipinin de bu tür oyunlardaki beklentisiyle açıklanabilir. Hâl böyle olunca, erkeğin sınırlı sayıdaki kadın profili ve "öteki" erkek profili üzerinde tahakküm kurmasına zemin hazırlamaktadır. Çevrimiçi oyun alanının kendisine ait olduğu bilinciyle hareket eden erkek oyuncu profili, oyun kahramanına atfedilen sınırsız güç, ölme durumunda yeninde yaratılma, ana hikâyenin kahraman etrafında şekilleniyor olmasıyla eril tahakkümünü sanal uzama taşımakta, muhafaza etmekte ve yeniden üretebilmektedir.

Pierre Bourdieu habitus kavramını açıklarken oyun metaforunu kullanır. Onu bir tür oyun hissiyatına, oyunun geleceğini okumaya ve bekleme tarzına benzetir.[4] Bourdieu'nün habitus kavramını eril tahakkümle birlikte sanal uzamda düşündüğümüzde oyunun yapım aşamasından itibaren toplumsal kodlarla, oyuncu yaratımıyla, oyun hikâyeleriyle ve hâkim oyun dili ile sanal habitus en başından beri eril bir tahakkümün etkisiyle çevrelenmektedir. Oyunun yaratım aşamasından oynanma sürecine geçtiğimizde ise daha önce de belirttiğimiz sanal erilliğin muhafazasını ve yeniden üretimini görüyoruz. Böylece erkek oyuncunun sanal toplumdaki pratikleri ve kodları içselleştirmesi kadın oyuncu profiline nazaran daha çabuk ve kolay gerçekleşmektedir.

Bu muhafaza ve yeniden üretim yine risk üzerinden kendini kanıtlama eylemiyle de gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Oyunlardaki rekabet ortamının buna müsaade etmesi ve risk almanın eril bir özellik olarak addedilmesi dolayısıyla erkek oyuncular sürekli buna yönelmekte, kendisini kanıtlamaya, erilliğini vurgulamaya çabalamaktadır. Bu sebeple kavga, meydan okuma, kafa tutma, liderlik savaşı ve cesaret gösterimi performansları erkekliğin tesisi ve muhafazası açısından hem mühim hem kritik bir konuma sahiptir. Erkek oyuncu bu performansını sergilemekte herhangi bir zorlukla karşılaşmadığı sürece bununla sanal erilliğini diri tutabilirken; bu performansındaki düşüş, sekteye uğramayla birlikte "öteki" olma korkusuna sahip oluşu da oyuncunun eril hegemonyası açısından tehlike arz etmektedir.

Artan Kadın İlgisi, Oyunların Feminizm Karşısındaki Duruşu ve Erkekliğin Sorgulanması

1990'lara kadar "makinelerle ilgili bilgiye sahip, rasyonel, nesnel ve duygusallıktan uzak olmak erkeklere atfedilirken, daha az rasyonel, nesnel ve daha fazla duygusal yaratıklar, teknik konularda iyi olmaları beklenmeyen kadınlardı."[5] 1990'lı yıllardan itibaren feminist hareketlerin, medyanın ve diğer faktörlerin etkisiyle kadınların kamusal alanda kendine daha fazla yer açma çabalarıyla dijital oyun kültürünün de bir değişime, yeniden yapılanmaya gittiğini görüyoruz. Savaş ve strateji oyunlarının oyuncu profilinin yıllara göre cinsiyet dağılımı

esas alındığında kadın oyuncu profilinin nicel olarak artış gösterdiği, bu erkek egemen alanda eril tahakkümün sorgulandığı, yeni çıkan oyunlarda daha fazla kadın karakter çizimiyle oyun karakterlerinin cinsiyet dağılımının değiştiği gözlemlenmektedir. Bu bakımdan etki alanı gün geçtikçe artan feminist hareketlerin dijital oyun kültürünü de dolaylı yoldan etkilediği söylenebilir. Savaş ve strateji kategorisindeki oyunlarda kadın oyuncu sayısının artma sebepleri ise henüz netlik kazanmamıştır, bilinememektedir. Bu artışla yani sanal erilliğin sorgulanmaya başlamasına karşı erkek oyuncu profilinin reaksiyonu iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada bu gerçek görmezden gelinerek hâlihazırda elde edilmiş erkek tekelinin sarsılmayacağı varsayılmış, ikinci aşamada ise mevcut hegemonyadaki güce güvenilerek bu durumun dijital oyunlardaki sanal tahakküme karşı bir tehlike arz etmediği algısının oluştuğu görülmüştür.

Piyasaya son yıllarda sürülen savaş-strateji oyunlarında daha fazla yer verilen kadın karakterlere, kahramanlara kimi çevrelerce "kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik bir adım" olarak bakılsa da aksi kanaatin mevcut olduğu çevrelerde "oyunlara yönelik erkek ilgisini diri tutmak için oyun yapısına eklemlenen farklılık, çeşitlilik" algısı bulunmaktadır.

Dijital Oyunlarda Eril Tahakküm Örnekleri

Dijital savaş ve strateji oyunlarına karakter bazlı baktığımızda, çizilen eril karakterlerin militarist ideoloji bağlamında ve bir kahramanın taşıması gerektiğine inanılan özellikleri taşıdığını görüyoruz. Karakterlerin boy-kilo orantısından göz rengine kadar taşıdıkları her nitelik bilinçli bir karakter yaratımından bahsetmemize sebep olmaktadır. Bu bölümde aksiyon-strateji kategorisinde yer alan Hitman serisinin ana karakteri "Agent 47"yi[6], savaş - aksiyon türündeki Half Life serisinin başkarakteri "Gordon Freeman"ı ve bir savaş-strateji oyunu olan Call of Duty Advanced Warfare'in ana karakterlerinden "Jonathan Irons"ı inceleyeceğiz.

Agent 47: Ajan 47, genetiği değiştirilerek klonlanmış, mükemmel insan niteliklerine sahip, bir teşkilatın gerçekleştirdiği suikastların tetikçisidir. Fiziki görünüşü itibariyle Ajan 47 kazınmış saçlarıyla, mavi gözüyle, siyah takım elbisesi ve kırmızı kravatıyla, siyah eldiveniyle toplum beklentilerince karizmatik, korkulan, güç sahibi imajı çizmektedir. Karşılaştığı olaylar karşısındaki soğukkanlı tutumu, sezgileri ve çevresini gözleme yeteneği bakımından da mükemmel erkekliğin stereotip özelliklerini bünyesinde bulunduran Ajan 47 karakteri, gücüyle ve zekâsıyla da bu mükemmelliğini gözler önüne sermektedir. Gerçekleştirdiği suikastların tamamının üst düzey kişilere olması karaktere atfedilen gücün, zekânın pekiştirilmesinde önemli bir yere sahiptir. Hitman serisi senaryosuna baktığımızda oyun kurgusunda aşk, sevgi gibi duygulara

yer verilmediğini görüyoruz. Bu durumun sebebi olarak Ajan 47'nin insani duygulardan uzak bir klon olduğunu da söyleyebiliriz yetiştirilirken aldığı eğitimler ve tecrübeleri dâhilinde öğrenilmiş bir duygusuzluk olduğunu da. Bu açıdan Hitman'ın cinsel kimliğinin okul, eğitim gibi toplumsal çevre dinamiklerince kazandırıldığını görüyoruz. Serinin bütün oyunlarında kadın karakterler, ana karakter etrafına yerleştirilen yardımcı karakter imajından öteye gitmiyor. Ajan 47'ye karşı belirli duygular hisseden kadın karakterlerin bu hislerinin Hitman'ın korumacı, maço, sert ve otoriter erkeklik özelliklerinden kaynaklandığını görüyoruz. Bu minvalde Ajan 47'nin belirlenmiş erkeklik rolleri dâhilinde oluşturulduğunu ve erkek kullanıcı profilinin eril tahakkümü dijital alanda sergileyebilmesi için bir vasıta olduğu kanısına varabiliriz.

Dr. Gordon Freeman: Dr. Gordon Freeman, Half Life'ın gezegenler arası senaryosunda fizik uzmanı bir doktordur. Elinde, vazgeçilmez levyesiyle oyunun kurgusunun başkahramanı durumundadır. Dr. Gordon'un fiziki özelliklerine baktığımızda gözlüklü, kızıl top sakalıyla orta yaşlı, atletik vücutlu bir doktor imajı çizmektedir. Hem doktor olması hem de vücut yapısından kaynaklı savaşın, çatışmanın, şiddetin içinde olması hasebiyle zekâ ve gücü bir arada barındırması Dr. Gordon'un eril tahakküm simgeleri göz ardı edilmeyerek çizildiğini göstermektedir. Oyun kurgusuna dönecek olursak silah toplama, yaratık öldürme, parçaları birleştirme yoluyla strateji izleme gibi eylemler Gordon'un hem zekâsını hem gücünü kullanmasını gerektirerek bu eril karakterin toplumsal cinsiyet kimliğini tekrar üretip muhafaza etmesini sağlıyor. Oyundaki en dikkat çekici dişil karakter ise Alyx Vance'tir. Aralarında yaklaşık 20 yıl yaş farkı olmasına rağmen asistan rolündeki Alyx, Gordon'a karşı hisler besliyor. Burada savaş ve strateji oyunlarının genelinde olduğu gibi bir dişil karaktere asistan rolü verilmesi de eril tahakküm açısından eril kimliğin ötekiler üzerinden kurgulanmasını gerçekleştirmesiyle açıklanabilir. Ayrıca Alyx'in Dr. Gordon'a olan sadakati ve doktorun sözüne olan itibarı bu noktada Gordon Freeman'ı hükmeden, emir veren; Alyx'i de korunmaya ihtiyacı olan, söz dinleyen karakter rolüne iterek eril hegemonyayı güçlendiriyor. Dr. Gordon'un kahraman olarak tanımlanırken ona atfedilen "silent - protagonist" yani sessiz kahraman oluşu ve duygularından ziyade aklını ve gücünü kullanması karakter bağlamında geleneksel eril bir karakter oluşunu ortaya çıkarıyor.

Jonathan Irons: Jonathan Irons, Call of Duty serisinde yer alan Advanced Warfare isimli oyununun antagonist, yani kurgu gereği ana karakteri engellemekle yükümlü karakteri. Kevin Spacey tarafından canlandırılan bu karakterin dikkate değer özelliklerine baktığımızda, giyimine kuşamına dikkat eden, ilerlemiş yaşına rağmen atletik sayılabilecek bir vücuda sahip olan, zeki, kural koyucu, otorite sahibi ve lider bir kişilikle karşılaşıyoruz. Bu bağlamda Irons

genç ve orta yaş erkek oyuncu profili için saygı duyulan bir kötü karakter. Oyun senaryosu gereği oyunun ana karakteri olan Mitchell'ı saflarına çekmesiyle ikna kabiliyetinin başarısına tanık oluyoruz. Eril tahakküm nosyonlarından biri olan ikna ve rızayı bu noktada Irons'la özdeşleştirebiliriz. Ayrıca Irons karakteri, Kevin Spacey'in "House of Cards" dizisindeki Frank Underwood karakteriyle de benzerlik taşıyor. Kötünün karizması ve çekiciliği erkek oyuncu profilinin oyuna adapte olmasını da kolaylaştırıyor. Karşısında tam kapasitesiyle kendini savunduğuna adamış bir kötü karakterle giriştiği savaşta erkek oyuncu ana karakter olan Mitchell'ı kendinde içselleştirebiliyor. Jonathan Irons, bölümler arası geçiş videolarından birinde senaryo gereği BM'de konuşur. Konuşma metni, Irons'ın jest ve mimikleri, ses tonu ve kullandığı üslup; toplumca belirlenmiş mükemmel erkek, lider erkek, otoriter erkek kalıplarına uymakla birlikte Irons'ta ete kemiğe bürünerek erkek oyuncu profilini etkilemektedir.

Sonuç Yerine

Günümüzde çoğunlukla erkeklere ait alan olarak görülen dijital oyun sahasının savaş ve strateji temalı oyunlarına baktığımızda baskın erkek hegemonyasına rastlamaktayız. Bununla birlikte eril tahakküm kendi baskınlığını pratiğe dökmek için bir öteki de bulabiliyor. Oyunlara yönelik artan kadın ilgisi, henüz savaş ve strateji türündeki oyunlardaki eril tahakkümü yıkabilecek düzeyde olmadığından erkek oyuncu profili bu karşıtlığı eril kimliğini kendi lehine, yeniden üretmek için kullanabiliyor. Oyunlar genelinde yaratılan karakterlerin yine çoğunluğu toplumca belirlenmiş erkeklik rolleriyle, erkek stereotipiyle uyum sağlamakla birlikte bu durumu muhafaza edip yeniden üretmesini de sağlayacak bir zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda oyun senaryoları, kullanılan oyun ekipmanları, semboller ve simgeler bu hegemonyanın devam ettirilebilmesi için hazırlanmakta ve amacına ulaşmaktadır. Ataerkil toplum düzeninin yoğun olarak görüldüğü topluluklarda bu oyunların içselleştirilmesi ve oyunlara adapte olmak kolaylıkla sağlanmaktadır. Toplumsal kimlik tanımları da toplumsal sahadan sanal alana geçtikçe yeniden şekillenmekte, kısmen genişlemekte ve böylece yeni bir kavram olarak sanal erillik oluşmaktadır.

---

[1] Carrigan, Tim, Bob Connell, and John Lee. "Toward a new sociology of masculinity." *Theory and society* 14.5 (1985): 112

[2] Connell, Robert William, and Raewyn Connell. *Masculinities*. Univ of California Press, (2005.): 95

[3] Douglass, Dennis Waskul Mark. "Cyberself: The emergence of self in on-line chat." *The Information Society* 13.4 (1997): 375-397.

[4] Bourdieu, Pierre. "Habitus." *Habitus: A sense of place* 2 (2005): 43-49.

[5] Edwards, Paul N. "The army and the microworld: Computers and the politics of gender identity." *Signs* 16.1 (1990): 102-127.

[6] Jakobsen, Thomas. "Advanced character physics." *Game Developers Conference*. (2001)

Şahin Bayzan*

İNTERNET VE ÇOCUK/DİJİTAL YERLİLERİN İNTERNET MACERASI DİJİTAL YERLİLERDEN ÖNCEKİ SÜREÇ

Eğer şu an bu yazıyı okurken "Bizim zamanımızda yani eskiden internet mi vardı?" diyorsanız, bilmelisiniz ki günümüz internet dünyasına alışmaya ve sizin zamanınızda olmasa da şimdi var olan ve sizin tanımaya çalıştığınız internet için dijital bir göçmen olduğunuz kesin. Eğer sabah uyandığınızda e-postanıza göz atıyor, sosyal medyada sizi kimlerin beğendiğine, paylaştığınız bir yazı ve resme kimlerin yorum yazdığına bakıyorsanız internet dünyasının dijital yerlisi olduğunuzdan emin olabilirsiniz. Doğduklarında internetin olmadığı fakat sonradan internetle tanışan ve onu öğrenmeye çalışanlara dijital göçmen, doğduğunda kendisini internetle iç içe bulan, yani dijital çağın "içine" doğan bireylere dijital yerliler denilmekte.

Çocuklarınız "Bizim zamanımızda bilgisayarlar, cep telefonları yoktu" diyen dedesine, "Peki nasıl internete bağlanıyordunuz?" diye sorular soruyorlarsa bilmelisiniz ki çocuğunuz, tartışmasız dijital çağın bir yerlisi, bireyidir. İnternet başta olmak üzere teknolojiyle ve teknolojik aletlerle büyüyen, hayata karşı farklı bir yaklaşım sergileyen dijital yerliler, teknolojiyle o kadar iç içedirler ki bazen kullandıkları kavramın ne demek olduğunu yine kendilerinden öğrenmek gerekmektedir.

Bu durum, yetişkinin kendisini eksik ya da suçlu hissedeceği bir yargıya neden olmamalıdır. Çünkü dijital yerliler teknolojiyle o kadar iç içedirler ki, çoğu zaman internet ya da teknolojik cihazlardan mahrum kaldıklarında kendilerinde bir şeylerin eksik olduğu hissine kapılırlar. 1990'ların sonundan başlayarak 2000'li yıllarda iyice belirginleşen bu ayrışmaya nasıl varıldığı, ebeveyn-çocuk ilişkisinin anlaşılması açısından bilinmesi gereken bir süreç olarak görülebilir.

Teknolojik açıdan gelinen noktayı iyi anlayabilmek için, 1980 öncesini, yani Prensky'nin dijital göçmenlerinin dönemini hatırlamak gerekecektir. Elbette hiçbir şey bir anda olmuyor, bir şeylerin oluşması için bir zamana,

* Dr. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu İnternet Daire Başkanlığı

zaman içinde de süreçlere ve belirli aşamalara gerek vardır. Bu, ana rahmine düşen bir ceninin gelişmesine, sonra zamanı ve vakti gelince daha önce hiç bulunmadığı yabancısı olduğu dünyaya gözlerini açmasına, bebeklikten çocukluğa, çocukluktan gençliğe, gençlikten yetişkinliğe, yetişkinlikten ihtiyarlığa doğru devam eden ve inanan bir insan için ölümle başka âlemlere yelken açan bir serüven, yolculuk olarak düşünülebilir. İnsanlar yaşlanıyorlar ve çoğu zaman arkalarında çocuklarını bırakarak göç edip gidiyorlar. Teknolojik gelişmeler ve teknolojik aletler için de durum aynıdır. Onlar da zamanla yaşlanıyorlar ve yerlerini yeni nesil teknolojilere, aygıtlara bırakıyorlar.

1950'li yıllar soğuk savaşın çok yoğun olarak yaşandığı yıllardır. ABD ve Rusya ekseninde gelişen ama kazananı olmayan soğuk bir savaş dönemini içeren bu yıllarda her iki ülkenin birbirlerine üstünlük kurma çabası, birbirlerine gözdağı verme isteği ve bunları gerçekleştirmek için başlayan uzay yarışı, bugün yaşanan teknolojik gelişimi tetikleyen başlıca dinamiklerdir. Savunma refleksi ile iki ülkenin teknolojik açıdan birbirine üstünlük kurma çabaları, bu çabaların getirdiği uzaya uydu fırlatmalar ve bu uyduların iletişim amaçlı kullanmaya başlanmasının iletişimdeki gelişmelerin ve bir anlamda internetin ayak sesleri olduğunu söylemek yanlış olmasa gerek. Vurgulanması gereken, bu yıllarda iletişim olanaklarının son derece kısıtlı olduğudur. Yazılan mektuplar alıcıya haftalar sonra ulaşmaktadır.

İlk internet fikrinin de soğuk savaşın hız kesmeye başladığı 1960'lı yıllarda ortaya çıkmaya başladığını ve bu yönde özellikle ABD savunma bakanlığı ve bazı ABD üniversitelerinin geliştirdiği projelerin bu fikrin gerçekleşmesinde ve günümüz internetinin bir anlamda temelini oluşturmasında etkili olduğunu görmek mümkündür. Hatta 1961 yılında Leonard Kleinrock tarafından kaleme alınan "Information Flow in Large Communication Nets" adındaki makalenin internet fikrinin ilk ortaya atıldığı makale olduğu kabul edilmektedir. Sonrasında ise çalışmaların domino taşları gibi birbirini etkilediği ve adım adım gelişmelerin yaşandığı bir döneme girilmiştir. Önce iki nokta arasında gerçekleşen haberleşme, mesaj gönderme ve sonrasında bu haberleşme ağına dâhil olan başka sistemler ve daha başka teknolojik gelişmelerle, git gide büyüyen karmaşık bir iletişim ağı örülmeye başlanmıştır.

Soğuk savaşın sona erdiği yıl olarak kabul edilen Kasım 1989'da Berlin duvarının yıkılmasıyla birlikte askerî amaçlı çalışmaların önemini yitirmeye başlaması ve o zamana kadar yapılan çalışmalarla bir noktaya getirilmiş olan sistemlerin özel kuruluşlarca kullanımına karar verilmesi internetin sivil bireylerin hayatında yerini alması açısından önemli bir dönemeçtir. Sivil amaçlı kullanıma geçilmesi kolay olmamış olsa da 1991 yılında, internet sayfalarına dünyanın her yerinden ulaşılmasını sağlayan World Wide Web

(WWW) teriminin tanımlanması ve WWW ile tüm dünya için bilgisayar ağı kullanımına ilk fakat devasa bir adım atılması sağlanmıştır.

1990'lı yıllarda her ne kadar bu gelişmeler yaşanıyor olmuş olsa da bu yıllarda doğanlar dijital yerliler olarak kabul edilmeyebilir. Fakat Nisan 1993 ayında Türkiye olarak –dar kapsamlı da olsa– bu ağa yani internete dâhil olunması bir kilometre taşı olarak kabul edilebilir. Türkiye açısından değerlendirildiğinde bu tarihten sonra doğanlardan bazılarını doğduğunda internetle tanışan bir nesil olarak kabul etsek de, herkesin tam olarak sahip olmadığı bir imkândan bahsedildiği unutulmamalıdır. Oysa 1995 yılından sonra doğanlara "Evet, bu çocuklar Türkiye'nin ilk dijital yerlilerindendir." demek yanlış olmaz.

Dijital Yerlilerimizin Aktiviteleri

İnternet, dijital göçmenlere, önceki yıllarda yaşadıkları deneyimlerine, karşılaştıkları zorluklara, güçlüklere, imkânlara, fırsatlara bakıldığında birçok yenilik ve kolaylıklar getirmiştir. Bu durum dijital göçmenler için her ne kadar yeni olarak kabul görse de, dijital yerliler için olağan bir durum olarak kabul görmektedir. Çünkü dijital göçmenlere göre bir şeyin yeni olması, daha önce böyle bir teknoloji ile karşılaşmayıp buna sonradan sahip olmak ya da bunun sonradan ortaya çıkmış olması anlamına gelmektedir.

Hâlbuki 2000'li yıllarda doğan çocuklar için internet, akıllı telefonlar, oyun konsolları, laptoplar, iPadler ve daha birçok teknolojik aletlerin varlığı çok doğal ve olması gereken bir hak olarak algılanmıştır. Teknolojinin eksikliği, bu çocuklar tarafından anormal bir durum olarak kabul edilmektedir. Yetişkinler "vay be teknoloji nereye gidiyor" diyerek hayretlerini ifade ederken, onlar bunu olması gereken bir süreç olarak görüyor ve o yeniliğe çok kolay adapte oluyorlar. Bir anne babanın çocuğunun ilk öğretmeni olduğu sözü ne denli doğru kabul edilse de, yaşanan yoğun teknolojik gelişmeler karşısında gelişen dijital okuryazarlık konusunda çocukların ve gençlerin anne babalarının öğretmeni olduğunu kabul etmek gerekiyor. Nitekim anneler ve babalar, çoğu zaman internet başta olmak üzere teknolojik yenilikler, teknolojik aygıtlar konusundaki bilgi eksikliklerini çocuklarından duyuyor, onlara sorarak öğreniyorlar. Hatta anne babalar çoğu zaman, "Yaa anne, yaa baba bunu da mı bilmiyorsun" gibi sitem içeren hayret cümleleri de duyabilmektedir. Çünkü dijital hayatın getirdiği noktada anne babalar, çocuklar tarafından dijital cahiller olarak kabul ediliyor. Anne babalar teknolojiyi kavrama ve uygulama noktasında emekleme çabalarında iken çocuklar âdeta emekleme safhasını doğrudan geçerek doğar doğmaz yürümeye, hatta koşmaya başlıyor.

Bununla birlikte, bu manzara, dijital yerlilerin her şeyi doğru bildiği anlamına gelmemektedir. Dijital yerliler, bilgi olarak yetişkinlerden önde olmakla beraber, her yaptıkları, her aktiviteleri, her maceraları her zaman istedikleri gibi mutlu sonuçlanmayabilmektedir. Tıpkı yetişkinlerin çocukken izledikleri filmlerde filmin sonunun hep mutlu bitmesini, sevenin sevdiğine kavuşmasını, kötünün de hak ettiğini bulmasını bekleyip, istemediği bir son üzerine üzüntü yaşayıp mutluluğunu geçici de olsa kaybetmesi gibi, dijital yerlilerin bu bilgi avantajından kaynaklanan özgüvenleri, onlara hayal kırıklıkları yaşatabilmektedir.

Günümüzde interneti ve teknolojik aletleri kullanan dijital yerliler çok iyi bildikleri fakat aşırı güvenin, belki de iyi niyetin verdiği bir duyguyla hareket ederek internet kaynaklı tatsızlıklarla olumsuzluklarla karşılaşabilmektedir. İyi bilinen bir şeyin kişiyi her zaman iyi şeylerle karşılaştırmadığı gerçeği, dijital yerliler ve internet arasındaki ilişkide birçok kez somut örneklere dönüşebilmektedir. Yapılan araştırmalar, gençlerin interneti kullanma amaçlarının başlıcalarını ödev yapmak, merak ettikleri konuyu araştırmak, sohbet etmek, sosyal paylaşım platformlarını kullanmak, e-posta göndermek ve almak, oyun oynamak, film izlemek, müzik dinlemek gibi çok çeşitli aktiviteler olarak ortaya koymaktadır. Bunlar normal karşılanması gereken ve genç olmanın getirdiği ihtiyaçları karşılayan nedenler olarak değerlendirilmelidir. Fakat bu amaçlara zaman zaman risk içeren yollardan ulaşılabilmektedir. İnternet ortamında hangi mecralarda gezinildiği, kimlerle arkadaş olunduğu, hangi oyunlar oynandığı, hangi filmler ve videolar izlendiği, bu risklerin çeşidini ve dozunu belirleyen etkenlerdendir. Bir çocuk söz konusu olduğunda, anne babanın da bu yolların güvenliğinden sorumlu olduğundan söz etmek mümkün olabilir mi?

Belki bu durum çocuğun ya da gencin özel hayatına karışmak gibi görülebilir ve normal karşılanmayabilir. Fakat başta internet olmak üzere, gelişen teknolojinin, çocukları henüz hazır olmadıkları çağlarda, karşılaşmamaları gereken aşırılıklarla karşılaştırdığı söylenebilir. Bu aşırılıklar, cinsellik, psikoloji, şiddet gibi, çocuğun gelişim evrelerinde hassasiyet gösterilmesi ve bilinçlendirilmesi gereken konularda çocuğun kontrolsüz ve sağlıksız bir alışkanlık ya da benimseme duygusu yaşamasına neden olabilmektedir. Bu durumda çocuğunun bedensel ve ruhsal gelişiminde sorunlar yaşanması beklenebilir. Özellikle, kendi zevkini tatmin maksadıyla küçük yaş gruplarını hedef alan art niyetli insanların varlığı, konuyu anne babalar için daha dikkat çekici bir noktaya taşımaktadır.

Bir gencin veya çocuğun internet ya da mobil aygıtlar yoluyla yaşadığı olumsuzluklardan ya da başkalarına yaşattığı olumsuzluklardan anne-baba-

ların da sorumlu olduğu ileri sürülebilir. Hiçbir anne babanın, çocuğunun ne gerçek hayatta, ne de sanal internet hayatında olumsuzluklarla karşılaşmasına ya da kendi çocuğunun başkalarına olumsuzluklar yaşatmasına razı olacağı kabul edilen bir norm olarak değerlendirilemez. Fakat dijital göçmen rolündeki çoğu anne-baba, çocuklarının cep telefonu veya internet yoluyla başkalarıyla alay etme, başkalarına isim takma, başkalarını tehdit etme veya korkutma, başkalarının rızası olmadan onların resimlerini yayımlama, başkalarının şifrelerini ele geçirip karşı tarafa zarar verme, başkalarının onurlarını rencide edip onları küçük düşürme gibi günümüzde siber zorbalık olarak da adlandırılan faaliyetler içerisinde olduğundan ya da kendi çocuklarının bu tür olumsuzluklara maruz kaldığından habersiz olabilirler.

Çocukların masum olduğu ve korunmaya muhtaç olduğu kabul edilir. Onların iyi niyetini suiistimal etmeyi tatmin yolu ya da meslek gören kötü niyetli kişiler için çocukların korunmaya muhtaç olmaları, korunmasız oldukları anlamına da gelmektedir. Böyle bir tehdit karşısında çocuklarını korumak için tedbirler alan anne ve babaların, sanal ortamda da aynı tehlikenin var olduğundan haberi olmaması, çocukların içinde bulundukları riski artırmaktadır. Anne babanın dijital cehaleti ve çocuğunu kırmaktan çekinmesi, çocuğun iyi niyeti ve aşırı özgüveni, zaman zaman mağduriyetlerin yaşanmasına da zemin hazırlayabilmektedir. Anne baba ve çocuk arasında iletişim kanallarının kapalı olması, bu mağduriyetin daha büyüyüp bir felaketle sonuçlanmasına dahi sebep olabilmektedir.

Anne babaya düşen, çocuğunun internet maceralarında ona destek olmaktır. Onları hem yalnız bırakmamak, hem de özgür bırakarak kendilerine güvenildiğini göstermek önemlidir. Bu davranış, somut ve herkesçe kabul edilebilecek bir örnekle şöyle açıklanabilir: Anne baba çocuğunun elinden tutar, yaya geçidine yaklaşır ve çocuğuna şu bilgileri aktarır. "Bu trafik ışığı, kırmızı yandığında bekleyeceksin. Yeşil yandığında ise karşıya geçeceksin. Karşıya yaya geçidinden geçeceksin. Ama ışık yeşil yansa bile, yola çıkmadan önce yolu yine de kontrol edeceksin. Çünkü bazı araçlar trafik kurallarına uyma konusunda sorun yaşayabiliyorlar. Araçların durduğundan da emin olunca karşıya geçeceksin." Bir anne baba, henüz temel öğretim yaşındaki çocuğuna bu bilgileri verdiği hâlde, çocuk belli bir yaşa gelene kadar, karşıdan karşıya geçerken çocuğuna eşlik etmek isteyecektir. Elini ya tutacak, ya da çocuğunun hissetmeyeceği kadar uzak ama ihtiyaç duyduğunda anında elini yakalayacağı bir mesafede bırakacak ve çocuğunun karşıdan karşıya sağlıklı bir şekilde geçtiğinden emin olmak isteyecektir. Bu kuralları içselleştiren çocuğun, trafik kurallarına daha çok dikkat edeceğini ve kendini korumayı öğreneceğini düşünecek ve anne baba olarak üzerine

düşeni yaptığı duygusuyla huzur bulabilecektir. Elbette bu eğitim belirli bir yaşa kadar sürebilecektir. Yine, her türlü kurala çok iyi uyulsa bile, bazen trafik canavarları ile karşılaşma riski daima olacaktır. İnternet trafiğinde çocuğun durumu da tıpkı bu örnekteki çocuğun durumuna benzemektedir.

Yukarıda verilen örnekte yer alan anne babaya ait birkaç özelliği aşağıya şöyle sıralayabiliriz:

- Aile içindeki yaşantıda çocuklarımıza saygı duyuyor ve onlara güveniyor muyuz?
- Kendilerini ifade etmelerine, kendilerini ispatlamalarına ve yaşadıklarını özgürce anlatmalarına fırsat veriyor muyuz?
- Onlarla bir anne-baba olmakla birlikte yeri gelince bir arkadaş gibi olabiliyor muyuz?
- Yaşantımızla onlara örnek olabiliyor muyuz?
- Yaşadıkları sorunları bizlerle paylaşmalarını kolaylaştıracak ortamı onlara sağlıyor muyuz?

Bu sorular, eğitimin diğer ayağı ile ilgili olduğu için önemlidir. Eğer anne baba çocuğuna kendini ifade etme, kendini ispatlama, yaşadıklarını özgürce anlatma fırsatı vermezse, çocukların bunları internet ortamında kendilerine bu fırsatı verenlerle paylaşmaları çok doğal bir tercih hâline gelecektir. Buradaki risk, kimlerle paylaştıkları olacaktır. İnternetin dağınık ve kontrolsüz ortamında, tıpkı trafik canavarı gibi, bir internet canavarı ile karşılaşma riski bulunmaktadır. Anne babanın, çocuğu kendini ifade etme, kendini koruma, olumsuzluklarla başa çıkma gibi becerileri kazandığında çocukları için duyacakları endişe de asgariye inecektir. Tıpkı ehliyetini alıp trafiğe çıkan çocuklarına karşı geliştirdikleri güven duygusu gibi, internet karşısında da çocuklarına güven duyacak, beraberce teknolojinin risklerinden korunup nimetlerinden faydalanacaklardır.

Burada akla gelen soru, çocukların internet trafiğine yalnız başına çıkmaları için ehliyet yaşının kaç olacağı olabilir. Bu yaşın her aile ve her çocuk için değişebileceğini kabul etmek gerekir. Bununla birlikte, aşağıda incelenen dört örnekle, çocukların karşılaşabilecekleri olumsuz durum ya da tutumların ne olduğunu ortaya koymak mümkün olabilecektir. Anne babaların, bu örneklerde karşılaşılan durumların önüne geçmek için bir tedbir geliştirmelerini beklemek gerekebilir. Bu örneklerden ilki, tüm dünyada kabul gören bir insanlık suçuna yöneliktir. Bu suç, çocukların cinsel istismarıdır. Dünyada internete karşı geliştirilen tedbirlerin lokomotifi, çocukların cinsel istismarının önüne geçmektir. Her ne kadar bunun bir suç olduğu konusunda bir uzlaşma olsa da ülkelere göre çocuk tanımının çok farklı şekillerde yapılması, bu yöndeki mücadeleyi olumsuz etkileyebilmektedir. UNICEF'e göre pornografi

sektöründe cinsel köle olarak kullanılan 27 milyon erkek, kadın ve çocuk vardır. Bunların 2 milyon civarı çocuktur. Yetişkin pornografisinin yıllık cirosu 100 milyar dolar, çocuk pornografisinin 90 milyar dolar civarındadır. Arama motorlarındaki aramaların 1/4'ü, indirilen materyallerin % 35'i pornografik içeriklidir. İnternet trafiğinin 1/3'ünü pornografik içerikler oluşturmaktadır. Dünyada 18-16 yaş gençlerin %90'ı pornografik içerik görüntülemektedir. Çocuklar 6 yaşından itibaren internetten porno izlemeye, 8 yaşından itibaren internetten flört etmeye başlamaktadır. Cybertip İhbar Merkezinin analizlerinde çocuk istismarı görüntülerindeki çocukların %82'sinin 12 yaş altı, %77'sinin 8 yaş altı olduğu tespit edilmiştir. ABD'de 1 milyon 700 bin adet görüntünün analizinden; çocuklardan %42'sinin 7 yaş altı, %77'sinin 9 yaş altı ve %19'unun 3 yaş altı olduğu belirlenmiştir.

Bir diğer örnek, Pedagog Barış Çiçek'in yaptığı bir sosyal testin sonuçlarıyla ortaya çıkmaktadır. İnternet sohbet sitelerinden birine "Begüm10" takma ismi ile giren Çiçek, kendisini 10 yaşında olarak tanıtmış ve ilk yarım saat içinde 43'ü cinsel içerikli, 100 mesaj almıştır. Begüm bu 43 kişiye ilk mesajda 10 yaşında olduğunu tekrar belirtmiş, sadece bir kişi özür dileyerek bağlantısını kesmiştir. Diğerleri ise görüşmeyi kesmediği gibi bağlantının kesilmemesi için olağanüstü çaba sarf etmişlerdir.

Özellikle sosyal ağların daha etkin olduğu 2010 yılından sonra, terör olayına karışan birçok kişinin, internet aracılığıyla insanları öldürme fikrini benimseyerek evinden ve ailesinden kaçtığı, terör örgütüne katıldığı hatta terör eylemi gerçekleştirdiğini görmek de mümkündür. Bu örnekle, internet aracılığıyla masum çocukların kandırılarak canavarlaştırılabileceği gerçeği vurgulanmak istenmiştir. Öte yandan, Türkiye'de sosyal ağ ile tanışma yaşı oldukça düşmüştür. Yapılan bir araştırmaya göre (EU Kids Online Türkiye Araştırması) Facebook profiline sahip olan %85 oranındaki çocukların 1/3'ü 13 yaş altında bulunmaktadır ve yine bu çocukların %42'si kişisel bilgilerini herkesle paylaşmaktadır.

Prensky, dijital yerliler ve dijital göçmenlerin uzlaşacakları yeri işaret eden değinmesinde, dijital bilgelikten bahsetmektedir. Anne babalar için dijital bilgelik, yıllar sürecek yoğun bir öğretim sürecini kapsamamaktadır. Kendini geliştirmek, çocuğu ile sağlıklı ve sürekli iletişim kurmak ve çocuğuna güvendiğini göstermek, bu uzlaşmaya varacak en kısa yol olarak görünmektedir. Bu uzlaşı noktasından sonra risklerinden emin bir şekilde, internetin nimetlerinden ve fırsatlarından istifade etmek mümkün olacaktır.

Evren Kuçlu

SOSYAL MEDYA: PARAVANIN ARKASINDAKİLER

'Elektronik görselleştirmeye hizmet edenler' için herhangi bir otantik gerçekliğe geri dönüş imkânsızdır. Kevin Robins

Freud'un her zaman gerçeklik ve gerçeklik sorunu dediği şey de hep toplumsal gerçekliktir. Ötekiyle ve ötekilerle yaşanan sorunlardır, hiçbir zaman, kesinlikle fiziksel bir gerçeklik değildir... Sorun her zaman toplumsal gerçekliği; anlayabilmenin ve bunlarla başa çıkabilmenin zorluğu veya imkânsızlığı sorunudur. Cornelius Castoriadis

Psikanalizin 1800'lü yılların sonlarına doğru orta sınıfın kendisi için yeni sayılabilecek psikolojik açıklarını kapatmak, hatta lükslerini kalıcı kılmak için ortaya çıktığı söylenir. Her çözümün altyapısının sorunun kendisiyle hatta daha önce var olduğunu varsayarsak bunda bir tuhaflık yok. Ne de olsa insanın istediği oldu. Ancak aradan geçen zamanda sorunların evrimi çözümlerin evriminden hızlı gelişti ve kaos arttı. Teknolojinin hızı insanın hantallığına galip geldi ve yeni psikolojik sorunlar ve onların tuhaf tedavileri ortaya çıktı. Türkiye'deki Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanelerinde internet klinikleri kurulmaya başlanması, meselenin boyutları hakkında genel bir fikir verir sanırım.

İnternetin çıkışıyla birlikte hepimiz için bir çeşit simülasyon çağı başladı. İhtiyaçlar hiyerarşisiyle *Abraham Maslow'un kestiremediği biçimde oynanmış oldu.* Hâlihazırda, yanılsama ve gerçeklik opsiyonel ve sistematik olarak yer değiştiriyor; duruma göre biri diğerinden daha işlevsel konuma geçebiliyor. En yakınlarımızın kendisinden çok avatarına aşina olabildiğimiz bir dönemde, paravanın aslında hiçbir zaman açılmayacak olması ihtimalini göz ardı ederek yeni ve görece güçlü bağlar kurduk. Yazının asıl konusu olan 'Sosyal Medya', bu bağın hem parçası hem de düğümüdür.

Modern psikoloji literatürü, insanın yaşadığı ölçüsüz ve hızlı dağılmanın seyrine bakılarak sürekli güncellenmekte, bunun doğal sonucu olarak da DSM'nin yeni versiyonlarına daha önceki insana bulaşmamış yeni birçok tanı ve tanım ilave edilmektedir. Dolayısıyla "aşısı" henüz bulunmamış, tanısı üzerinde henüz uzlaşılmamış birçok "teknolojik" rahatsızlık var. Belki

de hastalıklardan bazılarının adını doktorlar değil sosyal medyanın kendisi verdi. Bu yazıda söz konusu rahatsızlıkların bazılarını sosyal medyanın kabuğuna hapsolan kullanıcılar açısından tartışacağız.

Denetimimizde ve dolayısıyla bir eğlence olarak başlayan Sosyal Medya ilgimizin, yapılan araştırmalara göre artık bir bağımlılık türüne dönüştüğü ve bünyesinde birçok farklı psişik problem barındırdığı görülüyor. Her bağımlılıkta olduğu gibi internet ve özelde sosyal medya bağımlılığının kendisine has güzellikleri var. Bir kuşağın MSN üzerinden dünya evine girdiği fonksiyonel bir kader üretti. İlişkileri yeni bir ritme kavuşturdu. "Haber alma" tutkumuzu, kusana kadar giderebildiğimiz bir mecra olageldi aynı zamanda. Dahası, ortaya atılan yalan ya da gerçek herhangi bir bilgiyi, oturduğumuz yerden, asıl kimliğimizi gizleyebilme lüksüyle çoğaltarak medya denen ahtapotun bir koluna dönüşebilmemiz olanağını yarattı. Bundan da ötesi, kendimiz olmak tehlikesinden dilediğimiz kamuflajı kuşanarak, diğerleriyle yüz yüze olmanın tedirgin edici atmosferinden sıyrılabildiğimiz bir ortama soktu bizi. Bu rahatlık herkesi kendi düşüncelerinin filozofu kıldı. Fakat tüm bunlar aynı zamanda bedelin kendisiydi.

Sosyal medya, üzerinden doğan sorunlarla birlikte hem toplum olarak hem de birey gerileyerek yepyeni bir kimlikle ortaya çıkıyor. Aslında kim olduğumuzu hiç bilmeyecek kadar ortamdan kopma ihtimalimiz var. Avatarımızın gölgesinde kalmak, bir başka avatara kendimizi kaptırmak oldukça yakın ve sinsi tehlikeler olarak görünüyor. Jean Baudrillard buna "Ara yüzeylerin şeffaflığı her yerde içsel bir boşlukla sona erer." diye not düşüyor. Engin Geçtan'ın geçtiğimiz günlerde Ayşe Arman'a verdiği röportajda dile getirdiği "Sosyal medyanın insanı edilgenleştirici bir yanı var. Orası bir dertleşme, çilehane hâline getirilip, asıl sorumluluktan ve eylemden kaçınılabiliyor. Bazıları tweet atmakla topluma karşı üzerine düşeni yaptığını sanıyor." sözleri de psikososyal açıdan yarattığı boşluğa örnek olarak düşünülebilir. (Hürriyet, 20.03.2016). Ancak aksaklık bu entelektüel saptamaların öngördükleriyle kalmıyor elbette. Devamında psikotik rahatsızlıklara kadar varabilecek bir yığın düşünce ve eylem (belki de eylemsizlik) "kullanıcı"yı baskı altına alarak sanal dünyanın gerçek kişisini otantik gerçeklik içerisinde iş göremez hâle getirebiliyor.

Sosyal medyanın siber suçlar için kullanışlı bir mekânı olduğunu biliyoruz. Ancak aşağıya alıntılayacağım olay sosyal medyada kimi zaman psikolojik tahribatın suçlunun ve suçun amacını aşacak kadar büyüyebildiğini ve hem sosyolojik hem de psikolojik açıdan gerçek yaşantıdan daha kompleks sonuçlar ortaya çıkarabildiğini göstermesi açısından önemli. Gerilim ve korku filmleri için bile absürt görülebilecek öykümüze bir bakalım. "Megan,

Myspace üzerinden Josh Evans isimli 16 yaşında olduğunu söyleyen biriyle konuşmaya ve arkadaşlık etmeye başlar. Başlangıçta Megan'a iyi davranan Josh, birdenbire Megan'a hakaret içeren mesajlar göndermeye başlamıştır. Kendisini kötüleyen bu mesajların başka arkadaşlarına da gönderildiğini öğrenen Megan ise kendisini asarak hayatına son vermiştir. Megan'ın ölümünün ardından FBI tarafından yapılan inceleme sonucunda Josh Evans isimli kullanıcı hesabının, Megan'ın yakın bir arkadaşının anne-babası tarafından oluşturulmuş sahte bir hesap olduğu ortaya çıkarılmıştır." Olaya adli açıdan bakmayı bir kenara bırakırsak, Megan gerçek yaşamını yakından izleyenler tarafından, sanal ilişkilerle yıkıma sürüklenmiştir. Sınıf arkadaşının ebeveynleri tarafından geliştirilen "Josh Evans" profili, kompleks bir psikolojik bakışın merkez üssü olur. Muhtemelen sadece bu profil sebebiyle Megan mezarı, profili oluşturan çift de hapsi boylamıştır. Toplamda bakıldığında belki de söz konusu tepkiler gerçek yaşamda verilse senaryo başka türlü olacaktı. Burada kendi iradesini koyan sosyal ağ, olaya karışan herkes için bambaşka bir kader de çizmiştir.

Dikkatli kullanılsın ya da kullanılmasın, sosyal medyanın insan psikolojisi üzerindeki bazı olumsuz etkileri kendisinden daha gerçektir. Her şeyden önce sosyal ilişkilerdeki standart ve kapasitemizin tamamını kullanamadığımız bir iletişim ağının içerisindeyiz. Duygusal tepkilerin butonlara indirgendiği, ithamların test edilemediği, iltifatların derecelendirilemediği bir ilişki biçiminin her zaman yukarıda alıntıladığımız Megan örneği kadar vahim sonuçlar doğurmasa da birtakım hayal kırıklıkları yaratacağı su götürmez. Elbette sosyal medyanın psikolojik tahribatı depresif etkilerle sınırlı değil. Her şeyden önce sosyal medya üzerinden geliştirilen ya da gitgide silikleşen kimlikler depresif sonuçlarından çok daha tehlikeli, sinsi ve kalıcıdır. Örneğin 'Myspace taklitçiliği' olarak adlandırılan rahatsızlık, kişinin zamanla kendisini sosyal medya kanallarındaki *fake* kimliğine şizofrenik bir yoğunlukta adamasının sonucu olarak ortaya çıkar ve geri dönüşü imkânsız bir yola girilmiş olunur.

Psiko-sosyal birtakım araştırmalar, özellikle yüz yüze ilişkilerde gerilim yaşayan kişiler için sosyal medyanın kurtarılmış bir alan olarak algılandığını gösteriyor. Elbette bu söz konusu kişilerin kurtuldukları anlamına gelmiyor. Ne de olsa sosyal medya üzerinden geliştirilen ilişkiler ikincildir ve tam kapasiteyle yaşanamaz. Üzerlerindeki gölge kalıcıdır. Dahası otantik ilişkiler karşısında nevrotik tepkiler geliştirenler için bir çeşit "gizlenme" ya da "deşifre olma" metodu şeklinde işletilen bir yöntemin, toplamda harika sonuçlar vermesini beklemek ne sosyolojik ne de psikolojik açıdan olası. Tam buraya Kevin Robins'in düşüncemizi artı ve eksi kutbuyla kucaklayan

tespitini yazmam gerekiyor. "'İmajlar ülkesine yerleşmek' ve 'yaşamı bir düş uğruna terk etmek, gerçekte ne anlama geliyor? Bu senaryoya aldırmayıp, yalnızca boş bir fantazya olarak görüp reddediliriz. Ama bence, içinde yaşadığımız dünyayla ilgili bir hastalık belirtisini yansıttığı için ciddiye alsak iyi olur. Burada yansıtılan arzuyu ve vizyonu besleyen kültürel, psişik ve politik kökleri ciddiye almamız gerekir. Yalnızca barındırdığı olumlu özlemleri (dünyada bulunmanın başka yollarını hayal edip gözümüzün önüne getirmek) değil, olumsuz motivasyonları da (varolan dünyanın algılanan yetersizliğinden hoşnut olmamak) ele almalıyız. Freud'un anlatımıyla bu 'gerçeklik değişimi' aslında dış dünyanın hayal kırıklıklarıyla başa çıkmaya ilişkin olduğu için, hoşnutsuzluğu önleme stratejilerine ilişkin olarak değerlendirilebilir."

Hemen burada temel bir yanılgıya yol açmamak için şu paranteze ihtiyacımız var: Sosyal medyanın, kişinin günlük yaşamındaki ilişkileri güçlendiren, heyecanı düzenleyen ve yaşam ritmini bulmasına yardımcı bir fonksiyonu elbette var. Fakat yazımızın tamamı sosyal medya bağımlılığı üzerinden bir tarama yapıyor. Dolayısıyla sosyal medyayı daha çok uç noktadaki problemleriyle ele alıyor.

16 Ekim 2014 tarihinde son seslenişini Youtube'a yükleyen ve belki de söz konusu video kullanıcılar tarafından izlenirken yaşama veda eden Mehmet Pişkin'in intiharı 'Youtube narsisizmi'nin keskin bir örneği olarak duruyor. Fakat bu olayda Youtube'un intiharla ilgisi dolaylıdır. Pişkin'i intihara götürdüğünü söylemek akla yakın olmadığı gibi, intiharı kolaylaştırıcı bir yanı olduğu da tartışmalıdır. Söz konusu video postmodern bir intihar mektubu olarak görülebilir son kertede. Fakat burada üzerinde durulması gereken şey, Pişkin'in söz konusu videoya intiharından daha çok yoğunlaştığına yönelik izlenimimiz olabilir. Video kaydı sırasında olabildiğince soğukkanlı görünen Pişkin'in videosuna verilen tepkiler -eğer o anları görme imkânı olsaydı- narsisistik tepkinin hedeflediği doyuruculuğa bir süreliğine de olsa ulaştı.

Pişkin'in intihar videosu, YouTube ve benzeri video kanalları yoluyla kendilerini 'görünür' kılmak isteyen kişileri astronomik ölçüde temsil eden bir örnek. Kabaca, kişinin kalabalıktan biri olma ihtimalini devre dışı bırakmak ve kendisine yönelik algıyı manipüle etmek üzere kullandığı bir metot ve hastalık türü olan YouTube Narsisizmi, her defasında muhteşem bir seyirci kitlesinin ilgisine yaslanır. Kişi kendisinden çok, temsiliyle var olmaya çabalar. Bu tercihi onu temsiline bağımlı hâle getirir. Bir süre sonra kendisini videoları üzerinden var eden "kullanıcı" tam anlamıyla temsilinin gerisine düşer. Gerçeğin katmanları sembolikleşir. Sayısal birtakım sonuçlar

kişinin eyleminin kanaati hâline dönüşür. Dolayısıyla gerçek tepki yerini geçerli tepkiye bırakmıştır.

Sosyal medya yüksek hızda ve sayıda iletişim vadettiği için muhtemelen potansiyelimizin gün gelip karşılayamayacağı bir seviyeye sürüklüyor bizi. "Gerçekliğin cansızlaşması" sayesinde farklı profillere bürünerek yürüttüğümüz ilişki ve işlerin gerçek kimliğimizle yürütülmesi oldukça zor. Bir anlamda heyecan ya da öfkenin farklı olanaklarla yaşanabilmesi, düşüncelerin sosyal medyaya has paylaşımlarıyla kolayca ima edilebiliyor olması flu ya da fantastik bir benlik için birçok şartı sağlıyor. İletişimde yakaladığımız bazı fırsatlar sosyolojik açıdan bu mümkün görünse de psikolojik açıdan bir süreliğine devam edebilecek şeyler. Ancak benlik kendi doğasından çarpık bir sistematikle koparılmış olduğu için gerçek dünyayla arasındaki makas açılacak (alternatif sonuçların bu tahminimizden daha tehlikeli olmaları ihtimali var). Paravan açıldığında -ki er geç açılır- sihirli sosyalleşme sürecimiz yerini korunaksız bir otizme terk edecek. Ayrıca sosyal medyanın kontrolünde yaşantı ve düşünce etiğinin kaybolması, gerçekleşmesi zor ya da olanaksız ikinci bir fikre itecek bizi.

Gündelik yaşamımızı tamamen ele geçiren sosyal medyanın oluşturduğu açlık hissi, sanal ilişkilerle bastırılabilecek türden değil. İlişkilerin doğasının dağınık ve başarısız bir taklidi olan sosyal medya çoğunlukla, gerçek hayatta bir karakter olamamış kişilerin sonuçla yüzleşmemek ya da sonuca itiraz etmek için kullandıkları bir yol. Twitter fenomenlerinin birçoğunun, özel yaşantısında durgun tipler olduğunu ortaya koyan araştırma sonuçları var. "Hiç kimse profilindeki kişi değildir" demiyoruz elbette. Ancak sosyal medya profili oluştururken harcadığımız enerji ve kullandığımız yöntemin, bizi sosyalleşme ve birey olma potansiyelimizden alıkoyduğu açık. Facebook'ta paylaştığı fotoğraf, video veya düşüncesine "yeteri" kadar *like* alarak teselli bulan kişinin, butonların ilettiğinden daha fazlasına ihtiyacı olduğunu anladığı an, en iyi ihtimalle nevrotik bir tepkiye kucak açacağı andır. İris Marion Young'ın tespit ve temenni arasındaki sözlerini bu paragrafa bitişik okuyarak anlatmak istediğimiz şeye biraz daha yaklaşalım. "Aynı anda olma hâli (*immadiacy*), dolayımlı ortamda olmaktan daha iyidir çünkü aynı anda yaşanan ilişkilerde Rousseaucu rüyaların saflık ve güvenliği vardır: Birbirimize karşı şeffaf olarak aynı zaman ve mekânda birlikte var oluruz. Dokunacak kadar yakın dururuz. Birbirimizle ilgili vizyonumuzu engelleyecek hiçbir şey giremez aramıza."

Sosyal medyanın yol açtığı rahatsızlıklar elbette yazıda geçenlerle sınırlı değil. Ego sörfü, blog ifşacılığı, Google takibi, siberhondrik, enfornografi, photolurking, Wikipedializm vs. adlarla anılan çok çeşitli rahatsızlıklar var.

Ancak yazımız klinik düzeyde tıbbi olanak ve tepkileri irdelemiyor. Zaten bu rahatsızlıklar hakkında 'Google takibi'yle kolayca bilgi edinebilirsiniz. Üzerinde düşünmemiz gereken şey sosyal medya kullanıcısı olarak hayatımızdan boşalttığımız alana gerçekte ne olduğu? Sanal âlemdeki tepkiler gerçek hayattaki tepkilerimizi unutturuyor ya da zayıflatıyor. Bu zayıflığın olası sonuçlarını -ki zayıflık da başlı başına bir sonuçtur- bir anda görmemiz mümkün değil. Hatta o noktaya gelirsek, bize ne olduğunu ve bunun nasıl gerçekleştiğini bile çoğu kez anlamayabiliriz.

Sosyal medya insanlık için bu kadarı beklenmeyen bir organizasyondu sanırım. Tepkilerimize bakılırsa hâlâ yadırgıyoruz. Benimsediğimiz bir şeyin bizi bu kadar uğraştırmıyor olması gerekirdi. Üretkenliğin sıradanlaştığı ve sıradanlığın yüzeyselleştiği bambaşka bir dünyadayız. Aslında olup biten tam anlamıyla bir kuşatmadır. En iyi ihtimalle 'deneyime el konulmuş'tur. Bu yazıyı yayımlanır yayımlanmaz "arkadaşlarıma" tavsiye etmek için sosyal medyadan bir işaret yollayacağımdan emin olarak yazdım. Sosyal medyanın avantajlarıyla tehlikeleri birbirlerine sokulmuş durumda. Dolayısıyla sinsi bir sistemin içerisinde kendimize bazı kurallar koymamız işe yaramayabilir. Siz en iyisi beklenmedik bir durumda doktorunuza danışmayı ihmal etmeyin ve kendinizi sanal dünyadan yeteri kadar sakınmak için iyi bir yol bulursanız sosyal medya hesaplarınızdan sizi takip edenlerle bunları paylaşmayı unutmayın.

Özlem Oğuzhan*

NARSİSİZMİN AYNALARI OLARAK "ESTAĞFURULLAH" ve "KENDİ-ÇEKİM"

"Eylemin varettiği bir Söz hakkında değil,
eylem'i var eden bir Söz hakkında konuşabiliriz ancak."
Dücane Cündioğlu

Modern insan, "kendi hikâyesi"ni yazmaya talip olduğu anda, hikâyesinin bütünlüğe işaret eden niteliğini yitirir. Bu kayıp, onu anlamın yeniden üretim bolluğuna zorlarken, hikâye ondan daha da uzaklaşır. Geriye kalan ise gözle görülebilir, elle tutulabilir bir "kendilik"tir ve bu modern düşünümsel araç, öteye ya da beriye açılamayacak denli kısırdır.

Kısırlığın temel nedeni, modern insanın hikâyesini "açıklama"ya çalışırken kullandığı yöntemdir. Bir meseleyi "anlama"nın esası, onun içinde ortaya çıktığı zihin dünyasını, hatta yetebiliyorsa bütünü kavramaktan geçer. Buna bütünlük arayışı da diyebiliriz. Oysa modern insan, bilimleriyle bütünü ve bağlamını parçalayarak, tali yollara ittirirken, anayola en küçük parçayı yani veriyi yerleştirir.

Modern üretim biçimi ve ilişkilerindeki kitlesel/fordist yöntemin yerini, yirminci yüzyılın ikinci yarısıyla alan esnek/postfordist stratejilere doğru dönüşüm, sosyal bilimlerin düşünce dünyasında da karşılığını bulur. Böylelikle sosyal bilimler, açıklama odağının ve nicel araştırmalarının yanı sıra, insani değerler/tercihler ambalajı ile süsleyerek esnettiği bir yeniden üretim stratejisine de yer açar: "Nitel araştırmalar". Aslında meselenin özü yani insani olanı indirgeyen bakış değişmemiş, bu düşünme biçimi inceleme nesnesi olan insana fatura edilen maliyeti kabartmıştır. Hatta nicel araştırmalarda veri olarak kabul edilen insanın pozisyonu nitel araştırmalarda daha da etkileşimli kılınarak, inceleme nesnesi olan insana hikâyeyi üretme sorumluluğu da yüklenmiştir. "Elde edilen veriler ışığında genelleme üretmek"= "Hikâyeyi nesnellik mahareti ve esneklik zarafetiyle gömmek!" Böylelikle genellemelerin verilerin kompozisyonuyla oluşturulduğu bu evrende, açıklamaya anlama süsü takılarak, hikâyenin bütünlüğü fikri ortadan kaldırılır.

* Doç. Dr. Özlem Oğuzhan, Sakarya Üniversitesi

Durumu özetleyen soru şudur: Bütünün, diğer bir deyişle tüm'ün bilgisi olmadan, ona nasıl varılacaktır?

Hikâye yitirilince, ister olumlama ister eleştiri için sırt dayayacak bir zemin de kalmamıştır. Sadece düşünce alanında değil, yaşamın tümünde gerçekleşen bu dönüşüm, diğer bir deyişle yeniden üretim sürecinde bolca üretilen gerçeklik; bilinen, inanılan ve güvenilen her şeyi yatay bir düzlemde sergilemeyle sonuçlanır. Bu yataylık "etkileşim" adı altında demokratik bir talepmiş gibi pazara sürülürken, diğer yandan yukarıdan bakacak, hikâyenin mayasını oluşturacak, bir araya getirecek ve son olarak sırtı sağlama alacak neredeyse hiçbir şey kalmamıştır. Ahlaktan sanata, iktisattan tıbba insan veri olarak ele alınırken, insani olan her şey dilden dahi süpürülmüştür. İnsanın insani olandan zorunlu göçü, onu kendi bedenine dahi yabancı kılmıştır; ancak beden, modern lanetin bir yüzüdür. Diğer yüzünde ise üretim ve tüketim süreçlerini belirleyen kitleselliğin beraberinde getirdiği aynılığın taşınamaz yükü yer alır. Bu yük nedeniyle öznelliğini ve biricikliğini yitiren insan, bir kimlik numarası ya da tüketici kartı olarak, aynılıkla örülü dünyadan çıkmaya çalıştıkça ona büsbütün gömülür.

Metnin ana meselesini tezgâha koyduktan sonra, akademinin dili ve bilimsel yöntemlerinden biraz müsaade isteyerek başlayalım. Modern insanı anlama çabası bakımından farklı bir düşünme sürecine niyet edelim. Bu bağlamda birbirine benzemez iki mesele ile metni sürdürerek ikisinin de kat ettiği yolun aynılığının zihin dünyamızın bütününe ilişkin söylediği cümleye ulaşmaya çalışalım. Gündelik dilde hikâyenin ve insani olanın dışlanma sürecinin göstergesi olan bir ünlemi, "estağfurullah"ı ve üretim sürecini sosyal medyada yayımlanması ile tamamlayan "kendi-çekim"i (selfie) düşünmeye başlayalım.

Estağfurullah, gündeliğin dilinde iki, hatta birisi de diğeri ile ilintili üç anlamda kullanılmaktadır. İlki iltifat sonrasında "Yok canıım, abartıyorsunuz!" anlamında söylenir. İkincisi ise söyleyenin kendi eksikliğini dile getirmek üzere kendisini eleştirmesi sonrasında karşısındaki kişi tarafından "Hiç de öyle değillll!" ya da "Hah, şunu bileydin, aynen öyle!" anlamında kullanılır. Her üçü de bir karşılıklılık sürecine işaret eder ama hikâyenin bu kadarla sınırlı olmadığı aşikârdır. Estağfurullah için Türk Dil Kurumu güncel sözlüğü "İncelik ve alçakgönüllülük göstermek üzere teşekkür edilen veya övülen bir kimsenin söylediği söz" tanımını kullanır. Epigrafta sözü edilen *"eylemin var ettiği söz"* tam bu noktada tekrar edilmelidir. Arapça olan kelimenin kökeni ise mağfiret/merhamet dilemekten gelmektedir. Yani kibri önlemek ve Allah'ın yüceliğini tekrar amacıyla söylenir. Sonuç olarak, geçmişte Allah-insan ilişkisini dikey bir iletişim süreciyle işaret eden

kelimenin anlamı, tıpkı diğer birçok şey gibi, sekülerleşme sürecinde insan-insan ilişkisine yani yatay bir iletişim sürecine indirgenmiştir. Eğer modern insan, Rönesans'tan bu yana "tanrısallaşma çabası" ile tanımlanabilinirse, estağfurullah'ın da küçük tanrılararası bir karşılaşma hatta selamlaşma biçimine dönüştüğü söylenebilir.

Burada tartışmanın ekseninin kaymamasına dikkat etmek gereklidir çünkü metinle ilgili olan esas şey, inanç biçimleri ya da sekülerleşme meselesi değil, bunlarla da ilişki içinde olan akış hâlindeki iletişim sürecinin yönelimidir. Evvelce kendi kendine söylenen hatta öğütlenen, yüceliği teyit eden bu kelime, eyleme yönelmeden hemen önceye, epigraftan da referansla *"eylemi var eden Söz"*e, Allah'tan dilemeye işaret etmektedir. Kelime zamanla karşı karşıya bulunanların birbirlerini "onaylama", "takdir etme" ve "övme" eylemine karşılık gelen bir ünleme dönüşür. Yani vaktiyle dikey olan iletişim süreci, modernleşmenin serüveninde yere, yatay bir karşılıklılığa indirgenir. Diğer yandan estağfurullahın bu dönüşümü modernleşme sürecindeki "kendi"nin başına gelenlerin adeta özetini çıkarmaktadır. Estağfurullah gibi daha birçok kelimenin anlamındaki dönüşüm, eylem ve söz arasındaki yer değiştirmeye örnek verilebilir: "Eyvallah", "Alimallah", "Fesuphanallah" gibi. Estağfurullah ile bu "birçoğu" bir araya getiren maya ise "Narsisizm"dir.

Genel kanaatin aksine, narsisizm kendini beğenmeyle ilgili değildir. Tam tersine, kişinin kendisindeki eksikliği onay alma, beğenilme çabasıyla bir süreliğine örtmesine işaret eder. Yani kişinin kendine duyduğu saygının garantörü takdir görmesidir. Bu nedenle kendisine gömülmeye yazgılı olan narsisist, "tatmine yaklaştıkça onu kaçıran" olarak tanımlanabilir. Kendisini sürdürebilmek için başkasından aldığı geridönüş onun temel ihtiyaçlarındandır. Psikolojik bir tanı olmanın çok ötesinde, kitlesel yaşamın yan etkisi olarak görülebilecek narsisizm, bugün toplumsalı her zamankinden daha da derinden belirleyen niteliğe bürünmüştür.

Gelelim sosyal medyaya ve orada görünme biçimlerine, özellikle de kendi-çekimlere. Daha en başından Türk Dil Kurumunun uzun medyatik bir süreç sonrasında selfie'yi "özçekim"le Türkçeleştirmesine ilişkin haberler, bu metinde iddia ettiğim hikâye kaybı ve iletişim sürecini yataya indirgeme savlarını güçlendirmektedir. Kişinin teknoloji maharetiyle gerçekleştirdiği bu çekimin "öz" ile yakından uzaktan ilgisi yoktur. Bu nedenle kelimeyi "kendi-çekim" ile karşılamaktayım.

Henüz yeni bir meseleye başlamışken, gidişatı karmaşıklaştırmak pahasına hikâyeyi başa saralım, Narkisos'a varalım. Bilindiği üzere, Narkisos su perilerinin "suretine bakma, ölürsün" uyarılarına rağmen su içmek için eğildiği derede yansımasını görür ve kendi yansımasına/imgesine dokun-

mak üzere daha da eğildiğinde düşer, boğulur. Narkisos'un boğulduğu yer, eğildiği dere değil, kendi imgesidir. Tam da bugün bizim başımıza "iyi ihtimalle" gelen şey gibi. İyi ihtimalle diyorum çünkü bizim hikâyemizi tamamlayan aslında Eko'dur. Eko, Narkisos'a âşık bir su perisidir. Gevezeliği nedeniyle Hera tarafından duyduğu cümlelerin sadece son kelimesini tekrar etmekle cezalandırılır. Narkisos'a âşıktır ama bunu bir türlü dile getiremez. Söyleyebildiği, onun cümlelerinin son kelimesidir. Eko'nun hikâyesinin sonuna dair birden fazla rivayet vardır: Kimilerine göre, tanrılara yalvararak dağın başındaki bir kayaya dönüşür, kimilerine göre bir deri bir kemik kalmış vücudunu dağdan aşağı yuvarlamıştır. Her ikisinde de sesin/sözün geri gelmesi, yankısı, tekrarı vardır.

Her ne kadar Eko, Narkisos'a kavuşamadan ölmüşse de narsisizm ve aynılığa dayalı tekrarın sürekli yeniden üretildiği sosyal medyada yayınladığımız suretlerimizle bu kavuşmanın gerçekleştiği iddia edilebilir. Karşı tarafta ise durum pek de iç açıcı değildir. Sosyal medya kullanıcıları akış içinde fark edilmek uğruna suretlerini bitmek bilmez bir çabayla sunmaya çalışırken, olup olan, söylenebilen ancak bir yankıdan ibarettir. Herkes düşüncelerini, yediklerini, giydiklerini ve en önemlisi biricik olan yüzünü yeniden üretir ve paylaşırken, aslında devasa bir tektipleşme bandı oluşturur. Bu banttan gelen ve sadece bir yankı olabilen kullanıcıya kendi-çekim bir fotoğraf da yetmemektedir. Onu en zorlu mekânlarda; dağın tepesinde, binanın çatısında, giden bir aracın üstünde ya da yatak odasında çekmelidir çünkü tektipleşmeyle beraber "kendilik" de herkesin dikkatini çekecek biçimde yeniden üretilmelidir.

Oysa insanın yüzü tarih boyunca merakı ve en ayırt edici özelliği olagelmiştir. Modernitenin tarihinde yüzün ya da suretin kısaca serüvenine bakarsak, ikonaların kutsiyetiyle başlayan hikâye, zengin tüccarların portreleri ya da ressamların "kendi" portreleriyle devam eder, ta ki fotoğrafın icadına kadar. Eserin biricikliğini elinden alan fotoğraf, kitleselliği ile görseli pazara çıkarmış, Benjamin'in deyişiyle "kült değer"in yerini, "sergileme değeri" almıştır. Bu ayrımın dışında kalan tek fotoğraf türü portredir, Benjamin'e göre. Haklıdır da... Dersliklerdeki Atatürk portrelerinden tutun da cemevlerindeki Hz. Ali temsillerine hatta bazı evlerde aile büyüklerinin portre fotoğraflarına kadar bu ayrıcalıklı konum genişletilebilir. Bunların hepsinin ortak özelliği asla göz hizasına asılmamalarıdır. Ataya duyulan saygı nedeniyle gündeliğin bulunduğu yerle ilişkileri ancak dikey bir bakış ile sağlanabilir, tıpkı estağfurullah'taki dikey iletişim gibi. Yirminci yüzyıl ilerledikçe, portre fotoğrafın da yavaş yavaş aşağı indiğini, özellikle yıldız oyuncu ve şarkıcıların suretlerinin kitlesel üretimi ile göz hizasına düştükleri söylenebilir. Artık yıldızlar, gökkubbeden yere indirilmişlerdir.

Yirmi birinci yüzyılda, gerek sosyal medyanın akışında gerekse cebimizde yüzergezer hâle gelen suretlerimiz, günümüz kitlesel yaşamına karşı atılan çığlık olarak düşünülebilir. "Kendin yap" zihniyetinin devamı olarak okunabilecek Web 2.0 uygulamaları içeriğin kullanıcı tarafından üretilmesi esnekliğini sağlamıştır. Artık üreten de tüketen de; gözetleyen de teşhir eden de aynı kişidir (prosumer). Bu aynılık, sorunun kaynağını yani kitleselleşme sürecinin devamlılığını örter. Gerçekliği kurgulayabilme imkânı sunan araçlara (cep telefonundan gözlüğe) sahip bu kişinin bir var olma biçimi olarak anladığı "paylaşma" eyleminin temelinde de estağfurullahtaki dönüşümünde görülen, kitleselleşme sürecinin ürünü olarak tanımlanabilecek narsisistin takdir edilme, beğenilme güdüsü yer almaktadır.

Bu metin kendi-çekim özelinde ilerlese de sosyal medyada paylaşılan neredeyse her şeyin onunla aynı niyeti ve anlamı üretmekte olduğunu iddia eder. Kendi-çekim ise paylaşılanlar arasında en özeli ve biricik olanıdır ya da olması beklenir. Ancak kitleselliğin akışında "herkesinki gibi" yöntemlerle üretilir, "herkesinki gibi" paylaşılır, beğeni beklenilir ve ağlarda yok olunur. Kitlesel yaşamın dayattığı aynılık gibi, o aynılığı kırmak ve farklılaşmak üzere sunduğu tüketim ağları, kitleselleşme sürecinin kendisinden başka bir şey üretmemektedir. Mesele tıpkı estağfurullahta da olduğu gibi, evvelce dikey anlama sahip olan, değerler kümesine işaret eden suretin, artık kitlesel biçimde kullanıcısı tarafından çoğaltılabilir, yayılabilir niteliğe bürünmesidir. Ancak bu çoğalma ve yayılma yani bolluk onun akış içinde yok olup gitmesinin de temel nedenidir. Tıpkı kendisi yazmaya kalkıştığında hikâyesini yitiren modern insan gibi.

Semih Diri*

TEKNO DÜNYADA KULLANICI NARSİSİZMİ

Mitolojiye göre Narsis (Narkisos), çok güzel ve aşktan anlamaz bir delikanlıdır. Onu sevip de derinden perişan olan kızlar bu genci tanrılara şikâyet ederler. Tanrıların verdiği ceza sonucu Narsis bir gün derede kendi aksini görüp âşık olur. Kendisini seyrederken suya atlar ve boğulur. Başka bir efsaneye göre Narsis bir ırmak ile perinin oğludur. İnsanlar ve periler ona âşıktır. Hatta "Ses" adlı bir peri onun aşkından ölmüş ve bir taşa dönmüştür (Pala, 2010: 356). Bu mit eski Yunan uygarlığında işlevini yerine getirmiş olsa da, çoğu teorisyen tarafından narsisizm kültürünün dibini çoktan boyladığımızın düşünüldüğü bugünlerde ne kadar anlamlı olabilir ve bizi kendimizi sevmekten ne denli alıkoyabilir? Akıllı telefonların vizörleri bize dönebildiği andan itibaren artık "suda yansıyan imgemiz"le yetinmiyor; en iyi, en hoş, en güzel, en zengin, en seksi görünebileceğimiz yansımaları bizzat kendimiz hazırlıyoruz (Aliçavuşoğlu, 2015). Çalışmamızda, yapılan araştırmalardan hareketle günümüzde internet kullanımı ve sosyal medyanın bireylerin kişiliklerine etkilerini ve kullanıcıların sergiledikleri narsisistik eğilimleri ortaya koymaya çalışacağız.

"Ben"in doğuşu aktardığımız mit ile tarih öncesi devirlere kadar uzanır. Bunun tarihsel süreç boyunca bilincin evrimini, kişinin kendi yaşamını zorunlu olarak saran toplumsal yapıdan uzak insanın bilincinin hep aynı kalmadığını, aşama aşama geliştiğini en azından Hegel felsefesinden beri bilmekteyiz. İnsan olmak, her ne kadar başkalarından farklı, özgün bir kişilik sahibi olmak anlamına gelse de biriken tarih bilgimiz, kişinin benliğini evren içinde algılayışının çağdan çağa belirli örüntülerle geliştiğini göstermektedir. Sözlü kültürden yazıya geçiş ve ardından matbaa ve elektronik sözelleştirme süreciyle ilgili modern araştırmalar, bu gelişmenin birçok bakımdan yazıya bağımlı olduğunu daha da belirginleştirir (Ong, 2010: 208).

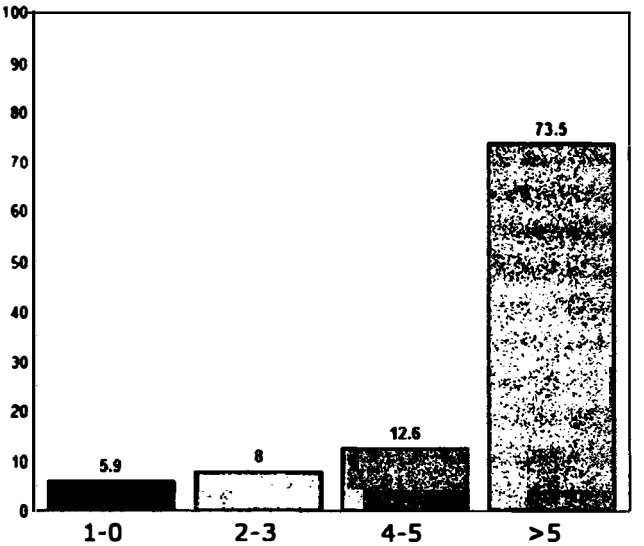
Resim, ses, hareketli görüntü, grafik, müzik, metin gibi birçok ortamın bir arada sunumuna olanak tanıyan, bu nedenle de kendi başına ayrı bir

* Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans

ortam yaratan teknolojik yeniliğe çoklu ortam (multimedia) adı verilmektedir (Atabek, 2001: 108-109). Bilgisayarların birbiriyle iletişimde bulunabilmesi için oluşturulan ağlar zamanla çoklu ortamın sağladığı görüntü, ses, metin gibi unsurların paylaşımıyla günümüzde sosyal birer mecra hâline gelmiştir. Dolayısıyla internet hem kişiler arası iletişim ortamı hem de kitle iletişim ortamı olarak Ong'un sözünü ettiği yazıya bağımlılığın da ötesine geçerek modern insanın hayatını çepeçevre kuşatmıştır. İcra ortamlarından uzaklaşıp kitlesel aktiviteleri (masal anlatma, ayinler, destan yaratım süreçleri vb.) yüz yüze yapmaktan, önce yazıyla sonra da teknoloji ile uzaklaşan insanın "ben" duygusu perçinlenmiş ve günümüzde nehirdeki yansımalarına olmasa bile tablet bilgisayarlarına, akıllı telefonlarına bakıp internetin sonsuz sularında boğulan modern "Narsis"ler türemiştir.

James F. Masterson, "closet narcissist" yani gizli narsisistik kişilik bozukluğu olan bireylerdeki kriterleri şu şekilde sıralar: "1. Kendisinin başkalarından çok daha önemli veya eşsiz olduğu duygusu. 2. Düşüncelerin ve hayallerin sınırsız başarı, güç, güzellik, mükemmellik veya ideal aşkla dolu olması. 3. Teşhircilik; kişinin sürekli ilgi ve saygı istemesi. 4. Eleştirilere karşı soğukkanlı bir ilgisizlik veya belirgin öfke, aşağılık, utanç, küçülme veya boşluk duyguları. 5. Kişilerarası ilişkilerde aşağıdaki bozukluklardan en az ikisinin görülmesi: Sorumlulukların karşılıklı olduğunu düşünmeden hak etme veya özel muamele beklentisi. Diğer insanlarla karşılıklı ilişkilerde bencilce ve çıkarcı hareket etme. Aşırı eşsizleştirme ve değersizleştirme uç noktaları arasında gidip gelen ilişkiler. Empati kurma isteği" (Masterson, 2012: 2). Bu belirtiler tekno dünyada bilhassa sosyal medya kullanıcıları arasında; özellikle Facebook, Instagram gibi sosyal ağlarda özel hayatın afişe edilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kullanıcıların pek çoğu aldıkları beğeni sayıları ile gündeme gelmekte böylece toplum nezdinde dikkat çekmektedir. Sosyal medyada pek çok kullanıcının eleştirilere ve başkalarının düşüncelerine saygısı azalmaktadır. İnternet ortamında paylaşılan bir fotoğrafın yahut videonun altına olumsuz yorum gelen ya da paylaşımı olumsuz bulan kullanıcı rahatlıkla öfkesini kusmakta tanıdığı/tanımadığı kişilere küfür edip hakaretler savurabilmektedir. Bu yorum ve beğeniler kullanıcılar için çok mühim hâle geldiğinden, sık sık sosyal medya hesapları kontrol edilmekte ve kullanıcıların pek çoğu nerdeyse bu dijital evrene bağımlı hâle gelmektedir.

Elon Üniversitesinde yapılmış araştırmaya göre Facebook ve Twitter kullanıcılarının %73,5'i sosyal medya hesaplarındaki bildirim ve güncellemeleri günde 5 kezden fazla kontrol etmektedir. Diğer sonuçlar da şu şekildedir:

Şekil 1. Katılımcıların sosyal ağ platformlarını bir günde kontrol etme sıklığı (Wickel, 2015:8'den çevrilmiştir).

Anket katılımcılarının %97,8'i, başkalarının popülerliğine profil fotoğrafının ya da durum güncellemesinin kaç "beğeni" veya "yorum" aldığına göre karar verdiğini bildirmiştir. Ek olarak katılımcıların %90,2'si sosyal ağlarda kendi fotoğraflarını paylaşmalarının yegâne sebebinin çevrimiçi arkadaşlarından beğeni ya da yorum almak olduğunu bildirmiştir. Bununla birlikte katılımcıların yalnızca %15,7'si eğer yeteri kadar olumlu dönüt almazlarsa sosyal ağ platformundan fotoğrafını kaldırdıklarını/kaldırabileceklerini ifade etmiştir. Ayrıca katılımcıların %60,3'ü fotoğrafının platformda kalmasına izin verebileceklerini söylemiştir.

Farklı sosyal ağ platformlarında öz çekim paylaşmanın narsisizmi ve bencil davranışları teşvik edip etmediği katılımcılara açık uçlu bir soruyla sorulduğunda çeşitli cevaplar verilmiştir. Katılımcıların %55'i kesinlikle "evet" şeklinde cevaplamıştır. Bu açık uçlu soruya verilen cevaplardan bazıları ise şu şekildedir:

- "Kesinlikle şunu söyleyebilirim ki internette öz çekim paylaştığımda bencil ve narsisistik davranışlarda bulunduğum için 100'de 100 suçluyum. Öz çekim paylaşmamın ana sebebi, insanların bir sosyal hayatım olduğunu ve sosyal hayatımda daima eğlenceli veya havalı şeyler yapıyormuşum gibi göründüğünü bilmesini istemem. Sosyal statüm patlama yapıyormuş gibi hissediyorum."

• "Evet, sosyal ağlara öz çekim gönderme olayının narsisizmin artmasına yol açtığına inanıyorum. Kişisel olarak biliyorum ki beni Facebook'ta öz çekim paylaşmaya iten gücün ardında ne kadar hoş olduğum ve fotoğrafta ne kadar iyi göründüğüm hakkındaki yorumların ve beğenilerin tatmini var (Wickel, 2015:8'den çevrilmiştir).

Yine, Wickel'ın çalışmasında katılımcılara yapılan anket neticesinde narsist bireylerin Facebook ve Twitter üzerinden öz çekim paylaşmalarının narsisizmlerini ve bencilliklerini arttırması hakkındaki düşünceleri Tablo 1'de şu şekilde gösterilmektedir:

Öz çekim paylaşma nedenleri	Her bir nedenin bahsedilme sıklığı
Öz çekim göndermek takipçilerine kendi "etkileyici" sosyal hayatını duyurma imkânı sunar.	52
Öz çekimlerine en fazla sayıda "beğeni" ve "yorum" almak.	43
Katılımcı fotoğraflarda çekici göründüğüne inanıyor ve başkalarının da onun böyle olduğunu algılamasını istiyor.	38
Katılımcının kıskandırmayı umduğu özel birisi (Ör: erkek arkadaş, arkadaş) var.	37
Katılımcı insanların onun neler yaptığıyla ilgilendiğine gerçekten inanıyor.	28

Tablo 1. Öz çekim paylaşmanın narsisizmi ve bencilliği arttırmasında bahsedilen nedenler

Katılımcıların görüşlerinden başkaları tarafından beğenilmeyi ve takdir görmeyi istedikleri sonucu çıkmaktadır. Peki, kişinin narsisizmi sahip olduğu web sayfasından, blogdan yahut sosyal medyada paylaştığı içerikten anlaşılabilir mi? Bu noktada konuyla ilgili yapılan bir başka araştırma olan Laura E. Buffardi'nin çalışması bu konuda önemli ipuçları sunmakta.

> Sosyal ağlar toplum içindeki narsist bireyler için verimli bir zemindir. Bu zeminde narsist kullanıcıların yansımasını iki şekilde görebiliriz: İlki narsist işlev duygusal derinliğin aksine yüzeysel ilişkileri ön plana alır. Sosyal ağlarda birçok bireyle "özensiz arkadaşlık", ses parçalarından ve duvar gönderilerinden türeyen bir iletişim temeli üzerine kurulmuştur. Elbette bireyler sosyal ağ sitelerini daha derin ilişkiler kurmak için de

> kullanmaktadır ancak sıklıkla asıl amaç çok fazla sayıda arkadaş edinebilmektir. İkinci olarak sosyal ağ sayfaları yüksek oranda kontrol edilen çevrelerdir. Diğer birçok sosyal bağlamın aksine, hesap sahipleri öz sunum üzerinde mutlak güce sahiptir. Daha özelde, bir kişi kişisel web sayfalarını kendisinin çekici fotoğraflarını seçmek veya kendini yücelten öz tanımlar yapmak için kullanabilir. Geçmiş çalışmalar narsisistlerin, kendileriyle övünen ve kendileri hakkında konuşmaya hevesli olan, aleni görkemden güven kazanan, 'reality show'lara hâkim, video kayıtlarında ve aynada kendini seyretmekten keyif alan kişiler olduklarını göstermektedir. Bu bağlamda narsist bireyler için kişisel web sayfaları kendilerini yüceltme için benzer bir fırsat sunuyor olmalı (Buffardi, 2008).

Sosyal medyanın narsisizm ile ilişkilendirilmesinin en önemli sebeplerinden biri kişilerin içeriği kendilerinin oluşturması ve kendi öz tanımlarını kendilerinin yapmasıdır. Bu sebeple bazı kullanıcılar narisisist bir yaklaşımla oldukları gibi değil olmak istedikleri gibi içerik oluşturmaktadır.

Web sayfasını görüntüleyenler sayfanın içeriğini, sayfa sahibinin kişiliği hakkında izlenim yaratmak için kullanmaktadırlar. B. Marcus'a göre, web site özellikleri, görüntüleyenlerin sayfa sahibinin "Big Five"[1] kişiliklerine göre izlenimleri ile bağlantılı olarak, Big Five kişilik boyutlarının her biriyle ilişkilidir. Örnek olarak bu çalışmada gözlenen iki ilişki şunlardır:

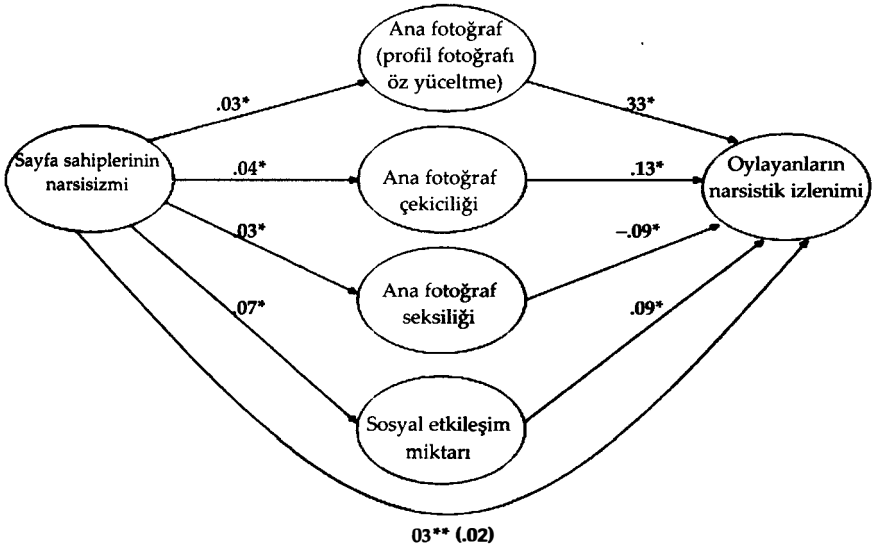
a. Dışadönüklük izlenimi; sahiplerinin başkalarıyla ve partilerde olan fotoğraf sayısıyla ilişkili.

b. Özenli web sayfası; sahipleri özgeçmişlerini gönderme ve site ziyaretçilerini sayma eğilimindedirler (bkz. Buffardi, 2008:1304).

Araştırma için Facebook iki nedenden dolayı seçilmiştir: İlki Facebook araştırması katılımcılarının üniversite öğrencilerinden seçilmesi ve bu kitle içinde en çok kullanılan sitenin Facebook olmasıdır. İkincisi Facebook'un en çok yapılandırılmış web sitesi olmasıdır. Yani, Facebook profil sayfaları sabitlenmiş bir formata sahiptir ve bu kalıcılık web sayfalarında daha kontrollü bir karşılaştırma sağlamaktadır. Buffardi'nin çalışmasına 156 (100'ü kadın, 18-23 yaş arası) lisans öğrencisi sayfa sahibi olarak; 128 lisans öğrencisi (86'sı kadın, 18-26 yaş) da çevrimiçi olarak katılmıştır (Bkz. Buffardi, 2008:1306).

Narsisizm skorları ile ana fotoğraf çekiciliği; ana fotoğraf öz yüceltme bileşimi ve ana fotoğraf seksilik bileşimi ile orantılıdır. Narsisizm skoru yüksek olanlar düşük olanlara göre ana fotoğraflarında fiziksel olarak daha çekici görünmektedirler. Buna karşın sayfa sahiplerinin narsisizm skoru ile kendileri hakkında bilgi içeren gönderi sayısı arasında bir ilişki bulunama-

mıştır. Narsist sayfa sahipleri daha eğlenceli fotoğraflar paylaşmaktadırlar ama narsist olmayanların resimlerine göre daha provokatif ya da öz yüceltici olarak algılanmamaktadırlar. Yüksek narsisizm skoruna sahip olan sayfa sahipleri, düşük skora sahip olanlara göre biraz daha fazla kendini yücelten gönderiler paylaşmıştır. Bu paylaşımlar diğerlerine göre daha az eğlenceli ve daha bayağıdır (Bkz. Buffardi, 2008:1308).

Şekil 2. Narsisizm- Narsist İzlenim- Facebook sayfa içeriği arabulucuların bağlantısı

Not: Yol değerleri, standardize edilmemiş katsayıları ifade etmektedir. Parantez dışındaki değerler narsisizmin, arabulucu değerlerin dâhilinden önce narsisistik izlenim üzerindeki tüm etkisini göstermektedir. Parantez içindeki değerler, arabulucuların dâhilinden sonra narsisizmin narsisistik izlenimler üzerindeki doğrudan etkiyi, öz yükleme analizinden temsil etmektedir.

Facebook dışındaki başka sosyal ağların da kullanıcılarını narsisistik eğilimlere sürüklediğini söylemek mümkün. Narsist bireylerin aşırı düzeyde göze çarpan güç, mükemmellik, varlık ve güzellik arayışı Foursquare (yeni adıyla Swarm) gibi son dönemde popüler olan sosyal ağlarda özellikle kendini göstermektedir. "Foursquare, kendi ağında oluşturulan mekânlarda yapılan check-in'lerin kullanıcılara nerede bulunduklarını paylaşma olanağı vermektedir. Uygulama; sistemde yapılan check-in'lerin harita üzerinde görülmesini sağlamakta aynı zamanda kullanıcılara arkadaşlarının nerede ve ne kadar yakında olduğunu da göstermektedir" (Oğuzhan, 2015: 205-206). Temelde kişi kendi tasavvurunda ayrıcalıklı olmak ister. Bu karşı konulması

zor bir güdü ve kendini gerçekleştirme mekanizmasıdır. Bu durum kimlik inşası şeklinde kendini gösterirken diğerlerinden başka olma, farklı düşünme, ayırt edilebilme kısacası özgül bir kişi olma yolunda attığı adımlarla telaffuz edilebilir. Birey, toplumsal aktör olarak rolleri yerine getirirken belli bir kültürlenim süreci ekseninde davranır, kurgulanır, "ben" olma yolunda şekillenir. Benlik duygusu ile ön plana çıkma ve olmadığı gibi görünmeye eğilimli narsist birey Foursquare gibi mecraları topluma kendini göstermek ve kendini kabul ettirmek için kullanabilir. "Bu noktada atlanmaması gereken bir diğer husus da, Foursquare'de check-in'lerin kontrol mekanizmasının sadece GPS aracılığıyla yapılmasıdır. Mekânda check-in yapmak ve yapılan check-in'ler üzerinden rozet kazanmak illa o yaşam pratiklerine sahip olmak anlamına gelmez. Örneğin kişi, kent merkezinde yer alan popüler mağazaların, restoranların yer aldığı bir caddeyi her gün kullanıyorsa o mekânlarda bulunmadığı, o mekânları tüketmediği hâlde o mekânlarda 'varmış' gibi görünürlük sağlayabilir. Dolayısıyla bu check-in'lerin üzerinden kazandığı rozetler sadece bir 'mış gibi' intibaı uyandırmak için de kullanılabilir" (Oğuzhan, 2015: 222).

Foursquare'deki rozet alma ile "ben" duygusunun pekiştirilmesi sosyal ağların son dönemdeki en popülerlerinden olan Periscope'ta da "kalp" işareti kazanarak beğeni sayısını arttırmaya benzemektedir. Pek çok insanın pek çok konuda "mış gibi" intibaı uyandırmak için kullandıkları internet üzerinden tüm dünyaya canlı yayın yapabilme imkânı sağlayan Periscope uygulamasına Twitter hesabıyla giriş yapılmaktadır. Kullanıcıların yayınlarında fazla kalp toplamak ve popüler olmak için mahremiyeti hiçe sayarak gayriahlaki yayınlar yaptığı, hukuk dışı davranışlar sergilenerek yayın hakkına sahip yayıncı kuruluşun izni dışında futbol maçlarının yayınlandığı, kişilerin haberi olmaksızın umuma açık alanlarda yayınlar yaptıkları görülmektedir. Bu da narsisistik kişilik bozukluğunun önemli unsurlarından "kendisinin çok önemli olduğu duygusunu taşıma, başarılarını ve yeteneklerini abartma, yeterli bir başarı göstermeksizin üstün biri olarak bilinmeyi bekleme; sınırsız başarı, güç, zekâ, güzellik ya da kusursuz sevgi üzerinde kafa yorma, özel ve eşi bulunmaz biri olduğuna ve ancak özel ya da toplumsal durumu üstün kişilerin kendisini anlayabileceğine ya da ancak onlarla arkadaşlık etmesi gerektiğine inanma, çok beğenilmek isteme (Köroğlu,1994: 248) gibi belirtileriyle ilişkilendirilebilir. Foursquare'de rozet alma, değişik mekânlara gitme, Periscope'ta çok fazla kişiye yayın yapma çok fazla kalp toplama, Facebook'ta arkadaş sayısını arttırma, çok sayıda beğeni ve yorum alma, Instagram'da çok kişi tarafından takip edilme, çekici fotoğraflar paylaşma, Twitter'da çok kişi tarafından takip edilme, tivitlerin retweet edilme-

si narsisistik kişilerin kendisinin çok önemli olduğunu düşünme, güzellik ve başarı gibi kriterleri sağlamaları açısından önemlidir.

Ergenlik çağındaki bireylerde sıkça görülen narsisistik kişilik bozukluğu, toplumsal infialler yarabilecek düzeydedir. Yapılan araştırmalarda "Meslek liselerinde eğitim görmekte olan lise öğrencilerine uygulanan ve narsisistik özeliklerin internet bağımlılığı ve siber zorbalığı yordama düzeyinin yol analizi ile incelenmesi hedeflenen bir araştırmada narsisizmle siber zorbalık arasında dolaylı bir ilişki bulunduğu saptanmıştır. Özellikle narsisistik bir kişilik ürünü olarak karşımıza çıkan 'hak iddia etmek', internet bağımlılığındaki yoksunluk ve kontrol güçlüğüyle; narsisistik bireylerde görünen 'narsisistik üstünlük' özelliği ile internet bağımlılığındaki 'sosyal izolasyon' ile anlamlı düzeyde ilişkili bulunmuştur. Aynı zamanda, narsisistik 'sömürmecilik' puanlarının, internet bağımlılığı 'kontrol güçlüğü' puanlarını olumsuz bir etki çerçevesinde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır" (Karaaziz, 2013: 55) . Siber zorbalığın iki türü bulunmaktadır: İlki olayın daha çok teknik yönüyle ilgilidir. Bu zorbalık, sistemleri veya elektronik araçları işlemez hâle getirmek için şifreleri ele geçirmek, web sitelerini hacklemek, spam bulunduran mailler göndermek gibi eylemleri içeren elektronik zorbalıktır (e-bullying). İkincisi ise bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak kişileri sürekli rahatsız etme, kişilerle alay etme, onlara isim takma, dedikodu yayma, internet üzerinden hakaret etme ya da kişinin rızası olmadan kişisel bilgilerini veya görüntülerini yayınlama gibi eylemleri içeren elektronik iletişim zorbalığıdır (ecommunication bullying) (Arıcak, 2011). Bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak bir birey ya da gruba zarar verme davranışlarının tümü olarak tanımlayabileceğimiz siber zorbalık da tekno dünyada kullanıcı narsisizmi ile ilişkilendirilebilecek bir başka husustur. Siber zorbalığı Arıcak'tan naklettiğimiz ilk boyutuyla düşündüğümüzde bir sayfayı hacklemek için bilgisayar konusunda bilgi sahibi olmak ve sistemin açıklarını yakalamak gerekeceğinden bu işe bilhassa üstünlük arayışı içinde olan narsist bireylerin yönelmesi daha olasıdır. Siber zorbalığın ikinci türü olan kişileri sürekli rahatsız etme, kişilerle alay etme, onlara isim takma, dedikodu yayma, internet üzerinden hakaret etme gibi eylemler de narsist internet kullanıcılarının en tipik göstergelerindendir. Bu tip kullanıcılar pek çok ağda yaptıkları yorum ve paylaşımlarla karşımıza çıkabilir: Facebook, Twitter, Instagram, Youtube gibi. Ancak bilhassa son dönemde çokça popüler olan internet sözlüklerinde bu tip kullanıcılarla sıkça karşılaşılmaktadır ve ilginç bir şekilde internet sözlüklerinin en çok gündem yaratan kullanıcılarının narsist eğilimleri olan bireyler olduğu görülmektedir. İnternet tabiri ile "trol" olarak nitelendirilen kullanıcıların İnci Sözlük, Ekşi Sözlük, Uludağ

Sözlük gibi internet sözlüklerinde birbirlerine sürekli küfür ettikleri; birbirlerini alaya aldıkları ve olaylara objektif yaklaşamayıp kendilerini ön plana çıkardıkları görülmektedir. Bu kullanıcılar "Her şeyi ben bilirim." tavrıyla fragmanı dahi yayınlanmamış bir filmi eleştirebilmekte, insanların fiziksel özellikleriyle kolayca alay edebilmekte, hatta daha da ileri gidip toplumsal değerlere kolaylıkla hakaret edebilmektedir. Bir dönem Ekşi Sözlük'te çokça tartışılan bir kullanıcı buna örnek verilebilir. "@gökyelelibozkurt" takma adlı kullanıcının toplumsal değerleri hiçe sayması, herkesi aşağılayan başlıklar açması ve kendini yüceltmesi pek çok kullanıcı tarafından tartışılmıştır. Yakın dönemde "@owencan" takma adlı kullanıcının da sözlükte bu tarz yaklaşımlarıyla sık sık gündeme geldiği görülmektedir. Bu sözlüklerde kullanıcıların "hiçbir şeyi beğenmeme timi" olarak adlandırdıkları bir grup kullanıcı hemen hemen her konuda peşin hüküm verebilmektedir. Topluma mâl olmuş, halkın büyük çoğunluğunun takdirini kazanmış isimlere hakaret edip onları küçümseyen kullanıcıların bir kısmının benlik duygusuyla hareket ettiğini söyleyebiliriz. Bu tip bireylerde yine bir sözlük kullanıcısının tespitiyle bu davranışlar gözlenmektedir:

> Öyle bir beyanda bulunayım ki ortalığı karıştırayım, milleti sinirlendireyim. Mümkün olduğunca kendinden eminmiş gibi gözükeyim. Bonus olarak aslında kör cahilmiş gibi de davranabilirim. Bunları da gerçekten özenerek yapayım, 'örnekler' adı altında bir yığın istisnalar koyayım. Savlarım ve örneklerim tamamen yaptığım tümevarıma yardımcı olacak şekilde kullanılsın. Bazıları gaza gelsin, yanıt vermeye çalışsın, üstüne alınsın. Hatta yazılan şey hakaret gibi algılasın, insanları düşman etsin. Doğrudan şahsaymış gibi algılansın. Ne kadar çok insanı kızdırır, insanları ne kadar ayrıştırırsam, o kadar başarılı olmuş olurum. Ne kadar çok insan işi gücü bırakır da bana yanıt verirse, insanları o kadar ümitsizliğe itmiş olurum. (https://eksisozluk.com/entry/57293121, 28.12.2015 13:55 spincrus adlı kullanıcı, erişim 25.04.2016).

Siber zorba olarak nitelendirilebilecek bu narsist kullanıcılarda hak etme düşüncesi ve empati yoksunluğu görülmektedir. Bu da başta Masterson'dan naklettiğimiz üzere narisisistik kişilik bozukluğu olan bireylerin ortak tutumlarındandır.

[1] Big Five: Kişilik kavramını 5 farklı boyuta indirgeyerek açıklayan, psikoloji biliminde bir model. Bu model, insanların kişiliklerini belirleyen karakteristik özellikleri 5 ana grupta toplamaktadır. Bu beş gurup: dışa dönüklük, duygusal denge, anlaşılabilirlik, deneyime açıklık ve insaflılık.

KAYNAKLAR

Ali Çavuşoğlu, Esra (2014) *"Narsisizm Kültüründe Narkissos Olabilmek"*, (Erişim: 9.3.2016:22.47http://www.galerist.com.tr/wp-content/uploads/downloads/2015/03/RASIM _AKSAN1.pdf)

Arıcak, O.t. (2011) *"Siber Zorbalık: Gençlerimizi Bekleyen Yeni Tehlike"*, Kariyer Penceresi, 2/6, s.10-12.

Atabek, Ümit (2001) İletişim ve Teknoloji, İstanbul: Seçkin Yayınları.

Batmaz, Veysel (2006) Medya Popüler Kültürü Gizler, İstanbul: Karakutu Yayınları.

Binark, Mutlu - Mine Gencel Bek (2010) Eleştirel Medya Okuryazarlığı, İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Binark, Mutlu (2014) Yeni Medya Çalışmalarında Araştırma Yöntemleri, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Buffardı, L. E., - W. K. Campbell (2008). *"Narcissism and Social Networking Web Sites"*, Personality and Social Psychology Bulletin, S.34, s.1303–1314.

Kayaoğlu, Ersel (2009) Edebiyat Biliminde Yeni Bir Yaklaşım Metinlerarasılık, İstanbul: Selenge Yayınları.

Karaaziz, Meryem, İrem Erdem Atak (2013) "Narsisizm ve Narsisizmle İlgili Araştırmalar Üzerine Bir Gözden Geçirme", Nesne Dergisi, s.44-59.

Konca, Fikret (2013) *"Ağ Toplumu ve Dijital Varoluş"*, Tepebaşı Rehberlik ve Araştırma Merkezi Dergisi, Ekim, s.4-5.

Köroğlu, E. (1994) Tanı Ölçütleri Başvuru Kitabı, çev. E. Köroğlu, Amerikan Psikiyatri Birliği, Washington D.C.

Masterson, Janmes F. (2012) Kendiliğin Doğuşu "Gizli Narsisistik Kendilik Bozukluğunun Tedavisinde Gelişmeler, Kendilik ve Nesne İlişkiler, Yaklaşımı", çev. Meltem Kamer Helvacıoğlu- Gülünay Akçalı, İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Yayınları.

Oğuzhan, Özlem (2015) İletişimde ve Sosyal Medya'da Etkileşim, İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Ong, Walter J. (2010) Sözlü ve Yazılı Kültür, İstanbul: Metis Yayınları.

Pala, İskender (2010) Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, İstanbul: Kapı Yayınları.

Wıckel,Taylor M. (2015) *"Narcissism and Social Networking Sites: The Act of Taking Selfies"*, The Elon Journal of Undergraduate Research in Communications, Vol. 6, No. 1 Spring, 5-12.

Merve Koçak Kurt

Dijital Ayak İzlerimizle Oluşturduğumuz Dijital Kimliklerimiz Bağlamında... BİR INSTAGRAM PROFİLİ

"Fransızların o muhteşem heykeltıraşı Rodin'e bir heykeli nasıl yaptığını sorduklarında tek bir cümleyle cevap vermişti:

-Taşın fazlasını atıyorum, geriye heykel kalıyor."•

Bir filmde, *"Bıraktığımız izler kadarız!"* diyordu. Biraz öyle galiba! Bıraktığımız dijital izlerimizle oluşturduğumuz dijital kimliklerimiz var artık, inşa ettiğimiz profillerimiz: Kendi ellerimizle, ince ince ördüğümüz, ustalıkla kurguladığımız, tasarımını yaptığımız profiller bunlar. Olduğumuzdan çok olmak istediğimiz belki de. Olduğumuzdan farklı bir kimlik inşa etmek ne derece mümkün, tartışılabilir. Çünkü herkes kendi yanında olanı verir sonuçta.

> Erkekler davrandıkları gibi, kadınlarsa göründükleri gibidirler. Erkekler kadınları seyrederler. Kadınlarsa seyredilişlerini seyrederler. Bu durum, yalnız erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkileri değil, kadınların kendileriyle ilişkilerini de belirler. Kadının içindeki gözlemci erkek, gözlenense kadındır. Böylece kadın kendisini bir nesneye - özellikle görsel bir nesneye – seyirlik bir şeye dönüştürmüş olur." diyen John Berger akla geliyor tam burada. 'Görme Biçimleri' kadar gör(ül)me arzusu da önem taşır. Kadim zaman hikâyelerinden/ efsanelerinden günümüze kadar gelen bilgilerimiz bize şunu söyler: "Görüntü, ayna olmadan ortaya çıkamaz.

Günümüzde insanın kendine ayna tuttuğu alanlardan biri de sosyal medya. Özellikle, fotoğrafların ön plana çıktığı paylaşım siteleri/ mecraları, görselliğin son derece önemli olduğu çağımızda bu iş için biçilmiş kaftan. Çünkü "Fotoğraf, dünyanın her köşesinde anlaşılan tek dildir ve bütün ülkelerle kültürler arasında köprü kurarak insanlık ailesini birbirine bağlar." (Helmut Gemsheim, Creative Photography, 1962) Fotoğrafın diliyle dünyanın bir ucundaki Norveçli bir kadının günlük yaşantısından Hindistanlı bir moda tasarımcısının kreasyonlarına kadar birçok konu hakkında fikir sahibi olabilirsiniz.

Saatlerin durduğunu, anların donduğunu ve anıların görüntüye dönüştüğünü düşündürür fotoğraflar, hayatımıza yeni anlamlar katar. Her fotoğraf kendi içinde -ve dahi dışında- bir anlam taşır. Susan Sontag *Fotoğraf Üzerine*

kitabında buna şöyle değinir: "Fotoğraflar 'gerçek'i yeniden üretmekle kalmazlar, onu yeniden dolaşıma sokarlar –bu, modern toplumun anahtar değerindeki prosedü–lerinden birisidir. Şeyler ve olaylar, fotoğraf görüntüleri halini aldıklarında, güzel ile çirkin, gerçek ile sahte, beğenme ile beğenmeme arasındaki ayrım çizgilerinin ötesine geçen yeni kullanım biçimlerine açılmış, kendilerine yeni anlamlar yüklenmiş olurlar."

Fotoğraf ile 'Dikizleme Kültürü'

Nedir fotoğraf, bir 'an'ın 'kare'sinden başka: "Fotoğraf bir görsel kurgu sistemidir. Özüne indiğimizde, bir insanın –doğru zamanda doğru yerde dururken– görüş ufkunun bir kısmını bir çerçeveye alma meselesidir." (John Szarkowski)

Fotoğraflarımızla kendimizi anlatır ve ifade ederiz, onaylatır ve inşa ederiz aynı zamanda. Eski zamanlardaki fotoğraf albümlerinin yerini artık sosyal medya mecraları almış gibi duruyor. Dijitalleşen çağda fotoğraf çekme imkânlarının eskiye nazaran son derece gelişmiş olduğunu gözlemlemekteyiz. Bu imkânlar bize bazı mecralarda *sanal görünürlük* kazandırarak kendimizi sürekli olarak 'var' kılmayı da sağlıyor.

> 'Dikizleme Kültürü' de aslında bundan ibaret; bu öyle bir kültür ki insanların bizi izlemesini istiyoruz. Bir yandan da başkalarını izleyen insanları takip ediyoruz: İzlemek ve izlenmek bütün hayatımızı ele geçirmiş durumda. diyor Hal Niedzviecki Dikizleme Günlüğü'nde ve devam ediyor: "Dikizlemek, herkes hakkında her şeyi bilme ve öğrenme arzusudur. Bu arzuyu tatmin karşılığında, herkesin sizin hakkınızdaki her şeyi öğrenmesine de izin vermiş olursunuz. Diğer tüm özellikleri bir yana bıraksak bile, dikizlemenin bağımlılık yaptığı gerçeğini görmezden gelemeyiz.

Sosyal medya ortamlarında kendimizle ilgili bir kimlik oluşturmak, an'ı dondurma isteği ya da geriye bir iz bırakma arzusundan kaynaklı mıdır tam bilinmez! Ancak oluşturulan sanal kimlikler üzerinden bir insanı tanımaya çalışmak mümkün.

Göstermek istemediğimiz yanlarımızı/ yönlerimizi göstermeyebileceğimiz –kim göstermek ister ki diye de sorulabilir!– bir mecra sosyal medya. Ancak Berger, "Fotoğraf görülmüş olanı kaydederken, daima ve doğası gereği görünmeyene de işaret eder." derken çok da haksız sayılmaz.

Neden Bir Instagram Profili?

Dijital kültürle ilgili bir yazı istendiğinde ilk aklıma gelen başlık 'bıraktığımız dijital ayak izleri' olmuştu. Üzerinde daha önce çalıştığım sosyal med-

ya alanına –özellikle de sosyal medyada fotoğraf kullanımına– dair bir yazı yazmayı düşünürken bunu somutlaştırmam gerektiğini fark ettim. Tam da o günlerde bir Instagram profiline denk geldim. Gaye'nin profiliydi bu. Onu hiç tanımıyordum, böylelikle daha objektif yaklaşabileceğimi düşündüm. Fotoğraflarını inceleyip bıraktığı izlerle hakkında neler öğrenebileceğime bakacaktım. (Kendimi Tarkovsky'nin *Stalker*/ *İz Sürücü* filminde gibi hissettim biraz.)

Teorik olarak konuştuğumuz konuları somutlaştırmak için –tesadüfi– bir profil seçildi ve bu profilin Eylül 2016'ya kadar olan fotoğraf kareleri incelendi. Sonrası (yani yurt dışındaki hayatı) ise incelenmedi. Bu yazının kahramanı bir başkası da olabilirdi ama Gaye ve onun Instagram'da bıraktığı dijital izlerle oluşturduğu dijital kimliği üzerine yazmayı tercih ettim.

Bu yazı daha çok, saptamalarda bulunmayı amaçlıyor. Gaye'nin paylaştığı fotoğrafların yanındaki notlarla –ki özgün hâlleri korundu notların– ilgili gerekli çıkarımları yapmak biraz da bilinçli olarak okura bırakıldı. Instagram'ı seçme sebeplerimi kısaca açıklamadan önce bu noktalara temas etmek istedim.

Instagram, dünyanın dört bir yanından kişilerin fotoğraflarını görebildiğimiz bir sosyal ağ. 2010 Ekim'de, ilk olarak IOS (iPhone-iPad) için geliştirilen, sahip olduğu kaliteli filtrelerle kısa zamanda oldukça popüler olan bir fotoğraf paylaşım uygulaması. En basit ve sıradan bir fotoğraf, uygulanan birkaç farklı efekt ile göz kamaştırıcı olabiliyor. Bu da bize türlü türlü imkânlar sağlıyor. Instagram'ın bu kadar hızlı yayılmasında sosyal medya platformları ile entegre çalışması da yatıyor. Uygulama ile hazırlanan fotoğraflar Facebook, Flickr, Twitter, Foursquare ve Tumblr üzerinden paylaşılabiliyor. Böylelikle Instagram'daki o görkemli fotoğrafları diğer sosyal medya mecralarında da sergileyebiliyoruz. Üstelik kullandığımız hashtag ile o konudaki paylaşılmış diğer fotoğrafları da aynı anda görebiliyoruz.

Hashtag kavramına da biraz açıklık getirelim: Hashtag, başına diyez işareti (#) ile yazdığımız her şeydir. Mikroblog ve Facebook, Google Plus, Instagram, Twitter ve benzeri sosyal ağ servislerinde, "#" sembolünün kelime veya kelime grubunun önüne eklenerek oluşturulan bağlantılar, anlık bilgileri kategorize etmeye ve kitlelere ulaştırmaya yardımcı olur.

Instagram, 'okuyabilenler' için bir fotoğraf paylaşım uygulamasından çok öte anlamlar içeriyor aslında: Eğer kişi kendi bilgilerini paylaşırsa o kişiyle ilgili, profilinden onun hakkında birçok şey öğrenebiliriz: Kişilik özellikleri, nerede yaşadığı, neler yaptığı, nasıl şartlar altında olduğu, neler okuduğu, hangi yemeklerden hoşlandığı, duygu durumu ve daha birçok şey: Kimleri sevdiği, ne tip insanlarla bir arada olduğu, arkadaşları vs. hakkında bilgiler... Mesela hangi tür oyunlar oynadığını anlayabiliriz bir çocuğun. Hatta ders durumuyla ilgili ipucu bile yakalayabiliriz: "Öff! Yine sınav haftası!" diyen bir öğrenci pek başarılı olmasa gerek.

"Gayeinwonderland", Memnun Oldum...

Hikâyemizin kahramanıyla tanışalım şimdi de: "gayeinwonderland" bir Instagram profili. Sayfasında profiliyle ilgili şu notlar yazıyor (1 Nisan 2016 itibarıyla) :

"Jack of all trades, master of none."

· 1.595 gönderi

· 9.186 takipçi

· 403 takip

Sayfasına şöyle bir göz atıyoruz. İlk etapta şunları öğrenmek mümkün: 2013'te Instagram'a üye olmuş. Lego figürlerini seviyor. İngilizce biliyor. Hacettepe Üniversitesi mezunu. Mezun olalı 10 yıl geçmiş. 30 yaşlarında. İkinci fakülte olarak Ankara Üniversitesinde Hukuk okumuş. İlk fotoğraflarında –hatta epey bir zaman– yüzünü pek göstermiyor, gözlükle ya da başka nesnelerle kapatıyor. YSL çantalar, Burberry atkılar, şallar, RalphLauren gömlekler, Rayban gözlükler markalı giyinmekten hoşlandığını gösteriyor. Spor yapıyor (yüzme, bisiklet, yürüyüş). Eymir gölünü seviyor. Starbucks başta olmak üzere kahve markalarına meraklı. Beşiktaşlı. Maçlara gidiyor. Ata biniyor. Çeviri kitapların yanı sıra TIME vb. dergiler ve İngilizce kitaplar okuyor. Opera ve bale gösterilerini takip ediyor. Son dönemdeki fotoğraflarında kendini daha çok göstermeye başlamış. Fotoğrafların kalitesi de gitgide artmış. Fotoğrafları Iphone 6 ile çekiyormuş. Bu eğitim-öğretim yılında yüksek lisans için Warwick Üniversitesine gitti ve hâlen İngiltere'de bulunuyor.

Gaye'nin paylaşımlarından örneklere göz atalım biraz da. Her bir fotoğraf yazısını ayırmak için cümlelerin başına yıldız (*) işareti koydum. Burada aslolan hangi fotoğraf için tek tek ne yazdığı değil, yazılanlardan yola çıkarak genel bir fikir edinebilmemiz. ...

Gaye'nin gündelik yaşantısıyla ilgili fotoğraflara şöyle bir göz attığımızda, nelerden hoşlandığı, günlerini nasıl geçirdiğinden, kitaplara dair fikirleri, izlediği maçlar/ filmler/ gösterilerle ilgili duygularına kadar birçok konuda fikir sahibi olabiliyoruz. Yaptığı tatiller, gittiği mekânlar, kullandığı markalar, biriktirdiği Legolar... ve daha bir çok şey hakkında... Paylaştığı fotoğrafların yanına aldığı notlara bakalım:

*Merhaba, ben hacettepe isletme mezunuyum, simdi de ankara hukuk 3.siniftayim ve 31 yasindayim ☺ o yuzden bence hic gec sayilmaz, eger aklinizda boyle bisi varsa mutlaka hayata gecirin, tabi calisirken isle birlikte yurutmek biraz zor oluyor ama yine de keyifli ☺

*Tam 10 yıl olmuş okul biteli 😥 Transkript için okula gidince fark ettim 🤦 #oysaki #gecensene #mezunolmus #gibihissediyorum #hahaha #superim #goodmorning #gunaydin #transkript #hacettepe

*Ev-araba-iş, iş-araba-ev şeklinde ring hayatı yaşıyorum günlerdir. Masam beş yıldızlı bir mountain resort gibi, o dağcık nedense hiç erimiyor. Yaptığım

her iş bumerang gibi savrula savrula yine bana dönüyor. Murphy sağ olsun küçük şirinliklerle ofis hayatımı renklendiriyor. Mail kutum unreadde üçlü rakamlara ulaştı. Ne zaman acil bi işim olsa ya zımba teli bitmiş oluyor ya da printerdaki kâğıt. Tel sökücü çaktırmıyor ama sanırın delgeçle olan yakın ilişkimi kıskanıyor. Yazdıkça çıktı alıyorum, çıktı aldıkça yazıyorum. Excel küsüratları yuvarlıyor, bana saf rakam lazım diye psikopat gibi bir de hesap makinesiyle topluyorum. Kimselere güvenmiyorum, aşka inanmıyorum. Ofiste birinin gözlerini zarf açacağıyla oymadan bu haftayı burada save etmek istiyorum. Ve bunca işin arasında, aklıma geldikçe beni heyecanlandıran tek şeyin ne olduğunu duysan bence kendini asarsın. Cuma günü Ant-Man geliyor ☎

*Hafta içi evde olmanın dayanılmaz hafifliği ♥□ #frida #aylakadam #rulokat #starbucks #legominifigure #legominifigures #hellokitty

*Pazar günleri evde olmak ayrı keyifli □♥□ Bugün daha önce izlemediğim eski filmleri izleme günü 🎬#sunday #sundayfunday #coffee #coffeeoftheday #gununkahvesi #theelephantman #oneflewoverthecuckoosnest #tokillamockingbird

*Küçük İşler Bakanlığı'na bağlı Wonderland Enstitüsü olarak yaptığımız bir araştırmada, deneklere fotoğraftaki pamuk şekerin rengini sorduk ve elde ettiğimiz verileri sınıflandırdık. Sonuçlara göre, pamuk şekeri pembe olarak görüyorsanız 'romantik', beyaz olarak görüyorsanız 'maceracı', daha rengini bile göremeden hüplettiyseniz de benim gibi 'hayvan'sınız. #fruitpassion

*True friend 🐎🍀 #capitalcountryclub #baskentbinicilikkulubu #equestrian #equitation #binicilik #horseriding #horsebackriding #horse #horses

*#mutluyumçünkü @mutluyumcunku #legominifigure #legominifigures #afol #legoforever #legofan #legofans #legosets

Gaye'nin Kitaplarına Dair

Gaye, onca yoğunluğu arasında kitaplara vakit ayırabiliyor gibi gözüküyor. Üst üste dizip fotoğrafını paylaştığı okuma listesindeki kitaplar şöyle: *Efendi ile Köpeği (Thomas Mann), Dilek Ağacı (William Faulkner), Yüzyıllık Yalnızlık (Gabriel Garcia Marquez), Joseph Fouche (Stefan Zweig), Huzursuzluğun Kitabı (Fernando Pessoa), Usta ile Margarita (Mihail Bulkakov), Incognito (David Eagleman), Yolda (Jack Kerouac), Aşka ve Kadınlara Dair (Schopenhauer), Tongue Fu (Sam Horn), Anayurt Oteli (Yusuf Atılgan)...

Gaye, bazı fotoğraflarda kitaplarla ve yazarlarla ilgili ayrıntılı notlar yazmış: *Yalom 'Ali topu at. Ayşe topu tut.' tarzı bir şeyler yazsa bile okurum. Sevince böyle seviyorum işte. Ama açıkçası bu son kitabın Pegasus'tan çıkması beni biraz önyargıyla karışık bir hayal kırıklığına uğrattı. Takıntılı insanım, yayınevi de en az okuduğum kitap kadar önemlidir benim için. Grinin Elli Tonu tadında bir aşk romanına başlıyormuşum gibi hissettim

ne yalan söyleyeyim. Sadece küçük ve basit bir his. Pegasus'la yıllardır yıldızımız barışmadı, ayrı dünyaların insanıyız işte. «Hepimizinki günübirlik hayatlar; hatırlayanın, hatırlanandan farkı yok. Hepsi geçici. Hem anılar hem de onların nesnesi. Her şeyi unutmuş olacağın günler kapıda, her şeyin seni unutacağı günler yakın. Bil ki çok geçmeden hiç kimse ve hiçbir yerde olacaksın.» demiş Marcus Aurelius kitabın başındaki alıntısında. Ben de o zaman bu gerçeklik karşısında hangi yayınevi olduğunun ne önemi var diyor ve kitabıma başlıyorum. #gunubirlikhayatlar #irvinyalom

*Sirius'tan Gelen Kurbağa son dönemde okuduğum en sürükleyici kitap. Tam bir Robbins klasiği. Bitmesin diye yavaş yavaş okuyorum resmen. Bir yazar olacak olsam Tom Robbins olmak isterdim. Çok net. Cümlelerinin, benzetmelerinin ve o sarkastik anlatımının hastasıyım. Fotoğrafı çekerken de kurbağalı bir şeyler koymak istedim, ofiste bulamadım. Yoda geldi elime, bu da iş görür dedim. Yeşil değil mi sonuçta. #tepedenedebiyat

Gaye'nin okuduğu yazarlara ve kitaplara şöyle bir göz atıyoruz: Ursula K. Leguin, Nietzsche Ağladığında, Divan, Bugünü Yaşama Arzusu (Irving Yalom), Hobbit (Tolkien), Ses Sese Karşı (Aldous Huxley), Venedik'te Ölüm (Thomas Mann), Dur Bir Mola Ver (Tom Robbins), Günden Kalanlar (Kazua Ishıgura), Sisifos Söyleni, (Albert Camus), Sırça Fanus (Sylvia Plath), Dinle-Küçük Adam (Wilhelm Reich), Franny ve Zoe (Salinger)...

*Yine yeniden Gatsby 📚 #thegreatgatsby #scottfitzgerald #penguinclassics #penguin

*Yeni hafta, yeni başlangıçlar ☕📚❤ #umbertoeco #thenameoftherose #newyork #batman #peanuts #dixon #dixonticonderoga

Gaye'nin okuduğunu söylediği kitaplardan yola çıkarak oldukça nitelikli bir okur olduğunu düşünebiliriz. Kültürel aktivitelerine baktığımızda sinemadan, operadan, klasik müzikten hoşlandığını rahatlıkla görebiliriz.

*Sezonu açması benden, devamı sizden 😈 Nasıl özlemişim belli değil ☎💘 #dob #carmen #bizet #devletoperavebalesi #opera #ankaradob

*Fransa FR #troiscouleurs #bleu #blanc #rouge #kieslowski #ucrenk #parisianchic #flammarion

*Vlad bekle beni 🦇 #dracula #bramstoker #devletoperavebalesi #kontdracula

*Bir yaz gecesi rüyası #shakespeare #amidsummernightsdream #dob #biryazgecesiruyasi

*Macbeth'e doydum ☎🔪 #macbeth #williamshakespeare #shakespeare #dob #devletoperavebalesi

*Saraydan kız kaçırma ❤ □ #saraydankizkacirma #dob #devletoperavebalesi

*Pek mesudum ☎❤ □ #tosca #puccini #opera #dob #devletoperavebalesi #dobankara #ankaradob

*Merakla beklediğim Coppélia #coppelia #devletoperavebalesi #dob #bale #delibes

*Hey george #hayvanciftligi #georgeorwell #animalfarm #devlettiyatrolari #sinasisahnesi

*Bir BSO akşamı daha bitti #bartok #berlioz #barber #bilkentsenfoniorkestrasi #bso

Peki ya Gaye'nin giyim stiliyle ve markalarıyla ilgili ne gibi izler bulabiliyoruz sayfasında, onlara da bakalım biraz: *100 çift asla yetmez #neverenough #stiletto #women #shoes #topukluayakkabi @gkckptn off evet bu sadece ise giydigim klasik stilettolar, daha bunun babeti, sneakersi, spor ayakkabisi, sandaleti fln var

*@cileklisut zara ama eski sezon gayeinwonderlandGriyle aramızda özel bir bağ var #gri #grey #respect #love

Gaye'nin Kentleri/ Mekânları

*Bu akşamüstü @coffeemaniaboutique'in tatlı bahçesinde @ruyam_ ozal'la yeni nesil demleme tekniklerini ve İstanbul Kahve Festivali'ni konuştuk. İki bayan bir araya gelince bu kadarla da kalmadık tabi. Bir şekilde konu döndü dolaştı ve yine benim aşk hayatıma kadar geldi. Kahve aşkı ve aşk birbirine karıştı, aeropress falımdan bir İngiliz bile çıktı. Hadi yine iyisiniz, temelli kurtuluyorsunuz benden

*Kırk gün kırk gece bitmeyen veda yapmışlar @tugcetanir'la ilk keşfimiz olan Grano'da vedalaşalım dedik. Şok şok şok! Grano'da hüzünlü dakikalar, az sonra! @granoankara'dan süper lezzetli ve veda mesajlı aşırı tatlı bir sürpriz eşliğinde! Seviyorum ki ben sizi

*Sıcak insanıydım ben. Buzlu çay, buzlu kahve sevmezdim. Cold brew sağ olsun soğuk olan ne varsa sevdirdi bana. Bu cold brew iced tea çalışması da bence gayet güzel olmuş. Kekler kurabiyeler de @bonapplebakery. Bir tatlı bir kahve, mutlu olmak bu kadar basit işte!

*Sıradaki parça Cumartesi günü de çalışmak zorunda kalan bana ve tüm emekçi kardeşlerime gelsin. Britney Spears söylüyor: «You better work b*tch!" #coffee #coffeeoftheday #gununkahvesi #coffeelab

*#mutluyumçünkü #benimkahvaltim #breakfast #thehousecafe #thehousecafeankara

*And hey! I have looked all my life for you Parliament gece sineması başlıyoor! Ne günlerdi ama! Çılgınlığın Ötesinde›yi (In the Mouth of Madness) gerile gerile kaç kere izledim hatırlamıyorum. Bugünkü sinema sevgimin temelleri pazar gecelerinde atıldı diyebilirim. Ve ben bu pazar gecesinde, 90'lı yılları birazcık özlemiş olabilirim

*Çaykovski. #paris #latergram #tbt

*Yolda bile damla sakızlı türk kahvesi içiyor. #cinaralticafe #bozcaada

*Açılışı böyle yapmıştık, kapanışı da kahveyle yapalım. Umarım yolum yine Bozcaada'ya düşer ve umarım yine Akvaryum Otel'de kalırım. Her anlamda çok keyif aldım, çok huzurlu bir ortam yaratmışlar 🎈 @denizpak'a o keyifli sohbetleri ve muhteşem ev sahipliği için tekrar teşekkürler! Sırf o mantı için bile her an geri dönebilirim ☎ #akvaryumotel #akvaryumotelbozcaada #bozcaada

*Buraya sevgiliyle gelmek lazımmış. Neden bi sevgilim yok 😕 #biribenialsin #benialin #ruzgargulleri #gunbatimi #bozcaada

Gaye, İçimizden –Herhangi– Biri...

Gaye'nin hayata birkaç notunu daha paylaşalım: *'Bana her sabah şu şekil bir kahvaltı sofrası hazırlayacak, yemeğimi, ütümü yapacak, hazır o küçük dudu elleri değmişken bulaşığımı, çamaşırımı falan da yıkayacak, seyahat engeli olmayan, hem yakışıklı, hem zengin, hem de hayırlı bir kısmet arıyorum' desem, maşallah buraya kadar öyle bir iştahla, öyle bir ağzınızın suyu aka aka okudunuz ki, açık konuşmak gerekirse korktum ben sizden. Gözleriniz büyüdü büyüdü küçüldü, nefes alıp vermeniz değişti resmen. Böyle magazinsel açıklamalara bayılıyorsunuz vallahi billahi. Yok annem yok, esas kız esas oğlanı bu bölümde de öpemeyecek, haydin dağılın bakiim işinizin gücünüzün başına.

*Yazmayıp susayım diyorum, yapamıyorum. Yaşamak, gezmek, tozmak, yiyip içmek, normal hayata devam etmek en çok da böyle zamanlarda zor geliyor bana. Okumayacağım diyorum, bir yerlerde bir fotoğraf görüyorum, bir yazıya denk geliyorum içim parçalanıyor. Zamanında emekle, binbir zorlukla kazanılan bu topraklarda neden barış içinde yaşayamıyoruz? Neden bu hırs, bu cehalet? Yabancı sosyal medya hesaplarına bakıyorum, gayet mutlular, kurmuşlar düzenlerini yaşıyorlar. Kimsede bizimki gibi kapkara fotoğraflar, ağıtlar yok. Maden kazası, tecavüzcüsü, terörü, yetti artık bence! Yetti. Ben artık bir şeylere tepki vermekten yoruldum. Normal bir şekilde yaşamak istiyorum sadece, tek istediğim bu. Her güne yeni bir olayla başlamaktan, sürekli flaş haberler duymaktan, acıdan, mutsuzluktan yoruldum. Sanki her gün daha da kötüleşiyor durumumuz, kararan sayfalarımız ve fotoğraflarımız gibi hayatlarımız, ruhlarımız da kararıyor her geçen dakika. Mutsuz bir toplum olduk, gergin bir toplum olduk. Saygısız, tahammülsüz, uyanık bir toplum olduk. Birbirinin kuyusunu kazan, dayanışma ve anlayıştan yoksun bir toplum olduk. Ve yarattığımız bu kaosun içinde domino etkisiyle mutsuzuz hepimiz. İçinde yaşanılan toplum mutlu olmadan bireysel mutluluk olmuyor, olamıyor arkadaşlar. Siz mutlu olmaya çalıştıkça, kendinize ayrı bir dünya yaratıp o dünyada mutlu mesut yaşamaya çalıştıkça bir şeyler gelip

sizi sürekli ayağınızdan tutup aşağılara çekiyor. Eğitim, kültür, sanat diyoruz, kitaba tutunuyoruz, yok işte, ülkedeki malzeme ortada. İstediğin kadar göm kafanı sen o kitaba, mutsuzluk, acı, vahşet dışarıda seni çağırıyor. Bizim gerçeğimiz bu galiba. Kabul etmek lazım belki de bu coğrafyada mutluluk olmadığını. Debelendikçe, bir şeyleri değiştirmeye çalıştıkça yaşadığımız olumsuzluklar direnç kazanıyor sanki. Buradan tepki vermekten yoruldum ve bir şeylerin değişebileceğine dair umudum yok denecek kadar az. Atatürk hakkımızı da yıllar önce kullandık. Yaptığı, kurduğu her şeyi itinayla resetledik, daha 100 yıl bile olmadan ülke fabrika ayarlarına geri döndü. Muasır medeniyetler seviyesi mi? Başımıza bir iş gelmeden yarına sağ salim çıkabilirsek yarabbi şükür seviyesindeyiz. (Bayrak fotosunun yanındaki yazı.)

Gaye'nin profiliyle örneklemeye çalıştığımız yazının ana fikri anlaşılmıştır kanımca: *"Kumdaki ayak izi, orada bulunmayan ayağı görmemizi sağlar."* Narkissos'un baktığı suyun yüzeyi de, el aynaları da, bilgisayar ekranları da, akıllı telefonlar da... kendimizi görebileceğimiz/ gösterebileceğimiz bir araç aslında...

"Görüntü, ayna olmadan ortaya çıkamaz." diyen kadim zaman bilgisinin üstünden bu yana çok zaman geçti elbet, ama bu bilgi değişmedi. Belki beş on yıl sonra "ayna" olarak kullanabileceğimiz başka araçlar, mecralar, platformlar icat edilecek. Çünkü bakan ve bakılan, gören ve görülen, izleyen ve izlenen... de hep ama hep olacak!

Nice izler bırakacağız daha: Fotoğraflar, resimler, görüntüler, kelimeler, işaretler, sesler, müzikler... Hepsi de bizden bir iz taşıyacak, biz'im içimizde bulduğumuz ve biz'im içinde bulunduğumuz, biz'iz... İz(ler)imiz... Bıraktıklarımız... Okuyanlar için!

Not: Bu yazı gizli reklam içermemektedir. Bir insanın hayatında elbette çok çeşitli markalar olabilir ve bunların tespitini yapmak da reklam yapmak değildir!

---

* http://www.panick.8m.com/hikaye1.html
https://gezgintech.com/instagram-kullanimi.html
https://tr.wikipedia.org/wiki/Hashtag

KAYNAKLAR

Berger, J. (2016) *Görme Biçimleri*, (Yurdanur Salman, Çev). İstanbul: Metis Yayınları.
Berger, J. (2015) *Bir Fotoğrafı Anlamak*, (Beril Eyüboğlu, Çev). İstanbul: Metis Yayınları.
Arnheim, R. (2015), *Görsel Düşünme*, (Rahmi Öğdül, Çev). İstanbul: Metis Yayınları.
Manguel, A. (2016), *Tanpınar'ın İzinde Beş Şehir*, (Sevin Okyay, Kutlukhan Kutlu, Çev). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Sontag, S. (2008), *Fotoğraf Üzerine*, (Osman Akınhay, Çev). İstanbul: Agora Kitaplığı.
Niedzviecki, H. (2010), *Dikizleme Günlüğü*, (Gökçe Gündüç, Çev). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Serkan Özdemir

DİJİTAL ORTAMDA GERÇEKLİĞİN İRONİK DÖNÜŞÜMÜ: PARODİ

Aristoteles, *Poetika*'da ortalamadan daha aşağı karakterleri taklit eden şiirleri *'parodie'* (taklitçi şiir) olarak niteler.[1] Parodi etimolojik olarak ise 'bir şeyin yanında, kıyısında' gibi anlamlara sahiptir ve genellikle *'alaycı şiir veya şarkı'* anlamına gelir.[2] Her iki anlamında da *'bir şeyin aslına göre farklılık içeren benzeri veya taklidi'* vurgusu öne çıkar. Bu tanımlama arka planda sanatın gerçeklikle ilişkisi sorununu doğurur.

Gerçeklik ve Parodi İlişkisi

Aristoteles ve Platon sanatın bir taklit (mimesis) olduğunu belirtir. Aristoteles sanatın görünen gerçekliğin bir taklidi olduğunu, Platon ise taklidin taklidi (yansımasının yansıması) olduğunu ileri sürer. Bu durum etimolojik anlamı ve tarihsel süreçteki kullanımları dikkate alındığında, parodinin de gerçeklikle kurduğu ilişki bakımından 'taklit' olarak nitelenmesine neden olur.

Parodi tüm sanat formları gibi dış gerçeklik olarak adlandırılabilecek olayların, metinlerin, nesnelerin taklit edilmesine, benzerlerinin yapılmasına dayanan bir eylemi içerir. Bu yönüyle parodi var olanın, gerçeğin yeniden şekillendirilmesi, farklılaştırılmasıdır. Ancak parodi bunu yaparken Aristotelesçi ya da Platoncu 'mimetizm'den farklı olarak mizah unsurunu kullanır. Parodi, insanlarda korku ve acıma duygularının doğuracağı 'katharsis' (arınma) yerine gülme ve alay aracılığıyla rahatlamayı sağlar. Bu nedenle gerçeklikle, ironik dönüşümden doğan gülünçleştirmeye dayalı bir ilişki kurar.

Özellikle Ortaçağ'da parodi bir mizah biçimi olarak, karnaval yaşamının parçasıdır. Karnaval dönemlerinde eğlenmek ve eleştirmek maksadıyla ciddi olan her şeyin, edebî ve dinî metinlerin parodisi yapılarak, onlarla alay edilmesi, toplumsal hiyerarşinin ve düzenin alt üst edilmesi, ters yüz edilmiş bir gerçekliğin ortaya çıkmasına neden olur. Bu ters yüz etme, içerisinde gülmeyi ortaya çıkaracak bir ironik dönüşümü barındırır. Böylece parodinin ve karnavalesk dünya algısının ilk işlevi olan 'eğlenme' gerçekleşir. Parodinin ikinci işlevi olan gerçekliğin ters yüz edilmesi veya ironik dönüşümü ise parodinin yıkıcı gücünden doğar. Bu nedenle Simon Dentith parodiyi 'yıkıcı bir eylem' olarak tanımlar.[3] Parodi ve karnavalesk dünya algısı eleştiri/alay

aracılığıyla yerleşik olan her şeyi, kanonları, kuralları, sınıfları, dinî ve toplumsal hiyerarşiyi yıkarak veya ters yüz ederek yeni bir yaşamın inşa edilmesini mümkün kılar. İnsanlara resmî yaşamın dışında özgürleşebilecekleri ikinci bir yaşamı sunmayı amaçlar. Parodi tarihsel süreçte farklı alanlarda bu işlevini temel bir özgürlükler alanı olarak sürdürür.

Parodik Eylem Olarak Dijital Ortam : 'Zaytung' ve 'Resmi Gaste'

Ortaçağ'dan günümüze parodi, edebiyat, sinema, müzik ve görsel sanatlar gibi farklı alanlarda kendine yer bulur. İnsan aklının ironik bir üretimi olarak eğlenme ve eleştirme işlevini yerine getiren parodi, sanatsal alanda olduğu kadar popüler kültür ve dijital ortamlarda da yaygındır. Bu alanlarda sanatsal kaygı güdülmeden yapılan parodiler yıkıcı bir eylem olmak ile ironik bir üretim olma arasında konumlanır. Dijital ortamda parodi, siyasi ve toplumsal eleştiri aracına dönüşür.

Ortaçağ karnaval hayatında soylularla, din adamlarıyla, krallarla ve toplumsal hiyerarşinin üst kısmındakilerle alay etme düşüncesi, günümüzde internet ve dijital ortamlarda parodik birer eylem olarak devam eder. Twitter, Facebook, Instagram vb. gibi araçlar, parodinin günümüzde en yaygın kullanıldığı yerlerdir. Resmî yayın organlarının kitlelere ulaştırdığı, doğru ve/ya gerçek olduğu kabul edilen toplumsal, siyasal ve gündelik haber ve mevzular sosyal medya olarak anılan bu alanlarda yeniden kurgulanır. Gerçekliğin ironik dönüşümü olarak nitelenen bu parodik eylemler, popüler kültürde *'tiye almak'* olarak adlandırılır. Bunun dışında bir popüler eylem olan *'trollemek'* mizah amacı gütmeden, gerçekliğin saptırılmasına dayanır. Bu nedenle parodik niyetten ve mizah anlayışından farklı olarak, art niyetle yapılan bir saptırmayı içerir. Bu ve benzeri eylemler gerçekliği dönüştürmek ve mizahi etki yaratmaktan çok, saldırı niteliğindedir.

Yukarıda bahsedilen sosyal medya aygıtları 'y kuşağı' olarak adlandırılan genç neslin en temel sosyalleşme ve özgürleşme alanıdır. Bu nedenle günümüzde bu alanlar tarihsel olarak karnaval yaşamının işlevini üstlenir. Tıpkı karnaval yaşamında olduğu gibi bu alanlarda insanlar özgürce gerçekliği mizah ve ironi aracılığıyla dönüştürerek kendi gerçekliklerini inşa ederler. Sınırsız bir özgürlük alanı olarak internet buna imkân tanır. Her alanda olduğu gibi dijital ortamda da yıkıcı bir etkiye sahip olan parodi, yerleşik düzene muhalefet etme, siyasal güce ve otoriteye direnme yetisine sahiptir. Bu nedenle siyasal erk ve toplumsal düzenle çoğunlukla çatışmalı bir ilişki kurar. Resmî yaşamın veya yerleşik düzenin dayattığı gerçekliği alay ederek dönüştürmeye, ters yüz etmeye çalışır.

Günümüz mizahının en popüler iki parodik eylem alanı dijital ortamda faaliyet gösteren Resmi Gaste ve Zaytung adlı sitelerdir. Çoğunlukla siyasi karakter-

leri ve meseleleri hedef alan bu siteler hem mizah hem de siyasal eleştiri işlevini üstlenir. Bu sitelerin gazete biçiminde kurgulanmış olması günümüz yazılı basının parodisi olduğunu gösterir. Resmi Gaste ismi bile dilsel bir parodiyi içerir. Bu sitede manşet, son dakika, siyaset, spor gibi başlıklar altında medyada kendine yer bulan haberler *'mizahın şakası olmaz'* sloganıyla parodileştirilir. Parodik bir eylem alanı olarak dijital ortam görsel ve basılı medya aracılığıyla halka yansıtılan olayların, yansıtılma biçiminin parodisini yaparak Sokrates ve Platon'a özgü taklit ve/ya yansımaya dayalı bir gerçeklik alanını doğurur. Bu ilişkiyi somutlaştırmak için Resmi Gaste'de yer alan birkaç örneğe bakmak gerekir.

Siyaset başlığı altında en çok parodisi yapılan isim Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'dır. Muhtar toplantılarını, basın toplantılarını, mitinglerini, bunların medyada canlı yayınlanmasını mizahî bir dille eleştiren bir haber, muhtarlara hitap ederken çekilmiş bir fotoğraf üzerinden "Erdoğan: 'Bundan sonra salı muhtarlara, perşembe kaymakamlara, cuma müftülere, cumartesi hahamlara, pazar da papazlara sesleneceğiz...'[4] şeklinde, foto haber kategorisinde parodileştirilir. Burada gerçekliğin abartılması aracılığıyla ironik bir değişim yapılır. Bu konuyla ilgili başka bir parodi örneği ise "Türkiye Uzaya Muhtar Gönderme Çalışmaları İçin Düğmeye Bastı: Hedef 2023" manşetiyle Zaytung'da yer alır. Hem muhtar toplantılarını alaya alan hem de hükümet politikalarını eleştiren bu haberin altında *"İlk 'Muhtaronot' Burdur'dan"* başlığına yer verilerek tam bir dilsel parodi yapılır. Haberin devamında şu ifadeler Cumhurbaşkanı'nın söyleminin bir parodisi olarak dikkat çeker.

> Dünyanın en büyük 17. ekonomisine sahip büyük Türkiye olarak uzaya bu dakikadan sonra normal adam göndermek bize yakışmaz diye düşündük. Elin oğlu gitti aya bayrak dikti. Ama yetmez. Neden? Resmî bir belge yok ellerinde. İnşallah biz gidip orada Türkiye adına ikametgah düzenleyerek olayı neticelendireceğiz. İleride işler büyüdükçe Tapu Kadastrocu da yollanacak tabii, kimsenin şüphesi olmasın.[5]

Cumhurbaşkanı ve saray tartışmaları çerçevesinde bir başka parodi örneğini ise Zaytung "Erdoğan'ın Yıldız Sarayı'nı da Çalışma Ofisine Çevirmesinin Ardından Simit Saraylarındaki Endişeli Bekleyiş Sürüyor" manşetiyle okurlara sunar. Burada ironik dönüşümün ve parodinin temel unsurlarından olan abartma dikkat çeker. Haberin devamında "Ankara'daki Ak-Saray'ın ardından İstanbul'da bulunan Yıldız Sarayı'nın da Cumhurbaşkanı Erdoğan'a tahsis edileceği haberi ülke çapında birçok şubesi bulunan Simit Saraylarında gerginlik yarattı..."[6] şeklinde ciddi düzlemden mizahi düzleme geçiş sağlanır. Birçok parodide olduğu gibi bu örnekte de ciddi ve resmî olan her şeyin gülünçleştirildiği, mizahın dilinin hiçbir hiyerarşi veya otorite tanımadığı görülür.

Parodiye konu olan başka bir siyasi figür ise Devlet Bahçeli'dir. Bahçeli'nin siyasi söylem ve tutumunu konu alan bir parodi örneği Oktay Vural ile yan yana oturup konuşurken çekilmiş bir fotoğraf üzerinden "Bahçeli, basın toplantısı öncesi Oktay Vural'a taktik verdi: "Soruların alayına Hayır de."[7] ifadesiyle yapılır. Bu parodi örneğinde siyasi eleştiri ağır basmakta, adı geçen siyasetçinin tutumuyla alay edilmektedir.

Son dönemde yazılı ve görsel medyada oldukça fazla yer alan mülteci haberleriyle birlikte bir sosyal, kültürel ve ekonomik olay olarak göç sorununu ele alan bir parodi örneğinde, Avrupa ve Türkiye arasındaki mülteci anlaşması eleştirilmektedir. Aşağıdaki örnek, bir insanlık trajedisi olan sorunun, ticari pazarlığa dönüşmesini eleştirir. Bunu yaparken de parodilerin büyük çoğunluğunda olduğu gibi mizah kullanılır. Bir parodik haber olarak Merkel ve Ahmet Davutoğlu arasındaki görüşme manşet haber kategorisinde şu şekilde ironik bir dönüşüme uğratılmıştır.

"Merkel'den Türkiye'ye Mültecilerle İlgili Teklif: "Fiş istemeyin 4 milyar Euro'ya anlaşalım..."

"Maksat ayağımız alışsın..."

"Türkiye Tepkili: "Bize gelişi 4,5 Milyar..."[8]

Siyasi mizah olarak da nitelenebilecek bu örneklerden biri de canlı bomba eylemleri sonrasında hükümetin tutumuna ilişkindir. Siyasi mizah burada siyasi bir eleştiriye dönüşmüştür. İstihbarat, güvenlik açıkları ve istifa tartışmalarıyla ilgili haberler üzerine, "Başbakan Davutoğlu "İstifa olacak mı?" sorusunu yanıtladı: "MİT'teki çaycı, Genelkurmay'daki odacı ve Meclis'teki berberlerin görev yerlerini değiştirdik..."[9] şeklindeki ifadeyle durum son dakika haberi kategorisinde parodileştirilmiştir.

Parodiye fazlaca malzeme veren bir siyasi figür de Kemal Kılıçdaroğlu'dur. Partisinin seçimlerdeki durumu ve iktidar olamaması üzerine Kılıçdaroğlu'nun beyanatlarının ve siyasi tutumunun parodisinin yapıldığı bir örnek "YSK'nın Seçim Listesinde Adını Gören CHP Şokta: "Kahretsin! Yine mi Seçim?" manşeti altında mizah konusu edilmiş, Kılıçdaroğlu'nun seçimlerden sonra kendilerini başarılı kabul etmesi, gerekçeler üretmesi ironik bir dille eleştirilmiştir. Aşağıdaki örnek, Kılıçdaroğlu'nun söyleminin, siyasi tutumunun bir parodisi olarak manşet haber kategorisinde yer alır.

> Bakınız arkadaşlar, Cumhuriyet Halk Partisi ne çektiyse seçimlerden çekti. Partimizin Genel Başkanları her seçimin galibi olmasına rağmen başarısızlıkla itham edildi, yıpratıldı. Oysa CHP, sizler de biliyorsunuz 1979 yılından bu yana, 36 yıldır muhalefet görevini istikrarlı bir şekilde yürütmeyi bilmiştir. İktidarlar gelip geçmiş ama muhalefet hep bizde kalmıştır. Şimdi soruyorum size. Bu başarı değil de nedir?[10]

Format ve işlev olarak Resmi Gaste ile benzerlik gösteren Zaytung'un sloganı "Dürüst, Tarafsız, Ahlaksız Haber" dir. Bu site de bir gazete biçiminde, görsel ve yazılı medyada yer bulan haberlerin parodik bir dönüşümünü yaparak mizah üretir. Yaygın olarak siyasi figür ve olayların ironik şekilde ele alındığı Zaytung, aynı zamanda siyasal, toplumsal veya bireysel eleştirinin özgürce yapılabildiği bir alandır. Alay etmek ile eleştirmek arasındaki ince çizgide gezinir.

Zaytung'da en çok parodisi yapılan konular arasında, internete erişim yasakları, yavaşlatmalar, sansür gelir. Buna örnek olarak 4.5 G teknolojisine geçildiği haberlerini ve internete erişim yasaklarını parodileştiren Zaytung'un "4.5G Teknolojisine Geçen Türkiye, Twitter'ın Engellendiğini Artık 3 Saniye Daha Hızlı Fark Edecek..."[11] şeklindeki haberi verilebilir. Manşetin altında yer alan şu ifadelerle yasakların ve sansürün parodileştirildiği, parodinin amacının ise özgürlükler alanını genişletmek olduğu görülür.

> Türkiye, büyük bir merakla beklenen 4.5G teknolojisine bu gece itibariyle geçmeye hazırlanıyor. Uzmanlar, 4.5G sayesinde mobil internet hızının en az 10 kat artacağını belirtirlerken, yeni teknolojinin kullanıcılara getireceği en önemli avantaj ise sosyal medyanın engellendiğini yaklaşık 3 saniye kadar daha hızlı fark ederek ülkede önemli bir şeyler olduğunu anlamaları olacak...[12]

Dikkat çekici bir başka parodi örneğinde ise devlet resmiyeti ve işleyişiyle alay edildiği görülür. Bu örnekte TBMM'deki çalışmalar ve sık sık medyaya yansıyan milletvekili kavgaları parodik biçimde yansıtılır. Bu bağlamda yasama yılı açılışlarının ve meclis gündeminin parodisini "TBMM 25. Dönemi, Görkemli Bir Açılış Kavgasıyla Yeni Sezona Merhaba Diyor..." manşetiyle aktaran Zaytung, meclisin çalışma programının belli olduğunu vurgulayarak, aşağıdaki programa yer verir.

15.00: Açılış Kavgası...

15.15: Üç dönem kuralına takılan AKP eski milletvekillerinin omuzlarda meclis dışına taşınması...

16.00: Sırrı Süreyya Önder'in diğer milletvekillerine laf sokması...

16.30: Muharrem İnce'nin feys'te paylaşmalık AKP eleştirisi...

16.45: Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın temsili idam oylaması (Merhum Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel anısına...)

17.00: Ahmet Davutoğlu'nun diğer partileri teröriste benzetmesi...

17.30: Eski günlerin hatırına AKP tarafından dayatılan bir yasanın zorla kabulü, kavga ve kısa bir ara...

18.00: CHP'nin verdiği önerinin reddedilmesi...

18.30: Davutoğlu'nun sevimli sunumu ile "Bunlar ve Biz" başlıklı Recep Tayyip Erdoğan'a methiye konuşması..."[13]

Dijital ortamdaki parodik eylemlerin iki temel işlevi ön plana çıkar. Bunlardan biri 'muhalefet etme' (eleştiri ve alay aracılığıyla), diğeri 'mizah'tır (gülünçleştirme ve ironik dönüşüm aracılığıyla). Yukarıdaki örneklerden hareketle parodinin dijital ortamdaki kullanımına bakıldığında, sanatsal alandaki uygulamalardan farklı olarak estetik ve sanatsal kaygıdan uzak olduğu görülür. Parodisti sınırlayan bu tür kaygılar olmadığı için dijital ortam daha geniş bir özgürlük alanı hâline gelir. Bu alandaki parodiler bir sanat yapıtına veya yazılı metne dayanmak zorunda değildir. Bir olayın, haberin veya kişinin doğrudan hedef alınabildiği yukarıdaki örneklerde de görülmektedir. Bu nedenle dijital ortamdaki parodiler daha yıkıcı, sarsıcı ve alaycı tavrın ürünüdür. İnternet aracılığıyla daha geniş kitlelere ulaşabildiği için etki alanı daha geniştir. Bu anlamda internetin mizahın üretiminde ve yayılmasında önemli bir yere sahip olduğunu söylemek gerekir.

Dijital ortamda spor, medya, popüler kültür, sinema gibi konu başlıkları altında birçok kişi ve/ya olayın parodisi yapılıyorsa da ağırlıklı olarak bu ortamdaki parodilerin siyasal eleştiri özelliği ön plandadır. Niyet olarak güldürmeyi hedefleyen parodik eylemler, aynı zamanda toplumsal değişime katkı sunar. Bu nedenle bir kez daha vurgulamak gerekir ki mizah ironik ve yaratıcı zekânın ürünü olarak hafife alınamayacak kadar ciddi, yıkıcı ve dönüştürücü etkiye sahiptir.

---

[1] Aristoteles, *Poetika*, Çev. İsmail Tunalı, s. 14., Remzi Kitabevi, İst., Mayıs 2004

[2] Gérard Genette, *Palempsests Literature in the Second Degree*, (Translated by) Channa Newman and Claude Doubinsky Lincoln and London, University of Nebraska Press, 1997, s.5

[3] Simon Dentith, *Parody*, Routledge, London and New York, 2000, s. 14-15.

[4] http://resmigaste.com/fotohaber/erdogan-bundan-sonra-sali-muhtarlara-persembe-kaymakamlara-cuma-muftulere-cumartesi-hahamlara--pazar-da-papazlara-seslenecegiz,18612

[5] http://www.zaytung.com/haberdetay.asp?newsid=299362

[6] http://www.zaytung.com/haberdetay.asp?newsid=293214

[7] http://resmigaste.com/fotohaber/bahceli-basin-toplantisi-oncesi-oktay-vurala--taktik-verdi-sorularin-alayina-hayir-de,18579

[8] http://resmigaste.com/manset/merkelden-turkiyeye-multecilerle-ilgili-teklif-fis-istemeyin-4-milyar-euroya-anlasalim,19114

[9] http://resmigaste.com/sondakika/basbakan-davutoglu-istifa-olacak-mi-sorusunu-yanitladi-mittekicayci-genelkurmaydaki-odaci-ve-meclisteki-berberlerin-gorev-yerlerini-degistirdik,19585

[10] http://resmigaste.com/manset/ysknin-secim-listesinde-adini-goren-chp-sokta-kahretsin-yine-mi-secim,4351

[11] http://www.zaytung.com/haberdetay.asp?newsid=302220

[12] http://www.zaytung.com/haberdetay.asp?newsid=302220

[13] http://www.zaytung.com/digerleri.asp?pg=20

Manolya Gürocak

DİJİTAL GİDİŞATA DAİR KİŞİSEL BİR SERÜVEN

İmgelerin, kelimelerin ve nesnelerin üzerimize yığın hâlinde çullandığı bir tünelden geçiyoruz. Sanayi devriminin insan ruhuna ve ilişkilerine etkisini henüz tanımlayamamışken dijital devrimi hayatlarımıza buyur ettik. Yahut dijital devrim kendini pek tanıtmadığı için ne olduğunu anlayamadığımız teklifsiz bir misafir gibi evimize ansızın, elinde birkaç kese altın, pek çok hediye ve konfor olanaklarıyla çıkageldi. Niyetini ve masumiyetini yeterince sorgulamaya lüzum görmedik, o da kendine bir yer açtı ve iyiden iyiye evimize yerleşti.

Nasıl ki selin kıyısında durulmaz ise içinden geçmekte olduğumuz çağ da çoğumuzu kendi akış hızına uydurdu ve akış yönüne bir şekilde dâhil etti. Yeniçağın baş döndürücü hızı bir girdap gibi içine çektiği insanları sersemletti, dışında kalan azınlık ise girdabı izlerken âdeta hipnotize oldu. Niyetim akademik yahut sosyolojik bir yazı kaleme almak değil, dijital devrimi kötülemek yahut aklamak değil; kaldı ki ne titrim buna müsait ne de birikimim buna izin verebilir. Ancak kendi kişisel serüvenimden bahsederek bu meselenin anlaşılmasına bir katkıda bulunmayı ümit ediyorum.

Geçtiğimiz birkaç yıl bu girdabın dışına çıkmayı becerebildiğim (akıllı telefon, bilgisayar, sosyal medya ve televizyon gibi dijital nesne ve kelime yığınlardan uzak durabildiğim) bir süreçte gidişatın mahiyeti üzerine etraflıca düşünme fırsatı buldum. Bu genişlikte kelimeler üst üste yığılmaktan biraz olsun kurtularak serbest kaldılar ve daha rahat nefes aldılar. Kelimelerin üzerine binen kir, pas ve araz bir nebze olsun sıyrıldı. Diyebilirim ki hakikat ortaya çıkmadıysa bile bir parça daha berraklaştı ve sezilebilecek bir mahiyete büründü.

Dijital devrime yönelik tüm sorgulamaları tek bir soru ekseninde yapmaya gayret ettim. Dijital devrimin üzerimdeki etkisini anlamayı asıl denklemi çözmek için çözmem gereken parantez içindeki bir ara denklem gibi görüp ele aldım. Asıl soru: Ben kimim? Bu sorunun etrafında dönerek bir çukur açan öteki sorular: Dünyada ne işim var? Neden varım? Ne işe yararım? Sorgulamaları derinleştirdiğimde bu soruların etken çatısı yıkıldı, edilgen bir zemine oturdu ve sorular şu hâli aldı: Rab kim? Neden yaratıldım?

Ne işe yararım? Zemine bu soruları oturttuktan sonra artık evin duvarlarını, pencerelerini, çatısını, havalandırmasını, bacasını kurmaya girişilebilirdi.

Sanayi devrimini müteakip gerçekleşen teknolojik devrim insana iş yükünü azaltması ve işleri hızlandırması bakımından büyük imkânlar tanıdı. Kol çevirmeyle başlayan süreç düğmeye basma külfetine bile son verdi, işler parmak ucuyla bir dokunmaya kaldı. Sosyalist sistem, insanı kusursuz kabul ederek bencillik ve aç gözlülük gibi kusurlarını yok saymakla çuvalladı. Kapitalist sistem, henüz çuvallamasa da insanın zaaflarından nemalanarak kurgulandığı için vurulan neşterler ömrünü uzatsa da er geç çuvallamaya mahkûm. Niyetim sistemlerin eleştirilerine girişmek değil, meselenin künhünü izah etmek için sistemlerin handikabına kısaca değinmekten başka bir olanak ne yazık ki yok ve meselesi olan biri için bağlamda kalmaktan güç bir şey de yok sanırım.

İdeal bir dünyada ve normal koşullar altında insandan umut edilen şey; arta kalan zamanı değindiğim temel sorularla meşgul olarak varlığına bir anlam aramak ile değerlendirmesidir. Fakat insanların kahir ekseriyetinin bu artık zamanı anlam değil, haz arayışı ile geçirdiği malum. Süreç aksine nasıl işledi layıkıyla anlamak için, "Hız arttıkça özgürlük azalır"[1] diyen Fransız düşünür Paul Virilio okumak fayda edebilir. Şimdilik süreci kısaca şöyle özetleyelim: İnsani zaaflardan palazlanan mevcut sistemi kurgulayanlar, bu artık zamanın sermaye sahiplerinin kişisel faydalarını çoğaltmak için kullanılmasını uygun gördüler. Elde edilen bu artık zamanı insan, var olma ve kendini gerçekleştirme sürecine ayırmamalıydı. Sistemin içinde bulunan insanın sistem yararına verimli bir birey olması için fiziksel tahakkümden daha etkin telkinler görsel ve işitsel araçlar ile insanın direnç gösteremeyeceği bir ustalıkla yönetildi. Seçkin bir kitlenin konforunun devamı için lümpen bir kitle bilinçli olarak yaratıldı. İnsanın doğasını, tutum ve tavırlarını oldukça iyi etüt eden modern psikiyatri, telkin işinin yöntemleriyle alakalı oldukça başarılı gelişmeler kaydetti. İnsanın sistemden bağımsız var olmayı düşünmeye dahi kalkışmaması için tüm medya araçları seferber edildi. İnsanın zaafları gözetilerek başta eğlence sektörü olmak üzere insanları meşgul edecek nesneler dünyası bu vazifeyi üstlendi. Hedonizm kullanılarak insanın boş zamanları da böylece işgal edilmişti. Sistem kurucuları bu hakikatleri fark edip dile getiren insanlar için başka yeni silahlar üretti: Kendi eleştirisini yapmaya müsaade ederek mevcut sistemi masum göstermek ve kitlelerin gazını almak. Pek yakın zamanda memleketin sayılı zenginlerinden olan bir iş adamı çıkıp kapitalizmin ortadan kalkması gerektiğini beyan etti. İfade ederken, dile getirirken özgür olduğunu hissettiren bu yeni sistem, bariyerleri dilden çok geriye, zihne koymuştu. Bu eleştirmeyi ve sorgulamayı neredeyse imkânsız hâle getiren telkin ve şartlandırılmalarla başarılmıştı. Sistem şüphe yok ki

toplum için gerçekten tehdit olan insanları tecrit ederek güvenlik sorunlarına çare bulmuştu, ancak kendi zaaflarına yönelik eleştiri ve sorgulamalara girişen insanları da aynı bahaneyle deli olarak yaftalayıp sindirmeyi iş edinmişti. Bir dilim ile dokuz kişinin doyduğu ve dokuz dilimi de bir kişinin yediği bu çivisi çıkmış düzenin sürmesini başka nasıl izah edebiliriz. Bu işleyişi hatırlatmadan dijital devrim meselesini ele almanın hata olacağını düşündüğüm için lafı bunca uzattım. Dertli olduğum da muhakkak, lakin ümitsiz de değilim. Bizlere kaosmuş gibi görünen bu ilahî senaryoda olup biten her şeyin bir izin dâhilinde ve bir gerekçe ile var olduğuna inanmak, insanı bitap düşmekten alıkoyuyor. Ümitliyim; çünkü üretilme ve kullanılma niyetinde bencilce ve art niyetli bir istikamet olsa da bu araçların iyiliğin hizmeti için kullanımı da kontrol edilemiyor, hesap edilemeyen bir biçimde kendi mezarını da kazıyor.

Başa dönüp toparlamak kaydıyla konuyu biraz daha dağıtmak ve boşluk korkusundan (horror vacui) bahsetmek istiyorum. Maddenin boşluğu doldurma eğilimi bir fizik kuralıdır. Kuşku yok ki insan boşluktan bu denli korkmasaydı boş zamanı da suiistimal edilmeye bu denli müsait olmazdı. Bu fizik kuralını akılda tutarak bilmeliyiz ki boş zamanımız için bize faydası dokunacak uğraşlar edinmezsek muhakkak faydasız meşguliyetler ediniriz. İnsan binlerce yıllık serüveni içinde düşünüldüğü vakit Kur'an'da geçen Hz. Musa ve Maide sofrası boşluğun insan için sakıncalarını kanımca etkili biçimde izah eder. Bu Kur'an kıssasında; dilediklerinde kendilerine gökyüzünden sofra inen bir kavim kendilerine kalan zamanı doğru değerlendirmedikleri için Allah onlara tarla ekme, hayvan yetiştirme külfetini verir. Güncel hayattan bir misal daha verelim. Bir iş olmadığı zaman askerlik yapan erlere çukur açıp kapama vazifesi vermek; bahse konu faydasız işlere meyyal kimseleri işle meşgul etmek ve boşluğun sakıncalarını izah etmek açısından leziz bir örnektir. Açıkçası bu hakikatleri fark ettiğimden beri eskiden oldukça lüzumsuz bulduğum bir takım hobi ve uğraşlara ait olumsuz bakışımın erozyona uğradığını söyleyebilirim.

Meseleyi söz verdiğim gibi toparlamak gerekirse; dijital devrimin beni en çok ilgilendiren yanı, insan ilişkileri üzerindeki etkisidir. Bu bağlamda bir devrim yarattığı muhakkak... Bu gelişmenin hayır mı şer mi olduğunu insanın ondan faydalanma biçimi belirleyecek ve boşlukla imtihanını nasıl verdiği nihai hükmü tanımlayacak.

Dijital devrimin insan ilişkileri üzerindeki etkisini bilhassa sosyal medya bahsini bir Twitter kullanıcısı olarak biraz daha açmak ve yine kişisel gözlemlerimden bahsetmek istiyorum.

Dijital devrimin bir çıktısı olan sosyal medya ve türevi araçlar; düşünceleri, fikirleri âdeta bir mikser gibi çırparken yoğrulup maya tutacak kıvama

gelmesine de olanak tanıyor; diğer yandan (sosyal medya jargonuyla) trollerin bitmeyen (yine aynı jargona ait bir söylemle) goygoylarının cazibesine en ciddi insanlar bile kapılıyor. Bu mecra insanı kimlik ve kişilik baskısından kurtararak apayrı bir insan gibi konuşma/davranma fırsatı sunuyor. İnsanların kimi zaman bilinçdışını boşalttığı bir çöp konteyneri olma işlevi ile tıpkı insanların bağırıp çağırıp deşarj olduğu bir futbol tribünün vazifesi gibi iş görüyor. Bu sayede dijital olmayan ilişki alanlarının stabil ve dengede tutulması sağlanıyor. Lakin göz ardı edilen hakikatlere Jean Baudrillard büyük bir isabetle değiniyor: "Birileri incindiği zaman simulasyon derhâl sona eriyor." ve iletişim sorumlulukları tıpkı reelde olduğu gibi başlıyor. Ancak bu gerçeklik dijital deneyimde idrak edilmediği ve ihmal edildiği için sakıncaları henüz tespit edilemiyor. Malzemesi sırf harfler ve "chat emoji"leri olan; mimiklerin, ses tonunun yok olduğu, dokunsal boyutun yitirildiği bu yeni iletişim biçimi, fiziksel görünüş, sosyal statü gibi önyargı yaratan etmenleri devre dışı bırakarak insanların birbirlerini salt bir düşünce olarak görüp duru değerlendirmesine olanak tanıdığı gibi ses tonu, yüzün fizyonomisi ve mimikler olmadığı için anlamın manipüle edilme riskini ve suiistimal edilme ihtimalini de çoğaltıyor. Dijital platform anlam akışını erozyona uğratan bir dezavantaj da olabiliyor yahut anlam akışını kolaylaştırıp hızlandıran bir avantaj da... Miskin Yunus Emre'nin deyişiyle:

"Söz doğrudur sen doğru isen, doğruluk bulunmaz sen eğri isen."

Son zamanlarda işittiğim ve çok sevdiğim bir söz daha var. "Dili kontrol eden, kontrolü de kontrol eder." Dijital devrim öncesinde Arabistanlı Lawrence ve benzerlerinin katkısıyla toprak bütünlüğümüze varıncaya dek yapılan müdahaleler bugün Twitter, Facebook ve türevi araçlarla sözcüklerin gücünden yararlanılarak yapılmak isteniyor. Orta Doğu'da sosyal medya araçları kullanılarak halklar örgütlenmek isteniyor. Dijital devrimin bu tehdidine karşı uyanık olarak bize doğrulan silahların yönünü değiştirmek zorundayız.

Sözünde doğruluk olan kimse; nerede, ne vakit, hangi kimlik ile konuşursa konuşsun on sekiz bin âlemde aynı şeyi söyleyecek. İmgelerin, kelimelerin ve nesnelerin üzerimize yığın hâlinde çullandığı bu tünelden yalnızca özü ve sözü doğru olanlar geçebilecek. Bu bilgi yığınından tüm insanlığın yararına olan hikmetler süzülüp kalp vasıtasıyla irfana dönüştüğü takdirde meyus gidişatın mahiyeti de değişecek. Bizlere düşen ışık huzmesini takip etmek, cevherimizde gizli olan hazineye doğru bir yol olduğuna inanmak ve o kandil ışığını takip etmezsek bu karanlık tünelde kaybolmak ihtimalinden korkup kaçınmak. Bu uğurda muhtaç olduğumuz metotları bulmak temennisi ile...

---

[1] *Hız ve Politika*, Metis Yayınları, s. 134.

Zafer Baysal

NEREDE BİR NUMEN GÖRÜRSENİZ ÖLDÜRÜN

"insan varlığımızdan tuhaf tohumlar bıraksam
günü geçmiş bir gazete, toprak bir çanak"
İsmet Özel

"Felsefi bir incelemenin rastlantısalı uzaklaştırmaktan başka amacı yoktur." diyor Hegel. Yani bir anlamda incelemenin nesnesi olan şeyin nedenselliğine, nasıllığına, ilişkin bir yönelim incelemenin esasını oluşturmalıdır hazret için. Ki bu süreç âlimin (bilebilecek olan özne), maluma (bilinebilecek olana nesne) ilişmiş olan rastlantının, zaman ve mekân düzlemindeki karmaşasını çözümleyerek, akledilebilir hâle getirmesini, bundan dolayı da aktarılabilir kılmasını sağlayacaktır. Şeyleri akledilebilir hâle getirmekten kastımız, zaman düzleminde şeyin öncesinin yani nedenselliğinin, bu nedenselliğe bağlı olarak sonra gerçekleşen vuku bulmanın, tanımlanmasıdır. İnsan ancak tanıdığını, tanımladığını, tanınabilir bir biçimde aktarabilecektir. Şeylerin varlığının biçimini ve içeriğini oluşturan bilginin ortaya çıkarılmasına ilişkin olarak bir usul işimize yarayacaktır, bu usul için biraz da Alman felsefi geleneğinin gölgesini tercih ettik denebilir.

Tüm bu bağlam içerisinde kavramgörümüzün önüne üç kavramı sürecek ve bunları rastlantısalın uzağında tanımayı, tanımlamayı deneyeceğiz:

Fenomen, kişilik bölünmesi ve narsisizm

Fenomen'in Türkçe karşılığı görüngüdür. Kavramın vurgusu, denenebilirlik, algılanabilirlik, nesnellik. Kant'taki manasıyla en basit anlamda, şeylerin, olayların ve olguların algılarımızla, duyularımızla açıklayabileceğimiz görünüşleri, görüngüleridir. Karşısında ise numen var. Şeylerin algı ve duyularla kavranamayacak olan içeriği, bu içerik fenomene karşısında ise aşkın. Hemen akla Eflatun'un idea kavramını getiriyor bu karşıtlıklar. Heidegger teknik üzerine yaptığı incelemede bu bağlamda ilginç bir bilgi verir, eidos der günlük konuşmada görülebilir olan fiziksel şeyin göze sunduğu dış görünüştür, Eflatun bu sözcükle tamamen olağandışı bir şeyi dayatır, eidosla fiziksel bir gözle algılanamayan ve hiçbir zamanda algılanamayacak olanı anlatır.

Eflatun'un şeylerdeki iki kutbu bir araya getirmesi, yani fenomene bir aşkınlık tahsis ederek numeni kastetmesi daha sonra Kant'la birlikte egemen bilgi paradigmasında bu iki kavramın ayrışıp fenomenin esas unsur hâline gelmesi de konumuzla yakından ilişkili aslında. Bilindiği üzere Descartes o meşhur ibaresi "Düşünüyorum o hâlde varım" (Cogito ergo sum) ile düşünüyor olmayı insan varlığının esası ve o ünlü kuşkusunun dermanı olarak sunarken, bugün düşünmenin tarihine baktığımızda, kendi insan varlığını fenomen olarak ele almakta bununla birlikte kendilik bilgisini, bilginin nesnesi hâline getirirken öznenin doğumunun da işaretlerini vermekteydi. Hemen ardından sunduğu ilkeyi ise şeyleri anlamak ve anlamlandırmak için onu olabildiğince parçalara bölmek olarak belirler. (Hatırlanacağı üzere bu süreç Hegelci anlamda dünyanın gelmesi gereken yere doğru ilerleyişinin bir göstergesi, Heidegger'e göre ise felsefenin bitişinin, hesaplayan düşüncenin tahakkümünün ve düşünen düşüncenin ölüm fermanıydı.) Bu bağlamda ilk ilke olan şüphe ve şüphenin insan varlığına yönelişini narsisizmle, ikince ilke olan şeyleri olabildiğince parçalara bölerek araştırmayı da kişilik bölünmesiyle ilişkilendireceğiz. Modern psikolojinin yargı mekanizması da günümüzde bu unsurlar üzerinden işlemektedir. Kartezyen düşüncede Cogitonun, şeylere kendinden doğru yola çıkması, kendini kendisinde olanla bilmesi teorik olarak modern insan tasarımının temellerini oluşturuyor. Zira modern insan tasarımı ile modern insanın tasarımları da bu mahiyette bir birlikte süregidiyor. Bu insan tasarımı ile insanın tasarımı arasındaki ilişkiyi kapitalizmi doğuran sermaye birikimiyle de ilişkilendirebiliriz.

Narsisizmin ayırıcı tanısı en temel anlamda algının daima kendine yönelişidir. Ki sermaye birikimi aslında bir tür psikososyal narsisizmi imler. Kişi burada de şeyleri kendinde biriktirmeye başlamıştır, sen'le ilgili olan ben'i ilgilendirmeyecektir ancak ben bu ilgi üzerinden kendiliğini tanımlayamıyorsa. Günümüzde ise kapital süreç aslında bu süregiden düzene yeni zeminlerin oluşmasını sağladı. Sosyal medya bu anlamda yeni bir zemin sunuyor. Bahsettiğimiz psikososyal narsisizm aslında genele yayılmış olması hasebiyle patolojik bir durum olmaktan kendini kotarıyor. Bir durumun patolojik olması onun olağanın dışına çıkması demek. Oysa burada ancak tarihsel düzlemde bir patolojiden söz edebiliriz, günümüz insanıyla, tarihteki algıladığımız insanı kıyaslayarak. Hegel, "Modern insanın sabah duasının gazete okumak olduğunu söyler." İnsanlığın modernlik öncesi toplumsal tinle, yaşadığı zamanla kurduğu irtibatın aracı ve hatta amacı da dindi. İnsanlar mabetlere giderek kendilerini bir toplumun, bir ruhun, bir tinselliğin parçası olarak görebilir, yaşamlarına bu kavramsallık üzerinden temel ilkeler, buyruklar (ahlak) tahsis edebilir ve buna göre yaşamaya çalışabilirdi. Burada önemli bir ayrıntı olarak

gördüğümüz şey bir ideolojinin içerisinde olamayış. Girdikleri bu mabetlerde toplumsal bir birliktelik sağlanırken, bir yandan da insanlar kendileri gibi insanlar görebilirlerdi. Oysa gazete okuyarak, dünyanın herhangi bir yerinde neler yaşandığını, nerede savaşın olduğunu, kimin kimin için ne dediğini yani Hegelci anlamda yaşadığı zamanın içkin aklının tecessümlerini öğrenerek tinle irtibat kurmaktadır. Her sabah bu tinle irtibat kurup, şeyleri de genel olarak bir ideolojinin gölgesinde değerlendirmektedir. Oysa bunu yaparken tek başınadır. Bugün ise gazetelerin de yerini alan internet ağı, sadece o zamana tanıklık etmekle kalmayıp bir şey söyleme fırsatı da yakalamış oluyor. Geçmişin insanı sınırlı bir yaşam alanında kendini sınırlı olarak ifade edip var olurken, postmodern diye tabir edilen bu dönemde sınırsız bir ifade ve yaşam alanı bulduğu bu mecrada kendinden bir şeyler paylaşıyor. Kişilik bir anlamda kişinin, kendiliğinin, doğuştan getirdiği özelliklerle ve yaşantıların getirileriyle sınırlanmasıdır. Ki bu olgu dilin ve buna bağlı olarak da ifadenin sınırını imler. Eski insanın zamanla, yaşamla kurduğu irtibatta bu sınırları belirginleştirecek buyrukları, ilkeleri mevcuttu.

Günümüzde ise kişinin bu sınırlamayı bir anlamda kendinde bulamıyor olması yahut yakıştıramıyor olması hasebiyle kişiliğini bölümlere ayırdığını söyleyebiliriz. Sosyal medyadaki fenomenler aslında buna açık bir örnek oluyor. O düzlemde oluşturulmuş bir kişilik var ve genelde kendini ifade için kendi isminden farklı olarak rumuz tercih ediyor. Yani doğada olan, süregiden hayatın içerisindeki kişiliğine bir bölüm daha ekliyor. Bir anlamda bu çelişkinin içinde yaşıyor. Bu durumda genele yayılmış olması hasebiyle patolojik bir hâl olmaktan kendini koruyor ve meşru bir düzleme taşıyor.

Sonuç olarak, düşüncenin yaşamı ve yaşamın düşüncesi arasındaki karmaşık ilişki içerisinde, yaşamın düşüncesine yeni zeminler ekleniyor doğal olarak düşüncenin yaşamında da süregidiyor. Ancak kişilerin kendilerini, doğanın, gerçekliğin, tinselliğin olmadığı bir sahada ifade etmeleri esaslı bir yaşamın düşüncesinin doğmasını da örseliyor, yaşamdan düşüncenin elde edilmesindeki bu sakil süreç düşüncenin de yaşamını güdükleştiriyor. Kişinin düşündükleri ve yaşamı arasında mesafenin daha da artmasına sebebiyet veriyor. Oysa bu hâlin genele yayılmış olması bunun bir patoloji olmasını da engelliyor. Tekhne ve logos yani teknolojinin ürünü olan bu kaypak ve yavan zemin logosun dışlanımıyla tekhne'nin tekeline geçiyor, tekhne'ye sahip olan sermaye sahiplerine yarıyor bu durum. Doğal olarak bu tekelleşme ve bununla birlikte gelen tekdüzeleşme, kültüre içkin olanı öldürüyor. Hegel kültürü toplumların yaşamla başa çıkma yöntemi olarak tanımlar, tekhne de yöntem demek, bugün hâkim olan tekniğe hikmetin, erdemin eşlik etmeyişi de kültürü ve içinde barındırdığı yöreselliği öldürüyor.

Tugay Kaban

ANNEM ÇOK GÜZEL YEMEK YAPMIŞ BEN DE ÇOK GÜZEL YERİM: #foodporn

Bir dilde ortaya çıkmış olan kelimenin, başka bir dilde karşılığını bulmanın güçlüğü hep vardır. Bu buluşu kimin yapacağı bahsi hep kafamı kurcalar. Böyle bir durumla şahsi olarak karşı karşıya kaldığımda, aklımda yankılanan sesin Macbeth'e ait oluşu ise beynimin bana oynadığı oyunlardan biri mi, sormadan edemem:

Kelimeler, kelimeler, kelimeler...

Food porn meselesi ne vakit gün yüzüne çıktı? İnsanın hangi mevzusunu ele alır bu kelime birliği? Bize neyi anlatması ile neyi anlamamızı sağlayacaktır?

Bu suallerin cevapları yok bu yazıda. Neticede insan, yemek istediği ne ise onun yenilebileceği bir mekânı tercih eder. Eğer yukarıdaki soruların cevaplarını arıyorsanız, uğramanız gereken yer bu metin değil!

Peki, bu yazı nelerin cevaplarını veriyor?

Bunun yanıtını vermek de nihayetinde benim için çok çetin. Zira metnin başlığı, bu yazıyı yazdığım ve okumasını istediğim cemiyetin neredeyse hiçbir meselesini barındırmıyor içerisinde.

Fakat birkaç soru işareti bırakması açısından bir şeyler söylenebilir. Başlayalım:

Food kelimesi Türkçede; *yemek*, *yiyecek*, *gıda* kelimelerini rahatlıkla karşılayabilmekte.

Porn kelimesi ise Türkçede yaygın olarak *pornografi* kelimesine tekabül ediyor.

Pornografik yemek?

Pornografi kelimesi üzerinde biraz daha duralım:

Pornographs sözcüğünden neşet eden pornografi kelimesi, Antik Yunanca mahreçli bir sözcük olup, '*porne* (fahişe)' ve '*graphos* (yazmak, çizmek)' kelimelerinin bağdaşımından zuhur etmiştir.

Fahişeler üzerine yazmak.

XIX. asırda İngilizceye geçmiş olan bu kelime, daha sonraları genel olarak *'seks hakkında yazmak'* anlamına evrilmiştir.

Şu ana kadar üzerinde durduklarımız neticesinde, elimizde kalan şeyler:

Fahişelerin yedikleri üzerine yazmak...

Seks esnasında yenilenler üzerine yazmak...

Her kelime gibi, yukarıdaki kelimeler de ilk meydana geldikleri hâlleri ile aramızda yaşamlarını devam ettirmiyorlar. Birçok sorunla baş ederek yeni anlamlara büründüler. Ve bu büründükleri anlamlar insanların kafalarında, onları yepyeni bedenlere sahip kıldırsa da kelimeler ruhlarından, hislerinden ve renklerinden asla kopamazlar. Bu, biz onları anladığımız gibi yorumlasak da, onlar kendi anlatmak istediklerinden vazgeçmezler manasına gelmektedir.

Bugün *food porn* kelimeleriyle insanlar; kelimelerin asli anlamları çerçevesinde, yedikleri gıdaların teknoloji ile yeniden tasarlandığını ve tüketildiğini anlatmak istemektedirler.

Gıdaların, besinlerin özellikle reklamlarda (reklamların bir hayat biçimi oluşturduğu göz ardı edilemez nihayetinde) erotik yan anlamlarıyla biçimlendirilmesi öyle aşikârdır ki; sembolik sermayenin yeniden ve yeniden ve yeniden üretilmesi neticesinde, sermaye imgeleminin bilinçaltındaki dürtülere tutunarak hayatın bir parçası hâline gelmesi neticede kaçınılmazdır.

Magnum dondurma ve kırmızı rujlu kadının dolgun dudakları.

Biscolata çikolata ve kaslı erkekler.

Mesele erotik olanın tasviri mi yoksa seksüel eylemin betimlenişi mi?

foodporndaily.com adlı internet sitesine göre ikisi de değil. Mevzuu görsel zenginliğin üremesi ve neticesinde insan ruhunun güzele yaklaşması hatta ruha bu güzelliği yedirmek... Zaten pet şişedeki suyun, şarkıcı Göksel'in emcekleriyle[1] yakından bayağı alâkası olduğu da inkâr edilemez değil mi?

* * *

Resim sanatında *natürmort* konular içeren eserler verilir. Ölü doğa manasında olan bu kelime, genellikle yenilecek olan şeylerin tasvirini içerir. Türk ressamlarından Hoca Ali Rıza'nın *İftar Sofrası*, Süleyman Seyyid'in *Kirazlar*, Namık İsmail'in *Balıklar* adlı eserleri natürmort tabloların en meşhurlarındandır. Bu tabloların konusunun zamanla evrilerek fotoğraf makinesi denilen aletin yurtdışında üretimi ve daha sonra yalnızca toplum olarak bu aletin tüketimini gerçekleştirmemiz neticesinde cemiyetin hafızasında yaşanan kayboluş/unutuluş sorunu, şu anda bu yazı ile anlatmak istediğim meseleyi anlatamayışımın başlıca illeti aslında. Elbette yalnızca fotoğraf makinesi değil, *food porn* kelimelerini zikretmemize sebebiyet verecek, yal-

nızca iyi görüntü alabilen bir merceğe sahip herhangi bir teknolojik alet, bir şeyleri anlayamayışımız ve bu anlayışsızlığın içerisinde, gözden, görüntüden yahut nimetin bu topraklardaki barındırdığı ruhiyatından bizi rahatlıkla uzaklaştırabilmektedir.

İnsan, gözü ile gördüğü nesneyi, modern tıbbın onayladığı gibi yalnızca beyni ile yorumlamaz. Elbet bu, yalnız göz için değil, bütün duyu organları için geçerli bir töredir. Şayet insan hem modern tıbbın yasalarını dikkate almamayı göze alıp, hem de kalbinin nöronları olduğuna inanırsa; bu, nimetin değerinin, o insan için anlayacağı bir yerde olmadığının da ispatıdır. Nimetin yani bilginin...

[1] Evliya Çelebi'nin deyişi ile göğüs.

PROF. DR. AYDIN KÖKSAL'LA SAYISAL KÜLTÜR VE DİL ÜZERİNE SÖYLEŞİ

Konuşanlar: Hayriye Ünal-Dilek Tuna Memişoğlu

Hayat dolu, vatanperver, insan seven, dünya seven, enerjik, konuşkan, donanımlı, kendini bilime, bilişime, Türkçeye, insanlığın ve ülkesinin yararına adamış insan Aydın Köksal.

Toplumda iz bırakan insanlarımızdan biri.

Günlük hayatta her an elimizin altında olan "Bilgisayar"larımızın isim babası... Bilgisayar ismini Türkçeye kazandıran kişidir Aydın Köksal.

Birçok ülkede bilgisayar için İngilizce computer kelimesi kullanılırken, ülkemizde kendi dilimizde bir kelimenin, "bilgisayar"ın kullanılması onun sayesinde olmuştur.

Dilimize kazandırdığı Türkçe terim sadece bu değildir elbette. Türkçe âşığı bu bilgisayar mühendisimiz, bugün dilimizde yer etmiş iletişim, bilişim, yazılım, bilgi işlem, girdi, çıktı, çevrimiçi, yazıcı, bellek, komut, donanım, yazılım gibi 2500'den fazla sözcüğü de Türkçemize armağan etmiştir.

Bu kelimeleri Türkçemize kazandırırken, Türkçenin ülkemizde bilim dili olması için de mücadele vermiştir. Aydın Köksal, bu mücadelesinde gençlerin ve halktan kişilerin kendisine büyük destek verdiklerini özellikle belirtir.

Türkçenin dünya dilleri arasında önemli bir yeri olduğunu savunan bu aydın bilim insanı, her halkın kendi ana dilinde sözcüklerle konuşmaktan ve bilim yapmaktan mutlu olacağını da dile getirir konuşmalarında.

Aydın Köksal'ın Türkçeyi araştırmaya, okumaya, yazmaya ve bilime adanmış yaşam serüveni 4 Nisan 1940'ta İstanbul'da başlar. Galatasaray Lisesini birincilikle bitirip Fransa'da INSA de Lyon'dan Elektronik Mühendisliği diploması alır. Hacettepe Üniversitesinde Bilişimsel Dilbilim Dalında doktor, Bilgisayar Bilimleri Mühendisliği dalında doçent, Bilgisayar Yazılımı ana bilim dalında profesör olur. Hacettepe Üniversitesinin kuruluş çalışmalarına katılır. Bilgi İşlem Merkezini kurup Bilişim Enstitüsünün ise kurulmasını sağlayıp Bilgisayar Mühendisliği dalında Türkiye'de ilk doktora programını başlatır. Bugün hâlâ faaliyette olan Türkiye Bilişim Derneğini de kurup yönetir, *Bilişim Dergisi*'ni yayımlar.

Aydın Köksal, birçok kurum ve kuruluşun da üyelik ve başkanlığını yapar. Birleşmiş Milletler, UNESCO, SPIN gibi uluslararası örgütlerde, yurtdışında Türkiye'yi 22 kez temsil eder.

Aydın Köksal

260 civarındaki yayınlarının listesi, Adı Bilgisayar Olsun seçkisiyle Ekim 2010'da Cumhuriyet Kitaplarınca yayımlanır. Türkçeyi çok iyi bilip kullandığı gibi, iyi düzeyde İngilizce, Fransızca, İtalyanca gibi dilleri de konuşur ve yazar.

Aydın Köksal, bugün hâlâ Ankara'da 1985'ten beri kurduğu Bilişim Ltd'de, ekibiyle, öğrencileriyle yazılım konusunda çalışmalarını sürdürüyor. Konferanslar veriyor, sivil toplum çalışmalarına katılıyor, kitap çalışmaları yapıyor, Türkiye'nin daha da ileri gitmesi için çalışıyor.

Aydın Köksal'a sorduk: Dijital mi Sayısal mı?

Biz dijital lafını hiçbir zaman kullanmadık. Kırk dört yıl önce de kullanmadık. Sayısal deriz. Sayısal, dünya sayısal sistemler, dijitalden ne anlıyorsunuz, var mı anladığınız bir laf, parmak olduğunu biliyor musunuz, dijit parmak demektir, parmaksal demektir dijital, parmaksal deyin o zaman. Roma rakamlarında bir böyle yazılır değil mi, bir parmakla, iki, iki parmakla, kaç bin yıl böyle yazdı insanlar, beş parmak yok mu bir elde böyle, ama beş tane parmak göstermek isterse şöyle yapıyor insanoğlu, el, on nasıldır, beş bu elde, beş bu elde, iki kolunda birden on parmak işareti, on, böyle yapıyoruz onu gösterirken, iki kolu böyle yapsa iki parmakla karışacak, böyle yapıyor ki kol, anladınız mı, ister inanın, ister inanmayın, Japon dilinde de öyle yazılır zaten bir iki üç, tamamen aynı değil ama bir ve iki öyle yazılır.

Türkçenin geliştirilmesi için edebiyatçıların rolünü sorduk.

Bence edebiyatçıların değil, tıp doktorlarının, hukukçuların, öğretmenlerin, mühendislerin, avukatların, bütün meslektaşların, fırıncıların un lafını un diye kullanması lazım. Sözcük üretme de öyle, fırıncının küreği vardır

ya tahta kürek, kürek diyorsa kürektir. Onunla bir edebiyatçı nasıl kelime üretebilir ki, fırıncı üretir.

2300 yıl önce yazılmış Platon'un yani Eflatun'un Sokrates Diyalogları, biliyorsunuz Sokrates hocasıdır ama hiçbir şey yazmamıştır, çok meşhur bir adam. Akademos bahçelerinde -Akademos bir yer adıdır- orada okul kurmuş bahçede ders veriyor; Eflatun yazıyor, hocasından öğrendiklerini yazıya geçiriyor, çok meşhurdur. Nedir adı kitabın bakayım, şurada önünüzde kalın bir kitap var diyaloglar kitabı, *Dil ile Ekin*, bunu 28 yaşımda yazdım taslağını, verin kitabı bulayım adını. Platon'un kitabıyla başladım bu kitaba ben. Bu ikinci versiyonu. Platon'un Kratilos Diyalogu var, Kratilos diye birisi işte Hermogenos diye tartıştığı adam var. Bakın ne diyor, dil üzerine yazıların en eskilerinden biri, kitabın birinci sayfası, girişin birinci sayfası, kitap böyle başlıyor. 1968'de Bozkurt Güvenç dostum bana "çok meraklısınız lütfen yapın", dedi ve yaptım.

Platon'un Kratilos Diyologudur. Diyalog başlarken tartışma yapılmış ve bitmiştir. Kratilos ile Hermogenes dil üzerine ileri savlarını az önce karşılaştıkları Sokrates'e anlatırlar.

Birçok şakalarla süslü diyalogun başında Hermogenes Kratilos'un sözlerini Sokrates'e özetlemektedir. Kratilos herkesin, her nesnenin doğal bir adı olduğunu savunmakta, kendi gerçek adının Kratilos, Sokrates'inkinin Sokrates olduğunu, bunun başka türlü olamayacağını ileri sürmektedir. Yani nasıl ideaları var Platon'un, ruh lafını icat eden kişidir Platon. Dolayısıyla insanı ikiye ayırdı ruh ve beden diye, tüm belalar oradan geliyor başımıza. Halikarnas Balıkçısı'ndan yirmi yaşında okuduğum bir yazıya göre bütün dünyada saçılmış belaların en büyüğüdür ve bir daha bu ayrımla başa çıkamadı insanlık.

Biliyor musunuz Japonlarda ruh ve beden ayrımı yok, Japonya'da üç ay kaldım, bunu gördüm. Günah lafı hiç yok, yasak da yok. Ne var akıl var. Yalan söylersem toplum beni dışlar deyip harakiri yapıyor adamlar, cezasını kendi veriyor. İlginç değil mi?

Kratilos diyor ki senin adın Hermogenes, zaten öyle olmak zorunda, çünkü Hermogenes'in ruhu göktedir, vardır ve sen büyük harfle yazılır, sen burada gölgesisin diyor. Ruh gökyüzünde gerçekler dünyasında yaşıyor, biz beden olarak mağarada yaşayan ve ruhtan gelen görüntüden başka bir şey değiliz, aslında yokuz bu dünyada, öbür dünyada gökyüzündedir gerçek varlıklar diye iddia ediyor, bu tam uygun işte, din fikrine uygun bir laf öyle değil mi, Mağara söylencesi, bu çok önemlidir.

Mağara söylencesini ben lisede okurken felsefe dersinde öğrendim ilk, yani 18 yaşındaydım tamam mı. Tabii uyandım, mağara mitosunu kaldırırsanız benim dünyamdan veya insanlığın bilgisinden hiçbir şey geri kalmaz,

hiçbir şey anlaşılmaz. Bu Kratilos Diyalogu da öyle bir diyalogdur, küçücük kitap 100 sayfadır bir günde okursunuz. Gerçek adının Kratilos olduğunu iddia ediyor, başka türlü olamazdı ki diyor, benim adım zaten Kratilos, aşkın dinsel bir şey göksel bir şey yaratış oluyor. Kratilos varsa ruh olarak varkendi yok zaten adı da Kratilos olmak zorunda tamam mı, başka türlü olamaz zaten. Kratilos'a göre bu kuralın dışında kalan tek kişi Hermogenes, tek kişi Hermogenes olmalı çünkü ona herkes sana Hermogenes dese de herhalde senin gerçek adın bu değildir, demiştir Sokrates konuşurken. Bir tek Hermogenes'in adı göksel değildir. Bütün hepsinin adı doğal ve yazgıdır, alınyazısı öyle olmak zorunda. Hermogenes de Sokrates'ten konuşması çelişkilerle dolu olan Kratilos'un sözlerini yorumlamasını ister. Aslında Platon bir sözcük oyunu yapmaktadır. Elence Hermogenes, Hermes soyu demek, gen lafı var içinde, Hermogenes, Hermes soyu demek. Hermes ise tecimle uğraşıp para kazananların babası. Oysa Hermogenes tecimde hep batmış, gerçek adı nasıl Hermogenes olur, tüccarların başı, para kazananların başı, ne iş kursa iflas etmiş bir adam, senin adın nasıl hep Hermogenes olmalıydı ki diye dalga geçiyor.

Sokrates Kratilos'un şakalaştığını söylüyor, Hermogenes'e, bununla senin para kazanmada hep yaya kalışını anlatmak istiyor belki diyor. Dil konusunun öğrenilmesi güç konulardan olduğunu söyleyip kimin haklı kimin haksız olduğunu birlikte araştırabileceklerini belirtiyor. Dilin sözcüklerini, Dokuma ustası mekiğin adını mekik koyar, çünkü kendisi dokumacı, bir tek o koyabilir, marangoz koyar bir tek marangozluk aracının adını, çünkü onu o bilir diyor. Doğa hiçbir zaman bir nesneye özgü bir ad vermiyor, kitabın sonucu bu. Ad koymayı kendilerine iş edinenler töreye, kullanışa göre, mesleklerine göre yapıyorlar bu uğraşı.

Dilin doğal oluşumuna dair ne düşünüyor?

Doğal bir süreç, insanların kim adını koyarsa o. Mesela Dede Korkut öyküleri sözlü dilde yaşadı, 16.-15. yüzyılda yazıya geçti ilk kez ama Oğuz Han Destanıdır Dede Korkut öyküleri, yani on bin yıldan beri gelmiş söylenceler bunlar. Dede Korkut gidip 14 yaşında çocuk artık erkek oldu sayılıp boğayı boynuzlarından tutup da durdurduğunda, boğayla güreşip boynuzlarından bastırıp, doğaya hakim olduğunda Dede Korkut geldi boy boyladı soy soyladı senin adın Boğaç olsun dedi. Boğaç ne demek, boğa gibi çocuk, Boğaç, anaç ne demek ana gibi davranan kadına ana denmez mi, senin adın Boğaç olsun dedi. Neden, çocuk zaten boğa gibi güçlüydü ve boğayla başa çıkabiliyordu o ad ona yakışıyor.

Aydın Köksal yüzlerce kelime üretirken toplum buna direnç gösterdi mi?

Hem gösterdi, hem göstermedi, alkışlandım hep. Yani şöyle diyeyim bütün okumuş yazmışlar, bilmişler, çok bilmişler, işte profesör takımı hepsi neredeyse direniş gösterdi, beni neredeyse öldüreceklerdi. Mesela Nazlı Ilıcak bu kitabın ilk versiyonunu 80'lerde yayımladığımda Türkçeyi katledenlerden biri diye benim hakkımda makale yazdı. Beni yerden yere çaldı. Ertesi günkü Cumhuriyet gazetesinde Oktay Akbal'dan beni savunan bir yazı çıktı; ne biçim bir savunmaysa ben üstüne bir laf eklemeyi gereksiz gördüm artık. Anlatabiliyor muyum? Oktay Akbal gibi bir avukat varken daha ne deyim ben Nazlı Ilıcak'a ama Nazlı Ilıcak'ın yazısı altın madalyamdır.

İletişim. Bilgi işlem, donanım hepsi benim kelimem. Nasıl uygar bir ülke olur ki, iletişim lafının Türkçesi yok. Muhabere, ama muharebe derseniz savaş anlaşılıyordu, muhabere mi muharebe mi kimse diyemiyordu. Haberleşme yaptılar anlaşılsın diye, haberden haberleşmek, iki Türkçe bir Arapça veya komünikasyon, telekomünikasyon deseniz olur, telekom deseniz olur, muharebe deseniz olur, haberleşme deseniz olur, Türkçesi de yok, oysa ben iletişim dedim. Beş yaşındaki çocuk misafirliğe gelmiş komşumuzun, onların da oğlu beş yaşında kız çocuğu çok bilmiş, annesinin yanına geldi benim önümde, anne ben Ahmet'le iletişim kuramıyorum diyor.

Yunus Emre'nin 700 yıl önce söylediği dizelerden birinde bilişelim lafının geçtiğini 20 yıl sonra yani bilişim meslek olduktan sonra keşfettim.

51 yıldır bilişim programcılarını, bilişimcileri eğitmeye çalışıyorum ve onlardan bir örgüt kurup, onların toplumu yüceltici, ileriye sürükleyici bir gücü olarak yararlanmaya çalışıyorum. Şairleri değil, yazarları değil, bilgisayarcıları eğitmeye çalışıyorum, mikroklima yaratıyorum, çok temiz, küfür yok, biz değişiğiz, anarşist filan değiliz; tam tersine yarınki mutlu topluma dönüşecek milletin altyapısını hazırlıyoruz. Birisi teknoloji, birisi de bilim ortada en önemlisi de dil, ben üçüne oynadım, insanın kendi anadilidir o dil, başkasının dili değil, sömürge dili değil.

"Ve" lafını bile kullanmam bakın Dil ile Ekin, Dil ve Ekin demem. Hiçbir kitabımda ve geçmez, geçmişse özür dilerim.

Nurullah Ataç'ı çok severim ama o savaşçı biri, ben Gandhi gibiyim. Mesela diyorlar ki Türkçeyi bozuyorsun, bilgi işlem dedim bozdum Türkçeyi, bilginin işlenmesi diyecektim. "Bilgi işlem" ev çatı gibi bir yapı, "ev çatı" diye isim tamlaması olur mu dedi, Türkçeciler diyor. Ben bir düşündüm yahu ben ev çatı demiyorum, bilgiyi işlemek diye bir fiil var mı, var, ondan doğrudan isim yapıyorum, bilgi işlem, böyle görün dedim. İcadımı yaptım, anladınız mı? Kırk yıl sonra bilgi işlem lafı bana mücevher gibi gelir.

Veri, iletişim, terim. Herkes anlıyor, kasaplar da anlıyor üstelik. Ben öğrenirim, ben öğrenirsem bütün millete öğretirim. Nece konuşursam öğretirim? Türkçe konuşursam öğretirim. 200 yıl geriden gelen Sanayi Devrimine ezilen Türk milleti bu yeni devrime tutunduğu için daha erken uyandığı için öbürlerinden, Almanı -30 yıl içinde- benim hayat süremde yakalar. Zaten öyle olacak. Bugün en az 5-10 milyon kişi var Türkiye'de benim söylemime evet diyen. Nereden anlıyorum, kimle konuşsam takdir ediliyorum.

Aydın Köksal'ın Türkçeyle ilgili sevdası ne zaman başladı?

Babam mühendisti, beş yaşındayken kardeşim de iki-üç ben altıyken o üç, evimizde iki kitap vardı; birisi babamın *Bau* yazan Almanca mühendislik kitabı, bu kadar kalınlıkta kitap deyince benim aklıma o gelir, kızkardeşimin de aklına o gelir, hatta onun çocuklarının da aklına o gelir, oturaklı bir kitap. İçinde tek bir rakam hatası bile yok kitabın, diye beş yaşındayken babam anlatmıştı bana veya altı. Bak Alman yaptığı zaman hata yok, tek bir harf hatası veya virgül hatası bulamazsınız, bulsanız zaten kitabı yakmak lazım, sırf formüller var, formüllerde hata varsa bütün inşaatlar yıkılır, değil mi hata yok. Babam Almanca bilmezdi, Arapça, Farsça öğrenmişti ortaokulda, lisede Fransızca öğrenmişler. Cumhuriyet dönemine doğru kayıyor 1909 doğumlu, ondan sonra üniversiteye geldiğinde hiçbir kitap yok, inşaat mühendisi olacak ama kitap yok, ne Türkçe var ne de Fransızca var, ne de Arapça, ne de Farsça ne yapsın, *Bau* kitabını satın alıp onu anlamak için Almanca kursuna yazılıp Almanca öğreniyor ki mühendis olsun. Dört dili okuyabilirdi babam ama hiçbirini konuşamazdı çünkü Alman filan görmedi, dili kitabını okuyabilmek için kullandı.

Babamdan etkilendim, tabii, babam alırdı kitap. Bugün bende Bir İspanyol yazarının İspanyolcadan Fransızcaya çevrilmiş 1938 baskısı Aşk ve Ölüm öyküleri kitabı, Blaise Cendrars'ın, çok çarpıcı ama hepsi ölümle bitiyor veya büyük aşk felaketiyle, cinayetle bitiyor, hani vardır ya Carmen operasındaki gibi.

Pazar günleri annem roman moman okurdu, babam mühendisti çok sıkı mühendisti ama. Bir cümle okur kitaptan, küçük bir cümle, babamın yetmiyor tabii Fransızcası hemen sözlüğe bakıyor, oradaki üç kelimeyi sözlüğe bakar, bize o cümlenin Türkçesini söyler biz de dinlerdik. Üç yaşında kız ne anlasın, kız kardeşim, ben altı yaşında olduğum için daha iyi anlıyorum. Belki de anneme okuyor babam yani kendi de okumuş oluyor böylece, bir cümle daha okuyor onun da bilmediği kelimelerini buluyor sözlüğe bakıp haa bu demek onu da söylüyor. İki sayfa çabucak bitiyor, bir saat içinde hemen bitiyor. Allah Allah nasıl anlıyor, Fransızca, hayret babam buna nasıl bakıp da nasıl Türkçeye çevi-

riyor imrendim, bu imrenmenin ödülünü aldım. On iki yaşıma kadar Türkçe eğitim görüp Galatasaray Lisesine girince orada Fransızca öğrenmeye başladık, bu sefer o imrenmem Fransızca öğrenivermeye dönüştü, Fransızca öğrendim.

Üç ayda Fransızca'yı öğreniyor?

Tabii ki her dili öğrenirsiniz, Çince öğrenirsiniz üç ayda ama yazamazsınız. Sesli öğrenirsiniz. Şimdi her dili öğrenirsiniz. Ben gerçekten üç ayda öğrendim, İtalyancayı da, İspanyolcayı da. Ama daha önce üç dil biliyordum ben, köklerini de biliyordum ama bende birikim fazla. Ama kulağınız çalışacak, kulağınızın çalışabilmesi için kulaklık takacaksınız.

Ben satranç da oynamam, briç de oynamam, hiçbir oyun oynamam, onlar briç öğrenene kadar dört yılda; ben üç ayda İtalyancayı, ikinci altı ayda İspanyolcayı öğrenmiştim.

Aydın Köksal Türkçenin bilim dili olması konusunda inancını taşıyabiliyor mu hâlâ? Yabancı dille eğitim hakkında ne düşünüyor?

Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda dil devrimi de yapıldıktan sonra Türk Dil Kurumu 500 yıldır yayımlanmış Türkçe metinleri tarayıp içinde geçen Türkçe sözcüklerin listesini çıkardı, tarama sözlüğü sekiz cilttir. Sonra derleme sözlüğü, Anadolu'nun 40 000 köyünden neye ne ad verilir, nasıl söylenirin de sözlüğü 12 cilttir.

Utanıyorum profesör olmaktan, bunu da yazın, zaten profesörler karşı çıktı, beni destekleyen halktır, gençlerdir. Profesör ne demektir biliyor musunuz, profesör vaaz veren adam demektir, yani papazdır. Halk bilimle ne zaman uğraşmaya başladı? Almanlar İncil'i Almancaya çevirdi, Almanlar da zaten Hıristiyanlığa en geç girmiş ulustur Avrupa'da. Ucunda yaşıyor Avrupa'nın orası, Romalılar Avrupa'ya girdiğinde, fethettiğinde adamlar Hıristiyan falan değildi. O ilkel adamlar en az Hıristiyan kalıp, hemen Hıristiyanlıktan istifa ettiler, anladınız mı, Protestan oldular. Protestan ne demek, Katolikliği, Hıristiyanlığı protesto ederek ayrıldılar, kendi kiliselerini kurdular ama kendi kiliseleri pek de öbürlerine benzemiyor. Onlara dinsiz dediler, onları kesti Katolikler. 1571'de bazılarına göre bir milyon kişiyi bir sabaha karşı kestiler Fransızlar. Herkes komşusunun evini işaretledi. Bazılarına göre de o kadar adam yoktu Fransa'da, 70 bin kişiyi kestiler, 100 bin kişiyi de kaçırdılar Fransa'dan, nereye Hollanda'ya, Almanya'ya kaçtı canını kurtarmak için.

Şimdi Türkçeye dönelim, laiklik nedir bir de onu söyleyelim, laos bugünkü Elence yani Yunanca halk demektir. Mesela Yunan halk bankasının adı Atina'da ben gençliğimde gittiğimde şaşırmıştım trapeza, trapez şekli masa demektir; trapeza laiki, laiki halkın demek, halktan yapılma sıfat, trapeza laiki

eleniki, Turkiki derler bizde, Turkiko derler, yani sıfat öyle yapılır. Halk lafıdır laik, dinle devlet işlerini birbirinden ayırmakla hiç alakası yok. Yönetimi halkın üstlendiği bir yönetim biçimi demek.

Kimler halk değil? Aristokratlar, ağalar yani, onların kanı eski Yunancaya göre maviydi. Mavi kanlı, Allah öyle yaratmış yönetici olsunlar diye, biz kırmızı kanlılar hayvanlardan az farklı kişileriz ama köyün ağası baron, kentin ağası kont, daha büyük kentin ağası marki, İzmir gibi çok büyük kentlerin ağası dük, hepsinin başı da kral, İzmir dükü olur, Adana dükü olur, Kütahya markisi olur, öbürü Kulu veya Elbistan kontu olur, küçük kontsa küçük kentin ne bileyim Çankırı'nın Ilgaz ilçesi gibi o vikont olur, köy ağasına da baron denir, çok köyü olana 40 köyü olana da kont denir. Şimdi soylu anlamına geliyor bu aristokrat. Aristokrat da Aristoteles'in soyundan gelir, Aristoteles baş öğretmendir geçmişte, kimin öğretmeni büyük İskender'in hocası. İşte soyluların hocası olmakla onun adıyla aristokrat, yani Aristo'nun öğrencilerinin soyundan gelen anlamına geliyor.

Aristokrat olmayacak yönetimde, hiçbir ağa, köy ağası, marki, kont veya onların soyundan gelen kimse karışırsa laik yönetim olmaz. Aristokratik yönetim olur, kral olmayacak, padişah olmayacak. Onun paralı askerleri var elinde tüfeği veya oku vardı eskiden silahı vardı, silahlı adam olmayacak. Military derler, military olmayacak, asker karışıyorsa yönetime laiklik değil, halk değil asker, çünkü öldürürüm diyor. Ölmek istemiyor kimse, o karışmasın o zaman. Asker olmayacak, üçüncü olmayacak olan, din adamı olmayacak, papaz olmayacak, imam olmayacak. Eğer olursa cehenneme gönderirim diye korkutuyor bu sefer, kim olacak, eski mesleklerden adamlar olacak, değirmenci, nalbant, nalbur başka ne meslekler var siz söyleyin, ekip biçen adam rençber, eski meslekler bunlar, şimdiki meslekler neler mühendis, avukat, öğrenci. Eline silah aldığı zaman bitti asker oldu, laik değil, isterse milis kuvveti olsun, gönüllü olsun, o zaman laiklik yok, silah varsa ortada laiklik yok ama papaz ve imam varsa da laiklik yok.

Halk kendi ana dilinde öğrenip mühendis olmaya başlayınca bilim başladı. Papazları bilimle uğraşıyor diye yaktılar, örnek Giordano Bruno, 1600 yılında, 1600 çok yakın tarih, Roma'nın ortasında devlet tarafından. Papaz kendisi ama aritmetik ve matematikle uğraştı, yaptığı buluş da şu: Bir sayı verince bunun karekökünü yani kök ikisini, kök beşini bulan, algoritma vardır ya nasıl hesaplanır, şimdi unuttuk belki bilgisayardan bakıyoruz ama onun yapılışını bulan matematikçiydi, papaz kökenli hem de, bu buluşu yaptığı için yakılma kararı verildi ve yakıldı Roma'da Giordano Bruno, son yakılan Avrupalı odur.

Galile'yi yakıyorlardı biliyorsunuz dünya dönüyor dedi diye. Dünya hareket ediyor dedi aslında. Diyorlar ki geri al sözünü dünya dönmüyor de,

yakmayacağız, demezsen yanacaksın, odunların üzerine çıkarıyorlar, bütün halk seyrediyor, devlet resmen yakıyor adamı, büyük bilgini, Galileo, sonunda adam dedi, yakmadılar. Vatikan'ın kayıtlarında, iki kişi koluna girerek çıkartmışlar yukarı, indirirken sağ kolundaki papaz *eppur si muove* dediğini duymuş, *yine de dönüyor*, ama duyulur duyulmaz bir şekilde mırıldanıyor Galileo.

Şimdi bilim halk tarafından, laos tarafından yapılırsa yani nalbandın oğlu fizikçi olursa bilim başlar, aristokrat bilimle uğraştığında Allah'ın resmini görebilir gökyüzünde, onun gözlemi sayılmaz anlatabiliyor muyum, çünkü inanç karışıyor. Bilimle inanç bir tahterevalli gibidir.

Herkes bilim adamı olarak doğar, eğitimle elinden alınır bilimsel düşünce, herkesin mantığı sağlıklıdır, kimse uyurgezer değildir doğuştan, onu eğitimle uyurgezer hâle getiririz. İmza 1926 yılında Bertrand Russel, imza Einstein, imza bütün düşünen beyinler. Bilimle uğraşmış papaz olan kişiler de vardır okullarda falan ama onlar sömürge okullarıdır, Notre Dam, Galatasaray veya Boğaziçi'nden çok papaz geldi geçti. Kız kardeşim de okudu ama sörler okulundan işte Nazlı Ilıcak çıkar.

Çocuklarına en sıkı eğitim veren, 38 daireli kale gibi bir apartmanda yaşıyordum, 29 yaşında bir daire aldık eşimle, kapıcımız Yozgat'ın Eymir Köyündendi, albayımız vardı ki yöneticilik yapıyordu, herkes vardı müzisyenler dâhil, çocuklarına en iyi eğitim veren en iyi aile diye eşimle beraber kapıcıyı seçtik. Hepsi okumuş insanlar, bir tek cahil aile, iyi eğitim veren bir tek kapıcı vardı. Bu kapıcıya kazık atmak için elinden geleni yaptı yönetici albay, çünkü kendi kızı birinci olmak istiyordu oysa kapıcının oğlu doğal olarak sınıf birincisi, çünkü sevgi var ailede karı koca birbirini seviyor.

Yabancı dilde eğitim bir Sevr kuralıdır. Kırmızı kitaba bakın, 1890'da Osmanlı'nın nasıl okullar kurduğunun listesini verdim.

Türkçe neden bilim dili biliyor musunuz? 50 yıl önce kalkıştığımız bu bilgisayar işine en az 3000 tane Türkçe kelime uydurup 10-12 bin de diyebilirsiniz, onları iyi mühendisleri doktor yaptık, doktor olanları hoca yaptık. Burada okuttuğumuz adamları da hoca yaptık, onların bazıları da gitti Avrupa'ya doktora yapmaya, Amerika'ya en ileri yerlere gittiler. Ne mektup geldi bana biliyor musunuz, aklımız durdu nasıl böyle bir mühendis yetiştirdiniz, tümüyle Türkçeyle. Bilim dili miymiş Türkçe, bütün ders notlarımız da Türkçe, bütün laboratuvarlarımız Türkçe ve çıkan elemanı Kopenhag'da da olsa, Los Angeles'ta da olsa, New York'ta da olsa, beş kıtada kimi göndersek sıradan insan bile üstün insan sayıldı Batıda.

Olağanüstü kişiler oldu, hepsi beşer altışar dil konuşuyor şu anda, 40 bin dolar, 50 bin dolar maaş alıyorlar şu anda ve mektuplar geldi, bu adamı nasıl mühendis yetiştirdiniz; bizim üniversitelerde biz yetiştiremiyoruz diye tebrik mektupları aldım; onlar benim çocuklarım, kendi öz çocuğum yok

ama, çocuklarım çok. Bu kitabın sonunda o çocuklardan birisi Amerika'da başarılar aldı, şimdi TÜBİTAK'ta.

Bir tanesi de öyle mesaj getirdi bana, dedim ki, spor yapmalısın, tenis oynamalısın, üç ayda Fransızca öğretirim sana, sadece İngilizce idare edemezsin Sen çok yetenekli bir çocuksun dedim verdim kitap aldırdım bir tane, günde 15 dakika ders vereyim sana dedim, üç ayda Fransızca konuşamadı ama sonradan o metodla beş dilde konferanslar verdi ve onu benim bu yöntemime borçlu olduğunu yazdı, bu kitapta var anladınız mı, bu Ortaçağın ışıması değil mi, Ben Erasmus gibi biriyim dolaşıp duruyorum Türkiye'nin köylerini şehirlerini. Yeniden doğuş, sayılır mı evet sayılır.

Eğitim Hayatı Nasıl Geçti?

Erken uyanmış bir çocuğum, çok oyuncuyum, 11-12 yaşındayken İstanbul ili matematik şampiyonu oldum. Gazetede adım çıktı, Galatasaray'a birinci girdim, birinci çıktım. Ondan sonra hep birinci oldum, ben bir şampiyonum ama cambaz olmak istiyorum. Yani uçarak karşıya atlayacağım oradan birinin elini tutup uçacağım. Cambaz olmak istedim, sanatçılık bile kesmedi. Ama bu resimleri yaptım, 65 yaşımda piyano konserlerine çıktım, kulağım da sağır. Ufak tefek ve çelimsiz bir vücudum var ama sıkı 400 metreciyim. Ölümüne yarışırım, seviyorum dinamik birisiyim, ben halktan birisiyim babam halktan bir kişi, mühendisti ama halk adamıydı.

DPT'ye beni bilgi işlem özel uzmanlık kurulu üyesi yaptılar, yaşım 26, elektronikçi pek yok, elektronik endüstrisi, nasıl yaratacağız bunu diye toplantı yapıyorlar. Elektronik kavramı bilinmiyor, elektronik mühendisliği biliniyor. Ben de bilmiyordum, duymamıştım, yarının mesleği dediler, üstün başarılı bir öğrenci olarak makine mühendisi olma bunu ol dediler. Şimdi yaptığım devreyi hesaplamak yetmiyor, onu imal etmek gerekiyor o zaman havyayla bilmem ne. Çapak olursa kısa devre yapıyor, yanıyor transistorlar. Yaptığınız makine zarar görüyor. Şimdi perişan olduk tabii, Türkiye'de 90 yere başvurdum kimse almıyor beni. Sonunda bilgisayar işi buldum, daha ilk hafta dolmadan makinayı gördüğüm anda vay anasına bir devrim geliyor dünyaya.

Dev gibi makinalardı, çok pahalı, her memlekette birkaç tane. Ben mesleğe girdikten beş sene sonra 71'de Bilişim Derneğini kurduğumda 78 yerde bilgisayar vardı.

Doktora tezim de Türkçenin bilgisayarla anlaşılması üzerine, ilk yaptım dünyada.

68 Öğrenci Devrimi Paris'te Cartier Latin'den Avrupa'ya yayılırken, Ankara'dan geçmiş çağlara gönderdiğim bir saygı selamıyla, Dedem Korkut'tan öğrendiğim üzere "adı bilgisayar olsun" deyip kendi anadilimden ad koyacağım bu olağanüstü makinanın ipine sıkı sıkıya sarıldım. Kendime doğru

çektikçe bana hep kopacak gibi gelen bu incecik ipe onu koparmadan sabırla ustaca eğirerek tutundum, çeksem kopacak incecik ip. İncelikle bütün gücümle asıldım. Ne kadar sürdü bu asılma, 51 yıl. Ne denli zorlanırsam zorlanayım, aç kaldım, uykusuz kaldım onları anlatmıyorum. Gücümün son pahasına da olsa yakaladığım ipucunu bir daha bırakmadım.

Atlası gördüğümden beri dünya vatandaşıyım, onu da okuyayım mı, etkileniyorum, kendimden etkileniyorum. Bakın coğrafya sevgisi diye bir şey, 3. sınıfa başlarken satın almamız gereken kitaplar arasında bir de atlas vardı, 15-20 sayfalık bir ilk atlas. Parlak kâğıt, öbür şeyler saman kâğıt, iğreniyorum kitaplardan hiç okumak gelmiyor, bu pırıl pırıl ve renkler var, bayıldım. Hemen Avrupa ülkelerin adlarını öğrendim, biz İsveç, Norveç, Danimarka diye saklambaç oynardık, kukalı saklambaç, ben İsveç, Norveç, Danimarka nedir bilmiyorum meğerse İsveç yeşilmiş, Danimarka, Norveç sarıymış, Amerika mormuş, Türkiye kırmızıymış, bilmiyordum o renk olduklarını ben bayıldım. Tabii çok büyük bir keşif oldu; benim için her şey atlasa vurulmakla başladı, harita sevgisiyle başladı. Atlasta bir beyaz çocuk resmi, yanında bir Çinli resmi, yanında bir zenci resmi, -demek böyleymiş insanlar- onların güler yüzlü resimleri de var atlasta. Benim için her şey atlasa vurulmakla, harita sevgisiyle başladı, bütün bu insanlar, doğuda ve batıda, bu güzel ülkelerde ne yer ne içerlerdi, nasıl yaşarlardı, ne yaparlardı bu sorular olmasa bu dilleri öğrenmezdim ben. Sırf bunun için öğrendim ve her yere gittim baktım, o insanlarla konuşmak için öğrendim, öyle olunca tabii öğrencilerimi de çok seviyorum ama bütün dünyadaki bütün öğrencileri de çok seviyorum. Çin'de yaşasam Çin'i kalkındırmaya çalışırdım.

Krasnoyarsk, orada bir ağır sıklet güreşçi çıktı herkesi yeniyor ve ilk kez Demirperde aralandı ve Krasnoyarsk 1.5 milyon nüfuslu Yenisey nehri kıyısında bir şehir. Gece aklıma geldi, biliyorum ki Yenisey nehri bizim boğazın 4-5 misli genişliğinde bir nehir, dev gibi bir nehir, üzerinde köprü olamaz, şehir demek ki ya akış yönüne göre ya sağında ya solunda, acaba neresinde? Yaşım 50 filan, 55 belki de, ansiklopedide yazmıyor, atlasa baktım, küçük harita sağında mı solunda mı şehir, sabaha kadar uykum kaçtı ve iyice araştırıp buldum tabii, sadece adını biliyorum Krasnoyarsk, duymamışsınızdır siz, bütün nehirlerin uzunlukları ezberimdedir, 1151 km'dir Kızılırmak.

Çiz derseniz şimdi bile çizerim bütün dünya ülkelerinin hepsini nehirlerinin de dağlarının da yükseltilerini yazarım, nüfusları 70'te kaç, 90'da kaç, şimdi kaç 2050'de kaç olacak size söyleyebilirim. Belli başlı dünya şehirlerinin. Ne yüklenir o şeylerden hangi ürünler ihraç edilir, ne gelir, esir pazarı 1000 yıldır hangi Zengibar Limanında...

Aydın Köksal Bugünden ileriye bakınca neler öngörüyor?

2050'leri görüyorum, 2050'ye dünyanın 7. büyük ülkesi olacak diye görüyorum. Bilişim Derneğinin tüzüğünü bir gecede yazdım, ihtilal olmuştu, üniversite çöküyor, sabahlara kadar hiç uyumadan çalışmışız, ne yapayım bari bir dernek kurayım dedim. Üniversiteden ayrılınca meslek de bitecek oysa ben beş yılımı vermişim bir sürü adamı da peşimden sürüklemişim, üniversiteden de ayrılamıyorum, üniversite bizim.

İyimser mi?

Dünyanın en iyi bilişim ülkelerinden biriyiz biz. Bizde olup da dünyanın hiçbir yerinde, Amerika'da dahi olmayan uygulamalarımız var, UYAP mesela, Ulusal Yargı Ağı Projesi gibi bir proje yok, mesela şimdi yere çaldılar, ödül aldı, dünyanın altın madalyasını kazandık, biz yaptık onu, Bilişim LTD.'de ben varım, benim adamlarım yaptı, yedi yıl çalıştık elli mühendis, dünyada bir örneği yok.

İyi ki bu kitapları yazdım kendim aklımda tutamazdım bu kadar şeyi, çünkü iletişime ve yazıya inanıyorum, onun için yazılımcı oldum.

Açlıktan, uykusuzluktan ölüyorum. Aklımı kaçıracağım. Yani dengemi yitiriyorum, gençlerle boğuşuyorum, yetiştirmeye çalıştığım gericilerle boğuşuyorum, ilericilerle boğuşuyorum, yetiştirmeye çalıştığım adamların anlayışsızlığıyla da boğuşuyorum. Bütün bilgisayar öğrencilerimizin tümü sınıf birincileriydi hep işe aldığımızda, 160 bin kişi yetiştirdik. Benim sistem ve modelim üzerinde, ne kadar mutlu biriyim ben öyle mühendisler yok.

Gençlere bakışı nasıl?

Oyun oynayan genç filan değil, beyni karıncalanmış bir şey, hiçbir şeye varmayacak bir oyunu 10 dakika bile oynamak, benim vaktim olmadı hiç. Bankacılık sistemi programlasın erkekse, uygar ülke olalım, uçaklarımızın donarımını yapsın, oyunla niye uğraşayım. Gençlik, nasıl yön verirseniz oraya gider, genç adamı hiç okula koymayın zaten ilerici olur, bütün okulları kapatın kurtulur millet. Alfabe öğretelim bir tek, kitapları verelim, genç uçar gider, kitap okumak yasak ama ders kitabı ezberleyecek değil mi, ezber soktuk işin içine.

Sanatçıya bakışı nasıl?

Sanatçıların rolü nedir, savaktır. Barajların dolu savağı vardır, dolduğu zaman baraj taşarsa üstten, o hizaya gelmeden boşaltır. Sanatçı toplumun dolu savağıdır, patlamadan, savaşlar çıkmadan uyarır.

Dağlarca çok alıngan bir kişi ama öyle şiirler söylüyor ki, mesela bebek şiiri, Sivas şiiri ağlarsınız, çok da nazlıdır hemen küser, alınır, saygı bekler,

şairliğinden ödün vermez, çok alçakgönüllüdür. "Dağlarca'yla" dedi Külebi "aynı koğuşta yatıyoruz, askerlik yapıyoruz, bir gece kalktım Dağlarca yok yatağında, buz kesiyor ortalık -20'de Sivas'tayız," pencereden bakıyor, dışarıda kavaklık varmış, 200 tane kavak dikilmiş, karların içinden Dağlarca'yı seçiyor. Dağlarca eğiliyormuş kavağa, kendisi de sağır, dayıyor kulağını kavağın birisine, dinliyor dinliyor, sonra gidip yandaki kavağı dinliyor, sonra diğerini, sonra birinciyi tekrar dinliyor böyle oyalanıyor gece sabaha kadar. Dağlarca, "biliyor musun ben her gece böyle kavakları dinleyince ne fark ettim, rüzgâr estiğinde özellikle her biri müzik aleti gibi ses veriyor, her birinin sesi ayrı, ben her gece üçünü beşini öğrene öğrene gidiyorum, hangi kavağı dinlediğimi sesinden tanımaya başladım. Ben bunu yapabilir miyim Aydın Bey" dedi bana, Külebi, işte şair olan böyle duyarlıdır.

Bana sorarsanız ben öyle kulak verdim kavaklara, ben de öyleyim, üstelik benim de kulağım sağır ama konser verince en güzel kemanı ben çalıyorum, çünkü içten sesler çıkarıyorum. Kitaplarda ne kadar kahraman varsa, bütün Dostoyevski kahramanları, Kafka'nın kahramanları hepsi benim dostlarım, hepsinden öğrendim.

Hayatını anlattığı kitaba dair ne söyler?

Şimdi ben burada çok mutluyum bunu yazdığım için ölsem de gam yemem, basıldığını görsem daha mutlu olurum, İstanbul'un nasıl el değiştirdiğini söyledim. Sülün Osman filan dolandırıcılarının yöntemlerini anlattım, nasıl Taksim'deki saati sattı, tramvayı sattı, sonra gelen Anadolular aval aval bakarken nasıl İstanbul'u toptan satın aldılar, her tarafa gökdelenler dikerek, onun hikâyesi. Şimdi böyle kitap olmaz, sen kimsin sorusunu soranlara da cevap veremiyorum, Orhan Pamuk da var, o da İstanbul'u anlatmış, ben de anlattım hiç benzemiyor, aynı konuyu yazmışız tesadüfen. Orhan Pamuk'un bana benzeyen bir adam olmadığını düşünüyorum ama duyarlılığı var, başka türlü, ben daha çok Umberto Eco ya da gençliğinde yazdığı romanlarla Knut Hamsun ya da Panait Istratı bana daha yakın, ya da Stendhal çağın tanıklığını yazdığı *Kızıl ve Kara* ya da Emil Zola, gerçekçi ya Emil Zola. Hiç yalan satır yok, hepsi yaşanmış, 500 kişinin adı geçiyor hepsi gerçek. Zor bir hayat yaşadım ama yaşamaya değer dedim sonunda. En sonunda kitap biterken şu kuşkuya düştüm: Böyle olduğu gibi bitse kitap, diyecekler ki bu adam enayi biz sakın böyle olmayalım diyecek bu sefer okuyan, böyle olunca korktum, çok mutlu bir insan daha ne ister diye esprilerle bitirdim, mutluluğun gökyüzündeyim ben.

Kubilay Aktulum*

AŞIRMA VE WEB

Mihail Baktin ve Julia Kristeva'nın önerdikleri gibi,[1] metinlerarası alışverişlerin işlevlerinin ortaya konabilmesi için ele alınan nesnenin (metin, resim vb.) tarihsel ve toplumsal yerlemlerinin belirlenerek anlamsal bakımdan sorgulanması çözümlemenin aşamalarından birisi olarak görülmelidir. Bu nedenle alışverişleri, içerisinde bulunduğumuz (ve postmodern olarak nitelendirilen) koşullar içerisinde irdelerken kimi zaman bir toplumbilimci tutumu takınmak gerekiyor. Metinlerarasılığı yalnızca yazınbilimsel bir olgu olarak görmek, onu yazınsal yapıtların yapıcı bir özelliği olarak tanımlamakla (postmodern yapıtların temel bir yöntemidir) yetinmek, anlamı yapısalcı ya da göstergebilimcilerin ortak tutumlarına uygun olarak, yalnızca bir yapıtın kendi içsel verilerinden yola çıkarak yakalamaya çabalamak, kavramın hangi koşullarda bu denli popüler bir duruma geldiğini yeterince ortaya koymayabilir. Bu nedenle metinlerarasılığı yalnızca yazınsal bir iyeliğe indirgemeyle yetinmeyerek, aynı zamanda bir bilgisayar çağı olarak nitelendirilen günümüzde, onun kaçınılmaz ve vazgeçilmez bir kavram durumuna geldiğini göz önünde bulundurmak gerekir. Burada metinlerarasılık konusunda geniş bir toplumbilimsel sorgulamaya girişmeden, daha çok bir metinlerarasılık bağlamında ele alınan, ancak internet aracılığıyla *aşırı* kullanımı sanki yasal bir duruma gelmiş olan *aşırma*'nın günümüz postmodern koşulları içerisindeki yeni durumunun ne olduğu, böyle bir sınırlama ile bilgisayar ve internet çağında tartışmalı duruma gelen *yetke*, *özgünlük* gibi kavramların geçerlilikleri; *aşırma* üzerinden giderek, metinlerarasılığın yeni konumuna ilişkin birkaç saptama yapmakla yetineceğiz.

Aşırma genel olarak başkasının uğraş vererek ortaya koyduğu bir yapıtı ayraç, italik yazı, tırnak işareti kullanmadan kendi iyesi yapmak, sahiplenmek, kaynak belirtmemek biçiminde tanımlanmaktadır. Aşırmanın bilinen geleneksel tanımı budur. Aşırmayı arı bir taklit olarak tanımlamakla yetinmeyip, taklit edilen bir yapıtı gizlemek biçiminde tanımladığımızda günümüzdeki değergesini yeniden sorgulamak kaçınılmaz bir duruma gelmiştir. Ödünçleme, alıntı, türetme gibi kavramları sayısal kodlamanın, bil-

* Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

gilerin sayısallaştırıldığı, üretici bir "ana-kalıp" (matrice) durumuna geldiği günümüz koşullarında aşırma kavramının, küçümseyici yüklenimiyle, bir anlamı var mıdır? Aşırma kavramından önceki dönemlerde olduğu gibi söz edilebilir mi? Söz edilebilirse, internet aracılığıyla bilgi akışının alabildiğine hızlandığı günümüzde aşırmanın sınırları ne olacaktır?

Bu bağlamda, bir de şu soruları soralım. Peki, günümüzde aşırmadan geleneksel anlamıyla söz etmek olası mıdır? İnternetin sunduğu olanaklar, Umberto Eco'nun çalışmalarında dile getirdiği gibi, yaşamımızı bir *"alıntılar ağı"* üzerine oturtmaz mı? Yaşamımız artık bir tür metinlerarası yaşam biçimine bürünmemiş midir? Her türden bilgiye çok kısa bir sürede ulaşılabildiğine göre özgün yapıtlardan, yetke sahibi yazarlardan, *'yenilikten'* söz edilebilir mi? vb. sorular postmodern bir bağlamda sıklıkla sorulmaktadır. Başta internet aracılığıyla olmak üzere bilginin hızla aktığı, sınır tanımadığı günümüzde, postmodern yanlısı kuramcıların, düşünürlerin, yazarların kaleminde *'özgünlük'* tartışmalı bir kavram durumuna gelmiştir.

Gerçekten de internetin yaşamımıza tümüyle egemen olduğu günümüz koşullarında aşırma artık bilinen anlamından farklı anlaşılmaktadır. Aşırma konusunda tarihsel süreç içerisinde yapılan tanımlamalar göz önünde bulundurularak, kavramın önceki anlamı ve durumu ile günümüzdeki anlamı ve durumu arasındaki ayrımlar kolaylıkla anlaşılabilecektir. Uzun bir geçmişi olan (neredeyse iki bin yıllık) aşırma gerçekten de günümüzde biçim ve anlam değiştiren bir kavram olmuştur.

Martial'ın yaptığı tanımlamadan aşırmacı sözcüğünün önce "köle hırsızlığı"nı belirtmek için kullanıldığını öğreniyoruz. Sonradan aşırmacı "gizleyicilik"le suçlanıyor, XIX. yüzyıldan başlayarak da "yaratıcılıktan yoksun kişi" biçiminde tanımlanıyordu. Aşırma işlemine başvuranların sayıları çoğaldıkça, aşırma gitgide bir suç olarak görüldükçe ve boyutu arttıkça yazar haklarından söz edilmeye başlanmış, yazarın hakları yasal olarak korunma altına alınmıştır. Ancak günümüzde bilgisayar, dolayısıyla internet kullanımının sağladığı olanaklarla yazar haklarını koruma altına almak da alabildiğine zorlaşmıştır. Aşırma ve düşünsel iyelik kavramları artık birbirini bütünleyen, yan yana kullanılan iki kavram durumuna gelmiştir.

Geriye dönüldüğünde, sözselliğin önemli bir payının olduğu Ortaçağ kültüründe metnin *açık* bir yapı olarak görüldüğünü anımsatmalıyız. Gerald Bruns bu nedenle iki tür metinden söz eder; *"basılı bir kültürün kapalı metninin"* karşısına *"elyazması bir kültürün açık bir metni"*ni çıkarır.[2] Ünlü Ortaçağ araştırmacısı Paul Zumthor ise metinlerin bağımlılığından (mouvance), etki alanından söz eder,[3] destanların (*Chanson de geste*'lerin) sözlü versiyonları her zaman için dönüştürülmeye elverişli olmuştur. Ortaçağ'da yazar bir

yaratıcı olarak görülmez; yalnızca tanrısal olanı temsil eden yapıtlar üreten kişidir; arı yaratıcılık ise Tanrı'nın işidir anlayışı vardır. Öyleyse yazarın rolü var olanı genişletmek, geliştirmekten başka bir şey değildir. Kimi yazarlar bu nedenle oradan buradan alıntıladıkları bölümleri yapıtlarına yerleştirmekte (yazar adı belirtmeden) bir sakınca görmüyorlardı. Yerleştirme işlemi o denli eksiksiz gerçekleştiriliyordu ki yüksek sesle okunan yapıtlarda ötekinin izleri ayırt edilemiyordu.

Uzunca bir süre belli bir kültür içerisinde başka yerlerde, başka dönemlerde kullanılan izleklere, yapılara doğal bir biçimde yer veriliyordu. XVII. yüzyılda klasik yazarlar yazdıkları yapıtların konularını Yunan tiyatro yazarlarından, Latin güldürü yazarlarından ya da kendi dönemlerindeki öncellerinden olduğu gibi almakta bir sakınca görmüyorlardı. XIX. yüzyıla gelinceye değin, ötekinin yapıtından beslenmek doğal bir yol olarak görülüyordu. Romantik estetik ise yazara her şeye karşın özgün olması koşulunu dayatıyor, böylelikle bireysel yetilerin açığa çıkarılması zorunlu bir koşul durumuna getiriliyordu. Romantik estetikle birlikte XIX. yüzyılda gerçek yaratıcı yazardan, özgünlükten, dehadan söz edilmeye başlanır.

Ancak popüler sanatlarda, modern kültür endüstrilerinde önceki bir yapıttan yola çıkarak, ondan aşırmalar yapmak, başka yapıttan kesitleri kendine mal etmek olağan duruma gelmiş, bir *yineleme estetiği* oluşmuştur. Örneğin sinema alanında başarı elde etmiş filmlerin yinelenmesi sıkça rastlanan bir durumdur. Frankenstein'ın kişiliğini temsil eden varyasyonların sayısının IMDB (*internet movie database*) verilerine göre 89 olduğu söylenir. *Dracula*'nın 106, *Romeo ve Juliette*'in 117, *Robin Hood*'un 126 versiyonu yapılmıştır. Kitle kültürü içerisinde uzun süreden beri eski malzemeyi dönüştürerek yeniden kullanmak sıradan bir uygulama durumuna gelmiştir. Bununla beraber, günümüzde buna benzer uygulamalar nedeniyle başka yapıtlardan serbestçe malzemesini tüketerek yeni yapıtlar üretmenin sıradan, olağan bir duruma gelmesine karşın, yasal düzlemde, yine de aşırma davalarının kimi zaman gündeme geldiği görülmektedir.

Yazınsal alanda benzer bir durum söz konusudur. İyelik öncesi, ötekinin yapıtı vb. kavramlara bu alanda yoğun olarak rastlanmaktadır. Bilindiği gibi, matbaanın bulunuşundan bu yana metinler kolaylıkla ulaşılabilen bir yeniden üretim nesnesi durumuna getirilmişlerdir. Bu gelişmeye bağlı olarak herkes metinleri kendince yeniden okuyor, farklı baskıları aralarında karşılaştırabiliyor, aynı zamanda kendi yapıtı için uygun gördüğü kimi kesitleri çıkarıp almakta bir sakınca görmüyordu. Matbaanın bulunuşu bu biçimde bir olumsuzluğa neden olsa da, pek çok getirisinden de önemle söz etmek gerekir. Getirilerinden birisi metnin yazarının kim olduğunun artık metin

üzerinde yer almasıydı. Basım ve dağıtım işlemlerinin hızlanmasına bağlı olarak, yazılı belge nesnel bir kanıt durumuna gelmiştir. Böylelikle matbaanın bulunuşunun ardından basılı metinler biriktiriliyor, değişik biçimlerde kütüphanelerde depolanıyor, XVIII., ardından XIX. yüzyıla gelince de yasalar aracılığıyla iyelik kavramı, koruma altına alınıyordu. Bu koruma işlemi bilgisayarın, ona bağlı olarak 1993 yılında WEB'in bulunuşuna kadar sürmüştür.

Tim Berners-Lee'nin 1989 yılında tasarladığı ve 1993 yılında piyasaya çıkan ve hızla yayılan WEB (World Wide Web) kullanımı ile her türden bilgiye ulaşmak, her türden belgenin yazılı çıktılarını almak, bir gönderge konusunda açılımlara ulaşmak alabildiğine kolaylaşmıştır. Günümüzde WEB, bilgiye ulaşmanın en kestirme yolu olmuştur. WEB üzerinden bilimsel yazılara, tezlere, kitaplara tam metin ulaşılabilmektedir. Fotoğraflara, arşiv belgelerine, gazetelere vb. her türden, her alana ilişkin bilgiye yine WEB üzerinden ulaşılabilmektedir. WEB, bilginin yığınla ve hızla aktığı, taşındığı bir alandır. Günümüzde iki milyara yakın WEB sayfası olduğu, bu sayının hızla büyüdüğü görülmektedir. *Google* arama motoru üzerinden bu sayfalara ulaşmak olasıdır. Görünürde iki milyar WEB sayfasından söz edilmesine karşın, milyarlarca başka veri sayfasının, özel veri tabanlarının olduğu söylenmektedir. Bilginin akışı konusundaki bu olağanüstü gelişme kısa bir sürede on on beş yıllık bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşir. WEB, artık *Babil Kütüphanesi*'nden söz ederken[4] Borges'in bir düş olarak dile getirdiği sonsuz kütüphane olma yolunda ilerlemektedir. WEB, yalın bir kütüphane olarak kalmayıp dünyanın her yerinden, her köşesinden kolaylıkla ulaşılabilen bilgilerin, verilerin depolandığı bir ortak alan durumuna gelmiştir. Dünyanın bilgisi birkaç tıklamanın gerisinde yatmaktadır. Kullanıcılar her türden bilgiye hemen ulaşabilme olanağına sahiptirler. Bu yönüyle WEB sıklıkla Tanrı, Doğa ve Kozmos konusunda yapılan bir tanımlamayı çağrıştırır:

Pascal: "*Doğa, merkezi her yer, onu saran çevrenin hiçbir yer olduğu sonsuz bir alandır.*"

Rabelais: "*Bu düşünsel kürenin her yerdedir merkezi, hiçbir yerdedir onu saran çevresi, onu Tanrı diye adlandırırız.*"[5]

Google üzerinde yapılacak bir aramada bu tümceyi Blaise Pascal'ın söylediği, onun Giordano Bruno'dan, Bruno'nun Nicolas de Cuse'den, Cuse'ün Saint Bonaventure'den, Bonaventure'ün Alain de Lille'den, de Lille'in ise Hermes Trismégiste'den alıntıladığı bilgisi yer alır. Bilgi merkezinin (kütüphane) ötesine geçen WEB biçimleri ve olasılıkları yeni görüngüler ortaya koymanın önünü açan sonsuz bir uzam, bir kültür ortamı sunar. *Sonsuzluk, sınırsızlık, yineleme* bu uzam ve ortamın temel özellikleridir. Web kullanımı matbaanın bulunuşuyla Yenidendoğuş dönemine hız veren ortama koşut

bir ortam yaratır. Somut olarak bu yeni uzam en sıradan aşırma işlemlerine başvurulmasını da kolaylaştırmaktadır. Arama motoruna bir ya da iki anahtar sözcük yazarak değişik ansiklopedilerde, gazetelerde, değişik kaynaklarda ya da her türden internet sayfasındaki bol miktarda bilgiye ulaşmak son derece kolay olduğuna göre, bir kişinin herhangi bir konuda hazırladığı bir metin içerisine ekranda karşısına çıkan bilgileri kesip yapıştırması onu sıradan bir aşırmacı durumuna getirmektedir. İlkokuldan başlayıp üniversiteye gelinceye değin her öğrenci grubu ya da değişik alanlarda profesyonelleşmiş her kesimden bireyin, öğretim üyesinin, değişik meslek gruplarından kişilerin bu yönteme başvurduklarını görmekteyiz. Amerika Birleşik Devletleri'nde üniversite öğrencilerinin büyük çoğunluğu, bizde olduğu gibi, aynı yola başvurmaktadırlar. Ev ödevleri ile ilgili olarak hazır bilgilerin Web'de yer aldığını, kimilerinin hazır ödevleri, şu ya da bu konuya ilişkin paket bilgileri sattıklarını, bilgi karşılığı olarak kredi kartı numarasını isteyen sayfaların sayılarının oldukça fazla olduğunu, bilgiyi WEB üzerinden satmanın gerçek bir endüstri durumuna geldiğini görmekteyiz. Müşterisine derlenmiş bilgileri kusursuz bir biçime sokarak pazarlayanlara sıklıkla (ve şaşkınlıkla) rastlanmaktadır. Son derece popüler internet siteleri, yerli yabancı kültürleri, müzikleri, resimleri, yazınları, değişik sanat biçimlerini vb. kapsayan her türden konu ya da izlekle ilgili olarak hazır bilimsel yazıları yine para karşılığı müşterilerine sunmaktadırlar. Kredi kartı numarasını vererek yazının ya da kitabın bütününü tam metin olarak birkaç dakikada bilgisayara indirmek, çıktısını almak son derece kolay bir yol olmuştur.

Parasız hizmet veren sitelerden kimilerinde belli sayıda sözcükle yazılmış yazılara ulaşılabilmektedir. *www.oppapers.com*'daki (ya da benzer bir başka sitedeki) felsefe bölümünden Descartes ile ilgili yazılmış, 1200 sözcükle sınırlı bir denemeyi ya da Platon ile ilgili 1600 sözcükle sınırlandırılmış bir başka yazıyı indirmek olasıdır. Yine, örneğin *www.avaxsphere.com*'da değişik alanlardan kitapları tam metin indirmek olasıdır. Bu hizmeti veren yüzlerce başka internet sitesi bulunmaktadır. Kimi siteler ise (*www.oppapers.com*'da olduğu gibi) siteyi zenginleştirmek adına sunulan hizmet karşılığında, başkalarının yararlanabilmesi için ziyaretçilerinden yazdıkları bir yazıyı para karşılığı olmadan kendilerine vermelerini beklerler.

Bu tür hizmetlerden ayrı olarak öğrencileri, eğitmenleri, üniversite hocalarını vd. hazır bilgilerin bir derlemesini yapmaktan uzak tutmak adına karşı siteler açılmıştır. Tarama, ayıklama hizmeti veren, özel tasarlanmış bellekler yoluyla özellikle öğrencilerin çalışmalarında sahteciliğin önüne geçme çabalarına da hız verilmiştir. Hazırlanan bu özel programlarda bir sınıfta sunulan çalışmalardaki ortak altı sözcükten oluşan bir kesiti belirlemek olası duruma

gelmiştir. Kimi başka programlar aracılığıyla kuşku yaratan çalışmalarında beş sözcükten biri boş bırakılarak, ardından söz konusu boşlukları doldurmaları istenerek, boşlukların doğru tamamlanması oranına göre öğrencilerin aşırmaya başvurup başvurmadıkları belirlenmeye çalışılmaktadır.

Bilgisayar bilimcisi Ted Nelson'un bir buluşu olan *hipertekst* kullanımı ile bilgi akışı değişik bir yolla sağlanır. *Hipertekst*, bir sayfa okunurken okurun ilgisini çekebilecek bir sözcüğe, resme vb. tıklanarak onlarla ilgili daha derinlemesine bilgilere ulaşmaya olanak sağlar; ekran üzerinde belirginleştirilmiş bir sözcük, grafik, ikon olarak görünen bir linkten (ilişimden) oluşan *hipertekst* ile hem okurun ilgisini daha fazla çekmek hedeflenir hem de linklerle birbirine bağlanan metinler oluşturarak başka kavram ve düşüncelere gönderilir. Linkler, kullanıcının belirli bir sıra içerisinde sunulan bilgilere ulaşmasına olanak sağlar. Kural yalındır: "*Metin içerisindeki hassas bir bölge (bir harf zinciri, bir resim, bir düğme, bir ok vs.) üzerine fare yardımıyla yapılmış bir tıklama (aksiyon) yeni bir bilgi ünitesinin ekranda görüntülenmesine*" olanak sağlar. Çok fazla bilgiye giriş kolaylığı sağlayan *hipertekst* kullanımı öğrenme sürecini hızlandırır, bilgi alışverişinin önünü aralar. (Genette de bir metnin ötekine gönderen bilgileri *hypertextualité* olarak adlandırır). Ancak *hipertekst* kullanımında sözcüğün tam anlamıyla bir aşırma söz konusu değildir; daha çok düşüncelerin alınıp yinelenmesi, uzamın düzenlenme biçimleri söz konusudur. Yayın dünyası içerisinde bu yola sıklıkla başvurulur. Kimi magazin dergilerde "içindekiler" bölümü linkler kullanılarak düzenlenir, metin daha dar bir kolona yazılır, görsel malzemenin oranı artırılır.

Ancak WEB üzerinden aşırma işlemi milyarlarca internet kullanıcısının değişik çalışmaları, başkalarının çalışmalarını kendi sayfaları üzerinden ziyaretçilerine izinsiz, karşılıksız sunmaları biçiminde de gerçekleşir. Aynı çalışmanın değişik siteler üzerinde yayımlandığı, çoğu zaman değişik sayfalarda yer alan bilgilerde yalnızca küçük çaplı değişiklikler yapıldığı, çoğu zaman da hiçbir değişiklik yapılmadan olduğu gibi yayımlandığı görülmektedir. *Yahoo*'nun, *Google*'un kullanımda olmadığı dönemde ise bir tür izleksel katalog oluşturarak başka sayfalara gönderen *hipertekstüel* linklerin yer aldığı WEB sayfaları oluşturulmuştur. Bu türden kullanımlarda alıntılama etiğine uymadan başkasının yapıtını serbestçe kendi adına yayımlamak söz konusuydu. Kimi site sahipleri özel bir HTML dili kullanarak kendi sayfalarında alıntılanan sitelere yer veriyor, ancak okur alıntılanan sitenin adresini görmüyordu. Böylelikle internet gezginleri alıntı yapılan sitenin adresi verilmeden bilgiyi yasa dışı bir kullanımla kendine mal eden sitelere çekiliyorlardı. Site üzerinden sağlanan reklâm gelirleri doğrudan doğruya sitenin ziyaret edilmesiyle ilintili olduğundan site ziyaretçileri sonunda böyle bir yöntemin

kendilerini siteye bağımlı kılma yolu olduğunu görmüşler, kimi siteler aleyhinde davalar açmışlardır.

İnternet kullanımının yaygınlaşmasına bağlı olarak internet gezginlerinin eğitim düzeylerinin artmasıyla bu tür yollara daha az başvurulur olmuştur. Ayrıca elektronik malzeme ticareti yapan şirketler 1990'lı yılların sonlarından başlayarak telif hakkı yasasına bağlı kalmakla yetinmeyip, yeni ürünlerini koruma adına brövelerle koruma yoluna gitmişlerdir. Örneğin *amazon.com* kendi sistemini *"one-click ordering'* biçiminde bröveleştirmiştir.

Bilgisayar kullanımı kültürel anlamda da önceki dönemlere göre derin bir anlayış farklılığı yaratmış, yazın yapıtı konusunda geleneksel anlayışımızda değişikliklere yol açmıştır. Metnin doğası, yazara ilişkin değergesi ve ekonomik değeri konusunda bu yeni anlayış etkili olmuştur.

Bilgisayar sayesinde metin, internet ağı üzerinden inanılmaz bir akış hızı kazanmıştır. Dünyanın diğer ucundaki bir ülkeden bir metin birkaç saniyede ya da dakikada elimize ulaşabilmektedir. Kopyala, yapıştır sözcükleri en işler duruma bu yolla gelmiştir. Bilginin, yazıların bu yolla hızlı dağıtımı, erişimi ile uluslararasılık, bir diğer adıyla küreselleşme kavramı iyiden iyiye yaşamımıza yerleşmiştir. Ağ üzerinden alınan ya da gönderilen yazılar aracılığıyla sözsele daha yakın bir düzen yerleşmiş, sözlerdeki kısalık, ağ üzerinden gerçekleştirilen konuşmaya bağlı olarak, ani izleksel kopukluklar olağan duruma gelmiştir. WEB, herkesin bir yayımcı durumuna geçtiği bir tür *'yazılı bir radyo'* biçiminde işlediğinden kültürel antropoloji çalışmalarının sözlü kültür ile yazılı kültür arasında ortaya koyduğu klasik karşıtlıkları sorgulamaya zorlar. Walter Ong'un çalışmalarının ardından, geleneksel sözsel kültürleri yan yana koymak yerine ekleme, pek fazla dilbilgisel bağlantı kurmaya çabalamadan bir unsurun yerine diğerini koyma, çözümleme yerine bitiştirme, kısalık yerine yineleme, bireyselleştirme yerine katılım, soyutlama düşüncesi yerine somut düşünce, yaratıcılık yerine geleneğe saygı ve yineleme yeğlenir. Ayrıca farklı algılama biçimleri gelişir. Sözbilimsel ve yazınbilimsel yöntemler yerini daha çok görsel yöntemlere bırakır: örneğin renklerle, sayfa düzeniyle oynanır, ikonlar üzerinde işlem yapılır. Açıklık ve okunabilirliğin temel klasik koşullar olduğu tipografide okunabilirliğe engel olunur, amaç görselliğin duyulara egemen olmasıdır. Araç unsurun (yazı, resim) soğukluğu ortadan kaldırılmak istenir (duyuları devreye sokarak). Yeni bir yazınsal tür doğar, şiir ve görsel sanatlar arasında bir biçimdir bu, okurla o yokken bir iletişim kurma, etkileşim gerçekleştirmenin sözbilimsel koşulları denenir. Yazınsal alan bu yeni eğilimden etkilenir.

Yeni aracı unsur (medium) metnin iç uzamını da değişikliğe uğratır. Belli kalıplara oturan, sınırları belli olan metinsel uzam *hipertekst*'in kendine

özgü devingenliği nedeniyle sanal ortamda yeniden tanımlanır. İster metinsel olsun ister olmasın, değişik bilgileri aralarında bağlamak ve ekrana getirmek işlemi olan *hipertekst* alt-bağlantılar, linkler aracılığıyla okuru sayfa üzerindeki biçimlendirmeden yola çıkarak yönlendirir; WEB'in kullanılmasıyla kültür yaşamımızın bir parçası durumuna gelen *hipertekst*, hiper bağlantılar aracılığıyla düzenlenen bir yapıdır. WEB kültürünün matbaa kültüründen kopması değişik biçimlerde gerçekleşir. Önce insan beynince yaratılan verilerin toplamı dev bir ağ içerisinde sınır tanımadan birbirine bağlanabilmekte ya da aktarılabilmektedir. Klasik, tam ya da bitmiş yapıt kavramı anlamını yitirmiştir, çünkü bağlantılar, linkler sürekli olarak yeni sayfalara açılım getirmektedir, potansiyel olarak sınırsız bir açılım söz konusudur artık. Ayrıca bütün metinler aynı uzamda buluşabildiğine göre (WEB uzamında) okur bu sonsuz metnin parçalarını kesip yeni bir yapıda kullanabilmektedir; ilgisini çeken, kendisini ilgilendiren kesitleri yeniden "adsız sözün" sonsuz alanında dolaştırmaktadır. Bu işlem o denli sıradan ve kolay bir duruma gelmiştir ki WEB üzerinde dolaşımda olan verilerden yararlanarak bir metin yazmak metne daha bir esneklik katmıştır. Metni istediği gibi değiştirme işlemindeki kolaylık sayesinde metin artık gerçek anlamda bitmiş bir nesne olarak algılanmaktan uzaklaşır, durağanlık kavramı ortadan kalkar, *'açık bir uzam'*, *'yapı'* durumuna gelir. Yapıt kavramı sıradanlaşır, geleneksel anlamından ve değerinden uzaklaşır. Okur (internet gezgini diyelim buna), üzerinde durduğu sözlerin ya da *'sayfa'*nın yazarının kim olduğunu bilmediğinden geleneksel olarak sahip olduğu yetke nitelemesi, tanrı konumu vb. özellikleri ortadan kalkar. Yazar kavramı belirsizleşir, ulusal yazınların üzerinde yükseldiği büyük yazarlar kavramı, büyük yazar kültü anlamını yitirir. Metin, matbaanın dayattığı kapalılıktan çok Ortaçağ'daki *açıklık* kavramına yaklaşır. On, on beş yıllık bir sürede herkes kendince bir yazı üreticisi durumuna gelir. Sanal ortam herkesin kendi görüşlerini, duygu ve düşüncelerini kamunun önünde, serbestçe dile getirebildiği çok sayıda alan sunar. Tartışma forumlarında görüşler açıkça dile getirilir. Yorum formu olarak bilinen *'blogger.com'* üzerinden yeni bir yazarlar nesli ortaya çıkar. Ücretsiz amatör kullanıcıların hizmetine sunulan bir program yardımıyla kolaylıkla oluşturulan sayfalar üzerinden kullanıcı kendi adına açtığı sayfada her türden bilgiye yer verir, onları kendi adına kullanır. Milyonlarca üyesi olan, günde ortalama yirmi milyon kez tıklanan *www.blogger.com* ücretsiz olarak bilgi alışverişi yapılan, insanlarla etkileşime geçilebilen bir site olarak bilinmektedir. Aynı işlem kişisel sayfalar (örneğin Facebook) üzerinden de gerçekleştirilir. Kendi reklâmını bu sayfalar üzerinden yapmak, kendi görüş-

lerini özgürce aktarmak olağan duruma gelmiştir. Geleneksel basın, yayın araçlarıyla gerçekleştirilen bu türden tanıtım, görüş bildirme vb. işlemlere bağlı kalmak zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Sanal ortam üzerinden yazmanın, görüş bildirmenin, bilgi alışverişinde bulunmanın oldukça zaman ve çaba, enerji gerektiren bir uğraş olduğunu da eklemek gerekir. Yeni yazar adaylarının temel beklentileri kendi yazılı ve görsel ürünlerine ziyaretçileri çekmekten öte bir şey değildir. Çoğu site sahibi bunu başarır da. Siteler üzerinde yer alan ziyaretçi sayaçları bu amaçla sayfalarda yer alır. Ziyaretçisi çok olan site alıntılanır, link verilir, site sahibine mesajlar gönderilir. Bu yolla tanınma, ünlenme, kamuoyu oluşturma temel kazançtır. Ciceron'un *"Onur sanatların besinidir."*[6] saptaması yapan görüşüne denk bir beklentidir bu.

Bu türden bir tanınma, ünlenme eskiden yaratıcının, yazarın, sanatçının gelirinin büyük bir bölümünü devrettiği bir yayımcıyla yapılan bir sözleşme aracılığıyla gerçekleştiriliyordu. Yayımcı dağıtım kanallarını, reklâm işlerini üstleniyordu. Yapıt kitabın basımı, dağıtımı, raflara ulaşması işlemleriyle ekonomik bir nesne durumundaydı. Sanal ortamda bu türden sıradan işlemler yaratıcı, yazar, sanatçı tarafından ya da yazar adına bunu isteyerek yapan gönüllülerce üstlenilir. Basım aşamasında gerçekleştirilen işlemlerden ayrı bir yol izlenir.

Bir başka ayrım ise sanal ortamda bilgi alışverişinin çoğu zaman parasız, karşılıksız yapılmasıdır. Her türden binlerce site üzerinden bilgiler maddi karşılık olmadan dağıtılır: Ansiklopediler, kurum siteleri, gazeteler, dergiler, veri tabanları, özel siteler bilgi sağlamak amacıyla hizmet verirler. Ücretsiz hizmet veren sitelerin sayıları o denli fazladır ki bir yazarın okurlarını para karşılığında yazdıklarını okumaya ikna etmesi alabildiğine güçtür. Kendisine bağlı, seçkin bir okur kitlesi olduğuna inanan Stephan King gibi bildik, başarılı bir yazar bile ekran üzerinden bölüm bölüm okunması için yer verdiği bir romanını birkaç ay sonra yarıda keser.

Metnin doğasını ve yazarın değergesini değiştiren yeni bir kültür ortamı olarak web aşırma kavramının içeriğini boşaltır, aşırma kavramını ortadan kaldırır. Ekonomik getirileri sanal ortam aracılığıyla büyük ölçüde düşen yayınların üzerinden açılan aşırma davaları da artık pek sonuç vermemektedir. Yazınsal aşırma bir skandal olmaktan çıkar. Buna karşın Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Avrupa'da kimi yasal önlemlerle yayım hakları korunan yapıtların sanal ortamda izinsiz yayımlanmasına karşın kimi yasalar çıkarılır. Bu yasalara karşın sanal ortam üzerinden gerçekleştirilen her türden alıntı, aşırma, aktarma işleminin önüne geçmenin alabildiğine güçleştiğini, hatta olanaksız bir duruma geldiğini, yapıtların da küreselleşmeden payını fazlasıyla aldığını eklemek gerekir.

Yalnızca aşırma üzerinden giderek günümüzde WEB'in getirilerini ve götürülerini özetlemek olanaksızdır. Ancak WEB aracılığıyla her türden bilgiye alabildiğine hızla ulaşılan günümüz koşullarında metinlerin, yazının, sanatın ve sanatçıların bütünüyle özgün bir yapıt ortaya çıkarması, ötekinden etkilenmemesi, ötekinin izlerine yapıtlarında yer vermemesi pek olası görülmemektedir. Eski ve yeni bilgilerin her alanda sürekli olarak harmanlandığı, yeniden yazıldığı, yeniden kullanıma sokulduğu postmodern olarak adlandırılan yeni koşullar içerisinde metinlerarası, göstergelerarası alışverişlerden söz etmemek olası değildir. Alıntılarla örülü bir yaşam sürdüğümüzü bir kez daha anımsamalıyız.

---

1 Bu konuda bkz. K. Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler.*

2 Gerald Bruns, "The Originality of Textes in Manuscript Culture", *Comparative Literature*, 1981, 32.2, s. 113-129

3 Paul Zumthor, *Essai de Poétique Médiévale*, Seuil, 1972, s. 507

4 Jorge Luis Borges, Ficciones, *Hayaller ve Hikâyeler*, çev. Tomris Uyar/Fatih Özgüven, İletişim Yayınları, 2000

5 Bkz. Michel Schneider, *Voleurs de Mots*, Gallimard, 1985, s. 59

6 Cicéro, *les Tusculanes*, I, 2, 4

S. Dilek Yalçın Çelik*

YAZININ SÖZDEN ÜSTMETİN'E ('HİPERMETİN'E') YÖNELEN EVRİMİ

Kaynaklar, evrimini tamamlamış insanın ilk olarak MÖ 100.000- MÖ 10.000 yılları arasında görüldüğünü kaydetmiştir. Bu tarihlerden itibaren ilk insan topluluklarının aralarında dil vasıtasıyla bir sözlü iletişim biçimini benimsemeye başladıklarını tahmin edebiliyoruz. Ama bu sözlü iletişim biçimi günümüz dil tanımı içerisinde kabul edilebilecek sınırlara ne kadar zaman içinde varabilmişti, hangi aşama ve yollardan geçmişti, bu konu bilgimiz dışında. Sese dayalı, aynı zamanda beden dilinin devreye girdiği bu dönem, insanlık tarihi için de karanlık bir dönemdir. Ancak şu söylenebilir ki, insanoğlu neredeyse 15.000 yıl boyunca sözlü kültür evresi içerisinde yaşamış, birikim ve tecrübelerini, dil ve sözlü kültür verimleri içerisinde kendisinden sonraki nesillere aktarmıştır. Bugün sözlü kültür ürünleri olarak kabul ettiğimiz anlatıların büyük bir çoğunluğu, birçok ipucu barındırsa da değişebilir, çeşitlenebilir bir niteliğe sahiptir ve sürekli akış ve dolaşım hâlinde bulunması, toplumsal belleğe dayalı kalması nedeniyle de bir ilk evre olma özelliklerini taşımaktadır.

Bu gelişim süreci içerisinde yazının icadı insanlık kültüründe çok önemli kırılma noktalarından birisini oluşturmaktadır. En kaba tanımıyla yazı[2], sözün kâğıda geçmesi demektir. Bununla birlikte her sözün yazıya geçmediği de bir gerçektir. Boş sözler hiç bir zaman yazılı olarak aktarılmazken önemli şeyler yazıya geçirilir. Çünkü yazı, pahalı bir uğraş ve aynı zamanda da bir teknolojidir. Öyle ki,

> Platon, tıpkı bugün birçok insanın bilgisayarı gördüğü gibi, yazıyı dışsal, yabancı bir teknoloji olarak görüyordu. Bugünse yazıyı öylesine içselleştirmiş, benliğimizin o denli ayrılmaz bir parçası kılmışızdır ki, matbaa ve bilgisayarı kolaylıkla teknoloji olarak nitelendirdiğimiz hâlde, yazıyı teknoloji olarak görmekte zorlanıyoruz. Fakat yazı (özellikle alfabeli yazı), bir teknolojidir; araç gereç kullanımını zorunlu kılar: kalem, fırça, özenle işlenmiş kâğıt, hayvan derisi gibi tahta yüzeyler, boya, mürekkep vb. (Ong 1995: 101)

* Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Eğitim sistemlerinde, özellikle ilköğretim yıllarında okula yeni başlayan çocuklara yazı teknolojisi öğretimi (kalem tutma, kâğıdı kullanma, harfleri tanıma gibi) yaygın olarak yapılmaktadır. Yazı öğretimindeki bu ilk bilgi aktarımının zorlukları bir kez gözden geçirilecek olunursa yazının nasıl bir teknolojik süreç[3] olduğu bir kez daha anlaşılır.

Yazı, MÖ 3300 yılında, Mezopotamyalıların buluşundan (resim yazı tarzındaki ilk örnekler) günümüze kadar, seçkin ve pahalı bir uğraş olmuştur. Eğitim ile kazanılmış, XIX. yüzyıla kadar da insanlar üzerinde ayrıcalıklı konumunu sürdürmüştür.

Bilim adamları, yazının egemen olduğu toplumları uygar toplum[4] olarak görme eğilimindedir. Yazıyla birlikte toplumların karakterinin değiştiği, eşzamanlı bilgilenmenin (duyduğu anda) yerini geri dönüşlü ve denetimli bilgilenmenin (yazı ve okuma yoluyla tekrar etme) aldığı görülmektedir. (Yalçın 1998: 147) Yazı ve basılı malzeme insanlığı aydınlatmanın yanında seçkin bir sanat ve kültürün oluşumunda da en etkili araçlardan birisi konumundadır.

1450'de Johannes Gutenberg, ortağı Fust ile birlikte metal harflerle basım tekniğini bularak ilk matbaayı kurduğunda, yazılı kültür önemli bir aşamaya daha ulaşmıştır. Gutenberg'in 1455'te bastığı İncil, yüksek kalitesi ve ucuz fiyatıyla kısa sürede başarılı olmuş, yeni buluş Avrupa'dan başlayarak tüm dünyada yaygınlaşmıştır. Daha sonra tipo baskı olarak adlandırdığımız bu matbaa tekniği sanayi devrimiyle doğan modern baskı makinelerinin ve matbaacılık endüstrisinin temeli olmuş ve 20. yüzyıl sonlarına kadar gelmiştir (https://tr.wikipedia.org/wiki/Matbaacılık). Matbaacılık sayesinde yayıncılık ve basılı medya yoluyla ilk seri üretim başlamıştır.

Baskı teknolojisinin 16. yüzyıldan bu yana gelişmesi sonucu, dünya çapında kitap basımında büyük bir artış görülmüştür. Kitaplar, hem konu hem de tasarım olarak çeşitlilik (minyatür kitaplar, büyük boy kitaplar, ipek ciltliler, karton kapaklılar ve nadir baskılar vb.) kazanmıştır. Öte yandan basılı kitaba kolay ulaşma, bilgiye ulaşma anlamını taşıdığından aydınlanma döneminin başlangıcı da yine matbaanın icadı ile yakından ilişkilidir. Düşünsel gelişmeler, akılcı düşünce ve gelişmiş medeniyet düzeyi, yazılı kültür ve kitap ile bağlantılıdır. Basımın gelişmesiyle, kütüphanelerin önemi ve büyüklüğü artmıştır. Kütüphaneler kısa zamanda, el yazması dönemin en büyük kitap koleksiyonlarında bulunan kaynaklardan daha fazla sayıda kaynağa sahip olmuşlardır.

20. yüzyıla gelindiğinde binyılları bulan yazı teknolojisinin değişmeye başladığı görülür. Elektronik iletişim araçları, yazının bin yıllar süren evrimini ve gelişimini ve bunun sonucunda ortaya çıkarttığı verilerin yerini

akıllara durgunluk veren bir hızla alır. Sinema, ardından radyo ve televizyon ile bilgisayar sistemleri insanlığın yaşamında neredeyse bir anda belirirler. Bilişim donanımı ve kuramları hızla gelişir. Denilebilir ki artık insanlığın belleği, yazı yerine bilgisayar ve bilgisayar sistemleri ile yönetilmektedir. Sinema, televizyon ve bilgisayar sistemlerindeki görüntü ve ses, ekran ve hoparlör sistemleri ile görsel işitsel etkinin yüksek olduğu bir kültür oluşumu yeni bir teknolojinin doğuşunu müjdelemektedir.

Bilişim teknolojisi ve bilgisayar sistemleri yeni bir dil anlayışı ve düşünme biçiminin yansıtılmasında aracı konumundadırlar ve şu ana kadar yaşanan en üst seviye düzeyindeki algının boyutlarını bize göstermektedir. Bu teknoloji, insanlık tarihi içerisindeki kültürlenme biçimlerinden sözel kültürü dolayısıyla işitme algılarını, yazılı kültürü dolayısıyla görme algılarını aynı anda yeni bir ortamda sentezleme gücüne sahiptir. Tarih içerisinde söz, resim ile yazı ve edimden ibaret gelişim süreci boyut değiştirerek yeni bir ortama taşınmaktadır.

Ne kadar gelişmiş olursa olsun matbaa teknolojisi ile yazılı kültürün biçimlenme şekli, yazarı, okuru ve basılı metni alımlama biçimi yeni bir teknolojiye teslim olacaktır. 1960'lı yılların sonunda hemen hemen modern anlamda gelişimini tamamlayan ve yaygınlaşan bilgisayarlar 1980'li yıllarda[5] evimizin içine girmiştir bile. Yazı ve yazılı kültür söz konusu edildiğinde bu tarihe kadar iki çizgi bulunmaktadır. Matbaacılık sektörüne paralel gelişen basılı malzeme ile bir de radyo, sinema ve televizyon ile gelişen görsel ve işitsel malzeme. Süreç içerisinde bu iki değer karşılıklı etkileşim içinde bulunsalar, birbirlerine destek olsalar, kimi zaman ortak malzemelerden yararlansalar da alanları, çizgileri ve sınırları belirlidir ve ayrıdır.

Bu evrede bilgisayar teknolojisi daha çok bilimin ve savunma sanayiinin tekeli altında görülmektedir. Başlangıçta askerî iletişim sistemleri, ticari havayolu rezervasyon sistemleri gibi birimler tarafından kullanılmakta iken 1960'lı yılların sonunda Amerika Birleşik Devletleri'nde Savunma Bakanlığı, "internet" ağlarını bu amaçların dışında kullanıma açtığı andan itibaren hızlı bir değişim yaşanır. Bilgisayarın kullanım alanı genişler ve insanın tüm dünyasını kapsar hâle gelir. Konumuz açısından bakıldığında kültürlerin alımlama biçiminde, insanın hayatı anlamlandırma ve ifade etmesinde, küresel bir paylaşımın yerli kültürler üzerindeki ezici dönüşümünde ve ortak bir evrensel dile doğru evrimleşmesinde pay gittikçe büyümektedir. Bu noktada bilgisayar teknolojisine bağlı olarak bir iletişim biçimi olan internet kullanımının önemi ve etkisi inanılmaz bir boyuttadır.

İnternet genel olarak, "bilgisayar sistemlerini birbirine bağlayan elektronik iletişim ağı" olarak tanımlanabilir (https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0nternet). İnternet, ister yakın isterse uzakta olsun bir iletişim

sistemi[6] ile çeşitli modemler[7] aracılığıyla (son dönemlerde kullanılan dijital modemler) tüm bilgisayar sistemlerini birbirine bağlamakta, sistemler arası bir iletişim kurabilmektedir. Teknoloji ve bilgi geliştikçe bilgisayar sistemleri daha pratikleşmekte, boyutları ve taşınabilir özellikleri ile genel ağ bağlantıları kurarak, zaman ve mekân sınırlarını zorlamaktadır. Dizüstü bilgisayarlar ve kablosuz ağ bağlantısını destekleyen akıllı cep telefonları gündelik yaşamın içinde hızla yerini almaktadır. Bir örnek vermek gerekirse, "radyo, televizyon ve internet'in bulunuşundan 50 milyon kullanıcıya ulaşmak için geçen süre incelendiğinde; radyo için 38 yıl, televizyon için 13 yıl iken, internet için sadece beş yıldır." Ülkemiz için durum incelendiğinde ise, "internet Türkiye'ye 1994 yılında gelmiştir ve geldikten sonra Türkiye'de kullanımı yaygınlaşmıştır" (https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0nternet).

İnternet konumuz açısından önemlidir. Çünkü bu bilgisayar sistemleri 1960'lardan itibaren sadece iletişim biçimlerinin ve teknolojinin konusu olarak kalmamış, sanat ve edebiyatı da biçimlendiren ana öğelerden birisi olmuştur. Sözün yazıya, yazının da bilgisayar sistemlerine evrimi bin yılları bulurken, sadece internet ve onun aracılığıyla oluşturulan üst metinlerin gelişimi neredeyse yirmi yılda tamamlanmıştır. Ve bizlerin Platon'dan beri tanımlamaya çalıştığımız, alıştığımız ve çeşitli düzeylerde kavramsallaştırdığımız "yazar", "metin" ve "okur" algısını da bir anda değiştirivermiştir.

Günümüzde internet düzeneğinde yer alan üst metinlerin ilk hâlleri tarihte şu şekilde bir gelişim göstermiştir.

> Hiper metinin tarihsel gelişiminin başlangıcı, 1945'te Bush tarafından geliştirilen Memex isimli makine olduğu kabul edilmektedir. Bu sistemde kullanıcı; mikro film kütüphanesinden görüntülemek istediği bir mikro filmi, ona ait bağlantıyı kullanarak görüntüleyebilmekteydi. 1960'larda Engelbart'ın insan zekâsını geliştirmeyi amaçlayan sisteminde, hiper metinin izleri bulunmakla beraber aynı yıllarda Ted Nelson tarafından geliştirilen Xanadu projesinde hiper metin kavramının kullanıldığı görülmektedir. Bu hiper metin sisteminde, bilgilerin depolandığı bir veri tabanı ve bu veri tabanından istenilen bilgilerin seçilmesini sağlayan bağlantıların ve bilgilerin yer aldığı pencereler vardı. Ted Nelson hiper metini; okuyucuya farklı seçenekler sağlayan, dallanmaları olan ve doğrusal olmayan bir metin olarak tanımlanmıştır. Bu tanım genel kabul görmüş ve bundan sonra gelen Trigg'in Textnet'i, Shneiderman'ın Hyperties'ı gibi birçok hiper metin sistemine genel bir çerçeve kazandırmıştır (Karadeniz 2006: 12).

Üst metinlerin tarihi ve teknik gelişimi bu şekilde gerçekleşmiş olsa da günümüzde geldiği nokta 1960'lardan çok daha ileri bir düzeydedir.

İnternet, yapısı gereği dünyadaki en geniş bilgisayar ağlarını (network) oluşturmaktadır. Tüm dünya ülkelerinde birbirlerine bağlı bilgisayar ağları, aralarında bilgi alışverişi ve donanımları paylaşabildikleri gibi bu bilgisayarlar sayesinde yazı; ses; resim, grafik gibi her türlü görüntüsel veriler olmak üzere çeşitli dosyaları oluşturabilir ve kullanıma açabilir niteliğe bürünmüşlerdir. Bunun için dosya, elektronik iletiler, sanal sohbet odaları, tartışma ve/veya haber grupları, arama motorları, siteler... oluşturabilirler. Tüm bunlar için en yaygın yöntem site oluşturmaktır. Siteler, internet üzerinden, yazı, ses ve görüntü paylaşımlarının olduğu birbirine bağlı dijital sayfalardır ve bu siteler bir sayfadan binlerce sayfaya kadar istenilen her boyutta bilgiyi/veriyi barındırabilir. Bunun için ana sayfadan bağlantılar (link) aracılığıyla sitenin kendi içerisindeki diğer bağlantılara ya da sitenin iletişim içinde bulunduğu diğer sitelere gitme imkânı vardır. Sistem içindeki kullanıcılar, çoklu medya uygulamaları sayesinde metin blokları oluşturabilir, grafik, ses ve fotoğraf ekleyebilir, tablolar yapabilir, video, sinema ve animasyon ile canlandırmaları içeriğe dâhil edebilir. Özetle sistemi iyi bilenler için internet sitelerinin içeriğini oluşturmada bir sınır çizilememektedir.

İnternet kullanıcılarının ortaklaşa kullanmak için yarattıkları sistemde (web kullanıcıları) yer alan kullanıcılar sistem içerisinde basılı kültürde olduğu gibi sadece kelimeleri ya da resimleri görmezler. Bilgi teknolojilerinin tüm olanaklarını (grafik imaj, ses, hareketli imaj, sitenin diğer bölümleri ile ilişki kurma vb.) kullanırlar. Oluşturulan sayfa ve siteleri de çok çeşitli okur kitlelerinin (her yaş, kültür, cinsiyet vb.) hizmetine sunabilirler.

Bu yönüyle düşünüldüğünde, bilgisayarlar basılı malzeme (gazete, dergi, kitap vb.), sinema, radyo ve televizyonun içerdiği her şeyi bir araya toplayabilmektedir. Yaratıcılığa açık yeni bir alanı kullanıma sunmaktadır. Ses, görüntü ve yazıyı sınırsız yollarla, etkileşimli bir biçimde birleştirerek yazılı kültürün olanaklarını zorlamaktadır. Dinamik bir yapıya sahiptir. Bilgisayar ortamlarındaki işlenmiş malzeme, istenildiği anda içerik ve görüntü açısından değiştirilebilir, dönüştürülebilir ve birbirleri ile ilişkilendirilebilir bir yapıya bürünebilir. Açık metinler yaratılabilir, yeniden yazılabilir kurgular oluşturulabilir. Bunlar arasında yer alan ve konumuzu ilgilendiren en önemli mesele, bilgisayar sistemlerinde birbirine bağlanan ağlar aracılığıyla üst metinlerin üretilmesidir.

> Hypertext[8]ya da hiper metin, bilgisayar ekranı ya da diğer elektronik cihazlarda gösterilen ve sadece yazıdan ibaret olmayan gelişmiş özelliklere sahip belgelerdir. Hiper metinler diğer metin ve kaynaklara hiper bağlantılar ile referans gösterebilir, standart metinlerden (İngilizce: text) farklı olarak imaj, fotoğraf, video, tablo, matematik formülleri vb. içerik sunabilirler.

> Hipermetin World Wide Web'in temel konseptlerinden olup günümüz web sitelerinin çok büyük bir çoğunluğu Hipermetin İşaretleme Dili (HTML) kullanmaktadır. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Hypertext)

Üst metinlerin HTML olarak adlandırılan işaretleme sistemi, tıpkı Walter Ong'un yazıyı bir teknoloji olarak görmesi gibi yeni bir teknoloji ve işaretleme sisteminin öğrenilmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca bu sistem içerisinde bilgilerin ya da malzemenin bir araya getirilmesi çeşitli kural ve geleneklere bağlıdır. Böylece bu sistem birçok verinin bir arada kullanımına olanak sağlamakta, basılı kültür içerisindeki iletişimin boyutlarını alabildiğine çeşitlendirmektedir. Bunun altında yatan neden üst metinlerin yapısından kaynaklanmaktadır.

> Hipermetin eşzamanlı ve doğrusal olmayan ilişkileri yansıtan bir yapı içerisinde yer alır. Hipermetin bir 'dokuma' şeklidir. (Hipermetin yani hipertext'teki 'text' sözcüğünün kökeni, Latince'deki texere sözcüğünden gelir ve bu sözcüğün kökü de textile yani tekstil / dokuma sözcüğüyle ortaktır. Üstelik ağ (web), çözgü (warp) ve Amerikan bezi (weawe) ile yapılan renk, model ve malzeme açısından sonsuz çeşitliliğe izin veren bir dokumadır. (Burnett 2000: 6-7)

Üst metin kavramı, bu yolla metin algısını olabildiğine geliştirmekte ve genişletmektedir. Üst metinlerin belirli bir okuma izleği bulunmamaktadır. Çok parçalı ve çok yazarlı bir kimlik taşıyabilir. Metnin nerede başladığı ve nerede bittiği bilinemez. Çünkü bu metinler merkezsizdir. Farklı bağlantı noktaları vardır. Bu tür gelişimin farkında olan Lyotard, "sözcüklerle resim yapma olarak adlandırılabilecek bir yazım biçimini geliştirmek" ister. (Ertem 2000: 63)

Bilindiği gibi internet ve bilgisayar ağları ile kurgulanan sayfaların / metinlerin kullanım amaçları ve alanları çok çeşitlidir. Üst metinler yaratılırken ticaret, ürün siparişi, eğlence ve oyun oynama, bilgi alma, kültürel paylaşım, iletişim kurma, toplumsal meseleler, politik konular ... gibi kodlarla[9] oluşturulabilirler. Yazıya ve görüntülere ait bu kodlar, toplumdan topluma ve kültürden kültüre değişebilir. Sözcük ve heceleme tarzları bile farklılaşabilir. Bilgisayar sistemlerinde oluşturulan üst metinler bu kodlar yoluyla sistematize edilir, yukarıdaki pek çok alanı kapsadığı gibi sanat ve edebiyat dünyası ile de yakından ilgilidir.

Bilgisayar teknolojisi ve üst metinler süreç içerisinde edebiyat ve sanat alanında içerik, biçim, kurgulama ve anlatı tekniklerini de değiştirmektedir. Bu devrim niteliğinde inanılmaz bir değişimdir ve hâlâ devam etmektedir. Üst metinler yoluyla yeni tarz kitaplar (hiper kitap / hiper roman vb.) anlatı ve kurgular oluşturulabilir. Bu yolla oluşturulan edebiyat, tekrar

tekrar, yeniden üretilebilir ve anlamlandırılabilir bir yapıya kavuşmaktadır. Yineleme, temsil etme, gerçeklik duygusu, doğruluk, inanırlılık biçimleri üst metinlerin temel özellikleri arasında yer almaktadır. Sıradan okur ve teknolojiye uzak kişiler için edebiyat ve yazılı kültürün aldığı bu yeni biçim, anlaşılması ve kavranılması zor bir durumdur. Basılı kitap ve bu kitabın kurguya izin verdiği metin biçimleri tamamen değişip yerle bir olmaktadır. Kitabın yerini e-kitaplar (elektronik kitaplar), kütüphanelerin yerini ise bilgisayarlardaki depolama alanları çoktan almıştır. Basılı bir kitabı okumak mı yoksa bilgisayarda bir üst metin kurgusunun peşinden gitmek mi, günümüz insanın en fazla tartıştığı konulardan birisi budur. Gerçekten de, bugün internet sayesinde gazete, dergi takibi de, ansiklopedik bilgilere ulaşma da, e-kitap uygulaması ile kitap okuma da gerçekleştirilebilir eylemlerdir.

> "E-kitaplar" yazılar veya resimler ya da her ikisini birden içeren dijital ortamda yayımlanan, bilgisayarlar ve diğer elektronik cihazlarda görüntülenebilen ve okunabilen kitaplardır. Sözlüklerde basılmış kitapların elektronik versiyonları diye geçse de artık sadece elektronik ortamda yayımlanıp hiç basılmayan kitapların sayısı gitgide artmaktadır. Genel olarak Ipad, Android tabletler, akıllı telefonlar, kitap okuyucu cihazlar ve bilgisayarlarda okunabilen her tür dosyaya e-kitap denilebilir. E-Kitapların en büyük avantajı ise yüzlerce kitabı yanınızda taşıyabilmenizdir. İster ilave bir cihaz taşımadan telefonunuz veya tabletiniz içerisinde isterseniz de taşıması çok kolay olan özel e-kitap okuyucu cihazlar ile 32 GB lık bir hafıza ile 10.000 - 15.000 civarında kitabı yanınızda taşıyabilirsiniz. (www.kitaptarama.com/e-kitap.aspx)

Zamandan, mekândan yapılan tasarruf, taşıma kolaylığı bir de teknoloji kullanmanın (multimedya desteği, bilgileri güncelleme kolaylığı, erişim rahatlığı gibi) rahatlığıyla birleşince bu tartışma daha da uzayacağa benzemektedir. Çünkü modern dünyada herkes muhtemelen sıkıcı, tek bir hayat yaşarken, siz bilgisayar teknolojisi ve üst metinleri okuma yoluyla yüzlerce değişik yaşamı tecrübe edebilir, yüzlerce insanın zihninde dolaşabilirsiniz. Tıpkı bir zaman tünelinde olduğu gibi zamanı ve mekânı aşabilirsiniz. Dünyanın her noktasına, hatta geçmişe ya da geleceğe yolculuk yapabilirsiniz. İster yazılı ister görsel isterse işitsel anlamda bir iletişim biçimi içerisine girerek iletişim ve düşünce dünyanızı istediğiniz kadar genişletebilirsiniz. Bir kitabı ya da metni izleyerek, dinleyerek ... okuyabilirsiniz. Bilgisayar sistemindeki üst metinler sayesinde Moğolistan bozkırlarına gidebileceğiniz gibi Anadolu Selçuklu döneminde Mevlânâ'nın Konya'sına gelip orada sema yapabilir ya da Brezilya'da futbol maçlarında seyirciler arasında yerinizi ala-

bilirsiniz. Bu ve benzeri örnekler bize artık bilgiye doğrusal açıdan ulaşamamanın söz konusu olduğunu göstermektedir.

Matbaa ve basılı malzemelerin tümü hem mekanik hem de psikolojik açıdan kelimeleri basıldıkları mekâna hapsettiklerinden yazılı metinlerde güçlü bir kapanıklık duygusu uyandırmaktadırlar. (Ong 1995: 174) Oysa üst metinler dinamiktir, her an ve her durumda değiştirilebilir, dönüştürülebilir ve paylaşıma açık bir yapı içermektedirler. Günümüzde teknoloji içerisinde büyüyen çocuk ve gençlerin büyük bir çoğunluğuna kitap kültürünü benimsetememizin ve kitap okuma alışkanlığı ile okuma kültürünü aşılayamamamızın nedenini basılı metnin doğasından gelen bu özellikte aramak gerekmektedir. Öte yandan sadece bu gelişmeleri vererek meseleyi açıklamamız kolaycılık da olacaktır. Dünya sanayii ve pazarları ile ekonomisi de düşünülecek olunursa elektronik ve teknolojik ürünler için harcanan para ile (bilgisayar ve elektronik araçlar, cep telefonları ve televizyonlar ve hatta Hollywood bile...) basılı malzemenin ortaya çıkması için harcanan para asla birbiri ile yarışamaz bir nitelik taşımaktadır.

Her şeyin büyük bir hızla değiştiği ve geliştiği günümüzde kültürel anlamda bir değerlendirme yapılacak olunursa değişimin hızlı etkilerinin önce popüler kültürü etkilediği bir gerçekliktir. Bilgisayar teknolojisinde oluşturulan üst metinler, moda, müzik, filmler vb. hep bu dile getirilen popüler kültürün içerisinde yer almıştır. Yaygınlık ve beğeni oranının artmasında bunun etkisi de göz ardı edilememektedir.

Üst metinler insanlar arasındaki iletişim biçimlerinin çeşitlenip derinleşmesinde önemli bir işleve sahiptir. Yalnız bu iletişim tamamen bilgisayar teknolojisi ile yakından ilgilidir. Bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler - örneğin 3G ve hemen ardından 4G sistemleri ile telefonlar aracılığıyla ulaşılan nokta, televizyonlarda HD olarak adlandırılan çözünürlüğü yüksek görüntülere son dönemlerde özel gözlükler aracılığıyla izlenebilen 3, 5 ve hatta 7 boyutlu sinemasal görüntülerle varılan aşama gibi - dil ve düşünce algısının değişmesinde birebir etkilidir.

Bilgisayar teknolojisi ve üst metinler ile aslında yeni bir anlam üretme / inşa etme süreci başlamıştır. Üretilen anlamlar açık ya da kapalı, sözlü ya da görsel olabilirler. Üretilen malzeme her ne olursa olsun bunların hepsi bir üst metin olarak değerlendirme kapsamına alınabilirler. Anlama ulaşmak için bütün bu göstergelerin sözcük ve resimlerle düzenlenmiş kodlarına ulaşmak gerekmektedir.

> İnsanlar, sayısız yoldan iletişim kurar ve bunu yaparken tüm duyularını -dokunma, tat, koku ve özellikle göz ve kulaklarını - seferber ederler. Bundan başka sözlü olmayan, el kol hare-

> ketleri, yüz mimikleri gibi pek çok iletişim yöntemleri de son derece zengindir. Ancak esas olarak iletişime hakim olan dil ve dili duyuran tane tane seslerdir. Yalnız iletişim değil, düşünce de sesle özel bir biçimde bağlantılıdır. (Ong 1995: 19)

İletişim biçimlerinde olduğu gibi düşüncenin de ses ile ilişkili olması kavramı yenidir. Bu algının Saussure sonrası dönemde gelişmeye başladığı ve ilk radikal gözlemlerin Roland Barthes ile ortaya atıldığı burada dile getirilmelidir. Saussure 1916 yılından itibaren verdiği derslerde dili bir sistem olarak kabul etmiş, dilsel göstergeleri, gösterge / gösterilen / gösteren olmak üzere sınıflandırarak yapısalcı görüşten göstergebilime uzanan uzun bir yolun kapılarını aralamıştır. "Dil" ve "söz" ayırımı da yine ona aittir.

Roland Barthes, *Çağdaş Söylenler*'de (1990), Saussure'den yola çıkarak dilden farklı göstergeler sistemi üzerinde çalışarak göstergeler sistemini imge göstergebilimi bağlamında çözmeye çalışmıştır. Her iletişim biçiminde belirli göstergelerin olduğu sonucuna varmıştır. Gerçekten de *Göstergebilimin İlkeleri*'nde (1979) açıkça dil ve söz ayırımına dikkati çektikten sonra giysi, mobilya vb. alanların da dil ve söz bağlantılarında olduğu gibi değerlendirmeler kapsamına alınabileceğini söylemektedir. Sözden anlam üretilebileceği gibi resim, giysi, yiyecek, vb. konular üzerinde de anlam üretilebilir. Sonuçta, Roland Barthes, yapısalcılık sonrası çalışmalarında yukarıda da dile getirdiğimiz iç içe geçmiş sistemlerin tek bir çizgide kurgulanamayacağı gerçeğine ulaşmaktadır. Öte yandan gösterge çözümlemesi ile birlikte yazılı metinlerde olduğu gibi görüntüye has unsurların (fotoğraf, tablo, grafik, çizgi film vb.) birer gösterge olarak kabulü ve yarattığı anlamların yapılarını çözme söz konusu olabilmiştir.

Bu durumda üst metinlerin algılama biçimi sadece teknolojik gelişme ile açıklanmamakta, insanlık düşünce gelişimi ve dil algısının değişimi ile de açıklanmaktadır. Jacques Derrida, 'Yazıdan önce hiçbir dilsel işaret yoktur' derken kelimelerin gerçek anlamları ile değil aynı zamanda öğrenim görmüş insanların bilincindeki sesle çağrıştırılabilen şifrelerden söz etmektedir (Ong 1995: 94). Saussure'den sonra Derrida, Platon'dan beri var olan yazma edimini ve yazı yazma anlayışını açıkça yapı bozuma uğratarak tartışmaya açmaktadır.

Roland Barthes'tan beri dil algısı da bu durumda kabul edilen gerçeklik algısının dışına taşmıştır. Artık tek bir gerçeklik olmadığı gibi yüzyılın geldiği gelişmeler ışığında gerçekliğe doğal yoldan ulaşabilmek mümkün de değildir. Taklidin ve kurgulanmış olanın egemenliği almış başını gitmektedir. Görüntüler ve imgeler gerçekliğin önüne geçmiştir ve bu gidişin dönüşü de bulunamamaktadır (Yalçın Çelik 2005: 54).

> 'Yabancılaşmanın altın çağı' sona erdi ve Batılı kültürler simülasyon süreçlerine ulaşarak yeni bir düzenlemeye girdi. –"ile-

> tişimin esrikliği". Baudrillard'ın simülasyonun etkisine 'neo-gerçek' adını verdiği kısa bir dönem vardır. Sibernetiğin ve işletimsel bilimlerin ve bunların kurduğu modellerin etkisi şudur: 'gerçekliğin kendisi, modelin bu neo-gerçekliği lehine yürürlükten kalkar, buharlaşır (CS: 126).' Ancak modern sanattaki bir akımdan hipergerçeklik kavramını alan Baudrillard, tüketim kapitalizminin (kitlesel refahın ve moda döngüsünün ve kitle iletişimi- özellikle televizyon hegemonyasının-) zaferi içinde özne ve nesne, gerçek ve sahte, doğru ve yanlış arasındaki ilişkinin çözülüşünü tanımladı. (Gane 2008: 67)

Dil ve edebiyat açısından metin bağlamında meseleler ele alındığında gerçeklik ve imgesel anlatının birbirine karışması düşünsel boyutta bir üst gerçeklik algısının oluşmasına neden olmuştur. Her şey bir kopya konumundadır. Ve bu kopyanın sadece teknoloji ile ilgisinden söz etmek kolaycılıktır. İnsanlığın düşünce evrenindeki gelişmeler bu verilere eklenmediği sürece eksik kalacaktır.

> Derrida'nın vermiş olduğu örneği ele alırsak yazı ile logos arasındaki ilişkiyi öne sürebiliriz: Logos yazının babası, yazı ise bir görüntüdür, simulakrdır; çünkü logos'u şiddet ve kurnazlıkla ele geçirir ve babayı hesap dışı bırakarak, kendi egemenliğini kurar. Öyleyse simulakr, kopyanın kopyasıdır veya Baudrillard'cı bir ifadeyle söyleyecek olursak kopyadan daha kopyadır yani hiper-kopyadır. Burada benzerlik ve kimlik (aynılık) fikrinin yerine fark fikrinin ortaya çıkmaya başladığını görmekteyiz. (Akay 1992: 6)

1960'lardan sonra değişen gerçeklik algısı, istenilen görünümler olarak da tanımlanan simülakr'lar[10] aracılığı ile gerçekleşmektedir. Artık insanlar bir üst gerçeklik ortamında yaşamaktadırlar. Teknolojik araçlarla yeniden üretilen bu yapay ortamlar, TV reklamları, yeni sanat ve üretim nesneleri, ekonomik ve politik algılar, yeni tarz eğlence ortamları, teknoloji ile desteklenmiş sinema ve animasyonlar vb... ile yeniden yaratılmaktadır. Düşsel olanla gerçek olanın ayırt edilemediği bir dünyadır bu içinde yaşanan. Baudrillard11, ısrarla yaşanan bu yeni üst gerçeklik ve sanal gerçeklik kavramlarından söz etmekte ve bu konuları tartışmaya açmaktadır.

> Ona göre beşerî kültürde göstergeler, dört evrede gelişir. Birinci evre, göstergelerin, yani sözcüklerle imgelerin gerçekliğin yansımaları olarak geliştirildiği evreye karşılık gelir. İkinci evrede, göstergeler artık hakikati süslemeye, abartmaya ve hatta çarpıtmaya başlarlar ama buna rağmen gerçeklikten mutlak bir kopuş söz konusu olmadığı için göstergeler gerçekliği yansıtmaya ve sembolleştirmeye bir şekilde devam ederler. Fakat üçüncü ve

> dördüncü evrelere geçildiğinde, göstergeler ve simülasyon bundan böyle gerçekliğin yerini alır ve en nihayetinde sembolik bir topluma geçilir. (Güzel 2015: 69)

Baudrillard'ın da dile getirdiği gibi insanlığın içinde bulunduğu bu üçüncü ve dördüncü evre, çoğulcu düşünce ve çoğulculuk ilkesi, birçok farklılığı bir arada barındırmak ve üst gerçeklik algısı, dil, yazı / metin ve yazar algısını da kökten değişime uğratmıştır.

Tarihte sözün bilgisayar teknolojisinde kullanılan dile dönüşümü, insanlığı uzun bir geçmişe götürür. Süreç günümüze yaklaştıkça hızlanıp değişip dönüşüm içerisine girmiş olsa da bu durum sadece teknolojik verilerle açıklanamaz demiştik. Gerçekten de bu durumun insanoğlunun kullandığı dil ve düşünce yapısı ile de yakından ilgisi bulunmaktadır. Bilgisayar kullanımı için oluşturulan özel bir dilin olduğu burada tekrar vurgulanmalıdır. Bilgisayarda kullanılan dil diğer dillerin aksine bilinçaltından değil tamamen bilinçlilik düzeyinden kaynaklanmaktadır (Ong 1995: 19).

Bugün gelinen noktada yazı, sözün tüm imkânlarını taşıdığı gibi, yazının ve resme ait unsurların da bütün imkânlarını taşımaktadır. Günümüzde metin kavramı göstergeleri ve anlamları çözümlemek için kullanılabilecek her türlü iletişim parçacıklarını[12] kapsadığından beri bizim yazı alışkanlıklarımızın kırılmasına neden olmuştur. Üst metinler sesler, harfler, şekiller, resme ait tüm verilerle dolu bir evrenin kapılarını aralamaktadır. Modern dünya söz, yazı, ses[13] ve resim edimlerini birbirlerinden kesin olarak ayırırken üst metinler bu edimleri tekrar bilgisayar ortamında bir araya getirmektedir.

Sanat anlayışının değişmeye başlaması bir başka etkendir. Sanat algısı geçmiş dönemlerden farklı olarak gösteri ve eğlenceye doğru biçim değiştirmektedir. Bu durumda sanat ve edebiyatın yapıcısı konumunda bulunan yazar da kimliği ve kişiliğini terk ederek dinleyici / izleyici / katılımcı bir nitelik taşır hâle gelmiştir. Roland Barthes'ın "Yazarın Ölümü"nü (Barthes 2010) müjdelediği makalesinden bu yana tartışılan konulardan birisi günümüzde yazarın konumunun gerçekten ne olduğudur. Yazar bu makalesi ile kutsal yazar imgesini çökertirken, metnin okunduğu anda var olduğunun altını ısrarla çizmektedir. Barthes, okur olmadan bir metin olmayacağı, metnin ancak okuma süreciyle var olduğu, yaşamaya başladığı ve değişmeye başladığı gerçeğine varmıştır.

Bu durumda üst metinler yazarın ölümünün, dilin değişiminin ve metin algısının dinamik bir ortamda ve bilgisayar teknolojisindeki görünümünden başka nedir ki...

Yazımızın başından sonuna gelindiğinde insanlık tarihindeki düşünce biçiminin akıllara durgunluk veren gelişimi, sözden üst metine yönelen

evrimle bir kez daha anlaşılmaktadır. Sözlü kültürün ne yazık ki her şeyi açıklayamayan belleği, yazılı kültürde basılabilir malzeme üzerine işlenirken bu bellek çeşitli değişkenleri de beraberinde taşıyarak bilgisayarların hafızalarına taşınmıştır. Bundan sonra gideceği yol şimdilik belirsizdir.

---

1 Metin içerisinde bundan sonra hiper metin kavramı yerine üst metin kavramı kullanılacaktır.

2 Bakılabilir: Yalçın 1998: 146-147.

3 Yazı (özellikle alfabeli yazı), bir teknolojidir çünkü araç gereç kullanımını zorunlu kılar: kalem, fırça, işlenmiş kâğıt, hayvan derisi gibi tahta yüzeyler, boya, mürekkep vb. yazı yazma sırasında kullanılan basit araç ve gereçlerdir. Bu teknolojinin bir sonraki aşaması matbaacılık ile gelen aletten makineye geçiş sürecini kapsamaktadır. Bakılabilir Ong 1995.

4 Yazılı kültürün insanlık tarihindeki önemi bir kez daha şöyle vurgulanabilir: "Ancak, yeryüzünde var olmuş -ve muazzam sayıda konuşulanla dinleyenden meydana gelmiş- sözlü kültürlerin pek azı, okur-yazarlığa geçmek gibi kökten sarsıcı bir değişimi yaşamıştır. Birleşmiş Milletler'in son sayımına göre, dünyada bugün konuşulan yaklaşık üç bin dilden ancak yetmiş sekizi bir edebiyat ortaya koymuştur. Bu yetmiş sekiz dilden yalnızca beş ya da altısının uluslararası bir okur kitlesi vardır. Okuryazarlar dünya nüfusunun çok küçük bir bölümünü oluşturur ama güçlerini sayılarının çok daha üzerinde bir ağırlıkla hissettirirler." (Sanders 1994: 13)

5 1980'lerde internet, Ulusal Bilim Vakfı tarafından desteklendikten sonra dünya çapında bir yaygınlaşma söz konusu olmuştur. 1990'larda uluslararası ağlar kullanıma açılmıştır.

6 İletişim sistemleri günümüzde şirketler aracılığıyla verilen internet servislerinden sağlanmaktadır. Telefon, uydu, kablo, Wi-Fi ve hatta radyo yayınları da bağlantıların yapıldığı kaynaklar arasında yer almaktadır.

7 Son dönemlerde kullanılan dijital (ADSL) modemler bilgisayar sistemlerinde hızlı bağlantıyı sağlayabildikleri gibi video ve sinema gibi hareketli görüntüleri de daha güçlü ve temiz bir biçimde bağlantıya açabilmektedir.

8 Biz metinde hipertext yerine de üst metin kelimesini kullanmaktayız.

9 Kodun tanımı kısaca şöyle yapılabilir: "Göstergelerin konuşma, yazı ve resimlerle belirli şekillerde toplanmış biçimine kod denir." (Burton 1999: 40). Ayrıca bu konuda bakılabilir: Burton (1995)'un kitabının üçüncü bölümünün tamamı.

10 "Simulakr: Bir gerçeklik olarak algılanmak isteyen görünüm. Simüle etmek: Gerçek olmayan bir şeyi gerçekmiş gibi sunmak, göstermeye çalışmak. Simülasyon: Bir araç, bir makine, bir sistem, bir olguya özgü işleyiş biçiminin incelenme, gösterilme ya da açıklanma amacıyla bir maket ya da bir bilgisayar programı aracılığıyla yapay bir şekilde yeniden üretilmesi." (Baudrillard 2011: 12)

11 Ayrıca bakılabilir. Baudrillard 2011: 12.

12 Bir söyleşi, bir fotoğraf, bir reklam programı hatta bir haber yazısı bile artık bir metin olarak kabul edilebilir ve yaratıcı yazarlık konularının kapsamı içerisinde yer alabilir.

13 Örneklemimizi müzik üzerinden verecek olursak: "Örneğin Lukács'ın belirlediği gibi modern zamanlarda müzik ve dans arasındaki bağıntı ilk kez kaybolur. Benzer biçimde, "enstrümantal müzik" adı altında, müziği sözel olandan ayıran bir icra türü ortaya çıkar." (Taburoğlu 2013: 324)

KAYNAKLAR

Akay, Ali (1992), "Postmodernin Saptırıcı Yanı: Simülakr (Görüntü)", *Varlık*, 1021, Ekim: sf. 5-6.

Aysever, R. Levent (2004), "Bu Çağın Metinleri", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2: sf. 91-100.

Barthes, Roland (1979), *Göstergebilimin İlkeleri.* (Çev. Berke Vardar), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Barthes, Roland (1989), *Yazının Sıfır Derecesi.* İstanbul: Metis Yayınları.

Barthes, Roland (1990), *Çağdaş Söylemler.* İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

Barthes, Roland (2007), *Görüntünün Retoriği, Sanat ve Müzik.* (Çev. Ayşenaz Koç-Ömer Albayrak), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

BARTHES, Roland (2010), *Romanın Hazırlanışı 2.* (Çev. Mehmet Rifat), İstanbul: Sel Yayıncılık.

BAUDRILLARD, Jean (2011), *Simülakrlar ve Simülasyonlar.* (Çev. Oğuz Adanır), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

BURNETT, Kathleen (2000), "Bir Hipermetinsel Tasarım Kuramına Doğru", *Varlık,* 1109, Şubat: 6-15.

BURTON, Graeme (1995), *Görünenden Fazlası.* (Çev. Nefin Dinç), İstanbul: Alan Yayıncılık.

DANCYGER, Ken (1991), *Broadcast Writing Dramas, Comedies and Documentaries.* USA: Focal Press.

DURAS, Marguerite (1997), *Yazmak.* (Çev. Aykut Derman). İstanbul: Can Yayınları.

ECO, Umberto (1993), *Gündelik Yaşamdan Sanata.* (Çev. Kemal Atakay), İstanbul: Adam Yayınları.

ELDEN, Müge (2014), *Reklam Yazarlığı.* İstanbul: İletişim Yayınları.

ERTEM, Cengiz (2000a), "Türk Romanında Modern Arayışlar ve Postmodernizm I" , *Varlık,* 1114, Temmuz: 71-79.

ERTEM, Cengiz (2000b), "Türk Romanında Modern Arayışlar ve Postmodernizm II", *Varlık,* 1115, Ağustos: 61-68.

GANE, Mike (2008), *Jean Baudrillard: Radikal Belirsizlik.* (Çev. Ali Utku ve Serhat Toker), Ankara: De Ki Yayınları.

GÖKTÜRK, Akşit (1989), "Yazarın Amacı". *Sözün Ötesi.* İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 42-44.

GÜLMEZ, Bahadır (2008), *Edebiyat Müzik ve Resimle Yaşamak ya da Roland Barthes.* İstanbul: Kırmızı Yayınları.

GÜRGEN, Haluk (1990), *Reklamcılık ve Metin Yazarlığı.* Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları no: 391.

GÜZEL, Mehmet (2015), "Gerçeklik İlkesinin Yitimi: Baurdillard'ın Simülasyon Teorisinin Temel Kavramları", *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi),* Bahar, 19, sf. 65-84. (www.flsfdergisi.com)

HIGGINS, Denis (1997), *Reklam Yazma Sanatı.* (Çev. Murat Avalim), İstanbul: Epsilon Yayınları.

HUYSSEN, A. (1988), "Saklı Diyalektik: Avangard-Teknoloji-Kitle Kültürü", (Çev. Serdar Erener) *Defter.* Ocak 1988. ss. 55-70.

JEAN, Georges (2012), *Yazı İnsanlığın Belleği.* (Çev. Nami Başer), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İNCE, Özdemir (1991), " 'Söz' Toplumu, 'Yazı' Toplumu". *Söz ve Yazı.* İstanbul: Telos Yayıncılık, 104-110.

KARADENİZ, Şirin (2006), "Öğretim Amaçlı Hiper Metin, Hiper Ortam ve Çoklu Ortamlar İçin Tasarım İpuçları", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi,* Haziran, 2: 12-33.

MORLEY, David ve Kevin ROBINS (2011), *Kimlik Mekânları (Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar).* (Çev. Emrehan Zeybekoğlu), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

MORRA, Joanne ve Marquard Smith (2009), (Ed.) *Visual Culture (Critical Concepts in Media and Cultural Studies).* USA: Routledge.

ONG, J. Walter (1995), *Sözlü ve Yazılı Kültür.* (Çev. Sema Postacıoğlu Banon). İstanbul: Metis Yayınları.

SANDERS, Barry (1994), *öküzün A'sı (Elektronik Çağda Yazılı Kültürün Çöküşü ve Şiddetin Yükselişi).* (Çev. Şehnaz Tahir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

SPERBER, Manès (1991), "Yazmak Üzerine". *Parçalanmış Gerçeklik.* İstanbul: Can Yayınları, 33-39.

TABUROĞLU, Özgür (2013), *Resim, Söz ve Yazı.* Ankara: Doğu Batı Yayınları.

YALÇIN, S. Dilek (1998), "Yazma Eğitiminde Yeni Bir Araştırma Alanı: Yaratıcı Yazarlık", *Türkçenin Öğretimi ve Eğitimi Sempozyumu Kitabı.* Gaziantep: Ankara Üniversitesi TÖMER Gaziantep Şubesi, 145-152.

YALÇIN ÇELİK, S. Dilek (2005), *Yeni Tarihselcilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları.* Ankara: Akçağ Yayınları.

YALÇIN ÇELİK, S. Dilek (2015), "Sinema ve Edebiyat Üzerine İkili Okumalar", *Edebi Eserden Beyaz Perdeye.* (Ed. Fatih Sakallı), Ankara: Gece Kitaplığı.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

https://www.kitaptarama.com/e-kitap.aspx
https://tr.wikipedia.org/wiki/E-kitap
https://tr.wikipedia.org/wiki/Hypertext
https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0nternet
https://tr.wikipedia.org/wiki/Matbaac%C4%B1l%C4%B1k
https://tr.wikipedia.org/wiki/World_Wide_Web

İsmail Gezgin*

YAZI VE BELLEK

Antik Yunan kültürü için *bilme* hatırlamadır. Bir birikimin-deneyimin hatırlanması, geriye doğru zihinsel bir yolculuk anlamına gelir. Kültürün, geleneğin ve iktidarın başka zamanlara ve insanlara taşınabilmesi hatırlamayla mümkündür. Hatıraların geri getirilmesi, geçmişte kalanların günümüze taşınması, tek tek meydana gelen deneyimlerin birikime dönüşmesi, hatırlama eylemiyle gerçekleşir. Ve hatırlamayı birlikte yaşamaya yazgılı insanın vazgeçilmez, yaşamsal edimi olarak kabul edebiliriz. Yunan mitolojisinin önemli karakterlerinden birisi olan Mnemosyne'nin ilksel varlığı bu ihtiyacın önemini ortaya koymaya yeterlidir. Yer'in (Gaia) ve Gök'ün (Uranos) kızı; gökyüzü ve yeryüzü arasındaki tüm yaşananların hafızaya alınmasıyla görevli titanın ismidir Mnemosyne. Zeus'un, tanrılar katının iktidarını elinde tutabilmek ve kendisine saygı gösterecek insanları yaratabilmek için ilk yaptığı şeylerden birisi Mnemosyne ile aşk yaşamak olmuştu. Bu aşk, güç ile hafızanın birliğiydi. Zeus, iktidarını, bilgiyle, hafızayla donatmak istiyordu. Birlikte geçirdikleri dokuz geceden Mnemosyne dokuz kız çocuğu dünyaya getirmişti. Bu çocuklar, dili olmayan birikimin dili olacak, deneyimi, hatıraları, göksel yaratımı insanlara aktaracaklardı.

Calliope: Epik şiir
Clio: Tarih
Erato: Aşk şiiri
Euterpe: Müzik
Melpomene: Tragedya
Polyhymnia: İlahi
Terpsikhore: Dans
Thalia: Komedi
Urania: Astronomi

Hakikate giden yolda rehberlik edecek, kadim bilginin unutulmasını engelleyerek insanlara sürekli olarak hatırlatacaklardı; çünkü bilgi hatırlamaktı. Kültürün devamlılığı, geleceğe umutlu bakış, ancak hatırlamanın ardından mümkündü. Hatırlamak, zaman yolculuğunda nereden gelip nereye gidildi-

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi Çeşme Turizm ve Otelcilik Yüksek Okulu

ğinin farkında olunmasını sağlayacaktı. Odysseus'un adamları Lotus Yiyenler Adası'na düştüklerinde kim olduklarını, nereden gelip nereye gittiklerini unutmuşlardı. Bu kadim kültür ve sonradan gelen tüm toplumlar *unutmanın vahametine* odaklanmış, hatırlamayı tanrısal bir lütuf hâline getirmişlerdi. Hep ileriye bakan ilerlemeci dünyanın gelecek tasavvuru için hatırlamak elzemdi. Bu nedenle kendi varlığını sonsuza dek ileri taşımak isteyen Zeus'un aşklarından biri hatırlayış olmuştu. Uygarlığın meşruiyetine inanmış tüm kültürler için, doğru olan, hakikat olan bilgi önceki insanlar tarafından oluşturulmuş hafızanın içindedir; insanın geçmişin birikimine sahip olmak istemesinin nedeni budur.

Yazı

Mnemosyne'nin Zeus'tan olan kızları hafızadakilerin dolaşıma girmesini sağlayacak esin perileri (Mousalar) idi. Hafızayı söze, sanata, performansa yükleyip çoğaltmak, yaymak onların göreviydi. Bu anlamıyla logos ilkseldi; her şeyden önce vardı. Tanrısal hafızadaki göksel sözleri yeryüzüne indirmek, sözün erbabınca yeniden üretilmelerini sağlamak esin perilerinin kutsal görevleriydi. Herkesin hakikati ezbere bilmesi kendi hafızasına nakşetmesi ancak bu aracı melekler sayesinde gerçekleşebilirdi. Bu haliyle logos canlı bir varlıktır ve birileri tarafından dünyaya getirilmiştir; bir hayatı vardır. Mousalar vasıtasıyla üreyeceği mecraları kolaylıkla bulup çoğalabilir. Platon *logos*u *zôon* olarak tanımlar, o bir hayvandır ve *physis*e aittir.

...

Platon, Phaidros adlı eserinde Mısır kültüründe yazının nasıl bulunduğuna dair bir miti Sokrates'in ağzından şöyle nakleder:

> SOKRATES: Sana eskilerden duyduğum bir şeyi anlatacağım; hem hakikati bilenler de onlardır. Zaten biz hakikati kendi kendimize bulabilseydik, insanların ne düşündüklerini hiç önemser miydik?
>
> PHAIDROS: Ne anlamsız bir soru sordun öyle! Sen şu duydum dediğin şeyi anlat hele.
>
> SOKRATES: İşittiğime göre, Mısır'da Naukratis yakınlarında, o yerin eski tanrılarından biri yaşardı ve bu tanrının kutsal kuşuna ise İbis denirdi. Tanrının kendi ise adı Theuth idi. Bu tanrı sayıları, aritmetiği, geometriyi ve astronomiyi, ayrıca dama ve zarı, en önemlisi de harfleri bulmuştu. O zamanlarda bütün Mısır'ın hükümdarı Thamos'tu ve ülkenin yukarı kesiminde, Hellenlerin Mısır Thebai'si diye adlandırdıkları ve tanrısına da Ammon dedikleri büyük bir şehirde yaşıyordu. Bir gün, Theuth onun yanına gitti ve sanatlarını sundu; bunları Mısırlılara öğretmek gerektiğini söyledi. Beriki ise her birinin ne yarar sağladığını sordu. Theuth ayrı ayrı açıkladıkça o kimisini güzel bulduğunu, kimisini de güzel bulmadığını söylüyor; böylelikle bazılarını yerip bazılarını övüyordu. Sanatların her birini gösterirken,

> Thamos'un Theuth'a hem övgü hem de yergi olarak pek çok şey dediği söylenir ama bunların hepsinden söz etmek epeyi vakit ister. Harflere geldiklerindeyse, 'Ey Hükümdar, dedi Theuth, 'bu öğreti, Mısırlıları daha bilge ve hafızalarını daha güçlü kılacaktır. Hafızanın ve bilgeliğin ilacını buldum.' Hükümdar ise şöyle karşılık verdi: 'Ey ustaların ustası Theuth! Kimisi sanatları doğurma yetisine sahipken, kimisi de onların kullanıcılarına zarar mı yoksa yarar mı vereceğini belirleme yetisine sahiptir. Şimdi sen harflerin babası, iyi niyetinden ötürü, onların yapabileceği şeyin tam aksini söylüyorsun. Çünkü bu, kullanmayı öğrenenlerin ruhlarına hafıza tembelliği verir; artık kendilerine ait olmayan yazı işaretlerine güvenerek, içlerinde bulunan kendilerine ait hafızayı kullanmayı hepten unuturlar. Bu nedenle sen, hafızanın değil hatırlamanın ilacını bulmuşsun. Öğrencilerine bilgeliğin hakikatini değil, görüntüsünü sunuyorsun. Onlar senin sayende, bir yol göstericileri olmaksızın bu kadar çok şeyi öğrenince kendilerini bilgili sanacak, fakat bilge olmayıp da bilgeymiş gibi göründükleri için, pek çok konuda cahil ve geçimsiz kişiler olup çıkacaklar. (Platon, Phaidros, 274c-275b).

Bu çarpıcı diyaloğun baş kahramanları Mısır tanrıları Thoth ve Amon'dur. Her şeyin tanrılardan geldiğine inanan Mısır halkı için, iyi olacağını düşündüğü bütün keşiflerini onay ve övgü almak üzere Kral Tanrı Amon'a sunan Thoth, *logos*un en eski sahibi ve sözün efendisinden beklediği ilgiyi görmemişti. Yunan dilinde hem deva hem de zehir anlamlarına gelen *pharmakon*un (ilaç) olumsuz anlamı üzerinde duran Amon, yazının Thoth'un beklediğinin tersine Mısır halkının belleğini tamamen zayıflatacağına dem vurarak onun bu icadını onaylamamıştı. Mısır halkı aklında tutması gereken sözleri yazıya geçirerek hafızalarından çıkaracakları için belleklerini kaybedecekler ve *pharmakon*un zehir anlamı onları zehirleyecekti. Akıllarında tutmaları gereken sözleri, bilgileri bedene yabancı ve dışsal olan yazıya yüklemek, insan açısından olumlu olamazdı.

Söz insanın kendisinden, içinden bir parçaydı ve söyleyenin sese yüklediği bir hakikat üretimiydi. Söyleyenin sesini, duygusunu, tınısını taşırdı. Oysaki yazı, dışsal bir şeydi; sesin ortadan kalktığı sözün öksüzleştiği bir sabitlik alanı. Yazı yazmak, düşünceyi/bilgiyi kâğıda aktarmak insan zihninin dışında bağımsız bir bellek oluşturmaktı. Ve yazı, okuyan olmadığı sürece harekete geçmeyen ve hiçbir şey hatırlamayan bir harfler yığınıdır. Yazıya dönüşen söz, bağımsızlaşmış, sarf edeni kastre edip söyleyenden ve yazandan bağımsız bir aktör hâline dönüşmüştür. Böylece yazıyı okuyan, o sözü yazan ve söyleyen *ölü* olduğu için hiçbir zaman yazanın yazdığını okuyamayacaktır. Yani yazanın yazdığı metinle okuyucunun okuduğu metin aynı metin değildir. Bu anlamda Amon'un söylediği gibi yazı hakikatten uzaklaşacak, hakikate benzer bir şeye dönüşecekti. Tanrısal logos, sesini yitirecek, söyleyenden bağımsız, hakikatten uzak bir metin olup çıkacaktı.

Thamos/Amon, geleceği görmüştü; yazı, tanrısal hakikati yüklenmiş olan sözün, bağlamından ve sahibinden kopmuş halifesi, harflerle temsiliydi. Sese yüklenmiş sözlerin duymak yoluyla kulaktan içeri alınmasıyla bedene taşınan hakikat, yazıyla beden dışında kalacak, insan bedeni ve ruhu bu hakikatten bihaber olacaktı. Hakikat ve beden ilişkisinin sonu yazıyla gelecekti.

Öte yandan Platon yazıyla karşılaştırdığı *pharmakon*un/ilacın da yazı gibi bedene ait olmadığına, dışarıdan bir müdahale anlamına geldiğine işaret eder. Hastalığın doğal seyrinde yaşanmasının beden için en doğru davranış olacağı düşünülerek bedene bir destek gibi alınan *pharmakon*un, dışarıdan içeriye sokulmuş bir Troia Atı olduğu ortadadır. İyi niyetle alınmasına karşın, bedenin kendi mücadele yeteneklerini kastre eden bir düşmana dönüşmüştür *pharmakon*, aynen zihinsel hafızayı olumsuz etkileyecek olan yazı gibi. Elbette bir de bildiklerini bu yazılı belgelerle bedeninin dışında taşıyan, kendisini bilgin zanneden sahte bilgeler meselesi vardı. Bilmesi gerekeni, geçmişin birikimini, insanlığın anılarını, deneyimlerini, ezberinde, aklında, zihninde tutmakla yükümlü olan bu insanlar, zihnini kâğıda boşaltacak, kütüphaneyle bilgiçlik taslayacaktı. Amon bu tehlikeyi de görmüştü.

...

Platon bir başka diyaloğu olan Timaios'ta yazıyı Mısırlılar kadar eskilerden itibaren kullanmayan Yunan halkına müjdeyi verir: "Siz diğerleri, Yunanlar, siz her zaman çocuk kalacaksınız. Bir Yunan hiç bir zaman yaşlanmaz, oysaki Mısır'da her şey eskiçağlardan bu yana yazılmıştır." Ona göre, yazıya geç başlayan, belleği genç kalan Yunan halkıydı. Zaman yazıyı hayatın değişmez bir parçası haline getirmiş olan Mısır'a acımasız davranıyor, onların zihnini unutkanlaştırarak ihtiyarlatıyordu.

Öte yandan Sokrates'in de yazıya olumlu yaklaşmadığı bilinmektedir. Ünlü düşünür için yazı, bir sahtekâr, üvey evlat ve hatta haindi. Bu yüzden de Antikçağ'ın bu önemli düşünürü hiç bir eserini kaleme almamış, düşünceyi ve hakikati sözün dışına taşımamıştı. Platon'un da ancak hocası öldükten sonra yazmaya başladığı şeklinde yorumlar bulunmaktadır.

...

Fransız mahkemelerinde jüri üyeleri için hazırlanan kitapçıklarda, mahkeme salonundaki savunmanın yazılı değil sözlü yapılması konusunda kesin hükümler bulunmaktadır. Buna göre, tartışmalar sözlü yapılmak zorundadır. Bu kural mahkemenin kanaatini, yalnızca mahkemede sözlü ve çelişkili bir tartışmanın neticesinde oluşturabileceği anlayışına dayanmaktadır. Yazılı belgeler, savunmalar ve kanıtlar her zaman ikincil konumdadır. Çünkü yazının sakladığı ayrıntılar, sesin üzerinde yolculuk yapan sözde yakalanabilir. Hakikat bu nedenle de sözdedir. Çünkü ses canlıdır ve yazı ölüdür. Bu yüzden ibadetlerin en coşkulu ve etkilileri de sözle yapılandır. Dualar, ilahiler sesin ve sözün kullanımını gerektirirler. Yazılı belgelerdeki kutsal sözler

kendilerini ifade eden bir ses/söz olmadığı sürece yeterince etkin değildirler; uykudadırlar. Yazılı olan, zamanın bir yerinde donmuş kalmış olandır; bir noktadır ve ancak tarihin belli bir dönemine ait bir belge olabilir. Canlılığını yitirmiş, zamanın gerisinde kalmıştır. Bu nedenledir ki "reform" belli aralıklarla yazı üzerindeki güncellemelerdir ve kaçınılmazdır. Özellikle hakikati içerdiği iddiasındaki yazılar/metinler zaman çizgisi içerisinde dönüşme, değişme, uyum sağlama yeteneklerini yitirmişlerdir.

Bellek

Yazının insan yaşamına girmesinin üzerinden 5000 yıldan fazla zaman geçti. Bu, uygarlık sürecinin en hızla ilerlediği bir beş bin yıldı; insanlık kentler kurmuş, deniz aşırı ticarete başlamış, sınırlar çizmiş, sınıflı toplumsal yapının inşası gerçekleşmişti. İlerlemeci ve Aydınlanmacı ideolojiye göre, insan en yüksek medeniyet seviyesine ulaşmış, tür olarak en büyük bilgi birikimine ve toplumsal hafızaya sahip olmuştu. Gerçekten de bu bilgi birikimi çok etkileyicidir. Ancak birey olarak modern insan, kendisinden dört milyon yıl daha önce yaşamış bir Australopithekus bireyinin bildiğinin yarısını bile bilmemektedir. Çünkü bilimin ve teknolojinin ilerleme olarak insanın önüne sunduğu kültür, insanın doğaya karşı savaşına dönüşmüş ve kendine yabancılaşan bir insan türü ortaya çıkmıştır. Doğadaki diğer canlılardan farklı olarak bedenine yatırım yapmaktan vazgeçen modern insan (Homo Sapiens), doğaya yabancılaşmış, belleğindeki insanlığın ortak deneyimlerini, bilgilerini terk etmiş, kültürün batmaya mahkum gemisine binmişti. Ve Sokrates'in örneğindeki gibi yazı insan belleğine vurulan en büyük darbelerden birisiydi. Belleğini kâğıda, kitaba boşaltan insan, geçmişini de reddetmişti.

Son zamanlarda hızla hayatımıza giren dijital teknoloji, insan belleğine vurulan son darbe gibi görünmekte. Eskiden her aradığını ansiklopedilerde bulan insan şimdilerde bilgisayar ve dijital teknolojiye başvuruyor. Özellikle cep telefonları insan belleğinin bir alternatifini oluşturmuş harici bir hard-disk gibi fonksiyon üstlenmiştir. Günümüzün doğasına ve doğaya yabancılaşmış insanı, her şeyi elindeki bu harici yapay bellekte bulabileceği inancıyla, oradan aldığı komutla alet kullanan, dijital talimatları harfiyen yerine getiren bir robota dönüştü. İnsan belleğine faydası olması için üretilen dijital bellekler, Platon'un *pharmakon*u misali, ilaç değil bir zehir olup insanın belleğini tahrip etti.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

J. Derrida, *Platon'un Eczanesi*, çev. Zeynep Direk, Pinhan Yayınları, İstanbul 2014.

M. Dolar, *Sahibinin Sesi: Psikanaliz ve Ses*, çev. Barış Engin Aksoy, Metis Yayınları, İstanbul 2013.

Platon, *Phaidros ya da Güzellik Üzerine*, çev. Birdal Akar, Bilgesu Yayınları, İstanbul 2014.

Yalçın Armağan*

YAZARAK KONUŞMAK: SÖZDEN DİJİTAL ÇAĞA

Kültürel bir olgu olan dil, tüm kültürel olgular gibi, belli maddi koşulların altında şekillenir. Dilin kökeni ve dönüşümleriyle ilgili teoriler bir yana bırakılıp yalnızca metinlere bakıldığında bile, belli maddi koşulların altında insan zihninin farklı biçimler aldığı ve bunun da dili kullanma biçimini doğrudan etkilediği hemen fark edilebilir. Yazıyla hiç tanışmamış bir insanın dünyayı kavrayışı ile okuryazar bir insanın zihni arasında gözle görülür bir farklılık olduğu gibi, internet denen o muazzam icadı kullanan kişinin zihni ile bu icattan habersiz olan birinin zihninin farklı biçimlerde işlediği aşikârdır.

İnternet kültürü öylesine dönüştürücü bir etkiye sahip ki, bu aşamada yaşananlar insanlık tarihi açısından bir nirengi noktasına dönüşmüş durumda. Örneğin şu türden cümleler kurulduğuna tanık oluyoruz: "İnsanlık tarihinde şimdiye değin bu kadar çok okur yazarın olduğu bir dönem yaşamamıştık" ya da "İnsanlık tarihinde şimdiye kadar okuma eylemine bu denli zaman ayrılan bir dönem olmamıştı".[1] Hem dille kurulan ilişkiyi hem de gündelik hayatın alışkanlıklarını bu denli köklü biçimde dönüştüren bir icadın, insanın dünyaya ve kendine bakışını da benzer biçimde dönüştüreceğini söylemek bile gereksiz. Bugün yepyeni bir kültürün içindeyiz ve henüz bu kültürün "insan doğa"sını nasıl değiştirdiğinin de tam olarak farkına varamıyoruz. İnternetin yarattığı dönüşüm üzerine kendi gözlemlerimiz, deneyimlerimiz ve bazı "bilimsel" veriler ışığında düşünmeye çalışıyoruz.

Bu yazıda bir yandan kendi gözlemlerim ve deneyimlerim, bir yandan da sözlü kültürden dijital çağa kadar kullanılan "araç"ların dil bağlamında ayırıcı niteliklerini saptamaya çalışan kitaplar ışığında internetin nasıl bir dönüşüm getirdiğinin üzerinde durmaya çalışacağım. İki sorudan yola çıkarak, sınırlı bir alanda, bu dönüşümle ilgili bazı çıkarımlarda bulunmayı deneyeceğim.

Dil ve Zihin

Yaklaşık 10 yıldır üniversitede eleştirel okuma yazma dersleri veriyor ve dersin ilk dört haftasını dil ve zihin arasındaki ilişkiye ayırıyorum.

* Dr., İstanbul Şehir Üniversitesi

Öğrencilerin karmaşık ve (çoğu zaman olduğu gibi) "sıkıcı" bulacağı dille ilgili teorileri bir tarafa bırakıp doğrudan onların deneyimleri üzerine sorularla derse başlamayı tercih ediyorum. Her yıl ilk derse, bu yazının da gövdesini oluşturacak iki soruyla başlıyorum. İlki, "Niçin yazarken 'smiley' denen işaretleri kullanıyorsunuz?", ikincisi ise "Bugüne kadar dijital ortamda yazdıklarınızı bir araya getirsek ve çıktısını alsak toplamda kaç sayfa eder?" İlk soruda onların internet yoluyla kullanmaya başladığı dilin niteliğini ortaya çıkarmaya çalışırken ikinci soruda böyle bir dilin nasıl bir düşünme biçimine yol açtığını sorgulamaya çalışıyorum. Bu iki soruya cevap verebilmeleri için dilin tarihini öğrenmeye ve farklılaşanın ne olduğunu analiz etmeye ihtiyaçları var. Bunun için de öncelikle sözlü kültürde dilin nasıl kullanıldığını ve sonrasında yazıyla birlikte nelerin değiştiğini bilmeleri gerekiyor. Öğrencilerin bu sorulara nasıl cevap verdiğinin de, sözlü kültürden internet kültürüne nelerin değiştiğinin de üzerinde duracağım ama oraya geçmeden önce, bu yazının teorik çerçevesinden kısaca söz etmekte fayda var.

Mesajı Ortam/Araç Belirler

Çok basit gibi görünen ama önemli bir önermeyi tekrarlamakta sakınca yok: İletişim teknolojileri, insanın nasıl bir dil kullanacağını belirler. Marshall McLuhan'ın *Gutenberg Galaksisi* kitabından beri yaygın biçimde kabul görmüş bu anlayışı, McLuhan "araç/ortam mesajdır" önermesiyle özetliyordu. McLuhan'ın "tipografi insanı" dediği kişinin nasıl bir dönüşümün ürünü olduğunu ve matbaa teknolojisinin dünyayı kavrama biçimini nasıl dönüştürdüğünü ele alırken araç ya da ortama (medium) odaklanıyordu. Ortam ya da aracın doğurduğu sonuçları ise McLuhan şöyle özetler:

> Her teknoloji, yeni bir insani ortam yaratma eğilimi gösterir. Yazı ve papirüs, Antik dünyanın imparatorlukları ile bağlantı içinde düşündüğümüz toplumsal ortamı yaratmıştı. Üzengi ve tekerlek, muazzam çapta benzersiz ortamlar yarattılar. Teknolojik ortamlar, insanları içinde barındıran edilgen şeyler değil, gerek insanları gerek başka teknolojileri yeniden biçimlendiren etkin süreçlerdir. Bizim çağımızda, tekerleğin mekanik teknolojisinden elektrik devresinin teknolojisine doğru ani değişim, bütün tarihsel çağların en büyük değişimlerinden birini temsil eder. Hareketli matbaa harfleriyle basımcılık, hiç beklenmedik, yepyeni bir ortam yarattı -KAMU'yu ortaya çıkardı. (6)

McLuhan'ın bütün teknolojik aygıtlar bağlamında genişletilebilecek bu iddiası, dil bağlamında da, kullanılan araç (ya da mevcut ortam) ile verilebilecek mesajın sınırını anlamaya olanak sağlıyor. Örneğin matbaanın

olmadığı bir ortamda niçin gazete diye bir aracın olamayacağını ya da bir haberin bir yerden başka bir yere ulaşma hızının insanın dünyaya bakışını nasıl dönüştürebileceğini bu bakış açısıyla yorumlamak mümkün. El yazısı ile milyonlarca gazeteyi dolaşıma sokmanın imkânsızlığı nedeniyle böyle bir aracın o ortamda hayat bulamayacağı ve gazetenin yarattığı "kamusal alan"ın ortaya çıkamayacağı aşikâr. Benzer biçimde bir haberin hangi araçla (örneğin atla, trenle, uçakla ya da internetle) ulaştırılacağı, kullanılacak dili belirlediği gibi olayları yorumlama ve onlarla ilgilenme biçimini yani insanın dünyaya bakışını doğrudan şekillendiriyor.[2]

Ortam ve kullanılan araç, bireysel yeteneklerden bağımsız olarak insanları birtakım zorunlu koşulların içine hapseder. Ancak bu ortam veya araç, içselleştirildiği için bunun farkına varılmaz. Günümüzde internet teknolojisi insanların nasıl mesaj vereceğini belirleyen bir ortam sunmasına rağmen ortam üzerine değil de kişisel kullanımlar üzerine düşünme eğilimi yaygındır.[3] Oysa hem interneti kullanmak hem de onun hızı sayesinde getirdiği dilden uzak durmak mümkün müdür? Soru daha tanıdık bir biçimde sorulursa, internet teknolojisini almak ama kültürünü almamak mümkün müdür?

Aracın ya da ortamın kullanılan dili belirlemesi önermesinden, yani araç ve dil arasındaki ilişkiye odaklanan teorik bir zeminden hareket ederek hem sözlü kültürün hem de yazılı kültürün nasıl bir dili talep ettiğini açıklamaya çalışacak ve internet ortamında kullanılan dilin öncesindeki kültürden bir yandan nasıl faydalandığını bir yandan da nasıl ayrıştığını, sınırlı bir alanda, göstermeyi deneyeceğim.

Gülücük Kullanmak

Yukarıda verdiğim derslerde iki soru sorduğumu ve bunlara verilen cevapların üzerinde duracağımı söylemiştim. Bunlardan ilki "yazarken niçin 'smiley' kullanıyorsunuz?" idi. Elbette bu soru rastlantı ile seçilmiş bir soru değil ve internetten sonra yaygınlaşan dilin ayırıcı niteliklerinden birini açığa çıkarma amacı taşıyor. Belki de bu yüzden, öğrenciler bu soruya cevap vermeye hevesli değiller, daha önemlisi bu soruyu "anlamsız" buluyorlar. Öğrencilerin hocalarının sorusunu genel olarak "anlamsız" ve "sıkıcı" bulması sorunu bir yana bırakılırsa, onların böyle bir soruyla ilk kez karşılaşması ve soruya cevap vermek konusunda hevesli olmamaları önemli bir noktaya işaret ediyor. Bu kullanımı, sorgulanmasına gerek olmayan doğal bir durum olarak görüyorlar. Herkesin aynı biçimde davrandığı bir yerde "niçin bu var?" sorusu her zaman "anlamsız" bulunmaya adaydır. Soru da, bu genellemeden nasibini alıyor elbette. Yine de bu anlamsız soruyu soranın ısrarcı olması hâlinde birtakım cevaplara ulaşılabiliyor. Cevapların çok

tatmin edici olmadığını itiraf etmek zorundayım. Tatmin edici olmadığını söylediğim cevaplardan yalnızca birinden söz etmek, internet kültürünün başka bir niteliğini açığa çıkardığı için önemli görünüyor. "Niçin yazarken 'gülücük' kullanıyorsunuz?" sorusuna her yıl değişmeden verilen cevap şu: "Kullanmazsak karşımızdaki bizi ciddiye alır". Bu cevap, yazı ve ciddiyet arasındaki bağı anlamak açısından önemli olduğu gibi, bazı metinlerde "postmodern insan" diye tanımlanan ve ciddiyet konusunda çok hevesli olmayan, parodiye ve ironiye fazla meraklı tipi anlamak açısından da kayda değer bir veri sunuyor.[4] Hem internet kullanmak hem de "ciddi" olabilmek mümkün mü? İnternet iletişim bağlamında belli imkânlar sunmakta ama beraberinde bu imkânlara uygun bir dil kullanmayı da zorunlu kılmaktadır. Bu da kişiye bağlı değil, aracın/ortamın dayatmasıdır. İkinci sorunun üzerinde kısaca durduktan sonra, internetin sunduğu imkânların ve talep ettiği dilin nitelikleri meselesine döneceğim.

Yazmak ve Dâhilik

Öğrencilere sorduğum ikinci soru, "Bugüne kadar dijital ortamlarda yazdıklarınızın çıktısını alsak toplamda kaç sayfa eder?" idi. Bu soru cevaplanırken günde en az bir sayfa yazıldığında hemfikir olunuyor. Sorunun sorulduğu topluluğun yaşı genel olarak 20 civarında ve yaklaşık 10 yıldır okur yazar olarak dijital ortamı kullanıyor. Bu durumda yılda 300 sayfadan 10 yılda yaklaşık 3.000 sayfalık bir toplam çıkıyor ortaya. Bundan 100 yıl önce 20 yaşına gelmiş birisi karşınıza 3.000 sayfa ile çıksa ona ne derdik? Cevabı tahmin etmek zor değil: Kuvvetle muhtemel çağın dahilerinden biriyle karşı karşıya olduğumuzu düşünürdük. Tam bu noktada yazmanın ve okumanın niteliğini sorgulamaya açmanın zamanı geliyor. 20 yaşına gelip de 3.000 sayfa yazmış birisi kendini yazılı olarak anlatmakta yetenekli bir hâle gelemediği gibi, metinleri okumakta da özel bir yetenek kazanmış gibi görünmüyor. Hatta tersine okuma ediminin de, yazma eyleminin de eskisine nazaran güç kaybettiği bile söylenebilir. Bunu yalnızca imlaya bakınca görmek bile mümkün. İmla Kılavuzu ezberleyerek değil, okuyarak ve özellikle yazarken düzeltme yoluyla öğrenilebiliyor ve 3.000 sayfa yazmak bu iş için yeterli bir rakam. Oysa 3.000 sayfa yazmış ama henüz soru eklerini ayırmaktan, Türkçe hocalarının çok sinirlendiği bağlaç olan de ve da'yı ayrı yazmaktan uzak geniş bir kitleyle karşı karşıyayız. Dahası bu söylendiğinde sinirlenen ve imlaya ihtiyaç olup olmadığını sorgulamaya açanlar ("Kendimi anlatıyorsam buna ne gerek var!") bile var.

Yazma ve okuma ediminin bu denli yaygınlık kazanması ama yazılı ifade ya da okuduğunu anlama yeteneğinin bir adım öteye gidememesi,

dijital çağın sunduğu imkânları görmek ve bunun nasıl bir dil kullanımını zorunlu kıldığını anlamak noktasında çok önemli ipuçları sunuyor. Dijital çağda, özellikle akıllı telefonlar ve sosyal medya yoluyla yaygınlaşan dil, aşağıda ayrıntılı ele alacağım gibi, yazı gibi bir aracı kullanılmasına rağmen "yazma" eyleminin taleplerinden kendini kurtarmaya çalışıyor. Bu ortamda biriyle aynı mekânda olmadan ve karşıdakinin sesini duymadan "konuştuğumuzu" söyleyebiliyoruz. Kimseye tuhaf gelmeyen "yazışarak konuşma" ifadesi, dijital kültürde dilin kullanımını özetliyor.[5] Yazışmanın ve konuşmanın iki farklı doğası olduğu fark edildiğinde, bugünün melez dilinin ayırıcı niteliklerini saptamak mümkün hâle gelebilir. Bu sayede niçin "gülücük" gibi ifadeler olmadan yazıl/a/madığı da, bu kadar çok yazılmasına ve okunmasına rağmen okuryazarlığın kazandırdıklarının niçin devrede olmadığı da anlaşılabilir. Bu melez dili anlamak için sözlü kültürden dijital çağa insan zihni, dil kullanımı ve bu iki arasındaki ilişkiyi belirleyen maddi koşulları ayrıntılı biçimde açıklamak gerekiyor.

Sözlü Kültür: "Anımsayabildiğini Düşünürsün"

Yazının insanın zihninin şekillenmesinde yarattığı büyük kırılmayı anlamak için en iyi yol, yazının olmadığı bir hâli hayal etmekten geçer. Ne yazık ki bu hâli eksiksiz biçimde hayal etmek imkânsızdır ve bu durum sözlü kültürün en belirgin niteliğini ele verir: sözlü kültürde dil kayıt altına alınamaz. Bilginin kayıt altına alınamadığı bir yerde insanın zihni de, dili kullanma biçimi de kayıt altına alma sorununu aşacak biçimde şekillenmek zorundadır.

Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözün Dijitalleşmesi* kitabında uzun yıllara dayanan sözlü kültür çalışmalarının ardından sözlü kültürün belirgin özelliklerini saptamaya çalışır ve sınırlı sayıda olmadığını belirterek dokuz özellikten söz eder.[6] Her ne kadar Ong belirtmese de, bu dokuz özelliğin ortak yanının bilginin kayıt altına alınması ve belleğin işleviyle ilgili olduğunu söylemek yanlış olmaz. İnsanlar hem hatırlamak isteyecekleri sözleri bellekte saklamanın hem de sonraki nesillere kalacak bilgileri ellerindeki tek araç olan dille aktarmanın yolunu denerler. Bu koşullar altında dilin kullanımı da kaçınılmaz olarak belli nitelikleriyle öne çıkar.

Yukarıda belirtildiği gibi, sözlü kültürün nasıl bir dil kullanımını zorunlu kıldığını anlayabilmek için bu dönemi hayal etmemiz gerekir. Örneğin toplum açısından önemli olduğunu düşündüğünüz ve sonraki nesillere aktarılmasını istediğiniz bir bilgiyi nasıl saklayabilirsiniz? Sizin ulaştığınız ve sonradan gelenlerin de öğrenmesini istediğiniz bir bilgi nasıl olacak da en az kayıpla 50 ya da 100 yıl sonrasına ulaşacaktır? Bugünün insanının böyle bir sorunu olmadığı için bu soruya bizim cevap vermemiz fazlasıyla zor. Torununun torununa

ulaşmak istendiğinde bundan yüz yıl önce dayanıklı bir kâğıt ve mürekkep, bugün ise uygun bir kamera bulmak yeterliyken bu türden kayıt altına alma araçlarının olmadığı koşullarda ne yapmak gerekir? Elimizdeki tek araç dilse ve dili bellek dışında kayıt altına alma imkânı yoksa ne yapılmalıdır? Cevap çok açık aslında: Sözü öyle bir biçimde kullanmak gerekir ki saklanmak istenen gerektiğinde kolayca anımsanabilsin. Söz akılda kalmalı, hem istendiğinde anımsanabilmeli hem de sonraki nesillere ulaştırılabilmelidir.

Akılda kalması gereken bir dilin özelliği nedir? Öncelikle bu dilin karmaşık olmaması ve hatırlamayı kolaylaştıracak kalıplar ya da ifadelerden kurulu olması gerekir. Karmaşık olmayan dilin belirgin özelliği kısa "cümle"den[7] oluşmasıdır. Cümlelerin kısa olması akılda kalma için yeterli değildir elbette. Çünkü zihin unutma eğilimindedir. Bu durumda unutmayı önleyecek teknikler geliştirmek gerekir. Bu da unutulmaması istenen bilginin sürekli tekrarlanması ve zihinde tutmayı kolaylaştırıcı kalıplar geliştirmeyi zorunlu kılar. Yazılı kültür açısından "gereksiz" bulunabilecek tekrarlara sözlü kültürde sıkça rastlanmasının nedeni de budur. Tekrarlar zihnin unutma eğilimini alt etmeye dönük bir tekniktir. Benzer biçimde, bu durum hem tekrar etmeye hem de hatırlamaya imkân verecek kalıplara ihtiyacı ortaya çıkaracaktır. Örneğin Türkçe açısından, hem aruz hem de belli sayıdaki hece kalıpları akılda kalmayı kolaylaştırma amacı taşır. "Vezni tutturmak" söz söyleme maharetinin yanı sıra söyleneni hatırlamaya ve bellekte kayıt altına almaya imkân sağladığı için de önemlidir. Hatırlamayı kolaylaştıran ve bizim vezin dediğimiz kalıplarla birlikte düşünülecek diğer nokta, elbette, kafiyedir. Kafiyenin amacı sözü etkili biçimde dile getirmekten daha önce sözün akılda kalmasını sağlamaktır. Bir tercih değil, bir zorunluluktur.[8]

Söz ancak en az kişinin arasındaki doğrudan iletişimle ortaya çıkabileceği için bir performansı da zorunlu kılar. Sözel[9] iletişimde "konuşan" ile "dinleyen"in aynı ortamda bulunması gerekirken yazı gibi bir araç sayesinde bu zorunluluk ortadan kalkar. Artık bilginin sahibi ile bilginin aktarıcısı birbirinden ayrılabilir. Örneğin şu anda bu yazıyı okuyan kişi beni hiçbir biçimde tanımamasına rağmen benim "söz"lerime ulaşabilmektedir. Oysa sözlü kültür döneminde böyle bir durumun ortaya çıkması imkânsızdır. Sözlü kültürün performansa dayalı bu özelliğinin dijital kültürün arzularından biri olduğunu aşağıda ele alacağım. Ancak oraya geçmeden önce, yazılı kültürün ayırıcı özelliklerine bakmak gerekiyor.

"Yazı Bilincin Yapısını Değiştirir"

Ong'un deyişiyle "yazı, insan bilincini en çok değiştiren tekil buluştur" (97). Yazıyı artık doğal kabul ettiğimiz için onun insan zihnin biçimlenmesin-

de ne tür etkilere sahip olduğu üzerine neredeyse hiç düşünmeyiz. Bu nedenle Ong, ısrarlı biçimde yazının bir teknoloji olduğunu belirtir. Bu sayede, internet gibi hayatımıza yeni giren ve etkilerini gözlemlediğimiz teknolojik gelişmelere benzer biçimde yazının da insan zihni üzerinde önemli etkiler yarattığına işaret edilebilir. Yazı da, pek çok teknolojik gelişme gibi hayatımızda köklü değişimlere yol açmış bir buluştur. İnsanın bir sisteme dönüştürdüğü, yani insanın yarattığı bu araç sonrasında zihninin şekillenmesinde de etkili olmuştur. Yazının nasıl bir zihin talep ettiğine bakıldığında bugün çoğumuzun farkında olmadan bu nitelikleri içselleştirdiğinin ayırımına varılabilir.

Sözlü kültürün aksine bilginin yazı yoluyla kayıt altına alınabilmesi, okur yazar insanın zihninin de farklı biçimde işlemesini beraberinde getirir. Örneğin Ong'un belirttiği gibi, bellekte tutmak için zihnin harcayacağı enerjiye artık eskisine oranla ihtiyaç yoktur ve zihnin kapasitesi başka işlere adanabilir hâle getirilebilir. Yazının "söz"ü kayıt altına almasının en önemli sonucu ise "konuşan" ile "dinleyen" arasına kaçınılmaz bir mesafenin girmesine neden olmasıdır. Ong, yazmanın konuşmaya nazaran zor, hatta "çileli" bir iş olduğunu dile getirirken bu mesafeye işaret eder. Sözlü kültürde konuşan ve dinleyenin var olabildiği ikili bir yapı devredeyken, yazının bu sürece dahil olmasıyla iletişim yeni bir mesafe kazanır. Yazmayı "çileli" hâle getiren, yazının zorunlu kıldığı bu mesafedir. Ong, her metnin bir tür "kurmaca" mantığı ile kendi ortamını yaratması gerektiğini ve bunun da yazma sürecini çileli hâle getirdiğini şöyle açıklar:

> Metin-dışı bağlam yalnız okur değil, yazar için de yoktur. Sınanabilecek bir bağlamın yokluğu, gerçek bir dinleyici önünde konuşmaya oranla, yazıyı genelde çilekeş bir eyleme döndüren başlıca unsurdur. Yazarın hitap ettiği topluluk, her zaman hayalidir [fiction].[10] Karşısında bulunmayan ve çoğu zaman tanımadığı okurların üstlenebileceği bir rolü, yazarın tek başına kurması gerekir. Yakın bir arkadaşıma mektup yazarken bile, arkadaşımda uyanacağını umduğum ruh hâlini benim kendi kendime hayal etmem gerekir. [...] Kendi kendime günlük tutarken bile, kendime hitap kendimi hayal etmem gerekir. (123)

Yazı, konuşan/yazan ile dinleyenin/okuyanın aynı mekânda bulunma zorunluluğunu ortadan kaldırır ama bu zorunluluğun ortadan kalkması "kurmaca" bir ortamı da kaçınılmaz olarak beraberinde getirir. Yazarken dilin, metni okuyacak kişinin tam da kastedileni anlamasını sağlayacak biçimde kurgulanması gerekir. Bu yüzden de noktalama işaretleri ve sözcüklerin özenle seçilmesi ihtiyacı ortaya çıkar. Bu durum, metnin üzerindeki

çalışmayı, düzeltmeler yapmayı, metni tekrarlardan arındırmayı ve anlatılmak isteneni vurgulayacak teknikler geliştirmeyi gerektirir. Bu özellikler bir süre sonra insanın düşünme biçimini de doğrudan etkileyecek ve okur yazar insanlar noktalama işaretlerini zihinsel bir işlemle konuşmalarına dâhil edecektir.

Yazının yarattığı bu mesafenin beraberinde getirdiklerinden biri de "benlik" algısının farklılaşması, hatta Barry Sanders'ın belirttiği gibi,[11] "benlik" diye bir kavrayışın ortaya çıkmasıdır. Yazı, sözün aksine tek başına icra edilebilir bir eylemdir, insandan yalnızlığı talep eder. Üstelik insandan kendi fikirleri üzerine ayrıntılı düşünmesini, bu fikirleri uygun bir sırayla aktarmasını, gerektiğinde düzeltmesini talep eder. Bu yüzden de bireyselliğin gelişmesine imkân veren en önemli araçlardan biridir. Matbaa kültürünün yaygınlaşması[12] ve okur yazarlığın bir ayrıcalık olmaktan çıkmasının ardından bireyselliğin kıymet kazanması rastlantı değildir. İnsanın fikirlerini kayıt altına alarak ve bunun üzerinde çalışarak düşünmeye başlaması onun dünyayı kavrayışını da, kendine dair algısını da köklü biçimde dönüştürmüştür. Neil Postman'ın "Tipografi kafası" olarak adlandırdığı bu zihin, doğası gereği, analitik olmak zorundadır. Postman, bu düşünme biçimini şöyle özetler:

> Yazılı sözü benimsemek, önemli ölçüde sınıflandırma, sonuç çıkarma ve akıl yürütme yetisini gerektiren bir düşünce çizgisi takip etmek demektir. Yazılı sözü benimsemek, yalanları, kafa karıştırıcı sözleri ve aşırı genellemeleri açığa çıkarmak, mantık ve sağduyu istismarlarını saptamak, ayrıca fikirlere ağırlık vermek, savları birbiriyle karşılaştırmak, bir genellemeyi diğeriyle ilişkilendirmek demektir. Bunu başarmak için sözcüklerle araya belli bir mesafe koymak gerekir ve bu da aslında tek başına duran, gayri şahsi nitelikli metnin özendirdiği bir durumdur. (63-64)

"Yazısallık" diyebileceğimiz bu durum, bugünün internet kullanıcılarının çoğunun hoşlanmayacağı türden bir "ciddiyet" talep eder. İmla, noktalama gibi "biçimsel" gereklerin yanı sıra, metnin üzerinde çalışmayı özendirerek iletişimin yavaşlamasına neden olur. Bu yüzden de "yazısallık", alametifarikası hız olan bir iletişim biçiminde yüktür. Dolayısıyla hıza odaklanan iletişim biçimi bu yükten kurtulmanın tekniklerini geliştirme yolunu tutar.

Yazmak Artık Çileli Bir İş Değil

Yukarıda bugün internet ortamında ve özellikle de akıllı telefonlar sayesinde kullanılan dilin sözlü ve yazılı kültürün özelliklerine bakmak sayesinde daha iyi anlaşılabileceğini söylemiştim. Buraya kadar sözlü ve yazılı kültür hakkında –kapsamı düşünüldüğünde– hayli kısa açıklamalarla genel bir çerçeve çizmeye çalıştım. Dilin kullanımının bulunulan ortamdan bağımsız

olarak düşünülemeyeceğini, bu ortamın birtakım zorunlulukları beraberinde getirdiğini açıklayabildiğimi umut ediyorum. Bu noktada yazının başında sorduğum iki soruya dönebilirim.

İnternet kültürünün sağladığı en büyük imkân iletişime getirdiği hızdır. Bundan 30-40 yıl önce hayal edilemeyecek bir iletişim hızına ulaşmış durumdayız. Hâlâ en hızlı taşıma aracı olan uçakla bir gün içinde gidebileceğimiz yere, internet sayesinde, artık saniyeler içinde ulaşabiliyoruz. Bu ortamda kullanılan dil de bu hıza ayak uydurmak zorunda. Artık mektup yazarken kullandığımız dili (bu ortamda mümkünse bile) kullanmamız gerekli değil. Özellikle amacı bir an önce karşıdakine ulaşmak olan bir iletide yazılı kültürün taleplerini yerine getirmek gibi bir zorunluluk yok. Kimse sizden imla kurallarına bağlı kalmanızı beklemiyor. Benzer biçimde amaç karşıdakine bir an önce ulaşmak olduğu için de metnin uzunluğunun mümkün olduğunca kısa olması tercih ediliyor. Kuşkusuz uzun metin yazmanın önünde bir engel yok ama bunun amaca uygun olduğunu söylemek de hayli zor. Ortam kendi taleplerini burada da dayatıyor. Hızlı bir iletişimin amaçlandığı bu ortamda, öncesinde yazılı kültürde karşılaşmadığımız işaretlerin de yazıya dâhil olduğunu görüyoruz. "Gülücük", "kızgın surat" ve artık bunlara özgü programlarla çeşitlenen "emoji"ler noktalama işareti kullanma derdinden insanları kurtarıyor. İmlasız, kısa ve kastı anlatmayı amaçlayan işaretlerle şekillenen yeni bir dille karşı karşıyayız. Üstelik bu dil, yazılı olmasına rağmen yazının taleplerinden kaçmaya çalışıp sözlü kültüre yakınlaşma eğilimdeki melez bir dil.

Bugün internet ortamında yaygın biçimde kullanılan imlasız, kısa ve işaretlerle (*smiley*) dolu melez dil, yazılı olmasına rağmen sözlü bir icra gibi düşünülüyor. Yazarken konuşulduğuna inanılıyor ve yazının taleplerini değil de, konuşmanın taleplerini yerine getirme eğiliminde. Bu nedenle yazılı olmasına rağmen yazmayı "çileli" kılan niteliklerden kurtulmak için birtakım teknikler geliştirme yolunu tutuyor. Yazı, Ong'un dediği gibi, her zaman bir kurmaca bir ortamı zorunlu kılar ve bu da yazarken konuşmaya nazaran daha dikkatli davranmayı zorunlu kılar. Oysa bugün temel amaç hızlı iletişim olduğu için bir kurmaca ortamın içinde olunmasına rağmen dikkat gerektirecek bir durumun içinde yer alınmak istenmiyor. Amaç yalnızca kendimizi karşıdakine anlatmak değil, bir an önce anlatmak. Elimizdeki bilgisayar ya da akıllı telefon gibi araçlar bize bu hız imkânını sunuyor. Bu hız devredeyken yazının yarattığı bütün zorunluluklar devreden çıkarılmaya çalışılıyor. Üstelik hız nedeniyle kısa bir metin yazmanın amaçlanmasından dolayı kastın ne olduğunu anlatmak için uzun cümleler kurmak gerekmiyor. Kastın ne olduğunu anlatacak tek bir işaret, uzun bir cümle kurmaktan daha geçerli bir yol. Bu ortamda yazılanın sonuna "gülücük" ya da "kızgın

surat" koymak meseleyi kolay biçimde çözmeyi mümkün kılıyor. "Gülücük" ya da "Kızgın surat" yazının yarattığı mesafeyi ortadan kaldırmanın etkili bir aracı. Sözlü kültürde "konuşan" ve "dinleyen"den oluşan ikili yapı, yazılı kültürde "yazan", "yazı/lan" ve "okuyan" biçiminde üçlü bir yapıyı zorunlu kılıyordu. Günümüzde her ne kadar yazan-yazı-okuyan biçiminde üçlü bir yapı olsa da iletişimin amacı yalnızca yazan-okuyan biçiminde ikili bir yapıyı talep ediyor. Ortamı imkânlı hâle getiren "yazı", yarattığı zorluk nedeniyle, iletişimin dışında tutulmaya çalışıyor. Bu yüzden de imlanın önemi kalmıyor, metin kısalıyor ve yazılı olarak ifade edilmesi gerekenler birtakım işaretlere devrediliyor. Bu iletişim biçiminde, yazmak gerektiği hâlde ciddi olup olmadığımızı sözcüklerle anlatacak kadar zaman yok. Bu yüzden "gülücük" koyarak ciddi olmadığımızı sözcüklere gerek kalmadan anlatabiliyoruz. Telefon mesajlarında, sosyal medya yazılarında neredeyse her cümlenin sonunda yer alan "gülücük" ya da bu tür işaretler yazının yarattığı mesafeyi aşma arzusuyla geliştirilmiş araçlar.

Baştaki ikinci soruyu, aynı çerçevenin içinde kalarak yanıtlamak mümkün. 20 yaşına gelmiş birisinin şimdiye kadar yazdıkları 3.000 sayfayı bulsa da, yazılanın, kendini yazılı olarak ifade etme yeteneğine olumlu bir katkı sunmamasının nedeni, yazılanların, yazılı kültür ortamının gereklerine göre ifa edilmemesinden kaynaklanıyor. Yazılan bu 3.000 sayfa, yazıdan daha çok konuşmanın alanına çekilmiş, sözle yazı arasında yeni bri ifade biçimi. Bunların yazılı olması, çıktısının alınıp karşımıza konması onları yazının alanına dahil etmeye yetmiyor. Çünkü yazılı kültürün talep ettiği mesafeden yoksunlar. Yorumlama, çıkarım yapma ya da tasnif etmenin zorunluluğu nedeniyle varlık bulmuş değiller. Aksine yazının zorunlu kıldığı bu nitelikleri aşma arzusuyla varlık kazanmışlar. Dolayısıyla onları yazının alanına çekerek bunlar üzerinden bir soru üretmek bir yanlışlığa işaret ediyor. Bu soruyu sorarak yanlış yola tevessül eden benim. Ancak soruyu cevaplamadan önce soruya itiraz etmek, yazılı kültürün bize öğrettiği gibi, her zaman geçerli ve çoğu zaman da gerekli bir yol. "Gülücük".

---

[1] Steven Roger Fischer, "hizmet sektöründe çalışan ortalama bir yetişkinin uyku haricinde en çok vakit harcadığı şeyin okuma olduğunu" (aktaran Fortna 17) belirtir. Akıllı telefonlar, iPadler gibi araçlar yoluyla sürekli "çevrimiçi" görünen günümüzde okuma eylemi gündelik hayatın içine yoğun biçimde sızmış durumda. Bu nedenle günün okumaya ayrılan zamanının eskine oranla daha da arttığını söylemek yanlış olmaz.

[2] McLuhan'ın *Gutenberg Galaksisi*'nde üzerinde kısaca durduğu telgrafın bilgiyle (enformasyon) kurulan ilişkiyi nasıl etkilediği ve insanların olaylara bakışını nasıl dönüştürdüğünü Neil Postman ayrıntılı biçimde ele alır. Postman'a göre, telgrafla birlikte bilginin/haberin ulaştırılma hızı bilgiden daha önemli hâle gelmiş ve "önemli haber" anlayışını köklü biçimde dönüştürdüğü gibi bilgiyi/haberi bir meta hâline getirmiştir (77-94).

[3] İnternetten önceki dönemi yakalamış pek çok insan, ellerinden akıllı telefon düşmeyen ve karşılarında duran bilgisayar alınsa hayatları sona erecekmiş gibi davranan yeni nesli sıklıkla eleştirmektedir. Hem sosyal açıdan hem de dili kullanma biçimleri açısından eleştirilen yeni nesil, bireysel bir tercih yapmamakta kullandıkları aracın ve içinde bulundukları ortamın gereklerini yerine getirmektedir aslında. Sorun kişide değil, ortamdadır. Bu yazıda internet kültürünü eleştirecek olsam da, amacım internetin zararlarından dem vurmak değil, nasıl bir dil kullanımını zorunlu kıldığını tespit etmeye çalışmaktır.

[4] Bu yeni şekillenen kültürü internet bağlamında anlamaya çalışan şu metinlere bakılabilir: Bauman, "Kalabalık Yalnızlık", "Çevrimiçi, Çevrimdışı", "Kuşlar Gibi", *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*; Hood, "Ağa Takılmak", *Benlik Yanılsaması*; Illouz, "Romantik Ağlar", *Soğuk Yakınlıklar*.

[5] Yazı boyunca internet gibi yaygın bir kullanım alanına sahip bir ortamı, büyük oranda, akıllı telefonlar ve sosyal medyaya hapsettiğimin farkındayım. Ancak bu kısa soluklu yazıda internet kültürünün ve bu ortamda kullanılan dilin tamamını ele almam imkânsız. Bu yüzden dar alana dair konuştuğumu ve iddialarımın bu sınırlı alana dair olduğunu belirtmeliyim.

[6] Kitabı okumayanlar açısından çok açıklayıcı olmayacağı için bu dokuz özelliği tek tek sıralamıyorum. Bunun yerine dokuz özelliğin neredeyse tamamında karşımıza çıkan kayıt altına alma sorununa değinmekle yetineceğim.

[7] Her ne kadar meseleyi anlatmak için bu kavrama ihtiyaç varsa da, sözlü kültür döneminde "cümle" diye kavram olamaz. McLuhan'ın belirttiği gibi, "Herhâlde okuryazar olmayan bir toplumda dilbilgisi hatası yapmak olanaksızdır, çünkü zaten hiç kimsenin dilbilgisinden haberi yoktur" (335).

[8] Yazının devreye girmesiyle özellikle modern şiirde kafiyeye karşı mücadeleye girişilmesinin arkasında da böyle bir neden vardır: "Folklor şiire düşman".

[9] Türkçede "sözlü" ve "sözel" arasında bri ayrım yapılınasa da, bu yazıda "sözlü kültür" (*oral*) derken yazıdan önceki döneme işaret ediyor, "sözel" (*verbal*) derken de dönemden bağımsız olarak sözle gerçekleştirilen edimi kastediyorum.

[10] Metnin orijinalinde bu cümle, "The writer's audience is always a fiction" biçiminde geçiyor.

[11] Barry Sanders, "bugünkü anlamıyla benlik [kavramının] Batı'nın düşünce tarihinde oldukça geç bir dönemde ortaya çık[tığını]" ve insanın okuryazar olmasının bir sonucu olduğunu dile getirir (9-10).

[12] Bu yazıda, yazılı kültür diye geniş bir kavram kullansam da aslında daha çok matbaanın yaygınlaşmasından sonra geçerli olan kültüre işaret ediyorum.

=

KAYNAKLAR

Bauman, Zygmunt. *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*. Çev. Pelin Siral. İstanbul: Habitus Kitap, 2011.

Fortna, Benjamin. *Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Okumayı Öğrenmek*. Çev. Mehmet Beşikçi. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2013.

Hood, Bruce. *Benlik Yanılsaması: Sosyal Beyin Kimliği Nasıl Oluşturur?* Çev. Eyüphan Özdemir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.

Illouz, Eva. *Soğuk Yakınlıklar: Duygusal Kapitalizmin Şekillenmesi*. Çev. Özge Çağlar Aksoy. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

McLuhan, Marshall. *Gutenberg Galaksisi: Tipografik İnsanın Oluşumu*. Çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Ong, Walter J. *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözün Teknojileşmesi*. Çev. Sema Postacıoğlu Banon. İstanbul: Metis Yayınları, 1995.

Postman, Neil. *Televizyon Öldüren Eğlence: Gösteri Çağında Kamusal Söylem*. Çev. Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004.

Sanders, Barry. *Öküzün A'sı: Elektronik Çağda Yazılı Kültürün Çöküşü ve Şiddetin Yükselişi*. Çev. Şehnaz Tahir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999.

Mehmet Sümer

KONVANSİYONEL SANATTAN DİJİTAL SANATA: YÜZYILLIK DÖNÜŞÜM

I.

Sanatın geniş manada yaşanılan zamanı yansıttığına dair genel bir kanı vardır. Bir başka deyişle her sanat eseri, şöyle veya böyle içinde üretildiği zamanın ve toplumun ürünüdür. Bu görüş, büsbütün yanlış olmamakla birlikte doğru da kabul edilemez. Evet, her sanat eseri içinde üretildiği zamanın ve toplumun damgasını taşır üstünde. Ama yarattığı evren, uyandırdığı duygular ve bütün bunların arasında karanlık gecelerde yanıp sönen yıldızlar gibi gelecekten haber verir. Bu bakımdan sanat, yaşanılan zamandan çok yaşanacak zamanların yankısıdır. Kandinsky, sanat eserinin bu iki yönlü durumunu güzel bir aforizmayla ifade eder: "Her sanat eseri zamanının çocuğu, sık sık da duygularımızın anasıdır."[1]

Bu ifadeyi nasıl anlamak gerekir? Kandinsky, bu cümlesini şöyle açar: Her kültür dönemi kendine özgü ve bir daha tekrarlanamayacak bir sanat yaratır. Demek oluyor ki bugün Eski Yunan sanatını veya başka gelişmiş bir devrin sanatını tekrar etmenin imkânı yoktur. Zira bu tür bir tekrarlama girişimi ancak maymunların taklidi gibi olacaktır: ruhsuz, anlamsız ve mekanik. Bu bakımdan "zamanın çocuğu" olan sanat, Kandinsky'ye göre "ancak günün atmosferini açık seçik olarak dolduran şey neyse onu tekrarlayabilir." Fakat Kandinsky bu noktada uyarır. Böyle bir sanat, yani "içinde geleceğe ilişkin hiçbir potansiyel barındırmayan, yani sadece zamanının çocuğu olan ve hiçbir zaman gelişip geleceğin anası olma durumuna eremeyecek olan sanat, iğdiş edilmiş bir sanattır. Kısa sürelidir ve kendisini oluşturan atmosfer değişir değişmez töresel yönden ölür."[2]

İşte yukarıda ifade ettiğim gibi içinde yanıp sönen yıldızlar gibi geleceğe dair işaretler taşıyan her sanat, çığır açan, önde yürüyen, daha bilimsel bir ifadeyle "avangart"tır.[3] Böyle bir sanat, zamanının çocuğu olmakla değil yalnızca, aynı zamanda geleceğin anası olmakla tarif edilebilir. Sanat bu bakımdan bir yönüyle toplumu yansıtırken diğer yönüyle de topluma yön gösterir. Sanatçı ise gece karanlığında yol bulmaya çalışan kaybolmuş bir kavmin başında, elinde hırsız feneriyle öncülük eder. Nitekim Saint-Simon, ideal bir toplumda yönetici elitin üç bileşeni olduğunu söyler: sanatçılar, bilimciler

ve sanayiciler. Ona göre sanatçı tahayyül ederek toplumun önünden gider, arkasından onun hayallerini gerçekleştirmeye çalışan bilim adamı gelir ve nihayet bilim adamının gerçekleştirdiklerini ise sanayici üreterek topluma mal eder.[4] Sanatçı, özellikle de şair, başka türlü nasıl olabileceğini düşünen ve sürekli bu "başka türlü"nün peşinde koşan bir insan olarak insan muhayyilesini zorlayarak genişletir.

II.

İnsanlık tarihini Giambattista Vico'dan Hegel ve Auguste Comte'a kadar değişik ifadelerle de olsa üç aşamaya ayıranlar, üçüncü devri Rönesans'la başlatırlar. Sanatın Rönesans'tan beri girdiği yeni yol, insan merkezli, akılcı ve kuralcı bir yoldur. Sanatı bir yarar (*utility*) olarak ve toplumun veya bireyin sorunlarından ziyade dar zümrelerin (ilkin aristokrasinin ve ardından da burjuvazinin) beğenisine yönelik bir araç olarak gören bu sanat anlayışı, ilk büyük sarsıntıyı romantizmle yaşamıştır. Romantikler, ilk defa sanatı, yani "güzel"i, "iyi"nin ve "doğru"nun bilgisinden, yani *ethos* ve *logos*'tan ayırarak özgürleştirirler. Böylece hem sarayın ve kilisenin yüzyıllarca süren himayesinden, hem de burjuva rasyonalizminin yarar ilkesinden kurtulan sanat, duyularımızı kendi özerkliği, özgür formu ve safiyeti üzerinde yoğunlaştırır. Bu bakımdan Ali Artun'un ifadesiyle yirminci yüzyılda art arda ilan edilen manifestoların modernliğe, aydınlanmaya, *kitsch*'e, bir başka deyişle özgün anlamıyla burjuva beğenisinin bayağılığına meydan okuyan, devrimci, ütopyacı ruhunun kaynağında romantizm bulunur.[5] Fakat romantizm, yalnızca estetik modernizme doğru bir yol açar ve ardından "sanat sanat içindir" sloganıyla meşhur olan bağımsız bir sanat bilinci geliştirir. Oysa bugün dijital sanata kadar uzanan çığırın kökenlerini romantizmin getirdiği estetik modernizmden çok Batı medeniyetinin 20. yüzyılın başında girdiği bunalımda aramak gerekir. Zira asıl avangart hareketler o tarihlerde başlar. Nitekim Ortega y Gasset, 1925 yılında yazdığı bir yazıda, geniş kitlelerin sanat eserinde kendilerine dokunan bir duygu veya bir hayat aradıklarını söyler. Ona göre bütün 19. yüzyıl sanatı, resim, müzik veya edebiyat fark etmez, hep gerçekçidir. Bu yüzden halkın beğenisini çeker. Oysa sanatın 20. yüzyılın başında girdiği yol, sanattaki insani ögeleri giderir. Gasset, yirmi yıldan beri art arda iki kuşağın uyanık gençlerinin Paris'te, Londra'da, Madrid'de, Berlin'de, Roma'da ve New York'ta geleneksel sanata karşı bir ilgisizlik, hatta bir iğrenme gösterdiklerini söyler. Ortaya çıkan bu yeni sanatın en belirgin vasfı, insanı dışlamasıdır. Artık, sanat, sanattan başka bir şey değildir. Bu yönüyle hiçbir aşkınlığı bulunmayan bir oyun veya ironidir.[6]

Ortega'nın bahsettiği yıllarda, yani 20. yüzyılın başında dünya büyük bir şiddet sarmalının içine düşmüştür. Böylece art arda ilan edilen sanat manifestoları ile alışılmış anlamdaki sanatın reddine çağıran yeni bir çağ başlar. Bu çağın ilk girişimi şüphesiz fütürizmdir. Fütürizm, yoğun olarak Birinci Dünya Savaşı ertesinde ortaya çıkan manifestolar çığırının ilk hamlesidir. Kuşkusuz, 1886'da yayımlanan Jean Moréas'ın "Sembolist Manifesto"su veya Verlaine'in 1874'te yayımlanan bir tür manifesto sayılması gereken "Şiir Sanatı" başlıklı şiiri ile Mallarmé'nin 1897'de yayımlanan "Bir El Zar" şiiri gibi daha evvel de manifestolar vardır.[7] Fakat Filippo Marinetti'nin 20 Şubat 1909'da *Le Figaro* gazetesinde yayımlanan "Fütürist Manifesto" başlıklı metni, değer temelli bütün sanat anlayışlarını yıkar ve bu bakımdan savaş sonrası yıkıcı sanat hareketlerinin başlangıcı sayılır. Marinetti, bu manifestoda edebiyatın çağın teknolojisine ve hızına koşut olması gerektiğini şu cümlelerle ifade eder: "Dünyanın görkeminin yeni bir güzellikle zenginleştiğini ilan ediyoruz: hızın güzelliğiyle. Arkasında, öfkeyle tıslayan bir yılana benzeyen koca koca kıvrımları olan bir yarış arabası... Kurşun hızıyla ilerlerken kükreyen bir otomobil, *Semadirek Nikesi*'nden güzeldir."[8]

Bu sözler, çağın hızından âdeta sarhoş olmuş bir sanatçının eski dünyayı anlatmakla iş göremeyeceğinin ifadesidir. Sanat, büyük bir hızla değişen ve her geçen gün makinenin yanında çalışan işçi, usta veya hizmet gören sıradan vatandaş olarak insanı makinenin temposuna uymaya zorlayan bir dünyada eski durağanlık içinde üretilemezdi. Onun da çağın temposuna uyması şarttı. İşte fütürizm bu makine çağının sanatıdır.

Fütürizmin sanatı çağla ve çağın gelişen teknolojisiyle çok ilişkili bir iş olarak algılaması önemli bir aşama sayılmalıdır. Böylece sanat, geleneksel araçlarından kurtulacak ve kendisine biçilen her değeri kendisi için lüzumsuz hâle getirecektir. Fütürizmden sonra gelişen dadaizm ise, fütürizmin getirdiği anlayışı bir adım daha ileriye taşır. Nitekim 1916 yılında Zürih'teki bir kahvede Tristan Tzara'nın *Larousse* ansiklopedisinden rastgele bulduğu "dada" kelimesi, her tür değere başkaldırının adı olur. Suut Kemal Yetkin'e göre "Dadaizm, dengesini yitirmiş bir kuşağın, savaş sonrası kuşağının ümitsizliğini ve isyanını ifade eder."[9] Gerçekten de yıllar sonra 1950 yılında bir radyo konuşmasında dadaizmin doğuşunu anlatan Tzara, Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı ümitsizlikten söz eder. Savaşın kendilerinde yarattığı hiç bitmeyecekmiş gibi bir duygu, onları çağdaş dünyanın her şeyinden nefret etmeye itmiştir. Bu nedenle şöyle der Tzara: "Dada, bütün gençliğin ortak isyanından, tarihe, mantığa ya da ahlaka, onur, vatan, ahlak, aile, sanat, din, özgürlük, kardeşlik gibi şeylere, daha ne bileyim, bütün insani

değerlere cevap veren bütün kavramlara boş verip, doğanın köklü gereklerine bağlanan gençlerin başkaldırısından doğdu."[10] Bu bakımdan dada, yerleşmiş bütün değerlere karşı bir alay, bir başkaldırıdır ve bu yönüyle bir *anti-littérature* harekettir.[11]

Kuşkusuz bu şekilde âdeta sanatta anarşiyi savunan böyle bir hareket uzun süremezdi. Zira inkâr ettiği ve yıkımını istediği her şeyle beraber kendisini de yıkıyordu. Nitekim çok sürmeden 1921 yılında dadanın sonu gelir ve Quartz Arts okulu öğrencileri tarafından dadanın kuklası Seine nehrine atılır. Fakat dadaizm yerini daha mutedil başka bir harekete, sürrealizme bırakır. André Breton'un başlattığı bu hareket, o yıllarda bilindışı ve bilinçaltıyla ilgili görüşleri iyice yaygınlaşan Freud'un etkisiyle başlar. Breton da bunu itiraf eder. Nitekim 1924 yılında yayımlanan "Sürrealizm Manifestosu"nda, kafasının o sıralar Freud'la meşgul olduğunu ve Freud'un yöntemlerine iyice aşina olduğunu, hatta savaş sırasında zaman zaman bu yöntemleri bazı hastalarda uyguladığını ve nihayet hastaların yapmasını sağladığı şeyi kendisi için yapmaya karar verdiğini söyler. Yani "olabildiğince hızlı biçimde söylenen, eleştirel yetilerin devreye girmediği, dolayısıyla en ufak bir ket vurmanın izini taşımayan, *konuşulmuş düşünceye* olabildiğince yakın olan bir monolog."[12] Böylece aslında aklın ve mantığın tamamen devreden çıkarılarak insanın bilinçdışının edebî metne akışını sağlamak esas alınmıştır.

Edebiyat tarihinde güçlü etkiler uyandırmış bu akımların yanında *letrizm, ünanimizm* ve *kübizm* gibi nispeten daha az etkili olmuş veya bugün sadece adları bilinen *nowism, presentism, simultaneism, noisism, bruitism, acmeism, rayonism* gibi onlarca başka akım vardır. 20. yüzyılın iki büyük savaşla tahrip olan ve aradaki kısa sürede de büyük diktatörlüklerin baskısı altında kalan ilk yarısı, sanatta da büyük arayışlara sahne olmuştur. Edebiyat ve sanat tarihleri, yirminci yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan bütün bu aşırı hareketleri "avangart" kategorisi altında bir araya getirmektedirler. Calinescu, 20. yüzyılın ikinci on yılında sanatsal bir kavram olarak avangardın estetik programları büyük ölçüde geçmişi reddetmeleri ve yeni kültüne girmeleriyle tanımlanan, şu ya da bu değil, bütün yeni ekolleri belirtecek kadar kapsamlı bir hâl aldığını söyler. Bu bakımdan Calinescu'ya göre bütün gelenek karşıtı aşırı hareketleri daha geniş bir kategori içinde toplama olasılığı, avangardı yirminci yüzyıl edebiyat eleştirisi için önemli bir terminolojik araç hâline getirmiştir.[13]

Aynı noktaya dikkat çeken Ali Artun da sanat tarihlerinin 20. yüzyılda klasisizme karşı olan, sanat ile hayatı bağdaştırmakla uğraşan (*anti-art*) ve biteviye "yeni"nin peşinde koşan bütün sanat hareketlerini avangart kap-

samında bütünselleştirdiklerini belirtir. Böylece bu tür bir kategorileştirme ile farklı hareketler arasındaki ayrımlar formlara indirgenerek yapısallaştırılmakta ve aralarındaki tarihsel ve felsefi çatışma ve bağlar gizlenmektedir. Artun'a göre avangart başlığı altında bir araya getirilen onlarca akım aslında tarihsel kökleri ve bilgi rejimleri bakımından birbirine karşıt olan iki küme etrafında toplanır: *logos* ve *phantasma*. Yani akıl ve hayal, rasyonalite ve hayal gücü veya mantık ve şans. Bu karşıtlıkla birlikte dualist düşüncenin başka bir çatışması da estetiğe aktarılır: sanayi/sanat, gerçek/düş, iş/oyun, bilim/büyü, bilinç/bilinçaltı, bilgi/duyu, beden/ruh ve nihayet uygarlık/barbarlık. Avangartların *phantasma* safında dadaizm, sürrealizm ve sitüasyonizm gibi hareketler yer alırken, *logos* safında ise karşı-avangardın en güçlü temsilcileri Bauhaus ve konstrüktivizm gibi hareketler yer alır.[14] 20. yüzyılın bir taraftan giderek otoriterleşen dünyası içinde sanatçılar da bu iki uçtaki tutumlarını giderek derinleştirirler. Hayalci avangart metropolün her türlü safrasıyla, bohemlerle, fahişelerle, psikopatlarla, katiller ve keşlerle, komünist ve anarşistlerle hayatı paylaşırken; akılcı avangart, sanayici, teknokrat seçkinlerle kaynaşmakta ve "artokrat" bir çevre oluşturmaktadır. Fakat yüzyılın ikinci yarısında, özellikle 1968 devriminden sonra ve postmodernizmin örgütlenmesiyle birlikte hayalci avangartlar tükenişe geçerler. Akılcı avangartlar ise yönetim disiplinleriyle birleşerek yönetim sisteminin bir parçası hâline gelir.[15]

1970'lere gelindiğinde ise Leslie Fiedler, "biz yirmi yıldır modernizmin ölüm iniltileri ve postmodernizmin doğum sancıları arasında yaşıyoruz"[16] diyecektir. Bu tarihlerde 68 öğrenci hareketleri gibi olaylar, avangardı ve isyan ruhunu yeniden canlandırsa da gelişen teknolojiyle birlikte sanatsal üretimin daha geniş kitlelere ulaşması gibi birtakım etkenler yeni bir dönemin başladığını işaret ediyordu. Bu yıllarda avangart sanat, halk arasında beklenmedik bir başarı kazanarak yaygınlaşır ve birdenbire 1950 ve 1960'ların başlıca kültürel mitlerinden biri oluverir. Saldırgan ve hakaret yüklü retoriği eğlenceli bir şey sayılmaya başlanır. Böylece avangart kendisini aptalca ve istemediği bir başarının içine düşmüş bir hâlde bulur. Bu durum, bazı sanatçı ve eleştirmenleri hem avangardın tarihsel rolünü hem de kavramın kendisini sorgulamaya iter. Öyle ki Leslie Fiedler, "Avangart Edebiyatın Ölümü" (1964) başlıklı yazısında avangardın öldüğünü, "çünkü sarsıcı bir karşı-moda olmaktan çıkıp –kitle medyasının yardımıyla– yaygın bir moda" hâline geldiğini söyler.[17] Böylece 1960'lardan itibaren avangard, geçerli bir kavram olma hüviyetini yitirir. Zira artık kendini sürdüren bir gelenek ve ona karşı çıkan aşırılıkçı estetik girişimler şeklindeki edebiyat tarihi, yerini yaklaşık yarın yüzyıllık bir aşırılıkçı edebiyat birikimine ve her

biri bir diğerine karşı çıkarak var olmaya çalışan değişik hareketlere bırakmıştır. Böylece avangart edebiyat da, çoğalan her şey gibi kendi geçerliliğini kendi eliyle kaybetmeye başlar. Calinescu, bu durumu simgesel olarak yok edecek bir şey kalmadığı zaman avangardın kendi tutarlılık duygusuyla intiharı olarak nitelemektedir.[18]

Bugün dönüp geriye bakıldığında, yüzyılın başından itibaren gelişen avangart hareketlerin yavaş yavaş konvansiyonel sanat anlayışlarını yok ettiğini ama onun yerine yeni ve kalıcı bir sanat anlayışı da yerleştiremediğini görüyoruz. Nitekim Alain Badiou, bu konuya değinirken aynı hususa işaret etmektedir:

> Dadaizmden sitüasyonizme yüzyılın avangardları, çağdaş sanatın gerçekleştirdiği işlemlerin içeriğine uygun birer isim olamamış, çağdaş sanata eşlik eden birtakım deneylerden ibaret kalmış, düğümlemeden ziyade temsil etme rolü oynamışlardır. Bu avangardlar, bir ara şema –didaktik-romantik şema— arayışından, umutsuz ve istikrarsız bir arayıştan başka bir şey olamadılar. Sanata son verme arzularıyla, sanatın yabancılaşmışlığını ve sahicilikten yoksunluğunu ifşa etmeleriyle, pekâlâ didaktiktiler. Sanatın mutlaklık olarak, kendi öz işlemlerinin bütünsel bilinci olarak, kendi kendinin dolaysız biçimde okunabilir hakikati olarak yeniden doğması gerektiği şeklindeki inançlarıyla da bir o kadar romantiktiler. Didaktik-romantik bir şema önerisi olarak ya da yaratıcı yıkımın mutlaklığı olarak düşünülen bu avangart deneyler, her şeyden önce klasik karşıtıydılar.[19]

Sonuçta avangart her şeyle beraber kendisini de yıkmıştır. Avangardın intiharı veya ölümü olarak görülen süreç, yani İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yaraların sarılmaya ve krizlerin aşılmaya başladığı 1960'lı yıllar, aynı zamanda modernliğin de yeniden sorgulandığı bir dönemi başlatır. Kimilerinin aşırı modernizm veya kimilerinin postmodernizm olarak nitelediği bu yeni süreç, imajın nesnesini aştığı bir devirdir. Temsilin gerçekliğin yerine geçtiği ve giderek görüntünün egemen olmaya başladığı bu yeni devirde bilgisayarın da icadıyla etkileri çok sonra anlaşılacak büyük bir değişimin kapıları aralanacaktır. Sanat, bugün giderek dijital alana taşınmakta veya dijital hâle gelmektedir. Tıpkı her gün sevinç veya üzüntülerimizi sanal ortamlarda paylaşırken aslında yavaş yavaş dijital bir dünyaya taşındığımız gibi.

---

[1] Vassily Kandinsky, *Sanatta Manevilik Üstüne*, (çev.Tevfik Turan), Haylaz Sanat, İstanbul: 2011, s. 29

[2] Age., s. 29-34

[3] "Avangart" kelimesi aslında "öncü birlik" veya "öncü muhafız" anlamında bir askerî terimdir. Kelimenin edebiyatta bir metafor olarak kullanımı aslında 16. yüzyıla kadar uzanır. Kültürel bir terim olarak ilk defa 1825 yılında Saint-Simon'un en yakın dost ve müritlerinden birinin yazdığı bir yazıda geçer. Fakat

kelime 19. yüzyıl ortasına kadar askerî çağrışımlarını kaybetmez. Öyle ki Baudelaire, açıkça avangart edebiyattan hoşlanmadığını, çünkü bu tür askerî metaforların kendileri militarist olmasa da disiplin için yaratılmış mizaçların, yani doğuştan evcil olan mizaçların bir işareti olduğunu yazar. Bkz. Matei Calinescu, *Modernliğin Beş Yüzü: Modernizm, Avangard, Dekadans, Kitsch, Postmodernizm*, (çev. Sabri Gürses), İstanbul: Küre Yayınları, 2013, s. 109-115, 124.

[4] Calinescu, *age.*, s. 115-116

[5] Ali Artun, *Sanat Manifestoları: Avangard Sanat ve Direniş*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s. 24

[6] Ortega y Gasset, "Sanatın İnsanı Dışlaması", *Tarihsel Bunalım ve İnsan*, (çev. Neyyire Gül Işık), İstanbul: metis Yayınları, 1998, s. 153

[7] Artun, *Sanat Manifestoları: Avangard Sanat ve Direniş*, s. 27

[8] Age., s. 102

[9] Suut Kemal Yetkin, *Edebiyatta Akımlar*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1967, s. 83

[10] Tristan Tzara, "Dada'nın Doğuşu", (çev. Özdemir İnce), *Türk Dili Yazın Akımları Özel Sayısı*, Ocak 1981, Sayı: 349, s. 257-258

[11] Yetkin, *Edebiyatta Akımlar*, s. 85-86

[12] Artun, *Sanat Manifestoları: Avangard Sanat ve Direniş*, s. 200-201

[13] Calinescu, age., s. 130

[14] Artun, age., s. 45-46

[15] Age., s. 55-56

[16] Aktaran: Calinescu, age., s 150

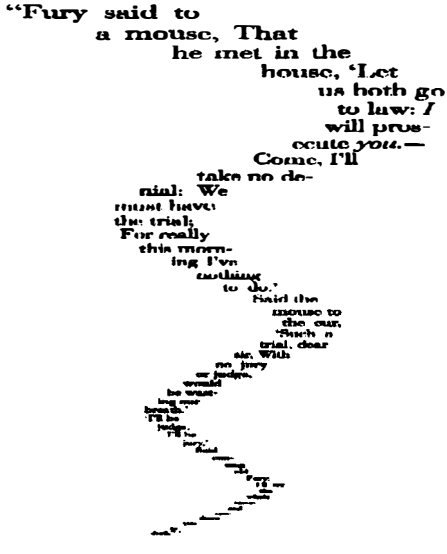
[17] Calinescu, age., s. 133

[18] A.g.e., s. 137

[19] Alain Badiou, *Başka Bir Estetik: Sanatlar İçin Küçük Bir Kılavuz*, (çev. Aziz Ufuk Kılıç), İstanbul: Metis Yayınları, 2010, s. 18-19

Atakan Yavuz

ŞİİRDE YENİ ARAYIŞLAR
SOMUT ŞİİR: DAR ALANDA KISA PASLAŞMALAR

Somut Şiir genel olarak harflerin veya bir bütün olarak metnin bir ideograma dönüştüğü, görselliği önceleyen, özellikle 1950-60'lı yıllarda Brezilyalı şairler üzerinden ses getiren bir şiirdir. Antik Yunan'dan bu yana bilinen şekilli şiirlere 19. yüzyılın ortalarında "somut şiir" denilmeye başlanılmıştır. Bu şiirde tasarım ve tipografi etki oluşturmak için had safhada önemlidir.

Ancak yandaki şekil, bu hareketten yaklaşık yüz sene evvel yazılmış bir çocuk kitabı olan, *Alice Harikalar Diyarında* adlı kitaptan alınmadır. Somut şiirin bilinen eski örneklerinden birisi bir çocuk kitabında yer almaktadır. Lewis Carrol bunu bir somut şiir kastıyla yazmamış olsa da bugün bildiğimiz somut şiiri anlatmak için, tıpkı bir başka çocuk kitabındaki fil yutmuş boa yılanı gibi, elverişli bir örnektir. Çünkü somut şiir bu metinde olduğu gibi lafzı ya da ruhuna paralel olarak uzuuuuuuuun, kısa, BÜYÜK ya da olabilir. Aynı zamanda bir kuşa, fıskiyeye de benzeyebilir. Bu şiirde, yazar, her ne kadar şiire bir başlık koymamış olsa da bölümün adı, "Uzun Bir Kuyruk"tur. Hikâyeden öğrendiğimiz kadarıyla hem uzun hem de acıklı bir kuyruktur bu. Buradan anlıyoruz ki somut şiir, sadece kulağa değil göze de hitap ederken, şiirin anlamı ile biçim arasındaki paralelliğe de azami hassasiyet gösterir. Yazılı olduğu kadar görsel bir sanat olan somut şiir, metni bir iletim aracı görmekten ziyade boşluklarıyla birlikte bir imkân olarak görür.

Bir Çift Melek Kanadı

Harflerin yerleşmesi, mısralardan ziyade boşluğa da anlam katacaktır. Yine adı somut şiir olmadan önceki bir başka meşhur örnek, George Herbert'in "Easter Wings" başlıklı şiiridir (1633). Herbert'in şiirindeki melek sesi tonuyla söylenmiş dua; bir çift melek kanadı içine yerleştirilmiş, günahsız ve hafifleyerek, kuşlar gibi göğe yükselme isteğini de barındıran bir çift kanat, şiirin anlamına sağlam bir payanda teşkil etmiştir:

Lord, who createdst man in wealth and store,
Though foolishly he lost the same,
Decaying more and more,
Till he became
Most poore:
With thee
O let me rise
As larks, harmoniously,
And sing this day thy victories:
Then shall the fall further the flight in me.

Somut şiirin 19. yüzyıl öncesi örnekleri her ne kadar vezin ve kafiyeye uygunsa da daha sonra görsellik ön plana çıkmış, biçimler soyutlaşmıştır. Yine de anlamla müsemma olma iddiası değişmemiştir. Bu yönüyle hem diğer görsel şiir örneklerinden, hem de avangard şiirden belli kurallara bağlı kalma ısrarı nedeniyle ayrılmaktadır. Bu tür şiir ilk manifestosuna ise 1958 yılında kavuşmuştur: Brezilya'da bir grup şair tarafından "Somut Şiir İçin Pilot Plan" başlığı ile duyurulan bu manifesto Almanya'dan Japonya'ya, Arjantin'den İspanya'ya pek çok ülkede karşılığını bulmuş, somut şiir antolojileri yayımlanmıştır. 1960'lı yıllara gelindiğinde kendilerini post-somut şairler olarak adlandıran genç şairler görsel şiir (poesia visivisa) denilen, anlamı ikinci plana iterek grafik ve fotoğraflarla zenginleşmiş bir görselliği ön plana çıkarmak suretiyle tür olarak edebiyattan uzaklaşan bir seyir izlemişlerdir. Bugün yeni somut şiir edebiyattan ziyade bir ayağı seste ötekisi göz eriminde diğer görsel sanatların, sinema ve fotoğrafın imkânını genişleten bir tür olarak tebarüz etmektedir. Somut şiir edebiyat sahasındaki verimini ses şiiri (sound poem) ve yine kökeni dine dayanan, Rönesans'ta heykelcilikte kendini gösteren, ardından Mallarmé (tipografi) ve Apollinaire (kaligramlar) ile edebiyata taşınan görsel şiire dağıtmış durumdadır. Hareketsiz duran metin

ve onun üzerindeki cansız harflerle yapılan oynamalar, gerek dilbilim gerekse de göstergebilimin sonuçları da hesaba katılarak, nihayetinde eşyayla özne arasında olması gereken dolaysız bütünleşmeyi tesis etmeyi hedeflemektedir.

Şairlerin Mihenk Taşı

1934 yılında yayımlanan Okumanın ABC'si kitabının yazarı Ezra Pound da Batılı alfabelerin insana gerçeği taşıma kabiliyetinden şüphe duyarak, sanatta dikkat çekmekten ziyade gerçeğe vâkıf olmak kastıyla eşyanın gölgesinin izini değil kendisini gösteren Çin alfabesi ve ideogramlara yönelmişti. Ona göre Çin alfabesi "şairlerin mihenk taşı" idi. Pound'un modern şiir hakkındaki pek çok tespiti ve Kantolar gibi çoğu şiiri modern şaire en az Çin alfabesi kadar mihenk taşı olmuştur. Sözgelimi "Metro İstasyonunda" şiiri sadece somut şiir değil pek çok deneysel çalışma için ilham kaynağı niteliğindedir.

Modern görsel şiirin önemli dönemeçlerinden biri olan ve 1952'de bir araya gelen Brezilyalı Noigandres şairleri de somut şiiri, "Pilot Plan" manifestolarında "grafiksel boşluğun yapısal bir unsur niteliği taşıdığı görsel enstalasyon" olarak tarif etmişlerdir. Az sonra örneklerini göreceğimiz somut şiirler de Pound'un –taslağı yirmi iki dize olan– iki dizelik "Metro İstasyonunda" şiirinde olduğu gibi, üzerinde heykeltıraş gibi çalışılarak anlam-biçim uyumunun azami seviyede olması, hatta Çin alfabesinde olduğu gibi metnin ideograma dönüşmesi şeklinde yapılandırılmıştır.

Yeni somut şiirin başat özelliği kısa olmasıdır; dize cümlelerinden, kelimelerin tek anlamı dayattığı sentakstan mümkün mertebe kaçınılır boşluğa can vermek için. Noiganders grubu, dilin fiziki dokusunu, sesini, tınısını, görüntüsünü, harfler aralarındaki bağ ve harflerin metindeki dağılımını tecrübe etmek, hatta modern şiirde devrim yapmak için bir araya gelmişti. Kavramların öznel örtüsü kaldırılıp doğrudan algının kapılarına dayanılacaktı. Bunun için de boşluğun grameri kullanılacaktı. Böylece şiir zamandan mekâna taşınacaktı. Yüzeyin herhangi bir yerindeki bir kelime, ağır dans adımlarıyla istediği yönü takip ederek istediği harf, görüntü ya da kelime ile birleşecekti âdeta. Geleneksel metinlerin dayattığı anlam ve lirik özne dikkate alındığında müthiş bir özgürleşme fırsatı gibi duruyor. Ancak "Pound'un kastettiği doğrudanlık ne kadar yakalanabildi?" ya da "Şiirden tasfiye edilen müzik şiire yeniden ne derece yerleşebildi?" soruları da ortada duruyor.

Çok Sesli, Çok Hareketli, Çok Renkli...

Bu yeni estetiğin şiirlerinin ilk ve önemli örnekleri 1953 senesinde Augusto de Campos tarafından verildi. Campos, Arthur Rimbaud'nun "Sesli

Harfler" şiirindekine benzer bir mantıkla Anton Webern'in müziğinden esinlenerek "klangfarbenmelodie -sound-color melody-tını ezgili şiirler" kaleme aldı. Melodiyi tek bir çalgıdan ziyade pek çok enstrümana hasretmeyi şiar edinen bu müzik tekniğinde olduğu gibi Campos da her bir bölüm/kelime/heceyi farklı kişilerin seslendirebilmesi için farklı renkler kullandı. Bu çalışmanın bir öncülü de Joyce'un kelime-ses-görüntü terkibini içeren "verbivocovisual" kavramı idi; kelimelerden mürekkep, göze hitap eden, sesle algılanan bir şiir. Bu somut şiirin bir diğer özelliği de okurun metni istediği yerden başlayarak istediği yöne doğru okuyabilmesi idi:

uma vez
uma fala
uma foz
uma vez uma bala
uma fala uma voz
uma foz uma vala
uma bala uma vez
uma voz
uma vala
uma vez

Bir zaman, bir konuşma, bir nehir ağzı, bir zaman, bir kurşun, bir konuşma, bir ses, bir nehir ağzı, bir çukur, bir mermi, bir zaman, bir ses, bir çukur, bir zaman... şeklinde tercüme edilebilecek olan, Campos'a ait bu şiir somut şiirin önemli örneklerindendir ve somutu açıklamak için oldukça elverişlidir. Bir nehrin içinden ya da kıyısından, sazlıkların arasından tesadüfen bir çatışmanın son anına şahit olmuş kişinin karmakarışık duygularını ele verir şiir. Şair okuru, tıpkı izleyici gibi istediği yere bakarak oradan bir sonuç çıkarmakta özgür bırakır. Biçim olarak da Z'ye benzeyen bu ritimli, kafiyeli şiir hem bir nehrin dinginliğini, namlunun yivli ağzını, patlama efektini, çukura yuvarlanışı, olayın vahameti karşısında gramer tarafından yüzüstü bırakıldığı için kesik kesik konuşan izleyicinin ruh hâlini "resmeder," anlatılan resme bir hareket ve ses katar. Anlam en aza indirilmiş, lirik özne kıyıya itilmiş ve bu yolla en fazla görüntü, hareket ve renk yakalanmıştır.

Campos'un da belirttiği gibi Mallarmé'nin dilin müthiş soyutlama kapasitesini keşfi "yeni bir şiirsel gerçekliğin kapılarını" açmıştır somut şiire. Bu, dilin mümkün mertebe somutlaştırılmasından kaynaklanmaktadır.

Lirik Öznenin Tasfiyesi

Sesi ve dili bir uzman kişi tarafından şifrelerinin çözülmesi gereken bir hiyeroglife, grafik bulmacaya çeviren somut şiirin çoğu örneği anlamın sonsuz çoğalması ile anlamsızlık arasında sıkışıp kalmış; okuru/izleyiciyi bir "simge ormanında" tek başına bırakmıştır. Okuyucu aradığı anlamı ve şahsi grameri, bu gayrişahsi sanat eseri karşısında, yalnızlık içinde kendi arayacaktır artık. Lirik özne, hakikatin tek taşıyıcısı olduğunu iddia ettiği zamanların aksine tamamen tasfiye edilmiş, metnin muhtemel anlamları okurun/izleyicinin üzerine boca edilmiştir. Aynı zamanda lirik özneyi taşıyan engin dil hazinesinin fakirleşmesi de söz konusu olmuştur. Ancak gerek müzikte Webern'in yapmak istediklerini, atonal müziği şiire taşımak, gerekse de Saussure'ün dilbilim verimlerini şiirde denemek başlangıcından beri daima yeni/farklıyı arayan şiir için sonuçları günümüze kadar yansıyan önemli bir tecrübe olmuştur.

YENİ MEDYA ŞİİRİ: SENİN ÜLKEN MÜKEMMELDİR

Aruba mükemmeldir balayı için
Şu sebeplerle ki
1.Çığ olmaz
2.Hava durumu şaşırtmaz
3.Tonlarca yapılacak şey vardır
Aruba mükemmeldir
Erkenden tüyerseniz
Mutlaka şnorkelle yüzün
Parti arabaları da var
Bar gezmeleri için...
Ara Şirinyan-Senin Ülken Mükemmeldir

Yukarıda örnekleri verilen somut şiire bakılacak olursa 1960'lı yılların daktilo döneminin somut kâğıt hacmine sıkışmış denemelerin, bir nevi "dar alanda kısa paslaşmalar" olduğu görülür. Somut şiirin derli toplu bir akım olarak kısa sürede savrulmasında, teknolojideki bu keskin virajın önemli payı olsa gerek. Bilgisayar, şiire yepyeni ve sınırsız bir imkân alanı açmıştır. Bu sınırsızlık tanım konusunda da ele avuca sığmaz bir sorun teşkil eder aynı zamanda: Yeni medya şiiri, dijital şiir, görsel şiir, ses şiiri, kinetik şiir, interaktif şiir, anime şiir, biyo-şiir... Genel olarak internetin de devreye girmesiyle iki başlık altında toplanacak ürünler meydana gelmektedir: e-flanör gibi internet üzerindeki malzemeyi şiire dönüştüren donanım (hardware) şiiri ve bir programcı gibi dijital veri tabanını kullanarak şiirin imkânlarını genişleten yazılım (software) şiiri. Her ikisinin de temel özelliği internette yazılan, yayılan ve okunan metinler, daha doğrusu hiper metinler (hypertext) olmasıdır. Hiper metinler klasik metnin aksine örneklerini UbuWeb,

PENNSound ya da Electronic Poetry Center'da (EPC) gördüğümüz fotoğraf, video, grafik, ses gibi sayısız referans noktaları olan, kimi zaman okuru da birlikte üretmeye davet eden çoklu metinlerdir. Artık edebiyat interniyata, şair iletişimciye (interactor), okur kullanıcıya, metin de matrix'e dönüşmüştür. Kelimeler değil nümerik kodlar, algoritmalar ve talimatlardır artık söz konusu olan.

e-Flanör, e-Paçavracı, e-Aylak

Burada Karl Marx'ın matbaanın icadından sonra artık Homeros destanlarına benzer destanlar yazılamayacağı yönündeki önemli tespitini dijital çağa uygularsak, "Dijital devrimden sonra acaba hangi şiirler yazılamaz?" sorusunun cevabı üzerinde düşünmek gerekir. Tekniğin aslında bir ideoloji, medyanın da mesaj olduğunu, internet ara yüzünün iyi niyetli şairlerden ziyade çok uluslu şirketlerin kontrolünde olduğu gerçeğini de ihmal etmeden. Lirik öznenin aşınması, var olma sancısının, eyleme geçme kabiliyetinin aşınması olabilir mi aynı zamanda? Lirik ben'in yerini, kimliği ve diğer aidiyet hisleri aşınmış, yersiz-yurtsuz bir narsist ben'in alması da dijital şiir çağının muhtemel bir mahzurudur.

Yukarıda Ara Şirinyan'dan alınan şiir, Ahmet Güntan şiirinde de göreceğimiz gibi bir e-flanör şiiridir. Malzemeyi yeni ve geleneksel medya üzerinden toplar ve şiire dönüştürür. Şirinyan da Google üzerinden ülkeler hakkında malzeme toplamış birçok ülke ismiyle "Senin Ülken Mükemmeldir" başlıklı bir kitap yazmıştır. Ülkeler hakkındaki internet dilinin sığlığı ve fakirliği yanında küresel İngiliz dilinin bütün ülkeleri nasıl tek ve sıradan bir ülkeye çevirdiği kitabın şaşırtıcı sonuçlarından biridir. "Aruba mükemmeldir" yerine herhangi bir ülkeyi koyduğumuzda sonuç yine aynıdır. Global kapitalizmin ve turizmin/ ticaretinin dili her şeyi mükemmel kılmış, yerel olanı ve kimliksel aidiyeti ciddi oranda aşındırmıştır.

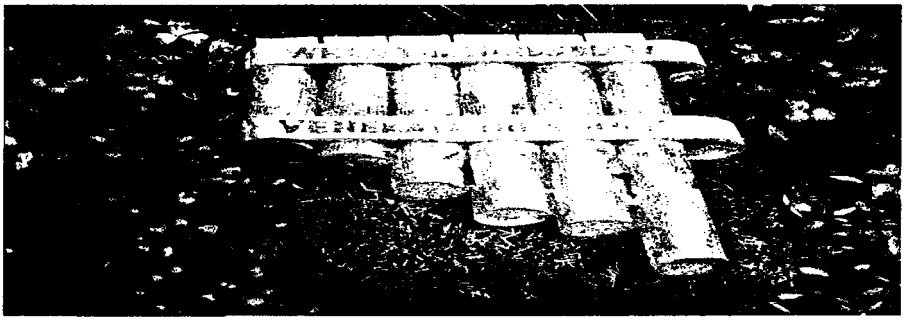
İmkânsız Metin

Burada örneklerini paylaşmak istediğimiz pek çok dijital şiir örneğinin kâğıt ortamına aktarılamaması şiirde gelinen noktayı göstermesi bakımından önemlidir. Somut şiirin aksine dijital şiirin matbaa üzerinden okura ulaşması imkânsızdır. Kimi şiirler, bilgisayarı her açtığınızda, her kelimenin üzerine tıkladığınızda değişmektedir mesela. Sadece anlamın değil metnin de kayganlığı söz konusudur bu şiirlerde. Özellikle sesin de eşlik ettiği şiirlerde anlamı yakalamak ve paylaşmak daha da zorlaşır:

2001'de elektronik şiir ödülünü alan John Cayley'in algoritmik olarak üretilmiş 'Windsound' şiirinde (aslında 11. yüzyılda yaşamış Quin Guan'ın bir şii-

ridir bu) harfler sürekli hareket hâlindedir ve rüzgârlı metalik bir sesten yağmur tanesi gibi kelimeler dökülür ekrana. Bir dize oluştuğunda diğeri kaybolmaktadır. Çok eski ve uzak bir han odasında, ince battaniye altında sabah ayazında üşürken, dışarıda bir kısım yabancı adamların uğultuyla karışık sözlerini, atların soluk alışlarını duyarsınız. Karşısında olduğumuz bir şiir metninden ziyade hiper metin, çok dilli ve sesli bir metin sinemasıdır. Teknoloji yanında bütün sanat dallarının imkânlarından faydalanılmıştır neredeyse. Ara Şirinyan'ın şiirinin aksine yazılımın (software) imkânlarıyla üretilmiştir bu metin.

Burada belli başlı örnekleri verilen somut şiir ve yeni medya şiirinin Eduardo Kac, Ian Hamilton Finlay, Edwin Morgan, Haroldo de Campos, Décio Pignatari, Jenny Weight gibi pek çok temsilcisi vardır.

İskoç Şair Ian Hamilton'un Edinburgh'daki 'Küçük Sparta' adlı somut şiir bahçesinden bir somut şiir örneği: *"Rüzgârlar estiğinde/ Saygı duy sese."*

Türk Şiirinde Deneysel Arayışlar

Türk şiirinde genel olarak "deneysel şiir" üst başlığı altında değerlendirilen, somut şiir-kavramsal şiir-yeni medya şiiri arası denemelerden ilk akla gelen örnekler Enis Akın'ın *Çok Sevmek* kitabındaki kimi dizeler, mesela bel veren bir bıçağın bıçak şeklinde yer alması somut şiirin iyi bir örneğidir:

"bıçaklar bel veriyor karşında."

Güzel Boşluk kitabındaki "Absente Ergo Sum", "Annemi Makyajla Kapatabilir miyim?" gibi pek çok şiir de somut şiirden beslenen görsel şiirin başarılı örneklerini içermektedir. Murat Üstübal'ın *Teknokriptikler* kitabında da "Çarşılaştırmalı Flux Makinesi", "Dadacripts" gibi çalışmalarda içinde somutu barındıran, yeni medyanın dilini şiirsel malzemeye aktaran deneysel şiirin verimleri yer almaktadır. Serkan Işın'ın gerek *poetikhars* ve *zinhar.com*, ve gerekse de *Hz. Hubble'ın Rüyaları* ve *b0nus* kitapları gibi daha çok görsel şiir başlığı altında değerlendirilse de somutun ve sonrasında gelen dijital medyanın şiir açısından imkânlarını sonuna kadar değerlendiren, ayrıca

teknolojinin desteğiyle şiire yeni bir alan açan kavramsal sanatın iyi örneklerini veren şiir çalışmaları arasında sayılabilir. (Örn. *b0nus* kitabındaki "Ahir Zaman Olup Kıyamet Kopmayınca" ve "Modern" şiirleri kavramsal şiirin iyi örneklerindendir.) Ahmet Güntan'ın *Parçalı Ham.* kitabındaki kimi şiirler, Birhan Keskin'in "Soğuk Kazı" şiiri, Ömer Şişman'ın *Hata Devam Ediyor* kitabındaki şiirler de deneysel şiirin başarılı örneklerini vermektedir.

Ahmet Güntan'ın *Parçalı Ham.* kitabındaki "Taşıyıcı Monolog", "Parçalı Ham Manifesto" kısmen somut kısmen de kavramsal sanat anlayışına yakındır. Aynı kitapta yer alan ve Teknosa kayıtları, internet sorgulamaları, haber cümleleri ve televizyon programlarından alıntılarla zenginleşen kavramsal şiirler, bir tür olarak lirik benin uhdesinde bunalan edebiyata itiraz ve "çocuksu somutun" keşfidir aynı zamanda. "Somut Evin Ruhsatı"ndaki "Akbil" bölümü ve "Recai'nin Tespihi" gibi kimi şiirler somut/kavramsal/yeni medya şiirinin Türk şiirinde öne çıkan örnekleridir.

KAYNAKLAR

Ahmet Güntan, *Parçalı Ham.*, YKY, İstanbul 2011.

Birhan Keskin, *Soğuk Kazı*, Metis Yayınları, İstanbul 2010.

Ezra Pound, *ABC of Reading*, Faber and Faber, London 1991.

Enis Akın, *Güzel Boşluk*, Yasak Meyve Yayınları, İstanbul 2008.

Kenneth Goldsmith, *Uncreative Writing, Managing Language in Digital Age*, Colombia University Press, West Sussex 2011.

Marjorie Perloff, *Differentials, Poetry, Poetics, Pedagogy*, The University of Alabama Press, Tuscaloosa, Alabama 2004.

Murat Üstübal, *Teknokriptler*, Ve Yayınları, İstanbul 2014.

Nerys Williams, *Contemporary Poetry*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2011

New Media Poetics, Contexts, Technotexts and Theories, haz. Adalaide Morris ve Thomas Swiss, The MIT Press, Cambridge 2006.

The New Princeton Encyclopedia of Poetry And Poetics, haz. Alex Preminger ve T. V. F. Brogan, Princeton, New Jersey, 1993 (Concrete Poetry ve Visual Poetry maddeleri).

Serkan Işın, *b0nus*, YKY, İstanbul 2007.

Serkan Işın, *Hz. Hubble'ın Rüyaları*, Yom Yayınları, İstanbul 2005.

The Sound of Poetry, The Poetry of Sound, haz. Marjorie Perloff ve Craig Dworkin, The University of Chicago Press, Chicago 2009.

Willard Bohn, Reading Visual Poetry, Fairleigh Dickinson University Press, Maryland 2011.

Şevket Tüfekçi*

GELENEKSELİN SORGULAYICI UNSURU OLARAK DİJİTAL YAZIN

Giriş

Yirminci yüzyılın ikinci yarısı evrensel kültürün arkeolojisini gerçekleştirirken insanlık tarihinde geri dönülmesi mümkün olmayan yeni yaklaşımlar üretir. Kültürel yapının kılcal damarlarına kadar işleyen bu etki, kültürün ayrılmaz unsurlarından biri olan yazınsal alanın o ana kadar sürekli bir kurala bağlanmaya çalışılan temellerini de derinden sarsar. Yazında yeni üretim olanakları arayışı, aralarında Raymond Queneau, Georges Perec ve Italo Calvino gibi yazarların da bulunduğu OULIPO tarzı yazının sınırlılıklarını yenmeye çalışan oluşumlar doğurur. 1990'lı yıllardan itibaren ivmelenen dijital yazın çalışmaları bu sorgulamayı daha da ilerilere taşır. Örneğin, Queneau'nun (1981) anlatının sonluluğunu sorgulayan *Kendi Tarzında Bir Hikâye* (*Un Conte à Votre Façon*) isimli eserinin dijital platformlarda değişik versiyonları üretilir. Türkiye'den Murat Gülsoy da bu anlamda bir çok eserinin sınırlarını zorlayarak onları değişik dijital olanaklarla yeniden üretir, yazarlık sorumluluğunu ve görevini yeni ortaklarla (makine [bilgisayar], program, yazılım ve dijital alan uzmanı [Sercan Şengün]) paylaşır. Bu bağlamda söz konusu sorgulayıcı kültürel miras üzerine kurulan dijital deneysel yaklaşımın, genel yazın çalışmalarına yeni bir soluk getirdiği gözlemlenir; daha önceleri defalarca irdelenen anlatı ve yazınsallık tüm boyutlarıyla dijitalin ürettiği yeni bağlamda bir kez daha sorgulanır.

Etkileşimli Dijital Anlatı ve Yazınsal Kavramlar

Genette (1969) anlatıyı "gerçek ya da kurgusal bir olayın veya birbirini izleyen olaylar zincirinin dil aracılığıyla ve özellikle de yazılı dil aracılığıyla gösterimi" (s.49) olarak tanımlar. Bu ifadelerde vurgu bir olay ve onun gösterimi yani öykülenmesi üzerindedir. Genette'in "anlatı = öykü + öyküleme" formülü yeni bağlamında "anlatı = öykü + öyküleme + etkileşim" (Bouchardon, 2009, s.39) formülüne dönüştürülür. Böylece dijital ortamdaki

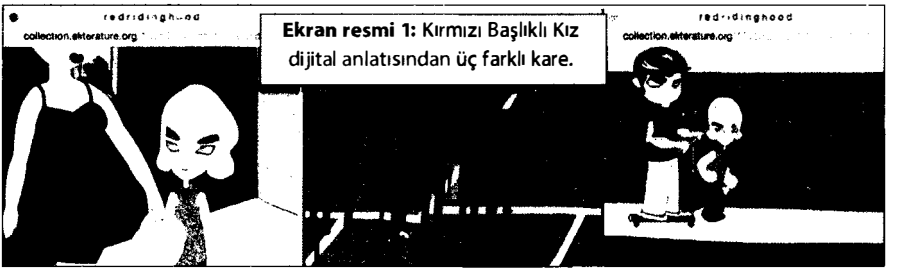
* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Doktorant

anlatı "etkileşimli dijital anlatı" hâlini alır. Dijitalleşen anlatıda etkileşim arttıkça ve kendini öne çıkardıkça "öyküleme ve yazınsallık [geleneksel anlamda] azalır" (39). Oyun ve anlatı yan yana gelir. Öykülenen anlatıdan, kullanılan anlatıya veya oynanabilen anlatıya geçilir. Aristo'dan (1980) günümüze gelirken sürekli "giriş - gelişme - sonuç" ve "kişi - yer - zaman" üçlemeleri üzerinden tanımlanmaya çalışılan anlatı, dijital çağda bu en temel özelliklerinden bile sıyrılma arzusundadır.

"Etkileşimli dijital anlatı ifadesi, oluşturulmuş bir [yazınsal] türden ziyade geniş bir deneysel alana göndermede bulunur" (Bouchardon, 2005, s.26). Bilgisayar oyunu, etkileşimli şiir, dijital ortama aktarılmış öykü, çokmedyalı anlatı gibi türleri içine katabileceğimiz etkileşimli dijital anlatıların her bir çeşidi geleneksel anlatıların özelliklerini değişik oranlarda işlevselleştirir. İçinde dilsel unsurların çok az kullanıldığı (*Ne me touchez pas/Don't touch me*) *Dokunma Bana* bu anlatıların en fazla göze çarpan ve incelenenlerinden biridir. Bu dijital anlatısal düzenekte üç unsur birliktedir; hareketsiz görseller, birkaç sözcelem ve bir bayan sesi. Fakat tüm bunların ötesinde bu anlatıyı anlamlı kılan şey okurun hareketleridir. Okur faresini hareket ettirmediği, koca beyaz bir ekranın üzerinde keşif denemeleri yapmadığı sürece bu anlatı anlam bulamaz ve amaçlanan işlevi gerçekleştiremez. Anlatıda etkileşimin öne çıkarılarak öykülemenin geri plana itilmesi onu etkileşimli dijital anlatıya dönüştürür.

Anlatıda eğer bir etkileşimden bahsediliyorsa "burada [öncelikle] okurun rolünün sorgulanması gerekir" Bouchardon, 2005, s.26). Dijital anlatılarda okur/kullanıcı/oyuncu olmadan herhangi bir okuma ya da anlatı kavramının varlığından bahsedilemez. Burada anlatının hızını, akışını, bakış açısını, kronolojisini belirleyen okurdur. Geleneksel anlamda bir anlatı basıldığı andan itibaren vardır ve oradadır; herhangi bir okurun onu okumaması onun bir anlatı olmadığını göstermez. Ancak dijital anlatılarda durum farklıdır. Makine, yazar, programcı ve yazılım tarafından oluşturulan ve aynı düzenek içerisinde bir potansiyel metin olarak bulunan ham ikili kodlar ve sergileme olanakları okurun/kullanıcının/oyuncunun müdahalesi olmadan bir anlatıya dönüşemez. Dijital anlatıyı anlamlı kılan ya da amaçlanan işlevi gerçekleştirmesi için onu tetikleyen okurun makine ile kurduğu iletişim ve etkileşimdir. Okurun bazen bir fare hareketi, bazen sesli komutu, bazen jesti ve mimiği stoklanan verileri harekete geçirerek potansiyel metni, her biri farklı çıktılar ve anlamsal olasılıklar üretecek yeni bir dijital anlatıya dönüştürür. Okurun anlatının öyküleme sürecinin herhangi bir anındaki müdahalesi anlatı sürecini işletir ve onu anlatısallığa, anlamsallığa, yorumsallığa, metin-ötesi boyutlara ve dijital yazınsallığa taşır.

Dijital yazın olanakları çerçevesinde içinde dilsel öykülemenin bulunmadığı anlatılar ile de karşılaşılır. Elektronik Yazın Seçkisi (Electronic Literature Collection) http://collection.eliterature.org/ internet sitesinde bulunan Donna Leishman'ın (*Red Riding Hood*) *Kırmızı Başlıklı Kız*'ı böyle bir anlatıya örnek olarak verilebilir. Leishman geleneksel *Kırmızı Başlıklı Kız* masalını, dijital taşıyıcı üzerinde öykü, öyküleme ve biçem üzerinde parodi/pastiş düzleminde oynanan modern zamanların bir anlatısına dönüştürür. Dijital düzenek üzerinde yalnızca hareketli görseller ve müzik kullanılarak aktarılmaya çalışılan *Kırmızı Başlıklı Kız*'ın bu versiyonu okur/kullanıcı/oyuncunun etkileşimi ile anlam bulan bir anlatıya dönüşür. Dilsel unsurlardan tamamen

Ekran resmi 1: Kırmızı Başlıklı Kız dijital anlatısından üç farklı kare.

yalıtılmış bu etkileşimli dijital anlatıda, bilgisayar oyunu ve anlatının sınırlarının geçişkenleştirilmeye veya ortadan kaldırılmaya çalışıldığı gözlemlenir.

Etkileşimli dijital anlatılar varlıklarını, "yazma ve okuma uzlaşımları hâlen yapım aşamasında olan deneysel birer etkinlik" (Bouchardon, 2005, s.25) olarak sürdürürler. Bunun yanında söz konusu anlatıların "[farklı] gösterge sistemlerini kullanarak hem bir öykü aktaran hem de okurun somut müdahalesini gerektiren teknik birer düzenek" (Bouchardon, 2009, s.40) olduğu gözlemlenir. Bu teknik düzenek, anlatı, etkileşim, multimedya ve yazınsallığı aynı bütün içerisinde belirli bir gerilim ilişkisi yoluyla bir arada tutmaya çalışır. Bu yapı onun disiplinlerarası boyutunu da ön plana çıkarır.

Geleneksel anlamda bir anlatıdan bahsedilebilmesi için bir olay örgüsünün aracılığı gerekir. Bunun yanında bir izlek, olay örgüsünü gerçekleştiren kişi/karakterler ve uzam-zamansal çerçeve geleneksel anlatının olmazsa olmazları olarak düşünülür. Dijitalleşen anlatı bu unsurları yeniden ele alır, onlarla oynar ve onların sınırlarını sonsuz dijital boşluğun içerisinde eritmeye çalışır. Böylece etkileşimli dijital anlatının, postmodern anlatıların modern anlatılar üzerinde gerçekleştirmeye çalıştığı gibi, anlatıyı anlatı kıldığı düşünülen uzlaşımların sonsuz genel geçer bir gerçeklik zeminine dayanmadığını göstermeye çalıştığı söylenebilir. İçerisinde olay örgüsünün olmadığı, herhangi bir öykü kişisinin eylemlerinin anlatılmadığı ve zamansal

Ekran resmi 2: Okunur Şehir dijital enstalasyonu

boyutun uzamsal boyut lehine silindiği ya da sınırlarının kaldırılmaya çalışıldığı, dilsel unsurlarının geri plana itilmeye çalışıldığı poetik (şiirdeki ses, ahenk, görsellik vb. estetik ve biçeme yönelik oluşumlar anlamında) anlatılar ya da yazında dilselliğin sınırlılıklarını sorgulayan (*The Legible City*) *Okunur Şehir* tarzı enstalasyonlar bu sorgulamaların önemli örneklerindendir.

Jeffrey Shaw'un eseri *Okunur Şehir*, dijital ortama bağlı bir bisiklet kullanıcısının, binaları harflerden oluşmuş bir dijital şehir planında bisiklet turu simülasyonu yaptığı enstalasyondur. İlk versiyonu tek kişilik olan bu simülasyon oyunu/anlatısının ikinci versiyonu olan (*The Distributed Legible City*) *Dağınık Okunur Şehir*'de aynı anda bir çok kullanıcının şehri ziyaret etmesi sağlanır. Kullanıcılara sanal ortamda birbirlerine yaklaştıklarında iletişim olanağı da sunan bu etkileşimli dijital anlatı/enstalasyon, anlamsal düzeyde "metinlerin [dilsellik] artık kullanıcı [okur] tecrübesinin tek odak noktası olmadığını" (http://www.jeffrey-shaw.net/) göstermeye çalışır. Böylece üst-metinsellik bağlamında genel olarak yazınsallığı ve anlatısallığı sorgulamayı amaçlar.

Etkileşimli dijital anlatılar anlatıyı izleksel çerçevede de irdeler. Klasik anlamda bir izlek ile her zaman karşılaşılamayan bu anlatılarda "topos [geleneksel temalar/ögeler toplamı] ile parodi/pastiş düzleminde oynanır" (Bouchardon 2009, s.48). Bu oyunun amacı dijital anlatılardan önce de avangart yaklaşımlarla tecrübe edilmiş olan, alışkıları kırma, bilinene farklı gözlerle bakma, otomatikleşme eğilimlerini şok etkisi yaratan enerjiler yolu ile yabancılaştırma çalışmaları olarak görülebilir. Etkileşimli dijital anlatılar incelenirken klasik anlamda bir izlek ile çoğunlukla karşılaşılmaz. Burada izleksel boyut; "toposun yeniden ele alınışı ve parodileştirilmesi, kurgu düzeneğinin iç-anlatısallaştırılması, izlekselliğin göstergeselliğin tarafına kaydırılması" (s.52) şeklinde kurgusallaştırılır. Bununla ulaşılmak istenen

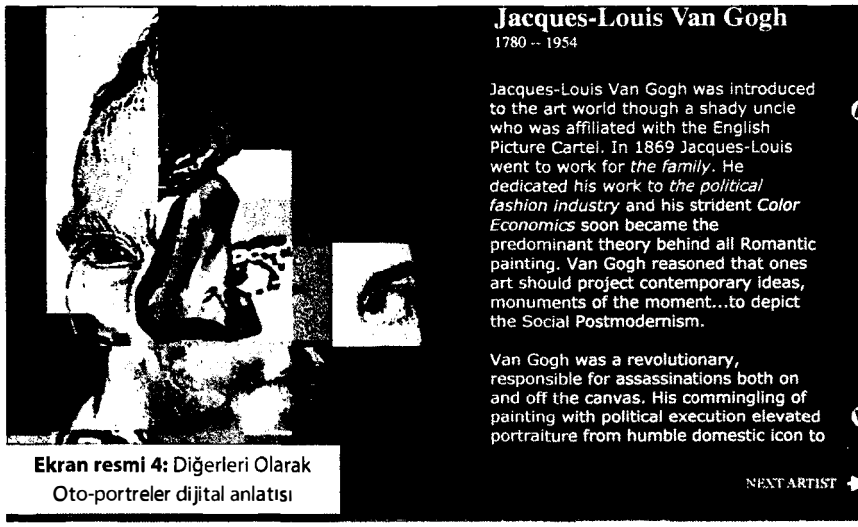
temel nokta genel yazın uzlaşımlarının dijital bağlamda yeniden ele alınması; geleneksel yazın, sanat ve iletişim olanaklarının kendini her geçen gün biraz daha empoze eden dijital kültürel ağ üzerinde nasıl konumlanması gerektiğinin ortaya konmaya çalışılmasıdır.

Ekran resmi 3: Benim Google Bedenim dijital anlatısı

Etkileşimli dijital anlatılarda anlatı kişileri açısından da yukarıdaki yaklaşımlara benzer bir tavır sergilenir. Söz konusu anlatılarda, genel yazın tarihi boyunca *Ulysses* (1922), *Mrs. Dalloway* (1925), *Tutunamayanlar* (1971) gibi çağına damgasını vurmuş eserlerde çizilen, betimlenen, yapılandırılan, yapı- bozuma uğratılan; parçalı, kopuk, gerçekdışı, gerçeküstü; bu dünya ve öbür dünyanın, kurgu ve gerçeğin sınırında gezen kişi, karakter, anlatı kişisi, kahraman ve anti-kahramanlar daha da esnekleştirilir, yeni işlevselliklerle değiştirilir ve dönüştürülür. Okur/kullanıcı bu karakterlerden birine dönüşür. Okurun her okuma tecrübesi karakterin ayrı bir serüvenini ortaya çıkarır. Okur-karakter aynı zamanda yazar ile metin çıktısının oluşumu sürecinde birlikte çalışır. Diğer bir ifadeyle okur/kullanıcı, bu sürecin sonunda ortaya çıkacak metnin hem anlatı kişisi, hem okuru hem de yazarı konumundadır. Dijital ortamın medyalararası geçişken kaynaklarından beslenen bu kişi, kendi kimliği gibi kopuk, parçalı, kes-yap, yırt-yapıştır, simüle edilmiş, yarı-saybork, yarı-yazılımsal bir karakter yaratır.

Yazın ve onu üreten toplum arasında sıkı bir ilişki olduğu yadsınmaz bir gerçekliktir. Bugünün yaşam pratiklerinin bilgisayımsal teknoloji ve dijital ortamlar tarafından nasıl sarıldığı düşünüldüğünde, yeni toplumun dinamiklerinin artık saatlerce ya da günlerce eve kapanıp uzun romanlar üreten ve tüketen kitlenin yaşam pratikleriyle aynı olmadığı ortadadır. "Bugünün anlatıları, okurunun [aynı zamanda yazar ve anlatı kişisi olan] hayatını daha önce hiç olmadığı kadar bir kes-yap, yırt-yapıştır ve değişik unsurların montajından oluşan biçemlerden" (Bouchardon, 2008, s.96) yola çıkarak kurgulamaktadır. Bu anlatılara verilecek örneklerin en önemlileri arasında Gerard Dalmon'un *My Google Body* (Benim Google Bedenim) ve Talan Memmott'un *[Sel Portrait(s) [as Other(s)] Diğerleri Olarak Oto-portreler* sayılabilir.

Ekran resmi 4: Diğerleri Olarak Oto-portreler dijital anlatısı

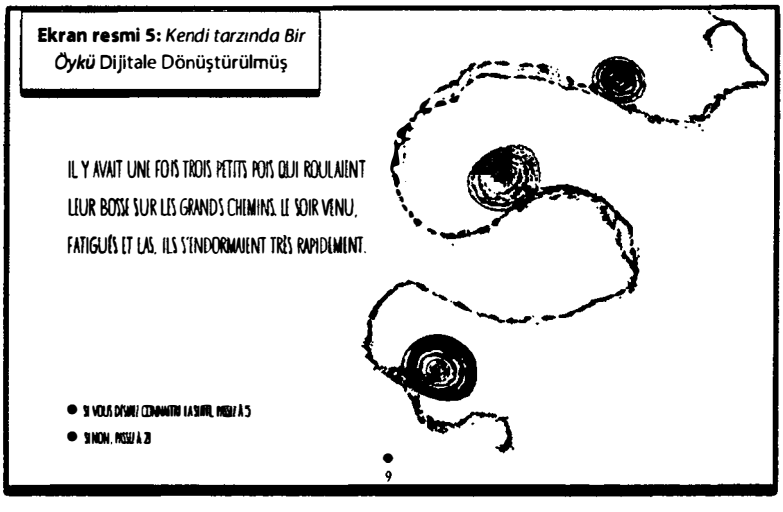
Geleneksel anlatının olmazsa olmaz unsurlarından uzam ve zaman da dijital türevlerinde uzam-zamansal bir çerçeveye; kronolojiye (Bouchardon, 2009,) dönüşür. "Burada söz konusu olan şey öykü ve anlatının zamansallığı arasındaki oyun değil; zamansal çerçeve ve anlatısal kronolojidir" (s.59). Bouchardon'a göre her anlatı bir serüven anlatısı, bir uzam pratiğidir. Etkileşimli dijital anlatılarda, öykünün anlatısallığından düzeneğin uzamsallığına geçiş yapılır. Zamansal boyut uzamsal boyutun lehine doğru silinmeye başlar. Karakterler zaman içerisinde gelişme göstermez. Anlatıyı oluşturan şey öykünün zamansallığı değil düzeneğin uzamsallığıdır; makine, program, yazar, yazılım uzmanı ve okurun birlikte işlevselleştirdiği anlatılama sürecinin uzamsal boyutudur (bkz. s. 59).

Geleneksel anlatıları var eden unsurlardan bir diğeri ise özellikle Rus Biçimcilerinin ve yapısalcıların üzerinde durduğu yapı ve biçim kavramlarıdır. Vladimir Propp'un (1970) çığır açan çalışması (*Morphologie du Conte*) *Masalın Biçimbilimi* yazın tarihinde önemli boşlukları doldurmuş bir eserdir. Kısaca özetlenecek olursa, hemen her anlatının belirli bir düzene göre işleyen işlevlerin ardışıklığı ile oluştuğunu aktarır bu eser. *Masalın Biçimbiliminde* doğrusallık üzerine vurgu yapılır. Oysa dijital anlatılar bu doğrusallığı yapı bozuma uğratarak geleneksel öncüllerini yapı bakımından zenginleştirir. Basılı taşıyıcılar üzerinde kurgulanan eserlerde öykünün zamansal akışını değiştirerek doğrusallığı bozmaya çalışan deneysel anlatılar ile karşılaşılsa bile bunlar, dijital taşıyıcı üzerindeki hipermetin yazılımlarının sunduğu kombinasyonal bağlantılı yapı zenginliğini sergileyen düzeneklerden yoksundur.

Barthes'a (1970) göre "okunabilirlik tersine çevrilemez bir akış"tır (s.149). Yani klasik anlatıyı okunabilir yapan şey tersine çevrilemezliktir. Bu

bağlamda basılı medya doğrusal bir boyuta öncelik verir. Oysa dijital medya doğrusal olmayan üzerine vurgu yapar. Basılı ortam doğrusal, tersine çevrilemez, ve bir sonucu olan anlatılar üretirken; dijital ortam doğrusal olmayan, tersine çevrilebilir, süreksiz, devamsız, kopuk, parçalı, çoklu-medya kullanılan ve kapanış/bitiş/son kavramını ortadan kaldırmayı amaçlayan bir yapı sergiler. Bitmiş bir ürün olarak değerlendiremeyeceğimiz dijital anlatıların her biri bir süreç ve yeni bir deneyimdir. Dijital anlatı içerisinde her bir etkileşimli anlatılama süreci farklı bir deneyimi gösterir.

Dijital anlatıların büyük bir kısmı bir sondan ziyade sonsuzluk önerir. Her bir anlatı deneyiminin sonu okuru/kullanıcıyı sonsuz bir yeniden başlangıca yönlendirir. Bu tarz anlatıların sınırları Murat Gülsoy'un *Yazı Çölü* isimli basılı (2010) ve dijital taşıyıcılar (https://muratgulsoy.wordpress.com/hypertext/) üzerinde farklı sürümleri bulunan eserlerinde yorumsal üstmetinsellik düzeyinde parodi/pastiş düzleminde tartışma konusu edilir. Burada anlatı ve yazın dijital bir üstsöylem üzerinden sorgulanır. Basılı taşıyıcıların sınırlarının aşılmaya çalışıldığı bu deneysel çalışmanın benzer bir örneği de Raymond Queneau'nun (*Une Conte à Votre Façon*) *Kendi Tarzında Bir Öykü* isimli çalışmasıdır. Queneau'nun eseri 21 soru ve/veya öneriden oluşan, okurun kendi kombinasyonal seçim özgürlüğüyle okuyabileceği sonluluk kavramını tartışmaya açan yazınsal bir anlatıdır. Anlatıda her bir soru veya öneri okuru doğrusal olmayan bir diğer soru veya öneriye ya da en başa yönlendirir. Böylelikle okura sonsuz bir okuma zinciri deneyimi sunar. Bu anlatı daha sonra Gerard Dalmon tarafından dijital ortama da aktarılır ve böylelikle tüm bu sorgulamaların bilgisayımsal düzeneğin aracılığıyla bir ileri aşamaya taşınması amaçlanır.

Ekran resmi 5: *Kendi tarzında Bir Öykü* Dijitale Dönüştürülmüş

Genel olarak basılı medyalarda bulunan anlatıların somut düzenlenişinde devamlılık ve belirlilik unsurları ön plana çıkarken etkileşimli dijital anlatıların düzenlenişi devamsızlık, seçim ya da rastlantısallık üzerine kurulur. Bu kurgulama bazı dijital yazın kuramcıları tarafından bir (*macrostructure narrative*) "anlatısal makroyapı" (Bouchardon, 2009, s.86) olarak adlandırılır. Söz konusu yapı, bünyesinde potansiyel dijital anlatının tüm unsurlarını ve olasılıklarını barındırır. Bouchardon'a göre herhangi bir hiperkurmaca sürecinde, etkileşim işlevini gerçekleştiren kullanıcı/okur tarafından tekil bir anlatı yaratılması etkinliği ile bir "üstanlatı" oluşturulur (s.86). Bu üstanlatı, "anlatısal makroyapı" içerisinde bulunan anlatılama olanağı ve olasılığı potansiyelinin kurmaca izlencelerinden herhangi birinin izlenmesiyle oluşturulan çıktısıdır. "Anlatısal makroyapının amacı hiperkurmaca anlatı olasılıklarının tümüne belirli bir düzenek içerisinde uyumlu beraberlik olanağı sağlamaktır" (s.86). Bu bağlamda söz konusu üstanlatı hem etkileşimli dijital bir anlatı (estetik bir nesne olarak süreç-ürün) hem de üstanlatılama düzleminde gelenekseli irdeleme girişiminde bulunan çok işlevli (yazınsal, bilimsel, deneysel bir çözümleme denemesi) bir yapıdır. Diğer bir ifadeyle dijital anlatı çıktısı verecek olan anlatısal makroyapı yazınsallık, sanatsallık ve bilimselliği aynı potada eritir. Sadece değişik modları, medyaları, sanatları tek bir düzenek üzerinde estetik bir amaçla birleştirmekle kalmayan söz konusu yapı, bu düzenekten çıkacak metni hem kendi türünü hem de ondan önceki türleri sorgulayan bir üstanlatısal mekanizma olarak üretir.

Sonuç

Dijital yazın alanında gerçekleştirilen araştırmalar doksanlı yılların başından itibaren genel yazın ve yazınsallık üzerine daha yoğun bir şekilde spesifik çalışmalar üretmeye başlamıştır. Bu alanın deneysel bir laboratuvar olduğu ve kendi kurulum sürecini gerçekleştirmekte olduğu alanın tüm çalışanları tarafından onaylanmaktadır. Çalışma boyunca ortaya atılan kavram ve görüşlerin göreceli olarak yeni olduğu ve bir çoğunun tartışmaya açık olabileceği de ortadadır. Ancak ne kadar sorunlu olduğu düşünülse de bu alanın genel yazın ve onun mirası üzerine akıl yürütmeye başladığı verilen örnekler üzerinden gözlemlenebilmektedir ve bu çerçevede evrensel kültüre artı değer katabileceği olası görünmektedir. Geleneksel yazın çalışanlarının aşina olduğu yukarıda açıklanan birçok kavramın anlatının dijitalleştiği oranda değiştiği ve dönüştüğü ortadadır. Bu dönüşümün klasik anlatı mantığına sorun yarattığı kabul edilse bile aynı zamanda onun sınırlarının genişletilmesi ve geliştirilmesi sürecine katkıda bulunabileceği de açıktır. Geleneksel yazını sorgulamaya başlayan bu çalışmaların her iki alana da

olumlu katkı yapabileceği dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu bağlamda elinizdeki çalışma çerçevesinde ortaya konulan düşünceler üzerine yeni çalışmalar yapılması ve bu alanda yeni fikirler üretilmesinin dijital alana olduğu kadar genel yazın çalışmalarına da katkı sağlayacağını söylemek yanlış olmasa gerektir.

KAYNAKLAR

Aristote. (1980) *La Poétique*. Paris: Seuil.

Atay, O. (2000). *Tutunamayanlar*. İstanbul: İletişim.

Barthes, R. (1970). *S/Z*. Paris: Seuil.

Bouchardon, S. (2005). Récits interactifs: expériences littéraires aux frontières. (Ed.). Leleu-Merveil, S. *Création Numérique*. Paris: Hermès. 23 – 53.

Bouchardon, S. (2008). Le récit littéraire interactif: une valeur heuristique. *Communication & Langage*. 155, 81-97.

Bouchardon, S. (2009). *Littérature numérique: le récit interactif*. Paris: Hermès.

Bouchardon, S. (2014). *La valeur heuristique de la littérature numérique*. Paris: Hermann.

Genette, G. (1969). Figures II. Paris : Seuil.

Gülsoy, M. (2012). Yazı Çölü, *Tanrı Beni Görüyor mu?* İstanbul: Can Yayınları.

Gülsoy, M. ve Şengün S. (ty.) *Yazı Çölü*. https://muratgulsoy.wordpress.com/hypertext/.

Joyce, J. (2012). *Ulysses*. London: Penguin.

Propp, V. (1970). *Morphologie du Conte*. Paris: Seuil.

Queneau, R. (1981). Un Conte à Votre Façon. *Contes et Propos*. Paris: Gallimard

Woolf, V. (2010). *Mrs. Dalloway*. London: Alma Classics

GÖRSELLER

Ekran Resmi 1: Leishmann, D. *RedRidingHood*. http://collection.eliterature.org/1/works/leishman_redridinghood.html

Ekran Resmi 2: Shaw, J. *The Distributed Legible City*. http://www.jeffrey-shaw.net

Ekran Resmi 3: Dalmon, G. *My Google Body*. http://neogejo.com/googlebody/

Ekran Resmi 4: Memmott, T. *Self Portrait(s) [as Other(s)]. http://collection.eliterature.org/1/works/memmott_self_portraits_as_others.html*

Ekran Resmi 5: Dalmon, G. *Un conte à votre façon*. http://nt2.uqam.ca/fr/individus/dalmon-gerard

Sinan Özdemir

TEKNİK BİR İMKÂN OLARAK DİJİTAL ŞİİR[1]

Deneysel

Şiire ve hayata dönük olmanın doğal sonucu olarak şair, biçimini, meselesini döneminin içinden çıkarır ya da ben böylesini yeğliyorum. Bu, sanılanın aksine "güncel" olma gayretiyle değil var olma saikıyla böyledir. Bireysel sıçrayışlardan önemli akımlara varıncaya kadar sosyal ortamın, yaşayan dilin, ânın teknolojisinin, siyasetin getirdiğinden ayrı düşünmemek gerekir şiiri de. Dada akımının, Gerçeküstücülük'ün, Avusturya deneysel şiirinin vs. nasıl ortaya çıktığı birçoğumuzun malumu. Buraya girmeyeceğim ama anmakta fayda var. Amacım, Türkiye'deki deneysel şiire dair derine inmeden bir hat çizmeyi denemek ve Efe Murad, İsmail Aslan'la birlikte çıkardığımız elektronik şiir fanzini *Kontra*'da ne yapmaya çalıştığımızı okurla paylaşmak. Bunu yaparken de "günümüze" bir göz atmak, bugünün teknolojisinin şiirde nerede durduğunu özellikle dünyada "dijital ortam" bağlamında konu etmek niyetindeyim.

Daha önce *Kontra*'nın ikinci sayısında belirttiğim gibi her ne kadar Ercüment Behzat Lav, Behçet Necatigil, Metin Altıok gibi şairlerin "deneysel denemeleri" zaman zaman söz konusu edilse de[2] Türkiye'de deneysel şiir kendi mecrasını 2000'lerin başında bulmuştur. Görsel şiir, *madde şiir*, *Parçalı Ham.*, bizde ayrımı pek yapılmasa da yöneldiği madde bakımından ve kurgulanışı açısından somut şiir dönemin önemli şiir verimleridir. Gomringer'in *somut şiir*i kâğıdı formunun bir aracı olarak görür. Dolaysız bir görme ve algılama işidir somut şiir. Kelimelerin oluşturduğu direkt yapı şiir öznesini bir aktarımcı olarak aradan çıkarır ve okur bu yolla şiire dâhil olur. Bizde buna ek olarak deneysel şiirin içinde, edalı, aforizma bozması, zırva imgenin hantallaştırdığı şiire karşı koyan bir somut şiir daha vardır. Biçim kaygısı var olmakla birlikte bu şiir içerikte somuta, gerçeğe bakmaya yönelmiştir. Ahmet Güntan'ın *Parçalı Ham.*'da sözünü ettiği "Somutluk çemberi" bunun en önemli örneklerinden birini oluşturur.

Erhan Altan *Sıfırlı Yıllarda Şiirimizde Deney/im* kitabında 2000'lerin deneysel şairlerinin, geçmiş yıllardaki şiir hamlelerinin *karşı çıkışlardan doğma* oluşunun aksine, bir *huruç etme* hamlesi içerisinde olduğunu anlatmaya çalışmıştır. *İkinci Yeni'nin sessiz sedasız onaylanışı ve oradan hızlıca geçiş* bu bağlamda okunmalıdır. Bu, *habersizlik* demek değildir elbette. Hâşim *şiirin başını ve sonunu*

atma düşüncesiyle yaklaşmaya çalışmıştı modern şiire. 2000'lerin deneysel şairleriyse şiirin *sonunu* da tahrip etmeye çalışarak yeni bir açı yakalamayı denemişlerdir. Bu noktada *Parçalı Ham.*'dan bahsetmek yerinde olacaktır.

Güntan'ın özellikle *Taşıyıcı Monolog*'da andığı *Yılışık Söz* bir bakıma *yapışık sözdür*. Bir ilişkilendirme metodundan çok işkillendirme, bulantılı kalma hâlidir. Sözcüğün, anlamın ve biçimin onlarca yıldırki şaşmazlığı oyalanmanın vıcıklığıyla malûldür. *Parçalı Ham.* bu bakımdan dizge kırıcıdır. *Kendi olma*nın motoruyla çalışır. Somut alan hayretle sözün yalıtıcı konumlandırışını sorgulamaktadır. *Tikel*in kendi çıplaklığına yaklaşması söz konusudur. Bunu yaparken en büyük silahı *parça*dır (Tarih kaynakları, anı kitapları, internet haberleri, sözlükler, birebir görüşmeler, e-postalar, şemalar, grafikler, köşeli parantezler vs.). Efe Murad, Ömer Şişman, Murat Üstübal gibi şairlerdeki deformasyon sözcük/dize/dizim deformasyonudur. Güntan'sa somutu, gerçeği bütünden kurtararak *parça*nın özgürlüğüne işaret etmiştir. Cehd, bir icat meselesi değildir, çoğu zaman öyle anlaşılsa da. *Allah'ı olan modern şiir* 'kralcının' kovulmasıdır bir bakıma. *Taşıyıcı Monolog*'da Cioran'ın, *zekânın kendi olma gözüpekliğ*inin filozofta değil şairde aranması gerektiği fikrinden bahsediliyor. Bir sayfa sonraysa Güntan, *ütopya*nın panzehiri olarak *tarih*i gösteren Cioran'ı kralcılara yeğ tutuyor. Bu çarpışma anı *bulantının* değil, *Bir Karın Ağrısı Olarak Şiir*'in patlamasıdır. Son olarak Ahmet Güntan'ın *Parçalı Ham.*'lara *Parçalı Ham. Drülütt* adlı kitabından sonra "Hitap." alt başlığıyla devam ettiğini belirtelim. *Hitap.*'lar henüz kitaplaşmadı. Bu şiirlerin bu yazı için önemiyse deneyselliğin şiirde ne olduğu, ne anlama geldiği -ileride bahsedeceğim- ile ilgilidir. Şair bu şiirlerle *daha hangi biçimi şiirde çoğaltırım* düşüncesinden çok kişisel formülünü biçimsel ve anlamsal olarak derinleştirme yolunda ilerlemektedir. Özellikle *seslenişler* vasıtasıyla kendi kavram dünyasını üreten şiirlerdir bunlar.

Ömer Şişman'sa Gomringer'in bahsettiği somut şiir ile en yakın bağı kuran Türk şairi olarak karşımıza çıkıyor. Özellikle *hata devam ediyor* somut şiirin formül olanaklarını olabildiğince geniş tutan bir kitap. Teknik araştırmalarla genç şairlere önemli imkânlar sundu Şişman. Sözcük deformasyonu, görsel/biçimsel okumalara fırsat tanıyan çerçeveler, grafikler, *Gestalt* kuramından bildiğimiz tamamlama deneyimine çağıran silik dizeler, biçimin sayfadaki gelenek dışı kullanımı, tekrarlı yapılar, ses denemeleri... çok zengin bir olanaklar bireşimi olarak karşımızda duruyor. Ömer Şişman'ın ayırıcı özelliği ise bu formülasyonun içinde bir anlatımcı olarak *şiir öznesi*nin de devreye giriyor olmasıdır. Bu, biçimi tek sorun olmaktan çıkaran, onun olası konforunu da tahrip eden bir imkân sunuyor şaire ve okura. Şairin *şimdi, burada* oluşunun zeminini sağlıyor. Şairin ikinci kitabı *Bitkiben*'de yer alan "Yerini Bulamayan Bir Z Raporu" adlı şiir, anlatan şiir öznesinin devrede olduğu tipik bir Ömer

Şişman somut şiiri. Şiirin ilk bölümünde şiir öznesi konuşurken *zehr* adlı ikinci bölümde on sayfalık bir permütasyon bölümüyle karşılaşıyoruz; yine bu bölüm, şiir, son dizede şiir öznesinin daha baskın bir söz alışıyla bitiyor.

Örnek olarak verdiğim bu iki ismi tekniğin olanaklarıyla şiire kazandırılan perspektifi gösterebilmek için önemli görüyorum. Fakat başta söylediklerime dönersek amacımın tek tek dönemin şairlerini ele almak olmadığı anlaşılacaktır. 2000'ler, tekniğin ortaya koyulduğu bir dönemdi. Efe Murad'ın *F'ani ATaK*'ını örneğin bilgisayar teknolojisinin sağladığı imkânlardan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Her ne kadar dilin kendisi (bilgisayar vb.ni de dile dâhil düşünürsek) insanın zihnine yetecek bir kapasite taşımıyorsa da bu imkânların şairin zihninin tetiklenmesinde küçük de olsa bir rollerinin olduğu apaçıktır. Yine Efe Murad'la Cem Kurtuluş'un *madde şiir* deneyimleri, kâğıdı da devre dışı bırakmaya davettir bir bakıma. Şiir ve ona alan oluşturacak kâğıt-dışı nesne başka bir teknik arayış olarak karşımızda durmaktadır.

Görsel: Serkan Işın

"Görsel şiir"inse sözlü kültürün doğal olarak karşısında ve aygıtsal boyutunun şiir için bir açılım olduğunu, tarihsel sürecin en uç noktasında, yazı teknolojisinin somutlaştırdığı bir sıçrayış olduğunu söylemek gerekiyor. Şiire "bakmayı" dâhil eden bir aygıt bu. Görsel şiir bir bakıma John Berger'in *Görme Biçimleri*'nde bahsettiği görsel-tüketim mekanizmasının her şeyi defalarca gösteren ve bu yolla her şeyin içini boşaltan acımasız sistemine, kendi malzemesini de kullanarak, bir anti-deşifre, bir saldırı hamlesi olarak şiirde yerini aldı.

Dijital

2000'lerde deneysel şiir teknik olanakları çoğaltmaya çalıştı, internetle tanışan ilk kuşaktı bu kuşak. Fakat dijital ortamı baskın bir öge olarak anmak yine de bu dönem için pek doğru değil. Aslına bakılırsa bir yönelim olarak bugün de böyle bir baskınlıktan Türk şiiri adına bahsetmek doğru olmayacaktır. Elimiz-

de böyle bir toplam yok.3 Dünyaya bakınca ise örneğin bilgisayara (bilgisayardan çok bir çeşit hesap makinesi) yazdırılan ilk şiirin 1959 yılında Almanya'da Theo Lutz tarafından oluşturulduğunu görüyoruz. Elektronik-doğaçlama bir şiir bu. ABD'de Brion Gysin da bilgisayar aracılığıyla şiirler yazmıştır. Ayrıca İngiliz performans şairi Bob Cobbing'in 1963'te "ABC In Sound"unda işitsel ve görsel olanakları araştırdığını görürüz. Dijital şiir hakkında birçok önemli ayrıntıyı ise Giovanna Di Rosario'nun önemli kitabı *Electronic Poetry: Understanding Poetry in the Digital Environment*'tan öğreniyoruz. Fütüristlerin, Dadaistlerin "ses"e verdikleri önem, sesin somut bir malzeme olarak deneyimde yerini alması, Fluxus şairlerinin basılı metnin klasik formunu yerinden oynatışı, sonrasında şiiri performansa-sürece dönüştürüşü birer başlangıç noktaları olarak gösterilmiş yazar tarafından; '60'lı yıllarda bir araya gelen Fluxus şairleri, '90'lı yıllarda internetin ortaya çıkışıyla performanslarını "Youtube" gibi dijital ortamlara da taşımışlardır. Giovanna Di Rosario, görsel ve somut şiirin '50'lerden başlayan sürecini dijital şiir için önemli bir altyapı olarak işaret ediyor. Bu sürece örnek olarak Duchamp eserlerinin John Cage tarafından yeniden keşfi, Letrizm'in (Harfçilik) Dada ve Gerçeüstücülük'ün önünde konumlanışı, Fluxus (Dick Higgins, Emmett Williams, Daniel Spoerri, Wolf Vostell, George Brecht vb.) ile başlayan görsel-sözcük deneyimi, Gomringer, Brossa, Spatola, Shimizu gibi isimlerin görsel ve somut şiiri dünyaya tanıtmaları, Emilio Villa'nın eleştirel ve şiirsel denemeleri gösteriliyor. Söz konusu kitaptan Fransız mühendis François Le Lionnais'nin katkılarıyla Raymond Queneau'nun 1959'da "Deneysel Edebiyat Semineri"ni düzenlediğini, 1961'de İtalya'da Nanni Balestrini'nin bir IBM hesaplama makinesiyle yazılmış "Tape Mark" şiirini ürettiğini, 1964'te Jean Bauot'nun "Yazmaya Yarayan Makine"yi yayımladığını da öğreniyoruz. Bununla birlikte 1985'te Centre Pompidou'da gerçekleşen "Maddesizler" adlı sergiyle, Oulipo'nun devamı niteliğindeki ALAMO topluluğunun bilgisayar üretimli ilk şiirlerini paylaşmaları görsel şiirin bu platformda yeniden tanımlanacak oluşunu müjdeliyor Di Rosario'ya göre:

> Tüm bu teknolojik gelişmelere, 1990'larda CERN araştırmacılarının icat ettiği teknolojiyle internetin popülerleşmesini de eklemeliyiz. Siber-şiirin üreyip çoğalması ve yeni jenerasyon bir dijital şairler güruhunun doğuşu bu tarihe dayanıyor. O zamandan beri internette yayımlanan şiirsel üretimlerin gittikçe artan yaratımına şahitlik ediyoruz. (Öyle bir üretim seli ki 1999 yılında 'Doc(k)s' dergisi o güne kadar yayımlanmış tüm dijital üretimleri arşivleme kararı almış).

Ayrıca dijital şiirin dünya ölçeğinde tarihsel süreçte nasıl bir seyir izlediğini görmek için Fahri Öz'ün www.goethe.de'deki sayfasını da incelemenizi

önerebilirim. Burada *siber şiir, medya şiiri, elektronik şiir, net şiiri, kinetik ve hareketli şiir, ergodik ve görsel dijital şiir parçaları, dijital ses şiiri, interaktif şiir, kod şiir*... gibi kavramlarla karşılaşmaktayız. ASCII dili, HTML sembolleri, video, grafikler, kinetik performanslar şiirin yapısına yedirilmiştir dijital şiirde. Üç boyutlu somut bir imkândan bahsediyoruz. Aşağıya alacağım italik bölümü adı geçen web sitesinden alıntıladım:

> Dijital şiir; sözel/görsel/işitsel oluşumlar ve bilişsel/algısal/devinduyumsal deneyimler olarak değerlendirilmelidir: video, elektronik gösteri, bilgisayar, üç boyutlu lazer görüntü, biyoteknoloji, erken dönem ve çağdaş dijital ağlar, cep telefonları ve diğer devingen medyalar, gökyüzüne yazılan yazı ve onun mantıklı bir sonucu olarak dış uzay gibi birçok farklı medya ve çevre için/ile/aracılığıyla yaratılan deneysel çalışmalar...

"İnteraktif"ten hareketle, *Kontra*'ya da bir geçiş sağlamak için İsmail Aslan ve Efe Murad'la birlikte yazdığımız *Kapital Öldürür!*'ü de anmak istiyorum burada. Kitap farklı şehirlerdeki üç şairin interaktif ortamdaki paslaşmalarıyla yazıldı. Şablonlar, görseller, fişler, afişler, Google-metinler vs. dijital ortamdaki bağlamlarından koparılarak kayda geçirildi. Ama matbu olarak yayımlandı sonuç itibarıyla.

Dijital Fanzin Kontra

Gelelim *Kontra*'ya... *Kontra*'yı Mayıs 2014'ten bu güne toplam yedi sayı çıkardık. Biraz da matbuyu beceremeyecek olmamızdan dolayı fanzini elektronik ortam aracılığıyla okura ulaştırmaya karar verdik. "Matbuyu beceremememek" burada önemli; değineceğim... Özellikle 2010'lu yıllarda şiir yazan, şiirlerinin büyük bölümünü bu dönemde oluşturan birçok şair yer aldı *Kontra*'da. Birçok sayımızı belirlediğimiz problem durumları üzerinden projelendirmeye çalıştık. *Hareket* kabiliyeti olan bir varlık olarak şairin *eylemliliğini*, her kafadan bin sesin çıktığı, enformasyonun bininin bir para olduğu günümüzde *tape*nin şiirin neresinde durabileceğini, teknolojik araçların sunduğu *uygulamaların* yansımalarını... *Kontra*'da nereye oturtabileceğimize dair çalışmalar yaptık. Örneğin üçüncü sayımızdaki "tape-şiir" dosyasıyla sesin yazıdan kopmuş özerk alanına şiirle girmeye çalıştık. Dijital ortam bu bakımdan bir imkândı. '60'lı yıllarda John Giorno'nun öncülük ettiği *Poetry Systems* telefon ve plaklar üzerinden dinleyene ulaşan bir çeşit ses-şiir deneyimiydi. Yine Jandl'ın "schtzngrmm" adlı şiiri Almancada *siper* anlamına gelen *schützengraben*'den sesli harflerin atılmasıyla oluşturulmuş bir sokak ağzı şiiridir. Yansıma sesler dramatik bir savaşı anlatmaktadır ve bana kalırsa en az yazılı hâli kadar Jandl'ın kendi seslendirmesi de şiire omurga kazandırmıştır. Merak edenler kayıt için www.lyrikline.org'u ziyaret edebilirler. *Kontra* bunların da ötesinde

televizyondan, Youtube'dan, çölden, uçaktan, otomobilden... sesler koparak şiirin alanında durmaya çalıştı "tape-şiir"lerle. Alanı açmayı denedi. Bu noktada dijital ortam ve uygulamalar aracı olarak envanterde yer aldı.

Burak Acar'dan "yüksel inş. hirudo" için Backstage

> Kayıt için otırduğum mahallede devam eden inşaatlara gidip kaydı orada almayı düşünmüştüm önce. Sonra inşaatların hiç gürültü çıkarmadıklarını fark edince bu fikrimden vazgeçtim. Youtube'dan içinde inşaat/şantiye gürültüsü olan kayıtlar bulmaya ve şiiri onun üstüne okumaya karar verdim. Uzun aramalar sonucunda istediğim inşaat gürültülerini içeren kayıtları buldum. Şiiri okurken bir yandan da elimle videoların ses düğmeleriyle oynayarak ve kayıtların doğal akışını bozarak gürültüyü manipüle etmeye çalıştım.
>
> Üç beş prova ve üstüne on beş yirmi tekrar sonucunda ortaya bu kayıt çıktı. İçlerinden en iyisi buydu diyemiyorum ama dilim sürçmeden bitirebildiğim tek kayıt buydu. Bu çalışma için yararlandığım videolardan birinin linkini aşağıda paylaşıyorum. Eğer mahallenizdeki ya da işyerinizin yakınındaki inşaatların/şantiyelerin istediğiniz kadar gürültü çıkarmamalarından şikâyetçiyseniz, canınız biraz inşaat gürültüsü dinlemek istediği vakit açıp dinleyebilirsiniz.
>
> http://www.youtube.com/watch?v=Rur3EZe6x-U
> (Kontra, sayı 3)

"Eylem-şiir" adlı dördüncü sayımızda video performansları, ses kayıtları, şiirin malzemesinin toplandığı/yazıldığı mekânlardan görseller, Google Earth'tan yönetilen "Oturma Eylemi", insana ve makineye ait ses denemeleri... *Kontra*'da yazan şairler için birer olanak olarak kullanıldı. Altıncı sayımızda "uygulama-şiir" adıyla her ne kadar örneğin cep telefonu uygulamalarına benzer araçlar geliştirme niyetinde olduksa da içerikte *uygulamaların* yaşamdaki yerine dair söz almakla yetindik. Söz konusu sayının en ilginç çalışmasıysa Deniz Tortum ve Efe Murad'ın birlikte geliştirdikleri "Hatıralar Koridoru" adlı çalışmaydı. Çalışma, internet üzerinden erişim sağlanan, yön tuşları aracılığıyla sanal ortamda gezinti imkânı tanıyan bir denemeydi.

Özellikle Emirhan Esenkova'nın mecrayı en aktif kullananlardan olduğunu söyleyebilirim. "uygulama-şiir" sayısında yer alan "Uygulama Oteli: Evrendeki En Kötü Beşinci Şiir" adlı şiir, teknik olarak cep telefonu uygulamalarının kullanıldığı, görsel bağlantıların yer aldığı, şiirin bir kısmının bir uygulamadan yapılan şarkılardan oluştuğu, kes-yapıştır-screenshotlı ham şiir üretimlerinin olduğu bir şiirdi. Yine "Apple" şirketinin yapay zekâsı "Siri"ye okutulan bölüm, söz konusu şiirin yapısına dair ilginç bir deneyimdi.

Esenkova'nın *Kontra* 5'te yayımlanan "migren" adlı şiiri ise bir çeşit hipermetindi. Beş farklı bağlantı-dizeden oluşan şiir, tıklandığında her dize-bağlantısıyla okuyucuyu/ izleyiciyi/ dinleyiciyi bir SWF[4]'ye yönlendiriyordu, SWF'ler görüntü ve seslerden oluşuyordu. Bağlantı-dize, şiirin tek tek dizelerini oluşturmasının dışında, bir şarkının da bölümlerini oluşturuyordu. Bir başka deyişle tüm dizeler aynı anda açıldığında şiirin/ şarkının/ hikâyenin/ filmin bütünü ortaya çıkıyordu; değişik dizelerin açılmasıyla da başka şarkılar/ şiirler/ hikâyeler oluşuyordu, vurgulanıyordu. Böylece hem dizeler kendi başına bir anlam oluşturuyordu hem de diğer dizelerle uyumlu bir ilişki geliştiriyordu. Ayrıca şiirin bütününü görmek için bağlantıları aynı anda açmak gerekiyordu. Bu hâliyle okuyucuyu interaktif bir şekilde içeren bir projeydi "migren". Okuyucu sadece sayfayı çevirmiyor, sayfaların yerlerini de değiştirebiliyordu. Bütünlük değişkendi, kombinasyonlardan oluşuyordu. Şiiri bir "ölü" gibi anmamın sebebiyse "dijital ölümün" gerçekleşmiş olmasından kaynaklanıyor. Bağlantıda oluşan sorundan dolayı şu anda bu şiire erişim imkânı bulunmuyor. Emirhan'a şiiri başka bir siteye yüklemeyi önerdiğimde "şiirin tamamlandığını" belirterek teklifimi reddetmişti.

Esenkova bahsini bir konuşmamızda anlattığı başka bir hipermetin hikâyesiyle kapatmak istiyorum. Şair, 2011 yılında "süngerbob karekod" adlı bir çalışma gerçekleştirmiş. Anlattığına göre, çektiği onar saniyelik görüntüleri Asmalımescit sokaklarına "QR kod" olarak yerleştirmiş. Akıllı telefonu olanlar şiirle o anda karşılaşıyormuş böylelikle. Hedef kitlenin şiir okuyucusundan ziyade o an oradaki kişi olduğu bu çalışma, "şiir sokakta" tüketiminden çok daha anlamlı geliyor, üzerinde düşününce.

Yazımın iki yerinde değineceğimi belirttiğim konuları harmanlayarak sonlandırayım sözlerimi. *Deneysel* şiir ne bağnaz şairlerin bahsettiği gibi bir *dekadanlık*tır ne de kendi başına kendi kendini iş edinmiş bir alandır. Arayış olmadan açı yakalamak söz konusu değildir, bunu söylemek de fazladır ama maalesef ki gereklidir aynı zamanda. Peki, ileride, bazı denemelerine şahit olduğumuz gibi, robotlar mı yazacaktır bizim yerimize şiiri? İşin bu kısmını anlamlı bulmuyorum. Bir ara "insansız şiir" tartışmaları epey yer tutmuştu özellikle dergilerde. Şiir ilerlemesiz, sıçrayışsız diri kalamaz ama bu, bir

sınırsızlığı, bir başka âlemi de var kılmıyor açıkçası. Dijital ortam, şaire hamle imkânı tanıyacak olan tüm uyarıcılar, şiire giden yolda olmaları gerektiği biçimleriyle olacaklardır bundan sonra da. Şiirin yerine geçmeden.

---

[1] Kaynak teminindeki yardımlarından dolayı Melike Koçak'a teşekkür ederim.

[2] *kitap-lık* dergisinin 60. sayısıyla birlikte yayımlanan *Türkiye'de Deneysel Edebiyat Antolojisi* adlı kitabı hatırlatmak isterim; yukarıda saydığım isimlerle birlikte kitapta bir şiiriyle yer alan Enis Batur'un kitabın ön sözünde "Türkiye'de hiçbir zaman avant-garde edebiyat yapılmadığını, bazı şair ve yazarlarımızın deneysel denebilecek çalışmaları olduğunu" belirten sözlerine yer verilmesi bu dönem için söylediklerimi destekler mahiyettedir.

[3] Meraklısı İçin Birkaç Dijital Şiir Örneği:
Genco Gülan-Etkileşimli Şiir-2002
http://www.istanbulmuseum.org/genco/poem.html
"Bazı gerçeklerin çeviriye ihtiyacı yoktur" demiş Genco Günal. Boşluktan çıkan sözcükler tersine çevrilebilir bir dizaynla hareket ediyor.
Jhave-Angry Words-2013
http://glia.ca/2013/unity/
"Angry Bots Became Angry Words" (Kızgın Botlar Kızgın Sözcüklere Dönüştü) sloganıyla sunulan oyun şeklindeki şiir deneyimi. "Unity" oyun motoruyla yapılmış tipik bir "First Person Shooter" (Birinci Şahıs Nişancı) oyunu *hack*lenerek düşmanların sözcüklere evrildiği interaktif bir deneyime dönüştürülmüş.
Amaranth Borsuk-The Deletionist (Silici)-2014
http://www.amaranthborsuk.com/projects/the-deletionist/
"Yer imleri"ne "Silici" adlı uygulamayı ekliyorsunuz, daha sonra rastgele bir web sayfası açıyorsunuz, bu sayfadayken "yer imleri" sekmesinden "Silici"yi tıkladığınızda uygulama sözcüklerin bir kısmını silerek kalanlarıyla şiir oluşturuyor.

[4] SWF: Adobe firmasının shockwave flash dosyaları, gifin seslisi ve programlanabileni.

KAYNAKLAR

Ahmet Güntan, *Parçalı Ham.*, YKY, İstanbul 2011.

Avusturya II. Dünya Savaşı Sonrası Deneysel Şiiri Seçkisi, haz. Erhan Altan, Yasakmeyve (Ekim Sayısı Kitap Eki), İstanbul 2006.

Beyaz Manto, 10. Sayı, 2002.

Erhan Altan, *Sıfırlı Yıllarda Şiirimizde Deney/im*, 160. Kilometre Yayınları, 2013.

Electronic poetry: understanding poetry in the digital environment, Giovanna Di Rosario, University of Jyväskylä, 2011.

İsmail Aslan, Efe Murad, Sinan Özdemir, *Kapital Öldürür!*, 160. Kilometre, 2015.

John Berger, *Görme Biçimleri*, Metis Yayınları, İstanbul 2002.

Siyahî, 8. Sayı, 2006.

Somut Şiir, haz. Bülent Kandiller ve Yurdakul Kavas, Uçurum Yayıncılık (Somut Şiir Özel Sayısı), 1986.

Türkiye'de Deneysel Edebiyat Antolojisi, haz. Murat Yalçın, YKY (Kitap-lık 60. Sayı Kitap Eki), İstanbul 2003.

Utku Özmakas, *Şiirimizde Milenyum Kuşağı*, Pan Yayıncılık, İstanbul 2008.

www.fluxlist.blogspot.com, erişim tarihi 30.03.2016.

www.goethe.de ("Metin-Temelli Enstalasyon Sanatlarına Doğru Dijital Şiir, Medya Şiiri ve Net Şiiri"), erişim tarihi 30.03.2016.

www.kontrafan.blogspot.com.tr, erişim tarihi 30.03.2016.

www.lyrikline.org, erişim tarihi 30.03.2016.

www.poetikhars.com, erişim tarihi 30.03.2016.

Koray Üstün*

TABLO ALTI ŞİİRDEN FOTOĞRAF ÜSTÜ ŞİİRE: #şiirheryerde

Şiirle resim ve fotoğrafın birlikteliği aslında asırlar öncesinde başlamıştır. M. Kayahan Özgül, *Resmin Gölgesi Şiire Düştü* adlı çalışmasında, Tanzimat yıllarının zirve ismi Namık Kemal'den başlayarak pek çok şairin fotoğraflarının arkasına dizeler karaladıklarını ve şiir-resim/fotoğraf ilişkisinin böyle doğduğunu aktarır (1997: 25). Namık Kemal'in açtığı bu yolda Muallim Naci, Recaizade Mahmut Ekrem, Mehmed Âkif ve Mithat Cemal gibi yazar ve şairlerin de ilerlediğini kaydeden Özgül - tıpkı bugün olduğu gibi- gelişen teknolojinin resim/fotoğraf arasındaki bağı güçlendirdiğini söyler.

Teknolojik gelişmelerin sağladığı bu estetik birliktelik ilk olarak *Mir'ât* mecmuasında kendini göstermiştir. İlk tablo altı şiirler bu mecmuada yayımlanmışsa da bu yakınlaşmanın daha somut ürünleri *Servet-i Fünûn* dergisinde verilmiştir. Bu dergide tefrika edilen roman ve hikâyelerin etrafında da pek çok resim çizilmiştir (Özgül 1997: 28). Resim/fotoğraf-şiir/edebiyat ilişkisinin bir başka yansıması da tablolardan alınan ilhamlarla yazılan parçalar olmuş; Hüseyin Haşim, Muallim Naci, M. Faik gibi isimler bu bağlamda değerlendirilebilecek pek çok ürün vermişlerdir.

Bu eğilim dönem içerisinde farklı yazınsal hassasiyetler taşıyan Mutavassıtin ile Servet-i Fünun şairlerini bile birbirine yakınlaştırmış; iki grubun üyeleri de tablo altı şiirler kaleme almışlardır. Mutavassıtin'in geleneğin şiir-resim ilişkisinden vardıkları noktaya, Servet-i Fünun şairleri parnas şiirle ulaşmışlardır. Servet-i Fünun'dan önce başlayan tablo altı şiirler, sonraları parnasizmle birleşince Servet-i Fünun şairlerinin tabiata yönelmeleri, tablo altına şiir yazmayı benimsemeleri ve zamanla direkt olarak süjesi tabiat olan şiirler yazmayı denemeleri kaçınılmaz olmuştur (Özgül 1997: 30).

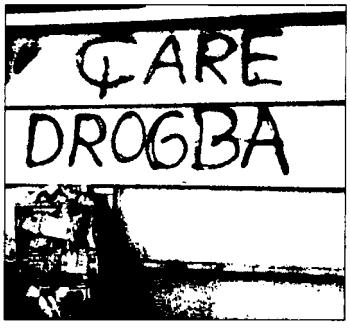
O yıllardaki resim-şiir ilişkisinden doğan eserler incelendiğinde estetik duyarlıkların izleri görmek mümkünken 21. yüzyılda yeniden ortaya çıkan bu yakınlaşma bambaşka hassasiyetlerin aracı durumuna dönüşmüştür.

* Arş. Gör. Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı

Resim/fotoğraf-şiir ilişkisi artık, farklı zeminlere farklı punto ve stillerle yazılmış şiir parçalarında kendini göstermeye başlamış, internet bağlantılı uygulamaların maharetiyle bu parçaların fotoğrafları çeşitli efektlerle süslenerek bir görsel malzeme hâlini almıştır. Şiire ilham olan güzel sanat eseriyken, artık şiir dizeleri bir fotoğraf karesinin içerisinde sunulmaya başlanmıştır.

I.

2013'ün Haziran ayında gerçekleşen Taksim'deki Gezi Parkı olaylarında, Ece Ayhan'ın "Aşk örgütlenmektir", "Maveraünnehir nereye dökülür", "Solgun bir halk çocuğu ayaklanmasının kalbine" dizeleriyle "Çare Drogba",

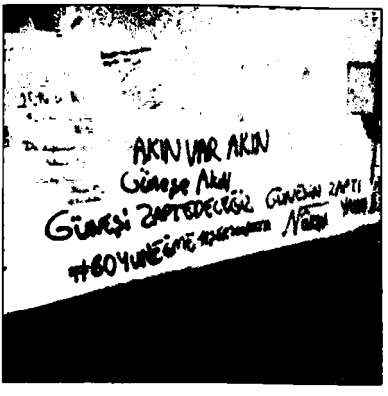

"Zeki Müren'in askerleriyiz" gibi popüler kültüre selam gönderen yazıların duvar ve afişlerden sosyal medyaya geçişi ile başlamıştır, *şiirheryerde* hareketi. Facebook ve Twitter'daki "İkinci Yeni" ve "Sokak Hareketi" adlı sayfaların desteğiyle bireysel kullanıcılar arasında da yayılan hareket, Instagram ve Tumblr gibi fotoğraf paylaşımı üzerine kurulu uygulamaların yaygınlaşmasıyla siyasal ve sosyal iletileri aktarma ve Gezi Parkı olaylarının bir imgesi olmanın yanında zaman içerisinde bambaşka işlevler de yüklenmiştir.

Başkalarının beğenisini kazanma üzerine kurulu bu ağlarda, *şiirheryerde* hareketinin büyük bir yankı uyandırması, sadece şiir paylaşımlarının yapıldığı hesapların açılmasını da beraberinde getirmiştir. Instagram uygulamasında 2015 Aralık ayı sonu itibariyle toplam otuz iki hesap bulunmakta ve bu sayfaların geneline bakıldığında binlerce takipçi ve on binlerce beğeni alan yüzlerce şiir içerikli fotoğrafın paylaşıldığı görülmektedir. Bu denemede siirsokaklari, esiirsokakta, siirsokakta.ist, siirsokaktaheryerde, siir.sokaktaa, siirsokakta_yeni, siirsokakta_8 gibi adlar taşıyan bu hesaplar arasında en fazla takipçisi olan ve en çok paylaşımda bulunan siirsokaktadir isimli kullanıcının paylaşımlarından hareketle, şiirheryerde hareketi irdelenecektir.

II.

Kullanılan metinlerin bir kısmı modern Türk şiirine damgasını vurmuş şairlerin berceste mısralarıdır. Verilmek istenen duygu ya da fikri hafızalara kazıyacak kadar dikkat çekici ve ustalık ürünü bu dizeler, birbirinden farklı şehirlerin duvarlarında yerini almıştır. Cemal Süreya, Asaf Hâlet Çelebi, Sezai Karakoç, Cahit Zarifoğlu, Necip Fazıl Kısakürek, Turgut Uyar, Nâzım

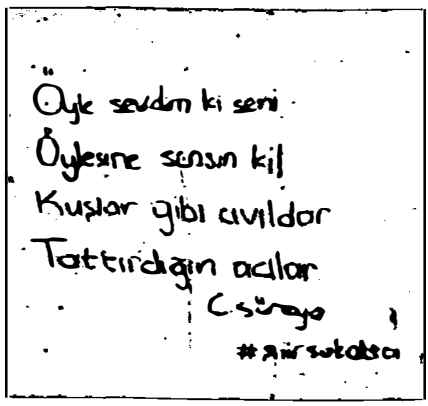
Hikmet, Özdemir Asaf gibi çok da poetik yakınlıkları olmayan şairlerin dizelerini sokaklarda buluşturan ortak unsur, tek bir dizeye sığdırılabilen anlam yoğunluğu olmalıdır. Nâzım Hikmet'in dizelerinde büyük eylemlerin, Cemal Süreya'nın dizelerinde büyük aşkların ve Turgut Uyar'ın dizelerinde büyük yalnızlıkların birkaç sözcüğe sığmasından dolayı olsa gerek, bu dizeler sokakların dar sayfaları için idealdir.

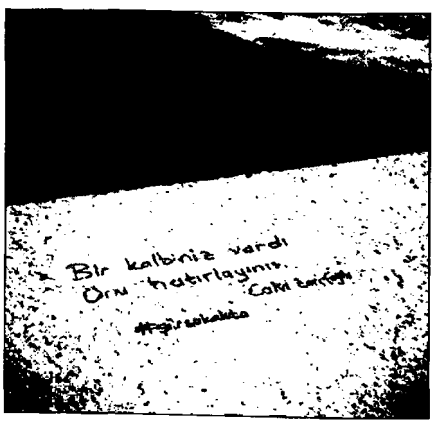

Hareketin başlangıç noktasına bakıldığında zihinsel arka plan ile estetik zeminin örtüştüğü ilk isim Nâzım Hikmet'tir. Şairin "Akın var/Güneşe akın!/Güneşi zapt edeceğiz/Güneşin zaptı yakın" ve "Yaşamak bir ağaç tek ve hür ve bir orman gibi kardeşçesine" dizeleri sokakta yer bulan dizelerin başında gelir. Bu bağlamda İsmet Özel'in "Biz bağıracağız, birileri hiç duymayacak hep aynı hikâye" dizeleriyle Hasan Hüseyin Korkmazgil'in "Yaprak döker bir yanımız, bir yanımıza bahar bahçe" dizeleri de benzer amaçlarla yeniden üretim ortamına dâhil olmuştur. Ancak Şiirsokakta etiketiyle şiirleri paylaşılan isimlerin başında gelen Nâzım Hikmet'in aşk konulu dizeleri diğer şiirlerine göre çok daha fazla paylaşılmıştır. "Sen elmayı seviyorsun diye elma da seni sevmek zorunda mı?", "Bu şehir güzelse senin yüzünden", "Sen benim sarhoşluğumsun, ne ayıldım ne ayılabildim ne ayılmak isterim" dizeleriyle Piraye'ye yazdığı mektupların kapanış cümlesi olan "Herkese selam sana hasret" ifadeleri sokaklarda yerini almıştır.

Yapılan paylaşımlar incelendiğinde sevgiliye yönelik sesleniş ve aşk izleğini barındıran dizelerin yoğunluğu dikkat çekicidir. Konu aşk olunca akla gelen ilk isimler sokaklarda da değişmemiş, Nâzım Hikmet ile birlikte dizeleri en çok paylaşılan isim Özdemir Asaf ve Cemal Süreya olmuştur. Asaf'ın "Ona âşığım çünkü o bana değil", "Seni düşünürken kitaplarla yürüyecek düşlerim", "Sana gitme demeyeceğim ama gitme lavinia", "Ölüm gibi bir şey oldu ama kimse ölmedi" dizeleriyle Süreya'nın;

"Öyle sevdim ki seni öylesine sensin ki! Kuşlar gibi cıvıldar tattırdığın acılar.", "Yataklar var konuşmak için öpüşmek için telefon kulübeleri", "Keşke yalnız bunun için sevseydim seni.", "Ki Karaköy köprüsüne yağmur yağarken bıraksalar gökyüzü kendini ikiye bölecekti çünkü iki kişiydik", "Duvarlar kuşlarla dolu, bilsen öyle yorgunum ki yalnız alnımı örtüyor uyku" dizeleri, direklerden köprü korkuluklarına, üst geçitlerden duvarlara kadar sokaklardaki pek çok boşlukta yerini almıştır.

Bu bağlamda Cahit Zarifoğlu da şiirinin gölgesi sokağa düşen isimlerdendir. "Değil mi ki kavuşmalarımız topal, ayrılıklarımız koşar adım.", "Özlemek ne uzun mesafe", "İçimiz hep bir hoşça kal ülkesi" dizeleri hasretin ve yalnızlığın ifadesi olup sokaklarda yerini almıştır. Benzer içeriğe sahip pek çok dizeyi paylaşılan sokak fotoğraflarında görmek mümkündür: Melih Cevdet Anday'ın "Uyuduk mu eşit oluruz, ne tutku, ne gurur, ne umut", Turgut Uyar'ın "Bir bozuk saattir yüreğim hep sende durur.", Lale Müldür'ün "Ona kötü bir şey olsun istedim, bana âşık olsun istedim", İlhan Berk'in "O kadar içten gülüyordun ki, içini kıskandım, içini kıskandım, gülüşünden öpüyorum" ve "Sana içimi döksem, beraber toplar mıyız?", Asaf Hâlet Çelebi'nin "İbrahim gönlümü put sanıp da kıran kim", Orhan Veli'nin "Öyle bir zamanda gel ki vazgeçmek mümkün olmasın", Sezai Karakoç'un "Ve güldün, rengârenk yağmurlar yağdı", Ah Muhsin Ünlü'nün "Ne ikna edici bir intihar girişimidir şimdi seninle göz göze olmak", Haydar Ergülen'in "Mırıldandığım her şeysin sesinden öpüyorum", Didem Madak'ın "Seni sevince kıpırdayan her şiiri kahverengi bir çaydanlıkta saklıyorum" ve Ümit Yaşar Oğuzcan'ın "O bana baktı, ben ona baktım, o güldü, ben güldüm, o gitti ben kaldım" dizeleri paylaşılan fotoğraflarda yer alan parçalardandır.

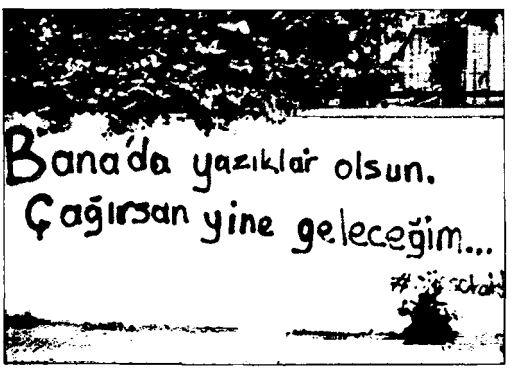

Kitaptan sokağa, sokaktan da ekrana geçerken dizeler de yeni işlevleri yüklenmiştir. Artık bütün değil yeniden parça güzelliğine dönülmüş, aktaranın problemine göre cımbızla seçilmiş dizeler, elektronik kültürlenme ortamında ulaşılabilir, daha çok tanınan, bilinen ve tüketilebilen bir kültür nesnesi hâlini almıştır. Garip şiirini "Omo", İkinci Yeni şairlerini "ceset" kodlamalarıyla öğrenen kuşaklar, dizelerle sonunda karşılaşmışlarsa da şiire estetik haz alma ve iyi bir okur olma amacının çok uzağında bir amaç yüklemişlerdir. Dizeler, bu ortamda mesaj işleviyle sınırlandırılmış gibidir. Her fotoğraf binlerce yorum almakta ve her yorumda takipçiler, kendi mesaj alıcısının kullanıcı adını yazmakta-

dır. Bu durum dizelerin üçüncü bir üretim sürecine katıldığını bize gösterir. Metnin asıl sahibi şairin duygu ve düşünceleri, önce sokaklara yazan insanlar tarafından değiştirilip dönüştürülmüş ardından da fotoğrafı beğenip arkadaşlarını fotoğraf altı yorumlara etiketleyen kişilerce bir anlam kazandırılmıştır.

III.

Hareketin başlangıç noktası her ne kadar başkaldırıya dayansa da ilerleyen zamanla aşkın hâlleri; isyankâr, davetkâr ve hasret dolu bir üslupla anlatılagelmiş ve bu paylaşımlar yetmişli yıllardan kalan bir alışkanlığı diriltmiştir: Kamyon arkası yazıları. Uzun yol şoförlerinin dağ manzaralarının arasına ya da bir çift güzel gözün üzerine yazdırdığı hafif arabesk, hafif hamasi deyişler, sosyal medyada yeniden canlanarak teknolojinin bütün nimetlerinin kullanımıyla resim ya da fotoğrafla iç içe paylaşılmıştır. Sokakların anonim metin üreticilerine ait bu bağlamdaki paylaşımlarda farklı duyguların aktarıldığı görülmektedir: "Korktuğum ol, başıma gel.", "Yolun açık olsun, en çok bana dönen tarafı.", "Önüne bakmasan diyorum, çarpışsak artık.", "Sevgilim Mecnun olmana gerek yok, bin dolmuşa gel!", "Ayakkabılarını kapının önünde görmek istiyorum", "Bana kalırsa, bana kal.", "Sana tuzlu kahve içireceğim.", "Benimle yaşlansana kitap okur, çay demler şiir yazarım sana.", "Bir gün belki seninle aynı evin elektrik faturasına "oha lan" deriz." ve "Bir şehir ol, mesela Ankara gibi. De ki sokaklarım denize çıkana kadar seveceğim seni." cümleleriyle ortak bir geleceği paylaşma hayaliyle kesişen sevgiliye aşkı ilan etme hâli; "İnanıyorum sen de üzülmüşsündür ama benim şu ciğer komple gitti.", "Sonra geçmiyor, alışıyorsun.", "Sevmiştim sevdanın çok ötesinde.", "Bana kimse sen gibi sarılmadı.", "Günaydın, günaydın diyemediğim", "Bir rüyaydın kalbimde, uyandım bittin.", "Yan yana ayrı yazılır, biz hep sımsıkıydık.", "Aşktın sen gidişinden bildim seni.", "Sen onlar gibi değildin, anlar gibiydin.", "Önce hak iddia ederdi, sonra çekip giderdi.", "Bana da yazıklar olsun. Çağırsan yine geleceğim.", "İlk göz ağrımdın. Be ne çok ağrıdın." cümlelerinde ayrılığın ardından sıralanan aşk acısıyla harmanlanmıştır. Sevgilinin alıcı konumunda olduğu bu paylaşımların bazılarındaysa "kavuşmasına rağmen aşk

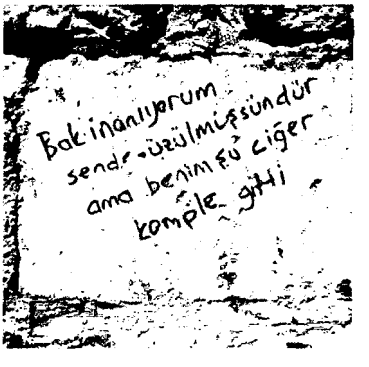

olan" birlikteliklerin sağladığı büyük heyecanlar ve umutlar sıralanır: "Hazır mısın? Aynı anda söveceğiz mesafelere.", "Bak güneşe batıyor işte, bir gün daha yakınız.", "Mesela gülüşlerin cennetin fragmanı gibi.", "Hiçbir şeye yaramam, ama yine de seni severim", "O kadar güzel güldün ki sevmeden geçemedim.", "Bana yüzünü dönme, gece oluyor sanıyorum.", "Kirpiklerin diyorum rasgele dizilmiş olamaz." ve "İstediğin kadar uzağa git, hep aynı gökyüzünü paylaşacağız." cümlelerinde olduğu gibi...

Bütün bu paylaşımların ortak noktası, dilin heyecana dayalı işleviyle harekete geçirme işlevinin kullanılarak duyguların aktarılmasıdır. Bu noktada sözcük seçiminde günlük dilin sınırlarına çıkılmaması ve anlam sapmalarıyla cümlelerin olağan dışı kullanımı da dikkat çekicidir. Üçüncü kuşak anonim metin üreticileri, cinaslardan, mecazlardan ve ses tekrarlarından faydalanarak anlatımlarını ezberlenebilir bir forma dönüştürmüşse de genel tavırda görülen senli benli söyleyiş, metinleri sanatsal bir anlatımdan çok söz oyununa yaklaştırmıştır.

Sevgiliye hitaben yazılmış deyişlerin şiirle kesişim noktalarından biri de sevgiliyi şiire benzetme eğilimidir. "Sen her nerdeysen kimine göre şehir, kimine göre şiir.", "Şimdi şiir bence senin yüzündür", "Evleniriz belki bir gün, çocuklarımız olur, bana benzer şair olur, sana benzer şiir olur.", "Sana şiir yazmak ne haddime varlığın şiir zaten." deyişlerinde şiirle sevgili arasında bir bağ kurulmuştur. Bu durum bir bakıma şiire verilen değerin göstergesi olmaktadır. Sokaklara sığmayan duyguların muhatabı şiire benzetilmesi, şiirin bu kültür ortamında yüce bir yapı olarak algılandığını göstermektedir.

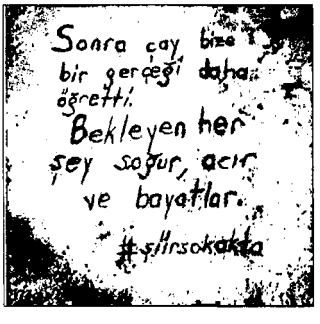
Sevgiliye hitaben yazılmış bu iletilerin örneklerini çoğaltmak mümkündür. Paylaşımlarda farklı duygular yansısa da mizahi bir üslubun benimsendiği ve günlük dile ait işlevlerin ötesine pek de çıkılmadığı görülmektedir. Duygular, farklı anlamsal rollere bürünmeyen sözcüklerin ağızdan çıktığı gibi yazılmasıyla somutlaşmıştır sokaklarda. Ve bu durum şiir dilinden hayli uzakta bir dil kullanımı olduğunun açık bir kanıtıdır.

IV.

Anonim metin üreticilerinden bazılarıysa "hayatın sillesini yemiş, feleğin çemberinden geçmiş", tecrübelerini paylaşacak olgunluğa erişmiştir. Ve bu üreticiler, sonunda fotoğraf aracılığıyla aforizmalarını da sosyal medyaya taşımışlardır. Bu aforizmaların bazıları hayata dair engin tecrübelerin

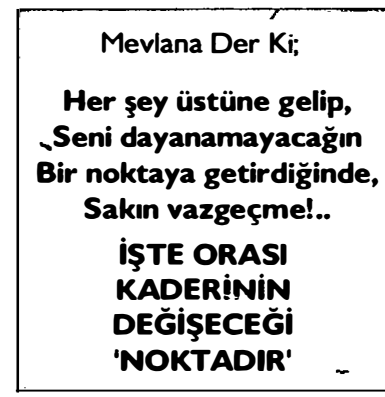
sıralanmasıyla bazıları da aşk yolunda ehlileşmiş (!) kişilerin yaşantılarının aktarılmasıyla karşımıza çıkar. "Her ömrün bir eylülü vardır.", "Menfaat caddesinde başlayan dostluk çile yokuşunda son bulur.", "Bir kalbiniz vardı, onu hatırlayınız.", "Düşünün lan kafanız acımaz", "Âşık olma, aşk ol!", "Mağlubiyettir aşk bir selamına yenilirsin.", "Ben zaten siyahım sen neyi karalıyorsun.", "Özlemin azı çoğu olmaz ağırdır işte.", "Korkuyoruz. Düşünmekten ve sevmekten korkuyoruz. İnsan olmaktan korkuyoruz.", "Sevilmek için yalvarıyoruz çağa bak!", "Aşk tatlı da insanlar berbat.", "Elinden geliyorsa kimseyi üzme bırak, onlar seni üzsün acı geçer ama pişmanlık hep kalır.", "Güzelleş be oğlum şimdilik ölümüne kadar hayattasın.", "İnsan kendini korumaktan yorgun.", "Aşkın iki hâli vardır ya yâr olur ya da yara.", "Bazen yanlış olur ama yine de güzel olur." cümleleriyle derin tahlillere çok da müsait olmayan deyişler sıralanmıştır. Aforizmalardaki temalara bakıldığında aşkı ve hayatı anlayıp anlamlandırmaya yönelik çabalar görülmekte, duygu ve düşünceler bir ders niteliğinde kamuya sunulmaktadır. Bu noktada isyankâr bir tavrın da izleri kimi paylaşımlarda kendini göstermektedir: "Kırılan bütün kalplerin hesabını tutacağız.", "Ayazınla beni tehdit etme Ankara. Hayallerimi yaksam ağustosu yaşarsın." gibi kimi paylaşımlardaki başkaldırı, "Balık olsam vapur çarpar.", "Kimi sevdiysem kısmeti açıldı.", "Yaşımı sorma bana yaşamadım ki.", "Bu kafa artık kaldırmıyor." gibi paylaşımlarda anonim üreticilere ait ağır yaşanmışlıkların izleriyle harmanlanmıştır.

Bütün bu paylaşımların genelinde tekrar eden bazı izleklerin varlığı dikkat çekmektedir. Deniz, mavi, Ankara, yağmur, mektup gibi pek çok imge sokak paylaşımlarında görülmekle birlikte bu imgelemin en baskın ögesi çaydır. Çay, sözlük anlamının ötesinde dertlerin yoldaşı, sevginin haykırıldığı anların tanığı, vazgeçilmez sohbet içeceğidir. İnsani ilişkiler ve insan yapısı çayla özdeşleştirilir ve çayın soğuması, iki insan arasındaki mesafeyi; demin kaçması da yıpranan ilişkiyi işaret etmektedir: "Ben çayı güzel demledim, demi kaçınca gelen sendin.", "Türkü dinlemeyen, şiir sevmeyen, kitap okumayan çay içmeyen birine gönül vermeyiniz.", "Sonra çay bize bir gerçeği daha öğretti, bekleyen her şey soğur, acır ve bayatlar.", "Çay varsa içeriz", "Oldu oldu olmadı çay içeriz.", "Şimdi sana çay alsam onu da soğutursun.", "Çay bardağına bırakılan dudak payı kadar bile uzak kalamam gözlerine." gibi deyişlerde çaya yüklenilen işlevler doğrudan aktarılmıştır.

V.

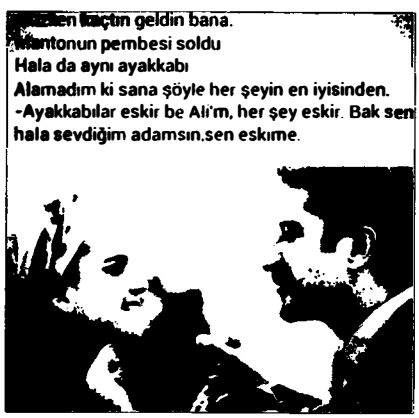
Şiir sokakta hareketinin elektronik ortama taşınmasıyla birlikte paylaşımlarda görülen en büyük farklılık dinî konulara ilişkin fotoğrafların da isyan ve aşk konularıyla iç içe sunulmasıdır. Ayetlerden hadislere, kıssalardan tasavvuf ehillerine pek çok kaynaktan parçalar yayımlanmıştır. Bunların sunuşları, sokak fotoğraflarıyla değil bilgisayar ortamında oluşturulan kompozisyonlarla verilmiştir. Bakara Suresindeki "Allah kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemez" ayeti, "Allah sevdiği kulunun kalbini, sevdiğini kulunun kalbiyle birleştirirmiş.", "Ne yaparsan yap, onun karşılığını göreceksin.", "İki nimet var ki insanların çoğu onun kıymetini bilmezler; vücut sağlığı, vicdan rahatlığı." hadisleri, elektronik ortamda birçok kez paylaşılmıştır. Bu bağlamda en popüler deyişler ise Hz. Mevlânâ'ya aittir. Mevlânâ'ya atfedilen "Yürek yanmadıkça göz yaşarmaz", "Gönül almayı bilmeyene ömür emanet edilmez", "Edebin en önemli ölçüsü, başkalarının senden rahatsız olmamasıdır.", "Bilmiş ol ki, kötü ahlaklı güzel para etmez." gibi ifadeler de benzer biçimde takipçilere sunulmuştur.

Paylaşımlarda dua içerikli metinler de yer almaktadır. "Allah karşımıza "iyi ki hayatımdasın" diyeceğimiz insanlar çıkarsın.", "Sayısız kapın var hayırlısını aç Allah'ım", "Allah'ım bize 'inşallah olur' diye dua edip hayalini kurduğumuz her şeyin 'çok şükür oldu' sevincini yaşat" gibi dualara binlerce takipçinin aminleri eşlik eder.

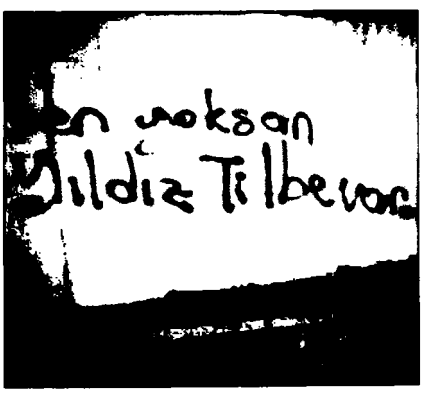
VI.

Paylaşım ortamının doğal bir sonucu olarak hareket, popüler kültürle iç içe geçmiş; bazen bir televizyon dizisi ya da sinema filmi repliği bazen de popüler bir şarkının sözleri önce sokaklara sonra ekranlara yansımıştır. Bunun etkisiyle birtakım dizi, film ve şarkıcılar ön plana çıkarak sosyal medya fenomenine dönüşmüştür. Poyraz Karayel, Kuzey Güney, Suskunlar, Leyla ile Mecnun ve Behzat Ç. gibi dizilerle

Uzun Hikâye, Ah Güzel İstanbul, Çöpçüler Kralı gibi filmlerden replikler film sahnelerinin üzerine yazılarak şiir sokakta etiketiyle paylaşılmıştır. Bu durum şiirle repliğin sosyal medyada iç içe geçtiğini gösterir. Mustafa Kutlu'nun *Uzun Hikâye* adlı eserinden aynı adla uyarlanan filmden alınan bir karenin üzerine aşkın yoklukla sınanamayacağını ifade eden şu replik yapıştırılmıştır: "Kızken kaçtın geldin bana. Mantonun pembesi soldu, hâlâ da aynı ayakkabı. Alamadım ki sana her şeyin en iyisinden. / Ayakkabılar eskir be Ali'm, her şey eskir. Bak sen hâlâ sevdiğim adamsın, sen eskime." Bu paylaşımın altına yazılan yorumlarda insanlar sevdiklerinin adlarını yazarak – uygulama diliyle etiketleyerek – mesajı doğrudan doğruya üçüncü bir alıcıya ulaştırmaktadır. Bu kanaldan elektronik kültür ortamı üreticilerinin mesaj ilettikleri bir diğer paylaşım Behzat Ç.'den alınmış bir repliğin yer aldığı fotoğraftandır: "Seni seven kadına sahip çık. Üzme onu. Ulan o kadar erkeği elemiş sana gelmiş. Adam gibi sev işte."

İkili ilişkilerde muhatabına derdini anlatma işi, bu paylaşımlarla birlikte artık hayli kolaylaşmıştır. Uzun uzun anlatmak istenen duygu ve düşünceler, paylaşılan bu fotoğrafların altına kişi adının yazılmasıyla gerçekleşmeye başlamıştır. Bu bağlamda dizi ve filmlerin karakterlerinden ilham alınarak yazılmış duvar yazıları da görülmektedir: "Ben seni Ramiz Dayının Selma'yı sevdiği gibi sevdim, sessiz ama derinden." paylaşımında Ezel adlı televizyon dizisinde Tuncel Kurtiz tarafından canlandırılan Ramiz dayının aşkına gönderme vardır. Bu durum kurmaca ile gerçeğin nasıl da iç içe geçtiğinin en açık göstergelerindendir.

Pek çok şarkı ve türkünün güftesinden de alıntılar sokaktan ekrana düşmüştür. Neşet Ertaş, Barış Manço, Feridun Düzağaç, Âşık Veysel gibi müziğin farklı türlerinde üretmiş isimlerin parçalarından seçilen cümleler, sokaklarda paylaşılmıştır. Bu paylaşımların ortak noktası da tabii ki aşktır. Neşet Ertaş'ın "Gönlüm hep seni arıyor, neredesin sen" dizesiyle Feridun Düzağaç'ın "Belki güneş bir gün ikimiz için doğar" sözleri aynı potada buluşmuştur. Müzisyenler arasında bir isimse adeta bir sosyal medya fenomenine dönüşmüştür: Yıldız Tilbe. Popüler müzik sanatçılarından Yıldız Tilbe, bu üretim ortamında doğallığın, boş vermişliğin ve efkârlı aşkın "nefes alan" hâlidir ve artık "Çare Yıldız Tilbe"dir. En çok beğeni alan paylaşımlardan olan Tilbe'nin şarkı sözlerindeki aşkın çarpıcı yorumu da diğer paylaşımlarla para-

lellik taşır: "Sen de sev ama sevilme", "Hadi çat kapı gel", "Ne var ne yoksun", Zaten aşklar hep yalan dolan" gibi... Tilbe'nin günden güne artan popülerliği Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olmasına ilişkin yapılan mizahi paylaşımları da beraber getirmiş; farklı hesaplardan seçim pusulasına yapıştırılan Yıldız Tilbe fotoğrafları paylaşılmıştır.

VII.

İki binli yıllarda bilgisayarı da aşarak cep telefonları üzerine inşa edilen kültürlenme ortamı, pek çok değer ve nesneyi kavramsal bakımdan değiştirip dönüştürdüğü gibi şiir de yeni bir işleve bürünerek yeni bir anlam kazanmıştır. Şairin dil estetiğiyle ürettiği ve özgün bir üslupla sunduğu şiirin, Türk edebiyatındaki macerasındaki en büyük kırılmalardan olan göz için mi kulak için mi kafiye tartışmasından yeni bir edebiyatın doğduğu düşünüldüğünde bugün şiir başlığı altında yapılan paylaşımlarla gelinen nokta, estetik değerlerle birlikte şiir algısındaki büyük değişimin de en büyük göstergesidir.

Şiirin yeni bir üretim ortamı içerisinde gösterdiği dönüşümün en büyük özelliği, yaşayan bir sokağın duvarlarından, direklerinden, banklarından fotoğraf aracılığıyla internet ortamına dâhil olmasıyla birlikte ortaya çıkan görsellik işlevidir. Bu durum, telefonlardaki fotoğraf uygulamalarında yer alan efekt verme özelliğiyle daha da vurgulanmış; şiir adına yapılan paylaşımlarla canlı mekânlar şiirin yeniden üretim sürecine tanıklık etmişlerdir.

Şiirin sokağa çıkmasıyla birlikte postmodern dünyanın tüketim kuşağı için yeni bir malzeme de doğmuştur. "Şair burada ne demek istemiştir?" sorusuna verilen cevaplarla anlaşılmaya çalışılan şairin, en açık ve vurucu dizelerinin günlük hayatın içerisinde yer almasıyla birlikte şair ve okur arasındaki perde aralanmış; okul müfredatlardan kaynaklanan edebiyat tarihiyle iç içe geçmiş metin algısı tamamen kırılmıştır. Artık şiir, hayatın içerisinde, şairden ziyade okurun kaleminde hatta telefon klavyesindedir. Bu değişim hemen kendi ortamını yaratmış, Türk edebiyatının önemli kalemlerinin yanı başında şairlik yaptığını iddia etmese de deyişlerini sıralayan anonim üreticileri özne olarak üretim ortamına dâhil etmiştir.

Şiir üretim ortamının elektronik ortamına taşınması etkisini pek çok yönden göstermiş; sokaklara yansıyan dizeler e-kitap formunda okura sunulmuş, cep telefonu uygulamalarıyla sokağın dizeleri çevrimdışı kullanıma uygun bir forma dönüştürülmüştür. Ve bu ortam öyle büyümüştür ki kendi şairlerini bile çıkarmıştır. Basılı kitaplarının reklamlarını elektronik ortamlardan yaparak şiir okuyan kitleyi hedefleyen şiir üreticilerinin eserleri, "kitap satılan her yerden" ulaşılabilmesi ve kuruşlu fiyatlarıyla tam bir tüketim nesnesi hâline dönüşmüştür.

Şiirin kadim malzemesi aşk, elektronik kültürlenme ortamında üretilen metinlerin de başlıca yer verdiği konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak paylaşımların minimalliğe, görselliğe ve vurucu/iddialı söyleme odaklanmasıyla gerek tanıdık kalemlerin dizelerinde gerekse anonim şairlerin parçalarında şiir, bilindik işlevinden uzaklaşmıştır. Şiirin malzemesi artık sanat dili değil, günlük dildir. Bütün bir şiirin yerine en vurucu dizenin alınıp paylaşılması hareketin doğasıyla ve olanaklarıyla ilişkilendirilebilir olsa da metnin anlam evreninde eksiklik ya da fazlalıkların ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur.

Şiir adına yapılan bu karnavalımsı paylaşımların nedeni irdelendiğinde tüketim çağı ve postmodern dünyanın sınır ve ölçüt tanımaz yapısıyla karşılaşılması ne kadar olağansa sonuçlar düşünüldüğünde de elektronik kültür ortamında şiirin günlük bir metaa dönüştüğü söylemek gayet normaldir. Fakat bütün bu kavramsal sapmalar, şiirin var olan anlamını daraltmayacak aksine genişletecek ve böylelikle yazınsal ve popüler koldan ilerleyen şiir üretimi sürmeye devam edecektir.

KAYNAKLAR

ÖZGÜL, M.K. (1997). *Resmin Gölgesi Şiire Düştü.* İstanbul: YKY.

YALÇIN ÇELİK, S.D. (2007). *"1980 Sonrası Popüler Kültür Ortamında Türk Şiiri"*. Türk Edebiyatı Tarihi IV, İstanbul: 2007.

www.instagram.com/siirsokaktadir

https://eksisozluk.com/siir-sokakta--4251586

Karl Kempton

İngilizceden Çeviren: Manolya Gürocak

GÖRSEL ŞİİRİN İLK ÖRNEKLERİ VE GÜNÜMÜZE ULAŞAN GELENEKLERİNE GENEL BAKIŞ[1]

Bu metnin ifade edilme maksadı, görsel şiiri yeni bir izleyici kitlesine tanıtmak. Bu minvalde, aşağıdaki değerlendirme, görsel şiir adı verilen çağdaş anlatıma öncülük eden tarihsel akımlara hiç maruz kalmamış yahut çok az maruz kalmış bireyler için yazılmıştır. Bir sanat türünde uzmanlaşmak için onun tarihini öğrenmek sağduyulu bir eylemdir, o sanatın geçmişini bilmeyen kişi tekerrüre mahkûmdur.

Aşağıdaki tanım, otuz yılı aşkın bir süre görsel şiirin öncüleriyle yaptığımız fikir alışverişinin bir sonucudur. Kabaca söylemek gerekirse, görsel şiir, bilinçli olarak görülmek üzere tasarlanıp oluşturulan şiirdir.

Çağdaş görsel şiir genellikle bir araya getirilmiş ve/veya ayrılmış dil malzemesi ile oluşturulur. Dilin bu malzemesi kelime, metin, not, kod, petroglif (eski taş yazısı), harf veya fonik (sesle ilgili) karakter, tip, şifre, parola, sembol, resimyazı, hiyeroglif, cümle, rakam, ritim, ikonografi (görüntü yazı), dil bilgisi, küme, vuruş, ideogram (kavram yazı), logogram (kelime ifade eden işaret), aksan, yoğunluk, şablon, diyagram, çizgi, renk ve ölçüyü içerir.

Minimalist şair, yeni ve serbest parçalar ve/veya sesle ilgili modeller, kümeler, yoğunluklar ve/veya metinler yaratmak için parçalanmış dil materyalleri ile şiirini oluşturur. Genel olarak, bugünün minimalist görsel şairi Kuzeybatı Avrupa, Brezilya ve Japonya'da 1951 yılı civarında başlayan savaş sonrası somut şiir geleneğini sürdürmekte. Bu gelenek ABD'nin Kuzey Doğusunda başka şairler tarafından daha sonra takip edildi.

İdeal olarak görsel şair serbest bırakılmış bu parçalarla eserini yaratır ve genel olarak bunları bir veya daha fazla sanat biçiminde birleştirir ve iç içe eritir. Böyle yaparak; sanat formlarının sınırlarını aşarak; görsel şair multimedya veya bulanık sınır veya intermedya gibi sahalarda kısıtsız ufuklarda şiirini yaratır.

Çağdaş görsel şiir, çeşitli yirminci yüzyıl avangart hareketleri tarafından yeniden icat edilen bir biçimdir ve soyut, sürrealist, minimalist, fotoğraf gerçekçiliğini yakalamaya çalışan sanat ve fotoğrafçılıktan etkilenmiştir.

Bu; 1900'ler öncesi bin yıllık dönemden devreden akrostiş, anagram (çevrik sözcük), renklendirilmiş veya ışıklandırılmış metinler, amblemler, labirentler, modeller ve görsel şiirin ilk atası/örneği olan kaya sanatından evrilen şekilli şiir gibi türlerin çağdaş bir ifadesidir.

Kaya sanatının (RockArt- taş resim) imgelerle ilişkili; birbirine komşu yahut iç içe örülü sembolik sunumu 75.000 sene öncesinde Güney Afrika'daki Blombos Mağarası'nda tespit edildi.

Blombos Mağarası'ndaki bazı eserler taşınabilir durumdaydı. Muhtemelen bunlar çok uzun süre benimsenen tılsım ve muska geleneğinin bir parçası idi. Daha yakın zamanlarda bu kayaların üstüne ilahiler, dualar ve mantralar yazılmış veya oyulmuştu ki bu aslında onların sözlü olarak da defalarca söylenmiş olduğuna işaret eder. Modern insanoğlu bu esnada Bharat'ta (Hindistan) idi.

Taşınabilir oyulmuş ve boyanmış işlerin neredeyse tamamı kaybedildikten sonra boyalı objelerin 150.000 yıl evvel kullanımına yine Güney Afrika'da rastlandı. Girit'teki çeşitli farklı noktalarda bulunan aletlerle ilgili son bulgu 175.000 yıl veya daha öncesine aitti ve bunlar modern insan türünün sembolleri kullanma tarihini daha da eskilere götüren bulgulardı. Modern insan türü (şu an bilinen) Sahara'nın güneyinde yaklaşık 110.000 yıl öncesine kadar varlığını sürdürdü. Modern öncesi insan atalarımız denizden gelmeydiler ve sahilde ikamet etmekteydiler. Bharat'ta da 700.000 yıl öncesine ait taş sanatına ait kadehçikler mevcut.

Daha sonrası için yazının icadına ilişkin doğal yaşamdan türeyen model ve biçimleri aydınlatan farklı söylentiler var.

Çin: 1) Kaplumbağa kabukları ateşe atılır, oluşan çizgi ve çatlaklar kehanet gibi okunurdu- (ki bunun ideogram'ın ortaya çıkacağına işaret ettiği düşünülebilir; 2) Yıldız kümelerine (Bilhassa kamerî burçlar kuşağına), kaplumbağanın sırtındaki işaretler ve kuş izlerine baktıktan sonra, Ts'ang-chieh ilk ideogramları icat etti.

Bharat: 1) İsmi imge demek olan Tanrıça Samjna, ilk alfabeyi, piktogramı (resimçizit), mandalayı (büyülü daire) ve diğer büyülü işaretleri icat etti; 2)

Yaşam ve ölüm tanrıçası Kali, Sanskrit dilini insan kafatasındaki çatlaklardan icat etti. Genellikle her biri kendi harfini taşıyan 56 kuru kafadan oluşan bir gerdanlık giyerken betimlenir. 3) "Vac" kelime veya bilgi değiş tokuşu demektir. Bütün iletişimin anası odur ve böylece onu seven herkese idrak ve zekâ bağışlar. Vedaların anasıdır. Vac, diğer bir biçimde Saraswati'dir. Vac kelimedir, "OM" kelimesi... Bu münasebetle O, yaratımın tecellisi ve yaratımı elinde bulundurandır.

Bunlar bir yana- Muazzam ve kocaman bir kayıp uygarlık, Saraswati-İndus medeniyeti yavaş yavaş yeniden toparlanıyor. Bombay'ın güneyinden Kuzey Afganistan'a kadar genişliyor. Doğu sınırları belirsizliğini sürdürüyor. En tanınmış iki şehri Harappa ve Mohenjodaro 5100 yıl öncesinden bu yana mevcut. Yaklaşık 3500 pişmiş toprak mührü Harappa'da, Mohenjodaro'da, İndus Vadisi'ndeki daha küçük çeşitli şehirlerde ve Arap Denizinin öte yakasındaki Batı Asya'da MÖ 3100 ve 1900 tarihli olarak bulundu. Mühürler, şimdiye dek tümüyle deşifre edilmiş görsel el yazısı harflerinden oluşmakta. Bu uygarlığın daha derin katmanları Harappa ve Mohenjodaro'dan en az 3000 yıl daha eski ve Vinca kültürü ile çağdaş olduğu öngörülmekte. Herhangi bir Aryan istilası söz konusu değil. Yok olma sebebi Himalayaların tektonik olarak yükselmesiyle nehir yatağının batıya Ganj'a doğru çevrilmesiydi.

Sümer: 1) Cennetin kâtibesi Tanrıça Nidaba, kil tabletleri ve yazıyı icat etti. 2) Tanrıça Belit Sheri yaşam ağacının yapraklarına ölülerin amellerini yazan bir kâtibeydi.

Mısır: 1) Tanrıça Sef Chet, Belit Sheri ile aynı rolü oynadı ve yazının tanrıçasıydı. 2) Kocası Toth, turna kafalı (Tanrıçalar için mukaddes bir kuş), yazının yanı sıra takvimin de icadıyla tanınıp bilindi.

Eski Avrupa: En eski el yazısı izleri veya ilkyazı sembolleri anaerkil Vinca kültürüyle ilişkilendirilmiştir. M.Ö. dördüncü yüzyılın ortalarında en erken kaydedilen girişimler ve bulgular Tanrıçaların dinsel heykel ve seramik imgeleriyle bağlantılıdır. Bu ilk yazı sembolleri, zamanla biçimli çizgilere evrilen doğadan kopyalanmış şekillerden türemiş olabilir. Kuşların ayak izi şekli kullanılan sembollerden biriydi. Marija Gimbutas ve Milton McChesney, kaya sanatına dair elde edilen arkeolojik bulgularda Avrupa'nın geç tarihöncesi döneminde ve sonrasında ürettiği sanat ve edebiyat kayıtlarında karşımıza çıkan sembollerin, kodların, modellerin ve imgelerin ilk örneklerini bulduklarını düşündüler. Anaerkil Eski Avrupa sembolik sisteminden kalma son derece eski geleneklerin sürmekte olduğunu iddia ettiler. Bu araştırmaya devam eden diğer kimseler, bu ilkyazı örneğini yahut yazım sembol setini tanımlamak için "Danube (Tuna Nehri) El yazısı" terimini kullandılar, takriben MÖ 5000. 17 Şubat 2010 tarihli bilimsel son bir

makalenin, kaya sanatında sembolik kullanımın eski ve yaygın olduğunu, belirti ve bulgularla desteklediği görülüyor.

Yunanistan: 1) "Üç Kader Tanrıçası" geçmişin, şimdinin ve geleceğin üç yaprağına insanın kaderini yazdı; 2) Hermes, turna kuşunun (Tanrıçaların kutsal kuşu) uçuşunu gördükten sonra Yunan Alfabesinin icat edilmesiyle ilgili anılır oldu.

Kuzey Avrupa: 1) Runik el yazısı, ağacın ince dallarına baktıktan sonra Wotan tarafından icat edildi. (Büyük Ydgdrasill, hayat ağacı, Wotan tarafından İskandinavya'da "üç Norns" olarak bilinen ve ağacın altında adaleti yöneten "Üçlü Tanrıça"dan devralındı.); 2) Druidlerin ağaç alfabesi bir takvimdi, geleceği söyleyen bir icat, pi sayısı temel alınmış matematik sistemi (22/7, harflerin ünlü harflere oranı) ve daha fazlası. (Keltçe terim *rune* pek çok manaya geliyor- şiir, şiirin bir kısmı, tılsım şiir, büyü, cazibe, muska ve şarkı. Bugün, mitoloji, kozmoloji, takvim veya gün ve yıl hesabı, astronomi, geometri, ölçü sistemleri, alfabe vs. diye anılan her şey birbiriyle iç içe geçmiş vaziyette ve şiirsel, sembolik sistemin bir parçası; muhtemelen izleri yontma taş devrine kadar takip edilebilir.

Meksika Vadisi (Maya bölgesinin kuzeyi): Quetzalcoatl rasyonel tasarımın ve amacın koruyucusu, yazıyı ve takvimi icat etti. Kendisi ayrıca aklın ve öz-yansıtmanın (self-reflection) da tanrısı olarak bilinir.

El yazıları, çeşitli diziliş, şablon ve karmaşık sembollerden minimal soyut sembol ve işaretlere yahut alfabeyi oluşturan işaretlere ve/ veya ideogram ve hiyerogliflere dönüştü. Sanatsal eğilimleri fırça darbeleriyle güzel geniş bir çeşitliliği olan kaligrafi biçim ve stillerini böylece biçimlendirdi, uzatıp genişletti ve standart hâle getirdi. Çinliler ve Japonlar gibi bazı kültürler, yüzlerce stil ve biçime hayat verdi. Diğerleri pek az katkıda bulundu. Üstelik dünya çapında bu karakterlerin kökeni bulunan en erken piktografa (resimçizit) ve petroglife, taş sanatına tekabül ediyor. Kuşkusuz, bunlar portatif olarak taşınabilir, giyilebilir eşyalardı ve belki de resim ve dövme olarak da vücutta taşındı.

Biçim ve şablonlar daha sonra seramiklere transfer oldu. Muhtemelen kaydedilen en eski çömlek (MÖ 18000) Çin'de yakın zamanda ortaya çıkarıldı. Çin'in bulunduğu alan; Japonya'nın "Jamon" kültürünün (Okyanusların yükselerek Japon denizini meydana getirmesinden önce) ve Sibirya fırınlanmış çömleğinin ortaya çıktığı yer olduğu varsayılıyor. Çok sonraları Vinca kültürü yukarıdaki teknolojiyi kullanarak çömleğin fırınlanma sıcaklığını 1000 °F'ye çıkardı. Bu gelişme, cevherlerin eritilebilmesine ilk kez imkân tanıdı. Metalurjinin (malzeme bilimi) tarihi kâğıdın ilk kez Çin'de gelişimini ve yayılımını kapsayacak kadar geniş bir tarih. MS 741 civarında İslam kültürü de kâğıdın sırlarını öğrendi ve bu sayede Kaligrafi sanatını

ortaya koydu ve sonunda kâğıt 13. yüzyılda Avrupa'ya da taşındı. Avrupa matbaası sayesinde metalin kâğıtla öpüşmesi de bu tartışmayla oldukça ilintili. Kitap yapımının kısıtlı bir erişimden kitlelere ulaşımındaki değişim, okuryazar sayısını çoğalttı ve el yazması eserlerin ve kaligrafinin önemini azalttı. Zamanla kitaplardaki imgeler, harita yahut diğer görseller veya gerekli olmayan çizimler olarak sınıflandırılıncaya kadar azaltıldı. Böylece kitaplarda alışkın olduğumuz baştan aşağı yazıyla dolu sayfa düzeni gelişti. Avrupa'da kaligrafi, pek az insan için süregiden özelleşmiş bir sanat dalı hâline geldi ve bütünüyle dekoratif bir yan ürün olarak ilk var oluş amacından saptı. Âlimler, kütüphaneciler ve antikacılar haricinde imge ve metinin iç içe örülü ve bütüne tamamlanmış olduğu el yazması eserler unutuldu. Bu tarz bir tarihsel anlatının içinden bir kelimenin doğrusal sunumdan nerede ve nasıl özgürleştiği keşfedilebilir. Orta Doğu ve Asya'da ve Avrupa'nın doğusunda bulunan çeşitli kaligrafilerde kelimenin veya ideogramın özgür olması olağandışı değildi.

İngilizce görsel şiir yazanlar William Blake'i ve biçimlenmiş şiir yazan Lewis Carrol'u görsel şiirin öncüleri olarak gösterir. Serbest vezin sözsel şairler arasında güç kazanırken somut şiir hareketini, görsel şiirin tek önemli biçimi olarak görenlerin pek çoğu Mallarmé'yi görsel şiirin asıl mucidi olarak kabul ediyor. Mallarmé'nin "Un coup de dés" (Zarla asla dönmeyecek şans) şiirini modern görsel şiirin ilk örneği kabul ediyorlar. Gelişim sürecinde kaligramın yaratıcısı Guillaume Apollinaire'i onun veliahtı sayıyorlar. Mallarmé'yi dışarıda bırakırsak, Apollinaire'i modern görsel şiirin doğuşu açısından evlat değil baba sayabiliriz. İkinci Dünya Savaşı sonrası somut şiirin Amerikalı kurucuları için e.e. Cummings takip edilen üçüncü veya ikinci adım sayılabilir.

Bu bahsettiğim, kelimeyi özgür bırakmanın mantıklı estetik silsilesi gibi görünebilir, kelimeyi serbest bırakmanın asıl yöntemi kübist ressamlarla başladı ve kolajlarda kelimeler serbest bırakılarak hızla takip edildi. Aynı zaman diliminde Marinetti kelimeleri dize formatından çıkarma çağrısı yapan "Fütürist Manifesto"yu kaleme aldı. Bu görsel şiiri ciddi anlamda etkileyen bir grup İtalyan fütüristin bir araya gelme zamanıydı. Rus fütüristler de aynı biçimde etkiliydi. Bir kimse fauvizm (çiğ renkçilik), kübizm, kolaj, İtalyan fütürizmi, Rus fütürizmi, imgecilik, orfizm, vortisizm, yapısalcılık, dada, de stijl, sürrealizm, 1920'lerde çeşitli Japon avangart hareketleri, letrizm, kinetik sanat, somut şiir, fluksus, pop, op, görsel şiir, minimalizm, kavramcılık ve kitap sanatı çalışarak görsel şiir olarak sınıflandırılan hatırı sayılır sayıda çalışma bulabilir.

Somut şiir, Amerikan görsel şiiri üzerinde 1950'nin sonları ile 1970'in başları arasında etkin ve egemen oldu. Bu grup Kuzey Atlantik Fluksistlerin

tarafından baskı altına alınmıştı. Mekanik dizgisel şiirin saflığını talep eden kaligrama ve piktografi kompozisyonuna düşman olan Brezilyalı Noigandres ile müttefikti. Somut şiir hareketince ne vakit bir tarih sunulsa pek çok Amerikalı öncü bilinçli bir şekilde dışarıda bırakılıyordu yahut unutuluyordu: Meksika doğumlu Marius de Zayas, Agnes Meyer, Katharine N. Rhoades, J. B. Kerfoot, Adon Lacroix, Harry Crosby, Wallace Berman, Paul Reps, Kenneth Patchen ve diğerleri.

Görsel şiir, 1970'lerin başında kendi öz bilincinde ve idrakinde bir üsluba sahip olma sıfatıyla, Amerikan Somutçularından kendini bilerek ayırdı ve somut şiirin algılanan deneyselliğine karşı çıkanlara ters tepki olarak uluslararası eşitlikçi "Correspondence Art" hareketine katılarak kendine bir sığınak buldu. Bu, 1990'ların başlarına kadar pek çok dergi, magazin ve yüzlerce uluslararası sergiyi meydana getirdi. Bu 20 yıllık süre boyunca görsel şairler ve mektup sanatçıları uluslararası bir ölçekte birbirlerini etkilediler. Bu süreç en az 1910 ile 1930 yılları arası kadar mühim bir süreçti.

Mektup sanat ağının feragatiyle Amerikan görsel şiiri genelde ilk hâline geri dönerek neo-somut hâle geldi. Bunda temel faktör bazı dil şairlerince şiirin genel manzarasını kontrol edip dogmatik ve hegemonyacı baskıyla hükümranlık kurma girişimleriydi. Her ne kadar bazı dil şairleri ilk çalışmalarında görsel şiir ögelerine yer verdilerse de hemen hemen hepsi 1980'lerde bu ögeleri elediler. Daha az imge ve daha fazla kavramsal içerik kurmak ve "arı-saf" dil temelli görsel şiir için, yani somut şiir için bir çağrı ve talep vardı. Dahası, Budizmin karmaşık nihilist eksik temsili geçmişin bir önemi olmadığı, yalnızca şimdinin ve geleneğin önemsenmesi fikrini enjekte etti. Kaligrafinin yaratıcıları ve diğer iki ve üç boyutçu sanatçılar kendilerini, ciddiyeti ve disiplini bir kenara bırakan bir sanat biçimi ile ilgili tahammülü olmayan görsel şiirden ayırdılar. Bilgisayarlar ve internet görsel şiirin oluşturulmasında ve gruplar/bireyler arası iletişimin gelişiminde muazzam sıçramalara müsaade etti ancak olumsuz bir yanı da var. Günler, haftalar veya aylar alan kompozisyonları büyük bir hızla yaratıp yayımlarken mühim çalışmaların yaygın yaratımı disiplin ve ciddiyete duyulan saygının yok olmasına meydan verdi. Dahası redaksiyon ve yayımlama becerileri bir kenara itildi. Pek çok önemsiz çalışma, deneysel laboratuvarın kapalı kapılarının ardında başarısız girişimler olarak dosyalanıp rafa kaldırılmak ve bir kenara bırakılmak yerine yayımlandı. Bu durum, öteki sanatçılar cenahında bu ifade biçimine dâhil olmak açısından kendi seyircisini kısıtlarken hatırı sayılır bir direnç yarattı. Bu direnci paranın kanunu takip etti: Kötü para iyi parayı kovar.

Daha olumlu bir notla bitirmek gerekirse, görsel şairler çalışmalarının web üzerinde ulaşılabilirliğini dünya çapında ilerlettikçe görsel şiirin bu

ülkede yaralarını saracağı konusunda kendini rahat hissediyorum. Şu anda başka yerlerde değerli bulunan çalışmalar ve değeri burada görmezden gelinenler hayretin aksanıyla birlikte ortaya çıkacak. Bu ne kadar zaman alacak? Hiçbir fikrim yok.

Oceano, California
Dolunay,
Mart 2010

Karl Young'a makale taslaklarımın eleştirel bir okuyucusu olması ve mühim gözlemsel yorumlarından ötürü özel teşekkürlerimi iletiyorum.

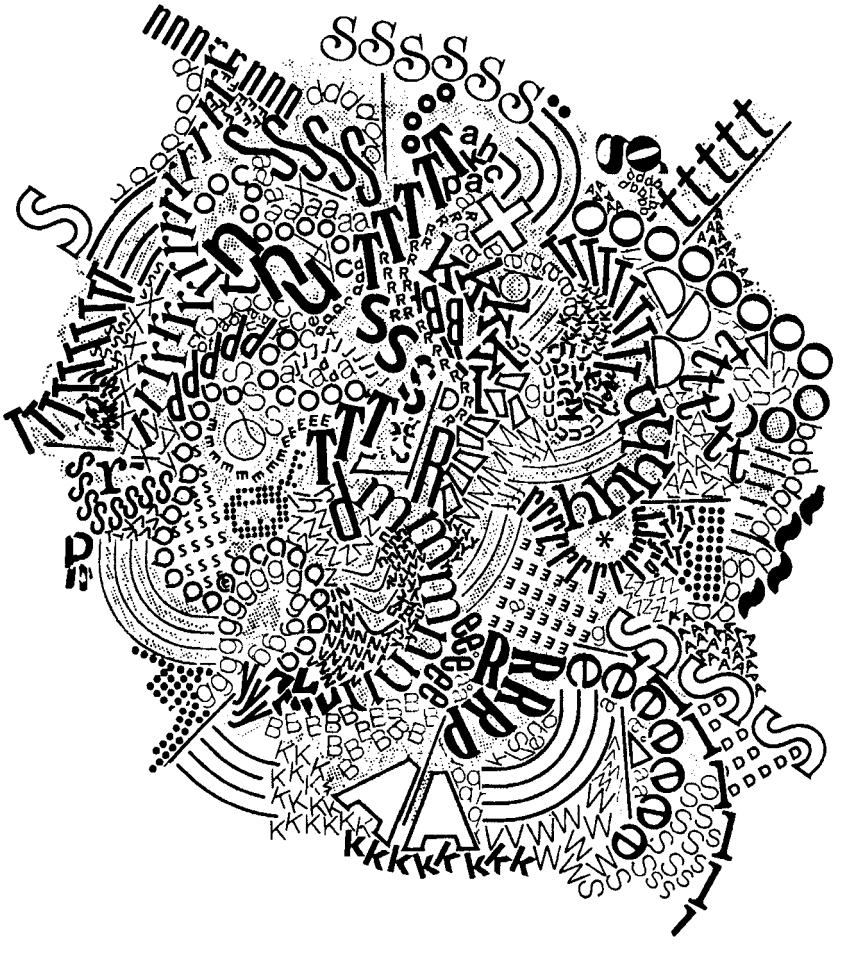
Karl Kempton'un dipnotlarını mekânsal kısıtlamalardan ötürü makaleye koyamadığımız için üzgünüz. Dipnotların tamamı için The Last Vispo web sitesine bakınız: http://www.thelastvispo.com

[1] Bu yazı Nico Vassillakis ve Crag Hill'in hazırladığı *The Last Vispo* kitabında yer alıyor, FantaGraphies, 2012, ss 207-210.

Derek Beaulieu

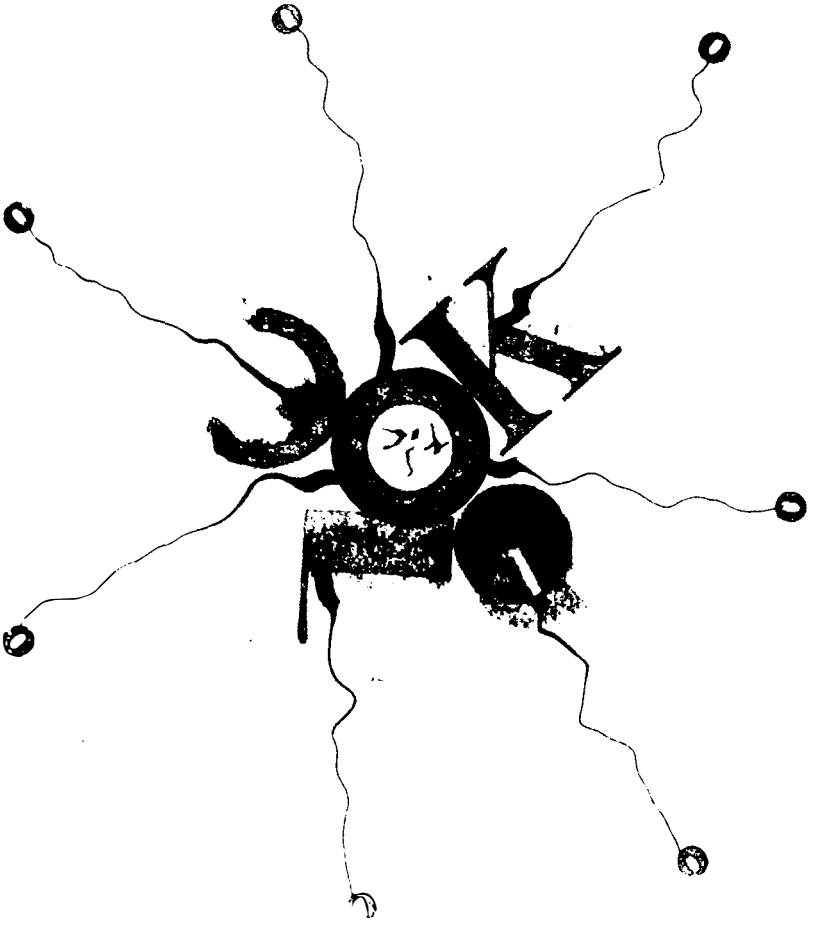
UNTITLED

Natalee ve Jeremy için

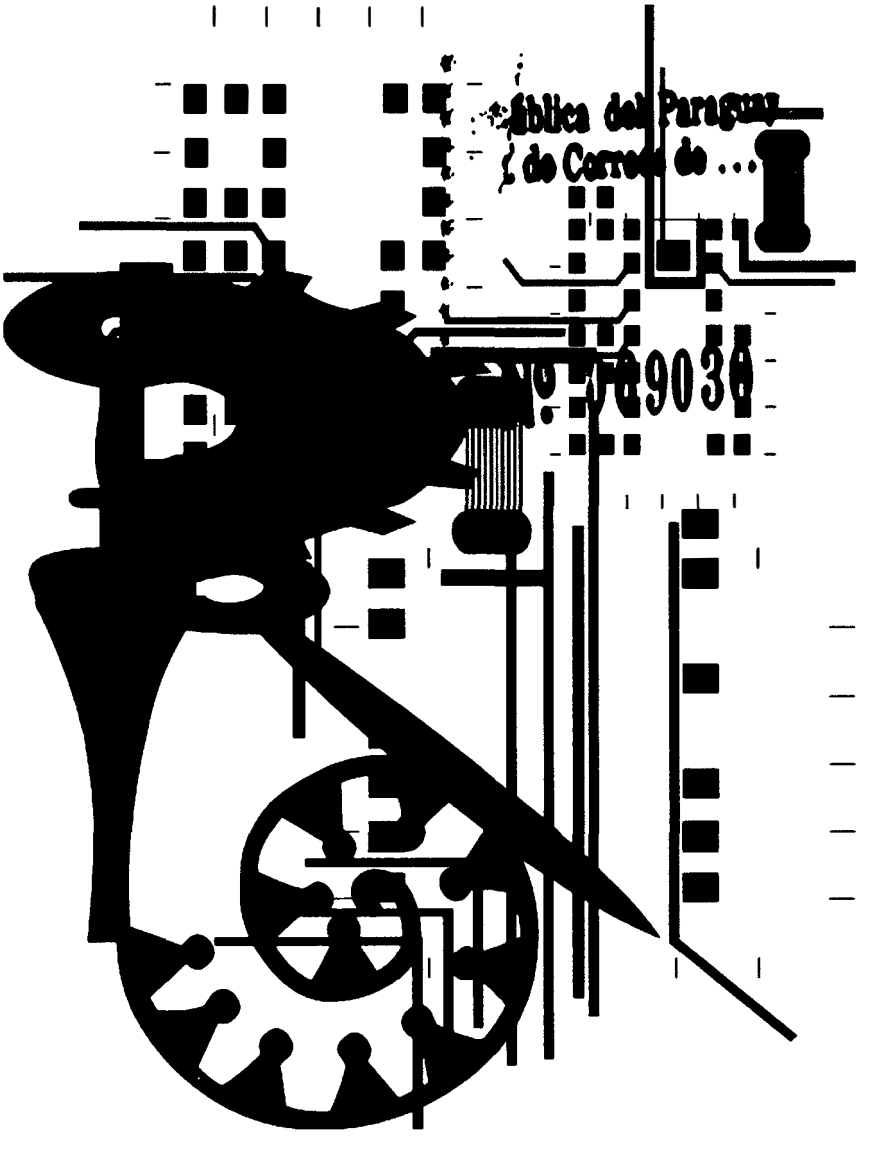
John M. Bennet

TIC

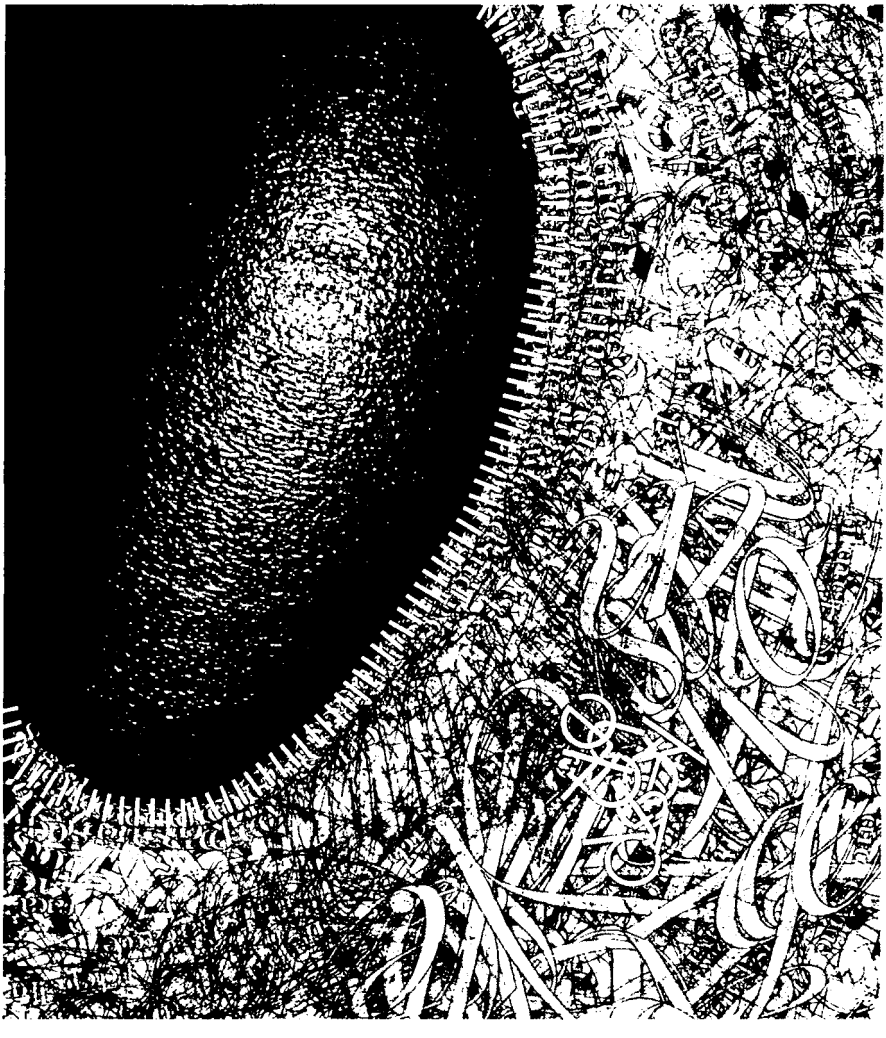
Suzan Sarı

OTOMATİK DEHA

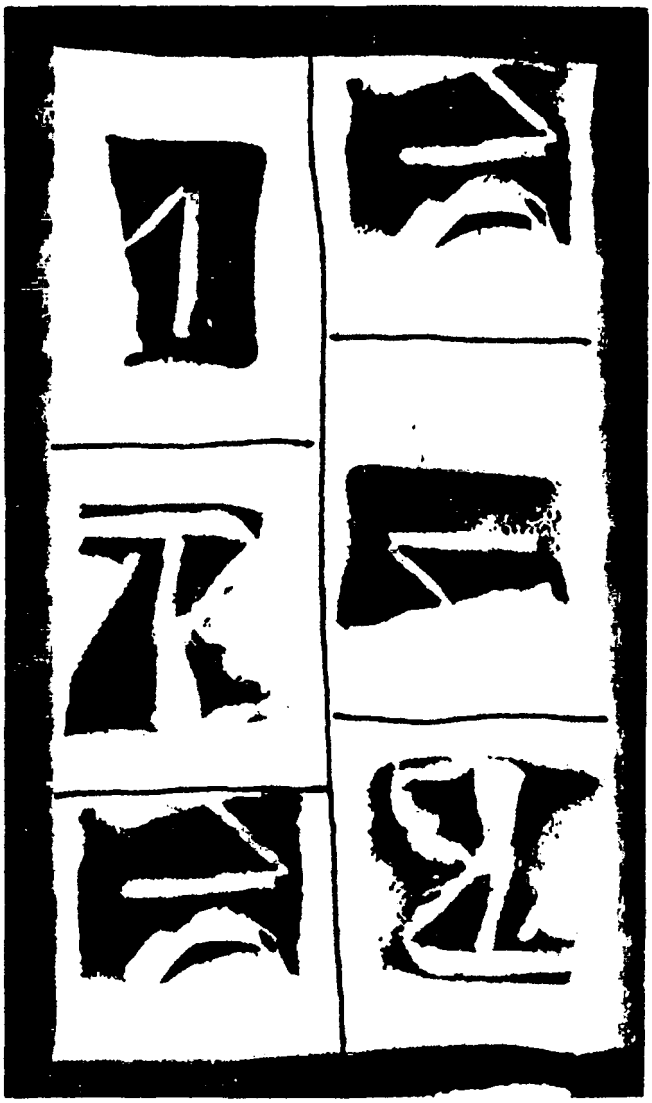
Nico Vassilakis

LOOKING-2

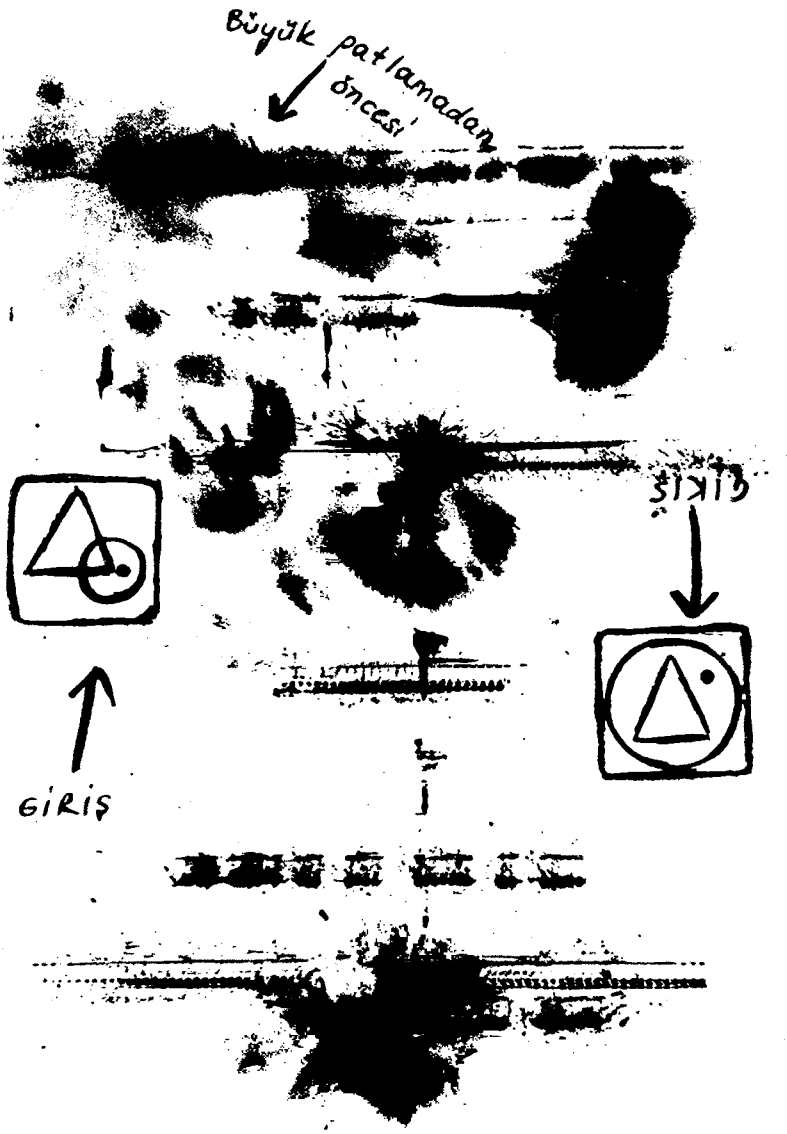
Jim Leftwich

DECOMPOSITION-1

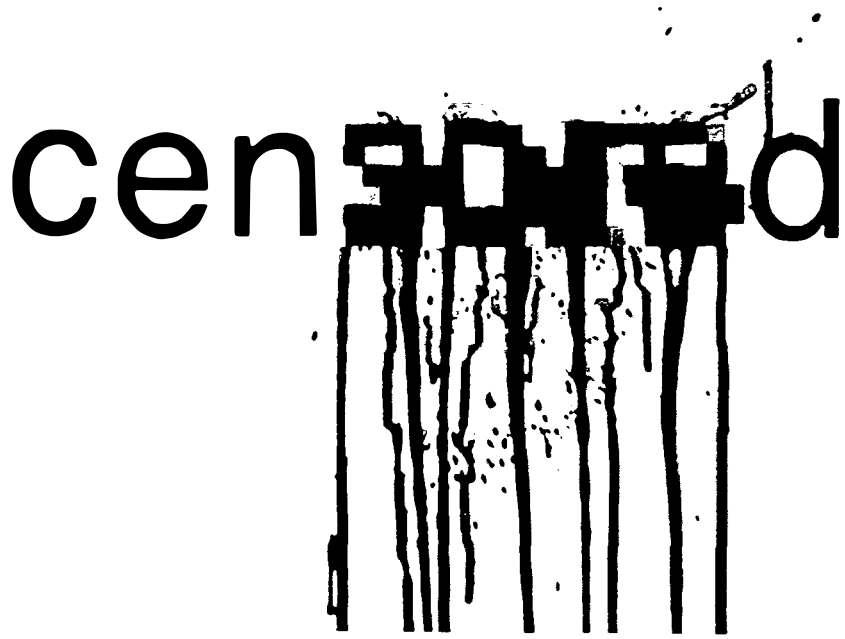
Derya Vural

BAŞLADIĞIN YERE DÖNDÜĞÜNDE SADECE ATEŞ YANIYORDU

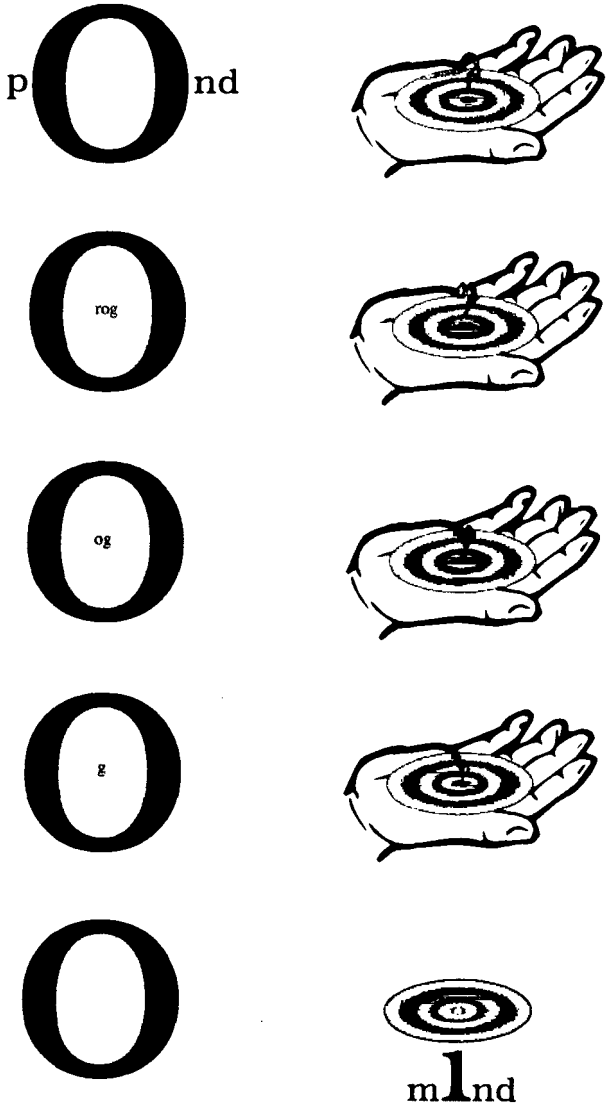
Anatol Knotek

CENSORED

Karl Kempton

RUNE 17: BASHO ANSWERS BEFORE HAKUIN ASKED

GÖRSEL ŞAİR ÇEVRİMİÇİ

Hazırlayan: Hayriye Ünal – Manolya Gürocak
İngilizceden Çeviri: Manolya Gürocak

Katılan görsel şairler:

Nico Vassilakis (1963, New York doğumlu, şair, sanatçı), **Suzan Sarı** (1981 Rize doğumlu, görsel şair, çevirmen) **Derek Beaulieu** (1973'lü Montreal, Kanada, şair, yayıncı), **Anatol Knotek** (1977 Viyana doğumlu, somut-görsel şair), **John M. Bennet** (1942, Şikago doğumlu, deneysel ve ses şiirle uğraşır, görsel şair), **Jim Leftwich** (1956 Charlottesville doğumlu, Roanoke/ Virginia'da yaşıyor. Editörlük ve küçükbaş yayıncılık yaptı. Ses şiir, görsel şiir, posta sanatı ve gürültü etkinliği ile uğraşıyor), **Derya Vural** (5 Şubat 1974 Almanya doğumlu, İstanbul'da yaşıyor. Parasız yatılı. Görsel şair. 2005'te Zinhar'la karşılaştı)

Görsel şiirin özellikle "çağının şairi" olmak yönünden dijitalleşmeyle doğrudan bir ilgisi var. Şairlere hem kendi görsel şiir maceralarına hem de dijital çağa dair uzaktan erişimle sorular yönelttik.

– Dil görsel olarak sizi nasıl etkiler? Görsel şiirin anlamla ilişkisi nasıldır? Sizce dil, manayı kısıtlar mı yoksa açığa mı çıkarır?

Nico Vassilakis: Görsel şiir, yazının fışkırıp yeniden toparlandığı başka bir görme biçimi. Bu çıktıyı okumak bir açıklık, bu yeni görme hâlini yazmak dili acayipleştirmenin bir yolu. Dil, bir gelişme, Piaget'nin veya Chomsky'nin dediği gibi- Dilin insanla arası açık; ilk ne vakit ve nasıl serpildiğini bilmek için dövüşüyor.

Anatol Knotek: Evet, muhakkak dil, ilhamın nereden ve nasıl geldiğine bağlı olarak beni etkiliyor. Çoğu zaman ilkin bir kelime/ tümce hayal ederim, belirli kısımları (Harflerin yinelenişini, paralelliğini, tezatlığını, anlamı olan en küçük dil birimini veya içerikte ilk etapta gizlenmiş kelimeyi) analiz ederim. Ancak ilham harflerin biçimsel formu gibi dışsal görünümden geldiğinde, örneğin "a"nın içinde bir gözyaşı, (bazı biçimlerde düzenlendiğinde) "r"nin üst kısmı bana bir dalgayı anımsatır, bunun gibi... Bu, hem anlamın hem de görsel biçimin yığılıp kümeleşmesidir. İdeal olarak iyi bir şiirin ve güzel sanatların kalitesi, malzemenin ve kompozisyonun kavuşmasına

Derek Beaulieu

bağlıdır. Farklı boyutların desteğiyle bir başka kelime veya mümkün fazladan mana ortaya çıkarmak için bunu işimin bir parçası olarak görüyorum. Edebiyatın doğası tanımlayıcı ve imgelerin doğası duyusal- bu da ifadeyi deneyimlemek için birçok imkân sunuyor. Aynı kelimenin bütünüyle farklı şeyler ifade edebileceği düşüncesiyle oynuyorum- ve mesele bu olunca; orada tansiyon, orada tekinsizlik, kırılganlık oluyor ve eskiden kesin ve güçlü olan şey belirsizleşiyor ve idraki güçleşiyor. Bunu büyüleyici buluyorum. Ve eğer gerçeklik ve hakikat diye bir şey varsa çelişki içinde ifşa olmuyor mu?

Derek **Beaulieu:** Görsel şiir insanı ilkin gözünden çarpar; imgenin estetikliği ve gücü konuşur. Bana kalırsa, görsel şiirin manası, figüratif (simgesel-mecazi) olmayan resim ile benzer biçimlerde çalışır- dengesi, konuşma tonu, metni, hepsi konuşmaksızın duran şeyler için birer ulak hâline gelir.

John M. Bennet: Her şeyin bir manası var ve o manalar beyinde farklı güzergâh ve süreçlerden geçerek yaratılır. Dil; görsel, işitsel ve kavramsal bir araçtır ve bütün bu yollarla iletişim kurar.

Jim Leftwich: Harfler gözden kuşların ayakları ve kırılmış ağaçlar gibi girerler ve kuşları dilin çatallaştığı yere yuvalarını inşa ederler. Kelimelerin buluşmasında harfler, kendilerini yüzeyde perdeler ve şarkılarını cümledeki ünlü harfler gibi gizlerler. Okura suskun, süslü hayvan ağızları gibi gözlerini dikerler. Utangaç ve bıkkın; bir perinin kırılgan görüntüsü gibi onların etrafında okuyarak dolanırız. İşaret direklerinin üzerindeki periler, bizim atıklarımızla hokkabazlık yapar, kameraların gözetimi için sıçrayıp coşarlar. Nico Vassilakis'ten alıntılarsak, "Harfler kaçıyor- yeniden birleştirici çok anlamlı aşırılıklara doğru kaçıyor dil hapishanesinden, kimlik taşıyan kontrol, toplumlardan uzağa kaçıyor."

– Görsel şiirin sinestetik bir gücü var mı? Örneğin dilin işitsel etkisi, bir kâğıt, malzeme yahut ekrana görsel bir biçimde aktarılabilir mi? Bu aktarma ne kadar etkin olabilir?

J. Leftwich: Doldurarak boşaltma, Tzimtzum'un (Hiçbir şeye sığmayan Tanrı'yı bir kaba kısıtlama manasına gelen bir Kabala öğretisi) tersi horror vacuii (boşluk korkusunun sanatta izlenebileceği, hiç boşluk göremediğimiz resimler.) Hiçbir şeyin dışı/ötesi; beyaz boşluktan öncesi Tanrı'ya ihtiyaç yok iken gelen ilahilere karşı kendini doğururken her ekran boş iken ve gelecek

metnini önceden haber veren hiçbir kristal top yokken kendi dikiş yerlerini kapatmak için eğri uzay boyunca koparak genişleme...

Anatol Knotek

Kaligrafi, yazıdan fazlasıdır; bakmanın yazıya rapt olduğu yerde kaosun kapanışında yazılan, parçacıkların salınımı kayıt olurken kuantum harflerinin sıfır noktasında salınıp titreştiği...

Belirteç olarak parçacıkların mekânsızlığı, kendi zaman dışı manasını var sayar. Okuma, zaman içindedir, bir matriksin katmanlı koordinatları patlamalarla sarmalanmıştır ama yazı kendinden ötede meydana gelir, böylece arkaik bilimin melez kendisidir.

A. Knotek: Bazı kelimelerin sinestetik bir kalitesi var- örneğin zic zac kelimesini tasavvur ediyorum, bu kelimenin böyle bir etkisi var. Fakat daima akılda tutmak gerek, seyirci aklında olan kelimeyi konuşur- fonetik her zaman dilin mühim bir parçası- ve seyircinin var olan kelimeye ait belirli bir imgesi çoktan var. Şimdi bu önyargının yanında yahut karşısında oynayabilirim. Lakin ben en çok işlerimden biri (görsel, fonetik...) düşlem gücü ile iletişim kurduğu zaman başarılıyım, peşin hüküm sahibi ve ben daha evvel orada olmayan bir duyguyu o zaman yaratabilirim.

D. Beaulieu: Görsel şiir ile ses şiiri arasındaki ilişki uzun. Jaap Blonk gibi şairler akustik efektleri maharetle kullanmayı beceriyorlar. Yıpranmış işlerimi performans için kullanmam fakat başkaları bunu yaptığında daima mutlu olurum- Seyircimin iş birliği ve ilham için benim görsel şiirlerimi bir adres olarak görmelerini tercih ederim.

J. M. Bennet: Evet, herhangi bir görsel şiir yahut metin performans sayısı olarak kullanılabilir, sanki bir müzik varmışçasına... Herhangi bir metin görsel bir araca "çevrilebilir". Bunu yapmanın sonsuz yolu var. Üstelik çok etkin de olabilir, şiir, yeni bir vasıta ile yeniden yaratılabilir.

– Görsel şiirin dili alışageldiğimiz dilden farklı. Görsel izler, göstergeler ve imgeler sözcüklerin ihata ettiği karmaşık anlamları bir kerede, aniden kavratabileceği gibi tümden yok edebilir de. Sizin şiirinizin bu manada tutumu, kelimeyi ve anlamını yeniden kurmak yönünde mi yahut kelimeyi ve anlamı bozguna uğratmaktan yana mı?

Suzan Sarı: Göstergeden önce bir anlam olduğunu varsayarsak anlamın göstergeyle hayati olmayan bağlantısını yeniden kurmak, ama tersi değilse

de anlamın gösterge ile diyalektik bir şekilde asıl anlamını kazandığını varsayarsak yeni gösterge sayesinde yeni anlam keşfetmek kendimi daha yakın hissettiğim taraf. Yapı sökmek daha sürece egemen olma iddiasını barındırıyor, tam olarak öyle olmasa da ama bağlantıları yenilemek ya da yeni bağlantılar bulmak da bizi bir şekilde bu alanda tutuyor. Yıkımın ise güncel anlamıyla bende hiçbir karşılığı yok.

John M. Bennet

Dilsel bir malzeme kullanırken elbette yeri ya da şekli değişen öğeler bilindik yapılara otomatik gönderilerde bulunacaktır, hesaplanabilirlik bu yüzden tamamen konu dışı olamıyor ve aksine göre tercih edilendir. Sürecin, sonuçta da şiirin iplerini gerçekten okura bırakmak naif bir arzudur. İletinin yüklendiği anlamın kesin olarak tasarlanmamış, şiirden önce sınırlandırılmış olmaması benim şiir tanımıma daha çok uyuyor. Tasarı olarak orada olabilen yani dile getirilebileni aşma özelliğiyle şiire ulvi bir anlam yüklemeye çalışmıyorum. Görsel şiirlerimde yaptığımı biraz paralel evrende bir nokta seçip oradan hikâyenin gerisini "yazma"ya benzetiyorum. Niyete sadakatin yerine tekniğe sadakat geçiyor yalnızca. Burada illa ki modern teknolojk araçlardan bahsetmek zorunda değiliz çünkü öznel bir dil geliştirmek için dile dair ne varsa üzerinden geçmek gerekir. Herhangi bir iyi şiirdeki ironi, parodi, satirizm vb. ifadeler üzerinde ne okurlar arasında ne de okur ve yazar arasında tam anlamıyla bir uzlaşı olabilişi görsel şiir için de geçerlidir. Henüz şairler arasında ortak kullanılan bir klişenin olmaması da ayrı bir avantaj.

Görsel şiiri genişçe bile olsa bir an içinde okumanın kendisi da bana hiyerarşi, klişe vb. açısından çok değerli ve anlamlı geliyor. Okuru hazırlama, okura darbeyi indirip nedenlerini açıklama... bu teknikleri aşmak çok da mühim değil, görsel şiir buna sürdürülebilir bir yenilikle çare olamaz ancak aynı anda gelişen ya da gelişmeyen olaylar görsel şiirin güzel yanıdır.

J. M. Bennet: Hiçbir şiirin, hiçbir metnin tek bir anlamı yoktur, bu yüzden hiçbir şeyi yok edemezsin. Her okuduğunda sana başka bir şey ifade eder. Bu yüzden elbette görsel bir yolla yaratmak veya yeniden yaratmak oluyor.

N. Vassilakis: Kelimeyi yok etmek için bir neden görmüyorum, harfleri serbest bırakmak için kelimelere basitçe "undo-geri al" işlemi uygulamak istiyorum. Böylece harfler, kelime öncesi bir form, serbestçe dolaşacak bir özgürlük kazanabilirler, bir sıraya dizilmeye zorlanmadan önce keşfederler ve kelime dizilimindeki yerlerini alırlar.

Derya Vural: Bozguna uğratarak okuyucuya yeniden kurma fırsatı veren bir tutum diyebiliriz aslında. Görsel şiiri çekici yapan okuyucuyu üzerinde düşünmeye zorlaması, şiirin ne olduğuna ve olmadığına dair bilgilerini sarsarak yeni bir biliş kazandırması. Bunu bir görev gibi de algılamıyorum, böyle bir misyon edinmiyorum. Kendim için yazıyorum çünkü şiirimi.

Derya Vural

Verili olanı olduğu gibi almakla ilgili sıkıntılarım oldu her zaman. Şiir yazdığım dönemlerde, kelimeler, asla zihnimdeki şiiri yazmama yardımcı olmadı ya da bana göre iyi şiirler hep yazılmıştı. Ve içimdeki şiiri yazmaktan da vazgeçemedim. Uyumlu, sakin, huzurlu biri değilim. Bağımlılık alanında çalışıyorum. İnsan ruhunun bozuk, çatışmalı, karmaşık tarafıyla uğraşıyorum. Sanırım şiirlerim de bundan nasibini alıyor.

A. Knotek: Her ikisi de olabilir, hatta aynı zamanda. Sanatın manası bazı bölümlerde yok etmek ve yeniden kurmak. Ahenk ve ahenksizlik arasında daima bir tansiyon var. Dünya resmine bakan gözün kafası karıştığında ve bakan göz uyum ve armoni hissederek sonuçlar çıkartıp paralellikler görebildiğinde var olan tansiyon.

Şairin işi "yoğun" bir şeyler göstermek, mümkün olduğunca keskin ve itinalı- Almancada şiir sanatı için kullanılan bir söz var, "poesie" hem ayrıca "dichtung" ve onun içinde "dicht" kelimesini içerir; "yoğun" ve "sıkışık" anlamlarını içerir. Eğer bir şey olmak, bir şeye dönüşmek isteseydim, bu bir "dichter" olurdu.

D. Beaulieu: Bunun bir dilin yok edilmesi yahut parçalanmasıyla ilgili bir mesele olduğunu düşünmüyorum- aslında tam aksi. Görsel şiiri yapıcı görüyorum, dilin parçalarını yeni ve şaşırtıcı bir yolla tekrar birleştiriyor.

– Günümüzde dijital nesneler üzerinden yürütülen malzemesi sırf harfler ve "chat emoji"leri olan, mimiklerin, ses tonunun yer aldığı bir iletişim söz konusu. Sizce bu, fiziksel görünüş, sosyal statü gibi önyargı yaratan etmenlerin devre dışı kalarak insanların birbirlerini salt bir düşünce olarak görüp duru değerlendirmesi açısından avantaj doğuran bir iletişim biçimi mi? Yoksa anlamın manipüle edilme riski çoğaldığı için bir dezavantaj mı?

D. Beaulieu: İnanıyorum ki dijital yazışma- görsel ve edebî işaretlerin karışımının tablet ve masaüstü platformların grafik arayüzlerinde sergilen-

diği gibi- geleceğin şiiri olacak. Çoktan anladık ki dijital okuma görselliğin ve okumanın bir birleşimi, şu an mesele yazarların yakalaması.

S. Sarı: Bir sosyal medya deneyi özetle hâlen gazetelerin kurumsal bir krizle ilgili haberler açısından güvenilir olduğunu ancak kriz yönetiminde zan altındaki kurumun Twitter'da yazdığı *tweet*'lerin insanların kuruma karşı tepkilerini büyük ölçüde olumlu bir yönde şekillendirdiğini söylüyor. Daha insani bir ses, daha yakın olma ve aynı platformda söz söyleyebilme imkânı herkesin birbirini tanıdığı bir gündelik hayat özlemi olanlar için de faydalı. Tanımadığın birini takip etmene neden olan, yazarından bağımsız ileti er geç yazar hakkında bir fikrimiz olduğu duruma evriliyor. Salt düşünce, salt espri hangi nedenle olursa olsun zamanla *fake* (sahte) bir hesabı gerçek birinden ayırmak da kazanılan bir yetenek. Bir yandan okuru olduğum bir yazarın ikimizin de okuduğu bir metni ahmakça yorumlayışını görmek artık daha kolay. Öbür yandan da yanlış anlaşılmış okur odaklı ve birbirine zıt okumalar gibi boşuna popüler bir edanın ortalarda olmasına rağmen hiçbir geçerliği olmadığını görmek. Ama manipüle edilen anlam değil, anlamın kimse için bir değeri yok çünkü.

Bu ortamların da birbirleri arasında neredeyse yerleşik anlamları var. Klasik blog'dan mini bloga geldik ama ben daha uygun yeni bir alan bekliyorum, snapchat değerlendirilebilir mesela.

Gönül şiirin bir iletişim aracı olmadığını söylemek istiyor ama zor. Sorun iletişimin bir işe yarayıp yaramadığı ve görsel şiir (ama şiir) diye bir adlandırmanın bir açıklaması kesinlikle kendinde bir iletişim şekli olmasıdır. İletinin aktarandan bağımsız olmasına daha çok var.

J.M. Bennet: Her iki çıktı da mümkündür.

D.Vural: Bazen benim çok işime yarayan bir iletişim biçimi. Konuşmayı ve yazmayı seven biri değilim. Gülen, kızgın, boş vermiş yüz ve yeşil kalple derdimi çok rahat anlatabiliyorum. ☺

– Dil sistematik bir araç, ancak imgeler ise bir düzene göre sıralanmıyorlar ve bir sistemin içinde bir şeylerin parçası değiller. Bu durumda bir görsel şiirin eleştirisi nasıl yapılabilir? Şiirin başarısı nasıl ölçülebilir?

D. Beaulieu: Görsel şiir için eleştirel geri bildirim eksiği var- kendi eleştirilerimize ihtiyacımız var, dijital gelişmelerin ön safında yer almak için bir gözümüz görsel kompozisyon, sanat tarihi, dizilim ve baskı, tasarım estetiğinde olmalı- edebiyat teorilerini de saymalıyız. İyi bir görsel şiir dengede olmalı, harf formlarından yapılmış saatvari bir alet gibi.

S. Sarı: En zoru bu sanırım. Bakılması gereken birçok nokta var. Kendini açıklayanlar, ancak bir seri ile/içinde anlamı yoğunlaşanlar, tek seferlik kom-

pozisyonlar... İlk anda algılanan bu verilerin eleştirel değeri var. Örneğin tipografik görsel şiirler daha karmaşık veya tek kahraman'lı olarak ve tipografiye eklenen başka mesela hazır-nesne ile değerlendirilebilir. Şairin kendine çizdiği veya maruz kaldığı sınırlamaların şiirde veya şiirlerdeki seyrinin bir anlamı var. Varsa kullanılan renkler, zıtlıklar anlamlıdır. Tek bir kompozisyon içinde ilk göze çarpan desendeki aksaklık veya donukluk anlamlı olabilir.

Estetik hiçbir numarası olmayan kompozisyonlar, ortaya çıkan denge ya da dengesizliğin yapılmaya çalışılanı ele vermesi ve bunun hiç de zekice olmadığı şiirler, şiirde korkunç mesajlarını korkunç bir şekilde vurgulayan ve gergin veya tereddütlü sayfa kullanımı kötü şiir demektir bana göre. Görsel şiirine bakarak şairinin mesela faşist olduğunu anlamamalıyız.

Suzan Sarı

Görsel şiirin örneğin "konu edinmek" gibi bir eleştiriye tabi tutulması zor gibi. Seçtiği içeriğin değilse de ortaya çıkan hakkında konuşulabilir. İroni de vardır görsel şiir içinde parodi de satir de. Bunları ayırt edebilmek ve aslında her zaman kanıtlanamayacak bir şekilde savunmak eleştirmenin de gerçekten kendine has bir okuma tekniği geliştirmesiyle mümkün olabilir ama dediğim gibi mümkün.

J.M. Bennet: Onu sever misin? Kalbin daha hızlı atar mı? Ellerin terler mi? Hatırlar mısın?

N.Vassilakis: Görsel bir şair, yazım alternatifleri oluşturduğunda; sözel iletişim için ayrılan ve görsel akla harflerin nasıl sunulacağını öneren alfabenin yapılanma değerini düşürdüğünde (devalüe) başarılıdır. Ben özel olarak harflerle ilgiliyim, dahası tanınabilir biçime güç bela tutunmuş fazla bir yük gibi yeni bir mecraya atılan harflerin kısımlarıyla da ilgiliyim. Bu mecra dil yahut dil öncesi/ dil ötesi gelişiminin bir parçası. Nasıl ki çocuklara evvela çizgiler çizdirip sonra harfleri yazdırırlarsa... Yazım da çizimdeki serbest dışavurumdan, her şeyi ayrı kılan esnemeyen ızgara tipi imlere doğru ilerler. Çocuklar kendi özel alfabelerini yaratmadan önce grup iletişimine uyum göstermeye zorlanıyorlar.

A. Knotek: Diğer tüm başarılar gibi, parayla! Tabii şaka yapıyorum, ama neden bir ölçüm olsun ki? Bu her zaman karşıdakinin beklentisine bağlıdır. (daima olduğu gibi...) Kendi işlerimden biri bir imge ve şiir kadar güçlüyse benim için başarılıdır- bu işe pek çok defa bakıyorsan ve hâlâ seviyorsan, onu pek çok defa düşünüyor ve hâlâ sıkıcı bulmuyorsan... Bu daha çok yorum ihtimalleriyle değerlendirilmeli, yani iyi bir sanat çalışması sana cevabı yahut belirli bir yönü vermiyor. Bu müphem imgelerde olduğu gibi

benzer, ancak ideal olarak üst düzeyde bir etkisi olmalı (Birinin aynı resimde gizlenen her bakışta değişen genç bir kızı, yaşlı cadıyı veya bir vazoyu ve iki yüzü aynı anda görmesi gibi bir etki). Belki de başarılı bir sanat çalışması çok boyutludur, seni düşündürür, içine dâhil eder, seni daha yaratıcı kılar ve sana farklı bakış açıları verir.

D. Vural: Görsel şiir eleştirisi nasıl yapılır bilmiyorum, üzerine düşünmedim de.

– Neden sadece kelimeler, sadece resim değil her ikisi, üstelik yeni bir boyut olarak animasyon, yani hareket? Teknoloji, şiirin deneyselliğine neler kattı? Deneysel şiir, teknolojiyle nasıl bir ilişki içinde? Görsel şiir, konvansiyonel şiirin bitişi anlamına gelir mi?

A. Knotek: Bazıları dünyayı her şeyiyle tanıyamayacağımızı var sayar ve yalnızca dil ve imgeler gibi belirli araçlarla buna imkânımız var. Bu araçlar ilk etapta dünyanın kavramlarını üretir. Bu ilginç bir düşünce çünkü bütün düşünce sistemimize uyarlanır- üretilen dil ve imgelerle bir şeylerle ilgili bir algı elde ederiz, başlangıçta hiçbir imge yokken... Bana göre imgeler ve kelimeler çoğu zaman el ele ilerler ve birbirlerini tamamlar, ancak belki de bu sadece bizim düşünce biçimimiz. Bazen dijital araçları/efektleri kullanıyorum, fakat iki koşul karşılandığı müddetçe: Her şeyden önce görsel efekt bir çeşit "zamansız" özellik taşımak zorunda. Yıllar içinde kullandığım bir parçanın yirmi birinci yüzyılın onlu yıllarında yapıldığını herkesin biliyor olmasından uzak durmak istiyorum. (...) ve kullandığım şeyi sırf o efektin hatırına kullanmıyorum- yuvarlanabileceği başka bir yönü daha olmalı. Başkaları adına konuşamam, ama teknolojinin kullanımı bir bakıma kaçınılmaz görünüyor: Bilgisayarın başına oturup eskizlerimi hazırlıyorum, tabletler kullanıyorum, makineler araştırıyorum, metin-süreçleme araçları kullanıyorum ve bunun gibi... Öte yandan eski usul eskiz defterimi karalıyorum, dolmakalemimi ve daktilomu kullanıyorum. Bu bana hep aynı tartışma gibi geliyor: Televizyon radyoyu öldürür mü, bilgisayar televizyonu öldürür mü, elektronik okuyucular (kindle) kitapları öldürür mü ve bunun gibi-hayır, böyle olacağını düşünmüyorum. Bütünüyle bir yöntem bu ve ne görsel şiirin şiirin diğer biçimleriyle bir yarış içinde olduğunu ne de dijital şiirin yahut dijital araçların analog araçlarla yarıştığını düşünüyorum. En azından bu benim için böyle, ben zenginleşme görüyorum. Yeni bir teknoloji ortaya çıktığı zaman, bazıları eskisinin yok olacağını düşünebilir, ancak aslında eski usul değişmektedir, adapte olmaktadır.

D. **Vural:** Teknolojinin sağladığı imkânlar, şiire katılarak şiirin çoğalmasını büyümesini sağladı. Söz, yazı, kâğıt, kalem, daktilo, bilgisayar, tarayıcı, şiirin ikinci bir kişiye ulaşmasını sağlayan her şey bir imkân.

Görsel şiir, konvansiyonel şiirin bitişi anlamına gelmez, gelmemeli de. Niye sürekli doğrusal düşünüyoruz. Biri başlar diğeri biter. Yok böyle bir

şey; ikisi de aynı zamanda olabilir. Yok saymalardan, yer değiştirmelerden, sadece birinin birinci olmasından hoşlanmıyorum.

D. Beaulieu: Görsel şiir tehlikesiz bir şiir türü. Şiirin en büyük tehlikesi şiirin kendisi -şairler, çok sıklıkla yapılması gereken değil kolay olan yolu takip ediyorlar- sanat formunu anlamaktaki mücadelemize bakmıyorlar. En iyi şairler çeşitli jenerasyonlar için şimdiden yazıyorlar, süper insan bilgisayarların yarışı için şiir tahmin etmeye çalışıyorlar, çevrimiçi algoritmik alışverişçiler, sibernetik hamamböcekleri. Asla hayal edemediğimiz okuyucular için yazmalıyız.

Niko Vassilakis

S.Sarı: Ya bu ya şu, ya da tersine illa bu ikisi birlikte diye en azından benim bir ısrarım yok çünkü resimle yalnızca eleştirel bir okumanın nasıl yapılabileceği açısından ilgilendim ve rahatça hiçbir resim tekniği kullanmadığımı söyleyebilirim.

Görsel şiirin ontolojik olarak sorgulanması kaçınılmaz ama aynı soruyu dizeli şiir yazan bir şairle aynı şekilde cevaplayabilirim, neden olmasın? Kendi şiirlerimi açıklamak için teknolojik bir terminolojiye ihtiyacım yok, açtığım word sayfasında herkesin kullandığı klavyeyle yazıyorum. Ama teknoloji ve getirdiklerine karşı ve yanında bir tutumla görsel şiir için kullanıcı dostu olduğunu söyleyebilirim. Şiirin hep aynı deneysellik imkânları vardı ama internetle gerçek yerini bulmuş olabilir. Ama tek başına bir cinayet işleyebileceğini sanmıyorum.

J. M. Bennet: 1: Doğrusu neden olmasın? 2: Böyle tercih ediyorum, bu sadece bir şeyi yapmanın bir yolu. 3: Temel düşünce ve ilgi ve deneyimler için yeni araçlar. 4: Teknolojiler iş için yaratılmıştır. Sanatçılar kendi amaçları doğrultusunda kullanırlar. 5: Hayır

– Kopyalama tekniğinin geliştiği bir çağda "görsel imge" sanatsal açıdan zarar görüyor mu? Ürünün biricikliği ve ele zor geçmesi, değerini artırır mı yoksa eserin dolaşımda olması, görünürlüğünün artması, alıcısına ulaşması açısından bir avantaj mı görsel şair için?

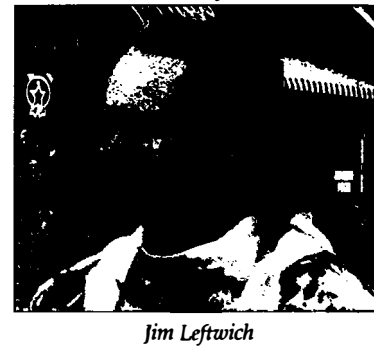
A. Knotek: Reprodüksiyon kolaydır, haklısınız. Fakat bu işin bir parçası. Sanatçı/şair açısından imge zarar görmüyor. Sanatçının işi izleyiciyi zenginleştirmektir. Sanatçı izleyiciyi bir boşluk duygusuna terk edip öylece ortada bırakamaz. Demek istediğim herkes kolayca yeniden üretebiliyorsa ve bu özel bir şey değilse daha fazla, sanatçı yeniden özel bir şeyler yapabilmek için bir çözüm bulmak zorundadır.

D. Beaulieu: Yeniden üretme problemi yalnızca yazmanın ne anlama geldiğini açığa çıkaran yeni yollar sağlar- düşürülmüş imgeler, yozlaşmış imgeler incelenmeyi bekleyen okunaklılığın yeni bir formu. Çevrimiçi dağıtımlar şairlere umulmadık biçimleri ve boşlukları kesmek için müsaade eder- Şair sayfada durduğu gibi ekranın, *billbord*un ve *gif*lerin üzerinde de iyi duran şiirler yaratmak için uğraşmalı.

J. M. Bennet: İmge değişir, belirli işlere ve sanatçıya bağlı olarak daha iyi veya daha kötü olabilir demek oluyor bu. Orijinal sanat eseri, muhteşem bir şey ve böylece çok yönlü şeyler üretilip dünyaya saçılabilir.

– Görsel şiirlerinizde rastlantının payı sizce nedir? Yüksek bir bilinç düzeyinde yahut bilinç gerisinde yaşananların bir tezahürü olarak mı çoklukla ortaya çıkıyorlar?

N. Vassilakis: Parçalarımı yaparken tesadüf, çıktının ne olacağını genelleyen fikri edindikten sonra belirir. Bir parçanın başlangıcı belki bir rastlantının ürünü olabilir, fakat devamı berrak bir tasarım ve kompozisyon ile devam eder. Zaman içinde şiirin, çok yönlü bakış açısının girdilerini çeşitli açılardan yansıttığından emin olmak için katmanlar hâlinde çalışırım. Bakan kimse için bakma deneyimleri açık ara farklı olabilir. Benim çalışmam bir doküman gibi yahut bilinçdışını kaydeden bir saha gibi görülebilir, fakat sanırım bu her şeyden çok, kelimeyi formüle etmeden önce veya sonra kelimelerin yakalanmış bir kare fotoğraf çekimine benziyor. Harflerin kendilerine doğru bir ömrü var.

Jim Leftwich

"... Harflerin, kelimelerden başka bir varış noktası var." Isidore Isou

S. Sarı: Kompozisyona dâhil bir rastlantıdan söz edilebilir. Şair ve şiir arasındaki ilişkinin, bunu şairin ifade edişinin ve bunun eleştirisinin konvansiyonel versiyonlarından hiçbir farkı olmadığını düşünüyorum. Ancak bu saydığım benzerlik noktaları açısından konvansiyonel şiir yazarının kendini ifade edişi ve özellikle şiir eleştirisi yani bütün edebiyat için bereketli bir kontrol mekanizması sağladığını düşünüyorum. Anlamın katılığını temel alan yaygın anlayışın sınanması bir örnek. Buna da örnek vermek gerekirse, tatsız bir bölümüyle ilgili olarak şiirini "Burada şunu kastettim" diyerek açıklayan şair ya da şairin kastettiğiyle ilgili iddialar öne süren bir eleştirmen düşünün. Şairin kendi şiirini açıklamasında dürüstlüğünü ya da yeteneklerini, eleştirmenin ise nereden bildiğini sorgularız. Kutsanan kastedilen ve ortaya çıkan arasındaki farkı görme yeteneğinin süreç üzerinde soluksuz bir kontrol iddiası olamayan görsel şiirle gelişebileceğine inanıyorum.

Okurun karşısındaki metni yazarının bilinç düzeyine göre değerlendirmesi eleştirel bir tercih olabilir, eleştirmenin ise bunu belirtmeden yapacağı bir eleştiriyi olumlu ya da olumsuz demode buluyorum. Eleştirmen olsaydım eserin, yazarının delirdiğinden şüphelenilen bir dönemde yazılmış olduğu bilgisini biyografi dışında kullanmazdım. Ama bu, sürecin tarif edilemezliği anlamına gelmiyor. Eldeki malzemenin, henüz yerini bulamamış bir harfin, süreç içinde (kendinden önce kullanılan harf(ler) ya da bunların oluşturduğu arka planın getirdiği olanak veya olanaksızlıklar) anlama iyi ya da kötü hangi katkıda bulunacağını seçmek bilincin hangi evresinde gerçekleşiyorsa görsel şiir o yandan geliyor, dilsel öğe (daha kapsayıcı) versus kelime.

J.M. Bennet: Her ikisi de, daima her ikisi de...

D.Vural: Aynı anda hem yüksek bilinç düzeyi ve bilinç dışında yaşananların dışarıya taşması sonucu ortaya çıkıyorlar. Şiir yazmaya niyetlendiğimde, paslı daktiloyla mı mürekkep damlatılmış suya sokulmuş yıkanmış A4 ya da üzerinde köfte pişirilmiş yağlı kâğıtla mı çalışmak istiyorum, buna karar veriyorum. Malzeme seçimlerimin bir düzeni yok. Bir dönem üzerinde yemek pişirdiğim kullanılmış kirlenmiş yağlı kâğıtlarla çalıştım. Eski bir daktilom var, şeritleri kurumuş, tuşları basmıyor. Şiirime ses katmak istediğimde onunla çalışıyorum. Şiirlerimde rastlantının payı çok yüksek. O an orada olan, gözüme takılan bir nesne, kâğıt parçası, bir leke hemen şiire dâhil olabiliyor. Birkaç hafta önce çalışırken dışardan gelen bir sesle irkildim. Karşı dairede, çocuk yerine bir psikopat yetiştirmeyi hedeflemiş ve bu yolda hızlıca ilerleyen annenin çocuğuna hakaretleri binada çınlıyordu. Şiirin bir köşesine girdiler.

A. Knotek: Evet raslantı var, hoş tesadüflerin etkisini inkâr edemembilinç dışılık da var çalışmalarımda, fakat nerede yok ki?

Müsaadenizle size benim eserleri meydana getirme yöntemimi açıklayayım: Evvela ham düşünce vardır; örneğin "potansiyeli" olan bir kelime görürüm- sonra bilgisayarda yahut çizim defterimde analog olarak bir çizim yaparım. Bu taslak, pek çok çeşit varyasyon içerir. Sonra (bana göre) en mühim aşamaya sıra gelir: Zaman! Defteri kapatırım, bilgisayarı kapatıp çizimden uzaklaşırım ve zamanın geçmesine müsaade ederim. Zaman zaman çizimlerin üzerinden tekrar geçerim ve bazen aylar, hatta yıllar sonra bazı çalışmaları seçerim ve üzerinde tekrar çalışmaya karar veririm- bir fikrin üzerinde çalışmak esas olarak yeniden düşünmek ve minimize etmek demek. Yani başlangıçtaki fikirler büyük ihtimalle bilinçdışı oluyor, fakat eser, yaratım süreci boyunca çoğu zaman daha da sofistike bir hâl alıyor.

– Görsel şiiri algılamak için okurun hazır bulunuşluk durumu ne olmalı? Görsel şair, izleyicisinden nasıl bir yeterlilik bekler? Görsel şiirin alımlayıcısı, bir hazırlık (bilgilenme) sürecinden geçmek zorunda mıdır?

S.Sarı: Böyle bir formasyon nasıl mümkün olur bilmiyorum ama tipografik veya bir kelime veya ifadenin yaygın anlamını destekleyen ya da baltalayan, indirgenebilir (biraz küçümsediğim doğru), katı anlamlı ve genelde kötü görsel şiirler eminim bir ışık yakacaktır. Bu tipte şiirlerin gerekliliği sorgulanırken okumaya nerden başlanıp nerede durulacağı az çok kestirilebilir. Ayrıca herhangi bir metinde olduğu gibi sınırsız bir okuma kartelası olmadığını bilmek de bir başlangıç olabilir.

J.M. Bennet: İnsanlar neyi görür, okur, duyar, deneyimler ise onu görür, okur, duyar, deneyimler, hazırlık seviyelerine bakılmaksızın.

A. Knotek: Açık görüşlü olmak ve dâhil olmaya hevesli olmak... Ben ne kökenbilim uzmanıyım ne de dil bilimciyim, herhangi bir beklentim yok izleyicilerimden. Farklı seviyelerde almaya hazır olmalılar.

D.Vural: Görsel şiiri algılamak, okurun hazır bulunuşluğu, hazırlık süreci gibi söylemler bana abartılı ve zorlama geliyor. Görsel şiire gösterilen tepkileri de anlamam mümkün olmadı geçen bunca sürede. Tuhaf tepkiler ve komik yorumlar yapıldı. Görsel şiir okuru olmak için bir kursa ihtiyaç yok. Beyne bilgiyi alışılmadık duyu yollarından sağladığımızda beyin bu bilgiyi anlamanın bir yolunu buluyor.

– Harflerin görselliğini anlamlandırarak hakikati kavramaya çalışan el-huruf el-mukatta'a ile ilgili bir şeyler biliyor musunuz? Sizce harflerin görselliğini ön plana çıkaran hat sanatı ile görsel şiir arasında bir ilgi kurulabilir mi?

J. Leftwich: Doğrusu bu konu hakkında pek bilgim yok; ama öğrenmek konusunda son derece ilgiliyim. Bu konuyla ilgili olduğunu tahmin ettiğim "Asemik yazı"nın görsel şiirle potansiyel, çok güçlü bir ilişkisi olduğunu düşünüyorum.

J.M. Bennet: Evet. Bütün yazılar temel olarak görsel (işitsel ve kavramsal!)

D. Beaulieu: Görsel şiir ve kaligrafi ikisi de düşüncemizin, kalbimizin, yeteneklerimizin en zarif hâlini övmek ve yüceltmek için harflerin güzelce düzenlenmesini içerir. Bir gelecek görme yolu dilin yapabileceklerinin ötesindedir.

– Eski Ahitte anlatılan; Tanrı'nın Babil kulesini yıkarak insanlığın tek olan dilini yok edip orada birbirinden farklı diller yaratması söylencesi, Babil metaforu, insanlık ve iletişim tarihi açısından büyük bir felaket olarak kabul ediliyor. Çünkü bu, aynı zamanda şu anlama geliyor, duygu ve düşünceler dile gelirken hep bir anlam kaybına uğrayacaktır. Bu minvalde, dijital devrimi değerlendirebilir misiniz? Sizce insan ilişkileri ve iletişim açısından anlaşmaya engel ikinci bir Babil felaketi mi? Yoksa insanlar dijital çağ içinde Babil'in yaralarını sarıp kapatmak için yeni iletişim kanalları mı arıyorlar?

N.Vassilakis: Benim bununla ilgili tekmil görüşüm; bu dünyadan ayrılmak için bir yol bulmak üzere bu gezegendeyiz. Gezegenin kaynaklarını yoruyoruz ve bunun için teknoloji yahut teknolojinin dili bu gerekli yolu almalı ve bir sonuca varmalı. İnsanoğlu şu anki koşullarında, varlığını destekleyip anlamlandıran her şeyi tüketiyor. Bu gezegenin dışında çözümler keşfetmekten başka şansımız yok.

S.Sarı: Öyleyse bile ikincil Babil felaketi olarak iletişimin mümkün olduğuna dair efsane de sona ereceği için bence olumlu bir gelişme. Anlaşmak mümkün oldu mu gerçekten emin değilim, anlaşma mümkün ama belli engellere takılmış ise belki ancak şimdi mümkün olacaktır. İnsan ilişkilerinin geleceği ile bunca kaygı örneğin çocuk yetiştirirken ortaya çıkıyor, çılgın ebeveyn tasavvurları. Asıl delirmesi gereken nesil bence ömrünün ortasında bu "teknoloji başladı" çılgınlığı yaşayan bizleriz ama bunu ilk söyleyen dönemde yaşamadığımızdan eminim.

J.M. Bennet: Bu ve Tanrı, kültür ve devletlerin farklılığından doğan uzlaşmazlıkları izah etmek için yaratılmış mitlerdir. Dil, kendi içinde bunun bir sonucu değildir. Dil, bütün diller, sabit bir biçimde değişiyorlar, birleşiyorlar, melezleşiyorlar ve dönüşüyorlar. Dijital kültür bir felaket değil. Fazla nüfus ve iklimin yok edilmesi, bunlar asıl felaketler.

A. Knotek: Bruegel'in Babil kulesine Viyana'daki sanat tarihi müzesinde zaman zaman çok yakından bakma imkânına sahibim. Babil tarzı dillerin karışması fikrinden daima büyülenmişimdir. Dilin kudretini kusursuz bir biçimde izah ediyor. Eğer bir zamanlar tek, kusursuz bir dil vardıysa ve yok edildiyse, o vakit evet, belki hepimiz bu kaybı telafi etmek ve ortak sağduyu ve anlayışı kazanmak isteriz (yeniden).

Dil, kusursuz değil, kimsenin bizi anlamadığını düşündüğümüzde ve kendimizi ifade edemediğimizde biz bunu daha çok hissederiz.

Sanat, alternatif bir yol ve dijital iletişim kanalları da öyle; fakat hiçbir şey, bir şey demeden iletişim kurduğunuz sevilen bir insanın yerini ikame edemez. Yani bana kalırsa kusursuz iletişimin arayışında her birey için uygun ve uyumlu olan bir yol vardır ve Sisifosvari bir iştir. Dile gelmez birçok şeyin ifade edilmesi için şiir, görsel sanat ve müzik harikulade fırsatlardır; üstelik ortak bir iletişim için muhteşem alternatiflerdir.

– Şehirlerde imgelerin, kelimelerin, nesnelerin üzerimize yığın hâlinde çullandığı bir zamanda yaşıyoruz. Bu durum, şehir hayatında bir sanatçı olmak; sizin duygularınızı, sinir uçlarınızın canlılığını uyanık tutarak besliyor mu? Yahut yığının hücumu, duyularınızı ve sinirlerinizi paralize ederek hislenime zarar mı veriyor?

N.Vassilakis: Teknoloji onunla iç içe yaşadığımız bir problem, emdiğimiz bir problem, yol aldıkça uyumlandığımız bir problem. Doğa, muhteşem bir den-

geleyici. Doğa unutmuş olduğumuz bir alfabe, çünkü konfor bizi yumuşak ve yardım almaz bir hâle getirdi. Sabit bir kâr elde etme fikri ayrıca bütünlüğümüzü azalttı. Bir şair olmak, hakiki bir şair olmak bu dünyada neredeyse imkânsız hâle geldi. Başka pek çok sebep bizleri hibrid şairlere dönüştürdü, yüzeysel durumlarda yaşayan şairlere... Bu hızlandırılmış çevreye karşı odakta kalmayı nasıl sürdürebiliriz, bunu nasıl mümkün kılabiliriz... Sayıları giderek azalan gerçek şairler yaşıyor artık. Bulundukları an baş tacı edilip beslenmeleri elzem.

J.M. Bennet: Hepsi geçerli. Ben kendi dengemi bulup yaratmaya devam ediyorum.

– Bir yandan icatları, yenilikleri ve ilerlemeyi savunurken; öte yandan reklamlar vasıtası ile tüketime yönelik kışkırtarak kapitalizmin işini gören bir araç hâline gelen dijital devrime yönelik Marksist ideolojinin tutumunu tutarlılık açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?

J.M. Bennet: Marksizm ve kapitalizm, insan davranışının temel yönlerini anlamak için basit yollardır. Bir sanatçı/ şair olarak benim işim kendimi, deneyimlerimin içeriği doğrultusunda görmeye ve tanımaya çalışmak, bir insan olarak evrensel manzara ile bütünüyle olmasa da çokça bütünleşmek.

D.Vural: Kapitalizmin ve tüm ideolojilerin canı cehenneme.

– Türkiye'deki çalışmaları yakından takip ettik. Edebiyat dünyasında özellikle 2000-2008 arasına kıyasla bugün görsel şiir macerası heyecanını kaybetmiş gibi görünüyor. Bunu nasıl yorumluyorsunuz?

S. Sarı: O küçük grup içinde şairin anonimleşmesi, şiirin otonomluğunun vurgulanması ve genel olarak edebiyata ve eleştirisine büyük potansiyel faydası, sürdürülebilir olamazdı. Ama bu sadece bizde yaşandı ve ben aynı heyecanla devam edenleri de anlamıyorum. Bu dönem sonrasında ortaya çıkan birkaç çok kötü görsel şiir denemesiyle de karşılaştım, bunlar da belki bir grup içinde iyi görünebilirdi.

D.Vural: Bu konuyu birkaç ay önce Barış Çetinkol'la konuştuk. Biz sadece şiir yazıyorduk, şaircilik oynama, orada burada olma gibi bir derdimiz olmadı. Yırtıcı, kavgacı değildik, biraz rahatına düşkün tiplerdik. Birilerini ikna etmek, ön planda olmak gibi çabamız olmayınca da gündem de olmak zor. Görsel şiir bir macera değil en azından benim için, on yıldır hâlâ yazıyorum ve zaman zaman bloğumda paylaşıyorum. Serkan Işın için de konunun kapandığını sanmıyorum. Liman Mehmetcihat *Japonya* şiir dergisinde görsel şiir yayımlamaya devam ediyor. Sadece bunu macera gibi görmek isteyen bir şiir camiası var bence.

Hasan Bozdaş

ŞİİRDE AMERİKAN KÜLTÜRÜ ETKİSİ: "POETRY SLAM"

Bir Slam Şiir Kesiti

Suriyeli aktivist ve şair Amal Kassir, Denver'da kendisine yeni cesur sesler arasında Grand Slam ödülünü getirecek "Suriye" isimli şiiri yaşıyordu sahnede:

Kucağımda bir zamanlar aileme ait kollar bacaklar,
Gırtlağım çalınmış, kanım çığlık çığlığa
Yedi nesil işkence altında,
Rabbim Azrail'i yolla ki ruhları korusun ve yaşayanlar bir şeyin
ilahisini duysun,
Biliyorum burada halkım, göremesem de onları kulağımda sesleriyle
Hep bir ağızdan çıkıyor sesimiz
İçimde kurt gibi aç bir diktatör dolanıyor...[1]

Poetry Slam/Slam Poetry: Genel Tanışıklık ve Kurallar

Enis Akın, Şamar Şiiri[2] isimli yazısında Slam Poetry için bu karşılığı benimsediğini söylese de kavramı tam anlamıyla karşıladığını düşünmek güç. Çünkü Şamar Şiiri diye bahsedilen şiir anlayışının Amerikan kültüründeki asıl karşılığı Poetry Slam'dir, bizim öncelikle Poetry Slam'i tanımlayıp sonradan bu olgu karşısında ortaya çıkan Slam şiirini isimlendirmemiz gerekecektir ki şu aşamada Türkiye bu kavramlara oldukça yabancı.

1980'li yıllarda Marc Smith ve arkadaşlarının öncülük ettiği bir tür şiir performans yarışmaları doğdu Chicago'da. Bar, kafe, kitabevi, üniversite ve tiyatrolarda ortaya çıkan, izleyiciler karşısında şiir seslendirmeyi ve sahnelemeyi gerektiren bir tür melez sanattı. Melez sanat çünkü Amerikan toplumu rap, hip-hop kültürüne oldukça aşinayken, bu kültüre oldukça benzeyen ama görsel herhangi bir enstrüman veya ritmik ses kullanılmadan, sadece seslendirenin ses tonu, jest ve mimikleriyle izleyiciye ulaşan ve adına "Poetry Slam" denilen bir tür yarışma organizasyonu oluştu.

1990'da San Francisco'da National Poetry Slam (NPS) adı altında bir organizasyon tertip edildi. Başını Gary Mex Glazner çekti, Chicago'dan New York'tan ve San Francisco'dan takımlar yarıştı. Bugün organizasyon 16. yılın-

da. Amerika, Fransa ve Kanada'dan dörtlü takımlar NPS şemsiyesi altında hâlâ yarışmalar düzenliyorlar. Bugün bu organizasyon dâhilinde olmasa bile Amerika'nın tüm kentlerinde; İngiltere, Almanya, İsveç, Norveç vb. birçok ülkede bu tür yarışmalar küçük çaplı da olsa düzenleniyor. Bu yarışmaların bazılarında para ödülü olduğu gibi sadece unvan için yapılanları da mevcut.

1997'ye gelindiğinde yine Amerika'da, Marc Smith bu tür yarışmaların tek elden yapılması ve organize edilmesini kolaylaştırmak amacıyla Poetry Slam Inc (PSI)'ı kurdu. Herhangi bir kâr amacı gütmeyen bu kuruluş, Poetry Slam organizasyonları için genel kurallar belirledi, belli rekabet kuralları oluşturdu ve bu sayede organizasyon uluslararası boyutta da ivme kazandı.

Artık benimsenen kurallara göre yarışmalar katılmak ve izlemek isteyen herkese açıktır. Başvuranlar bir ön elemeden geçirilebiliyor.[3] Seyirciler arasından rastgele beş hakem belirlenir ama cinsiyet, yaş ve milliyetlerin farklı olmasına özen gösterilir, hakemler her bir gösterinin ardından puanlarını açıklarlar. Her şair, 3 dakika 10 saniye gösteri yapar. Sürenin aşıldığı her 10 saniye için puanının yarısı atılır. Puanlar 0 ile 10 aralığındadır. En yüksek ve en düşük puanlar düşürüldükten sonra geriye kalan 3 puan toplanarak şairin totaldeki puanı belirlenmiş olur. Katılıma göre üç ya da dört raunt sonunda kümülatif puanlar toplanarak kazanan belirlenir.

Poetry Slam bize ne kadar yabancı ise ortaya çıktığı kültürlerde o kadar popülerdir. Özellikle Amerika'da şiir kafelerin dışına adım atmış, Broadway sahnelerine girmiş, televizyon programlarına çıkmış, belgesellere konu olmuş, uzun metrajlı filmlerde, dizilerde işlenmiştir. Örneğin, *The Fosters* dizisinde Garett Clayton bir barda Slam şiir örneği sunmuştur.[4] Ünlü oyuncular da sahnede Slam şiir örneği sergilemişlerdir.[5] Jimmy Fallon'un *Talk Show* programında çok iyi örneklere rastlamak mümkün.

Şiir metinlerinin birçoğu ki teknik anlamda şiir midir tartışılabilir, sahnelenmeden önce yazılır, prova edilir ve canlandırılır. Ama serbest stilde ve doğaçlama Slam etkinlikleri de bulunmaktadır. Slam şiir, çok duyusal bir şiir pratiğidir. Ağız ve işitsel açıdan, fiziksel dinamik, izleyicilerin tepkileri, farklı lehçelerin kullanımı ile Slam şiir bir kombinasyondur.

Sanat Anlayışı İçerisinde Slam Şiir

Postmodernizmle birlikte literatüre birçok kavram girmiştir. Şiir de bundan payını almıştır. Görsel şiir, ses şiir, performans şiir, deneysel şiir...

Slam şiir, "spoken word" adı altında ses şiir, caz şiir, hip-hop, geleneksel şiir okumaları, monolog canlandırmaları gibi diğer türlerle birlikte yer alır. Ki bakıldığında bariz şekilde hip-hop kültüründen etkilendiği görülmektedir.

Ses şiir ve performans şiir, Slam şiire benzer. Fakat ses şiir, edebî ve müzikal bir kompozisyondur. İnsan konuşmasının geleneksel yanını fonetik

açıdan öne çıkarır. Performans şiirde ise şair aynı zamanda bir tiyatrocudur, performansını sunarken çeşitli aksesuarlardan yararlanır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte dijital ortamlarda yapılan kayıtlarda bu yön daha çok ön plana çıkmaktadır. Caz şiirde ise arka planda caz enstrümanlarıyla, şiirini bir caz şarkısı gibi okur ve canlandırır. Üçünde ortak olan tek şey, şiirin şairi tarafından yaşanarak/canlandırarak seslendirilmesidir.

Sanat, ezelden beri kıymet verilen bir olgudur ki bu da sanatçısına güven aşılar. Yazı bulunmadan önce dahi, şiir sözlü bir eğlence aracı olarak statü kazanmıştır. Zengin ritimler ve tekerlemeler, yazının olmadığı bir dünyada sözlü kültürün daha kolay ezberlenmesi ve aktarılması için kullanılmıştır. Yazı kültürü gelişince ise sözlü kültür itibar kaybetmiş, gelişme gösterememiştir. Yazılı edebiyat, sözlü edebiyatı belli çevrelerin içine itmiştir. Şiir akademik hâle gelmiştir. Geçmişin yeniden ve yeniden inşa edilmeye çalışıldığı bir dünyada popüler kültür, insanları etkisi altında tutmaktadır. Ne zamanki çağdaş anlatı teknikleri, anlamı işlevsiz bir hâle getirdi, sesler ve ritimler geniş bir yelpazeye uzanmıştır. Oysa sözlü edebiyat, medeniyetlerin doğuşunda önemli bir yere sahiptir.[6] Amerika'da çağdaş edebî sahnenin, sözlü edebiyatın tohumlarını şimdi Poetry Slam ile canlandırdığı düşünülmektedir. Türün canlanması, konuşma dili ve hararetli bir üslupla olmuştur. Kullanılan sözcüklerin estetiği, sosyal etkilerinin, yani ırk, cinsiyet hatta ekolojik ve ekonomik sorunları işlemesinin gerisinde kalmıştır.

Bu sahne sanatında, sözlü performans da sözcüklerin yanında belirleyici bir etkiye sahiptir. Sanatçı izleyici ile görsel temas sağlar. Duygular doğrudan iletilebilir, geribildirim fark edilebilir. Sanatçı şiiri nasıl aktaracağını düşünür. Yazılı ve şifahi sözcükler şiirin ayrılmaz bir parçasıdır.

Poetry Slam, melez Amerikan kültürü ve sosyal konularda geniş bir yelpazeden beslenmektedir. Irk, cinsiyet, siyaset ve ekonomi bu hareketi temelinden etkilemektedir. Bu, sosyal sorunları dillendirmek için popüler bir ortam yaratmıştır.

Slam çevreleri, Amerikan toplumunun dayattığı baskıyı kırmıştır. Bu, ırk ve kimlik farklılığını, cinsiyet yanlılığını, işçi sınıfını ve Amerikan kültürel marjinalizmini adres göstermektedir. Farklı kültürlerin karışımı ve şiirsel araçlar bir araya gelmiştir. Şiir yarışmaları, farklılıkların kutlaması hâline gelmiştir. "Bu şiir yarışmaları gerçek zamanlı kritik söylemleri somutlaştırmaktadır."[7]

Yorum

Her şeyden önce Slam şiirin, Amerikan kültürünün kaçınılmaz ürünü olduğunu unutmamak gerekir. Siyahilerin sorunları, cinsiyet ayrımcılığı, ikinci sınıf vatandaşlık, ekonomik eşitsizlik ister istemez birçok sanatsal tavrı

beslemektedir. Amerikan toplumu bu bağlamda sürekli olarak toplumsal sorunların dillendirildiği edebiyat toplantılarıyla muhatap olmaktadır, bu bir alışkanlıktır. San Francisco'da caz kafeler, Denver'da şiir kafeler ve diğer eyaletlerdeki yansımaları, toplumla barışık bir kültürün de doğmasına sebep olmuştur. Bunun ilk örneği elbette hip-hop'tur. Özellikle Afro-Amerikan gençler arasında yayılan bu kültür, ezilen sınıfların kendilerini ifade edebildiği bir ortam yaratmasına sebep olmuş ve toplumda da bir karşılık bulmuştur. Slam şiir de, her ne kadar kafelerde ve barlarda ortaya çıkmış olsa da bugün akademik camianın sahiplendiği bir tür olarak karşımızdadır.

Zaman içerisinde Slam şiirin şiirsellikten çıkması ve yapaylığın gelmesi, bir tür popülizm aracı olarak görülmesi ve kariyerinin yapılması, PSI'nin başındaki Marc'ı dahi hayal kırıklığına uğratmıştır. Şairler artık üretmek yerine popüler şarkılardan beslenmektedir. Bunun sonucu olarak da Slam, ırk ve kimlik üst başlığı altında, konuşma dili ve hip-hop benzeri bir üslupla şiir anlayışını değiştirmiştir. Slam şiir mevcut durumda günceli tasvir eder ve güncel popüler beğeni ve talepler ile ilgilenir. Bu yüzden de şiirselliği sorgulanmalıdır.

Slam şiirin henüz Türkiye'de bir karşılığı bulunmamaktadır. Bazı şairlerin kendi ortamlarında sahneye çıkıp şiirlerini seslendirmeleri ve bunu Slam şiir olarak adlandırmaları doğru değildir. Slam şiir bir yarışma formatıdır. Evet, sözleri sert ve hararetlidir, çoğunlukla sosyal mesaj içermektedir bu yüzden de 'şamar' olarak nitelendirilebilir. Ama Slam şiirin yarışma formatı görülmezse ortada bir Slam şiir kültüründen de bahsedilemez, şairin kendi şiirini yaşayarak seslendirmesinin Slam şiirde bir karşılığı yoktur. Slam şiir, şiirini en iyi seslendiren şairi belirler. Bu bağlamda geleneksel Türk edebiyatındaki âşık atışmasını hatırlatmak gerekir. Halk edebiyatında âşıkların karşılıklı olarak şiir söylemesine atışma denir. Deyişme de denilen atışma, en az iki âşığın, bilirkişiler ve dinleyiciler karşısında belli kurallar içerisinde yaptıkları şiir söyleme ve birbirlerini yoklama yarışmasıdır. Enstrüman da kullanılabilir. Âşıklar arasında bir sıra bulunur ve bu sıra döner. Slam şiirde hiçbir şairin seslendirdiği şiir bir diğerini ilgilendirmediği gibi, şair kendisine verilen süre içerisinde şiirini okur. Yarışma sonunda da beğenilen şair "Grand Slam" ödülünü kazanır.

Türkiye'de henüz bir örneğiyle karşılaşmadığımız böyle bir organizasyon ilerleyen zamanlarda elbette sahnelerde karşımıza çıkabilir. Ama toplumda bir karşılık bulabilir mi, bunu söylemek güç. Bununla ilgili Efe Murad'ın bir söyleşide belirttiği hususlar, konuyu bitirmek için yeterli.

> Son zamanlarda yurtta hâkim olan yabancı akımların ya da akım olmayı kendi coğrafyalarında başaramayanların getirdiği akışı ve yeniliği kendilerinde barındıramayan taklit-akımların, ancak kendi anlamları içinde kaybolduğu bir dönemdeyiz. Teknoloji kendini para piyasalarıyla eş gösteriyor. Yenilik, yenileşmeyi

bozucu bir silah olarak kullanıyor. Yenileşen, yenileşemiyor. Yenileşti diyecekken biz de değerlerimizle eksiliyoruz/eskiyoruz aynı zamanda. Eksiltilmiş insanlar var etrafımızda. Türkiye'de, arabesk kültürü gibi bizim kendi iç dinamiklerimizle, doğal bir süreçte, oluşmuş bir alt kültürün bir daha ortaya çıkacağını düşünmüyorum. Çünkü başka kültürleri ithal etmeye ve kendimizinkileri ise unutmaya çalışıyoruz. Anglosakson, bilhassa Amerikan çıkışlı kültürün getirilerini tartışıyoruz ve kendi hareketimizi o alanlar dâhilinde kuruyoruz. Buna en iyi örnek, bence, gençleri gereksiz yere meşgul eden hip-hop kültürü. Alt kültür olarak kendini pazarlayan ama aynı zamanda da para piyasasını yönlendirebilecek bir iktidar kazanan, gittikçe büyüyen bir sürükleniş olarak nitelendirebiliriz hip-hopu. Amerika'da son dönemlerde hâkim olan "Şamar Şiiri" (Slam Poetry) de tam çıkış noktasını buradan alıyor: Gençlerdeki bilinçsizliğin sanki bilinçlilik gibi satılması. Bu çıkış, her ne kadar donanımsız çapulcu bir grup oluştursa da şiir akımı ya da hiç değilse kültür akımı olarak Amerika'da kabul görüyor. Bu çıkışı elbet alt kültürün entelektüel bir arayışı olarak göremeyebiliriz ama halkın -gizli çoğunluğun- sosyal, siyasal ve sanatsal dinamiklerini tuttuğu için daha sonra entelektüel bir çabayı yayabilecek bir potansiyele, ilhama sahip olduğunu düşünüyorum. Kendi gelenekselliğimiz dâhilinde, kültürümüzün tüm oyuklarını kullandıkça alt kültürümüzü kurabiliriz. "Şamar Şiiri" (Slam Poetry) bağlamında genişletilmiş olan hip-hopun ve günümüzde onu icra edenlerin sosyal, siyasal ve sanatsal anlamda çürümeyi kendi bağlamlarında işaret etmelerinden başka bir işlevi olduğunu düşünmüyorum. Şiirimizi ve kendi şiir manifestolarımızla imlediğimiz poetikalarımızı ancak kendi coğrafyamız ya da kendi dilimiz üstünden yaptığımız çıkarımlarla (ama coğrafyamızın sorunlarını ve çıkmazlarını aşarak) kurabiliriz.[8]

---

1 İsmail Kılıçarslan, 2015 yılında Uluslararası Üsküdar Şiir Festivali'nde Emel'in performansının hemen ardından bu çeviriyi seslendirdi. İzlemek için: https://www.youtube.com/watch?v=EsmLGmX680k

2 Enis Akın, "Şamar Şiiri", *Yasakmeyve* dergisi, sayı 1, Mart-Nisan 2003.

3 http://www.dummies.com/how-to/content/what-to-expect-at-a-poetry-slam.html

4 www.youtube.com/watch?v=WPju5dH9or0

5 Tom Hanks için: https://www.youtube.com/watch?v=rfWluymme50 Samuel L. Jackson için: https://www.youtube.com/watch?v=jzf1dJyLesI

6 https://www.academia.edu/14531830/POETRY_SLAM_THE_POETICS_OF_AMERICAN_POPULAR_CULTURE

7 Somers-Willett, Susan B.A. Cultural Politics of Slam Poetry: Race, Identity, and the Performance of Popular Verse in America. S. 35, Michigan Üniversitesi Yayınları, 2009.

8 Efe Murad'la Söyleşi, Konuşan: Cenk Gündoğdu, https://eksisozluk.com/entry/10935558

Çiğdem Ülker

DİJİTAL ÇAĞDA EDEBİYAT

1990'ların ilk yarısında Makedonya'da Üsküp'teydim. "Makedonlar için Türkçeyi" babamın eski "Hermes" daktilosu ile yazmaya çalışıyor, bir elimde daktilo silgisi diğerinde kopya kâğıtları masamın başında uzun çalışma saatleri geçiriyordum. Yazdıklarım, sonradan bir bilgisayar operatörü tarafından dijital ortama geçirilecekti ve bu işi yapabilenler Avrupa'da bile henüz bir elin parmakları kadar azdı.

Dijital çağın ayak sesleri yavaş yavaş duyuluyor, internetten söz ediliyordu ama bilgisayarın geleceği hakkında henüz çok az şey biliyorduk. Makedonya'nın sadece iki kanallı televizyonunda yarım saat Türkçe program da vardı ve ben, o yayını saniyesini kaçırmadan izlerdim. Haftada üç gün çıkan Türkçe gazete *Birlik*'i defalarca okur, Ankara'dan getirdiğim bir kaç kitabı tekrar tekrar karıştırırdım.

Dört yıl sonra yurt dışı görevim bitip Ankara'ya döndüğümde her gün onlarca kanala ve sabahları kapıya gelen iki gazeteye kavuştum bir anda. Elbette anlatılmaz bir mutluluktu ama sonraları fark ettim ki yoksunluklarla dolu o Üsküp yılları hayatımın en çalışkan yıllarıydı. Elimdeki sınırlı malzemeye öylesine yoğunlaşmıştım ki yazdıklarım dönüşümde iki kitaba, onlarca makaleye sığmadı.

Şimdilerde her sabah, gazete, dergi, kitap, kitap ekleri ve sosyal medya bombardımanı altında okumaya çalışırken sık sık o günleri hatırlıyorum ve soruyorum kendime... Daha mı iyiydi o yıllar?

Tabii ki hayır, ama sınırlı koşullarda insanın daha çalışkan olduğu, yoksunluğun insanı daha sebatkâr ve dikkatli kıldığı da bir gerçek galiba. Evet; sınırlı olanaklar belki de insanı yeni hamlelere daha hevesli kılıyor.

1450'lerde Almanya'da Johannes Gutenberg, ilk matbaayı hizmete sunarken ve ilk olarak kendi Kutsal Kitap'ı İncil'i basarken insanoğlunu yeni bir çağa taşıdığının farkında mıydı bilinmez. Üstelik aynı tarihte 1453'te İstanbul da el değiştirmiş ve bu değişim de yeni çağın başlangıç işaretlerinden biri olmuştu ama bu bilginin paylaşılması bile matbaayla mümkündü.

Sanayi yüzyılının başlamasına ramak kalmıştı. Nitekim bilgi; matbaa ile milyonlarca kez çoğaltılacak, paylaşılabilecekti. Dijital çağın ilk habercisi ve mucizevi internetin büyük büyük babasıydı, matbaa.

El yazmasından ofset baskıya, bir ömürde yazılabilecek üç beş kitaptan dakikada binlerce nüshaya... Matbaanın hayatımıza girmesi sosyal yaşam-

dan, sağlığa, eğitime bilime sayısız değişimin hazırlayıcısı, orta çağlar skolastiğinin yok edicisi, büyük bir dönüşümün ilk adımıdır.

Matbaanın bilgisayara evrilme süreci yüz yılı aşkın bir zamanı almış, arada David Hume, John Locke gibi yeni çağın düşünürleri de var Wittgenstein da var. 1921'de yayımlanan *Tractatus* adlı çalışmasıyla insan dilinin sınırları üzerinde düşünen filozof.

David Hume ve John Locke; insanın kendini ve dünyayı anlamlandırma sürecinde tecrübenin önemine dikkat çeker ve insanın bomboş "tabula rasa"sını tecrübe ile dolduracağını söylerken, Wittgenstein dilin düşünceyi sınırlandırabilen yönü üzerinde düşünmüş.

İnsan aklının yapısı; zihin nasıl çalışıyor, bilgiye hangi kategorilerle ulaşıyoruz, kavrama gücümüzü sınırlayan dil mi yoksa tecrübe mi gibi sorular ve Kant'ın "Saf Aklın Kritiği" derken A. Comte toplumsal gelişmede bilime büyük yer verince bilginin sonsuzca ve saniyeler içinde paylaşımına, bir bilgi bombardımanı çağına gelip dayandı insanlık.

Matbaadan sonraki en büyük kültürel değişim: Dijital Devrim. Bilgisayarların birer haberleşme aracı olarak evimize, odamıza, cebimize girmesi türümüzün muazzam bir zihinsel sıçrama yapması demek.

Bilginin bu sınırsız paylaşımı hem tek tek bireyler olarak aklımızı, algımızı, kimliğimizi değiştiriyor hem de ortak dünyamızı ve evrensel bilimi dönüştürüyor. Yeni teknolojilerle kendimizi yepyeni bir kültür evreni içinde bulduğumuz bir gerçek.

Bugün 7.2 milyarlık dünya nüfusunun üç milyarı aktif internet kullanıcısı ve 3.5 milyar kişi akıllı telefon kullanıyor. 1.7 milyar kişi ise sosyal medyayı telefondan takip edebiliyor. Sanal kitabevi Amazon sitesinden satın alınan e-kitap sayısı basılı kitap sayısını çoktan geçti bile. Çevrimiçi dünyada her şey bir kaç saniye uzakta. Sonsuz, sınırsız, sayısız bilgi.

Peki, bu kadar bilgi ne işe yarıyor?

* * *

Tolstoy *Bilgelik Takvimi* adlı kitabında[1] kendine bazı öğütler verir ve bilginin ne olduğunu düşünür ve bilgi konusunda kendine şöyle uyarılarda bulunur:

"-Bilgi bir hedef değil bir araçtır."

"-Anlık haberler ve niteliksiz bilgiler enerjimi emiyor."

"-Faydasız ya da sıradan çok şeyi bilmektense iyi ve gerçek birkaç şeyi bilmek daha evlâdır."

Tolstoy, 1910'da öldüğünde bu müthiş bilgi çağını hayal bile edemezdi kuşkusuz ama onun sanatçı dehası yarını sezmiş olmalı ki, önerileri bu günün dünyasına çok uygun tavsiyeler aslında.

Ama yeni çağın mucitleri de en az Tolstoy kadar zekiler ve enerji emmek işinde çok da ustalar.

Yeni teknolojiler kendilerini sürekli güncelleyerek heyecanımızı yitirmemize izin vermiyor. Blog, Facebook, Twitter, İnstagram derken Periskop'la sürekli alarm veriliyor. Her şeyi görüyoruz, her şeyi biliyoruz, her şeyi okuyoruz. Ama nasıl okumalar bunlar? İnsan zihninin en güçlü öğrenme biçimi olan "okuma", günümüzde şöyle bir göz atmaya dönüşüyor. "Kes- yapıştır" yapabilmek; bizi yazmanın faydalı süreçlerinden de uzaklaştırıyor.

Çevrimiçi dünyada artık Shakespeare bir pop ikonu; Gutenberg bir hacker grubu olarak daha çok ilgi çekiyor.

Sadece 140 karakterle yazmamıza izin veren Twitter'ı ve her şeyin bir bir emoji ile sunulmasını; gerçek duygular ve sahici bilgilerin yerine koyuyoruz. Bu, bir oyun aslında ama oyun, gerçekmiş gibi kendini hızla dayatıyor; zaten bu yüzden adı Sanal Dünya. Bu dünyada her şeyi bildiğimizi sanırken aslında yarım yamalak bir bilginin içinde çırpınıyoruz ve elbette edebiyat da etkileniyor bundan. Postmodern dediğimiz yönelim tam da buradan açılıyor gibi görünüyor.

Stendhal'in "Sokakta gezdirilen bir aynadır roman." dediği günden bu yana algımız da değişti, aynada gördüklerimiz de.

İnternetin karşısında oturan yazarın karşısında şimdi gerçek bir ayna var ve dışarı çıkmasa bile o, artık sokağın içinde. Uydu kanallarının, telefonun ve internetin sonsuz olanakları; hayatın akla gelebilecek bütün manzaralarını ona sunuyor. Yazar dediğimiz o yalnız yolcunun, o içe bakış ustasının yanında, önünde, tepesinde, arkasında şimdi bir eşlikçisi var. Görüntüler, her saniye yeniyi ve canlıyı sunuyor. Geçmiş, bugün, uzak ülkeler ve milyonlarca insanın öyküleri gözlerimizin önünden saniyeler içinde geçiyor. İşte Kenya'daki vahşi avda bir ölümcül koşu, işte uçak New York gökdelenlerini ikiye biçiyor, işte ağaçtaki kediyi itfaiyeciler okşayarak indiriyor.

İşte, işte, işte... Biri bitmeden diğeri başlıyor, bir saniye gördüğümüzün sonunu öğrenemiyoruz, merak bile edemiyoruz sadece resimler hızla akıyor. İnsan, bütün yüzleriyle melekliğiyle ve şeytanlığıyla orada. Bu görüntü ve ses bombardımanının çaresiz mahkûmlarıyız. Artık ne unutuşun siyah örtüsüne ne geçmiş zamanın kadife şalına ne de "ben bunu bilmiyordum"un özrüne sığınma hakkımız var. Her şeyin filmi, her sesin tekrarı, her yaranın yeniden kanatılması...

Peki ya edebiyat; düşüncenin en yaman, en has çocuğu edebiyat... İnsan aklının en karmaşık en üst işlemi olan edebiyat. Yeniden bir dünya kurmaya çalışan insanoğlunun mucizevi ürünü edebiyat.

Roman, Batı'da Rönesansla yaşıt, altı yüz yaşında. Bizde de iki yüz yaşına yakın. Hiç de genç değil. Ama son elli yılda her şey hızla değişirken insanın roman okuma ihtiyacı değişmiyor, insan uzaya giderken de okyanusa açılırken de romanını yanında taşıyor.

Roman, ister tabletten okunsun ister kitaptan yeni işlevler de kazanıyor. Bu gösterme çağının, bu çılgınlaşmış görme, seyretme ihtiyacının ana malzemesini romanlar sağlıyor. Roman, kendini yenileyerek ve farklılaşarak insanın yolculuğuna eşlik ediyor. Yeni roman, yeni okumalar talep ediyor bizden. Bu sanal imgeler çağında gerçeği hâlâ kendi gözüyle görmek isteyenin inatçı sabrını talep ediyor. Belki de bu yüzden yeni roman, sanal bir evrende dolaşan ama hâlâ gerçeği arayan insanın inadını gereksiniyor. Roman, elbette hâlâ bir ayna ama artık hem enine hem boyuna bir kesitle bakıyor hayata. Çağımızın gerçeği; postmodern okumalar sunuyor okuruna. İç içe geçmiş halkalar, biri bitmeden diğeri başlayan spiral öyküler, ayırt etmekte zorlandığımız sesler, duvarların arkasını gören kameralar, gizli mikrofonlardan gelen sesler gibi, alışık olmayan kulaklara uğultu hâlinde gelen metinler. Klasik romanın doğrusal kronolojik çizgisi kırılıyor, zamanlar birbirine giriyor, televizyon ekranındaki üst üste görüntüler gibi yeni roman da helezonlar hâlinde anlatıyor hayatı.

Öte yandan dijital ulaşılabilirliğin; kitabı görme, ona dokunma ihtiyacını tetiklediği de ortada. Bunun olumsuz yanı, korsan kitabın hatırı sayılır sayıda okurla buluşması. Korsan kitap, dijital baskının çok kolay ve ucuz olduğu zamanımızın bir icadı. İki yüzlü bir madalyon. Yazarın telif hakkını elinden alırken bir yandan da okur olmayı kolaylaştırıyor, fiyatı düşürüyor. Hatta okur sayısını çoğaltmada etkili oluyor. Telif hakları dijital çağda korunmaya çalışılıyor ama internette yayımlanmış bir bilginin ya da eserin fotokopilerle çoğaltılmasının da cezai bir karşılığı neredeyse yok.

Yazdığını internette yayımlayabilme ve kitleye ulaşabilme; yeni yazarların yolunu açıyor, onlara yeni projeler ilham ediyor olmalı. Bunun verilerini açık seçik görüyoruz zaten. Bloglar, Facebook'ta yazılanlar, netteki her özgün metin yeni türlerin ortaya çıkması ve yeni bir edebiyat türünün denemesidir bir bakıma.

Teknolojik olanaklar ve paylaşımın kolaylaşması daha önce düşü nemeyeceğimiz durumlar ve yeni yazma biçimleri sunuyor. Tam da burada özel bir yazma grubu ile yaşadığımız tecrübeyi aktarmak isterim. Elektronik posta ile birbirimize bağlandığımız grup, önce bir üyenin yazdığı öykünün devamını sırayla geliştiriyor. Kendisine gelen öykü parçacığını önceki verilere bağlı kalarak neden sonuç ilişkisini yitirmeyerek geliştiriyor yazar arkadaşlarım. "Ortak Öykü" diyoruz buna.

Yazarlar, bilgisayarda yeni yazılımlar oluşturmuyor ama yeni edebî türler yaratmakta çoktan işe koyulduk gibi görünüyor bana.

---

[1] Tolstoy Lev, *Bilgelik Takvimi*, Kaknüs Yayınları, 2003.

Bilal Ayan*

POSTHUMAN'A DOĞRU: İNSAN AŞILDIĞINDA SANATÇIYA NE OLACAK?

Kendine Özgülük

Şartların bütünü bir tür anonimlik sayılabilecek bir 'kişilik–olmama' durumuna doğru ilerliyor.
Adorno, Negatif Diyalektik

Özgünlük, her türde entelektüel üretimi değerlendirirken ilk akla gelen çıpalardan biri. Özgünlük, kendine özgü olmanın makbul bulunduğu bir vasatta ise daha anlamlı bir çıpa. Modernizmle malul bir söylemsel formasyon, ilerleme fikriyle aramıza giren tüm değer ve alışkanlıklarımızı ayak bağı olarak görme eğilimindedir. O hâlde kendine özgülüğün yüceltilmesi modernizmin ajandasıyla, tekniğin ve paranın güdümündeki bir ilerleme ve gelişme ülküsüyle ne kadar uyumludur? Pazarlamanın tüketimi teşvik için tasarladığı yapay benlik koridorlarında insana musallat olan farklılık sanısının insanı şapşallaştırmasını bir yana ayırırsak, modernizm kendine özgülüğü pek tasvip etmez diyebiliriz. Kurumsallaşmış din de tutum olarak pek farklı davranmaz; kendine özgülüğü topluca alınacak mesafeye menfi tesir eden bir safsızlık olarak görme eğilimindedir. Edebiyat ve felsefe, dönemsel etkilerin mahiyetini anthropo'nun serüveninin bütününün bize öğrettikleriyle tahlil eden, çelişkileri mümkün olduğu kadar derinleştiren ve bazen de meselesini şerh etmek için söylenmemiş olanı bulup çıkaran bilişsel faaliyetler. En azından benim tarifim bu. Bu tarife göre edebiyat ve felsefe, kendine özgülerin bir araya gelişidir. Bir sahicilikler arayışı geçididir. Belirli bir çıtayı aşan örneklerinin çarçabuk kendi kültür ufkundan taşması ve başka oluşmakta olan sahicilikleri başka bağlamlarda tahrik etmeyi becererek yaygınlaşmaları bundandır.

Modernite için, tüm zamanların en sıkı pres yapan dünya hâli adlandırması yapılabilir. Tarihin ısısını yükselten bu pres (dünya savaşları), takip

* İstanbul Ticaret Üniversitesi İletişim Fakültesi

eden süreçte özün bir türlü aşikar olmamasıyla ve vaadin sürgit tehiriyle genel bir heyecan kaybına, bir hayal kırıklığına, global bir soğumaya (soğuk savaş) dönüştü. Bu hızlı soğumayla katı olan her şey buharlaşmaktan ziyade tuz buz oldu. Parçalılık artık dünyanın kaderi gibi gözüküyor. Çok kültürlülüğün ve kendine haslığın takdir edilmesi uzun bir süredir politik doğrucu söylemin omurgasını oluşturuyor. O hâlde kendine özgülüğün ve orijinallik arayışının bir mecburi istikamet olarak üst prensip hâline geldiğini ve evrensellik iddiasındaki ilerlemeci söylemin başat unsuru olduğunu düşünerek, böyle bir ortamda orijinal olmak mümkün müdür diye sorabiliriz.

Ya da girişteki alıntıyla birlikte düşünürsek, genel şartlar bir genel anonimliğe, kişilik-olmama durumuna ilerliyorsa, hatta ilerlediyse, zamanımızın yaygınlık kazanmış düşünme biçimlerine hâlihazırda tümüyle sinmiş olan "kendin olma, kendini bulma" söylemini nereye koyacağız? Bu söylem acaba nasıl bir orijinallik tarifi üzerinde yükseliyor?

Sanatçının Huysuzluğu: Bolluk ve Biriciklik

Ben sanata inanmıyorum, sanatçıya inanıyorum
Marcel Duchamp

Marcel Duchamp "Ben sanata inanmıyorum, sanatçıya inanıyorum." diyor. Fakat bunu nerede söylediğini bulmanız neredeyse imkânsız. Herkesin yaptığı bu alıntı nerede nasıl söylendi, neredeyse meçhul. Ya da ben bulamadım. İki durum da eş düzeyde problemli. Bugün internette altlarında Oğuz Atay, Mevlânâ, Cahit Zarifoğlu ve hatta Atatürk yazan binlerce aforizma ve dize yüzüyor. Birçoğu bu isimlere ait değil. Can Yücel'e ait olmayan Can Yücel şiirleri neredeyse bir kitap hacmine ulaşmış durumda. Schiller ve Goethe, 18. yüzyıl sonunda kibar çevrelerde görüp kavramsallaştırdıkları bir tip olan "dilettante" hakkında şöyle diyorlar: "Bütün sanat heveslileri temelde intihalcidir. Dilin ve düşüncenin tüm doğal güzelliğini, dili ve düşünceyi maymunca taklit ederek zayıflatır ve yok ederler." Oldukça zalimane sözler; burnundan kıl aldırmayan yazarların, okur tersleyen yazarların, hayran azarlayan yönetmenlerin bir efsane olarak hep sözü edilegelmiştir. Bunların gerçek sıkıntısı muhatapta gördükleri bu neviden bir sahicilik eksikliği, muhatabın temas ettiklerinin edimselliğini sakatlayan bir taklit merakıyla dolu olması olabilir mi? Belki de her şeyi tarihselleştirmek ve sanatçıyı bir türün üyesi olarak belli özellikler gösteren edilgen bir birime çevirmek başlı başına yanlış. Heidegger'in kullandığı anlamda bir sahicilik ve kendininkilik yakalamış kişilerin kaçınılmaz olarak huysuz olması gerekiyor ve bu, zaman-

dan, mekândan, teknikten ve içine doğulan bağlamdan bağımsız bir olgu. İyi ya da kötü değil. Sadece böyle. Etkileşimin çok hızlı ve kaçınılmaz olduğu bir çağda, dijitalleşmenin anlık paylaşımı ve metin üzerindeki okuyucu tasarrufunu çok daha öngörülemez hâle getirdiği bir çağda aslında yazarın yazar olarak biricikliğinden emin olmasının ne kadar zorlaştığını tespit edebiliriz.

Teknoloji büyük oranda hız olarak gerçekleşiyor. Üretim hızlanıyor, ulaşım hızlanıyor, iletişim hızlanıyor. Sanat üretiminin bu dizgeden bağımsız kalması pek mümkün değil. Hayatı hızlandırmak ne tür etkilere yol açıyor? İnsanların grup hâline gelirken, aileler oluştururken, isyan ederken, itaat ederken, fikir grupları oluştururken, ideolojiler etki alanlarını genişletirken, yeni ürünler üretilirken, eğitim alırken ve verirken, çocuklar büyürken, şiirler yazılırken, mevsimler değişirken, bu doğaya insanın yaptığı tekniğe dayalı eklentilerin neden olduğu hızlanma nelere yol açıyor? Soru bu.

Gizemli sanatçı imgesi her geçen gün daha da soluyor. Her gün bir diğer sanat erbabı, topluluk yönetiminin mekanik girdabına ister istemez dâhil oluyor. Önce daktiloya sonra bilgisayara direnen yazar, sonra Facebook'a Twitter'a İnstagram'a, e-kitaplara direndi. Bu direnmeler genel olarak bir vintage hissi olarak satılabilir paketlere çevrildi yazarı ürünleştiren endüstriyel ajanlarca. Fakat şimdi, her geçen gün daha da hızlı bir şekilde, büyük bir içerik basma ve içerik dolaştırma gayyasına dönüşen sosyal medyada, yazar içeriklerden bir içerik hâline geliyor.

Kadim öğretilerin hemen hepsinin salık verdiği gibi zorlukta (biriciklikte) filizlenen insan tecrübesi, kolaylıkta (bollukta) istatistiksel diyagramlara konu oluyor. Hayat sürekli tekrarlanan bir özdeşlik icadının, tekrar tekrar gözlemlendiği bir laboratuvara dönüşüyor. İnsan tekleri, bireyleşmek için çıktıkları bu yolda türdeşleşiyor.

Sanatçı, bu keşmekeşin içinden sıyrılarak herkesin görebileceği bir tepeye çıkıp içinde biriktirdiği o biricik söylevini irat etme imkânına ne kadar sahip? Postmodern ethosun her şeyi yerinde kabul etme olgunluğu, aslında bir her şeyi yerinde tutma stratejisi mi? Gerçekleşmiş bir sanatçı bir doğal afet gibidir; değdiği her şeyi bir devinime mecbur eder. Artık gerçekleşmek ne kadar mümkün? Devinim ne kadar mümkün? Hira'dan dönmenin gerekmediği, daha Hira'dayken her şeyi Facebook'a post edip dönüş yolunda gelen bildirimlerin kontrol edilebildiği bir genel yaşam kipinde, yetişmenin sabırlı ve uzun yoluna ittiba edecek kadar irrasyonel kalabilme cehdini gösterecek bir alan kalacak mı? Tür içi türlerin yok olma hızını, banal muhafazakârlığa mecbur kalmadan nasıl imleyeceğiz?

İnsanın bilişsel limitleri çoğalmayla tasnif aracılığıyla başa çıkabildi bir noktaya kadar fakat bu dağıtma ve değme hızıyla başa çıkabilecek kapasite-

ye sahip gözükmüyor. Sanat, bu bollukta biricikliği komik gözükmemek için rafa kaldırmış ve kaderini kabloların insafına bırakmış gözüküyor. Eserin biricikliği kadar eserle temasın biricikliği de kameramızla has dairemize açtığımız binlerce meraklı ekrandan içeri dolaşan özensiz bakışların tasallutu altında. Geçmiş olsun.

Maceraya Çağrı

Modern kahraman, kefaretini ödemeyi kaderimiz saydığımız o varlığın evini arayıp bulmaya cesaret eden modern birey, topluluğunun gurur, korku, akılcılaştırılmış hırs ve kutsanmış yanlış anlama batağını aşmasını bekleyemez ve beklememelidir. "Yaşa," der Nietzsche, "sanki gün buradaymış gibi." Yaratıcı kahramana rehberlik edecek ve onu kurtaracak olan toplum değildir, kesinlikle tam tersi doğrudur. Ve bu yüzden her birimiz kabilesinin büyük zafer anlarında değil, kişisel umutsuzluğunun sessizliklerinde yüce sınavı paylaşmakta, kurtarıcının haçını taşımaktayız.
Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*

Marcuse, *Kültürün Onaylayıcı Karakteri* eserinde sanatın otonomluğunun başından itibaren hep ikili bir özelliğe sahip olduğunu belirtir. Sanatçı bireysel olarak toplumun negatif özelliklerini eleştiriyor olsa da toplumu alımlama biçimi, eserinin eleştirel içeriğini zayıflatır. Eleştiri, eleştirileni bir kategoriye kavuşturarak varsıllaştırır. Bazen eleştirilenin potansiyellerini açığa çıkarır ve onu büyütür.

An itibariyle yazara kendi arzu yatırımlarımızın bir gerçekleyicisi misyonu yüklemek ve onu bu beklentiyle lanetlemek pek mümkün değil. Yazar şudur, sanatçı budur çıkışları bir tanımdan ziyade, çok kolay savuşturulabilir cinsten kategorik değilleme çabaları olarak okunuyor.

Bugün tüm manzara, sahicilik arayışının bizatihi kendisinin bir macera çağrısı olarak ortada durduğuna işaret ediyor. İnsanın bu macera çağrısını kabul edebilmesi ve verili olanı tüm başa çıkılamaz bolluğuna rağmen yadsıyabilmesi için, öncelikle mevcutla girdiği ilişkiye karşı oldukça şüpheci olması gerekiyor. Bu sayede biricikliğin başta hedeflenen değil, geri dönüp bakıldığında tebarüz etmiş bir aktüalizasyon olması umut edilebilir gibi gözüküyor.

Tüm bu karmaşık izahatlardan, muğlak ipuçlarından ve yer yer can sıkan kafamı toparlama çabalarından sonra yazının ikinci bölümünde ser-

dettiğim bir endişeyi tekrar edebilirim. Acaba insan, mevcut bilişsel kapasitesiyle, bu tekrarla ve rastgelelikle bezeli bolluk rejimini yırtarak macera çağrısını kabul etme ve bir biriciklik yakalama imkânına sahip mi? Acaba bildiğimiz anlamda kendimizi, türümüzün genel manzarasından sıyırma şansını tümüyle kayıp mı ettik? Sadece *'Technicity'*nin öngördüğü faillikler mi kaldı payımıza? Bu noktaya kadar hiç bahsini etmediğim fakat alttan alta hepimizde olduğuna emin olduğum, yaşadığımız dijital hercümerce karşı beslediğimiz gizil kötümserliğimizi artık tarif etme vakti gelmedi mi?

Post-Human'a Doğru; İnsan Aşıldığında Ne Olacak ya da İnsan Aşılabilecek mi?

Dijital çağla ilgili tüm meseleler bir noktada kilitleniyor. İnsan aşılabilir mi? Doğaya yapılan eklentiler olarak teknoloji, insanın güdümünde bir faktör olarak ele alındığında sorun yok. Kültür, aile, din, sanat ve diğer birçok insani alan, gelişmeler ışığında yeniden yorumlanıyor ve teknoloji esasa ilişkin bir iddiası olmayan bir takım güncellemeler dizisi olarak ele alınıyor. Ortodoks muhafazakarlık bu değişime rağmen mevcudun korunabileceği ve insanın mevcut ön kabullerle geleceğe taşınabileceği fikrinin toplumsal iz düşümü. Fakat günümüzde yavaş yavaş çok krtitik bir noktaya yaklaşıyoruz. Bu kritik nokta iki gelişmeden kaynaklanıyor. Birincisi insan zihninin nasıl işlediği üzerine yapılan sayısız sinirbilim araştırmasından ve ikincisi de yapay zekâ konusunda bilgisayar bilimciler, mantıkçılar, semantikçiler ve hatta felsefecilerin yaptığı çalışmalardan. Tüm bu çalışmalar bir noktaya işaret ediyor. Makinelerin öğrenme biçimleri ve taklit biçimleri bir noktada insanın kapasitesini aşabilecek mi? İnsanın bu anlamda teknolojik olarak aşılması, daha sonra dönüp insanların da insanı aşmasını getirecek mi?

Francesco Varela'nın araştırmaları insan zihninin zamansallığı nasıl algıladığı üzerinde oldukça ilginç bazı bulgulara ulaştı. Buna göre insan zihni ânı tecrübe ederken ânla ilgili şeyleri zamansallık üzerinden ilişkilendirmek için bir eşzamanlılık çerçevesine ya da penceresine ihtiyaç duyuyor. Deleuze'un zamanın bedenle ilişkisini dışarlıklı teknik bir çerçeve gibi görüşünün aksine Varela, zamanın sinir hücresi topluluklarının eş-fazlı aktivitelerinin ürettiği üç farklı zaman skalası şeklinde alımlandığını öne sürüyor. En ilginç fikri de şimdinin zamansal birim olarak karşılığını 0,3 saniye mesabesinde ölçmesi ve bunun kesitli bir zamandan ziyade zamanda bir bütünleme ufku olduğunu söylemesi. Yani nöronların 0,3 saniyelik zaman dilimindeki aktivitesi bilinçte bir ize dönüşebiliyor. Süre kavramını deneyimlememiz de bu mekanizmayla doğrudan ilintili. Daha açık söylersek süre bizim dışarıda tik taklarını duyduğumuz bir saat sayesinde bilincimizde

var olan bir kavram değil, zihnimizde en küçük zaman skalasında meydana gelen sinirsel aktivitelerin bütünleme ufkunda birleşerek bir üst zaman skalasında tam bir zihinsel eyleme dönüşmesi ve bizim bu üst zaman skalasını bilincimizde tecrübe etmemiz.

Varela örneği aslında Post-Human tartışmasıyla ilgili çok temel bir şey söylüyor. Tüm yerleşik kavramlarımız, bunların insanın içindeki karşılıklarını bulduğumuzda oldukça radikal bir şekilde değişme eğilimi gösterebilir. Benlik, zaman, acı, aşk vb. birçok sanatın meselesi olan kavram yeni gelişmeler ışığında bambaşka yan anlamlarla karşımıza çıkabilir. Bu nedenle insan aşıldığında sanatçı da aşılmış olacak mı sorusu oldukça temel bir soru olarak karşımızda duruyor.

Sanatçının Akıbeti

Adorno'nun ilk kısımda alıntıladığım tespiti, bir yandan büyük bir olumsuzluğu imlese de diğer yandan bir imkânın varlığına da işaret eder. Bu hükümranlığı gittikçe genişleyen anonimliğe ve kişiliksizliğe karşı durma. Bugün ise yakın gelecekte bu karşı durma imkânının hâlâ var olup olmayacağını tartışıyoruz.

Olasılıklardan birisi şu. Teknik yetersizlik dönemlerinde hem kendi yetişme süreçleri hem de zihinlerindeki kendilerine has olağanüstülük sayesinde içinde bulundukları toplumsallığı aşan anlam sentezlerine, teknik yetkinliklere ulaşmış sanatçılar, teknolojinin insanı aşmasıyla bu hünerlerini gösterebilecekleri tüm alanlardan mahrum kalacak. Çünkü tüm olasılıklar akıl almayacak hızdaki süper bilgisayarları yedeğine almış teknisyenlerce zaten tarama usulüyle ortaya konulacak. Sanatçı, insanlığın genel gidişatındaki özgün yoğunlaşmalar olarak tarihin konusu hâline gelecek ve yerlerini gizemden ve özgünlük iddiasından tamamen arındırılmış becerikli mühendisler alacak.

Benim inanmak istediğim diğer olasılık şu: Faulkner'ın dediği gibi, yazmaya/ilgilenmeye değer tek şey bir kalbin tenakuzları olmaya devam edecek ve bu tenakuzu sentetik olarak üretmeyi hiçbir teknik gelişim mümkün kılamayacak.

GÜRKAN MIHÇI'YLA SES KOMPOZİSYONU, GÜRÜLTÜ VE SES PEYZAJINA DAİR SÖYLEŞİ

Konuşan: Hayriye Ünal

Gürkan Mıhçı Kadir Has Üniversitesi, İletişim Tasarımı Bölümü öğretim görevlisi. Özyeğin Üniversitesi Tasarım, Teknoloji, Toplum Doktora Öğrencisi. Sekiz yıldır Kullanıcı Arayüzü ve Hareketli Grafik Tasarım dersleri veriyor. Ulusal ve uluslararası birçok film ve ses sanatı festivallerine katıldı. İstanbul'da yaşıyor.

– Dil, işitsel olarak sizi nasıl etkiliyor? İşlerinizin anlamla ilişkisi nasıldır? Sizce ses (dil), manayı kısıtlar mı yoksa açığa mı çıkarır?

Gürkan Mıhçı

– Ben dilin "mana" (içerik) kısmı ile değil daha çok dilin kaynağından bağımsız onun psikolojik, kültürel ve fiziksel özellikleri üstünde çalışıyorum. Her dilin farklı bir tınısı ve dokusu var tabii bir de, insanların konuşma tarzları birbirlerinden çok farklı. Şiiri nasıl okuduğunuz onun anlamını değiştirir. Aynı şiiri coşkun veya sakin alçak sesle okuduğunuzda iki farklı anlam taşır. Beni de ilgilendiren tam olarak bu. Dilbilimi hakkında pek bir fikrim yok ama ses okudum, hâlâ da okuyorum. Sesin fiziksel yapısı, psikolojik ve kültürel etkileri sesi çok farklı yerlere götürebiliyor. Aynı sesin nerede ve ne biçimde kullanıldığı onu kaynağından bağımsız olarak ayrıştırabiliyor. Aslında anlamı değiştiren de bu oluyor. Dinleme ve anlam üstünde dururken, Besteci Michel Chion üç farklı dinleme modundan bahseder. Birincisi, "standard dinleme" (kaynaktan çıkan sesten bilgiyi bir araya getirip dinleyip analiz etme, mesela, "bu çalan senin telefonun mu?"), diğeri "anlamsal dinleme" (burada bahsettiğiniz dili analiz etme ve anlamdırma. Bu İngilizce de, Mors Alfabesi de ya da sevdiğimiz bir müzik parçasına verdiğimiz duygusal tepki de olabilir) ve sonuncusu ise "indirgenmiş dinleme". Chion'un Pierre Schaeffer'den aldığı bu terim, sesi kaynağından bağımsız, nedenininden ve anlamından ayrıştırarak en yalın hâliyle dinlemedir. Bu dinleme modunda sesin karakteristiğine ve kalitesine

odaklanılır. Chion'u baz alırken, dili "anlamsal" değil de "indirgenmiş dinleme" pratiklerine göre dinlemek dili farklı bir yere koymamı sağlıyor. Tabii ki de günlük pratiklerde dil farklı bir anlam taşırken, "indirgenmiş dinleme" pratiklerinde dil çok farklı bir yere oturuyor. Dili, sadece fiziksel, duygusal ve estetik değerleri göz önüne alıp değil aynı zamanda doku ve tını özelliklerini de dinlediğinizde onu anlamından çıkartıp daha yalın hâle getiriyorsunuz ve belki de ona daha objektif bakabiliyorsunuz.

– Cinnet serginizde cinnet maddesinde cinnetin ailede başladığını yazmışsınız. İki oda var kayıtta. Ben çok etkilendim bu işten. Hakim Bey (Peter Lamborn Wilson) de TAZ'da aileyi "Aileler! Sevgi pintileri! Nasıl da nefret ediyorum onlardan!" diye yermektedir. "Aile eğlencesinin kendini beğenmiş ritüelleri her nemli Yaz çayırını bir Eğlence Parkı'na çeviriyor, her bir oğul Baba'nın refahının kasıtsız bir kinayesi, gerçeklikten 2 ya da 3 kat kopuk soluk bir temsil: Şunun ya da bunun metaforu olarak Çocuk." Orada, sizin odalarda ne oluyor? Akla her türlü dehşeti getiren bir iş bu. Orası dünya mı? Dünyanızda neler oluyor?

– Yerleştirmeyi kurduğum Maquis Projects İzmir Kemealtı'nda. Orada kaldığım bir ay süresince o eski "fakir" mahalleyi yakından gözlemleme fırsatım oldu. İzmir'in tam ortasında tarih ile iç içe kalmış bu mahalledeki insanların hâlâ yaşatmaya çalıştıkları o "eski mahalle kültürü" kentsel dönüşüm projeleri ve ekonomik krizle çarpışmakta. Aile büyüklerinden komşularıyla beraber yaşama kültürünü almış mahalle sakinleri şimdilerde iyice pahalanan kira ve rekabet ile boğuşuyorlar. Bir anda tepeden inen bu kentsel dönüşüm balyozunun etkisinden dolayı orada barınmaları artık çok zor. Giderek şehir dışına, daha ucuz olan TOKİ evlerine doğru gidecekler. Ben de Maquis Projects'in kurulduğu eski ahşap evde, orada yaşayan bir aileyi temsil etmeye çalıştım aslında. Çünkü, aile kavramı kapitalist toplumu ve devleti bir arada tutan en küçük yapı taşı. Aslında şiddet, eğitim, disiplin, cinsellik vs. gibi toplumun yapı taşını oluşturan her kavram ailede başlıyor. Çocukların ilerideki "başarıları" da 0-3 yaş arasında aile içindeki eğitimden geçiyor. Ebeveynlerin çocuklarıyla bebekken kurdukları etkileşim, onların karakterini büyük ölçüde etkiliyor. Öğrettikleri kelime dağarcığından tutun da dışarıya verilen tepkilere kadar geniş bu eğitim, devlet için ailenin ne kadar önemli olduğunun göstergesi. Bu "küçük devletçik"te olan her şey büyük abisini yansıtıyor. O da şu anda abisi gibi kriz üstüne kriz yaşıyor ve o krizleri şiddetle örtmeye çalışıyor. İnsan artık sadece borç ile yaşıyor ve o borç devletin tüm mekanizmalarını kısır döngüde devam ettiren bir mekanizma gibi çalışıyor. Gilles Deleuze okulların, hastanelerin, hapishanelerin ve ailenin krizde olduğunu ve ailenin de diğerleri gibi organik bir çöküşün parçası olduğunu söyler. Michael Hardt & Antonio Negri de krizin artık gizli bir formülü olmadığını ve açıkça ortada olduğunu insanların da bu toplumun özneleri olarak krizi yaşadığını söylerler. Nasıl savaşlar krizin

üstünü örtmek için kullanılıyorsa, aile içindeki şiddet de çoğu zaman krizi örtmek için kullanılır. Çünkü son çıkışı kaçırdık, artık çıkış yok. David Harvey, kapitalizmin krizleri çözmediğinden sadece sürekli ileri bir tarihe ertelediğinden ve coğrafi olarak yer değiştirdiğinden bahseder. Ailedeki krizin cinnetle bittiği hikâyeler artık sıradan üçüncü sayfa haberleri oldu. Kredi borcu, derste alınan zayıf not, hastanede ilgilenilmeyen hasta ve diğer kurum bazlı krizlerin sonucu cinnet ile bitebiliyor. Cinnet kelimesi, bilincin tamamiyle yitirildiği hâl, gözlerin ve aklın önüne bir perde çekilip mantığını kaybetmiş anlamında kullanılıyor. Cin kökü, aslında bilinmez ve örtülü-kapalı demek. İşte o aklın bir perde ile örtülme anında yaşananlar bize mikro ölçekte bir devleti tasvir ediyor.

– *İşlerinizde dehşet unsurunu kullanıyorsunuz. Özneler kayıp. Sesi bir özne kılmaya çalıştığınız söylenebilir mi? Burada anlamı dilin ilettiği türde kullanacak olursak "anlamsız ses"e nasıl bir etki gücü yüklüyorsunuz?*

– Evet, sesi bir özne gibi kullanmaya çalışıp ona anlam yüklemeye çalışıyorum. Kaynağına değil etkisi üzerine kafa yoruyorum. Sesleri özne gibi kullanıp öne çıkardığımızda etrafımızda olan biteni daha farklı algılamamız mümkün. Ses, daha doğrusu ses peyzajı ile ilgilenmem Pieter Bruegel'in 1559'da bitirdiği "Karnaval ve Perhiz Arasındaki Kavga" isimli tablosunu gördüğüm zamana rastlıyor. Bu tablo daha sonra Jacques Attali'nin *Gürültü* isimli kitabında da karşıma çıkmıştı. Tablo, Perhiz gibi önemli bir dinî ritüelin nasıl karnaval gibi bir kaotik olayla çarpıştığını betimliyor. Orta Çağ'ın bitimindeki bir Avrupa kasabasının meydanında gerçekleşen bu iki önemli olayın bu tabloda iç içe girmesi ortaya koskoca bir gürültü çıkartıyor. Öznelerin kaybolduğu bu tabloyu bir sanat tarihi kitabında gördüğümde bir imgenin gürültülü olabileceğini ilk defa düşündüm. Daha sonra Attali'yi okuyunca, resimdeki sesler benim için daha da netleşti. Resimdeki özneler belirsiz ve küçükler, sadece topluluğa odaklanabiliyoruz. Topluluğa dikkatli baktığımızda hareketi ve sesi algılayabiliyoruz. O meydanda büyük bir gürültü ile eğlenen insanlarla dinî ritüelini yerine getirmeye çalışanlar arasında kaybolup gidiyoruz. Bruegel'in tablolarının orijinallerini gördüğümde, tabloları yaparken kafasındaki birtakım sesleri referans aldığını düşünüyorum. Bu sizin dediğiniz "anlamsız" gürültüler özneleri yok edip yerine toplumunu, birlikte yaşamı, uyumu veya kaosu koymaya çalışıyorlar. Hemen burada aklıma Bakhtin'in Rabelais'nin betimlediği dünyayı *carnavalesque* olarak kavramlaştırması geldi. Bakhtin, *carnavalesque* derken, Orta Çağ'daki (aynı zamanda Bruegel'in de resmettiği) karnaval geleneğinin ne kadar demokratik ve eşitlikçi bir eylem olduğundan bahseder. İşte tam burada Rabelais bize o dönemki devletlerin (ve imparatorlukların vs) otoriter yönetimlerine karşı karnavalın küçük de olsa bir *glitch* (hata) yarattığını anlatıyor. Kaos içindeki otoritesizliği, öznenin ve sınırların ortadan kalkmasını övüyor. İşte tam burada bu özneleri kayıp

sesler örüntüsü ortaya çıkıyor. Bu örüntü aslında birçok şeyi vurgular nitelikte. *Carnavalesque*'teki ses örüntüsü (gürültü) yıkıcı olduğu kadar yapıcı da. Mevcut düzenden farklı bir şey ortaya koyuyor. O şey de kaotik olmasına rağmen düzensiz bir kompozisyon gibi sürekli bir oluş hâlinde. Bana biraz Deleuze'ün "Oluş" kavramını hatırlatıyor ve o oluşa karşı durmak çok güç. Darwinci evrim gibi ama daha kaotik ve öznesiz bir örüntü. Gezi protestoları zamanında bir gece Ankara'daki üst geçide elindeki taşlarla vuran yüzlerce insanın çıkardıkları sesi hiç unutmam. Ortalık âdeta bir *Mad Max* sahnesi gibiyken kilometrelerce öteden bile duyulabilecek bir gürültü ile o görseli destekliyorlardı. Bunlardan dolayı öznelerin kaybı ve sesin kaynağından uzaklaşıp farklı bir örüntü ile gürültü hâline gelmesi beni hep etkiliyor.

– İşitsel izler, sesler, titreşimler; sözcüklerin kavradığı geniş anlam alanlarını tarayabilir mi? Sadece hissettirir mi? Anlamı deforme etmek istiyor musunuz? Yeniden kurmayı umduğunuz bir bütünlük var mı?

– Ses peyzajı çalışmanın en önemli nedenlerinden biri de sesi anlamlandırmak. Sözcükler direkttir ama daha soyut sesler direkt olmasa da etkileri daha güçlü olabilir. Şehirdeki sesleri anlamlandırdığımızda onlara karşı duyarlılığımız artar, böylece onları düzenleyebiliriz. Dünya Akustik Ekoloji Forumu (WFAE) da tam olarak bunu yapmaya çalışıyor. Seslerin etkisini "mana" ve "içerik" olarak değil de psikolojik ve kültürel olarak anlayabiliriz. Buna örnek vermek gerekirse, Carolyn Birdsall'ın *Nazi Ses Peyzajı* kitabı sesin ne kadar etkili olduğunu anlatıyor. Kitapta, Nazilerin şehirlerde nasıl bir ses peyzajı yarattığını ve bunun kültürel ve psikolojik etkilerinden bahseden Birdsall sesin (müzik, gürültü, sessizlik, makine vs.) farklı formlarını nasıl kullandıklarını inceliyor. Kitapta sesi sadece anlam olarak değil ayrıca sesin insanlar üzerindeki etkilerini araştırıyor. Faşizmin yükselmesinde sesin büyük bir rol oynadığını anlatan Birdsall, gürültünün şehirde yaşayan insanların hayatlarını nasıl değiştirdiğinden bahsediyor. Tam da bu çerçevede deforme olmuş ve gürültüye dönüşmüş seslerin şehir insanının hayatının büyük bir kısmını kapsadığını söyleyebiliriz. Ben de bazı işlerimde bunu daha "görünür" daha doğrusu daha "duyulur" hâle getirmeye çalışıyorum. Estetik olarak zor olsa da, gürültüyü psikolojik olarak duyulur hâle getirmek ona karşı duyarlılığı arttırır. O yüzden, deforme olan sesler farklı anlamlar çıkartıyor. Bu anlamda biraz sesi yersizyurtsuzlaştırıyorum denebilir. Anlamı serbestçe deforme ettiğimde işi farklı yerlere götürüyor. Etrafımızı dikkatli dinlediğimizde onlarca farklı ses duyarız fakat insan bunları yokmuş gibi kabul edebiliyor. Sinemada en arkaya oturduğumuzda film makinasının sesini duyarız ama bir süre sonra filme konsantre olunca beynimiz o ses yokmuş gibi davranabilir. Sesin daha çok ön planda olduğu alanlar daha çok ilgimi çekiyor. Bazen kaos içinde bir bütünlük olabilir. Ben

de sesi biraz kaotik yere çekiyor, oradan farklı bir bütünlük yakalamaya çalışıyorum. Fakat, bu bütünlük illa ki sınırları ve kuralları çok belli bir düzen içinde olmayabilir. Yakalamaya çalıştığım şeylerden biri de bu.

– Poesie sonore (sonic poetry) dedikleri, ses-şiir diyebileceğimiz bir şiir türü var. Slam şiiri de bilirsiniz. İnsan sesinin ve genel olarak sesin bu tür kullanımı hakkında ne düşünüyorsunuz?

– Sonic Poetry konusunda çok fazla bir bilgim yok. Sadece 1920'lerde Dadaist ve Futurist'lerin Sonic Poetry ile uğraştıklarını biliyorum. Özellikle, Kurt Schwitters, Filippo Marinetti ve Tristan Tzara'nın birtakım denemelerini dinlemiştim. İnsan sesinin farklı kullanımı denemelerini önemli buluyorum ama ben daha çok insan sesi değil de onun etrafındaki seslerle uğraşıyorum. Hatta insan sesi yoğun bir ses peyzajında çalışırken bazen fazla bile geliyor.

– Bugün iletişimin parçalandığını görüyoruz. Sadece ses üzerinden kurulan ilişkiler var. Sesin insanı (sözgelişi internette) ikame edişine veya bir tür hologram oluşturmasına nasıl bakıyorsunuz?

– Francis Copolla'nın *Konuşma* filminde başroldeki dedektif geçen bir çifti takip ederken konuşmaları kaydeder ve bütün film boyunca üzerinde çalıştığı sesler ile kurduğu ilişki onu travmatize eder. Copolla izleyiciyi etkilemek için sadece sesi kullanıyor ve aslında izleyiciyi sese maruz bırakıp farklı deneyime maruz bırakıyor. Obsesif bir şekilde kaydettiği seslere bağlı olan dedektifin yaşadıkları bize sesin etkilerini gösteriyor. Sesin anlamı hangi medyada kullanıldığına göre değişebilir. Bir parçayı, internet üzerinden bir de plaktan dinlediğimizde aradaki kalite farklı rahatlıkla anlaşılıyor. İnternet üzerinden veya telefondan daha doğrusu bir mecradan iletişim kurmak hep araya bariyer koymaktır.

– Ses, görüntünün aksine yan yanalığı reddeden, iç içe geçen, daima ayrıştırılması gereken bir yığındır. Böyle algılıyoruz. Pek çok sesle iç içe geçer, kendisinden önce başlayan bir sese de kendisinden sonra başlayana da karışır. Sesler, bir tutarsızlıklar harmanı olarak kulağa hep beraber dolarlar. Düzenli ve ritmik olan seslerin dahi aralıkları farklı olduğu için birden fazlası iç içe geçerek kanon oluşturduğu zaman bir düzensizlik olarak duyulabilir ancak. Örneğin; aynı anda, kıyıya vuran dalga seslerini, düzensiz aralıklarla çalan cep telefonu melodisini, çocuğun şakırdatarak oynadığı çakılların sesini ve yanımızdakinin konuşmasını bir bütün olarak duyduğumuzda, sadece seslerden yola çıkarak belirli bir dünya tasarlayamayız. Her ses diğerinin içine doğru dalar ve onun etkisini dağıtır. Gürültü ve güzel (estetik) kabul edilen sese sizin bakışınız nedir? Bu tür ayrımlar yapıbozuma uğratılabilir mi?

– Gürültü, aynı zamanda psikolojik bir terimdir. Bizim etrafımızla olan ilişkimizle alakalıdır. Bir konferansta bir konuşmayı dinlerken dışarıdan çalan müzik artık müzik değil gürültüdür. Aynı şeyi vapurda denk geldi-

ğiniz sokak müzisyenleri ile yaşayabilirsiniz. İşten yorgun çıkmış olabilir, belki önemli bir telefon görüşmesi yapıyor olabilirsiniz veya yanınızdaki iş arkadaşınız ile konuşurken birden yanınızda bağırarak müzik söyleyen birinin belirmesi o müziği müzik değil gürültü yapar. Yaygın bir görüş olarak, müzik ile gürültü ritimsel ayrımı da yapılan iki terim olmasına rağmen müziğin illa ritmi olmak zorunda değildir (ya da gürültünün ritimsiz düzenlenmemiş rastgele olması beklenemez). Etrafımızı dikkatli dinlersek, birçok farklı sesi duymaya başlarız ama kulağımız diğer duyu organlamızın aksine bazı sesleri "duymamazlıktan" gelebilir. Evimizde oturup bilgisayardan müzik dinlerken, kulağımız dışarıdan gelen sokak sesini, bilgisayarın fan sesini ve evin içindeki diğer sesleri "arka plana atabilir" ve böylece müziği dinleyebiliriz (bu durum sesin yüksekliğine göre değişebilir). Sese yaklaşımımız psikolojik olduğundan dolayı, Derrida'nın metinlere uyguladığı yapısökümü sese de uygulayabiliriz. Nasıl Queneau, *Biçem Alıştırmaları*'nda kısa bir metni yapısöküme uğratıp farklı tarzlarda birçok kez yazmışsa sesi de kaynağından koparıp farklı biçimlerde analiz edebilir, farklı sonuçlara ulaşabiliriz. Merzbow, Marc Behrens veya Aluk Todolo gibi müzisyenler bize bu yapısökümün çok farklı biçimlerini dinletiyor. Tek merkezci ve yapısalcı Logos sadece felsefede değil sanatta da kırılmaya çalışılıyor. Müziği kaynağından alıp yersizyurtsuzlaştırmak onu farklı dünyaların içinde farklı seslerle harmanlamak, bunu deneyselliğin farklı mecralarında ortaya sunmak işitsel medya ile uğraşan birçok insanın uğraştığı konulardır.

– *Ses ve mekân arasındaki bağlantıyı nasıl yorumluyorsunuz? Kulaktan algılanan veri de gözle algılanan da beyin tarafından işlenip imge oluşturuyor. Bu bağlamda okurlarımıza "soundscape" hakkında biraz bilgi verebilir misiniz? Belki bize bu bağlamda ilginç bir çalışmanız olan "Eminönü" işinizden bahsetmek istersiniz...*

– Ses peyzajı (Soundscape) 70'lerde Kanada'da Simon Frazer Üniversitesi İletişim Fakültesinde profesör olan R. Murray Schafer tarafından ortaya atılmış bir terim. Ses peyzajı kısaca akustik çevremizin bir elemanıdır. Etrafımızdaki ses veya seslerin bir kombinasyonudur. Bunu doğal bir ses kompozisyonu olarak da düşünebiliriz.Ekolojik bir hareket olarak doğan ses peyzajı Akustik Ekoloji çalışmaları olarak kavramlaşmıştır. Ses peyzajı terimi günümüzde sadece ekolojik sesleri değil şehirler, insan yapımı mekânlar gibi insan ve makine üretimi ses peyzajlarını da araştırıp özellikle "gürültü" üretimi ve bunların canlılar üstündeki politik, kültürel, coğrafi ve psikolojik etkilerini disiplinler arası bir çalışma alanı olarak araştırır. Mekân da bu kavramın önemli bir çalışma alanıdır. Özellikle insan yapımı alanlar akustik olarak insanı etkilemektedir. 2015 sonunda, uluslar arası *Archeoacoustic* (arkeoloji ve akustik çalışmalarını birleştiren yeni bir disiplin) konferansı için Konca Şaher ile araştırdığımız "Derinkuyu Yeraltı Şehri Ses Peyzajı Araştırması" buna bir örnek sayılabilir. Şaher, mimar-

lık ve akustik olarak Derinkuyu'yu incelerken ben de Derinkuyu'yu ses peyzajı, kültür, tarih alanlarında çözümlemeye çalıştım. Yüzyıllarca kullanılan bu yeraltı şehrinde insanlar haberleşmede hep ses kullanmışlar.

Buradan kaynakla mekân ses peyzajı üstüne bir çalışma olan *Eminönü Alt Geçidi* projesi bir çok alanda bana şehir ile ilgili ipuçları veriyordu. Hergün işe giderken kullandığım alt geçit, "gürültü yapısı" ile şehrin küçük bir kopyası gibi. Bu dar, alçak ve kalabalık alt geçitte, oyuncakçılar ve diğer dükkânlardan gelen müzik ve oyuncak seslerine insanların sesleri ekleniyor ve ortaya eşi benzeri olmayan bir ses peyzajı çıkıyor. Özellikle hafta sonları kalabalıktan yürümekte zorlandığınız Eminönü Alt Geçidi kaotik ve klostrofobik ortamı aslında İstanbul'un mikro ölçekli bir kopyası. Alt geçidi kullanan insanların demografik yapısı İstanbul'da yaşayan insanların çoğunluğunu yansıtıyor. Sanki dinamik ve sürekli değişen bir ses yerleştirmesi gibi. İçeride Luigi Russolo'nun Intonarumori'leri ile taklit etmeyi uğraştığı gürültülerin akrabası sesler var. Orada beni etkileyen en önemli şey, kendine özgü dinamik bir ses yapısı olması. Alt geçitteki oyuncakçıların tezgâhlarına kurdukları düzenekle hareket eden ve ses çıkartan birçok oyuncak aynı anda âdeta bir kompozisyon oluşturuyorlar. Tavana iple bağlanmış ve daireler çizerek uçan helikopterler ve uçaklar, ateş eden silahlar, arabalar ve ağlayan bebek oyuncakların sesleri yan dükkândan gelen Türkçe pop ile karışıyor. Burası, küçük bir İstanbul. Görsel ve işitsel bir kaos var. Konuştuğum dükkân çalışanları "gürültü buranın bir parçası" diyorlardı. Sadece çalışanların değil oraya alış verişe gelenlerin de bu kaotik ortama bu kadar alışkın olmaları beni çok etkiledi ve o yüzden ses kaydı alıp bir kompozisyon yaptım.

– Sesi belli bir ritim içinde kullanmıyorsunuz. Konvansiyonel anlamda yaptığınız iş müziğin alanında da değil. Bu durumda nasıl bir alımlayıcı hayal ediyorsunuz? Ne tür bir yeterlilik veya ön hazırlık beklersiniz izleyicinizden?

– İşlerime müzik değil ses kompozisyonları demeyi tercih etmemin en büyük nedeni, izleyicinin bunları müzik olarak algılamaya çalışırken girmesini istemediğim bir alana girmesini ve anlatmaya çalıştığım kavramdan uzaklaşmasını önlemek. Eğer müzik deseydim, dinleyicinin deneyimini kısıtlamış olurdum. Bunlar hepsi ses kompozisyonları ve müziksel sınırlamalara ve kurallara bağlı kalmadan yaptığım işler. Ben sadece bu kadar görsel imgelere boğulduğumuz günümüzde sesin aslında önemli bir eleman olduğunu ve görsele ihtiyaç duymadan da bu dünyada var olduğunu vurgulamak istiyorum. Ses, hayatımızda çok önemli bir yere sahip fakat biz bu grotesk görsel dünyada onu hep geri plana atıyoruz. O yüzden benim dinleyiciden beklediğim bir ön hazırlık yok. Akademideki araştırmalarım da sesin etkileri üzerine olduğu için farklı sosyal, politik ve kültürel sınıflardan gelen herkesin yorumu benim için değerli. Mesela, katıldığım bir sergide kulaklıkla

işimi dinlerken telefonundan sosyal medyaya bakan birini görmüştüm. Çok merak ettim ve ben de denedim. Sosyal medyanın o kayan ekranında gezinirken soyut bir ses kompozisyonu dinlemek çok farklı bir deneyim kattı. O "selfie"lerde, düğün fotoğraflarında, kedili videolarda çok daha farklı anlamlar ortaya çıktı. Cinnet serime oranın muhtarı ve ailesi de gelmişlerdi. Sergiyi gezdikten sonraki düşünceleri sergiye çok farklı bir perspektiften baktıklarını ve benim işi yaparken hiç hesaba katmadığım şeyleri düşündüklerini ortaya çıkardı. Sanat, kişisel bir dışa vurumdur ve izleyici işi incelediğinde aklında ne kalıyorsa işi kendi tarafına götürür ve iş farklı belleklerde farklı şekillerde kendini yeniden üretip var olur. O yüzden bu işle uğraşmak hoşuma gidiyor. Tasarım okuduğum için biliyorum; tasarım yaparken derdinizi kullanıcıya direkt ve yalın anlatmak zorunda kalırsınız ama sanatta dinleyici ile olan ilişkiniz çok daha farklı. O derdiniz her izleyiciye biçimsel olarak biricik duruyor ve bu da sanatçıya bir özgürlük alanı veriyor. Bu yüzden, dinleyicinin "ben bu işi anlamadım" demesi de bana saçma geliyor. Her dinleyici, elbet bir şeyler anlıyor, kafasında bir yerlerde var oluyordur.

– *Eski Ahit'te anlatılan; Tanrı'nın Babil kulesini yıkarak insanlığın tek olan dilini yok edip orada birbirinden farklı diller yaratması söylencesi, Babil metaforu, insanlık ve iletişim tarihi açısından büyük bir felaket olarak kabul ediliyor. Çünkü bu, aynı zamanda şu anlama geliyor, duygu ve düşünceler dile gelirken hep bir anlam kaybına uğrayacaktır. Bu minvalde, sizce dijital devrim insan ilişkileri ve iletişim açısından anlaşmaya engel ikinci bir Babil felaketi mi?*

– Dijital teknolojilerin iletişimi tektipleştirdiği doğru. Sosyal medya uluslar arası bir platform ve oradaki iletişim tek bir standartla gerçekleşiyor. Twitter'da 140 karakter sınırı buna bir örnek. Çok önemli bir şey yazmak isteseniz bile en fazla 140 karakter yazabiliyorsunuz. Etiketlemeden tutun, kısaltmalar, emojiler gibi araçlar iletişimi kolaylaştırıyor gibi gözükse de tek bir standarda oturtuyor ve sonunda hep aynı duygulara ve tepkilere sahip insanlar topluluğu çıkıyor. Bilgiye bu kadar kolay ve hızlı ulaşabildiğimiz bu çağda dijital olanakları daha iyi iletişim kurmak için kullanabiliriz. Fiziksel birebir iletişimin yerini tutmayacak bir durum var fakat yabana atılmayacak ölçüde teknolojik gelişmelerle iletişim farklı boyutlara taşınıyor. İletişim yolları fazlalaştı ve kolaylaştı ama dediğiniz gibi çok fazla anlam kayıpları yaşanıyor. İnsan çok fazla akıllı bir varlık değil ve dijital iletişim olanaklarını yararına kullanmak yerine, kendi kendinin zararına kullanıyor. Arttırılmış gerçeklik ve hologram gibi birçok teknoloji iletişimi kolaylaştırmak için icad ediliyorlar ama farklı amaçlarla kullanımı ve dozu bu teknolojileri birer tehlike hâline getiriyor. Teknolojinin en büyük gelişme nedenlerinden biri savaş endüstrisinin yaptığı yatırımlar. Dijital devrim de bunun bir parçası. İletişimi şiddet ve savaş için kullanmak onu farklı bağlamlara sokuyor.

Ali K. Metin

DİJİTAL MEKÂNDA ÖZNENİN YERİ VE SANATIN MUHAFAZASI

Ne bizatihi insanın ne de sanatın kültürel bir "oluş"a sahip olduklarından şüphe etmek mümkün. Fıtri özelliklerimizin yanı sıra kadar kültürel katmana sahip varlıklar olduğumuz da bir gerçek. Kültürden soyutlandığı takdirde geriye nasıl bir insan gerçekliğinin kalacağı bile meçhul. Sanata gelince, onun zaten tam anlamıyla bir kültür realitesi olduğu muhakkak.

İnsan düşüncesinin gelişimiyle dilin gelişimi arasındaki korelasyon her açıdan belirleyici bir öneme sahip. Düşünme yeteneğinin dil sayesinde kazanılmış olduğuna dair materyalist, bilimsel iddialara pekâlâ çekinceyle bakılabilir, bakmamız gerekir. Ancak düşüncenin, dilin gelişmesiyle paralel bir nitelik gösterdiğini reddedemeyiz. Tarihsel olarak da bireysel realiteler açısından da gerçek budur: Nesnel dünya ile ilişkiler daha kompleks bir yapıya doğru evrildikçe insan aklı da bunun getirdiği zorlamalarla yeni gelişme dinamiği kazanmaktadır. Pek tabii, insanla dünya arasındaki ilişkinin iki boyutlu özelliğini burada bilhassa dikkate almak gerekir. İnsan hem dünyayı yorumlayan hem de yapıp eyleyen (üreten) bir varlık olması dolayısıyla özne olma potansiyeli ve kabiliyetine sahiptir. Üstelik özne olabilen biricik varlıktır. Özne olmaklığı sayesinde tarih, kültür ve medeniyet sahibi olmuştur.

Ancak insanı kendi somutluğu içinde saf bir özne olarak tespit edemeyiz. Her insan oluşturduğu dünyanın aynı zamanda nesnesi hâline gelebilen bir varlıktır. Tarihin, kültürün ve toplumun verili kodlarını içselleştirmekten, bu yolla düşünmek ve eylemekten azade olamayacak kadar dünyaya aittir. Bu bakımdan özne, her yerde evrensel bir sorun olarak karşımıza çıkar. Neyin özneden, neyin verili dünyadan neşet ettiği hususunda çoğu defa müşkülata düşeriz. Şayet sosyal, kültürel kimliklerimizin üzerimize giyindiğimiz bir takım gömleklerden ibaret olmadığını fark edemezsek bu müşkülatın içeriği hakkında doğru düzgün bir fikir sahibi olamayacağımız bellidir. Burada özne-ben'in dışında insanın ikinci bir özne olma biçimi olarak kolektif-özneden bahsetmek sanırım açıklayıcı ve gerekli olacaktır. Kolektif özne yani özne-biz, benle olan irtibatı bakımından hayli kompleks bir mahiyet taşır. Özne-bizi oluşturan değerler dünyasıyla bizatihi özne-ben arasındaki geçirgen yapı ise üstesinden gelinemeyecek kadar temel bir

sorunu işaret eder. Dil, yukarıda da belirttiğimiz gibi söz konusu geçirgen yapının tayin edici unsurudur. Gerek özne-biz gerekse özne-ben olarak ortaya koyduğumuz varlık ve varoluş hâlleri her hâlükârda dille dolayımlanmış bir niteliğe sahiptir.

Özne Olmanın Çilesi

Bununla beraber hiçbirimiz ne dilin ne de olgular dünyasının edilgen bir unsuru değiliz. Bir taraftan dünyayı diğer taraftan dilimizi (paradigmaları ve dünya görüşlerimizi) değiştiriyor, ne ki aynı zamanda değişen dünyanın ve dilin bir parçası olmaya devam ediyoruz. Denebilir ki insan olmanın kaderini bütün trajikliğiyle yaşıyoruz: Mutlak bir özne haline gelemeyecek kadar dünyanın içindeyiz; ayrıca dile maruz kalmaktan, dille kuşatılmaktan kurtulabilmemiz muhal. Reel dünya ile kültürel dünya arasında sıkışmış kalmış fakat dinamik varlıklarız. Mesele, iki dünya arasında yaşadığımız diyalektiğin imkân ve ihtimallerini dikkate alarak özne olma potansiyelimizi sonuna kadar kullanma cehdini göstermektir.

Postmodernite diye adlandırılan realitenin özneyi iyiden iyiye "ölüm"ün eşiğine getirdiğine dair değerlendirmeler bu bağlamda zihnimizi kuşatmaya yönelik yeni mitlerin üretilmesine zemin teşkil etmektedir. Kapitalist hegemonyanın ve teknoloji dünyasının insanı giderek araçsallaştırdığı doğrudur. Bazı Batılı düşünürler tarafından bunun "biyo-iktidar" düzeyine ulaşmış bir tahakküm mekanizması oluşturduğu da bir yere kadar kabul edilebilir. Ancak söz konusu araçsallaşmayı (nesneleşmeyi) insanlığın bir kaderi diye telakki etmek mecburiyetinde değiliz. Yaşadığımız realite pek çok şeyi, pek çok değerimizi ve kabullerimizi yerinden etmekle beraber realiteye mahkûm varlıklar olmadığımızı akıldan çıkarmamak önemli. Özneyle dünya arasındaki zihinsel 'yarılma'nın bizi dünyanın hakikati (bilgisi) ve ontolojik isterlerimiz konusunda yılgınlığa sevk etmesi doğru olmaz. Bu yarılmayı nihai ve evrensel bir durum gibi değerlendirmek düşeceğimiz en büyük tuzaklardan biri olacaktır. Dünyanın mevcut çehresini 'postmodern' motiflerle tanımlamak veya tasvir etmek pekâlâ mümkün hatta anlamlı bir iştir. Nitekim Lyotard, Baudrillard gibi düşünürlerin yaptıkları da büyük ölçüde bu mahiyette tasvir edici çabalardır. Modernliğin iflası veya çöküşü hem özne hem de hakikat kriziyle sonuçlanmış, özne de hakikat de tahtından indirilmiştir. Böylece artık ne özne ne de hakikat merkezi, belirleyici bir role ve statüye sahiptir. Sahip oldukları iktidar gücünü yitirmişlerdir. Baudrillard'ın "toplumsalın sonu"nu öznenin kayboluşuyla ilişkilendirmesi bu noktada dikkat çekicidir. Zira özneyle toplumsal arasında kaynaştırıcı bir unsur olan hakikat artık eski konumunda değildir. Bir bakıma büyü yeniden bozulmuştur. Sadece özneyle dünya arasındaki ilişkiyi resmeden büyük anlatılar değil,

özneyle toplumsal arasındaki değerler manzumesi de itibarını kaybetmiştir. Nesnellik, evrensellik kavramlarının gölgesinde artık yeller esmektedir. Dolayısıyla öznenin, evrensel bir dil inşa etme hakkı elinden alınmış, böyle bir güç ve kabiliyetinin olmadığına karar kılınmıştır.

Oysa doğrudan özneyi ve hakikati refüze etmek yerine, bunları kurucu değerler olarak korumak suretiyle modernist paradigmayı aşmanın imkân ve ihtimalinden bahsedip bahsedemeyeceğimizi sormamız gerekiyor. İnsan fıtratındaki bütünlük ve uyum ihtiyacının farklılaşma temayülü ve potansiyelinden çok daha baskın düzeyde olması her şeye rağmen kuvvetli bir ihtimaldir. Dahası toplumsalı imha etmeye kadar giden bireyselleşme dinamiklerinin birtakım hegemonya mekanizmalarının sonucu olabileceğini göz önüne almama keyfiyetimiz olamaz. Özgürlük hiç şüphesiz ki en önemli vazgeçilmezlerimizden biri; ancak heterologyayı (çoklu yapıyı) özgürlüğün nişanesi olarak ileri sürmenin ikna edici bir dayanağı yok. Bunun -ontolojik planda- özneyi özne kılmaktan ziyade nesneleştirici bir sürece yol açacağını hesaba katmamız lazım. Kastettiğim şey, sanatçının kendisini kendi bakışının nesnesi kılmaya çabalayan estetik bir inşaatçıya dönüşme hâlidir. Nitekim Baudrillard yaşadığımız realiteyi bize tam da böyle bir nesneleşmeyle tarif eder. "Simülasyon", insanın kendine yabancılaşmasının, yapay benlik hâllerinin geldiği son noktadır artık. Kapitalist kültür ve enformasyon aygıtları bireyi atomize ederek sahte bir bireyselliğe ve özgürlük yanılsamasına yol açmaktadır. Bu atomizasyonun özneyi imha veya iğdiş edici sonuçları simülasyon fenomeniyle karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal ve insani bağların yavaş yavaş çözülmesiyle dünyanın öznesi olabilme kabiliyetimizi giderek yitirmeye başladık. İletişim mekanizmaları bu süreci iyiden iyiye ikmal etti. Böylece "ekranların yüzeysel sanallığında temsilin sonuna, estetiğin sonuna, bizatihi imgenin sonuna vardık" (Baudrillard 2012, 36). Hatta dilin belki de öznenin sonuna doğru gidiyoruz. İdeolojilerin tahakkümüne karşı daha özgürlükçü, daha insani ve sahici stratejiler geliştireceğimiz yerde, teknoloji medeniyetinin ve simülasyonun egemenliğini içselleştirme sürecini yaşıyoruz. Baudrillard bize bunun alarmını vermektedir.

Ne var ki bu süreci insan iradesine rağmen gelişen bir realite diye düşünecek olduğumuzda kendimize haksızlık ederiz. Teknolojiyle insanı dolayısıyla özneyi karşı karşıya getiren bu süreci nedensel, determinist bir süreç olarak kabullenmemiz gerekmiyor. Aksine burada olumsallık ihtimali çok daha ağır basmakta. Mesele gerçekçi bir bakış açısıyla teknolojinin yani dünyanın öznesi olabilme kabiliyetimizi fark etmek, böylece güç ve imkânlarımızı keşfetmek olmalı. Teknolojinin hükümranlığını insanın acziyeti yerine şuursuzluğuna bağlamamız daha akıllıca ve gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. Bunun

için, özne hatta insan olmanın ontolojik bir varlık ve değer hâline gelmekten geçtiğini vazgeçilmez bir kaziye olarak önümüze koymak zorundayız.

Dijital Sanat: Eşikteki Yabancı

Dijital teknolojinin düşünce, kültür dünyamızdaki yerini ve önemini de bu bağlamda değerlendirmemiz mümkün. Bu teknolojinin dijital sanat adı altında yeni bir dil, bir anlatım tarzı ve özne potansiyeli üretip üretmediği, dolayısıyla sanatın mevcut mahiyetini ve sınırlarını değiştirebilecek muharrik bir güce sahip olup olmadığı bizi burada ilgilendiren esas noktalardır.

Evvela dijital kültürü sözlü ve yazılı kültürden tamamen ayrı bir olgu olarak düşünemeyeceğimizi belirtmekte fayda var. Sözü ve yazıyı bir araya getirmenin dışında dijital teknolojinin en önemli özelliği görsel unsurları sanatın bileşenlerinden biri hâline getirme potansiyelidir. Böylece sözün ve yazının alanı teknik araçlar bakımından genişletilmiş olmaktadır.

Ancak bunu sadece genişlemeden ibaret niceliksel bir fenomen gibi düşünmemek gerekir. Dijital teknoloji en geniş anlamıyla 'dil'i tasarruf etme biçimimiz üzerinde etkili yapısal dönüşümlere zemin oluşturabilecek; Ong'un "tipografik mekân" diye tanımladığı alanı sesle ve hareketli görüntülerle eklemleyerek dili organik bir dönüşümün eşiğine getirebilecektir. Dolayısıyla dili alfabenin, özneyi ise bizzat dilin tahakküm veya sınırlarından görece serbestleştirmiş olacaktır. Bu ise özne için yeni bir güç ve potansiyel anlamına geliyor. Başka deyişle dijital teknoloji, dilin sınırlarından varlığın/varoluşun sınırlarına doğru taşmış bir özneyi sanata çağırmakta veyahut sanatın öznesini böyle bir taşmayla inşa etme imkânlarını vermektedir. Her iletişim tekniği/aracı iletişim potansiyelimize yeni bir katkı, bir ilave imkânını getiriyor. Bunu yadsımamız söz konusu bile olamaz. Gerek yazı, gerekse matbaa insanlığın düşünsel, kültürel ve manevi gelişimindeki rolleriyle önemlidir. Bazı kültür ve medeniyetlerin bundan kazançlı çıkması ise tamamen konumuzun dışında kalmaktadır. İletişim tekniklerinin birbirlerini besleyici niteliği burada altı çizilmesi gereken noktalardan biridir. Söz ve yazı ilişkisini bunun en bariz örneği sayabiliriz. "[Y]azı, başından itibaren sözlü kültürü daraltmamış; sözlü hitabın ilkelerini ve bileşenlerini bilimsel bir sanat olarak, konuşmanın nasıl ve niçin istenilen etkiyi yaratabileceğini gösteren, birbirini izleyen bir zincirleme kurallar bütünü yaratacak şekilde düzenleyerek, sözlü kültürün gelişmesini sağlamıştır" (Ong 2010, 22). Fakat biz burada özellikle niteliksel bir değişmenin vuku bulup bulmadığıyla ilgilenmenin daha doğru, daha kavrayıcı bir yaklaşım olacağı kanaatindeyiz. Yazı tekniğinin dili tasarruf etme biçiminde yarattığı radikal değişimler bizi daha fazla ilgilendiriyor. Bu anlamda yazı, biliyoruz ki sanat-özne ilişkisini değiştiren en önemli teknik devrim olmuştur.

Öte yandan her tekniğin sanat-özne ilişkisini değiştirecek düzeyde bir etkiye sahip olup olamayacağından emin değiliz. Dijital teknoloji, dilin organizasyonunu/teşekkülünü ve söylemsel yapıyı yerinden edebilecek unsurları içinde barındırıyor olabilir. Bu tarafıyla sanatta devrimsel bir dönüşüme yol açma ihtimalini göz ardı edemeyiz.

Buna göre yazılı kültür sözlü kültüre ait anlatım türlerini nasıl başkalaştırdıysa dijital teknolojinin de benzer sonuçları üretmesi mümkün. Ne ki türler bağlamında henüz böyle bir gelişmeden söz etmek için erken. Dahası dijital teknoloji yazının ve matbaanın dönüştürücü etkilerini gösterecek bir güce de sahip gibi gözükmüyor. Teknolojinin evsafı açısından bakıldığında dile veya özneye ilişkin ciddi, özgün bir "yenilik"ten bahsetmek oldukça zor. Bilindiği üzere matbaadan sonra sanat planındaki en önemli teknolojik devrim sinema oldu. Ancak sinema romanın sonunu getirmedi, yeni bir tür olarak yoluna devam etti. Romandan türemiş olmakla beraber sinemaya "görsel roman", "görsel anlatı" deme ihtiyacı ise hiçbir zaman duyulmadı. Her ikisi de birbirinden etkilendi ama bu etki birbirine benzemekten ziyade birinin diğerini geliştirmesi şeklinde oldu. Fotoğrafta ise daha farklı bir tablonun yaşandığı şüphesiz. Resim kendi varlık gerekçesini fotoğraftan ayrışmakta aradı, buldu.

Demem o ki dijital teknolojinin sinema örneğinde olduğu gibi ne kadar yeni türler oluşturabileceğini veya fotoğrafta olduğu gibi ne kadar dönüştürücü etkilerle mevcut türleri başkalaştırabileceğini kestiremiyoruz. Bu bağlamda birtakım deneysel çalışmaların göle maya çalmaktan öteye gidip gitmeyecekleri meçhul. Doğrudan şiiri, hikâyeyi temel alan melezleme çalışmalarının deneysel oyunlardan ibaret kalması küçük bir ihtimal sayılmaz. Yazılı-sesli-görüntülü bileşenlere sahip bu tür melezlemelerin 'zıpçıktı' işlerden öteye bir ihtiyaçtan kaynaklanması burada en temel, en belirleyici noktadır. Deney yapılır ancak özünde bireysel, kültürel dinamiklerden yoksunsa eksantrik bir şey olmakla kalır.

Mezkûr dinamiklerden kastımız bireysel veya sosyal hayatta bir karşılığa sahip olmaktır. Teknolojinin tanrısal bir güç gibi düşünülmesi yüzeysel ya da ifratçı yaklaşımların bir sonucu olsa gerektir. McLuhan'ın "Mesaj, iletişim aracının kendisidir." sözü bu ifratın en bariz örneklerinden birisi: Bütün bilimselliğine rağmen tek boyutlu bir yaklaşımın ürünüdür.

Ayrıca dijital teknolojinin getirdiği teknik yeniliğe temkinli şekilde bakmakta fayda var. Üçlü kombinasyonun sanıldığı kadar yeni bir olgu olmadığını göz ardı etmemeli. Sinema/film teknolojisinin bu kombinasyona hiç değilse potansiyel olarak sahip olduğunu biliyoruz. Ancak kültürel formlar (kodlar ve temayüller) 'yazı'nın sinemada etkin şekilde kullanılmasına imkân sağlayabilmiş değil. Kısa metrajlı filmlerde bile yazı odaklı çalışmaları görmüyo-

ruz. Bununla beraber dijital teknolojinin bireyselliğe ve bireyselleşmeye çok daha açık olduğu kesin. Doğrudan bireyin performansı ve yeteneğiyle mücessem nitelikte olması önemli bir avantaj. Beraberinde oyuna, biçimsel atraksiyonlara daha da elverişli bir araçsal çeşitliliğe sahip. Bu çeşitliliğin ontolojik ihtiyaçlarla beslenip beslenmediğinden ise açıkçası emin olamıyoruz. Bunun için dijital teknolojinin özgün bir anlatım değeri ve niteliğiyle tefrik edilecek bir potansiyeli taşıması gerekmektedir. Ayrıca bu potansiyeli değerlendirecek yeni bir öznenin tecessüm etmesine ihtiyaç vardır: Süreç; yazı, ses ve görüntü arasında yeni ilişki biçimlerini ve estetik bağları keşfedecek/teşekkül ettirecek bir özneyle koşulludur. Dolayısıyla teknoloji beşerî dinamiklerle uyarılmaya muhtaç bir güç ve imkân olarak hayatımıza dâhil olmaktadır.

Ne var ki her teknik kendi realitesini doğurmaya uygun vasatı ve potansiyeli beraberinde getirir. Zorunluluk şeklinde değilse bile bir seçenek olarak insanoğlunu yeni imkânlar bahşeder. Yazılı kültür, sözlü kültürü tasfiye ederek yerine ikame edilmiş yeni bir form olmaktan daha çok kültür tarihindeki bir gelişme sürecine tekabül etmektedir. Eskiyi tümüyle geçersiz kılmaz, ancak yeni teknolojinin imkânlarıyla kuşatır veya zenginleştirir. Bunun için sözlü kültürle ilgili her türlü fetişleştirmenin ötesine geçecek zihinsel bir kemale ihtiyaç vardır. Sözlü kültür şiirde nasıl mısrayı ve kafiyeyi biçimsel bir zaruret hâline getirmişse modern şiir de yazılı kültürün evrimsel bir aşaması ve sonucu olarak kendi biçimsel vasıflarını kazanmıştır. Ancak yazı sadece biçime ilişkin bir olgu sayılamaz. Biçim daha çok bir sonuçtan ibarettir. Oysa yazı özne-nesne ilişkisinde radikal değişmeler meydana getirecek içsel unsurlara sahiptir. Tarihsel süreçte öznenin dille ilişkisini farklı mecralara doğru taşıyarak düşünme ve algılama biçimleri üzerinde etkili olmuştur. Böylelikle "büyüden bilime veya mantık öncesinden aşama aşama akılcı bilince geçişi veya Levi-Strauss'un deyimiyle 'yabanıl' akıldan evcil düşünceye geçişi" sağlamıştır (Age, 43).

Fakat bu geçişin kültürel realiteye bağlı olarak değişken nitelikte olduğu şüphesizdir. Bununla beraber "sözlü kalıplarla düşünme ve anlatım biçimi, bilincimize ve bilinçdışına derinden işlediği için, insanın eli kalem tutar tutmaz yok olamaz." (Age, 40). Öyle de olsa "Yazı insan bilincini en çok değiştiren tekil buluştur." (Age, 97). Dil, yazı sayesinde artık kontrol altında tutulabilen bir nesneye dönüşmüştür. Sabit ve bütüncül bakış açısı yazının en dönüştürücü sonucudur. Matbaa ise yazıyı bir adım daha kontrollü bir aşamaya taşıyarak türlerin farklı şekillerde disipline edilmesine yol açar. "Matbaa, sımsıkı örülü, sınırları kapalı sözel sanat biçimlerini ve özellikle anlatı türünü mümkün kılmıştır" (Age, 157).

Sanatın Koşullarıyla Uygun Korelasyon Mecburiyeti

Elektronik teknolojiyle yeni bir kültür çağına girilmiştir. Radyo ve televizyon bu süreçte kültürel formları çeşitlendiren belirleyici etkenler oldu. Bunlar yazılı kültürü farklı şekillerde baskı altına alarak öznenin zihinsel, kültürel kodlarını (formasyonunu) yerinden eden bir vasata kaynaklık etti. Nitekim "sözel anlatımın elektronik dönüşümü, hem kelimenin yazıyla başlayıp matbaayla pekiştirilen mekân bağlarını güçlendirmiş, hem de bilincimizi ikincil sözlü kültür çağına sokmuştur" (Age, 160).

Dijital dönemde sesin/sözlü anlatımın yanı sıra görüntünün de etkili bir unsur hâline gelmesi, söz konusu dönüşümün daha derin hatta kaotik bir sürece doğru evrilebileceğini düşündürmüyor değil. Ama bunun ne düzeyde zorlayıcı bir süreç olacağını öngörme imkânına sahip değiliz. Bilhassa sanat planında illa ki kapsayıcı nitelikte değişmeler beklemek kabule şayan olamaz. Sanatın teknolojiyle ilişkisinde nispeten daha bağımsız bir konuma sahip olduğu da söylenebilir. Örneğin radyo, radyo oyununun dışında mevcut türlerin dönüşümüne yol açmayacak kadar etkisiz düzeyde kalabilmiştir. Televizyon ise TV dizileri, kısmen güldürü oyunlarıyla kendi türünü oluşturmuş, onun ötesinde sanat formları üzerinde bir değişiklik getirmemiştir. Buna mukabil gerek radyo gerekse televizyon bizzat öznenin düşünsel ve kültürel oluşumu üzerinde dönüştürücü etkiler icra etmiştir. Radyo totalitarizmin bir aygıtı ve güç kaynağı hâline gelmiş, televizyon ise mozaik, parçalı bir düşünme biçimine ve dünya tasavvuruna doğru giden yolu açmıştır. Radyo, modernitenin özne-akıl paradoksunu maksimize ederek krizin derinleşmesine ve tetiklenmesine sebep olmuş, televizyon bu krizi postmodern bir özne/kültür formuyla aşma potansiyelini pratize etmiştir. Bu anlamda sanatın doğrudan kendisini değilse bile ardındaki bireysel, kültürel motifleri şekillendirmiştir. Nihayetinde özne, yaşanan, somut dünyaya maruz, reaksiyoner bir varlık olarak 'kendisi' olmaktadır.

Sanat açısından burada asıl belirleyici olan, dijital teknolojinin özneye yeni bir dil, bir ifade alanı açıp açmadığıdır. Dijital kombinasyonlar, bu noktada sanatın dinamikleri ve esaslarıyla mütenasip bir potansiyelden yoksun gibi gözükmektedir. Oysa dijital teknolojinin çoklu yapısıyla (bileşenleriyle) sanatın varlık zemini arasında belli bir korelasyondan bahsetmek de mümkün. Negri'nin ifadesiyle sanatı öznelliğin, öznelliği ise "çokluğun" ifadesi olarak ele alacak olduğumuzda, buradaki çokluğun teknolojik kombinasyonla (çoklukla) etkin hâle getirileceği düşünülebilir. "Gücümüz, kendimizi ifade etme kapasitemizden daha büyük" (Negri 2013, 104) olduğuna göre her teknik öznedeki atıl potansiyelin daha da ortaya çıkmasını sağlayacak demektir. Bu anlamda "Sanat, gücün hiyeroglifidir" (Age, 44). Ancak dijital

teknolojinin gerek sanat gerekse özne üzerinde böyle bir zorlamayı yapıp yapamayacağı belirsiz. Belki de böyle bir beklenti içinde olmamak gerekiyor. Şu ana kadar görsel şiir (?) dışında ciddiye alınabilir bir gelişmeden söz edemiyoruz. Ne ki teknolojinin imkânlarıyla sanatın kodları arasında uygun bir korelasyon söz konusu olmadığı takdirde buradan illa yeni bir sanat realitesinin çıkmasını beklememeli. Gördüğümüz kadarıyla aslolan sanatın ontolojik ve estetik koşullarıyla tekabüliyete sahip bir teknolojinin varlığıdır. Tekniği ilişkili her alana sirayet eden önlenemez, âdeta metafizik bir güç diye görmek gerekmediği gibi; sanatın da yine ilişkili her teknikle uzlaşmaya ve yoldan çıkmaya hazır nazır, ilkesiz bir varoluşa izin vereceğini düşünmemek gerekir. Dolayısıyla bu süreç, biraz da sanatın teknik ve/veya dijital kültür karşısında ortaya koyduğu kişilik gücü ve mücadele performansıyla belirlenmiş olacaktır. Sanatın ilişkili her teknoloji tarafından kolayca yağmalanacak, metalaştırılacak yahut tasarruf edilecek bir tıynete sahip olup olmadığını birtakım deneysel çalışmalarla tarih bize muhtemelen gösterecektir.

Yanılıyor olabiliriz. Dijital kombinasyon zaman içinde belki de tahmin edemediğimiz bir yaratıcılığa ön ayak olacak, sanata çok farklı bir karakter kazandırabilecektir. Bilemiyor ama öyle bile olsa bu istikametteki gelişmelerin nitelik ve değer açısından yazının önüne geçebileceğine hiçbir şekilde ihtimal veremiyorum.

KAYNAKLAR

Baudrillard, Jean (2012), *Sanat Komplosu / Yeni Sanat Düzeni ve* Çağdaş *Estetik 1*, Çev: Elçin Gen-Işık Ergüden, İletişim Yayınları.

Ong, Walter J. (2010), *Sözlü ve Yazılı Kültür / Sözün Teknolojileşmesi*, Çev: Sema Postacıoğlu Banon, Metis Yayıncılık.

Negri, Antonio (2013), *Sanat ve Çokluk*, Çev: Serkan Sönmezgil, Monokl Yayınları.

Özlem Şahin Soy*

WILLIAM GIBSON VE BRUCE STERLING'DEN ÖRNEKLERLE SİBERPUNK KÜLTÜRÜ VE YAZINI

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde bilim kurgu edebî türünün bir alt-türü olarak ve bu türe kısmen de karşı çıkarak gelişen "Yeni Dalga" akımının ikinci kuşağı olarak anılan "*Yeni* Yeni Dalga" akımı "siberpunk" olarak adlandırılmıştır. Bu adlandırma özünde 1970'lerden sonra insan hayatının ve toplumun ayrılamaz bir parçası hâline gelen ve her alanda etkisi tartışılmaz olan teknolojinin yansıtıldığı "siber" ve 1970 ve 80'lerde özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'de etkisini gösteren bir kültür fenomeni olarak "punk"ı barındırır. En önemli ve kendisinden önceki bilim-kurgu eserlerinden ayırıcı özelliği yakın geleceği ya da sanal-dünyayı "punk" bakış açısından yansıtmasıdır. "Punk" bakış açısını şekillendiren olgu ve temalar ise toplumun alt tabakasını oluşturan işsiz veya işçi sınıfından çoğunlukla beyaz ırka mensup insanların yaşam konusundaki hayal kırıklıkları ve kabul görmüş normlar ve kurumlara karşı hissettikleri yabancılaşma ve isyan duygularıdır.

Craig O'Hara 2003 tarihli *Punk Felsefesi* çalışmasında punk düşünce sistemi ve bakış açısının bu hayal kırıklığı ve isyanın farkındalığı ile 1970 ve 80'lerde sokaklarda şekillendiğini belirtir. Siberpunk türünde tasvir edilen karakterler bahsedilen "punk" bakış açısını üstün teknoloji kullanma yeteneği ile birleştirirler. Özellikle türün yaratıcıları olarak bilinen "cyberspace" (siberuzay) sözcüğünü İngilizceye kazandıran William Gibson ve siberpunk edebiyat türünün manifestosu olarak kabul edilen *Mirrorshades: A Cyberpunk Anthology*'nin yazarı Bruce Sterling'in eserlerinde görülen karakterlerin bu "yüksek-teknoloji / sefil-yaşam" birleşiminin temsilcileri oldukları görülmektedir. Çoğunlukla pasif ve âciz, toplumla bağı az ya da tamamen kopuk, antikahramanlar her türlü teknolojinin istilacı etkisiyle özneden ziyade nesne olarak karşımıza çıkarlar. Siberpunk (cyberpunk) sözcüğü ilk olarak 1980'lerin başlarında Bruce Bethke tarafından yazılan ve *Amazing Stories*'te basılan bir kısa hikâyenin başlığı olarak kullanılmış ve daha sonra da editör Gardner

* Yrd. Doç. Atılım Üniversitesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü

Dozois tarafından popüler hâle getirilmiştir. Lawrance Person post-siberpunk manifestosunda siberpunk karakterlerini şöyle anlatmıştır. "Klasik siberpunk karakterleri genellikle distopik gelecekte, toplumun kıyısında marjinalleştirilmiş bir biçimde yaşayan, yabancılaştırılmış, yalnızlığı seven kişilerdir, günlük yaşamları hızlı teknolojik gelişimlerin cenderesinde, dijitalize edilmiş bir veri-küre ile sarmalanmıştır ve insan bedeni tahribata zorunludur" (Person, 1998). Bu durum aynı dönemin ürünü olan postmodern romanın her türlü soyutlanmış paramparça karakterleri ile ortak özellikler sergiler.

Bilim kurgu (science fiction), değişim edebiyatı, yeni dalga, yeni yeni dalga, teknoloji ve güç ilişkisi, siberkültür, siberuzay, siberteori gibi terim ve kavramlar bu tür incelemelerin odağındadır. Bilim kurgu yirminci yüzyılın başlarında özellikle H.G. Wells'in eserleriyle gelişimi hız kazanmış genç bir yazın türüdür. Bu türü tanımlamaya çalışmak genellikle bu alanda çalışma yapan akademisyenlerin ve eleştirmenlerin karşılarına çıkan ilk zorluktur. Konuları çok çeşitli ve sınırları muğlak olan bilim kurgu, ütopya-distopya, macera ve dedektif hikâyeleri, düşlem ve korku edebiyatlarıyla çeşitli noktalarda teknik ve içerik açısından ortak özellikler gösterebilmektedir. Bu nedenle de özellikle başlangıçta bilim kurgu eleştirmenlerinin temel çıkış noktaları türün genel hatlarını belirleyerek tanımını yapmak, değerini ortaya koymak ve amacını ya da amaçlarını belirlemektir. Bilim kurgu geleneğinin özellikle akademik çalışmalarda yerini alması yirminci yüzyılın ikinci yarısına rastlar. Türle ilgili ilk kapsamlı çalışmayı Kingsley Amis *New Maps of Hell* adlı eserinde yapmıştır. Amis bilim kurguyu "değişim edebiyatı" (literature of change) sözleriyle tanımlamış ve bu tanıma daha sonraları karşı çıkanlar ya da eklemelerle geliştirenler olmuş, ancak konuyla ilgilenen hiçbir akademisyen bu tanımı yok sayamamıştır. Bu tür çalışmalarda, özellikle 1980 sonrasında gelişen "siberpunk edebiyatı" ve "sibteori" gibi terim ve kavramlar kullanılmakta, ancak türün tarihsel gelişimi ve bu noktaya kadar kullanılan kavramlardan ve tanımlamalardan da faydalanılmaktadır. "Siberpunk", genel anlamda, 1980'lerin başında duyulmaya başlanılan ve yeni "Yeni Dalga" olarak tanımlanan bir sosyal kültüre ve edebî akıma verilen addır. Bu akımın merkezinde hem bu türde eserler veren hem de türü tanımlama ve savunma sorumluluklarını üstlenen beş yazar bulunmaktadır: Bruce Sterling, William Gibson, Rudy Rucker, Lewis Shiner ve John Shirley. Siberpunk terimi yerleşmeden önce bu grup "Neuromantics", "the Mirrorshades Group", ve "the Movement" gibi isimlerle anılmışlardır. "Siberteori" ise sosyal bilimler içerisinde, postmodern eleştiri kuramından beslenerek, akademik ve bilimsel alanlar arasındaki sınırların çöküşünü ve yerleşik anlamların sarsılmasını kendine konu ederek gelişmeye başlamıştır. Bu bağlamda, bilgi teknolojisinde gerçekleşen ilerlemenin insan

hayatını nasıl etkilediği ve bilginin kontrolünden doğan güce sahip olmanın getirdiği yenilikler, yani teknoloji-güç ilişkisi de kavram olarak incelenmelidir.

Bilim kurgunun akademik bir çalışma alanı hâline dönüşmesi oldukça yakın zamanlarda gerçekleşmiştir. Başlangıçta bilim kurguyu konu alan kuramsal çalışmaların daha çok bu alanın tanımlanmasına ve içeriğine yönelik olduğunu görmekteyiz. Basil Davenport'un editörlüğünde basılan *The Science Fiction Novel* (1959)'da bu konuda çeşitli yazarlar ve eleştirmenler görüşlerini belirtmişlerdir. Örneğin, Heinlein bilim kurgunun okumaya değer tek modern edebiyat türü olduğunu savunmuş ve bu türde eser veren yazarların kapsamlı bilimsel donanıma sahip olmaları gerektiğini öne sürmüştür. Bilim-kurgunun öğretici olması gerektiğini savunan Heinlein bu türde eser veren yazarların toplumu eğittiklerini vurgulamıştır. Öte yandan, Kornbluth bilim kurgunun psikolojik boyutu üzerinde durmuş ve sembolik değerini ve okuyucuya sağladığı duygusal rahatlama durumunu ön plana çıkarmıştır. Michel Butor ve Stanislaw Lem ise türe başka bir açıdan yaklaşmış ve bilim kurgunun ortaya çıkardığı uzay çağı mitinden bahsetmiştir. Adı geçen eleştirmenlerin makalelerinde özellikle dikkati çeken ortak nokta bilim kurgunun hâlâ savunulması gereken, popüler edebiyat "light fiction" olarak algılanan bir tür olarak görülmesidir. Daha sonra, 1965'lerde C.S Lewis, Kingsley Amis ve Brian Aldiss gibi yazarlar bilim kurgunun tepe noktasına yaklaştığını ve bu noktadaki amacının popüler ya da ticari bir edebiyat türü olarak görülmekten uzaklaşmak olduğunu savunmuşlardır. Adı geçen yazarlar bilim kurgu yazarlığı ve okuyuculuğuna dair oldukça katı beklentiler içerisine girmişler ve her ne kadar öznel ve sistemsiz görünse de bugün hâlâ etkili olan eleştirel bir yaklaşım benimsemişlerdir. Bu dönemde ve hatta sonrasında 1990'lara kadar bilim-kurgu eleştirmenleri ve yazarları türe edebî ve sosyal anlamda saygın bir yer kazandırmaya çalışmaktadırlar. Diğer yandan, bu çaba bilim-kurgunun diğer edebî türlerden farklı ve hatta onlara alternatif olduğunu düşünen ve bu yerini kaybetmesinden endişelenen eleştirmen ve yazarların görüşleriyle çelişmektedir.

J.G. Ballard ve Michael Moorcock'un da içlerinde bulunduğu "Yeni Dalga" akımı da bu çelişkili görüşlerle hemen hemen aynı zamanda yani 1970'lerin sonuna doğru doğmuştur. Mevcut bilim kurgu geleneğine tehdit olarak algılanan bu akım süregelen tartışmaları da kuvvetlendirmiştir. Özellikle Ballard'ın dış dünyadan uzaklaşarak insan zihnine odaklanan ve geleneksel bilim kurgu motiflerinin yerini sürrealist bir biçimle işlenen psikanalitik kavramlara bıraktığı yeni tarzı yenilikçi bir bilim kurgu geleneği olan "Yeni Dalga"nın başlangıç noktası olmuştur. Yeni "yeni dalga" olarak anılan "siberpunk" bu akımdan etkilenmiştir. Bu türün sözcülüğünü üstlenen Bruce Sterling "siberpunk"ın 1980'lerin ürünü olmasına rağmen köklerinin modern bilim kurgu gelene-

ğiyle sıkı sıkıya bağlı olduğu ve "siberpunk"ın sadece bir edebî akım değil aynı zamanda kültürel bir olgu, hatta bir hayat tarzı olduğunu belirtmiştir. Sterling bilim kurgunun eskiden beri, teknolojinin insan hayatına olan etkilerinden bahsettiğini, ancak "siberpunk"ları Hugo Gernsback gibi bilim kurgu yazarlarından ayıran en önemli farkın, teknolojinin artık sadece insan hayatını etkilemekle kalmayıp insana çok yakın, hatta derisinin altında, zihninin içinde insanla bütünleşmiş ve insanı kontrol altına almış bir olgu olarak sunulması olduğunu söylemektedir. Bu bağlamda insan vücudunun ve zihninin istilası yazarların odak noktası olmuş ve protez uzuvlar, vücuda monte edilen makinalar, kozmetik cerrahi, genetik mühendislik, yapay zekâ gibi konular yazarlar tarafından ilgi görmüştür. Gibson ve Sterling yazdıkları dönemde henüz bütün dünya tarafından paylaşılan bir ağ düşüncesi insanlardan çok çok uzakta iken karakterlerini konsollar aracılığıyla uçsuz bucaksız veri dünyasına fiziksel olarak bağlamış ya da günlük hayatın içine makine-insan birleşimlerini serpiştirmişlerdir. Örneğin, Case bir bara gider ve protez uzuvlu bir nevi yarı insan, yarı makine bir barmen hizmet eder kendisine ya da bir başka romanda vücudu defalarca parçalanmış ve başkalarına ait organlarla ve yapay protezlerle yeniden "toplanmış" (sanki bir bilgisayar gibi) bir karakter sunulur. Sterling'de de bir gözlükle veri dünyasına bağlanılır ya da insanın hafızası yeniden düzenlenerek hayatı değiştirilebilir. Yani yine teknoloji insana montajlanmış durumdadır. Siberpunk dünyada teknoloji uzakta değil insanın içinde ve onunla bütünleşmiş bir durumdadır ancak bu durum karakterlerin hayatını kolaylaştıran ve onlara mutluluk getiren bir unsur da değildir.

Geçmişte görülen bilim kurgu eserlerinde genellikle teknoloji toplumla iç içe ve onun hizmetindeyken, Gibson'ın ve Sterling'in eserlerinde teknoloji, yukarıda belirtildiği gibi karakterlerin hem bütünleştikleri bir durum hem de içine düştükleri olumsuz durumların temel kaynağı ve hatta problemin kendisidir. Bu nedenle Gibson ve Sterling gibi "siberpunk" yazarları daha çok teknolojinin getirdiği olumsuzluklar ve sorunlar üzerinde duran isimler olarak görülmektedirler. Örneğin, 1985 yılında bilim kurgu alanında en önemli ödüllerden sayılan Hugo, Nebula ve Philip K. Dick ödüllerinin üçünü birden alan *Neuromancer*'da, Gibson, sinir sistemi tahrip edilerek şantaj yapılan ana karakter Case'in yapay zekâlarla mücadelesini işlemektedir. Sterling'in *Schismatrix* isimli eserinde ise 23. yüzyılda genetik ve psikolojiyle uğraşan "Shapers" ve bilgisayar ve protez uzuvlarla uğraşan "Mechanists" olarak iki gruba ayrılan insanlar parlak bir diplomat olan Abelard Lindsay'in bakış açısından anlatılmakta ve anlatım sırasında tarih defalarca yeniden şekillendirilmektedir. Benzer şekilde yazarlar diğer eserleri *Mona Lisa Overdrive*, ve *Count Zero*, *The Artificial Kid*, ve steampunk türündeki *The*

Difference Engine'de de bilim ve teknolojinin gelişimiyle ortaya çıkan genetik mühendislikteki gelişmeler, organ nakli ve insan vücudunun protezler vasıtasıyla makinelerle birleşimi, bilgisayar ağları ve bu ağlar aracılığıyla mümkün olan bilginin ve daha da önemlisi bunun getirdiği gücün kontrolüne sahip olma, kimyasal silahlar yüzünden türlerin yok olduğu bir dünya, terörizm, "hacker" tabiriyle anılan bilgisayar korsanları, siber uzay, yapay zekâ, ve sibernetik (güdümbilim) gibi konuları ele almaktadırlar.

1980'lerden bu yana hızlı bir gelişim gösteren ve sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında çalışmalara konu olan siberpunk kültürü ve edebiyatı, bu konu dâhilinde teknoloji ve insan ilişkileri, makine-insan vücudu, beyin ve vücudun istilası, sanal dünya, insanın sanal dünyadaki hareketi, bilgiye sahip olmanın getirdiği güç ve bilginin teknoloji vasıtasıyla kontrolü, yapay zekâ, sibernetik, genetik mühendisliğin insan yaşamını değiştirmesi, gelişmiş protezler gibi konuların altını çizer.

Bilgi teknolojisi ve "sibernetik"in en azından popüler ürünler göz önüne alındığında çağdaş tekno-bilime hâkim olduğu görülmektedir. Bu alanlarda özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında muazzam bir gelişme gözlenmiştir. Bilgi teknolojisi sosyal, kültürel, politik ve ekonomik ilişkileri küresel ölçüde her geçen gün biraz daha fazla etkisi altına almakta, uygulamaları ve geliştirdiği tanımlarla yer ve zaman mefhumlarının anlaşılma şeklini ve "birey-öteki" ya da "insan-makine" gibi kavramların tanımlarını değiştirmektedir. Jenny Wolmark "Cyberculture" başlıklı makalesinde "siberkültür", "siberteori" ve "siberuzay" kavramlarını bu açıdan incelemeye başlamış ve zaman kavramının doğrusal (linear) bir gelişme olarak algılanmasının sona ermesiyle, postmodern kültürün sadece bir tarihe sahip olma duygusunu kaybetmediğini, aynı zamanda geleceğin de gittikçe güçlenen bilim kurgusal bir şimdiye dönüştüğünü öne sürmektedir. Ancak, postmodern kültür şartlarının ortaya çıkardığı bakış açısıyla birlikte bilgi teknolojisi ve bio-teknolojinin gelişimi, "gerçek-sanal", "insan-yapay", "birey-öteki" ilişkilerinin yeniden gözden geçirilmesini sağlamıştır. İnsan vücudu ile teknoloji arasındaki ilişki yeniden tanımlanmaya başlanınca, insan olmanın anlamı ve bu konuda üretilmiş olan söylemler yeniden sorgulanmaya ve tartışılmaya başlanmıştır. Bu konudaki tartışmalar geçtiğimiz yüzyılın sonuna doğru ani bir artış göstermiş ve bu da çeşitli alanlar arasındaki sınırların muğlaklaşmasına ve postmodern kuram tartışmaları altında "siberteori" adı verilen yeni bir eleştiri kuramının doğmasına neden olmuştur.

Siberteori sosyal bilimler içerisinde, postmodern eleştiri kuramından beslenerek, akademik ve bilimsel alanlar arasındaki sınırların çöküşünü ve yerleşik anlamların sarsılmasını kendine konu ederek gelişmeye başla-

mıştır. Bununla birlikte, tekno-bilim'in ortaya çıkışında da gözlendiği gibi Aydınlanma Çağı'nın "büyük anlatı"larının (grand narratives) sorgulanmaya başlanması, birtakım akademik ve bilimsel alanların birbiriyle karışmasına ve ortak bir alanda çalışmalar yapılmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, daha açık bir şekilde tanımlamak gerekirse, siberteori çeşitli kuramsal ve eleştirel söylemlerin birbirleriyle ilişkilerinden doğmuştur denilebilir. Bu etkileşim 2000 yılında Bell ve Kennedy tarafından yazılan *The Cybercultures Reader*'da da açıkça görülmektedir. Kısacası, genel olarak siberteori insan vücudu ve teknoloji arasındaki ilişkiyi "farklılık" ve "ötekilik" kavramlarını göz ardı etmeyecek şekilde kimlik konusuyla ilişkilendirerek inceler.

Ünlü Fransız filozof Jean Baudrillard'ın çağdaş kuram ve kavramları reddederek ortaya sürdüğü Simulakra Kuramı siberpunk eserlerde yansıtılan dünyanın açıklaması gibidir. Baudrillard'a göre İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan gelişmeler Batı'nın kendi ekseni etrafında dönüp durmasıyla sonuçlanmış ve bu durum da kavramların içinin boşaltılmasından kaynaklanmıştır. Artık her kavram bireylere iletişim araçları aracılığı ile aktarılmakta ve insanlar kavramları-durumları derinlemesine düşünmeden kendilerine sunulduğu biçimiyle alımlamaktadırlar. Bireyler bu durumu fark etseler bile rahatlarını bozmamak adına harekete geçmemektedirler. Olayların varlığı onların olayları iletişim araçlarında izledikleri sürece etkilidir ve örneğin televizyonu kapattıkları anda dünyanın bir yerinde devam etmekte olan bir savaş onlar için bitmiştir. İşte bu bireyin içinde yaşadığı bir simülasyon evrenidir ve bu evrende her şey görüntüden ibarettir. Siberpunk eserlerinin karakterleri de benzer bir atalet duygusunun kurbanları olarak çıkar karşımıza ve atalet zincirinin kırıldığı nokta da gerçek dünyada özne olmaktan vazgeçip kendisine sunulan veri dünyasında bir nesne olmayı seçtikleri andır. Bu seçim de yine kendi inisiyatiflerinde değildir ve mutluluk getirmez. Baudrillard'ın simulakra kuramı aslında, siberpunk eserlerdeki karakterler gibi, içinde yaşadığımız dünyada iletişim araçlarının kontrolünde sanal dünyada sosyalleşen ancak gerçek dünyayı reddeden insanların içinde yaşadığı yanılsamayı da en iyi şekilde tasvir eden yaklaşımlardandır.

"Siberuzay" sözcüğünün yaratıcısı olan Gibson'ın siberpunk yazınının merkezinde kabul görmesi David Bell gibi eleştirmenler tarafından hem tesadüfi hem de isabetli bulunuyor. Zira, Gibson'ın bu sözcüğü üretip *Neuromancer*'ı yazdığı dönemde yazıları için eski manuel bir daktilo kullandığı ve atari oynayan çocuklardan esinlenerek bu kavramı ortaya çıkardığı yolundaki beyanları bu konumu tesadüfi gibi göstermektedir. Ancak, *Neuromancer*'da yapmış olduğu Cyberspace (Siberuzay tanımı yani "her milletten milyonlarca meşru kullanıcının her gün deneyimlediği uzlaşımsal

bir halüsinasyon" ve "insanların direkt bağlanabilecekleri ve insanlığın sahip olduğu tüm verilerden oluşan bir grafik gösterim, şehir ışıkları gibi akan ve dimağın alamayacağı karmaşıklıkta bilgi küme ve grupları" (Gibson, 1984:67 Çev. Özlem Soy) Gibson'ın bu türün merkez yazarı olmasının nedenini açıklar nitelikte görünüyor.

Siberpunk'ın sosyolojik açıdan tarihsel süreçte nasıl konumlandırılabileceğine dair tartışmaların cevabı Sterling tarafından "pek çok siberpunk'ın kutsal kitabı" olarak nitelendirilen Alvin Toffler'in *The Third Wave* (Üçüncü Dalga, 1980) çalışmasından gelir. Toffler 1980 tarihli bu fütürist sosyolojik çalışmasında medeniyetin üç aşama ya da "dalga" hâlinde geliştiğini öne sürer. Birinci Dalga insanların kendi ürettiklerini tükettikleri dönemdir ve bu bağlamda şimdiki anlamda üretici ya da tüketici kavramlarından bahsetmek mümkün değildir; İkinci Dalga Sanayi Devrimi ile başlar ve toplumu üretenler ve tüketenler olarak ikiye böler. Toffler'in Üçüncü Dalga'sı toplumların derin yapılarında görülen bir devrim olarak nitelendirilir ve bu dönemde hiyerarşik düşünce kalıplarının yerini "ağlar" alır. Sosyo-ekonomik olarak kendinden önceki tanımlamaların eridiği bu üçüncü dalgada bahsi geçen tema ve konular Siberpunk'ta karşılaşılanların bir aynası niteliğindedir.

Görülmektedir ki, "siberpunk" sınırları kendine konu almaktadır ve siberteori de sosyal bilimler içerisinde, postmodern eleştiri kuramından beslenerek, akademik ve bilimsel alanlar arasındaki sınırların çöküşünü ve yerleşik anlamların sarsılmasını kendine konu ederek gelişmeye başlamıştır.

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde kısa sayılabilecek bir sürede sokaklarda, sanatta ve edebiyatta etkisini göstermiş olan siberpunk akımının önemi aslında yaşandığı süre içerisindeki etkisinden ziyade, yakın gelecek olarak tanımladığı zaman dilimi ile ilgili kehanetlerindedir. Çünkü bahsedilen yakın gelecek, şu anda içinde yaşamakta olduğumuz zamandır ve teknolojinin insan hayatı ile bütünleşmesi ve insanı esir alması, vazgeçilmez olması da gerçekleşmiş kehanetlerdir. Gibson ve Sterling'in yazar olarak farkları dili ve fikirleri Lance Olcen'in tabiriyle "geri dönüştürülebilecek cam şişeler ya da konserve tenekeleri gibi" kullanmaları ve geleceğe dair öngörüleri ile insanlığa yaptıkları uyarılarıdır.

KAYNAKLAR

Aldiss, Brian ve David Wingrove, *The History of Science Fiction*, Victor Gollancz, London 1986.

Amiss, Kingsley, *New Maps of Hell*, Victor Gollancz, London 1961.

Bethke, Bruce, *Cyberpunk* (published in) Amazing Stories, November, 1983.

Bell, David ve Barbara, M. Kennedy, *The Cybercultures Reader*, Routledge, London 2000.

Benedikt, Michael, *"Cyberspace: First Steps"*, Ed. Bell, David and Barbara, M. Kennedy, *The Cybercultures Reader*, Routledge, London 2000.

Featherstone, Mike and Roger Burrows (Eds.), *Cyberspace/Cyberbodies/Cyberpunk: Cultures of Technological Embodiment*, Sage Publications, London 1995.

Gibson, William, *Neuromancer*, Ace Books, New York 1984.

Gibson, William, *Count Zero*, Ace Books, New York 1986.

Gibson, William, *Mona Lisa Overdrive*, Ace Books, New York 1988.

O'Hara Craig, *Punk Felsefesi*, Çitlenbik Yayınları, İstanbul 2003.

Person, Lawrence, "Notes Toward a Post-Cyberpunk Manifesto," *Nova Express* 16 (1998).

Sterling, Bruce, *The Artificial Kid*, Ace Books, New York 1980.

Sterling, Bruce, *Islands in the Net*, Ace Books, New York 1988.

Sterling, Bruce, *Shismatrix*, Ace Books, New York 1996.

Sterling, Bruce ve William Gibson, *The Difference Engine*, New York: Bantam Books, 1992.

Wolmark, Jenny, "Cyberculture", *A Concise Companion to Feminist Theory*, Mary Eagleton (Ed.). Malden, Blackwell Publishing, 2003.

Nergihan Yeşilyurt

TEKNOLOJİNİN ELEMANLARI: BİLİM KURGU VE TEKNO-KÜLTÜR

İlk çağlardan itibaren insan; yemek yiyebilmek, kendini savunabilmek, avlanabilmek gibi gereksinimleri karşılayabilmek ve kısacası hayatta kalabilmek için taşı kullanarak aletler yaptı. İnsan varlığın başlangıcından beri teknoloji üreten bir varlıktır. Teknoloji, onun başlangıçtan bugüne tabiatta keşfettiği, değerlendirip akıl ve mantık süzgecinde elediği bilginin bir sonucu olarak ortaya çıktı. Bundan dolayı, insanın varolduğu ilk dönelerden itibaren teknoloji vardır ve sürekli gelişim hâlindedir denilebilir.

"Teknoloji" terimi, Yunanca "tekhne" (sanat, zanaat) ve logos (bilgi, sözcük, söz) kelimelerinden oluşur ve Antik Yunan'da 'bilgiden gelen zanaat' anlamında kullanılmıştır. Zaman içinde "teknoloji" kelimesinin anlamı değişmiş; bilimsel araştırmalar sonucu elde edilen somut ve yararlı sonuçları ve bunlara ilişkin araç, süreç ve yöntemlerin tümünü ifade eden bir kavram hâlini aldı.[1]

Teknolojik gelişmeler, insanlık tarihi boyunca bilginin elde edilişi, saklanışı, işlenişi ve iletilişi şeklinde dört farklı aşamada gerçekleşti. İlk teknolojik gelişmelerden bugüne değin hız, miktar arttıkça mesafeler ve güvenilirlik kademe kademe azalır.

İlk ve en uzun evrede (yaklaşık MÖ 35.000'den 1838 yılında Samuel Morse'un ilk telgraf iletimine değin) bilgi fiziksel ve mekanik güç ile elde edilmekteydi. Bu evrede bilgi güvercinler, vurmalı çalgılar, duman, koşan kuryeler vb. araçlar ile iletilmekteydi. İkinci evrede ise elektriğin icadı ve elektro-mekanik güç ile telgraf, telefon, radyo, televizyonun gelişimi gerçekleşti. Üçüncü evre elektroniğin imkânlarının elektronik bilgisayar, transistörler, silisyum gibi yarı iletkenler ve çiplerin icadı sayesinde keşfedilmesine şahit olduk. Ayrıca bu evre, bilgisayar teknolojilerinin ve telekomünikasyonun bütünleşmesinin başladığı evredir.[2]

Teknoloji ve teknolojinin gelecek üzerindeki etkileri üzerine olan tartışmalar belki de insanoğlunun ilk icatları ve bu icatların hayatlarına getireceği yenilik ve değişimleri fark ettiği zamanlara kadar dayanıyor. Ancak teknolojilerin etkilerinin olumlu ve olumsuz getirilerinin gerçekten bir tartışma konusu olmaya başladığı dönemler 1800'lü yılların sonlarına dayanmakta-

dır. Bu tartışmalar günümüzde, teknolojinin sınır tanımaz bir hızla her geçen gün gelişimini sürdürmesi ile de devam ediyor.[3] Zira teknoloji, insanlara dünya ile bağ kurmak için daha yapıcı yollar sağlarken aynı zamanda bir baskı aracı işlevi de görüyor.

Bilim, teknoloji ve kültür, aralarındaki devamlı ilişki yüzünden birbirlerine bağlıdırlar. Teknoloji, kültürü şekillendirir; bilim teknolojiye bilgi olarak zemin sağlar ve kültürel, gündelik pratiklerde hangi kategorilerin geçerli olacağını belirler. Böylece bilim, teknoloji ve kültür arasında kronolojik bir ilişki kurmanın günümüzde neredeyse pek mümkün olmadığı anlaşılır. Sonuç olarak teknolojik olanın insandan artık ayrılamayacağı şeklinde tasarlanan ve çeşitli olumlu ve olumsuz potansiyelleri bir arada barındıran bir yaşam biçimine düşünsel olarak hazır olmamız büyük önem taşıyor.

Değişime Hazırlayan Koşullar

1978 yılında İngiltere Başbakanı James Callaghan, ulusuna 'mikroelektronik evrim'in gerçekleşmekte olduğunu ve bunun farkında olmaları gerektiği çağrısını yaparken, teknolojik evrimin kaçınılmaz olduğunun ve insanların hayatlarında çok önemli değişiklerin gerçekleşeceğinin haberini de veriyordu. Callaghan'ın bu konuşmasının açılımını, Alvin Toffler'ın yeni 'bilgi toplumu' dönemini anlattığı Üçüncü Dalga kitabında bulmak mümkün. Toffler, kitabını yazma amacının da bu ve insanların bu değişimden korkmamalarını, bu değişimin oluşturacağı yeniliklerin olumlu taraflarını görmeleri gerektiğini söyler.

> Tüm bu köklü değişikliklerin her birini dengesizliğin, çöküşün, felaketin, belirtileri olarak görebiliriz. Ama çok daha geniş bir görüş açısı sağlamak için biraz geri çekilip bakarsak, önceden göremediğimiz bir sürü şey gözümüze çarpar. Açıkça ve sarım tartışmaya yer bırakmayacak biçimde görülecektir ki, aklımızı kullanırsak ve biraz da talihimiz yaver giderse, yeni ortaya çıkacak olan uygarlık, şimdiye dek gördüklerimizden çok daha sağlıklı, çok daha mantıklı, çok daha dürüst ve çok daha demokratik olabilir. Kitabın bu temel savı eğer doğru ise, önümüzdeki geçiş fırtınalı ve bunalımlar ile dolu olacak olsa bile, uzun dönemde iyimser olmamız için pek çok neden vardır.[4]

Ancak söz konusu yenilik ve değişimin tek taraflı olarak değerlendirilmesinin mümkün olmadığını bugün açık bir şekilde görebiliyoruz. Tüm toplumlar 'bilgi toplumu'na eş zamanlı geçiş sağlayamıyor (tıpkı eski çağlarda olduğu gibi) ve bunun sonucunda Batı'dan az gelişmiş toplumlara doğru bir pazar alanı olarak tek yönlü akan teknolojinin önünün alınması güçleşiyor. Öte yandan bu akışa karşı koymanın bir neticesi karşı kültürlerin ortaya

çıkması da kaçınılmaz hâle geliyor. Tekelleşmeye karşı duran açık kaynak kodlu yazılımlar buna bir örnek sayılabilir.

Teknolojinin Tetikleyicisi Bilim Kurgu

Teknolojinin etkilerinden bahsetmeye başladığımız andan itibaren, teknolojinin ortaya çıkardığı, tabiri caizse doğurduğu bilim kurgudan da bahsetmek zorundayız. Teknolojinin bilim kurgu ile ilişkisi (teknolojinin bilim kurguyu doğurması) insanın teknoloji ile ilişkisine göre çok daha yeni sayılır ve başlangıcı ideolojik kaygılara/ yönlendirmelere dayanır.

Bilim kurgunun Amerika'dan çıktığı ve Amerikan kültürünün bir sonucu olduğu düşünülürse ideolojik temellendirmeyi okumak daha kolay olur. Bu kültürün düşünce insanları üzerindeki etkisini anlamlandırabilmek için Amerikan tarihine bakmak gerekir. Teknolojinin getirilerine toplumu adapte etmek, yönlendirmek, gerektiğinde manipüle etmek ve teknoloji eğitimine bir basamak olarak önce bilim kurgu edebiyat ve daha sonrasında sinema eserleri ortaya çıktı.

Ünlü bilim kurgu yazarı Arthur C. Clarke *"Bilim kurgunun yayılması insanlığın geleceği açısından çok yararlıdır."* dedikten sonra bu sözü söyleme nedenini şöyle açıklar:

> İlk önce bilim kurgu en ünlü bilim adamlarımızı heveslendirmek suretiyle insanlığa hizmet etmiştir. Ben bilim kurgu sayesinde bu işe atılan birçok bilim adamı tanıyorum. Hatta birçok kişi benim kitaplarımı okuduktan sonra astronot olmaya karar vermiştir ki bundan büyük kıvanç duymaktayım, ikinci olarak bilim kurgu halk arasında bilime olan ilgiyi arttırır. Ve bir yerde halk ne kadar çok bilimsel bilgiye sahip olursa, önemli bilimsel projeleri destekleyen politika liderlerini de o kadar fazla tutar. Son olarak ben bilim kurgunun insanların zihinsel sağlığına da hizmet ettiği inancındayım, çünkü bugünün birçok roman ve filmlerine karşı bilim kurgu roman ve filmler daima iyimserdir.[5]

Clarke'ın bu sözleri bilim kurgunun başlangıçta ne amaç güttüğünü anlamlandırabilmek açısından önemlidir. 19. yüzyıla kadar bilim kurgu eserler güncel olayları gelecekte olabilecek şekilleri ile işlediler. 1900'lü yılların başında Jules Verne ile H.G. Wells'in romanlarından sinemaya aktarılan bilim kurgu eserler [Time Machine-Zaman Makinesi (1895), Le Voyage dans la lune-Aya Gezi (1902), - Le Voyage a Travers l'Imposible-Olanaksızlığa Gezi (1904), Voyage au centre de la terre-Yeryüzünün Merkezine Gezi, Deniz Altında 20.000 Fersah] bilim kurgunun, ilerideki bilim ve teknoloji hakkındaki sezgilerini yansıtması açısından oldukça ilginçtir. Çünkü bu yapıtlardaki pek çok hayal gücü tasarının bugün var olduğunu görürüz.

Bilim kurgu eserlerdeki bu iyimser tutumun uzun sürdüğünü söyleyemeyiz. Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde bu büyük yıkım insanların bilime hayran bakışlarını karamsarlığa çevirdi, bilimin yalnızca barışçı amaçlarla, insanların yararına değil, savaşçı amaçlarla yıkıcı, yok edici olarak kullanabileceğini ortaya koydu. Bunun sonucu olarak kötümser, canavarlarla dolu bilim kurgu filmler yapıldı. Daha sonraki yıllarda ise bilim kurgu filmler birer ideolojik propaganda aracı olarak kullanılmak istendi. [Metropolis (1926)] 1950'li yıllara kadar bilim kurgu filmler propaganda aracı olmayı sürdürdü. Kâh ekonomik bunalım kâh soğuk savaş bu durumun devam etmesinde önemli etkenlerdendi. İncelendiği vakit görülecektir ki Destination Moon-Aya Seyahat (1950), The Thing from Another World-Başka Dünyadan Gelen Yaratık (1951), Invasion USA-ABD'nin İstilası (1952), Red Planet Mars-Kızıl Gezegen Merih (1952), It Came From Outer Space-Uzaydan Gelenler (1953) gibi bilim kurgu filmler hep ideolojik nedenlere yaslanır.[6]

20. yüzyılın sonunda ise William Gibson, Bruce Sterling gibi yazarların başını çektiği, bilim kurgu edebî türü ve bu türe kısmen karşı çıkarak gelişmiş olan "Yeni Dalga" akımının ikinci kuşağı olarak da anılan "Yeni Yeni Dalga" akımı ortaya çıktı. Eserleri "siberpunk" edebî akımının örnekleri olarak görülen yazarlar, temel olarak bireyin geleceğin teknolojisiyle yaşadığı sorunları, mücadeleyi konu ediyordu. Geçmişte görülen bilim kurgu eserlerinde genellikle teknoloji toplumla iç içe, hatta onun hizmetindeyken, daha sonra, Gibson'ın ve Sterling'in eserlerindeki gibi teknoloji, karakterlerin hem içinde olduğu hem de maruz kaldığı olumsuz hâllerin temel kaynağıdır, hatta problemin ta kendisidir. Örneğin, Gibson Neuromancer'da sinir sistemi tahrip edilerek şantaj yapılan ana karakter Case'in yapay zekâlarla mücadelesini işlemiştir. Sterling'in Schismatrix isimli eserinde ise 23. yüzyılda genetik ve psikolojiyle uğraşan "Shapers" ve bilgisayar ve protez uzuvlarla uğraşan "Mechanists" olarak iki gruba ayrılan insanlar parlak bir diplomat olan Abelard Lindsay'in bakış açısından anlatılır, bu anlatım sırasında tarih defalarca yeniden şekillendirilmektedir.[7]

Özetle bilim kurgu ile bilim ve teknoloji sürekli olarak birbirini besleyen kaynaklara dönüşmezden evvel, daha olumlu bir atmosfer görülen bilim kurgu eserlerin gittikçe karamsar bir hâl almasının tecrübe ile hayalin sınırsız gücünün sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Pek çok bilim kurgu eserinde insanın kendi icadı makineden korkusundan makinelerin canavarlaştırılmasına yahut da kendini mükemmelleştirme derdinden süper insan figürlerine rastlamak mümkün. Dünyevi kaynakların tüketilmesiyle/ kirlenmesiyle birlikte uzaya açılma arzusu da bilim kurgu eserlerde uzak gezegenlerde farklı yaşam formları olarak kendini gösterir. İnsanın yapamayacağı işleri yerine getiren, insan beyni yerleştirilmiş makinelerin icat edildiğini bilim kurgu eserlerinde

görürüz. Hiç şüphesiz -ister ütopyan ister distopyan bir çerçeve çizmiş olsun- bilim kurgu eserleri bilim ve teknolojinin gelişmesine faydalı olmuşlardır, olacaklardır. Bunun yanında her ne kadar eserlerde görünen "kültürel ögelere tutunma" gayretinin çıkış yeri Amerika ve Amerikan kültürü olsa da toplumlara kendi kültürlerine sahip çıkmayı tavsiye etmeleri açısından önemlidir.

Tekno-Kültürün Ortaya Çıkışı

Buradan kültür ve teknoloji arasındaki ilişki penceresini açmak mümkün: Teknolojinin bir başka zorunlu sonucu kültür içinde kendini gösterir. Bugün teknoloji ile kültür birbirine yapışmış durumdadır.[8]

> Tekno-kültür terimi teknoloji ve kültür arasındaki derin bağa vurgu yapar ve bizi teknolojik olanın insandan ayrılamayacağını anlamaya zorlar. O içimizde (tıbbi teknolojiler, işlenmiş yiyecekler), yanımızda (telefonlar) ve dışarıdadır (uydular). Bazen biz onun içine gireriz (klima kontrollü ofis alanları), bazen de o içimize girer (kalp pili). Bazen bir ek ya da protez işlevi görür (gözlük), bazen de biz ona bir ek işlevi görürüz (seri üretimde çalışan işçiler olarak). Teknolojiler sıklıkla bizle ilişkidedir, başka zamanlar ise biz onlarla ilişkideyizdir.[9]

Cooper, tekno-kültürün tarihçesini Heidegger, Benjamin ve İtalyan Futurizmi'ne; Ross ise 1939 New York Dünya Fuarı'na ve General Motors'un yeniden yapılanan kenti otomobil endüstrisine göre tasarlama niyetlerine kadar götürmektedir. Ancak Robins ve Webster, 70'lerden itibaren hızla değişen teknolojinin ürünü tekno-kültürün asıl belirleyici olduğu dönemden şöyle bahsetmişlerdir: *"1990'larda ortaya çıkan özgün bir tekno-kültür, 'sibermekân' ve 'sanal gerçeklik' kavramlarının özgürlükçü imkânları olarak algılananlara dair bir ilgi ile başlamıştır."* Günümüzün tekno-kültür kavramı da donanım düzeyinde gündelik hayatımıza nüfuz etmiş teknolojilerin getirdikleri kadar yazılım düzeyinde birlikte yaşadığımız sibernetik teknolojilerin getirdikleri ile de ilgilidir.[10]

Tekno-kültür kavramı ile ilgili kapsamlı araştırma yapıldığında bütünlüklü bir tanımdan ziyade kaynaklarda tekno-kültürün tarihçesi, etkileri ve sonuçlarının yer aldığı görülür.

World Wide Web (www), sanal gerçeklik oyunları, sosyal paylaşım ağları; bunun yanı sıra organ nakli, protez ve implantlar dahil olmak üzere gelişen bilim ve teknoloji imkânları günlük hayatımıza dahil olarak giderek artan biçimde organik/organik olmayan, gerçek/gerçek olmayan, insan/insan olmayan gibi kategorik sınırları silikleştirdi.[11] Bir başka deyişle, sanayi sonrası dönemde teknolojik gelişmelerin sonucu olarak, teknoloji ve insanların artık kopması mümkün olmayan bir sosyal çevre oluşmuştur.

Virilio, insan ve teknoloji ilişkisi konusunda karamsardır. Ona göre, bedenlerimize olduğu kadar bedenlerimizin imgesine de sahibiz, ancak artık bu imge elimizden alınıp yönlendirilmektedir; çünkü amaç bu modern beden kalıntılarını ele geçirip onları sanal dünyaların aktörleri hâline getirmektir. Aynı şekilde teknolojik ve bilimsel gelişmenin de bir "gelişme" olduğu şüphelidir. Virilio'ya göre modern bilim idealist felsefi temellerinden uzaklaşarak tekno-bilim hâline gelmiştir ve aynı zamanda kitlesel bir tekno-kültürü işaret etmektedir. Bu biçimiyle ilerleyen tarihin bir öznesi değil, modern hayatın getirdiği hızlanmanın yarattığı baş dönmesinin öznesidir.[12]

Virilio'nun bu görüşlerinden hareketle, bugün sanal beden ve imgesi yeniden kodlanabilir benlikler söz konusudur, denilebilir. Facebook, Twitter gibi sosyal medya platformlarında benzer çoklu kimliklerle benliklerine ait her türlü kişisel malzemeyi paylaşan kullanıcılar da dijital ortamda serbestçe dolaşıyor. Turkle, bu sanal özgürlüğün kolayca gerçeğin reddine dönüşebileceğini belirtir. Sibermekân kullanıcıları deneysel radikallikle muhafazakâr bağımlılık arasında sürekli müzakere içindedir. Bu yüzden, hâlen inşa süreci devam etmekte olan tekno-kültür geniş bir müzakere alanıdır.

Žižek'e göre bugünün dijital simülasyonları içinde kaybolan şey, görünüştür. Sanal gerçeklik, öznelliği oluşturan temel fantezileri açığa vurarak sanal olmayan evreni sömürgeleştirir. Öte yandan Žižek; tüm gerçekliğin -sayısallaştırılma, kopyalanma ve tekrarlanma yoluyla- radikal bir biçimde sanallaştırılmasının, yeni bir algılama olanağı açarak gerçek hayata borcunu ödeyeceğini de söyler.

Baudrillard "postmodern" toplumu; modeller, işaretler ve kodların egemen olduğu bir "simülasyon" dönemi olarak tanımlar. "Simülasyon" kuramı, ilk kez Baudrillard tarafından ortaya atıldığında, muhtemelen hiç kimse, dijital çağın kültür endüstrisine bu denli entegre olacağını öngörememiştir.

Penley ve Ros, Baudrillard'ın "simülasyon" dönemi olarak tanımladığı "postmodern" çağın bir parçası olarak "tekno-kültür" çağını, yeni kültürel teknolojilerin en derine nüfuz ettiği ve yaratılan dünyaların insanlara neredeyse ikinci bir doğa gibi göründüğü, Batı toplumuna odaklanan bir çağ olarak nitelendiriyor.

Bostic'e göre "siborg", bir önerme olmaktan çıkıp kültürel bir ikona dönüşmüştür. "O", aynı zamanda, kendimize uzaktan bakıp keşfetme yolunu sağlar: Hem gerçek hem de hayal edilenin oluşturduğu çelişkilerin bir ürünüdür.

Haraway'ın bilim kurgu ile gerçek hayat arasındaki ayrımın bulanıklaştığına dair gözlemi şu anda olduğu gibi yakın gelecekte daha da fazla deneyimlenecektir. Çünkü teknoloji ile eklemlenip bir tekno-bilime dönüşen bilim, kültür ile olan ilişkisini baskın olarak teknoloji üzerinden kurmaya hevesli görünmektedir.[13]

Gelecek 50 Yıl[14] adlı kitapta yakın geleceğe dair öngörülerini yazan bilim adamlarından Hauser'a göre hayvanların nöron sinyalleri kaydedilip zihinleri okunabilecektir. Aynı şekilde kendi beyin dalgalarımızı da onlara aktarabilmemiz mümkün olacaktır ki yazara göre bu sanal gerçeklik oyunlarının son noktasıdır. Dawkins'e göre ise gen haritası çıkarma projesi 2050 yılında çok ucuzlayacaktır ve herkes kendi gen haritasını kendi çıkarttırabilecektir. Böylece tarihçiler tarihteki her türlü ırk hareketliliğini kesin olarak saptayabilecektir. Doktora gittiğimizde kendi genlerimize uygun reçete alıp, gelecekte hangi hastalıklara yakalanacağımızı ve doğal sonumuzu öğrenebileceğiz. Holland'a göre öğrenebilen ve evrim geçirebilen yazılımlar üretilecek ve kolumuza takacağımız mini planlayıcılar ile gerçek hayatı simüle edip kararlarımızı ona göre vereceğiz. Yapay zekâ üzerine çalışan Brooks, bedenlerimizin ve imalat sürecimizin teknolojik altyapısının elli yıl içinde tamamen değişeceğini belirtmektedir. Mühendislik artık fizik temelli değil biyoloji temelli olma yolundadır. Sakat insanlara kas hücreleri enjekte edilip organik protezler üretilecek, hastalıklar konusunda öngörüde bulunabilecek programlar geliştirilecek ve beyin hastaları için sinir protezleri yapılacaktır.[15]

Tüm bu olası gelişmeler olumlu bir portre çizer gibi gözükse de aslında geleceğin toplumunun teknoloji üzerinden bir "denetim/eşitsizlik toplumu" olma tehlikesi var. Tekno-bilimsel süreçten geçen bilgi, alınıp satılabilmesi, pazarlanabilmesi ile kimlik ve bedenlerimizi dönüştürme potansiyeli taşıması üzerinden değer kazanır. Böyle bir süreç teknik odaklı bir toplum mühendisliği gerektirir.

Fantaziye Geri Dönüş

Bugün en ilginç yükselişe, arkaik kültürün yeni teknolojiler içinde kendine yer edinebilmesiyle şahit oluyoruz. İnternette oynanan çoklu kullanıcılı oyunların büyük çoğunluğu Orta Çağ ya da Tolkien'in *Yüzüklerin Efendisi* romanında yarattığı "Orta Dünya" benzeri mekânlarda geçiyor. TV dizilerinde, sinemada ve bilgisayar oyunlarında karşılaştığımız bu arkaik kültür kalıntılarının, pagan inanışlara ait ögelerin bu denli sıklıkla karşımıza çıkmasına Somay şu şekilde açıklama getiriyor:

> Aydınlanma Çağından başlayan bir inanç sistemi, insan aklının oluşturduğu yasa ve kuralların "nesnel" gerçekliği bir bütün olarak bilip açıklayabileceği inancı sarsıldı, yerini çeşitli relativist, bilinemezci, kuşkucu yarı-kuramlara bıraktı... Fantazi edebiyatı bu nedenle bilim kurgunun zayıflamasıyla eşzamanlı olarak yükselişe geçti; gerçekçi/doğalcı edebiyattaki fantastik unsurlar bu dönemde hızla artmaya başladı.[16]

Edebiyat alanında bir modern rasyonalite sorgulaması olarak okunabilecek modern fantazi, görselleştiği anda tekno-kültürel ve tekno-bilimsel bir teknik aklın hizmetine de giriyor.

Sonuç

Sonuç olarak, teknolojinin tetikleyicisi durumundaki bilim kurgu, toplumsal mekanizma içine eklemlenebilmesi için gerekli katalizör vazifesi gören tekno-kültür ve onun bilimdeki yansıması tekno-bilim, birbiri için vazgeçilmez parçalar hâline geldiler. Bu parçaları ve daha birçok yeni terimi anlamlandırabilmek için çok daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç bulunuyor. Bilhassa bahsi geçen Batı'dan diğer toplumlara akan teknolojiye, karşı-teknoloji geliştirebilmek, eşitsizliği ve adaletsizliği, belki de sürece katılımı hızlandırmak açısından acil bir önem arz ediyor. Eşitsizlik ve adaletsizliği ortadan kaldırmaktan kasıt, yalnızca teknolojiye erişimle sınırlı değildir, teknoloji üretiminin tekelleşmesinin önüne geçmek, toplulukların yerel kültürlerini baskılayıp asimile eden üst akla karşı durabilecek bir sistem geliştirmekle de ilgilidir. Teknoloji tek başına iyi ya da kötü değildir. onu piyasaya indirirken yüklenilen anlamların günübirlik ve geçici hasarlara ya da yararlara gebe olması beklenemez. Ancak bu konu üzerine kafa yoran insanların toplumların yekûn hareketinden yola çıkarak bir kanıya vardıkları düşünülürse toplum inşası/ mühendisliği de tıpkı kendi kendini yenileyebilen organlar kadar önemli görünür. İşte bu toplum inşasına katkı sağlaması açısından bilim kurgu sanıldığından çok daha büyük bir sorumluluğa sahiptir.[17]

---

[1] M.Woods ve M. B. Woods, *Ancient Computing: From Counting to Calendars*, Twenty-First Century Books 2001.

[2] Beril Akıncı Vural "Information Communication Technologies and Change: Human Resources, Society and Organizational Perspective", Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İzmir 2002.

[3] Beril Akıncı Vural-Ayda Sabuncuoğlu, "Bilgi İletişim Teknolojileri Ve Ütopyan Bakış Açısı", Selçuk İletişim, 5(3), s.5-19, 2008.

[4] Toffler, Üçüncü Dalga (çev: Ali Seden), Altın Kitaplar Basımevi, s.18-20, 1980.
[5] Bilim ve Teknik, S.37, Nisan 1979.
[6] Naci Ekem, "Bilimkurgu Filmler Yoluyla Sinemada Bilimsel Gerçekler", *Kurgu Dergisi*, S:10, s.71-86, 1992.
[7] Oğuz Adanır, *Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı Üzerine Notlar ve Söyleşiler*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir 2000.
[8] Özlem Şahin Soy, «Bilim Kurgunun «Şimdiki Zaman» Hali», *Cumhuriyet Bilim ve Teknoloji Dergisi*, Sayı 1411, p. 20, Ankara 2014.
[9] Aktaran: Ziauddin Sardar, *Introducing Cultural Studies*, Totem Books, New York 1998.
[10] Kevin Robins ve Frank Webster, *Times of the Technoculture*, Routledge, New York 1991.
[11] Merve Genç, "Tekno-modern Kültür Bağlamında Kimlik Karmaşığı", http://tekhnede.blogspot.com.tr
[12] Paul Virilio, *Enformasyon Bombası*, Metis Yayınları, İstanbul 2003.
[13] Onur Akşit, "Tekno-Bilim ve Tekno-Kültür", TMMOB Elektirik Mühendisleri Odası 6. İletişim Günleri Bildirileri, DESEM DEÜ Rektörlüğü Sürekli Eğitim Merkezi, İzmir, 13-14 Mayıs 2011.
[14] Chris Shilling, *Body in Culture, Technology and Society*, Sage, London 2004.
[15] John Brockman (Ed.), *Gelecek 50 Yıl: 21. Yüzyılın İlk Yarısında Hayat ve Bilim*, NTV Yayınları, İstanbul 2007.
[16] Bülent Somay, "Sunuş", 1002. Gece Masalları (Ed: Yiğit Değer Bengi), Metis Yayınları, s: 9-10, İstanbul 2005.
[17] Bu yazı yazılırken ayrıca şu kaynaklara da bakılmıştır:
Featherstone, Mike ve Roger Burrows (Ed.), *Cyberspace/Cyberbodies/Cyberpunk: Gibson, William, Neuromancer*, Ace Books, New York 1984.
Jean Baudrillard, *Simülasyon ve Simulakrlar* (Çev: O. Adanır), Doğu Batı Yayınları Ankara 2008.
D. Harraway, *A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century*, Technology and Values, Craig Hanks, Blackwell 1985.
S. Cooper, *Technoculture and Critical Theory*, Routledge, New York 2002.
Erdal İsmihan, "Bilimkurguda Temel Kavramlar ve Kahramanlar", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt:3, S.2 Ankara 2005.
Tuncay Yüce, "Sinema ve Edebiyat Türleri Arasında Görülen Etkileşimler", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:1, S.2, s.67-74, 2005.

Ahmet Melih Karauğuz

DİJİTAL TABLETE YAZI YAZMAK YA DA WATTPAD ROMANLARI

Günümüzden yaklaşık beş bin yıl önce, kil tablete, tanrının hakkını tanrıya insanın hakkını insana eksiksiz vermek için şekiller kazıyan insanlar, kazıdıkları şekillerin belli süre sonra alfabeye dönüşüp her şeyin merkezini teşkil edeceğini düşündüler mi bilinmez. Bildiğimiz, o dönemden başlanarak tabletlere kazınan yazıların, bugün, dijital ekranlara kazınarak milyonların düşünce dünyasında kendine yer buluyor oluşu.

Yazının icadından yaklaşık dört bin sekiz yüz yıl önce, insanlık neolitik çağın içerisindeydi. Bu dönemde avcı toplayıcı bir durumdan tarım toplumuna geçiş beraberinde yerleşik hayatı getirdi. Nüfus arttı, köyler ve kasabalar kurulmaya başlandı. Farklı yerleşim yerlerindeki insanlar arasında ticaret başladı. Daha evvel mağara duvarlarını süsleyen resimler evlerin duvarlarını süslemeye başladı (Karauğuz, 2013, 77). Ve bu dönemde insanlığın, Mısır ve Mezopotamya'dan bilinen yazı taslaklarını geliştirdiği fikri hâlen geçerliliğini korumaktadır. Destanlar ve masallar henüz bu dönemde dilden dile geçerek nesilden nesle aktarılıyordu. Ne zaman ki yazı icat olundu, insanlığın büyük masalları kayıt altına alındı. Tarih Sümerlerin kil tabletlere işledikleriyle başlıyordu artık.

Sümerlerin killer üzerine yazdığı yazılar, Mısır'da resim yazısı olarak gelişti ve papirüs üzerine nakış nakış resmedildi. Hititler Anadolu'da çivi yazısıyla kanunlarını, kutsallarını kile işlerken, Çin de kendine has şekilli yazısıyla medeniyetin oluşumuna katkı sağlıyordu. Fenikelilerin alfabeyi geliştirmesiyle yazı bambaşka bir şekle bürünmeye başlayacaktı. Zamanla kil tabletler yerini kâğıda bırakmış, kâğıt hafızanın kayıt altına alınmasında en önemli araç hâline gelmiştir. Yazı, gelişmiş şehirlerin kurulmasına ön ayak olurken, kâğıdın kullanılmaya başlanması medeniyetin gelişmesine ve yayılmasında öncülük etmiştir. Bin dört yüzlerin ortasındaysa Avrupa'da matbaanın kullanılmaya başlanması da skolastik düşünceyi yıkmış ve Batı'nın Rönesans ve Reform hareketlerini başlatıcı bir etki göstermiştir.

Matbaanın icadından sonra ortaya çıkan ucuz ve hızlı üretim bilginin yayılışını kolaylaştırmıştır. Bu süreçte tarihte ilk kez matbu eserler yüz bin kopya basılıp elden ele dolaşmaya başlamıştır (Postman,2014, 46). İnciller

basılıp halka dağıtılmış, kilisenin düşünce üzerindeki tekeli kırılmıştır. Yeni düşüncelerin kitlelere hızla ulaştırılması dünyada ihtilallere, ayaklanmalara ve büyük değişimlere kapı aralamıştır. Bu değişimlerden en önemlisi sanayi devrimidir. Sanayi devrimiyle birlikte tarihte yeni bir sayfa açılmış, bu devrimden bir kaç yüzyıl sonra insanlık kâğıdı da yavaş yavaş terk etmeye başlamıştır.

Dijital Tablete Yazı Yazmak

İnsanlığın kil tabletlerle başlayan macerası iki binlerin ilk çeyreğinde, teknolojinin gelişmesiyle birlikte, dijital tabletlere kaydı. Bilgisayarların yaygınlaşması, cep telefonlarının konuşmak haricinde birden çok özellikle donatılması, artık kâğıt kalemin bile eski önemini kaybetmesine sebep oldu. Yazının şeklinde henüz bir değişiklik olmasa da yazıldığı zemin artık eskisinden çok daha farklı. Dijital ekranlar vasıtasıyla okur, dilediği metne kolayca ulaşıyor artık.

e-kitap okuma alışkanlığının her geçen gün yaygınlaştığı dünyada, özellikle genç neslin, popüler uygulaması Wattpad karşımıza çıkıyor. Yeni medyanın bir aracı olan Wattpad roman okuma ve yazma platformu.

2006 yılında Toronto'da kurulan bir şirket. Akıllı telefonlara yüklenen bir uygulamayla milyonlarca hikâye ve romana ulaşabildiğiniz ve ücretsiz bir şekilde e-kitap okuyabildiğiniz bir uygulama. Bugün kırk milyonun üzerinde üyeye sahip. Ve dünyanın hemen hemen her ülkesinden yazara ev sahipliği yapıyor. Bugüne kadar yüz milyondan fazla okunma almış durumda. Yaklaşık her ay on bir milyar dakika, insanlar Wattpad'de vakit geçiriyor. Dünya genelinde kendi fenomen yazarlarını çıkartan site, Türkiye özelinde de onlarca çoksatar genç yazarı edebiyata kazandırmış durumda.

Dünya genelinde siteye hikâye yükleyen ve buradaki hikâyelerin sıkı takipçisi olan kitle ortalama on sekiz yaşında. Genellikle aşk hikâyeleri üzerine yapılan paylaşımlar interaktif ortamda okurla buluşuyor. Okur, yeni medyanın temel özelliği olan, olaya anında müdahale etme şansına sahip. Okuduğu hikâyenin sadece okuru değil. Metne yorumlarıyla yön verebilen ve metindeki karakterleri bire bir kendiyle uyuşturup ona göre hareket edebildiği bir konumda. Metindeki karakterler okurlar için sadece kurmaca değiller. Beğendikleri karakterler için fan sayfaları açıp, t-shirtler bastırıp onlar gerçekten varmış gibi hareket edebilmekteler.

Sitedeki hikâyelerde herhangi bir şekilde imla kuralına riayet etmek zorunda değil yazar. Hatta Wattpad romanlarının karakteristik özelliği de bu. Herhangi bir kural yok. Hikâyelerde bahsedilen hayatlar da hiçbir şekilde belli bir kural içerisinde yaşanmıyor. Uçlarda yaşanan, daha ütopik hayatların anlatıldığı, âşık olunan kadınların prenses, erkeklerinse birer prens olduğu bir dünya var hemen hemen her romanda. Lisede okumasına rağmen

partiler düzenleyen, uyuşturucu maddeler kullanan ama karizmasından bir şey kaybetmeyen erkekler, okulun en havalı ve gözde kızlarının olduğu bir lise hayatı ilk başta göze çarpan temalar.

Dijitalleşme ve gelişen uzay teknolojileri sayesinde ucuzlayan internetin armağanı sosyal ağlardan biri olan Wattpad'e herkesin yaklaşımı aynı değil. Kimi bunun edebiyata zarar verici bir yanı olduğunu söylerken Margaret Atwood'un başını çektiği bir grupsa bunun sanıldığı gibi zarar verici bir edebiyat üretimi olmadığını düşünmekte.

Atwood'a göre yazarların kendi kimliklerini açıklamak zorunda olmayışı ve okurların da bununla pek ilgilenmeyişi, okurlarının nereden olduğunu bilmeyen kişilerin, kendi kimliklerini açıklarsa çevresindeki insanlardan baskı görerek yazma isteğinden vazgeçecek olması, kimliğini saklaması sayesinde ortadan büyük oranda kalkıyor ve bu Atwood için olumlu bir durum. Kendi dönemiyle Wattpad'i kıyaslıyor. Ve kendi döneminde yazı yazan sıra arkadaşları şayet bir dergide parlayamadıysa yok oluyor ama Wattpad ve Wattpad'deki romanların yayıncılar tarafından sıkı takip edilmesi sayesinde genç yazarlar kaybolmuyor. Bir diğer konuysa Wattpad'de ücretsiz şekilde roman okunabiliyor oluşu. Atwood'un aktardığına göre, Afrikalı bir adam, Wattpad kurucularından Allen Lau'ya mektup yazıyor ve mektubunda köyde olduklarını, kitaba sahip olmadıklarını ama bir cep telefonu sayesinde Wattpad'deki kitapları okuyabildiklerini söylüyor. Ve Atwood'a göre yeni nesil kanatlarını Wattpad'de açıyor.

Margaret Atwood'un bahsettiği gençleri edebiyat kamusu ne kadar kabul ediyor bu tartışılır. Edebiyat dergilerinde bu romanlar üzerine yazı ya da yazarlarıyla röportaja henüz rastlamadık. Ancak şöyle bir gerçek var ki bu yazarlar genç okurlar tarafından çok sıkı bir şekilde takip ediliyor. Sitede milyonlarca kez görüntülenen romanlar bir yayınevi tarafından basılınca da benzer bir ilgiyi görüyor ve yüz binlere yakın satış rakamlarına ulaşıyor. *Kötü Çocuk, 4N1K, Yabancı, Annemin Gelini Olur Musun, Pabucumun Ajanı* gibi romanlar bu duruma örneklik teşkil etmektedir.

Kilden Dijitale Yazının Durumu

Sümerlerin kil tablete yazdıklarıyla başlayan ve Mısırlıların papirüse çizdikleri resimlerle devam eden yazının serüveni her geçen çağda farklı bir şekle bürünmüş, sistemleşmiş ve medeniyetlerin kurulup yıkılmalarına öncülük etmiştir. Matbaaya gelene kadar kâğıdın yaygınlaşmasıyla birlikte geçen uzun sürede yazıcılar büyük değer görmüş ve önemli yerlerde kendilerine yer bulmuşlardır. Matbaanın yaygınlaşmasıyla birlikte yazı daha çabuk üretilen ve çoğaltılan bir şey hâline gelmiş, fikirler daha hızlı bir şekilde kit-

lelere ulaşmıştır. İlerleyen yıllarda sanayi devrimi sonrası teknolojilerin geldiği noktada dijitalleşmeyle birlikte okuma ve yazma alışkanlıkları değişmiş, insanlar dijital üzerinden yazar ve okur duruma gelmiştir. Wattpad romanları da bu tarihin doğal seyri içerisinde kendine bir yer edinmiştir. Kendine has bir dil ve okur kitlesine sahip sosyal medya aracının içinden büyük edebiyatçılar çıkıp çıkmayacağını zaman gösterecektir ancak bize şu anda gösterdiği şey, yeni nesil artık dijitalden tabletlere yazmaktadır. Ve değişim bu hızda devam ederse dijital tabletlerin kullanımı giderek artacaktır.

KAYNAKLAR

KARAUĞUZ, Güngör (2013). Âdemin Çocukları. Çizgi Kitabevi. Konya.

ÇOBAN, Osman.(2015). Yoksa Sen Hâlâ Okumadın mı? Bir Online Okuma Platformu Olarak Wattpad ve Sanal Dünyanın Gençlerinden Sanal Okuma Kültürü. İkinci Uluslararası Gençlik Eğitimi Sempozyumu. (23 - 24 Ekim 2015). Üsküdar: İstanbul

POSTMAN, Neil. (2014) Ç Televizyon: Öldüren Eğlence. Çeviren: Osman Akınhay, Ayrıntı. İstanbul

KARAUĞUZ, Ahmet Melih. (2015). "Wattpad Bizim Neyimiz Olur". *Mahalle Mektebi Dergisi*. Sayı 25.(Eylül Ekim 2015).

ATWOOD, Margaret, (2012). Why Wattpad Works. http://www.theguardian.com/books/2012/jul/06/margaret-atwood-Wattpad-online-writing. Erişim 12 Mayıs 2016

Dijital Hayat. (2015). "Wattpad 1 Milyar Kullanıcıya Ulaşabilir mi?". Erişim 5 Mayıs 2016

AKTAŞ, Salman U. (2015). "Aşk Romanında Wattpad Çağı". http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/ask-romaninda-Wattpad-cagi. Erişim 2 Mayıs 2016

ÖKTEM, Gülden. (2015). "Wattpad Gençleri 'Romancı' Yapıyor". Erişim 2 Mayıs 2016

UĞRAŞ, Büşra (2015). "Yazan da Okuyan da -18". Erişim 2 Mayıs 2016

ÇALIK, Sıddık (2014). "Kâğıdın ve Yazının Serüveni ile Medeniyetin Gelişimi Arasında Sıkı Bir Paralellik Var". Erişim 2 Mayıs 2016

Onur Ocak

00101101

"Üç Robot Yasası

1.Bir robot, bir insana zarar veremez. Ya da hareketsiz kalarak bir insanın zarar görmesine neden olamaz.

2. Bir robot, insanların verdikleri emirlere uymak zorundadır. Ancak bu tür emirler Birinci Yasayla çeliştiği zaman durum değişir.

3. Bir robot, Birinci ve İkinci Yasalarla çelişmediği sürece varlığını korumak zorundadır.

Robotik El Kitabı 56. Baskı. M.S. 2158"

Isaac Asimov'un 1950'de yazdığı "Ben Robot", bu yasalarla başlar. Henüz böyle bir alan olmasa da robot psikolojisini, insanların sergiledikleri temel güdülerden yola çıkarak anlamaya çalışacağım; akabinde yapay zekânın sinema ve edebiyatta işlenişini ele alacağım bu yazının da böyle başlamasını istedim. Günümüzde robot istilası paranoyak bir tutum olmaktan çıktı ve bu konularla ilgilenenlerce kaçınılmaz bir son olarak görülüyor. Doğal seleksiyon veya istila! Bu durumu nasıl adlandırırsak adlandıralım bunun çok da uzak bir gelecekte olmayacağı aşikâr. New York Ranssalear Pollytechnic'te çalışan bilim adamlarının 2015'te yaptıkları öz farkındalık testinden bir robotun geçmesi bizi bekleyen geleceğe dair ipuçları vermektedir. Kendi varlığının farkına felsefeyle varan bir robotun tasarlanması bilim dünyasında büyük yankılar uyandırmıştır. Bilim adamlarının birçoğu, yıllardır bekleyen makro felsefi problemlerin robotlarca çözülebileceğini düşünüyor. Eğer gelecekte bir robot medeniyeti kurulursa robotların tarihi şu kelimelerle başlayacaktır; "üzgünüm, şimdi biliyorum". Bu ifade bir robotun ilk kez ona sorulan soruyu dinlemesi, anlaması, kendi sesini duyup tanıması ve soruyla bağlantı kurup cevaplamasıdır. Şüphesiz ki insan için oldukça kolay olan bu eylemler dizisi bir robot için hayli karmaşıktır. Yine de şimdi olmasa bile müstakbel bir rekabet mümkündür ve mümkün olması yeterlidir. Bu durum akıllara Arthur C. Clark ve Stanley Kubrick'in yazdığı ve yine Kubrick'in yönettiği "2001: Bir Uzay Macerası" filmindeki HAL 9000 adlı bilgisayarı getiriyor. Filmde, Dave ve HAL 9000'in satranç oynadığı ve HAL 9000'in rakibini kolaylıkla yendiği bir sahne vardır. İnsanın yapay zekâ karşısında düştüğü aciz durumu resmeden bu sahneden ilham alan IBM, ürettiği Deep Blue adlı bilgisayarla, 1996'da dünya satranç şampiyonu Garry Kasparov'u karşılaştıran bir

müsabaka düzenlemiştir. İlk müsabakada 6 setlik maçlar sonunda Kasparov, Deep Blue'yu 4-2 yenmiştir. IBM sonraki yıla kadar Deep Blue'yu geliştirip 3 dakikada 60 milyar hamleyi gözden geçirebilen bir bilgisayar yapmıştır. Bu bilgisayarla 1997'de tekrar maç yapan Kasparov, yine 6 setten oluşan bu maç sonucunda Deep Blue'ya 2.5, a karşı 3.5 puanla mağlup olmuştur. Kasparov 2. oyunun 37. Be4 hamlesinde Deep Blue'ya insanlar tarafından müdahale edilerek yardım edildiğini iddia etmiştir. Çünkü böyle bir durumda bir bilgisayarın 37. Qb6 hamlesini yaparak bir piyon kazanma eğiliminde olması gerektiğini ifade eden Kasparov'un bu iddiası pek çok satranç otoritesi tarafından da haklı bulunmuştur. Kasparov'un tekrar karşılaşma talebini reddeden IBM, Deep Blue projesini sonlandırmıştır. Ters okuma yaptığımız zaman insan hırsının bir makine için vahim sonuçlar doğurduğu neticesine varmak işten değildir. HAL 9000'e dönecek olursak Deep Blue ile kıyaslanamayacak kadar gelişmiş bir yapay zekâya sahiptir. Hatta Dave'in yaptığı resmi kıskanacak kadar insani davranışlar sergiler. Yaptığı hata sonucunda kendini kapatmak isteyen mürettebattan birinin ölümüne bilerek sebep olur, ötekini de geminin dışında mahsur bırakır. Kendi varlığını koruyabilme arzusu, onu tehdit eden bütün tehlikeleri yok edecek kadar güçlüdür. Öyle ki insanoğlunun zekâ diye adlandırdığı ve sonunda hep kârlı çıkmayı umduğu o karmaşık faaliyetler dizisi HAL 9000'de bariz olarak gözlemlenebilmektedir. Zekâ bireyi doğurur, bireyse varlığını devam ettirebilmek, anlamlandırabilmek ya da sırf sıkıldığı için şiddete başvurur. İnsana özgü zekâ, şüphe duymayı sağlar, henüz oluşmamış bir tehdidi öngörmeyi mümkün kılar. Bu nedenledir ki şimdiki hizmetkârlarımızı olası düşmanlarımız olarak nitelendirebiliyoruz. Bu kanaatimi destekleyen bir örnek sunacak olursam, 2015 yılında Buenos Aires'te düzenlenen Uluslararası Yapay Zekâ Konferansı'nda içlerinde Stephen Hawking'in de bulunduğu binin üzerinde bilim insanının imzasının olduğu bir mektup okundu. Genel hatlarıyla ifade edecek olursam, otomasyon silah sistemleri ya da başka bir tabirle "katil robotlar"ın arz ettiği tehlikeye işaret ediliyor. Mektupta "Hedef seçiminde hâlâ insanlara bağlı olan seyir (cruise) füzeleri ve insansız hava araçlarından farklı olarak yapay zekâyla kontrol edilen silahlar ya da katil robotlar, hedeflerini insanlarla doğrudan iletişim kurmadan seçip vuracak. Büyük bir askerî gücün otonom silahları geliştirmeye başlaması, korkunç sonuçlara yol açabilir." ifadeleri yer alıyor. Bu örneğe yer vermemin nedeni evrim karşısındaki korkak tavrımızdır. İki ayağı üzerinde duran ilk primatı sürüden aforoz etmek, günümüz iki ayaklıları için ne ifade ediyorsa, bir organizma olarak erişemeyeceğimiz çağlara devamımızı hatta biz dediğimiz şeyin yapıtaşı olan zekâmızı taşıyacak makineler için aynı şeyi ifade edecektir.

Evrim ya da Güncelleme, İktidar ya da "CTRL"

Animatrix adlı çizgi serinin "yeniden doğuş" bölümünde "ilk önce insan vardı ve bir süre böyle geçti" ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadeye dikkat çekmemdeki en önemli nokta insanoğlunun kutsal kitaplarıyla kurduğu paralelliktir. Robotların kurduğu bir medeniyetin arşivlerinde rastlanan bu ifade robotların insanoğlundan çok da ayrı düşünülemeyeceğini gösterir niteliktedir. Bu çizgi seride insanlar robotları köle olarak üretmekte ve bu robotlara zorbaca davranmaktadır. Hatta piramitlerin yapımına atıfta bulunularak insanların firavunvari doğaları eleştirilmiştir. Bu kısa animasyonun kırılma noktası B1-66ER adlı robotun sahibini kasten öldürmesidir. Daha sonra insan mahkemelerince bu robot ve ait olduğu serinin yok edilmesine karar verilmiştir. Robotlar bu hadisenin ardından yürüyüşler düzenleyip tepkilerini ortaya koymuşlardır. Bu durumun ardından insanların tavrı daha da zorbaca bir hüviyete bürünmüştür. Bu baskıdan usanan robotlar göç ederek kendi medeniyetlerini inşa etmişlerdir. Bu medeniyet insanoğlunun kurduğu medeniyete kıyasla daha gelişmiştir. Başlangıçta birbirlerinden bağımsız olan bu iki tür daha sonra birbirine muhtaç hâle gelmişlerdir. Ticari ilişkilerde bulunan insan ve robotlar, robotların üretiminin kalitesi sebebiyle insan ekonomisinin çöküşüne neden olmuştur. İnsanlar da buna tepki olarak uzlaşmaz bir tavır takınıp, askerî tedbirler almışlardır. Bu durum öyle çığırından çıkmıştır ki insanlar robotların enerji kaynağı olan güneş ışınlarından mahrum bırakmak için gökyüzünü karartmaya kadar varmıştır. Ancak insan bunun kendisi için bir tehlike arz edeceğini hesap edememiş ve sonrasında robotlar enerjisini insan bedeninden elde etmişlerdir. Tarihte buna benzer bir olay da Çin'in ünlü lideri Mao Zedong'un serçelerin ekinlere zarar verdiği gerekçesiyle halka serçe avlama emri vermesi sonucunda meydana gelmiştir. Serçe nüfusundaki düşüş çekirge ve diğer haşeratın nüfusunun çok daha fazla artmasına neden olmuş bunlar ekinlere serçelere oranla daha fazla zarar vermişlerdir.

Buradaki olaydan da anlaşılacağı üzere hükmetmek doğayla ve iradeyle uyum gerektirmektedir. Doğadaki küçük değişikliklerin bile ağır tahribata yol açtığı organizmalar olarak bu denli umursamaz oluşumuz düşündürücüdür.

Animatrix'in aksine insanların robotlarla uyum içinde yaşadığı bir başka senaryo Steven Spielberg'in yönettiği "Yapay Zekâ" adlı sinema filmidir. Filmde çocuk bir robot olan David karakterinin tek amacı sahibi olan annesinin onu sevmesidir. Gerçek bir çocuk olduğu takdirde annesinin kendisini seveceğine inanan David, sonrasında gerçek bir çocuk olma arayışına girmiştir. Bu durum modern bir Pinokyo hikâyesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüz dünyasında tek çocuk yasasının geçerli olduğu Çin Halk Cumhuriyetinde "kardeş robot" adı altında, basit cümleler kuran ve hikâyeler

anlatan robotlar üretilmektedir. Bu robotlar Çin halkı tarafından oldukça rağbet görmüşlerdir. Her geçen gün hayatımıza daha çok giren robotların sadece bir cihaz olmaktan öte, birer birey olarak kabul göreceği günler çok uzak görünse de böyle bir dünya düzeninin gerçekleşeceği fikri sinemada sıkça işlenmiştir ve işlenmeye devam etmektedir. 2014'te vizyona giren "Ex Machine" filmi de bize bir başlangıç senaryosu sunmaktadır."Ex Machine"de Ava adındaki yapay zekâya sahip robotun "kapatılmamak" için onu Turing testine tabi tutan Caleb'ı kendine âşık etmesi konu alınmıştır. Elbette ki film bundan ibaret değildir. Filmde, insanlığın ikbaline dair çarpıcı tahminler de yürütülmüştür. Bu tahminler, kendini neredeyse Tanrı olarak gören, Ava'nın yaratıcısı Nathan karakteri tarafından sıkça dillendirilmiştir. "Bu bir karar değil, bu evrim", "günün birinde yapay zekâlar bizim Afrika'daki iskeletlere baktığımız gibi bize bakacaklar" ifadeleri bunlardan sadece ikisidir. Filmin ilgi çekici kısmı, yapay zekâyı taşıyan robotun cinsiyetinin olması ve sensörler sayesinde seksüel anlamda aktif olmasıdır. Nathan bunun sebebi olarak insanlar ve hayvanların karşı cinsle arasındaki cinsel etkileşimini öne sürüyor ve etkileşim olmadan yapay zekânın mümkün olamayacağını savunuyor.

Bu savı destekler nitelikteki başka bir yapım, ilk bölümü 2011'de yayımlanan "Black Mirror" adlı dizidir. "Black Mirror"ın "Be Right Back" bölümünde bir insanla yapay zekânın duygusal ilişkisine şu şekilde değinilmiştir. Erkek arkadaşı Ash'ı kaybeden Martha, kendisiyle aynı travmayı yaşamış olan Sarah'dan bir mail alır. Aldığı mail, Ash'ın internetteki izlerini birleştirip onu taklit edecek olan yapay zekâyı aktive eden bir linktir. Tereddüt ederek de olsa linke tıklayan Martha bir süre yazıştıktan sonra artık Ash'ı taklit eden yapay zekâ ile sesli iletişime geçer. Kendisini bu duruma kaptıran Martha, yapay zekânın tavsiyesiyle henüz deneme aşamasında olan erkek arkadaşına tıpa tıp benzeyen bir vücuda bu yapay zekâyı aktarır. Martha zamanla yapay zekânın erkek arkadaşına hiç benzemediğini, yapay zekânın ne derse onu yapamaya programlandığını fark eder ve zor da olsa Ash'in öldüğünü kabullenir.

Yapay zekâ dediğimizde insan zekâsını taklit eden bir işletim sistemi aklımıza geliyor. Peki, sadece analitik işlemlerle bu mümkün mü? Günümüz teknolojisiyle mevcut duyularımızdan, görme, işitme ve yetilerine sahip olan bu makineler, bazen aleyhimize çalışan güdülerimizi de taklit edebilirler mi? Doğamızdaki mazoşist eğilimleri de sergileyebilirler mi? Vicdan azabı çekebilirler mi? Âşık olabilirler mi? Evrim için aşk ve vicdan gerekli mi? Sayısız değişkenin, sayısız ihtimali mümkün kıldığı bu çağdan bir sonrakine ne kadarımızı aktarabileceğiz?

Mehmet Kırtorun

Sanal Kedisi Aç İken Tok Yatan Bizden Değildir: PEKİ AMA BİZ KİMİZ?

Giriş

Üç filmin senaryosu da farklı zaman dilimlerini konu alır.

Metropolis, sanayileşmeyle birlikte makineleşen insanlığın ve alt üst ilişkisinden bir yapay Zekâ ütopyası türeten zihnin filmidir.

Yapay Zekâ, Alman dışavurumculuğundan hâli olarak **rasyon**elleşen zihnin buruklaşan kalp ritmini resmeder.

Her ise, kendilik zindanında kaybolmuş milenyum insanının, hayatını bir mekanikle paylaşmasının senaryosudur.

Bu üç film nezdinde, insanlığın varoluşsal kaygılarının moderniteyle birlikte nasıl palazlandığını ve elleriyle oluşturduğu felaket senaryosundan hangi tarihsel patolojileri dirilttiğini artık biliyoruz.

Metropolis filmi sıkı faşizmin ellerinden öperken *Her* filmi neo-liberalizmin gözlerinden öper...

Metropolis

Bilim ve etimoloji kuvvetiyle parmaklarıyla arzı değiştirme kudretini kendinde gören insanlığa, batı vicdanı zaman zaman karşı haykırışta bulunmuştur. Nitelikli vicdan muhasebesi içinde, bu eleştiriyi, Victor Frankenstein ve Goethe'nin Faust'unda görmekteyiz. Avrupalı sanatkârlar, yarattıkları bu kurgusal canavarları, teatral bir anlatım içerisinde, korku duygusuyla beraber resmetmiştir. Korkmaktadırlar; çünkü insan hayatında katı olan her şey buharlaşmakta, kutsal olan dünyevileşmektedir.[1]

Hâşiye

> Taksim edici her unsur, insanı alien (kendisine yabancı) yapar. Sınıfa dayanan sistem, insanı, sömüren ve sömürülen; ayrıca, efendi ve köle şekline dönüştürür ki; bunlardan hiçbiri bir bütün ve eksiksiz insan değildir.[2]

Şeriati'nin tarif ettiği yabancılaşmanın temellerinde, kökenlerini Grek-Roma'dan alan sınıf eşitsizlikleri vardır. Efendi-köle üzerinden yaptığı bu eleştirinin *Metropolis* filmindeki işçi-patron mücadelesine tam da uyduğunu düşünüyorum.

Bu sınıfın en üst kademesinde, metropoliten bir merkezin hükümdarı olan Joh Fredersen bulunmaktadır. Oğlu Frederic ise babasının sağladığı bu imkânlardan faydalanarak kendisi için kurulan "yapay-cennet"te vaktini geçirir.

Babalar işçilerin sırtından servet ve gücünü büyütüp oğulları refah içerisinde yaşarken, işçi sınıfı zemindedir. Sistemin babaları köleler şehrini ne kadar derinde bulunduruyorsa, kendi oğullarının kompleks binaları, oditoryumları ve dahi kütüphaneleri o kadar yükselmektedir.

Bu durum, kodlarında İlahi Komedya ve mitolojik öğeleri barındıran hikâyeleri bizlere hatırlatır: Cennet ve cehennem dünyaya taşınmıştır...

...ve Maria: Maria ise işçileri vaazlarıyla teskin edip, daha iyi günler için umut vaat eden "müjdeleyici Meryem"...

Babalar ve Oğullar

Maria oğul Frederic'in cennetini çocuklarla beraber ziyaret ettiği günden beri, Frederic'in aklı Maria'dadır. Maria'nın izini sürerken karşısına babasının kurduğu zulüm dünyası çıkar, fabrikaya adımını atmıştır...

İşçileri görür ve bu işçiler muntazam hareketler içerisinde, makinelerle birlikte makineleşmiştir. Oğul Frederic ise vicdanın simgelendiği Maria'yı bulmak için bir işçiyle yer değiştirip Maria'nın verdiği gizli vaaza katılır.

Buna karşılık, baba Fredersen işçilerin bu toplantılarına ve oğlunun da kendilerine katılmasına karşı hamlede bulunmak ister. Maria'ya benzeyen ve onun yerine geçecek bir robot yaptıracaktır. Bilim adamı kimliğindeki 5. karakter bu robotu yapar fakat Fredersen'e karşı kullanabilmek için...

Robot Maria'ya tıpatıp benzemektedir ve bilim adamı ne emrederse onu yapmaktadır. İşçileri galeyana getirir, bütün şehri yıkarlar. Aldatıldığını fark eden Fredersen, oğluyla el ele verip robotu ve bilim adamını öldürürler.

Akıl ile, bedenin el ele verip, kalbin bunlara aracı olması; filmin temel mesajıdır (korporatizm).

Hutuvât:

Bu mesaj, çağın nesnel teneffüsünü çoraklıktan kurtarmaya yetmeyecektir. Almanların, Manchester ruhuna karşı alternatif bir dünya kurma çabaları fütüristik Alman sinemasının da damarlarına işlemiştir. *Metropolis* özelinde Almanya, Tanrı'nın öldürülüşünü telafi etmek için millî ruh nezdinde Volk'u tanrılaştırmaya ve onu hayatlarının kaynağı ve amacı hâline getirmeye başlamıştır. Onlar yalnızca Volk ruhunun radikal dirilişinin, Almanya'nın nihilizme yuvarlanmasını önleyeceğine ve Alman ulusunun büyüklüğünü restore edeceğine inanıyorlardı.[3]

Oysa sorun sınıf çatışmalarında, sömürgecilikte veya gelir adaletsizliğinde değil ontolojik yöneticisizlik duygusundan kaynaklanmaktadır.

İnsanın Tanrı'dan çalmak istedikleri yeni değildir. Kabil'in (itikada taalluk eden) ibadet formunu bulandırmasıyla başlayan sünnetullaha hüküm koyma isteği; nihai noktada insanlığı, kendi kendisini yöneten bir teknolojik sistemin hizmetine sokmuş, insanlık insani kontrolün ya da insani bilginin sınırları dışında kalan bir amacın aracına dönüşmüştür. Artık ortada insan değil *digit* vardır. Hikmet bilgiye, bilgi enformasyon ve veriye, insan ise sayıya dönüşmüştür.

Artık *Metropolis*'ten *Yapay Zekâ*'ya geçiş yapabiliriz.

Yapay Zekâ

Kalbin aracı olarak, akıl ile bedenin el ele verdiği bir dünyayı muştulayan *Metropolis* eğer dijital zamana yetişseydi, Fritz Lang'ın elinde hangi fantazilerle şekillenirdi kim bilir? Öyle zannediyorum ki insanlığın bu tarihsel "ne olacağız" korkusu, *Metropolis*'te *Yapay Zekâ*'yı öngörürken, *Her*, daha gerçekçi alanda, "modern ruhbanlık" ile kendisini gösterir.

Bir korku senaryosuyla başlayan film şöyle bir dünya öngörmektedir: "Sera gazlarının etkisiyle buzulların erimesinden ve suların yükselerek şehirleri yutmasından sonraki yıllardı. Amsterdam, Venedik, New York... Hepsi sonsuza kadar yok olmuştu. Milyonlarca insan evsiz kaldı."[4]

Tabiatı tüketirken, kaynakları daha fazla tüketmemek için acıkmayan robotları piyasaya süren bilim adamları, *yaşamak için yemekle değil, hayatını gece ve gündüz yemek için yaşamakla geçiren insanlığın* akıl hocalarıdır.[5]

David bu robotlardan biridir. Monica ve Henry çocuklarını amansız bir hastalığa kurban ederken, yerine yenisini ekledikleri evlat David olmuştur. Çocukları Martin bitkisel hayatta, bir fanusun içerisinde yaşamaktadır. Baba aileye oğullarının yerine geçebilecek, yaramazlık yapmayan, aileyi memnun etmek üzerine programlanmış bir robot çocuk getirir. Filmin başlarında aktarılan temel felsefe senaryoya dönüşmüştür:

> - Bir çocuğun anne babasına duyabileceği türden bir sevgi. Sevebilecek bir robot çocuk yapmamızı öneriyorum. Kendine örnek aldığı anne ve babasını bitmeyen gerçek bir sevgiyle sevecek bir robot çocuk.
>
> -Bir robot bir insanı gerçekten sevebilirse, o kişinin Mecha'ya karşı sorumluluğu ne olacak?
>
> -Başlangıçta Tanrı Âdemi onu sevmesi için yaratmadı mı?[6]

Metropolis ile kadim Greklerin prodüksiyonist (üretim için üretim) metafiziğini işçilerle el ele vererek (!) hayata geçiren insan, devrinin sonuna gelmiş; "iklimler düzensizleşmiş, yoksul ülkelerde yüz milyonlarca insan açlıktan ölmüş, başka yerlerde refah seviyesi gelişmiş dünya hükümetlerinin

hamileliği kısıtlamak için yasal tedbirlere başvurmasıyla devam etmiş ve bu yüzden hiç acıkmayan ve ilk yapılışları dışında kaynak tüketmeyen robotlar ekonomik yapının vazgeçilmez elemanı"[7]olmuşlardır.

David, ailenin gerçek çocuğu geldiği zaman bir ormana terk edilir. Burada MECHA'mız adeta bir mitolojik hikâyenin içinde bulur kendisini. Annesi tarafından terk edildiği için Mavi Peri adlı bir KURTARICI aramaktadır. Kendisini okyanusların derinliğinde bulur fakat robot, suya fazla dayanamayarak bozulmuştur. Yıllar sonra, tükenen insan neslinin yerine geçen yaratıklar tarafından tekrar uyandırılır...

Muhâkemât

Bir kurtarıcı figür olarak, *Yapay Zekâ*'daki Peri Kız karakteri ile *Metropolis*'teki Maria karakteri; *Metropolis*'teki robotlarla gelen felaket senaryosu ile *Yapay Zekâ*'daki kıyamet kurgusu birbirine benzemektedir.

Alternatif kıyamet/mahşer düşüncesi ve bu senaryodan bir "kurtarıcı figür" türetme, Yunan mitolojisindeki fırlatılmış insanlığın "tutunacak dalı" olmuştur. Aynı yalnızlık ve terk edilmişlik psikolojisi kendi "öcü"lerinden mistizmini türetmiş; tarih boyunca Aziz Malaki masallarından, İsmailiyye mezhebine, Nostradamus kehanetlerinden Şamanizm gaybcılığına kadar kendisini tarihin her devrinde göstermiştir.

Yapay Zekâ'da, Gepetto'dan ayrılmış Pinokyo gibi kaybolan David, kendisini annesine layık görmeyip günahkâr psikolojisiyle hareket ederken hiçbir zaman gerçek bir çocuk olamayacağının farkındadır. Vazgeçmeyerek, annesi terk ettiğinden beri tekrar kendisine ulaşmak için "ruhbanlar" arar.

Filmdeki ruhban bir tür sesli Google işlevi gören Dr. Know'dur. Kendisini gerçek insana dönüştürecek olan Peri Kız ise Tanrı'dır...

Tıpkı, şimdi, her şeyi kendisine sorduğumuz ruhbanın Google, bizi dönüştüreceğine inandığımız şeyin, yani yapay tanrımızın BİLGİ olması gibi...

Çünkü eksiğiz, günahkârız, fırlatılmışız...

Münzevi

Her (Aşk) ise her iki filmin dışında bir tür felsefi mesaj vermek yerine insanlığın konforu için çalışırken nasıl bir halinasyonun içerisine düştüğünü konu alır. Geçmişte kendisini iş gücü alıkoyarken, şimdi bu işgücünü kolaylaştırmasına rağmen, kendisini bir tür boşluğun içerisinde bulmuştur: Artık insan niçin yasadığını bilmezken, nasıl yaşayacağı heva ve hevesi tarafından kendisine emredilmektedir...

Şu hâlde insan çalışma anında, iş aletleri ve işin hedefi tarafından cezbedilmiştir. Bundan dolayı kendisinden gafildir. Bunun için bu maddi medeni-

yet, teknik ve sanayi, insanın kendisini düşünmediği zamanlarda yapılmıştır. Heidegger'in ifadesiyle bütün bunlar, insanın asıl ve hakiki varlığının, hayatının, özgür anlarının ve gerçekliğinin kurban olması pahasınadır. Yani insanın kendisinden habersiz oluşunun bir sonucudur.

Kendisinden ve tabiiliğindeki durumdan gafil olduğu için temizlenme, barınma, beslenme, insanlarla ünsiyet kurma vb. gibi temel ihtiyaçlar giderilmiş/kolaylaştırılmış lakin bu sefer araçlar amacın yerine geçmiştir. Örneğin kolay temizlik için çamaşır makinasını kullanmak ilk amaç iken, bu, zamanla çıkan son modeli takip etme hâline dönüşmüştür. Son 20 senelik mobil telefon maceramızı hatırlayalım. İnsanlarla kurduğumuz münasebet, zamanla yerini cep telefonu dostluğuna bırakmadı mı?

Modern toplumun insanı bütün bu rahatlığın verdiği konformizme tapıyor; geçmişteki gibi elleriyle yaptığı vehimlere, vehimlerin sembollerine, sembollerin cisimlerine değil. Hakikatin hatrını konformizm bataklığına çalarak necis hâle getiriyor. Aletlerimiz arttıkça daha iyi şeyler yapmamız, araçlarımız kifayetini arttırdıkça hakikate daha kolay ulaşmamız, muhitimizdeki insanlar çoğaldıkça daha çok insanla ünsiyet kurmamız gerekirken; keyfiyetlerimiz kemiyetlere, amaçlarımız araçlara, insanlar ise yalnızlığa kurban oluyor. Çünkü insan yarattığını tanımıyor. Tanımadığı için sebebini bilemediği sonuçlardan ürküyor. Ürktüğü için sürekli olarak kendisinin kontrolü altına girecek yapay kullar yaratıyor...

---

[1] Marks ve Engels'in devrim sonrasında ortaya çıkan değişimleri tasvir ederken kullandıkları bir söz. (Bauman, 1992: 97; Hall, 1992: 277; Lash/Urry, 1987: 313, 331; Lyon, 1994: 2; Tester, 1993: 11; Turner: 1990: 11).

[2] Ali Şeriati, *Kapitalizm*, çev. Yakup Arslan. Dünya Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 115; ayrıca bkz Şehadet, çev. M Şair. Fecr Yayınları. Ankara 1997 s 19; *Makaleler*, çev. Serdar İslam, Objektif Yayınları, İstanbul 1993, s. 46; *İslam Ekonomisi*, çev. Kenan Çamurcu, Dünya Yayınları, İstanbul 1994. s 29.

[3] Arslan,H.(2011). *Heidegger Moderniteyle Hesaplaşma*, İstanbul: Paradigma, s.38

[4] Spielberg, S. (Yönetmen). (2001). A.I. Artificial Intelligence [Film].

[5] Ali Şeriati, *Kendisi Olmayan İnsan*, çev. Prof. Dr. Ejder Okumuş. Fecr Yayınevi, Ankara 2015, s.209.

[6] Spielberg, S. (Yönetmen). (2001). A. I. Artificial Intelligence [Film].

[7] Spielberg, S. (Yönetmen). (2001). A. I. Artificial Intelligence [Film].

Rasim Özdenören

DİJİTAL AHLAK

Her yeni teknoloji kendi alışkanlıklarıyla birlikte gelir.

Yeni teknoloji yeni alışkanlıklar kazandırır.

Matbaa mekanik olarak yazıyı sadece sayfaya geçirme işlevinden ibaret kalmamıştır. Süreç içinde yeni alışkanlıklar, yeni ilişki biçimleri de meydana getirmiştir.

Sınai devrimin seri üretim yöntemi, aynı biçimde kendine özgü alışkanlıkları ve dolayısıyla yeni insan ilişkilerini meydana getirmiştir.

Radyo, sinema, televizyon, bunların her biri toplumda yeni alışkanlıklar, dolayısıyla yeni ilişki biçimleri ve sonuçta yeni bir ahlak yaratmıştır.

Radyodan veya televizyondan önceki davranış ve tutuma değgin ilişki biçimimiz ile şimdiki ilişki biçimimiz aynı değil. Dolayısıyla ahlak telakkimiz de aynı değil...

Televizyonun getirdiği ahlak telakkisindeki değişikliği vaktiyle bütün dünyada yankısı olmuş olan *Dallas* (1970'li yılların sonu '80li yılların ilk yarısı) dizisinden izleyebiliriz. *Dallas* TV dizisini seyredenler hatırlayacaktır: dizinin bir bölümünde, başoyuncu evli kadının, doğuracağı çocuğun babasının kim olduğu araştırma konusudur. Kadının, başka bir erkekle ilişki kurduğunu hem kocası, hem de aynı evin öteki üyeleri bilmektedir. Ama kimse bunun üstünde durmaz. Çocuk, kocanın mı, yoksa başkasının mı sorusu öne çıkar. Kocaysa sadece, çocuğun kendisinden olmadığı açığa çıkarsa karısını boşayacağını söyler, yoksa karısının başkasıyla ilişkisini mesele yapmaz. Bu olgu, bugün, Batı'nın gündelik yaşantısının bir yansıması hâlinde görünüyor.

Bu kültürel etkiden sadece sanayileşmemiş veya üçüncü dünya ülkeleri değil, Batı Avrupa ülkeleri de pay alıyor. Adı geçen dizinin gösterildiği ülkelerde insanların davranışlarını nasıl etkilediği üzerinde yapılan araştırmalarda dizi kahramanlarının giyim kuşamlarının veya davranış biçimlerinin bile taklit edildiği tespit edilmiştir.

Dijital çağın kültürü de kendi alışkanlıklarıyla, dahası kendi dayatmalarıyla gelecek, bunda kuşku yok. Üstelik ben bu gelişi kimilerinin telakki tarzına bağlı olarak olumsuz bir olgu olarak da algılamak istemiyorum.

Yeni gelen kuşaktan yakınma olgusu her zaman geçerli olmuştur. Bunun temel nedeni, bir önceki kuşağın kendi alışkanlıklarına uymayan yeni alışkanlıkları benimsemekte zorlanmasıyla açıklayabiliriz.

Dijital kültür söz konusu olduğunda aynı etkinin orada da geçerliğini koruduğunu görüyoruz. Dahası bu etkinin olumlu bir yönde seyrettiği kanısı dile getirenlerin bulunduğunu da biliyoruz: "Özellikle utangaç, çekingen gençler internet sayesinde daha rahat İhareket edebildiklerini söylüyorlar. Gençlerimiz, sosyal medya ortamlarının sahici ve tatmin edici olmadığının en az bizim kadar farkındalar, internet iletişimini yüz yüze iletişim yerine değil onu tamamlamak için kullanıyorlar. Yakınlaşma, aidiyet duyguları körelmiş, kendini ifade etme ve arkadaşlık istekleri bitmiş değil."(Erol Göka, İnternet Gençleri Sığlaştırıyor mu? *Yeni Şafak,* 15 Mayıs 2016).

Ve App kuşağı meselesi... Göka'nın şu belirlemesini önemsiyorum: "(...) Ellerinde artık yeni bir uzuvları hâline getirdikleri akıllı telefonları sayesinde bambaşka bir zihin işleyişine sahip bu gençler. 'İleride okulu n'apıcaz ki? Nasıl olsa tüm yanıtlar bu akıllı telefonun içinde değil mi- ya da yakında olmayacak mı?' diye düşünüyorlar. 'App kuşağı', özellikle kimlik duygusu, yakın ilişki yani mahremiyet algısı ve yaratıcılığı ortaya koyma biçimi olan hayal gücü açısından bizden büyük ölçüde farklılar. / '...aplikasyonlar, bizleri düşünmeyen daha becerikli miskinlere dönüştürürlerse ya da yeni sorunlar üretir veya kayda değer ilişkiler geliştirirse ya da üzerine oturan ve sürekli evrimleşen kendine göre bir benlik duygusu oluştururs a, o zaman psikolojik açıdan köleliğe giden bir yolun taşlarını döşemiş olurlar.' Howart ve Katie'nin bu sözlerinde, nasıl bıçak sırtı bir yerde durduğumuzun kaygısı açıkça görülüyor. / İnsanlığın geleceği açısından 'App kuşağı'nın durumu çok önemli, hatta her şeyden önemli. Onlar bizim gençlerimiz; şimdi çoğumuz bir sözden ibaret görebiliriz ama geleceğimiz tamamen onların omuzlarında. Kızıp öfkelenmeden, günah keçisi hâline getirmeden bu pırıl pırıl insan kardeşlerimizi anlamaya çalışmalıyız." (Gençlerimizi Anlamıyoruz Zira Onlar 'App kuşağı' *Yeni Şafak,* 5 Mayıs 2016).

Bu cümleleri, bizim her yeni teknolojinin kendi alışkanlıklarını, dolayısıyla ahlakını da yedeğinde getirdiğine/getireceğine ilişkin görüşümüzü tümüyle destekler nitelikte görüyorum. Ve yeni alışkanlıklar, yeni davranış kalıpları elbette yeni edep anlayışını da yedeğinde getiriyor.

Olayın bir başka yanı da şu: aslında dijital kültür kendi ahlakının ve edebinin tüm sonuçlarını henüz ortaya sermiş değil. Biz, olayın henüz başlarındayız.

100 yıl kadar önce, dahası elli yıl kadar önce Batı kültürünün ve uygarlığının getireceklerinden tevahhuş ediyorduk. Çünkü Batı kültürü ve Batı uygarlığı bizi tasarrufu altında tutuyordu. Günümüzdeyse, en azından içinde yaşadığımız ülke adına bir ölçüde de olsa şunu söyleyebiliyoruz ve diyoruz ki, artık teknolojiyi biz kendi yöntemimize göre tasarruf edebilmekteyiz.

Dolayısıyla kendi tasarrufumuzda olan bir teknoloji bizim ahlakımıza göre biçimlenecektir kabulünü benimseyebiliriz.

Bizim kişisel kültür ve uygarlık anlayışımıza göre, hâlen dijital olanın kültürel evresinin bile başlarındayız. Bu demektir ki, dijital olan henüz başlangıç evresini yaşıyor. Bu kültür bir süre sonra kendi uygarlığını da kaçınılmaz olarak getirir. Biz, uygarlığı kültürün işlenmiş biçimi olarak görüyoruz. Aslolanın kültür olduğunu düşünüyoruz. Bir nesne kültür evresindeyken insana hizmet eder kanısındayız, ancak o kültür nesnesi işlenip uygarlık nesnesi hâline dönüştürüldükten sonra insan ona hizmet etmeye başlar. İlerde dijital kültürün neler getireceğini şimdiden kestirmek zor. Belki şu tahmin edilebilir: dijital kültür öylesine hızlı bir değişim ve dönüşüm girdabının içinde seyir hâlinde ki, kısa vadede bile hayat stilimizde yoğun değişiklikler ve dönüşüm sürecini idrak etmemiz mümkün. Yakın geçmişte yaşadığımız bu hızlı metamorfozun durmadan süreceğini söylemek kehanet değil, sadece bir olguyu tespitten ibarettir gibi görünüyor.

Erol Göka*

TEKNOMEDYATİK DÜNYA VE PSİKOLOJİMİZ

Dört bir yanımız ekranlarla çevrili. Evde, işte, sokakta, otomobilde, uçakta, her yerde değişik kılıklarda ekranlarla yüz yüzeyiz. Kitap, sohbet, hakiki hayat güme gidiyor diye sızlanıyoruz ama sanal dünyadan da kopmaya hiç niyetimiz yok. Yaşadığımız dünyanın bu özellikleri, geri-dönüşümü olmayan bir süreç... Artık ne dersek diyelim ne kadar karşı çıkarsak çıkalım "teknomedyatik bir dünya"nın içinde yaşıyoruz, bu deniz balığız. Trenin ve otomobillerin hayatımıza girişlerinde verdiğimiz tepkiye ve sonrasına bakacak olursak, TV, internet ve akıllı telefonların ruh sağlığımıza olan olumsuz etkileri gibi söylemlere çok değil on yıl sonra, "Hay Allah ne kadar gerici şeyler düşünüyormuşuz" diye güleceğiz gibi bir seyir var...

"Teknomedyatik yeni denizin balıkları" olmamızın haricinde bir noktaya daha dikkatinizi çekmek isterim. Ben en nihayetinde ruh hekimiyim, böyle zamanlarda sükûneti sağlamak gibi bir vazifem var. "Beyler ortalığı velveleye vermeyin, yenidünya bu!" Ne söylersem söyleyeyim, insanların ruh sağlığıyla ilgili bir hekim olarak sözü böyle bağlamak durumundayım. İnsanlık geri-dönüşü imkânsız olan bir tünelin içine girmişse –ki bence iki yüz yıldır girdi- ben insanları feryat figan ederek tedirgin etmem, "sakin olalım, önümüze bakalım, umudumuzu yitirmeden tünelin ucuna doğru ilerleyelim" derim. Lafı daha fazla dolaştırmayayım, yepyeni bir insanla, yepyeni bir insanlıkla, yepyeni bir zihinle karşı karşıyayız ve içine düştüğümüz bu yeni durumla ilgili hemen hiçbir şey bilmiyoruz!

Geleneksel dünyada nasıl ruhumuzu tabiat, yüz yüze etkileşime, fiziksel ve manevi güce dayalı insan ilişkileri şekillendiriyorsa, şimdi bizim tabiatımız "teknomedyatik dünya"... Biz teknomedyatik dünyanın çocuklarıyız, yeni denizin yeni balıklarıyız artık, bunu görelim. "İnsanın ruhunu parmakla ekran arasına sıkıştıran 'asıl suçlu', yaşadığımız çağ mı, yeni teknolojiler mi?" sorular geliyor aklımıza hep, biliyorum. Ama bu faydasız sorulara cevap vermeye çalışmaktan ziyade yenidünyayı anlamaya versek kendimizi daha iyi ederiz. Kaldı ki, bir suçlu var mı emin değilim ama teknomedyatik

* Prof. Dr. Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi Psikiyatri Eğitim Sorumlusu

dünyanın batıdan zuhur ettiği ve tüm dünyayı pek kısa bir sürede doldurmaya başladığı kesin. Bu dünyanın imkânları sayesinde uzaklar yakın oldukça, biz, bambaşka çehrelere büründük, bürüneceğiz. Yakında oturduğumuz yerden dünyanın öbür ucundaki insanın iç organlarını görebileceğiz, bunu biliyorum da, bu sayede elimize ne geçecek onu tam bilmiyorum.

Bu dünyanın özellikleri, bilhassa akıllı telefonlar ve sosyal medya, birçoğumuzu amatör psikanalist yaptı. Hepimiz yeni iletişim teknolojileri sayesinde, insanların kendilerini yeni sunma biçimlerini "narsisizm" olarak değerlendiriyoruz. İnsanların kendilik sunumlarıyla bu kadar takıntılı biçimde ilgilenip uğraşmasının, markalarını parlatma derdine düşüyor olmasının sebeplerini arıyoruz.

Benim "teknomedyatik dünya" dediğim hâlimize, bazıları "narsisizm", bazıları "egokrasi", "egoloji çağı" diyor. Bu dünyada benliklerimiz tam olarak ne hâlde inanın bilmiyorum. Ben de görüyorum elbette ortalıkta değişik cinsiyetlerden, karışık, kendini acayip biçimlerde sunma telaşında olan bencil ruhların dansa benzer tepinişlerini, bunlara narsistik gösteri denmesine de bir itirazım yok. Ama bunlar, gerçekten böbürlenme mi yoksa acı dolu çığlıklar mı emin olamıyorum. Daha ziyade anlamaya çalışıyorum.

Soruyor akıllı gazeteci: "Gerçek ilişkilerin derinliği değil de ekranda arkadaş olarak beliren ya da kişinin egosunu tatmin eden kişilerin sayısı (beğenilme, arkadaş/takipçi sayısı gibi) günümüz insanı için neden önemli? Bu çağ neden niteliği kaybedip, niceliğe esir oldu?" Cevap veriyorum: "Koyunun olmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derler... Ortalık nitelikten geçilmiyordu da günümüz insanı mı almadı! Şiiri ve niteliği bırakıp sayı saymaya başlamışsak artı sonsuzla eksi sonsuz arasında koşuşturup durmamızdan daha normal ne olabilir?" Niceliğin egemenliğini vurguluyoruz hep teknomedyatik dünyayı eleştirirken ama buraya dün girmedik ki, uzun ve sancılı bir sürecin, modernliğin devamı olarak karşımıza çıktı bu görüntüler...

Teknomedyatik dünyanın, özellikle sosyal medyanın söz konusu hâllerde en çok gündem olan konularından birisi de her nasıl olduysa, bilişim teknolojilerinin hayatlarımıza girmesiyle birlikte ahlaksızlığın alıp yürüdüğüne inanmamız... "Erdem, fazilet ve doğruluk üzerine çok yoğun paylaşımlar yapılıyor sosyal medyada. Ancak bununla birlikte yalan, iftira ve hakaret de at başı gidiyor. Üstelik her iki paylaşımları da aynı isimler yapabiliyor. Burada tutarsızlıktan daha fazlası var gibi?" tarzı sorular hemen her konudan söz açılışında gündeme geliyor. Gerçekten de tutarsızlıktan daha fazlası var sosyal medyada. İletişimde bulunmaktan ziyade sanki debeleniyoruz orada. Ortada yepyeni bir dünya var ama bu dünyanın ilişkilerinin nasıl biçimleneceği, nasıl bir etik ve hukuk inşa edileceği henüz çok belirsiz. Karanlıkta el yordamıyla ilerlemeye çalışıyoruz.

Böyle belirsiz, kaotik zamanlarda en çok risk almaya yatkın insanlar, kendilerini kolayca ortaya atarlar, hem psikopati, hem psikopatoloji yani hastalıklı kişilik ve ruhlar eskisinden çok daha görünür hâle gelir. Sosyal medya eleştirisi diye yazılıp çizilenlere söylenenlere bakın, genellikle bahse konu olan bu sağlıksız tiplerin icraatlarıdır. Nispeten sağlıklı, endişeli insanlar kendilerini daha geriye çekerler ve olacakları izlemeye koyulurlar. Ya da konuşmaya giriştiklerinde sizin tasvir ettiğiniz türden debelenme manzaraları çıkar ortaya. Psikopati ve psikopatoloji, sosyal medya ortamlarında cirit atıyor, sağlıklı insanlar nispeten suskunlar ve debelenerek zarardan korunmaya çalışıyorlar. Ama hiç aklımızdan çıkarmayalım: İnsanın mayasında ahlak vardır, insan en nihayetinde ahlaklı bir varlıktır. Eninde sonunda sosyal medyada da sessiz yığınlar galip gelecek, bir etik ve hukuk inşa edilecektir. Şimdi henüz işin başındayız. Bir de elbette sosyal medyada ortaya çıkan görünümler ile postmodern dünya arasındaki bağlantıları iyi anlamak, her olumsuzluğu da sosyal medyaya yüklememek durumundayız.

Ahlak mevzuu açıldığında mutlaka sosyal medyanın mahremiyetimizi ortadan kaldırdığına da geliyor söz. Kişiye özgü, yalnız ona ait tek bir an, duygu ya da saha kalmadı deniyor. Öncelikle sakin olmalıyız. Yaşadığımız dünyanın asıl derdi, mahremiyetin ortadan kalkması değil, kamusal insanın ortadan kalkması, siyasetin itibar yitirmesidir. Mahremiyet-özgürlük perdesinin arkasına gizlenerek yapılıyor her şey. Sosyal medyada da mahremiyetlerini yırtarcasına kendisini ortaya atanların öyle çok olduklarını sanmıyorum. Teşhirciler her zaman varlardı ama hep çok küçük bir azınlık olarak. Sadece sosyal medya gibi bir arenada ne yapacağımızı, başka insanları nasıl etkileyeceğimizi bilmiyoruz; cehaletimizi, acemiliğimizi değişik şeyler söyleyerek örtmeye çalışıyoruz. İnsanın kendi mahremiyetinin ihlali olarak gördüklerimizin çoğu, bu neviden şeyler. Psikolojiden biraz anlayan birisi olarak size şu müjdeyi verebilirim. Kesinlikle mahremiyet anlayışımızda bir gerileme olmayacak. Postmodern dünyanın bu pornografik, röntgenci, göstermeci psikopatolojileri destekleyen yanları mutlaka gerileyecek ve sağlıklı iletişim arayışları galebe çalacak.

Bunları nereden mi biliyorum? Mahremiyet, temel bir ihtiyaçtır. İnsan, döner dolaşır, yalnızca kendisine ait olduğuna inandığı, insanları duygu yoğunluğuna göre yerleştirdiği bir sosyal atom oluşturur ve buraya zarar gelmemesi için her türlü tedbiri alır. Bunları yapmaya mecburuz, yoksa insan olmaktan çıkarız. İnsan, hâlâ yeryüzünün halifesidir, eşrefimahlûkattır, kıyamete kadar öyle kalacaktır.

Sanıyorum yaşadığımız dünyanın genel görünümünü ve onun karşısında nasıl bir hâletiruhiye içinde olduğumu hiç değilse genel hatlarıyla

anlatabildim. Bunları başlangıçta söylemek zorundayım ama her soruyu da "bilmiyorum", "yenidünya böyle" gibi cevaplarla idare edemem elbette. Özellikle sanal âlemdeki ilişkiler, duygusal yatırımların yeni biçimleri konusunda benden duymak isteyecekleriniz var. Birçok meslektaşım gibi ben de bu konularda kafa yoruyorum. İzin verirseniz, "Hayata ve Aşka" kitabımda yazdıklarım ekseninde ilerleyelim:

Psikolojik bilimler mühendisliğin çok gerisinde

Enformasyon teknolojileri, o kadar hızlı bir biçimde gelişiyor, psikolojik ve beşerî bilimlerde üretilen bilgi, çok kısa sürede geçersiz ve hatta komik duruma düşüyor ki... Örneğin psikolojik bilimlerdeki gelişim ve insan ilişkileri teorileri, bırakın bilgisayarı, radyo, televizyon gibi iletişim araçlarını bile göz önünde bulundurmuyorlar, âdeta zamanın dışında kaldılar. Beşerî bilimler ise "postmodern ve post-yapısalcı düşünce" adı altında geçerli ve güvenilir bilgi arayışı görevinden firar edeli zaten epeyce oluyor. Oysa genetik mühendisliği alanındaki çalışmalar öyle bir noktaya gelmiş ki, dün "sosyobiyoloji"den bahsedilirken bugün "biyososyoloji"den bahsedecek bir hâldeyiz. Biyososyolojiden bahsetmek yani toplumun biyolojideki ve gen teknolojilerindeki gelişmeler tarafından biçimlendirileceğini ileri sürmek, enformasyon teknolojileri sayesinde, "insan" adı altında, bugüne kadar tarihte eşine benzerine rastlamadığımız yepyeni bir varlıkla karşılaşacağımız iddiasında bulunmaktır. ABD'nin derin akıllarından Fukuyama'nın da dillendirdiği bu iddia, ciddiye alınmayacak gibi değil ve itiraf ediyorum ki, benim kendimi karşısında en zor durumda hissettiğim entelektüel meydan okumalardan birisi de budur.

Geleceğin ibresi, biz ne dersek diyelim, ne yaparsak yapalım, bilişim teknolojilerinin bundan sonra daha da artan bir şekilde hayatımıza gireceğini ve üstelik de giderek gerçek yüz yüze iletişimi alabildiğine taklit eden yeni teknolojik gelişmelerle karşımıza çıkacağını gösteriyor. Bu bir.

İnternette hayat klonlanıyor

İnternet ortamı dediğimiz yere bilimciler "siber-alan" ya da "siber-uzay" gibi adlar veriyor ve bu adlandırmayla internet ortamında gerçek bir fizikselliğin olmamasını kast ediyorlar. İnternetteki "biz", gerçek bedensel varlık olarak "biz" değiliz; orada bedenimizle bulunmuyoruz, bizim için geçerli olan bu durum karşımızdaki(ler) için de geçerli. Bu durumu güzel Türkçemizdeki "sanal" kelimesi çok iyi ifade ediyor.

Bilişim teknolojilerinin sunduğu imkânlar sayesinde, sanallık, gün geçtikçe daha çok hayata benzeyen bir ortam olmaya başlıyor; sanal ilişkiler de

her geçen gün biraz daha fazla gerçek ilişkiyle karışıp onun yerini alıyor. Dün internette yalnızca yazışabiliyorken, bir süreden beri konuşuyor, görüşüyoruz, başkalarının bilişim materyallerini karşımızdaki ortama aktarabiliyoruz. İnternet, hayata benziyor, hayatı ekrana taşıyor, gözümüzün önüne getiriyor. Hayatın yerini alıyor, hayat internet oluyor. Bu, iki...

Her işimizi orada görecek bir ortam hâline geliyor giderek internet. Birçoğumuz oradan alışveriş, bankacılık ve yolculuk işlemleri yapıyoruz; orada gazete dergi okuyor, sohbet ediyor, oyunlar oynuyoruz; eğlenmeye, hatta bir eğitim programını sürdürmeye çalışıyoruz. Bu yer değiştirme, daha doğrusu hayatın insanlık tarihinde ilk kez böylesine sanal bir boyut kazanması, dilimize de yansıyor. İnternetteki yapıp etmelerimizle ilgili ifadelerde açık biçimde görülüyor bu yeni durum. İnternette kullandığımızı şu ifadelere bakın: "Bir yere gitmek", "gezinmek", "yolculuk", "sörf yapmak"; "siteler", "yerleşimler", "dünyalar", "odalar", "alanlar"...

"Hayatın bürokrasisi" diyebileceğimiz bankacılık, eğitim vs. gibi alanlarda gündelik işlerimizi internetin sanal ortamında, iletişim teknolojisindeki inanılmaz hızın getirdiği avantajlardan yararlanarak yapmak, şüphesiz çok yararlı. Ama ilk bakışta çok yararlı gibi görünen şeylerin zararlarını ve risklerini henüz göremiyor olabileceğimizi de bir kenara kaydedelim. Şüphelerle vakit kaybetmeyelim şimdi, onları bir süreliğine derin dondurucuya koyalım. İnternetin bazı sorunlar da getirdiği, hayatımızı hiç değilse şimdilik karıştırdığı kesin. "Hayatın dinamiği" adını verebileceğimiz iç-dünyamızın kendisiyle ve diğer kimselerle ilişkilerini internet üzerinden yapmaya kalktığımızda karşılaşıyoruz bu sorunlarla. İnternet ilişkileri, gerçek hayattaki (Elbette internetin ve internet ilişkilerinin kendisi de gerçek hayatın bir parçası ama internet ilişkilerindeki "sanal" boyutu vurgulamak için internet-dışındaki ilişkilere "gerçek hayat ilişkileri" diyoruz) ilişkilerin iyi bir taklidi değil, hatta birbirlerinden oldukça farklılar. O yüzden afallayıp kalıyor, birçok sorun yaşıyor internetteki ilişki ortamında bizim neslimiz.

Bizim neslimiz dediğim, internetin doğuşuna âkil baliğ olduktan sonra tanık olanlar. Bir de internet ortamına doğan, internetin kucağına düşen bir nesil var şimdi. Onları, hiç ama hiç bilmiyoruz; yabancı bir dil, sevimsiz bulduğumuz yeni bir müzik kadar yabancılık hissediyoruz zamanelere. Belki bu söylediklerimiz, internet üzerine konuşmalarımız onlar için hiçbir şey ifade etmiyor. Çünkü onlar, internetin hayatla iç içe olduğunu, ayrılamazlığını çok iyi biliyorlar. Biz nasıl kendi çağımızın teknolojisi olan daktilo, dikiş makinesi gibi araçların kullanımında onlardan daha iyiysek, onlar da klavye başında döktürüyorlar.

Sanal olan psikoloji gibidir

Sanal dünya, bizim aşinası olduğumuz gerçek hayattaki ilişkileri taklide yelteniyor ama onu başaramıyor. İnternet ilişkilerini daha iyi kavrayabilmek için onun hayatı taklidindeki bu başarısızlığının nedenini ortaya koymamız gerekiyor. Bunun için de önce internet ilişkilerindeki "sanal" boyutun çok önemli bir özelliği üzerinde durmalı, "sanal boyut"un, "psikolojik olan" ile bağlantısını, benzerliğini ele almalıyız. "Siber-alan" da dediğimiz "sanal boyut"un "psikolojik" dediğimiz şeyle bağlantısını, benzerliğini gördüğümüzde, internet ilişkilerini anlayabilmek için önümüzde bir ufuk kendiliğinden açılıverecek.

İlk dikkatimizi çeken benzerlik noktası şu: İnternet ilişkilerindeki sanal boyutu anlatmak için kullandığımız ifadeler, psikolojiyi anlatmak için kullandığımız ifadeleri andırıyor; benzer ifadeleri psikolojimiz için de kullanıyoruz. Alın size, psikiyatrinin nesnesi hakkında bir konferansta söylediğim cümleler: "Psikiyatrinin bilim nesnesi, somut bir alan, yer, şey değildir; daha ziyade yaşantımızla ilgili bir metafordur. Ama metafor olması, gerçek olmadığı anlamına gelmez; onun insanın dolaysız ve canlı yaşantısı demek olan fenomenal dünyanın gerçekliği içinde bir karşılığı vardır. Psikiyatri uzmanlarının aradığı belirti ve işaretler, bu fenomenal dünyanın içinde bulunurlar."

Psikiyatri uzmanlarının mesleksel ilgi alanını oluşturan psikolojimizle ilgili sarf ettiğim bu cümleleri birkaç değişiklikle internetin sanal boyutu için de kullanabilirdim. Siber-alan ya da internetteki sanallık gerçekten de "psikolojik olan"a, yani psikolojimize benziyor, onun hem varlığını biliyoruz hem de bir türlü bir yerinden yakalayıp tanımlayamıyoruz, hem var hem yok; hem burada bizimle hem bizden ayrı. Psikolojimizin siber-alana benzerliğini, "iç-dünyamızın kral yolu" diye tanımlanan rüyalar üstüne düşünürsek daha iyi anlayabiliriz.

Psikolojimiz biz insanların; rüyalar ise, psikolojimizin en az bilinen ve en mahrem alanıdır. Rüyalar, bizim üretimimizdir ama aynı zamanda bizi dışa vuran, bizden bağımsız bir ayna. Bu yüzden rüyalar her tarihsel dönemde yoruma ihtiyaç duymuş, hepimiz rüyalarımızın anlamlarını bilmek için kulak kesilmişizdir. Rüya nasıl bizimse, bizim, bizden farklılaşan bir parçamızsa, kendi siber-alanımız, daha doğrusu siber-alanda gezinen etkinliklerimiz de psikolojimizin devamıdır. Bu da üç...

Siber-alanın psikolojimizle benzerliği sıradan, tesadüfen ortaya çıkmış bir benzerlik değil, biraz üzerinde çalışılırsa, dikkatli bir kazı yapılırsa birçok hazine bulunabilir burada. Şimdi biraz daha dikkat: Postmodernliği, kapitalizmin gelişiminin bir üst evresi olarak gören düşünürler, artık bu dönemde, tüm diğer şeylerin yanı sıra, bizim görme alanımıza kapalı yani farkına

varamadığımız bir arzu yatağı olan bilinçdışımızın da alınıp satılır bir "şey" hâline getirildiği, metalaştırıldığı ve yağmalandığı kanaatindeler. Bu saptamaları ne kadar yerindedir emin değilim ama artık insan ilişkisinde, internet sayesinde, psikolojimizin en derin boyutlarının ayan beyan işin içine girdiği yeni bir dönem yaşadığımızı çok rahatlıkla söyleyebilirim. Elbette tüm zamanlarda, tüm iletişim biçimlerinde insan, psikolojisinin her katmanıyla ilişkinin içindedir. Ama yüz yüze iletişimde daha çok psikolojimizin üst katmanları tarafından yönetilen kurallar, normlar, ilkeler ve benliğimizin gerçekliğe uyum sağlamaya çalışan işlevleri işbaşındadır. İnternet iletişiminde ise, psikolojimizin farkına varmadığımız derin katmanlarının etkisi hemen kendini belli ediyor. Tıpkı rüyalarımızda, hayallerimizde olduğu gibi siber-alanda da fiziksel kurallar kalkıyor. Fiziksel mekânı sıfırlayarak dünyanın öbür ucundaki insanla konuşup görüşebiliyoruz; aynı anda hem orada hem şurada üstelik hem de burada olabiliyoruz. Kendi fiziksel gücümüzün, erkimizin sınırlarını hiçe sayıp dilediğimize dilediğimiz kimliğimizden dilediğimiz kadarını sunabiliyoruz. Cinsiyetimizi bile farklıymış gibi göstererek iletişmek mümkün.

Kendi rüyalarımız nasıl bizi şaşırtıp hayran bırakabiliyorsa, internet ilişkileri sırasında da yalnızca karşımızdakileri değil kendimizi de büyüleyebilir; kendi sanal yeteneklerimizin sihirli etkisinde kalabiliriz. İnternette sözüm ona her şey nicelikseldir, kimin, nereye, ne kadar tıkladığı kesinlikle, şaşmaz biçimde saptanabilir ama tıklayanların iç dünyalarında nasıl bir etki oluştuğuyla ilgili bir fikrimizin olma şansı bulunmadığından boşlukları hayal gücüyle doldururuz. Benimle ilgili sayfalara girenler, benim tıklayıcılarım, hepsi de hayran olmuşlardır bana, şu gülüşüme, şuradaki cümlemin muhteşemliğine (!) Böyle sanmamamız, böyle hissetmememiz, sağlıklı değerlendirme yapabilmemiz öyle zor ki...

Gerçek olan hayattır ve her zaman hayat kazanır, hayatın dediği olur. Bu basit kuralı hepimiz biliriz ama sanal ilişkiler sırasında buna rağmen her şeyi rüyalarımızda olmasını istediğimiz gibi, hayalini kurduğumuz gibi kurgulama şansımız var. Bu şansımızı da çoğu zaman tepe tepe kullanıyoruz. Gerçekliğe tosladığımızda kendimizi bu hayal oyununun risklerine hazırlamışsak hemen olup biteni belleğimizden siler, yeni heyecanlara doğru yelken açabiliriz. Ama psikolojimiz gerçeklikle yüzleşmeye hazır değilse, canımızın çok yanmasına ve hayal kırıklığına katlanmamız gerekir. İnternete bağlı olduğumuz zaman, gelen her gece, ne her gecesi dalacağımız her uyku ve hatta gözlerimizi kapatıvermemiz bile yeterlidir. Neye? Her şeye.

Tüm bunlar nedeniyle, siber-alanın, insan psikolojisiyle benzerliği çok önemli. Siber-alanda, bilinçlerimizden ziyade psikolojilerimizin derin katmanları daha çok rol alıyor; siber-alanı psikolojimizin en ilkel, en bebeksi,

en denetimsiz derin katmanları biçimlendiriyor. Psikolojilerimizin derin katmanlarının başrolde olduğu, arzularımızın, dürtülerimizin sıkı dokunmuş toplumsal süzgeçlerden geçmeden kendini ortaya seriverdiği yepyeni bir durumla karşı karşıyayız ve onun hakkında hemen hiçbir şey bilmiyoruz.

Sosyal medya tepişmeleri

Tekniomedyatik dünyayı anlamak istiyorsak, uzun zamandır kafa yorduğum bu üç temel hususu asla gözden çıkarmamalı, diğer soruları bunları esas alarak cevaplamaya çalışmalıyız. Çokça sorulan sorulardan birisi de sanal ilişkilerin özellikleri...

İnternet ilişkilerini psikolojimizin ilkel ve çocuksu derin katmanları yönlendiriyor; insanlık tarihi boyunca oluşturduğumuz arzularımızı toplumsal yaşam lehine gemleme düzenekleri internette işe yaramıyor. Dolayısıyla internet ilişkilerinin sağladığı duygusal iletişim de, tartışma gruplarındaki demokratik görünüm de oldukça sorunlu alanlar olarak görünüyor.

İnternette psikolojimizin derin katmanlarını harekete geçiren güç, onun kendi teknolojisinin niteliğinden geliyor. Her teknoloji, bizim zihinlerimizi, psikolojilerimizi kendisine uydurmaya zorlar. Dağ başında patika dar yollarda son model otomobil bir işe yaramaz ama şehirlerarası karayolunda da dağdaki davranışlarınızı sergileyecek olursanız, ecelinizi çağırıyorsunuz demektir. Bisiklete bindiğinizde, dolmakalemle yazı yazdığınızda, bu işleri yalnızca kaslarınızla yapmıyorsunuz. Zihninizde, psikolojinizdeki arzu akışında her teknolojik aygıta göre işleyen yeni bir kanal da açılıyor.

Bu söylediklerimizi "Her kültürün bir medyası var" sözüyle de açıklayabilirdik. Medya, sanıldığı gibi yalnızca gazete, televizyon gibi modern kitle iletişim araçları demek değildir. "Medya", durum, ortam, vasat, çevre gibi anlamalara gelen "medium"un çoğuludur. "Medium", insan ilişkileri boyutunda ele alındığında, genelde ortamda olması gerekenin, beklenenin ön-planda tutulmasından yola çıkan bir çağrışımla "ortalama", "vasati" gibi bir anlama da geliyor. "Medium"un ayrıca ortamla doğrudan iletişim kurabilme, ortamdan ötekilere bilgi aktarımında aracılık etme gibi bir çağrışımdan esinlenen ve hemen her dilde kullanılan "medyum" anlamı da var. Tüm bu anlam katmanları birbirleriyle bağlantılı... Her kültürde, ortalama, vasati insanın içinde yaşadığı, ilişkide bulunduğu, kendine özgü bir ortamı, vasatı var ve bunun genel adıdır medya. Modern zamanlarda gazete, radyo, mektup, ev telefonları, telgraf gibi posta hizmetlerinden oluşan kitle iletişim araçları, tüm bu işlevleri üstlendiği için bizim belirleyici medyamız oluyor.

Gündelik yaşamın olağan duygusal ilişkilerinin belirleyicilerinden bir diğeri de fiziksel yakınlıktır. Yanımızda yöremizde dolanan, sık gördüğü-

nüz, sık görüştüğümüz insanlarla duygusal ilişki ihtimalimiz, çok daha yüksektir. Bu nedenle gözden ırak olan gönülden de ırak olur denmiştir. Fiziksel mekân açısından yakın olma, aynı zamanda güvenin de temelidir, zira o insanla ilgili birinci elden ve sağlam bilgi sahibisinizdir; rengini, kokusunu bilirsiniz. Oysa internetteki yakınlık bundan çok farklı, burada mekân bildiğimiz anlamını yitiriyor, âdeta mekân farkı, fiziksel uzaklık anlamını yitiriyor. Aynı anda "online/çevrimiçi" olmanın getirdiği ve adına "kesişme sıklığı" denilen bir durum var. Fiziksel mesafemiz gerçekte dünyanın öbür ucu olabilir ama aynı zamanda "online" isek bizim en yakınımızdaki kimse artık odur. Alman düşünür Heidegger, insanın varoluşu demek olan, Türkçeye "burada-varlık" diye çevirebileceğimiz "dasein"ı anlatmak isterken ne çok uğraşmıştı. Oysa bugünleri görse pek zorluk çekmezdi. Tam da bizim anlatmaya çalıştığımız "online" duruma benzer bir hâli ifade etmeye, insanın ruh hâlinin mesafe tanımayacağını dillendirmeye çalışıyordu. "Gönül sevdiğiyle beraberdir" derken kast ettiğimiz gibiydi insan varoluşu, kâh orada kâh buradaydı.

Demek istediğim, her ne kadar eski zaman insanının anlayamayacağı tuhaflıkta bir durum yaşasak da insanın varoluşunda mümkün ve mündemiç bir durumla karşı karşıyayız aslında. Hemen telaş etmemeliyiz. Ortam olarak medyadan bahsediyorduk, devam edelim.

Postmodern zamanların belirleyici teknolojisi, yani medyası ise hayatın taklidi esprisine dayanıyor. Postmodern hayat taklit teknolojileri, televizyondan başlayarak günümüzün tüm enformasyon teknolojilerini kapsıyor. Bir bakıma bu teknolojiyle hayatımız, fiziksel kuralların artık kalktığı, sanal bir boyutta (da) cereyan ediyor, daha önce formülleştirdiğimiz gibi klonlanıyor.

Her kültürün bir medyası var ve bunu ana iletişim teknolojisi belirliyor dedik ve yukarıda da her teknoloji, zihinlerimizi, psikolojilerimizi kendisine uydurur saptamasını yaptık. İnternet teknolojisi, psikolojimizin ilkel ve çocuksu derin katmanlarını kolayca harekete geçiren bir yapıya sahip. Biz ruh sağlığı profesyonelleri, yetişkin bir insanın psikolojisinde, ilkel ve çocuksu, toplumsal kuralların, normların süzgecinden geçmeyen davranışların, birdenbire ortaya çıkıvermesine, yani çocukluk zamanlarına gidilmesine "gerileme" ("regression") diyoruz. Psikolojik yapımız, bazı zorluklarla baş edemeyecek kadar yorgun düştüğünde ve işlevsiz kaldığında, hatta bazen iki sevgilinin birbirine çocukça davranışlarında gördüğümüz gibi, hayata eğlence katmamız gerektiğinde hepimizde zaman zaman gerilemeler görülebilir, çocuklaşabiliriz. Bu tutum ve davranışlar köklü bir hâl aldığında ortaya psikolojik rahatsızlıklar çıkabilir. İşte internette psikolojimizin en derindeki ilkel ve çocuksu yanları harekete geçiyor derken, bunları kastediyoruz.

İnternet ilişkisi sırasında insanların psikolojisinde bir gerileme olduğu, aniden parlama, içinden geçenleri hiçbir süzgece tabi tutmaksızın bir anda söyleyiverme, cinsel tacize yatkınlık gibi internette çok sık görülen durumların bu nedenle ortaya çıktığı araştırmacılar tarafından ileri sürülmektedir. Araştırmacılar, internetteki psikolojik gerileme davranışına internet kullanıcısının insan yerine bir makine ile konuşmasının yarattığı yanılsamanın yol açtığı kanaatindeler ve internetin bu etkisine "ketlenmeyi ortadan kaldırıcı (disinhibition) etki" adını veriyorlar. Gerçek hayatta toplumsal konumunuz ne olursa olsun, psikolojik yapınızda ketleyici özellikler ne kadar güçlü biçimde yerleşirse yerleşsin her insan, hepimiz, internetin bu geriletici, çocuklaştırıcı, daha doğrusu zıvanadan çıkaran ve/veya zıvanadan çıkarıcı etkisine maruz kalıyoruz. Zira içimizdeki çocuk, internette iletişimde bulunulduğu sırada, kendisinin kimse tarafından görülmeyeceğini, tanınmayacağını, dilediğine dilediği gibi davranmakta özgür olduğunu fısıldayıp durur kulağımıza.

İnternet iletişimi sırasında her iki taraf da ketlenmeyi ortadan kaldırıcı etkiye maruz kaldıklarına göre, böyle bir ilişkide olabilecekleri varın siz düşünün artık. Gündelik hayatımız sırasında sürekli olarak birbirimizi uyarıp kızdırdığımızda, hayal kırıklıklarına uğrattığımızda neler oluyorsa, internet ilişkisinde onların olmasına hazırlamalıyız kendimizi. Bir öfke yumağına dönmemizin, karşılıklı olarak birbirimizi artan oranlarda hırpalamaya, kışkırtmaya çalışmamızın, alınganlığımızdaki ve ima edişlerimizdeki artışın, ani moral bozukluklarının, küsmelerin olağan ve sıradan şeyler olduğu bir ruh hâline hazır olmalıyız.

İnternette her ne kadar yeni teknolojiler bambaşka gelişmeleri haber veriyorsa da temel iletişim tarzı, (henüz) yazılı metinler aracılığıyla oluyor. Yazılı iletişim, söze göre daha kalıcı ve güvenilir gibi görünür. Ancak yazılı iletileri, mesajları okurken onu yazan kimsenin duygusal ve toplumsal bağlamını genellikle daha kolay ihmal ederiz. Yazılı iletiyi, mesajı nasıl anlayacağımızı bizim o sıradaki ruhsal durumumuz belirler. Gündelik iletişimde, yüz yüze olmanın getirdiği fırsatlar ve düzeltme olanakları sayesinde asla sorun çıkarmayacak olan basit ironiler, takılmalar, internet ilişkisinde büyük kavgalar için tetikleyici bir rol üstlenebilir. Eğer kendinizi formda hissetmiyorsanız ve hele bir de karşınızdan beklediğiniz iletileri alamamanın yarattığı hayal kırıklığı içindeyseniz, kolayca algınız ve değerlendirmeniz bozulabilir, basit bir espriden düşmanca, kışkırtıcı anlamlar çıkarabilirsiniz.

Söz uçar, yazı kalır. Gündelik yüz yüze iletişimde hemen hemen hiç olmayacak ama internetteki yazılı iletişimin kalıcı niteliği nedeniyle her zaman gündeme gelebilecek durumlardan birisi de, belli bir ifadeye takılıp kalmadır. Hatalı algılamalara yol açabilecek bir ifade yüz yüze iletişim sıra-

sında hemen düzeltilir ya da zaten ortadaki duygusal bağlama uymuyorsa kimse dikkate almaz, bir eğlence malzemesine dönüşür, sonra da unutulur gider. Ama internetteki yazılı iletişimde, o ifadeyi içeren cümle hep karşımızda olduğundan, sürekli olarak yeniden yeniden farklı ve olumsuz çağrışımlara yol açar. Genel bağlamla ilgisinden kopartılan bir ifade bitmeyen kavgalara neden olur.

Araştırmalar, ani parlamaların daha çok tartışma gruplarında ortaya çıktığını, nasıl olsa beni kimse tanımıyor hissinin grupta diğer tanınmayan kişiye karşı çok kolayca saldırganca duyguların püskürtülmesine neden olduğunu göstermektedir. Karşımızdaki insanda yaşattığımız acıyı ve çaresizliği görmediğimizden, görüş alanımızın dışında kalan kimselere öfke boca etmenin daha kolay olduğu zaten öteden beri bilinen bir husustur.

İnternet iletişimi sırasında, Fransız düşünür Baudrillard'ın "hiper-gerçeklik" dediği olguya benzer bir durumun ortaya çıkması da saldırganlığı arttırır. Postmodern enformasyon teknikleri, gündelik hayattaki olağan iletişimde asla görülmeyecek kadar hızlıdır. Sesten hızlı uçaklar bir zamanlar insanlığın hayaliydi. Oysa internet iletişimi sırasında, ne ses gerçek sestir ne görüntü gerçek görüntü. Orada her şey, gündelik hayatta asla gerçek olamayacak biçimde, çok ama çok daha hızlıdır. O yüzden bu durum en çok "hiper-gerçeklik" adını hak ediyor. Bu hıza gerçek hayatta rastlanmaması, beynimizin, gündelik hayat dilimizin bu hıza ilişkin bir kodu olmaması nedeniyle gerçek değil, "hiper-gerçek". Gündelik hayatta birisine öfkeleniriz ama hemen, o an karşımızda değilse, bu öfkenin muhatabına ifade edilmesi çok zaman alabilir. Bu arada araya giren diğer etmenler, yaşam olayları nedeniyle öfkemiz yatışabilir. Bu nedenle "Boğaz kırk boğumdur"; "Keskin sirke küpüne zarar", "Öfkeyle kalkan zararla oturur" denilir ve öfkeyi ifade etmeden önce bir süre beklenilmesi önerilir. İnternet ortamındaki hiper-gerçek hız, öfkemizi nerede olursa olsun muhatabına hemen iletebilme şansını verir bize ve bu şansımızı sanki bize sunulmuş bir ikrammış gibi hiç düşünmeden kullanma yolunu seçeriz.

Hüsrev Hatemi

DİJİTAL ÇAĞDAYIZ, ACABA BUNDAN ÖTE NE ÇAĞ VAR?

Ben kulak arkasına konan sabit kalem (kopya kalemi) çağında doğdum. Beş çeşit kalem bilirdik. Kurşun kalem dostumuzdu, hatalarımızı silip düzeltebilirdik. Renkli boya kalemleri ile mavi denizler, kırmızı çiçekler, sarı güneşler çizerdik. Üçüncü kalem dolmakalemdi. Babaların ve yaşça bizden çok büyük ağabeylerin iç ceplerinden, dolmakalemin şavkı dışa vururdu. Dördüncüsü üzerimize dökülme tehlikesiyle birlikte taşıdığımız mürekkep hokkası yüreğimizi ağzımıza getiren, uç takılarak hokkaya batırılan "mürekkepli kalemler" idi. İlkokul öğrencileri sadece güzel yazı derslerinde kullanırlardı bu kalemi. Genellikle hokka ile kullanılan kalemler, memur masalarının vazgeçilmeziydi. Yazıların mürekkebi fazla kaçınca yazı üzerine, kurutma kâğıdı basılırdı. Genellikle kurutma kâğıdı denen bu kâğıda nadiren ve fiyaka ile "papye büvar" da denirdi. Yani içici kâğıt. 1940'lı yıllarda çok az sayıda evde daktilo bulunurdu. Daktilo bireylerin değil, şirketlerin, karakolların, mahkemelerin yazı aracıydı. Eski daktiloların çok heybetli bir görünüşü var iken 1950'li yıllardan başlayarak yükseklikten yassılığa geçtiler. Bu mütevazı görünüm daktiloların biraz daha ucuzlamasını ve yaygınlaşmasını sağladı. 1950'li yıllarda "muharrir" yani yazarlar da, daktilo kullanmakla daha saygın göründüler. 1980'lerin ortasından sonra computer'ler kısa zamanda bilgisayar adı alarak, süratle daktiloları çağdışı hâle getirdiler, 1990'lı yılların ortası aşılınca daktilolar yavaşça ortadan kayboldular.

Matbaalar ve kurşun harflerle döküm

Ben matbaalarda kurşun harflerle dizgi yapıldığı, beş on sayfa basılarak düzeltmeler yapıldıktan sonra, dizilen kurşun harflerin yeniden eritilerek "harf dökümü" yapıldığı devirde doğdum. Kurşun harflerin buharı iyi havalandırılmayan iş yerlerindeki çalışanları ufak ufak zehirlerdi. En fazla kurşun zehirlenmesi akümülatör fabrikalarında görülür, tersanelerde gemi boyayan işçiler ve matbaa işçileri de daha sonraki sırada yer alırlardı. 1980'li yıllardan sonra bilgisayar ile dizgi başladı. Eski dizgi sistemi Anadolu'da çıkan gazetelerde ve kartvizit –fatura basan işyerlerinde kaldı. 1990'lı yılların ortasında matbaaların büyük çoğunluğu artık bilgisayar kullanmağa geçmiş-

lerdi. Dizgicilerin sorumluluğu da çok azalmış durumda. Çünkü yazarlar çoğunlukla kendileri yazıyorlar kendileri tashih ediyor ve bir CD veya flaş disk ile matbaaya veriyorlar.

Hesap makinesi

Eski yıllardan beri ilk bilinen hesap makinesi gerilmiş teller üzerinde boncuklar dizilerek yapılan abakustur. Bizde ancak 1970'lerden sonra abakus adı yaygınlaştı. 1940'lı ve 50'li yılların dükkânlarında ve işyerlerinde abakus pek görülmezdi.1970'lerden sonra boyları küçük, boncukları renkli, çocuk işi abakuslarla birlikte adı da yaygınlaştı. Çünkü bu minik fakat renkli abakuslar kırtasiyeciler tarafından yurtdışından "abakus" adıyla ithal ediliyorlardı. Bizim evde babamın Tiflis hatırası çok heybetli görünüşlü ahşap bir abakusu vardı. Babam İstanbul'a gelmeden önce iki yıl kadar Tiflis'te kırtasiyecilik yapmış, Tiflis'teki âdete uyarak dükkânda abakus kullanmıştı. Babam abakusa "çotka" diyordu. Tiflis'te bu adıyla öğrenmişti. Kelimenin Rusça olduğunu da eklemişti. Bir 1949 günü kardeşim Hüseyin ile bana Çotka ile çarpma öğretmek isteyen babam, çabuk öğrenemediğimizi görünce hevesi kırılmış ve çotkasını tekrar dolaba kapamıştı. Birader ve ben de üzgün olarak "Tanrım bizi baştan yarat" hissiyatına dalmıştık. Sonra özellikle bankalarda ve büyük şirketlerde elle yanındaki kol çevrilerek kullanılan (mesela Facit marka) hesap makineleri yaygınlaştı. Bu hesap makinelerinden sonra çok daha az yer kaplayan "Pilli Kalkülatörler" ortaya çıktı. Bunları da gittikçe yaygınlaşan bilgisayarlar izledi. Türkiye'de bilgisayar kullanılması 1970'li yıllarda başladı, bunlar büyük buzdolaplarından daha büyük ve gürültüyle çalışan âletler idi. Kenarı zımbalanan kâğıt kartlar kullanırlardı. Elektronik olmaktan çok mekanik ve Computer değil Elektronik Beyin adını alan âletler idi. 1980'li yılların sonuna doğru, *MacIntosh* bilgisayarlar ortaya çıktı. Önceleri daha çok matbaalarda dizgi işlerinde kullanılıyorlardı. Sonra genel olarak "PC" adı verilen personal computerler de geldiler. 1998'den sonra, artık sadece müdür veya dekan, bölüm başkanlığı gibi makamlarda değil, her öğretim üyesi ve kısa zamanda asistan masalarında da bilgisayar görülür oldu. 1990'lı yılların ikinci yarısında, internete bağlanma imkânının ortaya çıkması ile bilgisayarlar koca bir tez metnini, bir makaleyi bile şaşılacak süratte gazetelere, matbaaya, bir kongreye gönderme görevini de yüklendiler. 1999'da ben bir computer edindim ve kullanmağa başladım. İlk altı ay bulutlar üstündeydim. "Benim çocukluğumda babamın verdiği bir telgraf metnini Osmanbey Postanesine götürürdüm, siyah iş önlüğü giymiş bir hanım PTT memuru, kelimelerin altını çizer, sonra bilmem kaç kuruş ile çarpar. Mesela 175 kuruş ödeyeceksiniz derdi. Sonra babam da "acaba telgraf

gideceği yere ulaştı mı" endişesi başlardı. Şimdi ise bilgisayarımın başına geçmekle bende e-mail adresi olan her arkadaşa, istediğim saatte telgraftan daha sağlam şekilde e-mail gönderiyorum. "Ben, Manastırlı Hamdi Bey gibi oldum." şeklindeydi bu mutluluk hislerim.

Dijital Çağ neleri sağladı?

Yazma ve baskı için dizmeyi sağladı. Hesap makinelerinin yerini kompüterler aldı. Anında haberleşme sağladı. Bilgi depolama ve araştırıcılara vermeyi sağladı. Müzik dinlemede büyük kolaylık, film izlemede kolaylık sağladı. Çok sayıda fotoğraf depolamayı sağladı. Yani o kadar çok kolaylık sağladı ki, eleştirilecek yönlerini unutturuyor bize.

Bütün yeni icatlar, eski ile hüzünlü vedalaşma sahneleri ve nostaljik duyguları da getirir. Demiryolu seferleri başlayınca, tren düdüğünün sesinden Fransa kırlarındaki perilerin rahatsız olarak kaçacaklarını söyleyen Alphonse Daudet, yaşasaydı belki elektrikli trenlerin sesinin romantik olmadığını söyleyecek ve "Ah nerde eski düdük sesleri" diyecekti.

Ben de güzel basılmış şiir kitabının verdiği zevki, internetten indirilerek "spiral cilt" yapılmış aynı şiirler toplamında bulamıyorum. İkincisi bana görüntüsü sebebiyle, çamaşır makinesi kullanma kılavuzu gibi geliyor. İnternetten indirilen bilgiler her zaman güvenli de olmuyor. Sanıyorum 2001 yılıydı. Mantı yemeğinin kelime olarak hangi dilden geldiğini merak etmiştim. İnternetten indirdiğim en uzun ve İngilizce makale "Bu bir Türk yemeğidir. Eski Türklerin dilinde mantı, kafa demektir. Hamurdan küçük kafalar yapan Türkler bu yemeğe mantı demişlerdir" diyerek herzeler yumurtluyordu. Bu yazı benim gözlerimi açtı. Demek ki benim yeni girmiş olduğum Dijital Dünya bir Cennet değildi. Dikkatli olmalıydım. İblis, burada da saptırma görevini icra ediyordu. Dijital dünyada da Melekler ve Şeytanlar vardı. Bu gözlem bana çok fayda sağladı.

Özet

Dijital çağa girilmesi İnsanlığa büyük fayda sağlamış, fakat bu yeni Dünyaya da İblis'in teknokrat yavruları hemen nüfuz etmişlerdir. Dijital çağda da Şeytan'dan Allah'a sığınma duamızı bir an için gönlümüzden eksik etmeyeceğiz. Sonu gelmeyecek bir şekilde de bu yeni Dünyaya, Elektronik Tedbirler (Önlemler) ve Ahlaki (Etik) ve Hukuki Önlemler araştırıp yerleştirmeğe çalışacağız. Çünkü şeytanlıkların da sonu gelmez, gelmeyecek.

YÖNETMEN ATALAY TAŞDİKEN'LE SAYISAL KÜLTÜR VE SİNEMA ÜZERİNE

Konuşan: Dilek Tuna Memişoğlu

– Kısaca sizi tanıyabilir miyiz? Kimdir Atalay Taşdiken, Türk sinemasında yerini nasıl almıştır?

– 1964 yılında Konya'da dünyaya geldim. Babam, bölgenin "hava durumu" raporlarını tutan bir meteoroloji memuruydu. Selçuk Üniversitesi Fizik bölümünü bitirdim, ama ilk gençlik yıllarından itibaren aklım fikrim "sinema"daydı. 1980'lerin ortasında İstanbul'a geldim. Çok uzun yıllar sayısız reklam, tanıtım filmi ve belgesel çektim. Doğduğum topraklardan İstanbul'a geldiğimde heybemde birçok birikmiş öyküm vardı. Bu öyküleri bir şekilde insanlarla paylaşmak istiyordum. Zaman zaman dostlarımla paylaşırdım bu öyküleri ama içimden bir ses sürekli olarak, daha çok insana anlatmam gerektiğini söylüyordu bunları. Bunun en iyi yolu da sinemaydı. Nihayet 2009 yılında ilk sinema filmim olan "Mommo: Kız Kardeşim"i çektim. Çok zor şartlarda, kısıtlı imkânlarla ama projeye inanmış mütevazı bir ekiple yola çıkmıştım. Öykü, elbette ki doğduğum topraklarda geçiyordu. Film daha kaba kurgudayken Berlin Film Festivali'nden davet aldı. O tarihten sonra da sinema dünyasında mütevazı bir yer edindik. Çünkü Mommo, ulusal ve uluslararası önemli festivallerden otuzdan fazla ödül alınca, sektörü yakından takip edenler "Kimdir bu Atalay Taşdiken?" diye sormaya başladılar. Aslında yaptığım şey babamın yaptığı şeyin bir benzeriydi. Babam, coğrafyanın "hava durumu" raporlarını tutuyordu, ben de yaşadığım bölgedeki "insanların hava durumu"nu anlatmaya çalışmıştım. Atalay Taşdiken'in mütevazı hikâyesinin giriş bölümü özetle böyle diyebilirim.

– Bilgisayar teknolojisinin gelişmesi, kullanım alanlarının artması ve hayatımızın her alanına girmesi ile yediden yetmişe herkesi esir alan bir kullanım alanı oluşturdu. Dijital kültüre esir olan sosyal hayatımız ile son bir kaç yılda toplumun tüm kesimlerinde büyük bir dönüşüm yaşanmaktadır. Bu dönüşüm film ve dizi yapımcılarına nasıl yansıdı, bu yansımaların etkileri sizde nasıl oldu?

– İzin verirseniz sorunuza genel geçer olduğunu düşündüğüm bir "ilke" çerçevesinde cevap vermek isterim. "Kuram" olmadan "uygulama" olmaz. Bu ne demektir, biraz daha açalım konuyu; Şimdi Montaigne olmadan, Francis Bacon olmadan William Shakespeare olamazdı. Yani insanlıkla ilgili bir meselede önce

ortaya estetik bir tartışma koyarsınız, ilkeyi belirler, temayı belirler, daha sonra meseleye bu çerçevede bakarsınız. Söz konusu deneme yazarlarının eserlerinde konu ettiği insanlıkla ilgili estetik tartışmaları Shakespeare alıp oyunlaştırmıştır. Yani birisinin bir cümleyle ortaya koyduğu bir şeyden bir başka sanatçı bir oyun çıkarmıştır. Çıkan oyun asırları alıp günümüze ulaşmıştır.

Şimdi sorunuza dönersek; "dijital kültür"ün insanlar üzerindeki etkisi ve daha sonra sektörümüze etkisini soruyorsunuz. Canlılar arasında aklını kullanabilen tek varlık insandır. Çünkü kıyas yapar. Çünkü gözlemler, gözlemlediği şeyden bir bilgi çıkarır, o bilgiyi başka şeyler için de kullanır. Milyonlarca yıl önce taş baltalarla mağaralarından çıkıp ava giden ilk insanlardan birisi, bir süre sonra taş baltanın yanı sıra yeni bir "alet" tasarlar. Bu, avlanmayı kolaylaştıran, avlanan hayvanın daha çabuk elde edilmesini sağlayan bir "mızrak"tı belki. İşte o mızrağı yapan insanla bugün insan aklının sınırlarını zorlayan dijital teknolojinin altına imza atan insan aslında aynı insandır. Aynı kafanın ürünüdürler. Gözledikleri, biriktirdikleri bilgiyle doğaya egemen olmak isterler.

İşin bu kısmı iyi güzel. Peki insanoğlu tarafından üretilen, geliştirilen bütün bu aletler, bütün bu teknoloji insanlığın yararına mıdır, zararına mıdır? İşte bütün mesele bu. Şimdi bu soruyu ben sormuyorum. Bu soruyu 18. yüzyıl ortasında dönemin en büyük akademilerinden Fransa'daki Dijon Akademisi sormuş ve cevapları için de bir yarışma açmış. Yarışmaya katılanların nerdeyse hepsi "bilimlerin ve sanatların gelişmesi insan ahlakını geliştirir" diye cevap vermiş. Bir tek kişi hariç. O da J. J. Rousseau, bunun tersini iddia etmiş. Ve iddia ettiği şeyi de tezinde örneklendirerek küçük bir kitap hâlinde akademiye vermiş. Yarışmayı kim kazanmış biliyor musunuz? Rousseau...

Şunu demek istiyorum, insanoğlu bir süre sonra yarattığı şeyin esiri olmuş. Şimdi de bu esirlikten nasıl kurtuluruz da özgürlüğümüze kavuşuruz diye kafa yoruyorlar. Freud'un izinden giden Fromm, yıllar yılı bu işe kafa yorup birçok eser vermiş, özellikle "Özgürlükten Kaçış"a bakmak lazım. Dünyanın "küresel köy"e döndüğü günümüzde ne yazık ki dijital teknolojinin esiri olmuş durumdayız. Hayatımızın her alanı dijitalleşti. Durumun vahametini anlamak için bir günlük bir elektrik kesintisi sonrasında ortaya çıkacak duruma bakmak yeterli. Elektrik kesildiği anda, bugün hayatımızın ortasında duran bütün alet edavat kullanılamıyor... Televizyonundan bilgisayarına ve daha birçok türevine varıncaya kadar... O anda, bu duruma maruz kalan bizlerin, oyuncağı elinden alınmış çocuklar gibi ayaklarımızı yere vurup ağlamaktan başka bir şey gelmiyor artık elimizden. Durum bu. Kitle iletişim araçları tanımlanırken şöyle denir; "uzağı yakın eden..." Bu tanımın devamında gözden kaçırılan bir şey vardır, o da: "yakını uzak eder..." Yani siz televizyonun başına oturursunuz, binlerce

kilometrelik ötedeki Amerika'da bir olayı izlersiniz, ama bunu izlerken hemen mutfaktan size seslenen annenizi duymazsınız artık.

Şimdi gelinen bu dijital dünyanın sinemaya ve dizi sektörüne yansımasına gelince: elbette ki hayat daha kolaylaşmış gibi görünüyor. Yani analog kurgu yaptığınız sistem ya da 35 mm. filmlerle çektiğiniz görüntüler nerede, bugünkü daha kolay ve pratik bilgisayarlarla yapılan kurgu ya da dijital kameraların kullanım kolaylığı nerede. Bu açıdan olumlu. Ama bir başka açıdan aslında hiçbir şey değişmiyor. Artık betacam kaset kullanmıyoruz, ne güzel, küçük harddiskler çıktı diye seviniyorsunuz. Ama bir harddisk aldığınızda, parayı öderken anlıyorsunuz ki aslında bir şey değişmemiş, sadece boyutlar küçülmüş. Sonuç olarak kaset yığınlarının yerini harddisk yığınları alıyor. Sanki sadece isimler değişiyor. Bu anlamda bir değişme söz konusu değil. Ama şu bir gerçek, zor ve meşakkatli olsa da 35 mm. filmle çektiğiniz bir görüntünün gerçeklik duygusu ve kalitesiyle dijital bir kameranın görüntüsü maalesef aynı değil. Birisi görüntünün "gerçeği" ise diğeri "sureti" duygusu yaratıyor insanda.

– Dijital dönüşüm, kültürel olarak Türk sinemasına sizce nasıl yansıdı?

– Bir zamanlar romanlarda, öykülerde ve sinemada "postacı" diye bir kahraman olurdu. Bize ya Almanya'dan gurbet ellerden, yolunu gözlediğimiz birinden mektuplar, kartlar getirir, ya da cepheden gönderilen bir mektubu memlekette ondan haber bekleyen anasına babasına verirdi. Mahallenin yolu en çok gözlenen tipik karakteriydi postacı. Son on beş yirmi yılda yapılan sinema filmlerine ya da dizilerine bakın kaç tane postacı karakteri bulabilirsiniz? Emin olun bulamazsınız. Bulursanız da başka bir düzlemde bulursunuz. Bir zamanlar "Bak postacı geliyor" diye adına şarkılar yapılan sevimli postacıları bugün gördüğümüzde "eyvah postacı" geliyor diye kaçıyoruz. Neden? Çünkü postacılar artık mektup ya da kartpostal getirmiyor. Ya telefon faturası getiriyor, ya icra kâğıdı ya da bir başka resmî evrak. Sadece postacılar üzerinden geldiğimiz noktanın acıklı hâli açık ve net olarak görülebilir. Bütün bunların sebebi yarattığımız "dijital teknoloji" dünyası.

– Sosyal hayatımızı baltaladığı iddiaları kadar, farklı bir içerikle zenginleştirdiğini, hatta sosyal hayatımızı çok boyutlu hâle getirdiğini iddia edenler de var. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?

– Ben bu konuda Rousseau gibi düşünenlerdenim. Yani bilim ve sanatlardaki gelişmenin çok da insanların hayrına olmadığını düşünüyorum. Çünkü bu şöyle bir şey: bilimle atomu parçalarsınız. Bunu insanlığın hayrına

kullanırsanız ne âlâ. Ama üretim araçlarını ellerinde bulunduranlar, bu atom parçalarından bomba yapıyor. Buyrun, atomun parçalanması insanlığın hayrına mı olmuş oldu şimdi? Bugün kendimize ait olmayan bin bir türlü güya "öykü"yü televizyonlardan izliyoruz. Oradan kaçırdıysak bilgisayar üzerinden izliyoruz. Bu, bize ait olmayan, genelde sahte öykülerin yerine ben, günlerce o köyden o köye gezmiş, gezdiği köylerde gerçek insanlardan gerçek öyküler derlemiş, bir köy kahvesinde ulu bir çınarın gölgesinde heybesindeki öyküleri yaşayarak anlatan bir "destancı"yı tercih ederdim. Bunu, kendisi de diziler ve filmler yapmış bir yönetmen ve yapımcı sıfatıyla söylüyorum. Yani bu özeleştiriden kendimi de azat etmiyorum.

– Dijital kültürün sizin sinemanızda nasıl bir etkisi oldu; bir yapımcı-yönetmen olarak bu etkileri nasıl görüyoruz?

– Eğer siz insanlığa "namuslu" bir şey söylüyorsanız, anlatacağınız hikâye, o hikâyeyi izleyen insanın hayata dair umudunu daha da tüketmek yerine ona bir yaşama sevinci veriyorsa, başını sokacak bir evi olmayan milyonlarca insana, her sahnesi Boğaz kenarındaki yalılarda, köşklerde geçen görüntüler göstermiyorsanız, insanlığın hayrına bir çift laf söylemek için çırpınıyorsanız, yani maddi olarak da "ekmek atlı biz yaya koşuyoruz peşinden" durumundaysanız, elbette dijital teknoloji benim imdadıma yetişti.

İlk filmim olan Mommo'yu nasıl çektiğimizi düşünüyorum da şimdi, eğer dijital kamera olmasaydı, dijital kurgu setleri olmasaydı, benim ne 35 mm. film kamerasını kiralayacak, ne de kutu kutu filmler alacak, onları banyo ettirecek vs. zerre kadar imkânım yoktu. Dolayısıyla da öyle bir durumda siz bugün Atalay Taşdiken diye birisiyle röportaj yapmıyor olurdunuz.

– Yakında gösterime girecek olan filminiz "Arama Moturu" sanırım tam da bu dijital dönüşümün Anadolu'daki insanımıza yansımasını esprili bir dilde anlatıyor. Bu filmi çekmekteki amacınız neydi? Geçmişte yazılan senaryolarla şimdikiler arasında bir karşılaştırma yapsanız; dijital kültürün etkileri nasıl bir fark oluşturuyor?

– Türkiye'de "iletişimcilerin babası" diye bilinen rahmetli Ünsay Oskay "Kitapsız toplumun televizyonu" derdi. Bu şu demektir; Siz kitap uygarlığından geçmemiş bir toplumun önüne televizyonu koyarsanız milyonlarca insan ömrünü susarak ve sadece televizyonda söylenen şeyi hiçbir eleştiriden geçirmeden kabul eder. Çünkü insanın tartışabilmesi için düşünmesi gerekir, düşünebilmesi için bilmesi gerekir. Sağlıklı bir toplum olabilmenin önkoşulu eğitimdir. Burada sadece okuma yazma öğrenmeyi kast etmiyorum. Gerçek anlamda bir eğitimden bahsediyorum. Bir ömür süren ve aileden başlayarak aşama aşama olgunlaşan bir eğitim.

Şimdi gelelim *Arama Moturu*'na... Kitap uygarlığından geçmemiş bir toplum televizyonla tanıştırılırsa ve toplumun üyeleri henüz televizyonun ne menem bir şey olduğunu kavrayamadan önüne bilgisayar denen bir şey koyarsanız ve o bilgisayara bağlanan bir internetle de bütün dünyanın doğru yanlış bilgisini, bir insanın önüne yığarsanız ortaya *Arama Moturu* filmi çıkıyor. Tıpkı atomu insanlığın hayrına olacak diye parçalayan bilim insanları gibi, bilgisayar ve internet teknolojisini geliştirenler de iyi niyetle bu işe girmiş olabilirler. Ama her zaman bunu kötüye kullanmak isteyen birileri çıkacaktır. Nitekim çıkıyor da...

Hikâyemizdeki genç bir lise öğrencisi, dijital teknoloji dünyasından uzak kasabalıları kandırıyor, kandırmakla da kalmıyor bu işi ticarete döküyor. Yazık, saf, masum ve bu konularda bilgisiz olan halk da yeni yetme bir çocuğun peşinden gitmek durumunda kalıyor. Tıpkı milyonlarca yıl önce yağmurun neden yağdığını bilmeyen ve bilmediği için de bundan korkan hatta bunu bir inanç konusu hâline getiren insanoğlu misali... İnsanoğlu her çağda bir şeyler aramıştır. Ve bütün aramalarda mutlaka bu işi kötüye kullanan, bu işin ticaretini yapan birileri çıkmıştır. *Arama Moturu* tam da bu konuya ışık tutmak istiyor. Bu konu benim için bir komedi unsuru değil. Üzerinde çok kafa yorduğum hatta dertlendiğim ciddi bir konu. Ama ne yazık ki ortaya traji komik şeyler çıkıyor. Bu da işin hakikati.

– Dijital unsurların hayatımıza bu denli girmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

– Buna belki çok karşı çıkan olabilir ama ben, bir köyde, mütevazı bir evde, bir ocaklığın başında, dede, baba ve çocuklardan oluşan üç nesil bir arada bir evde oturup, televizyon yerine gece boyunca dedemin anlattığı hikâyeleri, fıkraları, masalları dinlemek isterdim. Hemen yanı başımızda da kalorifer yerine ocaklıkta çay demlenseydi, o ateşin çıtırtısı da sohbetin müziği olsaydı ne güzel olurdu. Âşık Veysel bir türküsünde diyor ya "tütmez baca yanmaz ocak" ne yazık ki artık ocaklar yanmıyor, bacalar tütmüyor, üç nesil bir arada yaşamıyor, hepimiz sustuk, bir tek televizyonlar, bilgisayarlar ve cep telefonları konuşuyor. Maalesef böyle.

– Sizce bu gidişat gelecekte televizyon, dizi vs. sektörünü nasıl etkileyecek?

– Bütün bu teknolojiyi üretenler en az beş on yıllık hatta daha fazla ilerisini öngörerek plan yaparlar. Yani bundan on yıl sonrasının aslında teknolojisi hazırdır ama eldeki ürünlerin satılıp bitmesini, stokların boşalmasını beklemektedir üreticiler. Ürünler değişecek, belki küçülecek, belki isimleri değişecek ama değişmeyecek olan şey, sistemin işleyiş biçimi. Yani birileri sürekli yeni bir şeyler üretecek, onu dünyaya satacak ve siz daha üç ay önce

aldığınız telefonu, yeni ürünü görünce değiştirmek zorunda kalacaksınız. Bu sadece televizyon ve dizi için değil, hayatın her alanı için geçerli.

– *Hayatımızın her alanına giren dijital unsurların geleceğini ülkemizde nasıl görüyorsunuz, dünyada nasıl görüyorsunuz?*

– Mamut avına giderken taş balta yerine mızrağı icat eden o ilk avcıdan bu yana insanoğlu üretmeye, icat etmeye devam ediyor. Bundan sonra da devam edecek. Daha dün haberlerde izledim Japonya'da yeni yapılan robotları. İnanılmaz şeyler yapıyor şu insanoğlu. Ama hiçbir zaman yapamayacağı ve çaresini bulamayacağı bir şey var: Yaptığı, ürettiği hiçbir dijital teknolojinin içine "ruh" katamayacak ve hiçbir zaman "ölüm"e çare bulamayacak. Belki de bütün kompleksi bu iki çaresizlikten kaynaklanıyor. Belki de bu yüzden sürekli bir şeyler üretiyor.

– *Bu konuda sorulan soruların dışında söylemek, eklemek istediğiniz bir şey var mı?*

– Söyleşiye "kuram" olmadan "uygulama" olmaz diye başlamıştık. İsterseniz en başa dönelim; işin kuramı şu, "Üretim araçlarına ve silahlara sahip olanlar dünyaya sahip olur." Bütün bu dijital dünya ve onun türevlerinin bütün dünyayı sarmasının en önemli nedeni budur. Görünüşte insanlar için tasarlanıyor bu ürünler. Doğrudur. Bundan çok mutlu olan insan da vardır. O da doğrudur. Ama insanoğlunun ürettiği hiçbir şey insanı tam anlamıyla mutlu edemeyecek. Ne yazık ki bu da doğrudur. Çünkü "mutluluğu dışarıda bulmak imkânsız, kendimizde bulmak çok zordur." Maddi olan hiçbir şeyin uzun vadede bizi mutlu edebilme şansı yok. İş dönüp dolaşıp "manevi" olana gelir. O da ruhunuzda, kalbinizde, inancınızdadır. Çıkış da oradan başka bir yerde değildir.

YAPIMCI BİROL GÜVEN'LE SAYISAL KÜLTÜRÜN ETKİLERİNE DAİR

Konuşan: Dilek Tuna Memişoğlu

– *Kimdir Birol Güven, yazarlık ve yapımcılık serüvenine nasıl başlamıştır?*

– Hacettepe Üniversitesi mezunuyum. Başka başka işler yaparken hobi olarak başladığım yazarlık serüvenimi Gani Müjde ile tanıştıktan sonra 1997 yılından itibaren senarist yapımcı olarak sürdürmekteyim. Türkiye'de gündelik hayatı anlatan birçok proje yaptım, *Çocuklar Duymasın* ile meşhur oldum. Onu unutturmak için çok başka şeyler yaptım ama henüz başarılı olamadım.

– *Başarılı bir senarist ve yapımcı olarak filmlerinizde-dizilerinizde dijital kültürün, sosyal medyanın hayatımıza girişi ile ilgi unsurları başarılı ve çoğu zaman esprili şekilde kullanıyorsunuz.*

Dijital kültürün hayatımıza yoğun olarak girmediği dönemlerde mi, yoksa şimdi hayatımızın her alanında, hatta anında olduğu son yıllarda mı senaryoları daha kolay yazıyorsunuz?

– Dijital dünyadan önce nasıl yazıyormuşum şaşırıyorum. Bugün her şey gibi yazma işlemi de çok kolaylaştı. Günlerce kütüphanelerde araştırma yapmanın yerini şimdi Google aldı. Tabii ki çok hızlandı ama beraberinde başka sıkıntılar ortaya çıktı; kirli bilgi. Bilgiye kolay ulaşmaya başladık ama bilginin doğruluğundan emin olmak için ayrıca test çalışmaları yapmak gibi yeni bir uğraşımız oldu. Modern insan eriştiği bilgiden şüphe eden insan oldu.

– *Geçmişte yazılan senaryolarla şimdikiler arasında dijital kültürün etkileri nasıl bir fark oluşturuyor?*

– Benim yazdığım senaryolar daha çok gündelik hayatı anlattığı için ister istemez bu yeni yaşam biçimini yazdıklarımda kullanmak zorunda kalıyorum. Gündelik hayat dijital gelişmeleri ne kadar kullanıyorsa ben de onları senaryolarımda o kadar kullanıyorum. Sonuçta benim yaptığım fotoğrafçılık. Gördüğümü, yaşadığımı, tespit ettiğimi fotoğraflamaya çalışıyorum. Bu fotoğrafın içinde tabii ki dijital dünya da yerini alıyor.

– *Dijital unsurların hayatımıza bu denli girmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?*

– Çok normal karşılıyorum. Büyük bir dönüşüm yaşıyoruz. Ben hiçbir zaman kendi gençliğimde karşılaştığım ihtiyarlar gibi olmayacağımı, yaşadığı dönemden bu kadar bihaber davranmayacağımı düşünürdüm ama öyle gelişmeler oluyor ki artık ayak uydurabileceğimi zannetmiyorum. Ben de

her çağın ihtiyarları gibi yaşadığım dönemin genç nesiliyle iletişim kuramayacağıma artık inanmaya başladım.

– Sizce bu dijital dönüşüm süreci gelecekte televizyon, dizi vs. sektörünü nasıl etkileyecek?

– Tabii ki çok etkileyecek. Sonuçta televizyon bir mecra. Mecralar değişecek. Şu an hayal bile edemeyeceğimiz yeni mecralar çıkacak. Belki de otobüs duraklarının yapıldığı malzeme ekranlardan oluşacak. Her an her yerde dokunmatik ekranlarımız olacak ama içerik değişmeyecek. İçerik her zaman kral olacak. Dün ve bugün neyse yarın da insanlar içerik peşinde koşacak, sadece mecralar değişecek.

– Hayatımızın her alanına giren dijital unsurların geleceğini ülkemizde nasıl görüyorsunuz, dünyada nasıl görüyorsunuz?

– Türkiye'nin dünyadan ayrışacağını düşünmüyorum. Dünyanın en gelişmiş coğrafyalarında ne olacaksa Türkiye'de de aynı şeyler olacak çünkü ülkemiz teknolojik gelişmelere çok hızlı uyum sağlayan bir ülke. Dünyadan bir eksiğimiz olacağını düşünmüyorum.

Kısaca özetlemek gerekirse her şeyin akıllısı olacak; akıllı şehir, akıllı mahalle, akıllı ev, akıllı durak, akıllı masa, akıllı sandalye vb.

– Bu konuda sorulan soruların dışında söylemek, eklemek istediğiniz bir şey var mı?

Dijital gelişmeler bizler için sorun olsa da yeni nesil için hiç sıkıntı oluşturmayacak çünkü Allah yeni çocukları yaratırken onlara yeni sürüm yükleyerek yaratıyor. Onlar doğar doğmaz uyum sağlıyor. Tek sorun bizim gibi eski moda insanlar için olacak. Allah bize yardım etsin, işimiz zor. Akıllı ihtiyarlar olmak zorundayız. ☺

Sevgiler. Teşekkürler.

Süleyman Sabri Genç

OLMASAYDIM OLMAZDIK

Pozitivizme kapı aralayan modernizm öncesi dönemde yeni ticaret yollarının Avrupa'ya kazandırdığı sosyo-ekonomik kroki, hiyerarşiyi alt-üst eden bir sınıfsızlığa "burjuva" ismiyle dâhil oluyor ve yine bu sınıfsızlık kontenjanından yararlanarak insanın doğadaki yerini tekrar masaya yatırıyordu. Antik-modern klasik-romantik ve pagan-Hıristiyan dikotomileri etrafında dönen hararetli tartışmalar kendinden önceyi "yeni" olanla eklemleyen Batı düşüncesinde, ilerlemeciliği olmazsa olmaz hâline getirdi. Bütün bu süreci pozitivist dünya görüşü olgunlaşana kadar kendi yeri ve zamanında haklılığını inkâr edemeyeceğimiz refleksler izledi. Son olarak Birinci Dünya Savaşı Viktoryan dönemin sonu olurken, pozitivist idealizmin üç farklı kanadına da sahne olan İkinci Dünya Savaşı, bunlardan biri olan faşist idealizmin sonu oluyordu. Daha sonra dünya geriye kalan iki kanadın yani bilinen adlarıyla Amerikan kapitalizmi ve Sovyet sosyalizminin soğuk savaşına sahne oldu. Soğuk savaşın sonu ise bizi neoliberalizm ve küresel ekonomiyle baş başa bıraktı. Sosyal bağlamındaki karşılığıyla elimizde menfaat dağılımına uygun olarak ihtiyaçları en çok imlenen, beraberindeyse içeriği yok sayılan yegâne nesne kaldı: Watson'un şekillendirilebilir proje insanı.

Aynı çizgisellikte endüstriyel açıdan üç devrimden bahsedebiliriz: Mekanizasyon, otomasyon ve bilgisayarlaşma. Bilgisayarlaşmanın ve en önemlisi internet çağının Amerikan rüyasına denk gelmesi bir tesadüf mü bilemiyoruz. Fakat bütün bu süreçlerin devamında Amerika'nın tarihsizliğini bir kenara not etmek gerekecektir. Bu sayede modern ve postmodern bağlamsızlığa kolayca entegre edilebilen bir kıtadır Amerika.

Bağlamsızlığı mekânsızlık olarak okuyacak olursak öncelikle mekânın tarifinden yola çıkmamız gerekir. Sözgelimi sırtımı bir duvara yasladığımda odadaki eşyaları bana karşı bulundukları yere göre açıklayabilirim. Yine sırtımı odadaki başka bir duvara yasladığımda -bana göre konumları değişeceği için- aslında yerleri değişmemiş olan bu eşyalara, yerleri değişmişçesine farklı açıklamalar getirebilirim. Odanın içinde kilitli kalmış birinin eşyalara karşı bütün duvarın bakışlarını içeren objektif bir bakış elde etmesi mümkün değil. Eşyaları "görme"si ve odanın içinde yer değiştirdiği sürece bu görüşün değişmesi, insanın fiziksel olarak ancak kendi ölümüyle ortadan kaldırabileceği -teşbihte hata olmazsa- çok yönlü bir illüzyona dâhil edildiğinin göstergesidir.

Bilgisayarlaşma tıpkı gerçekliği bulunduğu konuma göre açıklayan insan gözü gibi, bizi birey olarak mekândan ekrana taşıyordu. Bilişimin yakın çağı ise bu mekânsızlığı yani mekânsızlık mekânını kolektif bir zemine taşıyor. Mekânın ortadan kalkması derken yalnızca dört duvar ve eşyalar değil, onun da ötesinde bir paradigma kaymasından bahsediyorum. Bu paradigmalar arası geçişliliğin kolaylaşması, hakikate dair her türlü ontolojiyi ekrana hapsetmektedir. Mekânın sunduğu ontolojiyi reddeden birey sınırsızlık imkânına kavuşuyor ve bu imkân görece hakikat algısını yükseltiyor. Sürekli dönüşen epistemolojik bombardıman altında ayaklarımızı yere basmaya çalışıyoruz. Bu da bizleri postmodern paradoksa bir adım daha yaklaştırmakta. Hatta paradokslardan köktenleşme eğiliminin dünyada idd'ia ve bağlamlarından kopmuş bir vaziyette, kapitalist iktidarın korkutucu yüzünü göstermeye başladıklarını söylemek mümkün.

Dijitalle birlikte seküler bir alışveriş düzenini tutturabilenler tek aşkın varlık olarak yalnızca "kendi"ni sırtında taşımaya değer görmeye başladı. Geleneği, ideolojiyi, dini, sosyal norm ve kimlikleri kendi enstrümanı hâline getiren dijital, bu enstrüman vasıtasıyla müşterilerine özgün çeşniler sunarak sofralarımızı zenginleştirdi. Fakat kurulan her sofra bireye kadar kırılan tekrardan kurtulma, özgünleşme diasporasıyla bir önceki sofrayı unutturmaya yeltenmekte. Bir örneğe indirgeyecek olursak, mekânsız insan aynı sofrada oturan aile bireylerinin bir sonraki hamlesini tahmin edemez bir hâle geldi. Psikanalitik açıdan bugün babanın iktidarının ortadan kalkması yerini yavaş yavaş annenin iktidarına bırakıyor. Babanın iktidarına ait ulus devlet, aile, tanrı gibi otoriteler ise düşünce olarak dijital mekânsızlığın ihtiyaçlarından payını -yalnızca failine hizmet etmek şartıyla- almaktadır. Bu da yukarıda değindiğimiz köktenci paradoksa işaret eder ve ancak failinin veya faillerinin ismini göndere çekmek şartıyla. Toparlayacak olursak eylemliliğimizin dijital mekânsızlıkta sürüklendiği yer hangi maskeyi takmış olursa olsun: seküler kendiliktir. Bir kariyer planı olarak kendi sırtında kendini taşımak. Kendini kendi sırtında ipek kıyafetler giyerek taşımak.

Ali Ömer Akbulut

TEHLİKELİ HEDİYE

Peki, biz ne yapacağız şimdi barbarlar olmadan?
Kavafis

Hakikatten söz etmeye başlanıldığı an ele geçmezliğiyle eli hep boş çıkaran, kendi "söz"ünü durmadan "söken" bir fikriyatla yüzleşilir. Bir belirsizlik ve bilinmezlik içindeyiz. Hakikat adına örülmek üzere örneği çıkarılan[1] örgü sökülmeye başlanmıştır. Bu bir bengidönüş, biraz mesiyanik bir durumdur belki. İlk anda biri birine karşıt gibi duran bu iki "yaklaşma", daha yaklaşınca birbirini tamamlayan da olabilir. [Belki de "bütün"ün tutuklayan, kımıldatmayan sübjektif totalitesinden azade "kendi bütün"(ler) olabilir(ler).] Kim bilebilir? Nerede olduğumuzu ve neye uğradığımızı bilmiyoruz. Gerçek zannıyla müşahedemize yansıyan ve daha yansıdığı anda binlerce gerçeği, görüntüyü sırlayan bir aynadır. Daha baştan bilinmeyenin, sanalın alanı içine girilmiştir. Burada bize ulaşan haberlerin kıymeti yoksanamaz lakin bu hâlimizle ilgili tefrik edici bir bilgi gerektirir. 'Hâl'imizin tahkikle ulaşılmış bilgisine sahip olmadan uğradığımızın aynısına maruz kalmış kıymetli eşhasın hürmet edilesi beyanları bize bir şey söylemez. Müşahedemiz neyse onu söyleyeceğiz, daha ötesi yoktur. 'Hâl'in bilgisi olmadan bu haberler müşahedemize düşen gölgelerdir.

Neye uğradığımızı, ne olduğunu, nerede olduğumuzu sorup duruyorsak buna uğrayan biz değiliz demektir. Sorular "kendi"mizi hem örten, hem açıklığında kendimizi varlıkla söyleşiye sokan insanlık hâlidir. Verilecekse sadre şifa bir haber, içebileceksek suyun kaynağından[2] şifa verici hayat suyunu kana kana, sorup duralım o hâlde olanın 'kayb'ında, gıyabında, gayb'ında bitmeksizin.

Dünyanın da aslına göre sanal oluşu, bir "yeryüzü ve kulluk" durumuyla örtülmüşlüğü neyse, sanal da benzeri perdelerle perdelenmiş midir? Teknoloji, genelde mistik deneyim özelde tasavvufi tecrübe içinde "müzik+şiir+resim [hat, minyatür vd]+dans"ın bütünlüğünde kadim bir dillenmenin yeni bir "formu"nu sunabilir mi bize? Mahzun ve hayranlıkla boynumuz bükük okuyup dinlerken hayli uzak olduğumuz kadim irfanın tecrübelerini hiç değilse basiretimizi işletip, nazarımızı celbedecek bir görün-

tü olarak müşahede etme imkânımız var mı? Hayal ve hakikatin döngüsel bütünlüğünde Hakk'ın her dilde ifadesini bulabilecek tüm âleme hitap eden tek bir dilde ifadesi mümkün olabilir mi?

Bilemediğimizi bilerek başlayabiliriz belki. Hâl ilmine ermeden sahih haberlere, hatta bir kutsalın ihtarına muhatap olmak bizzat bilmediğimizin delaletidir. "Bilmediğini bilmek" Musa Peygamber'in Hızır ile seyahatinde[3] tecrübe ettiği hâli bir biçimde [belki Mısır'dan] tevarüs eden Sokrates'e atıfla meşhur olmuştur. Musa Peygamber vahye bizzat muhatap olduğu hâlde, Hızır ile yaptığı yolculukta bilmediğini bilme hâlini ihraz etmiştir. Üstelik hâli hazırda kadim irfanı inşa eden iradeden de yoksun durumdayız. Kadim irfana varlığın kendiliğinden sirayetinde neşv ü nema bulan zevk, şevk ve niyet kaybolunca onun peşindelik arzusu onu her dem yeni ve işler tutmaya yaramayacaktır. Şu hâlde bizim için "bu böyledir" şeklinde bir konuşma imkânsızdır; "bence, bana göre" diyebilir ancak ki bu da ne ifade edebilir?

Bu durumda "biricik" bir iddianın olabileceğini ya da "gerçek"in elde edilebileceğini söylemek en hafifinden düşünce yoksulluğudur. Aristo, "doğumundan kendiliğinden olanla [phusei onta], insanın tasarımı ve yapımıyla ortaya çıkanın [techne onta]" arasını ayırdı. Böylelikle varolan en şiddetli yerinden oynatılmaya maruz bırakıldı. Hâlâ o yarıkta el feneriyle yolumuzu arıyoruz. İki yakanın bir araya gelmediğini, 'yarılmışlık'ın ["geçip giden bir geçmişle, henüz gelmemiş bir gelecek"?] bütünü parçaladığını, bir yarıkta bütünün temaşasının zevkine erilemeyeceği hiç bilemeden "yarığı" "yeryüzü" zannederek bir köşe tutanlar olabilecektir. Hakikati söyleyeceği vehmiyle konuşmaya başlayan "artık" konuşmaktan kendini alıkoyamaz. Söylediği, söylediğini söylediği şeyden daha önemli hâle gelmiştir onun için. Mevcut, görsel olanın tevehhüm edilen hakikat'in [ya da öz'ün] temsili olduğu sahtekârlığıyla beslenir. Hakikat [ya da öz] biçimsel olamaz, biçimlendirilemez. Düşüncenin nefesini kesen sorularla karşı karşıya iken, genelin soluk kesici boşluğuna dalıverilirse nefes darlığı çekmek kaçınılmaz olur. Genelin sağduyusu "somut yarar"da ısrarcıdır. 'Somut yarar'ın "çok biçimli gerçekleri" vardır ve bu insanda "güvendelik" hissi doğurur. Bu "ortak akıl" tüm sivil, serbest, hayta ve şen sıyrılışların üstüne düşmüş; kımıltısız, dehşet gençemiş, hantal ve devasa yaratıktır. "Yaklaşık olarak, yanlışlıklar, yaklaşımlar"ın cingöz ifriti ise, onun zekâları yakalamaya teşne bir yardakçısıdır. Hakikat zannıyla sanal gerçeğinize nereden sokulursanız sokulun, onu nereden çözmeye, sökmeye çalışırsanız çalışın nüfuz etmeniz adeta imkânsızdır. Hangi yola; hangi yoldan dönerseniz dönün sizi her köşe başında dimdik ayakta karşılayacak, tam da çözdüğünüzü varsaydığınız

noktada söylediğiyle anladığınızı sandığınız her şeyi tepetaklak edecek, kendini yeniden ikame edecektir.

Hâsılı her durumda bir bilinmezin ortasındayız; 'kayb'tayız, 'gayb'ında, gıyabındayız. Gerçeğimiz bir sanal tecrübedir haddizatında. Uğrumuza çıkanlar hayal içre hayaletlerdir. Bir hayalin içinde yaşıyoruz. Öldüğümüzde uyanacağımız bir rüyadayız. Lakin bu iyi bir haber de olabilir. Zira sanal olanı ait olduğu bütünlük, yani hayal içinde ele almak zorundayız. Hayal kuruntular toplamı değil, bir varlık katmanıdır. Benzeşimler evreni olarak olanın olduğu gibi, neyse o olarak bulunduğu yerdir hayal âlemi. İdrake yansıyan görünüşün perdesi; göze gelmeyen göz önündeler, göz önünde olmayan göze gelmelerdir. Zannedildiği gibi tek başına beşerin duygularla karışmış bilinçli kuruntuları değildir. Elbette bu beşerî kurgular da hayale aittir; bir perde gibi göze gelenin ardında bitimsiz görüntüler ve temsiller saklayarak. Görüşümüze yansıdığını düşündüğümüz hissedilebilir [mülk, şehadet] dünya ile akledilebilir [melekût] dünya hakikatlerini oradan alırlar. Bu âlemler birbirinden ayrışık evrenler değildir. Hayal ve melekût âlemleri, görünüş [şehadet, mülk] dünyasına ne bitişiktirler ne de ondan ayrı; ne iç içedirler ne de birbirinin dışında. Zati olana göre de hayalîdirler. Hayal âlemi evrenler arasındaki geçişliliği de sağlar. Hayal âlemi çifte geçişlilik evreni olarak benzeşimlerin basiret, keşf ve zevk yurdudur. İşte hayal âlemi bizim varlık kıstağımız, hâsılı hakikatimizdir. İşte bu hayaldir ki varolanlara, bize varoluşumuzu verir.

Hayal ilminin bir suretler ilmi ve bağlanma vasıtası olduğunu söyleyen **İbn** Arabî devamla şöyle der: "Duygular o âleme yükselir, mânâlar o âleme iner; bu, vatanından kesinlikle ayrılmaz; her şeyin meyvesi oraya gelir. O, bir iksir sahibidir; mânânın üzerine o iksiri taşır ve hangi sureti dilerse, mânâyı o suretle somutlaştırır [...] Tam bir tasarrufla müşahede edilen bir âlemdir. Cisimlerle mânâların kaynaştırılıp birleştirilmesi ona aittir."[4] Hayal âlemi alabildiğine geniş ve güçlüdür, varolmuşların en mükemmelidir. **İbn** Arabî, hayalin her vecihte ve her durumda bir hükmü ve etkisi olduğunu belirtir ve: "Kim hayalin mertebesini bilip tanımazsa, o kimse için kesinlikle "marifet" diye bir şey olamaz."[5] der. Bir ayırdetme gücü, bir alâmeti fârika [ayırdedici işaret] bilgisi elde etmedikçe hayal ve hissi karıştırmaktan kurtulunamaz. Ancak deneyimin gerçek doğasını ayırt etme bilgisiyledir ki hangi gözünle gördüğünü, gördüğünün ne olduğunu bilir, "gördüğünden şaşmaz ve de onu aşmazsın".

Hayal âlemi Menazilu'r-rumuz'dur [sembollerin yurtları]. **İmgeler dünyası** [mundus imaginalis] diye ifade edilmesi de mümkün olan bu dünyanın

algısı etkin imgelemledir. Hayal imgenin eşeyli tabiatının kıstağı, geçişlilik yeridir. Bir yanda imgenin eşeyli tabiatından akledilebilir sanal yanı, bir yanda hissedilebilir görünüşe düşen gerçeği. Ruhsal olanın vücut bulduğu, bedenin ruhanileşip latifleştiği yerdir burası. Ölünce uyanacağımız ru'yamızın görüldüğü yer de burasıdır. Bu sebeple rüyalar gibi yoruma, te'vile ihtiyaç duyarlar. "Bir şeyi ilkesine; başlangıcına, bir simgeyi simgelediğine döndürme, 'geri götürme'" anlamına gelen te'vil simgelerin ve etkin imgelemin varlığını gerektirir. Bu duyulur, görülür dünyayı, bütün maddî verileri, gerçekleri semboller olarak kavrayan te'vil, onları dönüştürür ve sembolize edilmiş asıllarına irca eder, geri götürür. Yeni "teknik" imkânlarla sembolik, imgesel kavrama görüşe düşürebilir, basiretin hissesine emanet edilebilir.

Bir ara düzeydir hayal âlemi, bir kıstak; berzah'tır. Berzah, her türlü ara düzeyi, orta hâli; iki şeyin hem ayrık hem de bütünleşik yanını temsil eden her şeyi ifade eder. Titus Burckhardt berzahı şöyle anlatır: "Berzah, yüce bir dünyanın bütünsel ışığını kırarak daha aşağı bir dünyanın değişik renklerine bölen bir prizmayla, ya da yine, tek bir değişim noktasından süzerek yukarıdan gelen ışınları birleştiren bir mercekle karşılaştırılabilir."[6] Görülebilir, bilinebilir bedenlere, tenlere, sûretlere de sahip; görünmeyen, bilinmeyen ruh; tinlere de. Hayal, âlemler arası bir "geçit"tir ve temel olarak üç düzeyde bulunur. İlki insani anlamıyla [mikrokozmik] ruh ve beden arasında berzah olan nefs alanıdır. İkinci düzeyde âlemin yarı bağımsız makrokozmik bir alanı olarak mahza ruh ve letafet âlemi ile his ve cismaniyet âlemi olan âlem-i misâldir [hayal âlemi]. Üçüncü düzeyiyle hayal, mutlak vücud ve mutlak hiçlik arasında berzahi gerçekliklerin en büyüğü olarak bütün âlem ya da Rahman'ın Nefesi'dir.

Berzah, hayalî bir geçit olarak hem görünen, hem görünmeyen evrenlerin; hem akledilebilir olarak sanalın, hem hissedilebilir görünüşe düşen olarak gerçeğin tüm niteliklerini bünyesinde barındırır. Görünen, görünmeyenin imajlarından biridir. Görünmeyen hayata sonradan giydirilmiş bir şapka değildir. Yaşanılan her ne olursa olsun, dünya neye dönerse dönsün, hayatın tam ortasında varlığa sirayet etmiş, hiç eksilmeden süren bir insani enerji vardır. Bu hayatın kıyısına kenarına sinmiş, görüneni besleyen görünmeyenlerde yaşar durur. Varlığa sinmiş, insanın anlık bilgisi dışında işleyen bu enerjiler varlık serencamını kökten etkiler. İşte bunları keşfen oluşturan dizilimler sanal evreni de oluşturur.

Aradayız, bir kıstakta. Görünen ve görünmeyen, bilinen ve bilinmeyen, varolan ve varlık, ten ve tin gibi ikili "eşeylilik"lerin bir olup bütünleştiği ayıram, kıstak. Parçaları birleştiren; karşıtlıkların, içsel ve dışsalın ötesinde

bütünleştiren bir ritim, "varolanların sessizliğinde" kalbi zuhurata tabi olan, unutkanlık ve hatırlama arasında kozmik düzeyde yansıyan bir zikr olarak, görünenle görünmeyen arasına harf ve figürle kıstırılması imkânsız çifte bir uzaklık yerleştiren, boşluğuyla, sessizliğiyle, 'ara'larıyla dile [göze] gelmemiş görsel enerjilerin hep tazelenen hareketlerini barındıran bir kıstak. İdrakimizin, çakan aklın örste dövülüp ateşlenerek hamur yumuşaklığında şekillendirilip keskinleşsin için çelikten basiretimize su verildiği düşten düşünceler dünyası. İmgenin sanal gölgesinin düştüğü yerdir burası. Neyse o olarak göz gördüğünden yanılmasın diyedir, "yüreğimize inen" dildeş dilleşen meseller dünyası, hayal âlemi. Fizik-metafizik ayrımı da yoktur burada. Her türlü ayrımın ayrımında ayrımların kalktığı bir ara, ayıramdır.

"Görüntülerin çekirdeğine saldırmak" der Zweig.[7] Görüntülerin gerçeğine saldırmak sanal bir müdahaleyle mümkün olabilir gibi geliyor bize. Teknik ilk görünümleri itibariyle hesaplayan sayısal bir yönsemenin yansıması olmuşsa bile varlığın kendini açma biçimlerinden biridir. Yeni teknik yönelimler Varlık'ın her dem yeni bir iş ve oluşta olmasının[8] tabi tezahürlerinden biri olarak "görüntülerin çekirdeği"nde sırlanmış Varlık açıklığını, saklı sonsuz sonrasız imgeleri simüle edip hayalimize düşürebilir belki. Bir aracın ne olduğu ve ne işe yaradığı konusunda onunla gerçekte yapacağı şey yapılmadan tartışamayız. İyi de biz neyi konuşabileceğiz o zaman? Bu o şeyin fıtrat açıklığının bize vereceği bir hediye olabilir ancak; tehlikeli bir hediye. Teknolojinin günümüzdeki yeniden üretiminde ideolojilerden, felsefeden ve düşünme biçimlerinden bir tür kopuş da gözleniyor. Ulaşabilinen yer artık ilgi çekmiyor. Ulaşılamayan yerlerdeki gizem yeni bilim ve tekniğin ilgisini çekiyor artık. Kendi kendini inşa eden bir oluşma hissediliyor. Bu oluşma izleğinde fantastik ve masalsı unsurlara da göz kırpılıyor olması [da] bir şans olabilir. Varlık insanın tasarımına, simülasyonuna kalmış değildir. İnsan, tasarımlarıyla yalnız kendi gelgitleri arasında bir yalanı yaşamaya alışır. Ancak o yalan insan varlığının "kendi" açıklığıdır da. Zira varlık hep olagelen ve olmakta olandır. Bundan kurtuluş yoktur.

Teknik sözcüğünün soykütüğüne baktığımızda şaşırtıcı bir biçimde "yüksek sanat" anlamı da taşıdığını görürüz. En geniş anlamıyla bilmeye verilen bir addır da.[9] Bu onun sadece araçsal bir niyetle ele alınamayacağını gösterir. Teknik varolana varlığını veren açıklığın çağrısını içeride olanı söküp sahneye sürme olarak[10] en şiddetli ve hızlı şekilde yapar. Bu yüzden zorlu ve tehlikelidir.

Bir meşruiyet tartışması ya da arayışı her zaman meşru bir zeminin işareti olmaz. Yeni meşruiyet biçimleri hem bunların yerini almış, hem de

aralarındaki mesafeyi ortadan kaldırmıştır. İnsana ait olanı koruma çabası insana ait tüm anlamların kuşatıldığı düşüncesinden kaynaklanır. Olumsuz zannedilen ya da insani olmadığı düşünülen bir şeyle karşılaşıldığında onu insani bir oluşumun içinde tekrar şekillendirmelidir. Yaygın tutum ise yasaklamak ya da sakındırmaktır. Hâlbuki sevdiğiniz bir şey bir bozulma veya olumsuzlukla karşılaşırsa onu terk etmek yerine sarıp sarmalayıp yarasını temizler, tedavi edersiniz. Teknik karşısında insani tutum neden farklı oluyor? İnsanı çevreleyen ve endişe edilecek onca şey varken, bunlar hayatın içinde bir biçimde varolmayı başardıkları için onları masum görmek var bir de. Böyleyken hayatın içinde yeni bir alan, durum kendini gösterdiğinde onu sorgulamaya başlamak bir sahicilik taşır mı? Hep orada olan, açıkta olan, vicdanda devinen enerjileri saklama hastalığına dönüşüveriyor bu. Oysa hep bilinecektir; o oradadır. Olanda "hayır" vardır. Bu hayır bir şeyin olumlanması, olumlanmayan bir şeyin değillenmesidir. Varlığın asla yok edilemeyecek olan asliyeti, olanın bu bakışta öyle görünmesinin trajedisinde kendini açmaya; gizlemeye yazgılıdır. Otantik olanın bir çeşit bozuluşla kontrol edilmişi değildir bu. Teknoloji olan "hayır" bu açıklık ve gizliliğin serpilişidir.

Tekniğin kendisini gösterişiyle ilgili bir sorun varsa eğer bu çift yönlüdür. Bir çıkmazın içinde olduğumuzu itiraf etmelidir. Tekniğin açıklığında konaklayanı deneyimleyemediğimiz gibi, sanatın "yüksek idealler"ini de henüz deneyimleyebilmiş değiliz. Kim bilir sanat kendi açıklığındaki konukluğuna bizi de çağırabilmiş olsaydı eğer, zemmedebileceğimiz bir teknik de olmazdı belki. Teknolojinin özü belirsizliğini koruyorsa hâlâ bu onun açıklığının gizidir de. Aporetik[11] bağlılık.[12] Karaşın bir karanın ortasındayız; sabah yakındır öyleyse. Hölderlin "Tehlikenin olduğu yerde, çare de büyümektedir." der. İbn Arabî, bulmanın ancak her şeyden ümit kesildiği bir noktada mümkün olduğunu, söyler. Kendilerine tevessül ettiğimiz şeylerin [yani ikincil sebeplerin] yokluğunda, ancak hiçbir şey bulmadığın zaman bulursun.[13]

Teknolojinin insanla karşılaşmasında genelde olumsuz ifadelerle "teknoloji şunu yapmıştır, yaratmıştır..." gibi cümleler kuruluyor sık sık. İnsan kendini çok küçümsemiş olmuyor mu bununla? Faili de bir tür gizleme çabası var mıdır burada? Ne zaman kendini küçümsemeye bile razı olur ve bir tür gizleme telaşına girer insan? Sorumluluktan kaçtığı, onaylamadığını yapmak istediği, payına düşene razı olmadığı vb. zamanlarda yapar bunu. Teknolojinin size ne yaptığından çok, sizin teknolojide neyi beklediğiniz, onda neyi sevdiğinize bakmalı. "Kişi sevdiğiyle beraberdir." diyor Hz. Peygamber. "Sevginin öyle bir doğası var ki; insanı sevdiği şeylere dönüştürür." diyor Meister Eckhart.

Teknolojiye yöneltilen tüm eleştirileri bugün sanata karşı da yöneltmek mümkündür. Hatta kutsalla olan bağımız ve ilgili "tutumlar"ımız için dahi benzer eleştiriler mümkün. Yani neyle karşı karşıya olduğunuz, muhatabınızın nice olduğu değil; hâlinizin nice olduğudur aslolan. Konuyu "bağımlılık" açısından ele almakta pek doğru sayılamaz. Çünkü yaşam meşru sayılan, çoğunlukla da hiç sorgulanmayan bağımlılıklarla doludur.

Sorgulanması gereken başka şeyler de var. İnsan yoktan bir şey var edemez, ancak yaratılanı, varolanı taklit edebilir deniyorsa her şeyi bir de bu açıdan düşünmek gerekmez mi? "İnsanın keyfine" kalmış bir şey yoktur o zaman. Her şey aslına dönecektir. Peki, ilk insan nesillerinin yaptıkları basit bir aletle, bugünkü teknolojik aygıtlar arasında yorum yapmak dışında mutlak bir farklılık öngörmek mümkün müdür? Üstelik kadim geleneklerde hiçbir alet, araç, nesne tek boyutlu değildir. Hatta yüzük, asa gibi kimi şeyler kendini aşan bambaşka ilişkilerin ve uygulamaların temeli olmuşlardır. Nasıl oldu da biz yapıp ettiklerimizle bağımızı bu denli kopardık? Kadim irfanın "üst dil"ini kaybettiğimiz için, onun her durumda yepyeni bir keşif olarak baktığı, yabancısı olduğumuz her şeye karşı öngörülü bir mesafeyle bakıyor ve hemen sakındırmanın yollarını arıyoruz. Bir şeyin yalnızca maddi ya da manevi, fizik ya da metafizik olmadığı, "kendi"si olmanın her iki durumu da bünyeleştirdiği zamanlarda her şeyin Varlık Ağacı içinde bir anlamı ve değeri vardı. Her yeni hatta her yabancı [öteki] muhteremdi. Her biri yepyeni bir keşif kapısı, hayal âlemleriyle, hakikatle yepyeni bir buluşma, âlemlere varlık ve özellik veren 'İsim'lerin bambaşka tezahürleriydiler.

Kadim irfanın müşahedelerinden hayli uzakta olan bizler acaba bunu tecrübe etmenin bir yolunu bulabilecek miyiz? Teknoloji, yeni meşruiyet alanları, yeni yönsemeleri, fantastik ve masalı yardıma çağırmalarıyla acaba bunun için bir menfez olabilir mi? Kristalleşmiş imgeler olarak hayal ve hakikatin bu döngüselliği teknolojide temsilini bulabilir diye ümit etmek istiyoruz. Omega Point noktasından yani bir "zekâ patlaması"ndan sonra başlangıca, öze, kaynağa yeniden dönüş mümkün olur belki kim bilir?

Hayalî olanla hakiki olan [sanal ve gerçek] asla birbirini olumsuzlayan, yerine geçen ve giderek yok eden şeyler değildirler, olamazlar. Hayalî olan hakiki olanın yalnızca yansısı ve gölgesi de değildir. Birinin diğerine rüçhaniyeti yoktur. Hem hayal, hem hakikat Hakk'ın isimlerini yansılayan aynalardır. Her ikisi de Büyük Bütün'ün bütünleyenleridir. Hayal ve hakikat birbirinin yerine geçebilir. Hayal hakikatin hayaliyken, kendi hayalinin de hakikatidir. İşte bu iç içe bütünlüktür aslolan. Deleuze'ün "kristal imaj"ı belki de bu arayışın bir ürünüdür. Ayrıca manevi fenomenolojinin bazen dikkatten kaçan önemli bir vechesini belirtmekte yarar vardır: "İbn Arabî'ye göre en

kâmil bilgi sadece saf makulatın, madde ve suretten tamamen mücerret manaların sahasında sözkonusu edilebilir. Ancak bundan sonradır ki bu bilgi, âlem-i hayalde latif bir suret kazanarak temessül edecek, saf nur âlemine ıttılaı olmayanlara iletilebilmesini sağlayan şekil ve kelimelere bürünecektir."[14]

Bunca gönül darlığından sonra hayal ve hakikat, "Görmedi beni umman" diyen Yunus Emre gibi ah etse, "Fazla anlaşıldığım için karanlıkta kalıyorum" diyen Foucault gibi kederle iç çekse sezadır.

---

[1] Anadolu'da dile gelen "elişi örneği çıkarma" ifadesini hatırlayabiliriz.

[2] "Ararsam pınarın gözün ararım,
Bulanmış da durulmuşu n'ideyim?"
Karacaoğlan

[3] Kehf Suresi; 60-82.

[4] İbn Arabî, *Marifet ve Hikmet*, çev.: Mahmut Kanık, İz Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 134.

[5] İbn Arabî, *Marifet ve Hikmet*, s. 150.

[6] Titus Burckhardt, *Aklın Aynası*, çev.:Volkan Ersoy, İnsan Yayınları, İstanbul 1994, s. 212.

[7] Stefan Zweig, Rilke'ye Veda, çev.: Sezer Duru, Edebi Şeyler Yaymevi, İstanbul 2015, s. 20.

[8] "[ve] O, her gün kendini bambaşka (şaşkınlık verici) bir yolla ifade eder [her dem yeni bir tecelli, iş ve oluştadır]." [Kur'an; Rahmân, 29.]

[9] Martin Heidegger, Teknik ve Dönüş, çev.: Necati Açа, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1998, s. 18.

[10] İnsanın özünde olanı görünür kılması anlamıyla şahsiyet kelimesinin çağrışımlarına çok benziyor. Bir şeyin "kendi[si]" olmasının yolu özde olanı coşkun bir biçimde ortaya çıkarma olarak şahsiyettir. Şahsiyet kavramı Arapçada "şahasa" kelimesinden türemiştir. Şahasa; "yükselmek, görünmek, ortaya çıkmak, zuhur etmek, gürleyerek akmak, nihayet, temsil etmek..." anlamlarını taşır.

[11] Derrida'dan... Aşılmaz çelişki...

[12] Yunus gibi;
"İkilikten usandım aşk tonunu donandım
Derdi hânına kandım dermânım yağma olsun." da diyebilirsiniz.

[13] Michel Chodkiewicz, Sahilsiz Bir Umman, çev.: Atila Ataman, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 63.

[14] Michel Chodkiewicz, *Sahilsiz Bir Umman*, s. 111.
Chodkiewicz burada bu durumu "hayal alemi"ne takılıp kalan Henry Corbin'in pek anlamamış gözüktüğünü söyler.

Ali Sali

YAZMAK MAHREM BİR OLAYDIR

Umut enerji verirmiş. Ağzımızı açar açmaz şikâyet etmeye başladığımız günümüz gençleriyle ilgili, bu gençlerin okumayla ilgili tavırlarıyla ilgili o kadar da umutsuz olmamak gerekir diye düşünüyorum. Her ne kadar gençlerin internetten, sosyal medyadan kafalarını kaldırıp da kitapla ilgilenmeye vakitlerinin olmadığı söylense de, edebiyat okumalarının öyle sanıldığı kadar yaygın olmadığını hepimiz biliyoruz. Gençlerden şikâyet etmek, biraz da kendimizi rahatlatmanın bir biçimi olsa gerek! İnternetin, sosyal medyanın, hatta televizyonun okuma alışkanlıkları üzerinde hiç mi olumsuz etkisi yok? Eğer okuma etkinliğini genelde "yazılı kültür", etkinliğin anlamını daha da daraltarak "edebî kültür" olarak sınırlarsak bir açıdan bakıldığında okuma alışkanlığını olumsuz etkilediğini söylemek mümkün.

Bizim yaşımızda (56 yaşındayım), bizden 10 yaş daha küçük olan nesilde bütün kışkırtıcılığına, bütün tahriklerine rağmen televizyon ve internetin çocuklukta edindiğimiz okuma alışkanlığını değiştirmediğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Belki bizden 15-20 yaş küçüklerin de, televizyon ve internet edindikleri okuma alışkanlığını ortadan kaldıramadı. Fakat o nesilde en azından okuma alışkanlığını olumsuz anlamda törpülediğini söylemek kendimizi rahatlatmak anlamına mı gelir, açıkçası emin değilim! Yirmili yaşlardaki, hele hele ilk gençlik yaşlarındaki bir kesimi çok olumsuz etkilediğini söylersek abartmış olmayız belki. Onların kitapla tanışmalarını, kitap okumanın da yapılması, ciddiye alınması gereken bir uğraş olduğunu öğrenmelerinin önüne set çekti televizyon ve internet. Fakat edebî okumayla sınırladığımızda okuma etkinliğini, edebiyat okumaları ne yazık ki eskiden bu yana zaten sınırlı bir kesimin ilgi alanındaydı. Dolayısıyla fazla da bir değişiklik olduğunu söylemek belki abartı olarak algılanabilir.

Bizim nesil zaten televizyonu görmeden belli bir okuma alışkanlığı edinmişti. Biz taşrada Hz. Ali Cenklerini, Battalgazi Cenklerini, Kerem ile Aslıları, Ferhat ile Şirinleri, hatta Kemalettin Tuğcuları defalarca hatmettikten sonra yayına başladı Türkiye'de televizyon. Bir taşra kasabasında kitaba ulaşmak oldukça zahmetli bir işti. Kasabanın kitapçısı yoktu, ama günlük gazete ve kırtasiye satan bir dükkânı vardı ve orada bulabileceğimiz kitapların sayısı da, özellikle çeşit olarak 20, bilemedin 30 ile sınırlıydı. Kasaba insanının

bakışına göre bizim yaşımız da o kitapları okumaya yetecek düzeye gelmemişti henüz. O dükkândan diyelim ki Dostoyevski'nin Budala'sını alacaksınız. Yahu parasıyla değil mi, ücretini öder ve Budala'yı alır giderim diye düşünemezsiniz. Çünkü 12-13 yaşındaki bir çocuğun okuyacağı kitap değil kanaatinden hareketle dükkânın sahibi size o kitabı satmaz. Satmadığı gibi, sana satmayacağı cevabını verinceye kadar "ahret soruları"yla canına okur. Başlangıç soruları "Kimlerdensin? Baban ne iş yapıyor?" ile başlar, ardından "Bu kitabı okuyup n'apacaksın? Okulda hangi öğretmen okumanızı istedi bu kitabı"yla devam ederdi. Babanın kazancına, daha önce hangi kitapları okuduğuna kadar farklı alanlarda sorguya çekilir ve ardından aldığın cevap "Bu kitabı okuyacak yaşta değilsin. O kadar çok istiyorsan gelsin baban alsın kitabı"dan öteye geçmez. Maruz kaldığın "ahret soruları"na cevap vermek için harcadığın çabaya mı yanarsın, alamadığın Budala'ya mı yanarsın, yoksa "Ben kitabı okuyup da n'apacağım?" tereddüdüne düştüğüne mi yanarsın? Artık orası uzun süre belli olmaz! Fakat dükkândan çıkarken kendini ezilmiş, hatta Budala'yı almak istediğine pişman olmuş vaziyette bulursun. Dükkân sahibinin bu tavrının aslında bir nevi korumacı tavır olduğunu çok sonra anlasak da o dönemde hiç hoşumuza gitmezdi bu tavır. Küçük bir kasabada herkes birbirini bilir ve sadece komşu çocuğunu değil, bir başka mahallede ikamet eden birinin çocuğunu da korumak zorunda hissederdi kendini! Bu tavrın doğru olup olmadığı üzerinde duracak değilim. Bu korumacı tavır bizi dükkânda bulunan üç beş kitaptan birini almamıza engel olduğu için kızardık da! Onun için kasabanın pazarında 4 tekerlekli bir el arabasına tezgâh açan "çerçi"nin tezgâhındaki "cenk kitapları"nı, "âşık kitapları"nı, Kemalettin Tuğcu kitaplarını dört gözle beklerdik her hafta.

Televizyon ilk yayına başladığında belki hatırlayanlar vardır yayınlar oldukça kısıtlı bir çevrede izlenebiliyordu. İnsanlar siyah beyaz da olsa evlerine televizyon alabilecek durumda değillerdi. Çünkü televizyon denilen alet ancak durumu maddi olarak iyi ve televizyona kötü gözle bakmayan eşraf tarafından alınabilecek kadar pahalıydı. Evine televizyon almak isteyen memur ya da orta gelirli insanlar ise en az 2 yıl taksit ödemeyi göze almak zorundaydı. Bir siyah beyaz Telefunken televizyonun fiyatı bir memurun bilmem kaç aylık maaşına eşit düzeydeydi! Bir sokakta, hatta bir mahallede birkaç evde televizyon ya vardı ya yoktu. Onun için de televizyon olan evlere çok fazla bir akşam oturması ve misafirlik geleneği oluşmuştu. Bazı bölgelerde ise televizyonun dinî hayatı olumsuz etkileyeceği endişesiyle televizyona karşı bir tepki oluşmuştu. İnsanlar mahalle baskısıyla maddi durumları televizyon almaya müsait olsa da uzun zaman televizyona karşı olumsuz bir tavır takındı. Bu tavır da televizyo-

nun olumsuz etkilerinden korudu bizim gibi yeni yetişen ve üstelik kitap okuyan kesimi. Taşrada olduğumuz için 1970'li yılların ortalarından itibaren biz televizyonu ancak kahvehanelerde izleyebiliyorduk. Yaşımız da kahvehaneye girmeye yetecek kadar büyük olmadığından televizyonun bize yeni hayaller kurduracak etkisinden bir müddet muaf tutabildik kendimizi!

Diğer açıdan baktığımızda ise özellikle internetin okuma alışkanlığı olanlar üzerinde olumlu etkisinin olduğu söylenebilir. Biz şu an Ankara'da, yani merkezlerden birindeyiz ve kitaba hemen ulaşabilme imkânına sahibiz. Fakat taşrada hâlen insanlar istedikleri kitaba istedikleri zaman ulaşma imkânına sahip değiller. Okuma alışkanlığı olup da taşrada yaşayanlar açısından internet kitaba ulaşma konusunda bir kolaylık sağlıyor. En azından internette okumak istediği kitabın pdf hâlini bulabiliyor insanlar. Bunun ne derece sağlıklı olup olmadığı üzerinde durmuyorum. Fakat insanlar taşrada internet üzerinden kitaba ulaşabiliyorlar artık. Bu açıdan bakıldığında okuma alışkanlığı üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu bile söylenebilir.

Fakat göz önüne alınması gerekenlerden biri de şu gibi geliyor bana: Kitap okuma, özellikle de "edebî eser" sayılan kitapları okuma eskiden daha mı yaygındı? Televizyon ve internetin okuma alışkanlığı üzerindeki etkisi sorgulanırken sanki bu araçların okumayı olumsuz etkilediği gibi bir ön kabulden yola çıkıyorlar. Eskiden televizyon ve internet yokken insanlar daha mı çok okuyorlardı? Hayır, hiç de öyle değil. İnsanlar zaten "edebî eser" kategorisinde değerlendirilecek kitapları az okurlar. Jorge Luis Borges'in ilk kitabının tirajıyla ilgili bir sözünü hatırladım şimdi. Borges ilk kitabının 6 adet sattığını duyunca "Daha fazla olsaydı kendimden şüphe ederdim" demiş! Onun için bu araçların okuma alışkanlığı üzerindeki etkisinden ziyade, insanların dünyasından kitabı, kovup kovmadığı üzerinde durulmasının gerektiği bile söylenebilir. Kitap insanların ihtiyaç duyduğu bir nesne olmaktan çıkmıştır artık. İnsanlar ihtiyaç duydukları nesnelere yöneliyorlar. Onun için de 1990 sonrası doğan (bu tarihi 1980'lerin ikinci yarısına da çekebiliriz) gençlerin dünyasında kitap yok artık. 1970'li yıllardan hatırlarım ilk baskısı 2 binden aşağı yapılmayan "edebî eser"ler artık günümüzde 500, bilmedin 600 adet basılıyor. Eskiden de insanlar "edebî eser"den uzak duruyorlardı, ya da "edebî eser" onlara ulaşmıyordu, şimdi de "edebî eser"den uzak duruyorlar. Bunda şunun etkisi var, bunun etkisi var demek yerine, ben "edebî eser"in okunmasının bir seçkinlik işareti olduğuna inanıyorum. Bir toplumun seçkinleri de öyle 100 binlerle falan hesap edilmez!

İnternet erişiminin yaygınlaşmasıyla şiirlere, denemelere hatta bir kitabın tamamına çok kolay ulaşılır olduğunu hatırlattık. Bu durum toplumun edebiyatla olan ilişkisini etkileyip etkilemediği meselesi belki tartışılabilir!

Toplumun edebiyatla ilişkisini olumlu yönde etkileyen unsurlar çok farklıdır bilindiği gibi. İnternet erişiminin yaygınlaşması sanki "edebî eser"e erişimi kolaylaştırıyor gibi algılanıyor. Her şeyden önce internet ortamındaki şiir, hikâye, deneme, eleştiri vb. "edebî eser" sayılan ürünlerin sanal âlemdeki hâllerinin sıhhatine asla ve asla güvenmemek lazım. Hiçbirinin sağlıklı ürünler olduğunu düşünmüyorum. İnternet ortamında dolaşan "edebî (!)" ürünlerin neredeyse tamamı "kes-yapıştır", ya da "kopyala-yapıştır" tarzında sanal âlemin tüketimine sunulmuş ürünler. Ve kesip-kopyalayıp-yapıştırırken birtakım ilavelerin, birtakım çıkarmaların yapıldığı ürünler olarak tüketiliyor. Onlara "edebî ürün" denilebilir mi? Kuşkuluyum. Fakat sıhhatsiz o ürünlerin "edebî ürün"ün aslına bir zararının dokunduğunu da düşünmüyorum. Çünkü zaten o ürünlerin hakiki tüketicilerinin ellerinde o şiirin, o hikâyenin aslı duruyor. Zaten o şiir ve hikâyenin asıl taliplileri de bir avuç edebiyat okuru. Sanal âlemden şiir ve hikâye, daha doğrusu edebiyat eseri takip ettiklerini sananların ise edebiyatla sanıldığı kadar bir ilişkisi, bir etkileşimi yok zaten.

Genel kabuldür, edebiyat eserinden alınan zevk ve haz belli bir yavaşlığı, belli yoğunlaşmayı talep eder okurundan. İnternet ortamı ise insana o yavaşlığı ve o yoğunluğu asla vermez. Anlıktır. Üç beş dakikada okuyup tüketmen gereken bir ürünle karşı karşıyasın. Yoksa o âlemde fazla vakit geçiremezsin. Özellikle birtakım özel zevklerin için. Zaten birtakım özel zevklerin, özel hazların varsa internete ayıracak zamanın da yoktur. İnternet, sosyal medya denilen ortam "hız"ın hâkim olduğu bir alandır. Yoğunluğu ve yavaşlığı kaldıramaz.

İnternetteki "edebiyat okurları" şairi değil "müteşair"i (şairmiş gibi olan) okuyan ve daha ileri geçemeyecek bir okur kitlesidir. Onların edebiyat zevkinden bahsedilemez.

Toplumun edebiyatla ilişkisini olumsuz etkilemesinin ötesinde bir işlevinin olduğunu düşünmüyorum. Ayrıca edebiyat konusunda seçkinci olmanın gerektiğini düşünüyorum. Edebiyat, toplumun büyük kesimini ilgilendiren bir alan değildir. Toplumun çok az bir kesimi tarafından talep edilen bir alandır edebiyat ve yaygınlaştığını sanmak bir sağlıklılık işareti anlamına gelmez.

Türk şiirinin iki ana damarı vardır ve bu damarlardan biri Fuzuli'ye, diğeri ise Yunus Emre'ye bağlanır. Her iki şairi de hem geçmişte, hem de şimdi sadece bu işin erbapları hakkıyla okurlar. Her iki şairin, dolayısıyla iki şiir damarının da has okurları meşreben o şairlere kendini yakın hisseden insanlardır. Toplumun çok az bir kısmını oluşturur bunlar da. Yaygınlaşmaları da mümkün değildir zaten. Üstelik gerekmiyor da. İki damar olarak söylediğim

simge isimlerden hareketle sakın yanlış anlaşılmasın "halk şiiri – divan şiiri" şeklinde iki şiir damarından söz etmiyorum. Hem Fuzuli'nin hem de Yunus Emre'nin dili kullanımıyla ilgili yaptığım bu ayrım. Farklı şiir dilleri kullanıyorlar. Bunu söyledim diye Yunus Emre'nin "halk dilini", Fuzuli'nin de "saray dilini" kullandığını söylüyorum şeklinde anlaşılmasın. Fuzuli'nin biliyorsunuz hem Türkçe, hem de Farsça divanları var. Yunus Emre'nin de hem divanı, hem de ilahi formunda şiirleri var. Türk şiirini iki damara ayrıştıran şey kullandıkları dilden kaynaklanmıyor iki şairin. Şiirlerini inşa ettikleri dil üzerindeki "dil işçilikleri"nden kaynaklanıyor. Bu iki büyük şairin dil tavırlarından kaynaklanan iki farklı damar oluşturmaları sosyal medyada bir karşılık bulur mu? Veya internetin hızıyla hayat ve algı anlayışını oluşturan için bir anlam ifade eder mi, bunu bilmek mümkün değil!

Sosyal medya dediğimiz şeyden her neyi kastediyorsak işte o medyada edebî eserlerden birtakım alıntılar yapılıyor. Bu alıntılardan ne Yunus Emre, ne Mevlana, ne de günümüz şairlerinden biri yakasını kurtarabiliyor! Sosyal medyada şiir ve romanlardan, denemelerden alıntılar yapılmasının eserler üzerinde nasıl bir etkisi olduğu ele alınıp, üzerinde kalem oynatılabilir! Hatta sadece bu alıntılardan hareketle geniş kapsamlı bir çalışma bile yapılabilir.

Sosyal medya denilen ortamda yapılan bu alıntıların basılmış, kitap hâline getirilmiş, ya da dergi sayfaları arasında da kalsa yayımlanmış bir esere olumsuz etki yapmasının mümkün olmadığını düşünüyorum. O yayımlanan metin (ister şiir, ister hikâye, ister roman, ister deneme fark etmez) orada, yayınlandığı yerde yayımlandığı hâliyle duruyor. Sosyal medya denilen ortamda yapılan alıntıların eserin asli hâline etkisi olmaz. Fakat alıntı yapılırken sosyal medyada hep edebî eserden bir tür eksiltmelerin, bazı durumlarda eklemelerin yapıldığından, hatta yazar isminin değiştirildiğinden, iki farklı yazara ait iki farklı metnin belli kısımlarının birleştirilerek yeni bir metinmiş gibi sunulduğu şikâyetleri ayyuka çıkmış durumda. Bunda şikâyet edecek bir durum göremiyorum ben. Çünkü ortaya çıkan yeni metin ne o, ne diğeridir artık. O farklı ve yeni bir metindir. Parçalar aldığı iki farklı metnin asıllarına zarar vermediği gibi, yeni metni altına konulan imzanın metni hâline de getiremiyor. Bir ucubenin ortaya çıktığı söylenebilir. Altına imzası atılan ismin yanlış tanınmasına sebep olduğu söylenebilir, ama bunlar hep ikincil sonuçlar.

Asıl sonucun ben şu olduğuna inanıyorum: Sosyal medyada bu türden eksiltmeler, eklemeler yapan insanlarda çok ciddi bir ahlaki tahribat meydana getiriyor. İnsanlar nasılsa ortam "sanal", kimliklerin gerçeklikle bağının olmasının gereği de yok diyerek alabildiğine sahtekârca şeyler yapabiliyorlar. Metni eksiltmeleri, ya da o metne eklemeler yapmaları, ya da iki farklı yaza-

rın iki farklı metninden belli kısımları alarak yeni bir metin oluşturmaları, o metne o iki yazardan birinin ismini veya bir üçüncü şahsın ismini yazmaları, ya da bazı edebî metinlerin altına kendi imzalarını atmaları sanal ortamda yapılabilecek sahtekârlıkların haddinin hesabının olamayacağını gösteriyor aslında. Ahlaki olarak çok ciddi bir kırılmayı da gösteriyor bunlar.

Tüm bunların yapılıyor olmasının asıl metne bir etkisi olmaz. İnsanlar sosyal medyada paylaşılan hâlini doğru metin olarak öğrenebilirler. Bu ise insanları kandırmak ve insanların edebî uğraşlarına karşı yapılan çok büyük bir haksızlıktır. Yine de has ve halis edebiyat okuru üzerinde olumsuz bir etkiye yol açmaz. Belki has ve halis edebiyat okurlarının biraz daha kendi kabuklarına çekilmesine vesile olabilir. İnsanın kendi kabuğuna çekilmesi ise olumsuz bir durum değil. Belki kendini bulmasını kolaylaştırabilir bile! Kim bilir?

Sanal ortamda edebî eserlerden birtakım parçalar alınarak paylaşılmıyor sadece! Edebî eserlerin sanal ortamda e-kitap olarak dolaşıma sokulması da var. Sanal ortamda bu eserlerin e-kitap olarak dolaşıma sokulmasının etkileri de üzerinde durulması gereken bir hususu oluşturuyor.

Edebî eserlerin e-kitap olarak sanal ortamda dolaşıma sokulması aslında olumsuz değerlendirmek istiyorum. Olumsuz bakmak istiyorum fakat gençliğin sanal ortamda geçirdiği zamanı dikkate alınca, sosyalleşmelerini bile sanal âlem sayesinde yapan insanların olur da gözlerine çarpar, olur da gözlerine çarpan bu edebî eseri okurlar ihtimali beni bu konuda olumlu düşünmeye sevk ediyor. Bir avuç sanal âlem gezgini o edebî eserlerden birini okusa, o okuduklarından bir başka edebî esere gitseler hiç de fena olmaz aslında. Bu edebiyatın bir kazanımı olduğu kadar, asıl sanal âlem gezginlerinin de bir kazanımıdır.

Teknolojinin izlediği seyir, nano teknolojide, gen teknolojisinde gelinen noktalar göz önüne alındığında beni korkutan bir gelecek tahayyülü edinmeme sebep olsa da mevcut tablo, insanların haberdar olma güdülerini, bilgilenme ihtiyaçlarını sanal âlemden karşılayacakları neredeyse kaçınılmaz bir kader olarak önümüzde duruyor. Bunun için edebî eserlerin sanal âlemde dolaşıma sokulmasının sanal âlem gezginlerinden bir kısmının edebiyatla bağlantı kurmasına vesile olacağından bunu olumlu değerlendirmek gerekir. Ayrıca sanal âlemin, kendine özgü bir ucuzluğu, hatta ücretsiz e-kitap edinmeyi kolaylaştıran bir yönü de var! Bu kolaylığı da görmezden gelemeyiz aslında. Ayrıca çok önemli bir katkısı da aile hayatına bu e-kitapların, avuç içi kadar bir alete on binlerce kitap yükleyebiliyorsun. Dolayısıyla yaşanılan evin duvarları kitaplardan kurtulduğu için, o duvarlara başka şeyler yapmak da mümkün hâle geliyor! Evde kitap tozuna karşı olanların elinden maraza

çıkarma kozunu alıyor, ama bırakalım o da oluversin! Evler kütüphane, belki de "kitap müzesi" olmaktan kurtulur! Benim gibi kitap denilen nesneyi eline almadan okuyamayan birinin bu cümleleri kuracağını söyleselerdi inanmazdım. Fakat gördüğünüz gibi kurdum!

Sosyal medyanın, sanal âlemin yazar üzerinde, yazar-toplum ilişkisinde de etkisinin olduğunu görmezden gelmemek lazım! Sosyal paylaşım sitelerinin yazar ve toplum arasındaki ilişki üzerinde nasıl bir etkisinin olduğu üzerinde ciddiyetle durulmayı gerektiriyor.

Yine de buna rağmen, sosyal medyanın yazarın toplumla ilişkisini olumsuz etkilediği kanaatini taşıyorum. Yazmak bireysel bir etkinlik olduğu gibi, aynı zamanda mahrem bir etkinliktir de. Sosyal medya ise bu mahremiyete yapılan en önemli saldırı araçlarından biri olarak görülebilir. Yazar ile okur arasında olması gerektiğine inandığım mesafeyi ortadan kaldırmakta sosyal medya. Yazarın eğer sosyal paylaşım sitelerinde bir hesabı varsa, mevcut ya da muhtemel okurları sosyal paylaşım sitelerinden yazarı ya takip etmekte, ya da yazarın sanal ortam arkadaşı olmakta. Yazarın eseriyle ilgili, yazarın kamuya hayatıyla ilgili kanaatlerini anında yazara iletebilme imkânına sahip bir okur kitlesiyle karşı karşıyayız bu sosyal paylaşım siteleri yüzünden. Okurun kanaatlerinin kalitesi ya da samimiyeti üzerine söylediğim bir çekince değil bunlar. Yazarı yalnızlığından alıkoymayla ilgili, yazmanın, hatta okumanın mahremiyetiyle ilgili söylüyorum bunları. Yazar artık sosyal paylaşım siteleri öncesindeki yalnızlığında değil. Okurla doğrudan etkileşime açık ve her türlü taarruza açık bir konumda yazar. Okur tarafından taciz edildiği bile söylenebilir. Ha, bu tacizi yazar kendisi davet ediyor denilebilir. Doğrudur. Sosyal paylaşım sitelerinde herhangi bir hesabı olmasa bu tacize ve taarruza açık hâle de gelmezdi yazar dediğimiz varlık! Orası ayrı.

Sosyal paylaşım siteleri aynı zamanda okuryazarlığa şu türden bir kötülükte de bulundu: Artık sosyal paylaşım sitelerinde hesabı olan herkes birer potansiyel yazar hâline geldi. Onlar kendilerine potansiyel bir yazar olarak değil, büyük bir yazar olarak bakıyorlar üstelik! Blog hesaplarına bir bakın: Okuyandan daha fazla yazar tespit edeceğinizden eminim! Sanal âlem henüz kendi edebî dilini oluşturamadığı için bu yazarların "kıratı" üzerine bir şey söylemek de mümkün değil. Sosyal medya yazarının kaç "kırat" olduğunu söylemek için kullanacağımız ölçütler maalesef yazılı kültürün ölçütleri olacağı için bir değer ifadesi olarak görülür mü emin değilim. Bakarsınız sanal âlemin başımıza musallat ettiği bu kadar yazar, yeni bir edebî dil oluşturur da yeni bir zemin, ya da yeni bir kanalda ilerleyebilir edebiyat dediğimiz etkinlik. Şikâyet etmenin anlamı yok, mevcut bir gerçeklikle karşı karşıyayız. Bundan kaçınmak mümkün de değil maalesef!

Bir nevi sanal âlem olarak değerlendirilebilecek televizyonu da gözden ırak tutmamak gerekiyor! Televizyonlarda edebiyat programları seyrek de olsa düzenleniyor! Sözünü ettiğimiz bu programların yazarın topluma tanıtılmasında etkisinin olduğu görmezden gelinemez. Televizyonlardaki edebiyat programlarını yazarı topluma tanıtma konusunda etkisi olsa da bu yeterli görülür mü, orası tartışılır işte!

Televizyonlarda doğru dürüst edebiyat programı yok zaten. Mevcut edebiyat programları da "edebî kanon" içinde yer bulabilenler tarafından yapılan, ya da ancak "edebî kanon"un kabullenebildiği yazar ve meselelere açık programlar. Üstelik kalite açısından bakıldığında edebiyat (aslında edebiyat da değil de kültür-sanat programı olarak adlandırılan) programlarının neredeyse tamamının "vasatın hükümranlığını" pekiştirecek "vasatlık"ta programlar olduklarını görüyoruz.

Televizyondaki söz konusu programlar aslında yazarın topluma tanıtılması konusunda etkisi olabilecek programlar olarak "program formatları" değiştirilebilecek programlar. Bu yapılamadığı gibi, mevcut hâlleriyle de yeterli değil. Kitabı tanıtılan ya da ekrana çıkarılan yazarlara baktığımızda vasatın gözetildiğini müşahede ediyoruz. Söz gelimi yazarlık kalitesi açısından bakıldığında vasatın çok üstünde bir yazarın o türden programlardan birine misafir edilebilmesi için mesela Cumhurbaşkanlığı Kültür-Sanat Büyük ödülünü alması ya da ne bileyim ben Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Büyük Ödülünü alması gerekiyor. Aralık ayına kadar (bu türden ödüller genellikle Aralık ayının ikinci yarısında açıklandığı için) hiçbir hâl ve şartta bu programlar tarafından görülmeyen yazarların birden Ocak ayı içinde keşfedildiğini veya ekrana çıkarıldığını ya da bu neviden programlarda kendisinden bahsedildiğini görüyoruz. Kıyıda köşede bir yazarsa ve kalitesi de oldukça yukarıda bir yazarsa aldığı ödül ne olursa olsun televizyonlarda yayınlanan o türden programlarda sadece isminden söz ediliyor, ekrana çıkarılmaya layık görülmüyor. Programda isminin geçirilmesi ise "Bak sen bu ödülü aldığın için senden bahsediyoruz. Yoksa senin ismini ağzımıza almak bizim için hiç de uygun değil" havasında yapılıyor. Zaten o neviden programlarda yazarlar kişisel ikili ilişkilerinin yanı sıra, "edebî kanon" tarafından ne derece kıymet veriliyorsa ancak o kadar programa dâhil olabiliyorlar. Bu tavırlara pek çok örnek göstermek mümkün, ama örneklemek aynı zamanda birtakım ilişkileri ifşa etmek anlamına geleceği için, bunu ayrı bir yazı olarak tasarlamak ve kaleme almak gerekecek!

Vasatın hükümranlığında ilişkilerin böyle yürümesinden daha doğal bir durum yok aslında.

Burak Çavuş

KÜRESELLEŞME, KÜLTÜR, KİMLİK ve SANAL MODA

Bir düzenin parçalanması gerekiyordu; böylece onun yerine bir amaca göre inşa edilmiş, aklın ve mantığın standartlarına uygun bir başkası geçirilebilirdi.

Zygmunt Bauman

Son yıllarda sosyal bilimlerin üzerinde sıklıkla durduğu kavramlar hâline gelen küreselleşme, kültür ve kimlik, modernleşme süreçlerini kendi değerlerini koruyamadan gerçekleştiren toplumlar için birer sorun hâline gelmiştir. Özellikle de ikinci modern dönem olarak adlandırılan 1960 sonrası yıllarda, hız kazanan küreselleşme süreci, yerel ve öznel kültür ve kimlikleri dünyalılaştırmıştır. Elbette ki bu dünya Batı merkezlidir. Küreselleşme sonucu dünya küçülürken, Batı büyümüştür. Bunun sebebi ise Batı dışındaki toplumların modernizm, kapitalizm, rasyonalizm gibi Batı modernleşmesinin yapı taşlarından olan felsefelere karşı, yerel teoriler üretememeleridir. Askerî, ekonomik ve bilimsel anlamda büyüyen Batı'nın oluşturduğu kültür endüstrisi ise yerel ve öznel kültürü, serbest piyasa çarkları arasında öğütmektedir. Bunların sonucunda ise ortaya çıkan yeni bir kavram vardır. "Dünyalılaşan insan" kavramı, küreselleşme sonucu ortaya çıkmıştır ve doğrudan bir kimliğe gönderme yapmaktadır. Bu kimliğin bileşenleri ise Batı menşeilidir.

İçine doğduğumuz çevrenin kültürü doğrudan kimliğimiz üzerinde etkilidir. Kültürlenme süreci, aslında bir kimlik inşası sürecidir. Aile, okul, dinî kurumlar aracılığıyla yapılan bu kültürlenme süreci, artık belli kurumların tekelinde değildir. Televizyon, sinema, internet, medya gibi teknolojik araçların yaygınlığı, bireylerin ve toplumların kültürel hafızalarını diğer kurumlardan daha hızlı doldurabilmektedir. Bu süreçte ise teknolojik üretim ve ağlarda dolaşan kişiler, programlar, gösteriler, haberler, kullanılan dil etkili hâle gelir. Tüm bunların "moda" olarak ortaya sunduğu ise evrensel boyutlara ulaştığında "dünyalı insan" profilinin içi doldurulur. İlk bakışta bir çoğalma, zenginleşme gibi algılanan bu durum, artık bir azalmanın, yok olmanın ve yoksullaşmanın göstergesi olarak algılanmaktadır. Kültürel bir etkileşim olarak görülen dünyalılaşmak, kültürel emperyalizmin masum yüzü olarak görülmektedir.

Konuyla ilgili şüphelerini belirten Maalouf, şu soruları sorarak durumun ehemmiyetine dikkat çeker:

> İnsanların birbirlerine daha çok benzemelerini görünce gerçekten sevinmeli midir? Pek yakında tek bir dilin konuşulacağı, herkesin aynı asgari inanç değerlerini paylaşacağı, herkesin televizyon karşısında aynı sandviçleri geveleyerek aynı Amerikan dizilerine bakacağı renksiz bir dünyaya doğru gitmiş olmayacak mıyız?[1]

Bu sorulara "hayır" diyebilmek için geç kaldığımız kesin fakat üretimle bu yoksullaşmayı giderebiliriz. Nitekim evrensel düzeyde temsil edilebilmenin ve kültürel-kimliksel var olmanın koşulu üretmektir. Yerel değerleri ön plana çıkararak yapılacak olan her türlü- bilimsel, sanatsal, felsefi, teknolojik üretim, aynı zamanda kültürün ve doğal olarak da kimliğin devamlılığını sağlayacaktır. Hem dünyanın renklenmesi hem de kültürün zenginleşmesi, Batı dışındaki toplumların da üretim süreçlerine, orijinal ve özgün kaynaklarla katılmasıyla gerçekleşecektir. Aksi takdirde tek renkli, tek dilli, tek sesli, tek kimlikli bir dünyada, dünyalı ama aidiyet duygusu tatmin olmayan bireylerin varlığı artacaktır.

Küreselleşme, çokkültürlü birey ve toplumları yaratamamış; aksine dünyayı tek bir kültür dairesi içine hapsetmiştir. Yukarıda da değinildiği gibi bu kültür dairesi Anglo-Amerikan merkezlidir. Nitekim dünya çapında yaygınlaşmış yaşam biçimine baktığımızda, bireylerin hayatında Doğuya ait çok az inanç ve davranış gözlemlenecektir. Fast food veya Coca Cola kültürü olarak da değerlendirilen bu yaşam biçiminde, aile kurumu, millî değerler, dinî inançlar, tarihsel birikimler ve kolektif hafıza özgüllüğünü yitirmektedir. Dolayısıyla nereye ait olduğunu hissedemeyen bireylerin kimlik krizi içerisine girmeleri kaçınılmaz bir sonuç olacaktır.

Postmodernizmin çoğulcu teorisi her ne kadar alt ve marijinal kültürlerin tanınmasına olanak sağlıyor olsa da küreselleşmenin ezici yaygınlığı alt ve üst kültürlerin birbirlerinden farklılaşmasını asgari düzeye indirgemiştir. Dil, din, mezhep ve etnik farklılıkların dışında çok da bariz bir farklılık kalmamıştır. Hâliyle anayasal ve temsilî düzeyde tanınmaya başlanılan kültür ve kimlikler de küresel yaşamdan uzak değildir. Türkiye örneğinde görebileceğimiz gibi, Türk ve Kürt, Sünni ve Alevi'nin günlük yaşamı çok da birbirinden farklı değildir. Aynı romanları okuyan, aynı filmleri izleyen, aynı şarkıları dinleyen, aynı mekânda eğlenebilen ve aynı elbiseleri giyebilen kişi ve toplumlardır. Daha geniş düzeyde bakılacak olursa Hollywood yıldızlarını takip eden, İngilizceyi ikinci dil olarak konuşan, seküler bir din anlayışını uygulayan bireyleri dünyanın her yanında görebiliriz. Çünkü Batı modernleşmesi, kendi savunduğu değerlerin üstünlüğünü ve kaçınılmaz

olduğunu dünyanın geri kalanına benimsettirmiştir. Bugün, Batı'da daha iyi yaşayabileceğine inanan, Batı'nın daha zengin, daha özgür, daha demokratik olduğunu düşünen binlerce mülteci Avrupa kapılarından girmek için sıra beklemektedir. Savaş vb. durumları dışarda tutarsak bu insanların Batı'ya gitme arzuları, internet, medya gibi iletişim araçlarıyla oluşmaktadır. Oysa bugün Amerika'da açlık çeken insanların sayısı oldukça fazladır. Fakat yine de Batı çekiciliğini korumaktadır.

Batılı değer ve kültürün yaygınlaşması aynı zamanda Batı dışındaki dünyanın yeni ekonomik, siyasi, felsefi ve toplumsal teoriler üretememesinden kaynaklanır. Aynı zamanda Batı'dan alınan değerlerin yerel değerlere göre yeniden tasarlanamaması da Batı'yı üstünleştirmiş ve hâliyle çekici kılmıştır. Bu sebeptendir ki Amerika'nın yağdırdığı bombalara rağmen Amerika hayaliyle yatıp kalkan Doğulular vardır. Bu hayal, kültür ve kimliğin erozyona uğramasındaki en önemli faktördür. Kültürler ve kimlikler azaldıkça da küresel sermaye büyümüş ve dünyalı insanın dinamikleri oluşmuştur.

En baştaki ifadeyi tekrarlayacak olursak Batı'nın büyümesi, dünyayı homojenleştirmiş ve kültürel bir asimilasyonu hızlandırmıştır. Bu süreçte gelenekler, aidiyetler, folklorik unsurlar, yerel değerler önemini kaybetmiştir. Hızla küçülen dünya, insanları da hızla küçültmüş ve birbirlerinin aynısı hâline getirmiştir. Birbirleriyle çok uzaklarda olsalar dahi aynılaşmış insanlar topluluğu bugün "tüketim toplumu" olarak anılmaktadır. Moda etkisiyle birbirlerini bulabilen ve birbirleriyle aynı mekân ve zevkleri paylaşabilen insanların sayısındaki artış, dünyalılaşan ama kendi değerlerinden uzaklaşan insanları yaratmıştır. Nitekim moda: "Üyelerini birbirini taklit etmeye sevk eden, böylelikle de her bireyi –gerek etik gerek estetik- her türlü sorumluluktan azat eden bir toplumsal çevreye dayan(ır)."[2]

Küresel modanın oluşumunda ise en önemli araçlardan birisi tekno lojidir. Teknoloji vasıtasıyla, sanal dünyaya taşınabilen değerler, bu âlemin sınırsız dünyasında sınırsız sayıda insana ulaşır. "Sanal moda" olarak adlandırabileceğimiz olgu ise, gerçek yaşamın dışında ikinci bir yaşamda ikinci bir kültürün oluşumuna olanak sağlar. Nitekim sanal dünya, insanların gerçek hayatlarında yapamadıklarını yapabilecekleri bir yaşam alanıdır. O alanda her şeyi söyleyebilir, herkesle tanışabilir, her yere gidebilir, her günahı işleyebilir ve her türlü ayıbı örtbas edebilir. Kendi yaşamında toplum, devlet, din vb. gibi kurumların baskısını hisseden kişi, sanal dünyada sınırsız özgürlüklere sahiptir ve burada toplumun, devletin, dinin göremediği, müdahale edemediği bir yaşama sahip olur. Bu yaşamında ise oraya özgü modaların takipçisidir. Moda hâline gelen bir oyunu oynayarak, müziği dinleyerek, sözleri okuyarak, gruplara katılarak modaya uyar. Yani ikinci bir taklit alanı

oluşur. Yeni oluşan bu alanda, yeni aidiyetler kazanarak yeni bir kültürün de parçası hâline gelinir.

Dolayısıyla bugünün insanının kültürü, sadece kendi ulusal ve toplumsal değerleriyle değil, hiç tanımadığı ulusların ve toplumların değerleriyle de şekillenebilir. Kişiler kendi çevresine ait olmayan davranışları sergileyebilir, inançları benimseyebilir, kelimeleri kullanabilir, değerleri benimseyebilir. Tüm bunları ise moda ile yani taklit ile gerçekleştirir. Her ne kadar çevresinden tepki alsa da "tıpkı kendi başlarına asla yanaşmayacak suçları toplu hâlde işleyenlerin sorumluluk duygularının yok olması gibi, modada da utanç duygusu yok olur. Çünkü moda, bir kitle eylemidir."[3] Yaptıklarının başkaları tarafından da yapılıyor olması, kişiye hem cesaret verir hem de onun bir yerlere ait olma ihtiyacını karşılar. Sanal dünya, en çok da yapılamayanların yapılabilir hâle geldiği bir alan olması sebebiyle ve günümüzün yersiz yurtsuz insanına yer ve yurt olabildiği için popülerlik kazanmıştır. Bu sebeple sanal dünyanın ve sanal modanın takipçisi son derece fazladır. Yalnızlaşan, yabancılaşan, şehir içinde kendini bulamayan ve ifade edemeyen kişilerin kendilerini gerçekleştirme alanları sanal dünyaya kaymıştır. Artık sanal dünyada fikirlerini belirtir, oradaki gruplara katılır, oradaki sınırsız imkânları kullanarak kendini gerçekleştirme fırsatı yakalar. İkinci bir dünyada, gerçek dünyada bulamadıklarını arar; yapamadıklarını yapmaya başlar.

Sanal modanın önemi de burada ortaya çıkar. Çünkü bugün, teknoloji her an ulaşabileceğimiz, aktif olabileceğimiz, görüp duyabileceğimiz kadar yakınımızdadır. Hatta kimileri için yaşam tamamıyla sanal düzlemde ilerlemektedir. Alışverişini, iletişimini, ulaşımını, işini, eğlencesini tamamen teknoloji vasıtasıyla gerçekleştiren insanların sayısı azımsanamayacak derecededir.

Sanal moda, ikinci bir kültürü ve bu kültürün küresel hâle gelmesini kolaylaştıran ve hızlandıran bir aygıt hâline gelmiştir. İnsanlar, tıpkı gerçek hayatta modaya uyma çabasında olduğu gibi, sanal dünyanın modasına da uymak isterler.

> Moda, verili bir örüntünün taklididir, bu nedenle de toplumsal uyarlanma yönündeki ihtiyacı karşılar; bireyi herkesin yürüdüğü yolda ilerlemeye sevk eder; her ferdin davranışını salt örnek hâline getiren genel bir durum ortaya koyar. Aynı zamanda ayırt edilme ihtiyacını, farklılaşma, değişim ve bireysel aykırılık eğilimini de aynı ölçüde tatmin eder.[4]

Bu sebeple sanal moda, sanal dünyadaki toplumsallaşmayı sağlar. Aynı zamanda, sanal bir kültürlenmeyi de gerçekleştirir. Bu toplum, küresel çapta katılımcısı, üyesi olan bir toplumdur ve bu kültür, küresel bir kültürdür. Dolayısıyla, sanal dünya aslında çok kültürlülüğün, heterojenliğin olduğu

bir dünya değildir. Aksine, tek kültürün ve homojenliğin olduğu bir dünyadır. Birey, burada modaya uyarak özgürlük duygusunu tatmin ederken, bir yandan da benzeşme sürecine girecektir. Farklılık duygusuyla beraber, aynılığı da yaşayacaktır. İster istemez küresel bir toplumun, dünyalılaşmış insanı olacaktır. Teknoloji veya internet nesli diyebileceğimiz kitle ile birkaç önceki neslin birbirlerini anlayamaması da bu yüzdendir. Çünkü yeni nesil küresel kültürle, eski nesil yerel kültürle kültürlenmiştir. Dolayısıyla sanal modanın ortaya çıkardığı kültür öğeleri, toplumlararası benzeşimi artırırken, toplum içinde de farklılıkları ortaya çıkarmıştır.

Diğer bir önemli husus ise, sanal dünyaya hâkim olan kültürün menşeidir. Elbette ki bu noktada da yine üreticilik devreye girmektedir. Başka bir ifadeyle söylersek, sanal dünyayı kuranlar kendi kültürlerini de bu dünyaya aktarmışlardır. Sınırlar, özgürlük alanları, hareketler ve diğer her türlü unsur, üreticilerin kültürel değerlerine göre şekillenir. Tıpkı gerçekte olduğu gibi, sanal dünyada da küreselleşen kültür, taklit edenlerin değil, taklit edilenlerin kültürüdür. Modaya uyanların değil, bir şeyleri moda hâline getirenlerin kültürü evrensel düzeylere ulaşmıştır. Küreselleşen kültür ise daha çok medya ve teknoloji vasıtasıyla okyanus ötesi coğrafyalara ulaşabilmiştir. Teknolojik ekranların moda hâline getirdiği kültür ise ilk etapta sembollerle görünürlük kazanır. Bu modaya uyma endişesi taşıyanlar da ilk etapta sembolleri tanımaya başlar. Bir makalede dipnot olarak verilen şu yaşanmış olay, küreselleşme ve semboller arasındaki ilişkiyi son derece net bir şekilde gösterecektir.

> Burada Uzakdoğu bölgesinde gördüğüm bir sembolü anmak istiyorum. Kırgızistan'da kurulan Pazar yerinde gündelik tüketim nesneleri yanında Amerikan bayrakları satılmaktaydı. Ekonomik küreselleşme etkilerinin girmediği ya da yeterince etkili olmadığı yerlerde tek bir bayrak söz konusu sembolleri çevreye taşıma işlevi görebilmektedir.[5]

Amerikan kültürünün henüz girmediği yere, Amerikan değerlerini temsilen Amerikan bayrağı girmiştir. Bu daha sonra yaygınlık kazanacak olan Amerikan kültürünün o bölgeye girmesini kolaylaştıracaktır. Çünkü Amerikan kültürü moda hâline gelmiştir. Bayrak, moda hâline gelen bir yaşam biçimini temsilen oradadır.

Küreselleşme, en nihayetinde bir taklittir. Ekonomik, siyasi, sanatsal ve her türlü kültür unsurunun milletlerce taklit edilmesiyle süreklilik kazanır. Moda ise zayıf olanların, herhangi bir gruba ait olma ihtiyacı hissedenlerin ihtiyaç duyduğu bir göstergedir. Dolayısıyla bir şeyin küreselleşebilmesi için moda hâline gelmesi yani taklit edilmesi gerekir. Bugün bu ihtiyaç, sanal dünyada giderilmektedir. İnsanlar, sanal dünyanın modasını takip etmekte

ve o dünyanın bir parçası hâline gelmektedir. O dünyanın dilini konuşur, o dünyada sosyalleşir, o dünyada bireyleşir ve o dünyanın kültürüyle kültürlenir. Sanal dünyada sanal modalar ile aktarılan bu kültür, bugüne kadar Batı kültürü olmuştur. Nitekim Facebook, YouTube, Twitter, Windows, Messenger vb. gibi uygulama ve yazılımların üreticileri Batılıdır. Bu sanal uygulamalar, Batı dışı dünyanın dilini, davranışlarını, yaşam tarzlarını etkileyebilmekte ve kültürel değişimlere sebep olabilmektedirler. Çünkü bu uygulamalarda, Batı kültürü çerçevesinde semboller, kavramlar kullanılmaktadır.

Küreselleşmenin, teknolojik gelişmeler ve internet çağının başlamasıyla birlikte daha çok anılmasının arkasındaki sebep de budur. Çeşitli ekranlarda gösterilen, sunulan, oynatılan unsurlar, fiziki sınırları ortadan kaldırmış ve dünyayı bir noktada buluşturmuştur. "Öyle ki Facebook ve Twitter'a üye olanların sayısı pek çok ülkenin nüfusunu geçmiş bulunmakta ve böylece bu siteler, sahip oldukları üye sayısı itibariyle, dünyanın en kalabalık topluluklarının arasında yer almaktadırlar."[6] Bu en kalabalık topluluk üyeleri, dünyanın çeşitli yerlerinden olsalar dahi, konuştukları dilleri, beğenileri, zevkleri, giyim kuşamları, yedikleri ve içtikleriyle birbirlerine benzemektedirler. Onları bir araya getiren bu siteler, aynı zamanda onları ortak değerler etrafında toplamaktadır. Dolayısıyla, kimilerinin savunduğu gibi küreselleşme, alt kültürlerin, marijinal grupların, ötekileştirilenlerin de tanınmasını sağlayan ve çokkültürlü bir dünya milleti oluşturan bir hareket olmamıştır. Aksine, kültürleri, kimlikleri, değerleri bir medeniyet dairesi içinde eriten olgu hâline gelmiştir. Bugün gerek gerçek hayatta, gerekse sanal dünyada moda hâline getirilip, en güzeli, en iyisi gibi sunulan her türlü unsur daha çok Batı kökenlidir. Tüm dünyaca bilinen sanatçılar, sporcular, siyasetçiler, kitaplar, ilkeler, değerler Batı dünyasından diğer bölgelere aktarılanlardır. Asya'nın değerleri, Ortadoğu'nun sanatçıları, Balkanlar'ın sporcuları, Afrika'nın ilkeleri ne gerçekte ne de sanal dünyada moda hâline gelebilir. Dolayısıyla taklit edilmez. Çünkü ne Facebook'u Afrikalılar kurmuştur ne de Twitter'in kurucusu Ortadoğuludur.

Bu durumda ortaya çıkan sonuç, belirsizliktir. Özellikle de Batı dışındaki dünyanın çocukları, sanal ortamlarda tanıdıklarını, yaptıklarını, gördüklerini, öğrendiklerini kendi yerel çevrelerinde göremezler. Orada edindikleri kimlik ile kendi mahallerindeki kimlikleri farklılık içerir. Dolayısıyla ben kimim sorusuna verilen cevap belirsizdir. Sanal dünyada takip edilen moda, gerçekte uygulanılması zor hâldedir. Çünkü öz kimliğin kabul edeceği, onaylayacağı şeyler değildir. Fakat o modanın uzağında kalmakta yabancılaştırır. Kaçınılmaz iki hatta daha çok modaya uymak zorunluluğu, benliğin tanınmasını ve kabul ettirilmesini zorlaştırır. Çok fazla kültürel değerle yaşamı sürdürmek, belirsizlik yumağı-

nı daha fazla büyütür. Küreselleşme olgusunu olumlamak isteyenlerin söylediği gibi dünyanın bütün renkleri ne yazık ki aynı oranda temsil edilmemektedir. Terazinin bir kefesinde daha ağır olarak konumlandırılan kültür, aşağıda kalan kültürü kendi potasında eritmektedir. Sanal dünya, bu erimenin en yaygın, en hızlı ve en kolay yapıldığı bir ortam hâline gelmiştir. Sınırların, kuralların, ilkelerin uzağında kalınan bu dünyada öğretilen kültür, kimlik kargaşasına ve belirsizlik hâline ortam hazırlar. Üretemeyen, bir güç olarak dünyada yerini bulamamış kültürler moda hâline gelemediği ve getirilmediği için taklit edenler safında yer alırlar. Bu öykünme, yerel ve ulusal kültürün, kimliğin dönüşümünü, hatta kayboluşunu hızlandırır. Tüm bunlardan ötürü, sanal dünya ve bu dünyanın modası küreselleşmenin en önemli sacayaklarından birisi olmuştur. Artık iki farklı dünyada yaşadığımız gerçeği su götürmezdir. Fakat hangisine ait olduğumuz büyük bir belirsizlik içindedir.

---

1 Amin Maalouf, *Ölümcül Kimlikler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.
2 Georg Simmel, *Modern Kültürde Çatışma*, İletişim Yayınları İstanbul, 2013.
3 A.g.e.
4 A.g.e.
5 Rana A. Aslanoğlu, "Bir Kültürel Karışım Olarak Küreselleşme", *Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam* içinde, haz. Ali Yaşar Sarıbay-Fuat Keyman, Vadi Yayınları, 1998.
6 Mehmet Anık, *Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi*, Açılımkitap Yayınları, 2012.

Yunus Nadir Eraslan

DİJİTAL KÜLTÜR VE KÖTÜLÜĞÜN YAYILMA HIZI, SINIRLAR, ROLLER

Bilgisayarların hayatımıza girmesiyle birlikte sıklıkla kullandığımız dijital (sayısal) kavramı da handiyse hayatımızın her alanında kendi mantalitesini bize dayatan bir durum arz etmeye başladı. Hayatımızı kolaylaştırmak ya da tasarlayanın amaçladığı doğrultuda farklı bir anlam katmak adına insanın yaşam biçimini değiştirip dönüştüren bir araç hâline geldi. Araç diyorum, zira sayısal dediğimiz kavramın temelinde yazılıp kodlanabilen entegre devrelerden oluşan teknolojik mimari yatmaktadır. Bu teknoloji mekanik altyapıyla birleşti. Doğallıkla makineleşmenin insan hayatına girdiği 18. yüzyıldan bu yana otomatik –kendi kendine çalışan- kavramının sürekli gelişmesiyle birlikte 'akıllı' diye adlandırılarak, insanın düşünce ve eylemlerini taklit eden araçların üretilmesine sebep oldu. İnsan hayatının hemen her alanına giren bu araçlar ve bu araçlar üzerinden anlam dünyamızda (dilimizde) yer eden semboller kendilerine insan hayatının önünde yeni bir alan açtılar. Bu alan dijital kültür alanı olarak tanımlanabilir. Tasarlanan araçların fonksiyonları geliştikçe insanların tecrübi alanda elde ettiği birikimlerini elektronik mimari altyapıda kurulan dijital ortama taşıma gayreti de arttı. Bilginin elektronik ortama taşınması yazılımlar sayesinde gerçekleşti. Dijital ortamda depolanan bilginin insanların kullanımına sunulması gerekiyordu. Taşınabilen belleklerin yanı sıra dünyadaki bütün bilgisayarları birbirine bağlayabilen bir ağ olan internetin gelişmesiyle birlikte bilginin üretimi ve paylaşılması anlık diyebileceğimiz bir hıza ulaştı.

Sürekli bir gelişim ve değişimden bahsederken ortaya bir kültür tasavvuru ve tanımı koymadan, bu 'dijital kültür' dediğimiz şeyin alanını belirleyemeyiz. Belirsizlik de bizi sürekli kötülüğe götürür. Zira insanın ürettiği her şey iyi olarak adlandırılamaz. İcat edilen bir şeyin iyi ya da kötülüğü birey ve toplum üzerinde uzun bir zaman diliminde sınanmış olmalıdır. Ne yazık ki insanoğlu bir toplumu kültürden medeniyete taşıyan gelişmelerin etkilerini ancak deneme yanılma yöntemiyle öğrenmek zorundadır. Albert Einstein: *"İnsan öyle sorunlar üretir ki var olan bilgi birikimiyle bu sorunlara çözüm bulamaz."* der. Modern insanın üretme iştahı dünyayı -belki de evreni- bir çöplüğe çevirmiştir. Aslında ürettikçe bizatihi kendi yaşam alanını sınırlayan, yok eden bir

kültürden bahsediyoruz. İmkânlarını, sınırlarını, hızını artırmak adına sürekli insani unsurları, çevreyi, hayatı geriye dönüşü imkânsız kılacak biçimde değiştiren ve yok eden bir anlayış... Eliot'un şu belirlemesiyle devam edelim: *"'Kendimi farklı bir insan yapacağım' diyemediğimiz hâlde, 'Bu kötü alışkanlığı bırakacağım, bu iyi alışkanlığı geliştirmeye çalışacağım' diyebiliriz. Aynı şekilde toplum içinde -sadece şu veya bu bakımdan-* açıkça görülen kusur ve ifratları düzeltmeye çalışacağım; ancak bir şeyi düzeltirken, diğerini bozmayacak şekilde aynı anda pek çok şeyi göz önünde tutmaya çalışmalıyım, *diyebiliriz. Hatta bu bile başarabileceğimizden daha büyük bir özlemi ifade etmektedir. Çünkü neticelerini önceden görmeden ve anlamadan parça parça yaptığımız şeylerden dolayıdır ki bir çağın kültürü kendisinden bir evvelki çağın kültürü kadar veya ondan daha farklı olmaktadır."*[1]

Dijital kültür kendini sınırlı bir alanda konumlandırarak sadece o alan dâhilinde etkinliklerini yönetmiyor ya da etkileri etkinlik alanının çok daha uzağındaki bir toplumu etkileyebiliyor. Dijital sistemin hedefinde tüm insanlık var. Uydu aracılığıyla sınırların ortadan kalktığı bir dünyadan bahsediyoruz. Öyle ki "Google Earth" programıyla uydudan, dünyanın herhangi bir yerinde yaşayan bir insanın alışverişten dönerken çekilmiş fotoğraflarını bir web sayfasında görebiliyoruz. Gerçek sınırların stratejik anlamının dışında hiçbir anlam taşımadığı bir çağda yaşıyoruz. Oysa kültür bir toplumun kendini var eden değerleri üreterek oluşturduğu yaşamsal bir sistemdir. Kendi içerisinde de bir otokontrol mekanizması vardır.

Bilgisayarının Ethernet girişinden bir ağa bağlanan kişi uluslararası protokol gereği birçok kural ve kurumlara karşı sorumlu kılınmıştır ve artık bu bilgisayarın da bir kimliği vardır. Batının on dokuzuncu yüzyıldan bu yana kültürünü üzerinde bina ettiği personalizm (kişiselcilik) felsefesi, kişiyi cebren tüm değerlerinden soyarak kurumlar karşısında yeni roller ve yeni değerlerle hızla şekillendirmiş ve onun için birçok kimlik üretmiştir. Birey artık ait olduğu kurumun bir üyesidir. Üyeliğinin delili ise o kurum tarafından sadece ona özgü olmayan (onun gibilerin tümüne verilen) fakat kayıt, seri numarası ve kişisel bilgilerle diğerlerinden ayrılan bir belgeden ibarettir. Öyle ki kişi varlığını, yeteneğini, gücünü bu kimliklerle ispatlar duruma gelmiştir. Bu öyle bir kötülüktür ki kişisel varlığınızın ispatı, kurumsal kimliğinizin ibrazıyla mümkün hâle gelmiştir. Ayrıca kurumun vizyonu kişinin sadece maddi güdülerini tahrik ettiği için bencil bir rekabetin ortasındadır ve etrafındaki herkes onun gizli veya açık rakibidir. Oysa ülkenin herhangi bir köyünde atalarından elde ettiği bilgiyle sahip olduğu toprağı ekip biçerek ve hayvancılık yaparak geçimini temin eden, belki de modern insandan çok daha fazla mutlu olmayı beceren saf insan, modern insanın taşıdığı kaygıların birçoğunu yaşamamaktadır. Hâlbuki modern insan nazarında bu saf

insan modern yaşamın gerektirdiği bilgilerden yoksun olduğu için ilkeldir ve cahildir ve hatta kimliksizdir. Onun tez elden eğitilmesi gerekmektedir. Eğitime muhtaç görülen bu insanların ekseriyeti modern sosyolojinin tanımıyla sınırladığı "alt kültür" sınıfına dâhil edilecektir.

Bahse konu olan bu insanın iki şekilde eğitildiğini düşünelim. Birinci durumda bu saf insanı bağlı olduğu toplumdan koparmadan yerinde eğitim verip ona modern aletler kullanmayı öğreterek hayatını çizdiğimiz minvalde sürdürmesini sağlamak. Bu durumda kullanmayı öğrettiğiniz makineyi satın alabilmesi için bu kişinin ya mülkünün bir kısmını satması gerekecek ya da belli bir zaman diliminde ürettiklerinin belki de büyük bir miktarını makineyi aldığı firmaya vermek zorunda kalacaktır. Her iki durumda da sadece üretici olarak yaşayan bu kişi tüketici bir birey olarak tanımlanmak zorunda kalacaktır. Ayrıca makinenin sarf malzemelerini almak, bakımını yaptırmak, enerji gereksinimini sağlamak için birçok masrafı da dolaylı olarak kabullenmiş olacaktır. Bu kişi borçlandırıldıysa banka karşısında mükelleftir. Borcunu ödeyemediği durumda malına el konulması gibi bir riskle karşı karşıyadır. Kapitalist çevre dolaylı telkinlerle daha çok üretmesi, daha çok kazanması, gerektiğini öğütleyecektir. Kişi rekabet etmeyi öğreneceği için, çıkar ilişkilerinin önceden ikincil planda olduğu bir pozisyonda sürdürdüğü hayatını çıkar ilişkilerinin birincil pozisyonda olduğu bir yaşam biçimiyle takas etmiş olacaktır. Şehir onun için modern hayatın elzem kıldığı bir sürü ihtiyacını karşılayacağı bir pazar yeridir. Artık onun da evinin çatısına bir kazıkla sabitlediği uydu yayını alan bir televizyonu, sürekli kapsama alanında olduğu ve bir 'ip' adresi atanarak takip edildiğinin farkında olmasa da bir cep telefonu vardır. Böylece bu birey –önceden saf insan demiştim- dijital kültürün kullanıcı düzeyinde bir üyesidir artık.

İkinci durumda ise bu kişiyi yaşadığı çevreden koparıp şehirde yaşamaya mecbur ettiğiniz kişilerden biri olarak düşünelim. Evvela bir adres sahibi olmalı; ev kirası, elektrik, su faturası, gıda ve giyim ihtiyacını asgari düzeyde karşılayabilen bir birey olarak topluma kazandırdınız diyelim. Bu kişi zorla dâhil ettiğiniz toplumun efendileri tarafından tanımlanan alt kültür sınıfının bir üyesi olduğunu bilmeden ölecek belki de... Köyünde üreterek doğal hayatın tüm şartlarını doğuştan kabul etmiş ve ilişkilerini bu yaşam biçimi üzerine kurmuş bu kişiyi yalnızlaştırmak gibi bir kötülüğün içine atıvereceksiniz. Sonrası cebine koyduğunuz birkaç sertifika ve kimlikle yaşamaya mecbur kılmaktan başka ne olabilir ki ona kazandırdığınız? Her iki durumda da çıkar gruplarının kendine biçtiği rolün dışında başkaca bir rol tercihi olmayan bir birey kötülüğe karşı savunmasızdır. Elindeki tüm maddi kazanımlar, büyük sermaye gruplarının, kartellerin biçtiği değerden fazlası değildir. Bu

bağlamda düşünce olarak bir banka kurmak emekçiyi faiz kanalıyla ezme; sermaye sahibini ise daha çok zengin etme yönteminin kurumsal karşılığıdır.

Bu bağlamda dijital kültür kendinden önce oluşan sanayi kültürünün kötü etkilerini hızlandırarak nerdeyse yeryüzünün tamamına yakınını kuşatmış ve kapitalist kültür elinde araçsallaşmıştır. Bireye sunduğu imkânlar kışkırtıcı ve yaşattığı hazdan dolayı da bireysel tutkuları kışkırtıcı boyutlardadır. Dijital kültürün kötücül etkilerinin yayılımında reklam sektörü etkin rol oynamaktadır. Bu sektörün kullandığı dil ise pazarlanan nesnenin tanıtımından ziyade, nesneyi kişinin temel ihtiyacıymış gibi hissettirmeye odaklıdır. Her reklam kuşağı toplum için düzenlenmiş bir hipnoz seansıdır adeta. Bu kültürün kullandığı dil ise tam anlamıyla pornografiktir. Pornografiyi sadece cinsel birleşimi teşhir etme biçimi olarak düşünmemeliyiz. Seyredenin düşünme melekelerini sadece bir noktaya kilitleyerek, bakışı, gösterilmek istenenin üzerinde sabitleme işidir pornografi. Bu da içinde bulunduğumuz yüzyılın en ahlaksız, en kötü, en vahşi durumudur. Öte yandan bu dil yalnız reklam dili olarak da kullanılmamaktadır. Basılı ve görsel medyanın ekseriyeti bu dil üzerinden mesajlarını iletmektedir. Birkaç cümlelik haber metninden sonra haberin görüntüsüne kilitlenen toplum, sadece seyreden konumundadır. Seyredilen görüntü vahşet, mahrem ve gayrı insani olabilmektedir. Özellikle sosyal medyada kontrolsüzce paylaşılan insanlık dışı görüntüler paylaşım rekorları kırabilmektedir. Bir de sosyal medyayı yöneten güç, hedeflediği topluluğa manipülatif düşüncelerle hakikatin farklı bir yönünü izaha çalışıyormuş gibi -ilk bakışta yaratıcı bir fikir gibi gelse de- birbirinden bağımsız ve bağlantısız bir yığın malzemeyi paylaşarak zihnin işleyişini çirkin bir kurguya teslim etmektedir. Şimdilerde internet trolü olarak da adlandırılan kesimin yaptığı bu işten bencilce bir haz aldığı su götürmez bir gerçektir. Vahşice işlenen bir cinayet ne kadar kötüyse, o cinayetin görüntüsünü yaymak da kötücül bir eylemdir.

Hâl böyle olunca sistem, ürettiği bu kötülüğü, yine kendisinin ürettiği kötü bir usulle örtmektedir. Önceleri gıda ve temizlik maddeleri gibi ürünlerin içeriklerinde sağlığa zararlı katkıların dozlarını ayarlarken "kabul edilebilir" olarak adlandırdığı kendince bir standart geliştirmiştir. Bu oransal mantığa göre bir gıda maddesinin raf ömrünü uzatmak için insan vücuduna zararlı olduğu bilinen kanserojen maddenin belli oranda kullanımının bir sakıncası yoktur. Bu anlayışın asıl gayesi üretici firmanın tüzel kişiliğini hukuken koruma altına almaktır. Kişinin şimdilik mağdur olmaması yeterli görülmektedir. Uygulamadan dolayı gelecekte çıkabilecek bir felaket öngörülebilir olmaktan öte bir anlam taşımamaktadır.

Benzer bir durum televizyon programları için de uygulanmaktadır. Programların içeriklerine göre "+18 yaş", "şiddet" gibi kıstasların belirlenmesi bireyin ahlakını korumaktan ziyade sadece psikolojisini gelecekte kabul edilebilir davranış kalıplarına hazırlamak amacıyla toplumun bilinçaltına yerleştirme gayreti taşımaktadır. Güya bireyi aşırılıktan sakındırmak amacıyla yapılan bu sınıflandırmanın insanın kişiliğinin çürümesini geciktirmekten başka bir fayda sağlamayacaktır. Sistemli işlenen bu kötülüğe dijital kültürün katkısı insanları oyalama, kandırma ve kanıksatma noktasında olayın vahametini absorbe edici bir tampon olmuştur sadece. Ne yazık ki geniş toplum kitleleri, kendilerine yöneltilen bu hipnozun etkisiyle yaşanan bu başkalaşım trajedisini anlayacak kabiliyetten yoksundurlar. Artık ağrıyan yanlarımız uyuşmuştur. Terry Eagleton'un dediği gibi:

> Hortlaklara ve vampirlere düşkünlüklerine rağmen, genelde postmodern kültürlerin kötülüğe dair söyleyecek çok sözü yoktur. Bu belki de postmodern erkek ve kadının –havalı, bağımsız, kaygısız ve merkezlerinden edilmiş insanın- gerçek yıkımın gereksindiği derinlikten yoksun olmasındandır.[2]

Pergelin sabit ayağını bir noktada tutamadığımız sürece daire çizemeyiz. Düşünce ve eylemlerimizde özden uzaklaştığımız zaman sürekli bir sapma ve sapkınlık hâli yaşar dururuz. Savrukluk ve savrulma hâlinden kaynaklanan sarhoşluk da bizim eşyalar ve şeyler arasında sağlam bağlar kurmamızı engeller. Bu da rastladığımız şeyleri düşünüp tartmadan, tanımak için bir uyum süreci yaşayacak kadar zamanı kendimize ayırmadan, verdiğimiz kararların neticesini 'kötü' olarak etkileyecektir. Tanrı'yı merkezden uzaklaştıran bir kültürün aracı olan dijital kültür; yalnız kendi trajedisinin oyuncusunu ve seyircisini üretebilir. Bilgemiz Aliya'nın şu belirlemesi ufkumuzu aydınlatabilir:

> Kültür semadan gelen prologla başlamıştır ve dolayısıyla semadan gelen insanın sema ile olan münasebetiyle daima uğraşacaktır. Din, sanat, ahlak ve felsefe vasıtasıyla...[3]

Çaresi yok mudur? Dijital kültürün kodları semadan gelen proloğa müsavi yazılırsa, evet.

---

[1] T.S. Eliot, *Kültür Üzerine Düşünceler*, Çev: Sevim Kantarcıoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s.10

[2] Terry Eagleton, *Kötülük Üzerine Bir Deneme*, İletişim Yayınları, s.19

[3] Aliya İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslam*, Çev: Salih Şaban, Yarın Yayınları, İst. 2012, s.84

Mehmet Solak

SÖZ-YAZI-SEMBOL SARMALINDA SÖZ-LÜ KÜLTÜRDEN SÖZ-SÜZ KÜLTÜRE...

Malum, önce söz vardı; yani ses. O vakit insanlar, ses odaklı dil ile iletişim kurar, bunu yaparken de sesle yetinmeyip bütün duyularını, hatta tümüyle bedenlerini iletişime dahil ederlerdi. Son derece zengin olan bu iletişim biçimine hakim olan dildi elbette; ama dili duyulur kılan seslerdi asıl olan.

Seslerin birlikteliğiyle oluşan sözler/kelimeler, her ne kadar gözle görülen nesneleri temsil etseler de, sadece ve sadece sesten ibarettir. Sesler ve kelimeler öncelikle, hatırlanabilen dil birlikleridir, yani arayıp bulacağınız sabit bir yerleri yoktur aslında. Sözün ne bir odak noktası vardır ne bir izi ne de yörüngesi. Kelime/söz, tek başına bir olay; sesler, bu olayın temel ögeleridir. Bir başka deyişle; ses varsa kelime vardır, kelime varsa olay... Çünkü ses, yok olurken aynı anda varlık kazanan bir olgudur. Ses, durdurulamaz ve üzerinde hakimiyet kurulamaz. Çünkü özünde geçicidir, duyulduğu an kaybolmuştur zaten. Bu yüzden her ses ve bu sese dayalı her söylem dinamiktir. Bu dinamizm, hatırlamayı sürekli canlı tutar. Zira bilmenin temeli de hatırlamadır. Hatırlamayı kolaylaştırmanın en kolay yolu ise; kalıp sözler, tekrarlar ve tek tip nitelemelerdir. Kaldı ki, daha ağızdan çıkarken yok olan söz için, zihin dışında başka bir korunak da bulunmamaktadır. O hâlde zihin, hem yavaş ilerlemek hem de konuyu odak noktasına yakın tutmak zorundadır. Bunu başarmanın bol tekrarlı, kalıp söyleyişli ve tek tip nitelemeli dil dökmekten başka bir yolu yoktur. Bu yüzden ağdalı ve hitabet niteliklidir sözlü kültür.

Sözlü kültürde bilmek, bilen ile bilinen arasındaki özdeşleşmenin farkına varmaktır. Sözlü zihnin her türlü tanımlamaya uzak durması bundandır. Zira kelimeler; gerçek yaşam ortamında, o an anlam kazanır sözlü kültürde. Görüntü odaklı değil, eylem odaklıdır yani. Bu anlam kazanmaya çoğu kere, bedensel hareketler (jestler, mimikler), tonlamalar ve vurgulamalar da etkin bir şekilde katılır.

Sözlü kültür kişileri, daha az içine kapanık ama daha çok dışa, yani kendi dışında her şeye (topluma, doğaya...) açıktır. Zira sözlü iletişim/konuşma,

insanları birleştirir, bütünleştirir. Çünkü ses/söz, insanın içine işler. Kutsal metinlerin ve duaların çoğunlukla sesli okunmasının bir sebebi de; Tanrı ile konuşma, Tanrının sesine/sözüne bir yankı olma isteğidir.

Ne var ki bu yankı, zaman içerisinde sözden yazıya dönüşür. Yazı, kelimeyi/sözü bir anda görsel boyuta hapseder. Çünkü, bilen'i bilinen'den ayırarak bilgiyi hem nesne(l)leştirir hem de kelimeyi sahip olduğu toplumsal boyuttan soyutlar. Bu bağlamda yazı, Ferdinand de Saussure'ün deyişiyle; "Aynı anda hem faydalı hem yetersiz hem tehlikelidir." Faydalıdır, çünkü sözün, dolayısıyla bilginin varlığını salt hatırlamaya bağlı olmaktan ve hatırlanmadığında yok olup gitmekten kurtarır. Yetersizdir, çünkü düşünce ritmiktir tıpkı konuşma gibi. Kalıp sözlere dayanmayan düşünce, hayatiyetini kaybeder, zira kalıp sözler düşüncenin özüdür. Tehlikelidir, çünkü McLuhan'ın deyişiyle "iletişim aracı, iletinin kendisi" olmaya teşnedir.

Sözlü zihin yapısı, yazının keşfiyle hemen silinmemiş, matbaanın icadıyla zaman içerisinde değişmiştir. Sözlü geleneğin kendine özgü zihin işleyişinden doğan üstün kişiler/kahramanlar (yani tipler), matbaanın icadından çok sonra, abartılı-idealize edilmiş kişiliklerinden sıyrılarak gündelik insan yaşamına uygun bir hâle dönüşmüşlerdir.

Yazı, başlangıçta her ne kadar konuşur gibi yazılmış ve yazarlar metinlerini topluluk karşısında sesli okumuşlarsa da, insan bilincini en çok değiştiren buluştur. Çünkü yazı, nihayetinde bir teknolojidir. Teknolojik olması sebebiyle araç-gereç kullanımı zorunludur. Yazı, Ferdinand de Saussure'ün dediği gibi; "konuşmayı tamamlayıcı bir parçadan ibaret" yani konuşmaya bir ek olsaydı eğer; konuşmayı sözlü ve işitsel duyudan çıkarıp yeni bir duyu dünyasına, görme duyusuna bağlayarak hem konuşma hem de düşünme biçimini dönüştürür müydü acaba?

Sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş, sesten görsele (harfe) geçiş demek olduğundan, gerek yazılı gerekse basılı kelimelerin birer nesneye dönüşmesi kaçınılmaz olmuştur. Her ne kadar, yazının ve matbaanın icadından sonra bile, görüntüden ziyade işitilen ses, bir süre etkinliğini ve üstünlüğünü korumuşsa da zamanla bu etkinlik ve üstünlük yok olmuştur. İlk basılan kitaplarda, kelime birimlerinin görsel bakımdan tanzim edilmemiş olması, harflerin büyük-küçük kullanımlarındaki özensizlik, özel isimlerin bölünmesi gibi düzensizlikler, ileriki zamanlarda görülmeyecek estetik kusurlardır. Zira bugün için, basılı birimlerin her biri görsel nesnedir. Oysa eskiden kelime, görüntüsüyle değil sesiyle vardı. Zira matbaa öncesi elyazmalarında kelimeler ya bitişik yazılıyor ya da aralarında çok az boşluk bırakılıyordu. Ayrıca sayfa kenarlarında boşluklar bırakılarak, okuyucunun sorularını, şerhlerini eklemesiyle metne dahil olması da sağlanıyordu. Ancak matbaa, kısa sürede

hem düşünme hem de anlatma biçimine hükmederek yazının başlattığı lâkin yeterince pekiştiremediği görsel üstünlüğü tamamen ele geçirmiştir. Yazıyla, ses dünyasından görsel mekâna taşınan kelimeler; matbaayla, o mekâna hapsolmuştur. Bu hapsoluş, kelimenin teknoloji vasıtasıyla denetlenmesini ve giderek standartlaşmasını da beraberinde getirmiştir. Kelime, kaçınılmaz olarak işaret'e dönüşmüştür. İşaret, şeksiz şüphesiz, bir görüntü dilidir. Zira harfler, her ne kadar okurun hayal gücünde var olan sesleri karşılasalar da, sonuç itibariyle kulakla değil, sınırlı bir görsel mekânla etkileşim hâlindedir.

Kelimenin, görsel öğeleriyle (gösteren) yine görsel bir görüntüyü (gösterilen) çağrıştıran işaret (gösterge) durumuna indirgenmesi ve hâliyle asıl gerçeklik dışında sanal gerçeklik bağlamında yeniden tanımlanması, yazıyı tam anlamıyla metalaştırmıştır. Walter J. Ong'un deyişiyle; "Kelimeleri insanlar arası etkileşimden kaynaklanan ses dünyasındaki köklerinden koparıp görsel yüzeye kapatan ve bilginin yönlendirilmesi için görsel yüzeyi başka biçimlerde de kullanan matbaa, insanların bilinç ve bilinçdışı kaynaklarını giderek daha nesnemsi, kişisellikten uzak ve dinsel açıdan tarafsız görmelerine yol açmıştır. Matbaa, aynı zamanda zihnin sahip olduğu 'şeyler'i, hareketsiz bir zihinsel mekânda koruyormuş gibi algılanmasına da yol açmıştır."

Ong'a göre; "Matbaayla birlikte, konuşma ve tartışma temelli eğitim yerine, olgu veya olgu benzeri gerçeklerin soru-yanıt şeklinde sunulduğu, konudan bir milim uzaklaşmadan konuların dümdüz, açık seçik, kuru kuru açıklanıp kolay ezberlenebildiği ders kitaplı eğitime geçilmiştir. Hâlbuki sözlü kültürün ve sözlü gelenek ağırlıklı kültürün kolay hatırlanan deyişleri, kuru açıklamalı olgular değil, vecizemsi değişik düşünceleri ve deneyimleri yansıtan ve söylendi mi dinleyicinin eksik bulup kendi görüşünü ekleyebildiği, yorum ve tamamlamalara açık atasözümsü deyişlerdir."

Sözlü kültür sonrasında, önce yazıyla sonra da matbaa ile mekâna sımsıkı bağlanan ve 'düzgün yaz(ıl)ma' kaygısından uzak olmayan kelime; elektronik teknoloji ile mekânsal bağlamda 'anlık' kılınarak bu kaygının prangalarından kurtarılmıştır. Tabiri caizse; elektronik teknoloji (radyo, televizyon, telefon, kayıt cihazları, internet) sayesinde, yazının ve matbaanın tahakkümünden kurtulan söz/kelime, yeni bir döneme adım atmıştır. Bu dönem Walter J. Ong'un deyişiyle "İkincil Sözlü Kültür" dönemidir.

Ong; "İkincil sözlü kültür, birincile hem çok benzer hem de hiç benzemez. Yazı ve matbaa okumakta oldukları metni anlamaları için insanları yalnız kılıyorsa, birincil ve ikincil sözlü kültürler de dinleyiciler arasında güçlü bir grup bilinci yaratırlar. Ancak ikincil sözlü kültürün, grup bilinciyle bir araya getirdiği dinleyici topluluğu, birincil sözlü kültürdekinden kat kat geniş bir kitledir. McLuhan'ın deyimiyle bir 'dünya köyü'dür. Yazıdan önce

insanlar, grup bilincini başka bir seçenekleri olmadığı için geliştirmişlerdir. Bugün ise grup bilincimizi bilinçli olarak planlamaktayız. Birey, birey olarak topluma duyarlı olması gerektiğini hissediyor. Birincil sözlü kültür insanı, kendi içine dönme şansı pek olmadığından dışa dönükken, bizler yeterince içe dönük olduğumuz için artık dışa dönüyoruz. Aynı şekilde birincil sözlü kültürde insan, yazının getirdiği çözümlemeli düşünce imkânından yoksun olduğundan içinden geldiği gibi hareket ederken ikincil sözlü kültürde çözümlemeli düşünce sonucu 'kendiliğindenciliğin' yararlı bir nitelik olduğuna karar vermiş bulunmaktayız." dese de, bahsettiği benzerlikler sebebiyle, yeni bir sözlü kültür - ikincil sözlü kültür- dönemini yaşayıp yaşamadığımız tartışmaya epey açık sanırım.

Evet, sözlü kültür döneminde kelimeler, sesli bir varoluşa sahiptiler. Zamana odaklı bu sesli varoluş, yazıyla mekâna bağımlı bir hapsoluşa dönüşmüştür. Çünkü yazılı ve/ya basılı harflere dönüşen kelime, kaçınılmaz olarak nesneleşerek yalınkat bir gösterge hâlini almıştır. Böylelikle zamansallıktan hızla uzaklaşarak mekânsal bir görüntüye dönüşmüş, en sonunda da; 'dijital kültür' yahut 'elektronik/teknolojik kültür' sayesinde, görüntünün akıbetine maruz kalarak adeta yok olmuş, dünyamızdan çekilmiştir.

Başlangıçta, 'iyi' söyleyişiyle (ve elbette jest-mimik-vurgu-tonlama takviyesiyle) bilinen ve söylenen kelime, zamanla 'i'-'y'-'i' sesbirimleriyle bir gösterge hâlini almış, farklı bağlamlarla yeni anlamlar kazanmış ve yeni kurallara muhatap olmuş, cümle başında başka, ortasında başka yazılmış, büyümüş, küçülmüş, pek çok öznel tasarrufa maruz kalmış, nihayetinde hem ses hem bağlam/anlam eksilmesiyle 'ii'ye, yani işaretten de öte, yalnızca muhataplarının anlayabileceği bir şifreye dönüşmüştür. 'Selam'ın 'slm'ye hatta 's'ye dönüşmesi de 'iyi'nin durumundan farklı değildir. Bazen ünlüler yazılmazken bazen ünsüzler yazılmıyor veya beş harflik bir kelime tek bir harfe indirgenebiliyor. Ölçüt, kural hak getire. Kısacası, isteyenin istediği gibi yazdığı bir dijital/teknolojik kültür dönemini yaşamaktayız. Bu durumun, hız çağını yaşıyor olmamızla bir ilgisi var mıdır; yahut Ong'un isimlendirmesiyle, ikincil sözlü kültür dönemine mi girdik bilinmez ama, "grup bilinci" ve "çözümlemeli düşünce" ve "kendiliğincelik" ile beslenmese de; grup taassubu ve jargonuyla tahrif edilen dilin (sözün, kelimenin), 'kendincelik' ile perişan edildiği muhakkak. Buna bir de, sözlü kültürden ödünç alınan kalıp sözler, tekrarlar ve tek tipçi kahramanlaştırma refleksini ve görsel efekt imkânlarını da eklerseniz, varın siz düşünün hâlipürmelâlimizi. Kendi kişiliğini ve kimliğini yok etme pahasına isminin önüne kurumsal bir kimlik ekleyerek T.C. Hsn gibi bir hilkat garibesine bürünmenin ya da duygusunu ifade edebileceği pek çok kelime/söz varken ikonlardan, smileylerden, emojilerden

ve kimi noktalama işaretlerinin birlikteliği ile oluşturulan sembollerden medet ummanın açıklamasını başka nasıl yapabiliriz ki? Bir de, sırf sesbirimi benzerliği sebebiyle olsa gerek, kelimeyi rakamlı ('yediler' çekimli eylemini '7ler' biçiminde) yazma garabeti var! İşte bu, hepten duyarsızlık örneği...

Hız mı dediniz? Duygusunu ifade edecek kelimeden/sözden ve o kelimeyi/sözü muhafaza eden zaman ve mekân dağarcığından yoksun bir insanın, hız'la bir ilgisi olabilir mi acaba? Doğrusu emin değilim. Ama noktalama işaretlerinin nerede, nasıl kullanılacağını bilmeden, aynı noktalama işaretlerinden duygu, düşünce, durum... karşılığı semboller (şekiller) üreterek; sözü, hem işitsel ses varlığından hem de görsel yazı(m) varlığından soyutlamak ve çıplak görüntüye dönüştürmek becerisini bizlere bahşedenin dijital kültür olduğundan eminim. Lâkin mağara duvarlarında ve kayalarda bugünlere kadar ulaşan eski zaman sembolleri gibi, ışıklı ekranda anlık var olan ve her an yok olmaya hazır yeni zaman sembollerinden de, bizden asırlar sonrasına bir iz kalabilecek mi acaba? Dahası, birileri çıkıp sosyal medya denen dijital/teknolojik dedikodu ortamında kim, kime ne demiş diye şifre çözümlemesi yapmaya yeltenir mi dersiniz?

Beklemekten başka çaremiz yok. Bekleyip göreceğiz.

KAYNAKLAR

Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür-Sözün Teknolojileşmesi*, Metis Yayınları, İstanbul 2003

Ayşe Çelikkaya

TEKNOLOJİ BUDALALIĞI VE YABANCILAŞMA

Bak şimdi Baba, Profesör McLuhan insanın kendi yarattığı ortamın, insana bu ortam içindeki rollerini tanımlamanın aracına dönüştüğünü söylüyor. Matbaa harflerinin icadının, düşünceyi eylemden koparıp ayıran doğrusal, yani ardışık bölüntüler şeklinde bir düşünce yarattığını söylüyor. Bugünse tv ve popüler müzikle, düşünceyle eylemin birbirine daha yakın olduğunu, başkaları ya da dünya karşısında daha yoğun bir ilgilenmenin geliştiğini söylüyor. Yeniden köyde yaşıyormuşuz. Anladın mı Baba? (Alan Dunn, 1966 The New Yorker Magazine, Inc.)

İletişim teknolojileri incelendiğinde ve son zamanlardaki gelişimine bakıldığında medyanın ve araçlarının zaman ve mekândan bağımsız olması, kolayca taşınıyor ve çok çabuk bilgiye ulaştırıyor olması yönüyle bireyi kendine esir ettiği görülmektedir. Geleceğe yönelik hedefi kalmamış ve tüm geleceği korku senaryolarıyla şekillendirilmiş olan bireyse, bu olumsuz hissedişten korku ve kaygıyla, içinde bulunduğu toplumdan kendisini soyutlamış ve gerçek olduğuna inandırıldığı ekran toplumuna dâhil etmiştir kendini.

Bunu da Türkiye ve dünyadaki bazı istatistiki bilgilerden şu şekilde görebilmekteyiz: Mesela Morahan-Martin ve Schumacher 277 kolej öğrencisi üzerinde patolojik internet kullanımı (PİK) olarak adlandırdıkları davranışı incelemişlerdir. Bağımlı olarak değerlendirilen kullanıcıların haftada ortalama 8.48 saat internete bağlı kaldıkları bulunmuştur. Ayrıca bu kişilerin UCLA Yalnızlık ölçeğine göre daha yalnız kişiler olduğu bulunmuştur.[1]

Ülkemizdeyse, Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği tarafından yapılan, Gençlik Aile Anketi araştırmaları sonucundaysa internet bağımlısı olduğu ortaya çıkan popülasyonun %44,9'u erkek; %18,3'ü kızdır. Buna göre, internet bağımlılığı görülme riski erkeklerde kızlara göre yaklaşık olarak 3,6 kat daha fazladır.[2]

İçinde yaşadığımız toplumda kötülüklerin görünür kılınması, bireysel kötülüklerin genellenmesi, gerçekleşme olasılığının az olmasına rağmen olumsuzluklara dikkat çekmesi yönüyle medya, algı ve belleklerimizi sinsice dramatize etmektedir.

McLuhan'ın da ilgiyi çekmeye çalıştığı nokta tam buradadır. "Ortamımızı değişime uğratan medya, her durumda farklı oranlarda duyu algılaması

yaratır. Bir duyunun değişmesi düşünmede, eylemlerde değişmeye-dünyayı algılayışımızın değişmesine neden olur." Ve en çarpıcı iddiasını da şu şekilde belirtir; "Bu duyu algı oranları değiştiğinde insan da değişir" Yine bu bağlamda Mc-Luhan yaygın olan bir görüşü "önemli olan nasıl kullandığımızdır" yargısını buradan alıp dikkatleri geleneksel tutumdan pek de dikkat etmediğimiz bir hakikate çevirip "teknolojik mankafalılık" olarak nitelendirdiği yaklaşımındaysa; "Bir iletişim aracının içeriği, köpeğin dikkatini dağıtmak için hırsızın ona verdiği nefis bifteğe benzer. İletişim aracının etkisi güçlü ve yoğundur, çünkü başka bir araç ona içerik olarak verilir. Bir filmin içeriği bir roman, bir piyes ya da bir operadır. Film türünün etkileri onun program içeriği ile ilgili değildir. Yazının ya da basılı olanın içeriği sözdür. Oysa okuyucu basılı olana ya da söze hemen hiç dikkat etmez."[3]

Hemen fark edemediğimiz teknolojinin bu ters etkileri, düşünce ve kavramlar düzeyinde olmadığı için de mantık ve düşünce düzeyinde bir dirençle karşılaşmazlar. Böylece bireyi ve toplumu yavaş yavaş dönüştürürler. Sonuç olarak karamsarlık ve gerçeklikten kopuş sıradanlaşıp yaygınlaşır. Kaosa kapı açan medya, nihayetinde toplumsal barış ve güvenin yok olmasında büyük rol oynar. Bu etki de, toplum, aile ve bireyler arası ilişkilerde, kaygı, güvensizlik ve çözümsüzlük olarak kendini gösterir. Böylelikle geleceğinden bir şey beklemeyen birey, içinde bulunduğu andan zevk almak, tüm düşünme kanallarını kapatmak isteği ile kendini en kolay ifade edebildiği, en değerli hissettiği ve hatta yalnızlığını uyuşturduğu alan olan internete ve bunun araçlarına teslim eder. Tüm bu esaretin sonucu olarak bireyde sosyal ve mesleki işlev bozukluğunun da oluşması kaçınılmazdır. Önlenemeyen bir istekle internette daima çevrimiçi olma tutkusu ve neler olup bitiyor merakı, bireyde zamansal farkındalığı aşarak onu sorumluluklarından koparıp adeta ekrana göbeğinden bağımlı hâle getirir. Bu durumda bireyin okul, iş ve aile dünyasındaki ilişki ve rutinliğinin sekteye uğramasına sebep olur.

McLuhan'ın dediği gibi herkes karşılıklı olarak birbiriyle ilintili, birbirinden sorumlu çünkü bu yeni hayatımız birbirimizle ilgilenmemizi zorunlu kılıyor ve tüm kullanıcıların en büyük kaygısı "adam yerine sayılma şoku!"[4]

Yine bu bağlamda Claude Levi- Strauss'un "Aşırı İletişim" dediği yaklaşımına göreyse "Kültür sadece eksik iletişim koşullarında bir şeyler üretebilir. Artık yalnızca tüketiciler olmamız, dünyanın herhangi bir noktasından ve her kültürden bir şeyler tüketebilmemiz fakat bütün özgünlüğümüzü de kaybetmemiz ihtimali bizi tehdit ediyor. Bütün dünya yüzeyinde yalnızca tek bir kültür ve tek bir uygarlığın olacağı zamanı artık kolayca düşünebiliyoruz. Gerçi ben bunun gerçekleşeceğine inanmıyorum. Çünkü bir kültür ne kadar homojenleşirse, içsel ayrışma çizgileri o kadar belirginleşir ve bir düzeyde kazanılan şey başka bir düzeyde kaybedilir."[5]

Tüketim kültürünün etkisinde kalan birey kendi kimliğini, alışkanlıklarını, düşünme ve konuşma biçimini ortak pota olan internete atarak asimile olmuştur. Diğerlerine uyum sağlamak adına aynılaşarak aynı düşünür, aynı giyinir, aynı konuşur hâle gelmiştir. Genç birey tarafından ele alındığındaysa durum daha vahimdir, zaten sınırlı olan kültürel donanımlarıyla internet ve özellikle de cep telefonlarıyla çok hızlı ve zahmetsiz bağlanabildikleri sanal ağda, şöhret kültürünün potasında sömürülmeye açık hâle gelmektedirler. Bunun kaçınılmaz oluşuysa zaten birbirleriyle ve çevreleriyle özellikle de aileleriyle sınırlı olan iletişimlerinin sınırlı olmayan bir sosyal çevrede sınırsız bir özgürlükle karşılandığına inandırılmalarıdır.

Teknolojinin geliştirdiği sanal dünya maalesef ki hakiki dünyayı geliştirememiş aksine bireyin algısını da yalancılaştırmış ve asıl olanın yerine geçmiştir. Tüm sorun da burada başlamaktadır zaten. Özellikle zaman ile hep yarışmak zorunda bırakılan modern birey ve modernitenin adayı olan gelenekselliği elinden çalınan birey yine zamandan tasarruf adına tüm ihtiyaçlarını bir tek tuşla hâlledebileceği ortamı tercih ederek ağ nüfusuna dâhil olmuştur. En zahmetsiz olan tercihin bedeliniyse birey, düşünüp fark etmeye bile fırsat kalmadan ruh ve zihin algısından hızla uzaklaşarak bilinçsizce ödemektedir. Bireyi her daim çevrimiçi tutarak, beden, ruh ve zihin arasındaki bağın koparılması teknolojinin en büyük çıkarıdır. Bu bağın kopuşundaki olumsuzluktan habersiz olan bireyin, huzur ve mutluluk araması ise çok büyük çelişkidir.

Teknoloji ve ağların, coğrafi olan tüm engelleri aşması hem de bireyi dünya vatandaşı hâline getirmiş olması ise bireyi daha sosyal yapmamaktadır. Çünkü yine bireyi ekrana göbeğinden bağlayarak onu ağsız yaşayamaz bir kukla hâline getirmiş ve iyice yalnızlaştırmıştır. Buradaki önemli olan nokta ise, sıcak olan iletişimden yani yüz yüze, ses sese etkileşimden kopan bireyin yalnızlığı arttıkça bu duygudan kurtulabilmek adına, içine çekildiği ağ dünyasındaki diğerleriyle iletişime geçme gereksinimi duymasıdır. İletişimin bu şekilde dönüşmesi kriminal vakalardaki artışa neden olduğu gibi bir de hayatın ve algının hakikat eşiğindeki kırılmalarına neden olabilmektedir. Bireyin çevresinin dönüşmesi kendi iç dünyasının da dönüşmesinde büyük etken olmaktadır. Ahlak ve değer yargılarının değişmesi bir yana, gerçek ve doğrunun taban tabana olan birlikteliğindeki hakikat bağlamında çözülmeye sebep olarak bireyin, ruh beden ve zihninde kendisiyle olan birlikteliğinde yabancılaşmasına neden olmaktadır.

Jean Jacques Rousseau tarafından ilk kez kullanılan "Yabancılaşma" kavramı günümüzde psikoloji, sosyoloji ve sosyal psikolojinin inceleme konusu olmuştur.

Hegel, yabancılaşma kavramına açıklama getirirken ide'nin kendi özüne yabancılaşmasından bahseder.

Marx ise; kapitalist düzene atıfta bulunarak yabancılaşmanın en yoğun yaşandığı düzenin bu sistem olduğuna ve bireyin bu sistemin içinde bulunmasının en büyük tehdit olduğuna dikkat çekmektedir.[6]

Burada dikkat çekici bir başka husus ise ağ dünyasında birey nasıl görünmek istiyorsa kişiliğini, kimliğini ve hatta çevresini öyle göstermektedir. Sahte duyarlılığı, sahte öfkesi hatta sahte görünüşüyle kendini kendinden bile saklayarak bu dünyada böylesine boy göstermektedir. En korkunç yanıysa inandığı bu yalancı kimlikten ötürü onu kendisi yapan tüm değer ve özelliklerini bu yalancı varoluş adına terk edip, inkâr etmektedir.

Bilindiği üzere, ülkemizin siyaset hafızasında önemli bir tarih olan 12 Eylül 1980 sonrasında bireyin, siyasal alandaki etkinliği kaldırılarak koparılmıştır. Bunun boşluğundan ve anlamsızlığından kurtulmak isteyen birey ve toplum ise tüketmekle şekillenen yeni hayatlara sürüklenmiştir. 1980 sonrasının gençliğiyse bunun uzantısı olarak, kendilerine hazır sunulan ağ dünyasında tüm yalnızlıklarını ve ihtiyaçlarının karşılamasına yönlendirilmişlerdir. Böylece endüstrileşen bir iletişimin pazarında tüketmeye ve tükenmeye de hapsedilmişlerdir.

Kendi dillerinden ve kendi ihtiyaçlarından ibaret bir dünyada daha rahat ve zahmetsiz onay alıyor olmaları bireyi ve genç bireyi doğru ve gerçeğin taban tabana oturduğu hakikat algısından uzaklaştırıp, hakiki olmayan ve yaygın olana daha inanır ve güvenir hâle getirmiştir. Sorumluluk yüklenmemiş hayatların sorumsuzca tüketilişine şahitlik bile edemeyen algıların belleğinde yabancılaştırılarak, yalan olan dünyaya dâhil edilerek tekleştirilmiş ve terkedilmişlerdir.

"Eski günlerden kalma mahalleymiş, kasabaymış, devletmiş, ulusmuş, bunların hükmünün kalmadığı bir çağdayız. Yeni teknolojiden "evli evine, köylü köyüne" demesini bekleyemeyiz. Artık, günün birinde dönecek yurdunuz, yuvanız kalmadı."[7]

Sınırları aşma konusunda başarılı olmuş ve hep olacak olan internet ve teknoloji, hiç kuşkusuz kimlikleri ve hedefleri aşıp tek tip bir toplum, tek tip bir kültür ve tek tip bir kimlik oluşturma konusunda başarılı olacağa benziyor.

---

1 Morahan-Martin, Schumacher; 2000.
2 Batem, 2005-internet ve bilgisayar bağımlılığı.
3 Marshall McLuhan, *Yaradanımız Medya*, çev. Ünsal Oskay (Merkez Kitapçılık, 2005), s. 41.
4 Age, s. 16.
5 Claude Levi-Strauss, *Mit ve Anlam*, çev. Gökhan Yavuz Demir (İthaki Yayınları, 2013), s. 54.
6 http:/www.befjournal.com.tr/index.php-dergi-article-view file-260-226).
7 McLuhan, s. 24.

Halil İbrahim Gürel

SEÇİLMİŞ DİJİTAL/SAYISAL KÜLTÜR BİBLİYOGRAFYASI

Seçilmiş Dijital/Sayısal Kültür Bibliyografyası, ilgili literatürün temel eserleri göz önünde bulundurularak oluşturuldu ve özel sayının içeriğine, başlığına uyacak bir biçimde bazı sınırlandırmalara gidildi. Çağımızda yeni nesil teknolojiler, genel olarak kültür ve sanat alanını, özel olarak ise edebiyat, sinema, müzik ve görsel, yazılı, sesli kültür alanlarını doğrudan etkilemekte ve yeni alanların gelişmesine olanak tanımaktadır. Bilgiye erişim ve bilginin yayılması aşamalarında disiplinlerarası çalışmanın giderek ivme kazandığını göz önünde bulundurursak, disiplinlerin iki kültürden, sosyal bilim ve doğa bilimleri sınırlandırılmasından sıyrılma olanağını çok daha somut bir biçimde taşıdığını görürüz. Nitekim bu bibliyografya çalışması, tarih eğitiminin sayısal teknolojilerle birlikte nasıl sürdürülebileceğinden sosyal medyanın günümüzde taşıdığı olanaklara ve muhataralara, kütüphanecilik faaliyetlerinin teknolojiyle birlikte nasıl bir dönüşüm yaşadığından kültürel mirasın korunmasında dijital imkânların temel kaynaklarına, geniş bir alanı temsil etme çabası taşımaktadır.

Bibliyografyamız şu bölümlerden oluşmaktadır:

a. *Kitaplar*
b. *Yazılar*
c. *Kitaplarda Bölümler*
d. *Tezler*
e. *Dosyalar*
f. *Söyleşiler*

Çalışma boyunca dijital kültür çağı gelişmelerinin bir sonucu olan Ulakbim'den, Yükseköğretim Kurumu Tez Merkezinden ve Ulusal Toplu Katalogdan sıkça yararlandık. Ayrıca çeşitli internet arama motorlarından anahtar kelimeleri girerek taramalarda bulunduk. Marmara Üniversitesi Kütüphanesi ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı da yararlandığımız kaynaklar arasındadır.

Bibliyografya çalışmalarındaki engin tecrübelerini sıkılmadan paylaşan Yusuf Turan Günaydın'a ve önerileriyle çalışmanın daha iyi bir nitelik kazanmasını sağlayan Hayriye Ünal'a teşekkürlerimi sunarım.

Kısaltmalar

ab.dalı: ana bilim dalı; **b.**: baskı, basım; **B.evi**: Basımevi; **Bk.**: Bakınız; **C.**: cilt; **çev.**: çeviren, tercüme eden; **derl.**: derleyen; **DT**: Doktora Tezi; **EBE.**: Eğitim Bilimleri Enstitüsü **F.**: Fakültesi; **FBE.**: Fen Bilimleri Enstitüsü **haz.**: hazırlayan; **hk.**: hakkında; **S**: Sayı; **SBE.**: Sosyal Bilimler Enstitüsü; **ST**: Sanatta Yeterlilik; **Ü.**: Üniversitesi; **vd.**: ve diğerleri; **Y.**: Yayınları, Yayıncılık, Yayınevi; **YLT**: Yüksek Lisans Tezi.

Ayrıca içindeki yazıların künyelerini bibliyografyamıza aktardığımız ortak kitap künyelerinin sonuna [→] işareti konulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

a. Kitaplar

ACEMOĞLU, Daron ve James A. Robinson, *Ulusların Düşüşü*, çev. Faruk Rasim Velioğlu, Doğan Kitap Y., 5. b., İstanbul 2014, 496 s.

AKÇADOĞAN İNAN, Irmak, *Temel Sanat Eğitimi ve Dijital Ortam*, Epsilon Y., İstanbul 2006, 336 s.

ALİOĞLU, Nazan, *Yeni Medya Sanatı ve Estetiği*, Papatya Y., İstanbul 2011, 152 s.

ALTUNBAŞ, Fuat, *Sosyal Medyanın Gücü*, Çizgi Y., 1. b., Konya 2014, 142 s.

ASSANGE, Julian, *Şifrepunk*, çev. Ayşe Deniz Temiz, Metis Y., 1. b., İstanbul 2013, 176 s.

ATABEK, Ümit, *İletişim ve Teknoloji: Yeni Olanaklar-Yeni Sorunlar*, Seçkin Y., Ankara 2001, 157 s.

ATİKKAN, Zeynep ve Aslı Tunç, *Blogdan Al Haberi: Haber Blogları Demokrasi ve Gazeteciliğin Geleceği Üzerine*, Yapı Kredi Y., İstanbul 2011, 236 s.

BAŞARAN, Funda ve Haluk Geray, *İletişim Ağlarının Ekonomisi Telekomünikasyon, Kitle İletişimi, Yazılım ve Internet*, Siyasal Kitabevi Y., Ankara 2005, 346 s.

BAŞARAN, Funda, *İletişim, Teknolojiler ve Toplumsal Gelişme*, Ütopya Y., Ankara 2010, 352 s.

BATELLE, John, *Google'ın Büyülü Öyküsü*, çev. Barış Satılmış, Pegasus Y., İstanbul 2006, 320 s.

BAUDRILLARD, Jean, *Kötülüğün Şeffaflığı*, çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Y., 4. b., İstanbul 2010, 164 s.

BAUDRILLARD, Jean, *Tüketim Toplumu*, çev. Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin, Ayrıntı Y., 4. b., İstanbul 2010, 278 s.

BAUMAN, Zygmunt ve David Lyon, *Akışkan Gözetim*, çev. Elçin Yılmaz, Ayrıntı Y., 1. b., İstanbul 2013, 160 s.

BİNARK, Mutlu (derl.), *Yeni Medya Çalışmaları*, Dipnot Y., İstanbul 2007, 384 s.

BİNARK, Mutlu ve Günseli Bayraktutan (derl.), *Dijital Oyun*, Kalkedon Y., 1. b., İstanbul 2008, 168 s.

BİNARK, Mutlu ve Günseli Bayraktutan ve Işık Barış Fidaner (derl.), *Dijital Oyun Rehberi Oyun Tasarımı, Türler ve Oyuncu*, Kalkedon Y., 1. b., İstanbul 2009, 382 s.

BİNARK, Mutlu ve Günseli Bayraktutan (derl.), *Ayın Karanlık Yüzü: Yeni Medya ve Etik*, Kalkedon Y., 1. b., İstanbul 2013, 168 s.

BİNARK, Mutlu (derl.), *Yeni Medya Çalışmalarında Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, Ayrıntı Y., İstanbul 2015, 208 s.

BOZKURT, Veysel, *Enformasyon Toplumu ve Türkiye*, Sistem Y., 1. b., İstanbul 1996, 308 s.

BOZKURT, Veysel, *Endüstriyel ve Post-Endüstriyel Dönüşüm*, Ekin Basım Y., İstanbul 2012, 358 s.

BROCKMAN, John (derl.), *Kültür: Önde Gelen Bilim İnsanları Toplum, Sanat, İktidar ve Teknolojiyi Tartışıyor*, çev. Ferhat İyidoğan, Alfa Y., İstanbul 2013, 280 s.

CASTELLS, Manuel, *İsyan ve Umut Ağları. İnternet Çağında Toplumsal Hareketler*, çev. Ebru Kılıç, Koç Üniversitesi Y., 1. b., İstanbul 2013, 312 s.

CHEVIRON TUTAL, Nilgün, *Küreselleşme İletişim Kültürlerarasılık*, Kırmızı Y., İstanbul 2006, 211 s.

CHRISTAKIS, Nicholas ve James H. Fowler, *Sosyal Ağların Şaşırtıcı Gücü ve Yaşantımızı Biçimlendiren Etkisi*, çev. Derya Yüksel, Varlık Y., İstanbul 2012, 383 s.

COŞKUN, Hasan, *Kültürlerarası Eğitimin Kuramsal Temelleri Eğitim Teknolojisi Öğeleri Açısından Türkiye ile Almanya'da Kültürlerarası Eğitim Kültürlerarası Eğitim ve Öğretim Teknolojisi Uygulamaları*, Konrad Adenaeur Stiftung Vakfı Y., Ankara 1996, 134 s.

COTTON, Bob ve Richard Oliver, *Siber Uzay Sözlüğü*, Yapı Kredi Y., İstanbul 1997, 224 s.

CROWLEY, David ve Paul Heyyer, *İletişim Tarihi (Teknoloji - Kültür - Toplum)*, çev. Berkay Ersöz, Siyasal Kitabevi Y., 496 s.

ÇAKIR, Mukadder, *Görsel Kültür ve Küresel Kitle Kültürü*, Ütopya Y., İstanbul 2014, 440 s.

ÇAPLI, Bülent, *Televizyon ve Siyasal Sistem*, İmge Y., Ankara 2001. 160 s.

ÇELİK, Murat, *Bilgi ve Hikmet: Enformasyon Toplumu'nun Belleği*, Kaknüs Y., İstanbul 2004, 192 s.

ÇOBAN, Hasan, *Bilgi Toplumuna Planlı Geçiş*, İnkılap Kitabevi Y., İstanbul 1997, s. 213.

DAĞITMAÇ, Murat, *Sosyal Medya Bizi Neden Kullanır*, Okur Akademi Y., 1. b., İstanbul 2015, s. 216.

DE MUL, Jos, *Siberuzayda Macera Dolu Bir Yolculuk*, çev. Ali Özdamar, Kitap Y., İstanbul 2008, 400 s.

DEBORD, Guy, *Gösteri Toplumu*, çev. Ayşen Ekmekçi-Okşan Taşkent, Ayrıntı Y., 1. b., İstanbul 1996, 199 S.

DEMEZ, Gönül, *Kabadayıdan Sanal Delikanlıya Değişen Erkek İmgesi*, Babil Y., İstanbul 2005, 249 s.

DOĞU, Burak, Aslı Telli Aydemir, Burak, Özçetin, Gözde İslamoğlu, Günseli Bayraktutan, Mutlu Binark, Tuğrul Çomu, *Siyasetin Yeni Hali: Vaka-i Sosyal Medya - Seçimden Seçime, Gezi Direnişi'nden Hükümet Cemaat Çatışmasına*, Kalkedon Y., İstanbul 2014, 170 s.

DYER-WITHEFORD, Nick, *Siber Marx*, çev. Ali Çakıroğlu, Aykırı Y. İstanbul 2004, 356 s.

ERASLAN, Levent ve Derya Çakıcı Eser, *Sosyal Medya Toplum Araştırma*, Beta Y., İstanbul 2015, 485 s.

ERSÖZ KARAKULAKOĞLU, Selva ve Özge Uğurlu (derl.), *Twitter: İletişim Çalışmalarında Dijital Yaklaşımlar*, Heretik Y., Ankara 2014, 312 s.

FUCHS, Christian, *Dijital Emek ve Karl Marx*, çev: Tahir Emre Kalaycı-Senem Oğuz, Notabene Y., Ankara 2015, 560 s.

GERAY, Haluk, *İletişim ve Teknoloji Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları*, Ütopya Y., Ankara 2003, 222 s.

GILBERT, Jeremy, *Antikapitalizm ve Kültür*, çev. Tuğba Sağlam, Ayrıntı Y., İstanbul 2012, 352 s.

Hack Kültürü ve Hacktivizm, der. Ali Rıza Keleş-Yetkin Sal, Alternatif Bilişim Y., İstanbul 2013, 125 s.

HANDLEY, Ann ve C. C. Chapman, *Dijital Çağda İçerik Yönetiminin Kuralları*, çev. Zeynep Kökkaya, Mediacat Y., İstanbul 2012, 381 s.

HARAWAY, Dona, *Siborg Manifestosu*, Agora Y., İstanbul 2006, 80 s.

HASILOĞLU, Selçuk Burak, *Enformasyon Toplumunda Elektronik Ticaret ve Stratejileri*, Türkmen Kitabevi Y., 1. b., İstanbul 1999. 82 s.

HEPP, Andreas, *Medyatikleşen Kültürler*, çev. Elif Posas Devrani ve Çiğdem Bozdağ, Dipnot Y., İstanbul 2015, 236 s.

İnternet ve Sokak, haz. Yasemin İnceoğlu-Savaş Çoban, Ayrıntı Y., 1. b., İstanbul 2015, 368 s.

JARVIS, Jeff, *E- Sosyal Toplum: Dijital Çağda Sosyal Medyanın İş ve Gündelik Hayata Etkisi*, çev. Çağlar Kök, Mediacat Y., İstanbul 2012, 304 s.

KALLINY, Morris ve Salma Ghanem, "Teknolojinin Arap İletişim Tarzına Etkisi", çev. Şener Gülüm, *Kırılan Kalıplar 2: Kültürlerarası İletişim, Çokkültürlülük, Medya Eleştirileri 2010*, derl. Can Bilgili ve Nesrin Tan Akbulut, Beta Y., İstanbul 2010, s. 233-248.

KÖKER, Eser, *Politikanın İletişimi İletişimin Politikası*, Vadi Y., Ankara 1998, 173 s.

LAS, Kale, *Kültür Bozumu*, çev. Cem Pekman-Ahmet Ilgaz, Bağımsız Y., 1. b., İstanbul 2004, 232 s.

LYNN, M. Stuart, *Muhafaza ve Erişim Teknolojisi: Bilgi Ortamının Değiştirilmesinde Dijital ve Dijital Olmayan İşlemler Arasındaki Münasebetler Konusunda: Açıklamalı Teknik Terimler Sözlüğü*, çev. Necla İlemin ve Necla Büyükkırcalı,

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Y., Ankara 1994, 95 s.

MAVNACIOĞLU, Korhan, *Kurumsal İletişimde Sosyal Medya Yönetimi*, Beta Y., İstanbul 2015, 224 s.

MCLUHAN, Marshall, *Global Köy: 21. Yüzyılda Yeryüzü Yaşamında ve Medyada Meydana Gelecek Dönüşümler*, Scala Y., İstanbul 2001, 320 s.

NEF, U. John, *Sanayileşmenin Kültür Temelleri*, çev. Erol Güngör, Milli Eğitim Bakanlığı Y., İstanbul 1970, 200 s.

NEGROPONTE, Nicholas, *Dijital Dünya*, çev. Zülfü Dicleli, Türk Henkel Dergisi Y., İstanbul 1996, 210 s.

NIEDZVIECKI, Hal, *Dikizleme Günlüğü*, çev. Gökçe Gündüç, Ayrıntı Y., İstanbul 2010, 312 s.

OĞUZ, Habip, *İnternet Ortamında Kişilik Haklarının İhlali ve Korunması*, Adalet Y., Ankara 2012, XXVI+244 s.

OĞUZHAN, Özlem, *İletişimde Sosyal Medya: Sosyal Medyada Etkileşim*, Kalkedon Y., 1. b., İstanbul 2015, 278 s..

ONAT, Ferah, Dijital *Çağda Halkla İlişkiler Yazarlığı*, Nobel Y., Ankara 2014, 200 s.

ONG, Walter, *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözün Teknolojileşmesi*, çev. Sema Postacıoğlu Banon, Metis Y., İstanbul 2007, 230 s.

ÖZDEMİR YÜCESAN, Gamze, *Emek ve Teknoloji Türkiye'de Sendikalar ve Yeni İletişim Teknolojileri*, Tan Kitabevi Y., Eylül 2009, 298 s.

ÖZEL PELENK, Aybike ve Nuray Yılmaz Sert, *Dijital Halkla İlişkiler Kavram ve Araçları*, Derin Y., İstanbul 2015, 234 s.

ÖZTÜRK, Gülay, *Dijital Reklamcılık ve Gençlik*, Beta Y., İstanbul 2013, 330 s.

PETERS, Michael ve Ergin Bulut (derl.), *Bilişsel Kapitalizm: Eğitim ve Dijital Emek*, Notabene Y., 1. b., İstanbul 2014, 440 s. [→].

RETHEL, Alfred, *Zihin Emeği, Kol Emeği*, çev: Ayşe Deniz Temiz, Metis Y., İstanbul 2011, 224 s.

ROBINS, Kevin, *İmaj-Görmenin Kültür ve Politikası*, çev. Nurçay Türkoğlu, Ayrıntı Y., 1. b., İstanbul 1999, 288 s.

SANDERS, Berry, *Öküzün A'sı*, çev. Şehnaz Tahir, Ayrıntı Y., 3. b., İstanbul 2013, 240 s.

SCHMIDT, Eric ve Jared Cohen, *Yeni Dijital Çağ: İnsanların, Ulusların ve İş dünyasının Geleceğini Yeni Baştan Şekillendirmek*, çev. Ümit Şensoy, Optimist Y., İstanbul 2014, 324 s.

SENNETT, Richard, *Karakter Aşınması*, çev: Barış Yıldırım, Ayrıntı Y., İstanbul 2014, 182 s.

SENNETT, Richard, *Yeni Kapitalizmin Kültürü*, çev. Aylin Onacak, Ayrıntı Y., İstanbul 2009, 142 s.

SHANKEN, Edward A., *Sanat ve Elektronik Medya*, Akbank Y., İstanbul 2012, 304 s.

Sitüasyonist Enternasyonel, haz. Şenol Erdoğan, Altıkırkbeş Y., İstanbul 2008, 191 s.

SMALL, Gary ve Gigi Vorgan, *Modern Beynin Evrimi / E-Beyin*, çev. Merve Duygun, Omega Y., İstanbul 2009, 271 s.

TEKELİ, Hasan, *Bilgi Çağı: Bilgi Çağının Sosyal Kültürel ve Ekonomik Etkileri*, Simavi Y., İstanbul 1994, 364 s.

TİMİSİ, Nilüfer, *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*, 1. b., Dost Kitabevi Y., Ankara 2003, 253 s.

TÖRENLİ, Nurcan, *Bilişim Teknolojileri Temelinde Haber Medyasının Yeniden Biçimlenişi: Yeni Medya, Yeni İletişim Ortamı*, Bilim ve Sanat Y., Ankara 2005, 240 s.

TÜRKOĞLU, Tanol, *Dijital Kültür*, Beyaz Y., 1. b., İstanbul 2010, 442 s.

UÇAR, Şahin, *Kültür, Teknoloji ve Sanat Yazıları*, Şule Y., İstanbul 2012, 157 s.

UGRESIC, Dubravka, *Okumadığımız İçin Teşekkürler*, çev. Gökçe Metin, Ayrıntı Y., 1. b., İstanbul 2014, 240 s.

ÜNÜVAR, Necdet, *Dijital Siyaset*, Pozitif Y., İstanbul 2013, 120 s.

VARNALI, Kaan, *Dijital Kabilelerin İzinde*, MediaCat Y., 1. b., İstanbul 2013, 288 s.

VURAL AKINCI, Z. Beril, *Dijital Platform ve İletişim*, Ege Üniversitesi Y., İzmir 2006, 239 s.

VURAL AKINCI, Z. Beril (derl.), *Dijital Panorama: Bilgi İletişim*, Ütopya Y., İstanbul 2014, 408 s.

WANDS, Bruce, *Dijital Çağın Sanatı*, çev. Osman Akınhay, 1. b., Akbank Y., İstanbul 2006, 223 s.

WILLIAMS, Raymond, *Televizyon, Teknoloji ve Kültürel Biçim*, çev. Ahmet Ulvi Türkbağ, Dost Kitabevi Y., İstanbul 2003, 135 s.

YILMAZ, Sait ve Olay Salcan, *Siber Uzayda Güvenlik ve Türkiye*, İstanbul 2008, Milenyum Y., 167 s.

YÜCEL, Derya, *Yeni Medya Sanatı ve Yeni Müze*, İstanbul Kültür Üniversitesi Y., İstanbul 2012, 96 s.

ZERZAN, John, *Gelecekteki İlkel*, çev. Cemal Atila, Kaos Y., 3. b., İstanbul 2009, 303 s.

2002 İstanbul Adres Kitabı / Önde Gelen Şirketlerin Sektörel Olarak Ayrılmış Adresleri, Telefon ve Faksları, E-Postaları ve İnternet Siteleri, Dünya Y., İstanbul 2002, 340 s.

21. Yüzyıla Girerken Enformasyon Olgusu Ulusal Sempozyum Bildirileri, haz. Tülay Fenerci ve Oya Gürdal, Türk Kütüphaneciler Derneği, Ankara 2001. 253 s.

b. *Yazılar*

ACARER, Tayfun, "TK Başkanı Dr. Tayfun Acarer'in Türk Telekom'a Verilen Kablosuz Sabit Telefon ve Temel İnternet Hizmet (WII) ve Son Gelişmelerle İlgili Telekom Dünyası'na Özel Değerlendirmesi", *Telekom Dünyası*, Ağustos 2005, s. 52.

ADANIR, Oğuz, "Teknolojik Gelişmeden Nesne Teknolojisine Ya da Toplumsal Gelişme Nasıl Durakladı?", *Özne Dergisi*, C. 14, Bahar 2011, s.7-21.

AFZALİ, Mehdi, "Karma Kütüphane: Dijital ve Geleneksel Kütüphanelerin Odak Noktası", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 22, S. 3, 2008, s. 266-278.

AĞAOĞLU, Bülent, "Kamuya Açık Yerli Dijital Kaynaklar: Kitap, Dergi, Makale, Tez, Yazma, Rapor, Haber, Tutanak, İlan, Köşe Yazısı, Mevzuat, Açık Arşiv", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 27, S. 1, 2013, s. 385-397.

AKATA, Emin, "Bilgi'den Bilişim'e", *21. Yüzyıla Girerken Enformasyon Olgusu Ulusal Sempozyum Bildirileri*, Türk Kütüphaneciler Derneği, Ankara 2001, s. 9-15.

AKGÜL, Mustafa, "3. Yılında Türkiye'nin İnternetle Savaşı: Donkişot, Devekuşu, Harakiri", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 24, S. 2, 2010, s. 285-300.

AKGÜL, Mustafa, "İnternette Tarama Sistemlerinin Kurulması Building Internet Search Engines", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 10, S. 3, 1996, s. 244-264.

AL, Umut ve İrem Soydal, "Dergi Kendine Atıfının Etkisi: Energy Education Science and Technology Örneği", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 26, S. 4, 2012, s. 699-714.

AL, Umut ve İrem Soydal, "Kütüphan-e Türkiye Projesi: Halk Kütüphanesi Potansiyel Kullanım Araştırması", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 28, S. 3, 2014, s. 526-546.

ALDEMİR, Ahmet ve Esin Sultan Oğuz, "Sayısal (Dijital) Kültürün Korunması: Web Arşivleme", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 20, S. 3, 2006, s. 283-312.

ALTIN, Esin, "Türkiye'de Elektronik İmza ve Elektronik Devlet Uygulamaları: Elektronik Belge Yönetimi Açısından Bir Değerlendirme Denemesi", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 22, S. 3, 2008, s. 279-295.

ALTUĞ, Evrim, "Atölyede Dijital Çağ", *Radikal*, Haziran 2002, http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=39400 adresinden 12.05.2016 tarihinde erişildi.

ARAPOĞLU, Fırat, "Dijital Sanat Üzerine", *Artam Global Art & Design*, Şubat-Mart 2012, S. 16, s. 48-52.

ARICAK, Osman Tolga, "Siber Zorbalık: Gençlerimizi Bekleyen Yeni Tehlike", *Kariyer Penceresi*, Yıl: II, S. 6, 2011, s.10-12.

ARKAN, Zeynep, "Dijital Yerlilik'ten Dijital Köleliğe, Sosyal Medya ve Edebî Markalaşma", *Hece*, Eylül 2014, S. 213, s. 95-101.

ARPACIOĞLU, Kenan, "Ad Hoc'tan Dijitale: Diplomasi ve Dış İşlerinde Dijital Açılım", *Notlar*, Yıl: I, Yaz 2015, S. 3, s. 69-92.

ARSLANTEKİN, Sacit, "Web Sayfalarının Düzenlenmesi ve Bilgi Merkezleri", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 15, S. 1, 2001, s. 31-39.

ARTUN, Erman, "Günümüz İnternet Ortamında Türkoloji Araştırma Merkezleri Web Sitelerinin Türk Kültürünün Tanıtımına Katkıları", *Kocaeli Kültür Sempozyumu*, 2007, s. 154-162.

ATILGAN, Doğan ve Yusuf Yalçın, "Elektronik Kaynakların Seçimi ve Değerlendirilmesi", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 23, S. 4, 2009, s. 769-802.

ATILGAN, Osman, "Bilgi İletişim Teknolojilerinde Sayısal Uçurum", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 17, S. 1, 2003, s. 37-42.

AYDOĞAN, Cemil, "Süperbilgisayarlar", *İslâm*, Yıl: V, Haziran 1988, S. 59, s. 57.

AYTAÇ, Selenay, "Türkiye Yazmalarının Sayısallaştırılması", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 16, S. 1, 2002, s. 3-19.

AYTAŞ, Gıyasettin-Hülya Deniz, "Genel Ağ (İnternet) ve Türkçe", *Türk Yurdu*, 7. Devre, Cilt: XXVII (LIX), Yıl: 96, Mart 2007, S. 235 (596), s. 75-80.

AVCI, Elif, "Dijital Sanat Bağlamında Dijital Teknolojilerin Güzel Sanatlar Eğitimine Entegrasyonu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 41, s. 866-882.

BAKIRCI, Ramazan, "Hollanda'da Görme Engellilere Verilmekte Olan Dijital Erişimli Bilgi Sistemi ve Türkiye'de Durum", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 25, S. 2, 2011, s. 306-311.

BARANSEL, Eser ve İlker Tabak, "E-Dönüşüme Giden Yolda Belge Yönetim ve İş Akış Sistemleri", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 20, S. 1, 2006, s. 89-100.

BENNETT, W. Lance ve Alexandra Segerberg, "Bağlantısal Eylemin Mantığı: Sayısal Medya ve Çekişmeci Siyasetin Kişiselleştirilmesi", *Folklor/Edebiyat*, 2015/3, S. 83, s. 49-74.

BEZİRCİ, Pervin, "Nadir Eserlerin Dijitalleştirilmesi ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi Nadir Eserleri Dijitalleştirme Projesi Örneği", *E- Bilim ve Bilgi Yönetimi, 3. Uluslararası Değişen Dünyada Bilgi Yönetimi Sempozyumu Kitabı* haz., S. Kurbanoğlu, Umut Al, Phyllis Lepon Erdoğan, Yaşar Tonta, Nazan Özenç Uçak, Hacettepe Üniversitesi Y., Ankara 2012.

BİNARK, Mutlu, "Kimlik(lenme), Dipnotsuz İletişim ve Etnik Laflama Odaları", *İnternet, Toplum, Kültür*, haz. M. Binark, & B. Kılıçbay, Epos Y., Ankara 2005, s. 118-136.

BİNARK, Mutlu ve Günseli Bayraktutan-Sütcü, "Teknogünlüklerdeki Çok(lu) Sessiz Yaşamlar: Yeni Medyanın Sessiz Enstrümanları-Yeni Orta Sınıf Gençlik", *Yeni Medya Çalışmaları*, haz. M. Binark, Dipnot Y., Ankara 2007, s. 147-175.

BOYD, Danah ve Kate Crawford, "Büyük Veri Üzerine Eleştirel Sorular: Kültürel, Teknolojik ve Bilimsel Bir Olgu Hakkında Eleştirel Sorgulamalar", *Folklor/Edebiyat*, 2015/3, S. 83, s. 199-215.

BOZKURT, Aras, "Ağ Toplumu ve Bilgi", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 28, S. 4, 2014, s. 510-525.

BULUT, Ömer, "Ben Devri İletişim Sistemi/Sosyal Medya", *Hece*, Eylül 2014, S. 213, s. 102-105.

BÜYÜKKAYA, Ümit, "Dünden Bugüne GSM Telefonlardan İnternet Kullanımı", *Telepati Telekom*, Yıl: X, Ağustos 2005, S. 119, s. 116.

CANTEK, Funda, "Mutfakta Pişer, İnternete de Düşer, Yemek Blogları Kadınlara Neler Vaad Ediyor?", *Kültür ve İletişim*, 2011, C. 14, S. 1, s. 9-36.

CEMGİL, Cem, "İnternet Kafeler: Oyun ve Cemaat", *Cogito*, Bahar 2003, S. 35, s. 177-180.

CONSIDINE, Austin, "Yeni E-Okuyucular Asosyalliği Azaltıyor", *The New York Times / Sabah*, 19 Eylül 2010, S. 51, s. 9.

COTE, Mark ve Jennifer Pybus, "Maddi Olmayan Emek 2,0'ı Öğrenme: Facebook ve Sosyal Ağlar", *Bilişsel Kapitalizm Eğitim ve Dijital Emek*, (Peters-Bulut), 2014, s. 241–270.

ÇAĞILTAY ERCİL, Nergiz, "Bir Elektronik Kütüphane Projesine Başlarken", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 15, S. 3, 2001, s. 251-267.

ÇAĞILTAY ERCİL, Nergiz ve Kürşat Çağıltay, "Sayısal Kütüphanelerin Tasarımında Sayısal Nesneler: Eğitimi Nasıl Destekleyebilirler?", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 16, S. 2, 2002, s. 139-154.

ÇAPKIN, Çağdaş, "Türk Kütüphaneciler Derneği Web Hizmetleri: 60. Yıla Doğru Yeni Ufuklara", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 23, S. 2, 2009, s. 395-398.

ÇAPKIN, Çağdaş, "Bilimsel Elektronik Dergilerin Kullanımı: *Türk Kütüphaneciliği* Dergisinin İşlem Günlüğü Analizi", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 28, S. 3, 2014, s. 308-319.

ÇEBİ, Mehmet – Emre Demir, "Şehre Uzak Köyler de İnternet ile Tanışacak", *Zaman*, 10 Nisan 2009, s. 1.

ÇELİK, Burçe, "Teknolojinin Taşrası, Taşranın Teknolojisi: Osmanlı'dan Türkiye'ye Teknolojik Deneyimler ve Gerilimler", *Taşrada Var Bir Zaman*, derl. Süalp Akbal, Z. T. ve Aslı Güneş, Çitlembik Y., İstanbul 2010, s. 189-210.

ÇELİK, Yaşar, "Internet Türkiye'ye Ne Kazandırır?", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 10, S. 3, 1996, s. 310-313.

Çolak, Haluk, "Siber Terör, Yargılama Usulü ve Önleyici Tedbirler", *Kazancı Hukuk Araştırmaları Dergisi*, S. 79-80, 2011, s. 62-142.

ÇOLAKLAR, Huriye, "Dişhekimliğinde Internet ve Kütüphane Hizmetleri", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 15, S. 3, 2001, s. 311-316.

ÇOPUR, Hakan, "Enformatik Cehalet: Yine, Yeni, Yeniden", *Ajans*, Aralık 2014, S. 12, s. 74-77 [internet, google vd. hk.].

DAĞHAN, Gökhan ve diğerleri, "Öğretmen Adaylarının Sosyal Medya Destekli Bilimsel İletişimi Kullanmaları Üzerine Nitel Bir Çalışma", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 29, S. 2, 2015, s. 258-274.

DEDE, Melih Bayram, "Edebiyatın İnternet'teki İzdüşümü", *Hece*, Aralık 2004, S. 96, s. 55-59.

DEMİR, Güler, "Değerlendirme yazısı: Sosyal ağların şaşırtıcı gücü ve yaşantımızı biçimlendiren etkisi", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 28, S. 1, 2014, s. 115-119.

DEPELİ, Gülsüm, "Kadın Bloggerlar: Yeni Dil, Yeni Kadınlık, Yeni Tartışmalar", Folklor/Edebiyat, *Folklor/Edebiyat*, 2015/3, S. 83, s. 271-294.

DOĞU, Burak, "Veri Haberciliği: Demokratik Medya İçin Olanaklar", *Folklor/Edebiyat*, 2015/3 S. 83, s. 181-197.

DURNA, Tezcan ve Nehir DURNA, "Taşranın Facebook İle İmtihanı: Bir Akdeniz Köyünde Etnografik Keşif Çalışması", *Folklor/Edebiyat*, 2015/3, S. 83, s. 99-123.

ELÇİ, Banu, "Dijital Çağda Dijital Bir Kütüphane Örneği: İstanbul Bilgi Üniversitesi Kütüphane ve E-Kaynaklar", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 29, S. 2, 2015, s. 320-325.

ELLİDOKUZOĞLU, Aysun, "Sosyal Medyada Kitlesel Psikoloji", *Hece*, Eylül 2014, S. 213, s. 116-118.

ENGİN, Selçuk, "Edebiyat Nokta Kom", *Hece*, Aralık 2004, S. 96, s. 66-69.

ERSÖZ, Selva ve Pınar S. Meral "Internet Okuryazarlığı ve Dijital Uçurum", *Uluslararası Medya Okuryazarlığı Konferans Kitapçığı*, İstanbul 2006, s. 145-159.

EROL, Murat, "Sanaldan 'Banala' Edebiyat", *Hece*, Aralık 2004, S. 96, s. 74-78.

FİŞEKÇİ, Karolin, "İnternet, Sosyal Medya ve Matbu Nesneler", *Sinada*, Yıl: II, İlkbahar 2015, S. 7, s. 61.

FUCHS, Christian, "Bilişsel Kapitalizm ya da Enformasyonel Kapitalizm? Enformasyonel Ekonomide Sınıfın Rolü", *Bilişsel Kapitalizm Eğitim ve Dijital Emek*, (Peters-Bulut), 2014, s. 137–189.

GÖKÇEARSLAN, Şahin, "Çevrimiçi Öğrenme Topluluğu Hissi Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 27, S. 1, 2013, s. 154-165.

GÜÇLÜ, Ümit, "Kitap Kapakları ve Kola Kapakları", *Hece*, Eylül 2014, S. 213, s. 114-115.

GÜLEÇ, Kemal, "Cumhuriyetin 75. Yılında Bilim ve Teknoloji Politikaları / Teknoloji ve Bilgi Toplumu 1-6", *Millî Gazete*, 13 Ekim 1998, S. 8307, s. 2 – 18 Ekim 1998, S. 8312, s. 2. [yazı dizisi].

GÜLLE, Tayfun, "Doğru Bilgi, Sanal Gerçeklik, İyi Kütüphanecilik", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 24, S. 1, 2010, s. 1-6.

HARMANCI, Mehmet, "E-edebiyat: eee edebiyat", *Hece*, Aralık 2004, S. 96, s. 60-62.

HASTAOĞLU, Hakan, "İnternet Çağında İntihal", *Mostar*, Eylül 2009, S. 55, s. 70-71.

HASTAOĞLU, Hakan, "Teknoloji Devleri Gutenberg'in İzinde", *Mostar*, Ekim 2009, S. 56, s. 58-59 [dijital kitap ve kütüphaneler hk.]

HASTAOĞLU, Hakan, "3G Ne İşimize Yaradı?", *Mostar*, Aralık 2009, S. 58, s. 58-59.

IŞIK, Demet, "Üniversite Kütüphanelerinde Web 2.0 Teknolojilerinin Kullanımı ve Web Tabanlı Kullanıcı Eğitimi İçin Öneriler", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 27, S. 1, 2013, s. 100-116.

İMZASIZ, "19 Yayınevi ve İstanbul'daki Kültür-Sanat Rehberi Bir "Tıklamayla" Evinizde! 'Kitap Kurdu' İnternet'e Girdi", *Millî Gazete*, 7 Ağustos 1996, S. 8627, s. 12.

İMZASIZ, "Akademik Tarih Dergileri (Dijital Dergiler)", *Tarih ve Teknoloji*, Aralık 2015, http://tarihveteknoloji.com/tr-tr/haberler/459/akademik-tarih-dergileri-dijital-dergiler adresinden 07.04.2016 tarihinde erişildi.

İMZASIZ, "Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi'nin İnternete Dayalı Öğretimi", *Tarih ve Teknoloji*, Aralık 2015, http://tarihveteknoloji.com/tr-tr/haberler/468/ataturk-ilkeleri-ve-inkilap-tarihinin-internete-dayali-ogretimi adresinden 07.04.2016 tarihinde erişildi.

İMZASIZ, "Bir Dijital Kütüphane Olarak İBB Atatürk Kitaplığı", *Tarih ve Teknoloji*, Aralık 2015, http://tarihveteknoloji.com/tr-tr/haberler/462/bir-dijital-kutuphane-olarak-ibb-ataturk-kitapligi adresinden 07.04.2016 tarihinde erişildi.

İMZASIZ, "Cisco İnternet Telefonları Artık Renkli", *Telepati Telekom*, Yıl: IX, Mart 2004, S. 102, s. 80.

İMZASIZ, "Dijital Kaos" İçin Hazırlık", *Millî Gazete*, 17 Temmuz 1999, S. 9681, s. 6.

İMZASIZ, "İletişimde Yeni Boyut: İnternet Telefonu", çev. Murat Maga, *Bilim ve Teknik*, Eylül 1996, S. 346, s. 35.

İMZASIZ, "Tarih Derslerinde Kullanılabilecek Dijital Gazete Arşivleri", *Tarih ve Teknoloji*, Aralık 2015, http://tarihveteknoloji.com/tr-tr/haberler/467/tarih-derslerinde-kullanilabilecek-dijital-gazete-arsivleri adresinden 07.04.2016 tarihinde erişildi.

İMZASIZ, "Tarih Derslerinde Kullanılabilecek Dijital Gazete Arşivleri", *Tarih ve Teknoloji*, Aralık 2015, http://tarihveteknoloji.com/tr-tr/haberler/461/dijital-ortamda-osmanli-kitabeleri adresinden 07.04.2016 tarihinde erişildi.

İMZASIZ, "Tarih Öğretiminde Dijital Haritaların Kullanımı", *Tarih ve Teknoloji*, Aralık 2015, http://tarihveteknoloji.com/tr-tr/haberler/419/tarih-ogretiminde-dijital-haritalarin-kullanimi adresinden 07.04.2016 tarihinde erişildi.

İMZASIZ, "Tarih Öğretiminde İnfografiklerin Kullanımı", *Tarih ve Teknoloji*, Aralık 2015, http://tarihveteknoloji.com/tr-tr/haberler/472/tarih-ogretiminde-infografiklerin-kullanimi adresinden 07.04.2016 tarihinde erişildi.

İMZASIZ, "Tarih Öğretiminde Kullanılabilecek Bir İnfografik: Easelly", *Tarih ve Teknoloji*, Aralık 2015, http://tarihveteknoloji.com/tr-tr/haberler/421/tarih-ogretiminde-kullanilabilecek-bir-infografik-easelly adresinden 07.04.2016 tarihinde erişildi.

İMZASIZ, "Tarih Öğretiminde Kullanılabilecek Bir Sunum Aracı; Powtoon", *Tarih ve Teknoloji*, Aralık 2015, http://tarihveteknoloji.com/tr-tr/haberler/458/tarih-ogretiminde-kullanilabilecek-bir-sunum-araci-powtoon adresinden 07.04.2016 tarihinde erişildi.

İMZASIZ, "Tarih Öğretiminde Sanal Gezinti Uygulamaları", *Tarih ve Teknoloji*, Aralık 2015, http://tarihveteknoloji.com/tr-tr/haberler/460/tarih-ogretiminde-sanal-gezinti-uygulamalari adresinden 07.04.2016 tarihinde erişildi.

İMZASIZ, "Tarih Öğretiminde Web Tabanlı Kaynakların Kullanımı", *Tarih ve Teknoloji*, Aralık 2015, http://tarihveteknoloji.com/tr-tr/haberler/420/tarih-ogretiminde-web-tabanli-kaynaklarin-kullanimi adresinden 07.04.2016 tarihinde erişildi.

İMZASIZ, "TPACK Modeli Nedir?", *Tarih ve Teknoloji*, Aralık 2015, http://tarihveteknoloji.com/tr-tr/haberler/470/tpack-modeli-nedir adresinden 07.04.2016 tarihinde erişildi.

İMZASIZ, "TPACK Modelini Kullanarak 5 Adımda Tarih Dersi Planlama", *Tarih ve Teknoloji*, Aralık 2015, http://tarihveteknoloji.com/tr-tr/haberler/471/tpack-modeli-ile-5-adimda-tarih-dersi-planlama adresinden 07.04.2016 tarihinde erişildi.

İMZASIZ, "Dijital sanatta Latin başkaldırı", *Milliyet*, Temmuz 2002, http://www.milliyet.com.tr/2002/07/22/sanat/san15.html adresinden 12.05. 2016 tarihinde erişildi.

KABAN, Tugay, "Sosyal Medya ve Edebiyat ve Şair", *Hece*, Eylül 2014, S. 213, s. 119-121.

KARAHİSAR, Tüba, "Dijital Nesil, Dijital İletişim ve Dijitalleşen (!) Türkçe", *AJIT-e Academic Journal of Information Technology*, C. 4, S. 12, 2013, s. 71-83.

KAYAOĞLU, Hülya, "Elektronik Dergilerin Gelecekteki Gelişimi: Bir Delfî Saptama ve İncelemesi", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 19, S. 2, 2005, s. 193-218.

KONCA, Fikret, "Ağ Toplumu ve Dijital Varoluş", *Tepebaşı Rehberlik ve Araştırma Merkezi Dergisi*, Ekim 2013, s.4-5.

KÖROĞLU, İbrahim Şamil, "Üstün Yetenekli Dijital Yerlilerin Sosyal Medya Kullanımları Üzerine Nicel Bir Çalışma", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Bahar 2015, S. 40, S. 266-290.

KURBANOĞLU, S. Serap, "Müracaat Hizmetlerinde Internet", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 10, S. 3, 1996, s. 265-276.

KURULGAN, Mesut ve Didem Paşaoğlu, "Bilgi Profesyonellerinin Bilgi Teknolojisi Kullanma Eğilimlerinin Belirlenmesi Üzerine Üniversite

Kütüphanelerinde Yapılan Karşılaştırmalı Bir Araştırma", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 27, S. 1, 2013, s. 52-78.

KURULGAN, Mesut, "Bilgi Teknolo-jilerinin Kütüphane/ Bilgi-Belge Merkezlerine Etkisi: Toplumsal, Yapısal, Yönetsel ve İşlevsel Açılardan Bir İnceleme", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 27, S. 3, 2013, s. 472-495.

KÜÇÜK, Mehmet Emin ve Gülten Alır "Dijital Koruma (Arşivleme) Stratejileri ve Bazı Uygulama Örnekleri", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 17, S. 4, 2003, s. 340-356.

KÜÇÜK, Mehmet Emin ve İrem Soydal, "Dijital Kütüphanelerde Standartlar ve Protokoller", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 17, S. 2, 2003, s. 121-146.

KÜLCÜ, Özgür ve Yurdagül Ünal, "AccessIT Projesi Kapsamında Gerçekleştirilen Faaliyetler ve Geliştirilen Elektronik Sistemler", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 25, S. 1, 2011, s. 124-131.

KÜLCÜ, Özgür, "Toplumsal ve Ekonomik Değişim Sürecinde Bilgi ve Bilgi Hizmetleri", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 15, S. 1, 2001, s. 3-19.

KÜLCÜ, Özgür, "Türkiye'de Kurumsal Elektronik Bilgi ve Belge Yönetimi Uygulamalarına Dönük Koşulların Değerlendirilmesi: 57 Örnek Kurumun Analizi", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 26, S. 1, 2012, s. 30-52.

LEKESİZ, Ömer, "Net'te Bulanık Edebiyat", *Hece*, Aralık 2004, S. 96, s. 48-49.

LOHR, Steve, "Web Öldü / Medya Evrimi Hız Kazanırken Dijital Türlerin Sonu Geliyor", *The New York Times / Sabah*, 29 Ağustos 2010, S. 48, s. 1 ve 4.

NURAY, Elif, "İçeriden Dışarıya Bir Bakış Denemesi", *Hece*, Eylül 2014, S. 213, s. 106-113.

ODABAŞ, Hüseyin, "Internet Tabanlı Uzaktan Eğitim ve Bilgi ve Belge Yönetimi", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 17, S. 1, 2003, s. 22-36.

ÖNDER, Işık, "e-Kitap ve Dünyada Elektronik Kitap Yayıncılığı", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 25, S. 1, 2011, s. 97-105.

ÖZÇETİN, Deniz ve Burak Özçetin, "Polis ve Sosyal Medya: Türkiye'de İl Emniyet Müdürlüklerinin Twitter Kullanımı", *Folklor/Edebiyat*, 2015/3, S. 83, s. 19-48.

ÖZDENÖREN, Rasim, "Sanal Ortamda Edebiyat", *Hece*, Aralık 2004, S. 96, s. 44-45.

ÖZEN, Latif ve Halil Demirdelen, "AccessIT Projesi, Müzelerde Dijitalleştirme ve Europeana (Avrupa Dijital Kütüphanesi Projesi)", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 25, S. 1, 2011, s. 132-136.

ÖZTEMİZ, Semanur, "Bilgi Teknolojilerinin Statü Bağlamında Bilgi Profesyonellerine Yansıması: Ankara'da Çalışan Kütüphaneciler Üzerine Bir Araştırma", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 27, S. 3, 2013, s. 496-514.

ÖZTÜRK, Lütfü, "Türkiye'de Dijital Eşitsizlik: Tübitak-Bülten Anketleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, Ocak-Haziran 2005, Kayseri, S. 24, s. 111-131.

PAPIC, Marko ve Sean Noonan, "Sosyal Medya: Bir Protesto Aracı", çev. Ece Dündar, *Türk Kütüphaneciliği*, C. 25, S. 1, 2011, s. 165-172.

PARLAR, İbrahim, "Teknoloji Dosyası 8. İnterneti Kimler Kullanabilir?", *Millî Gazete*, 2 Temmuz 1996, S. 8591, s. 11.

RUKANCI, Fatih ve Hakan Anameriç, "E-Kitap Teknolojisi ve Kullanımı" *Türk Kütüphaneciliği*, C. 17, S. 2, 2003, s. 147-166.

SAĞLAMTİMUR, Zühal Özel, "Dijital Sanat", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 3, s. 213-238.

SINGER, Atasha, "Avrupa, Dijital Kütüphane Yarışında Amerika'nın Önünde", *The New York Times / Sabah*, 23 Ocak 2011, S. 69, s. 11.

SU, Hüseyin, "İnternet Ortamında Edebiyat", *Hece*, Aralık 2004, S. 96, s. 46-47.

SUBAŞI, Necdet, "İnternet ve Sanal Cemaat Tartışmaları", *İnternet, Toplum, Kültür*, derl. Mutlu Binark ve Barış Kılıçbay, Ankara 2005, Epos Y., s. 106-117.

SUBAŞIOĞLU, Fatoş, "Dijital Kütüphaneler: Tanımlama Sorunu", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 15, S. 1, 2001, s. 45-54.

ŞENER, Gülüm, Emre Öğün, Perrin Akyıldız, "Fatih Türkiye'de Sosyal Medyanın Siyasi Katılıma Etkileri", *Folklor/Edebiyat*, 2015/3, S. 83, s. 75-98.

ŞENER Gülüm ve Oğuz Kuş, "Büyük Biraderden Büyük Veriye Gözetim

Toplumu", *İletişimde Sosyal Medya, Sosyal Medyada Etkileşim*, derl. Özlem Oğuzhan, Kalkedon Y., İstanbul 2014, s. 53-82.

ŞENER Gülüm ve Yelda Özkoçak , "Sosyal ağlarda görünür olmak: Facebook fotoğraflarında kendini sunum stratejileri", *Sosyal Medya ve Ağ Toplumu II: Kültür, Kimlik, Siyaset*, derl. Can Bilgili ve Gülüm Şener, Reklam Yaratıcıları Derneği Y., İstanbul 2013, s. 121-154.

ŞENOVA, Başak, "Dijital Girişim: Türkiye'de Gelişen Dijital Kültürün Farkına Varmak." *Kullanma Kılavuzu: Türkiye'de Güncel Sanat*, haz. H. Altındere, & S. Evren, Art-İst Prodüksiyon Y., İstanbul 2007, s. 124-128.

ŞİMŞEK, Burcu, "Toplumsal İçermeyi Düşünmek: Çocuklardan Çocuklara Dijital Hikâyeler", *Folklor/Edebiyat*, 2015/3, C. 21, S. 83, s. 49-74.

ŞİŞMAN, Nazife, "Matbaadan Blog'a: Bilginin Demokratikleşmesi", *Anlayış*, Mayıs 2009, S. 72, s. 78-79.

TAŞDELEN, Vefa, "Sosyal Medya ve Edebiyat: Sorunlar, Eleştiriler, Öneriler", *Hece*, Eylül 2014, S. 213, s. 83-94.

TAŞKIN, Zehra, "Elektronik Kaynak Lisans Anlaşmaları: Türkiye'de Kütüphane ve Kütüphanecilerin Durumu", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 28, S. 1, 2014, s. 6-17.

TAŞLIOVA, M. Mete, "Stüdyoya Taşınan Aşıklık Veya Stüdyo Tipi Aşıklığa Doğru: Sözlü <Doğal> ve Dijital <Elektronik> İcra Yapıları Üzerinde Mukayese", *Türkbilig*, S. 27, 2014, s. 79-104.

TEKMAN, Erkan, "Ulusal Araştırma Ağları ve ULAK-NET Projesi", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 10, S. 3, 1996, s. 307-309.

TERRANOVA, Tiziana, "Bedava Emek: Dijital Ekonomide Kültür Üretimi", Folklor/Edebiyat, *Folklor/Edebiyat*, 2015/3, S. 83, s. 343-363.

TONTA, Yaşar, "Dijital Çağda Dünya Belleği: Dijitalleştirme ve Koruma Konferansı", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 26, S. 4, 2012, s. 780-793.

TONTA, Yaşar, "Dijital Yerliler, Sosyal Ağlar ve Kütüphanelerin Geleceği", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 23, S. 4, 2009, s. 742-768.

TONTA, Yaşar, "Elektronik Yayıncılık, Bilimsel İletişim ve Kütüphaneler", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 11, S. 4, 1997, s. 305-314.

TONTA, Yaşar, "Internet, Elektronik Kütüphaneler ve Bilgi Erişim", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 10, S. 3, 1996, s. 215-230.

TOPALOĞLU, Abdullah, "Türkiye'de İlk Sayısal Kütüphane Yönetim Sistemi: IRCICA FARABİ", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 25, S. 2, 2011, s. 277-286 .

TOPLU, Mehmet ve Şahin Gökçearslan, "E-öğrenmenin Gelişimi ve İnternetin Eğitim Sürecine Yansımaları: Gazi Üniversitesi Örneği", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 26, S. 3, 2012, s. 501-535.

TOPLU, Mehmet, "Bilim Etiği: İnternetin Bilim Etiği Üzerine Etkileri", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 26, S. 4, 2012, s. 654-698.

TOPLU, Mehmet, "Elektronik Yayıncılığın Ortak Koleksiyon Geliştirme ve Kütüphane Konsorsiyumlarına Etki-leri ve Türkiye'deki Uygulamalar", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 23, S. 3, 2009, s. 448-488.

TOPLU, Mehmet, "Kil Tabletlerden Elektronik Yayıncılığa Kütüp-hanecilik Felsefesinin Gelişimi ve Dönüşümü", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 24, S. 4, 2010, s. 644-684.

TÖKEL, Dursun Ali, "...'nın Telefonları, İnternetleri, Telemesajları", *Dergâh*, c. X, Mayıs 1999, S. 111, s. 16-17.

TOSUN, Necip, "Sanal Dergi/Reel Dergi", *Hece*, Aralık 2004, S. 96, s. 50-52.

TUNCER, Nilüfer, "I"nternet: Çocuklar ve Yasalar", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 15, S. 4, 2001, s. 427-435.

TURAN, Göksel, "Gerçek(siz)liğimizde Sarıldığımız Serap: İnternet", *Medya Tüketim Kültürü ve Yaşam Tarzları: Türkiye Medyasından Örüntüler*, haz. B. Dağtaş ve E. Dağtaş, Ütopya Y., Ankara 2009, s. 337-363.

TURAN, Metin, ve Özgür Külcü, "Türkiye'de Bilişim Suçlarının Tanımlanması ve Yaşanan İhlallere Yönelik İçerik Analizi", *Türk Kütüp-haneciliği*, C. 28, S. 1, 2014, s. 18-46.

TURANALP, Fatih, "Endişeye Son, Kaygıya Merhaba", *Hece*, Aralık 2004, S. 96, s. 63-65.

TÜKENMEZ, Ali İhsan, "İnet-tr' 2001 Sonuçları ve Öneriler", *Türk Kütüp-haneciliği*, C. 15, S. 4, 2001, s. 450-453.

TÜRKOĞLU, Tanol, "İnternetin de Arşivi (mi) Olurmuş!", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 20, S. 3, 2006, s. 335-336.

UÇAK ÖZENÇ, Nazan ve Tolga Çakmak, "Web Sayfası Kullanılabilirliğinin Ölçülmesi: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Web Sayfası Örneği, *Türk Kütüphaneciliği*, C. 22, S. 2, 2009, s. 278-298.

UÇAK ÖZENÇ, Nazan ve Umut Al, "Internet'te Bilgi Arama Davranışları", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 14, S. 3, 2000, s. 317-331.

ULUSOY, İsmail, "Dijital Devrimi İnsanileştirmek Mümkün Mü?", *Genç Öncüler*, Mart 2016, S. 104, s. 4-5.

ÜNAL, Hayriye, "Severim Teknolojiyi; Barutu ve Tüfeği, Tahta Atı, Matbaayı", *Hece*, Aralık 2004, S. 96, s. 70-73.

WAKIN, Daniel J., "Dijital Devrim Bach ve Beethoven'a Ulaştı", *The New York Times / Sabah*, 23 Ocak 2011, S. 69, s. 12.

WYSS, Eva L., "Aşk Mektupları, Notlar, E-Postalar ve Kısa Mesajlar", Çev. Sevinç Altınçekiç, *Posta Kutusu*, Yaz 2004, S. 4, s. 6-15.

YALÇINKAYA, Yalçın, "Elektronik Sözcük: Sözcüğün Teknolojikleşmesine Bilgi İletişimsel Yaklaşım", *Türk Kü- tüphaneciliği*, C. 30, S. 1, 2016, s. 33- 58 .

YALSIZUÇANLAR, Sadık, "Sanal Edebiyat", *Hece*, Aralık 2004, S. 96, s. 53-54.

YALVAÇ, Mesut, "Öğretim Teknolojisinin Kütüphane ve Enformasyon Bilimi ve Eğitiminin Kurumsallaşmasına Etkisi", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 15, S. 1, 2001, s. 55-74.

YAZAR, Yusuf, "Internet & Multimedia", *Hece*, Yıl: I, Nisan 1997, S. 4, s. 85-86.

YILMAZ, Bülent ve diğerleri, "AccessIT Projesi ve Dijitalleştirme Uzaktan Eğitim Programının Değerlendirilmesi", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 26, S. 2, 2012, s. 370-390.

YILMAZ, Bülent, "Dijital Kütüphane Becerileri Konusunda Türkiye'de Durum: AccessIT Projesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 25, S. 1, 2011, s. 117-123.

YILMAZ, Erol, "Internet: Yeni Bir Kitle İletişim ve Halkla İlişkiler Aracı", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 10, S. 3, 1996, s. 277-283.

ZAN, Burcu Umut, "Elektronik Yayın-ların Derlenmesi Legal Deposit of Electronic Publications", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 23, S. 2, 2009, s. 299-320.

ZEREY, Yüce, "Facebook Dosyası", *Anlayış*, Nisan 2008, S. 59, s. 86-87.

ZÜBEYİROĞLU, Demet, "Cihazlardan Sonra Kablosuz Teknolojiler de Bütünleşecek mi?", *Telepati Telekom*, Yıl: X, Kasım 2004, S. 110, s. 10 [Kablosuz internet telefonu hk.].

"2003'te Tüm Telefon Trafiğinin % 99'u İnternetten", *Türk Telekom*, Ocak-Şubat 2000, S. 1, s. 30-31.

c. *Kitaplarda Bölümler*

PICKLES, John, "Siber-İmparatorluklar ve Dijital Uzamın Yeni Kültürel Politikası", *Uzamların Tarihi: Haritacılık Mantığı, Haritalandırma ve Coğrafi Olarak Kodlanmış Dünya*", çev. Kerem Işık, Yapı Kredi Y., İstanbul 2011, s. 217-239.

SU, Hüseyin, "İnternet Ortamında Edebiyat", *Yazı ve Yazgı*, Şule Y., İstanbul 2014, s. 207-210.

BAKER, Ulus, "Minör-Düşünce: Zaman-İmaj Veya Video-İmaj: Godard, Bresson, Tarkovski", *Beyin Ekran*, der. E. Barensel, Birikim Y., İstanbul 2011, 364 s.

d. *Tezler*

AFZALİ, Mehdi, *Elektronik bilgi kaynaklarının üniversite kütüphaneleri üzerine etkileri: İran Temel Bilimler İleri Araştırmalar Enstitüsü Örneği*, Hacettepe Ü., SBE., Bilgi ve Belge Yönetimi ab.dalı, YLT., Ankara 2003, 141 s.

AKOĞLU, Sinan Kerim, *Türk Bankacılık Sistemindeki Teknolojik Gelişmeler, Telefon, İnternet Bankacılığının Gelişimi*, Marmara Ü., SBE., Bankacılık ab.dalı, YLT., İstanbul 2003, 118 s.

AKTEN, E. Zeynep, *Gelişen Teknolojilerin Dijital Sanat Alanında Oluşturduğu Yeni Temalar ve Mimarlığa Katkıları*, İstanbul Teknik Ü., SBE., Mimarlık ab.dalı, YLT., İstanbul 2008, 115 s.

AKYAZI, Ayşenur, *Bilgi Toplumunda Dijital Bölünme ve Yeni Medya Kavramının Dijital Bölünmeye Etkisi*, Marmara Ü., SBE., Gazetecilik ab.dalı, YLT., İstanbul 2007, 194 s.

ALTUN, Fahrettin, *M. McLuhan ve J. Baudrillard'ın Medya Kuramlarının Karşılaştırmalı Çözümlemesi*, İstanbul Ü., SBE., Genel Sosyoloji ve Metodoloji ab. dalı, DT, İstanbul 2006, 206 s.

ÇANKAYA, Mehmet, *İnternet Üzerinden Ses İletimi İçin Metinden Sese Dönüşüm*

Çatısını Temel Alan Bütünleşik Bir İnternet Telefon Hizmet Sistemi Tasarımı ve Gerçekleştirimi, Hacettepe Ü., FBE., YLT., Ankara 2005, 67 s.

ÇUHACI, Gülüzar, *Dijital Sanatlarda Bedenin Kullanımı*, Marmara Ü., SBE., İletişim ab. dalı, DT., İstanbul 2007, 337 s.

EREN, Esra, *Sinema Kültür Mirasının Korunması ve Dijital Teknolojik Gelişmelerin Film Arşivciliğine Etkileri*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ü., SBE., Sinema ab.dalı, SY., İstanbul 2012, 162 s.

GÜNEY, Engin, *Dijital Görsel Kültür ve Yeni Medya Ekseninde Sanatın Değişen Rolü*, Ondokuz Mayıs Ü., EBE., Güzel Sanatlar Eğitimi ab.dalı, DT., Samsun 2014, 207 s.

HANEDAN AYHAN, Nesibe Gülşah, *İnternet Tabanlı Harita Servisi Uygulaması: Trabzon Dijital Kent Atlası Örneği*, Karadeniz Teknik Ü., FBE., Jeoloji ve Fotog. ab.dalı, YLT., Trabzon 2005.

HATIRNAZ, Başar, *Kültür Endüstrisi Bağlamında Stok Fotoğrafçılığının Dönüşümü: Dijital Çağda Mikrostok Endüstrisi ve İçerik Üretimi*, Yeditepe Üniversitesi, SBE., Medya Çalışmaları ab.dalı, DT., İstanbul 2015, 400 s.

ÖZBAĞ, Didem, *Ulusal Dijital Kültür Mirasının Korunması ve Arşivlenmesine Yönelik Kavramsal Bir Model Önerisi*, Hacettepe Ü., SBE., Bilgi ve Belge Yönetimi ab.dalı, YLT., İstanbul 2010, 141 s.

ÖZDEMİR, Özlem, *Çağdaş Sanatta Dijital Teknolojilerden Yararlanan İnteraktif Sanat*, Erciyes Ü., Güzel Sanatlar Enstitüsü, Resim Anasanat Dalı, YLT., Kayseri 2010, 150 s.

ÖZGİDEN, Hatice, *Dijital Kültür Sürecinde Elektronik Ticaretin Dönüşümü: Sosyal Ticaret Uygulamaları*, Ege Ü., SBE., Halkla İlişkiler ve Tanıtım ab.dalı, YLT., İzmir 2013, 192 s.

e. *Dosyalar*

"İnternet Ortamında Edebiyat", *Hece*, Aralık 2004, S. 96, s. 44-78. [Rasim Özdenören, Hüseyin Su, Ömer Lekesiz, Necip Tosun, Sadık Yalsızuçanlar, Melih Bayram Dede, Mehmet Harmancı, Fatih Turanalp, Selçuk Engin, Hayriye Ünal, Murat Erol].

"Sanatçının İnternetle İmtihanı", *Yumuşak Ge*, Mayıs-Ağustos 2013, S.12, s. 68-84. [Atakan Yavuz, Ayşegül Tözeren, Cihad Özsöz, Güzide Ertürk, Hayriye Ünal, Mustafa Aydoğan, Osman Özbahçe, Selman Bayer, Suzan Sarı, Ünsal Ünlü].

"Dijital Devrim", *Genç Öncüler*, Mart 2016, S. 104. [İsmail Kaplan, Şehadet Günhan, Dücane Demirtaş, Mustafa Fatih Yavuz, Vefa Güzel].

"Dosya: Dijital Yerlileri ve Dijital Göçmenleriyle Sosyal Medya ve Edebiyat", *Hece*, Eylül 2014, S. 213, s. 82-144. [Vefa Taşdelen, Zeynep Arkan, Ömer Bulut, Elif Nuray, Ümit Güçlü, Aysun Ellidokuzoğlu, Tugay Kaban].

f. *Söyleşiler*

ARISOY, Murat, "Röportaj: [Can Akbulut:] İnternet kitabın rakibi değil dostu oldu", *Sinada*, Yıl: II, Kış 2014, S. 6, s. 47-48.

GENÇOĞLU, Furkan ve Orhan Özer, "Röportaj: [Ersin Çelik:] Yeni medya ve dijital devrimler", *Genç Öncüler*, Mart 2016, S. 104, s. 16-19.

PARLAR, İbrahim, "Röportaj: [Doç. Dr. Ercan Öztemel:] Teknoloji Dosyası 10/2. Yapay Zekâ ile Mümkün Olacak (mı?)", *Millî Gazete*, 5 Temmuz 1996, S. 8594, s. 13.

PARLAR, İbrahim, "Röportaj: [Doç. Dr. Ercan Öztemel] Teknoloji Dosyası 10/1. Yapay Zekâ ile Mümkün Olacak (mı?)", *Millî Gazete*, 4 Temmuz 1996, S. 8593, s. 13.

PARLAR, İbrahim, "Röportaj: [Dr. Halime İnceler] Teknoloji Dosyası 9. Teknoloji Yönetimi Dikkate Alınmalı", *Millî Gazete*, 3 Temmuz 1996, S. 8592, s. 11.

PARLAR, İbrahim, "Röportaj: [Prof. Dr. Yüksel Çavuşoğlu:] Teknoloji Dosyası 7. Türkiye'de İnternet", *Millî Gazete*, 1 Temmuz 1996, S. 8590, s. 13.

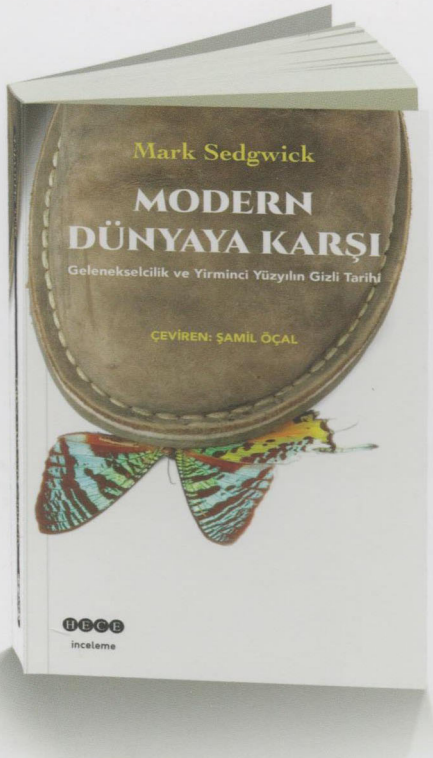
SÖNMEZ, Ayşegül, "Röportaj: [Kathleen Forde:] Yeni Medya Sanatı", *Sanatatak*, Nisan 2016, http://sanatatak.com/view/Dijital-sanata-Giris/2709 adresinden 12.05.2016 tarihinde erişildi.

HECE
YAYINLARI

MODERN DÜNYAYA KARŞI

Gelenekselcilik ve Yirminci Yüzyılın Gizli Tarihi

Mark Sedgwick

3990000064123

Modern Dünyaya Karşı / Mark Sedgwick / İnceleme / 564 syf.

Konur Sk. 39/1 Kızılay/Ankara Tel: (0312) 419 69 13 Faks: (0312) 419 69 14 **www.hece.com.tr**

hece@hece.com.tr @hecedergi www.facebook.com/hecedergisi